ARCHITECTURA

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
„ARCHITECTURA ET AMICITIA"

20STE JAARGANG
1912

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

AMSTERDAM
GEBROEDERS BINGER

INHOUD

A

blz.

Aanbouw van het Rijksmuseum (De) 42, 149, 242, 252, 271, 274, 284, 286, 287, 296, 320, 323, 354, 369
Aanleg van villaparken, door Jos. Cuypers . . . 351
Academie v. Beeldende kunsten (De Rijks) . . 159, 439
Adres v. A. et A. aan: Vereen. Ambachtsschool Hilversum 33
Adres v. A. et A. inzake bebouwingsplan Dam te Zaandam 57
Adres v. A. et A. inzake plannen nieuw Raadhuis te Tiel. 57
Adres v. A. et A. inzake Haagsche schouwburg-kwestie 331
Adres v. A. et A. inz. moderniseering van Enkhuizen 343
Adres v. A. et A. inzake storende reclameborden in Utrecht 351
Adres v. A. et A. inzake inbreuk op natuurschoon. 387
Adres v. A. et A. inzake leerstoel stedenbouw . . 387
Adres v. A. et A. inz. prijsvraag uitbreidingsplan 387
Adres van A. et A. inzake schoonheidscommissie . 415
Adres van A. et A. inzake Waalbrug Nijmegen . 415
Adres van A. et A. inzake verbouw-Binnenhof . . 439
Adres d. Utr. Club inzake inbreuk op natuurschoon 41
Adres d. Utr. Club inzake stadsschoon Utrecht . 397
Adres der vereeniging „Haerlem" aan B. en W. voor wederopbouw raadhuistoren 16
Adres van het Verbond Ned. Kunstenaarsvereen. inzake bebouwing Dam 134, 149
Adres Ned. Oudh. Bond inz. verbouwing Binnenhof 439
Adres Maatsch. t. bev. d. Bouwk. enz, met verzoek aan alle ministers om voor monumentale bouwwerken de hulp van particuliere architecten in te roepen. 231
Adres Maatsch. t. bev. d. Bouwk. enz. inzake bebouwing Museumtuin 288
Adres Maatsch. t. bevord. d. Bouwk. enz. leerstoel Stedenbouw 371, 380
Adres Maatsch. t. bevord. d. Bouwk. enz. prijsvraag uitbreidingsplan 372, 380
Adres Prov. Z.-H. Architecten-commissie inzake verbouw Binnenhof 405
Adres v. d. Soc. Tech. Vereen. v. Dem. Ing. en Architecten inzake leerstoel Stedenbouw . 436
Adres aan Z. Exc. Min. v. Binn. Zaken door Verbond v. Ned. Kunstenaarsvereenigingen . . 134
Adres inzake Dambebouwing (Het) 115
Adres inzake Dambebouwing (Het) door K. P. C. de Bazel 139
Adres van de Club van Utr. leden v. h. Genootschap A. et A. aan Z. Exc. de Min. v. Financiën 195
Adres (m. toelichting) terzake „Drucker-uitbouw" 271
Advies aan B. en W. door de Raadhuis-Dam-Commissie inzake Dambebouwing 215

blz.

Afdeeling V. en H. B. O. (jaarverslag) 409
Affiche-kwestie op de vergad. v. h. Kunstenaarsverbond (De) 110
Ambachts- en nijverheidskunst (Ned. Ver. voor) expositie Parijs 1914 262
Ambachtsschool (De 3e) 285
Amerikaansche beroepsprincipiën, door Satelliet . 174
Amsterdam-Zuid 140, 358, 450
Archeologische commissie (De Prov. Z. H.) . . 405
Architect (Plaatwerk De) 149
Architect (De) Verslag omtrent het plaatwerk, over 1911 18
Architect, (Plaatwerk De) Aankondiging jaarvergadering 397
Architect en het woningvraagstuk (De) door A. Keppler 398
Architectenwereld, Uit de 185
Architectura, Jaarverslag betreffende het weekbl. 443
Architectura et Amicitia, concept-begrooting 1913 397
Architectuur, Moderne 64
Architectuurmuseum, Een 374
Arti et Amicitia (Jaarverslag 1911) 292
Asphaltpapier onder leidekking. Ingezonden door L. Hartog 260
Asphaltpapier onder leidekking, door A. C. A. Rotgans 260
Aspaltpapier onder leibedekking, door Ad. M, 226, 260, 268, 276, 283, 284
Auteurswet in verband met plagiaat in de bouwkunst. (De) 190, 197, 208
Auteurswet (De) Bijvoegsel bij Nr. 43 . . . . .

B.

B. — Het onderhoud v. h, paleis op den Dam . 312, 323
Baanders, H. A. J. Ingezonden: Restauratie v. h. Kon. paleis 450
Baksteenfabrikanten. (Vereen. v. Ned.) Tentoonstelling 1913 350
Balans. Rekening en Begrooting 1912. Afd, V. en H. B. O. 410
Bazel (K. P. C. de) 5, 40, 110, 139
Bebouwing van den Dam te Amsterdam (De), toevoegsel. Concept-adres, voorstel Rutgers . . 65
Begrooting 1913. A. et A. 433
Begrooting. Concept 1913. 397
Bergen (Ontsiering van), door A. H. 404
Berlage (De avond), B's voordracht over Amerika, door R. 34
Berlage. Voordracht over Amerika . 14, 34, 91, 98, 106
Berlage. Moderne Architectuur 64
Bestelgoederenkantoor (H. IJ. S. M. a. d. Voorbw. 287) door J. G. Wattjes 418

blz.

Beton (Boorpalen van Gewapend) 376
Beton (De toekomst van het Gewapend) 45
Beton (Graphieken ten dienste v. h. controleeren van ontwerpen van platen en balken in gewapend) 364
Beton (Torenbouw in gewapend) door G. J. Meijers 47
Beursgebouw voor de Vereen. v. d. Effectenhandel (Joh. Th. J. Cuypers) 117, 123
Binnenhof (Het) 405, 421, 422, 439, 449
Binnenhof (Verbouwing van het) 421
Bleys (A. C.) In memoriam door Jan Stuyt . . . 26
Boekaankondiging 119, 148, 253
Boekaankondiging (door Red.) 326
Boekbespreking (door A. H.) 276
Boekbespreking (door E. P. M.) 225
Boekbespreking (door J. Klijnen) 121
Boekbespreking (door 's J.) 138
Boekbespreking (door Johan L. Tol) 37, 102
Boekbespreking James Watt (door Jan de Meijer) . 243
Boekbespreking (door R.) 13, 19, 151, 172, 184
Boekbespreking (door v. d. Wijnpersse 218
Boekbespreking (leerboek der waterbouwkunde) door B. J. Kerkhof 428
Boekbespreking (Oud-Deventer prentenboek) door J. de M. 291
Boekletter (Een nieuwe) geteekend door S. H. de Roos 1
Bond „Heemschut" 164, 403
Bond van Ned. Arch. (jaarverslag) 228
Bond (Ned. Oudheidkundige) 79
Boorpalen van gewapend beton. 376
Bouwaardewerk in de architectuur 22
Bouwkunde-tentoonstelling te Utrecht 1913 . . . 435
Bouwkunst (De Auteurswet in verband met plagiaat in de) 190, 197, 208
Bouwkunst (De vorderingen der) 119
Bouwkunst en Vriendschap (prijsvragen 1912) . . 321
„Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam . . 63
Bouwkunst (Het 70 j. bestaan van de Maatsch. tot bev. der) 171
Bouwkunst (Moderne) in Amerika 91, 98, 106
Bouwkunst (Oud Russ.) 185
Bouwkunst, Mij. t. bev. der) examens 1913 . . . 444
Bouwkunstmethode (ingezonden) door K. P. C. de Bazel 5
Bouwkunstige Schoonheidseischen te Rotterdam door Satelliet 83
Bouwvaktentoonstelling De) te Leipzig in 1913 . 180
Bouwvaktentoonstelling (Int.) 84
Brouwer (Willem C.) 7, 13

C

Candidus (Prijsvragen) 152
Cement. 15
Cementsoort geweigerd. (Een) 50
Cementsoort geweigerd. (Nog eens: Een) . . . 82
Cementhandelaren. (Vereen. van) (Ingezonden) . 259
Club v. Bouwk. Studentengezelschap „Praktische Studie" 86
Club v. Utr, leden v.h. Gen. A. et A. (Vergaderingverslag van de) . . . 9, 11, 75, 121, 180, 195, 306
Concept-adres (Voorstel G. J. Rutgers) 57
Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland (De) (door J. d. M.) 8
Congres en Tentoonstelling van den handenarbeid bij het onderwijs en in de opvoeding (door R.) 308

blz.

Cuypers, (Jos. Th. J.) (Beurs voor de Vereen. v. d. effectenhandel) 117, 123
Cuypers (Jos. Th. J.) (De twaalfde Denkmalpflagetag te Halberstadt) 419
Cuypers (Jos.) (Eenige opmerkingen over den aanleg van villaparken) 351
Cuypers (Jos.) (Ingezonden) 166, 189
Cuypers (Dr.) en zijn Rijksmuseum) 242
Cuypers (Dr. P. J. H.) Ter huldiging op diens 85e verjaardag) 161
Cuypers (Dr. P. J. H.) (Door Victor de Stuers) . . 179

D.

Dam (De) 285
Dambebouwing (De) 82, 94, 132, 140
Dambebouwing en de architectenkeuze (De) door Ph. J. Hamers 244
Dambebouwing (Het adres inzake) 115
Dambebouwing (Het adres inzake) door K. P. C. de Bazel 139
Dambebouwing (Prijsvragen) 213, 215
Denkmalpflegetag te Halberstadt (De twaalfde) door Jos. Th. J. Cuypers 419
Derkinderen (Prof. A. J.), Een nationaal geschenk 100, 106, 113
Diedenhoven (Walter van), A. et A. en de Dambebouwing 72
Diedenhoven (Walter van) Wandschilderkunst? . 76
Druckeruitbouw (Adres aan Z.E. Min. v. B.Z. door) Verbond v. Ned. Kunstenaarsvereeniging . 134
Drucker (De collectie) 149
Druckeruitbouw (Adres met toelichting) van A. et A. aan den Raad van Amsterdam 271
Drucker-uitbouw (De) 288, 296, 320, 323, 354
Dusseldorp (door W.) 334

E.

Een goed voorbeeld 291
Eere-prijsvraag („Godefroy") . . 43, 60, 87, 166, 189
Eissenloeffel (Jan) (Werken van 417
Elementaire Vlakversiering door C. Rol . . . 354, 360
Enkhuizen vooruit door R. 307
E. N. T. O. S. (prijsvraag voor een aanplakbiljet voor de) 275, 291, 357
Excursie naar de Z. Gasfabriek (De) 344

G.

Gastentoonstelling (Int.) 132
Gastentoonstelling (Int. prijsvraag van de affiche) . 69, 177
Geestelijke waarde van stelselmatig ontwerpen (De) door J. E. v. d. Pek 69
Genootschapskalender 1913 (Juryrapport) . . . 424
Genootschapsprijsvragen 1911 . 8, 17, 49, 81, 133, 166
Genootschapsprijsvragen 1912 . . . . . 345, 439
Genootschap (Verslag van den toestand en handelingen over 1911) 3
Gerben (Joh.) Holl. Kunstenaars in Duitschland 145, 150
Godefroy (Eereprijsvraag) . . . 43, 60, 87, 166, 189
Goor (C. N. v.) Ingezonden: prijsvragen en staduitbreiding 412
Graansilo te Rotterdam door J. R. 239

blz.

Graphieken ten dienste van het controleeren van ontwerpen van balken in gewapend Beton . 364
Gratama (J.) Ingezonden 152

H.

H.—A. Boekbespreking 276
H.—A. Ontsiering van Bergen 404
H.—A. de Schapenduinen 404
Haas (C. J. de) 14, 39
Haas (C. J. de Oorspronkelijkheid 258
Haas (C. J. de) Verwantschap tusschen systeem en werkstuk 420
Haghe (Die) 15
Hamers (Ph. J.) De Dambebouwing en de architectenkeuze 244
Hedendaagsche Nieuwbouw te Amsterdam (De) 35
Heemschut (Bond) 164, 403
Hellendoorn (J. J.) De prijsvraagregelen in 't algemeen en die van het Rott. raadhuis in 't bizonder 153
Het kan verkeeren 426
Hirsch & Co. (Het modepaleis van) 426
Hoefer (F. A.) Een Nederl. openluchtmuseum . . 129
Hoffmann (Ludwig) 277, 279, 288
Hof van Bouman te Groningen (Het) door A. W. Weissmann 425
Hoorn (Het Waaggebouw te) 8
Huis en tuin, (in bouw-, inrichting- en aanleg) tentoonstelling 1913 258
Huygen (L. B.) Over nieuwere systemen van ventilatie, verwarming en koeling in openbare gebouwen 446

I.

Ingezonden. Asphaltpapier onder leibedekking door A. C. A. Rotgans 260, 276
Ingezonden. Asphaltpapier onder leidekking door L. Hartog 260
Ingezonden. Asphalpapier onder leidekking door C. Visser 283
Ingezonden. Auguste Rodin over kunst, door W. 326
Ingezonden door K. P. C. de Bazel . . . 5, 40, 110, 139
Ingezonden door R. Beekink Sr. 213
Ingezonden door Willem C. Brouwer. 13
Ingezonden door Jos. Cuypers 166
Ingezonden door C. N. v. Goor 174
Ingezonden door C. J. de Haas 14, 39
Ingezonden door C. J. Hendricks. 236
Ingezonden door Jan de Meijer 236
Ingezonden door Ingenohl 174
Ingezonden door O. V. R. 167
Ingezonden door W. A. E. v. d. Pluijm 103
Ingezonden door E. J. v. Schaick Jr. 420
Ingezonden door H. F. Symons Jr. 85
Ingezonden door Vereen, v. Cementhandelaren . 259
Ingezonden door A. W. Weissman 54
Ingezonden. Een schandelijke aantijging door Jan Stuyt 356
Ingezonden. Prijsvragen en stadsuitbreiding door C. N. v. Goor 412
Ingezonden. Quellinus schoolkalender 1912 door J. B. Heukelom 78
Ingezonden. Torenbouw in gewapend beton door G. J. Meijers 47

blz.

Ingezonden. Intuïtief ontwerpen door W. Retera Wzn.—Willem C. Brouwer 6, 19
Instituut der kunsten (Een) 114
Interieurkunst (De Nederl.) door C. W. Nijhoff 381, 388
International verband für die materialprüfungen der Technik 61

J.

Jaarverslag (afd.) V. en H. B. O. omslag 412
Jaarverslag (afd.) voortgezet en hooger bouwkunst onderricht 1911—12 409
Jaarverslag betreffende het weekblad „Architectura 1912 443
Jaarverslag (Bond Ned. Arch.) 228
Jaarverslag (Club van Utr. leden van A. et A.) . 11
Jaarverslag (over de bibliotheek) 12
Jaarverslag van den penningmeester 11
Jaarverslag 1911. Mij. „Arti et Amicitia" 292
Jaarverslag 1911. Rijks Comm. v. d. Ned. Monumenten 245, 253
Jacobstoren te Vlissingen (De St.) 433, 448
Jurayrapport betreffende den Genootschapskalender 1913 424
Jurayrapport inzake prijsvraag v. e. affiche Interna Gastentoonstelling 177
Jurayrapport inzake prijsvraag voor een wandkalender 407
Jurayrapport Leliman, prijsvraag B (aftluiting van het Leidscheplein) 29
Jurayrapport. Leliman prijsvr. Kunstnijverh. Mus. 136
Jurayrapport (Nat. Bouwk.) Studieprijsvraag „landelijke woning" 203
Jurayrapport (Nat.) Prijsvraag v. h. Centr. blad d. bouwbedrijven 436
Jurayrapport prijsvraag E. N. T. O. S. 357
Jurayrapport reclamebiljet tentoonstelling Dordrecht 86

K.

Keppler. De architect en het woningvraagstuk . 398
Kerkelijke Kunst 14
Kerkhof (B. J.) Boekbespreking 428
Keijser (Hendrick de) gehuldigd, door A. W. Weissman 65
Kleiproducten (Tentoonstelling van) 110
Klerk (M. de) Reisschetsen 27, 36, 50, 59
Klijnen (J.) Boekbespreking door 121
Kromhout (W. Czn.) Het ziekenhuis de „Engelenbergstichting" te Kampen. 18
Kongress fur Städtewesen, Dusseldorf Sept. 1912 304
Kroniek (Cuypers—Berlage—de Bazel) door R. 247, 255
Kroniek door R. 323
Kropholler (A. J.) Landhuis te Laren 267
Kunstenaarshuis (Het) 24
Kunstenaarshuis te Amsterdam (Het) door H. Robbers 162
Kunstenaarshuis van Nederland (Het) door G. J. Rutgers 183
Kunstenaars in Duitschland (Holl.) door Joh. Gerben 145, 150
Kunstenaarsverbond (De affichekwestie op de vergadering van het) 110
Kunstenaarsvereenigingen (Verbond v. Nederl.) 408
Kunstenaarsvereenigingen (Verbond van Ned.) adres aan Z,Ex. M. v. B. Z. 134

blz.

Kunstnijverheidsmuseum. Leliman-prijsvraag B. Juryrapport 136
Kunstnijverheidsschool „Quellinus" (De) 209, 217, 226

L.

Landbouwvereeniging (Kon. Ned.) prijsvragen 67, 269, 325
Landhuis te Laren. Arch. A. J. Kropholler . . . 267
Leibedekking (Asphaltpapier onder) door Adr. M. 226
Leidingen voor bliksembeveiliging op het Vredespaleis 168
Lei voor dabedekking (De) door W. A. E. v. d. Pluijm 361
Leliman (Prijsvraag) 14, 29, 35, 49, 89
Leliman (Prijsvraag B.) Kunstnijverheidsmuseum juryrapport 136

M.

M. (Adr.) Asphaltpapier onder leibedekking 226, 268, 284
M. (Adr.) De tentoonstelling van baksteen en andere producten. Juni 1912 198
M. (Adr.) Een cementsoort geweigerd 50
M. (Adr.) Nog eens: een cementsoort geweigerd . 82
M. (Adr.) Het steengaas en zijn toepassing . . . 214
M. (Adr.) Maria-school aan de Da Costakade . . 145
M. (J. d.) Boekbespreking 291
Maatschappij t. bev. d. Bouwk. 14
Maatschappij t. bev. der Bouwkunst (Het 70 jarig bestaan) 171
Mariaschool a. d. Da Costakade, door Adr. M. . . 145
Materialprüfungen der Technik (Intern. verband für die) 61
Mededeelingen betreffende het Genootschap (op de voorpagina van alle nummers) 1
Menkman (W.), Verslag voordracht over het herstellen van oude monumenten 225
Menbelprijsvraag (Een) 369
Meubelprijsvraag. Programma 408
Meijer (Jan de) Boekbespreking over James Watt . 243
Meijer (Jan de) Bouwkunstmethode 5, 6
Meijer (Jan de) De tentoonstelling van baksteen en andere producten 207
Meijers (G. J.) Torenbouw in gewapend beton . . 47
Modepaleis van Hirsch & Co. (Het) 426
Moderne architectuur 64
Moderne bouwkunst in Amerika 91, 98, 106
Moes (E. W.) 373
Moet het Rijksmuseum vergroot? door Jan Veth . 284
Museum (Het W. Fr.) te Hoorn 284

N.

Nat. Bouwk. Studieprijsvraag „landelijke woning" juryrapport 203
Nationale Bouwkundige studieprijsvraag (Nederl. Baksteenfabrikanten) 52
Nationaal Geschenk (Een) door Prof. A. J. Derkinkinderen 100, 106
Nederl. Vereen. voor Ambachts- en Nijverheidskunst, expositie Parijs 1914 262
Nuchterheid of gebrek aan nationale eigenwaarde? door Th. 288
Nijhoff (C. W.) De Ned. Interieurkunst . . . 381, 388

O.

blz.

Onderhoud van het paleis op den Dam (Het) door B. 312
„Ons Huis" prijsvraag arbeiderswoningmeubileeringen 49, 214, 220, 226
Oorspronkelijkheid door C. J. de Haas 258
Openluchtmuseum (Een Nederl.) . . 117, 129, 139, 393
Opgravingen in Griekenland (De Holl.) door W. v. d. P. 237, 300

P

P. (W. v. d.) De Holl. opgravingen in Griekenland 237
Paleis of Raadhuis? (Alweer) 261
Paleis op den Dam (Het onderhoud v. h.) door B. 312
Paleis Raadhuis (De restauratie van het) . . . 445
Paleis Raadhuis (Het) te Amst. 437
Paleis Raadhuis-kwestie . (De) 24, 77, 97, 120, 139, 253
Paleis Raadhuis-vraagstuk (Het) 242
Paushuize 31
Pek (I. E. v. d.) De geestelijke waarde van stelselmatig ontwerpen 69
Pek (J. E. v. d.) Nog eens: „U jokt, meneer, u jokt" 84
Pek (J. E. v. d.) Reorganisatie der Schoonheidscommissie 62
Permanente prijsvraag-commissie . 142, 187, 195, 232
Plaatwerk (Het) „de Architect". Verslag over 1911 18
Pluijm (W. A. E. v. d.) 103
Pluijm (W. A. E. v. d.) De Holl. opgravingen in Griekenland 300
Pluijm (W. A. E. v. d.) De lei voor Dakbedekking 361
Poging tot behoud van Utrecht's schoon (Een) . . 397
Post- en Telegraafkantoor te Utrecht (Het nieuwe Kon.) 238
Prix-de-Rome (Bouwkunst) 178
Prijsvraag Arbeiderswoning meubileeringen van „Ons Huis" te Rotterdam . . . 49, 214, 220, 226
Prijsvraag-Commissie (Permanente) 142, 187, 195, 232, 385
Prijsvraag (Een meubel) 369
Prijsvraag (Eere) „Godefroy" 43, 60, 87
Prijsvraag-affiche (Int. Gastentoonstelling) . . . 69
Prijsvraag-Leliman 1911 . . . . . 14, 29, 35, 49, 89
Prijsvraag-Leliman B. Kunstn. Mus. Juryrapport 136
Prijsvraag-Meubel 330
Prijsvraag (Nat. Bouwk. Studie) 52
Prijsvraagnieuws 94, 147
Prijsvraag Raadhuis Rotterdam 142, 148
Prijsvraag-reclamebiljet, Dordrecht . . . 70, 79, 86
Prijsvraag-reclamebiljet Tentoonstelling 1913 te Gouda 86, 238, 242
Prijsvraag-reclamepl. Ned. Stucadoors Patroons Bond 85
Prijsvraagregelen in het algemeen en die van het Raadhuis te Rotterdam in het bijzonder (De) 153
Prijsvraag v. d. Bond v. Meubelfabrikanten (Programma) 408
Prijsvraag van het Centr. Blad (Het jurvrapport) 436
Prijsvraag van het Cent. blad der bouwbedrijven (De Nat.) Ingezonden door motto „Evolutie" 445
Prijsvraag van het Cent. Blad der bouwbedrijven (Nat.) 330
Prijsvraag v. e. aanplakbiljet voor de E. N. T. O. S. 1913 . . . . . 275, 291, 357
Prijsvraag voor een aanplakbiljet voor de tentoonstelling „de Vrouw 1813—1913" 251
Prijsvraag v. e. bibliotheekgebouw en museum te Sophia 302

blz.

Prijsvraag v. e. reclamebiljet tevens geschikt v. e. prentbriefkaart en sluitzegel. V. v. V. . . . 418
Prijsvraag voor een stadion 154, 176, 186, 195, 204, 232, 253, 256
Prijsvraag voor een wandkalender juryrapport . 407
Prijsvragen. Bouwkunst en Vriendschap 1912 . . 321
Prijsvragen (Dambebouwing) 213, 215
Prijsvragen d. Kon. Ned. Landbouw vereeniging 67, 269, 325
Prijsvragen door Candidus. 152
Prijsvragen door H. B. 188, 373
Prijsvragen en stadsuitbreiding. Ingezonden door C. N. v. Goor 412
Prijsvragen en stadsuitbreiding door H. A. Schram 400
Prijsvragen (Genootschaps) . . 8, 17, 49, 81, 133, 166
Prijsvragen v. h. maandblad „Sierkunst" 53

Q.

Quellinus (De Kunstnijverheidsschool) . 209, 217, 226
Quellinus schoolkalender 1912 (De) 70, 80

R.

R. (Congres en tentoonstelling v. d. handenarbeid b. h. onderwijs en i. d. opvoeding) 308
R. Enkhuizen vooruit 307
R. Kroniek. Cuypers, Berlage en de Bazel . . 247, 255
R. J. Graansilo te Rotterdam 239
Raadhuis te Rotterdam (Nieuw) 112. 119, 132
Raadhuis van Amsterdam (Het) 20, 40, 50
Reisschetsen van M. de Klerk 27, 36, 50, 59
Restauratie v. h. Kon. Paleis (omtrent de wijze van) Ingezonden door H. A. J. Baanders 450
Restauratie v. h. Paleis-Raadhuis (De) 445
Retera Wz. (W.) Ingezonden 148
Retera Wz. (W.) intuïtief ontwerpen 6, 19
Rieten dak (proef met brandvrij 237
Robbers (Herman) Het kunstenaarshuis te Amsterdam 162
Rol (C.) Elementaire vlakversiering 354, 360
Roland Holst (R. N.) Een instituut der kunsten . 114
Roos (S. H. de) een nieuwe boekletter 1
Rotgans (A. C. A.) Asphaltpapier onder leibedekking 260, 276
Russische bouwkunst (Oud) 185
Rutgers (G. J.) Concept.adres, voorstel 57
Rutgers (De bebouwing v. d. Dam te Amsterdam toevoegsel concept-adres) 65
Rutgers (G. J.) De collectie Drucker 149
Rutgers (G. J.) Het kunstenaarshuis van Nederland 183
Rutgers (G. J.) Kroniek 263
Rijkscommissie van de Ned. Monumenten. Jaarverslag 1911 . . . . . 245, 253
Rijksmuseum (Aanbouw) 274
Rijksmuseum (De aanbouw van het) 252
Rijksmuseum (Moet het) vergroot? door Jan Veth 284
Rijksmuseum te Amsterdam (Het) 42

S.

Satelliet. Amerikaansche beroepsprincipiën . . 174
Satelliet (Bouwkunstige schoonheidseischen) te Rotterdam 83
Schaick (J. E. J. v.) Ingezonden 420
Schapenduinen (De) 429
Schapenduinen (De) door A. H. 404
Scheepvaarthuis (Het) 285
Schilder- of Bouwkunst? 392
Schilderingen van Roland Holst 417
Schoonheidsbegrip bij ingenieursbouw (Over het) 269
Schoonheidscommissie (De) 405, 429
Schoonheidscommissie in den Bond (De) 408
Schoonheidscommissie (Reorganisatie der) . . . 62
Schouwburg (De Haagsche) door Red. 331
Schram (H. A.) Prijsvragen en stadsuitbreiding . 400
„Sierkunst" (Prijsvragen v. h. maandblad) . . . 53
Soc. Techn. Vereen. v. Democr. Ing. en Arch. adres 436
Spoorwegplannen voor Amsterdam (gewijzigde) 132
Sportpark (Het Ned.) Prijsvraag voor een stadion 154 176, 186, 195, 204, 232, 253, 256
Staal (J. F.) In memoriam 50
Stadhuis te Rotterdam (Het nieuwe) . . 119, 132, 178
Stadion (Het Amst.) uitslag der prijsvraag . . . 256
Stadion (Prijsvraag voor een) 154, 176, 186, 195, 204, 232, 253, 256
Stadion te Stockholm (Het) 156, 223, 233
Stadsschoon 329
Städte-ausstellung te Dusseldorf 305, 313
Sted. Museum (Een tweede beeld voor het) . . . 238
Steengaas en zijn toepassing (Het) door Adr. M. . 214
Stucadoors Patroonsbond (Ned.) Prijsvr. reclamebiljet 85
Steurs (Victor de) Dr. P. J. H. Cuypers 179
Stuyt (Jan) Een schandelijke aantijging 356

T.

Tentoonstelling „de Vrouw 1813—1913" 350
Tentoonstelling 1913 Gouda. Prijsvraag reclamebiljet 86, 238, 242
Tentoonstelling: „Huis en Tuin in bouw, inrichting en aanleg 258
Tentoonstelling te Utrecht 1913 (Een bouwkunde) 435
Tentoonstelling van baksteen en andere kleiproducten en v. d. prijsvraag „Landelijke woning" 189
Tentoonstelling van baksteen en andere producten Juni 1912 (De) door Adr. M. 198
Tentoonstelling van baksteen en andere producten Juni 1912 (De) door J. d. M. 207
Tentoonstelling v. d. Handenarbeid b. h. onderwijs en in de opvoeding (Congres en) door R. . . 308
Tentoonstelling van kleiproducten 110
Tentoonstelling v. meubileeringen voor arbeiderswoningen in „Ons Huis" te Rott. . . 214, 220, 226
Tentoonstelling van werkstukken het stucadoorsvak betreffende (Nationale) 258
Tentoonstelling 1913. Vereen. v. Ned. Baksteenfabrikanten 350
Toekomst v. h. gewapend beton (De) 45
Toelichting behoorende bij het adres van A. et A. ter zake „Drucker uitbouw" 271
Torenbouw (De Vlissinger) 84
Trappen door A. H. 234
Twee- en dertighoek door J. Zietsma 10

U.

U jokt, meneer, u jokt! door A. W. Weissman . . 78
U jokt, meneer, u jokt (Nog eens) door J. E. v. d. Pek 84
Unger (F. G.), Centr. Verwarming en luchtververssching van gebouwen . 309, 327, 336, 365, 402

V.

blz.

Van de oude aarde en het nieuwe weten door H. J. M. Walenkamp 37, 116
Varia 393
V. en H. B. O. jaarverslag 409
V. en H. B. O. omslag 412
Ventilatie (Over nieuwere systemen van) verwarming en koeling in openbare gebouwen door L. B. Huygens 446
Verbouwing v. h. Binnenhof 421
Vereen. v. Ned. Baksteenfabrikanten-tentoonstelling 1913 350
Verplaatsing v. e. petroleumtank 54
Verslag van de gewone ledenvergadering van het Gen. 9, 25, 41, 58, 74, 89, 105, 133, 141, 303, 311, 343 359, 379, 395, 415, 431
Verslag v. d. 2e Alg. Verg. v. h. Verbond v. Ned. Kunstenaarsvereenigingen 143
Verslag van de ledenvergadering der Utr. Club 9, 11 75, 121, 180, 195, 306
Verslag van den toestand en handelingen v. h. Gen. over 1911 3
Verslag van den toestand en handelingen v. h. Gen. over 1912 440
Verslag v. d. verificatie-commissie 11
Verslag v. d. voordracht v. d. heer Menkman over het herstellen van oude monumenten (verkort) 225
Verslag omtrent het plaatwerk „de Architect" over 1911 18
Verwantschap tusschen systeem en werkstuk door C. J. de Haas 420
Verwarming en luchtverversching van gebouwen Centrale door F. G. Unger 309, 327, 336, 365, 402
Villaparken (Eenige opmerkingen over den aanleg van) door Jos. Cuypers 351
Vlakversiering (Elementaire) door C. Rol . 354, 360
Vlissinger toren (De) 433, 448

blz.

Vlissingertorenbouw (De) 84
Vragenbus 94
Vredespaleis. Leidingen voor bliksem beveiliging op het Vredespaleis 168
Vrouw 1813—1913. (De) Prijsvraag voor een aanplakbiljet 251

W

Waaggebouw te Hoorn (Het) 8
Walenkamp (H. J. M.) Van de oude aarde en het nieuwe weten 37, 116
Wandschilderkunst? door Walter v. Diedenhoven 76
Wattjes (J. G.) Bestelgoederenkantoor der H. IJ. S. M. op den N. Z. Voorburgwal 287 . . . 418
Weeldenburg (P. A.) In memoriam 50
Weeshuis te Buren (Het) 158
Weissman (A. W.) 54
Weissman (A. W.) De bebouwing van den Dam . 94
Weissman (A. W.) Hendrick de Keyser gehuldigd 66
Weissman (A. W.) Het hof van Bouwman te Groningen 425
Weissman (A. W.) U jokt, meneer, u jokt . . . 78
Woningcongres (Xe Int.) Sept. 1913 290
Woningvraagstuk, Het 147
Wijnperssse (v. d.) Graphieken ten dienste van het controleeren van ontwerpen van platen en balken in gewapend beton 364
Wijnpersse (v. d.) Verplaatsing van een petroleumtank 56
Wijnpersse (v. d.) Boekbespreking 218

Z

Ziekenhuis (Het) „De Engelenbergstichting" te Kampen, door W. Kromhout Czn 18
Zietsma (J.) Twee en dertig hoek 10

LIJST DER AFBEELDINGEN

blz.

Het oude Muntgebouw te Utrecht 10
Twee-en-dertig hoek met alle daarin voorkomende diagonalen, van J. Zietsma 10
Ziekenhuis te Kampen, van W. Kromhout Czn.
Plan-begane grond 18
Plan-verdieping 19
Voorgevel-hoofdgebouw 20
Achtergevel-hoofdgebouw 21
Middenpartij-voorgevel-hoofdgebouw . . 22
Voeder- en drinkgelegenheid voor vogels, door Otto Schulz, tuinarchitect, ... 23
„De Bijenkorf" van J. A. van Straaten Jr., losse plaat in No. 4 27
A. C. Bleys (Portret van) In memoriam 27
Reisschetsen van M. de Klerk
Het Raadhuis te Kopenhagen 28
Idem, plan der hoofdverdieping 29
Idem, gedeelte van den binnenhof 29
Idem, hoofdgevel aan het Raadhuisplein . 30
Toren van het Paladshotel te Kopenhagen . 36
Hoofdgevel van het Paladshotel 36
Schaakbord, 15e eeuwsch, Bourgondisch werk . 38
Trik-trakbord, 15e eeuwsch, Bourgondisch werk . 39
Reisschetsen van M. de Klerk.
Schets van een houten klokkentoren uit het Openluchtmuseum te Stockholm 51
Verplaatsing van een petroleumtank.
De bestutting 54
De tank drijvende, vóór de verplaatsing . 55
De tank verplaatst 55
Reisschetsen van M. de Klerk.
Binnenhof van het slot Kronborg in Denemarken 60
Hendrik de Keyser gehuldigd 66
Moderne bouwkunst in Amerika.
Unity tempel (Prot. kerk) Oak Park Ill. . . 92
Kantoorgeb. der Larkin-fabr. Buffalo N. Y. 93
Woonhuis v. Avery Coonley, Riverside Ill. 99
Woonhuis v. Arthur Heurtley, Oak Park Ill. 100
Woonhuis van Martin, Buffalo N. Y. . . . 106
Woonkamer in het landhuis v. Willits Highland Park Ill. 107
Beursgebouw voor de Vereen. van den Effectenhandel, door Jos. Th. J. Cuypers 118
Het nieuwe stadhuis te Rotterdam (1 April) . . . 119
Nieuwe Effectenbeurste Amsterdam, door Jos. Th. J. Cuypers.
Voorgevelaanzicht } Losse plaat in No. 16
In de groote hal }
Plan begane grond 124
Plan eerste verdieping 125
Gevel Warmoesstraat 126
Gevel Papenbrugsteeg 127
Hoogtedoorsnede 128

blz.

Schetsen uit het Openluchtmuseum te Stockholm, door M. de Klerk 130
J. H. Leliman-prijsvraag A.
Het bekroonde eerste ontwerp, losse plaat in No. 17.
Vestibule uit het eerste ontwerp, losse plaat in No. 17.
Perspectivisch aanzicht v. h. eerste ontwerp 136
Aanzicht van het Rijks-museum, dat dreigt te verdwijnen 135
Mariaschool aan de Da Costakade te Amsterdam, Architect A. J. Joling.
Voorgevel aan de Da Costakade 144
Detail van de trap in den gevel 145
Ingang van de pastorie 180
Detail van den ingang 183
Stadion.
Model van het stadion te Stockholm . . . 156
Plan van het stadion te Stockholm . . . 157
Plan en overzicht van het stadion te Londen 158
Herinneringsplaquet en jongste portret van dr. P. J. H. Cuypers 161
Het vredespaleis te 's-Gravenhage.
Hoofdgevel 167
Zij- en achtergevel 168
Plattegrond met afvoerleidingen 169
Gedeelte der bliksembeveiliging der dakkapellen 170
Roodkop, regenwater-vergaarbak met dito afvoerpijp 170
Plan der Internationale Baufach-Ausstellung Leipzig 1913 181
Raadhuis te Noordwijk, architect Nic. Molenaar . 190
Plagiaat-Raadhuis te Woerden 191
De „Selfridge-Store" te Londen 196
Plagiaat-Modemagazijn in een der grootste steden van Nederland 197
Tentoonstelling van baksteen en andere kleiproducten. Ontwerpen „landelijke woning"
1e prijs, ontw. van W. Verschoor, te 's-Gravenhage 199
2e prijs, ontwerp van Jan Wils, te Alkmaar 200
3e prijs, ontwerp van A. J. Prinsenberg, te Bloemendaal 201
Voor- en achtergevel v. h. ontwerp 1e prijs 202
Voorgevel en breedtedoorsnede van het ontwerp 2e prijs 202
Voordeur, perceel Weesperzijde 26 te Amsterdam 209
Plagiaat, voordeur perceel Willemsparkweg 31 te Amsterdam 209
Oefeningen van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus"
Jaarkalender op steen geteekend in twee kleuren 210

blz.

Penoefening met tusche op den gladden steen 210
Reclamebiljet uitgevoerd in vijf kleuren . 211
Teekening op steen naar een relief in pointilleertechniek 211
Chromolithographie van een vlinder . . . 227
Chromolithografie, uitgevoerd in spritstechniek 227
Prijsvraag van „Ons Huis" te Rotterdam
Woonkamer door Tj. Tjeerde 220
Keukenmeubelen door Tj. Tjeerde . . . 221
Het stadion te Stockholm, architect Torben Grut.
Plan van het stadion met de zitplaatsen . 223
Plan der ruimten onder de amphiteaters . 223
Doorsnede over het amphiteater 224
Hoofdtoegang 232
Hoofdtoegang tijdens de Olympische spelen 233
De Oostelijke toren 234
Graansilo te Rotterdam architect J. P. Stok Wzn.
Gevel aan de Maashaven 240
Bewapening en de modellen der trechtervormige bodems der cellen 241
Plattegrond 242
Het verstellen der verplaatsbare modellen 249
Zuilen op den beganen grond 250
Landhuis te Laren, architect A. J. Kropholler
Zijgevels 266
Plattegronden en gevels 267
Zij- en achtergevel-aanzicht 268
Aanbouw aan het Rijks Museum.
Plattegrond met de Drucker-aanbouwen . 272
Gezicht op het Museum, zooals het zich thans vertoont 273
Aanzicht van den Zuid-Westelijken vleugel 274
Ludwig Hoffmann, architect.
Woning v. d. Rector in de Lychenerstrasse 280
Woning in de Lychenerstrasse, facadesysteem 280
Fragment van het Virchow-Ziekenhuis . . 281
Krankzinnigengesticht Buch, landhuis voor vrouwen 282
Krankzinnigengesticht Buch, bestuursgeb. 282
Krankzinnigengesticht Buch, ingang . . . 283
Gemeenteschool in de Pasteurstrasse . . 283
Stadhuis te Berlijn 289
Toren van het stadhuis te Berlijn 289
Hollandsche opgravingen in Griekenland.
Totaal aanzicht van den tempel 299
N. O hoek van den tempel 300
Z. O. hoek van den tempel 301
Schetskaart van het N. O. deel van den Peloponnesus 301
Städte-Ausstelling te Dusseldorf.
Warenhaus Tietz, begane grond 313
Ratinger Tor, Dusseldorf 314
Plan tentoonstellingsterrein 315

blz.

Rhein Westf. Disconto Gesellschaft . . . 315
Plattegrond van groep I, Städtebau . . . 316
Plattegrond van groep II. Einrichtungen fur die Gesundheit 316
Plattegrond van groep III. Krankenpflege . 317
Plattegrond van groep IV, Hochbauten . . 317
Warenhaus Tietz, arch. Jos. Olbrich . . . 318
Neues Schauspielhaus 318
Rijnbrug, Dusseldorf 319
Koloniaal Instituut te Hamburg 326
De Haagsche Schouwburg.
Foto vanaf het voorplein 332
Voorgevel aan het Voorhout 333
Detail van den voorgevel 334
Plan der tentoonstelling van „Huis en Tuin" losse plaat in No. 41
Geschiedenis der Ned. Bouwkunst door A. W. Weissman.
Stadhuis te Groningen 347
Ingang van het stadhuis te Bolsward . . 348
Zuiderzijbeuk van het koor der St. Bavokerk te Haarlem 349
Elementaire vlakversiering door C. Rol . 354, 355, 361
De lei voor dakbedekking door Willem van den Pluym 363
Boorpalen van gewapend beton 376, 377
Nederlandsche interieurkunst op de tentoonstelling te Londen 1912.
Schoorsteeninbouw van een zitkamer in eikenhout, door K. P. C. de Bazel . . . 382
Woon- en eetkamer in Cuba-mahoniehout door C. W. Nijhoff 383
Interieur ontworpen door C. A. Lion Cachet 384
Eetkamer in Cuba-mahoniehout, door W. Penaat 389
Serre, ontworpen door A. P. Smits en H. Fels 390
Keuken, ontworpen door Jan de Meyer . . 391
Bouwaardewerk en bouwbeeldwerk door Willem C. Brouwer,
Aap, hoekfiguur aan een woonhuis te Bandoeng 395
Overkragingsmotief „leeuw" aan een woonhuis te Dordrecht 395
Schouw in een landhuis te Halfweg . . . 396
Schoorsteenbekroning aan een villa in het Willemspark te Amsterdam 396
Zeventiende-eeuwsch huisje te Bergen (N.-H.) . . 404
Bestelgoederenkantoor van de H. IJ. S. M., N. Z. Voorburgwal te Amsterdam 418
Prijsvraag Genootschapskalender 1913 424
Het hof van Bouman te Groningen.
Middenpartij-voorgevel 424
Foto vanaf de Maagdenbrug 425
Het modepaleis Hirsch & Co. aan het Leidscheplein 426
Gips-model van Hirsch 427

TWINTIGSTE JAARGANG No. 1. ZATERDAG 6 JANUARI 1911

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1305de GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 10 JANUARI e.k., des avonds te 8.30 UUR in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1304de vergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Verkiezing van een lid der Commissie van Redactie.
4. Installatie van de heeren W. M. Retera, W. G. van Swers, Jan Mühlschlegel, N. Lansdorp, Jan v. d. Raay, Walter van Diedenhoven, W. A. E. van der Pluym, W. van Twuiver, J. A. Snellebrand Jr., J. F. H. Kohlweij, A. F. van der Weij, Joh. Brouwer, Jos. de Jonge en H. G. Toebes als gewone leden van het Genootschap.
5. Voordracht van den heer A. Keppler over: „DE ARCHITECT EN HET WONINGVRAAGSTUK".
6. Rondvraag en sluiting.

II. Na de verkiezingen in de 56ste Algemeene Vergadegadering werden in de jongste bestuursvergadering de functies geregeld, als gevolg waarvan het Bestuur thans is samengesteld als volgt:

H. A. J. BAANDERS . . . *Voorzitter.*
H. J. M. WALENKAMP . . *Vice-Voorzitter.*
JAN DE MEIJER . . . . *1e Secretaris.*
J. ROOSING JR. . . . . *2e Secretaris.*
A. A. KOK . . . . . *Penningmeester.*
M. J. E. LIPPITS . . . . *Bibliothecaris-Archivaris,* en
A. REDERT . . . . . *Plaatsvervangend Lid.*

III. In de 56ste Algemeene Vergadering werden de navolgende obligaties van de leening 1910 uitgeloot, welke waarden invorderbaar zijn overeenkomstig de aanwijzing op den achterkant der stukken, afgedrukt, t.w.: 137, 43, 97, 139, 20, 2, 110, 21, 11, 98, 23, 120, 72, 113, 5, 58, 57, 15, 106 en 31.

IV. Als gewoon lid van het Genootschap worden voorgesteld de heeren S. H. de ROOS, Kunstnijvere te Haarlem, door de heeren H. A. J. Baanders en G. J. Rutgers; en Chr. L. Schaaf, bouwk. teekenaar te Amsterdam, door de heeren C. W. Nijhoff en G. J. Rutgers.

V. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten den heer Jan Jongerd Jr., Sierschilder te Purmerend.

VI. Als adspirant-lid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer A. Melchers, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.

JAN DE MEIJER, *1e Secretaris.*

EEN NIEUWE BOEKLETTER GETEEKEND DOOR S. H. DE ROOS.

HOE zwaar toch is de taak voor hen die de decoratieve kunst in deze tijden dienen!
Nieuwe oplossingen zijn noodzakelijk om de decoratieve uitingen tot een werkelijke begeleiding te maken van het ingewikkeld moderne leven, en tegelijk te voldoen niet alleen aan de vaak sterk gewijzigde tech-

AANKONDIGING ONZER

HOLLANDSCHE MEDIAEVAL

EEN NIEUWE BOEK-LETTER DOOR ONS TE SNIJDEN EN TE GIETEN IN X CORPSEN NAAR TEEKENING VAN S. H. DE ROOS

NIEUWJAAR MCMXII
LETTERGIETERIJ „AMSTERDAM"
VOORHEEN N. TETTERODE

Meermalen is door allen, wien de ontwikkeling en bloei der Nederlandsche boekdrukkunst ter harte gaat, de wensch uitgesproken een eigen letter te bezitten, ontworpen door een Nederlander, in aansluiting aan de beweging, die de overige nijvere kunsten, nu een goede tiental jaren geleden, uit den dommel der karakterlooze stijl-imitatie heeft geschud. Dit verlangen is ons vaak ter oore gekomen en het is niet onze onwil om deze beweging te steunen, dat wij eerst heden in deze voorloopige proef, met een dergelijke letter ontworpen door onzen medewerker S. H. de Roos voor den dag komen. Wat wij sedert de laatste jaren u voor nieuws brachten bewijst zulks voldoende. Hoezeer ook doordrongen van 't rechtmatige verlangen naar een letter die èn Hollandsch, èn modern, bovenal gemakkelijk leesbaar zoude zijn, achten wij, en onze medewerker niet minder, dat overijling onze bedoelingen al zeer slecht zou dienen. Want dit stond wel voorop, dat niet slechts iets anders, maar vooral iets beters dan de nu bestaande typen gewenscht werd, vrij van het onzen volksaard tegenstaande buitenissige, dat de in zoo groot aantal en verscheidenheid in den handel gebrachte lettersoorten der laatste jaren het stempel van oorspronkelijkheid moest verschaffen en tevens de bestaansmogelijkheid tegenover elkander reden trachtte te geven.

In overeenstemming met de eischen die onze tijd met ontwikkelder kunstverlangens stelt aan gebruik en schoonheid, trachtte onze medewerker dus een betere letter te ontwerpen. De leesbaarheid mocht niet geschaad door een mooien vorm, de mooie vorm van het enkele type mocht niet verkregen ten koste van den totaal-indruk eener bladzijde. Deze moet een rustige en welgevulde verdeeling van zwart op wit geven, zooals dat, reeds bij de oudste drukkers, voor het kenmerk der voortreffelijkheid van een schrift heeft gegolden.

Bij het vaststellen van den vorm der letterteekens, ging de ontwerper er niet van uit, met behulp eener constructie dien te bepalen. Het lijnenschema dat bij grootere letterteekeningen en monumentale inscriptiën welhaast onvermijdelijk is voor de zuivere bepaling der verhoudingen, staat een vrijere vormgeving in den weg. Schrijvende zijn de lettervormen ontstaan en aldus zullen ze tot een voor onzen tijd geëigenden vorm gebracht moeten worden, en dan zal niet de enkele, maar de in onderling verband geschreven letter tot grondslag hebben te dienen. Tevens zijn zoodoende beter de optisch storende tekortkomingen, ontstaan door het naast elkaar plaatsen van slechts ten deele den rechthoekigen vorm vullende letters, als A, L, V, W en anderen, tot een minimum terug te brengen. Het wit tusschen de letters toch draagt in niet geringe mate bij tot het rustig, gelijkmatig aspect van geschreven of gedrukt schrift, en het helpt om de letter op zich zelf fraai te doen uitkomen. Door dit schrijvend vaststellen van den vorm, werd ook de onderkastletter meer in overeenstemming gebracht met het monumentale karakter de Romeinsche kapitalen eigen. Een sierlijker vorm der schraveeringen was daarvan het gevolg, welke slechts in de daardoor verlevendigde groote corpsen naar voren treedt, zoodat de duidelijkheid der kleinere corpsen niet ten nadeele wordt beinvloed.

In hoeverre onze letter aan alle meermalen geuite eischen voldoet, is uit deze voorloopige proef van de dessendiaan slechts gedeeltelijk op te maken. Toch vleien wij ons, dat de ontwerper, die reeds eenige jaren de ontwikkeling der lettersoorten, hunne bruikbaarheid en deugden en gebreken heeft getoetst aan zijne moderne inzichten, geslaagd is de moeilijkheden tot oplossing te brengen.

In de eerste plaats meenden wij de boekdrukkers, onze afnemers, en vervolgens de uitgevers, wien tezamen de ontwikkeling onzer boeknijverheid tot een hooger peil in hoofdzaak is overgelaten, reeds nu met de als Hollandsche Mediaeval gedoopte romein-letter bekend te moeten maken. Maar ook het boekenlezend en -minnend publiek, en vooral hen wier streven er op gericht is de kunst meer en beter plaats te gunnen in het dagelijksch leven, dezen allen wordt een aandachtige beschouwing onzer nieuwe letter aanbevolen.

LETTERGIETERIJ „AMSTERDAM"
V.H. N. TETTERODE, AMSTERDAM-ROTTERDAM

nische eischen, maar tevens ook bevrediging te schenken aan het gansch gewijzigd levensgevoel.
En die nieuwe oplossingen te moeten vinden, niet van uit een krachtig-levend en zuiver ambachtsverband, maar gescheiden zooals wij thans staan, door de vier eeuwen lange overheersching der vrije kunsten met hunne voor de dienende kunsten gansch onbruikbare aesthetiek, gescheiden juist van iedere ons sterkende traditie!
Hoe zwaar wordt inderdaad hierdoor de taak voor den decoratieven kunstenaar, waar zooveel steun ontbreekt en tegelijk de opgaven zooveel ingewikkelder zijn geworden.
Maar toch ook, hoe vreugdevol is dit zoeken en werken aan de grondslagen van een nieuwe cultuur — niet te tellen de beknotting van eigen vermogens, noch de verloren bloeiender mogelijkheden bij ander gesteld doel, maar dit doel boven alles verkiezend, ook daar waar het grooter inspanning eischt voor schijnbaar geringere uitkomsten, en vloeiender gaven vaak ongebruikt ter zijde stelt.
Wanneer wij hier straks zullen zien de honderde voortbrengselen van de officieele Europeesche schilderijkunst, heel die schare van officieel gearriveerden in hun vaak zoo verbluffend gewaad met hunne gemakkelijke allures en breed en zeker gebaar, hoe goed zal 't zijn ons dan wel te bedenken, dat in al die landen toch ook die andere werkers worden gevonden, die delvers naar nieuwe oplossingen, die niet ophouden te arbeiden aan de grondslagen voor een nieuw kunstschoon, dat, niet meer gansch ter zijde, maar juist voluit van het dagelijksch leven zal zijn.

Hoe zeer ver zijn wij echter van dit bereiken nog af, maar ook, wat beteekenen tien, wat beteekenen vijftig jaren voor den groei van beginselen. Hoevele verhoudingen hebben zich niet te wijzigen, hoevele inzichten hebben zich niet te verruimen allereerst, om daarna vereenigd saam te groeien tot verhelderend en sterkend besef; wie telt de mislukkingen die noodig zijn om een traditie te winnen, van waaruit de ambachtelijke zuiverheid haar vlucht kan nemen naar de groote klare schoonheid?
En waar alle dienende kunsten, waar alle constructieve kunst dus ook, niet van uit 't emotioneele alleen, geboren noch verklaard kan worden, daar zij de ombloeide noodzakelijkheid is, en dus de noodzakelijkheid moet doorschouwd worden in haar wijdst oorzakelijk verband, daar openen zich twee mogelijkheden om de ontwikkeling dezer kunst te steunen, — van uit het verstand dat 't doel ziet en de beginselen stelt, en van uit de emotie die langs deze constructie stijgt.
In alle landen waar van een weder opbloei der decoratieve kunsten sprake is, zien wij dit tweeledig bewegen, dit samengaan van strijdend verklaren en van de schoonheid-zoekende daad; en de vereeniging dezer twee elementen zal niet alleen het aanschijn der kunst veranderen, maar ook het wezen van den kunstenaar zelf in de allereerste plaats.

* * *

Moge het voorafgaande een korte begeleiding vormen voor de afdrukken van den nieuwen schoonen boekletter geteekend door S. H. de Roos. Hoe gering lijkt

deze daad wellicht de velen die zich vergapen aan een schilderijkunst, die maar al te vaak de maskarade thans is, van verleden gevoelens verschijnend in misleidenden avondglans. En toch hoe zwaar is 't de oplossingen te vinden, waarvoor de Roos' arbeid zich gesteld zag en die bij zoo schoon welslagen tot een gebeurtenis werd, waar wij met trots op wijzen.
Ongetwijfeld hebben de laatste vijfentwintig jaren ons verzorgden boekdruk gebracht, maar deze toch behield immer het karakter van preciosa, en had allerminst de bedoeling de drukkunst in haar moderne functie te beïnvloeden. Bij de Roos is dit anders. De dagelijksche aanwendbaarheid is bij zijn arbeid als beginsel voorop gesteld.
De schoonheidsoverwegingen die het edele drukkersambacht in het algemeen gesproken reeds lang verlaten had, en zijn lot in handen gesteld van commercieelen willekeur, die schoonheidsoverwegingen had de Roos weder volop stem te geven bij het vaststellen zijner vormen, en dit, zonder nochthans die commercieele eischen te kunnen ontspringen.
Want is 't niet b.v. de eisch van papierbesparing die de lettervorm tot wanstaltige hooge gerektheid drong, en alleen door wijs vakinzicht en verfijnde smaak is deze eisch, wel niet op te heffen maar dan toch te verzachten.
Wie zal al de moeilijkheden opsommen waarvoor de kunstenaar zich gesteld ziet die zich voor dezen arbeid gereed maakt, waar telkens commercieele eischen de schoonheid hebben ontwricht, en het vakinzicht hebben verduisterd.
Dit zware en schijnbaar ondankbare werk op zich te nemen met een zoo volle verdieptheid en toewijding, na jaren van vergeten werken midden in het vak, om dat vak in zijn volle uitgebreidheid te leeren overzien, en te overzien ook in zijn ingewikkelde moderne functie; om dan tot dit schoon en harmonisch resultaat te komen, dat niet alleen schoon en harmonisch, maar ook direct en dagelijks aanwendbaar is, — 't is zeker dat de Roos hiermede de gedroomde mogelijkheden waarvoor wij aller werken alleen reeds hierdoor dichter bij de verwezenlijking heeft gebracht. R. N. Roland Holst.

VERSLAG VAN DEN TOESTAND EN HANDELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEDURENDE HET JAAR 1911, UITGEBRACHT OP DE 56STE ALGEMEENE VERGADERING OP 27 DECEMBER 1910.

Leden.

Het ledental bedroeg op 1 December 1911 totaal 434 leden, vertegenwoordigd door 415 personen en vereenigingen.
Met genoegen kunnen wij in dit jaar de toetreding van 42 leden melden, zoodat het totaal op 1 December 1911 na aftrek der overledenen, bedroeg 444 leden, vertegenwoordigd door 429 personen, verdeeld als volgt:
7 Buitengewone Eereleden, tegen 7 in 1910, 8 Eereleden, waarvan 2 tevens Gewoon, 1 Buitenlid en 2 Donateurs tegenover 9 in 1910.
13 Donateurs, waarvan 1 Eerelid, 11 gewone leden, tegenover 17 in 1910.
140 Gewone leden, waaronder 2 Eereleden, en 11 donateurs tegen 129 in 1910.
10 aspirant-leden, tegen 10 in 1910.
207 Buitenleden, waaronder 1 Eerelid, tegen 203 in 1910.
51 Kunstlievende leden, tegen 50 in 1910.
8 Vereenigingsleden, tegen 9 in 1910.
Dit jaar ontvielen ons door den dood 2 gewone leden, terwijl 15 leden bedankten, waaronder 2 donateurs.

Voor het volgende vereenigingsjaar, 1912 hebben zich reeds 15 nieuwe leden aangemeld.
Ofschoon het Genootschappelijke leven, dank zij de werkzaamheid van enkele werkers, door vele nieuwe leden werd versterkt, kunnen wij toch niet nalaten onze jongeren op te wekken hunne collega's het nut te doen inzien lid te worden van „A. et A." om zoodoende den goeden strijd voor ons vak mede te helpen strijden.

Bestuur.

In het Bestuur kwamen de volgende veranderingen:
a. De heer Th. Philippi die als Bestuurslid bedankt, werd als 1ste Secretaris opgevolgd door den heer Jan de Meijer, terwijl
b. in de plaats van den heer Th. Philippi, als plaatsvervangend lid werd gekozen de heer A. A. Kok.
Het Bestuur was dit jaar dus als volgt samengesteld:
H. A. J. Baanders Voorzitter, H. J. M. Walenkamp, vice-Voorzitter, Jan de Meijer 1ste Secretaris, J. Roosing Jr., 2de Secretaris, A. Redert, Penningmeester, M. J. E. Lippits Bibliothecaris, A. A. Kok, Plaatsvervangend lid.
De aftredende leden, de heeren H. A. J. Baanders en A. Redert, zullen zoo aanstonds hun mandaat in de handen uwer vergadering stellen.
Gedurende dit jaar werden 22 Bestuursvergaderingen gehouden ter behandeling en afdoening van verschillende zaken en ter voorbereiding van de ledenvergaderingen. Een komkommertijd hebben wij in onze Bestuursvergaderingen niet gekend.
In dit jaar kwam ook de statutenherziening tot stand. In deze commissie hadden de volgende heeren uit onze leden zitting: Paul. J. de Jongh, H. J. Walle Jzn. en W. N. van Vliet. Op deze wijzigingen is de Kon. goedkeuring nog niet verkregen. Zoodra wij deze hebben verkregen, zal de herziening van ons Huish. Reglement plaats hebben.

Redactie.

De redactie van het weekblad en het plaatwerk onderging enkele wijzigingen. Door tijdelijk afwezig zijn van den heer A. A. Hes, nam de heer Adr. Moen het secretariaat op zich. Zijn verslag zult U straks afzonderlijk hooren.
In plaats van den heer Maurits Plate die bedankte, werd de heer M. J. Hack gekozen.
In de vacature van den heer G. F. la Croix, die eveneens bedankte, moet straks nog worden voorzien.
De samenstelling is dus op dit oogenblik: H. A. J. Baanders, voorzitter, Adr. Moen, secretaris, Jan de Meijer, A. A. Kok, M. J. Hack, en A. A. Hes.

Schoonheids-Commissie.

De samenstelling dezer commissie is thans:
K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage Nzn., M. J. E. Lippits, F. W. M. Poggenbeek, A. W. Weissman en B. J. Ouëndag, welke commissie werd bijgestaan door het Gem. Bouw- en Woningtoezicht.

Vragenbus-Commissie.

In deze commissie kwam ook dit jaar geen verandering, en bleef zij samengesteld uit de heeren:
H. G. Jansen, Paul J. de Jongh. en A. W. Weissman.

Zaal-Commissie.

Deze Commissie bestaat uit de heeren:
A. A. Kok uit het Bestuur, en J. F. Repko en K. Tholens uit de leden. In de vacature van den heer H. W. Nijmann die bedankte, moet nog worden voorzien.
Den 11en Februari had ten huize van haren voorzitter, den heer A. Salm G.Bz., door onzen voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, de installatie der perm. prijsvraag-

commissie plaats. Hiermede werd het tijdperk van werkzaamheid geopend. Dat het niet bij het woord is gebleven, doch tot daad is gekomen, heeft het afgeloopen jaar bewezen, en het verslag in No. 51 van ons blad.

Vergaderingen.

Dit jaar werden 17 ledenvergaderingen gehouden.
De vergaderingen werden in 't algemeen goed bezocht; toch zouden wij het op prijs stellen, meerderen der jongeren tegenwoordig te zien op onze vergaderingen, om aan de besprekingen en de bemoeiingen van ons Genootschap deel te nemen.
In dit jaar werd ook het bureau van onzen administrateur den heer G. J. Rutgers telephonisch aangesloten, waardoor de werkzaamheid van genoemden heer zich nog meer kon ontplooien.

Zetel.

Het Genootschap bleef gevestigd in de bovenzalen van „Parkzicht" te Amsterdam, waarvan wij echter het uitsluitend bezit verkregen. Voor sommige van onze vergaderingen, vooral van die waarop belangrijke lezingen werden gehouden, bleek ons vergaderingslokaal te klein te zijn. Bij zulke gelegenheden wordt het gemis van eigen localiteiten, ook in verband met feestelijkheden, sterk gevoeld.
In ons Genootschapslokaal kon in verband met onze Afdeeling V. en H. B. O. een cursus in architectonisch handteekenen worden geopend. Door deze inrichting heeft ons lokaal een zeker cachet gekregen.

Prijsvragen.

Onze Genootschapsprijsvragen bestonden uit de volgende onderwerpen:
1ste Een ambtswoning met representatiezalen voor den Burgemeester eener groote gemeente,
2de ontvanggebouw voor een bloemententoonstelling,
3de een hoofddeur met omlijsting voor een deftig woonhuis,
4de glas-in-loodvenster voor een trappenhuis.
5de patroon voor een behangselpapier.
Voor het ontwerp van een kalenderomslag voor 1912 kwamen 12 ontwerpen in.
Met de 1ste prijs, die tevens voor uitvoerieg werd bestemd, werd het ontwerp van den heer W. Bogtman te Haarlem bekroond.
Op uitnoodiging van den heer J. H. W. Leliman heeft ons Bestuur, in samenwerking met het Bestuur van de Afd. Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, medegewerkt tot het vaststellen der programma's voor de beide prijsvragen, uitgeschreven ter eere van de nagedachtenis van zijn vader, wijlen onzen Eere-voorzitter J. H. Leliman. De uitslag van deze prijsvraag moet nog worden bekend gemaakt.
De deelname aan de prijsvraag door de Ysselsteinsche Bouwmaatschappij moesten wij aan onzen leden ontraden daar de regeling niet overeenkwam met de eischen der Alg. Reg. voor Nat. Bouwkundige prijsvragen.

Excursie.

Over de excursie is het een treurige plicht te moeten schrijven. Deze, door de heeren A. A. Kok en G. J. Rutgers, uitstekend voorbereide tocht naar Hoorn en Enkhuizen is door de slechte deelname van onze leden totaal mislukt.
Dit kan niet worden gezegd van het door ons georganiseerde bezoek aan het Paleis op den Dam. Deze tocht moest door de vele belangstellenden, ongeveer 600, ook uit andere vereenigingen, 10 maal worden herhaald. Een woord van lof mag hier niet worden onthouden aan den heer A. W. Weissman. die genegen was telkenmale deze tochten te leiden.
In de groote zaal werd een verzameling oude teekeningen van Viervant, Husley, Blancard, e. a., dateerende uit de 18de en het begin der 19e eeuw, tentoongesteld, die reeds veel te lang in ons Archief sluimerde.
Verder de collectie teekeningen herkomstig van prijsvragen, uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Afdeelingen.

De afdeeling „Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht" heeft zijn eerste mijlpaal bereikt. Drie cursusjaren zijn voltooid. Nu na haar 3-jarig bestaan een beter overzicht van hare inrichting is verkregen, zijn plannen tot enkele wijzingen in voorbereiding. De heer W. Kromhout werd als voorzitter opgevolgd door den heer C. W. Nijhoff. De subsidie van Rijk, Provincie en Gemeente werden volgens onze aanvraag verleend tot een totaal bedrag van *f* 8250. Op dit oogenblik zijn 61 leerlingen ingeschreven. Uitgebreider mededeelingen geeft U het verslag van den administrateur dier Afdeeling, den heer G. J. Rutgers.
De afdeeling „Kunstnijverheid" is nog steeds niet toonbaar. Zij leidt haar bestaan nog niet in de werkelijkheid, doch alleen op het papier. Dat zij van plan is ééns te verschijnen bewijst U de begrooting. Wij hopen dan als een dik gezond kind.
De Club van Utrechtsche leden van ons Genootschap moest door het overlijden van haren voorzitter, den heer S. J. Trooster B.Hzn., een treurig verlies lijden. Als zijn opvolger werd de heer Otto Schultz gekozen. De vollijverige, dappere medestrijder van den heer Trooster, de heer C. J. de Haas bleef als 1ste secretaris op zijn post. Dankbaar moeten wij het werk van onze jeugdige Club gedenken, als wij weten, met welke moeielijkheden zij heeft te kampen. In een afzonderlijk verslag worden hare werkzaamheden U verder medegedeeld.

Adressen.

De Actie van ons Genootschap bleef onverflauwd. Hiervan getuigen de volgende adressen:
a. Een adres aan B. en W. van Amsterdam inzake het tentoonstellingsgebouw der I.T.K.A.
b. Dito aan hare Majesteit de Koningin inzake de gebrandschilderde glazen te Egmond a/d Hoef.
c. Dito aan den Gemeenteraad van Rotterdam inzake de nieuwe Raadhuisplannen aldaar.
d. Dito aan den heer J. F. Cremer inzake het uitschrijvan een algemeene Nat. prijsvraag voor het nieuw te bouwen Koloniaal Instituut.
e. Dito aan den Raad der Gemeente Amsterdam inzake dit Koloniaal Instituut.
f. Dito aan den Raad der Gemeente Amsterdam inzake de Paleis-Raadhuis-questie.
g. Dito aan den Raad der Gemeente Vlissingen inzake den wederopbouw van de afgebrande St. Jacobstoren aldaar.
h. Dito een adres van adhaesie aan het adres van den B. N. A. inzake de oproeping voor sollicitanten naar de betrekking van Adjunct-Rijksbouwmeester aan zijne Excellentie, den Minister van Binnenlandsche Zaken.
i. Dito aan B. en W. van Amsterdam inzake de Stedelijke Internationale Tentoonstelling van Kunstwerken van levende Meesters, genaamd de „Vierjaarlijkschc". Het volgende adres werd door ons medeonderteekend: n.m.l.
het adres aan de Staten-Generaal inzake de toetreding tot de Herziene Berner Conventie, gezonden door de Bestuurderen der Vereeniging van Ned. Kunstenaars.

Inzake de ontsiering der „Schapenduinen" werd door het Bestuur een schrijven naar de heer G. A. Zeeman gezonden tot steun van zijn actie tegen de ontsiering van het natuurschoon.
Verder een schrijven aan den heer Dr. P. J. H. Cuypers, inzake de Paleis-Raadshuis-questie.
Naar aanleiding van voorbesprekingen met de betrokken autoriteiten door ons Genootschap, kwam de „Commissie voor het behoud van Stadsschoon" tot stand, bestaande uit afgevaardigden der Vereenigingen of Genootschappen, te weten: het Kon. Onth. Gen., de afd. Amsterdam van de Mij. t. B. d. B., „St. Lucas", „Architectura et Amicitia", „Arti et Amicitia", Kath. Kunstkring „de Violier" en „Amstelodamum".
Verder werkte ons Genootschap mede tot het tot stand komen van de morgen en overmogen te houden conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland.
Ook trad het Genootschap als lid toe tot den bond „Heemschut".
Over het lidmaatschap van de „Federatie van Kunstenaarsvereenigingen", tot welker oprichting ons Genootschap medewerkte, moet nog worden beslist.
Hiermede hoop ik U in korte trekken de geschiedenis van ons Genootschp over het jaar 1911 te hebben gegeven. JAN DE MEIJER, *1ste Secretaris.*

INGEZONDEN.

BOUWKUNSTMETHODE.

Eene eigenaardige gewaarwording gaf mij de lezing van het stukje dat de heer Brouwer schreef naar aanleiding van Jan de Meijer's voordracht; eene gewaarwording van verwondering n.l., dat iemand die blijkens zijne nu en dan geuitte meeningen, zich ook wel bezighoudt met wijsgeerige beschouwing, zoo weinig onderscheid: de spontaniëteit van den geest waaruit elke kunstenaarsvisie opbloeit, en de methode volgens welke deze kunstenaarsvisie tot kunstdaad wordt.
In dit verband wekt het ook verwondering dat niet onderscheiden werd, dat de methode van elke kunstcathegorie anders zal moeten zijn, krachtens de onderscheiden aard van het doel; en van de materie en arbeidsmiddelen waarmede dat doel wordt bereikt.
De bouwkunst nu eischt in plan en uitwerking een methode met de grootst mogelijke mate van wiskunstige zekerheid, teneinde het eenheidsbewustzijn v. d. scheppende kunstenaar en zijn continuiteit van denken ook in de uitwerking en uitvoering doorgaand te kunnen verwezenlijken; want juist de vlammende serafijnsche liefde der eenheid is de kracht en de waarde van schoonheid en kunst.
Het is alleen de willekeurige verwardheid der kunstinzichten van dezen tijd mogelijk te denken, dat een algemeene kunsttraditie kan leven, zonder dat een aaneengeschakeld verband de opeenvolgende daden bijeenhoudt en rede geeft; zoodat het geheele kunstwerk (bouwwerk) een door het motief bepaald karakter vertoont.
Men kan in de tot stand koming van een kunstwerk van kleinen omvang zich deze vast gehouden visie van het motief bij een kunstenaar denken, daarbij kan de methode (van wikken en wegen die er toch steeds is, omdat het de natuurmethode is) in het bewustzijn van den schepper, die ook tevens de maker is, blijven leven. Maar in de Bouwkunst is dat anders; daar blijft de methode niet besloten *in* het bewustzijn van de scheppende kunstenaar, maar moet worden uitgedragen, ten gebruike van alle helpende factoren; deze welovergewogen methode is het middel der doorgaande kracht, is het middel waardoor de kunstkracht der visie, het karakter van idée en motief, doorwerkt in tal van werken en werkers; zoo ontstaat de eenheid in een werk; en deze is zonder daartoe geeigende werkmethode niet te verkrijgen.
Niet „scheppen als een dier" dus in bouwkunst, maar als een mensch, als een mensch die niet alleen instinctief als dier leeft, maar zijn leven maken kan tot levenskunst; tot een bouwwerk met aaneengeschakeld verband, tot eene sterke zuil.
Het is ten slotte een zaak van individueel of maatschappelijk voelen, een bouwwerk is uitteraard een organisme en hoe meer het sociaal gevoel, het *maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel* ontwaakt; hoe meer in de maatschappij een organisme een bewust organisme, zich zal uitspreken en zonder methode is ook dat niet mogelijk. Is zulk een methode dan maakwerk, is het werk dat met dien hulp geschiedt en anders niet mogelijk is, dan een stap achteruit? Neen, methode is de wet, als bloem van de groeiende plant, zaden rijpend voor wijdscher pracht. Het werk dat volgens die wet geschiedt is van hooger orde en een schrede voorwaarts in de ontwikkeling van 'smenschen bewustzijn.
Dat methode bestaan moet, zal ieder duidelijk zijn die zich voor een oogenblik denkt buiten deze voorbijgaande tijd, en inleeft in een tijd die weer monumenten schept waaraan volken arbeiden, en waarin het volksbewustzijn zich spiegelt eeuwen lang, hoe denkt men zich deze continuiteit? Zoo is het geweest in alle tijdperken van groote kunst en zoo zal het ook weder worden wanneer onzen geest zich op hooger doel richt, want dit is een kwestie van eeuwige grondvorm, die niet door wisselende tijden gewijzigd wordt; dit is de groote gildewet voor *onze* kunst.
Er zijn gelukkig duidelijke symptomen dat de tijden snel voortgaan in deze richting. Toen onze kunstbroeder en vriend Berlage omstreeks 1893 zijne propaganda voerde voor het impressionisme in de bouwkunst; leefde vermoedelijk in zijn geest de visie der spontaniëteit als het voornaamste element der kunst; en hij reageerde tegen een vormengeknutsel en maakwerk, waaraan die spontane visie ontbrak.
Zijn volgers begrepen eenzijdig en zagen alleen de impressieve uiting — toen was het zijn tijd niet den nadruk te leggen op de *vakmethode* — dat ook hij echter sedert apostel daarvoor werd, bewijst dat de tijden heengaan naar dat wat onze kunst behoeft. K. DE BAZEL.
Bussum 1911.

Verleden week merkte de Heer D. J. Kerkhof, architect te Gennep op, dat reeds 300 jaar geleden over de noodzakelijkheid van kennis der wiskunde voor den architect is geschreven, en haalde hiertoe uit het bekende boek over de architectuur van den grooten architect der Italiaansche Renaissance, Sebastiano Serlio, het gedeelte aan, handelende over het nut der wiskunde.
In de eerste plaats moet ik den Heer K. erop wijzen, dat 300 jaar niet zoo erg lang is geleden, om het gezegde: „er is niets nieuws onder de zon" overtuigend te maken. De Heer Kerkhof had al de aan Serlio voorafgaande schrijvers kunnen aanhalen, en nog overtuigender zijn, door te wijzen op hun gemeenschappelijke bron: Vitruvius. En nog overtuigender dan overtuigend ware het geweest weer op zijn bron te wijzen: op de boeken der Grieksche bouwmeesters En nog niet tot de oudste bron gekomen zijnde, kon hij teruggaan tot de Etrusciers en tot de Baby'oniers, en dan, zoo ongeveer tot 5000 j. v.

Chr. komende, tot de Sumeriërs, alias de Chaldeërs. Hier kon hij halt houden, om niet in de oogen van sommigen historisch onbetrouwbaar te worden geheeten. En om van af Serlio onzen tijd te naderen had hij, tot vermijding van vervelend opsommen, ten slotte kunnen eindigen met den zeer modernen, genialen August Rodin, die van zijn eigen werk zegt, dat het goed is, omdat het meetkunst is. Ik zeg dit niet — wat vanzelf spreekt — om den Heer K. onaangenaam te zijn, doch alleen om aan te toonen hoe elke tijd zich heeft beroepen op de wiskunde als noodzakelijke bron voor de kennis der bouwmeesters. De vroegere bouwmeesters maakten echter nog een onderscheid. In hun geschreven werken beriepen zij zich op de „wiskunde"; in hun geschapen werken bereikten zij grootschheid door de toepassing der „wiskunst". In de aan de buitenwereld meegedeelde theorie, treedt dus bij hen de wiskunde op; in de practijk bij hun scheppen: de wiskunst".

Dit is het, wat wij bij het aanhalen uit vroegere werken over bouwkunst, goed in 't oog moeten houden. Wij maken geen onderscheid meer tusschen beide. Wij zijn door onze eigen werkmethode niet meer gewend de „wiskunst" in de oude werken, en de enkele werken van den nieuwen tijd te zien. En trachten wij het geheim van het goed-zijn dier werken door het nasnuffelen van de weinige overgebleven oude werken ons te zien worden geopenbaard dan stuiten wij op woorden als die van Serlio. Kon ik maar aannemen, dat bij alle vakgenooten het zuivere begrip van het onderscheid tusschen „wiskunde" en „wiskunst" vaststond, doch geen van allen, die nu naar aanleiding van de gehouden voordracht hebben geschreven, geven daar blijken van. Bij geen van allen kon ik merken dat zij voelen, dat dit het punt is waarom alles draait. En toch is uit de aangehaalde woorden van Serlio de opvatting te lezen, waarvan het weder tot leven wekken, het eenige doel van mijn voordracht was. Al heb ik dit deze eene keer nog niet bereikt; toch heb ik het genoegen op te merken, dat de fakkel in de brandstof is geworpen.

Doch om terug te komen op de aanhaling van den Heer Kerkhof uit Serlio's boek, dan vinden wij het bovengenoemde onderscheid duidelijk daarin terug, n.m.l. in het gedeelte „en souden nauwelijck weten te antwoorden/ wat een punt/ een linie/ een pleyne/ oft een corpus ware/ *sal noch veel min souden sij weten zegghen/ wat correspondentie oft harmonie ware*". Het eerste gedeelte betreft de „wiskunde", het cursief gedrukte laatste gedeelte verbergt, wat ik de „wiskunst" noem. Wij kunnen wel zeggen: tot nu toe is zij altijd „harmonie" genoemd. En dit is een juist woord. „Harmonie" drukt nog meer dan „wiskunst" de Eenheid uit, die wij, als mensch, noodzakelijkerwijs moeten voelen met alles wat ons omringt. Doch hoe juist het is, toch verkies ik op dit oogenblik het meer sprekende woord „wiskunst", daar het sterker op de meer noodzakelijke kennis voor den architect wijst; en bovendien meer de verwantschap toont met de, voor hem even onontbeerlijke, doch drogere, voorafgaande kennis, „wiskunde".

Vervolgen wij de verhandeling van Serlio verder, dan wordt de kennis der overeenkomst, of Harmonie, niet als leer nader ontwikkeld; wel echter de elementen, het a. b. c. der „wiskunst". Daardoor denkt men, dat in die tijden van hoogsten bloei der bouwkunst de grootste waarde werd gelegd op dat a. b. c. Niets is minder waar. De zaak is zóó. De Meesters, die de boeken over hun vak schreven, schreven deze voor de jongere vakgenooten, de gezellen en de leerlingen, of voor de leeken. De geheimen van het vak, die zij als Meester kenden, moesten onder de Meesters blijven, en mochten zij dus niet aan anderen mededeelen. — Hierop is het aardige verhaal van van Lennep: „de Friesche Bouwmeester" geïnspireerd. — Er werd gezegd, dat voor de Meesters zelf een boek bestond. Dat boek is het door mij in de voordracht genoemde „Arcana Arcanum". Naar dit boek is steeds gezocht, doch het is nooit gevonden, om de doodeenvoudige reden, dat een dergelijk volledig boek nooit heeft bestaan. *Het groote, alles omvattende leerboek van den werkelijken Meester was en is de Natuur.* Dit boek veroudert nooit, en is er steeds. Het ligt voor iedereen open, maar kan alleen door den Meester worden gelezen.

Ziehier nader de quintessence van mijn lezing. Daarom heb ik bij het vertoonen der lichtbeelden een groote plaats ingeruimd voor die voorbeelden uit de Natuur, welke overtuigend werken als bewijs, dat de diepere kennis der „wiskunst" niet in de door ons menschen samengestelde leer ligt, doch in de Natuur.

JAN DE MEIJER.

Januari. B. N. A.

INTUÏTIEF ONTWERPEN.

In de laatste Architectura's wordt een strijd gevoerd, die m.i. van groot belang is voor de verdere ontwikkeling van de moderne bouwkunst, grooter dan men oppervlakkig oordeelend zou meenen.

Ik bedoel den strijd tusschen het stelselmatige en het, wat ik zou willen noemen het intuïtieve ontwerpen, het ontwerpen, waarbij de schoonheids-intuïtie de harmonie tusschen de vormen tot stand brengt, alles naar aanleiding van de voordracht van Jan de Meyer.

Als gevolg van die voordracht brak Willem C. Brouwer een lans voor het vrije scheppen, zonder hulpmiddeltjes van systemen, stelsels of formules. Het vrije scheppen is maar niet eene persoonlijke meening van Br. maar berust op feiten uit de Kunst-Geschiedenis. Want in welke stijl ook, wanneer de regelmatige en vrije ontwikkeling van een kunst plaats moet maken voor geformuleerde „mathematische regels of „Tien Geboden", is het met de ontwikkeling gedaan en volgt noodzakelijk herhaling en versteening.

De toepassing van systemen is niets anders dan een middel om de fantasie aan banden te leggen, de fantasie waardoor zich juist een scheppend kunstenaar kenmerkt, de fantasie die van een dood materiaal een dichtstuk maakt, die nieuwe banen zoekt, die b.v. de Duitsche moderne kunst zoo geweldig heeft doen ontwikkelen, ten spijt van regels en schoolmeesterswijsheid.

Die systemen zijn ook de schuld, dat de moderne Hollandsche bouwkunst op een stationair standpunt is gekomen, misschien wel tengevolge van het doordringen van het systematische ontwerpen in het onderwijs. Op sommige scholen worden de systemen geleerd, op anderen opgedrongen. Er wordt geleerd hoe mooi b.v. een Grieksche vaas, (eene vrije schepping bij uitnemendheid is, omdat zij in een rechthoekje past. Sommige komen van die ingestompte systeempjes, die voor menschen die vrij zich willen vormen, ten slotte met moeite los, anderen, die te weinig individueel zijn aangelegd en ook uit gemakzucht het geleerde lesje telkens weer napraten, zonder eens te probeeren om van zelf iets te maken, dat niet op het werk van schoolmeester A. of B. lijkt, (om nog niet te spreken van een individueel kunstwerk), gaan er geheel mede te gronde, krachten waar misschien met wat meer aanmoediging en minder schoolmeesterswijsheid nog heel wat uit te halen zou zijn. Het gevolg van dat opdringen van die, zoo gemakkelijk aan te wennen maniertjes is dan ook, dat we overal bouwwerken zien

á la architect zus of zoo, iets dat men met het vrijlaten van de fantasie en het aanmoedigen van zelf-probeeren, zou beperken. Gelukkig zijn er uitzonderingen. Als voorbeeld van goed en sympathiek onderwijs in het ontwerpen noem ik den heer Jan Stuyt, die zijn taak als hervormer zoo opvat, dat hij ieders fantasie respecteert en alleen bepaalde fouten aanwijst.

Het intuïtief voelen, het wikken en wegen van verhoudingen kan bij het ontwerpen niet in de hand worden gewerkt, maar onwillekeurig wordt een vroeger resultaat, bekende verhoudingen enz. gerepeteerd. Hierdoor ontstaat versteening, die in sommige bouwwerken van den laatsten tijd reeds merkbaar is.

Bij het intuïtieve ontwerpen werkt men niet als louter instinctieve dieren, zooals in het stukje van den heer J. Cuypers bestempeld wordt, (want er is geen dierlijk instinct, dat met kunstgevoelens iets te maken heeft, zoodat het werken als zoodanig uitgesloten is), maar met het zuivere controleerende schoonheidsgevoel, dat ook de fantasie in de banen van het mogelijke houdt, en niet het systeem, dat min of meer voor het gevoel in de plaats moet treden.

W. RETERA WZ.

Aan de Redactie van Architectura.

Mijnheer de Redacteur.

Ik lees zooeven de zoo sympathiek gestelde beschouwingen van den heer Joseph Cuypers.

Ik ben hem daar zéér erkentelijk voor, want ZEd. heeft mij daardoor gewezen op een onvolledigheid in mijn betoog.

Ik bedoelde n.m. te wijzen op de m.i. overdreven belangstelling in de systemenkunst, waar dit wel eens kon leiden *voorbij* het doel, waar het gevaar bestond (bestaat) dat het *middel doel* werd. Het spreekt van zelf dat in *welke* kunstuiting ook, men *niet* „in 'sFreie hinein" kan werken. Ik veronderstelde dan ook, dat dit *te zeer* erkend was, dan dat ik hiervoor een zekere reserve diende in acht te nemen. Een regelmatige verdeeling van stof, van ruimte,... of men die langs ruitjes of langs eenigen anderen weg bereikt, zal even noodig zijn, als in een fabriek de arbeid verdeeld wordt. In elk *ander* geval, bestaat er gegronde vrees, voor het in 't honderd loopen van zelfs de beste bedoelingen. En dat een regelmatige overwogenheid in de Bouwkunst noodzakelijk zal zijn, wil mij (die daarin leek is) wel in het bijzonder overtuigen. Echter.... men heeft wel eens *te* veel van het goede verwacht, wel eens *te* veel aan het goede opgeofferd. Het ging er waarlijk op gelijken, zooals de heer Joseph Cuypers zegt .... alsof „alle ontwerp waaronder een doorloopend netwerk van een of ander ruitjesstelsel is getrokken tot vaststelling van alle punten, *daarom* een goed ontwerp was!"

Dáár tegen op te komen, meende ik niet langer te *mogen* nalaten, en gaf het résumé van de lezing van den Heer Jan de Meyer mij daartoe aanleiding. Zonder aan te vallen, meende ik het goed recht van fantasie van gemoed te moeten verdedigen, waar deze hoedanigheden m.i. te zeer in het gedrang kwamen.

Waar de heer de Meyer verwees (volgens het résumé) naar werken als het Arcanas Arcanum, naar het werk van Dr. Naber, naar de leer van Pythagoras, naar den Vahana-Cursus der Architecten de Bazel en Lauweriks, en daarmee accoord gaande, zijn geheele lezing daarop baseerde, daar kon ik de tegenovergestelde (zij het dan ook *te* eenzijdige) opmerkingen wel even doen hooren meende ik. Ook hierbij is de rechte weg de middenweg en hoop ik gaarne met den heer Joseph Cuypers: „dat het bestuur alsook de redactie van A. et A. erin slagen, in een reeks voordrachten deze, alle kunstbeheerschende grondslagen der compositie, klaar en helder te ontwikkelen". Dan zal het voor eens en voor goed uit zijn, met de overdreven ruitjes-theorien, en zullen wij kunnen gaan geraken aan het tweede stadium waarin de nieuwe uiting, de nieuwe (moderne) kunst, zich zal kunnen gaan ontwikkelen.

WILLEM C. BROUWER, Leiderdorp.

Bij het lezen van bovenstaand stukje, evenals dat van den Heer B. J. Kerkhof, Willem C. Brouwer en Joseph Cuypers, alle geschreven naar aanleiding van de gehouden voordracht, vind ik het opmerkelijk, dat hieruit blijkt, dat men mij niet goed heeft begrepen, (wat ook moeilijk is, als men niet aanwezig was).

De geheele opzet van het houden van mijn voordracht is juist geweest een actie te beginnen tegen den beperkenden invloed van het systematisch ontwerpen op meetkundigen grondslag, tegen het dorre gedoe dat de persoonlijkheid van den kunstenaar doodt. Ik zeide letterlijk hierover het volgende: „Wij moeten het juiste inzicht krijgen, dat ontwerpen zonder het kennen der *ware* kunsttheorie, niet het *ware* ontwerpen is. Doch bovendien, dat de waarde van het kennen der juiste kunsttheorie niet ligt in een doode rekenwijze, óf in het teekenen van ruitjes, óf in het door elkaar gooien van lijnen, getrokken langs driehoeken met bepaalde hoeken, doch, dat in de ware kunsttheorie een levende kracht ligt verscholen, die niet door den drogen wiskundige of dorren rekenmeester, maar *alleen door den fijn-besnaarden intuïtief-voelenden kunstenaar eruit kan worden getrokken.* De ware kunstenaar heeft een leiding, die hij echter zelf in de hand moet hebben, noodig voor zijn phantasie". En verder: „De wiskunst", de basis voor het ware systeem, is de kern der kennis van het „bouwen", het „scheppen" in het Heelal. In dit verband is de dubbele beteekenis van het woord „kosmos", duidelijk, dat door Pythagoras voor het eerst is gebruikt en dat „Heelal", doch tegelijkertijd „versiering", „beteekent". En: „Ik hoop U in lichtbeelden het innige verband te laten zien, dat er bestaat tusschen de natuur en de wiskunst, hopende U daarmede nader te brengen tot het juiste denkbeeld, dat wiskunst en wiskunde niet een vernuftig, door scherpzinnige menschen uitgedacht, stelsel, maar de eigenlijke Natuur, het Leven zelf is. Het is een stelsel, zeker, *doch van de minst dogmatische soort.* Het sluit zich aan bij het innerlijk karakter, het beter-ik, het hoogere in den mensch, maar geeft gelegenheid aan de persoonlijkheid, het andere-ik, *om naar haar inzicht den „vorm", passende bij die persoonlijkheid eruit op te bouwen.* Deze opvatting sluit alle „schoolmeesterswijsheid" uit. Alleen hij, die in staat is zelf te scheppen, is in staat deze ondogmatische diepe kennis der Natuur te doorgronden. Ik kan maar niet begrijpen, dat ieder niet voelt, dat in den waren kunstenaar een harmonisch evenwicht moet zijn, welke hij bereikt door het juist afwegen van „phantasie" en „kennis". Beide laat hij wederzijds zich aan elkaar toetsen. Nogmaals: die „kennis" is niet het weten in den gewonen zin, doch van een zóó hoogen aard, dat zij moeielijk is te formuleeren, kan dus nooit een dorre leer zijn. Het is het begrip van de phantasie, een kennen van den bron der phantasie; een hoog-religieuse kennis dus. De heer Retera voelt dit, als hij aan het eind zegt: „Bij het intuïtieve ontwerpen werkt men niet als louter instinctieve dieren, zooals in het stukje van den Heer Jos. Cuypers wordt bestempeld" (de Heer R. heeft niet goed gelezen, want de Heer C. zegt dat hij géén heil verwacht uit een reactie, die dit wil. 't is de Heer Br. die dit beweert), maar met het zuiver controleerende schoonheidsgevoel dat ook de fantasie in de banen van

het mogelijke houdt". En hij laat volgen: „en niet het systeem, dat min of meer voor het gevoel in de plaats moet treden". Hier schudt hij het kind met het bad uit. Omdat er, onzalig genoeg, in ons heerlijk, mooie vak en in ons onderwijs meer schoolmeesters dan werkelijk fijn-voelende menschen te vinden zijn, geeft dit nog geen recht, om daarom de „kennis" (en daarmede het systeem") te veroordeelen! De Heer Retera moet voorzichtig zijn met zijn, wellicht goed bedoelde, bewering, dat de meening van den Heer Br. op feiten uit de Kunstgeschiedenis berust. Ik zou hem aan de hand van de kunstwerken zelf, het tegendeel kunnen bewijzen. Hierover spreek ik in het bijschrift bij het stukje van den Heer K. En het blijkt mij zeer noodig te zijn ook de Kunstgeschiedenis te herzien, opdat juist dàt punt hierin het voornaamste is, en waardoor de kunstgeschiedenis alleen maar waarde heeft voor ons, *nu* levende, menschen. JAN DE MEIJER.

DE CONFERENTIE OVER HET BOUWKUNSTIG ELEMENT BIJ DE BESCHERMING DER SCHOONHEID VAN NEDERLAND.

Zoo is dan deze tweedaagsche samenkomst en beschouwing over bovengenoemd onderwerp al weder voorbij. Wij kunnen niet anders zeggen, dan dat zij zeer geslaagd mag worden genoemd. De regeling was goed; de verschillende sprekers hebben het, een zoo voorname rol in onze samenleving spelende onderwerp van alle zijden goed belicht; en de belangstelling was van alle zijden uit alle oorden van het land bijzonder groot. Een geanimeerd diner in Brack's Doelenhôtel, waaraan de Commissaris der Koningin voor de Provincie Noord-Holland, de Heer van Leeuwen, en de Burgemeester van Amsterdam, de Heer Roëll mede aanzaten, besloot op prettige wijze de conferentie. Op dit oogenblik te trachten eenigszins een overzicht te geven van al het wetenswaardige wat de sprekers ons mededeelden, is moeielijk. Beter is het, hiermede te wachten tot het geïllustreerd verslag hiervan is verschenen.
Wij herhalen: beide dagen waren een groot succes.

J. D. M.

VAN ALLERLEI AARD.

HET WAAGGEBOUW TE HOORN.

Het voorstel van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland om in de herstellingskosten voor dat waaggebouw een subsidie te verleenen tot een maximum van *f* 7750, heeft in de commissie van de staten besprekingen tengevolge gehad, waaruit de vrees sprak, dat een herstelling als hier bedoeld, het monumentale van het gebouw zal wegnemen en een nieuw gebouw in eigen vorm opleveren.
Wanneer Hoorn die herstelling eischt, moest de gemeente haar uit eigen middelen tot stand brengen, werd gezegd. De waaggelden brachten nog al wat op. Hiertegenover werd opgemerkt, dat Hoorn reeds tal van oude gebouwtjes en torentjes heeft te onderhouden en dat het hier niet ging over het Waaggebouw als waag, maar om het behoud van een gebouw van historische kunstwaarde.
Een dergelijk monument in de hoofdstad van West-Friesland, meende de meerderheid, moest evengoed bewaard blijven als de St. Bavo te Haarlem, die ook met steun van de provincie is gerestaureerd.
(Volledigheidshalve dient vermeld dat in de ll. gehouden vergadering het voorstel van Ged. Staten werd *aangenomen*. Red.)

BERICHT.

Belangstellenden worden er aan herinnerd, dat de tentoonstelling van foto's etc. naar utiliteitswerken, georganiseerd door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in haar gebouw Marnixstraat 402 te Amsterdam, nog elken dag toegankelijk is. Het gebouw is geopend op werkdagen van 10 tot 5 uur, des Zondags van 10 tot 1 uur.
Van 7 tot 21 Januari e. k., zullen op de uren als bovengenoemd in het zelfde gebouw geëxposeerd zijn de ontwerpen ingekomen op de prijsvraag voor een gedenkraam in de Groninger Universiteit.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 52. Examens der Mij. tot bevordering der bouwkunst in het jaar 1912. Kroniek XXIX, door J. Gratama. De Amsterdamsche poort te Haarlem en het moderne verkeer met vier schetsen, naar de plannen van B. en W. van Haarlem, van Dumont, van Lasschuit en van Weissman. Over middelbaar technisch onderwijs, door G. Versteeg.
DE OPMERKER, 52. Het vraagstuk der prijsvragen. Brieven van Piet van Diever. De toren in de „levende stad", ingezonden stuk door J. G. van Niftrik.
DE BOUWWERELD, 52. Bouwkunst en natuurschoon. Een Haagsche schouwburg in de zeventiende eeuw. L. M. Moolenaar: de provisie en de architectenstand. Afbeeldingen van een landhuis te Amersfoort van J. C. van Epen, architect.
DE INGENIEUR, 52. P. E. Rijk, door A. Claus. Proeven op betonijzer, door H. F. Streiff en E. Jacobs. Vliegen zonder motor, door R. A. van Sandick.
BUITEN, 52 geeft mooie afbeeldingen van de Ned. Hervormde St. Michaelskerk en van oude woonhuisgevels te Oudewater.
DEUTSCHE BAUZEITUNG. 102. Städtebauliche Entwickelung von Prag. Wettbewerk zur Erlangung von Entwürfen für den Neubau der Altstädter-Brücke in Pforzheim.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1911.

Vraag: Is het geoorloofd voor het ontwerp burgemeesterswoning de buitentrap te projecteeren met 2 perrons, waarvan een 2.50 M. boven de straat ligt en het tweede 3.20 M.; indien het 2e perron overdekt is en de stoeptrap binnen de rooilijn geprojecteerd is?
Antwoord: Alles is geoorloofd wat binnen de grenzen van de bouwverordening valt. Voor de Jury,
H. A. J. BAANDERS.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43.)

II. Reclameplaat voor de Vereeniging „St. Cassianus", programma in No. 46, inlevering vóór of op 1 Februari 1912.

III. Ontwerpen van arbeiderswoning-meubileering van de Vereeniging „Ons huis" te Rotterdam. Inlevering 15 Februari 1912, programma in No. 49.

IV. Prijsvraag voor een reclamebiljet voor de door de Vereeniging „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken", gevestigd te Dordrecht, te houden tentoonstelling, gedurende de maanden Juli, Augustus en September 1912. De ontwerpen moeten vrachtvrij, vóór of op 15 Februari 1912 aan het adres van den Alg. Secretaris der Vereeniging: Wolwevershaven 55 te Dordrecht, worden ingezonden.

Voor de Leliman-prijsvraag: ontwerp voor een kunstnijverheidsmuseum, kwamen 24 ontwerpen in.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Een nieuwe boekletter geteekend door S. H. de Roos. — Verslag van den toestand en handelingen van het Genootschap „Architectura et Amicitia". — Ingezonden. — De Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Genootschapsprijsvragen. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie; ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer G. H. Roobol, bouwkundig teekenaar te Amsterdam, door de heeren W. N. van Vliet en G. J. Rutgers.
II. Van Zijne Excellentie den Minister van Binnenl. Zaken mochten wij voor onze Bibliotheek een exemplaar van het werk *„Oude Huizen te Utrecht"* door Mr. S. Muller Fz. ontvangen, voor welke schenking Zijne Excellentie onzen dank werd aangeboden.

JAN DE MEIJER, *re Secretaris*.

VERSLAG VAN DE 1305de GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 10 JANUARI 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

Bij ontstentenis van den voorzitter wordt deze vergadering geleid door den vice-voorzitter, den Heer H. J. M. Walenkamp, die de bijeenkomst opent met een woord van welkom aan de aanwezigen, inzonderheid aan den heer A. Keppler, die zich bereid verklaard heeft dezen avond te spreken over het onderwerp dat ons aller belangstelling heeft, n.m.l. het woningvraagstuk.
Nadat de notulen der vorige vergadering zijn gelezen en onveranderd goedgekeurd, wordt overgegaan tot het installeeren als gewone leden van een groep in de beide laatste vergaderingen bij ballotage toegelaten candidaten. In even hartelijke als passende termen heet de voorzitter den nieuwelingen welkom in onzen kring en beveelt hun met vertrouwen de belangen aan van datgene waarvoor A. et A. steeds op de bres stond en waarvoor het, gesteund door jonge krachten, met onverflauwde energie waakzaam hoopt en wenscht te blijven.
De overige punten der agenda worden ter zijde gesteld om eerst het woord te geven aan den heer A. Keppler tot het houden zijner voordracht: „De Architect en het Woningvraagstuk". Met een belangstelling, evenzeer getuigende van de kracht die uitgaat van den spreker als van de waardeering welke onze architectenwereld voor het onderwerp toont te bezitten, wordt de rede aangehoord. Onderscheidene leden, behalve de voorzitter b.v. de heeren Weissman. De Meijer en Van Westerop, vonden aanleiding om het een en ander in het midden te brengen en meerdere inlichtingen te vragen; waarop de spreker allen van repliek diende.
Gezien de hooge waarde van het onderwerp en de belangstelling daarin gesteld, vraagt de voorzitter den heer Keppler zijn rede te willen bewerken voor ons orgaan teneinde ook de niet-aanwezigen daarvan kennis te doen nemen; in welk verzoek de heer Keppler gaarne toestemt. In verband daarmede kan dan tevens opgenomen worden hetgeen door verschillende andere heeren werd in 't midden gebracht, 't geen zonder dat verband weinig vruchtbaar zou zijn.
Nadat de heer Keppler dank gebracht is, bekrachtigd door applaus, wordt overgegaan tot behandeling der straks uitgestelde punten der agenda.
Ingekomen is een schrijven van Z. E. den Minister van Buitenlandsche Zaken, waarbij Z. E. ons Genootschap een exemplaar deed toekomen van het werk „Oude Huizen te Utrecht" door Mr. S. Muller Fz. welk geschenk voor onze bibliotheek in dank wordt aanvaard.
Aan de orde is verder de verkiezing van een Lid der Commissie van Redactie ter vervanging van den heer G. F. La Croix. Als bestuurscandidaat wordt genoemd de heer W. A. E. van der Pluym, terwijl de vergadering de heer Walter van Diedenhoven als tweede candidaat aanwijst, waarna eerstgenoemde met groote meerderheid wordt gekozen.
Desgevraagd verklaart de heer Van der Pluym de benoeming te aanvaarden.
Na rondvraag volgt sluiting. R.

LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

De notulen der vorige vergadering werden voorgelezen en goed gekeurd. Over 't Agendapunt. „welke reclame is den Architect geoorloofd", werd een vrij lange discussie gevoerd en besloot de vergadering dienaangaande een schrijven tot het Gen. A. et A. te richten.
Voorts ontstond, naar aanleiding van de afkeurende kritiek in „Architectura" No. 46, betreffende de tentoonstelling van teekening in de „Witte Bioscoop" te Amsterdam en naar aanleiding van het schrijven van den Heer J. Gratama, secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst (zie Arch. No. 51, 1911) de vraag en bespreking; „mag een architect reclame maken en zoo ja, op welke wijze? Algemeen werd in die bespreking onnoodig geacht dat in eerstgenoemde critiek de naam van den architect en diens lastgever vermeld werd, aangezien men ook zonder dat, hetzelfde bereiken kan. Besloten werd bovengenoemde vragen in 't algemeen te stellen, opdat hierover meer helderheid ontstaan zal. Besloten werd een schrijven aan de Provinciale Monumenten-Commissie te richten; waarin de club te kennen

Het oude Muntgebouw te Utrecht.

geeft, dat zij met vreugde gezien heeft, dat de ingangspoort van het Burgerweeshuis op den springweg opgeknapt wordt en waardoor zeer zeker meer aandacht tot dat mooie stuk architectuur ontstaan zal en geeft de club in overweging deze poort geheel volgens de oude gegevens opnieuw te polychromeeren, waardoor wederom aan de vormen, door de medewerking van de levendige en diepe kleuren, die frischheid gegeven wordt, welke ontegenzeggelijk eens daaraan een schoone uitdrukking hebben gegeven.

Als volgend punt kwam ter sprake debespreking van de kloostergang Mariaplaats, „Herstelling en Openstellinh". Een der leden had daarvoor een groote hoeveelheid gegevens, welke nauw verband houden met het verleden, heden en wellicht met de toekomst van den kloostergang en vond de vergadering het gewenscht dat er een speciale avond bepaald wordt, waarop hij zijn overzicht, daaromtrent, aan de club zal mededeelen.

Ook zal op dien avond de Heer W. Mentman gevraagd worden zijne causerie welke hij reeds toezeide „over restauraties van oude monumenten te Utrecht" te geven.

Betreffende het reclamebord Nobelstraat, droeg de vergadering aan een der aanwezige leden, welke zich daarvoor beschikbaar stelde, op met den eigenaar besprekingen te voeren, hopende dat deze tot een goed resultaat zullen leiden. Als eerste punt der rondvraag kwam het oude Muntgebouw ter sprake (zie afb. — Red.). Door tusschen komst van den Heer de Rijk photograaf alhier, waren de aanwezigen in gelegenheid het oude gebouw aandachtig in zich op te nemen en was de Algemeene opinie of er niet iets in deze te doen zoude zijn, opdat dit stuk architectuur niet onder den moker gebracht wordt. Nadat hieromtrent nader van gedachten was gewisseld, werd de vergadering het eens om tot het Gen. A. et A. een schrijven te richten waarin gevraagd zal worden of de club op den steun van het Gen. rekenen mag, wanneer door haar een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht wordt, met het verzoek : dit gebouw niet te laten verdwijnen, maar het als een architectonisch goed opgelost onderdeel van het nieuw te stichten modern postkantoor te behouden.

Als tweede punt der rondvraag stelde een der leden voor dat de leden der club gedurende de volgende maand bij hun reizen en trekken door de provinciën Utrecht de reclameborden noteeren welke de schoonheid van het landschap zoo ruw aantasten. Strekking van dit verzoek is, om alsdan tot de Provinciale Staten een adres te richten, waarin verzocht zal worden een dusdanige verordening te maken, waardoor de provincie Utrecht behoed zal worden voor een verloren gaan harer aantrekkelijkheid door het plaatsen van bovengenoemde disharmonische borden in een bij uitstek harmonisch geheel.

De Secretaris, C. J. DE HAAS.

TWEE- EN DERTIGHOEK.

Het is al eenigen tijd geleden, dat ik op een avondschool bezig was met het uitslaan van mallen voor een ellipsvormige te metselen toog, waarbij ik opmerkte de eigenaardige lijnen en figuren die zich vormen door de kruispunten der voerstralen met elkander te verbinden. Mijn onderwijzer, die ik daar opmerkzaam op maakte gaf mij in verband daarmede op in een twee-en-dertighoek van 12 cM. doorsnede alle diagonalen te trekken.

Nieuwsgierig toog ik op zekeren keer aan den arbeid, en zoo simpel de aanleiding was, zoo schitterend was, zooals de lezer ziet, het resultaat.

Ik was het figuurtje al weer bijna vergeten, toen ik er tijdens de lezing van de Heer Jan de Meijer weer aan herinnerd werd, zoodra zich de zonnebloem op het doek projecteerde.

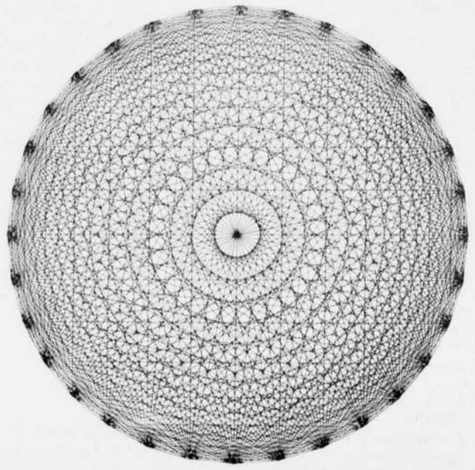

Nu moge de figuur niet op een zonnebloem gelijken, zij toont er met hare vele cirkels, blaadjes en kransjes, tusschen welke men telkens weer nieuwe vormen ontdekt, veel overeenkomst mede. En het is ook wel opmerkenswaard hoe door een eenvoudig samenstel van rechte lijnen zulke mooie vormen ontstaan, welke misschien door toepassing van meerzijdige hoeken of anderzins nog uit te breiden zouden zijn. J. ZIETSMA.

JAARVERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER.

Mijne Heeren.

In het weekblad van 16 Dec. l.l. had ik de eer, U de door de verificatie-commissie goedgekeurde rekening over 1911 en de balans per 30 Nov., l.l. aan te bieden. Geconstateerd kan worden dat door den aanwinst van nieuwe leden ruim *f* 250, werd ontvangen, terwijl hiervoor op de begrooting een post van *f* 150 gesteld was. Over het algemeen weken de uitgaven door elkaar niet veel van de begrooting af.

De totale onkosten van het 11e lustrum bedroegen *f* 1424.34 waarvan thans reeds *f* 813.42 ½ is afgeschreven, zoodat er nog op de balans een bedrag van *f* 610.91 ½ resteert, hetwelk nog over 3 jaren moet worden afgeschreven.

Van de Bibliotheek kon dit jaar niets afgeschreven worden.

Het huidige Bestuur tracht evenwel door geregelde afschrijvingen den financieelen toestand van het Genootschap zoodanig te verbeteren, dat de niet realiseerbare waarden tot *f* 1 als bezit op de balans teruggebracht worden.

Tot zijn leedwezen kon Uw penningmeester echter slechts geringe verbetering constateeren in den financieelen toestand van het Genootschap. De kasmiddelen zijn maar juist voldoende om doorloopend de uitgaven te kunnen bestrijden en hij meent daarom nog eens nadrukkelijk te moeten refereeren aan zijn verslag over 1910, opgenomen in „Architectura" van 14 Januari 1911 waarin door hem de wenschelijkheid wordt geuit, dat door U geene pogingen nagelaten worden de finantieele positie van het Genootschap in den lijn door het Bestuur gevolgd te versterken.

27 December 1911. A. REDERT.

VERSLAG VAN DE VERIFICATIE-COMMISSIE.

Mijne heeren,

Namens de door U benoemde Commissie ter verificatie der rekening en verantwoording van den Penningmeester over het afgeloopen boekjaar 1911, heb ik de eer U hierbij rapport uit te brengen.

Onze benoeming aanvaard hebbende in de vergadering van Woensdag 13 December jl. konden wij reeds den volgenden avond aan onze verplichting voldoen, daar wij den Penningmeester met zijn arbeid gereed vonden, ons in het Gen. lokaal te ontvangen en aan het verlangen van het bestuur, om de door ons goedgekeurde rekening en verantwoording nog die zelfde week in ons orgaan te kunnen doen opnemen, waardoor de leden op gemakkelijke wijze in de gelegenheid zouden worden gesteld deze na te zien alvorens ter 56ste Algemeene Vergadering te verschijnen en tevens aan de verplichting der wet te voldoen.

Zooals ge dan ook zeker reeds bemerkt zult hebben is zoowel aan het eene als aan het andere voldaan en is het ons aangenaam te kunnen verklaren, dat wij de administratie van onzen penningmeester, den heer A. Redert (en zijn boekhouder) keurig netjes en volkomen in orde bevonden en mochten wij hem onzen dank voor zijn zuinig beheer en de vriendschappelijke behandeling van die onzer leden, welke op het punt van betaling hunner contributie nu niet zoo vlug handelen als wel gewenscht is in het belang van de Gen. kas, enz. niet onthouden. We moeten namelijk tot onzen spijt verklaren, nog menigen naam op de lijsten te hebben zien prijken van hen, die nog schuld aan het Gen. hadden, sommigen helaas van meerdere jaren terug, ook moesten wij vernemen, dat er nog altijd leden gevonden werden die tusschentijds bedankten en dan zich tevens ontslagen rekenden van betaling der loopende contributie, waardoor den penningmeester veel noodeloos werk gegeven werd en bovendien de verplichting opgelegd aan Uwe vergadering voor te stellen een zeker bedrag als oninbaar te verklaren en op de rekening te mogen schrijven. Ons komt gewenscht voor, dit verzoek in overweging te nemen en toe te staan met de verplichting tot vermelding van de namen met de adressen van de schuldigen in ons blad.

Vervolgens mogen wij niet nalaten onze leden te wijzen op de ons gebleken hulpvaardigheid van den penningmeester en andere bestuursleden, die, bij de groote opofferingen welke de bestuursfunctiën reeds van hen eischen, ook dit jaar niet schroomden, in den tijd van nood honderden guldens uit hunne beurzen ten behoeve van de Gen. kas ter beschikking te stellen, wat zeker door alle leden op prijs moet worden gesteld en met grooten dank aanvaard; wat vooral door de slechte betalers wel eens goed mag vergeleken worden met hun eigen weinig sympathieke handelingen ten opzichte van ons Genootschap.

Ten slotte mijne heeren rust op ons de plicht, hierbij te verklaren, dat het ons aangenaam is geweest, op te merken met hoeveel toewijding en zorg, onze penningmeester, gesteund door den boekhouder, zich heeft gekweten van zijn door maar weinigen te overzienen en te schatten moeilijken taak, n.l. de goede verzorging van onze financiëele administratie, die helaas, niet tegenstaande die toewijding, toch niet altijd een schitterend resultaat n.l. een batig saldo opleverd, al mogen we dan ook verklaren dat het afgeloopen jaar niet tot de ongunstigste heeft behoord. Het blijft derharve noodig dat alle samenwerken, door het leveren van stof voor het orgaan, platen voor het plaatwerk, en het houden van lezingen of voordrachten, alles uit liefde voor ons Genootschap en tot versterking van de kas van onzen penningmeester. Met vertrouwen hebben wij mitsdien de eer Uwe vergadering voor te stellen, den penningmeester te déchargeeren onder dankzegging voor zijn zuinig beheer en zorgvuldige administratie.

De Commissie van verificatie :
H. v. JAARSVELD JR.
ADR. MOEN.
H. J. WALLE JZN. *Rapporteur.*

JAARVERSLAG VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" OVER 1911.

Er werden pogingen in 't werk gesteld om in het afgeloopen jaar een tentoonstelling van het werk van Utrechtsche architecten te organiseeren. Tot dusverre mocht dit niet gelukken.

Tot het Utr. comité tot steun bij de oprichting van een Homoeopatisch ziekenhuis was het verzoek gericht om een prijsvraag voor het te stichten gebouw uit te schrijven. Eveneens leidde dit tot geen resultaat. Aan ver-

OVERZICHT van het financieele beheer. Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „ARCHITECTURA ET AMICITIA". Werkjaar 1911.

ONTVANGSTEN.			UITGAVEN.		
Contributie's over het jaar 1911	*f*	38. —	Over van het werkjaar 1910 een tekort in kas van	*f*	36. 56½
Hoofdel. omslag speciaal geheven inzake het tekort van de gehouden lezing door den Hr. B.	„	78. —	Aan diverse administratiekosten Secretaris	„	11. 24
Ontvangen particuliere bijdragen inzake bovengenoemde lezing	„	75. —	Aan onkosten lezing te w. honoraria, zaalhuren etc. etc.	„	161. 60
Ontvangst lezing	„	13. 75	Onkosten excursie	„	0. 70
Subsidie Genootschap A. et A. te Amsterdam over het jaar 1911	„	25. —	Batig Saldo	„	19. 64½
		229. 75			229. 75

Rekening goedgekeurd 22 Dec. 1911.
De Commissie:
w.g. D. J. Heusenbroek.
„ Otto Schultz.

Utrecht, 22 Dec. 1911.
De Penningmeester
W. C. B. van Dijk.

schillende kunstvereenigingen hier ter stede werd een schrijven gericht met het verzoek aan de tentoonstellings biljetten als ook het drukwerk hoogere aestethische eischen te stellen, als dat tot nu toe het geval geweest is.
Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd een schrijven gericht, waarin verzocht werd of Zijne Excellentie bijzondere aandacht vestigen wil op de wijze van goedkeuring betreffende plannen voor schoolgebouwen, voornamelijk ook wat de aestethische waarde betreft. Dit schrijven was een adhaesiebetuiging aan een adres van de vereeniging „schoonheid in opvoeding en onderwijs."
Er werden pogingen in het werk gesteld een tentoonstelling van smaakmisleiding te organiseeren. Daar de deelname niet groot was, werd voorloopig van dit plan afgezien. Een bezoek werd gebracht aan de loodwit- en meniefabriek van de firma Greve.
28 Februari sprak de heer H. P. Berlage Nzn. over „Concertzalen" in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen. Zoowel de muziek- als de bouwwereld waren dien avond tezamen.
Een schrijven werd tot B. en W. der Gem. Utrecht gericht, waarin in overweging gegeven werd, ook hier ter stede een gevelwedstrijd te houden in navolging van de Gemeente Leiden. Een afwijzend antwoord werd ontvangen, daar genoemd College er geen heil in ziet, nogmaals een proef in dezen geest te wagen, zoodat ook deze poging jammerlijk mislukte. Een besluit werd genomen in de zomermaanden geen ledenvergaderingen meer te houden.
Gedurende de Lustrumfeesten 1911 heeft een commissie van advies voor gevel- en straatversieringen gefunctioneerd bestaande uit 2 leden van den Senaat en 2 leden der club. Gedurende twee volle maanden hadden elken Dinsdag zittingen plaats en werden belangstellenden op de hoogte van de wijze van versieren gesteld, in aansluiting met het tijdperk waarin de voor te stellen gebeurtenis plaats greep. Op 25 Juli gaf de heer A. W. C. Dwars, directeur der Middelbaar Technische School te Utrecht, een aanschouwlijk overzicht van den bruggenbouw in de Gemeente Utrecht. Ook werd dien zelfden dag een bezoek aan den kloostergang Mariaplaats gebracht en aan de fabrieken der firma Smulders.
In Juni was er een groot tekort in kas, wat door een hoofdelijken omslag ad *f* 13 gedekt werd. Als lid trad toe de heer Corn. v. Straaten Jr. Als kunstlievendlid de heer E. J. van Schaick. In de maand October werd met Alg. stemmen de heer Otto Schultz tot voorzitter gekozen.
Een schrijven werd aan den Gemeenteraad van Utrecht gericht, waarin verzocht werd in 't vervolg niet te vlug een voorstel om een prijsvraag uit te schrijven van de hand te wijzen, zooals dat gebeurd was met het melkpaviljoen in het Wilhelminapark.
Vrijdag 22 December had de Alg. jaarvergadering plaats.
C. J. de Haas, *te Secretaris.*

JAARVERSLAG OVER DE BIBLIOTHEEK.

Mijne Heeren.

Als overzicht over de bibliotheek gedurende het jaar 1911 kan ik U het volgende mededeelen:
Het aantal boeken dat werd uitgeleend is ongeveer hetzelfde als in het vorige jaar.
Nieuwe boeken werden niet aangekocht, alleen ontving ik eenige afleveringen van het werk over burgelijke en waterbouwkunst door B. F. Plasschaert, waarop door het Genootschap is ingeteekend.
Ten geschenke ontving de bibliotheek de volgende werken, die onder dankzegging aan de gevers zijn aanvaard:
1. Van Gebr. Binger „Oud Holland" nieuwe bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Nijverheid enz. onder redactie van S. Bredius en E. W. Moes.
2. Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken: „Het Onderwijs in Nederland", benevens het 3e deel van „Oud Nederlandsche Steden" door Prof. Dr. H. Brugmans en C. H. Peters, inhoudende het Staatkundig en Maatschappelijk leven.
3. Van den Heer F. van Rossen, uitgever te Amsterdam: „Geschooldheid en Techniek" door D. Thed. v.d. Waerden, een onderzoek naar den invloed van arbeidssplitsing en machinerie op de mate van vereischte oefening en bekwaamheid der arbeiders.
4. Van den uitgever Pedro Clignett „De gevolgen der Berner Conventie" door H. C. C. Clockener Brousson.
5. Het verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over 1910.
6. Jaarverslag van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" over 1910.
7. Van den Heer W. J. M. van de Wijnperze „Leerboek der Grafostatica voor Bouwkundigen".
8. Bericht über den IX Intern. Wohnungskongress Wien 1910.
9. De Electriciteits-Voorziening in Oostelijk Gelderland en in Overijsel; rapport uitgebracht door het Ingenieursbureau voor electro-technische adviezen, C. D. Nagtglas Versteeg en G. J. J. Verdam.
10. Uitgave v.h. Centraal Bureau voor Sociale adviezen. Catalogus van de Bibliotheek (2 stuks).
11. Van N. N. Het Bouwkundig Weekblad, Jaargangen 1881—1892.
12. Van den Heer W. C. A. Ridderhof te Leiden „Examen-Opgaven". Perspectief, Perspectievische schetsen (rooster constructien), Projectieleer en Beschrijvende Meetkunde, voor de teekenakte L. O. Handteekenen in 1910—1911 en m. o. (d. k.)

Van de tijdschriften die in de portefeuilles circuleeren werd het weekblad „la Construction Moderne" vervangen door „der Architect Wiener Monatshefte für Bauwesen und Decorative Kunst".
Voor het Hongaarsche tijdschrift „A Hàz" werd de Nederlandsche uitgave van het Bulletin des Métiers d'Art „Sint Lucas" aangeschaft.
De portefeuilles werden geregeld verzonden.
Van de deelnemers aan den leescirkel, wier aantal steeds grooter wordt, kwamen niet veel klachten in.
Te betreuren is het dat van de leestafel zeer weinig gebruik gemaakt wordt.
De Bibliothecaris,
M. J. E. Lippits.

BOEKBESPREKING.

Van zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken mochten wij een exemplaar ontvangen van het werk „*Oude Huizen te Utrecht*", door Mr. S. Muller Fz. Dit werk, een te waardeeren aanwinst voor onze bibliotheek, bevat een 48 tal afbeeldingen van ex- en interieurs uit Utrecht. In het voorwoord zegt Mr. Muller o.m.:

„De hierbij uitgegeven platen geven voor de oudste huizen geene afbeeldingen van nog bestaande gebouwen. Het zijn integendeel veelal restauratieplannen; maar *gedocumenteerde* restauratieplannen, allen gevolgd naar teekeningen of platen berustende in den Topographischen atlas der stad Utrecht. Ik ben mij volkomen bewust, dat dit een bedenkelijk procédé is dat het verre de voorkeur zou verdiend hebben, reproducties uit te geven van oude afbeeldingen van gevels, die elke deskundige dan desgewenscht naar zijn goedvinden had kunnen restaureeren. Gaarne had ik ook aldus gehandeld, of althans het restauratieplan niet gegeven zonder de oude afbeelding, waarop het berust. Maar dit plan bleek — wel overwogen — onuitvoerbaar. Immers *nagenoeg geen enkele* dezer restauraties is uitgevoerd naar één of twee oude afbeeldingen. Gewoonlijk is de beste oude afbeelding aan de plaat ten grondslag gelegd, en zijn tal van kleine détails daaraan toegevoegd volgens andere afbeeldingen, die, even vertrouwbaar maar ouder of in dit opzicht nauwkeuriger, de gevolgde hoofdbron der plaat op gelukkige wijze aanvulden. Bij één restauratieplan hadden dus, wilde men een juist oordeel daarover vellen, in den regel vier of vijf, soms meer oude afbeeldingen in photographie gereproduceerd moeten worden. En dit zou stellig de krachten van den uitgever en ook de belangstelling der lezers te boven zijn gegaan".
Als zijn medewerker noemt Mr. Muller den heer De Hoog en zegt „zonder hem had ik dit werk niet aangedurfd". Verder vervolgt de schrijver: „Voor het afbeelden van de gebouwen, die de Renaissance en de Rococo te Utrecht gesticht hebben, scheen aanvankelijk nauwelijks reden te bestaan. De soliede constructies, die de middeleeuwen in deze stad, waar zij zich zoo krachtig ontwikkelden, hebben gebouwd, hebben aldaar wellicht den bouw van woningen in de moderne bouwstijlen was belemmerd", en verder ongeveer „Het inwendige der huizen verdient evengoed als de huisgevels de belangstelling van het nageslacht, dat zich interesseert voor de kunst van vroeger eeuwen. Ik heb mij derhalve reeds lang beijverd om de verzamelingen der stad Utrecht op dit punt aan te vullen en was zoo gelukkig bijna ältijd de medewerking der huiseigenaren te verkrijgen. Zoo ben ik in staat geweest om nog een aantal fraaie vertrekken en vestibules in beeld te vereeuwigen. Eene keur uit deze fraaie serie nu scheen aangewezen om de afwezigheid van fraaie renaissance gevels te vergoeden".

Dit werk, de vrucht van een arbeid waarvoor ieder kunstzinnige, modern of niet, den schrijver erkentelijk zal zijn, verdient aller belangstelling en waardeering. R.

„De N. V. Industrieele Maatschappij van F. J. Stulemeijer & Co", constructeurs van werken in gewapend beton te Breda zond ons een album met p.m. tachtig reproducties van enkele door deze maatschappij uitgevoerde werken in gewapend beton en schrijft daarbij o.m.: „Nu wij mogen constateeren dat het gewapend beton zich hier te lande als bouwmateriaal vasten voet verworven heeft, achten wij den tijd gekomen eens een blik te werpen op de tot nu toe verkregen resultaten. Wij vertrouwen dat deze af beeldingen bij velen de overtuiging zullen wekken dat gewapend beton bij den utiliteitsbouw een belangrijke rol speelt en dat het in talrijke gevallen het materiaal bij uitnemendheid moet worden geacht".
In dit bijschrift maakt de Industriëele Mij. verder gebruik van eenige fragmenten uit Berlage's brochure „Over de waarschijnlijke ontwikkeling der Architectuur" en besluit daarna met: „de hier volgende afbeeldingen kunnen een denkbeeld geven van hetgeen reeds op dit gebied is tot stand gebracht. Wij staan nog slechts aan het begin van dit nieuwe tijdperk, (het cement-ijzer tijdperk), maar het materiaal heeft zich vasten voet verworven en zal ongetwijfeld op steeds ruimer schaal worden toegepast". In deze meening staat de schrijver niet alleen.
R.

INGEZONDEN.

Leiderdorp, 8 Januari 1912

Aan de Redactie van „Architectura".

Mijnheer de Redacteur!

In het nummer van Zaterdag 6 Januari staan verschillende ingezonden stukken, allen betreffende hetzelfde punt. En zoodoende wordt datzelfde punt van verschillende zijden nader toegelicht. Voor en tegen reiken elkander de hand, en wel op grond hunner overtuiging. En die overtuiging zoude terug te brengen zijn in de volgende woorden:
Is iemand kunstenaar geboren, dan zal hij *ten spijt* van veel te diepe bespiegelingen in de abstractie van wetenschap *niet ten ondergaan*.
Is iemand *geen* kunstenaar geboren, dan zal hij *tengevolge* van de diepe bespiegelingen in de abstractie van wetenschap *niet opstaan*, waaruit de conclusie volgt: Ben je kunstenaar, dan kan je het niet helpen, 't gaat buiten je wil om. Ben je geen kunstenaar, dan... al evenmin, doch.. *doe dan niet alsof*...
En dit *alsof* wordt getolereerd, beter gezegd *kan* worden getolereerd, door een *te veel* op den voorgrond brengen van een systematischen basis. Daartegen te waarschuwen, daartegen op te komen was de aanleidende oorzaak van de lezing van den Heer Jan de Meijer. Immers hij zegt in zijn beantwoording der verschillende inzenders: „De geheele opzet van het houden van mijn voordracht is juist geweest *een actie te beginnen tegen den beperkenden invloed van het systematisch ontwerpen op meetkundigen grondslag; tegen het dorre gedoe, dat de persoonlijkheid van den kunstenaar doodt*".
Welnu geachte Redactie, uit uw verslag meende ik te hebben moeten opmaken, dat dit de bedoeling juist *niet* was, en brak ik den lans voor hetzelfde *heilige* doel als de Heer Jan de Meijer. Tengevolge alzoo van mijn misverstaan, is de kwestie waar het om ging, door zeer ver-

schillende karakters nader onder de oogen gezien, ten bate van *de ons allen even heilig staanden kunst*. Wij hebben onzen plicht gedaan, wij hebben haar *gediend*.

WILLEM C. BROUWER.

Geachte Redactie!

Kan 't volgende mogelijk als een antwoord op de vraag van den Heer E. J. van Schaick Jr. dienen. (Zie Arch. 45 en 52 van 1911).

Ons stoffelijk oog ziet de dingen, zooals zij *niet* zijn. Niet altijd wordt er bij nagedacht dat een tafel b.v. anders is als dat wij haar aanschouwen en dat het verdwijnen der lijnen (de perspectief) in werkelijkheid niet bestaat. Zoo ook met het doorzakken van een strek wanneer deze niet een weinig opgelicht wordt.

Door ons beperkt vermogen zien wij de dingen op een grooten afstand kleiner als wanneer ze dichtbij zijn. De indruk welke wij van iets krijgen is geheel af hankelijk van ons eigen inzicht en van de plaats welke wij innemen. Zoodoende zijn wij door onze studie in staat aan eenzelfde hoeveelheid materialen een indruk van plompheid of van verhevenheid te geven.

Zoodra wij b.v. de wet der stabiliteit vergeten, lijkt een toren b.v. wankel (zonder dat deze echter omvallen zal). Wanneer wij de wet van de zwaartekracht vergeten, dan lijkt de strek doorgezakt, (terwijl dat toch niet het geval is). En evenzoo goed als dat wij aan de materialen welke op een afstand komen grovere vormen geven en aan het gebouw een verbreede voet, zoo zijn wij ook verplicht de strek een weinig op te lichten om de idée van doorzakking te ontnemen. Voordat de wetten zich in de stof uiten, treden deze zelfde wetten in de schoonheid op en het moet de begaafdheid en de gevoeligheid van den architect zijn om rekening met die wetten te houden waardoor hij in staat is een schoon geheel te vormen.

C. J. DE HAAS.

LELIMAN-PRIJSVRAAG.

MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID.

De Jury maakt bekend dat op bovengenoemde prijsvraag de volgende antwoorden inkwamen:

No. 1.	Motto J. N.	met 12	teekeningen
„ 2.	„ Illusie	„ 10	„
„ 3.	„ Schets	„ 11	„
„ 4.	„ Klaverblad . . .	„ 9	„
„ 5.	„ Un Patriote . . .	„ 12	„
„ 6.	„ Ars Longa . . .	„ 12	„
„ 7.	„ Ebby	„ 9	„
„ 8.	„ Lelie	„ 11	„
„ 9.	„ Evolutie	„ 9	„
„ 10.	„ G. B. G. E. . . .	„ 7	„
„ 11.	„ Studie	„ 8	„
„ 12.	Theorie en Praktijk . .	„ 9	„
„ 13.	Henry.	„ 10	„
„ 14.	Modulus 500.	„ 9	„
„ 15.	Sans peur et Sans Reproche	„ 10	„
„ 16.		„ 10	„
„ 17.	Wajang	„ 14	„
„ 18.	Asmall I	„ 7	„
„ 19.	Kunst en Nijverheid . .	„ 9	„
„ 20.		„ 6	„
„ 21.	Perseus	„ 9	„
„ 22.	Arbeid Adelt	„ 9	„
„ 23.	Clio	„ 11	„
„ 24.	Arti et Industriae. . .	„ 13	„

VOORDRACHT-BERLAGE OVER AMERIKA.

Zooals bekend is, is de heer H. P. Berlage Nzn. dezer dagen van zijn Amerikaansche reis teruggekeerd. Natuurlijk zullen velen, en in de eerste plaats de collega's, gaarne vernemen, welke indrukken de heer Berlage van Amerika en zijn bouwkunst heeft gekregen. In verband hiermede laat het zich aanzien, dat de heer B. door de verschillende bouwkundige vereenigingen aangezocht zal worden, over zijn reis een voordracht te willen houden.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst meende, dat hier een gereede aanleiding is voor de bouwkundige vereenigingen om zich te vereenigen teneinde de heer B. door de gezamenlijke vakbeoefenaars te doen verwelkomen en hem te verzoeken in hun midden een voordracht te houden over zijn reisindrukken. Het Hoofdbestuur heeft hiertoe het initiatief genomen, en mocht zoowel de vereenigingen als de heer Berlage bereid vinden tot medewerking.

In het eind van Januari zal deze bijeenkomst te Amsterdam plaats hebben, welke bijeenkomst door een eenvoudig souper (± ƒ 1.— per persoon) besloten zal worden. Nadere bijzonderheden zullen spoedig worden medegedeeld.

KERKELIJKE KUNST.

Onder dit hoofd geeft de „Onder-de-streep"-redacteur van het Alg. Handelsblad het navolgend kostelijk berichtje: Dit is de vertaling en het-afschrift van een rekening, die gevonden is in het archief van een oude kerk in Finland, welke waarschijnlijk door een schilder in 1618 werd gerestaureerd, en die daarover de volgende nota indiende:

De tien geboden verbeterd en een beeld met vernis bestreken	2 Kr.
Pilatus en Pontius opgefrischt en hun muts van pelswerk voorzien	1 „
Het meisje op het orgel driemaal overgeschilderd	3 „
De hemel vergroot en eenige nieuwe sterren bijgevoegd	8 „
Het hellevuur verbeterd en het gezicht van Satan wat leelijker gemaakt	9 „
De 30 zilverlingen van Judas verzilverd	2 „
Het einde van de wereld wat verlengd, omdat het te kort was	16 „
De Roode Zee van vliegenvuil gereinigd . . .	3 „

VAN ALLERLEI AARD.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Diploma Bouwkundig Opzichter.

Op Maandag 26 Februari en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Opzichter* ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1912 den leeftijd 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar.

Op Maandag 18 Maart en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar* ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1912 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (onderbaas).

Op Maandag 25 Maart en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (onderbaas)*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1912 den leeftijd van 25 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

De examens worden afgenomen in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen vóór 15 Januari 1912, aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 502, Amsterdam.

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen, die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

DIE HAGHE.

In een vergadering van de Vereeniging „die Haghe" heeft de heer Jan Kalf het onderwerp „Nieuwe opvattingen over het restaureeren van oude gebouwen" behandeld.

Spreker's vrijwel technisch onderwerp, had hem eerst eenige bedenking gegeven of dit voor een vereeniging als „die Haghe" wel geschikt zou zijn, doch nu hij onder de vele belangstellende leden mannen opmerkt als Jhr. Victor de Stuers, Van Nieukerken en Frowein, en vele bekende architecten niet alleen van hier ter stede doch ook van elders, gevoelt hij zich gerechtvaardigd dit onderwerp te behandelen, immers op het gebied van het restaureeren en het behouden van monumenten is sedert 1875, toen Jhr. Victor de Steurs als referendaris optrad, veel veranderd en menig monument is door zijne toewijding voor 't nageslacht behouden gebleven; maar naar sprekers inzien is men daarmede niet steeds gegaan in de goede richting. Restaureeren is iets anders dan behouden. Spr. beschouwt elke diepgaande restauratie als de vervalsching van een historisch document. Hij staat niet op het standpunt van Jhr. de Stuers en Dr. Cuypers, die met alle kracht er naar streven, om het vervallen monument weder terug te brengen tot zijn oorspronkelijken staat; hij vindt dat elk belangrijk onderdeel dat beschadigd en door een nieuw vervangen is, waardeloos wordt, en wees in dit verband op den toren van Steenwijk, welks spits in den 80-jarigen oorlog verloren ging en van een nieuwe voorzien is, waardoor dit bouwwerk niet meer tot het nageslacht spreekt. Gedurende den beeldenstorm werden schitterende kunstwerken verwoest. De sporen daarvan zijn in vele onzer kerken nog aanwezig. Bij de tot nu toe gevolgde manier van restaureeren, verdwijnt dit stuk geschiedenis, en plaatst men een nieuw beeld, naar oud model. En ware dit nieuwe beeld nu nog een getrouwe kopie van het origineele, doch het blijft voor hem een nietswaardige namaak, het is hem een gruwel als hij zulk een verzameling van die namaak-beelden in de tegenwoordige kerken ziet. Zelfs al heeft men door oude schilderijen, kopergravures of teekeningen de juiste afbeelding van een kerkinterieur, op hoe kleine schaal zijn dan deze details. Bovendien is het onmogelijk een beeld te maken zooals het was: zelfs al beschikt men over de juiste contouren van afgekapte beelden, want de kunst, die zich op dat tijdstip uitte, door de schepping van dat beeld, is thans immers een geheel andere. Spreker zal steeds ijveren voor behoud van monumenten, doch is het niet eens met de wijze waarop zulks tot nu toe geschiedt. Evenmin hecht hij aan het volhouden van denzelfden stijl bij ingrijpende restauratiën. voor details als traceeringen enz. heeft dit geen bezwaar.

Het begrip dat een Gothisch bouwwerk in denzelfden geest moet hersteld en vernieuwd of veranderd worden, is niet het zijne; hij voelt zich daarin gesterkt door oudere voorgangers, en pleit er voor dat inmenging van andere bouwstijlen zeer goed kan bijdragen tot de schoonheid, mits de harmonie niet ontbreke; Spr. lichtte dit toe door projectiebeelden. Als sprekend voorbeeld, gaf hij het stadhuis te 's-Gravenwage waar achter het schoone gebouw in renaissance stijl later een groot gebouw in Lodewijk XIV werd aangebouwd, en toonde daarna als tegenhanger het nieuwe plan voor de verbouwing van het stadhuis, naar de zijde van de Groenmarkt — het plan van den heer Frowein — dat door hem uitvoeriger besproken wordt. Deze aanbouw in de bestaande renaissance stijl wordt door hem afgekeurd en wel op grond dat de harmonie er door lijdt; immers de bouwmeester van den thans bestaanden gevel, maakte dien zoo, omdat dit naar lengte en hoogte „een geheel" zou zijn, en zou het stellig anders gedaan hebben, indien hij een stuk gronds ter beschikking had gehad, zooals thans voor de mogelijke verbouwing gebruikt is. Ook de grafelijke zalen op het Binnenhof, na de restauratie, zijn van een geheel ander aspect dan zooals zij vroeger zijn geweest. Beslist is spreker ook van meening dat de schilderachtige kerktorens, die nooit voleindigd zijn — hij noemt onder meer speciaal Rotterdam en Dordt — nooit van een spits zouden mogen voorzien worden, waarbij spreker uitvoerig de restauratie van de kerk te Breda behandelt.

Men moet volgens hem dikwijls bij restauratie bouwen in den stijl zooals thans gebruikelijk is of in den andere, alleen letten op harmonie en schoonheid, en sierkunsten.

Bij het debat viel Jhr. de Stuers spreker aan; hij gevoelde zich gedrongen om een krachtig woord van protest te laten hooren tegen de tien geboden voor de nieuwe opvattingen over het restaureeren, de catachismus, zooals de heer Jan Kalf die hier had voorgelegd. De heer Kalf had zoo eens even verteld, hoe zijns inziens de restauratie in het vervolg zou moeten plaats hebben, en Jhr. de Stuers moest daartegen opponeeren, opdat althans bij de leden van die Haghe die op dit speciale terrein meest leeken zijn, toch ook een twijfel zou kunnen ontstaan aan de juistheid van de gronden door den heer Kalf aangevoerd. De groote massa stof door hem behandeld noopte hem zich te bepalen tot slechts enkele grepen. Wat de grafelijke zalen betreft kan de heer de Stuers niet toelaten wat de inleider daarvan heeft gezegd. Door Dr. Cuypers, hem en andere mannen van naam, heeft de restauratie plaats gehad na jarenlange studie en veel overleg, het gebouw zelf heeft 3 eeuwen noodig gehad alvorens voltooid le zijn; als schrikwekkende voorbeelden haalt hij nog aan het gebouw van den Hoogen Raad, het ministerie van koloniën, het dak van de Ridderzaal vóór de laatste restauratie, de Haagsche St. Jacobstoren (waar de origineele spits nog in zit) en die ommanteld is met gietijzers!! dat was naar de wijze van dien tijd (tusschen 1840 en 1866) mode om zoodanig te restaureeren.

Een van de weinige Gothische huizen, die ons land te Veere bezit is, door hem in 1875 gekocht, voor eigen penningen, hij heeft het gered want de pannen waren er al af, omdat het verrot was. Het huis is geheel afgebroken maar de steenen zijn genummerd en neergelegd en natgehouden, opdat het mos, dat de gevel zoo schilderachtig maakte niet zou sterven, daarna is het opgebouwd en prijkt thans nog te Veere, geheel als in den oorspronkelijken staat, bewonderd door ieder die verstand heeft om de schoonheid er van te waardeeren.

De heeren Frowein en Van Nieukerken sloten zich geheel bij de woorden van den heer de Stuers aan, de laatste deed nog mededeelingen over de restauratie van de kerk te Breda, die door hem wordt uitgevoerd. Hij noodigt de leden van die Haghe uit, het volgende jaar naar de restauratie te komen kijken teneinde zich te overtuigen van de ernst van het onderzoek en het resultaat om de kerk weder te maken gelijk vroeger. Ten slotte sprak de heer S. de Clercq een woord van waardeering uit over de nieuwe denkbeelden omtrent, restauratie zooals de heer Kalf zich die voorstelt, hij juicht deze met nog meerderen van het jongere geslacht der architecten toe en stelt als eenige eisch bij het herstel, dat de poëzie van het oude, van het historische, van de traditie behouden blijve.

Na korte repliek van den spreker, die verheugd is over de veelvuldige tegenspraak, resumeerde spreker nogmaals zijn standpunt, dat hij bij iedere restauratie een artistiek idee voor oogen heeft, doch dat hij daarin vrijgelaten worde, opdat ook de moderne architectuur bij de restauratie voor het nageslacht bewaard blijve.

CEMENT.

Van bevoegde zijde verneemt de „N. R. Ct." dat het Nederlandsch Cement-Syndicaat te Rotterdam in zijn vergadering, 14 dezer te Keulen gehouden, heeft besloten zijn prijzen met ƒ 1.50 tot ƒ 2 p. 1000 K.G. en 30 tot 40 cts. per vat te verhoogen. De steeds stijgende productiekosten, alsmede het feit, dat in het buitenland hoogere prijzen worden betaald, zouden ten gevolge hebben gehad, dat verscheidene fabrieken er de voorkeur aan gaven. dit jaar niet, of althans zoo weinig mogelijk, naar Nederland te leveren. Bovendien is het een voldongen feit, dat in de naburige landen aanmerkelijk hoogere prijzen voor het volgende jaar zijn vastgesteld. Een en ander dient als motief voor bovenbedoelde prijsverhoogingen voor Nederland.

Voorts heeft het Syndicaat besloten, het contract, dat het voor 1911 met de Vereeniging van Cement-Handelaren te Rotterdam had gemaakt, met eenige wijzigingen ook voor 1912 te aanvaarden. Naar verzekerd wordt, zullen daardoor de leden dezer vereeniging in staat worden gesteld, een meer bevredigende winst te maken.

Men acht het niet onmogelijk dat Nederland in 1913 een hevigen strijd zal krijgen te aanschouwen tusschen de ruim 100 meestal zeer groote portland cementfabrieken, welke dan vrij zijn, eigenmachtig te verkoopen. Dat daardoor de handel en de buiten het Syndicaat staande cementfabrieken (welke thans in de gelegenheid zijn van het bestaan van het syndicaat mede te profiteeren, zonder daarvoor iets te betalen) een geweldige slag zou worden toegebracht, schrijft de „N. R. Gt.", daaraan behoeft niet te worden getwijfeld. Immers, elke fabriek zal dan, met het oog op vorming van een nieuw syndicaat, trachten zooveel mogelijk naar Nederland te leveren, om zich op die manier een zoo hoog mogelijk contingent te verzekeren.

„Of in deze periode de betrekkelijk kleine buiten-syndicaats-fabrieken het tegen de overmacht der groote, thans in het syndicaat vereenigde fabrieken zullen kunnen bolwerken, valt te betwijfelen. In elk geval is het te verwachten, dat sommige fabrieken, om de markt te forceeren, op zulke plaatsen magazijnen zullen oprichten, waar de handelaren hun geen of een onvoldoenden afzet garandeeren, en zelf en detail zullen gaan verkoopen."

„Het is te hopen, dat de fabrikanten er alsnog in zullen slagen, deze catastrophe te voorkomen, welke niet anders dan een ruineerenden invloed op den Nederlandschen handel in bouwmaterialen kan hebben. De geweldige uitbreiding der meeste syndicaatsfabrieken, die daardoor alle meer naar Nederland willen leveren, alsmede het feit, dat men, zoo lang de Belgische Natuur-Cementfabrieken vrije hand behouden, van Duitsche zijde weinig bereid is, nieuwe overeenkomsten met de Belgische Portland-Cement-Industrie af te sluiten, doen echter helaas het tegendeel vermoeden".

BERICHT.

Door het bestuur der Vereeniging „Haerlem" werd aan het College van Burgemeester en Wethouders het hiervolgend schrijven gericht:

HAARLEM, 31 December 1911.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders van Haarlem,

Edel Achtbare Heeren,

Het bestuur der Vereeniging „Haerlem", goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 31 Mei 1902, heeft de eer U mede te deelen, dat in het jaar 1909 gehouden bestuursvergadering het denkbeeld ter sprake kwam om te trachten gelden bijeen te brengen voor den wederopbouw van den toren op het Raadhuis, die in 1772 wegens den bouwvalligen toestand werd afgebroken.

Wanneer men toch de oude teekeningen van het Raadhuis in oogenschouw neemt, valt het terstond op, zooals uit de hierbij gaande afbeeldingen blijkt, dat het Raadhuis door het afbreken van den toren van een zijner grootste sieraden werd beroofd.

Het bestuur meende, dat het op zijnen weg lag, pogingen aan te wenden, om het Raadhuis, weder met een toren te doen prijken, in den geest zooals die vroeger daarop was geplaatst.

Reeds dadelijk vond dit denkbeeld groote sympathie, zoo zelfs, dat wij zonder een beroep op algemeene medewerking te behoeven te doen, van een betrekkelijk klein aantal belangstellenden, een zoodanigen finantieelen steun mochten ontvangen, dat wij thans een bedrag bijeen hebben, dat volgens een zeer betrouwbare raming, voldoende zal zijn, om den bouw van den toren te kunnen bekostigen.

Wij hebben thans het genoegen aan de Gemeente daarvoor aan te bieden eene som van *f* 12000.—, waarover, zoodra zulks door U noodig wordt geoordeeld, bij onzen penningmeester, den Heer J. D. Rutgers van der Loeff, kan worden beschikt.

Het Bestuur der Vereeniging „Haerlem":
(w.g.) JOHS. DE BREUK, *Voorzitter.*
J. L. TADEMA, *Secretaris.*

(In de l.l. gehouden Raadsvergadering heeft de Burgemeester van dit aanbod in zijn openingsrede met groote erkentelijkheid melding gemaakt en tevens medegedeeld, dat deze zaak eerlang aan de goedkeuring van den Gemeenteraad zal worden onderworpen. Red.)

EEN BELANGRIJKE PRIJSVRAAG IN 'T ZICHT.

De dagbladen melden: Voor den bouw van het Koloniaal Instituut, dat, zooals men weet, zal verrijzen op de Oude Oosterbegraafplaats en waarvoor thans ook toestemming is verkregen van Gedeputeerde Staten, *zal een prijsvraag worden uitgeschreven.* Voor deze grootsche stichting zal dus de Koninklijke weg bewandeld worden.

KUNSTENTOONSTELLING TE ROME 1911.

De Jury du Concour International d'Architecture op bovengenoemde tentoonstelling heeft aan den heer H. P. BERLAGE NZN. een *gouden* en aan de heeren W. VAN BUSKEN elk een *bronzen* medaille toegekend.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 1. Examens der Mij. tot bev. der Bouwkunst, te houden in Februari en Maart 1912. — Technische onderwerpen in het bouwkundig weekblad; aansporing tot de leden tot het leveren van technische artikelen. — Tentoonstelling van utiliteitswerken; de tentoonstelling van Nederlandsche werken blijft voorloopig nog geopend; de Duitsche inzending, de Wanderausstellung van het Deutsche Museum für Kunst in Handel und gewerbe, Hagen, is reeds weg, doch wordt vermoedelijk vervangen door eene Wanderausstelung van den Bund Heimatschutz. — Prijsvraag gedenkraam in het universiteitsgebouw te Groningen; de ontwerpen worden tentoongesteld van 7-21 Januari (zie bespreking in „Architectura" No. 49) — Raad van arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland. — Driedubbele woning in het Haarlemmerhoutpark, van J. B. van Loghem b.i.; met plattegrond en twee afbeeldingen. — Kroniek XXX, door J. Gratama; het afgeloopen jaar. — Arnhemsche bouwkunst, voordracht gehouden door G. Versteeg te Arnhem. — Conferentie over het bouwkundig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland. — Ingezonden stukken: de Amsterdamsche poort te Haarlem, door A. W. Weissman, met bijschrift van J. Gratama. DE BOUWWERELD, 1. De revue van het jaar 1911. — Nogmaals de St. Jacobstoren te Vlissingen. — De Heemschutconferentie. — Ontwerp-ziekenhuis voor 74 bedden, architect C. Sanders te Schiedam. BUITEN, 1 geeft foto's van Hattem, met de Dijkpoort vóór en na de restauratie.

DE INGENIEUR, 1. Torenbouw en gewapend beton, door J. J. L. Bourdrez, met afbeeldingen van gewapend betonconstructies van den toren van het Vredespaleis.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43.)

II. Reclameplaat voor de Vereeniging „St. Cassianus", programma in No. 46, inlevering vóór of op 1 Februari 1912.

III. Ontwerpen van arbeiderswoning-meubileering van de Vereeniging „Ons huis" te Rotterdam. Inlevering 15 Februari 1912, programma in No. 49.

De Directeur van „Ons Huis" maakt bij deze, namens de Jury, de volgende ingekomen vragen en daarop gegeven antwoorden bekend:

Vraag 1. Zijn de deuren, ramen en schoorsteenen ook in de prijzen van *f* 300 en 450 begrepen?
Antwoord: Neen.
Vraag 2. Welke artikelen zijn bedoeld met „wandversieringen"?
Antwoord: O.a. platen, foto's in lijst, enz.
Vraag 3. Is in beide woningtypen gasaanleg, of geschiedt de verlichting door petroleum?
Antwoord: Te rekenen op gasaanleg, hoewel tijdens de tentoonstelling de verlichting electrisch zal zijn.
Vraag 4. Mogen in beide woningtypen de balken in het gezicht blijven, of moeten zij door plafonds aan het oog onttrokken worden?
Antwoord: Het plafond moet worden opgevat als een eenvoudig gestukadoord plafond.
Vraag 5. Is in beide woningbegrootingen ook inbegrepen de keukeninventaris, waartoe o.a. behoort: vuilnisbak, emmers, trap, mandewerk, stoffers, enz.?
Antwoord: Keukengerei is er buiten gehouden.
Vraag 6. Een eenvoudige versiering der wanden, o.a. behangsel, een laag getimmerde lambriseering, of andere goedkoope wandversiering, mag dat aangenomen worden, zonder dat iets van den prijs der meubileering afgaat, als behoorende aan het huis?
Antwoord: Uitgezonderd een getimmerde lambriseering, kan een eenvoudige versiering der wanden worden aangebracht, waarvan de kosten niet onder den prijs der meubileering gerekend zullen worden.
Vraag 7. Wordt het plafond buiten beschouwing gelaten?
Antwoord: Zie antwoord op vraag 4.
Vraag 8. Worden de meubelen eerst aan een fabriek berekend, voor dat de bekroning wordt toegekend, of ze voor den opgegeven prijs te maken zijn?
Antwoord: Waarschijnlijk niet.
Vraag 9. Wordt van de kachels een teekening gevraagd of moet alleen een bedrag uitgetrokken worden, waarvoor een bij de meubelen eenigszins passende wordt uitgezocht?
Antwoord: Een teekening van den kachel is wenschelijk.
Vraag 10. Wordt op massa-productie gerekend met de meubileering. Immers het tentoongestelde zal anders het bedrag van *f* 300 of 450 overschrijden?
Antwoord: Er wordt op gerekend, dat het ameublement eenige malen zal worden gereproduceerd. A. DE KOE, *Directeur.*

IV. Prijsvraag voor een reclamebiljet voor de door de Vereeniging „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken", gevestigd te Dordrecht, te houden tentoonstelling, gedurende de maanden Juli, Augustus en September 1912. De ontwerpen moeten vrachtvrij, vóór of op 15 Februari 1912 aan het adres van den Alg. Secretaris der Vereeniging: Wolwevershaven 55 te Dordrecht, worden ingezonden.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1305de Ledenvergadering. — Ledenvergadering van de Utr. Club. — Twee- en dertig hoek. — Jaarverslag van den Penningmeester. — Verslag van de Verificatie-Commissie. — Jaarverslag van de Utrechtsche Club. — Jaarverslag van de Bibliotheek. — Boekbespreking. — Ingezonden. — Leliman-prijsvraag. — Voordracht Berlage over Amerika. — Kerkelijke Kunst. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1306de GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 27 JANUARI e.k., des avonds te **8.30** UUR in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Agenda:
1. Opening en Notulen der 1305de vergadering.
2. KUNSTBESCHOUWING OVER ZIJN WERK, TOEGELICHT MET LICHTBEELDEN, DOOR DEN HEER K. P. C. DE BAZEL.
3. Ballotage van candidaten voor het gewoon lidmaatschap; n.m.l. de heeren
S. H. de Roos, voorgesteld door de h.h. H. A. J. Baanders en G. J. Rutgers; Chr. L. Schaaf, voorgesteld door de h.h. C. W. Nijhoff en G. J. Rutgers en G. H. Roobol, voorgesteld door de h.h. W. N. van Vliet en G. J. Rutgers.
4. Voorstel van het Bestuur om als lid toe te treden tot de „Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland."
5. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
6. Rondvraag en sluiting.

De agenda is bij uitzondering een veranderde volgorde gegeven met het oog op de thuisreis van den spreker; om welke reden ook de vergadering precies op tijd zal geopend worden.

II. Als gewone leden worden voorgesteld de heeren J. W. F. Hartkamp, Architect te Amsterdam door de heeren H. A. J. Baanders en J. Roosing Jr., de heer B. van der Meer, Opzichter-Teekenaar te Amsterdam, door de heeren Jos. Herman en H. A. J. Baanders, de heer J. Prins Jr., Bouwkundig Teekenaar te Watergraafsmeer door de heeren J. Roodenburgh en G. J. Rutgers, en de heer C. J. Cheriex, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam, door de heeren G. F. La Croix en G. J. Rutgers.

III. In aansluiting aan de desbetreffende voorloopige mededeeling in het voorgaand nummer van ons orgaan kan het bestuur thans mededeelen dat de heer Berlage zich bereid verklaard heeft voor eene vergadering van de gezamelijke bouwkundige en kunstnijvere vereenigingen een voordracht te houden over de indrukken tijdens zijn reis naar en door Amerika opgedaan. In overleg met den den heer Berlage is deze bijeenkomst bepaald op Dinsdag 30 Januari 's avonds te 8 uur in de zaal van Artis te Amsterdam.

Teneinde na afloop nog wat gezellig bijeen te blijven wordt voorgesteld met een eenvoudig gemeenschappelijk souper, á *f* 1.50 per persoon, den avond te besluiten.

Het bestuur beveelt zoowel de deelname aan het gezellig samenzijn als het bezoek ter vergadering met nadruk aan en houdt er zich van overtuigd dat A. et A., zoowel als de vier andere vereenigingen, in ruime mate van zijn belangstelling zal doen blijken.

Voor de deelname aan het souper alleen is voorafgaande kennisgeving noodig en wel tot uiterlijk Maandag 29 Januari e.k. aan het bureau der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1911.

Op de vijfde genootschapsprijsvraag, ONTWERP VAN EEN PATROON VOOR BEHANGSELPAPIER, kwamen vier antwoorden in onder de volgende motto's: 1. „De Brug", 2. „Meander", 3. „Zigzag", 4. „Landra".

Voor de Jury,
H. A. J. BAANDERS.

De leden worden er aan herinnerd dat de programma's van de overige genootschapsprijsvragen geplaatst zijn in No. 43, jaargang 1911, van ons orgaan welk nummer op aanvraag nog steeds verkrijgbaar is.

A. C. BLEIJS †
1842—1912.

Op 70-jarigen leeftijd overleed op 12 Januari te Kerkdriel de in bouwkundige kringen wel bekende architect A. C. Bleijs.

Hij studeerde aan de academie te Antwerpen, trad daarna, begiftigd met een gouden medaille, in dienst van Dr. Cuypers en vestigde zich vervolgens als architect te Hoorn, zijn geboorte plaats, waar hij de R.C. kerk bouwde. Later koos Bleijs Amsterdam tot woonplaats en arbeidsterrein en bleef daar tot 1903 toen hij tot Inspecteur der Volksgezondheid voor de provinciën Noord-Brabant en Limburg benoemd werd en zich te 's-Hertogenbosch metterwoon vestigde.

Als het voornaamste werk van den heer Bleijs wordt aangemerkt de R.C. kerk van den H. Nicolaas aan de Prins Hendrikkade te Amsterdam, aan welk bouwwerk in sommige détails Romaansche en Barokke vormen voorkomen.

In het algemeen huldigde deze bouwmeester in de meeste zijner profane werken de Hollandsche Renaissance. Tot de meest kenmerkende zijner scheppingen behooren eenige woonhuizen aan de N.Z. Voorburgwal bij het Begijnhof, het gesticht „Vredenburg" en het winkelhuis „P. C. Hooft" aan de Leidschestraat hoek Keizersgracht, welk laatste de vrucht is van zijn eerste opdracht te Amsterdam.

Verder noemen wij de St. Laurentiusschool, een kerk te

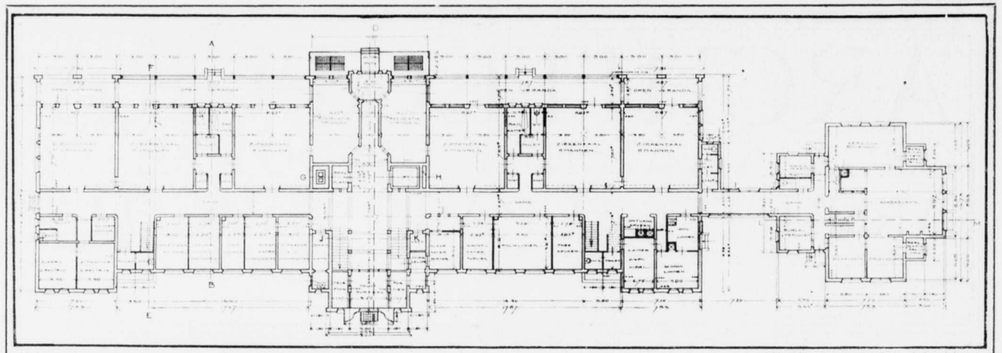

Ziekenhuis te Kampen. Plan Beganen grond. W. KROMHOUT CZN., Architect.

Obdam, een te Volendam, een te Pijnacken en een te Kethel, in welke werk en hij beurtelings Romaansche, Gothische en Neo Renaissance motieven verwerkte, eindelijk een kapel te Wognum en een pastorie te Beverwijk. Tot de rijkste en meest monumentale scheppingen moeten gerekend worden het St. Elisabeths gesticht en het O. L. V. Gasthuis te Amsterdam. In samenwerking met den heer Berlage verbouwde Bleijs het gebouw van de Maatschappij „Arti et Amicitiae", van welke instelling hij gedurende eenigen tijd bestuurder was. Ook in den Gemeenteraad van de hoofdstad had Bleijs eenigen tijd zitting; zeer lang behoorde hij daarentegen tot de ijverigste werkers in ons Genootschap, van welke werkzaamheid nog de annalen getuigen. In 1887 nam Bleijs zitting aan de bestuurstafel en vervulde aanvankelijk de functie van tweede secretaris, vervolgens die van tweede voorzitter en trad in 1890 als bestuurslid af. Op den 15den Januari werd hij te Amsterdam, na een mis in de St. Nicolaaskerk, met talrijke bewijzen van belangstelling op het kerkhof De Liefde begraven.

HET ZIEKENHUIS „DE ENGELENBERGSTICHTING" TE KAMPEN.

Het hierbij gevoegd ontwerp is ingericht voor pl.m. 72 bedden (patienten) verdeeld in ziekenzalen van acht tot negen bedden ieder, benevens de noodige klassekamers en een kinderzaal. Een barak voor besmettelijke ziekten eenige streng van elkander gescheiden gedeelten, zal op eenigen afstand van het hoofdgebouw worden opgericht. Wat de algemeene samenstelling betrett, zij opgemerkt, dat het keukengebouw met daarbij behoorde dienstvertrekken bezijden het hoofdgebouw is ontworpen; de ruimte voor de verwarmings installatie met kolenkelders en die bestemd voor de opwekking van electrische kracht voor de lift en de verlichting, daarentegen midden onder het hoofdgebouw een plaats heeft gekregen.

De ventilatie der ziekenzalen zal geschieden door monier-kanalen, die in de ruimte worden aangebracht tusschen den gangmuur en een evenwijdig daaraan te maken monierwand, welke kanalen, alle afzonderlijk gehouden, schuin opstijgend uitmonden in de hoog opgaande ventilatie-schoorsteenen van den middenbouw. Van deze nuttige bouw-elementen is gebruik gemaakt om te doen medewerken aan het architectonisch karakter van den middenbouw.

De fundeering zal van gewapend beton op palen gemaakt worden. Van gewapend beton zullen ook de vloeren zijn. De geheele bouw zal ongeveer / 225000.— kosten.

W. KROMHOUT, CZN. Architect B. N. A.

VERSLAG OMTRENT HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" OVER 1911.

Kon aan het einde van het vorig jaar getuigd worden van de wedergeboorte van ons Plaatwerk en van een gevestigd vertrouwen op zijn toekomst; thans kan met voldoening geconstateerd worden dat dit vertrouwen niet op te optimistische grondslagen berustte.

Na deze eerste periode kan, wijzende op de verkregen resultaten, worden vastgesteld dat het bestuur der N.-V. geslaagd is in zijn pogen om zelfstandig de uitgave te exploiteeren.

Niet alleen wijst het steeds groeiende aantal abonné's op een groote mate van belangstelling, zoowel van de zijde van collega's en beoefenaren van aanverwante kunstvakken als van de onderwijswereld; doch ook van particulieren, en niet 't minst van de handelswereld, valt een niet te onderschatten waardeering te constateeren. 't Zou ontijdig en bovendien misplaatst zijn hier thans de waarde dezer belangstelling en waardeering in cijfers om te zetten. Deze verschijnen in den vorm van balans, rekening en begrooting in de aanstaande Algem. Vergadering der N.-V. Laat mij mogen volstaan met de mededeeling dat de rekening 1911 sluit met een verlies kleiner dan voor dit eerste jaar verwacht kon worden, dat de begrooting voor 1912 van dien aard is dat aanleiding gevonden werd een zeer belangrijke som uit te trekken voor aflossing van schuld aan het Genootschap.

De voorloopige becijfering, waaruit bovengenoemde aflossingssom gedistilleerd werd, berust op het verblijdend verschijnsel van den wekelijkschen aangroei van het abonnétal en de steeds meer ruimte vereischende annoncerubriek.

In de samenstelling van het bestuur van N.-V. kwam gedurende het afgeloopen jaar geen verandering. De Raad van Commisarissen bleef dus bestaan uit de heeren A. J. Joling, voorzitter, H. A. J. Baanders en A. A. Kok. Laatstgenoemde werd in den loop van dit jaar tot gedelegeerd lid benoemd. De R. v. C. vergaderde zoo dikwijls zulks nuttig en noodig geoordeeld werd.

In de Com. van Red. kwamen dezelfde verwisselingen voor als in de Redactie van het Orgaan, doch deze waren niet van invloed op de uitgave van het Plaatwerk, wijl de redactie wegens den vérstrekkenden arbeid van hare voorgangster zich tot heden van medewerking moest onthouden. Nieuwe stof viel nog niet te beoordeelen, de gereedliggende proeven waren slecht te rangschikken. Spoedig zal echter de voorraad verwerkt zijn en dan zal opnieuw beroep moeten worden gedaan

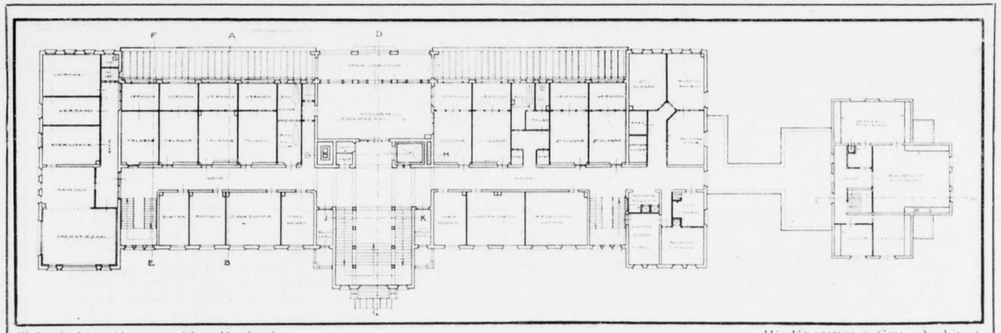

Ziekenhuis te Kampen. Plan Verdieping. W. KROMHOUT CZN., Architect.

op de medewerkers en tevens gepoogd worden meer actueel te zijn dan tot heden het geval kon wezen.

Wij vertrouwen dat velen dezen arbeid zullen willen steunen en hunne geestesproducten zullen willen dienstbaar maken aan de studie onzer jongeren, aan de ontwikkeling van den kunstzin, aan de verbreiding van het ware en schoone tot bevordering van den bloei der bouwkunst en hare zusteren. G. J. RUTGERS.

BOEKBESPREKING.

De heer Otto Schulz, Tuinarchitect te De Bilt verspreidde dezer dagen een boekje dat bij herhaling de aandacht moet vestigen op de tuinarchitectuur die naast andere en verwante kunsten bezig is zich krachtig te ontwikkelen. Tot dit doel moeten een aantal foto's en projecten mede werken, benevens een tweetal schetsen, welke, veilig kunnen wij dit getuigen, doen zien dat ook op dit terrein enstige pogingen worden aangewend en naar nieuwe, niet moedwillig gezochte motieven wordt uitgezien; tevens er op wijzende dat samenwerking gezocht wordt met die andere architectuur, welke gewoon is zich te verheffen boven het meestal ongeveer platte vlak, waarop de tuinarchitectuur zich beweegt.

De hierachter geplaatste afbeelding, reproductie van een penneschets des Heeren Otto Schutz, geeft een architectonisch verwerkt eenvoudig en dagelijks voorkomend motief te zien. De ontwerper schrijft hierbij als hij wijst op het nut der vogelwereld in de tuinen ongeveer 't volgende: „de vogelwereld beschermen doet men „'t best door hare vijanden te bestrijden en onze zangers „woningen te geven, voeder en drinkgelegenheden te „verschaffen. Dit laatste wil ik op meer artistieke wijze „uitgevoerd onder het oog van het publiek brengen „en er op wijzen dat zelfs een drinkgelegenheid voor „vogels harmonisch met de omringende natuur ver„eenigd, een nieuwe attractie in de stads- en villatuin „zijn kan. Door een bakje met water neer te zetten, kan „het goedkooper, doch waar allerwege het schoonheids„gevoel ontwaakt, daar zal zeer zeker eene artistieke „bewerking van een zoo eenvoudig en voor de hand lig„gend motief als een vogelbron recht hebben en ook „waardeering vinden. R.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van Architectura.

Mijnheer de Redacteur.

Hoewel het gewoonlijk vervelend is, om tot een zaak, die reeds van alle kanten bekeken is, terug te komen, meen ik toch een opmerking te mogen maken over het bijschrift van den Heer J. d. Meijer in Architectura van 6 Januari, om eene daarin voorkomende onduidelijkheid nader te bespreken. De Heer J. d. M. haalt een gedeelte van „Intuïtief ontwerpen" aan en zegt o.a. „Omdat er, onzalig genoeg, in ons heerlijk, mooie vak en in ons onderwijs meer schoolmeesters dan werkelijk fijn-voelende menschen te vinden zijn, geeft dit nog geen recht, om daarom de „kennis" (en daarmede het systeem) te veroordeelen!" Nu staat even van te voren de definieering van het begrip „kennis", n.l.: „..... die „kennis" is niet het weten in den gewonen zin, doch van een zóó hoogen aard, dat zij moeilijk is te formuleeren, kan dus nooit een dorre leer zijn. Het is het begrip van de phantasie; een hoog-religieuse kennis dus". Hier wordt dus een begrip bedoeld, dat zich dichter bij het onbewuste dan bij het bewuste beweegt en bijna overgaat in intuïtief voelen van waarheid en schoonheid. Het verschil tusschen schoonheidsgevoel en „kennis" is dus heel klein. (In bovenzinnelijken vorm zijn zij aan elkaar gelijk.) Wanneer de Heer J. d. M. nog eens het geheel wil nalezen, zal hij de tegenstrijdigheid in het eerst aangehaalde gedeelte merken. Tevens zal hij dan inzien, wat ik met „systeem" heb bedoeld, n.l. het dorre, drooge, aangeleerde maniertjes stelsel, het fanatieke doordrijven van alleen-zaligmakend getheoretiseer van eenige bouwkundigen, die maar niet willen begrijpen, dat de tijden van algeheele omkeering in aestetische begrippen gekomen zijn, tengevolge van nieuwe materialen, nieuwe behoeften; bouwkundigen, diede moderne bouwkunst willen bepalen naar de aestetische beginselen uit vroegere tijden en dus als het ware met het eene been staan in eene oude cultuur en met het andere in de nieuwe. Die aestetische beginselen worden naar formules, stelsels en systemen vastgesteld en met elk zoo'n vinding wordt „school" gemaakt. Nu geloof ik toch niet, dat de „draadlooze eeuw" zoo arm zal zijn aan kunst-initiatief, dat ze leentje-buur moet gaan spelen bij vroegere tijden.

Aan het eind van het bijschriftje van den Heer d. M. krijg ik nog een voorzichtigheids raadgeving. Een spreekwoord zegt: „Aangeboden diensten (raadgevingen) zijn zelden aangenaam", en men zou er aan toe kunnen voegen „al zijn ze nog zoo goed bedoeld." In elk geval had de Heer d. M. kunnen informeeren, welke Kunst-Geschiedenisfeiten ik bedoelde, voor maar van te voren aan te kondigen, dat hij ze aan de hand van de kunstwerken zelf, zou kunnen weerleggen. De bedoelde feiten hoop ik echter later nog eens nader te bespreken.

W. R.

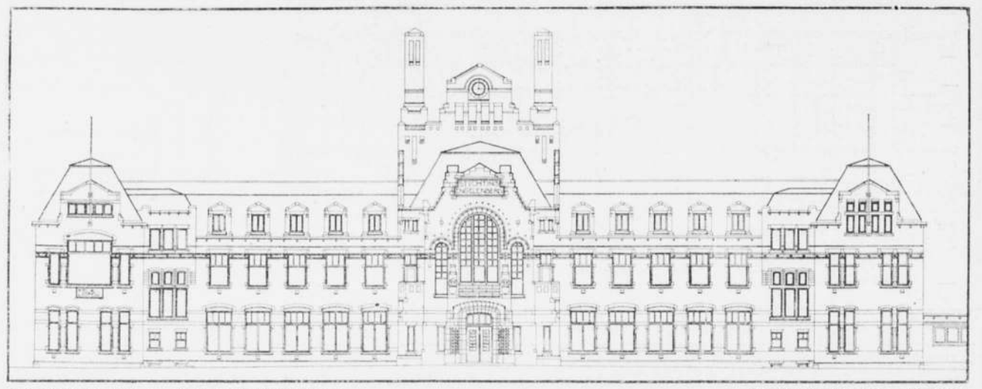

Ziekenhuis te Kampen. Voorgevel Hoofdgebouw. W. KROMHOUT CZN., Architect.

Een antwoord hierop is nu niet noodig, en zou de, in de laatste weken ter sprake gebrachte, werkelijk hoogst belangrijke zaak vervelend maken. Zuiverheid van begrip bestaat er echter nog steeds niet. Laten wij evenwel de, aan het eind van bovenstaand stukje beloofde bespreking eerst afwachten, eer wij verder oordeelen. J. D. M.

HET RAADHUIS VAN AMSTERDAM.

OP de agenda der Raadsvergadering van Amsterdam, op Woensdag j.l. gehouden, kwam de „Paleis-Raadhuis-quaestie" voor. Geen wonder dus dat ieder rechtgeaard Amsterdammer, neen Nederlander, ongeduldig, gevolg van gespannen belangstelling, uitzag naar het verslag van deze zitting. Geen wonder dat ieder rechtgeaard vaderlander teleurgesteld was bij het lezen van die eene zin uit dat verslag *„de Paleis-Raadhuis-quaestie werd aangehouden tot een volgende vergadering"*, zonder meer, en daarbij meer of minder heimelijk de verzuchting slaakte: *„hadden* wij in ons Amsterdam slechts één Victor de Stuers, slechts één man met mannenmoed, met genoeg trotsch, met genoeg waarheidsliefde, met genoeg vaderlandsliefde, met genoeg Hollandsch, maar echt Hollandsch bloed in zijn aderen"; dan .....; doch een volgende vergadering van onzen Raad, en dan .....?? Zal onze Raad tot eenige daadwerkelijkheid komen? Zal onze Raad iets bezitten van wat leeft en woedt en bruischt in het hart van dien eenen man in onze Volksvertegenwoordiging die de moed en de kracht heeft om de dingen te zeggen zooals zij in waarheid zijn, dan ..... dan mogen wij wellicht hopen dat ons geslacht nog Van Campen's Raadhuis als Amsterdam's Raadhuis zal begroeten en eeren, dat het de wedergeboorte zal aanschouwen van den sedert een eeuw dooden, en zijn omgeving doodende, kolossus aan den Dam. In onverflauwde belangstelling des Raads optreden en de handelingen der Hooge Regeering verbeidend, zij 't ons vergund ons tot zoolang te verlustigen in de gemoedsuitingen van den grooten veteraan Jhr. Mr. Victor de Steurs die naar aanleiding van het betreffend deel van het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer op Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1912 in de zitting van 19 December l.l. eene verdediging voor het eerherstel van ons Raadhuis hooren liet, die eerbied afdwingt. De betreffende clausule uit het Verloopig Verslag luidt:

Eenige leden spraken het vertrouwen uit, dat bij eventueele pogingen in die richting, de Minister bereid zal worden gevonden zijne medewerking te verleenen om Amsterdam te herstellen in het bezit en het genot van zijn voormalig Raadhuis, dat sinds een eeuw „tijdelijk" als paleis wordt gebruikt.
Andere leden, dezen aandrang steunend, spraken de veronderstelling uit, dat bij de oplossing van deze aangelegenheid in de behoefte aan een paleis op afdoende wijze zal worden voorzien.

In de Memorie van Antwoord betoogt Z.E. Minister Th. Heemskerk hierop:

De onderhavige aangelegenheid verkeert niet in een stadium, waarin de ondergeteekende zijn gevoelen zou kunnen mededeelen;

naar aanleiding waarvan Jhr. Mr. Victor de Stuers in de zitting der Tweede Kamer op 19 December j.l. de volgende rede hield:

Ik wensch iets te zeggen .... over het provisoir paleis te Amsterdam, eigenlijk het Raadhuis ....
Ik vlei mij dat ik door dit punt te bespreken den Minister zeer aangenaam ben, want tien jaar geleden, toen ik ook de eer had hier in de Kamer dit punt ter sprake te brengen, heeft de tegenwoordige Minister, toen wethouder van Amsterdam, de goedheid gehad mij een woord van dank te brengen. Hij deed het zelfs in zeer aangenamen vorm; hij heeft gezegd, dat ik getoond had in aanmerking te komen voor afgevaardigde uit Amsterdam. Dat duidt wel aan, dat hij blij was hier een bondgenoot te vinden! Evenwel, de Minister is altijd een staatsman geweest en heeft altijd goed weten te onderscheiden tusschen wat oorbaar is en wat niet, en hij heeft opgemerkt dat hij hier niet mocht optreden als Amsterdamsch wethouder, maar dat hij moest spreken als afgevaardigde en hij heeft ten slotte gezegd, dat, indien tusschen de Regeering en het Gemeentebestuur van Amsterdam onderhandelingen mochten gevoerd worden, hij verwachte, dat die onderhandelingen door de Regeering zouden worden gevoerd in dien geest van volkomen eerlijkheid, welke door den geachten spreker uit Weert was aanbevolen; dat daaraan trouwens niemand kan twijfelen.
Zichier wat men noemt een sympathiek antwoord.
Mijnheer de Voorzitter! De zaak zelf is genoegzaam bekend. De toestand van het Raadhuis van Amsterdam, thans acht dagen in het jaar Koninklijk Paleis, herinnert aan den droevigsten tijd uit onze geschiedenis, aan de diepste vernedering die een natie kan ondergaan, n.l. weggevaagd te worden uit de rij der onafhankelijke volken.
Dat gebouw is aan de stad Amsterdam ontfutseld, ik mag wel zeggen geroofd, door een ons opgedrongen Koning, die in menig opzicht nog zoo kwaad niet was, maar die toch eigenlijk was een Gorsikaansch officier, ons als Koning opgedrongen. De geschiedenis heeft soms wonderlijke kronkelingen en vreemde wegen. Als men aan de stoere en fiere Amsterdammers uit de 17de eeuw zou hebben verteld, dat het raadhuis, hetwelk zij stichtten, hun eens door een Corsikaansche officier zou worden afgenomen, zouden zij het niet hebben geloofd; en toch is het gebeurd.
Hoe het gebeurde is beschreven geworden in een brochure van Mr. Meijers en in een brochure die ik verleden jaar heb uitgegeven.
Toen Willem I als Souverein Vorst terugkwam, heeft hij het kwaad onmiddellijk hersteld en het paleis aan de stad Amsterdam *teruggegeven*. Maar daar de stad toen ten gevolge van den twintigjarigen druk in berooide financieele omstandigheden verkeerde, heeft zij tot den Souvereinen Vorst gezegd, dat het haar *op het oogenblik* slecht

Ziekenheis te Kampen' Achtergevel Hoofdgebouw. W. KROMHOUT CZN., Architect.

convenieerde, dat gebouw weer te onttakelen en te restaureeren in den staat waarin het zou behooren te verkeeren en zij heeft er aan toegevoegd, dat het haar aangenaam zou zijn, indien de Vorst het *voorloopig* van tijd tot tijd zou willen betrekken als hij een bezoek aan Amsterdam bracht. Daarop heeft Willem I geantwoord, dat dit hem steeds een groot genoegen zou zijn.
De geheele zaak was dus geschoeid op den voet van het tijdelijke, het provisioneele; maar als ooit blijkt, dat niets langer duurt dan het provisioneele, dan wel hier; want al een eeuw duurt deze provisioneele toestand voort, zonder dat er veel uitzicht is op iets definitiefs. Herhaaldelijk is tegen het voortduren van dezen ellendigen en vernederenden toestand geprotesteerd. Zoo is in 1873 een groote beweging op touw gezet, die echter in het zand is verloopen. In 1901, nadat niet lang te voren een krediet van ƒ 60.000 gevraagd was om het tegenwoordig als raadhuis in gebruik zijnde Prinsenhof te verbeteren, werd 2 ton gevraagd om datzelfde gebouw te vergrooten. Nu raakten de gemoederen in beroering, ook in den gemeenteraad, en werd gezegd, dat het jammer was dat men aan het provisioneele raadhuis twee ton zou besteden, zonder een poging te doen om het bezit van het echte capitool te herwinnen. Toen hebben burgemeester en wethouders met effen gezicht gezegd: die twee ton zijn absoluut noodig, maar wij zijn diligent en wij zullen van de teruggave van het oude raadhuis werk maken. Ik ben niet in de geheimen van de kamer van burgemeester en wethouders ingewijd — de Minister glimlacht en weet er waarschijnlijk meer van — en ik weet dus niet, wat uit dat antwoord moet worden afgeleid. Maar uit de feiten blijkt, dat toen zij die twee ton binnen hadden, er geen haar op hun hoofd geweest is dat er aan gedacht heeft om die quaestie verder vooruit te brengen. Thans zijn wij nog precies even ver.
In 1910 is vanwege burgemeester en wethouders een daad gedaan die den schijn had van goeden wil uit te drukken, men heeft n.l. een commissie van 5 leden benoemd, n.l. dr. Cuypers, Berlage, Brugmans, Muysken en den directeur van publieke werken. Aan die commissie is de vraag voorgelegd of het paleis wel te gebruiken ware als raadhuis. Een naieve vraag, want ik zou eerder begrepen hebben dat men de vraag gesteld had: is het raadhuis als paleis te gebruiken? De vraag zelf leek nog al zonderling. De commissie is aan het werk gegaan, heeft een mooi rapport uitgebracht en verklaard: dat het best ging en dat het raadhuis van Van Campen nog uitmuntend kon worden hersteld in zijn vroegere eer en uitmuntend dienst kon doen als raadhuis. Nu zou men denken dat burgemeester en wethouders, gesteund door dat rapport, gedaan hadden wat de eer van de stad en van het land eischte? Maar neen. Naar mijn intieme overtuiging hadden burgemeester en wethouders volstrekt geen lust het raadhuis terug te vragen, zij zagen er tegen op. En wat hebben zij toen gedaan? Zij zijn gaan chicaneeren op dat rapport en hebben dat rapport onderworpen aan een nader onderzoek. Er is weder een advies uitgebracht, dat ik niet zal behandelen, omdat de tijd er niet voor is, maar dat kinderachtig mag genoemd worden. Die houding van burgemeester en wethouders is zoo flauw, dat ik mij afvroeg: wat zit daar nu achter? Ik zal het u zeggen, daar zit niets achter dan pusillanimiteit, kleinzieligheid, angst en....
De Voorzitter (graaf van Bylandt): Ik moet u verzoeken het gemeentebestuur van Amsterdam niet op die wijze te persifleeren.

De heer De Stuers: Dan zal ik verdere qualificaties achter houden. Ik had er anders nog een.
Dezen indruk heb ik niet vandaag, doch al 30 jaar geleden gekregen. Dertig jaar geleden heb ik een dialoog gehad met een hooggeplaatst Amsterdamsch heer over dezelfde questie en die heeft mij toen al gezegd: „pas toch op die zaak van het paleis, want als wij den Koning ontstemmen en hij brengt aan Amsterdam niet meer zijn jaarlijksch bezoek, dan zou dit een ramp zijn". Ik heb toen aan dien mijnheer geantwoord, dat ik het volkomen met hem eens was, maar dat dit was een casus non dabilis, dat dit een geval was dat zich nooit zou voordoen want, zeide ik hem, als de Koning op de hoogte gesteld van de geschiedenis van 1808 en 1814 zal Hij een onprettig gevoel krijgen door het besef, dat Hij aan de stad haar kapitool onthoudt om er acht dagen te verblijven en dat de oorsprong van dien toestand is, een roof gepleegd in de donkerste dagen van onze geschiedenis. Het is ondenkbaar dat de Koning aan Amsterdam kwalijk zou nemen, dat de stad *eindelijk* beleefd verzoekt haar raadhuis terug te erlangen; het is ondenkbaar dat de Koning aan Amsterdam dientengevolge eenigen wrevel zou toonen en Zijn jaarlijksch bezoek zou achterwege laten. Niet alleen dat de Koning te verstandig is om niet te begrijpen dat Hij zoodoende zijn populariteit in gevaar zou brengen; maar de Koning, die altijd openlijk verklaarde dat het Hem een vreugde was zich te Amsterdam te bevinden, zou die verzekering stellig niet logenstraffen, omdat de gemeente Amsterdam eenvoudig verzoekt dat haar eindelijk recht worde gedaan, en dat eindelijk bewaarheid worde, wat Lodewijk Napoleon zelf, die het stadhuis kaapte, reeds beloofd had, n.l. restitutie zoodra de tijden gunstiger waren geworden. Het schijnt wel noodig om deze redeneering thans te herhalen, want ik ben overtuigd, dat het college van burgemeester en wethouders nog behept is met denzelfden kinderachtigen angst, die 30 jaar geleden dat college reeds bezielde. Waaruit blijkt dat? Hieruit, dat burgemeester en wethouders niet openlijk durven optreden, maar den slinkschen weg opgaan; zij durven niet te zeggen, dat de stad haar raadhuis terugwenscht, zij durven niet te zeggen, dat de stad haar raadhuis niet terugwenscht. Wat doen zij nu? Zij verschuilen zich achter den rug van den Minister van Binnenlandsche Zaken, want wat stellen zij voor aan den raad? Om vooraf zich te wenden tot den Minister met de vraag:
„Of er bij de hooge Regeering voornemens bestaan of wenschen in overweging zijn, die binnen afzienbaren tijd zouden kunnen leiden tot het onttrekken van het Koninklijk Paleis aan zijn tegenwoordige bestemming."
Let wel op de redactie. Het gemeentebestuur van Amsterdam spreekt niet van teruggeven van het Stadhuis aan de gemeente, maar noemt dit het onttrekken van het Paleis aan zijn tegenwoordige bestemming. In plaats van het woord teruggeven op den voorgrond te stellen, paradeert het gemeentebestuur met het woord onttrekken. En nu komt men aan den Minister vragen of er bij de hooge Regeering voornemens zijn of wenschen in overweging zijn om die verandering teweeg te brengen. Men speculeert er kennelijk op, dat de Minister met een verwonderd gezicht leukweg zal antwoorden: „lieve menschen, ik weet van niets". De toer is eenvoudig genoeg: men komt bij den gemeenteraad terug en zegt: de Regeering weet van niets.
Ik acht die houding, ik zal haar nu maar niet anders qualificeeren,

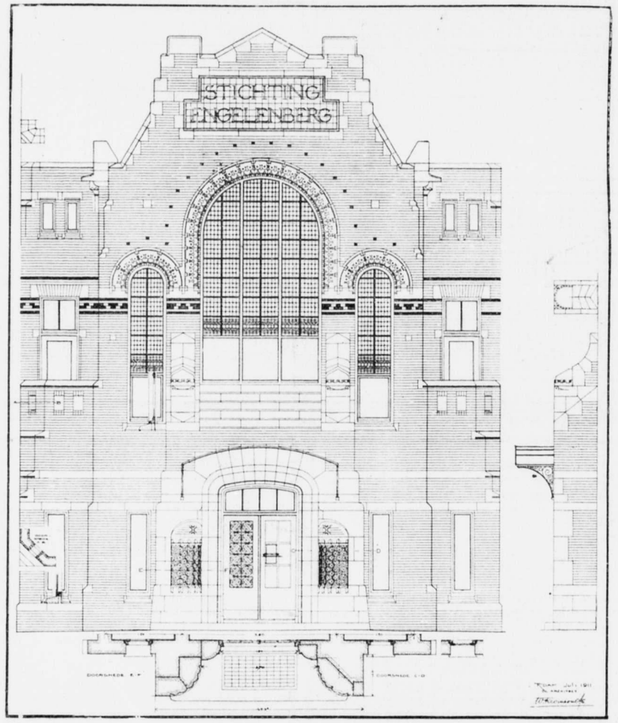

Ziekenhuis te Kampen.
Middenpartij Voorgevel Hoofdgebouw.

W. KROMHOUT CZN., Architect.

minderwaardig. En nu is er iets, dat mij niet erg bevalt, n.l. dat uit de Memorie van Antwoord wellicht kan worden afgeleid, dat er met den Minister reeds een overleg heeft plaats gehad. In het Voorloopig Verslag sprak men het vertrouwen uit, dat bij eventueele pogingen in die richting, de Minister bereid zou worden bevonden zijn medewerking te verleenen, om Amsterdam te herstellen in het bezit van zijn voormalig raadhuis, dat sinds een eeuw tijdelijk als paleis wordt gebruikt.

En in de Memorie van Antwoord wordt zoo droog mogelijk gezegd: de onderhavige aangelegenheid verkeert niet in een stadium, waarin de ondergeteekende zijn gevoelen zou kunnen mededeelen. Een sphinx zou niet onduidelijker kunnen spreken. En de conclusie? De baan wordt opengehouden voor het astucieuze Voorstel van burgemeester en wethouders.

Nu is er maar één middel om de zaak in de rechte baan terug te brengen, n.l. dat de gemeenteraad in beleefden vorm doch onbewimpeld den volkomen gewettigden wensch uitspreekt, dat eindelijk, nadat een eeuw lang geduld is geoefend, het stadhuis worde teruggegeven. Niemand twijfelt er aan, dat de raad te gelijker tijd zal te kennen geven dat hij gaarne financieel wil medewerken om den nieuwen toestand gemakkelijk te maken. Het lijdt ook geen twijfel, dat ook de Regeering moet medewerken. Nadat toch van Rijkswege aan het Centraalstation een kostbaar paviljoen gebouwd is, om den Koning bij aankomst een paar minuten te ontvangen, daar zou de Regeering onmogelijk kunnen beweren, dat de woning zelf van den Koning haar niet aangaat. Ik hoop, dat er in Amsterdam mannen zullen worden gevonden, die naast eerbied en liefde voor de Koningin, ook den moed zullen hebben om, zooals het vrijen mannen betaamt, den wensch uit te spreken, dat *eindelijk recht geschiede.*

Het geldt hier meer nog dan het terug erlangen van de beschikking over een eigendom der stad, meer nog dan de herstelling van het achtste wereldwonder in zijn oorspronkelijken luister.... Het geldt hier de donkerste bladzijde uit onze historie te scheuren; want men vergete het niet, het raadhuis, dat het grootsche monument is van de glorie van Amsterdam in onze gouden eeuw, is thans het *zichtbare* kenteeken van zijn diepste *vernedering* honderd jaar geleden. Het is niet voldoende in 1863 een papier bedrukt te hebben met een ijdele wet tot stichting van een Parlement, het is niet voldoende in 1913 ergens een beeld op te richten of feesten en optochten te organiseeren. Men heeft niets gedaan, als men dit zichtbaar teeken van den smaad, honderd jaar geleden aan Nederland en zijn hoofdstad aangedaan, niet uitwischt; daartoe behooren stadsbestuur en landsregeering samen te werken want het is een nationaal belang!

Wat Z.E. op deze rede te zeggen had kan den lezer veilig bespaard blijven. Er is, blijkens het stenografisch verslag niets anders uit te halen dan die eene zin voorkomende in de Memorie van Antwoord: „de onderhavige aangelegenheid verkeert niet in het stadium waarin de ondergeteekende zijn gevoelen zou kunnen mededeelen."
De Regeering hult het Paleis-Raadhuis-vraagstuk in een nevel. De Gemeenteraad van Amsterdam brenge klaarheid en toone zich zijner waardig. Dit is mijne bede, de bede van Amsterdam, de bede van Nederland. R.

VAN ALLERLEI AARD.

BOUWAARDEWERK IN DE ARCHITECTUUR.

De Heer Willem C. Brouwer van Leiderdorp hield in de Academie van B. K.te Rotterdam eene voordracht over *„De belangrijke plaats van bouwaardewerk in de Architectuur."*
De spreker betoogde dat datgene alleen schoon kan zijn en onze belangstelling waard, wat werkelijk logisch onstond, dat in zijn onbewustheid zich als karakterafspiegeling gaf, dat zonder opzet en diepzinnige bespiegelingen geboren werd uit den drang der noodzakelijkheid en den lust van levensvreugde. Wordt deze stelling aanvaard, dan zal, naar spreker's meening, onze critiek zuiverder zijn dan in elk ander geval.
Met eenige voorbeelden uit de historie stelde spr. vervolgens in het licht, dat het karakter der bouwkunst steeds behoort bepaald te worden door het karakter der omstandigheden en van het ten dienste staande materiaal. En wanneer dit met de bouwkunst het geval is, dan behoeft het geen betoog, dat dit evenzoo is met de beeldhouwkunst die beschaafde verzorgster der bouwkunst, welke er steeds op uit is geweest, de belangrijkheid van een bouwkunstige schepping te verhoogen. Wanneer men in oude stadsgedeelten rondloopt en daar soms nog zeer geestigen beeldhouw-arbeid vindt, spreekt deze en door zijn technick en door het uitgebeelde zeer duidelijk van den tijd, waarin hij is ontstaan. Komt men even over de grens van Nederland, dan ziet men den lust gevierd in kalkzandsteen, bij de Grieken en Romeinen vindt men dit uitgedrukt in marmer of brons.
Wanneer men eens nagaat, welk materiaal op een bepaalde plaats gebruikt wordt, dan houdt dat altijd verband met hetgeen de grond bevat. In landen waar geen bijzonder groote hoeveelheid klei aanwezig is, doch wel natunrsteen, bijv. marmer, daar ligt het voor de hand, dat juist in die landen de bewerking van klei in mindere mate ontwikkeld wordt dan natuursteen. De Etruskers, welke veel klei vonden, gebruikten dit materiaal dan ook veel. Niet alleen maakten zij er van nuttige voorwerpen, doch zij perfectionneerden hun techniek in zooverre, dat zij kunstproducten in groote verfijning van dat kleimateriaal maakten. Wel verre van het kleimateriaal te beschouwen als alleen geschikt voor ruw grondwerk in de architectuur, hebben zij de klei gebruikt voor sierende doeleinden, zooals details voor kroonlijsten, friezen, lijstwerken, banden, kapiteelen, enz. In de Lombardijsche laagvlakte, waar de natuursteen meer zeldzaam is, daar is de klei het sierende materiaal. In het beroemde Ospedale Maggiore te Milaan, alsook in het Castiglionepaleis, toont de terra-cotta zeer schoone kunstuitingen van beeldwerk aan gebouwen. En niet alleen daar, doch ook in Frankrijk vindt men nog specimina van gebakken kleiversieringen, in het bijzonder te Toulouse. Langs de Rhône zien wij gemodelleerde tegelwerken in kroonlijsten en ballustraden, die keurig van vorm zijn. In het Noorden van Duitschland, in Brandenburg, in Luxemburg, in Hannover wordt de natuursteen vervangen door gebakken klei. En dat niet alleen voor buitengevels, voor het inwendige van kerken, kasteelen en private huizen, ook zelfs voor de verheven pijlers der kathedralen. En dit alles rijk gemodelleerd in klei, in directe aanpassing met het vorige kleimateriaal, dat wij bouwsteenen noemen. Alleen het land van de klei, ons vaderland, heeft een merkwaardige uitzondering gevormd, en heeft zich altijd vermijd in de toepassing van ingevoerde zandsteen of marmer. Zeer sporadisch zijn de stukken gebakken klei, welke als sier dienst doen tegenover de architectuur, welke zich toch in het algemeen van klinkers en dergelijke gebakken steenen bedienen.
Wij Nederlanders, wij bewoners van het land, waar de klei als slip heenvloeit om te bezinken, wij die leven, wonen, zitten op de klei, hebben dit materiaal nimmer bijna naar waarde geschat, nimmer er een volksuiting aan gegeven.
Dat ze daartoe wel in staat is, trachtte de spreker te bewijzen met het vertoonen van een serie historische lichtbeelden, welke wel niet uit Holland waren genomen, doch uit de Lombardijsche laagvlakte, die in drassigheid voor onzen bodem niet onderdoet.
(Waarschijnlijk heeft de heer Br. dit verwijt aan het adres zijner landgenooten niet zoo sterk bedoeld. Hem is evenzeer bekend en door hem wordt evenzeer als door ons gewaardeerd de toepassing van de gebakken klei in de architectuurperiode, welker cultuurproducten wij nog steeds met onverminderde belangstelling beschouwen. R.)
Na het vertoonen dezer lichtprojecties betoogde de spreker nog, dat het bouwbeeldwerk in elk opzicht moet zijn een aanpassing aan het karakter van den gevel en zijn omgeving Het bouwbeeldwerk moet uiterst bescheiden zijn; vooropgezette uitingen, welke daardoor juist niet bescheiden kunnen zijn, mogen niet toegelaten worden. Het groote belang van deze bescheidenheid springt te meer in het oog, wanneer men het bouwbeeldwerk denkt in hetzelfde materiaal, als waarvan de gevel is opgetrokken. Het siermateriaal, in dezelfde materie als het gevelmateriaal werkt mede tot een zekere verfijning, die men altijd gaarne zoekt.
De heer Brouwer besloot zijn voordracht met den wensch, dat hij er in geslaagd mocht zijn belangstelling gewekt te hebben voor bouwbeeldkunst. Dan volgde nog een aantal lichtbeelden van hedendaagsch werk, waaronder een serie op het bouwaardewerk van het Vredespaleis betrekking hebdende.

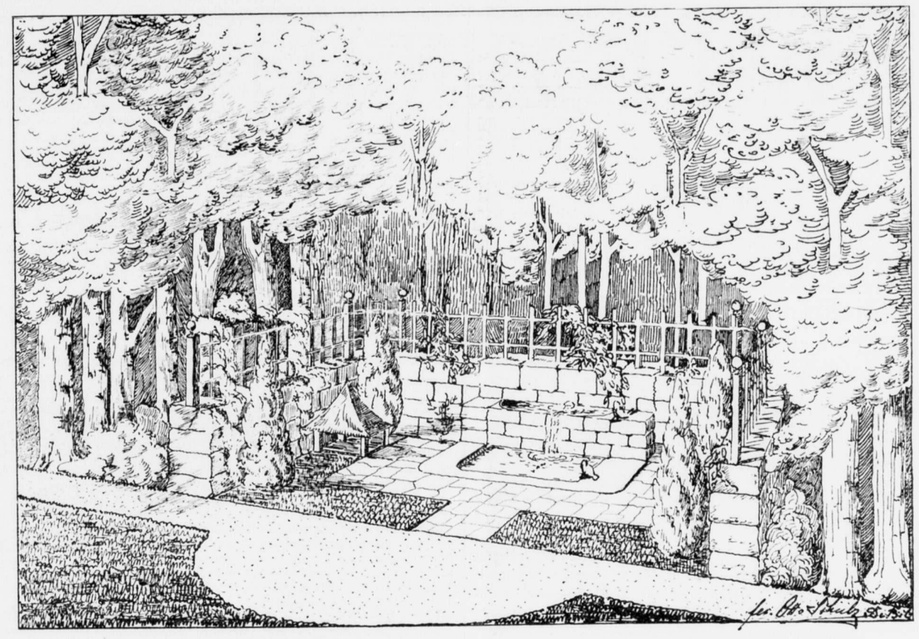

Voeder- en drinkgelegenheid voor vogels.

OTTO SCHULZ, Tuin-Architect.

DE PALEIS-RAADHUIS-KWESTIE.

Naar „Het Volk" meedeelt, is door eenige soc.-dem. raadsleden een amendement ingediend op het voorstel van B. en W. inzake het Paleis op den Dam, waarbij de Raad zonder meer besluit, dat B. en W. zich tot den minister van Binnenlandsche Zaken zullen wenden met het verzoek, te willen bevorderen, dat het Paleis weer ter beschikking van de gemeente wordt gesteld.

HET KUNSTENAARSHUIS.

Naar de dagbladen meedeelen wordt, na het afspringen der vroegere onderhandelingen over een bouwblok achter het Rijks-Museum, thans onderhandeld over een terrein gelegen aan het einde van de Van Baerlestraat en aan de bocht van de Roelof Hartstraat. Mocht men met de keuze van dit terrein slagen dan wordt de kans geopend op een monumentale afsluiting van eerstgenoemde straat. Afgezien van de détails lijkt de voorgenomen plaatsing niet ongeschikt, mits men den eventueelen bouwmeester voldoende vrijheid laten en men hen niet dwingt zijn project te wringen in een reeds meer of minder vastgesteld stratenplan.

UIT „DER TAG".

Ich sitze in der Eisenbahn,
Und sehe aus dem Wagen
Mir rechts und links die Gegend an
Mit innerem Behagen.

Zur rechten strahlt auf gelbem Grund
Die neue Osramlampe,
Zur linken wässert mir den Mund
Der gute Name Mampe

Das Auge schweift nach rechts zurück:
„Jasmatzis Zigaretten" —
Nach links gewandt den schnellen Blick:
„Steinheil's Parade-Betten!"

Links Pixavon, rechts Gletolin,
Rechts Henckell, links Bitz'-Brause,
Hier: Hausfrau 'n backt mit Mondamin!
Dort: Bade stets zu Hause!

So wechselt ständig Bild mit Bild,
Figuren, Zeichen, Namen,
Vorbei fliegt weiter Schild auf Schild,
Reklamen auf Reklamen.

Gewiss wirkt so die Bahnfahrt heut'
Sehr Geist und Geldanregend;
Fehlt höchstens noch die Kleinigkeit:
Man sieht nichts von der Gegend.

DE BEBOUWING VAN HET GEVERS-DEYNOOTPLEIN TE DEN HAAG.

B. en W. hebben den gemeenteraad kennis gegeven, dat zij van de Schoonheidscommissie hebben ontvangen haar advies omtrent de bebouwing van het Gevers-Deynootplein.
Dit advies strekt, hoewel de commissie het plan-Berlage tot gesloten bebouwing in menig opzicht geslaagd acht, tot stichting van een open Plein, gelegenheid gevende tot ruime vergezichten.
Daarvoor zou echter o.a. noodig zijn verplaatsing van de Badkapel, wat niet zou kunnen geschieden dan op voorwaarden, die voor de gemeente zeer bezwarend zullen zijn. De uitvoering van dit plan zou, aldus zetten B. en W. uiteen, ongeveer een ton gouds meer kosten dan het plan-Berlage, ook doordat het aanzienlijk minder bouwterrein zal opleveren.
B. en W. handhaven dus het oorspronkelijk ingediende voorstel tot gesloten bebouwing van het plein.

SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID HAALEM.

Begin Januari zijn de lessen van het emailleeren aan de School voor Kunstnijverheid te Haarlem onder leiding van Mejuffrouw Sophié Sander uit Weenen weder hervat. Deze dame heeft zich op dit gebied eene internationale reputatie weten te veroveren daar zij op de eerste werkplaatsen van Weenen, Berlijn, Cristiania en Parijs werkzaam was en den laatsten tijd voor eigen rekening zeer aanzienlijke opdrachten heeft uitgevoerd.
De cursus zal zes maanden duren en ook door niet-leerlingen der School voor Kunstnijverheid kunnen worden bijgewoond, mits zij in de artistieke metaalbewerking bedreven zijn. Men wende zich daartoe tot den Directeur van genoemde School.

OUDE MONUMENTEN.

Bij circulaire van den comissaris der Koningin in Noord-Brabant is andermaal aan de gemeentebesturen in dat gewest verzocht, tijdig kennis te geven aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, van voorgenomen slooping, verbouwing of herstelling van oude monumenten, bepaaldelijk van raadhuizen, kerken, torens, kasteelen, poorten, merkwaardige gevels enz. opdat er gelegenheid bestaan zal afbeeldingen en opmetingen te doen verrichten.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 2. Examens der Mij. tot bev. der Bouwkunst. Studietentoonstelling van bouwmaterialen, met het oog op vorengenoemde examens. — Voordracht Berlage over Amerika, welke in het laatst van Januari zal plaats hebben. — Tentoonstelling van utilitéitswerken, blijft geopend tot 21 Januari. — Tentoonstelling van ontwerpen voor een gedenkraam in het Universiteitsgebouw te Groningen, blijft eveneens geopend tot 21 Januari. — Adres schouwburgbouw, gericht aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage, waarin in overweging gegeven wordt alsnog over de ingekomen ontwerpen het oordeel van deskundigen in te roepen en tot publicatie der ontwerpen over te gaan. — Landhuis te Zandvoort van J. H. W. Leliman, met afbeeldingen. — The African architect, door J. Coenraad Meischke. — Winddruk, door W. J. M. van de Wijnpersse. — Kleinpflasterwegen, vervolgstuk van B. J. Kerkhof.
DE BOUWWERELD, 2 De Bouwkunst in de pers. — De Westzijdertoren te Zaandam. — Die Diele im Niedersächsischen Bauernhaus und Norddeutschen Bürgerhaus.
DE OPMERKER, 2. Een belangrijke conferentie. — Proeven met klinkerbestrating. — Auto-garage te 's-Gravenhage, architect P. H. Scheltema.
DE INGENIEUR, 2. Over de lengte van den sleutel voor het aandraaien van schroefbouten voor spoorstaaflaschverbindingen. — Verslag van de staatscommissie inzake den toegang tot Nederland door het Noordzeekanaal. — De Technische Hoogeschool in 1910—'11, uit de rede van den Rector-Magnificus, Dr. J. Cardinaal.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43 1911.)

II. Reclameplaat voor de Vereeniging „St. Cassianus", programma in No. 46, (1911) inlevering vóór of op 1 Februari 1912.

III. Ontwerpen van arbeiderswoning-meubileering van de Vereeniging „Ons Huis" te Rotterdam.
Inlevering 15 Februari 1912, programma's in No. 49—1911.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Genootschapsprijsvragen 1912. — A. C. Bleijs †. — Het ziekenhuis „De Engelbergstichting" te Kampen. — Verslag omtrent het plaatwerk „De Architect" over 1911. — Boekbespreking. — Ingezonden. — Het Raadhuis van Amsterdam. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer P. Gerritsen, bouwkundig teekenaar te Amsterdam door de heeren M. J. Hack en G. J. Rutgers.

II. Als buitenleden zijn tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten de heeren W. F. B. Wouters, Opzichter-Landsgebouwen te Den Haag, en P. Elders, gediplom. bouwk. opzichter-teekenaar te Bussum.

III. VOORDRACHT BERLAGE.

In aansluiting aan de desbetreffende vroegere mededeelingen in de beide voorgaande nummers van ons orgaan kan het bestuur nog en bij herhaling mededeelen dat de heer Berlage zich bereid verklaard heeft voor eene vergadering van de gezamelijke bouwkundige en kunstnijvere vereenigingen een voordracht te houden over de indrukken tijdens zijn reis naar en door Amerika opgedaan. In overleg met den heer Berlage is deze bijeenkomst bepaald op Dinsdag 30 Januari 's avonds te 8 uur in de zaal van Artis te Amsterdam.
Teneinde na afloop nog wat gezellig bijeen te blijven wordt een eenvoudig gemeenschappelijk souper, à *f* 1.50 per persoon georganiseerd om den avond te besluiten.
Het bestuur beveelt zoowel de deelname aan het gezellig samenzijn als het bezoek ter vergadering met nadruk aan en houdt er zich van overtuigd dat de leden van A. et A. met hunne dames, zoowel als die van de vier andere vereenigingen, in ruime mate van hunne belangstelling zullen doen blijken.
Voor de deelname aan het souper alleen is vooraf gaande kennisgeving noodig en wel tot uiterlijk Maandag 29 Januari e.k. aan het bureau der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

JAN DE MEIJER, *re Secretaris.*

CONTRIBUTIE-LIDMAATSCHAP.

In deze en de volgende week zal den leden van A. et A. de quitantie voor het lidmaatschap over 1912 worden aangeboden. Teneinde de afrekening vlot te doen geschieden, wordt beleefd verzocht het bedrag klaar te leggen, opdat dit bij afwezigheid door huisgenooten betaald kan worden. De gewone leden ontvangen eene quitantie over het eerste half jaar, bedragende *f* 6.—; de buitenleden over het volle jaar, bedragende *f* 7.50.

De Penningmeester, A. A. KOK.

VERSLAG VAN DE 1306de GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 24 JANUARI 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN PARKZICHT.

Na opening der vergadering met een hartelijk welkom aan de talrijke aanwezigen, de zaal was eivol, door den Voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, werden de notulen der vorige bijeenkomst gelezen.
De heer Paul J. de Jongh maakt de opmerking dat noch in het gepubliceerd verslag, noch in deze notulen iets is meegedeeld omtrent de belangrijke discussies welke gevoerd zijn naar aanleiding van de voordracht van den heer Keppler in de vorige vergadering, waarop de heer Rutgers, herinnerende aan de toezegging van den heer Keppler met betrekking tot het bewerken der voordracht voor ons orgaan, mededeelt dat het in de bedoeling ligt deze discussies te doen afdrukken ter wille van het goed verband met het voorgaande, in aansluiting met het vertoog des heeren Keppler.
Hierna erlangt de heer K. P. C. de Bazel het woord tot het inleiden der *Kunstbeschouwing over diens werk*. In de zaal zijn, zooveel de ruimte dit getoogde, een aantal teekeningen van den spreker opgehangen.
De heer De Bazel begint met te zeggen dat 't niet zijn voornemen was een voordracht te houden, zooals de betiteling, die in het orgaan aan zijn betoog is gegeven, zou doen vermoeden.
Ook kan spr. niet zonder voorbehoud het woord „*kunstbeschouwing*" aanvaarden waar het zijn persoonlijken arbeid geldt. Zijn bedoeling is 't geweest een deel van zijn arbeid uit de laatste tien jaren te laten zien, 't geen in eigen kring van veel nut kan zijn bij alles wat we over ons vak zeggen en hooren zeggen in onzen tijd.
Achtereenvolgens worden nu een 35-tal beelden op het doek geprojecteerd van grootere en kleinere bouwwerken, welke in het Gooi, te Amsterdam, te Helmond, te Hattem, te Appeldoorn en elders verrezen.
Bij elk geval afzonderlijk deelde de spreker iets mee van de geschiedenis, de bizonderheden, van de meer en minder scherp omlijnde eischen welke in verband met de bestemming aan het ontwerp gesteld moesten worden en legde herhaaldelijk den nadruk op den aard en de gesteldheid van de omgeving waarin het te ontwerpen gebouw moet komen en waarin het passen moet om een bevredigend resultaat op te leveren.
Inzonderheid stond de spreker stil bij een aantal beelden van de modelboerderij „Oud-Bussum" en somde eenige moeilijkheden op welke te bestudeeren en op te lossen waren, ook in verband met de hooge eischen gesteld aan

de hygiënische voedering van het vee en de melkwinning, de reiniging der stallen en van de ligplaatsen, de verwijdering en den afvoer der meststoffen, enz. Aan het slot dezer beschouwing, die nu en dan tot applaus aanleiding gaf, wees spreker op de teekeningen aan den wand en zegde gaarne bespreking toe.

Van de gelegenheid, die de pauze bood, welke hierop volgde, werd gretig gebruik gemaakt om deze door een zeer bizonder karakter getypeerde geesteskinderen te bezien en te bewonderen. De heer Plate vraagt, wijzende op het vertoonde beeld van het „Doorgangshuis voor verwaarloosde meisjes" te Apeldoorn, naar het verband tusschen het uiterlijk aanzien van dit gebouw en de bestemming. Gezien de bestemming zou spr. het karakter van een gesticht verwacht hebben; waarop de heer De Bazel antwoordt met de vraag „wat is karakter van een gesticht?", daaraan toevoegende, dat is slechts een appreciatie, de architect heeft bij 't ontwerp steeds rekening te houden met allerlei gegevens, wenschen, eischen, met de omgeving en andere invloeden van buiten. De architect is en in dit opzicht een zeer gevoelig instrument, dat zich willig laat leiden door de genoemde factoren, dikwijls met ter zijdestelling van eigen inzichten ook; in elk geval stelle hij de bruikbaarheid van zijn schepping boven persoonlijke gevoelens; in sommige opzichten slechts is hij zeer koppig.

De heer Rutgers vraagt den spreker om aan de hand zijner aanwezige teekeningen iets te willen meedeelen over het systematisch ontwerpen. Immers het is bekend, en de hulplijnen in de teekeningen wijzen er op, dat de heer De Bazel aandacht heeft gewijd aan dit gedurende den laatsten tijd nog al eens besproken onderwerp. Bovendien zien vele jongere verlangend uit er meer van te vernemen dan tot heden het geval was.

De heer De Bazel herrinnert in zijn antwoord aan de voordracht die de heer Berlage hield in 1893, een betoog voor het impressionisme, in een tijd van verwildering en bandeloosheid. Het tegenovergestelde van wat de heer B. meende was echter waar, men probeert niet, aldus de heer De B. De architectuur zelf vertoont een algemeene tegenstelling met de impressionistische leer. Sedert huldigt men dan ook andere principes, men kwam tot andere gezichtspunten leidende tot een zekere stelselmatigheid. Ten opzichte nu van dit stelsel of systeem heerscht wanbegrip. Doorgaande zou men komen tot de meening dat een zeker stelsel Jan en alleman in staat kon stellen kunstwerk te verrichten. Er is echter meer; het scheppingsvermogen, de individualiteit, de spontaniteit, de inventie zijn allereerste en noodzakelijke voorwaarden voor de bestaansmogelijkheid van de kunstdaad. Zijn deze aanwezig dan kan de handeling daaruit ontstaande langs wiskundigen weg geleid worden om te komen tot een eenheid; waaruit de vaktraditie geboren kan worden, met behoud van persoonlijk type en den eigen aard.

De heer Zwagerman, blijkbaar niet voldaan door dit betoog, vraagt naar de toepassing van stelsels of systemen in verband met de drie dementies, naar den geestelijken ondergrond daarvan en is verder van meening dat de kunstdaad moet zijn een vrije schepping, zonder band, welke echter zou te controleeren zijn door het systeem.

De heer De Bazel, hier drie vragen onderscheidende, begint met de laatste en zegt: de kunstdaad komt niet uit het onbewuste, het is de visie van den kunstenaar, de bewustwording die men heeft vast te houden. De visie te controleeren zou een fout zijn, echter de wiskundige contructie zal haar leiden, doen uitgroeien, zich doen ontplooien. Daarin schuilt het kunstenaarsvermogen, dat het zich ontwikkelt op dezen grondvorm, die van de natuur is.

Op de tweede vraag antwoordt de spreker met te zeggen dat de kunstenaarsdaad is de scheppingsdaad. In de natuur aanschouwt men hetzelfde middel met een ander doel. Tenslotte: van een systeem op een plat vlak is geen sprake, elk systeem is een ruimtesysteem.

De heer Weissman meent dat de wiskunde voor de bouwkunst weinig waarde heeft en vraagt: wat kan de wiskunde voor onze kunst doen?

De heer De Meijer releveert naar aanleiding hiervan zijn geliefkoosd voorbeeld van de 1000 en 1 soorten en vormen van vogeleieren en raakt ook nog even de muziek aan; 't geen leidt tot een allervermakelijkste dialoog tusschen de beide laatste sprekers, doorweven met den onweerstaanbaren humor des heeren Weissman.

Hiermee worden de discussies over dit onderwerp besloten.

De heer De Bazel oogst den herhaalden dank des voorzitters; waarna met de verdere behandeling der agenda wordt voortgegaan.

Met algemeene stemmen worden als gewone leden toegelaten de heeren S. H. de Roos, Chr. L. Schaaf en G. H. Roobol.

Vervolgens wordt besloten dat het Genootschap als lid zal toetreden tot de „Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland".

De voorzitter herinnert aan de reeds gepubliceerde Berlageavond welke op 30 Januari a.s. gehouden wordt in een der zalen van Artis. De heer B. zal worden verwelkomd; vervolgens zal de heer B. zijne indrukken meedeelen in Amerika opgedaan, waarna de avond besloten zal worden met een eenvoudig souper. De deelname beveelt spreker met nadruk aan.

Nadat de betreffende brief van den secretaris der Mij. tot Bev. der Bouwk. is voorgelezen, wordt het bestuur een crediet van *f* 30 verleend voor het bij te dragen deel in de kosten voor dezen avond.

Mededeeling wordt gedaan van een poging die de vier bouwkundige vereenigingen in het werk stellen ter verkrijging van een prijsvraag van een openbaar gebouw te Rotterdam en te Utrecht; in 't algemeen om meer sympathie te wekken voor het prijsvraagsysteem. Tenslotte doet de voorzitter nog mededeeling van den uitslag der tweede Leliman-prijsvraag en noemt als de twee bekroonden de leden van A. et A. de heeren Crouwel en Rutgers. Hierna volgt, met een tot weerziens, sluiting. R.

IN MEMORIAM-A. C. BLEIJS.

Met het verscheiden van den Bouwmeester A. C. Bleijs is een persoonlijkheid uit ons midden verdwenen, die hoewel in den laatsten tijd niet zoozeer op den voorgrond tredend, in bouwkundige kringen toch alleszins verdient dankbaar gememoreerd te worden.

Dankbaar voor het vele dat hij in het algemeen belang der schoonheid heeft teweeggebracht, dankbaar voor wat hij ter verfraaiing voor stad en land heeft tot stand gebracht.

Het eigenaardig karakter van den arbeid van een bouwmeester doet hem vooral werken voor de toekomst; die toekomst nu zal het werk oordeelen.

Immers vooral voor kunstwerken is de tijd de groote en rechtvaardige rechter en het kan de oud-leerlingen van den Meester niet anders dan verheugen te zien hoe thans met groote waardeering over zijn arbeid wordt gesproken.

Ik herinner mij nog levendig welke indruk die artistieke man op mij maakte toen ik met mijn Vader voor het eerst

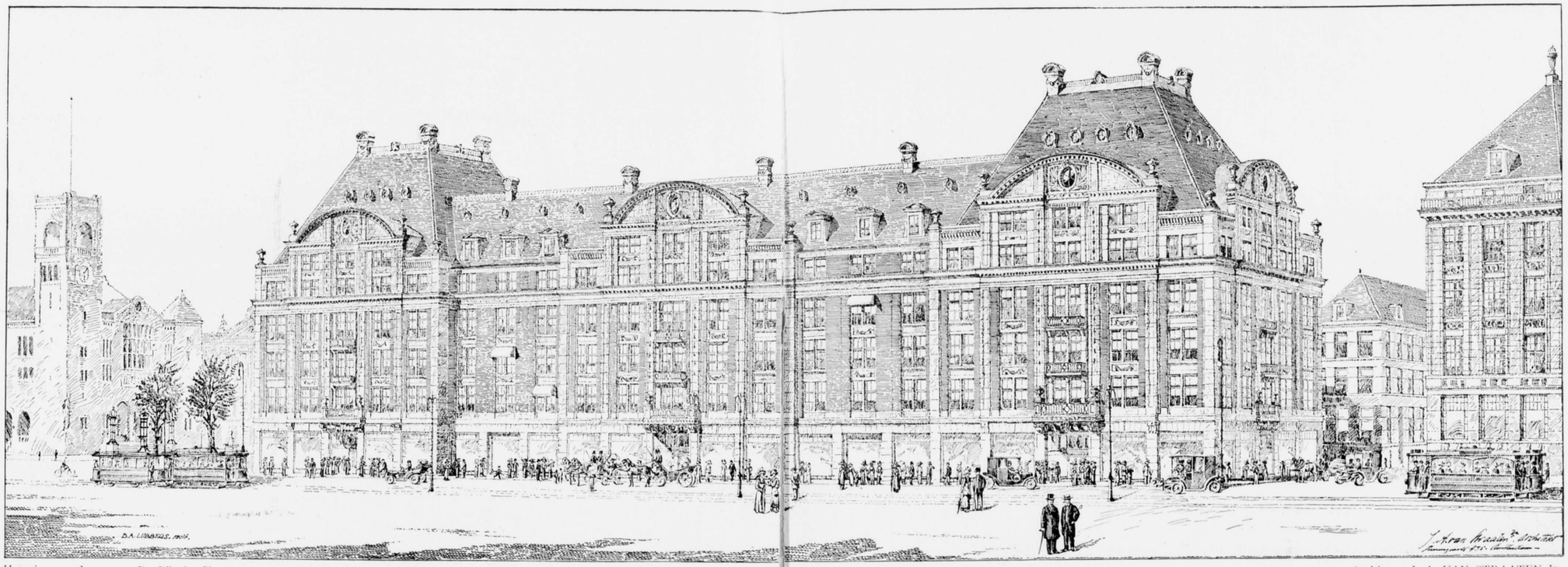

Het nieuwe gebouw van De„Bijenkorf" aan het Damrak te Amsterdam.

Architect: J. A. VAN STRAATEN Jr.

Bovenstaande teekening geeft het pand van „De Bijenkorf" weer zooals het op het oude Beursterrein aan het Damrak
aan het Damrak 112 Meter, aan den Dam 27 Meter en aan het Beursplein ruim 25 Meter lang is. Een monumenta
De hoofdconstructie wordt in gewapend beton uitgevoerd, terwijl de gevels zullen samengesteld zijn uit graniet, zandst
bestaan uit twee zij-paviljoenen en een middengebouw, waarvan beide eerstgenoemde zich boven den middenbouw zu
personenliften, terwijl in de zij-vleugels de kleinere lichthallen, benevens trappenhuizen en nog twee liften zullen wor
fundeeringwerken aangevangen worden, die namens de directie van „De Bijenkorf" heden opgedragen zijn aan de aann

opgetrokken zal worden. Het gebouw beslaat een oppervlakte van 2762 vierk. M., heeft drie hoofdgevels, waarvan die
de ingang van ongev. 18 M. komt aan de Damrakzijde, terwijl de beide andere gevels elk een ruim entrée zullen krijgen.
een en kleurige klinkers. — In overleg met de Dam-Commissie werd de rooilijn zoodanig vastgesteld, dat 't gebouw zal
llen verheffen. — In 't middengebouw tegenover den hoofdingang bevindt zich de groote lichthal met hoofdtrap en vier
den aangebracht. — Het gebouw zal bevatten sousterrain, parterre, vijf étages en zolder. A.s. Maandag zal met de
nemersfirma De Vlugt en Domhof, te Amsterdam.

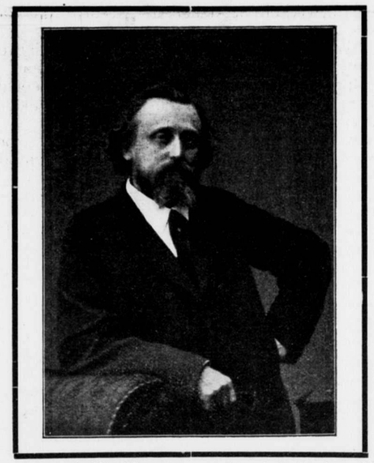

A. C. BLEYS, als Vice-Voorzitter van A. et A. (in het jaar 1888).

in zijn huis kwam om over een plaatsje op zijn atelier te spreken. En die indruk werd nog versterkt in de jaren die ik onder zijn leiding mocht arbeiden.
Kunstenaar tot in merg en been was heel zijn levenssfeer van kunst doordrongen, en wanneer het woord artistiek, door het misbruik wat men er van maakte, niet zoo in discrediet ware gebracht, wij zouden onzen ouden Meester Bleijs het type van den artistieken Bouwmeester willen noemen. Artistiek tot in de kleinigheden van zijn dagelijksch leven; dat was een man die opging in zijn werk, in zijn kunst en met die kunst zijn heele leven wist te doordringen!
Hij was voor ons, zijn leerlingen, de type van een Meester — zooals wij die uit de kunstgeschiedenis kenden — rijp aan ervaring, wijze lessen uitdeelend den ganschen dag. Op de aangenaamste wijze ging hij met ons om en zijn gezonden zin voor humor maakte het werken op zijn atelier tot een genot.
Hetzij dat dit zijn aangeboren aard was, hetzij dat hier de Antwerpsche-academie-invloed is te herkennen — zeker is het dat een bijzondere zin voor monumentaliteit hem eigen was — en de wijze waarop hij over de breede opvatting en van de groote lijnen kon spreken was steeds een verheuging en leering tevens. Trouwens dat goed begrip voor de „pondération des masses" blijkt uit meerdere zijner groote bouwwerken.
Over zijn kunstwerken zal, zooals bóven werd gememoreerd, de toekomst oordeelen, wij die het voorrecht hebben gehad hem van nabij te kennen zullen het heengaan van den Bouwmeester A. C. Bleijs betreuren en zijn nagedachtenis in eere houden.
Amsterdam, Januari 1912. JAN STUYT.

REISSCHETSEN VAN M. DE KLERK.

I. HET RAADHUIS VAN KOPENHAGEN.

Ons medegenootschapslid, de heer M. de Klerk, hield gedurende de tweede helft van het jaar 1910 verblijf in verschillende steden van Denemarken en Zweden en vervaardigde daar een belangwekkende serie schetsen. De talenten, welke de heer De Klerk in zich vereenigt, maken deze serie tot een collectie van ongewone kwaliteit. Wij hebben het voorrecht een klein aantal hier te reproduceeren; terwijl een ander deel hoogstwaarschijnlijk bestemd zal worden voor het Plaatwerk De Architect, dat wegens zijn betere reproductiewijzen dit werk tot zijn recht kan doen komen, hetgeen in deze kolommen uitteraard anders is.
De eerste afbeelding, een potloodschets, geeft een der zijgevels van het Raadhuis te Kopenhage te zien met den even fraaien als imposanten toren, gebouwd door den architect Martin Nyrop en voltooid in het laatste gedeelte van het jaar 1902; terwijl het werk in het voorjaar van 1893 werd begonnen.
Afbeelding 2 vertoont het plan van de hoofdverdieping, beschreven in een rechthoek groot 71×128 Meter, afbeelding 3 geeft den hoofdgevel gelegen aan het Raadhuisplein, 4 een deel van het gebouw grenzende aan den nader te noemen binnentuin.
Zooals men ziet bestaat het Kopenhagensche Raadhuis feitelijk uit twee gebouwen, het eerste, de eigenlijke zetel der stedelijke regeering, grenzende aan het ruime Raadhuisplein, is van een strenge, symetrische conseptie; het karakter overeenkomstig de bestemming der localen die het bevat. Deze localen zijn gegroepeerd om een tweeverdiepingen hooge, door een ijzeren kap, overspannen en met glas gedichte hal, de Raadhuishal, in plan metende 45×22 M.
Het tweede gebouw is bestemd voor herberging der verschillende stedelijke diensten en bevat de daarvoor noodige kantoren, welke, behalve om een lichthal, om een pl.m. 45×45 Meter groote binnentuin gelegen zijn. In 't hart van dezen hof is een fontein geplaatst. Het kan belangstelling wekken te vermelden dat deze Raadhuishal en deze Raadhuishof den Kopenhagenschen burgers behooren. Hier toch verzamelt zich bij zekere gelegenheden de burgerij; terwijl hier tevens volksconcerten worden gegeven. Klaarblijkelijk vormt dus de stedelijke regeeringszetel een centrum te midden der burgerij, waartoe deze zich bij elke daartoe leidende gelegenheid voelt aangetrokken. Wie denkt hierbij niet met weemoed aan Amsterdam's Raadhuis met zijn Burgerzaal?
Ook de Raadhuistuin, loopende langs de rechterzijgevel van het gebouw, is steeds voor het publiek toegankelijk, van welk recht dan ook een zeer druk gebruik wordt gemaakt.
Deze tuin, architectonisch van aanleg, met lauben, verhoogde en verlaagde voetpaden, enz., biedt een vriendelijken aanzicht, welke nog verhoogd wordt, door het rondvladderen van eene groote menigte tamme duiven, wier woningen zich op de hoekgebouwtjes van den tuinmuur bevinden. Vóór dezen tuin staat een uit brons gegoten fontein.
De architectuur van laatstgenoemd gebouw wijkt sterk af van die van het eerste, (zie schets M. de Klerk). Het is vanwege de meer ondergeschikte bestemming veel eenvoudiger gehouden dan het regeeringsgebouw. De groote toren eenerzijds, een kleine, die even uit het dak verrijst, anderzijds met de daartusschen gelegen Raadszaal verbindt beide gebouwen. Het geheel mag zonder twijfel aanspraak maken op waardeering als waardige architectonische kunstuiting, hoewel de ontwerper zich nog niet geheel en in alles aan historische invloeden heeft kunnen onttrekken.
Het meest imponeerend deel is wel de groote toren die zich op een grondplan van pl.m. 10.50×10.50 Meter uit den zijgevel verheft tot de hoogte van pl.m. 105 Meter, het hoogste punt van het dak van het hoofdgebouw ongeveer twee derde dezer hoogte beneden zich latende. Hij bezit zeer bizondere kwaliteiten, bovenal een zeer vleiende schoonheid. De prachtige slanke schacht, ma-

Raadhuis te Kopenhagen. (fig. 1).

Potlootschets van een der zijgevels.

sief gehouden door de niet meer dan noodzakelijke doorbrekingen de kleinst-mogelijke afmetingen te geven, is van uit den granieten sokkel opgetrokken van diep rooden handvorm baksteen, spaarzaam afgewisseld hier en daar door wat natuursteen. Hij is tot onder de aan vier zijden uitstekende balcons rondom pl.m. een halve meter verjongd om zich dan tot het opnemen van de klokken- en uurwerkkamer weer wat uit te zetten. Het geheel wordt tenslotte gekroond door een even sierlijke als geestige tweeledige spits met tusschenlichaam waaraan nogeens een viertal balcons herhaald is. Deze geheele bekroning is in koper uitgevoerd en draagt onder elk der laatstgenoemde balcons het wapen der stad, de drie-torenige burcht.

R.

(Wordt voortgezet.)

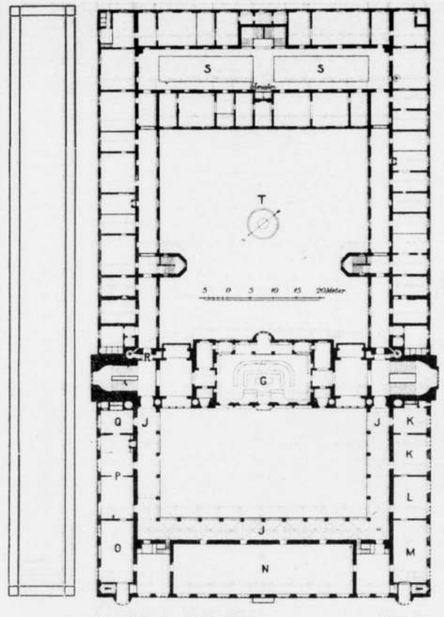

Raadhuis te Kopenhagen. (fig. 2)
Plan van den hoofdverdieping.

Raadhuis te Kopenhagen. (fig. 4)
Gedeelte van den binnenhof (Raadhuistuin) met klokketoren op den achtergond.

JURYRAPPORT-J. H. LELIMAN-PRIJSVRAAG B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN.

Ofschoon door eenige mededingers niet onverdienstelijk werk ingezonden werd, kan naar het oordeel der Jury deze prijsvraag, in haar geheel genomen, niet als volkomen geslaagd worden beschouwd.

Geen der ingezonden ontwerpen toch is van zoodanige waarde dat het met volle overtuiging voor eventueele uitvoering aanbevolen zou kunnen worden. De meeste inzendingen zijn onvolledig, en dit voornamelijk wat de aangeving en de omschrijving van den plantsoenaanleg betreft. Het moet betreurd worden dat, op 'n enkele uitzondering na, geen der inzenders blijkbaar samenwerking met tuinbouwkundigen gezocht heeft. Aan de plattegronden, beter nog aan de omschrijvingen is het duidelijk bemerkbaar dat medewerking en voorlichting van vakkundigen hier ontbrak. Een algemeene opmerking is deze dat geen der ontwerpen een aesthetisch-bevredigende oplossing voor den schuinen terreinvorm, ontstaande door het ombuigen der rooilijn van de Lijnbaansgracht, gevonden heeft. De plaatsing van het hoofdmotief der compositie op dit punt was hier als het ware aangewezen. De bestudeering der ontwerpen afzonderlijk geeft de Jury aanleiding tot de navolgende opmerkingen:

Motto „Eenvoud".

Dit ontwerp is zeer zwak. De algemeene conceptie, zoowel als de uitvoering der teekeningen valt niet te roemen. De plantsoenaanleg is verbrokkeld. De fontein, welke het hoofdmoment der conceptie vormt, is gedacht uitsluitend uit rustieke rotsblokken te bestaan, hetgeen wat al te simpel gedacht is. Het lage hek aan de zijde van het Leidscheplein, hoewel goed bedoeld, zou in de praktijk een sta-in-den-weg blijken. Ook de hekafsluiting aan den waterkant der Lijnbaansgracht is ongemotiveerd en doet meer aan een inrijhek dan aan een leuning aan den waterkant denken. De toelichting der keuze van beplanting ontbreekt bij dit ontwerp.

Motto: „Polyhymnia".

Van dit ontwerp, hoewel van planindeeling iets beter dan het voorgaande, moet hetzelfde getuigd worden. Het ontwerp der groote middenfiguur, evenals de behandeling van het smeed- en steenhouwwerk, zouden in uitvoering de door den ontwerper blijkbaar bedoelde monumentale werking ongetwijfeld missen. Het hekwerk is veel te zwaar tegenover het plantsoen. De ontwerper zoekt zijn kracht in een overmatig aantal beelden. Ook het plantsoen is te overladen.

Ook bij dit ontwerp ontbreekt de omschrijving der gedachte beplanting. Deze is, gelijk de plattegrond uitwijst veel te overmatig gedacht.

Motto: „Benares".

Dit ontwerp getuigt van meer vaardigheid dan de voorgaande wat het teekenwerk betreft, echter van niet veel beter begrip van wat op een plaats als deze en voor een stad als Amsterdam vereischt wordt. Deze compositie ziet er uit als oppervlakkig internationaal tentoonstellingswerk. Verder zijn op de voorhanden ruimte gebouwtjes ontworpen waar geen voldoende plaats voor is. De parkaanleg en de keuze der beplanting zijn overladen en onpraktisch.

Motto: „Walda"

is in planindeeling beter dan de voorgaande. De opstan-

Raadhuis te Kopenhagen. (fig. 3). Hoofdgevel aan het Raadhuisplein.

den zijn echter zwak. Ook van het teekenwerk moet hetzelfde gezegd worden.
Aan dit ontwerp ontbreekt een centraal punt, waardoor het geen afgesloten geheel vormt. Men zou het zonder bezwaar voor de conceptie nog verder op gelijke wijze voortzetten kunnen. De compositie der drie, nagenoeg gelijke waterbekkens op één lijn geplaatst is als hoofdgroep nuchter van gedachte; terwijl de kleinere voor het beter uitkomen van het middenbekken beter weggelaten konden worden. Van de keuze der bepalingen kon gezegd worden dat deze overladen en onpraktisch is. De plaatsing van bloembedden onder boomen zou den groei der eerste zeer belemmeren. (Dit laatste geldt ook voor verschillende andere ontwerpen).
Motto: „Tijdgeest".
Het hoofdgebrek van dit ontwerp is, dat het geen stedelijk karakter draagt. Het is ongeschikt om als middenpunt eener voorname stadswijk te dienen. Het draagt een landelijk karakter en is daardoor in disharmonie met de te verwachten aangrenzende moderne stadsbebouwing. De toegevoegde perspectief is misteekend. Tegen de keuze der beplanting bestaat weinig bezwaar, deze is een der beste en meest praktische der geheele inzending.
Motto: „Van water tot land.
De architectonische onderdeelen, op zich zelf beschouwd zijn beter dan bij de voorgaande inzendingen. Bij dit ontwerp is een streven naar een meer monumentale oplossing bemerkbaar. De plaatsing van het zware gebouw, waarin gemakhuisjes enz. vlak voor het front van het plantsoen, waardoor het uitzicht op dit laatste vanaf het Leidsche plein benomen wordt, is verwerpelijk. Ook de plaatsing der beide hooge hagen, welke van verschillende zijden het uitzicht op de monumentale fontein belemmeren, wordt onjuist geacht. In zijn toelichting zegt de ontwerper wel dat dit niet het geval is; het trekken van eenige gezichtslijnen uit verschillende voorname punten, zal echter van het tegendeel overtuigen.
De keuze der beplanting kan niet slecht genoemd worden; beboudens enkele aangegeven plantensoorten, welke gewijzigd zouden kunnen worden.
Motto: „Wetering".
Ook bij dit ontwerp wordt het gemakhuisje aan het front van het Leidsche plein geplaatst. Het wordt echter bedekt onder een stroom van water en vormt aldus tegelijk een fontein.
De architectuur van dit gedeelte van het ontwerp is te log en is vervolgens te stelselmatig behandeld om de bedoeling van den ontwerper volkomen te kunnen beoordeelen. Deze inzending draagt, evenals het meerendeel der overige, de sporen van te weinig doorwerkt en te handig uitgevoerd te zijn. De plattegrondteekening is als teekenwerk niet zonder verdienste. De keuze der bloemversiering is zwak, die der boombeplanting beter.
Motto: „Doornroosje".
Dit ontwerp geeft als hoofdconceptie eene afsluiting aan de zijde van Leidscheplein in den vorm van een open galerij te zien. Door deze open centraalbouw wordt het uitzicht op het achtergelegen plantsoen niet geheel weggenomen. In het minden dezer rotonde is een zware blauw gekleurde zuil geteekend, welke zich boven, aldoor verdunnend, in een halven bolvorm naar de buitengalerijen ombuigt. Het is de Jury niet volkomen duidelijk wat hiermede bedoeld wordt. Stelt dit, hetgeen vermoed wordt een fontein voor, dan is het duidelijk dat door de inwerking van den wind, die in ons klimaat veelal voorkomt, weinig van de gedachte bolvormige werking der fontein terecht komen zou. De architectonische détail dezer rotonde is fraai van proportie en goed geteekend. Een bevredigende afsluiting van het bovendeel ontbreekt echter.
Toelichting en omschrijving ontbreken bij dit ontwerp.
Motto: „Kijktuin".
Dit ontwerp is een der meest ongezochte. Het vertoont een monumentale fontein als hoofdmoment aan de zijde van het Leidscheplein en is zoodanig geplaatst, dat ook van de Weteringschans af er een goede gezichtsafsluiting door verkregen wordt. De architectonische qualiteiten, ofschoon niet slecht te noemen, zijn niet in alle opzichten te roemen; daarvoor is het geheel te zwaar en te gedrukt; het draagt het bekende zware Duitsche karakter. Vooral de grove bloembekkens in het midden van het plantsoen zijn zonder bekoring. De guirlanden, die achter de bloemperken geplaatst zijn, vallen aldus buiten hun oorspronkelijke bestemming. De bloembedden liggen te dicht onder het bereik van het publiek. De memorie van toelichting is onvoldoende.
Motto: „J. H. Leliman in memoriam".
Bij dit ontwerp zijn waardeerbare pogingen naar een werkelijk monumentale oplossing van het vraagstuk te bespeuren. Het plan heeft echter de cardinale fout dat de directe en onmisbare verbindingsweg van het Leidscheplein met de Zieseniskade en het aangrenzend stadskwartier opgeofferd is. De ontwerper heeft al zijn kracht geconcentreerd op het uitzicht vanaf het Leidscheplein en heeft het doorzicht naar de Lijnbaansgracht opgeofferd, waarvoor hij in den vorm eener monumentale afsluiting met fontein als het ware een scherm plaatste.
Aldus wordt ook van de zijde der Lijnbaansgracht het gezicht op het Leidscheplein benomen. Dit monument, op zich zelf beschouwd, is van architectonische verdienste. Vooral de zijde, naar het Leidscheplein gekeerd, is niet zonder monumentale werking, de achterzijde daarentegen is te arm gedacht. Als afsluiting van een stadskwartier, met geboomte achter het monument geplaatst, zou dit ontwerp ongetwijfeld uitstekende diensten kunnen vervullen. Memorie-beplanting ontbreekt. Wat op teekening aangegeven staat is niet slecht gedacht.
Motto: „Silhouet".
Dit ontwerp is het best uitgewerkte van de geheele inzending. De groote verdienste er van is dat er een origineele gedachte aan ten grondslag ligt. De ontwerper heeft, door een groote lichtzuil als hoofdmoment zijner compositie te denken, getracht iets werkelijk moderns te leveren; dat wil zeggen iets practisch, dat tevens op monumentale wijze aesthetisch verwerkt is. De détailteekening op groote schaal geeft een goed denkbeeld van de bedoeling des ontwerpers. De compositie van den plantsoenaanleg daarentegen is gezocht en zonder eenheid. De toelichting der gekozen beplanting is onvoldoende. De keuze der Italiaansche populieren is onpraktisch daar deze boomen door hun sterk opgaande lijn te veel van gelijke kracht als het monument zijn en door hun krachtigen groei dit laatste spoedig overvleugelen zouden. De groote beteekenis der harmonie, welke door *tegenstelling* verkregen wordt, is hier uit het oog verloren. Door een andere boombeplanting zou dit gebrek echter te verhelpen zijn. De zuil leent zich bij uitstek voor perspectivische werking zoodat de aangewezen plaats niet was in de as van het voorste gedeelte Weteringschans, tegenover den ingang van Hirsch; doch op het brekingspunt der beide assen der Lijnbaansgracht waar nu een leelijke doorgang ontworpen is tusschen de beide plantsoenen.

Naar aanleiding van het voorgaande heeft de Jury zich niet gerechtigd geacht den eersten prijs toe te kennen. Zij kent aan het ontwerp, ingezonden onder motto „Silhouet" den tweeden prijs, verhoogd met vijftig gulden toe = twee honderd gulden. De premie wordt toegekend aan het ontwerp motto „J. H. Leliman in memoriam" = honderd gulden.
Gezien het vele waardeerbare in het overige ingeleverde werk, komt het de Jury gewenscht voor het overige van het beschikbare bedrag onder de navolgende inzendingen gelijk te verdeelen; n.m.l. aan de motto's „Kijktuin" „Doornroosje", „Van Water tot Land" en „Wetering" elk vijftig gulden toe te kennen.

Winnaar van den tweeden prijs is de heer J. Crouwel Jr., van de premie de heer G. J. Rutgers, beide architecten te Amsterdam.
Den overigen bekroonden wordt verzocht den Algemeen Secretaris der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst mede te deelen of zij hunne namen bekend wenschen te zien gemaakt.

De Jury:
A. W. Bos,
Leonard A. Springer,
H. J. M. Walenkamp.

Amsterdam, Jan. 1912.

VAN ALLERLEI AARD.

PAUSHUIZE.

Hoe vreemd er dikwijls met oude bouwwerken omgesprongen is, worden wij in de laatste tijden meer algemeen gewaar, nu ook regeeringen en gemeenten niet onverschillig zijn omtrent de wijze van restauratie der oude monumenten en bovendien deze kwestie het belang van velen geworden is, ook van hen, die zich niet direct in 't bouwvak bewegen.
Kan het eigenlijk ook anders, want is de stad met hare gebouwen niet het eigendom van allen?
Verren reize worden door velen ondernomen om de aardige en mooie steden van 't buitenland te leeren kennen en het zoude al heel tegenstrijdig zijn, wanneer diezelfde menschen onverschillig zouden blijven bij 't geen hun eigen inwoning betreft.
Elke poging welke er in 't werk gesteld wordt, om de stad der inwoning te onderhouden en te verbeteren, verdient dan ook ten zeerste gewaardeerd te worden en daarom zijn wij onzen kunstschilder G. W. P. van Dokkum dank schuldig, nu hij op 't oogenblik een krijtteekening van het tegenwoordige Paushuize bij den kunsthandel van A. j. Huinck, Steenweg 8, exposeert en door een plaat uit het pas uitgekomen werk „Oude Huizen te Utrecht" door Mr. S. Muller Fzn., ons te zien geeft hoe dat gebouw geweest is.
Bij een weinig aandachtig aanschouwen bemerken wij dat Paushuize zeer veel van den ouden toestand verloren heeft.
De aardige topgevel is aan de rechterzijde jammerlijk in gedrang gekomen door het verhoogen van den gevel van het zich daarachter bevindende trappenhuis.
Verder bemerken wij, dat de aardige kruiskozijntypen, waarboven de spitsbogen met de spelende vullingen nergens meer aanwezig zijn. Deze zijn vervangen door de kale rechte kozijnen waardoor ontegenzeggelijk veel van de intieme architectuur verloren is gegaan. Bovendien zien wij dat in den topgevel de tegenwooordige kozijnen breeder dan de vroegere zijn en dat de spitsbogen daarboven nog de oude vormen aangeven, waardoor vreemde verhoudingen ontstaan zijn. Alhoewel de teekening van den Heer Van Dokkum ons alleen de trapgevel laat zien, bemerken wij door vergelijking der plaat met

het bestaande gebouw, dat op het gedeelte naast den topgevel een verdieping gezet is, maar ook tegelijk rijst de vraag, waarom zijn die aardige dakvensters er niet weder opgeplaatst welke het pannendak zoo aardig verdeelen?
Ook de schoorsteenen zijn van de architectonische vormen beroofd en er is iets meer dan een steenmassa, waar de rook doorkomt, overgebleven.
De zandsteen is op vele plaatsen onder een dikke verflaag verstopt en dat dit een zekere eentonigheid geeft, laat zich begrijpen, want geeft niet de levendige zandsteen, waarin b.v. het gebroken rood en bruin een tintelende speling veroorzaakt, een kleuronderbreking in een grooten baksteenen gevel?
Een verflaag toch op den ouden zandsteen aangebracht kan eenmaal nooit die eigenschap bezitten.
Iedereen kan bovendien zien hoe zonder overleg het kozijn boven den ingangspoort in den gevel gezet is. Het bovengedeelte van den spitsboog komt door 't kozijn uit, wat op zich zelf een zeer ongelukkige oplossing te noemen is. Ook de laatstgenoemde spitsboog en het verdere zandsteen der poort zijn door een verflaag aan het oog onttrokken.
Al het voorgaande bracht mij er toe de aandacht van 't publiek te vragen voor de uitbeelding der krijtteekening van den Heer Van Dokkum en deze te vergelijken met de plaat daarbij geplaatst, om daarna plaatselijk het gebouw, waarvan de steenen romp door de frissche metselsteenkleur nog steeds aantrekt, in U op te nemen en spreek ik hierbij den wensch uit, dat dit gebouw wederom in den luister van weleer hersteld moge worden, waardoor dat stadsgedeelte waar zoovele heerlijke en schoone stukken architectuur in overvloed aanwezig zijn en waarop wij trots mogen zijn, een nog grooter aantrekkelijkheid voor stadgenoot en vreemdeling worden mag.

C. J. DE HAAS.

OUDE GRAFZERK.

Uit Goutum (Fr.) schrijft men aan de „L. Ct.":
Bij het vernieuwen van een gedeelte van den vloer in de voorkerk te Goutum is een bijzonder groote grafzerk blootgelegd, 4 meter lang en 2 meter breed, gelegen boven het grafgewelf, waaronder verschillende leden van het geslacht van Eemingha zijn begraven.
De opschriften op den steen zijn nog heel duidelijk. Aan den rand vindt men 16 wapens.

BERICHT.

Naar men meldt is 23 Jan. j.l. te Haarlem in het museum van Kunstnijverheid een vergadering gehouden betreffende een Nederlandsche Tentoonstelling te Parijs, welke van Mei tot October 1914 in een paar zalen van het „Musee des arts décoratifs" zal georganiseerd worden en wél voor moderne décoratieve kunst en kunst-ambacht; waarbij tevens een expositie van Ned.-Indische oude en nieuwe kunstvoorwerpen zal zijn.
In de Nederlandsche afdeeling van toegepaste kunst zullen alleen voorwerpen e. a. toegelaten worden, welke geen directe navolgingen zijn van die uit vroegere tijden, zij moeten ontworpen zijn door erkende kunstenaars en hetzij door dezen zelf of door hoogst bevoegde firma's zijn uitgevoerd.
Besloten werd, dat er zal zijn een centraal comité en een comité voor de behartiging der belangen voor Indië. Van het laatste is president Mr. C. Th. van Deventer, secretaris Dr. Dekker (Directeur van het Koloniaal Museum).
Bij het ter perse gaan van dit blad waren reeds meerdere leden van het Comité bekend; o.a. de heeren Jos. Th. J. Cuypers, K. P. C. de Bazel, Jac. v. d. Bosch, H. J. M. Walenkamp en wellicht meerdere; waaromtrent in het volgend nummer meer.

GENUA HEEFT EEN ZWAAR VERLIES GELEDEN.

De kerk van Santo Stefano, dagteekenend nit de negende eeuw en waarin o.a. Columbus zou zijn gedoopt, is voor 't grootste gedeelte ingestort. Vier prachtige altaren en een in hout gesneden madonna werden vernield.

EEN CREMATORIUM.

Naar wij in de berichten en mededeelingen der „Vereeniging voor Facultatieve Lijkverbranding" lezen, is de bouw van het Crematorium bij Westerveld door het hoofdbestuur gegund aan een Aannemersfirma te Amsterdam.

HET HAAGSCHE SCHOUWBURGVRAAGSTUK.

Naar de *N. Ct.* verneemt, wordt een groote petitie aan den gemeenteraad van Den Haag voorbereid, tot behoud van den ouden schouwburg, althans totdat de plannen voor den nieuwen gereed zullen zijn.
Van andere zijde is het denkbeeld opgeworpen een houten hulpschouwburg op te richten, daar het toch te dwaas zou zijn, wanneer Den Haag in het Jubileumjaar 1913 schouwburgloos ware.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 3. Voordracht Berlage over Amerika. Verslag van de hoofdbestuursvergadering op Woensdag 10 Januari. Rapport over het ontwerp der commissie tot herziening der algemeene administratieve voorschriften. A. C. Bleijs, door A. W. W. met afbeeldingen van het St. Elisabethsgesticht en de St. Nicolaaskerk, beide te Amsterdam. Over de wenschelijkheid der aansluiting van de Mij. tot bevordering der bouwkunst bij het verbond van Nederlandsche kunstenaarsvereenigingen, door Joh. G. Robbers. Winddruk, door W. J. M. v. d. Wijnpersse.
DE BOUWWERELD, 3. Te koop eene aanzienlijke groote partij zoo goed als nieuwe afbraak (uit eene advertentie). De deel (vervolg) met afbeeldingen Frank Lloyd Wright, een modern bouwmeester in Amerika.
DE OPMERKER, 3. Naklank van de Heemschutconferentie. Overheid en architect Caoutchouepreparaten.
DE INGENIEUR, 3. Nog een de recruteering van de te Delft gediplomeerden voor den dienst in Ned. Indië, door J. de Booy e.a. Bijdragen tot de theorie der tariefhervorming, door J. A. Schouten e.a. BUITEN geeft behalve vele andere foto's, eene afbeelding van het kasteel te Deurne en eene van het poortje van het Spinhuis in de Spinhuissteeg, met de oude vullingssteen weer op haar oorspronkelijke plaats teruggebracht.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 30. Tramwegen ten plattelande. Betongebouw te Velzen, met afb.
DE GAS- EN WATERFITTER, 3. Gascokes is de goedkoopste en zuiverste brandstof. De voordeelen van het practisch gebruik van gaskachels.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43 1911); welk nummer nog steeds verkrijgbaar is.

II. Reclameplaat voor de Vereeniging „St. Cassianus", programma in No. 46, (1911) inlevering vóór of op 1 Februari 1912.

III. Ontwerpen van arbeiderswoning-meubileering van de Vereeniging „Ons Huis" te Rotterdam.
Inlevering 15 Februari 1912, programma's in No. 49—1911.

De Directeur van „Ons Huis" maakt bij deze, namens de Jury, de volgende ingekomen vragen en daarop gegeven antwoorden bekend.
Vraag 1: Mag de ontvangkamer veranderd worden in slaapkamer?
Antwoord: Neen.
Vraag 2: Moeten de ontwerpen van de platte gronden gemaakt worden voor de tentoonstelling, of voor eventueel te bouwen huizen?
Antwoord: Voor de tentoonstelling.
Vraag 3: Is voor de kachels, lampen, vloerbekleeding, gordijnen, enz. een eenheidsprijs bepaald, of is de mededinger hierin vrijgelaten?
Antwoord: Dit wordt vrijgelaten.
Vraag 4: Is het noodzakelijk, dat de vloeren met kleeden belegd worden, of zijn deze soms geschilderd?
Antwoord: Wordt vrijgelaten.

A. DE KOE, *Directeur.*

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Contributie-Lidmaatschap. — Verslag van de 1306de Gewone Ledenvergadering. — In memoriam-A. C. Bleijs. — Reisschetsen van M. de Klerk. — Jury-rapport.-J. H. Leliman-prijsvraag B. Afsluiting van het Leidscheplein. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen. — Bijlage: Het nieuwe gebouw van „De Bijenkorf."

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijkschе contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1307de GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 7 FEBRUARI e.k., des avonds te **8.30** UUR in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1306de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken; waaronder een betreffende plannen voor het jaar 1913.
3. Ballotage van candidaten voor het gewoon-lidmaatschap; namelijk de heeren:
J. W. F. HARTKAMP, Architect te Amsterdam, voorgesteld door de heeren H. A. J. Baanders en J. Roosing, Jr.; B. VAN DER MEER, Opzichter-Teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren Jos. Herman en H. A. J. Baanders; J. PRINS JR., Bouwk.-Teekenaar te Watergraafsmeer en C. J. CHERIEX, Bouwk.-Teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren G. F. la Croix en G. J. Rutgers, en P. GERRITSEN, Bouwk.-Teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren M. J. Hack en G. J. Rutgers.
4. Installatie van de heeren S. H. de Roos, Chr. L. Schaaf en G. H. Roobol als gewone leden van het Genootschap.
5. Voordracht van den heer A. W. Weissman, getiteld: „IN ITALIË", toegelicht met lichtbeelden.
6. Rondvraag en sluiting.

II. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten de heer J. A. HOOGTERP, Bouwk. teekenaar te Johannesburg Z.-A.; idem als adspirant-lid de heer H. A. HES, bouwk. teekenaar te Amsterdam.

III. Ons bestuur verzond het navolgend schrijven:

Amsterdam, 22 Januari 1912.
Aan de Vereeniging „De Ambachtsschool voor Hilversum en Omstreken" te Hilversum.

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam kennis genomen hebbende van Uw krachtdadig pogen om te komen tot stichting eener Ambachtsschool te Hilversum,
kennis dragende van het besluit van den Gemeenteraad van Hilversum, waarbij aan uwe vereeniging ten behoeve van de stichting dezer school een voorschot werd verleend ten bedrage van *f* 90.000.—,
eveneens bekend met het feit dat door genoemden Raad een bedrag van *f* 10000.— gevoteerd werd voor aankoop van den benoodigden grond voor bovenbedoelde stichting,
veronderstellende dat Uwe vereeniging na deze zeer belangrijke besluiten eerlang tot de voorbereidingen voor die stichting zal overgaan en derhalve zal besluiten tot de keuze van een architect,
veroorlooft zich U als zijne meening te kennen te geven dat voor die keuze in gevallen als het onderhavige geen beter weg kan gevonden worden dan het uitschrijven eener *algemeene nationale prijsvraag*.
Het is ons bestuur niet onbekend, dat deze wijze om te komen tot de keuze van den architect niet algemeen instemming vindt, doch dit is een reden te meer om Uwe vereeniging te wijzen op de conclusies welke na breede overwegingen omtrent de keuze van den architect als vaststaande kunnen worden beschouwd.
Behalve door middel van een prijsvraag wordt tot heden in de meeste gevallen den architect direct gekozen en wordt den gekozene een directe opdracht gegeven.
Ten voordeele van dit laatste zou zijn aan te voeren dat de samenwerking met hen, van wie de opdracht uitgaat, een veel intiemere kan zijn dan bij het uitschrijven van een prijsvraag het geval is.
Dit betoog zou echter pas juist zijn indien na de inlevering van het prijsvraagantwoord het overleg tusschen opdrachtgever en bekroond architect ophield; doch het tegendeel is waar. Eerst dán begint het intieme overleg dat het definitieve ontwerp doet ontstaan, evenals dit ook bij vrije opdracht eerst beginnen kan wanneer de architect zijn op algemeene gegevens gebaseerd schetsontwerp heeft opgemaakt.
Het doel van een algemeene prijsvraag is niet, en kan niet zijn, het verkrijgen van een in al zijn onderdeelen afgewerkt project, gereed voor aanbesteding, doch om in groote trekken de best mogelijke dispositie van een bepaald geval te verkrijgen, wat alleen mogelijk is bij vergelijking van verschillende oplossingen door verschillende personen op denzelfden basis gegeven.
Dit laatste sluit in, dat het op te maken prijsvraagprogramma moet zijn samengesteld door, of althans met medewerking van, terzake kundige en bevoegde personen.
Aan het gebrek van deze medewerking, waardoor een gebrekkig programma wereldkundig gemaakt werd, is in vele gevallen de minder goede uitslag van prijsvragen toe te schrijven.
Dit heeft de Nederlandsche bouwkundige corporaties aanleiding gegeven:

1e. tot het vaststellen van *Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen*, waarvan een afdruk hierbij gaat.
2e. tot het in het leven roepen eener Permanente Prijsvraag-commissie, wier taak het is den eventueelen prijsvraag-uitschrijver met raad en daad bij te staan en voor te lichten bij de keuze der juryleden en het samenstellen van het prijsvraag-programma.
Omtrent deze commissie, die thans bestaat uit de heeren: A. Salm GBzn., Architect, Weesperzijde 26, Amsterdam, Voorzitter, C. N. van Goor, Architect, 's Gravendijkswal, Rotterdam, Secretaris en Paul J. de Jongh, Architect Reguliersgr. 120, Amsterdam, Penningmeester, vindt U in ingesloten bijlage meerdere aanwijzingen.
Indien Uwe vereeniging, gezien de zeer gunstige situatie vanhet onderhavig geval ten opzichte van het prijsvraagsysteem, besluiten mocht, zich daaromtrent meerdere gegevens te verschaffen, dan kan zij zich verzekerd houden de Permanente Prijsvaaag-commissie bereid te vinden. Ook ons Bestuur stelt zich daartoe gaarne beschikbaar.

Met de meeste hoogachting
Het Bestuur van het Genootschap
„Architectura et Amicitia".
(*w.g.*) H. A. J. Baanders, *Voorzitter.*
(„) Jan de Meijer, *Secretaris.*

Inmiddels is bekend geworden dat deze poging geen resultaat zal hebben en dat reeds opdracht gegeven is aan twee architecten ter plaatse.
IV. In de eerste dagen van Februari wordt van de Vereeniging „Bouwkunt en Vriendschap" te Rotterdam een collectie prijsvraagantwoorden verwacht. Deze collectie zal gedurende eenigen tijd, nader aan te kondigen, in ons Genootschapslocaal geëxposeerd worden.

Jan de Meijer, *te Secretaris.*

DE BERLAGE AVOND EN BERLAGE'S VOORDRACHT OVER AMERIKA.

Dinsdagavond was er door de afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, het Genootschap „Architectura et Amicitia" en den „Bond van Nederlandsche Architecten" een bijeenkomst belegd ter verwelkoming van den heer H. P. Berlage na diens tournée door Amerika; waar tegelijk de heer B. gelegenheid zou vinden iets mede te deelen van zijne indrukken in het groote land van den dollar opgedaan. De groote zaal van Artis was boorde vol toen de heer A. Salm G.Bzn. als voorzitter der oudste deelnemende vereeniging een woord van welkom tot den heer Berlage richtte. Spr. zeide o.a. hoe de Nederlandsche Architectenwereld trots is op den collega, die door mannen als de president der Municipal Art Society, der Yale University en Haward University geroemd werd als een trots voor Nederland, iemand die komend uit een klein land durfde openhartig critiek leveren op de reuzenwerken der groote republiek.
De heer Berlage, alsdan het woord erlangend, besprak zijn aankomst in New-York, dat op hem aanvankelijk den indruk maakte van een grijzen berg. Aldra gewend aan die reuzenhuizen, reeds bekend door de reproducties, welke daarvan overal te zien zijn, begon langzamerhand het reusachtige, het geweldige der enorme massa's en hunne licht- en schaduweffecten, die zeker hun schilderachtigs hebben, hunnen invloed te doen gelden. Reeds velen beginnen dan ook schilderijen, etsen, ja zelfs gedichten van en over die machtige gebouwen te maken. Merkwaardig vindt spr. het hoe die groote gebouwen het beste passen in het rechthoekig stratenplan. Waar bij uitzondering de straat eens niet recht is (als de 3 uur gaans lange Broadway) doen de gebouwen — die dan op een onregelmatig grondplan zijn opgetrokken — minder goed. Spr. geeft hiervan voorbeelden aan de hand van eene serie zeer duidelijke lichtbeelden. Het type van de rechthoekige stad is Chicago, de stad waar ook de eerste sky scraper gebouwd werd en die in alle opzichten de echte Amerikaansche stad is; in alle opzichten geweldig. Geen gezellige mooie hoekjes, geen sentimentaliteit, maar toch schoonheden opleverend, die Europeesche steden niet hebben.
Aan spr. werd verteld dat de nieuwe bouwverordening van Chicago een maximum bouwhoogte van 200 voet gesteld heeft; vroeger bouwde men nog hooger, tot wel 300 voet.
Spr. behandelt dan verschillende lichtbeelden van New-York: Madison Square met de reuzengebouwen, naast ten doode opgeschreven kleine huizen; het hoogste gebouw van New-York, een 63 verdiepingen hooge sky scraper, die in één jaar gebouwd moet worden; gebouwen waarin tot 20,000 menschen kunnen wonen, komen voor; 2 à 300 is heelemaal geen zeldzaamheid. Wat spr. noemt de ploertige periode onzer zeventiger en tachtiger jaren, heeft Amerika niet gekend. Het leelijke in den Amerikaanschen bouwtrant is de tegenstelling tusschen het geweldige van sommige gebouwen en de kleine gebouwties er naast: typisch immers is het dat de gemiddelde hoogte der huizen in New-York lager is dan die te Parijs. Eerst als alle huizen eens een hoogte zullen hebben gekregen ongeveer als nu de hoogste zal men het mooie kunnen apprecieeren.
Intiem doen aan steden als Boston en Newhaven, waarvan spr. huizen op het doek laat zien, die aan onze omgeving doen denken. (Colonial style).
Wanneer echter in zulk een omgeving een sky skraper wordt opgericht, wordt dit werkelijk barbaarsch. Zoo b.v. in Newhaven waar men vlak bij de Yale University een reuzenhotel gebouwd heeft. Het zenden van een adres aan den gemeenteraad mocht niet helpen, hetgeen spr. bewees dat het zenden van protesten over bouwwerk in Amerika al evenmin helpt als in ons land. Men voelt in Amerika wel voor schoon, doch voor verkeer enz. wordt alles opgeofferd. Treinen, trams, telefoon- en telegraafgeleidingen, enz. worden gewoon op een leelijke stellage zonder eenige poging tot mooi houden, aangelegd. Gelukkig dat ook daar vereenigingen als onze Heemschut actief beginnen te worden. Sterk typeerende voorbeelden bevestigden deze noodzakelijkheid.
Terugkomend op New-York en de sky scrapers, denkt spr. aan onze Heemschut; voor New-York zou spr. echter het liefst al het oude maar niet behouden, doch zoo spoedig mogelijk afbreken. Temidden van de reuzengebouwen verzinken ze toch in het niet. Als voorbeeld laat spr. een klein gotisch kerkje projecteeren, nauw ingesloten tusschen geweldige en torenhoog daar boven uitstekende gebouwen. Men moet in zoo'n omgeving naar andere schoonheidsfactoren gaan zoeken.
De Fifth-avenue behoort volgens spr. tot de mooiste straten der wereld. Een soortgelijke is de Great Avenue in Chicago.
Spr. komt dan tot de architectuur, die nog geheel afhankelijk is van de klassiek-Europeesche. De invloed van de École des Beaux-Arts is zeer sterk merkbaar. Bij uitzondering vindt men ook wel andere stijlen, zelfs Hollandsche renaissance. De Amerikaansche sky-scraper bestaat meestal uit klassieke zuilen als onderbouw en dan zooveel verdiepingen met vlakke muren en regelmatig geplaatste vensters; afgesloten door een klassieke kroonlijst. Het geheel is nooit druk of overladen. Intusschen gaan er in Amerika stemmen op tegen deze hooge gebouwen. En dat wel omdat het niet algemeen als waar wordt erkend dat de duurte van den grond deze hooge gebouwen noodzakelijk maakt. Het is volgens beweren van sommigen een dwaling te meenen dat er naar boven geen economische grens zou zijn. Met cijfers is aangetoond dat dit wel zoo is tengevolge waarvan het te hoog bouwen bestrijding ondervindt.
Een origineele Amerikaansche bouwkunst is, op enkele uitzonderingen na, nog ver te zoeken. Nu betreurt men het afwezig zijn van een groot talent, dat had gebezigd kunnen zijn bij deze reuzengebouwen met prachtig materiaal. Er was gelegenheid voor origineele oplossingen: gebouwen zonder trappen; met in de plaats daarvan reusachtige liftkokers. Toch is er wel iets van een eigen architectuur in wording; de stoot daartoe is gegeven door den bouwmeester Sullivan.
Na de pauze vertoonde en verklaarde spr. voorbeelden van officieele gebouwen, in Washington. Baedeker's bewering dat het Capitool een der schoonste gebouwen der nieuwe wereld zou wezen, noemt spr. absoluut onwaar: de fries om het dak is zelfs niet gebeeldhouwd doch geschilderd als ware het beeldwerk. Zoo is er meer. Er is in navolging van onze naalden te Washington er een gemaakt van 500 voet hoogte met een lift er in en kleine uitkijkraampjes; voorbeeld van het barbaarsche van den Amerikaan. Voor een leeszaal der bibliotheek in Boston liet men Puvis de Chavanne te Parijs muurschilderingen maken; waarbij de ambachtelijke zuiverheid van dit werk verwaarloosd werd; want de schilder heeft nooit Boston gezien; dus ook niet de omgeving waarbij zijn werk zou moeten aanpassen.
Overal vindt men er klassieke architectuur, zelfs de stations moesten in Griekschen tempelstijl verrijzen. De uitvoering en de inrichting zijn echter zeer goed.
Het werksysteem van Sullivan munt uit door meerdere aesthetische juistheid in verband met de constructie, hetgeen daarin bestaat, dat de ijzeren kern, die door de wanden der sky scrapers geheel is voortgezet, gereflecteerd wordt door de uiterlijke architectuurvormen der massa's. Sullivan is, behalve architect, ook schrijver en ideëel-democraat. Hij las spr. stukken van hem voor waarhij ook blijk gaf een groot man te zijn. Een van zijn uitingen jegens de Amerikanen luidde: „Een kolossale energie vertoonen uwe gebouwen, doch géén kracht; maak ze desnoods leelijk, doch laat er kracht van uitgaan".
Spr. laat enkele bouwwerken van Sullivan zien en vertelt o. a. dat Amerika baksteenen maakt mooier dan wij; de beste echter worden gefabriceerd door een Hollander in Minneapolis. Spr. vertoont dan werken van den talentvolsten architect van Amerika, Lloyd Wright, die sterk is in verrassende effecten. Zijn meesterwerk is een kantoorgebouw in Buffalo, een zwaar, massief gebouw van origineele opvatting.
Spr. geeft dan nog enkele voorbeelden van werken uit den modernen tijd, zoowel in- als exterieurs, waaronder, enkele van zeer belangwekkende kwaliteiten. Inzonderheid geldt dit van het landhuistype van Lloyd Wricht.
Tot slot komt spr. tot de oerkunst van de oude bewoners. Hij laat enkele voorbeelden zien van gebruikskunstproducten, de zuivere cultuur-(volks-)kunst van Indianen, Mexicanen enz. in den zuiveren en waren eenvoud der echte uit de aanwezige behoeften en den natuurlijken zin voorschoonheid ontstane handwerkskunst.
Amerika is een geweldig groot land, aldus spreker. Wanneer land en volk eens georganiseerd zullen zijn en zich ontwikkeld zullen hebben dan zal Amerika worden „het" cultuurland dat ons zal leeren. Met de kenteekenen, nu aanwezig, is het zeker, dat er eens een Amerikaansche cultuur zal wezen, met als reflex een Amerikaansche architectuur, die ons verbaasd zal doen staan. Er zal een wereldcultuur van uitgaan, dat is spreker's vaste overtuiging.
De heer A. Salm G.Bzn. dankte den heer Berlage namens de „Mij. tot Bevordering der Bouwkunst", „Architectura" en den „Bond van Nederl. Architecten" voor zijne interessante voordracht, waarbij het auditorium zich met applaus aansloot.
Na afloop van deze voordracht had een souper plaats waaraan vele vrienden en vereerders van Berlage deelnamen. Daar werd hij gehuldigd door de heeren H. J. Baanders, voorzitter van „Architectura et Amicitia"; H. J. M. Walenkamp, namens den „Bond van Nederl. Architecten"; J. Gratama, secretaris der „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst"; Jac. van den Bosch, voorzitter der „Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst" en Van Gendt, student aan de „Technische Hoogeschool."
Op voorstel van den heer Roland Holst, werd een gelukwensch en huldebetuiging aan Willem Royaards, door alle aanwezigen onderteekend, dezen jubilaris toegezonden.
De heer Baanders, nogmaals het woord vragende, sprak de hoop uit, dat de komende dag ons brengen zal wat zoo vurig wordt begeerd: een Raadsbesluit gericht op het eerherstel van Amsterdamsch Raadhuis. R.

J. H. LELIMAN-PRIJVRAGEN 1911.

B. Afsluiting van het Leidsche Plein.

De Jury maakt bekend dat als inzender van het Ontwerp onder Motto „Wetering" zich heeft bekend gemaakt de heer J. P. L. Petri, architect te Amsterdam en van het ontwerp onder Motto „Van Water tot Land" de heer A. Kramer, eveneens te Amsterdam.
De inzenders van de ontwerpen onder de Motto's „Kijktuin" en „Doornroosje" hebben zich tot heden nog niet bekend gemaakt.

Rectificatie.

In het rapport der Jury van bovengenoemde prijsvraag wordt van het ontwerp Motto „Wetering" gezegd dat het te *„stelselmatig"* is opgezet. Dit is het gevolg van een druktout. De Jury schreef *„schetsmatig"*.
Bij de bespreking van Motto „Walda" staat: „Van de keuze *der bepalingen ...*" dit moet zijn *„der beplantingen"*.

DE HEDENDAAGSCHE NIEUWBOUW TE AMSTERDAM.

Het Handelsblad van 29 Januari bevat een perspectivische afbeelding van het nieuwe gebouw der *„Groote Club"* dat eerlang zal verrijzen op den hoek van Kalverstraat en Paleisstraat nadat de laatste zal zijn verbreed, van welke verbreeding de verbouwing der Groote Club het gevolg is.
Het Handelsblad schrijft onder deze afbeelding, na een opsomming van den toekomstigen inhoud het volgende: „Met het oog op de onmiddelijke nabijheid van het Paleis-Raadhuis heeft de ontwerper gemeend het uiterlijk der Sociëteit in een niet te zeer daarvan afwijkenden stijl te moeten ontwerpen en dus zich te moeten inspireeren op de in de 17e eeuw hier te lande verrezen klassieke gevels, waarvan de voorbeelden gevonden worden o.a. in het Mauritshuis te 's-Hage, de Lakenhal te Leiden e.a. Zoo is dus op een onderbouw van bergsteen een door

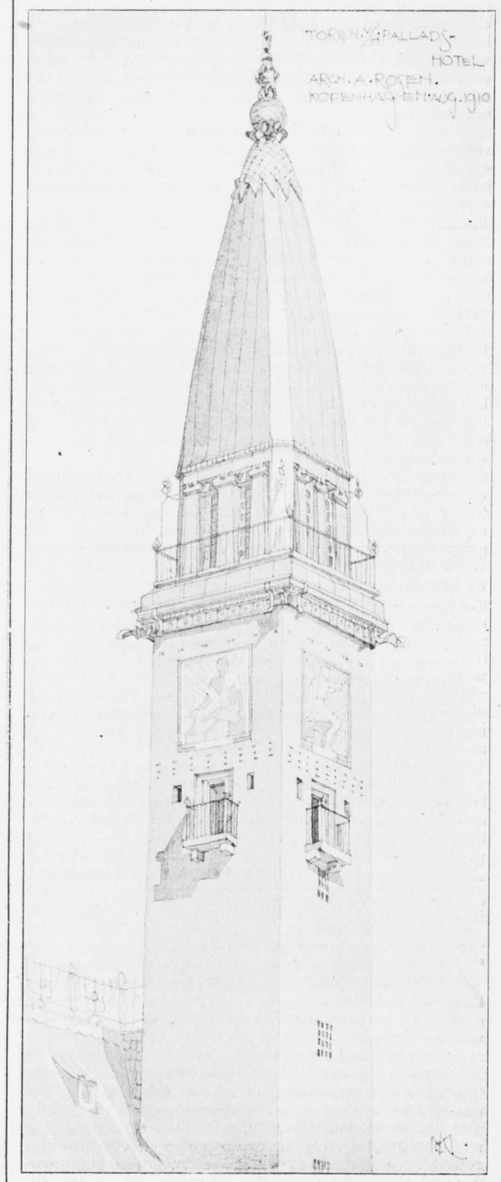

Gekleurde potloodschets van den toren van het Palads-Hotel te Kopenhagen. (fig. 1).

twee verdiepingen doorgaande pilasterordonnantie met kroonlijst, fronton en balustrade het motief van den gevel, waartusschen de baksteenmuren de gewenschte kleurschakeering zullen brengen.
Architect is de heer Th. G. Schill."
In het voorgaand nummer van ons orgaan verscheen een reproductie naar de perspectiefteekening van de door den architect *J. A. van Straaten* ontworpen „*Bijenkorf*" aan het Damrak en den Dam.
Deze beide gebouwen zullen, behalve wat de overige bouwblokken in de toekomst zullen te zien geven, mede het aspect bepalen van het herschapen Damplein. En welk aspect zal dit middenpunt der hoofdstad straks vertoonen, nadat het in het eerste kwart van de 20ste eeuw geheel in aanzien zal zijn veranderd?
De Bijenkorf, n.b. een oppervlakte beslaande van 2762 M² wordt opgetrokken in een 17-18° eeuwsche architectuur met gewapend beton als hoofdconstructie materiaal; de Groote Club-ontwerper inspireerde zich op de klassieke producten der 17e eeuw. Is hier nog commentaar noodig? De genoemde bouwmeesters staan echter niet alleen. Er zijn meer 20ste eeuwers één, twee tot driehonderd jaar achter bij hun tijd. Zwijgen wij dus hierover . . . . ; alleen dit, *indien er ooit een nieuwe kunst zal zijn, en deze komt; indien dan een cultuur zal zijn gegroeid uit den drang van den natuurlijken loop der 20ste eeuw zelve, dan zullen deze 20ste eeuwers daar waarlijk geen schuld aan hebben.* R.

REISSCHETSEN VAN M. DE KLERK.

II. De toren van het Palads-Hotel te Kopenhagen.

De hierbij gereproduceerde schets van den toren van het Palads-Hotel is de afbeelding van een schoon fragment uit een fraai modern opgevat bouwwerk aan het Raadhuisplein te Kopenhagen; waarvan de tweede af-

Hoofdgevel van het Palads-Hotel te Kopenhagen. (fig. 2).

beelding een totaal-aanzicht vertoont. Het hotel werd gebouwd door den Architect Anton Rosen. Het bestaat grootendeels uit diep rood gekleurden baksteen, die daar ter plaatse bijna algemeen wordt toegepast, afgewisseld met hier en daar wat graniet.
De toegepaste handvorm baksteen met domineerende kleur moet volgens den ooggetuige bizonder mooi zijn. Dit schijnt men dan ook, te oordeelen naar de vrij algemeene toepassing, wel in te zien.
Deze toren, oorspronkelijk van conseptie, evenals de geheele bouw, bezit dezelfde goede eigenschappen als zijn buurman van het Raadhuis; doch is veel minder groot en voornaam.
De fraaie, even maar gebogen spits is met koper gedekt.
(Wordt voortgezet.) R.

BOEKBESPREKING.

Handleiding voor het huisschilderen door C. P. van Hoek, Amsterdam, van Mantgem en de Does 1911.

De schrijver zegt in zijn voorwoord: „dit werkje is bestemd voor ieder die in het schildersvak belang stelt, in de eerste plaats voor hen die zich willen bekwamen voor den graad van meester of gezel in het huisschilderen en voor leerlingen der ambachtsscholen. Verder voor bouwtechnici die belast zijn met de contrôle over schilderwerken.
Ziedaar dus, *voor wien* de schrijver schreef.
De heer Cuypers schrijft in zijn aanbeveling: „In de laatste jaren zijn meerdere handboeken voor de verschillende bouwambachten verschenen. Dit mag als een gunstig verschijnsel gelden, omdat het bewijst, dat men meer zorg wenscht besteed te zien aan de uitvoering der werken, die tot het gebied van den ambachtsman behooren."
Ziedaar dus, *waarom* de schrijver schreef.
De inleiding vangt aldus aan: Onder het schilderen in technischen zin verstaat men het bedekken van oppervlakken van materialen met een min of meer vloeibare substantie, welke de eigenschap bezit, na eenigen tijd zich om te zetten in eene vaste, harde, elastische, zich sterk aan den ondergrond hechtende laag, die de geschilde bouwdeelen en voorwerpen aan de bestreken kanten volkomen afsluit en beschut tegen uitwendige, eventueel nadeelige, invloeden.
Het technisch schilderen heeft een tweeledig doel, n.l., verduurzaming en verfraaiïng.
Ziedaar dus, *wat* de schrijver schreef.
Nu blijft nog over te zeggen *hoe* de schrijver schreef.
Gemakkelijk is dit niet. Immers, wij behooren feitelijk niet tot de personen voor wien deze handleiding geschreven werd, dan alleen in dit opzicht, dat wij in 't schildersvak „belang stellen". Waren wij bezig ons te bekwamen voor examen, of waren wij belast met de contrôle van schilderwerk, wij zouden dit werkje om zijne uitvoerigheid en verstandige indeeling in velerlei opzicht kunnen prijzen.
Want zeker is het, de heer Van Hoek heeft de taak die hij zich stelde, ernstig opgevat. Reeds in de inleiding, waar hij spreekt van het vullen van de vetkwast en het verstrijken van de verf, stelt hij het groote belang van schijnbaar onbeduidende handelingen, duidelijk in 't licht. Bij hoofdstuk I en IV springt duidelijk in 't oog — wat trouwens genoeg bekend is — op welk standpunt de schrijver staat ten opzichte van het loodwitvraagstuk. Zijne meening, omtrent de mindere bruikbaarheid van zinkwit voor buitenwerk, wijkt belangrijk af, van de uitspraak der loodwitcommissie. Ook onze eigene ervaring, zou ons de materialen voor buitenwerk anders doen kiezen dan de heer van Hoek aangeeft.
Hoofdstuk X behandelt het schilderen van nieuw ijzerwerk, het volgend hoofdstuk de bewerking van reeds geschilderd ijzerwerk. Aan beide hoofdstukken heeft de schrijver veel zorg besteed. Hij ziet dat het vraagstuk, hoe ijzer voldoende zal worden geconserveerd, steeds meer en dringender aan de orde zal komen. Hij weet hoeveel hiervan afhangt en het moet worden gezegd: onze spoorbruggen, stationsoverkappingen enz. zijn bij den heer van Hoek in goede handen. Zóó geschilderd zullen zij het nimmer begeven. Maar nu onze bruggenschilders, die zulk werk voor 15 ct. pér M². uitvoeren? Een feit is, er wordt over het schilderen van ijzerwerk in de praktijk veel te ligt heen geloopen; er moeten hoogere eischen aan gesteld worden. En zoo deze hoofdstukken de uitwerking hebben dat zij den schilders meer ernst hiervoor bijbrengen, dan kan men ze hoogelijk roemen.
Bij hoofdstuk XIII kan worden opgemerkt, dat het wel degelijk mogelijk is, om buitenpleisterwerk bij te plamuren, hoewel de schrijver het tegendeel beweert. Ook zal niet iederen schilder het met den schrijver eens zijn, waar deze beweert, dat het onmogelijk is, eene sterke matverf voor buitenwerk te bereiden.
Wat voorts over het schilderen van radiatoren gezegd wordt, is actueel en kan menigeen van nut zijn. De schrijver betreedt in dit hoofdstuk een terrein, waarop de meeste schilders zich niet erg thuis gevoelen. Zuurvaste verven, vuurvaste verven, loogvaste verven, watervaste verven, men weet er gewoonlijk weinig van; maar de heer Van Hoek is hier een betrouwbare gids.
Hoofdstuk XIX, het werken met verfspuiten, is wel interessant om te lezen. De manier van werken, hoewel niet nieuw, is toch vrijwel onbekend, ook al omdat ze maar heel zelden is toe te passen. Maar, het is toch wel goed, er eens iets over te lezen.
Ten slotte geeft hoofdstuk XX algemeene wenken en raadgevingen. Voor zoover deze van technischen aard zijn, eenvoudig en waard om te behartigen. Waar de schrijver echter spreekt over aanneming en concurrentie, dus feitelijk buiten zijn bestek gaat, blijkt hij geen juisten kijk op die dingen te hebben.
Het geheel overziende kan gezegd worden, dat de schrijver gegeven heeft, wat hij in het voorwoord en de inleiding heeft toegezegd, de catagorieën personen, voor wien hij schreef, zullen door de wijze waarop hij schreef, van deze handleiding zekerlijk nut kunnen hebben.
Amsterdam, 25 Jan. '12. Johan L. Tol.

VAN DE OUDE AARDE EN HET NIEUWE WETEN.

V. Het spel der Koningen.

Zooals men weet, is het niet alleen bij den mensch dat „*Spel*" beoefend wordt. Ook onder de dierenwereld wordt het aangetroffen. Hoe aardig is het niet 'n stel jonge honden of katten over elkaar te zien buitelen! Hun leuke grimassen en kromme sprongen kunnen ons doen *gieren* van de pret.
Ook jonge leeuwen en tijgers spelen. Ook vogels spelen. Ziet gij dien vlucht raven daar in de lucht uit louter genoegen hun dansende, heerlijke golflijnen beschrijven? Hoe hooger ontwikkeld het dier, hoe hooger ontwikkeld het spel bij hem is; en bij den mensch wordt het in zijn hoogsten (dat is in zijn georganiseerden) vorm waargenomen.
Wij onderscheiden het spel bij den mensch in twee hoofdgroepen, namelijk in lichamelijke en in geestelijke spelen (welke beide soorten natuurlijk niet afgescheiden van

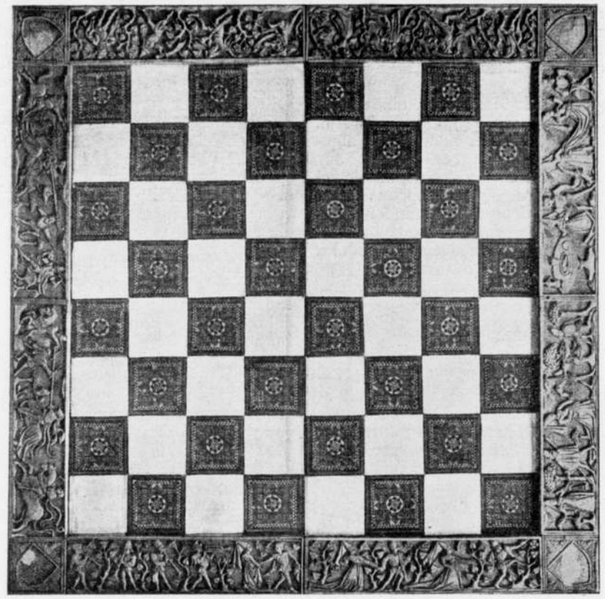

Schaakbord (binnenste gedeelte) 15e eeuwsch Bourgondisch werk. Fig. *a*.

elkaar kunnen bestaan, doch onmerkbaar in elkaar overvloeien.)
Spel heeft natuurlijk niets anders ten doel, dan de harmonische ontwikkeling van lichaam en geest te bevorderen.
Door verschillende z.g. Verlichten of Modernen worden spelen als: kaarten, biljarten enz. afgekeurd; doch dit zéér ten onrechte.
Ondanks de misbruiken, waartoe verschillende dezer spelen aanleiding *kunnen geven*; behooren zij tot de beste oefeningen tot de scherping van het vernuft en het verstand. Zij leeren ons juist en vlug denken; zij leeren ons „consipieeren", dit is „saamvatten" — „opvatten".
Vooral voor kunstenaars is daarom het spel van het hoogste gewicht. En hoe eindloos verscheiden zijn de verschillende spelen niet! Welk een afwisseling! Welk een onbeperkt aantal variaties worden onder de verschillende volken niet aangetroffen.
Eenige evenwel, daaronder zijn de voornaamste. En daartoe behoort op de eerste plaats: „*Het spel der koningen: het schaakspel.* Overal ter wereld, en dat reeds sedert een ongekend aantal eeuwen, wordt het gespeeld. Het schaakspel biedt de meest mogelijke afwisseling in zijne mogelijkheden, en is daarom het moeilijkste, en tevens *het zuiverste* aller spelen. Excessen, als bij vele andere, worden dan ook bij dit spel nimmer aangetroffen.

Bij bijgaande afbeeldingen van een overschoon schaakbord uit het midden der 15de eeuw, wil ik enkele bijzonderheden over het schaakspel mededeelen die ongetwijfeld ook voor de kunst van belang zijn.
De grondslag van dit spel is zuiver geometrisch, het wordt gevormd door een aantal van 8 maal 8 = 64 kwadraten waarvan de helft licht, de andere helft donker gekleurd is. De figuren welke over dit vlak geschoven worden zijn eveneens licht en donker gekleurd, beide eveneens voor de de helft. Het aantal figuren, dat op deze 64 kwadraten uitgevoerd kan worden, is onbegrensd; en even onbegrensd zijn de combinaties, welke op kunstgebied op een zelfde kwadraatschen grondslag uitgevoerd kunnen worden. Stel: de kwadraten bestaan uit 'n stuk stramien. Hoe verscheiden kunnen de borduurpatronen niet zijn welke op dezengrondslag ontworpen worden kunnen!
Wat de geschiedenis van het schaakspel betreft, is het volkomen zeker, dat de oorsprong ervan niet na te wijzen is. Verschillende thesen zijn daaromtrent opgeworpen. Den Ooster- en Westerlingen, den Grieken, Perzen, Babiloniërs en Indiërs is om beurten de uitvinding ervan toegeschreven geworden. Heden is men van meening, dat de oorsprong in Indië gezocht moet worden.
Een Kroniek der vijfde eeuw verhaalt van een wijzen Brahmaan, die zijn landsdespoot door middel van het schaakspel een gewichtige sociale leercursus gaf. In den vorm van een aantrekkelijk tijdverdrijf kleedde hij de waarheid van de groote beteekenis, die voor de maatschappij het Volk heeft, in; en onbewust kreeg de vorst daardoor liberale denkbeelden.
Toen deze Brahmaan daarna als belooning een wensch uitspreken mocht, verzocht hij eene zekere hoeveelheid graan te mogen ontvangen. En wel op de volgende wijze: Men zou op het eerste schaakkwadraat één korl leggen; op het tweede 2, op het derde 4, en zoo vervolgens in het kwadraat opklimmend over alle 64 velden.

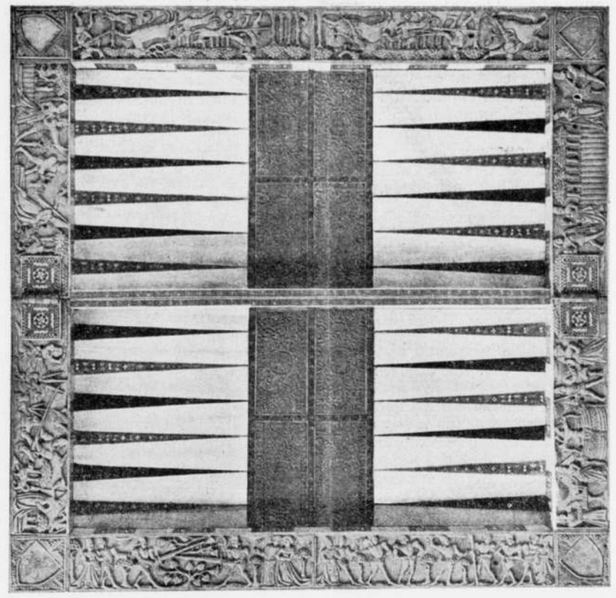

Trik-trak-bord (binnenste gedeelte) 15e eeuwsch Bourgondisch werk. (fig. *b*.)

Maar deze wensch deed zich als onuitvoerbaar kennen; want gansch Indië bevatte geen graan genoeg om dezen wenscher te kunnen voldoen!

Uit Indië kwam het schaakspel door bemiddeling van Indische missionarissen der elfde eeuw naar China. Vooral in Perzië maakte het aan het levenslustige hof der Sassanieden opgang, en ontleende het daar aan den „*Schah*" zeer vermoedelijk zijn tegenwoordige benaming: „Schatraek-spel", van den Schah, dat is: van den Koning.
De veelgekruiste Kultuurverspreiders: de Arabieren, hebben Europa de liefdedienst van de invoering ervan bewezen.
(De laatste historische gegevens van dit overzichtje zijn aan een studie van Jarno Jessen in „die Gartenlaube" No. 41, 1911 ontleend.)
Wat zegt ge wel van het hierbij afgebeelde gecombineerde schaak- en trik trak bord?
Het is 15de eeuwsch Bourgondisch werk, bestaat uit ivoorsnijwerk en houtintarzia en bevindt zich thans in het Nationaal Museum (Bargello) te Florenze.
Het bord kan in het midden toegeklapt worden, gelijk op de afbeeldingen duidelijk te zien is. Het binnengedeelte ervan is het schaakbord, het buitenste het trik-trak spel. (Overdruk uit „die Formenschatz" No. 41, 1911.)
Laat mij, wat het schaakspel betreft, even nog opmerken dat in de middeleeuwen soms plastisch wonderschoone schaakspelen gespeeld werden, namelijk door de Koningen of vorsten, bijgestaan door hunne dames en pages in levenden lijve. Op een groot veld werden dan de kwadraten in hun beide kleuren aangegeven, waarover zich dan de levende figuren onder leiding van een tweetal spelers moesten voortbewegen. Naar de bladen voor eenige jaren mededeelden, hebben vermogende Engelschen of Amerikanen een dergelijk spel uitgevoerd. Men weet nu, dat zij toen niet de eersten waren. WALENKAMP.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

In Architectura No. 4, 1912 lezen wij op blz. 26 bovenaan „De Heer Plate vraagt, wijzende op het vertoonde beeld van het „Doorgangshuis voor verwaarloosde meisjes" te Apeldoorn, naar het verband tusschen het uiterlijk aanzien van dit gebouw en de bestemming.
Gezien de bestemming zou spr. het karakter van een gegesticht verwacht hebben; waarop de heer De Bazel antwoordt met de vraag „wat is karakter van een gesticht?", daaraan toevoegende, dat is slechts een appreciatie, de architect heeft bij het ontwerp steeds rekening te houden met allerlei gegevens, wenschen, eischen, met de omgeving en andere invloeden van buiten. De architect is in dit opzicht een zeer gevoelig instrument, dat zich willig laat leiden door de genoemde factoren, dikwijls met ter zijdestelling van eigen inzichten ook, in elk geval stelle hij de bruikbaarheid van zijn schepping boven persoonlijke gevoelens, in sommige opzichten slechts is hij zeer koppig".
En bij het lezen en overlezen is het mij niet gelukt de wenschelijke bedoeling van den heer De Bazel in mij op te nemen.
Het komt mij voor dat de waardeering (appreciatie) van een gesticht en elk ander gebouw nauw verband houdt

met de directe bestemming en dat eene uitbeelding van dàt doel de architectonische gevel dient te zijn.
In hoeverre een architect door de invloeden van buiten af, dus door de omstandigheden, dat niet bereikt heeft, *raakt den grond der zaak niet*. Het komt mij voor dat de waardeering niet alleen uitgaan kan van de fraaie lijnen en verhoudingen, doch dat het voorgenoemde zeer zeker ook medewerken moet ten opzichte der goede architectonische oplossing van elk bouwwerk.
Het zou mij aangenaam zijn van den heer de Bazel te vernemen of zijne strekking bij het antwoorden op de vraag van de heer Plate ook zoo geweest is, want het is mij niet mogelijk, zooals het nu in „Architectura" staat, een direct verband tusschen vraag en antwoord te zien. Dat de bruikbaarheid van een gebouw zeer goed tegelijk als idee een architectonische uitbeelding wezen kan, zien wij o.a. in de model-boerderij „Oud Bussum" en waarbij bovendien het kunstgevoel in harmonie gebleven is.
In dat werk toch is bruikbaarheid (als practische eisch), hygiëne en schoonheid in evenwicht. C. J. DE HAAS.

Ter beantwoording van bovenstaande opmerkingen diene dat ook ik geen verband tusschen vraag en antwoord in het verslag zie; dit komt omdat de vraag en het antwoord niet volledig zijn weergegeven en juist van het antwoord slechts datgene wat op het weggelaten deel der vraag betrekking heeft.
De vraag van den heer Plate vervolgde met „waren er misschien bij de opdracht wenschen in die richting geuit." Mijn antwoord was 1e wat is het eigenlijke karakter van een gesticht? is dat het droge eenigszinds sombere, gesloten type dat men dikwijls daarvan maakt? dit is een quaestie van inzicht en appreciatie." Ik dacht daarbij aan de sterke kentering der laatste tijden, in de pedagogische inzichten omtrent verzorging van minderwaardigen; waarvan reeds gevolg was dat vele kategorieën van menschen die vroeger in z.g. gestichten werden opgesloten, nu in meer halfvrije toestand worden verzorgd; uitteraard worden dan daartoe geëigende gebouwen vereischt.
Op bovenstaande liet ik volgen „mijn opgaaf was een doorgangshuis voor verwaarloosde kinderen, een tehuis voor 15 tot 20 meisjes, ik meen dat het karakter van het bouwwerk met dit doel in overeenstemming is."
Op het gedeelte der vraag dat niet in het verslag is opgenomen staat meer de nevenbeschouwing in het antwoord dat wel in het verslag staat.
Ik geloof dat de zaak den heer de Haas nu duidelijk zijn zal en dat hij niet bevreesd behoeft te zijn dat mijne meening omtrent het voorname architectuurprincipe, aard en karakter betreffende, zich wijzigt; trouwens in mijn voordracht bij de conferentie over het bouwkunstig element in Heemschut, heb ik op dit beginsel nogal nadruk gelegd.
Ik wil van deze gelegenheid tevens gebruik maken om nog een andere onjuistheid in het verslag der discussie te rectificeeren, dit kan echter eenvoudig gebeuren door het schrappen van één woordje, nl. het woordje *niet* aan 't eind der zesde regel v.o. kol. 1 blz. 26.
Volledigheidshalve volge, dat ik naar aanleiding der opmerking van de heer Zwagerman, welke den grond der zaak raakte, zeide, dat hij een fout maakte door te meenen dat systeem kon dienen ter contrôle van vrijeschepping; dat elke kunstdaad, zooals hij juist gevoelde, zijn oorsprong vindt in den diepen ondergrond van het onbewuste, om de spontaneïteit van den geest, de visie van den kunstenaar; dat in die visie een moment van verhelderd bewustzijn optreedt, eene bewustwording welke de karakteristiek van het motief der visie doet kennen.
Deze karakteristiek moet worden vastgehouden als het waardevolste element; en deze karakteristiek vindt zijn uitdrukking in den wiskunstigen oer- of grondvorm, in welke, evenals in een zaad, de ontwikkelde plant zich bevindt. „Het systeem" nu, zal de methode zijn volgens welke de ontplooing en uitgroei tot kunstvorm geschiedt.
Bussum, Januari 1912. K. DE BAZEL.

HET RAADHUIS VAN AMSTERDAM IN DE RAADSVERGADERING VAN 31 JANUARI.

Aan de orde is de Voordracht van B. en W. om hen uit te noodigen, zich tot den Min. van Binnenl. Zaken te wenden met eenige vragen betreffende de Paleis-Raadhuis-quaestie; — met de missive van B. en W. ten geleide van een memorie van eenige leden der Raadhuis-Damcommissie naar aanleiding van deze voordracht; — het voorstel van de raadsleden Lambrechtsen van Ritthem, Scheltema en Zwart, houdende amendement op het concept-besluit van de voordracht; — en het voorstel van de raadsleden Vliegen, Wibaut, Van den Tempel, Van Kuijkhijf, Gulden, De Miranda en Wollring, houdende amendement op hetzelfde concept-besluit.
De Voorzitter deelt mee, dat van tien Raadsleden, namelijk de heeren Ter Haar, Schoch, Worst, Posthumus Meyjes, Röell, Fabius, Boissevain, Van Os, Hendrix en Ruys het verzoek is ingekomen, om aan de openbare behandeling van dit onderwerp een besloten zitting te doen vooralgaan. Ingevolge de Gemeentewet moet aan dit verzoek worden voldaan als meer den 1/5 der leden het vraagt. In die besloten zitting moet dan beslist worden, of het onderwerp in besloten zitting zal worden behandeld.
De heer Wibaut komt hiertegen op. Volgens de Gemeentewet mag in besloten zitting geen beslissing worden genomen over het doen van uitgaven niet op de begrooting voorkomende of de daarop uitgetrokken posten te boven gaande. En dit geldt met name voor het voorstel Lambrechtsen c.s.
De Voorzitter herhaalt, dat in besloten zitting moet vergaderd worden nu meer dan 1/5 der leden het vraagt.
De vergadering gaat over in comité-generaal.
Na ongeveer drie kwartier wordt de vergadering heropend.
De Voorzitter deelt mede, dat in de besloten zitting besloten is, dat aan de behandeling der Paleis-Raadhuis-voordracht, in openbare zitting, géén behandeling in besloten zitting zal voorafgaan. De behandeling van dit punt wordt uitgesteld tot heden over 14 dagen. A.H.bl.

Geduld, geduld; Keulen en Aken zijn niet in één dag gebouwd! R.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43 1911); welk nummer nog steeds verkrijgbaar is.

II. Ontwerpen van arbeiderswoning-meubileering van de Vereeniging „Ons Huis" te Rotterdam.
Inlevering 15 Februari 1912, programma's in No. 49—1911.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Voordracht Berlage over Amerika. — J. H. Leliman-Prijsvraag 1911. — De hedendaagsche nieuwbouw te Amsterdam. — Reisschetsen van M. de Klerk. — Boekbeschouwing. — Van de oude aarde en het nieuwe weten (V). — Ingezonden. — Het Raadhuis van Amsterdam in de vergadering van 31 Januari. — Prijsvragen.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer D. Jolink, bouwkundige te Amsterdam, door de heeren Jos. de Jonge en G. J. Rutgers.

II. AFDEELING VOORTGEZET- EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT.
Na voltooiing van den driejarigen Cursus dezer Afdeeling wordt op voordracht van het Bestuur der Afdeeling, gehoord de docenten, het diploma toegekend aan de heeren D. Saal te München, W. Noorlander te Amsterdam en J. Coenraad te Zaandam. De diploma's zullen op een nader te bepalen datum in een ledenvergadering worden uitgereikt. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1911.

Op de 4de der Genootschapsprijsvragen, glas-in-loodvenster voor een trappenhuis, kwamen twee antwoorden in onder de motto's:
1. „Primum Mobile", 1 teekening.
2. „Adelaar", 2 teekeningen.

Voor de Jury, H. A. J. BAANDERS.

EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".

Wij vestigen de aandacht onzer leden en lezers op het hierachter afgedrukte programma van de Eere-prijsvraag „Godefroy", een Studie-prijsvraag voor een Architectenhuis. RED.

PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Zooeven verscheen de 6e aflevering van den 19en jaargang, inhoudende de plannen, de ex- en interieurs van twee woonhuizen te Den Haag en Scheveningen, ontworpen door en uitgevoerd onder de leiding van de architecten A. R. Hulshoff en A. A. Kok te Amsterdam.
Deze aflevering, die vertraagd is tengevolge van opontthoud aan de drukkerij, wordt spoedig gevolgd door aflevering 1 van den 20sten jaargang, welke ter perse is. Nog steeds zijn niet alle leden van A. et A. abonné op onze standaard-uitgave. Men melde zich voor den 20sten jaargang bij de Administratie.

J. H. LELIMAN-PRIJSVRAGEN 1911.

B. AFSLUITING-LEIDSCHE PLEIN.

Als ontwerper van het motto *„Doornroosje"* heeft zich bekend gemaakt den heer Joh. T. Looijen, architect te Den Haag.

Door de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." is onderstaand adres verzonden:

Aan de Staten der Provincie Utrecht.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen de Club van Utr. leden van het Gen. „A. et A." dat zij met groote belangstelling kennis genomen heeft van het door Mr. K. Hazelhoff Roelfsema ingediende voorstel tot het weren van inbreuk op natuurschoon bij de Staten der Provincie Noord-Holland,
dat voornoemde Club het noodig acht ook Uw College in overweging te geven het voorstel van genoemden heer te willen aannemen, gezien hebbende de brutale plaatsing van schreeuwende en onoogelijke reclameborden in de bij uitstek mooie en intieme provincie Utrecht,
dat genoemde vereeniging derhalve met groot leedwezen ziet, hoe door het egoïstisch beginsel, welke dit „reclamemaken" aankleeft, het natuurschoon ondermijnd wordt en dat zij het ten zeerste toejuichen zou, wanneer Uw College overgaan wilde een verbod, als in de ontworpen verordening van den heer Mr. Hazelhoff Roelfsema neergelegd, aan te nemen en toe te passen.
Het welk doende,
de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A."
De Voorzitter: *De 1ste Secretaris:*
(w. g.) OTTO SCHULZ. *(w. g.)* C. J. DE HAAS.

VERSLAG VAN DE 1307de GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 7 FEBRUARI 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN PARKZICHT.

De voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent met een welkom aan de aanwezigen de vergadering, waarna de notulen der vorige gelezen en onveranderd goedgekeurd worden.
Mededeeling wordt gedaan van het inmiddels gepubliceerd adres dat een 28tal onderteekenaren verzonden aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken om te waarschuwen tegen de voorgenomen herhaalde uitbreiding van de fragmentengebouwen in den Rijks-Museumtuin. De voorzitter noemt deze publicatie voorbarig en buiten de bedoeling van degenen die de beweging op initiatief van ons bestuur begonnen, en vreest dat de zaak daardoor zal geschaad worden. Zooveel als een afspraak tot geheimhouding veroorlooft doet de voorzitter mededeeling van het verloop der zaak. Uit den geobserveerden toestand bleek dat 't beter zou zijn voorloopig op deze eenigszins gedekte wijze te werk te gaan dan de groote

trom te roeren. Het belang der zaak zou daardoor gebaat zijn. De heer Weissman, die geen gelegenheid had de destijds bijeengeroepen vergadering bij te wonen, acht bij een zoo belangrijke zaak een gezamenlijk optreden der verschillende corporatieën nuttiger en meer doeltreffend, in ieder geval zou dit meer indruk gemaakt hebben dan dit adres van een groep willekeurig gekozen personen. De voorzitter is van meening geweest dat eene voor-actie moest voorafgaan. Verschillende gegevens wezen erop dat directe openbaarheid minder goed was.
De heer Weissman blijft van meening dat een ernstig protest moet uitgaan van de kunstwereld en stelt voor dat A. et A. daartoe het initiatief zal nemen; acht 't onverklaarbaar dat de bouwmeester zelf in de zaak berust, zooals reeds herhaaldelijk gebleken is, en meent dat alle toevoegsels gesloopt zullen moeten worden, zal er iets bereikt zijn.
De heer De Jongh ondersteunt het voorstel tot een openbare protestbeweging en zou zelfs niet op nadere gegevens willen wachten; geheimzinnigheden bederven de zaak.
De voorzitter herhaalt dat dit de eerste gedachte is geweest; doch overwegende is gebleken dat van een actie, zooals thans opgezet, meer resultaat in uitzicht stelde. Het z.g.n. onderonsje moge al niet het doel bereiken, 't is met ernst voorbereid.
Opnieuw stelt de heer Weissman, gesteund door den heer De Jongh voor dat A. et A. zich in verbinding zal stellen met zustervereenigingen om een gemeenschappelijke actie voor te bereiden; welk voorstel door den voorzitter wordt overgenomen. De behandeling wordt aan het bestuur overgelaten.
Bij ingekomen stukken wordt behandeld een schrijven van de Ver. tot Bev. v. h. Vreemdelingenverkeer, ons bestuur uitnoodigende deel te nemen aan te houden besprekingen over het plan 1913 ontworpen door den secretaris der Mij. van Nijverheid en om te onderzoeken in hoeverre dit plan kans van slagen zoude hebben. De voorzitter is uit en door het bestuur als gedelegeerde aangewezen en heeft als zoodanig de eerste bijeenkomst bijeewoond, waar besloten is tot voormeld onderzoek. Besloten wordt deze zaak veorloopig aan het bestuur over te laten.
Een vijftal candidaten voor het gewoon lidmaatschap worden bij ballotage met algemeene stemmen toegelaten waarna de heeren S. H. de Roos, Chr. L. Schaaf en G. H. Roobol, die in de vorige vergadering zijn geballoteerd als zoodanig geïnstalleerd worden.
Hierna erlangt de heer Weissman het woord tot het houden zijner causerie: „In Italië".
Vooraf brengt spr. onder de aandacht, en dit naar aanleiding van eenige ingezonden stukken in de „N. Rott. Courant", dat voor de Dambebouwing, Bijenkorf en Groote Club, de Schoonheidscommissie is uitgeschakeld geworden. Was deze Commissie door den Gemeenteraad ingesteld, dan ware dit onmogelijk geweest. Spr. beveelt aan deze kwestie met andere vereenigingen te bespreken en te overwegen, wat daarin te doen is.
Spreker komt dan tot de aangekondigde causerie en leidt zijn gehoor aan de hand van een aantal projectiebeelden langs een reeks Italiaansche steden, om telkens eenige der voornaamste gebouwen uit den beteren tijd te bespreken.
Eene vergelijking tusschen een kerk uit de 6e eeuw en het onlangs door den heer Berlage besproken moderne bouwwerk van den Amerikaanschen architect Lloyd Wricht geeft aan 't slot den heer Nijhoff aanleiding tot een ernstig protest. Deze vergelijking in weinig waardeerende woorden heeft dezen spreker pijnlijk getroffen, waarom hij nadrukkelijk daartegen wenscht te protesteeren.
De voorzitter geeft als zijn meening te kennen, dat men de woorden van den heer Weissman niet als een nauwgezette conclusie heeft op te vatten, noch te beschouwen, terwijl de heer Weissman, zonder onderschatting van de prestaties van Wricht, meent dat deze hetzelfde kunstgevoel zou kunnen bezitten als de bouwmeester van Ravenna in de 6e eeuw.
Dit kleine incident is hiermee gesloten.
Niets meer aan de orde zijnde, volgt sluiting. R.

HET RIJKS-MUSEUM TE AMSTERDAM.

In „Architectura" No. 40 van 7 October l.l., bladz. 322, werd de aandacht gevestigd op een gevaar, waarmee op nieuw het Rijks-Museum werd bedreigd. Onder meer werd in het betreffend artikel gezegd: „want het is niet de eerste maal dat men zonder slag of stoot een aanbouw aan het Rijks-Museum heeft geduld. Dat het tijd wordt hier ernstig in te grijpen om te trachten te verhinderen dat meerdere uitbreiding van aanbouwen plaats heeft, is wel de plicht van elk die prijs stelt niet alleen op *oude*, doch ook op *hedendaagsche* monumenten. De quaestie is deze:
Het plan bestaat den aanbouw voor de verzameling „Moderne Kunst", welke reeds zoo'n afschrikwekkend voorbeeld van uitbreiding is, en een groot deel van het Museum aan het oog onttrekt, uit te breiden in Noordelijke richting, zoodat dan ook een der zijvleugels, die langs de Jan Luijkenstraat, gezien van het Museumplein, aan het oog onttrokken zal worden, benevens den zuidelijken topgevel van dien vleugel. Nood breekt echter wetten! en zoo zal men zien dat men voor eene collectie schilderijen, welke men even goed overal elders kan plaatsen, een onzer hedendaagsche monumenten zal gaan opofferen! Neemt men daarbij nog in aanmerking dat, om die uitbreiding te volvoeren, al de pas keurig opgestelde fragmenten van de Nieuwe Zijds Kapel zal moeten sloopen en op een andere plek wederom zal moeten opstellen, dan blijkt hier tevens uit, dat er vrij roekeloos met de Rijksmiddelen wordt omgesprongen. Aanbeveling zou het daarom verdienen om hiertegen een ernstig protest ter gelegener tijd aan de bevoegde autoriteiten te doen toekomen, opdat onze nakomelingschap ons niet *die miskenning* behoeft toe te schrijven, waarvoor wij hen zoo menigmaal hebben aansprakelijk gesteld, en dat ons niet het verwijt treffe, dat wij de Oude Monumenten weliswaar beschermden, doch voor die onzer tijdgenooten geen oog hadden, en niet wisten te waardeeren. Door deze waarschuwing de aandacht te trekken van de steeds actief optredende Genootschappen is het doel van deze regelen."
Hoewel nu juist niet de Genootschappen als zoodanig het geval behandeld hebben, is deze waarschuwing toch geenszins zonder resultaat gebleven. Een ernstig en nauwgezet onderzoek werd ingesteld. Eenige aanwijzing gaf ook de Staatsbegrooting voor 1912 en de debatten daarover in de Tweede Kamer.
Het voorloopig resultaat, het eerste dat voor publicatie geschikt is, bestaat in het navolgend adres dezer dagen gericht aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken en luidende: „Ondergeteekenden geven met verschuldigden eerbied te kennen:
Dat zooals blijkt uit de memorie van antwoord betrekkelijk het V^e^ hoofdstuk der staatsbegrooting voor het dienstjaar 1912, bij Uwe Excellentie in ernstige overweging is de vraag: of niet door vergrooting van den bestaanden uitbouw in de tuinen van het Rijksmuseum te Amsterdam, ten behoeve van eene toegezegde uitbreiding der Druckerverzameling, meerdere ruimte moet worden gevonden.
Dat zij, en het overwegen en het met bekwamen spoed ter hand nemen van het verschaffen van meerdere museumruimte voor deze collectie ten zeerste toejuichen.
Dat zij het nochtans, om redenen van aesthetisch en praktisch belang, ernstig zouden betreuren, indien besloten werd daarvoor de museumtuinen nog verder te bebouwen dan nu reeds is geschied; — terwijl zij overtuigd zijn dat een betere oplossing der kwestie wenschelijk en zeer goed mogelijk is.
Dat de reden van aesthetisch belang, waarom zij dezen verderen uitbouw zouden betreuren gelegen is in het feit: 1e. Dat de voorgenomen uitbouw, niet kan worden gesitueerd ten opzichte van den bovenkant der wegen en van de gebouwen van het museum zooals dat voor een bouwwerk van deze qualiteit passend is. 2e. Dat deze bijbouw het aanzicht op het nog overgebleven gedeelte van den fraaien zuidelijken museumgevel voor een groot deel onmogelijk zal maken en daardoor tevens het aesthetisch effect van het museumgebouw, als domineerend punt in het Amsterdamsche stadsbeeld aanzienlijk zal schaden; en zulks, terwijl toch dit gedeelte van het gebouw gekeerd is naar een stadsgedeelte dat aangelegd is in verband met ditzelfde museum en dat zich tot een eerste klasse stadskwartier ontwikkelt.
Dat de reden van praktisch belang gelegen is in het feit, dat de verlichting der schilderijencollectie zelve, waartoe toch deze bijbouw zou worden gesticht, zeker gebrekkig zal zijn; doordien deze bijbouw betrekkelijk dicht bij den veel hoogeren, nagenoeg op het zuiden gelegen en in rooden steen opgetrokken gevel en speciaal den Nachtwachtuitbouw zou naderen, waardoor het ontstaan van wederkeerig hinderlijke reflexen onvermijdelijk wordt.
Dat zij vervolgens meenen te weten hoe nog meerdere uitbreiding van de Drukercollectie in de toekomst niet is uitgesloten. in welk geval de nu bedoelde vergrooting toch weder niet toereikend zoude zijn, terwijl dan echter in den tuin geen plaats meer over is voor nog verderen bijbouw.
Dat zij mitsdien Uwe Excellentie dringend in overweging zouden willen geven om, indien blijken mocht dat de totale museumruimte moet worden uitgebreid, de noodige voorbereiding te treffen voor den bouw van een bijgebouw op het daarvoor reeds door de gemeente Amsterdam gereserveerde terrein; terwijl zij vertrouwen dat de gemeente Amsterdam niet ongenegen zal zijn deze zaak harerzijds metterdaad te bevorderen.
En intusschen de, ook door ons met groote erkentelijkheid tegemoet geziene uitbreiding der Druckercollectie, onverwijld te aanvaarden, maar deze aanwinst voorloopig onder te brengen in de bestaande museumruimte zelve, waarin naar hunne overtuiging, zeker, door verschikking, zuivering en gedeeltelijk overbrengen naar depôts, de noodige plaats en het noodige licht te vinden zijn.
Dr. Jan Veth, K. de Bazel, Prof. A. J. der Kinderen, H. A. J. Baanders, Jan de Meijer, C. W. Nijhoff, Corn. Veth, Prof. Dr. Brugmans, Dr. Easton, J. Gratama, A. J. Joling, Herman Robbers, Jan Stuyt, Jan Dunselman, Frank Luns, Dorus Herman, W. Reinders, C. W. Dake, Bart van Hove, R. N. Roland Holst, H. P. Berlage, W. de Vlugt, Albert Verwey, Mr. K. Hazelhoff Roelfsema, Van Bruggen, J. H. W. Leliman, A. Salm G.Bzn., Prof. O. Lanz en C. B. Posthumus Meyjes.

Het bovenstaande behoeft weinig commentaar. Toch kunnen er enkele zaken aan worden toegevoegd welke eenigen tijd geleden besproken zijn in eene vergadering bijeengeroepen op initiatief van eenige onzer bestuurders, welke bijeenkomst een vertrouwelijk karakter droeg.
De bestaande fragmentengebouwen, en de laatste bijbouw niet het minst, hebben den fraaien zuidelijken gevel, en daarmee het geheele aspect, van het belangrijkste gebouw in ons land uit de tweede helft der vorige eeuw reeds nu zeer ernstig ontsierd, zelfs verminkt. Door deze uit aesthetisch oogpunt waardelooze uitbreiding, wellicht ook practisch weinig geschikt, is het monument zelf zoodanig benadeeld, dat zonder twijfel onze met meer aesthetisch gevoel en piëteit toegeruste nakomelingschap het grootste deel daarvan zal doen verdwijnen. Zonder meer zal men het gebouw in zijn volle waardigheid en al zijn majesteit terug willen hebben, het willen zien zooals de geniale ontwerper het der menschheid gaf. En dan is 't van zelf sprekend dat, behalve de ruimte van het Museumplein, ook die van den Museumtuin zal worden opgevorderd. Niet alleen zou het verder bebouwen niet anders als schennis plegen zijn en vernietiging van het waardevol nationaal bezit; doch men zou dit doen met de wetenschap dat de daaraan besteede staatsmiddelen, behalve aan een misdadig, slechts aan een zeer tijdelijk te dulden doel werden verspild.
Het is dus de taak van de kunstwereld, draagster van de verantwoordelijkheid tegenover hare natie in gevallen als het onderhavige, de regeering tijdig en ernstig te waarschuwen nu deze gekomen is, met een plan dat in weerwil van het geldelijk offer aan de kunst, en als zoodanig van prijzenswaardige strekking, getuigt van gemis aan het juiste inzicht nopens den kunstenaar en diens scheppingen, hier bovendien het nationaal kunstbezit.
Hopen wij dat de regeering en hare raadgevers deze waarschuwing zullen willen ter harte nemen en de voorbereidingen tot de voorgenomen te veroordeelen, en bovendien ontoereikende, maatregelen zullen staken om hare aandacht te wijden aan het voorbereiden van een betere oplossing die toch waarlijk niet ver te zoeken is.

EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY". STUDIE-PRIJSVRAAG VOOR EEN ARCHITECTENHUIS, UITGESCHREVEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Omschrijving.

Het Architecten-huis is gedacht te zijn het Vereenigingsgebouw en zetel van de Federatie der verschillende Architecten-Vereenigingen hier te lande.
Het Architecten-huis wordt verondersteld te worden opgericht op een rechthoekig vrij terrein, ter grootte van 40 × 60 M., begrepen in de nieuwe stadsuitbreiding van een der grootste steden van ons land, gelegen met een der lengte-zijden aan een hoofdverkeersweg en met de korte zijde aan een zijstraat van minder belang, en verder ingesloten door belendende eigendommen. De Hoofdverdieping (eerste verdieping) uitsluitend bestemd voor de Architecten, moet bezitten Tentoonstellings-, Voordracht- en Vergaderzalen, Bestuurskamer, Secretariaat, Bibliotheek en Lunchroom, enz.
Op den beganen grond bevinden zich de zalen voor de Permanente Expositie van Bouwmaterialen, enz., met woning voor een Concierge, zoomede een Café-restaurant, waarvan de Kastelein-pachter tevens voor de bediening van de lunchroom zorgt, terwijl een keuken, zoomede de Kastelein-pachterswoning, op de bovenste verdieping gelegen is.
De pachter voorziet tevens in de verzorging en bediening van een 6-tal Architect-logeergasten, welke daar — gelijk bij „clubs" het geval is — overnachten kunnen, als zij aldaar geen pied-a-terre hebben en geïntroduceerd worden door hun Vereeniging.
Op deze verdieping moeten ook een 4-tal Architecten-Ateliers disponibel zijn.
Het niet bebouwde gedeelte wordt als Tuin aangelegd, waarvan

een gedeelte in directe verbinding moet staan met het Café-restaurant en met de zalen der hierbovengenoemde, Permanente Expositie, om evenzoo verhuurd te worden aan fabrikanten en leveranciers, welke in de open lucht kunnen exposeeren.
Voorts een electrisch gedreven Personenlift, vanaf den Beganen grond tot op de 2e Verdieping, een dito eenvoudige Transportlift, vanaf het Sousterrain tot de 2e Verdieping doorgevoerd, zoowel voor personen (eigen- en keukenpersoneel van den pachter) als voor het transporteeren van kisten, tentoonstellingsvoorwerpen, enz.
Ten slotte de noodige Dienstvertrekken, Bergplaatsen, Toiletten, W.C.'s, enz. Een en ander hieronder nader omschreven.

Begane Grond.

De Begane-grond Verdieping is gelegen 50 c.M. boven het trottoir. Op deze verdieping een ruime Vestibule met Tochtportaal en Fietsenstand, een Spreek- of Wachtkamer, waarbij Loge voor den Portier. Een Trappenhuis met Hoofdtrap tot aan de 1e Verdieping, een Dienstrap en de beide reeds genoemde Liften.
Een zaal, of vereeniging van kleinere zalen, (en in verbinding met den tuin) ten behoeve eener Permanente Tentoonstelling van Bouwmaterialen, met een gezamenlijk oppervlak van ongeveer 430 ad 440 M².
Voorts tot deze tentoonstelling behoorende en in verbinding met deze zaal of zalen: een 8-tal Modelvertrekjes *), elk groot ongeveer 12 ad 15 M².
Woning voor den Concierge, bestaande uit: Woonkamer en Kantoortje, groote en kleine Slaapkamer en een Keukentje, de benoodigde Bergruimte, W.C., eigen Diensttrap, enz.
Aangezien de vertrekken van de Conciergewoning en de modelvertrekjes der Permanente Tentoonstelling slechts ongeveer 3 M. hoog behoeven te zijn van vloer tot vloer, in tegenstelling met de groote Tentoonstellings-zalen en het Café-restaurant, die wel dubbel zoo hoog moeten zijn, kunnen bedoelde woning en expositie-vertrekjes over 2 verdiepingen verdeeld worden, dus een Beganegrond Verdieping met Entresol.
Een Café-restaurant met een oppervlak van ongeveer 150 M²., met Terras aan den tuin, toegang vanaf de voornaamste straat of hoofdverkeersweg, met bijbehoorende Toiletten, W. C.'s en Urinoirs.

Eerste Verdieping.

Een groote en een kleine Tentoonstelling- tevens Voordracht- en Vergaderzaal, resp. groot ongeveer 180 en 70 M², doch zoodanig geprojecteerd, dat zij in bijzondere gevallen tot één groote zaal vereenigd kunnen worden.
Een Bibliotheek ter grootte van ongeveer 70 M².
Een leeskamer grenzende aan de Bibliotheek.
Een Bestuurskamer en een kamer voor den Secretaris.
Een kamer voor Commissie-vergaderingen.
Deze 5 vertrekken elk met een oppervlak van ongeveer 40 M², met inbegrip van muurkasten, enz.
Een Lunchroom, ongeveer 80 M². met ruim balcon. In dit vertrek een Buffet, verbonden door een spijzenlift zoowel met het Café-restaurant, als met de keuken op de 2e verdieping.
Voor de bediening bovendien een communicatie-(spil)-trapje met het Café-restaurant.
Een gemeenschappelijke Spreekkamer en Telefooncel.
Verder, behalve de reeds genoemde diensttrap, een Trap naar de 2e Verdieping.
Voorts ruime Vestiaires, Toiletten met W. C. en Urinoirs.

Tweede Verdieping.

4 Architecten-Bureaux. Elk Bureau bestaande uit een Atelier ter groote van pl.m. 35.— M². een privé-Kantoor pl.m. 25.— M². met een Spreekkamer. Ten behoeve der ateliers de noodige Toiletten met W. C.
Een Lichtdrukinrichting met Vertrek voorzien van spoelinrichting. Hieraan grenzende een Donkere Kamer voor het ontwikkelen van cliché's.
6 Architecten-logeerkamers, elk groot pl.m. 15.— M². met inbegrip der, door gordijnen afsluitbare, Alcoof voor het ledikant.
Hierbij een Badkamer, W. C. en verder kasten, enz. voor de „service", enz.
Een gedeelte van deze vertrekken kan desnoods in het dak worden ingebouwd.
Woning voor den Kastelein-pachter van het Café-restaurant met ruime Keuken voor het restaurant, tevens voor eigen gebruik.
2 Kamers van bescheiden afmeting en sluit, 2 Slaapkamers, Dienstbodenkamer, kamer voor den inwonenden knecht, bergruimten, provisiekamer, W. C's, enz.

*) Vertrekken ingericht door fabrikanten of leveranciers van parketvloeren, wandbetimmering, muurbespanning of behangsel, stuitwerk of ander materiaal voor plafonds, meubelen van hout of riet, lichtornamenten, enz. of bijv. badkamers compleet ingericht door de fabrikanten of leveranciers van wandbekleeding, (tegels), — van vloerbekleeding, (mosaïec, tegels, houtgraniet, enz.) — van sanitaire artikelen (badkuip, waschtafel, bidet, closet, enz.) — van warmwatervoorziening, verwarming, verlichting, ventilatie, enz. enz.

Gedeeltelijk Sousterrain

Een braak- en brandvrije Safe, groot pl. m. 3 M.
De installatie van Centrale Verwarming, te bereiken van uit de Conciergewoning, met Kolenkelder en ruime Bergplaatsen (in de nabijheid van de dienstlift) voor stoelen, schotten, piédestals en ander materiaal voor de Voordracht- en Tentoonstellingszalen, kisten, gereedschappen enz. voor de schoonmaaksters enz.
Onder het Café-restaurant de noodige Bergruimten, Bier-, Wijn- en Provisiekelders, toegankelijk door kleine spiltrap en in verbinding met de spijslift.
Bergruimte om 's winters de tuinmeubelen op te bergen en bergplaats voor materieel van de tuinlieden.

Teekeningen.

Gevraagd worden de navolgende teekeningen:
De Plattegronden van de verschillende Verdiepingen op een schaal van 1 à 100, behalve die van het gedeeltelijk Sousterrain, waartoe een schaal van 1 à 200 voldoende wordt geacht.
Twee Gevels op een schaal van 1 à 100.
Twee Doorsneden op een schaal van 1 à 100.
Een Travée van den voornaamsten gevel met Doorsnede op een schaal van 1 à 20.
Een Perspectief.
Alle teekeningen in potlood (waarmede natuurlijk niet bedoeld wordt een „schetsmatige" behandeling). In de plattegronden en doorsneden de muurdikten door tint aangeven.
De gevels in kleur opwerken.
Variant-ontwerpen en niet gevraagde teekeningen blijven buiten beschouwing.
Wanneer eventueel „systeemverdeeling" wordt toegepast, dan mag. deze niet worden aangegeven.
De bestemming der vertrekken en ruimten inschrijven met bijvoeging in den linker bovenhoek der afmetingen van de verschillende vertrekken.
Het schrift op de teekeningen in drukletter-vorm.
De plattegronden mogen op calqueerpapier geteekend worden, doch moeten dan op carton worden opgeplakt.
De teekeningen mogen niet op ramen gespannen of achter glas zijn; zij mogen echter niet opgerold zijn.
Een korte *Memorie van Toelichting* met omschrijving der toe te passen bouwmaterialen, enz., en opgave per verdieping van de afmeting der verschillende vertrekken met overzichtelijke calculatie der oppervlakten.

Prijzen.

Prijs: de verguld zilveren Medaille van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, met f 400.—.
Premie: de zilveren Medaille van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met f 200.—.
De prijzen worden uitgereikt op de a.s. Alg. Mei-Vergadering der Mij. Mocht eventueel geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking komen, dan kan de Jury voorstellen het totaal of een deel van de voor de prijzen beschikbare som onder de beste ontwerpen te verdeelen.

Inlichtingen.

Eventueele inlichtingen betreffende het Programma moeten aangevraagd worden aan het Bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.
De antwoorden worden geplubliceerd in het Bouwkundig Weekblad, Architectura, de Bouwwereld en de Opmerker.
Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van get Programma.
Het Bureau van inlichtingen wordt 7 Maart a.s. gesloten.

Inlevering der Ontwerpen.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en ingezonden worden onder een motto of ander kenteeken.
Op straffe van uitsluiting is het den inzenders verboden, op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak van de Jury te verbreken. Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten enveloppe moeten worden gevoegd:
a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto „ . . . . . " verklaart dat dit onderwerp zijn geestelijk eigendom is".
b. een correspondentie-adres.
De laatst genoemde enveloppe zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend, om, wanneer het noodig is door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.
Alle ontwerpen moeten vrachtvrij ingeleverd worden *zóór of op Donderdag 9 Mei a.s.* aan het Bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan:
„Eereprijsvraag Godefroy".
Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.
Niet op tijd ingeleverde ontwerpen blijven buiten beschouwing en worden onmiddellijk aan het opgegeven correspondentie-adres teruggezonden.

Slotbepalingen.

De ontwerpen worden tentoongesteld op de Alg. Mei-Vergadering der Maatschappij en het Jury-rapport zal daarbij ter inzage liggen.
De ontwerpen blijven dan nog tot 1 Jan. 1913 ter beschikking van de Maatschappij, die het recht heeft deze ook te exposeeren op plaatsen waar Afdeelingen der Mij. gevestigd zijn.
Gedurende het tijdperk dat de teekeningen in het bezit zijn der Maatschappij, zullen deze door haar tegen brandschade verzekerd worden. De bekroonde antwoorden zullen door de Maatschappij geproduceerd worden in haar Orgaan.
Van andere, daartoe door de Redactie geschikt geoordeelde ontwerpen zullen slechts met goedvinden van den ontwerper reproductie's genomen worden. In elk geval zal de Maatschappij, bij eventueele reproductie, de voorkeur genieten.
De mededinging is voor alle Nederlanders opengesteld.

De Jury:
H. P. Berlage.
J. F. Klinkhamer.
C. Muysken.
C. B. Posthumus Meyjes.
A. Salm G.Bzn.

Programma's zijn op aanvrage kosteloos verkrijgbaar aan het bureau v.d. Mij. t. B. d. B., Marnixstraat 402, Amsterdam.

DE TOEKOMST VAN HET GEWAPEND BETON.

Na het besluit van den gemeenteraad van Vlissingen om de beslissing inzake den herbouw van den St. Jacobstoren uit te stellen tot een volgende vergadering, wendde het lid van dien raad, Dr. A. Staverman, zich tot een 25-tal Nederlandsche architecten waaronder verschillende van naam, met het verzoek „te willen mededeelen, of gewapend beton voor torenbouw inderdaad de voorkeur verdient boven eikenhout, m.a.w. of op de duurzaamheid van gewapend beton even veel te vertrouwen is als op die van 't beproefde eikenhout."
Het lijkt ons niet onaardig uit de door den vrager ontvangen antwoorden het meest zaak- en belangrijke te releveeren.

De Heer H. A. J. Baanders schrijft:

Inderdaad is de ondervinding ten aanzien van cement-ijzer voor torenbouw nog uiterst gering en moet men voor dit geval dus zijn toevlucht nemen tot vergelijkingen. Deze zullen niet onverdeeld gunstig voor het cement-ijzer uitvallen: waar dit materiaal gebruikt werd voor bekappingen, die dus aan temperatuurswisselingen en in 't algemeen aan dezelfde weersinvloeden als torens blootgesteld zijn, zooals de cementijzeren kappen van het gebouw Wm. Muller aan het Rokin, het gebouw der Maatsch. Utrecht aan het Damrak, de Labouchère, Oyens & Co's Bank aan de Spuistraat alhier, hebben wij reeds tijdens den bouw zien afdekken met lood en andere materialen. Het materiaal is dus hier geen succes geweest voor toepassing als bekapping. De kap op de hal van het kasteel Haarzuilens is al meer dan 10 jaren in reparatie! Deze kap is niet bekleed met afdekmateriaal.
De oorzaak is te zoeken in het verschil van uitzetting van cementbeton en ijzer, dat zóó groot is, dat de beton scheurt door de werking van het ijzer, bij verwarming door de zon. De fijne scheurtjes, die hierbij ontstaan, bieden in ons klimaat veel gevaar voor stukvriezen en de verwoesting der constructie kan in een tiental jaren het gevolg ervan zijn.
Een tweede bezwaar is, dat het technisch niet mogelijk zal blijken het cementijzer te laten, zooals het zich vertoont, na de verwijdering van de houten gietvormen; men zal genoodzaakt zijn een pleisterhuid aan te brengen. Dit is niet duurzaam: de pleisterhuid hecht zich niet volkomen aan het onder-materiaal, getuige de viaducten van de Electrische Spoor te Rotterdam, die behalve scheuren ook onoogelijke afschilveringen vertoonen.
Men zal dus in ieder geval genoodzaakt zijn al het cementijzer van uw toren te bekleeden met lood, wil men aan de genoemde bezwaren tegemoet komen. Maar bovendien blijft het de vraag, of met lood beschermd cementijzer het eeuwen lang zal uithouden, omdat de temperatuurswisselingen van invloed blijven.
Het eenige voordeel, dat cementijzer biedt, is dat het onbrandbaar is. Maar dat neemt niet weg, dat de schade ingeval van brand even groot en misschien nog grooter is, dan indien eikenhout ware toegepast ook al door de te groote uitzetting van het ingesloten ijzer bij betrekkelijk onbeduidende verwarming. Het materiaal verbrokkelt, het verliest allen samenhang.
U zult van mij begrijpen, dat ik het maken van cementijzer-constructies in 17de eeuwsche vormen pure nonsens vind.

De Heer H. P. Berlage schrijft:

De vraag of een toren in gewapend beton de voorkeur verdient boven een van eikenhout zou dan alleen met beslistheid zijn te beantwoorden, wanneer men van gewapend beton een gelijksoortige ervaring had als van hout. Toch geloof ik, dat het gewapend beton een gelijksoortige ervaring had als van hout. Toch geloof ik, dat het gewapend beton alle waarborgen bezit voor langdurige soliditeit, afgaande op de resultaten in de laatste jaren daarvan verkregen. En dan heeft het vóór, dat brandgevaar voor dat materiaal niet bestaat, hetgeen bovendien een der hoofdoorzaken is van zijn veelvuldige toepassing.
Ik zou dus voor de uitvoering het gewapend beton zeker durven aanbevelen, indien de zaak in kwestie niet tweeledig ware.
Er bestaat, zooals U misschien bekend is, verschil van gevoelen, of men in het algemeen te gronde gegane bouwwerken weer in hun oorspronkelijken staat moet opbouwen, ja dan neen.
Nu heb ik daarover een zeer besliste meening, maar daar reeds besloten is dit met den Vlissingschen toren wèl te doen, vind ik dat dat dan ook geheel in het oorspronkelijk materiaal moet gebeuren.

De Heer Ed. Cuypers schrijft:

Mijn ondervinding omtrent gewapend beton is, dat het, wanneer het goed geconstrueerd en deugdelijk uitgevoerd is, in vele gevallen te verkiezen is boven houtconstructie, ook zelfs tegenover eikenhout, voornamelijk omdat het eerstgenoemde materiaal meer brandvrij is dan het laatste.
Een voorname eisch van het gewapend beton acht ik echter, dat de vorm van de constructie zoodanig gekozen wordt, dat deze volkomen aan den eisch van de te gebruiken materialen beantwoordt, met andere woorden, men moet bij betonconstructie geen vormen toepassen zooals die b.v. bij houtconstructie gezien worden, daar dit ongetwijfeld als gevolg zou hebben, dat de deugdelijkheid van de betonconstructie er onder lijdt.
Zeker zou ik het dan ook afkeuren den afgebranden toren van Vlissingen in gewapend beton te doen uitvoeren in het geval dat men den vorm van den toren tot in bijzonderheden gelijk maakt aan den oorspronkelijken toren, en naar ik van verschillende zijden vernomen heb, ligt dit toch in de bedoeling van den Raad.

De Heer J. T. L. Frowein (arch. bij den herbouw der afgebrande kerk) schrijft:

Het gewapend beton, eene samenstelling van ijzer en cement, heeft het nadeel dat gewoonlijk haarscheurtjes in het cement ontstaan, die gelegenheid geven tot toetreding van lucht, dus m. i. tot roesten van het ijzer, hetgeen tot ondergang der constructie kan leiden. Dat deze onderstelling niet denkbeeldig is, heb ik in mijn praktijk waargenomen, waar ijzeren kettingankers in zware torenmuren gemetseld, dus als het ware van de buitenlucht afgesloten, geheel vergaan waren of ook wel zóó geroest waren, dat hierdoor zwaar muurwerk van 1.50 à 2.00 M. geheel gescheurd en ontzet was. Waar ik eerst meende deze uitzetting te moeten toeschrijven aan andere oorzaken bleek bij uitbreking roest ervan de oorzaak te zijn. Hoe en hoelang zal nu het gewapend beton het uithouden, waar het ijzer door cement omgeven reeds na korten tijd haarscheutjes vertoont?
En dan voor torenbouw, waar de minste schudding nog bovendien deze scheurtjes vergrooten of doen ontstaan kan.
Geenszins zijn m. i. grooter onheilen in de toekomst uitgesloten, dan die bij brand van een houten toren zouden kunnen plaats vinden. Ondervinding op dit punt heeft men echter gedurende den tijd, dat het gewapend beton gebruikt wordt, 20 à 25 jaar, niet kunnen opdoen. In hoeverre een toren van gewapend beton meerder gevaar oplevert bovendien voor inslaan van den bliksem, is ook eene zaak, die de overweging wel waard is, en reeds door deskundigen is ter sprake gebracht.
Wil men het brandgevaar bij herbouw in hout verminderen, dan zou m. i. eerder overweging verdienen in den toren een vloer van gewapend beton onder den torenbouw van hout aan te brengen, alsmede zichzelf-sluitende branddeuren aan te brengen, waar dit wenschelijk is.
Een en ander overwegende is mijne stellige overtuiging dat noch voor de openbare veiligheid, noch voor besparing van kosten, noch voor de duurzaamheid, een herbouw in gewapend beton (dat als bouwmateriaal nog slechts 25 jaar in toepassing is) de voorkeur zoude verdienen boven het beproefde eikenhout, dat in staat is gebleken eeuwen te trotseeren.

De Heer Jac. van Gils schrijft:

Is het de bedoeling eene spits op den toren te plaatsen, die slechts als bekroning en afdekking in vrijen vorm door den architect ont-

worpen is, dan zoude dit m.i. evengoed in beton als b.v. in metselwerk kunnen gedacht worden, zooals o.a. in Zeeland meerdere gemetselde spitsen op oude torens bestaan, afgezien echter of beton even soliede is als metselwerk, hetgeen ik betwijfel,
Is het echter de bedoeling de spits te herbouwen in den vorm, zooals deze zich voor den brand vertoonde, dan eischt dé logica, dat zulks geschiedde in het materiaal, waaruit de oude spits bestond, omdat elk materiaal zijn eigen profileering eischt, m.a.w. dat het hout eene als aan hout, steen eene als aan steen, het beton eene als aan beton geëigende profileering moet bezitten.

De Heer G. J. de Jongh schrijft:

In antwoord op uw schrijven van 21 dezer inzake den wederopbouw van den St. Jacobstoren te Vlissingen, kan ik U als mijn gevoelen mededeelen, dat in den tegenwoordigen tijd het gewapend beton m.i. zeer zeker in aanmerking moet komen bij den bouw van torenspitsen.
Zoo dat werk door bekwame handen in gewapend beton wordt uitgevoerd, is de duurzaamheid daarvan zeker veel grooter, dan wanneer het in eikenhout wordt gemaakt, of in vuren- of grenenhout. Ook het jaarlijkschc onderhoud zal veel minder zijn. Maar de voornaamste reden, waarom de toepassing van gewapend beton m.i. aanbeveling verdient, is gelegen in de wegneming van brandgevaar.

De Heer J. J. Krijger schrijft:

Ingevolge UEd.'s verzoek mijne meening mede te deelen over het bouwen van eenen toren in gewapend beton, bericht ik U, dat het bouwen in gewapend beton van een te jongen tijd dagteekent om met zekerheid de soliditeit van dat materiaal hooger, ja zelfs gelijk te stellen met de eeuwenoude in de bouwwereld bekende bouwstoffen;
dat aan een toren gebouwd in gewapend beton niet die vormen kunnen gegeven worden als aan een toren gebouwd van ander materiaal en constructie, waaraan uit den aard de vormen worden ontleend; dat de soliditeit van een bouwwerk in gewapend beton geheel afhankelijk is van de uitvoering en de weersgesteldheid, waarin het wordt gemaakt, zoodat als het ware een dubbele controle bij de uitvoering wordt vereischt en ook de hoogste zekerheid verlangd moet worden van de ijzeren bewapening en het gebruik van het cement, zoodat een aanbieding van een persoon om den toren te bouwen geheel volgens eigen berekening en wijze van uitvoering, zonder hoogere controle, die voor deze taak berekend en vertrouwd is, wel te veel gewaagd zou zijn. Hierbij dient verder rekening gehouden te worden met de omstandigheid, dat een toren in vorm overeenkomende met den afgebranden St. Jacobstoren een bewerkelijke en met zorg uit te voeren betimmering eischt en daarom de betonaanvullingen met langere tusschenpoozen moeten geschieden als voor de soliditeit van dat werk gewenscht is, dat derhalve de aanhechtingen niet altijd een massief geheel zullen maken met de reeds dan gedeeltelijk verharde gedeelten, zoodat hierdoor gelegenheid wordt gegeven verzamelplaatsen te vormen van het opgezogen vocht in het beton, welk vocht bij vriezend weer ijs geworden zijnde, het beton kan doen barsten en afschilferen, hetgeen zich elken winter kan herhalen, waardoor de stabiliteit van den toren verloren gaat. Om dit te voorkomen het beton te bekleeden met lood en leien zou ook nog een gewaagde oplossing zijn, omdat gewapend beton niet vraagt om bekleeding en ook nog niet met ondervinding kan gesproken worden, hoe het beton zich gedraagt, wanneer het geheel en al van de lucht geïsoleerd wordt gehouden. De hardheid van beton wordt verkregen door opneming van zuurstof, zoodat bij bekleeding met lood het verhardingsproces allicht zou worden stopgezet, wat de stabiliteit van den bouw niet verhoogt.

De Heer D. A. N. Margadant schrijft:

Het karakter der spits van den verbranden toren in Uwe Gemeente is een bekleede houtconstructie, evenals van verschillende soortgelijke torens in ons land.
Wil men haar weder in den vorigen toestand brengen dan is een houtconstructie daarvoor aangewezen.
Wordt deugdelijk en gewaterd eikenhout gebruikt, dan kan een dergelijke bouw verscheidene honderdtallen jaren den tand des tijds weerstaan. De verbrande spits strekt daarbij ten voorbeeld.
Een wederopbouw in gewapend beton acht ik constructief en aesthetisch een zeer groote fout, omdat hout het materiaal was, waarin de ontwerper zijne schepping heeft gedacht en uitgevoerd; indien hem ander materiaal had ten dienste gestaan, had de man met groote smaak (zooals de ontwerper geweest zal zijn) zeker een ander ontwerp van de spits gemaakt.
Dat gewapend beton bestaanbaar is, zal ik niet ontkennen, doch het is van te jonge bekendheid om voor een monument als de toren te Vlissingen te mogen worden aanbevolen.
Het is m. i, zeer te betwijfelen of ijzer in beton langen tijd daarin tegen vertering zal beschut blijven, vooral in dunne en lichte constructies.
Bij zeer zware metselwerken kan ijzer zeer langen tijd tegen roest beveiligd zijn, doch dunne muren worden in den loop der tijden er door vernield, de voorbeelden daarvan zijn legio. Ik kan daarom niet gelooven aan de duurzaamheid van gewapend beton en in de eerste plaats niet aan werken, die aan de wisseling van het weder sterk zijn blootgesteld.
Om de imitatie der houtconstructie nog volledíger te maken, kan men den betonbouw bekleeden met lood, leien of andere deugdelijke materialen, doch die bekleedingen vereischen onderhoud en indien dat wordt nagelaten begint het verval.

De Heer W. C. Metzelaer, I. oordeelt:

Wat nu de constructie betreft voor de nieuwe spits en of gewapend beton daarbij is aan te bevelen, meen ik het navolgende te moeten opmerken.
Alles is daarbij afhankelijk of gewapend beton slechts voor onderdeelen wordt toegepast, of dat het geheele samenstel van den nieuwen spits uit- en inwendig daarvan gemaakt wordt. Hoewel groot voorstander van constructies in gewapend beton overal waar dit materiaal rationeel en onttrokken aan schadelijke invloeden kan worden toegepast ook zelf niet afkeerig om daarmede proeven te nemen in ongunstige klimaattoestanden, acht ik toch de duurzaamheid van gewapend beton, blootgesteld aan de allerongunstigste weerinvloeden en inwerking van ziltige zeedampen als boven Vlissingen heerschen, nog niet zóó absoluut vaststaande om b.v. de verantwoordelijkheid te willen dragen van een advies om den spits, die men eeuwen wil laten trotseeren, geheel en al in dit materiaal te Vlissingen te bouwen. Iets anders echter is het, om misschien de inwendige deelen van de spits, door afsluiting of omkleeding met ander materiaal, afgesloten voor die ongunstige invloeden, in dit materiaal te construeeren, om het brandgevaar te beperken.

De Heer Ad. Mulder, Rijks arch. voor den monumenten:

Het gewapend beton is eene uitvinding van den lateren tijd; niet wij, maar het nageslacht zal eerst kunnen oordeelen over de meerdere of mindere deugdelijkheid van dit materiaal, alhoewel zich thans reeds gevallen hebben voorgedaan, waaruit niet algeheele betrouwbaarheid bleek.
Voor grondwerken, pakhuizen en gebouwen, waar op schoonheid minder gelet behoeft te worden, kan dit bouwmateriaal misschien met goed gevolg aangewend worden; misschien zeg ik, daar wij omtrent de verschillende invloeden op en het uithoudingsvermogen van dit materiaal nog niet kunnen oordeelen.
Bij den herbouw van den Vlissingschen toren met zijne spits, die geheel en al eene houtconstructie aanduidt, moet ijzer-beton beslist verre gehouden worden en verdient de opbouw in eikenhout te geschieden.
Omtrent eikenhout is bekend, dat het met goed gevolg eeuwen kan trotseeren, hetgeen van ijzer-beton nog niet gezegd kan worden.

De Heer C. H. Peters, Rijksbouwmeester zegt:

dat gewapend beton geen materiaal is, waarvan men een bouwwerk van eenige kunstwaarde, als deze toren, uitmuntend door sierlijken vorm, kan of mag maken.
Daartoe eigent dit materiaal zich volstrekt niet, dat trouwens nog maar vrij kort in gebruik is, zoodat men nog volstrekt niet weet, welke atmospherische of andere invloeden, besliste vijanden zijn, of m. a. w. welke levensduur het onder verschillende omstandigheden heeft.
Mocht de Raad van Vlissingen tot herbouw in gewapend beton overgaan, dan kan hij zeker zijn, dat de naam Vlissingen daardoor in de Architectonische kunstkringen een bizonderen klank zal krijgen.

De Heer C. P. Posthumus Meijjes schrijft:

De oude torenspitsen zijn van een geraamte van eikenhout samengesteld, hetwelk rondom werd bekleed met lood en leien tegen verweering en verrotting van het hout.
Nu bestaat er bij mij geen enkel bezwaar dit houten geraamte te vervangen door een geraamte van monierijzerwerk, mits dit geraamte gelijk het houten van de oude torens geheel worde bekleed met lood en leien. Aldus zal de torenspits geheel den indruk van de oude wedergeven en zijn twee voordeelen bereikt: 1°. dat de spits zoo goed als onbrandbaar is gemaakt en 2° dat bij het goed en oordeelkundig aanbrengen van het loodwerk de onderhoudskosten tot een minimum zijn teruggebracht.
Waar het tegenwoordig uiterst moeilijk is om goed, gewaterd eikenhout zonder gebreken, al is het tegen veel geld. te koopen, daar verdient het m. i. alleszins de voorkeur het hout door een duurzaam materiaal als moniercementijzerwerk te vervangen.
Ik herhaal echter, dat het bekleeden met lood enz. noodzakelijk blijkt en wel 1°. voor het uiterlijk aanzien van den toren, daar het afschuwelijk zoude zijn een torenspits in renaissancevormen te zien uitgevoerd in onbekleed monierwerk en 2°. daar de loodbekleeding noodzakelijk is om de uit den aard niet zeer massieve monier-constructies te beveiligen tegen de afwisselende temperaturen en tegen regen en sneeuw.

De Heer Victor de Stuers schrijft:

Opbouw van de spits van den Vlissingschen toren in gewapend beton houd ik voor een *monstruositeit*, alleen te vergeven aan een fabrikant van gewapend beton, die het debiet van zijn producten wenscht uit te breiden en onverschillig is voor het monument.
De oude spits was geconstrueerd van hout, en ontleende haar vormen hoofdzakelijk aan die constructie. Wil men de oude spits herstellen, dan moet men ook de oude constructie volgen: hoogsten zouden eenige deelen van ijzer kunnen worden gemaakt.
Ik hoop dat men te Vlissingen van het gewapend beton zal afzien.

De Heer J. Verheul Dzn. schrijft:

Nu toch besloten is, dat de torenspits overeenkomstig de vroegere vormen herbouwd zal worden. een besluit dat ik zeer toejuich, zou ik het voor den toren als monument zeer bejammeren, indien men de torenspits van gewapend beton ging optrekken in plaats van de beproefde en degelijke houtconstructie. Een monument wordt niet alleen gevormd door het uiterlijk, doch ook door het harmonisch verband van de innerlijke constructie met dat uiterlijk,
En nu vind ik het bekleeden van beton met lood en leien eene onzuivere, onware constructie. Beton vraagt, wanneer bekleeding eventueel noodzakelijk is, een ander bekleedingsmateriaal, dat zeker niet zou passen bij het 16e eeuwsch cachet der spits.
Zeker kan aangenomen worden, dat een betonconstru ctie meer brandvrij is dan eene houtconstructie, doch of zij minder onvergankelijk is, zou ik op dit moment nog niet durven beweren. Wel kan iedereen weten, dat de eigenaardige typische houtconstructies van dergelijke spitsen bewijzen hebben geleverd, dat zij eeuwen in stand kunnen blijven.
Ik heb in mijn veeljarige praktijk al heel wat werk van gewapend beton gemaakt en ben een overtuigd voorstander van het gebruik daarvan voor zware bouwconstructies voor muren pijlers, kolommen balken, vloeren enz., doch afgezien van het onaesthetische zou ik voor eene spitsconstructie als hier noodig is, de gewapend-betonconstructie niet willen aanraden.

De Heer A. W. Weissman schrijft ten slotte:

In beleefd antwoord op uw schrijven van 6 DecemZer l.l. heb ik de eer, U te berichten, dat het gewapend beton pas sedert een tiental jaren in Nederland gebruikt wordt, en dat het dus niet mogelyk is, te zeggen of het een duurzame bouwstof vormt.
Mijn meening is, dat gewapend beton wegens het gevaar, hetwelk het oxydeeren van het ijzer oplevert. — omtrent welk gevaar men pas na jaren door de ondervinding kan worden ingelicht — voor bouwwerken, die de eeuwen moeten tarten, vooralsnog geen aanbeveling verdient.

Bovenstaande adviezen doen zien dat de meeningen nogal uiteenloopend zijn en vaak lijnrecht tegenover elkander staan; dat het een prijzenswaardige daad van den Heer Staverman moet genoemd worden over een betrekkelijk jong, en daardoor voor de meesten nog bijna geheel onbekend materiaal, meeningen te doen bekend maken die als eene eerste schrede op den weg van ruimere en algemeene toepassing van *gewapend beton* kunnen en ook stellig zullen leiden tot meerder apreciatie van dit materiaal als *het materiaal van de toekomst*.
De 20e eeuw worde alzoo de eeuw van het gewapend beton met een eigen vormenspraak overeenkomstig zijn aard.
Verschillende adviezen geven bovendien blijk van het nog steeds heerschen van begrippen, zelfs bij z.g.n. groote architecten, die wij reeds lang meenden te boven te zijn.

* * *

Aan de Redactie van „Architectura".

TORENBOUW IN GEWAPEND BETON. (Ingezonden).

Het zij mij vergund enkele opmerkingen te maken naar aanleiding van de adviezen van een 25-tal Nederl Bouwkundigen over het hierboven geplaatst onderwerp. Verscheidene ervan wijken echter zoo zeer van de waarheid af, dat het mij gewenscht voorkomt daartegen een woord van protest te laten hooren.

Voor Vlissingen is de kwestie tweeledig, gelijk door den heer Berlage terecht wordt opgemerkt, n.l. moet de toren al of niet in zijn oorspronkelijken staat worden opgetrokken en is het gewapend beton boven eikenhout daarbij te verkiezen? Wenscht men den toren in zijn oorspronkelijken staat weer op te bouwen, dan zal men ook van het oorspronkelijke materiaal moeten gebruik maken; wordt echter de toren in moderne suijl gemaakt, dan is m.i. gewapend beton daarvoor een zeer geschikt materiaal.
Gaan wij nu na de bezwaren door verschillende der 25 bouwkundigen gemaakt tegen het gebruik van gewapend beton voor torenbouw.
Het betonijzer dan zou ongeschikt zijn voor overkappingen, indien het niet met een ander materiaal is afgedekt; er zouden scheuren ontstaan, die tengevolge stukvriezen, en binnen een 10-tal jaren zou de constructie verwoest zijn. De oorzaak van het scheuren wordt gezocht in de aanwezigheid van het ijzer. Het is juist andersom; teneinde scheuren in de beton tengevolge van weersinvloeden te voorkomen, voorziet men dit aan de oppervlakte van een netwerk van ijzer, een zg.„krimpnetwerk". Omdat ijzer en beton ongeveer gelijke uitzettingscoëfficienten hebben, kan het laatste nooit scheuren tengevolge van de werking van het eerste. Als voorbeeld van een verwoesting tengevolge van scheuren wordt genoemd de kap op de hal van het kasteel Haarzuilen. Deze kap is echter gemaakt in den tijd dat de allereerste betonijzerconstructies werden gemaakt en de uitvoering was opgedragen aan niet voldoende onderlegde personen. Op ieder gebied worden in de kinderjaren fouten gemaakt. Te Haarzuilen heeft men de fout begaan van geen krimpnetwerk in de beton aan te brengen. Dit is — indien geen afdekking plaats heeft met houtcement, mastiek, asphalt, ruberoid, koper, lood enz. — noodzakelijk, maar dán is de constructie ook goed en duurzaam, hetgeen verscheidene uitgevoerde overkappingen kunnen bewijzen, zooals een op het stationemplacement van de H. IJ. S. M. te Amsterdam, gemaakt in 1901, de kap van het schoolgebouw van de Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel (1904), de kap van een feestgebouw van de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek te Delft (1904) de kap van een pakhuis van de Fransch-Hollandsche Oliefabriek (1905). Deze voorbeelden zouden met vele kunnen worden vermeerderd.
De uitgevoerde betonijzer-constructies zijn van jongen datum. Men zegt: er bestaat geen ervaring omtrent de duurzaamheid. Houdt men zich aan zulk een redeneering zoo moet men steeds bij het oude blijven en zal er nooit iets nieuws en beters tot stand komen.
Een ijzerconstructie zou meer betrouwbaar zijn dan een in betonijzer. Het tegendeel is waar. Het gewapend beton levert bij brand geen gevaar op, het blijft zijn draagkracht behouden, terwijl het ijzer door de hitte vervormt en dientengevolge ineenstorting van het gebouw veroorzaakt. Het gewapend beton eischt geen onderhoud, terwijl bij ijzerconstructies voordurend tegen roestvorming moet worden gewaakt.
Men betwijfelt of het ijzer in de beton na langen tijd tegen verteering beschut zal blijven, men is bevreesd voor roesten van het ijzer. Indien men nu echter weet, dat een van de middelen om ijzer tegen roesten te vrijwaren is het te omgeven met cement of beton, dan begrijp ik niet, dat men met deze bezwaren kan aankomen. Bij vele gesloopte bouwwerken van ouden datum heeft men ijzer aangetroffen, dat al dien tijd in de beton heeft gezeten en dat geheel onaangetast voor den dag kwam.
Dat bij gewapend-beton-constructies de soliditeit afhan-

kelijk is van de uitvoering, de weersgesteldheid en de samenstellende materialen is juist, maar heeft men dat niet eveneens bij constructies, uit andere bouwstoffen opgetrokken?
Dat het betonstorten met langere tusschenpoozen zou moeten geschieden, waardoor minder goed werk zou worden verkregen, is onjuist. Na het stellen der houten bekisting wordt het beton achter elkaar gestort. De opbouw geschiedt vlugger dan met andere bouwstoffen.
Ten slotte iets over de geuite bezwaren van aesthetischen aard. Zeer zeker kunnen aan een bouwwerk in betonijzer geen vormen worden gegeven, ontleend aan de hout- of steenarchitectuur; dit zou van weinig architectonisch voelen getuigen. Ieder materiaal heeft zijn eigen vormen noodig, zoo ook het beton. Nu moge het waar zijn, dat de bouwkunstenaars nog eenigzins zoekende zijn naar schoone vormen en bewerking van het beton, dit vindt zijn natuurlijke verklaring in het feit, dat het materiaal nog nieuw is. Die vormen zullen echter zonder twijfel gevonden worden. Menig bouwwerk in Duitschland, waar men te dien opzichte al veel verder is dan bij ons, legt daarvan getuigenis af. (Zie het Handbuch der Eisenbetonbau „Die Künstlerische Gestaltung der Eisenbetonbauten", bearbeitet von D. von Mencenseffy, waarin vele afbeeldingen van zeer schoone bouwwerken, uitgevoerd in betonijzer, voorkomen. G. J. MEIJERS, C. I.

VAN ALLERLEI AARD.

BERICHT.

Examens voor Bouwkundig-Opzichter, Bouwkundig-Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en af te nemen in 1912.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot Leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Februari en Maart te houden examens voor Bouwkundig-Opzichter, Bouwkundig-Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (onderbaas) de heeren: B. J. Ouendag, lid van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; Voorzitter M. B. N. Bolderman, civiel-ingenieur, chef de bureau van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; H. van Dam, consul van Italië, leeraar in de wiskunde te Amsterdam; J. Moolenschot, architect te Amsterdam; J. A. v. d. Sluys Veer, architect te Amsterdam, leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, aldaar; Mr. E. H. P. Rosenboom, architect, advocaat en procureur te Amsterdam; P. A. Timmers, architect te Amsterdam; H. Loterijman, arts te Amsterdam; M. J. E. Lippits, architect te Amsterdam; G. Versteeg, adjunct-directeur der Gemeente Werken te Arnhem; J. D. Gantvoort, architect te Deventer, leeraar aan de Burger Avondschool, aldaar; H. van der Kloot Meyburg, architect te Rotterdam, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage; W. de Vrind Jr., bouwkundig-ingenieur te 's-Gravenhage, assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft; M. Vrijenhoek, bouwkundige te 's-Gravenhage; J. J. van Noppen, architect te Haarlem, leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam; W. F. Overeynder, architect te Rotterdam; J. van Wijngaarden, architect te Rotterdam, assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft; W. de Jong, architect te Utrecht, bouwkundige 1e klas bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, aldaar; W. Bletz, architect te Weesp; F. de Herder, aannemer te Zwolle; G. Stapenna, architect te Sneek; J. Gratama, bouwkundig-ingenieur te Amsterdam, algemeen secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, secretaris.

VAN EEN CATALOGUS.

Het was een gelukkige gedachte van de heeren E. J. F. van Dissel en Zonen te Eindhoven, om voor de uitgave van een nieuwen catalogus van hunne textiele producten te breken met den ouden afgeleefden sleur, die den zich, weliswaar langzaam doch zeker, meer en meer ontwikkelenden kunstzin van het publiek niet meer kan bevredigen. Deze firma heeft dit blijkbaar gevoeld en het van belang geacht zich te medewerking te verzekeren van den kunstenaar in de plaats van den zetter en drukker met wie men vroeger meende te kunnen volstaan.
Chris Lebeau maakte een serie teekeningen voor de pagina's, die men vroeger in slechte verdeeling bezette met cliché's en veelsoortige lettertypen; vervolgens een voor den omslag, en eindelijk een voor de enveloppe, waarin 't boekje zich in het publiek zou vertoonen. De laatste lijkt ons 't minst goed geslaagd. Duwaer en Van Ginkel zorgden voor de uitvoering. Het binnenwerk werd gemaakt op Japansch papier, en werd op Japansche wijze gevouwen en verbonden. De omslag kreeg een prettige kleur. Dit boekje wordt niet, als zoovele andere, direct na ontvangst naar de prullemand verwezen.

BERICHT.

Bij den dienst der Plaatselijke Werken te Rotterdam zijn benoemd: de heer A. J. Th. Kok tot architect 1e klasse, waarnemend chef eener hoofdafdeeling, de heer D. B. Logemann tot architect 1e klasse, en tot architect 2e klasse de heer V. A. H. C. van Lissa.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 4. Adres aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende de Berckepoort te Dordrecht. Het rieten- en strooien dak voor landelijke gebouwen, door Friedrich Wagner te Rostock en door Regierungsbaurat Noack te Berlijn. De Zwolsche stadhuisplannen in een nieuw stadium. Honorariumtabel voor bouwblokken, door Mr. E. H. P. Rosenboom.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 5. Examencommissie voor de examens der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, programma van de Eereprijsvraag Godefroy, studieprijsvraag voor een architectenhuis; de mededinging is opengesteld voor alle Nederlanders; programma's verkrijgbaar aan het Bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Vergaderingsverslag der afdeeling Amsterdam. R.K. Sanatorium te Groesbeek, architect Ed. Cuypers; met eenige afbeeldingen. Een niet alledaagsch draagbalkje, door Schaad. Ons eigen land, deel IV.
DE BOUWWERELD, 4. Het woningtoezicht, door J. van der Breggen c. i. Het Brielsche schelpkalktrasmeel, door J. A. van der Kloes. Frank Lloyd Wright, een modern bouwmeester in Amerika, met eenige afbeeldingen. Het loodwitvraagstuk, door Dr. H. Wefers Bettink.
DE BOUWWERELD, 5. Frederik de Cooste als bouwmeester en bouwheer, door J. H. W. Leliman. Woningellende, door H. K. Het Havenmeesterskantoor te Zaandam, J. H. Doodhagen architect, met plaat.
DE INGENIEUR, 4. Onderzoekingsmethoden en resultaten van den dienst der opsporing van delftstoffen van Staatswege (met afbeeldingen), door Mr. W. A. J. M. van Waterschoot van der Gracht. Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door M. Eikelenboom w. i. Onvolledigheid der Nederlandsche wetgeving betreffende afwatering.
DE GAS- EN WATERFITTER, Sanitaire inrichtingen. Beslaan van winkelramen.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43 1911); welk nummer nog steeds verkrijgbaar is.

II. Ontwerpen van arbeiderswoning-meubileering van de Vereeniging „Ons Huis" te Rotterdam.
Inlevering 15 Februari 1912, programma's in No. 49—1911.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Adres Club van Utr. leden v. h. Gen. A. et A. — Verslag van de 1307de Gewone Ledenvergadering. — Het Rijks-Museum te Amsterdam. — Eere-prijsvraag „Godefroy", Studie-prijsvraag voor een Architectenhuis. — Reisschetsen van Zweedsche en Noorsche Architectuur (III). — De toekomst van het gewapend beton. — Torenbouw in gewapend beton. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1308ste GEWONE LEDENVERGADERING, zal gehouden worden op WOENSDAG 21 FEBRUARI e.k., 's avonds te **8.30** UUR in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1307de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Installatie van een groep gewone leden, welke in de vorige vergadering als zoodanig zijn toegelaten.
4. Voorstel van het bestuur om definitief toe te treden tot het verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen.
5. Verkiezing van 8 afgevaardigden naar de Algem. Vergadering van het Verbond, te houden op 30 Maart a.s.
6. Aanwijzing van 2 dezer afgevaardigden, die zitting zullen nemen in het Algem. Bestuur van het Verbond.
7. Aanwijzing van 1 lid der commissie voor het te houden Algemeen Kunstenaarscongres, welke commissie is ingesteld door het Verbond van Nederl. Kunstenaars-vereenigingen.
8. CAUSERIE VAN DEN HEER JOS. TH. CUYPERS.
9. Rondvraag en sluiting.

II. Als candidaat voor het gewoon lidmaatschap wordt voorgesteld de heer B. G. van den Zwaag, bouwkundig opzichter-teekenaar te Amsterdam, door de heeren: K. Wiedijk en G. J. Rutgers.

III. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten de heer C. H. Schwagermann, Techn. Student te Delft.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1911.

Op de *derde* der Genootschapsprijsvragen, *ontwerp van een hoofdingang voor een deftig woonhuis*, kwamen zes antwoorden in onder de volgende motto's:

1. „Studie"	bestaande uit	twee	teekeningen,		
2. „Poging"	„	„ vijf	„	„	
3. „Februari-1912"	„	„ twee	„	„	
4. „?"	„	„ drie	„	„	
5. „Esperance"	„	„ drie	„	„	en
6. „Aquarius"	„	„ drie	„	„	.

Voor de Jury: H. A. J. BAANDERS.

J. H. LELIMAN-PRIJSVRAGEN 1911.

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN.

De antwoorden, ingekomen op genoemde prijsvraag, zijn vanaf heden gedurende twee weken tentoongesteld in het Genootschapslocaal in „Parkzicht". Dit locaal is elken dag en avond kosteloos toegankelijk, uitgezonderd 's Zaterdagsavonds.

De Jury deelt ons mede, dat, ten aanzien van het ontwerp „*Doornroosje*", de toelichting, welke aan deze inzending ontbrak, alsnog is ingekomen. Hoewel deze toelichting te laat is verschenen, en dus geen invloed meer kan hebben op de beoordeeling der ontwerpen, meent de Jury verplicht te zijn, hare mededeeling omtrent de bedoeling van dit ontwerp te moeten rectificeeren.
Aan de hand dezer toelichting is thans gebleken, wat de ontwerper bedoeld heeft, namelijk, dat tegen den binnenomtrek der galerij een rand van fonteinen ontworpen is, geplaatst tegen de pilasters, welke fonteinen hun water boogsgewijze naar het centrum sproeien.
De bezwaren van de Jury tegen den veronderstelden waterkoepel, als grondgedachte van het plan, blijven onverminderd van kracht.

RECTIFICATIE.

In het voorgaand nummer van „Architectura" werd abusievelijk als inzender van het ontwerp „Doornroosje" genoemd de heer Joh. T. Looijen te Den Haag; bedoeld werd het ontwerp onder motto „Kijktuin", ingezonden door den heer Joh. D. Looijen te Den Haag.

PRIJSVRAAG ARBEIDERSWONINGMEUBILEERINGEN VAN „ONS HUIS" TE ROTTERDAM.

De Directie van „Ons Huis" te Rotterdam deelt mede, dat tot 13 Februari bij haar ingekomen waren de volgende inzendingen voor de prijsvraag van arbeiderswoningmeubileeringen:

1. Motto „Rust".
2. „ „Eenvoud".
3. „ „Door willen tot kunnen".
4. „ „Y. Z".
5. „ „Prijsvraag".
6. „ dubbelen cirkelsector waarin lijnenfiguur.

De Directeur van „Ons Huis",
A. DE KOE.

P. A. WEELDENBURG. †

Velen hadden zich op de algemeene begraafplaats te Rotterdam vereenigd om de laatste eer te bewijzen aan den bekenden stadgenoot, den heer P. A. Weeldenburg, na een langdurig lijden daar ter stede overleden. Er waren vertegenwoordigd het bestuur van Bouwkunst en Vriendschap, dat van de Ambachtsschool, dat van de Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen, het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, het kerkbestuur der oud-Katholieke gemeente, de collectanten-vereeniging Cor Unum et Anima Una en het oud-Katholieke Ondersteuningsfonds. Voorts merkte men er op den directeur der gemeentewerken en tal van architecten en bouwkundigen uit die stad.

Toen allen rondom het graf geschaard stonden, nam de heer A. Otten, het woord, om namens Bouwkunst en Vriendschap, een laatsten groet te brengen aan haar oud-voorzitter en lid van verdienste.

Zeven jaren heeft hij als voorzitter van Bouwkunst en Vriendschap gewerkt, en als zoodanig bijgedragen tot den opbloei van het vereenigingsleven onder de architecten. Zoolang Bouwkunst en Vriendschap bestaat zal zijn nagedachtenis niet vergeten worden. Als laatsten groet en blijk van sympathie legde spreker namens de vereeniging een krans op het graf.

De heer J. Hudig, sprekende uit naam van het bestuur der Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen, herdacht met een kort woord de goede eigenschappen van den overledene, die, als leerling op de Academie gekomen, gedurende 40 jaar, als man, met woeker weergaf wat hij daar leerde. Weeldenburg was een aangename persoonlijkheid, een algemeen bemind man, een gaarne geziene figuur.

Tot slot voerde de heer S. de Clercq uit den Haag het woord namens de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in welker hoofdbestuur de overledene 4 jaren zitting had. Hij herdacht den sympathieken eenvoud, die van zijn figuur uitging en richtte een woord van deelneming tot de nablijvenden, daarbij hij een woord van vaarwel voegende.

J. F. STAAL. †

Woensdag jl. is hier ter stede in den ouderdom van 68 jaren overleden de heer J. F. Staal, lid der bekende aannemersfirma Staal & Haalmeijer.

Op de Nieuwe Oosterbegraafplaats had Zaterdagmiddag onder zeer veel belangstelling de ter aardebestelling plaats. Een vijftal kransen dekten de baar.

HET RAADHUIS VAN AMSTERDAM.

Na langdurige discussies heeft de Gemeenteraad van Amsterdam in zijn jongste vergadering met 23 tegen 19 stemmen een voorstel van den heer Vliegen c.s. aangenomen, dat tot strekking heeft B. en W. uit te noodigen om, alvorens omtrent de voorziening in de behoefte aan een nieuw Stadhuis definitieve voorstellen te doen, zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken te wenden met de vraag te willen bevorderen, *dat het Koninklijk Paleis op den Dam weder ter beschikking der Gemeente worde gesteld.*

III. REISSCHETSEN VAN ZWEEDSCHE EN NOORSCHE ARCHITECTUUR, UIT HET OPENLUCHT MUSEUM TE STOCKHOLM DOOR M. DE KLERK.

Op een der eilanden van het eilanden-complex, dat de stad Stockholm formeert, is het Openlucht Museum „Skausen", gelegen.

Dit Museum, benevens het op 't zelfde eiland staande Noorsch Museum, waar vóornamelijk meubelen, gereedschappen en kleederdrachten zijn tentoongesteld, biedt gelegenheid tot uitgebreide studie van de zoozeer belangrijke voortbrengselen uit den loop der eeuwen van Zweedsche, Laplandsche en Noorsche Volkskunst.

Hier toch zijn woonhuizen met de daarbij behoorende voorraadschuren, stallen enz., welke men uit particuliere handen heeft weten te bemachtigen, in hun oorspronkelijken staat, weder opgesteld en ingericht, terwijl ze bij bij dag bewoond worden door mannen en vrouwen, gekleed in den nationaaldracht der provincie, waaruit het betreffende huis afkomstig is. Deze lieden, die tevens dienst doen, als bewakers, houden zich bezig met het beoefenen van Slöyd, zóoals houtsnijden, weven, kantwerken, borduren, enz., zoodat de bezoeker zich geheel verplaatst ziet in het dagelijksche, bedrijvige leven dier menschen.

Ook de omgeving dezer woningen is, zooveel mogelijk in overeenstemming met den oorspronkelijken natuurstaat aangelegd, terwijl men zelfs de dieren, welke in de Noordelijke streken van Skandinavië leven, als onmisbare stoffage naar dit Museumterrein, heeft overgebracht.

Door een en ander is het dan ook moeilijk zich er in te denken, dat men slechts in een zoogenaamd Museum rondwandelt.

De woningen en schuren zijn meestal uit blokhout samengesteld, aangezien zooals bekend is, hout, in houtrijke landen, als het meest economische bouwmateriaal benut wordt. De winterhutten evenwel, der meest noordelijke volken, zijn half in den grond gegraven, verder zeer primitief van steenblokken opgestapeld en afgedekt met mossen en andere steenplanten ter beschutting tegen de felle koude.

Bijgaande afbeelding geeft een schets van een houten klokkentoren, uit een der noordelijke provinciën van Zweden. Deze toren, op den grond naast de kerk geplaatst, vervangt den gebruikelijken kerktoren. Hij is geheel uit hout, en masten saâmgesteld en is zoowel de kap als de spits, met houten leivormige plankjes afgedekt. Deze houtbedekking kan, wegens haar harstrijkheid, de weersinvloeden van eeuwen trotseeren. De houten wenteltrap, die even tusschen de masten zichtbaar is, voert via een bordes naar de klok, welke haar geluid door de thans met plankjes gedichte, schalmgaten verspreid heeft. (Wordt voortgezet).

EEN CEMENTSOORT GEWEIGERD.

Eenigen tijd geleden wendde een handelaar in portlandcement zich per schrijven tot onze redactie, verzoekende (onder bijvoeging van een 5 stuks officieele proefstaten v.h. proefstation Koning en Bienfait) „op ongeregelde tijden monsters uit zijne aan te komen ladingen of uit zijne in magazijn aanwezige voorraden te trekken; deze voor zijne rekening te laten onderzoeken aan een door onze redactie aan te wijzen proefstation en de uitslagen dier proeven in de vakbladen bekend te maken". Een en ander als gevolg van het weigeren van zijn merk voor eene belangrijke portland-cementleverantie ten dienste van een bouwwerk te Zaandam. Het geweigerde merk betrof het „Good Hope" cement van de „Bonne-Esperance" fabriek te Turnhout, in „Wodan" zakken.

Vooraleer nader op dit schrijven in te gaan richten wij ons eerst tot de architecten van bedoeld bouwwerk en stelden hen daarbij de vraag „of het juist was (wat voornoemde handelaar beweerde) dat de Good Hope cement geweigerd was geworden op grond van in Architectura

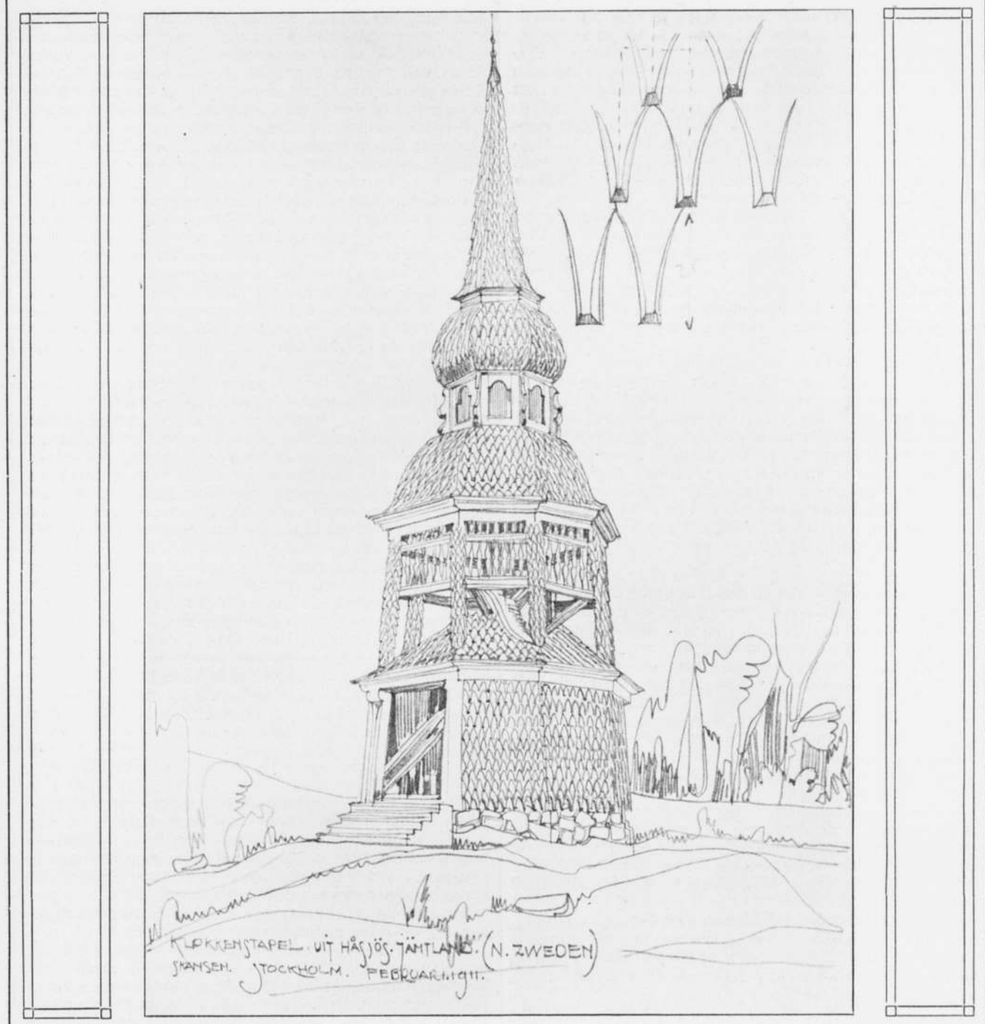

Schets van een houten klokkentoren uit een der Noordelijke provinciën van Zweden.

verschenen artikelen onder het hoofd „Geknoei bij den cementhandel".

Wij kregen op deze vraag ten antwoord *dat de weigering enkel en alleen berustte op grond van het bestekskartikel dat Syndicaats-cement voorschrijft.* Bovendien werd Wodan (Good-Hope) cement voor natuur-cement aangemerkt en was de eisch hieromtrent: prima *kunstmatige* portland-cement.*)

*) Good-Hope cement uit de Bonne-Esparancefabriek is inderdaad *Kunst-portland-cement,* dus géén natuur-cement.

Nu wij dus precies wisten waar de schoen wrong, hadden wij de zaak gevoegelijk als afgedaan kunnen beschouwen. Evenwel kwam het ons meer gewenscht voor, vooral met het oog op wellicht meerder voorkomende gevallen, hier nog wat dieper op in te gaan en ook eens te onderzoeken wat voor cement het Wodan (Good-Hope) cement toch eigenlijk wel is.

Het volgende bleek het geval te zijn:

Voornoemde handelaar levert, behalve Excelsior (een natuurcement) het gewraakte Good-Hope-cement of

„kunstmatige" Wodan-cement, dat hij betrekt van de „N.V. Bouwmaterialenhandel v.h. G. M. Stuifsand" te Utrecht. Deze firma zegt den *alleenverkoop* van het Wodan-cement te bezitten wat volkomen juist is wanneer daarbij gelet wordt op het feit dat een *Wodan-cement-fabriek niet bestaat* en *Wodan* niets anders is als een *eigen handelsmerk* der firma Stuifsand, wat den 6den Maart 1909 onder no. 24623 door den Heer G. M. Stuifsand werd gedeponeerd. Onder den naam *Wodan* nu werden in den loop der jaren door bedoelde N.V. heel wat cementen aan de markt gebracht.
Het begon met probeeren en beviel het om diverse redenen niet dan was het: wie volgt. Zoodoende deed het merk Wodan dienst als proefkonijn totdat ..... er eene fabriek gevonden werd die *het* merk Wodan nu alle luister zou bijzetten n.l. de Bonne-Esperance-fabriek te Turnhout, een fabriek, die zich dus blijkbaar schijnt te leenen om in Wodan-zakken Bonne-Esperance cement te storten.
Of er momenteel nog steeds Bonne-Esperance cement in Wodan zakken gevonden wordt, blijft een open vraag. Wie zal daarop een afdoend antwoord durven geven, gezien de vele en langdurige „proefnemingen" om eene goede cement onder de Wodan-vleugelen te stellen, en nog het ernstig feit dat de Bonne-Esperance fabriek ook wel *met andere cement hare eigen zakken vult* (zie Industrieel Weekblad van 14 Jan. 1911; Algemeen Ned. Advertentie blad van 4 en 11 Febr. en 18 Maart 1911. En nu komt, Oh noodlot, de Wodan (Good-Hope) cement juist van deze fabriek.....

* * *

Terugkeerende tot ons punt van uitgang, moeten wij al dadelijk opmerken dat het niet op den weg eener redactie ligt van tijd tot tijd monsters te gaan trekken in magazijnen van handelaren in dakgrint, tuinaarde en portland-cement, vooral wanneer zij daarbij nog voor het feit zou gesteld worden dit uit diverse partijen en diverse soorten te moeten doen. Bovendien zou dit al spoedig onbegonnen werk blijken te zijn wanneer nog *halve zakken* of zakken met een inhoud van zooveel of zooveel *kop* zouden aangetroffen worden. Hoe zou op deze wijze eenige afdoende contrôle mogelijk zijn?
Doch buiten dat, prima cement komt van prima fabrieken die enkel en alleen onder *eigen fabrieksmerk* haar cement aan de markt brengen en heel wijzelijk van „handelaarsmerken" *niets* moeten weten, ook al beweert de handelaar met pathos „dat de naam nu reeds bij vele belangrijke Directies is ingevoerd en meer bekendheid heeft gekregen".
Goede fabrieken *hebben een naam te verliezen* en zullen zich dus wel wachten hare zakken met minderwaardige cementsoorten te vullen ook al zouden die zes van de tien keer onveroordeeld een proefstation verlaten.

* * *

Bij het kiezen eener cementsoort door de „vele belangrijke Directies" dient dus als eerste stap in de goede richting het aanwijzen van een *prima fabricaat* te geschieden; eerst dan is er van een gezonde basis, betreffende het te leveren cement, sprake. Plicht is het nu vervolgens dat èn door Directie èn door den aannemer hieraan streng de hand wordt gehouden d.w.z. dat men ook scherp toeziet *wie* nu het voorgeschreven cement levert. Ook hieromtrent dient men zich van prima referenties te verzekeren. Is de partij dus te klein om regelrecht van de fabriek te betrekken, welnu, een hoogst betrouwbaar tusschenpersoon kan veilig toegelaten worden, doch als zoodanig kan o.i. nimmer een handelaar met eigen „merken" beschouwd worden. En weigeren ten slotte Directie's en aannemers een werk te gaan beginnen „dat voor het geld niet te maken is" of waar men te voren reeds van zeggen kan „dat er geld bij moet" zoo zal *f* 1.— per 1000 K.G. méér waarlijk niet van invloed blijken te zijn op een artikel waaraan in onzen tijd terecht zulke hooge eischen gesteld worden.
Men late dus voor groote bouwwerken tijdig de benoodigde hoeveelheid cement in zoo groot mogelijk quantum aanvoeren en overtuige zich daarbij terdege van den herkomst van het artikel. Uit de aangevoerde partij nu worden *eenige* monsters getrokken die onder den *eigen* naam der fabriek (dus *niet* onder „pseudo's" als: Wodan, Puike, Electra of wat niet al) naar een *tweetal* proefstations ter keuring worden opgezonden en in negen en negentig van de honderd gevallen zal men veilig den uitslag kunnen tegemoet zien, vooropgesteld, dat men zich er terdege van heeft overtuigd dat het product inderdaad afkomstig is uit eene werkelijke portland-cementfabriek.
Op deze wijze worden alle partijen bevredigd en zal het risico tot een minimum worden terug gebracht.
Wordt nu nog door de fabrieken *meerder zorg aan het dichtbinden en plombeeren der zakken* besteed en *het touw voortaan niet alleen om doch ook door de strop gedaan;* en wordt de invoer van portland-cement in ons land dan van *Rijkswege* gecontroleerd, waardoor men alras de minderwaardige soorten buiten eigen terrein houdt, zoo zal er voor den architect en voor den aannemer een tijdperk van hoog noodige rust aanbreken en zal de eerste bij een bouw aan nog wat anders en nog wat meerder kunnen denken dan aan goede portland-cement alleen, en zal de laatste met gerustheid kunnen blijven verklaren dat het aangevoerde portland-cement *waarlijk* de voorgeschrevene soort is. Dat die tijd niet verre meer zij! ADR. M.

NATIONALE BOUWKUNDIGE STUDIE-PRIJSVRAAG MET ALGEMEENE MEDEDINGING, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BAKSTEENFABRIKANTEN.

Onderwerp: Landelijke woning.

PROGRAMMA.

Artikel 1. Er wordt verlangd het ontwerp van eene landelijke woning, bestemd voor een gezin, bestaande uit man, vrouw en drie kinderen, op geheel vrij terrein. Deze woning moet bevatten twee woonkamers (waarvan de eene minstens 16 vierkante M.), twee slaapkamers en een keuken. De bouwsom bedraagt *f* 2000.— ad *f* 2200.—, waarin niet begrepen is de aanleg der huisrioleering voor zoover zich deze buiten het gebouw bevindt.
Art. 2. Het huis moet geheel in baksteen zijn opgetrokken en met pannen gedekt. Buitenmuren dik 22 cM.; binnenmuren dik 11 cM. Fundeering op staal, aangelegd op 50 cM. beneden Peil. Bovenkant vloer beganen grond 18 cM. boven Peil. Peil gelijk grondslag. Voor 't geheele gebouw en de onderdeelen daarvan zoo *veel* mogelijk baksteenproducten toe te passen, alle Nederlandsch fabrikaat.
Art. 3. Gevraagd wordt: *a.* Plattegrond(en) op schaal 1 à 50 in zwarten inkt op wit papier. *b.* Alle gevels, een langs- en een dwarsdoorsnede op schaal 1 à 50 in zwarten inkt op wit papier. *c.* Voornaamste gevel op schaal 1 à 20, in kleuren op wit papier. *d.* Perspectiefteekening van het gebouw in kleuren, ooghoogte 1.75 M. boven Peil. Al deze teekeningen op wit papier, ongeëncadreerd, niet gerold en niet opgeplakt. Formaat der teekeningen 50 × 70 cM.

e. Een begrooting, waaronder verstaan wordt de totale kubieke inhoud, buitenwerks gemeten en genomen vanaf bovenkant vloer beganen grond, voorts de bouwkosten per M³.
Op verzoek der jury moet de inzender binnen een week zijn uitgewerkte begrooting overleggen. Bij het bepalen der prijzen kan gerekend worden, dat de bouwplaats gelegen is nabij spoor en scheepvaartwater. *f* Een korte memorie von toelichting, met volledige aanduiding der materialen.
Art. 4. Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin zich de naam van den ontwerper bevindt.
Op de buitenzijde der enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en een motto, dat ook voorkomt op elk der stukken, bij de inzending behoorende.
Art. 5. De jury zal bestaan uit de architecten Jos. Cuypers, J. Gratama en H. J. M. Walenkamp, allen te Amsterdam.
Als eerste prijs wordt uitgeloofd *f* 175.—, als tweede prijs *f* 100.— en als derde prijs *f* 50.—.
Wanneer geen der inzendingen voor eene volledige bekroning in aanmerking komt, kan de jury voorstellen een andere verdeeling van het totaal bedrag voor prijzen vastgesteld, onder de beste ontwerpen, mits totaal het bedrag van *f* 325.— niet wordt overschreden.
Art. 6. De ontwerpen blijven het eigendom der ontwerpers. De bekroonde ontwerpen worden door de Vereeniging gepubliceerd in haar orgaan *Klei*, voor welke publicatie dat blad de voorkeur geniet.
Art. 7. De jury kan met goedvinden van den ontwerper meerdere niet-bekroonde ontwerpen ter publicatie in het orgaan *Klei* aan het Bestuur der vereeniging voordragen. Voor deze publicatie wordt *f* 25.— per ontwerp vergoed.
Art. 8. De ontwerpen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 1en Mei 1912 aan het adres der *Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.*
Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan: *Prijsvraag Baksteenfabrikanten.*
Art. 9. Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van dit programma, of die, waarvan de ontwerper vóór de uitspraak der jury zijn naam op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking.
Art. 10. De jury verplicht zich, uitspraak te doen vóór den 1en Juni 1912 en haar oordeel over al de bekroonde en ter publicatie voorgedragen ontwerpen in haar rapport mede te deelen. Het jury-rapport zal zooveel mogelijk te gelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen.
Art. 11. Inlichtingen kunnen schriftelijk gevraagd worden aan de jury, per adres *Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst* voornoemd, uiterlijk tot 15 Maart 1912.
De gevraagde inlichtingen worden verstrekt door publicatie in het orgaan „Klei", Bouwkundig Weekblad, Architectura, Bouwwereld, Opmerker en Centraalblad der Bouwbedrijven.
Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma.
Art. 12. De Vereeniging behoudt gedurende drie maanden na de jury-uitspraak de beschikking over de ontwerpen, ten einde deze in eenige plaatsen van het land openbaar ten toon te stellen.
Na afloop van dezen termijn worden de inzendingen vrachtvrij aan de ontwerpers of correspondentie-adressen teruggezonden.
Art. 13. De mededinging is opengesteld voor alle Nederlanders.

PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".

PRIJSVRAAG No. 1.

Gevraagd wordt *een ontwerp voor de versiering van een plafond*, geschikt om in schablone-techniek te worden uitgevoerd. Het plafond is van een tuinkamer, die 4 M. hoog, 6 M. lang en 4 M. breed is, terwijl de versiering moet bestaan uit een rand òf middenstuk.

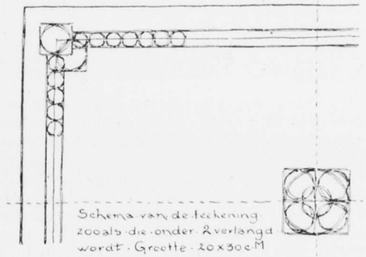

Verlangd wordt:
1. Een *schets* van de geheele versiering in kleur;
2. Een teekening, uitgevoerd in zwart op wit papier of carton (dus niet gewasschen en geschikt voor reproductie), die 20 × 30 cM. groot is, en waarop voor moet komen het middenstuk in zijn geheel en één der hoeken; dus ongeveer als op bovenstaande schets;
3. Een teekening, uitgevoerd in zwart op wit papier of carton, (niet gewasschen, geschikt voor reproductie) van de hoekoplossing, groot 6 × 9 cM.
De Wed. J. Ahrend en Zoon's Boekhandel en Uitgevers-Maatschij stelt de volgende prijzen beschikbaar: 1e prijs *f* 50.—, 2e prijs *f* 25.—, 3e prijs *f* 10.—, 4e en 5e prijs ieder *f* 7.50.

PRIJSVRAAG No. 2.

Gevraagd wordt: Een natuurstudie naar een plant, met toepassingen van deze plant in ornament. De inzendingen moeten aan de volgende eischen voldoen:
1. De natuurstudie moet naar een levend exemplaar zijn gemaakt, (dus niet naar fotografie of teekening) en bevatten:
a. de plant in haar natuurlijke groeiwijze en *b.* de onderdeelen ervan gestyleerd.
2. De toepassingen in ornament moeten minstens een kleinste afmeting hebben van 12 cM.
3. De teekeningen moeten op wit papier of carton zijn vervaardigd uitsluitend in zwart, zoodanig, dat ze voor reproductie geschikt zijn (dus geen gewasschen teekeningen).
4. De toepassingen in ornament moeten vergezeld gaan van een afzonderlijke omschrijving, voor welke doeleinden ze gebruikt kunnen worden.
De Wed. J. Ahrend en Zoon's Boekhandel en Uitgevers-Maatschij stelt de volgende prijzen beschikbaar: 1e prijs *f* 60.—, 2e prijs *f* 30.—, 3e prijs *f* 10.—.
De inzendingen moeten *vóór of op 1 Mei 1912* in bezit zijn van de Wed. J. Arend & Zoon's Boekhandel en Uitgevers-Maatschappij, Singel 24, Amsterdam. Iedere in-

zending moet voorzien zijn van een motto, en vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, *waarin* naam en adres van den inzender, en *waarop* hetzelfde motto voorkomt, dat op de teekening staat.
Alle inzendingen blijven het eigendom van den inzender.
De uitgeefster van Sierkunst behoudt zich echter het recht voor, *alle* inzendingen te reproduceeren, die de Jury geschikt acht voor publiciteit.*)
De bekroonde ontwerpen worden gereproduceerd met den naam van den inzender; de niet bekroonde met het motto alleen.
De Jury zal bestaan uit de heeren Chris Lebeau, Georg Rueter en Jan Godefroy.

*) Op verzoek heeft de prijsvraag-uitschrijfster zich bereid verklaard deze bepaling te lezen als volgt: „De uitgeetster van Sierkunst stelt zich voor alle inzendingen te reproduceeren die de Jury geschikt acht voor zoover de inzenders tegen over een te komen vergoeding daartoe hunne ontwerpen wenschen af te staan". (RED.)

INGEZONDEN.

Nu in het verslag der vergadering van 7 Februari van het incident-Nijhoff gewag wordt gemaakt, behooren, wie deze bijeenkomst niet hebben bijgewoond, te weten, waarom het ging.
Ik vertoonde een afbeelding van het paleis van Theoderik te Ravenna, in de 6e eeuw gebouwd, en wees er op, dat de gevel dezelfde eigenaardigheden had als sommige bouwwerken van den architect Lloyd Wright, die de heer Berlage ons in Artis had laten zien. Daarbij zei ik nog „dat er dus niets nieuws onder de zon was". Dit heeft den heer Nijhoff geërgerd, ofschoon ik er niets kwaads mede bedoelde. Doch nu vond ik in Berlage's opstel „Over moderne Architectuur", in het tijdschrift „De Beweging" het volgende:
„Wat de massagroepeering betreft, waarop bij de moderne architectuur de nadruk moet vallen, zoo blijkt de Oostersche kunst reeds min of meer daaraan te voldoen, zoodat voor hen die bang zijn voor een nieuwere richting, de geruststelling blijft, dat er ten slotte „niets nieuws onder de zon" blijkt te zijn.
Zonder het te weten heb ik dus hetzelfde gezegd als de heer Berlage. A. W. WEISSMAN.

VERPLAATSING VAN EEN PETROLEUMTANK.

EENIGEN tijd geleden werd mijn advies gevraagd nopens de verplaatsing van een petroleumtank over een afstand van ongeveer 100 M. Het gevaarte, hoog 11 M. met cirkelvormigen plattegrond van 17 M. middellijn, woog 90.000 K.G.; afmetingen en gewicht waren zoo groot, dat eene verplaatsing slechts op buitengewone wijze kon geschieden.
Dit werk werd dan ook op zeer bijzondere manier ten uitvoer gebracht; de toegepaste voorzieningen, de voorgevallen feiten en niet het minst de eenvoudige statische berekeningen, die aan de voorzieningen ten grondslag strekten, mogen hier worden medegedeeld.
Bedoelde tank, een uit plaatijzer geklonken ketel zonder eenig binnenwerk, heeft een inhoud van 2500 M³. Hij werd gedragen door een betonplaat, steunende op 81 palen. Bij de beproeving, waarbij de tank met water werd gevuld, bezweek de fondeering. De oorzaak werd gezocht in te zware belasting van elken paal, zoodat eene nieuwe fondeering, rustende op 286 palen, werd gemaakt in de nabijheid der eerste. Het eigenlijke nieuwe fondament bestond uit een kuip van gewapend beton gevuld met zand, waarvan het bovenvlak 0.7 M. hooger kwam te liggen dan de onderkant van den tank op zijn eerste fondament.

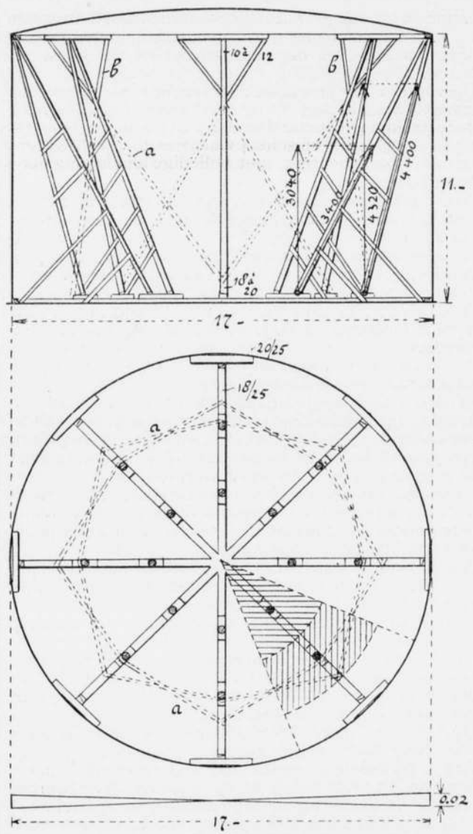

1. Bestutting, 1 : 200.

De aanwezigheid van een ringdijk rond de fondamenten — een gevolg van een wettelijk voorschrift nopens petroleumtanks — bracht den ondernemer op het denkbeeld een bassin te vormen, — dit zooveel noodig met water te vullen en den tank al drijvende te verplaatsen. Zoodoende ontstond de vraag of de bodem van den tank bestand zou zijn tegen den opwaartschen druk van het water en zoo neen, welke voorzieningen zouden noodig zijn om beschadiging te voorkomen.
Ik meende deze vraag op de navolgende wijze te moeten onderzoeken. Weliswaar vermoedde ik aanstonds, dat de bodem op zoo sterke wijze zou worden gespannen dat de bevestigingsrand bezwijken zou, maar meer betrouwbaar leek mij de te verwachten krachten — zij het ook benaderend — onder cijfers te brengen.
De diepte van indompeling wordt gevonden door het gewicht te deelen door het bodemoppervlak; alzoo bedraagt zij:

$$^{90}/_{227} = 0.4 \text{ M.}$$

De bodem wordt dus belast met een opwaartschen druk groot $0.4 \times 1000 = 400$ K.G. per M².. De bodem vormt

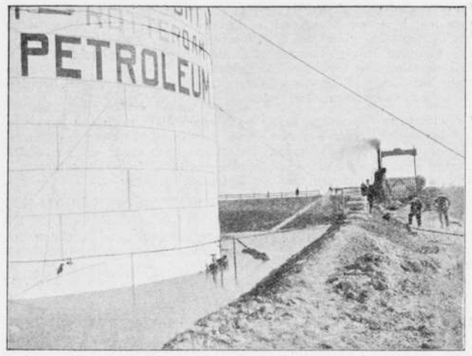

2. De tank drijvende, vóór de verplaatsing.

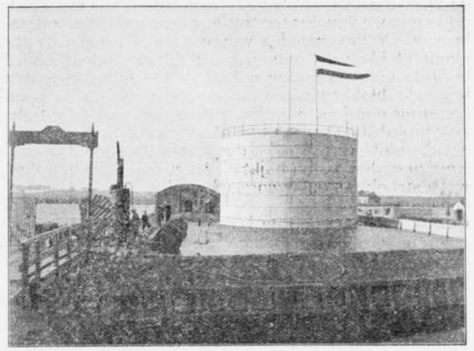

3. De tank verplaatst.

in zekeren zin een kabel; men kan zich denken, dat hij ontstaan is door wenteling van een kabel om een vertikale as. Derhalve oefent hij op de bevestiging een trekkende kracht uit, waarvan de horizontale ontbondene kleiner wordt, naar gelang hij meer doorbuigt, dus in dit geval de bodem hooger wordt opgeperst. Deze doorbuiging gaat gepaard met uitrekking, terwijl de uitrekking evenredig is met de grootte der spanningen in den bodem. Neemt men de elasticiteitsgrens, 2400 K.G. per cM.², als hoogste spanning aan, dan wordt daarbij een middellijn lang 17 M. uitgerekt tot

$$17\,(1 + 2400\,E) = 17\,(1 + {}^{2400}/_{2200000}) = 17.0187 \text{ M.}$$

Dit wordt dus de lengte van een boog, waarvan de koorde 17 M. is. Daaruit volgt voor de lengte van den pijl 0.37 M. Men kan nu den vloer verdeeld denken in sectorvormige gedeelten, zooals er een in de figuur is geteekend. De gemiddelde breedte bedraagt 1 cM., de belasting is 0.4 K.G. per cM². Past men hierop de formule van den kabel toe, dan vindt men voor de horizontale ontbondene der steunpuntsreactie, — alzoo de kracht, waarmede in horizontalen zin over 0.02 M. lengte aan het randhoekijzer wordt getrokken —:

$$\frac{ql^2}{8f} = \frac{0.04 \times 1700^2}{8 \times 37} = 390 \text{ K.G.}$$

Per cM. lengte wordt het randhoekijzer belast met eene radiaal gerichte kracht groot 390 : 2 = 195 K.G., bijgevolg bedraagt de samendrukkende totale kracht:

$$1700 \times 195 \text{ K.G.} = 330000 \text{ K.G.}$$

Tegen deze kracht zou het randhoekijzer, $11 \times 11 \times 1.2$ cM., niet bestand zijn, ook al zou men de aangrenzende deelen van den bodem en den staanden wand ook daarbij rekenen. Bijgevolg was het noodig de oppersing van den bodem te beletten.
Het beste leek mij een stelsel van stutten regelmatig over het bodemvlak verdeeld en met de boveneinden steunend tegen den rand, waar het bovenstuk aan den staanden wand is verbonden. Deze beide constructiedeelen zouden dan uitsluitend getrokken worden, waartegen zij van zelf zeer goed bestand zijn. Zoodoende werd de indeeling ontworpen, die in den plattegrond zichtbaar is. De druk, dien daarbij elke stut voor zijn rekening zou krijgen, kon vrij nauwkeurig worden geschat; elke stut zou worden belast met de oppersende kracht werkzaam op de gedeelten, die met eene arceering zijn aangegeven. De belasting van een stut werd zoodoende gevonden: in vertikalen zin,

per binnenstut: 7.6 M². à 400 K.G. = 3040 K.G
per buitenstut: 10.8 M². à 400 K.G. = 4320 K.G.
volgens de as van den stut,
per binnenstut: zie figuur 1, 3400 K.G.
per buitenstut: 4400 K.G.
Hiervoor waren steigerhouten het aangewezen materiaal; deze rondhouten, dik aan den top 10 à 12 cM. en aan den voet 18 à 20 cM., zouden dus eene maximum drukspanning hebben op te nemen van 4400: $(\pi/4 \times 10^2) = 56$ K.G. c.M².
Dit bedrag, dat voor eenvoudige samendrukking valt beneden de grens der gebruikelijke toe te laten spanning, was voor een stut-in-het-algemeen zeer hoog. Daaruit vloeide de noodzakelijkheid voort de steigerhouten tegen *knik naar alle zijden over hun volle hoogte* te verzekeren. In de figuur is zichtbaar, dat zulks niet ten volle is geschied; — weliswaar is in zeer ruime mate gezorgd tegen knik in een radiaal vlak, maar tegen knik in een vlak evenwijdig aan den cirkelomtrek waren alleen de schuin gestelde schoren a en b aangebracht. *Horizontale* koppeling volgens het beloop der zijden van een regelmatigen achthoek ware zeker meer doeltreffend geweest.
De inrichting der bestutting is overigens in de figuur zichtbaar, alle stutten waren aan de ondereinden opgewigd en zulks was ook het geval met de radiaal geplaatste balken op den bodem, ter plaatse waar deze tegen den zijwand steunden.
Het aanbrengen van deze voorzieningen was bezwaarlijk, eensdeels omdat alle materialen door één mangat moesten worden binnengebracht, anders deels omdat in dien ketel alle geluiden op geweldige wijze werden heen en weer gekaatst.
Nadat de bestutting was voltooid, werd, binnen een tijdsverloop van 17 uren, het bassin gevuld tot 0.385 M. water diepte, de tank drijvende gemaakt, — het bassin nog tot 0.7 M. meerdere diepte volgepompt, — de tank verplaatst, 1/8 slag gedraaid en door gedeeltelijke vulling met water neergezet op zijn nieuw fondament.
Uit de photo's valt het niet moeilijk zich hiervan een voorstelling te vormen. In fig. 2 zijn o.a. de haaltouwen duidelijk zichtbaar.
Een woord van lof voor deze kranige manoeuvre komt zeker toe aan de firma J. en D. EILMANN en den heer J. COENRAAD, te Zaandam.
Bij opening van het mangat bleken 6 van de 8 binnenstutten ruim 20 cM. zijdelings uitgebogen te zijn; hoe groot

de uitbuiging tijdens de vaart is geweest, viel niet meer na te gaan, 2 van deze 6 stutten waren nabij den top gebroken. De boveneinden waren 4 à 5 cM. diep in de liggende blokken gedrongen; — blijkbaar hadden zij het hard te verantwoorden gehad. — De indrukking der liggende blokken was te voorzien geweest. Bij eene belasting van langsvezelhout bedraagt toch de indrukking bij 50 K.G. per cM². reeds 1/8 der dikte. Bedenkt men, dat die blokken ± 25 cM. dik waren en door 2 stutten werden gedrukt, dan blijkt dit practische resultaat vrijwel te strooken met bovengenoemd door proeven gevonden cijfer.

Eenige maanden daarna is een tankverplaatsing uitgevoerd op een terrein te Delft. Daarbij is o.a. gebruik gemaakt van saamgeperste lucht, waarbij eveneens zeer goede resultaten werden verkregen. De bovengenoemde bezwaren verbonden aan het werken binnen in een tank werden zoodoende vermeden.

Utrecht, Januari 1912. VAN DE WIJNPERSSE.

VAN ALLERLEI AARD.

HET GRAF EN GRAFMONUMENTEN.

In de Dinsdagavond gehouden vergadering van den Katholieken Kunstkring De Violier te Amsterdam heeft Dr. Cuypers eene causerie gehouden over: Het graf en de grafmonumenten.

Spr. wees er op, dat tot de 16e eeuw twee hoofdgedachten in beeld zijn gebracht op de graven, te weten: eerbied voor de afgestorvenen en geloof aan een voortbestaan. Zoowel de ontzaglijke koningsgraven in Egypte als het eenvoudige kruis op een dorpskerkhof spreken die taal; eerst later wordt het afschrikwekkende, het lugubere van den dood afgebeeld en ook onze tijd vertoont nog steeds gebroken zuilen, een doovende lamp en dergelijke zinnebeelden van het leven, dat eindigt, een dood zonder meer. Spr. hoopt, dat men, indachtig aan het woord van Socrates, volgens hetwelk de dood is de poort naar een beter leven, weer de oude symboliek in eere zal herstellen....

Daarna liet hij in chronologische volgorde een vijftigtal lichtbeelden op het doek brengen, welke zijn betoog illustreerden: Egyptische pyramiden, sphynxen en tempelruïnen, Etruskische graven, de katacomben te Rome. De spreker herinnerde er hierbij aan, dat in de zandsteengroeven te Valkenburg onder zijn leiding eene verkleinde nabootsing van de katacomben is gemaakt. Het Mausoleum van Theoderik te Ravenna, een grafkapel te Jerusalem, een grafkapel te Caïro, enz. De tweede serie lichtbeelden opende met de vroegste steenen doodkisten en bevatte voorts een reeks van prachtige graftomben van de twaalfde eeuw af. Duidelijk was toen te zien hoe de devote beelden van weleer de rustig-slapende of vroom-biddende marmeren gestalten later werden gevolgd door meer realistische voorstellingen: vermagerde, afgestreden lichamen en reeds half verwoeste wezentrekken of volkomen geraamten. Eén ding, zoo merkte Dr. Cuypers snaaks op, werd ook in dien tijd niet vergeten: eene duidelijke herinnering aan den aanzienlijken stand en de hooge waardigheid van den afgestorvene, een ellenlang opschrift, reeksen wapens en afbeeldingen van de aardsche pracht, die, het sterfelijk lichaam omringd had, ontbraken nimmer aan de tombe.

De spreker vond een zeer aandachtig gehoor.

VONDSTEN UIT ROMEINSCHEN TIJD.

Op een stuk land van den heer A. Honingman te Heerlen, heeft men een gedeelte uitgegraven van een Romeinschen pottenbakkersoven, die afkomstig moet zijn uit het midden der eerste eeuw tot het begin der tweede eeuw na Christus.

Dit is de eerste in Limburg gevonden Romeinsche oven, die zoo compleet was. Het groote terrein in het rond is als bezaaid met scherven uit den Romeinschen tijd en men hoopt nog meerdere belangrijke vondsten te doen.

Door de arbeiders, die op het terrein werkzaam waren, zijn volgens hun zeggen vier dergelijke ovens vergraven. In een daarvan vond men nog heel wat Romeinsch aardewerk en wel op de plaats, waar het in den oven gebakken was. Van dit aardewerk heeft de gemeente een gedeelte overgenomen terwijl de rest is aangekocht door het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

Door den heer H. Martin, assistent aan genoemd museum, worden de verdere werkzaamheden geleid.

Bouwkunst te Groningen kreeg noch een volière noch een fontein in 't Noorderpark, maar wel *f* 250 voor de mooiste in 1912 te voltooien gevels of complex van gevels. 't Blijft maar de vraag wat men onder „mooie gevels" verstaat. Van de ultra-moderne mooiheid in bouwstijl vindt men er reeds een menigte bedenkelijke staaltjes.

N.V. VOOR HET MAKEN VAN WATERBOUW-, GROND- EN FUNDEERINGSWERKEN.

In eene te Amsterdam gehouden vergadering werd besloten tot oprichting van de N.V. voor het maken van Waterbouw-, Grond- en Fundeeringwerken.

Tot directeuren werden benoemd de heeren Ch. H. Bartels en L. A. Sanders.

Tot commissarissen de heeren W. Blankevoort Czn., aannemer te Haarlem, Mr. W. van Hoogenhuyze, directeur van de Giro-Bank te 's-Gravenhage, H. F. Boersma en J. Hornstra, aannemers te 's-Gravenhage, en Jhr. R. de Muralt, ingenieur van Schouwen te Zierikzee.

De vennootschap wordt gevestigd te Amsterdam.

WONEN IN 'T GOOI.

Te koop eene, drie jaar geleden, *onder architectuur* hecht gebouwde villa, met fraai aangelegden tuin.

„Onder een afdak" is begrijpelijk, doch wat beduidt „onder architectuur?"

BERICHT.

In de advertentie van de Firma MARTIN & CO. te Amsterdam, voorkomende in den Genootschapskalender voor 1912, is abusievelijk sprake van U Y-tegels. Dit moet zijn **U J**-tegels.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 6. Adressen aan den Minister van Waterstaat en aan den Raad der gemeente Zaandam, naar aanleiding van den voorgenomen bouw van een postkantoor aan den Dam te Zaandam. Restaureeren van gebouwen, door L. H. E. van Hylckema Vlieg. Afbeeldingen van de te verwachten nieuwe bebouwing aan den Dam, de Bijenkorf en de Groote Club. Voordracht Berlage over Amerika, met eenige af beeldingen van moderne Amerikaansche bouwkunst.

DE BOUWWERELD, No. 6. Frederik de Groote als bouwmeester en bouwheer, door J. H. W. Leliman (vervolg). Afbeeldingen van het nieuwe gebouw van de tegelhandel Heystee, Smit & Co., Reguliersdwarsstraat, architect J. F. Staal Jr.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43 1911); welk nummer nog steeds verkrijgbaar is.

II. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.

Bericht van de Uitgevers.

Losse omslagen, alsmede linnen banden (à f 1.—) voor den afgeloopen jaargang zijn bij ons verkrijgbaar.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Genootschapsprijsvragen 1911. — J. H. Leliman-prijsvraag 1911. — Prijsvraag Arbeiderswoningmeubileeringen van „Ons Huis" te Rotterdam. — P. A. Weeldenburg †. — J. F. Staal †. — III. Reisschetsen van Zweedsche en Noorsche Architectuur. — Een cementsoort geweigerd. — Nationale bouwkundige studie-prijsvraag. — Prijsvraag van het maandblad „Sierkunst". — Ingezonden. — Verplaatsing van een petroleumtank. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als candidaat voor het gewoon lidmaatschap wordt voorgesteld de heer E. Sunier, bouwkundige te Amsterdam, door de heeren Jan de Meijer en G. J. Rutgers.

II. Als adspirant-lid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer B. de Bruin, bouwkundig teekenaar te Sloten.

III. Door het Bestuur zijn de volgende adressen verzonden:

Aan den Raad der Gemeente Zaandam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,

dat het heeft kennis genomen van het ontworpen bebouwingsplan voor den Dam in Uwe Gemeente,

dat het eveneens kennis nam van het gewijzigd plan, U door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst voorgelegd en aanbevolen bij haar adres van 16 Oct. 1911,

dat het tot de overtuiging kwam dat dit laatste plan verreweg de voorkeur verdient boven het eerste,

dat het in het belang van het aesthetisch en praktisch benutten van de thans beschikbare ruimte te betreuren ware, indien het eerste plan tot uitvoering zou worden gebracht,

dat het om dezelfde reden eveneens te betreuren ware, indien Uw Raad volharden zou zijn besluit van 23 Januari l.l., goedkeurend den verkoop aan het Rijk van een terrein in het Noordelijk bouwblok, om daar een postkantoor te stichten,

dat daartoe als aangewezen is het bouwblok D in het meergenoemd plan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Redenen waarom het Genootschap „Architectura et Amicitia" U in ernstige overweging geeft het alsnog daar heen te leiden, dat de bebouwing plaats vindt als in het verbeterd plan bedoeld wordt.

't Welk doende zult Gij wel doen,

Het Genootschap „Architectura et Amicitia"
w.g. H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter.*
w.g. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

Amsterdam, 23 Februari 1912.

Aan Edel Achtbare Heeren Burgemeester en Wethouders der Gemeente Tiel.

Edel Achtbare Heeren!

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,

dat het heeft kennis genomen van het besluit van den Raad Uwer Gemeente waarbij een bedrag van *f* 1000.— gevoteerd werd voor het ontwerpen van plannen voor een nieuw raadhuis in Uwe Gemeente,

dat het in dit besluit meent te zien een wijze van voorbereiden van een bouwplan die alleszins waardeering verdient,

dat het in aansluiting daarmee meent goed te doen met U te herinneren aan het voordeel verbonden aan het uitschrijven van algemeene nationale bouwkundige prijsvragen,

dat deze wijze van te komen tot de keuze van een bevoegd bouwmeester in't algemeen aanbeveling verdient, en inzonderheid indien het geldt, als in dit geval, een openbaar gebouw; en meer en meer waardeering ondervindt, zoowel in het buitenland als in ons vaderland.

Wij wijzen op het zeer gunstig resultaat, dat de Gemeente Zeist heeft gehad met een prijsvraag voor haar Raadhuis.

Redenen, waarom het Genootschap voornoemd Uw Achtbaar College beleefd in overweging geeft eene algemeene nationale bouwkundige prijsvraag uit te schrijven voor het ontwerp van het Raadhuis Uwer Gemeente.

Het Genootschap stelt zich gaarne beschikbaar voor het verstrekken van nadere inlichtingen.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia"
w.g. H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter.*
w.g. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

Amsterdam, 23 Februari 1912.

IV. Door het lid, den heer G. J. Rutgers, wordt voorgesteld het onderstaand adres te richten tot het Gemeentebestuur van Amsterdam, welk voorstel, door het in het volgend nummer af te drukken toevoegsel toegelicht, zal worden behandeld in de 1309de leden vergadering op 6 Maart e.k.; zie verslag van de 1308ste vergadering hier achter.

V. In dank werd van den uitgever, den heer A. Oosthoek te Utrecht, ontvangen het eerste deel der *„Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst"*; waarvan eene bespreking zal volgen in deze kolommen.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

CONCEPT-ADRES, VOORSTEL G. J. RUTGERS.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam,

dat het met levendige belangstelling steeds gevolgd heeft het verloop van zaken betreffende de bebouwing van den Dam te Amsterdam en alles wat daarmee in

verband staat onafgebroken heeft gemaakt tot onderwerp van ernstig overwegen,
dat het van den Dam te Amsterdam, de historische plek bij uitnemendheid en nóg de kern van de hoofdstad, steeds hoog gespannen verwachtingen heeft gekoesterd ten aanzien eener waardige en aesthetische bebouwing als gevolg van zeer belangrijke wijzigingen in de belendingen, de uitmondingen van verschillende straten, enz.,
dat het heeft kennis genomen van de plannen tot bebouwing van twee zeer belangrijke terreinen aan en in de onmiddellijke omgeving van den Dam, namelijk die van de Bijenkorf en van de Groote Club, welke bebouwingen (—) van grooten invloed zullen zijn op den schaal van de waardigheid welke het aanzien van den Dam na voltooiing zal vertoonen, als beheerschende twee voorname punten,
dat deze kennismaking met bedoelde plannen het Genootschap, voornoemd, tot zijn diep leedwezen geen andere gewaarwording van die dan teleurstelling heeft doen ervaren, een teleurstelling die geworden is tot diepe verontwaardiging, wijl het geldt niet alleen het Amsterdam van heden, niet alleen de hoofdstad in de naaste toekomst; doch, en vooral niet minder, de plek die elken rechtgeaarden vaderlander heilig is van wege historie en traditie daaraan onafscheidelijk verbonden; buitendien wijl in de ontworpen gebouwen geen spoor is van eenige *rationeele*, dat is *gezonde*, opvatting van architectuur in verband met de bestemming van de onderhavige gebouwen, welke te voldoen hebben aan de eischen van onzen tijd, ergo vormen zullen moeten dragen van dezen tijd zoo zij aanspraak zullen mogen en kunnen maken op eenige kunstwaarde, en als zoodanig zullen kunnen bijdragen tot de zich zelf leidende ontwikkeling eener architectuur, als afspiegeling van een cultuur voortkomende uit de bestaansvoorwaarden welke door het hedendaagsche leven gesteld worden en waaraan noodzakelijk *moet* worden voldaan,
dat op grond van het voorgaande de voorgenomen bebouwingen volgens de thans bestaande plannen onherroepelijk veroordeeld moeten worden als zinlooze navolging van traditioneele vormen, welke totaal onvereenigbaar zijn met vorengenoemde hedendaagsche eischen, dat deze plannen tot geen ander resultaat vermogen te leiden dan tot een *zeer onwaardige bebouwing van den Dam*, waardoor eventueel later op te richten bouwwerken van betere kwaliteiten benadeeld en het totaal aanzien van den Dam en zijn omgeving volstrekt kunstwaardeloos gemaakt worden;
redenen waarom het Genootschap voornoemd Uw college met den meesten nadruk aanbeveelt alle pogingen in het werk te stellen welke kunnen leiden tot veroordeeling van de thans bekende plannen en het doen opmaken van andere om te komen tot eene bebouwing van den Dam met eene waardige architectuur, rationeel ontwikkeld uit de niet te loochenen toestanden van het werkelijke leven, waaraan zij deel zal gaan nemen.
't Welk doende, zult Gij wel doen,

Het Genootschap „Architectura et Amicitia"

Leden, ook buitenleden, die niet ter vergadering op 6 Maart, kunnen zijn, worden uitgenoodigd schriftelijk van hunne zienswijze te doen blijken.

VERSLAG VAN DE 1308ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 21 FEBRUARI 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN PARKZICHT.

Met een welkom aan de aanwezigen, in 't bizonder aan den heer Jos. Th. J. Cuypers, die bij herhaling bereid gevonden werd in onzen kring eene causerie te houden, opent de voorzitter, de heer H. A. J. Baanders de vergadering en wijst op de geëxposeerde antwoorden op de Leliman-prijsvraag B, Afsluiting van het Leidsche plein. De notulen der voorgaande bijeenkomst worden hierna gelezen en met een kleine verandering goedgekeurd.
Ingekomen is een schrijven van het gemeentebestuur van Amsterdam houdende mededeeling dat voor 1912 opnieuw een subsidie is toegestaan ten behoeve der Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht ten bedrage van *f* 3300.—, welk schrijven onder applaus voor kennisgeving wordt aangenomen. Vervolgens een schrijven van den heer A. H. Wegerif, lid van „A. et A." te Apeldoorn, van den volgenden inhoud:
„In de laatste nummers van „Architectura" had ik zeer zeker een protest verwacht tegen de gepubliceerde Bijenkorf en Groote Club-plannen. Misschien ben ik niet goed op de hoogte, en zijn deze plannen nog niet definitief vastgesteld. Moeten zij wellicht nog door de Gemeente of door de Schoonheids-Commissie goedgekeurd worden. Ik kan mij absoluut niet voorstellen dat de architectenwereld of „A. et A." genoegen zal nemen met de oprichting van zulke akelige gebouwen, op het meest bekende plein in Nederland. Laten wij ons in 'shemelsnaam met Heemschut-actie, met het doel het ver verwijderde mooie landschap te behouden, niet druk maken, zoolang we niet verhelpen kunnen, dat aan het voornaamste plein in ons land gebouwen gesticht worden in een stijl die eeuwen achter ons ligt en zoodoende een fout gemaakt wordt, die duizenden menschen hun leven lang een ongezonden bedriegelijken indruk van de bouwkunst onzer dagen zal geven. Het is toch beleedigend en vernederend om te meenen dat door geen der nu levende bouwmeesters geen gebouw gesticht kan worden, een product van onzen eigen tijd, dat zich aansluit aan een monumentaal bouwwerk van vroegere jaren. Is het geen onzin voor een Damverfraaiing millioenen uit te geven als het eerste werk van particulieren weer ontsieren is? Ik zou zoo graag hooren dat ons Genootschap ook hiertegen een protest zal doen hooren."
In aansluiting hiermee een voorstel van den heer G. J. Rutgers, lid van „A. et A." te Amsterdam, om in den vorm van een adres aan B. en W. van Amsterdam ten sterkste te protesteeren tegen de voorgenomen bebouwing van twee terreinen aan en in de onmiddellijke omgeving van den Dam, volgens de gepubliceerde plannen.
Het concept-adres wordt voorgelezen.
De voorzitter is van meening dat een actie, zoo men succes wil verwachten, snel moet worden behandeld.
De heer Cuypers acht, alvorens een oordeel voor of tegen de voorgestelde actie uit te spreken, meer gegevens omtrent de beschouwde plannen noodig.
De heer Weissman is weinig ingenomen met het „gepieterpost", doch vraagt zich af wat B. en W. zullen zeggen als wij gaan ageeren tegen plannen, die de revue gepasseerd hebben, waarmee bedoeld wordt, dat ze voor advies zijn geweest bij de Dam-, eigenlijk Paleis-Raadhuis-commissie, en noemt daarbij de reputatie dier commissie, welke geacht zal worden het beter te weten dan wij en waardoor niets zal worden bereikt.
De heer De Jongh, van meening, dat een dergelijke actie niet zonder gevaar is, bovendien nooit vroeger door „A et A" ondernomen is, gelooft dat w' ons niet op dien weg moeten begeven.
De heer Weissman verklaart in beginsel mee te gaan met de strekking van het voorstel, doch verwacht daarvan niets, ook om de werking van andere, ons onbekende invloeden.
De heer Van der Pluym verdedigt het voorstel op principieele gronden, waarvan geen afstand moet worden gedaan, al weet men vooruit geen resultaat te zullen hebben, dan nog mag men om redenen van principieelen aard een protest niet achterwege laten.

De voorzitter bespreekt de moeilijkheden, die voor het gemeentebestuur aan deze kwestie verbonden zijn. Zij antameerde zich de Dam-commissie voor deskundig advies. Wat wij in deze zouden kunnen doen is wellicht wijzen op het prijsvraagsysteem, doch dit is bij de overdracht niet voorbereid. De gemeente behield zich te weinig voor. Moeten w' ons daarbij nu neerleggen en aanvaarden al wat ons eventueel, superieur en minderwaardig door willekeurig gekozenen zal worden geleverd? De heer Joling vindt deze kwalificatie te sterk, meent dat bedoeld wordt met superieur modern, en meent daartegen te moeten waarschuwen, waarop de voorzitter de gebruikte woorden vervangt door „beter en minder goed".
De heer Rutgers licht het voorstel nader toe en is van meening dat A. et A. niet mag gedoogen dat de beschouwde zaak voortgang zal hebben zonder eenig protest. Ook al weet men dat men zich niet te vleien heeft met eenige hoop op succes eener actie, dan toch is het onze plicht op te komen tegen een zinloos gedoe als hier staat te gebeuren, tegen een gewetenlooze miskenning van dat gene wat een groep van werkers met tallooze opofferingen en onvermoeid pogen ons heeft gegeven, nml. een jonge kunst op gezonde beginselen berustende en voortgekomen uit den zich natuurlijk ontwikkelenden gang van het werkelijke leven rondom.
Besloten wordt hierna het voorstel aan te houden tot de volgende vergadering. Het concept-adres met de toelichting zal inmiddels door middel van het orgaan ter kennis van de leden worden gebracht.
Verder is ingekomen een schrijven van de Mij. tot Bev. der Bouwk. houdende verzoek om instemming te betuigen met haar adres aan den Gemeenteraad van Zaandam inzake de Dambebouwing aldaar. Het adres wordt voorgelezen. De situatie van het Damplein met de door den Raad reeds vastgestelde bouwblokken wordt geteekend alsook het door genoemde Maatschappij voorgestelde plan. Besloten wordt met de strekking van het adres der Maatschappij instemming te betuigen.
Medegedeeld wordt vervolgens de ontvangst van het eerste deel van het werk „De Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst", eerste stuk, de voormalige Baronie van Breda.
De voorzitter brengt dank en hulde aan de Rijks-commissie, met dit onderwerp belast, inzonderheid aan haren secretaris den heer Jan Kalf. Een bespreking zal in ons orgaan volgen.
Een voorstel van het bestuur om bij het Gemeentebestuur van Tiel aan te dringen op het uitschrijven eener nationale prijsvraag voor het ontwerpen van een nieuw Raadhuis aldaar, voor welk doel *f* 1000 door den Raad gevoteerd werd, wordt bij acclamatie aangenomen.
Mededeeling wordt gedaan omtrent de voorbereidingen door een inmiddels geconstitueerde commissie, waarvan de voorzitter deel uitmaakt, in bewerking genomen, teneinde in 1913 feestelijkheden te organiseeren. O.m. staat op het programma eene tentoonstelling van architectuur en nijverheidskunst; waarvoor van overheidswege steun verwacht wordt.
Omtrent de vroeger besproken actie tegen een herhaalde uitbreiding van de toevoegsels aan het Rijks Museum deelt de voorzitter mee dat deze zaak wordt geacht te verkeeren in een stadium, waarin een openbaar optreden momenteel nutteloos zou zijn. Alles wat men thans zou kunnen doen is aan het Gemeentebestuur van Amsterdam te vragen een eventueel verzoek van den Staat, om den Museumtuin verder te bebouwen, af te wijzen.
Na discussie en nadat de heer De Jongh het bestuur heeft gewezen op de groote verantwoordelijkheid welke het aanvaardt, wordt besloten vooralsnog een afwachtende houding aan te nemen.
Na bespreking van den stand van zaken ten opzichte van de schoonheidscommissie, en wat dienaangaande bekend geworden is, verklaart het bestuur zich op de hoogte te zullen houden van alles wat passeert om zoonoodig handelend te kunnen optreden. De heer De Jongh waarschuwt onder verwijzing naar 't geen de heer Van der Pek schreef, tegen ondoordachte instructiewijzigingen en uitbreiding van bevoegdheid en dringt aan op behandeling in de ledenvergadering.
De voorzitter geeft de noodige toelichting op het voorstel van het bestuur om definitief toe te treden tot het „Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen", en wel als constitueerende vereeniging. Na bespreking van de regeling der stemmingen in het Verbond wordt het bestuursvoorstel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.
Overgegaan wordt tot de verkiezing van 8 afgevaardigden naar de Algem. Vergadering van het Verbond op 31 Maart a.s. Gekozen worden achtereenvolgens de heeren: R. N. Roland Holst, M. J. Hack, Jos. Th. J. Cuypers, G. J. Rutgers, H. A. J. Baanders, Jan de Meijer, K. P. C. de Bazel en S. H. de Roos. De aanwezige heeren Hack, Rutgers, Baanders en De Meijer verklaren zich bereid tot de aangewezen functie.
Vervolgens worden uit dit 8-tal de heeren R. N. Roland Holst en K. P. C. de Bazel aangewezen om namens A. et A. zitting te nemen in het Algemeen bestuur van het Verbond. Aan het bestuur wordt overgelaten een lid van de Commissie voor het Kunstenaarscongres aan te wijzen.
De vragenbus levert een vraag op betreffende de paalfundeering, welke vraag aan de daartoe bestemde commissie zal worden overhandigd.
Na de gebruikelijke rondvraag volgt hierop sluiting. R.

IV. REISSCHETSEN, DOOR M. DE KLERK.

Op de N. O. punt van het eiland Seeland, daar waar de kust van Denemarken zich het meest buigt naar den Zweedschen oever, even ten N. O. van de stad Helsingör, ligt het machtige slot Kronborg. Kan men zich een beter plaats denken dan juist hier, waar het geschut de watervlakte kan bestrijken, om zoodoende de schepen bij het invaren van de Sond, te noodzaken tol te betalen.
Gebouwd hoofdzakelijk tusschen de jaren 1574—1585, onder den machtigen Koning Frederik II, ziet men ook hier weer dat het karakter van dien tijd zijn onvergetelijken stempel op dit werk heeft gedrukt, in al zijn kracht van de Deensche-renaissance. Hoewel aanvankelijk een Duitscher Hans, von Pascha, genoemd wordt als bouwmeester, kan men het geheele bouwwerk veeleer toeschrijven aan den Vlaming: Antonius Obergen uit Mechelen (den lateren stadsbouwmeester van Danzig).
De hierbij gaande teekening geeft een gedeelte van het binnenhof met het gezicht op de slotkapel. Rechts de groote toren, wiens muurvlakten sober oprijzen uit het veelhoekig plan — rustig zijn massa-verdeeling aanpassend bij de kapel — en eerst boven de noklijn der daken bewegelijker zijn vormen-spel ontplooiend en verfijnend tegen de lucht af te steken.
De kapel, waar in de benedenbouw de middeleeuwsche traditie voortleeft in haar spitsboog-vensters, heeft tot ingang een met beeldhouwwerk versierde deuromlijsting

Binnenhof van het slot Kronborg bij Helsingör in Denemarken.

en bekroning. Haar dakvlak wordt onderbroken door kleine dakkapellen en een uit tweeverdieping hoog dakvenster, het geliefkoosde onderdeel der Duitsche bouwkunst voor die dagen.
Links van de kapel sluit zich den verderen bouw aan.
In 't midden van het plein, daar waar thans de sprieterige lantaarn de eenzaamheid van het binnenhof nog verhoogt, stond eertijds een met beeldhouwwerk versierd achthoekig bassin, wiens bronzen kunstvoorwerpen volgens de overlevering verdwenen in den smeltkroes der Zweden.

V. D. P.

EERE-PRIJSVRAAG—GODEFROY.

Hieronder volgen de ingekomen vragen met de antwoorden der Jury:

Vraag 1. Zijn de aangrenzende terreinen met villa's bebouwd, of heeft er een totale bebouwing plaats?
Antwoord. Zie de situatie-schets.
Vraag 2. Wat wordt op pag. 1 regel 5 van het Programma bedoeld met: „een rechthoekig vrij terrein?
Antwoord. Zie de situatieschets.
Vraag 3. Wat wordt op pag. 1 regel 9 van boven bedoeld met: „belendende eigendommen". Zijn dit bouwterreinen of gebouwen; en als het gebouwen zijn, worden dan bedoeld villa's, die rondom vrij staan of aaneengesloten huizen op scheiding gebouwd?
Antwoord. Zie de situatieschets.
Vraag 4. Is de terreingrens aan de 2 straten de rooilijn of mag men daarbuiten blijven met de gevels?
Antwoord. Ontwerper is geheel vrij (zie ook het antwoord op vraag 10).
Vraag 5. Is het Café-restaurant uitsluitend ten dienste van het architectenhuis, of heeft het publiek er ook vrije toegang?
Antwoord. Het publiek heeft vrije toegang tot het Café-restaurant en wel van uit den hoofdverkeersweg. De pachter bedient *tevens* de architecten. (Zie Programma).

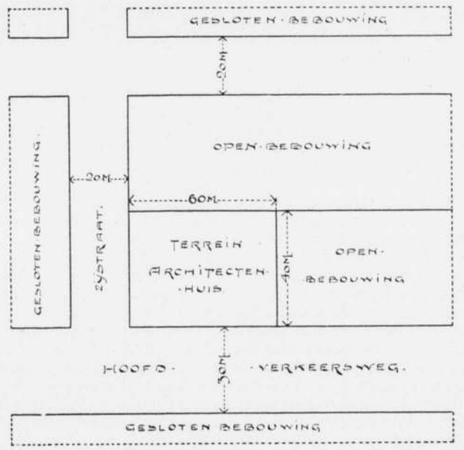

Vraag 6. Op pag. 3 regel 10 van boven staat: „Deze 5 vertrekken elk met een oppervlak van ongeveer 40 M². enz". Welk is dat 5de vertrek, want van de bibliotheek is de grootte reeds opgegeven 70 M².
Antwoord. Lees: deze *vier* vertrekken enz.
Vraag 7. Moet er een afzonderlijke toegang van af de straat zijn voor de woning van den Concierge?
Antwoord. De Concierge-woning moet toegankelijk zijn van uit het tochtportaal der groote vestibule.
Vraag 8. Moet er een afzonderlijke toegang met trappen van af de straat zijn voor de woning van den kasteleinpachter, de keuken en de kelders, of mag de transportlift hiervoor gebruikt worden?
Antwoord. De toegang tot de woning van den kasteleinpachter is door het café. Hij kan van de transportlift gebruik maken. (Zie Programma).
Vraag 9. Op pag. 3, regel 2 van onderen staat: „Een braak- en brandvrije safe, groot ± 3 M. Wat wordt hiermede bedoeld: 3 M². of 3 × 3 M.?
Antwoord. Lees ± 3 M².
Vraag 10. Moet het onbebouwde gedeelte van het terrein geheel achter het gebouw liggen of mag het gedeeltelijk er voor en gedeeltelijk er achter liggen, of wat op hetzelfde neerkomt, moet het gebouw rondom vrij liggen of moet het een aaneengesloten bebouwing vormen in aansluiting met aangrenzende gebouwen?
Antwoord. De voornaamste gevel moet aan den hoofdverkeersweg liggen. Terugsprong voor eventueele monumentale stoep of uitbouwingen worden toegestaan.
Het is natuurlijk de bedoeling (met het oog op de verpachting van het Café-restaurant) dat, na aftrek van het open, afgesloten expositie-terrein, een behoorlijke tuin overblijft voor het café.

Voor de Jury:
A. Salm G.Bzn.

PRIJSVRAAG ARBEIDERSWONINGMEUBILEERINGEN VAN „ONS HUIS" TE ROTTERDAM.

Lijst van alle ingekomen Ontwerpen:

No. 1. Motto „Rust".
„ 2. „ „Eenvoud".
„ 3. „ „Door willen tot kunnen".
„ 4. „ „Y Z".
„ 5. „ „Prijsvraag".
„ 6. „ „Dubbele halve cirkel waarin rechthoek met diagonalen en halve cirkel.
„ 7. „ Driehoek in cirkel.
„ 8. „ „Eenvoud in het huiselijk leven, Doet de mensch naar hooger streven."
„ 9. „ „Schijnen is een ijdle waan, Op het wezen komt het aan."
„ 10. „ „Travail".
„ 11. „ „1912".
„ 12. „ „Eenvoud" en Motto „Eigen".
„ 13. „ „Stop".
„ 14. „ „Zonder eenvoud geen gezelligheid".
„ 15. „ „Komfort".
„ 16. „ „Waarheid en Eenvoud".
„ 17. „ „Dar" en Motto „Anny".
„ 18. „ „Eenvoud I en II".
„ 19. „ „Colla" en Motto „Jetta",
„ 20. „ Cirkel in driehoek.

INTERNATIONALER VERBAND FUER DIE MATERIALPRUEFUNGEN DER TECHNIK.

Omtrent het te New-York in September a.s. te houden Congres, kunnen thans nadere bijzonderheden bekend gemaakt worden.
Den 2en September 1912, des avonds, zullen de leden worden ontvangen door de American Society for Testing Materials, onder medewerking der verschillende Amerikaansche Ingenieurs-Vereenigingen. Den 3den September, voormiddags feestelijke opening. Namiddags Sectie-Vergaderingen. Des avonds ontvangst door the American Society of Civil-Engineers.
Den 4en en 5en September zijn aan Sectie-Vergaderingen gewijd, 's avonds 5 September Excursie naar West-Point.
6 Sept.: Bezichtiging der Haveninrichtingen. 7 Sept.: Algemeene Vergadering. Mededeeling van de besluiten der Sectiën. Sluiting van het Congres.
Des Zondags 8 September begint de Excursie, in een *Hoteltrein*, waarin het Congres gedurende een week zal verblijven. Deze trein stopt te Washington ter bezichtiging der Proefstations van leger en marine. Hier zal ook Z.E. de President der Vereenigde Staten, de leden ontvangen.
Vervolgens gaat de reis naar Pittsburgh, waar mijnen,

staal- en cementfabrieken bezichtigd worden, daarna naar Buffalo en de Niagarafalls en terug over de Lehigh-Valley-Spoorweg; bezichtiging der Bethlehem Steel Works. Terug te New-York 14 September.
Aan het Congres kunnen, behalve afgevaardigden van Regeeringen, Vereenigingen enz. slechts leden van het Verband deelnemen.
De Congresbijdrage is op 5 Dollars gesteld, voor dames der leden 3 dollars.
De kosten der bovenvermelde excursie bedragen 50 Dollars per persoon.
Formulieren voor aanmelding worden van af 1 Juni verkrijgbaar gesteld.
Het Amerikaansch uitvoerend comité geeft eene bijdrage van 40.000 Dollars, voornamelijk om het groot aantal afdrukken der talrijke congresschriften mogelijk te maken. Tot nog toe zijn ingekomen circa 80 mededeelingen, waarvan 53 op het gebied der metalen, 4 op dat van betonijzer, 12 op het gebied van cement, 2 over invloed van zeewater op cement, 8 over verschillende andere onderwerpen, terwijl een even groot aantal nog is toegezegd, en over welker toelating de Commissie van Redactie nog moet beslissen.
Alle berichten worden zooveel mogelijk in de periodieke „Mitteilungen" van het Verband opgenomen.
Het aantal Nederlanders, welke aan het Congres zullen deelnemen, bedraagt op het oogenblik 5. Het is te verwachten, dat zich nog eenige meerdere leden zullen aanmelden.
Reeds thans is het wenschelijk plaats te bespreken op de in Augustus naar New-York vertrekkende stoomschepen, daar in die maand de terugkeerende Amerikanen gewoonlijk lang vooruit zich van de betere hutten aan boord der schepen verzekeren.

REORGANISATIE DER SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Het „Handelsblad" van 10 Febr. l.l. bevatte het volgende bericht:
Naar wij vernemen heeft de Schoonheidscommissie ten Stadhuize door een harer leden besprekingen doen voeren om tot een reorganisatie harer commissie te geraken.
Deze besprekingen moeten een zeer bevredigend resultaat hebben opgeleverd, en thans heeft de Schoonheidscommissie een reglement ontworpen om deze commissie op een anderen grondslag te vestigen en haar taak en bevoegdheid juister te omlijnen.
Tot dusver was de Schoonheidscommissie een commissie van advies in zake de bebouwing van gemeentebouwterreinen door B. en W. ingesteld. In de instructie was de taak dier commissie aldus aangegeven, dat zij op uitnoodiging van Burgemeester en Wethouders aan dat college advies had uit te brengen, in de eerste plaats bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvragen voor erfpacht of koop van terreinen achter het Rijksmuseum en vervolgens, daartoe uitgenoodigd, ook bij de beoordeeling van bouwplannen, ingediend bij een aanvraag voor koop of erfpacht van andere dan bovengenoemde terreinen. Het advies werd ingewonnen ten aanzien van het uitwendige der ontworpen gebouwen.
Deze beperkte taak is ook wel van de zijde van het gemeentebestuur ruimer opgevat, zoodat voor sommige restauratiewerken advies werd ingewonnen (aanbouw Montelbaanstoren), doch van den anderen kant werd in tal van gevallen geen advies gevraagd, terwijl toch naar de opvatting, zoowel van de commissie, als van de architecten-organisaties, uit wier vertegenwoordigers de commissie voor het overgroote deel bestaat, een advies dezer commissie niet had mogen uitblijven.
Zoo liet het optreden, of juister het niet optreden, der Schoonheidscommissie velen onbevredigd. Men vond in haar niet de commissie, die met kracht kon waken voor de eerbiediging en de bevordering van het schoonheidselement bij bouwkundige werken. De wijze waarop de commissie was ingesteld, (door B. en W. namelijk) en hare beperkte taak en bevoegdheid, waren daarvoor een beletsel.
In het plan dat nu aan Burgemeester en Wethouders is voorgelegd is allereerst voorgesteld de commissie niet langer te doen zijn een commissie van bijstand voor B. en W., doch een commissie benoemd door den Gemeenteraad, met bevoegdheden en taak — uitgebreider dan die van thans — aangegeven door den Gemeenteraad. De leden der Schoonheidscommissie handelen met deze reorganisatieplannen geheel overeenkomstig de bedoelingen van de vereenigingen, die op de samenstelling van de commissie invloed hebben, n.l. de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de Bond van Nederlandsche Architecten en het Genootschap „Architectura et Amicitia".
Het voornemen bestaat die vereenigingen nog in staat te stellen van hun sympathie met het reorganisatieplan te doen blijken.

* * *

Bovenstaande regelen gaven den Heer v. d. Pek aanleiding tot het schrijven van het volgende:
„Deze commissie is destijds ingesteld als eene commissie van advies voor B. en W., om desverlangd van voorlichting te dienen betreffende de schoonheid van het uitwendige der gebouwen, die zouden worden opgericht op terreinen, welke de gemeente in koop of in erfpacht wil afstaan. Meer bepaald werd dit bedoeld voor de terreinen achter het Rijksmuseum.
Uit uw bericht blijkt nu, dat de Schoonheidscommissie bij monde van een harer leden ten Stadhuize pogingen heeft aangewend, om het daarheen te leiden, dat zij van eene commissie van bijstand van B. en W. zou worden eene commissie benoemd door den Gemeenteraad, met uitgebreider bevoegdheden en uitgebreider taak. Deze pogingen zouden volgens uwen berichtgever zijn gedaan overeenkomstig de bedoelingen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den Bond van Nederlandsche Architecten en het Genootschap Architectura et Amicitia.
Het zij mij vergund, u mede te deelen, dat tot nu toe bij deze drie vereenigingen de uitbreidlng van de bevoegdheid der Schoonheidscommissie nog niet ter sprake is gekomen en er dus door geen hunner een besluit is genomen in den geest als door u bedoeld; zoodat men verstandig zal doen het oordeel der genoemde vereenigingen af te wachten, alvorens in deze zaak verder te gaan.
Persoonlijk wensch ik hieraan toe te voegen, dat ik zelf de uitbreiding van de bevoegdheden der Commissie hoogst bedenkelijk acht.
Bij hare oprichting heeft de bedoeling voorgezeten, dat de Schoonheidscommissie zou trachten te verbeteren ontwerpen, ingediend door b o u w e r s, wien het allerminst om de schoonheid te doen is. Hare taak heeft zich echter reeds direct uitgebreid tot het beoordeelen van het werk van b o u w m e e s t e r s, indien dezen ook op genoemde terreinen gingen bouwen. Hiertoe *moest* de werkkring der Schoonheidscommissie zich noodzakelijkerwijze wel uitbreiden, omdat de grens tusschen bouwer en bouwmeester slechts theoretische is te trekken.
De commissie velt thans haar oordeel over het werk van

mannen, die op dezelfde hoogte staan als hare leden, ja, de kans bestaat, dat zij een ontwerp te beoordeelen zal krijgen, waarvan de geest zal gaan boven het gemiddelde van de geestelijke gaven harer leden.
Op deze wijze moet de bouwkunst noodzakelijk geschaad worden.
Voor een goede ontwikkeling der kunst behoort de kunstenaar volledige vrijheid te hebben om zijne gedachten te uiten, en het ligt voor de hand, dat juist de goede kunstenaars, die nieuwe gedachten wenschen te ontwikkelen, in botsing komen met een Schoonheidscommissie, die, hoe ook samengesteld, nooit de waarborgen levert voor een objectieve beoordeeling van nieuwe begrippen. Om een voorbeeld te noemen: Ware bij het indienen van het ontwerp der Amsterdamsche Beurs de uitspraak eener Schoonheidscommissie van invloed geweest op het al of niet ongewijzigd aannemen van het ontwerp, dan kunt u er van verzekerd zijn, dat de Beurs niet zou zijn geworden, wat zij is: een frissche uiting van nieuwe gedachten.
Dit dient men thans degelijk onder de oogen te zien.
Wat de goede bedoeling betreft, waarmede de commissie is opgericht, daarmee zal ieder kunnen meegaan; maar wie mede gaat met het voornemen om hare bevoegdheid grooter te maken, die begrijpt niet hoezeer de bouwkunst daardoor benadeeld zal worden.
Wil men reeds over een vijftiental jaren onze stad bebouwd zien met onfrissche, onoorspronkelijke en onbenullige werken, dan is er m. i. geen beter middel, dan het plaatsen van een geestelijk tourniquet op de wijze, zooals dit staat te geschieden. Wil men daarentegen Amsterdam zich bouwkunstig vrij laten ontwikkelen, dan belemmere men niet de vrije uitingen van den geest zijner bouwkunstenaars.
Vraagt men mij, wat ik beter acht voor de geestelijke ontwikkeling onzer stad, duizend prulwerken naast tien geniale scheppingen, of wel duizend en tien middelmatige, dragelijke bouwwerken, dan kies ik zonder aarzelen het eerste.
Mijn advies zou dan ook zijn: Geen uitbreiding van de bevoegdheid der Schoonheidscommissie; deze worde beperkt tot het beïnvloeden van de werken der speculatiebouwers, doch de bouwmeester blijve vrij".
Mogen de vereenigingen zich hierbij aansluiten.

J. E. VAN DER PEK.

VAN ALLERLEI AARD.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

In de 16 Februari gehouden vergadering van deze vereeniging heeft de heer H. W. Mauser, directeur van de aardewerkfabriek „De Porceleyne Fles" te Delft, een voordracht met lichtbeelden gehouden over „Fabricage en toepassing van Aardewerk".
Spreker begon met te vertellen dat de meest primitieve vorm van aardewerk wel is de klei, uit de rivierbedding in vorm gebracht en gedroogd. Het fabrikaat is wel zoo oud als de kennis van het vuur en het vaatwerk van gebakken klei kwam dan ook spoedig in zwang, vooral omdat de vormgeving van dit materiaal veel gemakkelijker was dan het uithollen van steen. Ook werd er door zijn eeuwendurende duurzaamheid gebruik van gemaakt tot vervaardiging van brieven in den tijd toen men nog geen perkament en papier kende en aan het kostbare van dit materiaal danken wij veel van de kennis der oude beschavingsperioden van vier tot zes duizend jaar geleden. Het British Museum o.a. bezit een groot aantal dezer kleitabletten.
Bij ieder volk ontwikkelt zich pottenbakkerskunst, de meer verfijnde technieken echter kwamen uit het Oosten. In China werd omstreeks de helft der 15de eeuw prachtig blauw gemaakt, tot men geen goede cobalt meer vond. Later ± 1520 schijnt evenwel weer blauw door de Arabieren ingevoerd te zijn, waardoor ook weer mooiere producten ontstonden.
Het hoofdbestanddeel van alle aardewerk, porselein enz. is klei, het bezonken verweringsproduct van rotsen; het komt nagenoeg overal voor, hetzij in betere of mindere samenstelling, waarvan de meest voorkomende elementen zijn: aluminiumoxyd en silicium of kiezelzuur. Ons land levert klei van een hoog ijzergehalte, waardoor deze kleisoort na het bakken rood wordt, of, indien tevens een hoog kalkgehalte aanwezig is, geel.
Evenwel oefent de temperatuur bij het bakken ook een zeer grooten invloed op de kleur, zoowel als op het fabricaat. Hoe hooger de temperatuur, hoe glasachtiger het fabrikaat, en zoo kan men zeggen, dat porselein eigenlijk een overgangstoestand tusschen aardewerk en glas is.
Het bakken van aardewerk geschiedt bij 525° tot 1600° C. De kleuren of verven in de keramiek bestaan, evenals het materiaal zelf, uit verschillende silicaten met metaaloxyden, waardoor bijna alle kleuren mogelijk zijn. Men onderscheidt daarbij schilderen op het glazuur of schilderen van het glazuur. Hoever men het in deze kunst gebracht heeft, is aan tal van voorbeelden te zien, waarvan ook in onze musea mooie exemplaren aanwezig zijn. De meest belangrijke plaats van deze industrie was Faënza, vandaar den naam faïence, welke men tegenwoordig aan alle fijn aardewerk geeft.
Ook Holland heeft in verschillende steden pottenbakkers gehad, waaraan wij ons Oude Delfsch te danken hebben, 't welk zeker een nabootsing was van het oude Italiaansch. Eerst langzamerhand kwam er een eigen Hollandsch karakter in, totdat weer de invoer van Chineesch en Japansch porselein door de O. I. Compagnie de plateelbakkers noopte hun werk een geheel ander uiterlijk te geven. Dit porselein kwam namelijk zoozeer in trek, dat men er zich in Delft op ging toeleggen het zooveel mogelijk na te bootsen, waarin men wel niet geheel slaagde, maar waarbij men toch een effect wist te bereiken door het witte email, waardoor het soms bedriegelijk veel op het porselein geleek. In deze periode bereikte Delft zijn grootsten bloei en telde meer den 30 plateelbakkerijen, waaronder de in 1655 opgerichte „Porceleyne Fles".
Deze bloeiperiode duurde totdat in 1759 Wedgewood in Engeland het witte aardewerk vond, dat, dunner en veel sterker, met zijn heldere en kleurlooze glazuur zeer in den smaak viel en het Delfsch langzamerhand van de markt verdrong, ja, zelfs ten slotte de geheele Delfsche industrie te gronde richtte. Alleen de „Porceleyne Fles" bleef over, doch daar maakte men in 1870 alleen vuurvaste steen en goedkoop aardewerk. Toen kwamen Joost Thooft en Le Comte in 1876 op het denkbeeld, door geheel nieuwe techniek te trachten de oude industrie weder tot bloei te brengen, waarbij het sterke witte aardewerk tot uitgangspunt werd gekozen. Door beschildering in blauw volgens de oude traditie ontstond het tegenwoordige Delftsch, dat echter in grondstof en glazuur, wijze van beschildering, vorm en decor, sterk van het oude afwijkt. Het wil dan ook niets zijn dan zichzelf, dus geen porselein.
Nu nog iets over het porselein. De kunst om dit te maken was reeds lang in China en later ook in Japan bekend en verliest zich in de grijze oudheid. Sommigen meenen van eenige eeuwen voor Christus, doch de meer bekende producten dateeren van de 15de eeuw en later. Egypte begon in de 12de eeuw. Venetië en Florence zouden in het begin van de 16de eeuw porselein gemaakt hebben, doch dit alles is niet het eigenlijke echte harde porselein, zooals van de Chineezen, maar het volgens een geheel andere techniek vervaardigde zachte porselein. Het harde, dunne, doorschijnende Chineesch had echter zulke goede eigenschappen, dat men op verschillende plaatsen pogingen aanwendde het na te maken en zoo o.a. kreeg Wijtmans in Rotterdam het privilege tot het vervaardigen van porselein gelijk aan het Chineesch. Het bleef evenwel blijkbaar bij een poging. In Frankrijk maakte men in de 17de eeuw ook weer porselein, doch het was en bleef zacht. In 1709 slaagde men er in Berlijn eindelijk in, werkelijk hard porselein te maken. J. H. Böttger gaf voor, de kunst te verstaan goud te maken. Friedrich I, koning van Pruisen, wilde hem daarom naar Spandow doen brengen, om ten behoeve van den staat te werken. Böttger nam echter de vlucht naar Saksen, waar keurvorst August II, die ook het gerucht over het goudmaken had gehoord, hem deed aanhouden en onder toezicht stelde van Tschirnhausen, den grondlegger der Saksische glasindustrie, die reeds jaren lang probeerde porselein te maken. Deze zag al spoedig dat er van goud maken niet veel kwam en ried Böttger zich liever toe te leggen op het zoeken naar porselein. Daartoe nu onderzocht deze alle kleisoorten en de overlevering wil dat zijn aandacht op zekeren dag viel op het witte poeder in zijn pruik. Hij onderzocht dit en het bleek dat hij daarin eindelijk de zoo lang gezochte stof gevonden had. Merkwaardig is het dat het zoolang gezochte en eindelijk gemeen goed geworden harde porselein nu weer meer en meer plaats moet maken voor het zachte, en wel doordat dit laatste bij zijn vervaardiging veel meer mogelijkheid van decoratie aanbiedt.
De laatste producten van de bekende fabriek te Sèvres en der Duitsche en Oostenrijksche fabrieken zijn meestal van pâte-tendre. Porselein is alleen het wit doorschijnende materiaal.
Nu nog een en ander over keramiek.
Ook hiervan vinden wij weder de oudste toepassing in Egypte, waar o.a. een blauwe tegel werd gevonden welke toegeschreven wordt aan den voordynastischen tijd, plm. 4800 jaar voor Christus. Te Miidos werden een groen verglaasde relieftegel en groen verglaasde kapiteeltjes gevonden van omstreeks 4000 jaar vóór Christus.

Van den grooten bloeitijd van het rijk plm. 1600 tot 1100 voor Christus is meer bekend. Ruïnes van aardewerkfabrieken zijn uit dien tijd gevonden evenals toepassing van tegels met relieffiguren bedekt met gekleurde glazuren. Zeer interessante toepassingen van dien aard zijn ook gevonden in Babylonië.
Volgens Sir H. C. Rawlinson zou de toren van Babel (of der zeven planeten) van plm. 600 voor Christus bestaan hebben uit geglazuurde steenen met voor de 7 planeten 7 verschillende kleuren. Latere ontgravingen brachten een stadspoort van Babel aan het licht met een muurbekleeding eveneens van geglazuurde reliëftegels.
Een en ander anoloog aan de gevonden Egyptische overblijfselen.
Meest bekend zijn wel de friezen van Suza en Perzië van verglaasde reliëftegels, die van plm. 600 voor Christus afkomstig zijn.
Langzamerhand kwam intusschen Griekenland tot grooten bloei. Echter werd daar, vreemd genoeg, alleen terracotta (zonder glazuur) toegepast. Eerst in de middeleeuwen kende men overal in Europa terracotta tegels met loodglazuur, ook inlegwerk van verschillende gekleurde klei, meest dan nog met loodglazuur.
In de 12de eeuw begon de opbloei van Perzië. Het z.g.n. goudluster vindt zijn weerga niet in rijkdom van kleur.
In de 17de en 18de eeuw komt de opbloei weder in Holland; vooral Rotterdam munt uit door het aantal tegelfabrieken.
De betonbouw van tegenwoordig vraagt meer dan de baksteenbouw van vroeger bekleeding. Vandaar dat de fabricage tracht weder een materiaal samen te stellen dat bestand is tegen het klimaat. De grès- of z.g.n. gesinterde materialen zijn daarvoor bij uitstek geschikt.

MODERNE ARCHITECTUUR.

De Heer Berlage besluit zijn artikelen in de „Beweging" van deze maand, aldus:
„De werken van de 19de eeuw hebben daarom slechts de traditioneele schoonheid kunnen benaderen, omdat het eigen initiatief bij hun schepping ontbrak. Daarom bleven zij krachteloos, maar ook daarom, niettegenstaande hun afmetingen bleef hun de erkenning van 't publiek verzekerd omdat dat zelfde publiek slechts de gewone schoonheid begrijpt. De kunstenaars gaan echter aan deze werken met onverschilligheid voorbij, omdat deze werken de kracht missen, die noodig is om hunne belangstelling te wekken.
En wanneer in dezen tijd werkelijk eens een krachtig werk van eenvoudige zakelijkheid tot stand komt, dan wordt dat niet begrepen en daarom leelijk gevonden; en met concurrenties is hetzelfde het geval, zoodat met doodelijke zekerheid een architectuur van de gewone begrijpelijke schoonheid den prijs krijgt terwijl een project van een jonge, maar daarom ontwikkelingsmogelijke architectuur, de eenige inderdaad belangwekkende, met een gebaar van zelfgenoegzamé geringschatting wordt terzijde gelegd.
En de meeste tegenkanting vindt zulk een modern bouwwerk te midden van oude stadsgedeelten, zooals dat natuurlijk in de Europeesche steden telkens het geval is, omdat er dan bovendien sprake is van bederven der omgeving. Daarbij wordt dan niet gedacht aan het feit, dat indertijd de middeleeuwsche meesters hun werken naast klassieke; de Renaissance meesters de hunne naast Gothische plaatsten. Maar in die tijden was men nog zoo fijngevoelig niet als thans.
Deze beschouwingen voeren ten slotte tot de overtuiging, dat er nu inderdaad een moderne architectuur bezig is zich te ontwikkelen en wel tengevolge van de moderne geestesstroomingen en behoeften. Deze beweging is een algemeene, al heeft zij haar oorsprong in Europa. Haar karakter is dat van zakelijken eenvoud, zoowel in constructie als versiering, terwijl wat de algemeene vorm betreft, daarin beslist geometrische regelmaat valt te bespeuren.
Bij de samenstelling van dien vorm wordt trouwens weer opnieuw van geometrische en arithmetische verhoudingen gebruik gemaakt, dus zelfs in den geest van Plato, die reeds als het wezen der schoonheid maat en maatverhouding heeft genoemd. En daar dat karakter inderdaad het geestelijk streven van dezen tijd weerspiegelt, daarom zal alleen deze wijze van behandeling voor de ontwikkeling der moderne architectuur van waarde zijn.
De kunst der 19e eeuw, had door eklektische en subjectivistische richtingen geen mogelijkheid tot ontwikkeling, terwijl daarentegen het werk der bouwmeesters, die thans in bovengenoemden geest arbeiden, en dus den komenden tijd voorvoelen, die mogelijkheid wel heeft. „Ik koester de hoop" zegt Morris, de groote Engelsche voorganger, „dat juist uit de noodzakelijke en pretensielooze gebouwen de nieuwe en echte bouwkunst zal te voorschijn komen, in elk geval eerder dan uit experimenteeren met de methode van enkele gewilde bouwstijlen".
Het is krachtens deze beginselen, dat in de toekomst weer een groote stijl kan worden verwacht, een stijl, die dan niet alleen mooi, maar weer verheven zal kunnen zijn.
Want deze stijl zal weer de kracht blijken te bezitten om de werken der architectuur tot die verhevenheid op te heffen, die noodig is, om hen weer de ideëele uiting van een cultuur te doen zijn".

HET BETONIJZERVAK.

In een te Utrecht gehouden vergadering van aannemers van betonijzerwerken werd met algemeene stemmen principieel besloten tot oprichting eener vereeniging, ten doel hebbende: *a.* de bevordering van de ontwikkeling der Nederlandsche betonijzerindustrie; *b.* de behartiging van de onderlinge belangen en waarborging van de rechten der aannemers van betonijzerwerken in Nederland; *c.* het bevorderen van hunne belangen bij de Regeering, bij Provinciale- en Gemeentebesturen, Kamers van Koophandel en verder daar waar dit zal blijken noodig te zijn.
De concept-statuten werden in het kort besproken, terwijl besloten werd over drie weken opnieuw bijeen te komen, teneinde het gewijzigde concept te behandelen en de vereeniging definitief op te richten.

MAXIMILIAAN TE GOES.

Bij het restaureeren van een muur ten stadhuize te Goes is een deur gevonden en geopend, waarachter zich bevond een eikenhouten beeld, voorstellend Maximiliaan (1482) met de attributen van ridder van het Gulden Vlies en op de borst geschilderd de dubbele adelaar. Het beeld is 60 c.M. hoog en vermoedelijk een gevelbeeld geweest. In herinnering wordt gebracht dat de aartshertog Maximiliaan gehuwd was met Maria van Bourgondië, gravin van Holland en Zeeland en te Goes eens heeft gelogeerd in het huis naast het Bergsche veerhuis. Daarna is in den gevel van dat huis het wapenbord (twee arenden) geplaatst. Mr. Risseeuw, griffier bij de Rechtbank, heeft het verwijderd. Lang nog heeft het huis den naam behouden van „het huis met de twee arenden".

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem ontving ten geschenke van Mevrouw de Douairière de Pesters, geboren Baronesse van Lynden te Utrecht een oud Saksich theeservies (tête à tête) van merkwaardig goede conserveering en van bijzondere mooie kwaliteit.
De Commissie van het Museum stelt dit geschenk op hoogen prijs, temeer nog daar, wanneer het Koloniaal Museum weldra naar Amsterdam zal verhuizen, het Museum van Kunstnijverheid over meer ruimte zal kunnen beschikken en geheel zal worden gereorganiseerd.

BERICHT.

In de advertentie van de Firma MARTIN & Co. te Amsterdam voorkomende in den Genootschapskalender voor 1912, is abusievelijk sprake van U Y-tegels. Dit moet zijn **U J**-tegels.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43 1911); welk nummer nog steeds verkrijgbaar is.
II. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.
III. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).
IV. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).

Bericht van de Uitgevers.
Losse omslagen, alsmede linnen banden (à f 1.—) voor den afgeloopen jaargang zijn bij ons verkrijgbaar.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Conceptadres, voorstel G. J. Rutgers. — Verslag van de 1308ste Gewone Ledenvergadering. — IV. Reisschetsen. — Eere-prijsvraag. — Godefroy. — Prijsvraag Arbeiders-woningmeubileeringen van „Ons Huis" te Rotterdam. — Internationaler Verband für die Material-prüfungen der Technik. — Reorganisatie der Schoonheidscommissie. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1309de GEWONE LEDENVERGADERING, zal gehouden worden op WOENSDAG 21 FEBRUARI e.k., 's avonds te **8.30** UUR in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1307de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren J.W.F. Hartkamp, J. Prins Jr. B. van der Meer, C. J. Cheriex en P. Gerritsen als gewone leden van het Genootschap.
4. Ballotage van de volgende candidaten voor het gewoon lidmaatschap, n.l. de heeren D. Jolink, voorgesteld door de heeren Jos. de Jonge en G. J. Rutgers; B. G. van der Zwaag, voorgesteld door de heeren K. Wiedijk en G. J. Rutgers; en E. Sunier, voorgesteld door de heeren Jan de Meijer en G. J. Rutgers.
5. Behandeling van het voorstel van den heer G. J. Rutgers inzake de Dambebouwing; zie artikel over dit onderwerp hierachter.
6. Rondvraag en sluiting.

II. Vanaf *Woensdag 6 Maart e.k.* zullen gedurende *twee weken* in het Genootschapslocaal in „Parkzicht" *tentoongesteld* zijn de antwoorden op de *prijsvragen*, in 1911 uitgeschreven door de *Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap"* te Rotterdam.

III. Als adspirant-lid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer J. L. Blanes, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

DE BEBOUWING VAN DEN DAM TE AMSTERDAM, TOEVOEGSEL-CONCEPT-ADRES, VOORSTEL RUTGERS.

Dat de verwachting der jongeren in architectenkringen omtrent eene lang verbeide Dam-ombouwing hoog gespannen was, had goede redenen. Gehoopt, werd daar, op die plek, hunne idialen verwezenlijkt te zien; vurig gewenscht werd daar hunne principes, waarover reeds zooveel gezegd en geschreven werd, waarover zooveel gestreden, waarvoor zooveel geleden werd, tot werkelijkheid te zien worden.
Ik denk hierbij met eerbied en waarachtige vereering aan dien groep van jonge kunstenaars, van wie nu 'n 20 jaar geleden de krachtige beweging uitging, die thans ons bezielt. Zij gevoelden in welken toestand hun kunst verkeerde en stelden zich vol energie tot taak dien toestand te veranderen, dien band van geestelooze lauwheid te breken en nieuw licht te doen opgaan. Zij hebben gezegevierd; hun optreden leidde tot eene inderdaad hoopvolle evolutie.
Mócht 't dezen stoeren werkers al niet gelukken tot heden de groote publieke massa te doordringen van wat zij gevoelden, te winnen voor hunne beginselen; verscheidene uitingen van frisch denken en doen, welker ontstaan niet mogelijk was dan met medewerking van een deel dier publieke massa, zijn daar om te bewijzen, dat gewaardeerd werd wat deze kleine groep in het leven bracht. Door de groote meerderheid niet begrepen, misschien zelfs met onverschillig schouderophalen slechts geduld, vonden zij steun bij een minderheid, en al spoedig waardeering en navolging bij vakgenooten. Zelfs het buitenland heeft zijn kunstherleving, voor een groot deel geïnspireerd op wat van hier uitging, aan deze waarachtige dienaren der kunst te danken.
Het liet zich aanzien dat hier zou ontkiemen het lang sluimerend zaad waaruit een jonge gezonde kunst zou geboren worden als gevolg van den drang der komende evolutie in het leven zelf. Voorwaar een schoone evolutie met hoopvolle veerkracht. Gelukkig mogen we ons rekenen in het bezit van enkele producten van dit nobel streven. Het nageslacht zal dankbaar deze voorloopers herdenken en de overheid zegenen onder wier bescherming die enkele karaktervolle monumenten ontstonden, die zullen getuigen van de proto-moderne periode omstreeks 1900.
Wezen reeds het Rijks-Museum, het Centraalstation te Amsterdam op een zeker, nog weinig bepaald, iets dat komen *zou*, de Beurs kwam, behalve onderscheidene werken buiten de hoofdstad, als de meest stijlvolle uiting der jonge gedachte, met beslistheid aankondigen wat komen *moest*.
Dit verschijnen was een vreugde, al begreep de groote massa het niet.
Rustig en vol vertrouwen werd voortgearbeid, het oog gericht houdend op de groeiende evolutie van het menschenleven en doen, deze bron van alle cultuur, de hoop gevestigd op hen die in de organisatie zeker doen en laten beheerschen. Zóó en onder deze omstandigheden kwam aan de orde *de herschepping van onzen Dam*, noodzakelijk gevolg van wat de samenleving voortbracht en dientengevolge te eischen had. De situatie werd, zij 't dan ook met wijziging, vastgesteld als resultaat eener algemeene uiting; een jong kunstenaar betrad den voorgrond. Tot zóóver was er vreugde in het beleid, daarna

werd het goede pad verlaten; echter de hoop was en bleef gevestigd op de definitieve oplossing. Ware men voortgegaan met het systeem dat de situatie leverde; hier was de gelegenheid schooner dan ooit om twee idealen te zien verwezenlijken. Primo het met kracht naar buiten zich toonen onzer hoofdstad in een waardige ombouwing van deze uit hoofde van historie en traditie uitermate bizondere plek gronds, secundo het in duurzaam materiaal uitdrukken van de thans levende en krachtig opbloeiende kunstbegrippen van onzen tijd en onzen geest, waarvan de eeuwen zouden kunnen getuigen.

Ons nationaal plein moet zijn een *monumentaal plein*. Deze voorwaarden had de overheid zich moeten verzekeren onder elke omstandigheid, bij elke transactie. Kosten noch moeite mogen worden gespaard ter wille van dit doel. 't Meest gewenschte ware wellicht geweest dat de Gemeente den bouw van alles wat den Dam raakt volkomen had beheerscht. Op welke wijze zij zich hare positie ten nutte had kunnen en moeten maken is een vraagstuk op zich zelf, dat hier thans buiten beschouwing kan blijven.

Nu dit niet haar wensch schijn te zijn, althans voor de beschouwde punten niet het geval is, rust op haar de plicht met gebruikmaking van alle ten dienste staande middelen om te komen tot een resultaat dat de volmaaktheid tot op den kleinst mogelijken afstand benadert. Amsterdam kan en mag zich niet in nooit-te-vergoelijken zorgeloosheid blootstellen aan het gevaar van op deze plek een chaos van alle mogelijke bouwsels te zien ontstaan welke evenzoovele beleedigingen aan als miskenningen van onze hedendaagsche kunst vertegenwoordigen, de kunst die bezig is zich krachtig te ontwikkelen tot de nationale kunst der twintigste eeuw in weerwil van miskenning en verloochening.

Gedachtig aan het feit dat onze jonge kunst geboren werd uit en door de leden van ons Genootschap „Architectura et Amicitia" en nog steeds door dit genootschap beter dan door elk ander lichaam, vertegenwoordigd wordt, is het in de eerste plaats de taak van ons Genootschap zich openlijk uit te spreken omtrent zijne meening ten opzichte dezer zaak.

Hiermede is mijns inziens het hierboven genoemd voorstel verklaard. Men begrijpe de tweeledige strekking van dat voorstel en houde de verdediging onzer beginselen gescheiden van de meer direct practische zijde — het te verwachten meer of minder resultaat. De voorgestelde vorm waarin het Genootschap zich zal uitspreken kan voor aanvechting vatbaar geacht worden; men kan een anderen vorm kiezen; doch welken vorm men kiezen moge, men bedenke steeds dat bij eventueel latere gelegenheden de mogelijkheid niet zal mogen bestaan dat ons wordt tegemoet gevoerd dat de Dambebouwing, zooals die dreigt te zullen worden, tot stand kwam met onze instemming.

Het is zeker niet aangenaam voor de betrokken architecten, en der collegialiteit weinig bevorderlijk, dat wij ons over hun werk uitspreken als geschied is, en wellicht nog geschieden zal; dit mogen wij niet geheel voorbij zien. De kracht eener onderlinge sterke band ware zonder twijfel meer geschikt om de positie van den architect in de samenleving te bevorderen dan scherpe afkeurende kritieken op het werk van collega's onderling. Dit mag er ons echter niet toe brengen onze beginselen prijs te geven, die een onafgebroken strijd eischen om ze op den duur en gelijken tred houdende met den gang der natuurlijke algemeene ontwikkeling ingang te doen vinden. Men meene evenmin dat het der jongeren aangenaam zou wezen den arbeid der ouderen op deze wijze in bespreking te brengen. Geenzins moet deze actie beschouwd worden als een onvriendelijke daad jegens beide architecten; 't zij verre; doch ik herhaal: deze actie moet ons vrijwaren tegen eventueele aanvullingen, waartoe met recht zou kunnen worden overgegaan indien wij zwegen.

G. J. Rutgers.

Leden, die niet bij de behandeling van het voorstel op 6 Maart e.k. tegenwoordig kunnen zijn, worden dringend uitgenoodigd schriftelijk van hunne meening te doen blijken.

HENDRIK DE KEYSER GEHULDIGD.

Den 21 Februari 1912 werd het meer dan levensgroote standbeeld van Hendrik de Keyser in de oostelijke nis van den voorgevel van het Stedelijk Museum te Amsterdam geplaatst. De eer van een standbeeld is nog aan geen Nederlandsch bouwmeester ten deel gevallen, en daarom verdient het feit wel vermelding.

Toen ik, nu twintig jaar geleden, met het ontwerpen van het gebouw bezig was, meende ik ook aan de beeldhouwkunst gelegenheid te moeten geven, tot de versiering mede te werken, door het teekenen van zestien nissen, waarin figuren konden worden geplaatst, en van een allegorisch beeld als bekroning van den voorgevel.

Alleen het laatste beeld kon, dank zij de vrijgevigheid van een der leden van het stadsbestuur, door den beeldhouwer A. Hesselink worden uitgevoerd. Bij gebrek aan middelen moesten de zestien nissen ledig blijven, en ik had mij langzamerhand reeds vertrouwd gemaakt met het denkbeeld, ze niet meer gevuld te zullen zien.

Daar werd mij echter in 1910 medegedeeld, dat eenige kunstenaars zich vereenigd hadden, en een voldoend bedrag bijeen was, om een der nissen van een beeld te voorzien. Gevraagd, wien ik de eer waardig keurde, in den gevel te worden geplaatst, antwoordde ik, dat Hendrik de Keyser mij scheen het meest in aanmerking te komen.

De man „die leven gaf aan marmer, aan metaal, ivoor, albast en klei", die in zijn tijd „de keizer van de kunst" genoemd werd, verdiende zeker zulk een hulde. Wel leeft hij door zijn werk, een gedenkteeken, dat hij zich zelf stichtte, maar het scheen toch niet ongepast, zijn beeld aan het tegenwoordig geslacht te toonen.

En zoo gaven dan de kunstenaars aan den beeldhouwer Eduard Jacobs te Laren de opdracht tot het maken der figuur. Nu staat De Keyser in de nis, op den linkerarm het model der Zuiderkerk, met de rechterhand zijn mantel vasthoudend. De kop is gevolgd naar het bekende portret, dat Thomas de Keyser in 1621 van zijn vader maakte. Het beeld, in Fransche kalksteen uitgevoerd, vult de nis op gelukkige wijze. Nu nog wat wit, zal het weldra de stille tint hebben verkregen, die de tijd aan natuursteen geeft.

Voor de westelijke nis is een standbeeld van Jacob van Campen bestemd. Aan het bijeenbrengen van geld, om dit werk te kunnen doen uitvoeren, is men nog niet begonnen. Het denkbeeld, door den voorzitter van Architectura et Amicitia geuit, dat in de eerste plaats de beoefenaars der bouwkunst hun bewondering voor den schepper van „'s Werelds Achtste Wonder" door het schenken van bijdragen voor zijn beeld behooren te toonen, zal zeker weêrklank vinden.

Een volk, dat zijn groote mannen eert, eert zich zelf.

A. W. Weissman.

PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LANDBOUWVEREENIGING TER GELEGENHEID VAN DE NATIONALE EN INTERNATIONALE LANDBOUWTENTOONSTELLING TE 'S-GRAVENHAGE IN SEPTEMBER 1913.

A. PRIJSVRAAG VOOR ONTWERPEN VAN WONINGEN VOOR LANDARBEIDERS MET KLEIN GRONDGEBRUIK.

1. Deze prijsvraag heeft ten doel ontwerpen van woningen voor Landarbeiders met klein grondgebruik voor de verschillende deelen des lands naar keuze van den mededinger te verkrijgen. De ontwerpen moeten zoowel in *doelmatige inrichting* als in *goedkoope uitvoering* en *landelijk voorkomen* bijzonder uitmunten.

2. De deelname aan deze prijsvraag staat voor ieder hier te lande open, al of niet in samenwerking met anderen.

3. Ter beoordeeling der ontwerpen is een keuringscommissie benoemd bestaande uit de Heeren: Th. Verheggen te Bruggenum, Voorzitter; H. Steketee te Wageningen, Secretaris; W. van Boven te s'-Gravenhage; Jac. van der Koogh te Middelharnis; L. H. Mansholt te Westpolder; J. Obbink te Aalten, alsmede de heeren J. Limburg, architect te 's-Gravenhage en Karel Muller, architect te Amsterdam, voorgesteld door de Permanente Prijsvraag Commissie. Aanvragen om nadere inlichtingen dienen voor den 1sten October 1912 schriftelijk gericht te worden aan den Secretaris der Keuringscommissie. De antwoorden zullen uitsluitend ter publicatie worden medegedeeld aan de vakbladen.

4. Voor deze prijsvraag is beschikbaar een bedrag van vijfhonderd gulden, te verdeelen onder die inzenders, (ten hoogste vijf) wier ontwerpen, in verband met de streek, waarvoor zij bestemd zijn, het best voldoen aan het in artikel 1 genoemde doel.

5. De woning moet ten minste bevatten een woonvertrek van 18 M². oppervlakte, een slaapvertek van 10 M². oppervlakte, een keldertje, bovendien nog twee afzonderlijke slaapgelegenheden; verder dient, al of niet onder hetzelfde dak aanwezig te zijn een privaat, een stookplaats voor veevoeder, stalling, bij voorkeur voor enkele geiten en varkens, een kippenhok, bergruimte voor veevoeder en brandstoffen. Overigens is de ontwerper geheel vrij wat betreft indeeling en ligging van de woning. Met redelijke hygienische eischen, gering brandgevaar en geringe onderhoudskosten dient rekening gehouden te worden. De ontwerpen moeten voldoen aan de meest algemeene voorschriften der bouwverordeningen en zich aanpassen aan de in de betreffende streek heerschende gebruiken.

6. De inzending voor de deelnemers aan deze prijsvraag moet bestaan uit:

a. een teekening van het ontwerp, schaal 1 : 50 met platte grond en de verschillende doorsneden en gevels.

b. een gedetailleerde opgave der benoodigde bouwmaterialen.

c. een beknopte toelichting van het ontwerp met nadere verklaring der indeeling en opgave van de landstreek en de bedrijfstoestanden voor welke het ontwerp gemaakt is.

7. De volledige inzendingen moeten vrachtvrij vóór den 1sten Januari 1913 worden toegezonden aan het Kantoor der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, Buitenhof 42 te 's-Gravenhage, onder vermelding van een motto, met opgave van een correspondentieadres in gesloten omslag, en van naam en adres van den inzender in gesloten omslag met een verklaring, dat hij inderdaad de ontwerper is, zoo noodig met vermelding zijner medewerkers. Eerstgenoemde omslag mag door de keuringscommissie geopend worden om met den ontwerper in briefwisseling te treden, laatstgenoemde slechts met diens uitdrukkelijke toestemming. Op straffe van uitsluiting is het den inzenders verboden zich vóór de uitspraak der Keuringscommissie bekend te maken.

8. De Keuringscommissie zal met inachtname van de hierboven gestelde eischen, de verschillende ontwerpen zorgvuldig overwegen en prijzen met diploma's toekennen aan die inzenders, welke het best aan de prijsvraag hebben voldaan.

9. De bekroonde ontwerpen zullen op passende wijze op de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling in 1913 te 's-Gravenhage tentoongesteld worden, terwijl zij voorts vanwege de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, waartoe deze door het enkele feit der inzending het recht krijgt, geheel of gedeeltelijk gepubliceerd zullen worden. Aan deze publicatie worden de namen der ontwerpers, alsmede het verslag der Keuringscommissie, voor zooverre dat op de bekroonde ontwerpen betrekking heeft, toegevoegd.

10. Het verslag der keurmeesters zal op de tentoonstelling voor belanghebbenden ter inzage zijn; het wordt, zoo mogelijk reeds gedurende de tentoonstelling, in druk verkrijgbaar gesteld.
Aldus vastgesteld in de vergadering van het Dagelijksch Bestuur der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging op 18 December 1911.
Jhr. Mr. G. L. M. H. RUYS DE BEERENBROUCK, *2e Voorz.*
V. R. Y. CROESEN, *Secretaris.*

B. PRIJSVRAAG VOOR ONTWERPEN VAN BOERDERIJEN OP HEIDE-ONTGINNINGEN.

1. Deze prijsvraag heeft ten doel de aandacht te vestigen op ontwerpen van boerderijen op heide-ontginningen, die zoowel in doelmatige inrichting als in goedkoope uitvoering en landelijk voorkomen bijzonder uitmunten.
2. Daartoe worden de volgende inzendingen gevraagd:
Klasse A. Teekeningen van boerderijen op ontginningen, zooals die in hoofdzaak werkelijk zijn uitgevoerd, maar die op grond van practisch gebleken verbeteringen of ter voldoening aan de hieronder gestelde voorwaarden in geringe mate van het oorspronkelijk ontwerp mogen afwijken.
Klasse B. Ontwerpen van boerderijen volgens de hieronder gestelde voorwaarden.
3. De deelname aan klasse A staat uitsluitend open voor hen, die het in artikel 2 bedoelde oorspronkelijk ontwerp vervaardigd hebben.
De deelname aan klasse B staat voor een ieder hier te lande open, al of niet in samenwerking met anderen.
4. Ter beoordeeling der ontwerpen is een Keuringscommissie benoemd, bestaande uit de Heeren: C. S. van Beuningen te Maarsbergen, *Voorzitter;* H. Steketee te Wageningen, *Secretaris;* J. Elema te Assen; H. Masselink te Utrecht; G. J. van Poppel te Gilse, alsmede de Heeren J. Limburg, architect te 's-Gravenhage en Karel Muller, architect te Amsterdam, voorgesteld door de Permanente Prijsvraag-Commissie.
Aanvragen om nadere inlichtingen dienen vóór den 1sten October 1912 schriftelijk gericht te worden aan den Secretaris der Keuringscommissie. De antwoorden zullen uitsluitend ter publicatie worden medegedeeld aan de vakbladen.
5. Voor deze prijsvraag is beschikbaar een bedrag van duizend gulden tot toekenning van prijzen aan die inzenders, wier ontwerpen het meest aan het in artikel 1 gestelde doel beantwoorden.
6. De inzendingen voor deze prijsvraag zullen aan de volgende voorwaarden moeten voldoen. De boerderij moet in het bijzonder voor eene heide-ontginning geschikt zijn en zal bestaan uit eene woning voor een huisgezin met het noodige dienstpersoneel, stalling voor koeien, jongvee, paarden en varkens, de noodige bergruimte voor den oogst, stalmest, gier, wagens en werktuigen. De meeste waarde zal gehecht worden aan een doelmatige inrichting en aan een goedkoope, doch degelijke uitvoering van de boerderij. De woning en de stallingen moeten aan redelijke hygiënische eischen voldoen. De geheele inrichting van de boerderij zal zoodanig zijn, dat een gemakkelijk overzicht, voldoende afscheiding der verschillende bedrijfsruimten en besparing aan handenarbeid verkregen wordt. Het ontwerp dient zich te leenen tot verdere uitbreiding van het bedrijf. Men verlangt een aangenaam landelijk voorkomen van de boerderij, met vermijding van belangrijke afwijkingen van de hier te lande gebruikelijke bouwwijzen.
De inzendingen voor klasse A moeten geschikt zijn voor eene heide-ontginning met 20 tot 50 H.A. gras- en bouwland; die voor klasse B voor eene heide-ontginning met 15 H.A. grasland en 15 H.A. bouwland, waartoe in het geheel een bergruimte van 800 M³. noodig is. Verder dient gerekend te worden op stalling van 15 stuks melkvee, 5 stuks jongvee, 20—30 varkens en 3 paarden.
7. De inzending van de deelnemers aan deze prijsvraag moet bestaan uit:
a. een teekening van de boerderij, schaal 1:100 met platte grond en de verschillende doorsneden en aanzichten.
b. enkele detailteekeningen, schaal 1:20 van de verschillende stallen.
c. een perspectiefteekening van het uitwendig voorkomen der boerderij, gezien van de voorzijde, ter grootte van ongeveer 0.50 bij 0.75 meter. Voor klasse A kan volstaan worden met eenige fotografiën, minstens 0.24 bij 0.32 M. van het uit- en inwendig voorkomen der boerderij.
d. eene beknopte toelichting van de teekeningen, en wel voor klasse A met vermelding der volledige bouwkosten en van de afwijkingen van het ingezonden ontwerp ten opzichte van het ter aan te geven plaatse uitgevoerde oorspronkelijke ontwerp en van klasse B met een gedetailleerde opgave der benoodigde bouwmaterialen.
8. De volledige inzendingen moeten vrachtvrij vóór of op den 1en Januari 1913 onder duidelijke vermelding van de prijsvraag worden toegezonden aan het Bureau der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, Buitenhof 42 te 's-Gravenhage, voor klasse A met opgave van den naam en het adres van den inzender, voor klasse B onder vermelding van een motto en met opgave van een correspondentie-adres in gesloten omslag en van naam en adres van den inzender in gesloten omslag met eene verklaring, dat hij inderdaad de ontwerper is, zoo noodig met vermelding zijner medewerkers. Eerstgenoemde omslag mag door de Keuringscommissie geopend worden om met den ontwerper in briefwisseling te treden, laatstgenoemde omslag slechts met diens uitdrukkelijke toestemming. Op straffe van uitsluiting is het den inzenders in deze klasse verboden zich vóór de uitspraak der Keuringscommissie bekend te maken.
9. Ter beoordeeling van een inzending in klasse A kan de Keuringscommissie nadere inlichtingen aan den ontwerper vragen en met hem een bezoek brengen aan de boerderij, die volgens het oorspronkelijke ontwerp is uitgevoerd.
10. De Keuringscommissie zal met inachtname van de hierboven gestelde omschrijving en voorwaarden de verschillende ontwerpen zorgvuldig overwegen en prijzen met diploma's toekennen aan die inzenders, welke het best aan de prijsvraag hebben voldaan.
11. De bekroonde ontwerpen zullen op passende wijze op de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling in 1913 te 's-Gravenhage tentoongesteld worden, terwijl ze voorts vanwege de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, waartoe deze door het enkele feit der inzending het recht verkrijgt, geheel of gedeeltelijk gepubliceerd zullen worden. Aan deze publicatie worden de namen der bekroonden, alsmede het verslag der Keuringscommissie, voor zooverre dat op de bekroonde ontwerpen betrekking heeft, toegevoegd.
12. Het verslag der keurmeesters zal op de tentoonstelling voor belanghebbenden ter inzage zijn; het wordt, zoo mogelijk reeds gedurende de tentoonstelling, in druk verkrijgbaar gesteld.
Aldus vastgesteld in de vergadering van het Dagelijksch Bestuur der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging op 18 December 1911.
Jhr. Mr. G. L. M. H. RUIJS DE BEERENBROUCK, *2e Voorz.*
V. R. Y. CROESEN, *Secretaris.*

De Permanente Prijsvraag-Commissie beveelt de medewerking aan vorenstaande prijsvragen aan met de volgende woorden in een brief d.d. 26 Februari j.l. gericht tot de besturen der Constitueerende Vereenigingen:
„Genoemde vereeniging verzocht de P.P.C. hare medewerking bij de samenstelling van de programma's te willen verleenen en hoewel de prijsvragen het karakter van studie-prijsvragen hebben, meende de P.P.C. die medewerking niet te mogen weigeren.
De P.P.C. kan met genoegen constateeren dat de prijsvraaguitschrijfster zich bij de samenstelling van de programma's geheel naar de wenken der P.P.C. richtte, en kan de medewerking aan deze prijsvragen ten zeerste aanbevelen". Hoogachtend, namens de P. P. C.
C. N. VAN GOOR, *Secretaris.*

DE GEESTELIJKE WAARDE VAN STELSELMATIG ONTWERPEN.

In de nummers van 27 Jan. en 3 Febr. van dezen jaargang worden de twee volgende vragen besproken, die door een der leden van A. et A. gesteld zijn:
Welke is de geestelijke ondergrond bij de toepassing van stelsels bij het ontwerpen van kunstwerken?
Kan een stelsel dienen als maatstaf bij de beoordeeling eener vrije schepping?
De heer de Bazel, hierop antwoordende, ontkent het laatste, en zegt over het eerste het volgende: „dat elke kunstdaad zijn oorsprong vindt in den diepen ondergrond van het onbewuste om de spontaniëteit van den geest, de visie van den kunstenaar; dat in die visie een moment van verhelderd bewustzijn optreedt, eene bewustwording, welke de karakteristiek van het motief der visie doet kennen. Deze karakteristiek moet worden vastgehouden als het waardevolste element; en deze karakteristiek vindt zijne uitdrukking in den wiskunstigen oer- of grondvorm, in welke, evenals in een zaad, de ontwikkelde plant zich bevindt. Het systeem nu zal de methode zijn, volgens welke de ontplooiing en uitgroei tot kunstvorm geschiedt".
Welke eigenaardige woorden zijn hier gebruikt, om den vrager te brengen tot inzicht van de waarde van het stelselmatig ontwerpen. *Kunstdaad, oorsprong, diepe ondergrond, onbewuste, spontaniëteit van den geest, visie, moment van verhelderd bewustzijn, bewustwording, karakteristiek, waardevolste element, wiskunstige oer- en grondvorm...*, kunnen die woorden de leden van A. et A. tot verheldering van begrip leiden?
Meent de heer de Bazel werkelijk, dat de vraag nu duidelijk is beantwoord? Mijns inziens is dit niet geschied.
Laat mij, om tot klaarheid te komen, de vreemde uitdrukkingen in de zinnen van den heer de Bazel zoo zuiver mogelijk vervangen door Hollandsche; want wijsheid te willen brengen in Fransche woorden, moet leiden tot wanbegrip.
Er komt dan dit te staan:
Elke kunstdaad vindt zijn oorsprong in den diepen ondergrond van het onbewuste, om de vrije uiting van den geest, het inzicht van den kunstenaar; [1])
in dit inzicht treedt een oogenblik van verhelderd bewustzijn op, [2])
een bewustwording, welke het kenmerkende van den beweegreden van het inzicht doet kennen; [3])
dit kenmerkende moet worden vastgehouden als het waardevolste begin; [4])
en dit kenmerkende vindt zijn uitdrukking in den wiskunstigen oer- of grondvorm, in welke, even als in het zaad, de ontwikkelde plant zich bevindt. [5])
Het stelsel nu zal de werkwijze zijn, volgens welke de ontplooiing en uitgroei tot kunstvorm geschiedt. [6])
Bezie ik deze zindeelen, dan blijkt, dat bedoeld is een klimming van begrip te geven tot 3, terwijl 4 en 5 de waardeering inhouden van 3, en 6 het besluit vormt.
Hoofdzakelijk gaat het dus om 3, en nu vraag ik: wat heb ik te denken bij een bewustwording, die het kenmerkende van den beweegreden van het inzicht doet kennen?
Ook 5 is mij geheel onbegrijpelijk. Wat men toch de tusschenzin „evenals in het zaad", op, voor wat ze is, n.l. tusschenzin, dan staat er: dit kenmerkende vindt zijn uitdrukking in den wiskunstigen oer- of grondvorm, in welken de ontwikkelde boom zich bevindt.

Ik acht het in het belang der zaak, dat hier helderheid kome, en verzoek dus den heer de Bazel het bovenstaande nader te willen toelichten. Wellicht wordt het den belangstellenden dan ook duidelijker, waarom het stelsel niet kan dienen als maatstaf bij de beoordeeling eener vrije schepping. J. E. VAN DER PEK.

PRIJSVRAAG VOOR EEN AFFICHE VOOR DE INTERNATIONALE GAS-TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM, SEPTEMBER—OCTOBER 1912.

Van 14 September tot 6 October 1912 zal te Amsterdam een Internationale Gas-Tentoonstelling worden gehouden, onder leiding van de Directie der Gemeentegasfabrieken te Amsterdam.
Voor deze Tentoonstelling verlangt het Comité een aanplakbillet, en wenscht daarvoor een prijsvraag uit te schrijven onder de volgende voorwaarden:
Het billet moet 1.50×0.75 M. groot zijn, de marges mederekend. Desnoods kan een speling van tien centimeter onder en boven deze maten worden toegestaan.
Het zal lithografisch in drie kleuren door den eersten prijswinner zelven uitgevoerd moeten worden.
Het billet zal den volgenden tekst moeten bevatten:
INTERNATIONALE GASTENTOONSTELLING.—AMSTERDAM.—14 SEPTEMBER—6 OCTOBER 1912.—PALEIS V. VOLKSVLIJT.
De ontwerpen voor dit billet moeten op één vierde van de grootte van het oppervlak, eveneens in drie kleuren, worden uitgevoerd. Bovendien zal bij ieder ontwerp moeten gevoegd worden een in lithografie uitgevoerd fragment, opdat de Jury kan beoordeelen in hoeverre de mededingers geacht kunnen worden in staat te zijn, het geheel in de geëischte techniek uit te voeren.
Deze begeleidende lithografie behoeft slechts in één kleur (bij voorkeur zwart) te zijn gedrukt.
Ieder ontwerp moet voorzien zijn van een motto en een begeleidend, vergezeld schrijven, dragende hetzelfde motto, bevattende naam en adres van den vervaardiger. Op de buitenzijde der enveloppe moet tevens een correspondentieadres vermeld zijn.
De ontwerpen moeten franco vóór den 30sten April a.s. worden toegezonden aan den Directeur der Gemeentegasfabrieken, Amstel 29*a*, hoek Zwanenburgwal, Amsterdam.
De ingezonden ontwerpen, uitgezonderd dat, hetwelk met den eersten prijs bekroond, en voor de uitvoering aangewezen wordt, blijven het eigendom van de inzenders.
Het Comité behoudt zich het recht voor alle ontwerpen te exposeeren.
Als eerste prijs wordt toegekend een som van vijfhonderd gulden, als tweede prijs een som van één honderdvijftig gulden.
Bovendien zal de prijswinner tweehonderd gulden ont-

vangen voor het op steen brengen van het billet. De kosten van proeftrekken zullen voor zijn rekening zijn, en het bedrag zal hem eerst worden uitgekeerd, wanneer de Jury ook den einddruk zal hebben goedgekeurd.
De Jury behoudt zich het recht voor, zoo geen der ingekomen ontwerpen haar voor uitvoering geschikt voorkomt, den 1sten prijs niet toe te kennen.
Het billet moet zes weken na ontvangst van de opdracht voor den druk gereed zijn.

De Jury zal bestaan uit de volgende heeren:

J. VAN ROSSUM DU CHATTEL, *Directeur der Gemeentegasfabrieken*; K. P. C. DE BAZEL; JOS. TH. J. CUYPERS; C.W. NIJHOFF en R. N. ROLAND HOLST.

Meerdere exemplaren van dit programma zijn te verkrijgen ten kantore der Gemeentegasfabrieken, Amstel 29*a*, Amsterdam.

DE „QUELLINUSSCHOOLKALENDER 1912".

De jaarlijksche ontvangst van den kalender der Kunstnijverheidsschool „Quellinus", te Amsterdam, is steeds weer een nieuwe vreugde, een blijde verrassing. Wij hebben geen afstand kunnen doen van den ouden, zoodat deze ons nog steeds was blijven herinneren aan de laatste maand van het nu reeds weer oude jaar 1911.
Dezer dagen had echter de vervanging plaats en, zooals reeds gezegd, deze ontvangst beteekende weer als voorheen een verrassing. De kalender is ingericht als maandkalender. Het schild draagt, behalve den naam *Quellinusschoolkalender* en het jaartal *1912*, ter weerszijden van het twaaltbladige blok de beginletters der dagen, zóó, dat deze zelfs op vrij grooten afstand duidelijk leesbaar bleven te midden van een hoofdzakelijk plantaardig ornament, dat overigens het heele vlak regelmatig vult in twee kleuren, geel en paars, op een perkamentachtigen grond, welke kleuren het geheél een uiterst beschaafd aanzien verleenen. Op het blok is de maandnaam, met een eenvoudige versiering, en den fond getint; terwijl de datumcijfers werden uitgespaard. Indien wij nog iets anders dan uitsluitend lof over dezen kalender te zeggen hadden, dan zouden wij kunnen vragen: is hier de lithografische techniek, waarin het geheel is uitgevoerd, met volkomen juistheid, d. i. met ambachtelijke zuiverheid, (het mooie woord van Roland Holst is zeer verleidelijk) toegepast? Is 't juist in deze techniek een cijfer, letter of anderen vorm te verkrijgen door den fond daaromheen tint te geven? Hoe dit zij, de Quellinusschool heeft zich weer getoond zooals zij is, n.l. een kunstschool, die het gewicht van haar taak kent en het met die taak zeer nauw neemt. Ontwerper van den kalender is de leerling der school R. Hamstra in de klasse van den leeraar J. B. Heukelom.

PRIJSVRAAG-RECLAMEBILJET-DORDRECHT.

Op de prijsvraag voor een reclamebiljet voor de te Dordrecht in Augustus-September 1912 te houden tentoonstelling zijn ingekomen 108 ontwerpen.

De 1e prijs, *f* 125, is toegekend aan den heer C. Rol, decoratief teekenaar, leeraar aan de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" te Amsterdam, die inzond onder het motto: „Het grijze Dordt houdt tentoonstelling"; den 2en prijs *f* 50, behaalde de heer Goeboerang te Haarlem met motto „Water."

De expositie wordt gehouden op Zondag 3 en Maandag 4 Maart e.k. in het Gebouw „De Toekomst", Steeg over Sloot No. 36 te Dordrecht. Het Juryrapport wordt geplaatst in het volgend nummer.

PRIJSVRAAG „LANDELIJKE WONING" UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BAKSTEENFABRIKANTEN.

Hieronder volgt een deel der ingekomen vragen met de antwoorden. De antwoorden op de hieronder niet beantwoorde vragen volgen uit het programma, d.w.z. dat men betreffende deze gevraagde punten algeheele vrijheid heeft, mits men niet in strijd komt met het programma.

Vraag 1. Wordt er Waterleiding of Pomp aangebracht?
Antwoord. Men mag rekenen op aansluiting aan een waterleiding.

Vraag 2. „Zestien vierkante Meters voor woonkamers" is dit bedoeld na aftrek der betimmeringen?
Antwoord. Neen.

Vraag 3. Wat wordt bedoeld met fundeering op staal?
Antwoord. Het metselwerk onmiddellijk opgetrokken op den vlak gemaakten bodem van den fundeeringssleuf.

Vraag 4. Wordt de woning gedacht in een droge, zanderige of in een waterrijke streek?
Antwoord. Dit is niet bepaald. In ieder geval is een trasraam nood zakelijk.

Vraag 5. Is zij bestemd voor arbeidersgezin? Liefst beroep van den man.
Antwoord. Blijkens programma is dit niet bepaald. De bedoeling is een huurwoning.

Vraag 6. Is het niet geoorloofd de twee kleine woonkamers te vervangen door één woonruimte met bijv. specialen hoek met eettafel?
Antwoord. Blijkens het programma *niét* geoorloofd.

Vraag 7. Is een badkamer veroorloofd, als de ruimte dit toelaat?
Antwoord. Ja.

Vraag 8. Mogen buitenmuren gemaakt worden van twee halvesteensmuren met spouw?
Antwoord. Ja.

Voor de Jury:
J. GRATAMA.

VAN ALLERLEI AARD.

HET HUIS VAN DE NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS.

De heer Robbers voorzitter van het Verbond van Ned. K. vereenigingen weet het volgende te vertellen inzaken het Kunst. huis:
Er is herhaaldelijk aanleiding geweest om in de courant te gewagen van de motieven, die er toe hebben geleid om hier te lande een federatie te vormen van de bestaande vakvereenigingen van artiesten. Bij verschillende gelegenheden was de behoefte aan samenwerking gebleken. Zoo onder de voorbereiding van de nieuwe Auteurswet, die, naar verluidt, nu toch de volgende week bij de Kamer zal worden ingediend, en bij onze toetreding tot de Berner Conventie, wat — naar de minister van buitenlandsche zaken beloofd heeft — een half jaar na deze indiening haar beslag zal krijgen. Het vormen van een centraal lichaam met een centraal bestuur, zou bijvoorbeeld ook het organiseeren van groote kunstenaarsfeesten kunnen bevorderen. En een dergelijke fusie zou aan ieder der vereenigingen heel wat moeite en kosten besparen, terwijl een band tusschen de beoefenaars van de verschillende kunsten in ons land ook voor de positie der kunstenaars zelf van belang kan wezen.
Op het einde van het jaar 1910 werden dan ook de eerste pogingen gedaan om hiertoe te geraken. Vijftien vereenigingen gaven aan den oproep gehoor, en er werd een commissie van voorbereiding benoemd, waarin al deze corporaties waren vertegenwoordigd.
Daar kwam al weldra de wenschelijkheid ter sprake, om een tehuis te stichten voor de Nederlandsche artiesten, waarvan het gemis immers telkens wordt gevoeld in ons land. Een tehuis, waar de kunstenaars gelegenheid zouden vinden tot een gezellig verkeer, en waar ieder der kunsten zich op eigen wijze zou kunnen uiten. Daar zou een moderne schouwburgzaal moeten komen, zooals er hier te lande nog geen bestaat; een intieme concertzaal, een geschikte zaal voor voordrachten, lokaliteiten voor tentoonstellingen, dan natuurlijk een behagelijke club met wat daarbij hoort, enzoovoort.
Den 8sten Juli 1911 werd het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen definitief geconstitueerd. De volgende vakvereenigingen van artiesten in Amsterdam en Den Haag vormden hierbij een federatie: St. Lucas, de Moderne Kunstkring, Pulchri Studio, de Haagsche Kunstkring, de Vereeniging van Nederlandsche Letterkundigen, Architectura et Amicitia, de Bond van Nederlandsche Architecten, Arti et Industriae, de Vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunsten, de Algemeene Toonkunstenaarsvereeniging, de Nederlandsche Toonkunstenaarsvereeniging en het Genootschap van Componisten.
Arti in Amsterdam hield zich van den beginne af geheel buiten deze organisatie van alle kunstenaars. De Maatschappij van Bouwkunst zal de algemeene vergadering over het toetreden laten beslissen, en deelneming van Bouwkunst en Vriendschap hier ter stede vereischt statutenwijziging.
Het Kunstenaarsverbond verklaarde de commissie ter voorbereiding van het Kunstenaarshuis diligent. Zij had zich inmiddels, onder leiding van den heer Robbers, dapper geweerd. Reeds waren er, in overleg met den bouwmeester H. P. Berlage, onderhandelingen gevoerd over een terrein achter het Rijksmuseum, die echter door een beslissing van den Amsterdamschen gemeenteraad zijn afgesprongen. Maar nu heeft de commissie van de gemeente voor een half jaar voorkeur verkregen tot den koop van een perceel grond aan de bocht van de Roelof Hartstraat, in het Concertgebouw-kwartier, met vrijheid voor den heer Berlage om naar goedvinden te bouwen.
Uit de situatieteekening blijkt, dat het Kunstenaarsgebouw gedacht is in de as dier straat, midden op een plein. Lijn 3 gaat daarlangs. En achter het gebouw is een straat geprojecteerd„ die in een paarminuten zal leiden naar het ontworpen station Zuid aan de Ceintuurbaan, dat in den toekomst het voornaamste belooft te worden van de vijf stations, die voor Amsterdam nog in de plannen liggen.
De kunstenaarscommissie voor het Gebouw heeft zich inmiddels met goeden uitslag tot aanzienlijke en vermogende stad- en landgenooten gewend om in haar midden zitting te nemen. De leden, die de kunstenaarsvereeniging hierin vetegenwoordigen, zijn de heeren Robbers, Lohman, Van den Bosch. Breitenstein en van Boven. Zij worden bijgestaan door de heeren Berlage en mr. H L. de Beaufort. De behoefte aan voorlichting van een bouwmeester had zich uit den aard aanstonds doen gevoelen. Daarom had de commissie een rondvraag onder de architecten gehouen, die met gelijke stemmen aanwezen de heeren De Bazel en Berlage. En uit dit tweetal koos zij toen laatstgenoemde, die nu aan de plannen bezig is. Mr. de Beaufort is de directeur van het bureau voor het auteursrecht, dat in het nieuwe gebouw zal worden gevestigd, met verschilende lokaaltjes voor ieder der belanghebbende kunsten. Voorts assumeerde de commissie zich onder meer de heeren Mr. C. M. den Tex, Mr. H. H. van den Berg, Remy de Blok, H. J. Middendorp, K. Huizinga, Mr. H. L. A. Visser, Mr. F. Kranenburg, Carel Henny en Mr. Dr. J. H. van Tienhoven.
Het oorspronkelijk plan was, dat het Kunstenaarshuis het eigendom zou worden van het Verbond. Maar dat bleek nader niet wenschelijk te wezen, omdat deze federatie uit den aard een te veranderlijk lichaam is voor de verwikkelingen in verband met een dergelijk bezit. Daarom werd er opgericht een Maatschappij „het Kunstenaarshuis", waarmee de „Société van leden van het Kunstenaarsverbond" het desbetreffende contract zal sluiten,
Voor de stichting is noodig een kapitaal van ongeveer zeven ton. Een Haagsche levensverzekeringmaatschappij is bereid de helft daarvan te leenen. De dienst dezer leening vereischt een jaarlijks bedrag van 25,000 voor rente en spoedige aflossing. Dan blijft er na 15 jaar hiervan nog anderhalve ton over, wat een gebouw van ongeveer f 700.000 natuurlijk altijd opbrengt. En nu zal de commissie de leden van de kunstenaarsvereeniging uitnoodigen twee honderd vijftig hunner te bewegen om ieder voor f 100 jaarlijks te deelen in de garantie voor deze f 25.000. Zij zullen dit bedrag niet behoeven te geven, want de inkomsten van het gebouw worden geschat op f 88.000 en de uitgaven op f 38 000, zoodat een overschot van f 50.000 per jaar te verwachten is. Maar zelfs als dit overschot slechts f 25,000 bedraagt, wordt daardoor in den dienst der leening voorzien. De kunstenaarsgaranten waarborgen dus slechts dit bedrag. En de overige f 350,000 moet in aandeelen worden geplaatst.
De commissie stelt zich voor, dat het niet bezwaarlijk zal wezen deze uitgegeven te krijgen, waar het geldt de Nederlandsche kunstenaars te helpen aan een modern tehuis, door den architect Berlage te bouwen, en dat, voor zóó verschillende doeleinden bruikbaar zal wezen, dat er als finantieele onderneming welhaast geen risico aan schijnt te zijn verbonden.

NIEUWE UITGAVEN:

Catalogus van Technische Boek- en Plaatwerken in De Nederlandsche Taal voorhanden bij Wed. J. Ahrend & Zoon's Techn. Boekhandel, Singel 24, Amsterdam.
Wij vestigen er de aandacht op van onze lezers, dat deze Catalogus op aanvraag gratis en franco aan belangstellenden wordt toegezonden. De firma Ahrend heeft een uitgebreid fonds op technisch gebied en zij die er prijs op stellen een veel omvattende lijst van bestaande Hollandsche werken op dit gebied te bezitten om deze bij behoefte te kunnen raadplegen, kunnen wij aanraden een exemplaar van den Catalogus aan te vragen.

Dr. JAN KALF.

De Senaat der Rijksuniversiteit te Utrecht heeft het doctoraat in de Nederlandsche letteren honoris causa verleend aan den heer Jan Kalf, secretaris van de Rijkscommissie voor de Bescherming van Monumenten van Geschiedenis en Kunst, schrijver o. m. van het eerste „stuk" Beschrijving dier monumenten, het werk over de Baronie van Breda.

EEN BORSTBEELD VAN JOZEF ISRAËLS.

De eeregalerij van het Rijks-Museum, het Nederlandsche „Pantheon"... van waarlijk niet uitsluitend „onstervelijke" nationale helden„ is dezer dagen nieuwe luister en hooger beteekenis geschonken door de plaatsing van het borstbeeld vah Jozef Israëls, een werk van den beeldhouwer Toon Dupuis, die in dezelfde galerij reeds door twee andere specimina van zijn kunst: de bustes van Mesdag en van Louis Bouwmeester vertegenwoordigd was.

GRIEKSCHE BEELDENDE KUNST.

Voor de leden van de Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen heeft Prof. Dr. C. W. Vollgraff gesproken over de beeldende kunst in het oude Griekenland.
Spr. constateerde met vreugde, dat de belangstelling in de voortbrengselen van de Grieksche Kunst in ons land steeds levendiger wordt, waarvan de tentoonstelling van Grieksche en Romeinsche kunstnijverheid welke hier thans in het gebouw van de academie wordt gehouden, een schitterend getuigenis aflegt.
Door het vertoonen van een aantal in chronologische volgorde geranschikte afbeeldingen van Grieksche kunstwerken, wilde spreker de ontwikkeling, van het begin tot het einde, doen gevoelen der Grieksche kunst, welke evenals alle kunst heeft gehad: een periode van opkomst, een periode van bloei, en een van verval. De eerste periode kenmerkt zich door hare naïviteit en hare gebondenheid. De tweede is die van de bevrijding uit de knellende banden der traditie, van stereotiep geworden schoonheidsregels; het is de tijd, waarin de kunst zich bewust wordt van wat zij wil en van wat zij vermag en waarin het individueele genie zich het heerlijkst kan ontplooien. Wanneer de kunst op het hoogtepunt van hare ontwikkeling is gekomen, begint zij bijna onmiddelijk weer af te dalen. De reden daarvan moet hierin gezocht worden, dat de menschelijke natuur steeds iets nieuws verlangt. Dit verschijnsel heeft zich in de oudheid in Griekenland tweemaal achtereenvolgens voorgedaan en die herhaling vindt hare verklaring in het feit, dat in Griekenland eens eene verandering van bevolking heeft plaats gehad, die echter niet volledig is geweest. Wij onderscheiden te een vóór-dorisch tijdperk, hetwelk wij verdeelen in een praehistorisch, een vóór-myceensch en een myceensch tijdperk en 2e het daaropvolgende tijdperk, waarvan de kunst verdeeld is in archaïsche, klassieke en hellenistische. Spreken wij over Grieksche kunst, dan doelen wij doorgaans alleen op het tweede tijdperk, dat in de 7e of 8e eeuw vóór Chr. aanvangt en zich uitstrekt tot aan de Romeinsche overheersching.
Spr. vertoonde daarna eenige afbeeldingen van werken, betrekking hebbende op het vóór-dorische tijdperk, welke deden zien de hooge beschaving, die reeds in dat alleroudste tijdperk in Griekenland geheerscht heeft. De vraag of er toen reeds zoo iets geweest is, als wat men „groote kunst" noemt, hebben de tot nu toe gedane ontdekkingen echter nog niet bevestigend beantwoord. De myceensche kunst was reeds in verval, toen zij in het grootste gedeelte van Griekenland vrij plotseling door den inval van vijandige stammen werd weggevaagd en nu duurde het een paar eeuwen voor en aleer er weder iets ontstond, dat men kunst kon noemen. In het aanvankelijk geometrisch ornament komt dan langzamerhand weer sierlijkheid en stijl. In de 6e eeuw voor Chr. vindt men overal in Griekenland een technisch reeds goed ontwikkelde beeldhouwkunst; men moet zich echter eerst eenigszins vertrouwd maken met de archaïsche Grieksche sculptuur, om haar schoonheid te kunnen gevoelen. Vele voorbeelden dier sculptuur behandelde spreker daarna bij de afbeeldingen ervan. Bij deze beelden valt in den beginne op, eenvoud in de kleeding en een stijve houding, waarbij feitelijk alleen leven spreekt uit het gelaat. Sierlijker en rijker gekleed zijn de standbeelden van de priesteressen van de godin Athena, gevonden op de Acropolis; zij zijn uitgevoerd in ionischen stijl. Alle figuren waren beschilderd; van onbeschilderde sculptuur is de geheele oudheid afkeerig geweest.
De invoering van een democratisch bewind en de met goeden uitslag gevoerde oorlog tegen de Perzen, hebben er toe mede gewerkt om de kunst zich sneller te doen ontwikkelen. Vervolgens komt de tijd van Phidias, in welken men het Parthenon, den grooten dorischen tempel, is begonnen te bouwen. In dien tijd telde Athene niet alleen vele eerste kunstenaars, maar ook het kunsthandwerk stond er op ieder gebied bijzonder hoog. Een aantal afbeeldingen van beeldhouwwerk van het Parthenon werden daarna gevolgd door grafteekenen. In de 4e eeuw v. Chr. wordt de attische kunst weeker, verfijnder, teerder maar ook slapper; op dien tijd drukte de groote attische beeldhouwer Praxiteles zijn stempel. De grootheid van den Atheenschen staat is dan voorbij. Kort na den dood van Praxiteles onderwierp Alexander de Groote Griekenland, en ontstond de hellenistische kunst. Met Lysippus begint in de Grieksche beeldhouwkunst een nieuwe richting; andere, slankere proporties, een zichtbaarder behandeling van de spieren en bovenal een meer illusionistische opvatting.
Met het geven van verschillende afbeeldingen ging spreker de ontwikkeling na der attische kunst na Praxiteles.
De hellenistische kunst ging intusschen haar eigen wegen en heeft

zich van de attische zeer ver verwijderd; zelfs ontstond een realistische portretkunst.

De ondergang van de kunst der Grieken is bespoedigd door de Romeinsche overheersching; de techniek ging echter niet verloren, doordat de Romeinen geen eigen kunst hadden. Het was een treurig einde, en men had liever de Grieksche kunst geheel zien ophouden, dan zich in dienst begeven van rijk geworden Romeinen, hoewel wij daaraan het grootste gedeelte van onze kennis van de antieke beeldhouwkunst te danken hebben.

WIE IS DE ARCHITEKT VAN HET VREDESPALEIS?

De in ons land nog onlangs gegeven voorstelling als zou het Carnegiebestuur met behulp van een Nederlandsch bouwmeester het plan-Cordonnier mishandelen, wordt door dezen blijkbaar volstrekt niet gedeeld.

Wij wezen er vroeger reeds op dat hij door zonder eenig voorbehoud de lof zijner landgenooten geheel voor zich zelf aan te nemen, daarmede ook ongetwijfeld te kennen geeft dat hij de volle artistieke aansprakelijkheid van het gebouw aanvaardt. Het een is een logisch gevolg van het ander.

6 Januari ll. is Cordonnier volgens het verslag in het maandblad der „Société Régionale des Architectes du Nord de la France" bij gelegenheid zijner benoeming tot lid van het Instituut bewierookt aan een groot gastmaal te Rijssel. Het verslag is op zich zelf merkwaardig voor ons, nuchterder Hollanders, die niet gewoon zijn iemand in zijn presentie dermate in de hoogte te steken en hem te zeggen „dat zijn naam voortaan met onuitwischbare letters zal gegrift staan op de tafels der onsterfelijkheid."

De eerste spreker herdacht aldra het Vredespaleis: „Het ontwerp van onzen voortreffelijken vakgenoot is in Den Haag gekozen voor de stichting van het Vredespaleis, dat een waar wonder van statige sierlijkheid (une pure merveille de majestueuze élégance) zal zijn."

De Nederlandsche consul Ledieu-Dupaix, die natuurlijk op de hoogte is, geeft aan Cordonnier de verzekering van „de groote bewondering die de Hollanders gevoelen voor het Vredespaleis." Hm.

Het Vredespaleis was niet van de lucht af. Na de proza — die al hoogdravend genoeg was — kwam de poëzie, die Dr. Delassus inspireerde o. a. tot dit keurig couplet — een uit minstens twee dozijn —

La Haye, un jour, vous vit sans peur
Près de rudes lutteurs descendre:
Le monde acclama le vainqueur:
C'était un fils de la Flandre.

Wij lezen in de toasten hoe — zoo sprak de Burgemeester — rillingen van rechtmatige trots door de aderen der Rijsselaars gingen bij het Vredespaleis-succes; van stijl-Cordonnier; van machtige oorspronkelijkheid; van vruchtbare fantazie; van den roemrijken kunstenaar die men moet bejegenen naar het woord: „Chapeau bas, c'est quelque chose de la France qui passe!" Kortom Cordonnier werd met duidelijke verwijzing speciaal naar het Vredespaleis en onder het spelen van het Nederlandsche volkslied, geproclameerd tot den rang van artistiek halfgod.

Als men nu bij ons ook maar eens ophoudt de verantwoordelijkheid voor een eventueele mislukking van het Vredespaleis aan den landgenoot in de schoenen te schuiven. Wij hebben waarlijk niet Condonnier-gezinder te zijn dan Cordonnier zelf.

(Overgenomen uit de „Bouwwereld".)

DE DAM TE ZAANDAM.

De Gemeenteraad van Zaandam heeft besloten de behandeling van de erfpachtsuitgifte der Damterreinen een maand uit te stellen.

BERICHT.

In de advertentie van de Firma MARTIN & Co. te Amsterdam voorkomende in den Genootschapskalender voor 1912, is abusievelijk sprake van U Y-tegels. Dit moet zijn **U J**-tegels.

Bericht van de Uitgevers.

Losse omslagen, alsmede linnen banden (à f 1.—) voor den afgeloopen jaargang zijn bij ons verkrijgbaar.

„A. ET A." EN DE DAMBEBOUWING.

Waar zijn de jongere architecten waarvan „A. et A." het genootschap heet te zijn? heeft schrijver dezes zich op de jongste vergadering afgevraagd. Waar zijn de architecten voor wie de *moderne* bouwkunstbeginselen inderdaad de *beginselen* van een aesthetische levensopvatting, van een niet straffeloos te loochenen geloof zijn?

Bij dezen toch mag er geen twijfel bestaan omtrent hun houding tegenover de door den heer Rutgers voorgestelde actie.

Datgene, dat hen 't meest heilig is, vordert — ook in hun eigen belang — dat zij zonder aarzelen die actie steunen; hun aller meening en critiek vordert dat!

Waar waren de jongere architecten toen het oogenblik gekomen was, dat zij van hun trouw aan het leven van onzen eigen tijd zouden hebben te getuigen?

Moge het zoo zijn, dat zij op de a.s. vergadering krachtiger van hun bestaan blijk geven!

VAN DIEDENHOVEN.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 8. Adres in zake prijsvraag Raadhuis te Tiel. De auteurswet, door J. G. Rhodes' University College te Grahamstown, Kaapprovincie, door J. Coenraad Meischke, met afbeeldingen van dit gebouw der architecten Baker & Kendale. Vernieuwingen aan oude monumenten, door G. de Hoog Hzn., met afbeeldingen van de kerk te Geldermalsen en kerktorens te Buurmalsen en te Tricht voor en na de vernieuwing. Een merkwaardig boek, door A. W. Weissman, Hohenzollern und Oranien von Dr. Georg Gallaud. Verwarming en ventilatie van scholen, door F. W. Unger.

DE BOUWWERELD, No. 8. Bouwkundige Advies-bureaux en bouwkunst, stellingen van Prof. E. Högg, aangenomen in de vergadering van afgevaardigden van den bond Heimatschutz te Dresden, den 8 Oct. 1911. Iets over Straatwegen.

DE INGENIEUR, No. 8. Rapport der commissie van onderzoek betreffende de golfvormige afslijting der rails (met afb.). Het een en ander over het verband tusschen het spoorstaafprofiel en de laschverbinding, door E. C. W. van Dijk.

BUITEN, No. 8. Afbeeldingen van de waterpoort, te Tiel en van Hampton Court Palace.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43 1911); welk nummer nog steeds verkrijgbaar is.

II. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.

III. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).

IV. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De bebouwing van den Dam te Amsterdam. — Hendrik de Keyser gehuldigd. — Prijsvragen, uitgeschreven door de Kon. Nederlandsche Landbouwvereeniging. — De geestelijke waarde van het stelselmatig ontwerpen. — Prijsvraag voor een affiche. — De „Quellinusschoolkalender 1912". — Prijsvraag-Reclamebiljet-Dordrecht. — Prijsvraag „Landelijke Woning". — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWINTIGSTE JAARGANG No. 10. ZATERDAG 9 MAART 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Van de uitgeefster van ons orgaan, de *Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebroeders Binger*, mochten wij voor onze bibliotheek in dank ontvangen: OUD-HOLLAND, *nieuwe bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz.*, onder redactie van *Dr. A. Bredius* en *E. W. Moes*, eerste aflevering, dertigste jaargang, welke aflevering bevat:
Rembrandt's portret van Jeremias de Decker door Dr. K. H. de Raaf. Het Nijmeegsche Schippersgild en zijn Antependium, door H. D. J. van Schevichaven, Het Huis Vreedenburch, door A. W. Weissman, De Beeldhouwer Johannes Bloemendael, door D. S. van Zuiden, De Polemiek over de Vertooningen van Jan Vos in 1660 en de 't Zaemenspraeck van Jan Tamboer en Jan Vos, door E. F. Kossman, Nalezing der Tresoriers-rekeningen van 's-Gravenhage, door Eduard van Biema en Schilderijen op Haarlem's Stadhuis in 1692, medegedeeld door Dr. W. Martin; waarbij vele merkwaardige prenten.

TENTOONSTELLING.

Wij brengen in herinnering dat thans in ons Genootschapslocaal in „Parkzicht", Hobbemastraat, tot ongeveer 20 Maart e.k. eene tentoonstelling gehouden wordt van de antwoorden, welke zijn ingekomen op de door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam in 1911 uitgeschreven prijsvragen.
Deze tentoonstelling is, met uitzondering van den Zaterdagavond, elken dag en avond toegankelijk.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

Adres gevraagd van den heer E. van der Pauw, buitenlid, vroeger wonende Pensionlaan 8 te Hilversum.

VERSLAG VAN DE 1309de GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 6 MAART 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN PARKZICHT.

De voorzitter opent met een hartelijk welkom aan de talrijke aanwezigen de vergadering, waarna de notulen der vorige worden gelezen en onveranderd goedgekeurd.
Medegedeeld wordt dat niet allen die in de vorige vergadering tot functies in het „Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen" zijn aangewezen die functies hebben aanvaard zoodat in de volgende vergadering opnieuw eenige verkiezingen zullen moeten plaats hebben. Ingekomen is: een schrijven van onzen secretaris houdende mededeeling niet ter vergadering te kunnen zijn, benevens een mededeeling behoorende bij punt 5 der agenda;

een schrijven van de Nederl. Vereeniging van IJzerhandelaren als geleide eener verspreide circulaire, waarvan de inhoud reeds bekend is;

een schrijven van den heer J. W. F. Hartkamp, houdende mededeeling niet aanwezig te kunnen zijn om als gewoon lid te worden geïnstalleerd, en

een schrijven van de heer Jos. Th. J. Cuypers mededeelende dat schrijver de hem toegewezen functie als afgevaardigde naar de Algem. Vergadering van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen niet kan aanvaarden.

Een groep in de vorige vergadering bij ballotage toegelaten gewone leden wordt met eenige toepasselijke woorden als zoodanig geïnstalleerd, waarna de heeren D. Jolink, B. G. van der Zwaag en E. Sunier met algemeene stemmen tot dit lidmaatschap worden toegelaten.

Aan de orde is thans het voorstel-G. J. Rutgers inzake de Dambebouwing. In verband hiermede zijn de volgende stukken ingekomen:

een schrijver van den J. de Meijer luidende: „Mijn meening omtrent het voorstel-Rutgers is nog steeds: geen adres zenden, doch hoogstens afkeuring uitspreken. Hiervoor is de eenige vorm: een motie,"

een schrijven van den heer S. H. de Roos luidende: „daar het mij onmogelijk is hedenavond aanwezig te zijn, stel ik er prijs op bij dezen mijne volle instemming te betuigen met het voorstel van den heer Rutgers inzake de Dambebouwing";

een schrijven van den heer G. H. Roobol luidende: „Tot mijn grooten spijt kan ik hedenavond niet ter vergadering komen; doch ik betuig mijn volle instemming met het voorstel-Rutgers inzake de Damkwestie";

een schrijven van den heer D. J. Heusinkveld luidende; „Ondergeteekende betuigt, ook namens zijn vriend C. J. de Haas te Utrecht zijne volle sympathie met voorstel en toevoegsel-conseptadres (Architectura 24 Febr. en 2 Mrt l.l.) inzake Dambebouwing te Amsterdam";

een schrijven van den heer A. H. Wegerif Gzn. luidende: „Op de vergadering van hedenavond kan ik tot mijn spijt niet tegenwoordig zijn, doch ik deel U door dezen mede dat ik met het conceptadres van den heer G. J. Rutgers volkomen accoord ga. De gepubliceerde ontwerpen zijn een groote teleurstelling; ik had gedacht dat ook van ons Genootschap zooveel kracht was uitgegaan dat wij voor zooiets gespaard zouden blijven. Aan dergelijke teleurstellingen zijn wij in provincie-

steden gewoon, doch in de hoofdstad, Amsterdam, waarnaar de kleinere steden zich richten, de zetel van de leidende vereenigingen en genootschappen dacht ik dat zoo iets niet meer mogelijk was. Er valt niet te ontkennen dat een gering succes het resultaat kan zijn van dit adres, doch dat mag mijn inziens geen reden zijn, dit krachtig protest achterwege te laten. Het is zaak in het vervolg bij het samenstellen van commissies of het medewerken daaraan, te zorgen dat wij de goede menschen op de goede plaats krijgen, opdat wij ontwerpen door ons genootschap gemaakt „op waardige wijze zien tenuitvoer gebracht";

een schrijven van den heer J. M. van der Meij luidende: „Als een der naastbelanghebbenden bij een ideale Damaanleg ben ik wel eenigszins verplicht mijne meening omtrent het voorstel Rutgers in zake de Dambebouwing, in Uwe vergadering te behandelen, te doen blijken schriftelijk; daar het mij niet mogelijk is daarbij tegenwoordig te zijn. Als idee heeft het in het voorstel vervatte zeker mijn volle sympathie. Dit zou ook wel niet anders kunnen daar ik reeds in de memorie, begeleidende mijne inzending op de Damprijsvraag in 1908 gewezen heb op de eenig mogelijke bebouwingswijze die werkelijk tot resultaten zou leiden; n.l. een geheele bouwexploitatie door de Gemeente zelve.

Voorts heb ik bij alle besprekingen, die na de bekroning gevolgd zijn over eventueele wijzigingen, etc. er op gewezen dat met het vaststellen der rooilijnen slechts een zeer voorloopig resultaat zou zijn bereikt en dat het werkelijk aspect van het nieuwe Damplein in niet geringe mate beheerscht werd door de architectuur der op de vast te stellen rooilijnen te stichten gebouwen.

Waar nu de intentiën in mijne memorie neergelegd, en door de bekroning van groote waarde geworden, reeds in 1908 publiek bekend konden zijn, bestudeering daarvan stond immers iedereen open, verwondert het mij wel eerst drie jaar daarna, nu reeds van die Dambebouwing voorname gedeelten, door hunne mindergeschikte! architectuur, van grooten invloed zullen zijn op het totaal aspect, een protest tegen die wijze van bebouwing te hooren, waar het voor ieder bij eenig nadenken duidelijk had kunnen zijn waartoe de thans gevolgde handelwijze noodwendig leiden moest. Inplaats daarvan heeft men zich vermeid in allerlei diragatiën over den vorm van het Damplein, die voor het grootste gedeelte meer waarde zouden hebben gehad vóór de uitschrijving der prijsvraag, dan daarnà",

een schrijven van den heer R. N. Roland Holst luidende: „Uw artikel in „Architectura" heb ik met veel instemming gelezen, maar tot mijn spijt kan ik 't voorlaatste nummer niet terug vinden waarin het conceptadres staat. Ik kan dus mijn adhesie niet betuigen, thans reeds, maar 't adres zal ongetwijfeld ter teekening worden gelegd, en ik zal dan zeker niet de gelegenheid laten voorbijgaan om 't te komen lezen, en naar ik, afgaand op Uw artikel, stellig verwacht te teekenen ook. [1])

een telegram van den heer W. Kromhout luidende: „Hulde bedoeling en formuleering optreden Architectura, eenig middel waar anderen om maatschappelijke redenen helaas zwijgen of elkander bestrijdend de overheid verwarren, reeds eerder had zulk geestdriftig verzet tegen thans begonnen werken mogen komen, bereiking zal moeilijk zijn, never mind avanti Architectura!", Ten slotte een schrijven van den heer Jos. Th. J. Cuypers luidende: „Op de laatste vergadering vond ik reeds aanleiding om 't adres-Rutgers te bestrijden. Ik zou aan dat adres om meerdere redenen geen steun willen geven. De bouw van den Bijenkorf is door de betreffende Commissie reeds afgehandeld. Het ontwerp voor de Groote Club zal nog door zulk een Commissie moeten behandeld worden; daarin hebben wij vertrouwen te stellen. Tegenover beide gevallen zal dat adres alleen strekken ten nadeele der positie van de architecten in 't algemeen, en de bouwkunst wordt niet door zulke kritiek gediend, wel door voortdurende toewijding aan ons eigen werk. Door goede voorbeelden wordt meer school gemaakt en smaak gevormd dan door .... beweringen".

Den voorzitter was het toevoegsel geplaatst in No. 9 van Architectura als verklarend en motiveerend betoog zeer sympathiek. Voorlezing wordt niet meer verlangd, wijl ieder der aanwezigen het kent.

Op een desbetreffende vraag van den heer Ingenohl antwoordt de voorzitter dat de uitspraken vervat in de voorgelezen brieven niet zullen gelden bij een eventueele stemming voor of tegen het voorstel; doch spr. verheugt zich over deze blijken van belangstelling.

De heer Van der Pek kondigt bij voorbaat aan tegen het voorstel te zullen stemmen en motiveert dit o.m. door te zeggen dat beide beschouwde plannen niet over één kam te scheeren zijn, ook wegens de verschillende stadia waarin deze verkeeren. Spr. onderscheidt ook de Dam van het Damrak, meent dat bebouwingen onderling onafhankelijk kunnen zijn en niet van elkaars invloed zullen te leiden hebben. Verder verwacht Spr. van dit adres benadeeling der collegialiteit en der positie van den architect in 't algemeen tegenover de buitenwereld. De voorzitter wenscht de zaak eerst meer principieel te beschouwen; althans eene bespreking van die zijde laten vooraf gaan.

De heer Weissman is met de strekking van het voorstel vereenigd; doch verwacht geen heil daarvan en meent dat door de overheid het artistiek element is uitgeschakeld ter wille der financieële politiek, 't geen door den heer Ingenohl wordt bestreden met een resumé van de gebeurtenissen; terwijl spr. in overweging geeft het advies van den heer De Meijer (dat is het advies van het bestuur), dat bedoeld het adres te vervangen door eene motie, te volgen. Spr. geeft verder als zijn meening te kennen dat de beschouwingen, waarvan het voorstel Rutgers het gevolg is, te optimistisch zijn. Er is nog geen kunst, niets dat aan 't ontplooien is, geen kunst, niets als zoeken en scharrelen zonder eenige bepaalde richting. Indien aanleiding gevonden wordt tot optreden tegen de Dambebouwing, waarom dan ook niet tegen die van het Museumplein? De heer Gulden waarschuwt om „nuchter te blijven," en ons niet te laten beinvloeden door de in warme bewoording gestelde toelichting op het voorstel, en vraagt „wat zal kunnen gebeuren als B. en W. en de Raad zouden handelen met inachtneming van dit adres?" Men verplaatst slechts de moeilijkheid van 't vraagstuk van hier naar de kamer van B. en W. zonder een oplossing aan de hand te doen.

De heer Gratama heeft met zeer veel ingenomenheid kennis genomen van het voorgesteld adres en de toelichting; acht beide echter te enthousiast gesteld; groot verlangen naar een moderne architectuur, waarvan spr. zelf ook verklaard voorstander is, is daaraan niet vreemd We moeten echter niet te hard van stapel loopen, het geval algemeener stellen. Beide projecten voldoen niet aan redelijk te stellen eischen; doch wij moeten hier niet als critisi optreden, maar de overheid op hare plichten wijzen; zij is aansprakelijk.

[1]) Abusievelijk heeft de dagbladpers naar aanleiding van dit schrijven gezegd dat de heer R. H. het geconcipieerd adres waarschijnlijk zou onderteekenen. De heer R. H. zou dit zonder wijziging der redactie stellig niet gedaan hebben.

De heer Joling meent dat w' ons moeten bepalen tot den Dam, derhalve de Bijenkorf los laten, en beveelt een motie aan boven een adres. Spr. is 't met de uitgesproken meening over beide plannen niet eens. Wanneer men spreken wil van superieur en minderwaardig is dit slechts een kwestie van appreciatie: spr. vraagt „wie moet superieur werk maken?"

De heer Weissman: „alles in een hand, dan ontstaat eenheid!" Spr. noemt als voorbeeld de Place de la Concorde waarvan volgens spr., de bebouwing is het resultaat eener prijsvraag.

De heer Van der Pek bestrijdt dit echter en pleit verder voor vrijheid van den architect en diens geestelijken arbeid. De heer Van der Pluijm kan voelen voor splitsing der beschouwde gevallen; beide ontstaan echter onder zekere bindende bepalingen wegens transacties met de Gemeente, acht daarom deze actie op zijn plaats.

De heer De Jongh is van meening dat door een optreden als voorgesteld, de collegialiteit wordt geschaad. 't Gaat volgens spr. niet aan beide ontwerpen over één kam te scheeren, ook kan niet gevraagd worden om afkeuring dezer plannen en het doen vervaardigen van andere. De hooge verwachting van de Dambebouwing kan slechts geduurd hebben tot den afloop der prijsvraag, daarna niet meer. Het terrein-Bijenkorf werd uitgeschakeld uit het Damplan, de situatie naar goedvinden gewijzigd; daarvan berust de schuld bij 't Gemeentebestuur. Uitsluitend kunnen we nog, volgens spr., 't oog gericht houden op wat nog komen moet en redden wat te redden valt.

De heer Gratama acht deze woorden. een gelukkige aanvulling van de zijne. Men moet der overheid een leiddraad geven. Voor de Dambebouwing moeten bizonder bindende bepalingen gemaakt worden.

De heer Gulden vraagt naar den aard dezer bepalingen en meent dat die nooit in een algemeene motie zijn uit te drukken.

De heer Gratama: men kan wel aller uiterste voorzorgen en waarborgen verzekeren, ook moet niet elken willekeurig naar voren geschoven architect geaccepteerd worden, een adviseerende commissie kan met hare adviezen van een middelmatig project geen goed maken.

De voorzitter geeft een verklaring van het standpunt waarop het bestuur zich ten opzichte van het voorstel geplaatst heeft, en stelt voor een uitspraak te doen in den vorm eener motie.

De heer Rutgers, die behalve door de behandeling in den boezem van het bestuur gedurende de laatste veertien dagen aan verschillende zijden gelegenheid vond te hooren en te voelen, verwacht van een in juisten vorm gegoten motie minstens evenveel als van het voorgesteld adres en neemt daarom onder dank voor de in groote mate betoonde belangstelling in de zaak, die ons alle nauw ter harte gaat, zijn voorstel met volle overtuiging terug in ruil voor eene nader te formuleeren motie, aan welke formuleering hij gaarne zal mede werken.

De voorzitter leest hierop een concept-motie voor. Deze is reeds vóór de besprekingen opgesteld en is dus niet de afspiegeling van de geuitte meeningen. Het concept luidt als volgt:

„De ledenvergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, gehouden op 6 Maart 1912, kennis genomen hebbende van de gepubliceerde ontwerpen voor de bebouwing van de terreinen, aan en onmiddellijk nabij den Dam gelegen, namelijk die voor de gebouwen „de Bijenkorf" en „de Groote Club",

overwegende,

dat deze gebouwen van grooten invloed zullen zijn op de waardigheid en het aanzien van het Damplein, hetwelk als historisch plein van groote beteekenis is,

dat deze gebouwen de afspiegeling dienen te zijn van de hedendaagsche cultuur en derhalve uitdrukking moeten geven aan den plicht van de bouwkunst om vorm te geven aan de eischen, die door de zich steeds verjongende samenleving gesteld worden, met inachtneming van den eerbied aan de monumentale uitingen van vroegere geslachten verschuldigd,

dat deze eerbied niet sterker kan betoond worden dan door het navolgen der oude meesters te vermijden, temeer waar de door dezen gebruikte vormen onvereenigbaar zijn met de eischen der huidige cultuur,

geeft als hare meening te kennen dat bovenvermelde ontwerpen van de gebouwen van de Bijenkorf en de Groote Club niet voldoen aan de vermelde principieële eischen en derhalve zullen schaden aan het karakter van den Dam als historisch en waardevol plein."

Hieraan ware toe te voegen: en spreekt den wensch uit dat door de bevoegde autoriteiten alsnog pogingen in 't werk zullen worden gesteld om den dreigenden wantoestand te keeren."

De voorgelezen redactie ondervindt veelzijdig bestrijding, waarbij de discussies telkens ver van het onderwerp verwijderd zijn.

De heer Van der Pek onderneemt weer den strijd voor de vrijheid, modern of niet, en meent dat het bouwen in historische stijlen ook zijn goede kanten kan hebben, welke meening ernstig wordt bestreden.

Na deze discussies wordt op aandringen van verschillende kanten besloten de behandeling der motie te verdagen tot de volgende vergadering.

Bij de rondvraag informeert de heer De Jongh naar de voordracht van den heer A. Keppler die is toegezegd voor ons orgaan en nog steeds niet verscheen. De voorzitter deelt mee dat de copy nog niet bij de redactie inkwam en den heer Keppler er nog 's aan zal worden herinnerd.

Hierop volgt sluiting. R.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A".

VERSLAG VAN DE LEDENVERGADERING OP 1 MAART 1912.

Na de opening werden de notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd. Door een der leden werd op grond van ingewonnen inlichtingen meêgedeeld dat de besproken voordeur van de Stadsaalmoezenierskamer zal worden hersteld. Vervolgens hield de heer Corn. van Straaten Jr. zijn toegezegde causerie over de H. Mariakerk en daar bij behoorende kloostergang te Utrecht.

Spreker behandelde eerst den bouw van genoemde kerk door Hendrik IV, Roomsch Keizer, in de jaren 1082–1088, het verval in 1421, waardoor het koor geheel hersteld moest worden en tevens vergroot werd, waarna in 1585 de kerk in het bezit der Hervormden overging en in 1619 het koor, eens het voornaamste deel der kerk, aan het Bijlhouwersgild werd afgestaan om hun goederen er in te koop te stellen.

Daarna gaf spreker een overzicht van de verdere gegeschiedenis van dit eens zoo grootsche Bouwwerk, tot dat in 1813 de materialen van de kerk werden verkocht wegens den deerniswaardigen toestand, waarin het geheel verkeerde. De kerk werd afgebroken in 1816 en het nog overgebleven Gothische koor in 1844, waarbij men nog de fundeering vond van het eerste Romaansche koor.

In 1845 werd op het vrijgekomen terrein het nu nog bestaande Gebouw van Kunsten en Wetenschappen gesticht. Van den kloostergang zijn alleen nog aanwezig enkele arcaden en kelders met gewelfoverdekking.

Vervolgens behandelde spreker de symboliek van deze kerk in 't bijzonder en van de Romaansche en Gothische kerken in 't algemeen, wat betreft de ligging ten opzichte der windstreken, de indeeling, de torens en de in- en uitwendige versieringen. Door de vergadering werd de heer Van Straaten bedankt voor zijne bespreking, welke door tal van oude prenten, schilderstukken en foto's werd toegelicht.

Daarna was aan de orde de bespreking omtrent de verbetering der rioleering in de binnenstad.

Besloten werd, dat de club zich in verbinding zal stellen met de Afdeeling van de Mij. tot bev. der Bouwkunst en met den Aannemersbond om te trachten aldus gegevens te verzamelen en daarna gecombineerd een adres te zenden. Hierna sluiting.

D. J. HEUSINKVELD, *2e Secretaris.*

WANDSCHILDERKUNST?

> ....Steeds zijn Schilderen en Beeldhouwen Bouwende Kunsten en Ambachten geweest.
>
> De nieuwere tijden hebben een herleving dier kunsten naar dézen zin gewekt en mogelijk gemaakt, en voegzaam is het dus te eischen, dat *zij* allereerst ruimer zullen worden opgevat en onderwezen naar het oude Ambachts-begrip.
>
> De Schilderkunst, thans alleen onderwezen met het oog op kabinet-schilderijen, zal haar gebied weer zien completeeren met al de vormen van Muurschilderkunst en het Glasschilderen.
>
> En dan moge 's Lands onderwijs weer verbonden worden aan 's Lands werk, zooals dit ook in grooter tijden het geval was. A. J. Der Kinderen, Over Kunst- en Ambachtsonderwijs Blz. 52 en 53.

In het gebouw der Rijks-Academie voor de Beeldende kunsten te Amsterdam is dezer dagen een tentoonstelling gehouden van het werk door den winnaar van den Prix-de-Rome voor schilderkunst, Tjeerd Bottema, in zijn vierde stipendium-jaar gemaakt.

Eenige op deze tentoonstelling aanwezige werkstukken leggen getuigenis af, dat het streven om in het academische kunstonderwijs met het alleen-zaligmakend geloof in de schilderij-kunst te breken, zich officiëele waardeering begint te verwerven. Uit het volgende zal, naar ik hoop, blijken, dat het om meer dan één reden van belang is deze gebeurtenis niet onopgemerkt te laten.

Voor het eerst is afgeweken van het verplichte studiereizen der Prix-de-Rome-winnaars en de schilder, inplaats van copieën naar oude meesters of reisschetsen te gaan maken, zag zich tot taak gesteld om zijn vierde en laatste studiejaar te besteden met het ontwerpen van vier schilderingen, bestemd ter versiering van een openbaar gebouw, de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

Wie weet hoe 't in ons land gesteld is met de waardeering der monumentale schilderkunst, en hoe weinig onze regeering zich tot nu toe aan die kunst gelegen heeft laten liggen zal niet nadrukkelijk genoeg zijn verheugenis over de ideëele *beteekenis* van dit feit kunnen uitspreken; en voor den fijnzinnigen baanbreker der nieuwere Hollandsche wandschilderkunst, Der Kinderen, den directeur der Academie, zal het zeker een groote voldoening zijn gestadig aan het veldwinnen zijner denkbeelden te zien plaats vinden. Het is geloof ik, geen geheim dat het zijn groote illusie is, het instituut, dat hij beheert, uit te breiden van een hoogere *teekenschool*, met al de daardoor meegebrachte ambachts-vijandige conventies, tot een *werkplaats* waar de kunst-ambachtsbeoefening in dien ruimeren zin, die onze tijd daaraan weer heeft teruggegeven, zich vruchtbaar kan ontwikkelen. Dat de studie der monumentale schilderkunst een groote plaats in het program van een dergelijk instituut zal innemen behoeft geen betoog voor ieder, die Der Kinderen's Geschriften betreffende dit onderwerp, uit een waarvan ik mij veroorloofde hierboven iets af te drukken, heeft gelezen.

Als de Nederlandsche Regeering een uitbreiding der Academie in dezen zin zou bewerkstelligen zou zij daarmede blijk geven overtuigd te zijn van de noodzakelijkheid om de versierende kunsten de hun toekomende plaats in het maatschappelijk verband der kunsten en ambachten te hergeven. Een overtuiging, die de regeering dan in werkelijkheid zal hebben te huldigen, door, als eerste Nederlandsche werkgeefster, voor te gaan met het verstrekken van opdrachten aan hen, die zij tot vervulling dier opdrachten deed opleiden.

Nu hier echter een loffelijk bestreven al onmiddelijk begint langs verdachte wegen zich al te snel een baan te zoeken en met de in eere herstelling der versierende kunsten op eenigszins averechtsche wijze wordt aangevangen kan niet met ongemengde verheugenis aan den gang van zaken worden deelgenomen. Wanneer er redenen zijn om te vreezen, dat het grif erkennen van een noodzakelijken eisch niet de wezenlijke voldoening maar een louter vormelijke vervulling ervan ten gevolge zal hebben, wordt het verheugende feit aanstonds een zorgwekkend feit.

Wil men van regeeringswege Der Kinderen's streven bevorderen, laat men dan tenminste konsekwent zijn door den door hem aangegeven weg te volgen. Laat men *niet* beginnen met het geven van opdrachten aan onbevoegden maar met de reorganisatie van het academisch instituut.

Of dat mogelijk zal blijken en welke de resultaten ervan zullen zijn is een vraag, die ter zijner tijd zeker ernstige beschouwing verdient: maar dat men op een wijze, gelijk waarop hier is aangevangen, in elk geval onmiddelijk dood loopt en tot niets anders komt dan tot het parodieeren van Der Kinderen's bedoelingen, is buiten kijf.

De tentoonstelling van de Prix-de-Rome-werkstukken in quaestie illustreert dit treffend.

Met bedroevende surrogaten blijkt hier aan de aanvraag om wandschillderingen voldaan; uit de schilderingen zooals ze daar zijn, blijkt in het minst niet de erkenning van hun bestemming en beteekenis.

Dat moet betreurd worden!

Betreurd omdat het toch niet ontkend kan worden, dat hier niet alléén een precedent geschapen is voor de *richting* van volgende daden — n.m. de richting der monumentale schilderkunst — maar helaas ook voor den *aard* en het *karakter* dier daden. Daarom worde vooral de gevaarlijke zijde van dit avontuur onder de oogen gezien.

Den schilder, wiens weinig geslaagde arbeid de ongelukkige oorzaak van vele misverstanden kan worden is niets te verwijten, hij is eigenlijk maar het slachtoffer van een proefneming waarna het onomstootelijk is geworden, dat het academische instituut onvoldoende opleiding waarborgt voor den schilder die monumentaal-decoratieve werken zal hebben uit te voeren.

Het is ook niet verbazingwekkend, dat die schilder niet in staat bleek op eenigszins bevredigende wijze zijn taak te volbrengen. Opgevoed als hij werd tot schilderijschilder, kan het bezwaarlijk van hem verwacht worden, dat hij voor een opgave gesteld, die met zijn gewone arbeid slechts in het gebruik van kwasten overeenkomt, zich onmiddellijk inleven zou in de eigenaardige formeele en technische eischen, die die opgave meebrengt — laat staan nog, dat zijn aanleg, blijkens zijn andere werk, geheel niet in de richting van het monumentaal decoratieve gaat.

De wandschilderingen, zeg wandschilderijen, die hij maakte, hebben dan ook niet alleen niets van wandschilderingen omdat zij niet — om een uitdrukking van den wandschilder Roland Holst te gebruiken — in ambachtelijke zuiverheid zijn uitgevoerd, d. w. z. niet in een zich daartoe leenende techniek op den muur zelf zijn geschilderd, zij hebben ook niets van wandschilderingen omdat zij noch in de opbouw van het compositioneele schema, noch in de opvatting der uitvoering iets van dat rythmische blijken te bezitten, van dat in vrije gebondenheid met het vlak en de omgevende architectuur samenhangende, dat het essentieele is van een decoratieve compositie. Het zijn middelmatige schilderijen, bestemd om op een muur te worden geplakt, vieux jeu met al de onaantrekkelijkheid daarvan.

Men begrijpe welke alles behalve gewenschte gevolgen uit de tegenstrijdigheid tusschen de opdracht en een dergelijke uitvoering kunnen voortkomen.

Het is immers zeer onwaarschijnlijk, dat de opvatting van deze zaak gelijk die in den kleinen kring van belangstellenden in de monumentale kunsten wordt gehuldigd, algemeen gedeeld zal worden. Ware het zoo, dat velen met ons de hier besproken pogingen als een kakografie der wandschilderkunst zouden opvatten dan werd zeker in dezen tijd niet met zooveel opoffering en onder zooveel miskenning door een klein aantal het-leven-wel-gezinden een harden strijd tegen stompzinnig conventionalisme gestreden. Daarom ligt het voor de hand, dat bij andere overeenkomstige gelegenheden, zoowel door opdrachtgevers als door schilders, door geestelijke apathie of onmacht dwalende, een beroep zal worden gedaan op de voorbeeldige wandschilderingen, die, zal men insinueeren, het rijk heeft doen uitvoeren onder auspiciën van Nederlands eersten wandschilder.

Dat mag niet! En hetmoet hier nadrukkelijk gezegd worden, dat wie met dergelijk beweren zich zal zoeken te beschermen van grove miskenning blijk geeft van datgene waarvoor Der Kinderen met woord en daad steeds heeft gestreden.

Er worde ingezien, dat de academische opleiding in haar huidigen staat niet slechts ten eenenmale onvoldoende is als voorbereiding tot de monumentale schilderkunst, maar dat zij tot een geheel ander deel voert: deze proefneming bewijst het.

Wil de regeering het schoone doel bevorderen van hem, aan wien zij de leiding toevertrouwd heeft van de academie dan volge zij een andere weg.

Slechts zij die van nature de uitdrukkings mogelijkheden der monumentale kunst beheerschen en de daarmede samenhangende technieken machtig zijn kunnen opdrachten op dat gebied met vrucht volbrengen. Het werk van lieden, die noch op het eerste als een gave, noch op het tweede als een verovering kunnen bogen moet, waar het pretendeert monumentaal schilder- of beeldhouwwerk te wezen, wel van een in hooge mate smaak misleidend gehalte zijn. Daarom zal zonder ophouden tegen de openbare expositie van dergelijke werkstukken moeten worden geprotesteerd: de kans op meer algemeene waardeering van elke betere poging op het gebied der monumentale kunst wordt er in niet geringe mate mede verminderd.

WALTER VAN DIEDENHOVEN.

DE PALEIS-RAADHUISQUAESTIE.

Het volgend adres aan den minister van binnenlandsche zaken is thans ter teekening verspreid:

„Het gemeentebestuur van de hoofdstad heeft zich tot de regeering gewend met het verzoek te willen bevorderen, dat het Koninklijk Paleis op den Dam weder ter beschikking der gemeente worde gesteld; en zulks met de bedoeling het als zetel voor het stadsbestuur te kunnen doen dienen.

„Ondergeteekenden, allen burgers van Amsterdam en van warme aanhankelijkheid voor deze stad bezield, stellen er prijs op, hunnerzijds te getuigen: dat de wensch, het in Amsterdam's hoogsten bloeitijd als raadhuis gestichte gebouw tot deze bestemming te zien wederkeeren, — ook in den boezem der burgerij levendig is.

„Amsterdam ziet zich op het huidige tijdstip geplaatst voor de noodzakelijk, in de gebrekkige en bekrompen behuizing van zijn gemeentebestuur te voorzien.

„Amsterdam ziet in zijn midden een gebouw, dat op het hoofdplein oprijzend, door een groot voorgeslacht oorspronkelijk niet anders dan als zetel voor het stedelijk bestuur gedacht is, en met de verzinnebeeldiging daarvan is vervuld; dat nog als bouwwerk een niet te evenaren zetel van het gemeentebestuur zou zijn; dat deze bestemming slechts in een onnationaal tijdvak van vernedering en zwakte verloren heeft.

„En Amsterdam gevoelt op het oogenblik de gerechtvaardigde behoefte te toonen, dat de stad en de verschillende kringen harer bevolking in een tijdvak van gelukkige ontwikkeling, energie en zelfvertrouwen verkeeren?

„Is het wonder, dat zeer velen hopen, het oude roemruchte Raadhuis, blijkens deskundigen verklaring daartoe nog steeds geschikt, wederom tot Stadhuis te mogen zien ingericht?

„Dat zeer velen hierin een groot belang voor de hoofdstad gelegen achten, een onstoffelijk belang zoo men wil, maar dat ook voor de aanmoediging der stoffelijke krachten in haar midden, van groote beteekenis mag worden geacht?

„Overtuigd, dat deze verklaringen bij Harer Majesteit's Regeering instemming zullen vinden, meenen ondergeteekenden evenwel, dat eene andere betuiging daaraan behoort verbonden te worden.

„Dat het gebouw aan den Dam sinds vele jaren aan de Koningen van Nederland tot paleis heeft mogen dienen, waar zij, als in de hoofdstad des lands, jaarlijks een bezoek hebben gebracht, buitenlandsche staadshoofden ontvangen en bij plechtige gelegenheden verblijf genomen, welk gebruik door H. M. de Koningin is bestendigd, ook daarvan is onder Amsterdam's bevolking het besef levendig. Getuigd mag worden, dat Amsterdam deze bezoeken steeds op hoogen prijs heeft weten te stellen; dat het der gemeente eene groote voldoening is en blijven zal, door H. M. de Koningin als hoofdstad te worden bezocht, en haar als hoofdstad gastvrijheid te mogen bewijzen.

„Door de bovengenoemde wenschen is aan deze gevoelens niet in het minst te kort gedaan.

„Het zij derhalve ondergeteekenden vergund, de overtuiging uit te spreken, dat de hoofdstad het ten hoogste zal blijven waardeeren, als zoodanig H. M. de Koningin tot verblijf te mogen strekken, en er krachtig toe zal weten mede te werken, dat een gastvrij en schoon Koninklijk Paleis te Amsterdam in gereedheid worde gebracht.

„Dit is de wensch van ondergeteekenden en van vele anderen, — hiervan zijn zij zeker, — met hen: gekoesterd in oprechte aanhankelijkheid en trouw voor stads- en landsbelangen, en welke zij als zoodanig meenden, onder de aandacht van Harer Majesteits Regeering te mogen brengen.

„Redenen waarom ondergeteekenden de Regeering

eerbiedig verzoeken, harerzijds te willen steunen en bevorderen. dat, met inrichting van een nieuw, waardig Koninklijk verblijf te dezer stede, het Koninklijk Paleis op den Dam te Amsterdam weder ter beschikking van de gemeente worde gesteld."

Het adres is opgesteld door: Jhr. Mr. J. F. Backer, J. H. van den Wall Bake, J. Fred. Bangert, J. F. de Beaufort, J. F. L. Blankenberg, J. J. Blussé, J. Th. Boelen, K. D. W. Boissevain, H. de Booij, W. F. Bijvoet Jr., Jos. Th. J. Cuypers, Mr. Chr. P. van Eeghen, Prof. Dr. D. van Embden, Ed. Gerzon, Mr. A. F. van Hall, Mr. J. N. van Hall, Prof. Mr. J. A. van Hamel, A. B. Henny, Prof. Mr. D. Josephus Jitta, J. B. A. Jonckheer, H. van Kempen, Mr. G. Birberger, Prof. Dr. Ph. Kohnstamm, J. S. Meuwsen, Mr. H. J. van Ogtrop, Mr. Th. B. Pleyte, Mr. R. van Rees, Mr. J. A. van Sonsbeeck, Dr. N. P. van Spanje, Aug. Sträter, Mr. G. M. den Tex Dr, U. A. M. van Wayenburg, Mr. H. K. Westendorp.

INGEZONDEN.

QUELLINUSSCHOOLKALENDER 1912.

In het nummer van 2 Maart lezen wij een kennisgeving van de ontvangst, tevens een vriendelijke beoordeeling der nieuwe kalender.
De schrijver stelt daarin een vraag en wenscht die dus beantwoord te zien; hieraan wil ik trachten te voldoen. Schrijver zegt o.a.: Op het blok is de maandnaam en een eenvoudige versiering en den fond getint (geteekend), terwijl de datumcijfers zijn uitgespaard.
.....Is hier de lithografische techniek, waarin het geheel is uitgevoerd, met volkomen juistheid, d.i. met ambachtelijke zuiverheid toegepast? Is 't juist in deze techniek een cijfer, letter of anderen vorm te verkrijgen door den fond daaromheen een tint te geven.
De vraag is dus feitelijk „Is het een juiste toepassing der lith. techniek wanneer men sommige vormen uitspaart en den fond invult, terwijl men andere vormen invult (teekent) en den fond uitspaart?
Op deze vraag is te antwoorden dat dit uitsparen en teekenen van vormen niets uitstaande heeft met de techniek van het steenteekenen. Met pen of penceel met tusche beteekent men den steen en vult naar gelieve een vorm dan wel een fond in zonder dat aan de zuiverheid der techniek geraakt wordt.
Bestaat er twijfel omtrent het toepassen van uitgespaarde en geteekende vormen in een zelfde ontwerp dan zou men de vraag kunnen stellen of dit uit een aesthetisch oogpunt wenschelijk is. Wanneer zij een harmonieus geheel vormen zal daar in 't algemeen niet veel tegen zijn. Doch deze beschouwing ligt niet in de bedoeling van den schrijver daar zij geen verband houdt met ambachtelijke zuiverheid.
De cijferblaadjes zijn evenwel niet met tusche geteekend op de steen doch met arabische gom, d. w. z. de datumcijfers en de fond rondom de maandnamen zijn daarmede ingevuld. De steen is daarna ingerold met vette verf en de gom afgewasschen zoodat nu uitgespaard kwam te staan wat oorspronkelijk geteekend was. Dit is een gebruikelijke lith. werkwijze, de z.g. gomteekening. Een onzuivere toepassing van *teeken*-techniek zou het genoemd kunnen worden wanneer gepoogd was het karakter van den uitgespaarden en van den geteekenden vorm te verbasteren.
Van een onjuiste toepassing van eenige lithografische techniek kon sprake zijn, wanneer de kalender niet het karakter vertoonde van een op steen geteekend ontwerp doch het voorkomen zou hebben van een op andere wijze uitgevoerde teekening.
Hiermede hoop ik de vraag voldoende te hebben toegelicht.

J. B. HEUKELOM.

U jokt, meneer, U jokt.!

De woorden. die hierboven staan, gebruikte de heer Van der Pek, toen ik ter vergadering van 6 Maart 1912 mededeelde, dat de Place de la Concorde te Parijs de vrucht van een prijsvraag geweest is.
Nu is dwalen menschelijk. Maar de heer Van der Pek zou mij niet van jokkernij beschuldigd hebben, indien hij het volgende had geweten.
De prijsvraag werd in 1752 uitgeschreven door Koning Lodewijk XV. Deelnemers waren, onder meer, de architecten Boffrand, Blondel, Constant d' Ivry, Servandoni, Lassurance en Gabriel. Het ontwerp van Gabriel werd bekroond en uitgevoerd. Zoo ontstonden de gebouwen, die nu als Ministerie van Marine en als Garde Meuble dienen en aan het plein zijn karakter geven.
Lassurance, die een leerling van Gabriel was, werd belast met het bouwen van het Palais Bourbon, dat aan de overzijde staat.

A. W. WEISSMAN

PRIJSPRAAG VOOR "ST. CASSIANUS", VEREENIGING TOT DRANKBESTRIJDING BIJ HET ONDERWIJS EN DE OPVOEDING, te 's-BOSCH.

Gevraagd was een teekening voor affiche, prentbriefkaart en sluitzegel. Rapport der Jurry, bestaande uit de heeren Jan Stuyt,, Jan Dusselman, Huib Luns en Prof. van Aken. Ingekomen zijn 43 ontwerpen, waarvan bekroond de teekeningen onder de motto's, *Driekleur* (J. G. Lesker te Amsterdam); *Muur* (J. H. Lutz te Amsterdam) en *Friesland* (P. de Jong te Harlingen). De prijzen bedroegen resp. f 100,- f 60,- en f 40.
Driekleur. Beter dan alle andere geeft dit ontwerp klaar en duidelijk, op pakkende wijze de grondgedachte, weer terwijl de uitstekende compositie zoowel van figuren als letters, dit beslist voor den eersten prijs deed aanmerken.
Muur. Mooi als vlakversiering geeft dit ontwerp blijk van goed decoratief talent. De ornamentiek is uitmuntend, vast van teekening en eenvoudig van opvatting. de grondgedachte is niet zoo pakkend weergegeven en ligt niet zoo voor de hand. Om zijn artistieke kwaliteiten is aan dit ontwerp de tweede prijs toegekend.
Friesland. Klaar van uitdrukking geeft dit ontwerp de bedoeling goed weer. De compositie is echter niet evenwichtelijk. De hoekvullingen doen banaal en waren beter achterwege gebleven. De letters zijn niet fraai. Om de klaarheid van uitdrukking, meer dan om de artistieke kwaliteiten, is dit ontwerp met den derden prijs bekroond.
Lotus. Compositie eerder een albumblad dan een affiche. Letters uitstekend, het geheel slap van kleur.
Artus. Compositie eerder een albumblad dan affiche. Letters uitstekend. Het geheel is beschaafd. Het denkbeeld is niet duidelijk uitgedrukt.
Defence. Chic gedaan, maar meer een plaatje dan een affiche.
Kruistocht. Zeer goed geteekend Het bovenstuk met de letters niet in harmonie met het overige. De gedachte niet genoeg tot uitdrukking gebracht.
K|B|V|. Niet onaardig van kleur. Wel goed van vlakversiering. Nogal slap van teekening.
Aan mijne Moeder. Ornamenteel wel fraai, figuurlijk bizar. Getuigt van talent. Drukt de grondgedachte niet direct en duidelijk genoeg uit.
Satan. Wel phantastisch van idee. Mooi van teekening, maar niet genoeg vlakversiering.
Schutsengel. Wel beheerscht van compositie, goed decoratief begrepen, niet slecht, maar ook niet fraai van kleur. De uitdrukking der grondgedachte is te verward.
Hoop. Decoratief begrip wel aanwezig. Vreemd van compositie. De uitdrukking van de grondgedachte te gezocht. Verdeeling der letters niet in overeenstemming met het doel.
Alcohol. Ofschoon de grondgedachte hier wel tot haar recht komt en het ontwerp door kleur en teekening over het algemeen van artistiek gehalte is, moet op een paar figuren en op de letters zooveel afgedongen worden, dat het voor eene onderscheiding niet in aanmerking kan komen.
Kunst adelt. Onbeholpen van compositie en teekening. Letters veel te klein. Als affiche ongeschikt.
Argeloos. Heel aardig kinderfiguurtje. Echter te zeer buiten verband met het onderwerp.
Rede. Goed begrip van vlakversiering niet te ontkennen. Phantastisch van compositie. Echter niet goed beheerscht. Letters slecht, evenals de bandarol.

Noord-Brabant. Phantasie is bij den ontwerper niet te miskennen. Letters zijn ongelukkig. Is niet tot een geheel gegroeid.
Kunst. De figuren zijn goed geteekend. De compositie is zwak en de bedoeling is niet duidelijk tot haar recht gekomen. Onaangenaam van kleur.
Pais. Decoratieve kwaliteiten zijn wel aanwezig. Goed van kleur. Grondgedachte komt niet genoeg tot uiting.
Reclameplaat-prentbriefkaart-sluitzegel. Geeft de grondgedachte niet voldoende weer. Figuur goed geteekend. Van kleur niet slecht. Letters goed. Karakter van reclameplaat goed begrepen.
Tine. Alhoewel begrip van vlakversiering aanwezig is, en het geheel prettig is van kleur, zijn de letters bepaald slecht. De engelfiguur zeer gechargeerd. De bedoeling komt niet genoeg tot uiting.
Zonder motto. (Een schilderstukje in olieverf). Een gevoelig geschilderd tafereeltje, voor het doel echter ongeschikt. Is blijkbaar het werk van een beginneling. Vertoont kwaliteiten bij den ontwerper, die, mits goed geleid, tot ontdekking van een talent kunnen voeren.
Gif. Decoratief talent niet te miskennen, echter onaangenaam van kleur en te nuchter van compositie. Geeft ook de grondgedachte niet weer.
Lelie. Van bedoeling niet zoo kwaad. Onaangenaam van kleur. Letters veel te klein en slecht; de figuurlijke voorstelling is onbeholpen en geeft de grondgedachte niet goed weer.
Tony. Onrijp decoratief begrip, nogal slecht geteekend, geeft de grondgedachte niet weer en is als affiche niet duidelijk genoeg.
In de klauwen van den alcohol. Geen begrip van vlakversiering, slordig van teekening, leelijk van kleur. Letters niet fraai.
St. Cassianus. Goed decoratief begrip. Figuraal heel slecht van teekening. Geeft de bedoeling niet genoegzaam weer.
Gevaar en bescherming. Kinderachtig van teekening en slap van kleur. De grondgedachte komt niet tot uitdrukking.
Zonder motto. Het ontwerp is blijkbaar boven de kracht van den maker. Onbeholpen van teekening en kinderachtig van opvatting, kan het onmogelijk in aanmerking komen.
Vivere Militare Est. Doet op het eerste gezicht aan het affiche van een goochelaar denken. Zekere kwaliteiten zijn aan het teekenwerk niet te ontkennen. Letters niet duidelijk en niet decoratief genoeg. De grondgedachte is te verward weergegeven.
In Hoc Signo Vinces. Als vlakversiering goed bedoeld; geeft echter de grondgedachte niet voldoende weer.
R|N|O| Geen voldoende begrip van vlakversiering. Onbeholpen van kleur en teekening. De letters zijn slecht.
Symbool. Goed bedoeld, doch slecht van teekening. De letters in het randje niet kwaad. Grondgedachte komt niet uit.
Teekening van een kruis op Dwarslijn. Twee aardig geteekende kinderkopjes doch als affiche onbruikbaar, daar de grondgedachte moeilijk te achterhalen is.
Doorn. Geen begrip van vlakversiering. Slecht van teekening en kleur. Brengt de grondgedachte niet tot uiting.
Waarheid. Volslagen gebrek aan idee van vlakversiering. Blijkbaar boven de kracht van den ontwerper, ofschoon de grondgedachte goed is te noemen.
Alcohol is vergif. Niet begrepen het karakter van affiche. Voorstelling verward en onduidelijk. Slecht van teekening.
Ad Pios Usus. Alhoewel zekere teekenvaardigheid niet is te ontkennen, is het ontwerp niet genoeg affiche. De gedachte is niet duidelijk uitgedrukt en de letters zijn bepaald slecht.
Annie. Als vlakversiering tamelijk goed begrepen, minder goed van teekening. De grondgedachte komt niet tot heldere uiting.
Sic Vos Non Vobis. Alhoewel de grondgedachte hier goed tot uiting komt, is het geheel minder goed van hoofdverdeeling en zijn de letters slecht te noemen.
Opvoeding. Als geheel niet slecht; de letters zijn zeer goed. De figuren onbeholpen. Bezit geen voldoende artistieke kwaliteiten om in aanmerking te komen.
Lijmwerf. Meer vlak dan versiering. De uitdrukking van de grondgedachte is wat al te nuchter. De letters zijn slecht.
Eenvoud. Ordinair van opvatting. De grondgedachte komt heelemaal niet tot haar recht. Onaangenaam van kleur.

De Jury: { w.g. JAN STUIJT, JAN DUNSELMAN, HUIB LUNS, L. VAN AKEN.

VAN ALLERLEI AARD.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag voor een reclamebiljet voor de te Dordrecht te houden tentoonstelling zijn niet minder dan 108 ontwerpen ingekomen. De jury kende den eersten prijs toe aan het ontwerp ingezonden onder motto „*Het grijze Dordt houdt Tentoonstelling*", en den tweeden prijs aan het ontwerp onder motto „*Water*". Bij de opening der naambriefjes bleek het eerste ontwerp te zijn van den heer C. Rol, Rustenburgerstaat 322, Amsterdam en het tweede van den heer G. Kerkhoff, Raamsingel 38, Haarlem.

ACADEMIE ROTTERDAM.

Voor de negende namiddag-voordracht in dezen winter had het bestuur van de Academie uitgenoodigd Prof. Henri Evers van Delft, die gisteren voor een talrijk publiek een voordracht over „Berlijn" heeft gehouden.
Allereerst wees de spreker er op, dat Berlijn niet behoort tot die steden van architecturale kunst, welke een zeer zekere beroemdheid bezitten als zoovele andere hoofdplaatsen, die enkel op den klank van haar naam belangstelling wekken.
Spr. constateerde Berlijn's armoede aan historische architectuur van middeleeuwen en renaissance. Eerst in den baroktijd ontstonden belangerijke monumenten en in den loop der achttiende eeuw begonnen zich langzamerhand locale kunsttradities te ontwikkelen, waarvan behalve de koninklijke paleizen vooral alt-Köln, het voormalig visschersdorp aan de Spree, de kern vormt, waaruit de stad is ontstaan. Deze locale kunsttraditie is verwant aan de Nederlandsche opvatting uit dien tijd en kenbaar door haar eenvormig, voornaam karakter, door haar strakke raamteekening, door haar bij gebrek aan goeden baksteen in pleister uitgevoerde muren, door de sterksprekende, beschuttende daken.
Dan herinnerde spreker aan den invloed van Schinkel in de negentiende eeuw, aan de bouwwoede van 1870 tot 1895, een tijdperk van overhaasting, waarin de bouwmeesters onmachtig waren, om aan de vele en nieuwe opgaven op zelfstandige wijze te voldoen. De decoratieve rijkdom, de uiterlijke toon — „Groszthuerei" — konden het gebrek aan innerlijke schoonheid niet vergoeden.
Daarop volgde een verlangen naar terugkeer tot eigen cultuur. Er ontstond vóór het einde der 19e eeuw een drang naar verlossing van de chaosische verwarring uit het individualisme ontstaan van den „Sturm und Drangtijd". Er kwam een streven naar een nieuwen stijl, een streven, om de bestaande locali-kunstelementen naar de eischen en de begrippen van het moderne leven te hervormen, deze tot karakteristieke uitdrukking te brengen.
Thans, na 15 jaar, heeft deze nieuwe richting, waarvan de baanbrekers Alfred Messel, gestorven in 1909, en Ludwig Hoffmann, waren, reeds grooten aanhang gekregen.
De spreker gaf nu een schets van persoon, wezen, kunstprestaties en invloed van deze twee belangrijke hervormers op architectonisch gebied. Hun beider streven, hun vasthouden aan historische traditie, zonder allerminst in stijl-namaak te vervallen, heeft groote belangstelling en navolging in Duitschland gevonden. Zoo thans de bouwbeweging in Berlijn, door vasthouden aan die historische traditie. een vaste geestelijke basis heeft gekregen, die tot de ontwikkeling van den modernen stijl leiden kan en zal, dan is dit behalve aan deze kunstenaars toch ook te danken aan den onbekrompen steun, die de Berlijnsche overheid in dezen schenkt. Evenals van Goethe en Schiller, geldt het van Messel en Hoffmann, dat de Duitschers blijde mogen zijn, dat zij beide kunstenaars hebben bezeten.
Met het vertoonen en toelichten van werk van Messel en Hoffmann, waaronder het bekende Warenhaus van Wertheim in de Leipzigerstrasse, besloot prof. Evers zijn belangrijke voordracht.

NEDERL. OUDHEIDKUNDIGE BOND.

Dinsdag ll., is te Utrecht, onder voorzitterschap van Prof. Dr. W. Vogelsang, een buitengewone algemeene vergadering van den Nederl. Oudheidkundigen Bond gehouden, ter behandeling van de vraag: „Wat moet het doel zijn der plaatselijke musea?"
De bespreking van dit onderwerp was voorbereid door een commissie, bestaande uit de heeren E. W. Moes, Mr. S. Muller Fzn., Dr. C. Hofstede de Groot, Mr. P. C. J. A. Boeles en G. J. Honing, welke hare conclusies in een 18-tal stellingen had samengevat.
De stellingen werden elk afzonderlijk in behandeling gebracht. Na eenige bespreking vereenigde de vergadering zich zonder hoofdelijke stemming met stelling 1, luidende: „Elk museum behoort een nauwkeurig omschreven doel te hebben, met een programma van hetgeen door de directie verzameld moet worden".
Als toelichting had de commissie er bij gevoegd, dat deze stelling volgens sommigen harer leden een axima is, doch dat de meerderheid reden meent te hebben ze te stellen, wijl meer dan een onzer musea geen dergelijk duidelijk omschreven programma schijnt te bezitten.
De heer Feith had in de gedachtenwisseling gevraagd wat in deze stelling onder „Verzamelen" verstaan moet worden: verzamelen door eigen kracht, door aankoop. Z.i. moet niet bedoeld zijn, door legaten, wijl men dan dingen in het museum krijgt, welke er niet in thuis behooren, Dr, Hofstede de Groot, lid der commissie, wees er op, dat hier verzamelen verstaan mocten worden in den zin van actief verzamelen.
De vergadering vereenigde zich voorts met stelling 2, nadat daaraan op voorstel van den heer Beets ook toegevoegd was de zinsnede, welke ook verleden jaar aangenomen was. Deze stelling luidt nu aldus: „Het behoort tot de taak van den Nederlandschen Staat, in zijne openbare verzamelingen van schoone kunsten in de eerste plaats de meesterwerken op het gebied der Nederlandsche schilder-,

teeken-, prent-, beeldhouw-, penning- en medailleerkunst, alsmede der verschillende uitingen van nationale kunstnijverheid, zoo volledig mogelijk bijeen te brengen. Bovendien groepeere men om deze meesterwerken buitenlandsche kunstwerken en kunstwerken van minder hoogen rang, van baanbrekende voorgangers en talentvolle tijdgenooten en navolgers, deze beide categorieën eenerzijds om het belang, dat deze op zichzelf hebben, anderzijds om daardoor aanschouwelijk voor te stellen hoezeer de groote meesters uitblinken, hoe ze op hunne hoogte gekomen zijn, en welken invloed zij hebben uitgeoefend".

Na eenige besprekingen werden de volgende stellingen als volgt vastgesteld:

Stelling 3: „Er behoort te zijn een afzonkerlijk rijksmuseum (of meer dan een), gewijd aan de beschaving en de geschiedenis van Nederland in den meest uitgebreiden zin".

Stelling 4: »Ook verdient aanmoediging het bijeenbrengen van afzonderlijke verzamelingen van reproducties van kunst en kunstnijverheid".

Stelling 5: „Onder plaatselijk museum wordt in het volgende verstaan de verzameling van voorwerpen, die van belang zijn voor de kennis van de beschaving, de kunst en de geschiedenis van het geographische ressort, waarvoor het museum is opgericht". (De commissie had in de toelichting opgemerkt, dat zij tot de plaatselijke musea niet rekent die musea, die, hoewel zij niet behooren tot de drie in de stellingen No. 2—4 bedoelde categorieën, toch van algemeenen aard zijn en in geen betrekking staan tot een beperkt geografisch ressort, zooals het museum in het Paviljoen en de stichtingen van Teyler, Westreenen, Fodor, Lopez Suasso en Willet Holthuysen).

Stelling 6: „De plaatselijke musea behooren bepaaldelijk te verzamelen:

a. alles, wat betrekking heeft op de plaatselijke of gewestelijke beschaving en kunst en op de plaatselijke of gewestelijke geschiedenis in den ruimsten zin van het woord;

b. reproducties van dergelijke voorwerpen, wanneer de oorspronkelijke niet te verkrijgen zijn."

Stelling 7: „De verzamelde reproductien behooren als zoodanig gekenmerkt te worden. Als reproductien komen in aanmerking afgietsels en langs mechanischen weg verkregen afbeeldingen. Andere afbeeldingen komen dan in aanmerking, wanneer geene langs mechanischen weg verkregen reproducties beschikbaar zijn."

Stelling 8, door de commissie voorgesteld, luidde als volgt: „De plaatselijke musea kunnen ook verzamelen: a. topographische atlassen van gewest of gemeente; b. opgegraven voorwerpen, die uit een natuur-historisch oogpunt of anthopologisch oogpunt belangrijk zijn; c. voorwerpen, die toevallig te verkrijgen zijn en niet vallen onder 12b.

De heer Bouricius wees er op, dat naast topographische ook historische atlassen genoemd moeten worden, waarmede de commissie zich vereenigde. Verder wilde de heer Bouricius als d er aan toegevoegd hebben: voorwerpen, betrekking hebbende op hoofdindustrieën ter plaatse. Z.i. moet een museum betreffende een industrie zooveel mogelijk gevestigd zijn op de plaats, waar de industrie uitgeoefend wordt, zoo zal een visscherij-museum in Amsterdam slecht op zijn plaats zijn, doch wel goed gevestigd zijn te Vlaardingen.

Mr. Muller, lid der commissie, was van meening, dat hetgeen deze spreker wilde, valt onder 6a (plaatselijke of gewestelijke beschaving, plaatselijke en gewestelijke geschiedenis).

Dr. Hofstede de Groot wilde daarom bij de 6a nog een toelichting geven van de uitdrukking: geschiedenis in den ruimsten zin des woords. Daaronder moet dan verstaan worden politieke, kerk-, industriegeschiedenis, enz.

De heer Overvoorde was van oordeel, dat topografische en historische atlassen feitelijk bij de archieven thuis behooren, doch zal, daar de verzameling hiervan facultatief gesteld is, tegen opneming daarvan zich niet verzetten. Bezwaar heeft hij echter tegen 8c, in welke meening hij ondersteund werd door Mr. Muller, lid der commissie, die zich tegen opneming daarvan verklaarde, mede namens het commissielid, den heer Moes, die niet aanwezig was.

De secretaris, de heer Van Gelder, merkte hierbij nog op, dat c in 8 niet op haar plaats is, daar verzamelen hier bedoeld, feitelijk „passief" verzamelen is, terwijl zoo straks verklaard is, dat onder verzamelen bedoeld wordt „actief" verzamelen.

De beslissing over punt c werd voorloopig aangehouden en voortgegaan met de volgende stellingen. Aangenomen werden daarna als volgt:

Stelling 9: „De topografische en historische atlassen van gewest en gemeente kunnen bijeengebracht worden in de rijks- en gemeentearchiefdepôts of in de gewestelijke en plaatselijke musea".

Stelling 10: „Het verzamelen der uit natuur-historisch of anthropologisch oogpunt belangrijke vondsten (b.v. van overblijfselen van menschen en dieren uit de terpen) is gerechtvaardigd, indien voor deze verzameling door meer bevoegde instellingen niet of niet voldoende gezorgd wordt, of indien door den samenhang met archaeologische vondsten de opneming wenschelijk is".

Daarna werd met 15 tegen 6 stemmen besloten c in 8 te laten vervallen, zoodat stelling 8 nu als volgt luidt:

Stelling 8: „De plaatselijke musea kunnen ook verzamelen: a. topografische en historische atlassen van gewest of gemeente: b. binnen het ressort van het museum opgegraven voorwerpen, die uit een natuur-historisch of anthropologisch oogpunt belangrijk zijn".

Vastgesteld werd:

Stelling 11 als volgt: „Belangrijke kunstverzamelingen en kunstwerken van algemeenen aard, die aan plaatselijke musea vermaakt of ten geschenke aangeboden worden, kunnen als afzonderlijke afdeelingen aanvaard worden, indien het museum door de daardoor veroorzaakte uitgaven niet te zeer in het bereiken van zijn hoofddoel belemmerd wordt".

Stelling 12 werd als volgt aangenomen: „De plaatselijke musea behooren niet te verzamelen: a. alles wat ter plaatse zijner oorspronkelijke bestemming nog goed verzorgd wordt en geen gevaar loopt van vervreemding of ernstige verwaarloozing, b. alles, wat behoort tot het ressort van een ander museum of van een archief".

De heer Overvoorde wees er hierbij op, dat het gevaar van vervreemding mocilijk is geheel te keeren, een beheerder van oude voorwerpen heeft er hart voor, zijn opvolger verkoopt ze zonder dat men er erg in heeft. Wordt echter iets merkwaardigs in een bepaalde instelling goed verzorgd en heeft men eenigen waarborg, dat het daar blijft, dan is het beter, dat men het in diezelfde omgeving laat.

Stellingen 13 en 14 werden samengevoegd en als volgt gelezen:

„Plaatselijke musea hadden in de groote steden van het rijk recht van bestaan naast de daar bestaande verzamelingen van algemeenen aard.

Wanneer in een stad naast een plaatselijk museum een kunst- of geschiedkundige verzameling van algemeenen aard bestaat, is het noodig, dat het plaatselijke museum zijn werkkring streng beperkt tot het zuiver plaatselijke".

De volgende stellingen werden als volgt aangenomen:

15 „Gewestelijke musea zijn wenschelijk waar één middelpunt is van het gewestelijk leven".

16 „Alleen daar, waar plaatselijke geschiedkundige eigenaardigheden aanleiding geven tot het oprichten van plaatselijke oudheidkamers, die den stempel dezer eigenaardigheid dragen, is de oprichting van zulke oudheidkamers gewenscht".

17 „De plaatselijke en de gewestelijke musea treden in onderling overleg over de afbakening hunner taak, bepaaldelijk over de begrenzing van hun ressort".

18. „Er zij, zoo mogelijk, niet meer dan één plaatselijk museum in dezelfde plaats; waar er meer bestaan, streve men naar vereeniging".

In de plaats van Prof. Dr W. Vogelsang, die als voorzitter bedankt had, werd gekozen Mr. J. C. Overvoorde te Leiden.

***

De gouverneur van Tripolitanië en Cyrenaika, generaal Cavena, heeft den triomfboog van Marcus Aurelius te Tripoli tot „Nationaal Monument" verklaard en tegelijkertijd de noodige gelden toegestaan om den boog, die nu omgeven is van een menigte ellendige barakken te doen vrijleggen.

***

Boven in het Palazzo Vecchio te Florence heeft men de loggia van Hertogin Eleonora, die door Bacchiacca gedecoreerd is, ontdekt. Men is dadelijk begonnen deze zoo buitengemeen belangrijke vondst verder vrij te leggen.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43 1911); welk nummer nog steeds verkrijgbaar is.

II. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.

III. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, „LANDELIJKE WONING" van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).

IV. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).

V. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen voor Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

VI. Prijsvraag voor een Affiche voor de Internationale Gas-Tentoonstelling te Amsterdam, programma in No. 9, inlevering 29 April 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de gewone Ledenvergadering. — Club van Utrechtsche Leden van het Genootschap A. et A. — Wandschilderkunst? — De Paleis-Raadhuisquaestie. — Ingezonden. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 11. ZATERDAG 16 MAART 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. DE 1310e GEWONE LEDENVERGADERING ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 20 MAART E.K. DES AVONDS TE **8.30** UUR IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

Agenda.

1. Opening en Notulen der 1309de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren D. Jolink, B. G. van der Zwaag en E. Sunier als gewone leden van het Genootschap.
4. Verkiezing van twee afgevaardigden naar de Algemeene Vergadering van het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen wegens bedanken van de heeren K. P. C. de Bazel en Jos. Th. J. Cuypers.
5. Verkiezing van een lid van het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen wegens bedanken van den heer Jos. Th. J. Cuypers.
6. Behandeling van de door het Bestuur voorgestelde motie inzake de Dambebouwing, welke motie hierachter is afgedrukt.
7. Rondvraag en sluiting.

II. Als gewone leden van het Genootschap worden voorgesteld de heer C. Rol, decoratief teekenaar en leeraar aan de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" te Amsterdam door de heeren C. W. Nijhoff en M. J. Hack, de heer Jan Baanders architect te Amsterdam door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers en de heer H. A. Jansen, meubel-ontwerper te Amsterdam door de heeren A. A. Kok en G. J. Rutgers.

III. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer A. J. Prinsenberg, bouwkundige te Bloemendaal.

IV. Van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken mocht ons Bestuur voor de bibliotheek ten vervolge ontvangen de Nos. VII tot en met XII van „L'Art Public, Revue de l'Institut International d'Art Public", voor welke schenking Zijne Excellentie dank betuigt is.

Wij brengen nogmaals in herinnering dat in het genootschapslocaal tentoongesteld zijn de antwoorden op de prijsvragen door de Vereening „Bouwkunst en Vriendschap" in 1911 uitgeschreven. De tentoonstelling is elken dag en avond toegankelijk uitgezonderd 's Zaterdagsavonds.

JAN DE MEIJER, *1e Secretaris.*

De door den heer Baanders ingediende motie wordt door hem ingetrokken en in de plaats daarvan wordt door het Bestuur de volgende motie voorgesteld:

De 1310de ledenvergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam, gehouden op 20 Maart 1912, kennis genomen hebbende van de gepubliceerde ontwerpen voor de bebouwing van de terreinen, van en onmiddelijk nabij den Dam gelegen, namelijk die voor de gebouwen „de Bijenkorf" en „de Groote Club",

overwegende,

dat deze gebouwen van grooten invloed zullen zijn op de waardigheid en het aanzien van het Damplein, hetwelk als historisch plein van groote beteekenis is,

dat deze gebouwen de afspiegeling dienen te zijn van het hedendaagsche leven,

dat het de plicht van de bouwkunst is, om vorm te geven aan de eischen, die de hedendaagsche samenleving stelt, met inachtneming van den eerbied aan de monumentale uitingen van vroegere geslachten verschuldigd,

dat deze eerbied niet sterker kan betoond dan door het navolgen der oude meesters te vermijden, temeer waar de door dezen gebruikte vormen slecht vereenigbaar zijn met de bovengenoemde eischen,

geeft als hare meening te kennen, dat bovenvermelde ontwerpen van de gebouwen van de „Bijenkorf" en „de Groote Club" niet beantwoorden aan het vermelde principe en derhalve zullen schaden aan het karakter van den Dam als historisch plein,

en spreekt den wensch uit, dat door de bevoegde autoriteiten alsnog pogingen in 't werk zullen worden gesteld om den dreigenden wantoestand te keeren, hetzij door advies te winnen van een daartoe speciaal aan te stellen commissie van architecten, hetzij door het uitschrijven van prijsvragen, aan welker resultaten de betrokken grondeigenaren zich hebben te onderwerpen.

CORRESPONDENTIE.

De heer De Bazel bericht ons dat hij nog geen gelegenheid vond de bemerkingen van den heer Van der Pek te behandelen. Hij zal dit echter spoedig doen. RED.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1911.

Op de tweede der Genootschapsprijsvragen, *ontwerp* voor een ontvanggebouw voor eene bloemententoonstelling kwamen 4 antwoorden in onder de volgende motto's:

1. Motto „H" bestaande uit 7 teekeningen,
2. „ „Zonnebloem" bestaande uit 7 teekeningen,
3. „ „Sneeuwklokje" „ „ 7 „
4. „ „Flora" „ „ 4 „

Voor de Jury: H. A. J. BAANDERS.

J. H. LELIMAN-PRIJSVRAGEN 1911.

MUSEUM VOOR KUNSTNIJVERHEID.

De Jury kende den eersten prijs ad *f* 450.— toe aan het ontwerp ingezonden onder het motto „*Wajang*", waarvan de ontwerpers zijn de heeren F. J. Kubatz en H. F. Mertens, beide bouwkundig ingenieurs.
De Jury besloot het bedrag van den tweeden prijs ad *f* 150.— gelijkelijk te verdeelen onder de inzenders van de ontwerpen onder de motto's „*Sans peur et sans reproche*", „*Lelie*" en „*Ebby*".
Naar ons bleek is inzender van het eerstgenoemde dezer drie ontwerpen de heer J. Kleinen te Amsterdam, lid van ons Genootschap.

NOG EENS: EEN CEMENTSOORT GEWEIGERD.

Wij ontvingen onderstaand schrijven:

Geachte Redactie,

Naar aanleiding van een artikel, onder bovenstaand hoofd in „Architectura" d.d. 17 Febr., geteekend door den heer Adr. M., verzoeken wij beleefd ons eenige plaatsruimte af te staan.
Waarom zulk verdacht geschrijf?
Welke reden heeft de heer Adr. M. hiervoor?
Heeft de heer Adr. M. reeds onaangename ervaringen opgedaan met de „Wodan-Good-Hope" cement onder zijne directie? Wij gelooven het niet, want dan hadden wij van de heer Adr. M. wel iets anders verwacht, tenminste wanneer zijn onderzoek niet zoo oppervlakkig was geweest.
Er zijn directies, die steeds de voorkeur geven aan de oude merken, zoodat er voor een cement, afkomstig van de jongere cementfabrieken, weinig kans bestaat bij die H.H. Architecten bekend te geraken. Daarom verklaren wij ten allen tijde bereid te zijn, eene proef te laten nemen uit de voor ons bestemde ladingen, of uit onze magazijnen, en te doen opzenden naar een willekeurig proefstation voor onze kosten.
Informeert U eens naar de qualiteit der cement, bij den heer J. E. van der Pek, Architect, alhier, die zeer onverwachts in Dec. 1911, een proef liet nemen van de Wodan-Good-Hope cement, bij den heer J. L. Meester Wzn., alhier, bij Publieke werken Kamer 146. Doch genoeg, steeds leverden wij de „Wodan-Good-Hope" cement met het grootste succes.
En nu het zoozeer gehekelde handelsmerk „Wodan". Dat de firma Stuifsand getracht heeft, onder het merk „Wodan", een eerste qualiteit cement in den handel te brengen, is volkomen juist, en dat de cementfabriek „la bonne Esperance" Turnhout, er zich voor leent hare cement in „Wodan" zakken te storten, is ook juist, doch dat dit geschied, onder bepaling, dat het fabrieksmerk „Good-Hope", ook op de zakken genoemd wordt, en de zakken verzegeld worden met de loodjes van de fabriek, schijnt den heer Adr. M. bij zijn onderzoek niet bekend. gemaakt te zijn. Ergo, blijft er dus van een handelsmerk niet veel over. Thans Uwe verdachtmaking, als zoude een handelaar met eigen merken niet betrouwbaar zijn. Wij hebben bewezen, in 1910 bij stagnatie van de cementfabriek „la bonne Esperance" Turnhout, waardoor de fabriek circa 3 maanden niet kon leveren, geen misbruik gemaakt te hebben van ons handelsmerk „Wodan", doch onze afnemers bij andere firma's cement lieten betrekken naar hunne keuze, het verschil in prijs voor onze rekening nemende.
Voor architect en aannemer, zal o.i. „dat tijdperk van hoog noodige rust", niet gestoord worden, wanneer zij voor hunne werken een cement betrekken, waarvan wij hieronder het resultaat der jongste beproeving laten volgen, genomen bij de Firma Koning & Bienfait, onder no. 27393.

Trekproef na 7 dagen.	Drukproef na 7 dagen.
Gem: uit 6 hoogste 28.5 K.g. per cm.	Gem: uit 3 hoogste 312. K.g. per cm.
Gem: uit 10 proeven 28. K.g. per cm.	Gem: uit 5 proeven 304.8 K.g. per cm.

Conclusie: Zeer goed.

Hoogachtend,
A. C. VAN DEN HOEK & ZONEN.

* * *

Aan bovenstaand schrijven nog veel toe te voegen lijkt ons niet gewenscht. Het spreekt voor zichzelven. De aandachtige lezer oordeele nu zelve en verzuime vooral niet de „afdoende" verklaring van het handelsmerk Wodan te *her*lezen. Vooral het slot: „Ergo, blijft er dus van een handelsmerk niet veel over" is meer dan kostelijk. Wij vragen nog maar alleen: *Waartoe dan dat handelsmerk?*
Maar genoeg. Bovenstaande aanbeveling voor Wodan (Good Hope) cement heeft onze opinie geenszins gewijzigd. Over de qualiteit van het *werkelijke* Good-Hope cement hebben we nog geen woord gerept, alleen hebben wij er op gewezen hoe er met het (overbodige) merk „Wodan" en met de „Good Hope" zakken wordt omgesprongen. Of de Bonne Esperance-fabriek zich nu al dan niet het recht heeft voorbehouden op zakken gemerkt „Wodan", tevens haar merk te plaatsen en bovendien die zakken van hare loodjes te voorzien, doet niets ter zake, want dit geeft nog geenerlei waarborg, dat inderdaad alleen Good Hope cement in Wodan zakken zal worden aangevoerd. Nogmaals vragen wij: waartoe de naam „Wodan" er bijgevoegd? De Good Hope cement komt toch van een bekende fabriek die waarlijk geen Wodan-luister van noode heeft. Ten slotte nog de mededeeling dat we een zak in ons bezit hebben, waarop alléén te lezen staat: „*Kunstmatige Wodan-cement*". Er blijken dus zakken van diverse pluimage in omloop te zijn. Wij vragen nog eens: wat heeft er dan toch wel in *dien* zak gezeten?
Dat handelaarsmerken alleen dienst moeten doen om de herkomst van de producten te verbergen of diverse fabrieken gelegenheid tot stuivertje-wisselen te geven, zal, na kennisneming van bovenstaande aanbeveling der betrokkene firma, toch wel door niemand meer worden bestreden.

ADR. M.

DAMBEBOUWING.

Er is, naar de „Tel." weet mede te deelen, een consortium gevormd, dat zich ten doel stelt, een gedeelte van den Dam een ander aanzien te geven.
De plannen daartoe zijn reeds in het eerste stadium van uitvoering gekomen. Aan verschillende hypotheekbanken zijn aanvragen gericht voor te verstrekken hypotheken en de Vereeniging van hypotheekbankdirecteuren heeft reeds, met betrekking tot deze aanvragen, vergaderd. Vrij zeker is, dat binnen korten tijd de zaak haar beslag krijgt, zoodat binnen een paar jaren een der Damzijden een geheel ander beeld zal vertoonen dan de verscheidenheid van gevels, die dit gedeelte thans biedt.
Bedoelde combinatie heeft het voornemen, de perceelen Rokin 6a, 6, 4a, 2a en 2 aan te koopen, dat is vanaf de Kromme Elleboogsteeg tot aan den winkel der firma Hajenius, Dam 16. Zij heeft die panden dan ook reeds in handen, evenals dat van de firma Hajenius op den Dam, en de aan dezelfde Damzijde gelegen perceelen Dam 14, Dam 12, alsmede het gebouw van „Zeemanshoop".
Het „Handelsblad" voegt hier aan toe:
„Zijn we goed ingelicht, dan zijn al deze perceelen geheel of voor het overgroote deel het eigendom van één firma, wat de transactie zeer vergemakkelijkt. Het staat nog niet vast of in het plan ook enkele perceelen in de Kalverstraat, t. e. m. Van Laar zullen worden betrokken. Dit zal, zijn we goed ingelicht, in hoofdzaak afhangen van de sommen, voor de uitvoering disponibel gesteld. De perceelen Rokin 3 tot en met 6a, en Dam 10 tot en met 16, zullen worden afgebroken en op den vrijkomenden grond een hotel-restaurant worden opgetrokken *in een stijl overeenkomende met die voor de Dambebouwing gesteld.* (Welke is deze stijl? RED. *Arch.*)
De gemeente zal den grond, die vrij moet komen om de nieuwe gebouwen te brengen binnen de nieuwe rooilijn, koopen; zoodat een strook van bijna 5 meter breedte en over de geheele lengte van die Damzijde, voor het openbaar verkeer vrijkomt. De ingang van het op te richten hotel zal komen aan de Damzijde, het zal 130 logeerkamers bevatten. Ter hoogte waar thans „Zeemanshoop" is gevestigd, bestaat het plan, een groote lunchroom in te richten en het restaurant van het hotel komt aan de zijde van het Rokin.
In financieele kringen ontmoet het plan veel sympathie, ook ten stadhuize wordt het met groote ingenomenheid begroet.
Naar uit alleszins betrouwbare bron wordt medegedeeld, is de uitvoering van het voornemen zoo goed als verzekerd".
De laatste inlichting welke wij verkregen luidde: „Binnen enkele dagen valt de definitieve beslissing." RED. *Arch.*

BOUWKUNSTIGE SCHOONHEIDSEISCHEN TE ROTTERDAM.

In ons weekblad van 23 Dec. j.l. zijn de adressen van onze zustervereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, gezonden aan den Raad en B. en W. dier stad, gepubliceerd en waar A. et A. adhésie betuigde op het schrijven van 4 Jan. gericht aan B. en W. voornoemd, daar zal 't onzen leden wel interesseeren hoe de beslissing in den Raad is afgeloopen.
Reeds vroeger is aan B. en W. aldaar het verzoek gericht over te gaan tot het instellen van een z.g. Schoonheids-commissie, doch terwijl hierop het praeadvies nog moet inkomen, meenden „Bouwkunst en Vriendschap" en eenige architect-raadsleden bij de uitgifte van gemeentegronden aan den Schiedamscheweg te moeten aandringen op het stellen van aesthetische eischen voor de gevelontwerpen.
De Schiedamsche weg zal in de toekomst een der hoofdverbindingswegen vormen tusschen Rotterdam en Schiedam, daarbij aanvangend in het vroegere dorp Delfshaven. Waar nu dat stadsgedeelte nog vele oud-hollandsche, doch veelal reeds min of meer verminkte gevels vertoont, daar hebben B. en W. bij de uitgifte van de eerste bouwgronden aan den Schiedamschen weg den eisch gesteld, dat de nieuwe bouwblokken ook ontworpen zouden zijn in Oud-Hollandschen stijl.
Waar wij B. en W. aan den eenen kant erkentelijk kunnen zijn voor het verplichtend stellen van zekere schoonheidseischen, daar is 't voorschrijven van een bepaalde stijlperiode op zijn zachtst uitgedrukt een zonderlinge eisch. De voltooide gevels vertoonen nu een winkelruimte op den beganen grond en verder drie verdiepingen; zij maken door bewerking en kleur zeker een bevredigenden indruk, doch waarom nu eenige oud-hollandsche vormen een betere aansluiting met de gevels van het oude Delfshaven geven, dan modern goed verzorgde gevels zouden gedaan hebben, deze opvatting kunnen wij niet toejuichen. Een met zorg samengestelde schoonheidscommissie zou het gemeentebestuur bij de te stellen eischen kunnen adviseeren en daardoor zouden z.g. carnavalistische eischen niet gesteld worden.
In de Raadszitting van 11 Jan. j.l. werd dan het voorstel van eenige Raadsleden behandeld, om bij de uitgifte van gronden aan den Schiedamschen weg, eischen van welstand aan de gevels der te bouwen huizen te stellen.
Door B. en W. en de meerderheid der Commissie van plaatselijke werken en den Directeur waren de volgende argumenten tegen het voorstel ingediend: 1°. De bedoelde straat is geen hoofdstraat zooals men verstaat onder een hoofdstraat in het midden der stad, doch een verkeersweg; de hoofdader van het verkeer volgens den Directeur; 2°. Er komt alleen een eenvoudige bebouwing als overgang van een arbeiderswijk tot een betere wijk; 3°. Het stellen van hoogere eischen vertraagt den bouw: 4°. Het stellen van hoogere eischen van welstand maakt den bouw te duur en drukt dien tengevolge den grondprijs. Het raadslid-architect Buskens verdedigde zijn voorstel door er op te wijzen, dat er niet om schoonheidseischen gevraagd was maar om eischen van *welstand*, om daardoor het verkrijgen van producten van grooten wansmaak te voorkomen en volgens hem een stap in de goede richting te doen. Een der raadsledentegenstanders was van meening dat het ontwerpen der gevels vele moeilijkheden met zich bracht, volgens hem zouden architecten van naam zich er niet toe leenen hunne plannen in te dienen, als die door andere architecten beoordeeld en afgekeurd kunnen worden, zoodat de martelaars over zullen blijven, van wie niet veel te verwachten en te eischen is.
Wij kunnen onze Rotterdamsche collega's wijzen op de manier van werken bij de Amsterdamsche bouwpolitie, waar voor belanghebbende eigenbouwers eene lijst *ter inzage ligt van architecten*, die genegen zijn gevel-ontwerpen te vervaardigen, zoodat de risico van afkeuring door de Schoonheidscommissie geheel ten laste komt van die architecten, en de eigenbouwer alleen heeft te zorgen voor het uitvoeren der hem verstrekte detail teekeningen. (S).
De wethouder de Jong beriep zich op een der argumenten door den directeur geopperd en wel dat bedoelde straat twee phasen zou doorloopen n.l. vooreerst gewone woonhuizen die later overeenkomstig de behoeften meer en meer verbouwd zouden worden tot winkelhuizen. Een der voorstanders verklaarde dat men de toekomst van de straat in het oog moest houden, wanneer de gevels van begin af, aan keuring werden onderworpen, zouden eenige verbouwingen ook wel eene goede oplossing kunnen verkrijgen.
De voorzitter van den raad achtte 't moeilijk de gevels door een bestuurscollege te doen beoordeelen en ten tweede dat het bouwen door de burgerbazen bemoeilijkt zou worden. Spreker vreesde evenzeer dat de aesthetica als de hygiëne het nationaal leven zou beïnvloeden, een zeker schrikbewind voor het openbare leven; evenals de hygiëne, moest de aesthetica het openbare leven dienen, maar niet beheerschen. Het keuren van gevels geeft geen afdoende oplossing, wij hebben geen museum van gevelteekingen noodig, doch een stratenbeeld met straatbegrenzing. Spr. wees o.a. op de Parklaan waar de gevels op zich zelf wel aan eischen van schoonheid voldoen, doch als geheel geen geslaagd stratenbeeld vertoonen, zoo kunnen honderd gevels, die wellicht ieder

op zich zelf uit hoofde van de aesthetica gekeurd en goed bevonden zijn, toch een geheel vormen, dat uitermate storend is voor het oog. De fout van het Nederlandsche stadsbeeld ligt niet in de ongekeurde gevels, maar in de verbrokkelde gevellijn. Spr. remedie tegen de ontsiering luidt: „Vooreerst moet de Gemeente zoo schoon mogelijk bouwen, wellicht door daarbij gebruik te maken van krachten, die niet vast aan de Gemeente zijn verbonden, zooals Belgische steden dat doen, en ten tweede versnippere men niet te veel, bij den verkoop van den grond, de perceelen. Meer dan door het middel, dat de heer Buskens voor oogen staat, zou aan den Schiedamsche weg een goed resultaat bereikt worden, wanneer men slechts niet te kleine perceelen verkocht en den eisch stelde, dat dat perceel naar één lijn bebouwd werd".
De heer Buskens verklaarde die meening grootendeels aannemelijk, indien het ontwerpen van die bouwblokken in bekwame handen was, er zijn genoeg voorbeelden van bebouwde perceelen die één kooper hadden en één kroonlijst kregen, doch waar het eene blok nog naarder en akeliger om te zien is dan het andere.
Ten slotte ging de raad tot stemming over en mocht het voorstel Buskens worden aangenomen, in dat voorstel verklaart de Raad dat het stellen van eischen van welstand aan de gevels der aan den Schiedamsche weg te bouwen huizen alleszins gewenscht is, en noodigt B. en W. uit bij de verkoopsvoorwaarden zekere bepalingen op te nemen. Deze bepalingen luiden ongeveer: de ontwerpen der gevels mitsgaders hunne details, zullen vooraf, uit een oogpunt van welstand door Burg. en Weth. worden gekeurd, aan welke keuring tevens onderworpen zijn eventueel vrijstaande muren, alsmede de later plaatshebbende verbouwingen der panden.
Tot heden vroegen B. en W. advies bij de Commissie voor Plaatselijke werken, waarvan de directeur dan een rapport opstelde. In deze commissie hadden o.m. twee raadsleden-architecten zitting, doch sedert eenigen tijd, zijn hunne plaatsen ingenomen door twee bouwkundigen (eigen-bouwers)
Naar wij hopen, zullen B. en W. de overtuiging hebben of verkrijgen dat het keuren van gevels niet ieders werk is en slechts in bevoegde handen kan medewerken tot verbetering van het stratenaspect, de architecten van Plaatselijke werken zullen nu de weegschaal in evenwicht moeten houden, tot wellicht binnenkort eene Rotterdamsche schoonheidscommissie in het leven is geroepen, doch daarvoor zal de heer Buskens zich nog wel eens extra schrap mogen zetten, brengen wij hem een woord van hulde voor zijn welstandeischen, dat nu ook de schoonheidseischen mogen volgen. SATELLIET.

INTERNATIONALE BOUWVAKTENTOONSTELLING.

In 1913 wordt te Leipzig een groote internationale bouwvaktentoonstelling gehouden. Een groot terrein is er voor ingericht. Daarop verrijst o.a. een heele tuinstad. Verder komen er velerlei woningen terwijl men er ook een denkbeeld zal krijgen van het moderne verhuizen.

DE VLISSINGER TORENBOUW.

De heeren A. Staverman en W. L. Huson hebben bij den gemeenteraad de volgende voorstellen ingediend:
1°. de spits van den St. Jacobstoren te doen herbouwen naar een nieuw ontwerp in harmonie met den onderbouw en aangrenzende kerk;
2°. B. en W. uit te noodigen een nader aan te wijzen architect op te dragen een of meer ontwerpen in bovenbedoelden zin te vervaardigen, ter keuze van den raad, en waarvan de uitvoering een nader door den raad te bepalen bedrag niet zal mogen overschrijden.
Eenige gemeentenaren hebben een adresbeweging op touw gezet om adhaesie te betuigen aan dit voorstel en er op aan te dringen, gezien de adviezen, ingewonnen door den heer Staverman, in geen geval tot herbouwen in gewapend beton over te gaan.

NOG EENS: „U JOKT, MENEER, U JOKT!"

Hier volge een kleine toelichting bij mijn uitroep, die betrekking heeft op de woorden, door den Heer Weissman geuit, over de Place de la Concorde te Parijs.
Ware dit plein, zooals het daar ligt, met alles wat er op en er aan staat, het werk van één man, dan zou ik mij gewacht hebben het in tegenstelling te brengen van de door den Heer W. aangehaalde Place Stanislas te Nancy. Mijns inziens kan echter het Parijsche plein juist bij uitstek dienen om hen tot juiste begrippen te brengen, die thans de vraag stellen: moet ons Damplein, om het tot een schoon architectonisch geheel te maken, bebouwd worden door één man, of is een schoone oplossing te verkrijgen door de samenwerking van velen? Het laatste acht ik zeer goed mogelijk, en zelfs gewenscht. Ter verduidelijking hiervan haal ik thans aan, hetgeen G. Riat in zijn boekje over Parijs, uitgekomen in 1900 bij E. A. Seemann te Berlijn, schrijft op bladz. 145:
„De bijzondere schoonheid van de Place de la Concorde brengt de gebruikelijke begrippen van de noodzakelijkheid eener eenheid van stijl, zeer aan het wankelen.. Wat kan men zich meer verschillend, meer tegengesteld, meer onsamenhangend denken, dan deze met rastra versierde zuilen, deze paviljoenen in den stijl van Louis XV, deze beelden uit den tijd van Louis Philippe, deze fonteinen, gevolgen van Bernini's roem, deze gevels uit den tijd van Louis XVI, deze beide Nieuw-Grieksche tempels (Mandeleine en Paleis Bourbon), en de Egyptische Obelisk; met één woord, de vermenging van alle tijden, en van alle kunstgedachten? En toch heeft deze vermenging niemand afgeschrikt"
Bij deze toelichting zal ik het laten. Maar aan den Heer Weissman vraag ik: Is de eenheid, die verkregen is in al die verscheidenheid nu het werk van den architect Gabriël? Heeft Gabriël de eenheid gebracht in de veranderingen, die gemaakt zijn na zijn dood? Heeft Gabriël er voor gezorgd, dat een architectonisch geheel verkregen werd, toen de grachten, die het plein achthoekig omringden werden dichtgeworpen in 1855? Heeft Gabriël van te voren bedacht, wat Hittorff honderd jaren later heeft uitgevoerd?
De Heer W. laat het voorkomen, of het plein van de Eendracht, zooals dat thans is, gemaakt zou zijn door Gabriël tengevolge eener prijsvraag. Welnu die voorstelling is bezijden de waarheid.

NASCHRIFT.

Vroeg men mijn advies over de oplossing van de Damkwestie, dan zou dit luiden:
Ieder die aan den Dam wil laten bouwen op het terrein, dat thans aan de gemeente behoort, worde van gemeentewege verplicht een nationale prijsvraag voor die bebouwing uit te schrijven. Op deze wijze kan er aan den Dam een geheel verkregen worden, dat zich geestelijk zal verheffen boven de middelmatigheid, die thans dreigt te komen.
Ik hoop, dat A. et A. de oplossing van het vraagstuk in die richting moge zoeken.
12 Maart 1912. J. E. VAN DER PEK.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.
Onder den indruk van het gesprokene ter vergadering van „A. et A." op 6 dezer, vraagt ondergeteekende een weinig plaatsruimte.
Naar aanleiding van het voorstel Rutgers werden verschillende meeningen geuit, en verschillende vragen gesteld.
O.a. werd door een der aanwezigen als zijne meening uitgesproken, dat 't het meest modern is, de architect *vrij* te laten, onverschillig of deze al dan niet moderne neigingen heeft, historisch of in den geest des tijds bouwt. Door een ander der aanwezigen werd de vraag gesteld, wat is *cultuur*, en door denzelfden wat zijn de „redelijk te stellen eischen voor de hedendaagsche bouwkunst?"
In de concept-motie gepubliceerd in No. 10 van ons orgaan, en op de e.k. vergadering te behandelen, komen de volgende zinsneden voor: „dat deze gebouwen de afspiegeling dienen te zijn van de hedendaagsche *cultuur*", enz.
Iets verder: „dat deze eerbied niet sterker kan betoond worden, dan door het navolgen der oude meesters te vermijden, te meer waar de door deze gebruikte vormen onvereenigbaar zijn met de eischen der huidige *cultuur*".
Het bovenaangehaalde uit de besprekingen en deze zinsneden met elkander vergelijkende, komt ondergeteekende eenigszins in twijfel.
Hoe moet hij straks stemmen, vóór of tegen deze motie?
Hij heeft tot kort geleden gemeend, dat 't van zelf spreekt, dat men b.v. niet aan een 20e eeuwsch electrisch gloeilampje, den vorm van een middeneeuwsche snuitlamp geeft, dat men niet het hedendaagsche motorjacht den vorm geeft van een vroegere trekschuit, dat men niet aan onze tegenwoordige trams den vorm geeft van 'n aapje, dat men ook onze kleeding van heden niet gelijk maakt aan het pakje dat vader Abraham eertijds droeg en, naar ik vernam, voor hèm toch 'n zeer goed pakje was.
Dat men al deze dingen maakt, zooáls men ze maakt, zou dat misschien een gevolg zijn van *cultuur?*
Zoo ja, zou men dan óók niet onze gebouwen den vorm geven, die aan „redelijk te stellen eischen" voldoet?
Eischen, die niet maar door den heer Gratama (zooals op de vergadering van 6 dezer werd beweerd), maar door *den tijd waarin wij leven* gesteld worden.
Is het niet vernederend voor *nu* levende architecten te gaan grasduinen bij onze voorgeslachten en alzoo het publiek in den waan te brengen, dat slechts die voorvaderen iets vermochten te bouwen dat goed is.
Zouden er dan nu geen kunstenaars leven, in staat hun tijd te begrijpen en kunstwerken te scheppen, niet met Jonische of Corintische onderdeelen, maar in den vorm die hun *eigen tijd* eischt?
Is 't noodig te bouwen, zooals sommige *vrije* architecten doen; buiten zeer hooge en zeer dikke gecanneleerde zuilen, waartusschen groote spiegelruiten (griekssche?) en dan aan den binnenkant, ten einde de harmonie te bewaren, een kamertje Lod. XVI en daarnaast een kamertje van een andere Lodewijk of zoo iets, tusschen vloeren en wanden van het meest moderne materiaal, cement-ijzer.
Zouden die architecten *vrij* scheppen, of zouden zij om andere redenen of onder dwang van hun lastgevers, waartegen zij niet bestand blijken te zijn, dergelijke projecten samenstellen, en dus heelemaal niet *vrij* zijn?
Gaarne zou ondergeteekende vóór de behandeling der motie zien, dat omtrent deze vraagpunten „meer licht" werd verspreid, opdat hij en vele leden mét hem weten mogen, hoe hun houding ten opzichte van de voorgestelde motie moet zijn. H. F. SIJMONS JR.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEPLAAT VOOR DE DOOR DEN NEDERL. STUKADOORS PATROONS BOND MET MEDEWERKING DER GEZELLEN TE HOUDEN TENTOONSTELLING VAN HET STUKADOORSBEDRIJF.

Op deze tentoonstelling zullen worden geëxpoceerd:
a. Werkstukken van gezellen, welke voor bekroning in aanmerking kunnen komen,
b. werkstukken van patroons, welke alleen zullen dienen ter opluistering,
c. diversen op het stucadoorsvak betrekking hebbende materialen en gereedschappen,
d. teekeningen van gemaakt of te maken stukadoorswerk enz. enz.
Verlangd wordt een in overeenstemming met bovenomschreven doel, pakkende reclameplaat, waarop zoo mogelijk het stukadoorsbedrijf in zijne betrekking tot de bouwkunde, hygiëne en de sierkunst wordt aangeduid.
De teekening moet zijn op ware grootte, geschikt voor lithografische reproductie in drie kleuren.
Gewenscht is, dat de ontwerper bij eventueele bekroning zelf de teekening voor den druk gereed maakt.
De papiermaat van de reclameplaat moet zijn (70 × 100 c.M).
De keuze der papierkleur is vrij.
Op het biljet moet in flinke duidelijke letters het volgende te lezen zijn:

NATIONALE
VAKTENTOONSTELLING VAN HET STUCADOORSBEDRIJF
TE ROTTERDAM
27 September—6 October 1912.

De ontwerpen blijven het eigendom der inzenders, echter behoud het uitvoerend comité van b.b. tentoonstelling zich het recht voor op de tentoonstelling deze te exposeeren.
Gedurende dezen tijd zullen zij tegen brandschade verzekerd zijn.
Als eerste prijs wordt uitgeloofd *f* 140.—; als tweede prijs wordt uitgeloofd *f* 60.— toe te kennen aan die ontwerpen welke daarvoor door de Jury worden aangewezen.
De Jury is gerechtigd om, indien naar zijn oordeel, geen der ingekomen ontwerpen voor den eersten prijs voldoen, het totaal bedrag der prijzen onder de inzenders van eenige der beste ontwerpen te verdeelen.
De Jury is gerechtigd ondergeschikte wijzingen in het ontwerp aan het toekennen van den eersten prijs te verbinden.
Tevens kan de Jury voorstellen doen tot gedeeltelijke prijstoekenning indien de hoeveelheid en de hoedanigheid der inzendingen daartoe aanleiding geven.
De ontwerpen moeten vrachtvrij vóór of op den 15den April 1912 aan het adres van den secretaris v.h. uitv. comité West-Kruiskade 19*b* Rotterdam ingekomen zijn. Zij moeten plat verpakt zijn en zoover niet op karton geteekend op stevig karton zijn opgeplakt.
De ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld gaan van een correspondentie adres en van een verzegelde envelloppe, voorzien met hetzelfde motto en inhoudende naam, beroep en adres van den ontwerper.
De ontwerpen zullen na afloop van de tentoonstelling franco aan het opgegeven correspondentieadres worden teruggezonden.

De Jury:
W. KROMHOUT CZN.,
HUIB. LUNS.
JAN WOLFF.

Het uitvoerend comité voor de Vaktentoonstelling:
J. HAAGE JR., *Voorz.*
H. G. VERMEER JR., *Secr.-Penningm.*

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET VOOR DE DOOR DE VEREENIGING „TENTOONSTELLING 1913" TE GOUDA TE HOUDEN TENTOONSTELLING GEDURENDE DE MAAND AUGUSTUS 1913 TER GELEGENHEID DER OPENING VAN HET VREDESPALEIS.

Verlangd wordt een passende reclameplaat, zoo mogelijk in overeenstemming met het doel der tentoonstelling.
De Vereeniging stelt zich ten doel te Gouda een expositie te organiseeren waarop voornamelijk zullen worden tentoongesteld of in beeld gebracht de Handel, Industrie en Kunst (St. Janskerk met hare gebrandschilderde glazen) en wat op dat gebied werd of wordt voortgebracht, geschiedt of geschied is in Gouda.
De teekening moet zijn op ware grootte, geschikt voor reproductie in kleuren.
De papiermaat van het reclamebiljet moet zijn ongeveer 60 × 75 cM.
Op het biljet moet in duidelijke letters het volgende te lezen zijn: „Tentoonstelling Gouda Augustus 1913" en moet gewezen worden op de St. Janskerk en hare glazen.
Het ontwerp moet geschikt zijn om, verkleind, als sluitzegel gebruikt te worden.
De mededinging is opengesteld voor alle Nederlanders.
De ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders, echter behoudt de Vereeniging „Tentoonstelling Gouda 1913" zich het recht voor deze desgewenscht gedurende ongeveer 14 dagen te Gouda tentoon te stellen.
Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van *f* 100.— en als tweede prijs een bedrag van *f* 50.— (deze beide door de jury toe te kennen) en *f* 25.— als publieksprijs (voor het ontwerp waarop door het publiek, dat daarvoor een stembiljet ontvangt, de meeste stemmen worden uitgebracht). De jury is gerechtigd om, indien naar haar oordeel geen der ingekomen ontwerpen voor den 1en prijs voldoet, het totaal bedrag der prijzen onder de inzenders van eenige der beste ontwerpen te verdeelen.
De jury is gerechtigd ondergeschikte wijzigingen in het ontwerp aan het toekennen van den 1en prijs te verbinden.
Tevens kan de jury voorstellen doen tot gedeeltelijke prijstoekenning indien de hoeveelheid en de hoedanigheid der inzendingen daartoe aanleiding geven.
De ontwerpen moeten vrachtvrij vóór of op 15 Juni 1912 aan het adres van den Secretaris der jury, den heer P. A. Schroot, Ambachtsschool Gouda, ingekomen zijn.
Zij moeten plat verpakt zijn en voor zoover niet op carton geteekend, op stevig carton zijn opgezet. De door de jury bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging.
De ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld gaan van een correspondentie-adres en van een verzegelde envelop, voorzien van hetzelfde motto, en inhoudende naam, beroep en adres van den ontwerper.
De ontwerpen zullen binnen 2 maanden na de uitspraak der jury franco aan het opgegeven correspondentie-adres worden teruggezonden.

Het Bestuur:
R. L. MARTENS, *Voorzitter.*
J. VAN KRANENBURG, *Secretaris.*

Jury:
W. KROMHOUT Cz., Architect, Rotterdam.
G. RUETER, Sloterdijk.
W. J. VAN ZANEN, Fotograaf, Gouda.
P. A. SCHROOT, Dir. Ambachtsschool, Gouda.
H. KNUTTEL, Boekdrukker, Gouda.

CLUB VAN BOUWKUNDIG STUDENTEN-GEZELSCHAP „PRACTISCHE STUDIE".

Van 11 Maart tot en met 16 Maart 1912, zal genoemd Gezelschap eene Tentoonstelling van Utiliteitswerken houden in het nieuwe Gebouw voor Werktuigbouwkunde aan de Nieuwe Laan te Delft. Opening Maandag 11 Maart, 's namiddags ten 3 ure.
Donderdag 14 Maart, 's avonds 8 uur, Gewone Vergadering met Lichtbeelden in Hotel „Wilhelmina" te Delft. Spreker: Prof. J. F. Klinkhamer, B. I. Onderwerp: De aesthetische eischen aan Utiliteitswerken te stellen.

De Secretaris, J. VAN GENDT.

VAN ALLERLEI AARD.

JURYRAPPORT BETREFFENDE DE PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET VOOR DE DOOR DE VEREENIGING „TENTOONSTELLING DORDRECHT EN OMSTREKEN" TE DORTRECHT TE HOUDEN TENTOONSTELLING, GEDURENDE JULI, AUGUSTUS EN SEPTEMBER 1912.

Algemeene bemerkingen. Het aantal ingekomen ontwerpen overtrof verre de verwachting, te meer waar het gegeven ontwerp niet gemakkelijk was. Dit bleek ten duidelijkste uit de kwaliteit van het ingezondene, deze was niet in verhouding tot het aantal en over het geheel middelmatig te noemen.
Betrekkelijk weinig ontwerpen karakteriseerden eenigszins de te houden tentoonstelling en het doel wat zij beoogt en van deze waren er slechts eenige, die van een ietwat diepere symboliek en oorspronkelijke gedachte getuigden.
De uitgebreide opgave van den omvang en het doel der te houden tentoonstelling heeft velen verleid tot een te uitvoerige opeenstapeling van wapens, namen en emblemen, die slechts in enkele gevallen op een eenvoudige en juiste wijze tot ornament zijn verwerkt. De bekende fraaie Dordtsche toren is door velen als hoofdmotief gebruikt en helaas ook misbruikt.
Beoordeeling. Zondag 25 Februari j.l. kwam de jury bijeen. Ingekomen waren 108 ontwerpen, welke stuk voor stuk werden bestudeerd. Bij de eerste schifting, die hierna plaats had, werden 72 ontwerpen terzijde gelegd. Van deze voldeden enkele niet aan de bepalingen van het programma, andere waren te slecht geteekend of beantwoordden niet aan de eischen, die men aan een reclamebiljet mag stellen.
De overblijvende 36 ontwerpen werden nu alle aan een nader onderzoek onderworpen, hetgeen een tweede schifting ten gevolge had, waarbij de ontwerpen onder de motto's Rotterdam. Front, Schets, M., Dagobert, Rouge et Noir, Heraldiek, Olieverf, Dubbel G., Jeugd, Studio, Jeanne, De Bron, Vita, A. J., Toren, Burg, Z., Ende desespereert nimmer, Schets Dordrcht en D. en O., werden terzijde gelegd.
Bij de derde schifting vielen alsnu uit de motto's Pakkend, Merwede, Beikorf, Sticht I, A-Z, Recht, Jopiade, Aan de Merwe en K. F., welke ontwerpen tot de volgende bemerkingen aanleiding gaven:
Motto *Pakkend:* Hoewel zonder dieperen zin en niet speciaal doelend op de tentoonstelling een bruikbare reclameplaat. De letters zijn duidelijk, de kleuren niet fraai.
Motto *Merwede:* De gedachte om een kaart van de rivieren en dorpen rond Dordt als hoofdmotief te gebruiken moge niet onaardig zijn, echter als reclameplaat zou het toch beter geschikt zijn voor een stoomboot-onderneming dan voor een tentoonstelling. Het lint met opschriften in den rand is wat conventioneel van opvatting en zwak geteekend.
Motto *Beikorf:* Geen reclameplaat. De opvatting en uitvoering te verouderd.
Motto *Sticht I:* Kleurcombinatie wat slap. De omlijsting van het te naturalistische middenvak niet fraai.
Motto *A-Z:* Te droog van opvatting en kleur. Ook het ornament, wat goede kwaliteiten bezit, is te oppervlakkig van behandeling.
Motto *Recht:* Gedachten en kleuren slap, middenmotief, een gezicht op Dordt, niet in verhouding tot de omlijsting.
Motto *Jopiade:* Hoewel goed van kleur en ornament, is in het geheel weinig samenhang. De letters zijn goed. Het is echter ongeschikt voor een aanplakbiljet.
Motto *Aan de Merwe:* Een knap geteekende plaat, mooi het geel van lucht en water tegen het grijs van den toren- en de huizengroep, welke echter nog te gedetailleerd zijn behandeld. De voorstelling houdt evenwel weinig verband met het gevraagde, vestigd alleen de aandacht op Dort, en is als zoodanig beter geschikt voor een Vereening tot bevordering van Vreemdelingenverkeer of dergelijke.
Motto *K. F.:* Als reclameplaat niet slecht. De emblemen zijn duidelijk en rustig gegroepeerd, alleen vragen de vier hoekvlakken eenig ornament. De onderrand en de letters sluiten niet mooi aan bij het hoofdmotief.

Alsnu bleven over de volgende zeven ontwerpen, waarvan na uitvoerige vergelijkende beschouwing afvielen de volgende motto's in onderstaande volgorde:
Feest: Niet zonder fantasie en als reclamebiljet niet slecht, echter in de hoofdindeeling minder gelukkig, hoofdzakelijk door de te breede zijranden. De letters zijn wat onduidelijk, overigens is dit biljet goed geteekend.
Motto *D:* Een goede reclameplaat, jammer dat ook het bovendeel der vrouwenfiguur niet wat meer ornamentaler is behandeld. De staande randen, gevormd door schilden, waarop emblemen, zijn goed gedacht, echter wat grof van opvatting. De opschriften zijn duidelijk, maar de lettervorming niet fraai. Het geheel flink geteekend.
Motto *Cri:* Een duidelijke reclameplaat in prettige kleuren, bruin en donker grijs. Het torensilhouet is echter weinig belangrijk en de vulling der onderdeelen der plaat wel pakkend, doch wat oppervlakkig in de uitvoering. Het teekenwerk is goed.
Motto *Pasco*: Het symbool, een pauw, die zijn staart ontvouwt om zijn rijkdom te toonen, is voor een tentoonstelling zeer goed gedacht. De pauw is fraai geteekend, doch jammer genoeg heeft de ontwerper het geheel niet kunnen beheerschen. De ronde boven-afsluiting is niet mooi en ook de onderrand met de wapens sluit het hoofdmotief niet fraai af. Het teekenwerk is uitstekend.
Motto *Stedemaagd*: Een pakkende reclameplaat, in hoofdzaak door de kleuren, fel rood en blauw op wit. Het schilderwerk is knap gedaan. De meerderheid was echter van meening, dat het onderwerp weinig verband houd met de opgave en met een kleine wijziging voor iedere andere feestelijkheid bruikbaar is. Een oorspronkelijke gedachte geeft dit ontwerp niet.
Ten slotte bleven nu over het motto „Het grijze Dordt houdt tentoonstelling" en het Motto „Water".
Motto *Water*: Het bovendeel van de plaat stelt voor het Dordtsche wapen, geflankeerd door wapens met emblemen, die zich in een ruim watervlak weerspiegelen. Het water vult de grootste onderhelft der plaat, en is op geestige wijze tot ornanent verwerkt.
Het bovendeel der plaat is veel zwakker van opzet en uitvoering, de achter elkaar geplaatste silhouetten van kerk en Groothoofdtoren zijn niet fraai, evenmin de drie wapens met bladeren-omlijsting. De letters zijn voor een reclamebiljet wat weinig domineerend, de kleuren zijn mooi en het geheel is goed van uitvoering.
Motto *Het grijze Dordt houdt tentoonstelling:* Een oorspronkelijke gedachte. Het veel misbruikte silhouet van den Dordtschen dom is hier zeer mooi verwerkt tot den kop van een ouden man met langen baard, bedekt door een kroon, waartoe de bekende vreemde wijzerplaten op knappe wijze zijn gebezigd.
Terzijde wordt het middenmotief goed afgesloten door banden met fraaien ornamentvulling, terwijl aan de boven- en onderzijde de opschriften mooi zijn geplaatst.
Het geheel zou gewonnen hebben, wanneer het hoofdmotief iets meer domineerde, vooral wat de afmeting betreft en het aanvullend ornament tusschen rand en toren wat minder grillig van lijn was. Een zekere bekoring kan echter aan deze speelsch en vaardig neergezette versieringen niet ontzegd worden.
Aan de uitgebreide opgaven van het programma is op zeer volledige en geslaagde wijze voldaan. De kleuren, diep blauw en warm rood, vormen een bijzonder rijke combinatie. Het geheele ontwerp getuigt van een zeer vaardige hand.
Conclusie: Eenparig was de jury van oordeel, dat aan het ontwerp ingezonden onder motto „Het grijze Dordt enz." de eerste prijs moest worden toegekend terwijl het ontwerp ingezonden onder motto „Water", voor den tweeden prijs werd aangewezen.

De Jury: (*w.g.*) P. J. BOS, W. KROMHOUT CZN., R. RARY, HUIB LUNS, B. VAN BILDERBEEK, *Rapporteur.*

EEREPRIJSVRAAG GODEFROY.

Hieronder volgen nader ingekomen vragen met de antwoorden der Jury:

Vraag 14. In het programma komt voor de uitdrukking: vrij terrein. Geeft deze uitdrukking den ontwerper de vrijheid, 't gebouw te ontwerpen, oprijzende vanuit de grenslijn der aangrenzende eigendommen, met in deze gevels de gewone vensters en verlichtingsopeningen zonder matglas of de glaslijn op een bepaalde hoogte boven de vloeren; of heeft de eigenaar der aangrenzende terreinen 't recht tegen 't gebouw aan te bouwen, zoodat deze gevels blind moeten worden gehouden?
Antwoord. Wanneer aan de grenslijnen der omliggende terreinen wordt gebouwd, hetzij door het architectenhuis, hetzij door de bouwers op de andere terreinen, moet rekening gehouden worden met Burg. Wetboek art. 693 tot en met 698.
Vraag 15. In het programma staat: de teekeningen moeten zijn in potlood, doch niet *schetsmatig* behandeld. Mogen nu de teekeningen ook in inkt afgewerkt worden (schetsmatige behandeling ook uitgesloten blijvend), of leidt dit tot „buiten mededinging stellen"?
Antwoord. Wanneer ontwerper liever de lijnen inkt, wordt hem dit toegestaan. De bepaling van potloodlijnen was opgenomen in het belang der mededingers, teneinde hen minder omvangrijken arbeid te doen verrichten.
Vraag 16. Wordt conté ook als potlood beschouwd?
Antwoord. Neen.
Vraag 17. Mag, in geval er niet met inkt wordt geteekend, O. I. inkt als tint gebruikt worden bij 't aangeven van de muren in de plattegronden en doorsneden?
Antwoord. Neen.
Vraag 18. Mogen in plaats van de muren in de doorsneden door tint aan te geven, deze in de kleur van 't papier gehouden worden, terwijl de ruimten door tint worden opgewerkt?
Antwoord. Neen.
Vraag 19. Kan de termijn van inzending met eenige weken of een paar maanden verlengd worden?
Antwoord. De gestelde inleveringsdatum is bindend.
Vraag 20. Mag de ingang van de conciergewoning niet aan de zijstraat komen?
Antwoord. Zie het antwoord op vraag 7, in „Architectura" 1912 no. 8, blz. 61.

PRIJSVRAAG „LANDELIJKE WONING" UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BAKSTEENFABIKANTEN.

Hieronder het vervolg der ingekomen vragen met antwoorden;
Uit het *niet* beantwoorden eener gestelde vraag blijke, dat den ontwerper op het gevraagde punt algeheele vrijheid is gelaten, mits hij niet in strijd kome met het programma.
Vraag 9. Mogen voor scheidingsmuurtjes ook Bimsplaten worden gebruikt?
Antwoord. Het programma verbiedt het niet.
Vraag 10. Wat verstaat men door een langs- en dwarsdoorsnede van een gevel?
Antwoord. Natuurlijk wordt bedoeld een langs- en een dwarsdoorsnede over het gebouw. (Herlees sub b. artikel 3 van het programma).
Vraag 11. Wordt waranda of portiek, hetzij binnen of buiten het opgaand metselwerk bij het totaal aantal M³. gerekend?
Antwoord. Ja.
Vraag 12. Mogen gekleurde teekeningen schaal 1 à 20 in potlood?
Antwoord. Ja.
Vraag 13. Verdient het aanbeveling, dat de kamers alleen hun licht ontvangen van *voór-* en *achter*gevels?
Antwoord. De beantwoording dezer kwestie is aan den ontwerper gelaten.
Vraag 14. Is het geoorloofd twee woningen voor twee gezinnen onder één dak te ontwerpen?
Antwoord. Neen.
Vraag 15. Is de voorgeschreven maat der teekeningen bindend?
Antwoord. Alle bepalingen van het programma zijn bindend.

Voor de Jury: J. GRATAMA.

DE KWESTIE DER AMSTERDAMSCHE POORT TE HAARLEM.

Het plan Van der Steur tot verbetering van den toestand van de Amsterdamsche poort c. a. is in druk verschenen. De thans reeds bestaande plannen oordeelt hij onvoldoende. Het gaat niet uitsluitend om de Amsterdamsche poort en haar aansluitende wegen, dit vraagstuk is secundair niet primair, maar: op welke wijze de hoofdwegen, leidende van Amsterdam naar Haarlem, moeten binnengevoerd worden en wat daarmede dan verder moet geschieden en aldus opgezet begrijpt men dat er meer vastzit aan deze vraag dan enkel of de Amsterdamsche poort geheel of gedeeltelijk op een trottoir moet staan. De verkeerswegen in en door Haarlem hangen geheel met het vraagstuk samen. Niemand die van de toestanden in Haarlem goed op de hoogte is zal ontkennen, dat de verkeerswegen hier en daar dringend verbetering behoeven, dat de oude middeleeuwsche stadsaanleg zich bijzonder slecht aanpast aan de moderne verkeerseischen. Want hoezeer handel en verkeer zich gewijzigd hebben, de stad heeft zich slechts betrekkelijk weinig aan die veranderde eischen aangepast, alsof nog buiten de stadspoort de trekschuit naar Amsterdam afvoer, alsof nog door de Spaarnwoudstraat eenmaal per dag de diligence de bewoners uit zoete rust opschrikte, alsof slechts nu en dan een enkel voertuig de smalle straat onveilig maakte, leefde men als 't ware onbewust van het feit dat een reuzen-automobiel ook dien weg moest nemen wanneer hij naar Keulen moet, of naar west, noord of zuid gelegen plaatsen komende van Amsterdam en zich dan bijna klem loopt in de nauwe steegjes en slopjes, en niet te spreken van den tocht over de Gravesteenbrug, een looping the loop gelijk; hij zet dan uiteen hoe het ideaal zou wezen alle hoofdwegen te doen bijeenkomen in een centraal punt, onderling door een ring verbonden, en geeft dan in een teekening aan wat hij bedoelt.

Rome is nòg een museum rijker geworden. In de basiliek van den Heiligen Sebastiaan heeft het Collegium cultorum martyrum een klein museum van christelijke oudheden aangericht.

De heer A. W. Weissman, secretaris van „Heemschut", schrijft in de „Zutph. Ct".:

Er is een tijd geweest, dat men omtrent de schoonheid eener Nederlandsche stad zeer eigenaardige begrippen had. ja dat men in het geheel geen besef van die schoonheid bleek te bezitten.
Men had het door baron Haussmann gemoderniseerde Parijs bezocht, en meende, dat het mogelijk zou zijn, ook de steden van Nederland te „hausmanniseeren". Door het dempen van grachten waande men „boulevards" te zullen krijgen, door het wegbreken van stoepen „trottoirs". Te Amsterdam is, tusschen 1870 en 1890, heel wat water gedempt; daardoor verdwenen mooie grachten en kreeg men doodsche, breede straten, die in geen enkel opzicht met de boulevards in Parijs vergeleken kunuen worden. In dienzelfden tijd werd ook aan de Amsterdamsche stoepen den oorlog verklaard, en menig fraai heerenhuis is toen van de stoep, eens zijn waardigheid en zijn sieraad, beroofd. Sedert heeft men ingezien, dat verkeerd gehandeld werd en dat een Nederlandsche stad niet op zijn Parijsch veranderd kan worden. Slechts daar waar een zeer druk verkeer het wettigt, breekt men nog stoepen weg. Doch nu beginnen kleine steden, waar van verkeers-eischen haast niet gesproken kan worden, het slechte voorbeeld, dat de groote vele jaren geledeu gaven, te volgen. Te Zutphen hebben, zoo werd mij bericht, allen op één na, die in de Korte Hofstraat huizen bezitten, zich bereid verklaard, hun stoepen aan de gemeente af te staan, opdat deze ze kan sloopen en door een „trottoir" vervangen. En een commissie is bezig om te trachten de huiseigenaars in de Turfstraat tot een zelfden afstand van hun stoepen te bewegen.
De straten van Zutphen zijn niet breed en men zal er dus ook geen breede „trottoirs" kunnen maken. In de plaats van de stoepen, die, op zich zelf misschien niet fraai, toch door de afwisseling der lijnen, die zij geven, aangenaam zijn, zal het bekende smalle, grijze, verhoogde voetpad komen, hetwelk aan een straat zulk een alledaagsch karakter geeft!
Mocht het verkeer in de Korte Hofstraat en de Turfstraat gedurende de laatste jaren zóó druk geworden zijn, dat men om deze reden de stoepen moet opofferen, dan dient daarin berust te worden. Doch dat men dan althans aan die straten van Zutphen, waar zulk een druk verkeer niet bestaat, ter wille der schoonheid haar stoepen late!

KERK TE LEUR.

Men schrijft aan de „'s H. Ct.":

Sedert de ontdekking van het schilderwerk in de kerk te Leur bij Wychen, wordt dit kerkje met den dag interessanter. Thans zijn bij het wegbreken der koorstoelen minstens vijf-en-twintig-paneelen voor den dag gekomen, die onbegrijpelijker wijze met de bewerkte zijde onzichtbaar waren; ze zijn prachtig en in de grootste verscheidenheid gebeeldhouwd. Daarop is door baron Van Balveren besloten het kerkje heelemaal van nieuwe meubelen te voorzien. Behalve tweeen-twintig nieuwe banken zullen er nu vier nieuwe koorstoelen komen, waarvan twee voor het kerkbestuur en twee voor de adelijke familie. De gevonden paneelen zullen alle hierin gewerkt worden, hetgeen de kunstwaarde niet weinig zal verhoogen. Alsdan komt nog een nieuwe preekstoel met wenteltrap, alles geheel volgens ontwerp van architect F. Ludewig te Nijmegen.

***

De raad der Gemeente Haarlem heeft besloten in dank te aanvaarden een geschenk van *f* 12.000, aangeboden door de vereeniging „Haarlem", om daarvoor weder op te bouwen den toren op het raadhuis, welke in 1772 wegens bouwvalligheid werd afgebroken, en tevens een schilderij, aangeboden door een onbekende, voorstellende een landschap van den Haarlemschen schilder Claes Molenaar (1630—1676).

AFDEELING AMSTERDAM VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Dezer dagen werd ons het verslag over 1911 van bovengenoemde afdeeling, opgericht in 1852, waaruit het volgende blijkt.
De afdeeling telde op primo Januari 1912 115 leden, dus 2 minder dan in 't vorig jaar. De lijst doorziende, telden wij 37 beoefenaren der bouwkunst of van aanverwante vakken. Het bestuur bestond uit de heeren F. W. M. Poggenbeek, M. B. N. Bolderman, J. Bakker, E. N. Rood en A. D. N. van Gendt, welk bestuur zes malen vergaderde, terwijl vier ledenvergaderingen gehouden werden en een excursie werd ondernomen. De afdeeling verzond één adres in 't belang van de bouwkunst.
De stand van de geldmiddelen heeten gunstiger dan in het vorig jaar; hoewel, zegt het verslag, het steeds wenschelijk blijft middelen te beramen zoo mogelijk het ledental te versterken.
De ontvangsten bedroegen *f* 546.32, de uitgaven *f* 440.76, zoodat een saldo ad *f* 105.56 aanwezig is. De begrooting voor 1912 is in ontvangsten en uitgaven vastgesteld tot een bedrag ad *f* 470.—, ongeacht het vorengenoemd saldo.

***

Ter herdenking van den 50-jarigen herdenkdag van den brand te Enschede op 7 Mei 1862 zal op het Marktplein een 5 meter hooge monumentale bron worden geplaatst voorstellende een vrouwenfiguur die in haar handen een hoorn des overvloeds draagt. Het geheele plan zal *f* 5000 kosten.

***

Te Athene zal een Byzantijnsch museum worden ingericht. Voor dit doel zal de bouwvallige moskee Monastiraki, die zich aan de westzijde van de Hadriansstoa bevindt, gerestaureerd worden. Zij is omstreeks het midden der 18de eeuw gebouwd, en met vele koepels versierd.

***

Aan de „Eerste Ned. Papierstüc-Fabriek" die de Gevelbekleeding van het Nederlandsch Paviljoen op de Intern. Tentoonstelling voor Noord-Frankrijk te Roubaix in 1911 heeft uitgevoerd, is de Gouden Medaille toegekend.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 10. Ontwerp voor eene bij-bibliotheek, door D. Meintema (met afb.). Een kolossaal beeld van gewapend beton (met afb.). Verwarming en ventilatie van scholen, door F. G. Unger. Sociale hygiëne en techniek, door J. L. B. Keurschot.
DE BOUWWERELD, No. 10. Een monument te Vlissingen (met afb). van een zeventiende eeuwsch huis. De bouwverordening en het woningvraagstuk, vervolgartikel door D. E. Wentink. De Raadzaal te Rijnsburg, door H. J. Jesse (met afb.).
DE OPMERKER. Gent, vervolgartikel met losse plaat van het Stadhuis te Gent.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43 1911); welk nummer nog steeds verkrijgbaar is.
II. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.
III. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, „LANDELIJKE WONING" van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).
IV. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).
V. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen voor Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.
VI. Prijsvraag voor een Affiche voor de Internationale Gas-Tentoonstelling te Amsterdam, programma in No. 9, inlevering 29 April 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Correspondentie. — Genootschapsprijsvragen 1911. — J. H. Leliman-prijsvragen 1911. — Nog eens: een cementsoort geweigerd. — Dambebouwing. — Bouwkunstige schoonheidseischen te Rotterdam. — Internationale Bouwvaktentoonstelling. — De Vlissinger torenbouw. — Nog eens: „U jokt, meneer, U jokt!" — Ingezonden. — Prijsvraag voor een Reclamebiljet van de Nederl. Stukadoors-Patroons Bond. — Prijsvraag voor een Reclamebiljet voor de Vereeniging „Tentoonstelling 1913" te Gouda te houden. — Club van Bouwkundig Studenten-Gezelschap „Practische Studie". — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

A. GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1911.

Op de eerste der Genootschapsprijsvragen, *Ontwerp van eene Ambtswoning voor een Burgemeester eener groote Gemeente*, kwamen 7 antwoorden in onder de volgende motto's:

1. „Hoop"	bestaande uit	8	teekeningen.
2. „Memento Visere" . .	„	„	12	„
3. „Architectuur v. d. Heerengracht"	„	„	13	„
4. „Vita"	„	„	11	„
5. „A. W." (monogram)	„	„	10	„
6. „V2"	„	„	5	„
7. „Studie"	„	„	8	„

Voor de Jury: H. A. J. BAANDERS.

B. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer F. J. Staal, Architect te Amsterdam, door de heeren J. Gratama en

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

J. H. LELIMAN-PRIJSVRAGEN 1911.

MUSEUM VOOR KUNSTNIJVERHEID.

De jury heeft de 2e prijs, groot *f* 150.— verdeeld onder de navolgende motto's:

1. Motto: „Sans peur et sans repoche", ontw.: Joseph Klijnen. B. I. met medewerking van Alb. Banneman.
2. Motto: Lelie, ontw.: J. Koenraad Meischke en P. Schmiet, beiden te Pretoria.
3. „Ebby, ontw.: M. E. v. d. Wall, B. I. te 's-Gravenhage.

VERSLAG VAN DE 1310de GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 20 MAART 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN PARKZICHT.

Na opening door den voorzitter, den Heer H. A. J. Baanders, worden de notulen onveranderd goedgekeurd. De Heer v. d. Pek doet even de vraag, hoe het staat met het verslag der lezing van den Heer Keppler, dat nog steeds niet in het weekblad verschijnt. De Heer Rutgers deelt mede, dat het eenigste wat hij van den Heer K. is te weten kunnen komen ongeveer aldus luidt: „ben nog niet klaar".
Als ingekomen stukken worden een tweetal lijvige boekdeelen getoond van „l'Art Public", afl. 7- 12, uitgave van het Ministerie van België en door den Minister van Buitenl. Zaken aan het Genootschap geschonken. Den Minister is bereids den dank van het Genootschap voor deze schenking gebracht.
Aan de orde is thans de installatie als gewoon lid der Heeren Jolink, Zwaag en Sunier. De voorzitter heet hen met een paar vriendelijke woorden als nieuw lid welkom in den kring van A. et A., en hoopt dat zij de belangen van bouwkunst en Genootschap naar beste weten en krachten zullen voorstaan.
Bij de verkiezing van een lid van het Alg. Bestuur van het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen (noodig wegens bedanken van den Heer Jos. Cuypers) worden 18 der 28 stemmen uitgebracht op den Heer H. A. J. Baanders, die de benoeming aanneemt, terwijl tot 8e afgevaardigde naar de Algemeene Vergadering van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen gekozen wordt de Heer J. Gratama, die zich eveneens zijn benoeming laat welgevallen.
Vervolgens doet de voorzitter nog mededeeling, dat op de laatste der Genootschapsprijsvragen (ambtswoning voor den Burgemeester) 7 antwoorden zijn ingekomen, om hierna over te gaan tot behandeling van punt 6 der agenda, n.l. der voorgestelde motie inzake de Dambebouwing, luidende:

„De 1310de ledenvergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, gehouden op 20 Maart 1912, kennis genomen hebbende van de gepubliceerde ontwerpen voor de bebouwing van de terreinen, aan en onmiddelijk nabij den Dam gelegen, namelijk die voor de gebouwen „De Bijenkorf" en „De Groote Club",
„overwegende",
„dat deze gebouwen van grooten invloed zullen zijn op de waardigheid en het aanzien van het Damplein, hetwelk als historisch plein van groote beteekenis is,
„dat deze gebouwen de afspiegeliug dienen te zijn van het hedendaagsche leven,
„dat het de plicht van de bouwkunst is, om vorm te geven aan de eischen, die de hedendaagsche samenleving stelt, met inachtneming van den eerbied aan de monumentale uitingen van vroegere geslachten verschuldigd,
„dat deze eerbied niet sterker kan betoond worden dan door het navolgen der oude meesters te vermijden, temeer waar de door dezen gebruikte vormen slechts vereenigbaar zijn met de bovengenoemde eischen,
„geeft als hare meening te kennen, dat bovenvermelde ontwerpen van de gebouwen van „De Bijenkorf" en „De Groote Club" niet beantwoorden aan het vermelde principe en derhalve zullen schaden aan het karakter van den Dam als historisch plein,
„en spreekt den wensch uit, dat door de bevoegde autoriteiten alsnog pogingen in 't werk zullen worden gesteld om den dreigenden wantoestand te keeren, hetzij door advies te winnen van een daartoe speciaal aan te stellen commissie van architecten, hetzij door het uitschrijven van prijsvragen, aan welker resultaten de betrokken grondeigenaren zich hebben te onderwerpen."

De Voorzitter wijst in een inleidend woord op de artikelen verschenen in Handelsblad en Groene Weekblad alsmede op het éénzijdig gesteld artikel van het Bouwkundig Weekblad. Het doet hem genoegen dat inmiddels nog het nieuwe „Hajeniusplan" is te voorschijn getreden, waardoor voor A. et A. nu geen beletsel bestaat

dit plan geheel vrij te bespreken zonder dat hierbij 't teere punt : de aantasting der collegialiteit, in gedrang behoeft te komen. De bedoeling is enkel dat Architectura de autoriteiten ten opzichte der Dambebouwing door voorlichting wenscht te dienen.
De heer De Jong had gedacht een geheel andere motie afgedrukt te vinden n.l. een, die meer den indruk van het gesprokene ter vorige vergadering zou hebben weergegeven. 't Gaat in de thansvoorgestelde motie, zij het dan in meer bedekten vorm toch weer over de gebouwen van Bijenkorf en Groote Club, en dat keurt Spr. beslist af. En wat te zeggen van de uitdrukking: „hetwelk als historisch plein van groote beteekenis is". Voor Spr. is de Dam in 't geheel geen historisch plein meer. Alles wat aan de historie zou willen herinneren is verdwenen, alleen het loterij-kantoor is misschien trouw aan zijn historie gebleven. Spr's 2e grief tegen de motie is de beweging tegen de Dam-commissie die toch is saamgesteld uit mannen van naam op architectuur-gebied. Men wil nu een andere commissie, ook Spr. verwacht niet veel van een commissie, wat kan die ten slotte doen? De ideëen van den heer Van der Pek om voor de te bebouwen terreinen aan den Dam een prijsvraag uit te schrijven lijkt hem dan nog het meest gewenscht.
De Voorzitter zegt dat met „historisch plein" bedoeld wordt: het plein waar historische herinneringen aan verbonden zijn; dus absoluut niet slaat op de architectuur der gebouwen aan dat plein. Wat de Dam-commissie — liever de Paleis-Raadhuiscommissie — aangaat, deze commissie had aanvankelijk een geheel andere bedoeling.
De heer Van der Pluym, zegt dat het woordje „vermijden", in den zin: „om het navolgen der oude meesters te vermijden", niet op z'n plaats is en beslist vervallen moet. Volgens Spr. zal het eer toejuiching verdienen zoo men waarlijk de oude meesters zou gaan navolgen ; we krègen dan wel wat beters dan nu.
De heer Van der Pek zegt zich niet met de voorgestelde motie te kunnen vereenigen. We hebben 2 zaken te onderscheiden n.l. er is aan den Dam grond van de Gemeente en grond van particulieren. Ten opzichte van het eerste ziet hij gaarne het uitschrijven van prijsvragen; voor het laatste wil hij niets bepalen omdat de Gemeente tegenover die particulieren in niets dan groote moeilijkheden zou geraken. Spr. ziet dan ook liever een adres aan den Raad verzonden dan een motie aangenomen; bij dat adres kan dan een memorie van toelichting worden gevoegd waarin we alles kunnen zeggen wat we op het hart hebben, en schakelen aldus de gebouwen van Bijenkorf en Groote club uit. Dusdoende geven we een weg aan.
De heer Gulden vraagt zich af: wat zou de vergadering van Architectura doen zoo zij eens de Raad van Amsterdam was? De zaak dient zuiver gesteld. Wat toch is 't geval. De jongeren vergen dat er een kunst ontstaat die de reflex der hedendaagsche cultuur zal zijn. Dat is met het oog op de huidige samenstelling der maatschappij niet wel mogelijk. Spr. acht de jongere architecten geroepen op te komen tegen de reactie in de bouwkunst, die niets anders is dan de reactie der bourgeoisie. Van deze reactie getuigen ook de opgeworpen plannen. Wanneer A. et A. dus ontwerpen wil hebben van hedendaagsche cultuur dan dient ze de Architecten aan te wijzen die in staat zijn dusdanige projecten te leveren. A. et A. wil nu den Raad van Amsterdam laten regelen wat ze zelf niet weet te regelen. Noch een commissie, noch eene prijsvraag zal iets baten; men dient hier thans aan te geven in welke richting men gaan wil en dient, als gevolg daarvan de architecten aan te wijzen die in staat zijn de kunst der hedendaagsche samenleving te vertolken.
De heer Gratama onderschrijft het betoog van den heer Gulden gaarne voor het grootste gedeelte, doch verwacht voor het oogenblik geen resultaat van de voorgestelde werkwijze, gezien de huidige samenstelling van den Raad. Hij is van meening dat de Dam-Raadhuis commissie niet in staat zal zijn een architect te weigeren die door den bouwheer wordt aangewezen. De kwestie van Bijenkorf en Groote Club dient uitgeschakeld te worden.
Spr. zou liever nog een stap verder gaan dan de heer v. d. Pek en zou voor *iedere* bebouwing, dus: hetzij voor partikulier-, hetzij voor Gemeenteterrein, een prijsvraag uitgeschreven willen zien.
De voorzitter zegt dat het Bestuur van de motie geen „portefeuillekwestie" maken zal en gaarne tot overleg bereid is. Is de motie niet goed, welnu, laat er door de vergadering een andere motie gesteld worden.
De heer de Meyer zegt, dat wat de heer Gulden voorstelt n.l. één architect voor een nieuw Damplein, een utopie is. Waarlijk, de collega's die door particulieren met een opdracht belast zijn, zullen ons hartelijk uitlachen en volkomen terecht. En bovendien de collegialiteit onder de architecten is nog niet zoo groot, dat zij één of een paar collega's zouden willen zien aangewezen noch zouden willen aanwijzen om de plannen der Dam-bebouwing te maken. Daarom ziet spr. gaarne tot het gemeentebestuur het verzoek gericht om de plannen òf in handen der Schoonheidscommissie te stellen òf voor de plannen een prijsvraag uit te schrijven.
De heer Rutgers betreurt het dat noch door den heer v. d. Pek, noch door den heer Gratama critiek gewenscht wordt op de plannen van Bijenkorf en Groote Club. Spr. acht het daartegenover een *plicht* der jongeren zich niet te onthouden van critiek. Dat zou een miskenning en een beleediging zijn voor die enkele jongeren die licht kwamen brengen, voor die enkele voorloopers voor wie wij allen eerbied moeten hebben en houden. Spr. wil dan liever maar eens kwetsen, de critiek moeten de jongeren maken als iets van een belijdenis voor hun principe.
De heer Gratama zag gaarne de vraag in het debat gebracht: Mag het Genootschap *als Genootschap* een dergelijke principieele belijdenis doen? Is het Genootschap zoo zeker van zijn leden? Hebben die bij hunnen toetreding als lid een z.g. belijdenis *(geroep van: modernisteed)* afgelegd? Staat er iets van vermeld in de statuten van het Genootschap?
De voorzitter zegt dat het niet *uitdrukkelijk* in de statuten staat dat de leden *moderne* architecten zijn, doch het ligt in den aard der zaak dat de leden de belangen van de bouwkunst voorstaande, zullen moeten erkennen, dat de bouwkunst in de eerste plaats aan de samenleving in haar tegenwoordige samenstelling uitdrukking moet geven. Het spreekt van zelf dat dit de moderne bouwkunst is.
De heer De Jong betreurt de critiek die de heer Rutgers voorstaat. Spr. noemt dat geen critiek, doch „afmaken". Voor critiek voelt ook spr. veel mits ze gedocumenteerd, zakelijk en daardoor leerrijk is. Spr. herinnert aan de critieken van Lauweriks die met genoegen gelezen werden omdat ze opbouwden en leerden.
De tradities van het Genootschap staan zeer zeker critiek voor doch volgens spr. enkel zooals hij hier aangeeft.
De heer Ingenohl vraagt naar aanleiding van het gesprokene des voorzitters: Wat is dan de richting der moderne bouwkunst? Niet de eerste de beste onder de huidige architecten trachten thans juist tot de 17e en 18e eeuw terug te gaan met hunne z.g. „reactionnaire" werken. Spr. is ook voor critiek mits ze *opbouwend* werkt.

Eigenlijk is het volgens spr. de laksheid van het Genootschap die oorzaak werd dat we thans werk zien geboren worden dat ons niet lijkt. Al ruim 11 jaar lang is de architect van de Bijenkorf met zijn projecten bezig en nooit heeft „A. et A." ook maar één woord gerept. Thans is het te laat. Spr. wenscht de motie te écarteeren. Beslist noodzakelijk is dat de critiek op Bijenkorf en Groote Club uitgeschakeld wordt. Wat moet het publiek er toch wel van denken als „sans frases" het werk van collega's van naam en jarenlange praktijk afgebroken wordt. Van den bouwmeester van de Bijenkorf kan men toch waarlijk wel zeggen dat hij de moderne ideeën voorstaat en er naar streeft en van dien der Groote Club dat die door een jarenlange en groote practijk en als gediplomeerd bouwkundig ingenieur toch waarlijk niet onder de eerste de beste architecten mag gerangschikt worden. Ook volgens spr. heeft het Genootschap de tradities hoog te houden: niet afbreken, doch opbouwen.
Spr. gaat met het voorstel v. d. Pek mede.
De heer Gulden zegt dat iedere architect die „klanten" wil houden, dus ook volgens den heer Ingenohl, verplicht is te bouwen in reactionnaire richting.
De heer Ingenohl: dat heb ik niet gezegd.
De heer Gulden: Heb je dat niet gezegd? Dan heb je het toch bedoeld. (Hilariteit). Als men achter het Rijksmuseum loopt, ziet men uit of men de kuitbroeken nog niet ziet. De geest onzer samenleving is reactionnair; onze maatschappij wil terugblikken naar het oude, omdat zij, in de toekomst blikkend, het grootste deel harer macht ziet afnemen. Daarom: men vrage aan de gemeente: draag op aan allen, die bouwen op grond, dien gij uitgeeft, dat de architecten door den Raad worden aangewezen en dat de Raad of B. en W. zich wenden tot de Hollandsche architecten, die bij stemming zullen uitmaken, wie van hen de bebouwing zullen tot stand brengen. Dan zal men werken in den geest der moderne cultuur en zal men goede resultaten verkrijgen.
De Heer Ingenohl verzoekt ter wille van een resultaat voor deze vergadering, te stemmen over: motie of adres. Met 14 tegen 10 stemmen wordt de bestuursmotie daarop *verworpen*.
De Heer Gratama bepleit nog eens een prijsvraag voor *alle* terreinen, waar de Heer v. d. Pek zich, op grond van de vele daaruit voorkomende moeilijkheden nog eens tegen verklaart.
De Heer de Jong zag het adres gaarne tweeledig gesteld dus voor gemeente-terreinen een prijsvraag en, kan 't (dit aan de beslissing van B. en W. overgelaten) dan ook voor de andere terreinen.
Het voorstel van den Heer Gratama: het verzenden van een adres aan den Raad met verzoek om een prijsvraag te eischen voor de bebouwing van *alle* terreinen aan of in de onmiddellijke nabijheid van den Dam, wordt bij acclamatie *aangenomen*. In de vergezellende memorie van toelichting zal o. a. worden gewezen op de mooglijkheid, om de betrokken eigenaren in deze richting te verplichten. Op verzoek van den voorzitter verklaren de Heeren Van der Pek en Gratama zich bereid aan de samenstelling van adres met memorie mede te werken.
De Heer Ingenohl wijst hierna nog even op het feit, dat den 14en Mei a. s. Dr. P. J. H. Cuypers 85 jaar oud wordt en wil het Bestuur hieraan even herinneren. Onder dankzegging deelde de voorzitter mede, dat op de bestuursagenda deze datum reeds stond aangeteekend.
Bij de rondvraag bracht de Heer de Meijer namens een bewoner van het Museumterrein het verzoek over of het Genootschap zou willen medewerken, „dat de stilte van het Museumterrein niet gestoord wordt, door den aanleg van een tramlijn". De vergadering wenscht een gedocumenteerd voorstel, en dan liefst toegelicht door een paar kaarten en zal dit op een volgende vergadering zoonoodig behandelen.
Hierna sluit de voorzitter onder dankzegging deze goed bezochte vergadering. ADR. M.

MODERNE BOUWKUNST IN AMERIKA.

FRANK LLOYD WRIGHT, ARCHITECT TE CHICAGO.

Gedurende de voordracht, die door den heer H. P. Berlage gehouden werd (30 Jan. l.l.) na diens reis naar en door Amerika, werd onze aandacht gevestigd, behalve op werken van meer klassieken aard, op dat van enkele architecten die zich in andere richting gedrongen voelden waar hun het kunst gold. Wij brengen in herinnering de namen Sullivan, Wright en andere. Speciaal die, welke aan 't hoofd van dit artikel is geplaatst bleef naklinken in de harten der jongeren, en dit wekt geen verwondering. De afbeeldingen van het werk van dezen meester waren voldoende om een band te leggen; men werd gevoelens gewaar, men ontwaarde verwantschap. Het zien der afbeeldingen van de Protestantsche Kerk en van het Kantoorgebouw, hierbij gereproduceerd, waren voldoende om voor den schepper dier bouwwerken te gaan voelen, sympathie op te vatten. Dat niet wij alleen door deze producten van Wright's kunst bekoord zijn en deze hunnen invloed ook elders hebben doen gelden bewijst het verschijnen van een „Sonderheft der Architectur des XX Jahrhunderts" getiteld „Frank Lloyd Wright, Chicago", in het vorig jaar uitgegeven door Ernst Wasmuth, A. G. te Berlijn (in den handel ad M 4.50.)
Na de genoemde voordracht van den heer Berlage wijdt de Bouwwereld in twee nummers een artikel aan dezen architect, terwijl het Bouwk. Weekbl. en het Techn. Stud. Tijdschrift, afbeeldingen zijner werken bevattende, daarop de aandacht vestigen. Eerstgenoemd blad schrijft begeleid door eenige fraaie reproducties, welke o.a. ook hierbij gaan, o.m.
„Natuurlijk heeft in menig opzicht de Amerikaansche bouwkunst den invoed ondervonden van den in vele opzichten nuchteren, praktischen geest die de gindsche samenleving beheerscht. Dit heeft in verband met de gegevens van nieuwe bouwwijzen en materialen, van de samengestelde eischen van het intense hedendaagsch gebruik, zoowel openbare als partikuliere bouwwerken doen ontstaan die men niet tot het domein van eenigen historischen stijl kan rekenen. Maar aan den anderen kant is het geheel der eigenschappen waardoor zij zich onderscheiden, nóch zoo harmonisch, nóch zoo samenhangend dat men de betiteling van „moderne stijl" op hen zou mogen toepassen. Het begrip stijl immers heeft aan zwaarder eischen te beantwoorden. Het onderstelt een absolute eenheid, een rijpheid en evenwicht van conceptie, welke ook in die Amerikaansche kunstwerken, welke zich van bewuste stijl-imitatie willen vrij houden, nog niet bereikt worden.
Die laatstbedoelde groep is bovendien zeer in minderheid. Het zuiverst modern is de Amerikaansche bouwkunst en nijverheid wanneer zij zich op utiliteits-standpunt plaatst en daaruit hare vormen en samenstellingen afleidt. Het schijnt evenwel of zij, wier succes in zaken op de verwezelijking van dat beginsel berust, het in de kunst niet willen laten gelden. Althans daarop wijst de ongewone toepassing welke juist in de laatste jaren aan de historische bouwvormen opnieuw overal in Amerika ten deel viel. Het is als trachtte de rijkgeworden Amerikaan door zich een historisch getint interieur te scheppen, zichzelf en anderen te doen vergeten het absoluut gemis aan een eigen aesthetisch verleden.

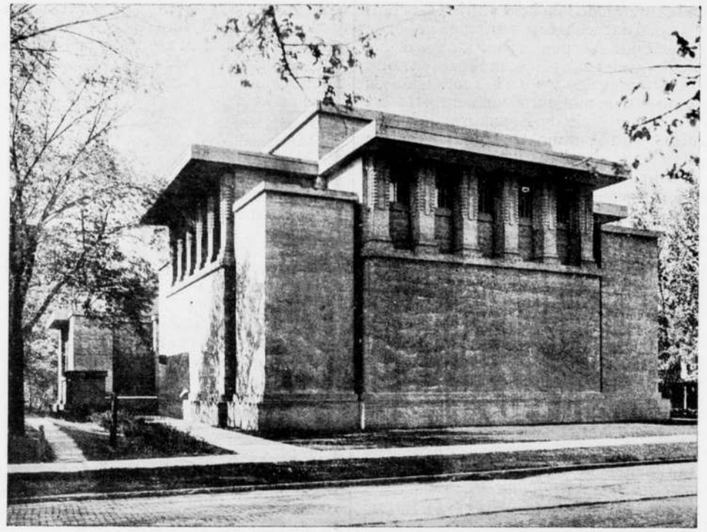

Unity Tempel (Protestantsche Kerk). Oak park. Ill.

In de voordracht, door Frank M. Andrews (New-York) te Londen gehouden in de Royal Society of Arts is de ontwikkeling der hedendaagsche bouwkunst in Amerika uiteengezet. Daarin kwam echter niet tot zijn recht een weliswaar zwak maar toch merkbaar streven zich geheel en volkomen los te maken van elke historische nawerking. Die leemte zij hierbij aangevuld.

De architekt Frank Lloyd Wright van Chicago is de vader dier richting. Men kan hem, althans in sommige opzichten, niet beter kenschetsen dan als de Berlage van Amerika. Beider kunstbeginsel vertoont ten minste in zijne uitingen eenige onmiskenbare verwantschap, hoewel bij Berlage's kunst toch zijne steviger historische scholing nawerkt in fijnere beschaving, in fraaier verhouding en juister evenwicht in de massawerking.

Wij hadden dezen architekt Wright reeds terloops meer hooren noemen toen kortgeleden de 8ste „bijzondere aflevering" van de „Architktur des XX Jahrhunderts" geheel aan hem gewijd werd. Deze aflevering stelt door het omvangrijke illustratieve materiaal alsmede door de kritsche studie van Wright's werk, door C. R. Ashbee, den lezer in staat tot juiste waardeering van Amerika's meest moderne bouwmeester.

Ashbee's studie wordt met een algemeene beschouwing ingezet, waarin de positie der bouwkunst in Amerika op belangwekkende wijze geschetst wordt.

Die positie is teekenend. Amerika bewijst door zijne voorliefde voor de architektuur opnieuw hoe deze de bevoorrechte kunstuiting pleegt te zijn van krachtige, van grooten zin vervulde naties.

De bouwkunst van Amerika speelt in de ontwikkeling, die de kunst in de laatsten tijd vertoonde, eene bijzondere rol, zoodat er slechts enkele steden in het groote land zijn die niet een voorbeeld van goede bouwkunst of minstens een veelbelovend begin te bezitten.

Dat vindt zijn oorzaak in het feit dat liefde voor de bouwkunst deel uitmaakt van het wezen van den Amerikaan.

Wij zien hoe de met fortuin gezegende man aan zijn rijkdom uiting geeft door bouwwerken, hoe de steden wedijveren in de stichting van groote bibliotheken, clubs, scholen en universiteiten, een onderlinge wedkamp die bij de bondsstaten tot uiting komt in de pracht der parlementsgebouwen.

Ja zelfs in kringen, waarin bij ons de architect een zeldzame gast is, bespeurt men in Amerika de inwerking van zijn geest; het kantoor- en zakengebouw zijn daar bouwkundige kunstwerken geworden.

De meest beteekenende architekten der beide laatste generaties zijn ook in Europa niet onbekend en namen als Richardson, Mc. Kim, Mead, White, Cope & Stewardson, Day, Glipston, Shurges Hartings, Carrère, Cass Gilbert hebben ook bij ons een goeden klank. De gebouwen welke deze mannen stichtten, ik noem hier de boekerijen van Boston en Washington, de Parlementsgebouwen van Pittsburg en Providence, de Metropolitanclub te New-York, de universiteiten van Philadelphia, Cambridge en San Francisco, staan met gouden letters in de geschiedenis der bouwkunst opgeteekend.

Wij, die de Amerikaansche bouwkunst aanzien met het oog der oude wereld, onderscheiden daarin vier elementen. Eerstens de Engelsche traditie die ons in den ouden Colonial-style en in de moderne uit Engeland geïmporteerde vormen tegemoet treedt; dan den invloed der Fransche Ecole des Beaux Arts, waarvan Washington en de 5de Avenue te New-York voorbeelden brengen. Bij deze voegt zich een element dat uit zuivere utiliteitsredenen is ontstaan en dat in de wolkenkrabbers zijne uiting heeft gevonden. Ten slotte echter treedt ons uit het moderne werk van Amerika een geest tegemoet die aan de kust van den stillen Oceaan en in het westelijk centrum een tastbare gedaante heeft aangenomen.

Deze nieuwe geest toont zich vooral in het werk van Frank Lloyd Wright.

De betoovering en de bijzondere bekoring dezer nieuwe

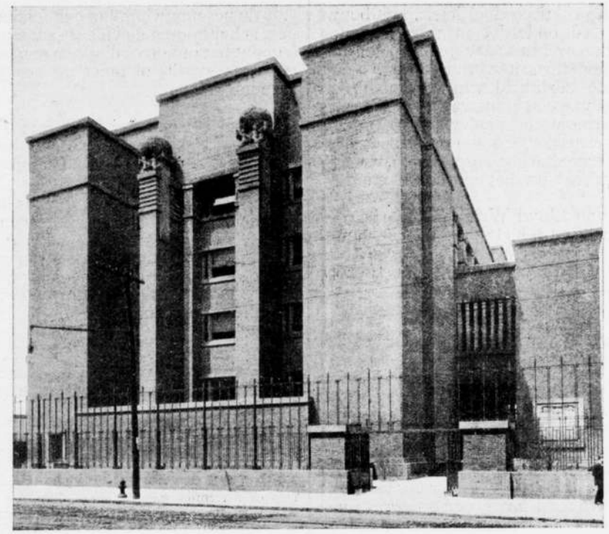

Kantoorgebouw der Larkin-fabrieken, Buffalo. N.-Y.

richting ligt voor ons vooral in de omstandigheid dat wij in hare werken den weerschijn van Europeesche vormen, waaraan wij reeds zoo lang gewend zijn, volkomen missen. (tenzij dan van enkele zeer bizondere gevallen). De afkeer van de overlevering, de bijzondere plaatsing, lokken een eigen aard uit, die bijzonder duidelijk blijkt in de vreugde aan nieuwe materialen en in de eerlijke toepassing der machine-techniek. Natuurlijk toonen gebouwen aan de kust van den stillen Oceaan trekken, die sterk afwijken van de kenteekenen der Chicagosche school, want de gegevens zijn afwijkend. Ik heb ook huizen bezocht aan den oever van de Aroyo die mij nog beter aanstonden dan die van Lloyd Wright, maar alle aanhangers der nieuwe richting toonen in hun werk de boven aangeduide karaktertrekken en de werken van Lloyd Wright toonen ze duidelijker en scherper dan die van een zijner tijdgenooten. Dat kan ons niet verbazen want zijn werk op zijn eigenlijk arbeidsveld, het westelijk centrum van Amerika, is werkelijk nieuw en oorspronkelijk".

Ziehier Wright's plaats aangewezen in het beeld van de hedendaagsche bouwkunst in Amerika. Hij, wars van stijl-imitatie, van vorm-conventie, van overgeleverde gehechtheid aan een of ander type, omringd door de algemeen gehuldigde historische kunst. Wright's worsteling naar eigen aard dagteekent reeds van ongeveer 1890, dus van omstreeks denzelfden tijd dat in Europa van verschillende zijden de krachtige oppositie tegen de conventioneele bouwkunst algemeen werd ingezet en de strijd voor een moderne architectuur en kunstnijverheid begon.

Niet alleen in de tijdsorde spreekt overeenstemming, ook in de beginsels die, hier als ginds, de baanbrekers der moderne bouwkunst verkondigden. Lloyd Wright heeft de zijne neergeschreven in een artikel getiteld „In the cause of architecture" dat in 1908 het licht zag in de te New-York verschijnende „Architectural Record".

Het zijn de bekende grondslagen die alom het moderne streven in de bouwkunst beheerschen, dezelfde trouwens die de bouwkunst beheerschten in alle groote perioden harer ontwikkeling. „Ik verlang van een bouwwerk hetzelfde wat ik van een mensch verlang, namelijk dat het eerlijk en waar is en deze hoofdeigenschap wil ik verbinden met zooveel schoonheid en lieftalligheid als ik mij kan voorstellen". Speciaal voor dezen tijd zegt Wright het volgende:

„Maar het wezenlijke is de innerlijke onaantastbaarheid. De machine is het werktuig dat voor onze kultuurperiode karakteristiek is en het is een belangrijke taak om voor de machine arbeid te vinden die zij volvoeren kan. Het werk aan te passen bij de mogelijkheden der machine is de opgave van het moderne industriëele ideaal dat wij moeten opbouwen, indien wij willen dat de bouwkunst hare beheerschende rol in de kunst behoudt".

En later komt hij hierop terug: „De zich vertoonende moeilijkheden zijn de beste vrienden van den kunstenaar. De machine is niet meer uit de wereld te verwijderen, zij is en blijft de pionier der democratie welke het hoogste doel is van onze hoop en wensch. De architekt, van dezen tijd mag geen belangrijker opgave kennen dan het gebruik van dit moderne werktuig, zoo uitgebreid als dit slechts mogelijk is. Wat doet hij echter inplaats daarvan? Hij misbruikt het werktuig om vormen te maken die ontstonden in andere tijden onder een anderen hemel, vormen die thans doodend werken, omdat men ze nergens ontloopt, en dat geschiedt met behulp der machine wier hoofdbestemming juist is, die vormen te vernietigen".

Ten slotte nog een aanhaling uit Wright's geschrift dat de onderlinge verwantschap der onathankelijk van elkaar ontstane uitingen van moderne bouwkunst in het licht stelt. „Om een bouwwerk, zijne omgeving en zijne inwendige inrichting tot een harmonisch geheel te vormen moet men er voor zorgen dat het bijkomstige ondergeschikt blijft aan het totaal, onverschillig of het

een aesthetisch of een praktisch doel heeft. Het bouwwerk in zijn geheel moet de onderdeelen in zich opnemen en het is de taak van den architekt ervoor te zorgen dat zij zich aanpassen bij den waren aard van het bouwwerk. Dat is de voornaamste bezigheid van den modernen bouwmeester, hij moet van een bouwwerk weten te maken een kompleet, harmonisch kunstwerk, waarin zich de gedachten en gevoelens der bewoners weerspiegelen zoodat het eene kunstopenbaring is geworden, waarbij de persoonlijkheid spreekt uit het materiaal en zijne toepassing."
Ziedaar een exposé van Lloyd Wright's theorie. Wij moeten thans nagaan — en ter staving zal een aantal afbeeldingen dienen — hoe deze in de praktijk werd toegepast. (Wordt voortgezet).

DE BEBOUWING VAN DEN DAM.

Ter vergadering van 6 Maart 1912 werd door het Genootschap Architectura et Amicitia de *bebouwing* van den Dam behandeld. De *versiering* van dat plein was niet aan de orde.
Nu wil ik den heer Van der Pek gaarne toegeven, dat de *versiering* van de Place de la Concorde, die veel tot haar schoonheid bijdraagt, lang na den dood van Gabriel is gemaakt. Maar de *bebouwing*, die het karakter van het plein bepaalt, is, als gevolg der prijsvraag van 1752 door Gabriel en zijn leerlingen ontworpen en uitgevoerd. Het Palais Bourbon is uit de achttiende eeuw, de Rue Royale en de Madeleine zijn ook uit de achttiende eeuw, al heeft het voleindigen van de kerk pas in de negentiende eeuw kunnen geschieden.
Indien het denkbeeld van den heer Van der Pek tengevolge heeft, dat door het uitschrijven van nationale prijsvragen de Dam een even groote en karakteristieke eenheid krijgt, als nu de Place de la Concorde vertoont, dán zal dit zeker ieder verheugen, die meent, dat onze bouwkunst nog niet op sterven ligt. A. W. Weissman.

Naschrift.

Met voldoening las ik in de dagbladen, dat de Vergadering door Architectura et Amicitia 20 Maart 1912 gehouden — waar ik tot mijn leedwezen niet kon komen — besloten heeft, zich tot het gemeentebestuur te richten, met het verzoek een prijsvraag voor de bebouwing van den Dam uit te schrijven. Laat ons nu hopen, dat aan dat verzoek voldaan moge worden en dat de uitkomst der prijsvraag even gelukkig zij als van die, welke in 1752 te Parijs voor de Place de la Concorde werd uitgeschreven.

VRAGENBUS.

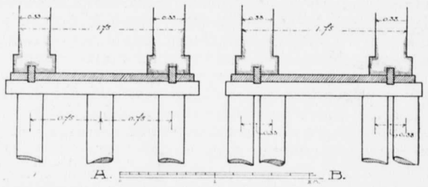

1. Wanneer 2 bouwmuren op 1 paalfondeering staan als boven aangegeven, wordt dan door B. & W. toezicht geëischt dat de fondeering gemaakt wordt volgens fig. *b*, of mag men die maken als in fig. *a* is aangegeven?
2. Is de fondeering volgens fig. *a* aangegeven in dit geval inconstructief?
3. Is de beschouwing van een fondeering, dat palen, kespen, schuifhouten en vloer te zamen een geheel uitmaken (zoodat het onverschillig kan zijn, waar of de last daarop geplaats wordt) of moet de last juist boven de palen komen?

* * *

Vraag 1. Bij onbekendheid met den toestand van het bouwwerk, zal deze vraag beter door Bouw- en Woningtoezicht dan door de V. B. Commissie beantwoord kunnen worden.
Vraag 2. Bij gemis aan gegevens omtrent belasting der fundeering valt de vereischte zwaarte daarvan moeilijk vast te stellen; de middenpaal bij *a* lijkt ons weinig doeltreffend; o. i. zouden beide muren wel gezet kunnen worden op een *enkele* rij palen onder elken muur, mits die in rechte lijn, op afstanden van b.v. 75 à 80 cM., ingeheid, van voldoende kop-zwaarte zijn, en door kespen onderling gekoppeld.
Vraag 3. Over 't algemeen zal het voorkeur verdienen de druk van den bovenbouw gelijkmatig op de palen over te brengen; vandaar dat de middenpaal bij *a* vrijwel doelloos kan geacht worden. De V. B. Commissie.

PRIJRVRAAGNIEUWS.

PRIJSVRAAG „LANDELIJKE WONING", uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

Daar de termijn van beantwoording der vragen, op 15 Maart gesloten is, konden enkele vragen *op* of *na* dien datum ingekomen, niet meer voor beantwoording in aanmerking komen.
Nogmaals wordt er de aandacht op gevestigd, dat vele vragen reeds hare beantwoording vinden in het programma en andere blijken gaven van onvoldoende kennis van het bouwvak, zoodat ook op deze niet kon worden ingegaan. Voor de Jury, J. Gratama.

JURY-RAPPORT DER DOOR DE VEREENIGING „ONS HUIS" TE ROTTERDAM UITGESCHREVEN PRIJSVRAAG VOOR ONTWERPEN VAN ARBEIDERSWONING-MEUBILEERINGEN.

Met deze prijsvraag, uitgeschreven voor het ontwerpen van eene volledige meubileering in eene daarbij passende omgeving voor het arbeidersgezin, kwamen de mededingers voor eene moeilijke taak te staan daar bij het ontwerpen rekening moest worden gehouden met allerlei omstandigheden, die verband houden met de kwesties der massaproductie.
De vraag namelijk om van eenvoudige en goede meubelen, bruikbaar huisraad en eene omgeving van wanden en vloeren een genoegelijk geheel te scheppen voor een vastgestelde bescheiden prijs, laat den ontwerper niet veel ruimte in materiaalkeuze, schrijft hem een spaarzaam gebruik er van voor en is hierdoor aan eene vormgeving gebonden, welke zich bij eene machinale bewerking dient aan te sluiten.
Het ontwerpen van een zeker meubeltype, dat aan genoemde voorwaarden voldoet, vormt ontegenzeggelijk het voornaamste deel der opgave; vooral ook om het inderdaad hooge belang, dat er mee gemoeid is en in deze prijsvraag den grondslag heeft gevormd voor het Bestuur der Vereeniging van „Ons Huis".
En wanneer we nu in de lijn dezer overwegingen een indruk zouden moeten weergeven van het algemeene niveau, waarop de ingekomen antwoorden staan, dan kunnen we niet anders zeggen dan dat slechts enkele ontwerpers voldoende blijk hebben gegeven doordrongen te zijn geweest van het ware belang der opgaven.
Beginnende met de ingekomen antwoorden voor het *kleine woning-type* zoo waren daarbij verschillende ontwerpen, die door de jury al dadelijk terzijde konden worden gelegd.
Onder deze eerste schifting behooren de motto's „*Travail*", „*Cirkel in Driehoek*" „*Door willen tot kunnen*" en „*V Z*" welke beide laatste motto's de twee opgaven groot en klein woningtype tot één inzending hadden samengevoegd.
De meubels van motto „*Travail*" zijn niet gelukkig, zoowel het ledikant als waschtafel en het buffet zijn bepaald onbeholpen.
Motto „*Cirkel in driehoek*" is een inzending zonder een enkel eigen ontwerp van den inzender te bevatten. Het zijn uitsluitend teekeningen en dan vrij slecht van allerlei banaal huisraad, hetgeen helaas nog in elken winkel van huishoudelijke artikelen is te verkrijgen. De inzending onder motto „*Door willen tot kunnen*" kenmerkt zich eveneens nog door groote onbeholpenheid, met zoo goed als volslagen gemis aan eenige kennis van het meubelvak. Deze zware, logge plankmeubels zouden een kamer al heel ongezellig maken. Bij de teekeningen is zoo goed als geen enkel detail gevoegd.

Motto „*V Z*" geeft meubels van slechte verhouding b.v. een stoel van slechts even 30 cM. zitting, fauteul 40 cM., daarbij verkwistend zware houtmaten; details der kasten enz. onbeholpen.
Bij de tweede schifting der ingekomen ontwerpen van het kleine woningtype vielen de volgende motto's af: „*Rust*", „*Prijsvraag*" *Driehoek in cirkel*", „*1912*", „*Twee cirkelsegmenten met rechthoek*". „*Zonder eenvoud geen gezelligheid*", „*Eenvoud II*" (*met 5 teekeningen*), „*Komfort*" „*Anny*".
Het aantal goede eigenschappen, aanwezig in de ontwerpen dezer tweede schifting is helaas nog niet groot te noemen, want ook in dezen groep hebben de mededingers zich weinig trachten in te denken in de algemeene eischen, die in de eerste plaats gesteld dienen te worden bij een woningtype met slechts één woonkamer. Om dit gemis met enkele voorbeelden toe te lichten, dan noemen wij den inzender van motto „*Rust*", die in dit bescheiden millieu een vulhaard en een buffet plaatst; de inzenders van de motto's *Twee cirkelsegmenten met rechthoek*" en „*Prijsvraag*" plaatsen eveneens een buffet in de kamer; terwijl motto „*Komfort*" een boekenkast luxieuze bloementafel en theetafel enz. er bij voegt.
Dat de bovenstaande groep inzendingen reeds bij de tweede schifting moest ter zijde worden gelegd, daarover kan in het kort 't volgende worden medegedeeld.
Motto „*Rust*". Aan algemeen te stellen eischen voor een hier bedoeld woning-type is niet voldaan, een buffet als belangrijkst meubel der inzending is niet in de eerste plaats noodig. Dit buffet is geteekend met voorstijlen van 2½ duims hout, zijstukken ledikant niet gelukkig, details ontbreken.
Motto „*Komfort*" lijdt aan gebrek aan inzicht van algemeene eischen. Niet alleen zit dit in de keuze der meubels, doch ook in de opvatting daarvan, vooral ook wat de samenstelling aangaat zijn dit te veel bazarmeubels te weinig eenvoudig en degelijk. Een woord van lof verdient deze inzender voor zijne uitvoerige detailteekeningen, waarmede hij in dit opzicht gunstig afsteekt bij het grootste deel der inzenders.
Motto „*Drichoek in cirkel*" getuigt van weinig eigen vinding, verder armoedig in vorm en samenstelling zonder eenvoudig te zijn. Alle meubels zijn in eikenhout geschilderd, hetgeen nóch praktisch nóch genoegelijk kan zijn voor een woonkamer.
Motto „*Prijsvraag*" is wat algemeene vormgeving aangaat in hetzelfde karakter van zoovele inzendingen, waarbij alles recht zonder eenige lenigheid in de lijnen der regels stijlen, pooten enz.
Het teekenwerk dezer inzending is vrij goed, terwijl de kleine kleurteekening tot de beste behoort die bij deze prijsvraag zijn ingekomen.
Motto „*Twee cirkelsegmenten met rechthoek*" behoort tot de goede inzendingen dezer groep. De algemeene vormgeving is niet kwaad, voorzooverre dit betreft de woonkamer-meubels, ofschoon de bekleede fauteuils wel niet voor *f* 10.— zullen zijn te leveren. De slaapkamer is minder goed geslaagd; een waschtafel als toilet opgevat is minder passend voor deze opgave en zou ook voor *f* 20.— niet zijn te maken.
Motto „*Eenvoud II*" (met 5 teekeningen). Ofschoon deze inzending weinig belangrijks oplevert, moet zij toch gerangschikt worden onder het betere gedeelte dezer groep.
Motto „*1912*" behoort eveneens tot de betere inzendingen dezer groep; er is evenwel te weinig eenheid in den vorm der meubels. Deze inzender heeft geen buffet als hoofdmeubel in de woonkamer geplaats doch een linnenkast, waardoor hij in dit opzicht gunstig afsteekt, terwijl dit meubel tevens niet kwaad is en geplaatst in een aardige eenvoudige wandoplossing. Tevens geeft hij in zijne toelichting met toevoeging van stalen en monsters een goede prijsberekening.
Motto „*Zonder eenvoud geen gezelligheid*." De stoelen in de woonkamer zijn niet kwaad, de kast is voor deze wooninrichting een onpraktich meubel, slaapkamer weinig geslaagd, vooral de ledikanten bij deze inzending is geen enkel detail gevoegd.
Motto „*Anny*". Deze inzending behoort wat teekenwerk aangaat onder de aardigste zoo niet de aardigste. De teekeningen zijn keurig opgeplakt op zwart karton, zoodat het er inderdaad heel verzorgd uitziet, vooral de enkele waterverfteekeningen. Evenwel is er zoo goed als geen enkel detail bij. Bovendien zouden deze meubels al heel weinig passen in het bedoelde eenvoudige arbeidersgezin. Verder zouden de meubels te kostbaar worden ofschoon de ontwerper lage prijzen opgeeft, als: *f* 46.— voor de kast, *f* 8.— per fauteuil enz.
Na de beide bovengenoemde gehouden eerste schriftingen der inzendingen voor het kleine woning-type, bleven thans de volgende motto's over:
„*Schijnen is een ijdele waan, Op het wezen komt het aan.*"
„*Eenvoud in het huiselijk leven, doet den mensch naar hooger streven*".
„*Eenvoud (a)*" (Dit motto „*Eenvoud*" werd door de jury „*Eenvoud (a)*" genoemd ter onderscheiding van andere inzendingen onder hetzelfde motto.)
„*Eigen*".
„*Stop*".
„*Waarheid en Eenvoud*" &
„*Colla*"
De inzending onder motlo „*Schijnen is een ijdele waan*", „*Op het wezen komt het op aan*" geeft in de kleurteekeningen goede opvattingen van eenvoudige wandverdeelingen, waren de meubels op zichzelf daarmede in overeenstemming geweest dan had de inzender onder de laatst aangeblevenen behoord.
Motto „*Stop*" viel daarna af. Het teekenwerk is van een goed en vaardig teekenaar, vooral de enkele gekleurde teekeningen zijn zeer geslaagd. De meubels zijn evenwel niet gelukkig en wel wat erg simpel, en verraden dat de inzender nog geen meubelteekenaar is, ook van constructie zijn de meubels vrij slecht te noemen, houtmaten te zwaar enz.
Motto „*Waarheid en Eenvoud*" De plaatsing der meubels is niet geschikt, dit ligt vooral aan de plaatsing der schoorsteenmantel. In de slaapkamer ontbreekt een waschtafel. De paneelen der kasten zijn te groot in aantal, dit is zoowel als kastdeur niet gunstig van ontwerp, doch geeft bovendien veel onderhoud. Het eenige detail op ware grootte door den ontwerper aan zijne inzending toegevoegd, laat zien, dat hij verkwistend zwaar hout wenscht te gebruiken.
Motto „*Eenvoud in het huiselijk leven doet den mensch naar hooger streven*" behoort om hare groepeering der meubelen en verdeeling wanden tot de beste inzendingen. Toch is het geheel te veel opgevat alsof er eene meubileering was gevraagd voor een tijdelijk buitenverblijf, vooral ook om de beslist groene kleur van al de meubelen, kasten, banken, stoelen, tafels, enz. Dit karakter van tijdelijke bestemming wordt nog versterkt doordien van de kasten en buffet, de de deuren zoowel als de zijpanden geheel uit kraalschroten zijn gemaakt; dit laatste is ook uit het oogpunt van onderhoud niet aan te bevelen. De tafel is zoowel onpraktisch als slecht van vorm. De stoelen zijn te weinig van eigen vinding, te veel treffende overeenkomst met Vechelsche matstoelen.
Motto „*Eenvoud a*" behoort onder de beste inzendingen en was bij de laatste aangeblevenen. Van algemeene opvatting is deze inzending echter minder gelukkig dan de beide laatst aangeblevenen, de groote kast als linnenkast is niet uitneembaar, terwijl een open buffet ook zijn bezwaren heeft. Wat algemeene vormgeving aangaat konden deze meubels niet genoeg waardeering verkrijgen bij de jury om de inzending voor een prijs in aanmerking te doen komen. Een woord van lof over de detailleering mag ten slotte den inzender zeker niet ontbreken.
Voor de kleine woningtype bleven eindelijk de beide inzendingen onder de motto's „*Eigen*" en „*Colla*" over.
Motto „*Colla*" is misschien de meest betrouwbare inzending wat de mogelijkheid van uitvoering aangaat voor de vastgestelde prijzen. Lang heeft de jury deze inzending beoordeeld, toch meende zij om verschillende zwakke punten die er in voorkomen, aan de inzending onder motto „*Eigen*" de voorkeur te moeten geven.
Zoo waren de stoelen van motto „*Colla*" niet gelukkig, zonder lendenregel, bestaat de rugleuning bij sommige stoelen uit een overdreven breede kap, verder is de kast opgevat als linnenkast evenwel niet uitneembaar, maar uit een stuk. Jammer is ook, dat de inzender zoo weinig details van zijn werk geeft, wat er van is gegeven, in de details der kast b.v. dan is ook hier weer geen erge spaarzaamheid van materiaal betracht. Toch meende de meerderheid der jury dezen inzender de onderscheiding der premie groot *f* 40.— te moeten toekennen. Terwijl motto „*Eigen*" als de best geslaagde inzending mag worden beschouwd. Ofschoon er verschillende inzendingen zijn, wier teekenwerk grootere aantrekkelijkheid bezit, zoo zijn toch de teekeningen van motto „*Eigen*" van een bevredigend rustig karakter, vooral wat aangaat de kleurteekeningen, hetgeen op zijn beurt heel gunstig werkt voor de totaal indruk van de inrichting der vertrekken, en verdeeling der wanden. Stoelen en fauteuils behooren tot de beste der verschillende inzendingen. De uitslagen op ware grootte van een der kasten is volledig gedetailleerd, dit is een goede meubelteekening, spaarzaamheid is betracht zoowel materiaal als in bewerking. De jury betwijfelt echter ten zeerste de juistheid der bijgevoegde begrooting. Mocht echter na genomen informatie blijken, dat de ontwerper van motto „*Eigen*" volgens de prijsvragen de volle verantwoordelijkheid eener goede uitvoering zijner meubelen aanvaardt, zoo meent de jury hem de te prijs, groot *f* 80.— te moeten toekennen, zoo niet, dan wordt hem de premie van *f* 40.— toegewezen, evenals motto „*Colla*".
De inzendingen van het groote woning-type.
Bij de eerste schifting der inzendingen voor de kleine woning vielen tevens twee inzendingen af voor het groote woningtype, daar de inzenders onder de motto's „*Door willen tot kunnen*" en „*V Z*" de beide prijsvragen tot één inzending hadden samengevoegd. De opmerkingen boven gemaakt, over hunne ontwerpen, voor de kleine woning zouden wij hier kunnen herhalen, alleen kan er nog bij worden opgemerkt, dat wat betreft motto „*V Z*", dat in eikenhout geschilderde meubels zeker niet zijn aan te bevelen. Bij de tweede schifting van het groote woning-type vielen de volgende motto's af: „*Travail*", „*Prijsvraag*", „*Dar*", „*Eenvoud I*" met 7 teekeningen en „*Cirkel met vierkant en driehoek*".
Motto „*Travail*" was met zijn groot woningtype wel beter dan met het kleine, welke laatste ook reeds bij eerste schifting afviel, toch kunnen van deze inzending weinig goede eigenschappen worden vermeld.

Motto »*Prijsvraag*" staat als geheel op dezelfde hoogte als zijn inzending voor het kleine woningtype. De slaapkamermeubels in 't bijzonder de ledikanten zijn al heel weinig geslaagd. Ook hierbij zijn weer de kleurteekeningen op kleine schaal, zeer aardig uitgevoerd. Motto „*Dar*" is eveneens van volkomen hetzelfde karakter als motto „*Anny*" voor het kleine woningtype van denzelfden inzender, zeer geslaagde kleine kleurteekeningen, ameublement voor ontvangkamer te veel salonameublement, hetgeen blijkbaar ook zoo door den inzender is bedoeld, in verband met vormgeving en materiaalkeuze n.l. zeer donker gebeitst eikenhout of mahonie, evenwel..... voor de groote kast is *f* 34.— uitgetrokken.
Motto „*Eenvoud I*" met 7 teekeningen behoort tot het betere deel der tweede schifting groot woningtype. En ten slotte motto „*Cirkel met vierkant en driehoek*" waarvan de inzender zich alleen tot de groote woning heeft bepaald. Hij heeft teveel gedacht aan een salonameublement, onder meer teekent hij een salonmeubel met een spiegel zoowel in de boven- als onderkast, waarvan de laatste 18 cM. boven den grond is, dit is voor een spiegel wel wat laag bij den grond. De inzender geeft verder een waschtafel, waarvan het blad 35 cM. breed is met een buitengewone hooge spiegel er op enz. enz.
Thans zijn voor de groote woning nog de volgende motto's overgebleven: „*Eenvoud*" met 10 teekeningen, „*Waarheid en Eenvoud*, „*Jetta*" en „*Eenheid*". Van deze vier inzendingen voor de groote woning viel „*Waarheid en Eenvoud*" af geheel in hetzelfde karakter gehouden als de inzendingen voor het kleine woningtype van denzelfden ontwerper, zoo is echter zijn inzending groote woning onvoldoende van meubileering en weer in het bijzonder de ontvangkamer. Het groote meubel met glasdeurtjes in de bovenkast is niet gelukkig van opzet bovendien te zwaar, details ontbreken.
Motto „*Eenvoud*" en motto „*Eenheid*" zijn beide heel goede inzendingen, er is door deze inzenders serieus werk geleverd, zoowel in de op-kleine-schaal teekeningen als in de detailleering. De interieurtjes van „*Eenvoud*" zien er heel genoegelijk uit, met aardige kleurverdeeling vormen deze met de groepeering der meubels een gezellig geheel. Jammer, dat de meubels op zich zelf minder gelukkig zijn, vooral de kasten zijn wat erge planken-meubels, ledikanten met latwerk, en dan de hoekkast zal voor f 18.— wel niet te leveren zijn. Rustbank-details met achtkanten voorstijl? enz.
Motto „*Eenheid*" is eveneens een heel goede inzending, dezelfde goede eigenschappen van motto „*Eigen*" vinden wij er in terug. Motto „*Jetta*" daarentegen is met deze inzending beter dan die van het kleine woningtype van denzelfden inzender onder motto „*Colla*". De inzending onder motto „*Jetta*" geeft als geheel een betrouwbaren indruk, de inzender heeft zich weten te beperken in verband met de bescheiden prijzen en heeft daardoor niet meer gegeven, dan de prijzen toelaten. In dit verband gezien, ontwerpt motto „*Eenheid*" wel wat veel voor het geld, dat besteed mag worden, daarentegen geeft hij in de huiskamer matstoelen van bekend model.
De kasten van motto „*Eenheid*" zijn twijfelachtig laag begroot; terwijl hij verder de fauteuils teekent en detailleert zonder ze op de begrooting te brengen.
Bij de verschillende deugden van inzending motto „*Jetta*" mag ten slotte nog de goed ontworpen kast genoemd worden.
De jury kwam tot besluit aan de inzending van motto „*Jetta*" de voorkeur te moeten geven boven de beide inzendingen van motto „*Eenvoud*" en „*Eenheid*" en kende den eersten prijs groot f 100.— toe aan den ontwerper van motto „*Jetta*", en kende aan de beide inzenders der motto's „*Eenvoud*" en „*Eenheid*" elk een premie toe van f 25. .

De Jury: K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage Nzn., Herm. v. d. Kloot Meijburg, C. W. Nijhoff, Kl. van Leeuwen, *Rapporteur*.

VAN ALLERLEI AARD.

HET VREDESPALEIS.
De „Berl. Börsen Courrier" deelt mede, dat de Duitsche regeering voor het vredespaleis in Den Haag een poort wil geven van gesmeed ijzer. Het ontwerp van den architect Möhrung is door de bouwcommissie goedgekeurd. Op de begrooting is M. 60.000 voor dit geschenk uitgetrokken.

KIND, KUNST EN SCHOOL.

De afdeeling Rotterdam van de Ned. Ver. „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" organiseert een tentoonstelling, te houden in de Academiezalen te Rotterdam.
Zij is daartoe in staat gesteld, doordat de gemeente Rotterdam en verschillende personen het waarborgfonds steunden.
De medewerking, die het bestuur ondervindt, overtreft de verwachting.
6 April wordt de tentoonstelling officieel geopend en vanaf 7 April zal het publiek dagelijks kunnen zien wat alzoo bijeengegaard is.
Twee schoollokalen worden in een der zalen opgezet, één zooals het gewoonlijk in Holland is en één, zooals het zou kunnen zijn, beide met overeenkomstige inrichting.
Van verschillende landen zal men plannen, foto's en boeken met afbeeldingen van schoolgebouwen met hun inrichtingen kunnen zien, o. a. van de stad München en uit Zurich.
Natuurlijk is ons land niet vergeten.
Men is er in geslaagd schoolversiering en geïllustreerde boeken van verschillende landen bijeen te krijgen.
Een verzameling speelgoed, handwerken, handenarbeid zal niet ontbreken en tot het aantrekkelijkste zal zeker behooren een verzameling oorspronkelijke teekeningen, niet alleen van onze beste Hollandsche kinderteekenaars, maar ook van de in Holland zoo welbekende, W. Crane, A. Rackham, W. en G. Caspari, E. Kreidolf, O. Adelborg, Boutet de Monvel, Rabier enz.
De inrichters der tentoonstelling meenen dan ook er op te mogen rekenen, dat allen, die belang stellen in de opvoeding van het kind, in de meest uitgebreide beteekenis van het woord, niet verzuimen zullen deze tentoonstelling te bezoeken.

***

De heer H. Martin, assistent aan het rijksmuseum van oudheden te Leiden, die in het begin der vorige maand op een terrein van den heer Honigman aan den Lindeweg te Heerlen een drietal Romeinsche, pottenbakkersovens uit de eerste eeuw na Christus blootlegde, heeft naar de H. K. meldt, Vrijdag wederom een oven van hetzelfde type aan den dag gebracht.

PRIJSVRAGEN.

I. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43 1911); welk nummer nog steeds verkrijgbaar is.

II. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.

III. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, „LANDELIJKE WONING" van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).

IV. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).

V. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

VI. Prijsvraag voor een Affiche voor de Internationale Gas-Tentoonstelling te Amsterdam, programma in No. 9, inlevering 29 April 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — J. H. Leliman-prijsvragen. — Verslag van de 1310de Gewone Ledenvergadering. — Moderne bouwkunst in Amerika. — De bebouwing van den Dam. — Vragenbus. — Prijsvraagnieuws. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: Adr. Moen, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1311e Gewone Ledenvergadering zal gehouden worden op Woensdag 3 April e.k. des avonds te **8.30** uur in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Agenda.

1. Opening en Notulen der 1310de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Ballotage van de heeren C. Rol, Jan Baanders, A. H. Jansen en F. J. Staal voorgesteld als candidaten voor het Gewoon Lidmaatschap.
4. *Voordracht van Proffessor Dr. H. Brugmans, Hoogleeraar te Amsterdam, getiteld: „Een bezoek aan een Nederlandsche stad in de Middeleeuwen".*
7. Rondvraag en sluiting.

Met het oog op de voordracht van Prof. Dr. H. Brugmans wordt de introductie zoo ruim mogelijk open gesteld.

II. Wij brengen ter kennis van onze leden, dat in de 1312de vergadering de onderwerpen voor de Genootschapsprijsvragen voor dit jaar behooren te worden vastgesteld en verzoeken daarom opgave van zoodanige onderwerpen.

III. In de 1312de vergadering zal het bestuur voorstellen de door de Herzieningscommissie ingediende conceptstatuten definitief goed te keuren. Met 't oog hierop wordt bedoeld concept 14 dagen te voren ter lezing gelegd in de bibliotheek.

IV. Het volgend adres werd door ons Genootschap verzonden:

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam

geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Genootschap „Architectura et Amicitia", ingevolge de opdracht van zijne vergadering dd. 20 Maart 1912,
dat het hem voorkomt, dat het Damplein, indien het bebouwd zal worden op de wijze, zooals dit nu staat te geschieden, niet anders kan worden dan een plein van zeer middelmatige architectonische waarde;
dat het de overtuiging uitspreekt, dat het Damplein als hoofdplein van de hoofdstad des lands eene waardige bebouwing dient te verkrijgen;
dat het daarom ernstig bij U erop aandringt dat alle middelen in het werk worden gesteld, om deze waardigheid te verzekeren;
dat wel is waar door U is ingesteld de Dam-Raadhuis-Commissie, maar dat zulk eene Commissie niet anders dan correctief kan optreden en nooit bij machte is door verbeteringen een middelmatig werk tot een bouwwerk van hooge geestelijke waarde om te werken;
dat het U om die reden nadrukkelijk in overweging geeft om het daarheen te leiden, dat geen terrein aan den Dam gelegen, hetwelk in eigendom behoort aan de Gemeente, mag worden bebouwd, alvorens door eene openbare nationale prijsvraag is uitgemaakt, welke oplossing de beste is;
dat het U daarom voorstelt, bij den verkoop of het in erfpacht geven van elk gemeente-terrein aan den Dam gelegen, de voorwaarde te verbinden, dat door den koopер of erfpachter zoodanige prijsvraag worde uitgeschreven;
dat het noodig is, dat dit stelselmatig uitschrijven van prijsvragen zooveel mogelijk worde bevorderd bij den bouw of de verbouwing op terreinen van particuliere eigenaars, voor zooverre die terreinen aan den Dam zijn gelegen;
dat eene prijsvraag, opgevat volgens de hier te lande geldende regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen aan de Jury eene keuze zal geven uit werken van de beste architecten van het land;
dat slechts op deze wijze voor de schoonheid van het Damplein door Uwen Raad gewaakt kan worden en zoodoende een geheel verkregen kan worden, dat zich geestelijk zal verheffen boven de middelmatigheid, die thans dreigt te komen.

't Welk doende zult gij wel doen.

Voor het genootschap „Architectura et Amicitia",
(w. g.) H. A. J. Baanders, *Voorzitter.*
(w. g.) Jan de Meyer, *Secretaris.*

Amsterdam, 29 Maart 1912.

PALEIS-RAADHUIS.

B. en W. leggen aan den Gemeenteraad over een missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken, d.d. 21 Maart, in antwoord op het schrijven tot hem gericht ter uitvoering van 's Raads besluit van 14 Februari, waarbij B. en W. werden uitgenoodigd, zich tot den Minister te wenden met de vraag, te willen bevorderen, dat het Koninklijk Paleis op den Dam weder ter beschikking van de Gemeente worde gesteld.

De missive luidt a's volgt:
Ik had de eer uw schrijven van 2 Maart ll. met bijlagen te ontvangen, ter uitvoering van het besluit van den gemeenteraad van Amsterdam, dd. 14 Februari 1912, waarbij de Raad uw college heeft uitgenoodigd, zich tot mij te wenden met de vraag, te willen bevorderen, dat het Koninklijk Paleis op den Dam weder ter beschikking der gemeente worde gesteld.
Dat Amsterdam er prijs op stelt, dit grootsche monument van bouwkunde weder als stadhuis te bezitten, ook om de herinnering aan het roemrijke tijdperk van kracht en bloei der stad, waarin het is gebouwd, is ten volle verklaarbaar. De Regeering kan zich echter niet alleen door dien wensch laten leiden. Zij kan het Paleis, Rijkseigendom, niet, zonder meer, afstaan, en zij kan de tegenwoordige bestemming van het Koninklijk Paleis niet prijs geven, zonder dat op afdoende wijze in die bestemming zij voorzien. Zij meent daarin ook voor Amsterdam een gewichtig belang te moeten zien. Al is de zetel van het Rijksbestuur niet aldaar gevestigd, toch draagt Amsterdam nog op zeer kenmerkende wijze het karakter van hoofdstad des Rijks. Naar luid toch van art. 51 der Grondwet, wordt de Koning, die de Regeering aanvaard heeft, plechtig beëedigd en ingehuldigd binnen de stad Amsterdam. Vreemde Souvereinen en Staatshoofden, die een officieel bezoek aan ons land brengen, plegen daar te worden ontvangen. De audiënties eindelijk, welke de Koningin ten behoeve van al Hare onderdanen verleent, vinden daar plaats. Dit is de traditie van nu bijna eene eeuw sinds het herstel onzer onafhankelijkheid. Deze traditie kan niet door de Regeering en ook niet door de hoofdstad zelve worden prijs gegeven, zonder dat deze laatste haar karakter als zoodanig verliest. Zelfs, al behoeft dit niet als essentieel te worden aangemerkt, is daarmede verbonden het vertoeven van den Koning op den Dam, in het hart der stad.
Uit een en ander vloeit voort, dat de Regeering, niet in overweging kan nemen, het Koninklijk Paleis ter beschikking der Gemeente te stellen, zoolang niet opnieuw een Koninklijk Paleis, volledig geschikt niet slechts voor het verblijf van de Koningin en Hare gasten, maar ook voor de ontvangst zoowel van burgers en autoriteiten als van vreemde Souvereinen en Staatshoofden in Amsterdam zal zijn verrezen en voor zijne bestemming in gereedheid gebracht. Tevens zou allereerst moeten vaststaan, dat de noodige gelden voor den bouw en de inrichting van het nieuwe Paleis ter beschikking van het Rijk zullen worden gesteld. Immers, terwijl ongetwijfeld daarmede een belangrijk bedrag zou zijn gemoeid, zou de Regeering niet verantwoord wezen, indien zij, door onverplicht, het Paleis aan de Gemeente af te staan, het Rijk voor den last van deze uitgaaf stelde.
Omdat in deze gewichtige aangelegenheid klaarheid behoort te bestaan, en omdat de wensch van een groot deel der burgerij naar het bezit van dit gedenkteeken der aloude stedelijke glorie door de Regeering wordt verstaan, heb ik gemeend, door het bovenstaande de inzichten der Regeering aangaande de oplossing van het aan de orde gestelde vraagstuk te moeten doen kennen. Uit het Raadsbesluit, in verband met de daarover gevoerde beraadslaging, blijkt echter niet, of het de bedoeling van den Gemeenteraad is, het aan de Regeering mogelijk te maken, om het door den Raad gevraagde in gunstige overweging te nemen. Zoolang de Gemeenteraad daaromtrent in het onzekere verkeert, kan natuurlijk over dit vraagstuk door de Regeering met de Gemeente geen overleg worden gepleegd.

MODERNE BOUWKUNST IN AMERIKA.

FRANK LLOYD WRIGHT, ARCHITECT TE CHICAGO.

Vervolg van pag. 94.

„Maar grootheid wordt met offers gekocht en die offers bestaan dikwijls in eene zekere onvruchtbaarheid in onderdeelen, welke wederom het gevolg is der opgelegde beperkingen. Voorts neemt men ze waar in eene zekere minachting voor die onberekenbare invloeden van intiemen en persoonlijken aard, welke ons een gebouw doen liefhebben. Al deze offers worden gebracht aan den kultus der innerlijke waarachtigheid en men mag dat den architect niet als fout aanrekenen, want het is vaak de schuld der omstandigheden waarin hij gedwongen is te werken."
In deze ééne zinsnede van Ashbee wordt met weinige woorden Wright's kunst geschetst. Zij onderscheidt zich — zooals trouwens de moderne bouwkunst in het algemeen — door een onmiskenbaren hang om naar grootschheid te streven ook bij kleine opgaven en bereikt dat voornamelijk door effektvolle groepeeringen van ongebroken massa's. Edoch elke deugd heeft zijne gebreken. De grootschheid gaat althans bij Wright's woonhuisarchitektuur niet zelden ten koste der intimiteit zooals wij althans die plegen te begrijpen in onzen, door oudhollandsche of oud-duitsche voorbeelden geschoolden geest; de zakelijkheid is niet vrij van nuchterheid; de rust doèt vaak denken aan dorheid. De individualiteit is op de spits gedreven. Zij moge krachtig en gezond zijn en — ook dit als bij de moderne richting der architektuur overal ter wereld — bovendien gegrond op de beginselen eener logische samenstelling en praktiche bruikbaarheid, maar daarbij is zij, hoewel zonder ordinair te worden, soms banaal en daarbij van eene koelheid, eene zakelijkheid, welke waarschijnlijk slechts enkelen onzer voor hunne huiselijke omgeving op den duur zou kunnen bekoren. Het gaat Wright's kunst als iemand die steeds in onopgesmukten vorm de naakte waarheid verkondigt, onplooibaar en onverzettelijk. Dat dwingt eerbied af, maar het wekt geene teedere genegenheid.
Deze trekken spreken nog sterker in eenige andere van Wright's gebouwen als de Unity-Tempel en het Unityhuis te Oak-Park (Illinois) en in het administratiegebouw der Larkin-fabrieken te Buffalo N.-Y.), maar daar zijn zij meer gerechtvaardigd door den aard der bouwwerken. Bij den Unity-tempel is met zeer persoonlijke visie een aan de antieken verwante graad van monumentaliteit verwezenlijkt. Wordt het vraagstuk der aesthetische oplossing van den cement-ijzerbouw gesteld, dan biedt deze tempel van machtig effekt een uiterst leerzaam voorbeel der bereikbare mogelijkheden. Maar vreemd konstrasteert ook zelfs in dit werk van Wright met den indruk van het geheel, hoe enkele belangrijke onderdeelen beslist on-af, niet ten einde toe doorgedacht schijnen. Het administratiegebouw der Larkin-fabrieken is de uiterste konsekwestie van het bedrijfsgebouw. Dit reusachtig gebouw, dat met zijne vier galerijverdiepingen om een middenhal ééne samenhangende kantoorruimte is, tot het laatste plekje voor lessenaars en archiefkasten bestemd, vormt het indrukwekkend symbool der overzichtelijke eenheid van het bedrijf. Het is absoluut zakelijk. Zijn ensemble zoowel als zijn kleinste onderdeelen werden uitsluitend gebaseerd op de eischen van het gebruik; licht en lucht stroomen in overvloed binnen. Alles is even hygiënisch als praktisch bedoeld.
Hier is — zoo karakteriseerde Prof. Klinkhamer dit gebouw in zijne voortreffelijke rede over den utiliteitsbouw ter Heemschut-Conferentie — hier is geen gelegenheid voor krantjes lezen en pijpjes, voor luieren en babbelen, zooals in onze bureaugebouwen waar schier elk klerkje zijn eigen kamer heeft.
In dit gebouw is — anders dan doorgaans bij Wright's werk — het interieur geslaagder dan het uitwendige, waar het karakter van zuiveren utiliteitsbouw met tot saaiheid en doodschheid overdreven nuchterheid is doorgevoerd. Dat uitwendige is levenloos. Of is het een symbool van geheimzinnige machten, welke, binnen die zware muren opgesloten, werken en zwoegen?
Wright vond blijkbaar nog weinig gelegenheid zijn talent te ontplooien in openbare werken. Zijn werkkring bepaalt zich in hoofdzaak tot voorname partikuliere landhuizen. Een geheele reeks gebouwen dezer kategorie uit verschillende stadia van Wright's ontwikkeling, te beginnen met een specimen uit 1893, geeft in de genoemde afleveringen der „Berliner Architekturwelt" een belangwekkend idee hoe uit schuchteren en weifelenden aanvang zich geleidelijk eene steeds scherper en zuiverder omlijnde kunstuiting vormde. Deze heeft zich daarbij geheel vrij gehouden van historische elementen. Eene eigenschap die den kunstenaar gemakkelijk werd gemaakt door zijne bijna geheele onthouding van al wat naar ornament zweemt. Waarschijnlijk geheel ongezocht roept het werk van Wright echter enkele malen japansche herinneringen wakker zoowel wat betreft het uitals het inwendige.
Dat komt o.a. duidelijk uit bij eenige kleine landhuisjes, bij de glasverdeeling, bij het dekoratief gebruik van planten en takken en vazen. Maar verder heerscht zonder eenigerlei concessies op de meest brutale wijze het utiliteitsbegrip, zoowel wat de konstructie betreft als de voor machinale uitvoering berekende vormen. Hard, strak en stug doet dit zich vaak voor te ver gedreven als de werking van iedere reaktie, maar het is door de wijze waarop het tot in onderdeelen werd volgehouden, de uiting van een sterk en niet gewoon karakter.
Het werk maakt een archaischen indruk. Verfijning, waarbij toch de beginsels ongerept kunnen blijven, zal men tevergeefs zoeken, tenzij daarvoor kunnen gelden enkele sprekende en mogelijk niet onopzettelijke kontrasteffekten als bijv. de weelde van prachtige Oostersche tapijten in overigens uiterst simpel gehouden interieurs.
De beperkte hoogte der vertrekken—in verhouding tot hun oppervlakte doorgaans gedrukt — is hun meest „gemütlich" element. Groote stoelen en zware tafels zijn ongeveer het eenige meubilair. Het overige, kasten en buffetten, maakt deel uit der betimmering. Deze is in zeer simpele vormen gehouden. Als hoofdmotief van het interieur heeft zich naast de centrale verwarming, gehandhaafd de omvangrijke, doorgaans in baksteen uitgevoerde schouw met open haard.
In verband met dit gemis aan meubilair — 'twelk een teekenend onderscheid vormt met het normale, doorgaans met bric-à-brac overladen amerikaansche huis — is typisch hoe bij de plattegrond-uitbeelding, waarschijnlijk ook met het oog op de verlichting der gedrukte vertrekken, de buitenwanden geheel in venstergroepen plegen te zijn opgelost. Deze geven, vooral wanneer zij besloten zijn tusschen den zwaren gesloten onderbouw en het vervoorspringende dak — effektvolle kontrastwerking! — den indruk der luchtige galerijen en loggia's van italiaansche villa's. Echt zuidelijk is in menig opzicht ook de breede, echt landhuismatig platte aanleg.
De ontwikkeling is gezocht in het horizontale vlak en de samengestelde dienstafdeeling van het amerikaansche huis komt aan dien wensch tegemoet. Wright weet het gevaar, dat dit type aan te weinig afwisseling, te weinig relief mank gaat, doorgaans te vermijden o.a. door overvloedigen aanleg van terrassen, pergola's en uitgebouwde paviljoenen.
Zoo is het landhuis, dat dikwijls architektonisch tot een eenheid verbonden wordt met een nabijzijnd koetshuis of garage, geworden eene interessante groepeering.
De breedte-ontwikkeling van Wright's landhuizen wordt op velerlei wijzen door den ontwerper nader geaccentueerd o.a. door de flauw hellende daken, wier groote overstek een krachtige horizontale lijn in den gevel doet overheerschen. Het aldus ontplooide type, kan een indruk van rijkdom, ruimte en overvloed teweeg brengen, die men mist in onzen, bij ander klimaat passenden meer gedrongen aanleg.
Wright is voor Amerika eene typische verschijning. Hij had daarbij het voorrecht, boven menig europeesch geestverwant, dat in de traditie-looze, krachtig pulseerende amerikaansche samenleving, zijne theoriën een groot publiek vonden dat voor de verwezenlijking rijp was.
„Wij kunstenaars zijn geneigd ons te beschouwen als de

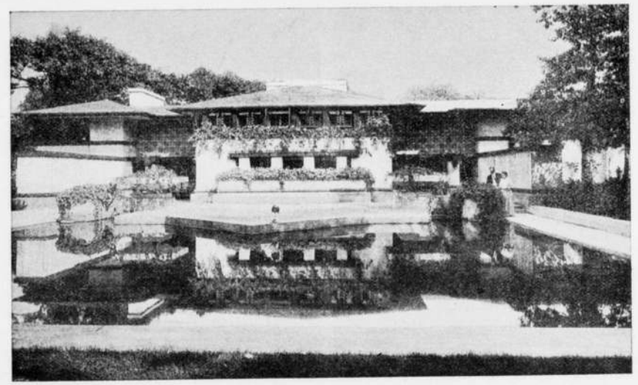

Woonhuis van Avery Coonley, Riverside. Ill.

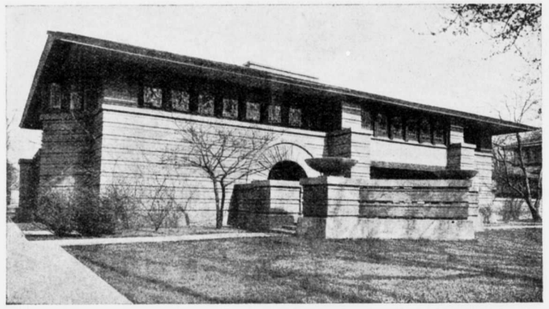

Woonhuis van Arthur Heurtley. Oak park Ill.

ontdekkers der vormen die wij als nieuw aan de wereld schenken. Dat is niet zoo, want door ons, als werktuig, werkt de „Ueberseele", de geest des tijds.
„In al onze werken vertoonen zich deze lijnen van nerveus haastige actie, deze groote massa's, de zin voor nieuwe verhoudingen, de angst voor de traditie, voor de eentonigheid welke het gevolg is der voortdurende mechanische herhaling, het streven naar persoonlijkheid om de monotonie te ontgaan. Dit alles is in onzen tijd psychologisch verklaarbaar. Wij hebben slechts te denken aan de industriëele concentratie, aan de snelle overwinning der afstanden, aan de telefoon, het electrisch licht met zijne draadgeleidingen, de goedkoope mechanische energie en de hiermede verbonden wijziging der arbeidsvoorwaarden; wij moeten bedenken dat het oude en verouderde produktiestelsel failliet is; daarbij komen de telegraaf, de fotografie, de ontwikkeling van de pers en bijzonderlijk der geïllustreerde tijdschriften en al de andere verschijnselen van den nieuwen tijd, welke, hoewel onbewust, op ons inwerken. Zij spreken alle uit ons, poppen op het wereldtooneel; zij leiden ons op onbekende wijze, zij laten ons allen een gemeenschappelijke, voor allen verstaanbare taal spreken.
„Om het nog eens te zeggen, een stijl ontstaat organisch en de stijl der 20ste eeuw zou wezen en realiteit missen, wanneer zich in hem niet weerspiegelden de invloeden, welke den achtergrond vormen voor het leven van onzen tijd."
Die invloeden zijn in Amerika dieper dan elders doorgedrongen. Daar hebben zij op den aanvang eener nieuwe kultuur hun stempel gezet, op de kultuur van hen, die vrij en frank, zonder traditie, zonder verplichtingen naar links en rechts, zich, onder den drang of met gebruikmaking dier invloeden, met succes een weg door het leven baanden. In die groep van lieden zal men ontvankelijkheid vinden — zij het ook niet bij allen, dan toch bij enkelen — voor eene kunstuiting welke, als die van Frank Lloyd Wright, gebaseerd is geheel en uitsluitend op de meest moderne levensbeschouwing. Het werk van dezen architekt slaat in, eenerzijds als zuivere en eerlijke uiting eener nieuwe kultuur, anderzijds omdat het niet ontwikkeld is uit losse theoriën, maar aanstonds een publiek vond dat het begreep. Die beide faktoren van welslagen oefenden eene wisselwerking op elkander uit, die aan beide krachtig ten goede kwam en dat beteekent voor het blijvend succes van Wright een veelbelovende toekomst.

(Wordt voortgezet).

EEN NATIONAAL GESCHENK. [1])

DOOR PROF. A. J. DERKINDEREN.

> ...wij schilders zonder durf, zonder modellen, zonder hof, koning of keizer om ons breed te gevoelen... wij kruipen in onze schulp en zijn schilders van den twijfeltijd en der vreugdelooze handelingen.
>
> JOZEF ISRAËLS, „Spanje."
>
> ...eine nicht genug zu verdammende Isolierung der Baukünstler von den anderen Künstlern...
>
> OTTO WAGNER, „Ein Mahnwort".

In het najaar van 1874 verschenen in „De Arnhemsche Courant" een 4-tal artikelen van een ongenoemde onder den titel „De Kunst als Regeeringszaak". Zij bedoelden Thorbecke's bekende uitspraak „Kunst is geen Regeeringszaak" toe te lichten en te verdedigen.
De bedoeling was zeker uitnemend, maar het resultaat was het geenszins. Met toenemende beklemming leest men welke uiterst bekrompen denkbeelden, ook in heldere hoofden, een vaste plaats verkregen hadden. Niet zonder grond werd er op gewezen hoe „Thorbecke zich „steeds heeft vastgeklampt aan de gedachte, dat waar „de Regeering uitgenoodigd werd om Kunst of Weten„schap te bevorderen, de voornaamste of wellicht de eenige aanleiding tot dit verlangen gelegen was in de „zucht om *kunstenaars* en *wetenschappelijke mannen* te „beschermen en te verrijken."
Het was dus een dankbare taak voor Jhr. Mr. Victor de Stuers om deze weinig hoffelijke theorieën te bestrijden met al de scherpzinnigheid waarover hij beschikt; en hij bood zijn landgenooten aanval en verweer te zamen in een Brochure [2]) om hen op te wekken tot levendiger genegenheid en beter inzicht. Het loont ongetwijfeld nog steeds de moeite om van dit geschrift kennis te nemen; bij meer wat de aandacht ten zeerste verdient zal men er in lezen, dat reeds vele jaren vroeger de Afgevaardigde Wintgens geklaagd had over „het kwijnen van sommige takken van kunst, „die alleen kunnen leven, „waar de staat hulp van kunstenaars tot versiering zijner „gebouwen inroept".
Aan zoo iets echter was in den kring van Minister Thorbecke blijkbaar nimmer gedacht! Dat de Kunst iets anders zijn kon dan een artikel voor „den rijken liefhebber", dat ze een noodzaak zou kunnen zijn voor een waardig huishouden van den Staat, die zijn openbare Monumenten behoeft zoo goed als zijn voeding en verdediging — het was aan doovemans oor gepreekt.

[1]) Met toestemming van den auteur overgedrukt uit „De Gids".
[2]) Da Capo. Een woord over Regeering, Kunst en oude Monumenten, door jhr. Mr. Victor de Stuers. 's-Gravenhage, D. A. Thieme. 1875.

Maar het verzet was er; het bleef zelfs, door een algemeene beweging voortdurend gesterkt, de traagheid en onverschilligheid bestoken; en somtijds met waarlijk onverwacht gunstige gevolgen. Wie thans de Brochure van den heer De Stuers even inziet, dien moet het treffen, dat er toch inderdaad iets verkregen is van het vele dat toen nog zoo zeer tot het ruime gebied der vrome wenschen behoorde! Het Rijks Museum is op grootsche wijze gebouwd, de Rijks Academie van Beeldende Kunsten (die toen steeds met het Museum in één gedachte verbonden was) gesticht, de Grafelijke zalen zijn gerestaureerd; men kan in het algemeen dankbaar erkennen dat de belangstelling der Regeering langzamerhand getrokken werd naar de oude kunst, die behouden moet worden, en naar de nieuwe, die den steeds verminderenden schat van het oude zal moeten aanvullen.
Maar gewonnen is de strijd nog geenszins en wij hebben ook in dit jaar weer een der belangrijke conflicten kunnen volgen, die zich daarbij telkens voordoen. Het was toen de Minister van Buitenlandsche Zaken een wetsontwerp indiende waarbij de noodige gelden werden aangevraagd, opdat de Nederlandsche Regeering een passend kunstwerk zou kunnen aanbieden voor het in aanbouw zijnde Vredespaleis.
De Memorie van Toelichting bij het Wetsontwerp had het navolgende over de geschiedenis van het geschenk medegedeeld:
„Zooals bekend is heeft de Tweede Vredes-Conferentie „in hare bijeenkomst van 16 October 1907 met algemeene „stemmen een nota aangenomen van den heer d'Estour„nelles de Constant, een der afgevaardigden van Frank„rijk, waarin de wensch werd uitgesproken, dat de ter „Conferentie vertegenwoordigde regeeringen door gif„ten, bestaande in voortbrengselen van nationale nijver„heid of kunst, zouden bijdragen tot den bouw of de ver„siering van het Vredespaleis. Door een groot aantal „landen is aan dien wensch gevolg gegeven en ook de „Nederlandsche Regeering meent dienovereenkomstig „te moeten handelen. In verband met een door het Be„stuur der Carnegie-Stichting aan den ondergeteekende „gedaan verzoek worden daarom de noodige gelden" — „18000 gulden — „aangevraagd voor de aanbieding de„zerzijds van de gekleurde ramen, die noodig zijn voor „de hoofdtrap van het paleis en de rotonde van het eer„ste bordes, waarop zal komen te staan een door de „Amerikaansche Regeering toegezegde groote marme„ren groep voorstellende eene allegorie van den Vrede „door het Recht."
De plannen der Regeering waren voorloopig door de Volksvertegenwoordiging niet onverdeeld gunstig ontvangen.
Men wilde gaarne weten, of de Regeering niet reeds andere geschenken had gegeven, voorts waarom de keuze gevallen was op een voortbrengsel der glasschilderkunst en niet op een product van eenigen anderen tak van kunstnijverheid, en ten slotte werd in overweging gegeven zorg te dragen „dat tusschen verschillende hier te lande bestaande glasbranders een prijskamp worde gehouden". Zoo waren dus alle elementen aanwezig voor een belangrijk debat, dat dan ook op een der warme Juni-dagen onze aandacht in spanning kwam houden. Met onverzwakten ijver en belangstelling werd de gedachtenwisseling geopend door Jhr. Mr. Victor de Stuers en ze werd verder bijna uitsluitend door hem, door den Minister van Buitenlandsche Zaken Jhr. de Marees van Swinderen en door den Voorzitter van het Bestuur van het Vredespaleis Jhr. van Karnebeek. Het officiëele verslag der belangrijke bespreking lezende gevoelt men echter het gemis van één element, dat wellicht al te zeer zou kunnen ontbreken: de toelichting en aanvulling der kunstenaars zelven, die zich door de praktijk van hunnen arbeid een eigen ervaring en overtuiging konden verwerven.
Het bedenkelijke van dit gemis werd ook tijdens de bespreking gevoeld en herhaaldelijk werd een beroep gedaan op ongenoemde autoriteiten buiten de Kamer, om de uitgesproken meeningen te schragen.
Niet euvel duide men het dus, dat ik eene poging waag om te dezen zin het zoo belangrijke debat te completeeren met eenige opmerkingen die, naar ik in gemoede meen, vooral in de ervaring hun oorsprong vinden. Ik zal daarbij strikt vermijden eenig oordeel uit te spreken over de opdracht zelve, die ik gaarne door het allerbeste resultaat bekroond zal zien. De belangrijkste onderwerpen trouwens werden naar aanleiding van de opdracht in het geding gebracht en het schijnt mij wenschelijk slechts hierbij aansluiting te zoeken. De keuze der Glasschilderkunst zien wij dan, eigenaardig, genoeg, geheel voorbijgegaan; bedenkingen en verweer beide, zij gelden hoofdzakelijk de wijze waarop de Regeering zich als „Lastgever" had gedragen, en zij brachten achtereenvolgens verschillende belangen ter sprake, die men, ter wille van een rechte waardeering der verschillende redevoeringen, aldus zou kunnen rangschikken:
1e. De houding en verplichting der Regeering.
2e. Het al of niet wenschelijke van „Prijsvragen".
3e. Het Bestuur van Monumentale Bouwwerken en ten slotte 4e. De verhouding van de Kunst tot de Industrie.

De heer de Stuers begon met kortelijk te herinneren aan het verloop der zaak, om dan uiteen te zetten hoe groot zijn teleurstelling was over het antwoord des Ministers op de vragen der Tweede Kamer. „Het antwoord des „Ministers is geweest, dat hij... gemeend heeft aan het „Bestuur der Carnegie-Stichting de meest mogelijke „vrijheid van handelen te moeten laten, zoowel omtrent „de keuze des vervaardigers als omtrent de uitvoering. „Toen zijn ingekomen de adressen van een 12-tal Neder„landsche glasbranders, die allen aangedrongen hebben „in de gelegenheid gesteld te worden om mee te dingen. „Inmiddels is er in de pers tot mijn verbazing een bericht„je verschenen, zeggende dat die glasbranders te laat „kwamen, want dat dit zaakje reeds bedisseld was en de „bestelling al was gedaan aan een bij naam genoemde „firma. Ik heb toen de vrijheid genomen aan den Minister „te vragen, hoe dat zat, of inderdaad die bestelling had „plaats gehad en zoo ja, wanneer en door wien... Het „antwoord; in de plaats van vierkant te zeggen, dat de „bestelling heeft plaats gehad of niet plaats heeft gehad „antwoordt hij dat er een afspraak is gemaakt door het „bestuur der Carnegie-Stichting met een bepaald ge„noemde firma en dat dit zijn instemming had."
Dat is, volgens den heer De Stuers, de loop der zaak geweest en zijn opinie er over doet hij er direct op volgen. „Zij is deze dat de behandeling van die zaak niet behoor„lijk geweest is".
Wie als kunstenaar het conflict nadert, zal aanstonds onderscheiden dat de betrokken Minister hier in een dubbele kwaliteit wordt toegesproken; in de eerste plaats als lid der Regeering, die als zoodanig niet voldoende rekening zou hebben gehouden met de rechten en het oordeel der Tweede Kamer, en het spreekt van zelf dat hij zich, wat dit deel van het geding aangaat, van elke inmenging zal onthouden.
De meest ernstige bezwaren van den heer De Stuers betroffen echter, wel bezien, den Minister als lastgever

tot een kunstwerk, dus niet in zijn verhouding tot de Tweede Kamer, maar in zijn verhouding tot de Kunst. Hier wordt de zaak dus anders en schijnt een gepaste deelneming mij zelfs plicht. En het eerste wat ons dan treft is de vrijmoedigheid waarmede den Minister bij herhaling toegevoegd wordt: „Gij weet er niets van". Ongetwijfeld werd aldus met zeldzame scherpte de aandacht gedrongen naar wat bij het doen eener opdracht van het grootste belang geacht moet worden. Maar bij velen zal dan toch allereerst de vraag rijzen: mag men verwachten dat een Minister van Buitenlandsche Zaken iets weten zal van kunst en nog wel van een speciale kunst als die van Glasschilderen?
Het antwoord kan, dunkt mij, niet anders dan ontkennend zijn.
Zelfs indien het zeldzame toeval het eens zóó voeren zou, dat een Minister van Buitenlandsche Zaken ook een veelzijdig kunstkenner was, dan zou wellicht nog betwijfeld mogen worden of hij wel tot zijn gewichtig ambt geroepen werd om, bij de behartiging onzer buitenlandsche Staatkunde, naar zekere bekende beginselen, ook nog leiding te geven aan werken van kunst naar zijn persoonlijk inzicht.
Maar, al te zeer behoeven wij op deze vraag niet in te gaan. De Minister, wellicht juist gedreven door zijn ernstige belangstelling in kunst [1]) heeft met een lofwaardige openhartigheid erkend er weinig of niets van te weten. Hij kaatste echter, niet zonder gemoedelijke ironie, den bal terug en deelde de Kamer mede, „dat hij blij zou zijn indien hij door den loop van het debat wijzer zou zijn geworden".
Indien de zoo omzichtig gekozen woorden al niet letterlijk zeggen dat naar de meening van Z.Exc. ook de Kamer er niets van wist, ze bedoelden toch zeker wel omtrent hare bevoegheid een uiterst bedenkelijken twijfel uit te spreken. En het scheen wel of de woorden dáárom met zoo veel zorg gekozen werden, omdat de aangevallen Minister gevoelde, dat zoo min als van hem van de Tweede Kamer een betrouwbare kennis van Glasschilderkunst verwacht mocht worden.
Het komt mij voor dat dit volkomen juist gezien was. Zoowel de keuze van ministers als die van kamerleden berust op overwegingen, waarbij aan kunst niet of slechts als iets zeer bijkomstigs kan worden gedacht.
Trouwens — onze staatslieden hebben reeds vroeger volkomen begrepen dat het niet de taak der Hooge Landsregeering zijn kan zich met alle groote vraagstukken, die zich kunnen voordoen, rechtstreeks te bemoeien. Want het zou ongehoorde eischen stellen aan hun bekwaamheid niet alleen, maar ook aan hun fisieke krachten. Een verdeeling der verschillende departementen in afdeelingen, met de daaraan verbonden ambtenaren, bleek niet eens afdoende hulp. Voor de behartiging der wetenschappelijke belangen werd de Koninklijke Akademie van Wetenschappen gesticht, die de Regeering in voorkomende gevallen van raad dient, evenals dit voor technische aangelegenheden door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs geschiedt.
Het is natuurlijk geenszins de bedoeling geweest met de stichting dezer instellingen wantrouwen uit te spreken omtrent de persoonlijke bevoegdheid in deze materie van onze staatslieden, want zoowel eminente geleerden als ingenieurs heeft men in den loop der jaren als ministers en kamerleden aan den regeeringsarbeid zien deelnemen.

[1]) Aan de Rijk-Academie herinnert men zich met dankbaarheid hoe hij in 1894 een uitnemende studie over den z.g. Prix de Rome publiceerde, die er ongetwijfeld belangrijk toe bijdroeg om deze instelling te bevestigen.

Maar wel mag men er de erkenning in zien van het beginsel dat het raadzaam is de Regeering en Volksvertegenwoordiging bij de behandeling van zaken van wetenschappelijk belang de voorlichting te verschaffen van een wetenschappelijk instituut. En tevens werd door de stichting dezer instellingen het goed recht der wetenschap erkend om bij belangrijke vragen ook gehoord te worden.
Alleen in zake van Kunst werd een dergelijke voorlichting geheel uitgeschakeld; wat er bestond werd in den loop der jaren niet versterkt maar geheel opgeheven. Maar daardoor werd ook onmogelijk gemaakt het eenige wat men van een Minister eischen mag: dat hij zich, in zake van Kunst, om advies wenden zal tot hen, die daarvoor zijn aangewezen.
Wij hadden in de eerste helft der 19e eeuw zelfs twee Instituten, die tot taak hadden de Regeering voor te lichten: een Koninklijk Instituut, dat behalve voor de belangen der wetenschap, ook (door zijn 4e klasse) voor die der kunst zou te zorgen hebben, en de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten die toen, door haar saamgestelde organisatie, daarvoor eveneens in aanmerking kwam. Maar de 4e klasse werd in 1851 opgeheven en er bleef alleen over een Koninklijke Academie van Wetenschappen.
Reeds toen maakten de kunstenaars zich hierover ongerust en de Maatschappij Arti et Amicitiae richtte zich tot de Regeering met de vraag: „Wie zal nu voortaan de Regeering in zake van kunst voorlichten?" De Minister, tot wien de vraag gericht was, antwoordde, en niet zonder rede, met een verwijzing naar de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten.
Weinige jaren later echter werd ook deze opgeheven en hoewel zelfs een man als Bosboom mede voor het behoud van een raadgevend Instituut gepleit had, werd er in de Kamer ternauwernood over gesproken.
Wij zijn ongetwijfeld met onze beide instellingen, Instituut en Academie, niet gelukkig geweest; men mag zelfs aannemen, dat een ernstige teleurstelling ook onder de besten nu en dan ongeduldigen maakte. Maar men zou waarlijk al te onnoozel handelen door aan te nemen dat het juist de verlangens der meest bevoegden waren, die een zoo prompte opheffing bewerkten. Hadden ze iets begeerd dat een nieuwe uitgaaf voor de beeldende kunsten vorderde, dan zou men gezien hebben hoever hun invloed ging! Doch deze opheffing gaf gelegenheid tot bezuiniging en was een concessie aan de nog heerschende smakeloosheid en versuffing! Thans komen de debatten van den 30sten Juni ons in het klaarste licht zetten, wat we aldus gewonnen hebben. Nu elk verantwoordelijk Instituut ter voorlichting der Regeering ontbreekt, heeft men toch inlichtingen moeten zoeken. Waar en bij wien? Wij vernemen het niet. De Minister heeft geïnformeerd bij mannen, „die veel met geschilderde glazen hadden te doen gehad" en de heer Van Karnebeek vond een zeker kunstwerk voldoende verdedigd met de verzekering dat „iedereen" het mooi vond. (Wordt vervolgd).

BOEKBESPREKING.

„HANDLEIDING VOOR DE VERSIERINGSTECHNIEKEN VAN HET SCHILDERSVAK", DOOR C. P. VAN HOEK. AMSTERDAM, VAN MANTGEM EN DE DOES 1911.

Dit werkje is verschenen als No. 2, in de „Bibliotheek voor Schilders". De aard van het onderwerp brengt mee, dat het veel minder belangrijk is dan No. 1, „Handleiding voor het Huisschilderen". Men kan ook eigentlijk niet verlangen, dat over zulke eenvoudige technieken als

waarover in de eerste 3 hoofdstukken gehandeld wordt, namelijk schabloneeren, pausen en biezentrekken, door eenig schrijver belangrijke dingen zullen worden gezegd. Op geheel ander terrein komt de schrijver in de hoofdstukken 4 en 5, behandelend resp. de stofschildertechniek en het reliefschilderen. Wij zagen de producten van beide werkwijzen eenige malen op tentoonstellingen en ook, doch uiterst zeldzaam, in de praktijk. En het viel niet mee. Nemen wij daarbij in aanmerking, dat beide methoden in een nieuw gebouw niet toe te passen zijn, dan vinden wij in deze technieken weinig wat ons kan interesseeren.
Anders staat dit met de in hoofdstuk 8 behandelde spattechniek. Dit is een wijze van werken die op vele plaatsen met goed gevolg kan worden toegepast. Maar juist hierover is de schrijver niet zoo uitvoerig als wel wenschelijk was. Hij geeft den indruk alsof de spattechniek veelal in olieverf wordt gedaan, terwijl dit toch meest altijd geschiedt in lijm of waterverf. De techniek en ook het resultaat zijn dan geheel anders.
Hoofdstuk 9 diverse versieringstechnieken, had wel gemist kunnen worden. Schilderwerk versieren met decalcomanie, gekleurde kristalsteenen of plaatjes paarlemoer, achten wij geen aanbevelenswaardige manier. Wij kunnen dan ook, waar de schrijver met te zeggen, dat een schilder om iets moois te maken „niet altijd met verf behoeft te beginnen en te eindigen", deze uitspraak slechts voor een heel klein gedeelte onderschrijven.
Amsterdam, Maart 1912. JOHAN L. TOL.

INGEZONDEN.

In verband met het verslag van de 1310de vergadering op 20 Maart 1912, zag ik gaarne opgenomen dat in geene deele door mij een betoog is gehouden voor het navolgen der oude meesters in dien zin, dat we een herleving van historische opwarmsels uit vervlogen tijdperken tegemoet mogen gaan. Ik zou daardoor de eenigste persoon geweest zijn die op den bewusten avond hiervoor gepleit had, en niets is minder mijn bedoeling geweest. Al vertrouw ik nu wel, dat dit niet uit mijn woorden in 't algemeen is opgemerkt, ook naar aanleiding van hetgeen de voorzitter mij toevoegde; toch heb ik gemeend even te moeten releveeren, nu het verslag voor tweeërlei uitlegging vatbaar is en te meer daar het verslag der „N. Rott. Cour." mij die woorden liet zeggen. Zoo vind ik het voor een vereeniging als „A. et A." welke zoo vol warmte, zoowel van het bestuur als van de leden, die het de moeite waard vonden op dien avond aanwezig te zijn, des te meer jammer dat ik de eenigste wanklank zou veroorzaakt hebben, door een dergelijk betoog.
Ik heb gezegd juist de oude meesters na te volgen in dien zin: om te doen als zij deden, een bouwwerk frisch en krachtig uit hun eigen tijd te geven en zoolang we in de bouwkunst een reflex van een gansche maatschappij van een geheel volk zien waarin de beschaving afspiegelt, zoolang zal men bouwkunst een gemeenschapskunst van de hoogste orde noemen. Ik heb tot getuigenis geroepen, die enkele voorbeelden aan den Dam, welke ons nog resten uit het eind der 15e eeuw, de 16e, 17e en 18e eeuw, en zou er aan toe kunnen voegen, dat wij vroeg-twintigste eeuwers het voorrecht hebben genoten vanaf dienzelfden Dam in al zijn klaarheid hebben kunnen aanschouwen het krachtige nieuwe leven dat uitstraalt van de beurs; en al zullen we binnen enkele jaren moeten heengluren langs een grooten mode-magazijngevel of modegevel-magazijn, toch zal de waarachtig gezonde bouwkunst haar toren boven uit doen zegevieren, het „duur uw uur" tartend, boven kleinzieligheden van het heden zich verheffend en zien bewaarheid door het komend geslacht. Moge A. et A. hieraan blijven voort werken. W. A. E. VAN DER PLUIJM.
Amsterdam, einde Maart 1912.

VAN ALLERLEI AARD.

OFFICIEELE KUNST.

Het gesprokene ter laatste ledenvergadering geeft het „Alg. Handelsblad" de volgende regelen in de pen:
„Met eenige belangstelling hebben wij kennis genomen van de besprekingen over de Dam-bebouwing in het Genootschap „Architectura et Amicitia". Zij die het artikel van een onzer medewerkers in ons blad van Zaterdagavond l.l. hebben gelezen, weten dat wij ons met de conclusies, waartoe het genootschap gekomen is, geheel kunnen vereenigen. De meening, dat het bestuur van rijk of gemeente niet kan en mag voorschrijven wat mooi is en wie mooi bouwt, dat de staat niet mag bepalen en verordenen wat kunst is, dat de kunst vrij moet blijven, werd echter bij lange na niet door ieder in die vergaderingen gedeeld. Toch heeft de vergadering ten slotte verklaard dat het stadsbestuur ook wat den Dam betreft niet verder mag gaan dan voorschrijven dat bij elke bebouwing een prijsvraag moet worden uitgeschreven. Het verste ging het raadslid Gulden, die zich sinds hij eenigen jaren geleden den gemeentelijken telefoondienst heeft verlaten, blijkbaar tot een gezaghebbend architect heeft opgewerkt. Een architect bovendien, wiens oordeel van zeer groot gewicht is, daar zijn adviezen als deskundige voor zijn partijgenooten voorzeker groote waarde zullen hebben. (Dit kunnen wij niet geheel beamen.) De mogelijkheid, dat binnen afzienbaren tijd juist de sociaal-democratische raadsfractie de meerderheid in den Raad zal hebben, is volstrekt niet uitgesloten en het is dus wel van belang te vernemen dat deze sociaal-democratische specialiteit op het gebied van bouwkunst een voorstander is van een keuring van architecten door het gemeentebestuur, die dan echter weder, als wij het goed begrijpen, dat keuringsrecht zou delegeeren aan de meerderheid van een architectenvakvereeniging. In „reactionnaire" richting mag niet gebouwd worden (Reactionaire richting — heette dat vroeger soms renaissance? En had eigenlijk Jacob van Campen, die de typisch Hollandsche kunstvormen van zijn tijd voorbijging en oude buitenlandsche modellen nastreefde, het officieele gemeente-merk van deugdelijkheid onthouden moeten worden?) Elke reactionaire architect moet door den raad met een bouwverbod gestraft worden — en de heer Gulden wil dadelijk beginnen met al de architecten van de huizen achter het Rijksmuseum en die van Bijenkorf en Groote Club. Slechts de niet reactionairen krijgen het gemeentelijke schoonheidsmerk, dat zijn dan behalve de eminente bouwkunstenaar van de beurs ook die van .... Café de Bisschop.
Wij hebben hier even op deze nieuwe toekomst — mogelijkheid van staatsbemoeiing, thans op kunstgebied, willen wijzen. Reeds geven de schoonheidscommissies ons een klein begin van officieele kunst, zij zullen wellicht niet meer kunnen doen, dan het allerleelijkste verhinderen. Wij herinneren ons wel voorbeelden, dat de zelfvoldane vertegenwoordigers van de kunt-bij-uitnemendheid-van-den-dag met het allerleelijkste iets hebben gebannen dat latere geslachten schoon noemden. Reeds daarin is, hoewel het aanvaard kan worden, een gevaar gelegen, evenzeer als verplichte prijsvragen — anders dan op kleine schaal als b.v. bij de Dambebouwing — een gevaar opleveren, indien den bouwers niet volkomen vrijheid wordt gelaten zelf de jury te benoemen.
Voorloopig echter hebben de kunstenaars zelven niet van deze officieele kunst willen weten".
(He behoeft wel geen betoog) dat het H.blad de besproken kwestie nog niet duidelijk inziet.)

PROMOTIE DR. J. KALF.

Toen prof. dr. A. A. Nijland, rector-magnificus der Utrechtsche universiteit, Dinsdagmiddag zijn rede over „Het nut der sterrenkunde" ter gelegenheid van den 27sten gedenkdag van de stichting dier Hoogeschool uitgesproken had, deed deze mededeeling van het in de vergadering van den Academischen Senaat van 21 Februari genomen besluit, waarbij het Eeredoctoraat in de Nederlandsche letteren was verleend aan den heer Jan Kalf, secretaris van de commissie voor de Monumenten van Kunst en Geschiedenis, waarna spr. prof. dr. W. Vogelsang uitnoodigde als diens promotor te willen optreden. Prof. Vogelsang wees er op, hoe de heer Kalf zich reeds in breeden kring in den lande een groote mate van bekendheid had verworven door geschriften, hetzij als politiek publicist, of door zijn strijdvaardige, weldoorwrochte artikelen uit de Kroniek, doch hoe het niet zoozeer deze geschriften waren, die tot het nemen van het besluit aanleiding hadden gegeven. In al zijn geschriften viel, zelfs onder het vlijmendst sarcasme, een sterke liefde te onderkennen tot de zaken, waarover door Kalf werd geschreven: het complex der wetenschappen, die de beschrijving der monumenten ten doel had.

Prof. Vogelsang herinnerde vervolgens aan het afbreken zijner academische studiën, waarop een tijd van monumentenstudie van meer nabij was gevolgd. De in dien tijd van zijn hand verschenen werken nagaande, wees spr. er op, hoe Kalf tal van vraagstukken in deze op grondige wijze behandeld en hoe hij zelfs meerdere kwesties voor goed had opgelost. In zijn werk over de Monumenten uit de Baronie van Breda schuilde zelfs iets monumentaals, niet in den omvang, doch in de practische wijze, waarop de schrijver zijn opzet had volgehouden, door de voortdurende contrôle van het hooger wetenschappelijk inzicht, waaronder hij zijn arbeid had voltooid.
De promotor eindigde met den wensch, dat de heer Kalf ook in de toekomst, tot heil der wetenschap werkzaam zou mogen blijven voor den vervolge dan tevens tot meerderen luister der aloude Utrechtsche Hoogeschool.
Dr. Kalf dankte den Senaat voor de verleende onderscheiding en voor de waardeerende wijze, waarop hij, ook bij monde van den promotor, was gehuldigd. Spr. wenschte echter niet het voor hem persoonlijke aangename van deze onderscheiding te relieveeren, doch wel de meer algemeene beteekenis er van te doen uitkomen, welke hij er in meende te mogen zien. Spr. zag er nml. een erkenning in van het gerechtvaardigde zijner houding, hoe hij was opgekomen tegen het exclusief philologisch karakter van de literarische studie aan de Nederlandsche universiteiten. Wel bestond reeds in zijn studietijd toen hij aan de Amsterdamsche universiteit het onderwijs in de letteren en wijsbegeerte volgde, een leerstoel voor de esthetica, door niemand minder dan door Allard Pierson bekleed, doch het onderwijs in dien tak van wetenschap kwam niet tot zijn recht, wijl het buiten het verband van het universitaire leerplan stond. Spr. had toen de philologische eischen afgewezen, hoewel zich bewust, daarmede afstand te doen van een doctoraat in de Nederl. letteren. Waar hij dus zelf was opgekomen tegen het exclusief philologisch karakter der literarische studie aan de hooge school, was deze erkenning voor hem een dankbare voldoening.
Niet minder echter was ze dit voor de waardeering van zijn persoonlijken arbeid, waar de onderscheiding in verband gebracht werd met zijne beschrijving van Nederlandsche monumenten, waarbij hij eene in Frankrijk en Duitschland reeds lang met succes toegepaste methode had trachten ingang te doen vinden, welker bruikbaarheid men ook in ons land reeds had erkend. Spr. waardeerde deze onderscheiding vooral ook als blijk van vertrouwen en meende er de verklaring van den senaat dezer Universiteit in te mogen zien, dat men nog meer werk van hem verwacht, ten einde dezen eeretitel te rechtvaardigen.

ACADEMIE-ROTTERDAM.

In de laatste namiddag-voordracht van de Academie is gisteren aan het woord geweest de heer J. Gratama, bouwkundig ingenieur te Amsterdam, die een voordracht heeft gehouden over de *Moderne Nederlandsche Architectuur*.
De spreker vond het geen dankbaar onderwerp, waarover hij het woord wenschte te voeren. In de eerste plaats hierom niet, omdat van alle kunsten de bouwkunst het publiek het minst bereikt. Appreciatie van de bouwkunst komt òf niet in aanmerking òf geheel achteraan. In dit verband klaagde de spreker ook over de weinige belangstelling van de pers. Van de nieuwere architectuur komt zoo goed als niets in de bladen voor. Doch, gelukkig, komt hier, volgens den heer Gratama, eenige kentering ten goede. In de tweede plaats vond hij zijn gekozen onderwerp niet dankbaar omdat de moderne architectuur, ook de Nederlandsche, nog niet tot volle schoonheid is gekomen. Toch is het wenschelijk, haar te bespreken, om daardoor langzamerhand bij de heerschende verwarring eenigen leidraad van den algemeenen gang van ontwikkeling van de nieuwere bouwkunst te geven.
Spreker gaf vooraf in groote lijnen een schets van de ontwikkeling van de bouwkunst in de negentiende eeuw in verband met de geestelijke en maatschappelijke ontwikkeling in de vorige eeuw, om er dan op te wijzen, dat de architectuur thans weer als kunst wordt beschouwd, dat men nu in een nieuwe periode verkeert, waarin men meer en meer den stijlnamaak den rug toekeert.
Aan de hand van een groot aantal interessante lantaarnplaatjes liet nu de heer Gratama uitkomen, dat de moderne bouwkunst moet beschouwd worden als een streven naar schoon rationalisme. Uit de periode van 1870 tot 1890 liet hij verschillende voorbeelden van overgang zien — het Rijksmuseum geeft een uitnemend voorbeeld van overgang van den ouden stijl naar de nieuwe vormen — om dan meer uitvoerig stil te staan bij het werk van Berlage, den baanbreker van de moderne architectuur. In het bijzonder besprak hij diens meesterwerk: de Amsterdamsche Beurs en vertoonde ook het nieuwe gebouw van den Amsterdamschen Diamantbewerkersbond, dat, naar sprekers meening, een van de mooiste scheppingen van Berlage is.
Dan volgde werk van eenige volgelingen van Berlage, vervolgens het American-Hotel te Amsterdam van Kromhout, de koloniale kazerne te Nijmegen, van Limburg, eenige voorbeelden van moderne bouwkunst, waarin Engelsche en Duitsche invloed merkbaar waren, en eindelijk heel knap werk van de Bazel, die van een geheel ander beginsel uitgaat dan Berlage, door te streven naar de uiterste harmonie in de architectuur.
Ten slotte gewaagde de heer Gratama van de plannen tot bebouwing van den Dam en omgeving in de hoofdstad, onderwerp de bouwplannen van „de Bijenkorf" en „de groote Club" aan een vluchtige critiek, in welke plannen hij tot zijn teleurstelling moest constateeren een wederopbloei van den stijlnamaak, om dan den wensch uit te spreken, dat de volvoering van de groote bouwplannen in eenige der voornaamste gemeenten van ons land, in het bijzonder van het stadhuis en post- en telegraafkantoor alhier, zoude mogen getuigen van echte, waardige, moderne bouwkunst.

SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

In de School voor Kunstnijverheid te Haarlem zal bij genoegzame deelneming gedurende de maanden April, Mei en Juni een buitengewone cursus worden gegeven in het maken van filigraanwerk. Deze cursus zal eenmaal per week en wel op Vrijdag gedurende 6½ uur gegeven worden.
Bij den cursus die thans in het emailleeren plaats heeft kunnen zich nog belangstellenden voor deze maanden aansluiten. Deze cursus wordt twee dagen per week, des Dinsdag en Woensdags gegeven. Voor nadere inlichtingen wende men zich tot den Directeur van bovengenoemde inrichting.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 12. Gasthuis te Katwijk aan Zee door H. J. Jesse, met afbeeldingen van plattegronden, gevels en het inwendige. Een wijziging der woningwet, door Schaad. Waterbouwkundig werk op Texel, door Anton Salm, met afbeeldingen. De beveiliging tegen brandgevaar van hooge gebouwen, door Mr. W. H. A. Elink Schuurman te Hilversum. De technische opleiding van den opzichter der militaire genie.
DE BOUWWERELD No. 12. Billijkheid of willekeur? De bouwverordening en het woningvraagstuk, door D. E. Wentink. Vergelijkende afbeeldingen van bebouwingen aan den buitenrand eener stad, voorheen en thans. Het huis „de Hantboogh" te Delft, afbeelding vóór en na de restauratie.

PRIJSVRAGEN.

I. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.
II. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, „LANDELIJKE WONING" van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).
III. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).
IV. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.
V. Prijsvraag voor een Affiche voor de Internationale Gas-Tentoonstelling te Amsterdam, programma in No. 9, inlevering 29 April 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Paleis-Raadhuis. — Moderne bouwkunst in Amerika (Vervolg). — Een nationaal geschenk. — Boekbespreking. — Ingezonden. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWINTIGSTE JAARGANG No. 14. ZATERDAG 6 APRIL 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewone leden worden voorgesteld de heeren D. Goldschmeding Jr., bouwkundig teekenaar te Amsterdam, door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers, en A. van Vliet, bouwkundige te Amsterdam, thans buitenlid, door de heeren J. H. Walle Jzn. en J. Roosing Jr.
II. In de 1312de vergadering zullen de onderwerpen voor de Genootschapsprijsvragen van dit jaar wordt vastgesteld. Den leden wordt verzocht opgave van zoodanige onderwerpen te doen.
III. In de 1312de vergadering zal het bestuur voorstellen de door de Herzieningscommissie ingediende conceptstatuten goed te keuren. Met het oog hierop wordt bedoeld concept 14 dagen te voren ter lezing gelegd in de bibliotheek. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

VERSLAG VAN DE 1311de GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 3 APRIL 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN PARKZICHT.

De voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent de vergadering met een „hartelijk welkom" aan de aanwezigen, leden en talrijke introducées, en in zonderheid aan Prof. Dr. H. Brugmans die in ons midden is tot het houden eener voordracht getiteld „Een Bezoek aan een Nederlandsche Stad in de Middeleeuwen".
De notulen der vorige vergadering worden hierna gelezen en onveranderd goedgekeurd.
Gewezen wordt op het adres in zake de Dambebouwing dat door ons Genootschap verzonden is aan B. en W. van Amsterdam als resultaat van de discussie in de laatste vergaderingen. Dit adres, gevolgd door een van ongeveer gelijke strekking en verzonden door de Afd. Amsterdam van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst schijnt, te oordeelen naar een courantenbericht niet zonder resultaat te zullen blijven; althans naar luid van dit bericht zullen B. en W. voorstellen doen aan den Raad.
Voorgelezen wordt een schrijven van het Ned. Cement-Syndicaat luidende als volgt:

IETS OVER DE HANDELSMERKEN DER NATUUR-CEMENTFABRIEKEN.

De heer S. J. Rutgers c.i., welke in opdracht van het gemeentebestuur van Rotterdam de cementindustrie in de omgeving van Doornik bestudeerde, vestigde er reeds in zijn brochure „Een bezoek aan verschillende cementfabrieken" de aandacht op, dat handelsmerken niet den minsten waarborg geven, daar bij verschillende Natuur-Cementfabrieken meer dan 15 merken werden aangetroffen. Dat de heer S. J. Rutgers c.i. daarop wees, geschiedde niet ten onrechte; immers, door ruim 30 fabrieken en een aantal handelaren in Natuur-Cement werden gedurende het tijdperk 1881—1910 ruim 1000 merken gedeponeerd en als bewijs hoeveel merken sommige dier fabrieken er op na houden om haar product aan den man te kunnen brengen, behoeven slechts te worden genoemd:
Grand' Fontaine met 7 merken, Joassin & Co. met 8 merken, Dumon & Co. met 11 merken, waaronder het merk „Degen", Alexandre Dapsens met 14 merken, waaronder het merk „Le Plomb", Antwerp Portland Cement Works met 16 merken, waaronder het merk „Gekroonde Hand", J. B. Lenain & Co. met 64 merken, waaronder het merk „Tunnel", Union Fraternelle met 85 merken, waaronder het merk „Arend", enz.
De collectie merken ligt hier ter inzage, zoodat U zich ervan kunt overtuigen, dat die verschillende fabrieken er zooveel fantaziemerken op na houden.
Bovendien werden b.v. een „Arend" en een „Leeuw" in verschillende vormen elk circa 25 maal gedeponeerd, terwijl o.a. de Portland-Cementwerke Heidelberg & Mannheim A. G. aanspraak maken op het oorspronkelijke handelsmerk „Leeuw". Men accepteere dus niet alle cement, welke is voorzien van een handelsmerk „Leeuw", als Heidelberger-Cement. Ook de meeste andere merken der Portland-Cementfabrieken worden door de Natuur-Cementfabrieken nagebootst.
Verder is het een feit, dat de meesten dezer handelsmerken der Natuur-Cementfabrieken geen naam der fabriek dragen; zij moeten dus alleen dienst doen om het artikel een naam te geven, zonder dat de herkomst wordt ontdekt. Men kan er echter van op aan, dat alle cement, dat onder merken, welke niet den naam der fabriek en de plaats van herkomst dragen, dus onder fantaziemerken wordt aangeboden, beslist Natuur-Cement is. Slechts enkele Natuur-Cementfabrieken passen haar eigen naam toe. Wat met deze fantaziemerken wordt beoogd, ligt duidelijk voor de hand. Men komt op die manier tegemoet aan de wenschen van sommige handelaren, die willen verbergen dat zij Natuur-Cement voor Portland-Cement aanbieden. Verkrijgt dan zulk een merk eene slechte reputatie, dan kunnen zij datzelfde cement onder een ander merk aanvoeren en als veel beter dan het voorgaande aanprijzen. Men wachte zich dus voor de levering van cement uit fabrieken, die er zulke fantaziemerken op na houden.
De werkelijke Portland-Cementfabrieken zetten allen op hunne zakken en vatten, alsmede op de loodjes en blikjes den juisten naam harer fabriek, alsmede de herkomst. Deze hebben dus haar eigen naam te verliezen, en dit is, ten minste reeds eenige zekerheid, dat men met eene goede fabriek te doen heeft. Alle cement, welke uit Doornik (Tournai), Allain, Vaulx, Antoing, Bruyelles, Calonne, Chercq, Gaurain-Ramecroix en Gent (Gand) afkomstig is, is beslist Natuur-Cement. Zooals gezegd, zetten sommige dier fabrieken ook haar naam op de verpakking en men late zich dus daardoor niet misleiden.
Het ligt zeer zeker niet in de bedoeling van ingenieurs architecten, Natuur-Cement voor Portland-Cement te ontvangen en het is daarom dringend noodzakelijk, dat bij elke levering een bewijs van herkomst wordt gevorderd, om, wanneer men beslist Portland-Cement verlangt en als herkomst een der plaatsen Doornik (Tournai), Allain, Vaulx, Antoing, Bruyelles, Calonne, Chercq, Gaurain-Ramecroix en Gent (Gand) wordt opgegeven, het cement, als zijnde Natuur-Cement, te kunnen weigeren.
Ook verdient het aanbeveling de Duitsche Normen voor Portland-Cement van December 1908 voor te schrijven, welke bepalingen bevatten, waardoor de levering van Natuur-Cement in plaats van Portland-Cement wordt tegen gegaan.
Van deze „Normen" zijn exemplaren hier verkrijgbaar.
Rotterdam, Maart 1912.

Dit schrijven wordt (is) bovendien als circulaire verspreid.

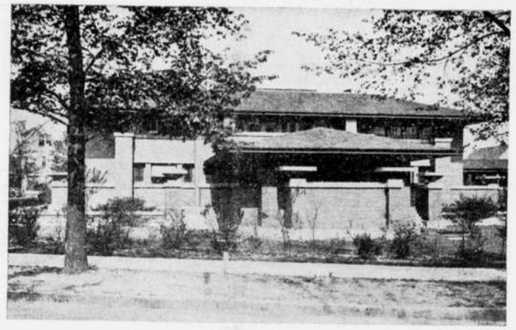

Woonhuis van Martin, Buffalo N.-Y.

Hierna erlangt Prof. Dr. H. Brugmans het woord tot het houden zijner voordracht die met onverdeelde belangstelling wordt gevolgd en met herhaald applaus beloond; 't geen des voorzitters plicht, den spreker dank te brengen, gemakkelijk maakt.

Een resumé dezer voordracht zal in de kolommen van ons orgaan verschijnen.

Na ballotage worden vervolgens met algemeene stemmen tot het Gewoon-Lidmaatschap toegelaten de heeren C. Rol, Jan Baanders, A. H. Jansen en F. J. Staal.

Tijdens de stemming brengt de voorzitter dank aan den heer Van Zwijndrecht die namens het Nederl. Cement-Syndicaat ter vergadering is en des gevraagd inlichtingen verstrekt omtrent de vertoonde handelsmerken, welke op misbruiken wijzen in den hadel in dit zoo belangrijk materiaal.

In herinnering wordt gebracht dat in de volgende vergadering de onderwerpen voor de uit te schrijven Genootschapsprijsvragen zullen worden vastgesteld; voor opgaven waarvan ieder lid wordt uitgenoodigd.

De heer Rutgers herinnert aan het idee dat de heer De Jongh ons bestuur aan de hand deed om n.l. naast den zakkalender ook een wandkalender uit te geven. Wellicht kan dit idee bij de keuze der prijsvraagonderwerpen in beschouwing komen.

Verder deelt de voorzitter nog eens mee dat ook in de volgende vergadering zal worden voorgesteld de herziene statuten vast te stellen, waarom het concept ter visie is gelegd.

Uit de vragenbus komt de volgende mededeeling en vraag: „A.s. Maandag wordt bij de opening van de N.Z. Kapel de eerste collecte gehouden ten behoeve van den bouw eener nieuwe Nederl. Herv. Kerk te Amsterdam. Is 't niet te overwegen het kerkbestuur te vragen daarvoor een prijsvraag uit te schrijven?" Deze vraag zal door het bestuur behandeld worden.

Na rondvraag volgt hierop sluiting. R.

MODERNE BOUWKUNST IN AMERIKA.

FRANK LLOYD WRIGHT, ARCHITECT TE CHICAGO.

Vervolg van pag. 100.

Hiermede zou deze korte verhandeling als beëindigd kunnen worden beschouwd, ware 't niet dat er onwillekeurig vergelijkingen gemaakt werden tusschen de toestanden welke ten onzent overheerschend zijn en die van het groote land van den dollar. — „dat liefde voor de bouwkunst deel uitmaakt van het leven van den Amerikaan" — lezen wij, en „bij de overheid de belangstelling levendig is, getuige de grootsche opzet van de openbare gebouwen, prijkende met pralende pracht, zij 't ook een andere als wij deze zouden wenschen" —. Zóó nadrukkelijk en zóó algemeen kunnen wij van liefde en belangstelling in dit verband helaas ten onzent nog niet spreken. Met hooge waardeering mag wel worden erkend dat sedert de jongste kwarteeuw ten deze reeds heel wat ten gunste veranderd is, dank zij de onafgebroken in 't werk gestelde pogingen van met geloof en vertrouwen toegeruste beoefenaren onzer kunst. Want liefde is bij velen ontbrand, belangstelling gewekt bij overheid en volk, dit lijdt thans geen twijfel meer. Immers in het feit dat courantenartikelen gewijd worden aan, vraagstukken gemaakt worden van, kwesties opgeworpen worden over onze bouwkunst, ligt de bevestiging van het bestaan van die genegenheid.

En waar deze aanwezig is, bestaat des te meer grond voor het hoopvol vertrouwen dat uit hetgeen wij thans bezitten aan kunst en beoefenaren een goede, gezonde bouwkunst zal geboren worden. Waar de voorwaarden voor het bestaan aldus gunstig kunnen geacht worden, daar wekt thans belangstelling de vraag naar het wezen, de geaardheid, den groei en de bevordering daarvan.

Hoewel voor sommigen blijkens hun woord en daad onbegrijpelijk, heerscht omtrent deze punten allerlei verdeeldheid, verwarring, vertroebeling van denkbeelden; ergo oneenigheid en onderlinge bestrijding, en dit ondanks de positieve meening van enkelen, dat in den grond der zaak allen het eens zijn. Inderdaad dit is even raadselachtig als, naar de uiterlijke verschijnselen oordeelende, waarschijnlijk; en — wie zal deze verwarde denkbeelden ordenen, de zinnen richten, de verdeelde meeningen brengen tot het inzicht van het eenig ware? De tijd en zijn helpers!

Frank Lloyd Wright heeft een „afkeer van de overlevering, is wars van alle stijlimitatie, van vorm en conventie, van overgeleverde gehechtheid aan een of ander type" en — kwam met zijn kunst tot den eigen aard, den aard van zijn volk, van zijn land, van de toestanden waarin hij met zijn kunst werd geplaatst.

EEN NATIONAAL GESCHENK

DOOR PROF. A. J. DERKINDEREN.

Vervolg van pag. 102.

Hoe het ook met onze opgeheven Instituten gegaan is, dit, men zal het moeten erkennen, is zeker wel de minst gewenschte toestand. Ook in de kunst bestaat de behoefte aan een openlijke en waardige behandeling. Ook hier wil men weten hoe en door wien wordt geadviseerd. Dan kunnen de kunstenaars en allen, die zich voor kunst interesseeren, gerust zijn en zoo niet, zij weten wie ter verantwoording of toelichting of verklaring mag worden opgeroepen. Thans nu den Minister van uit de Kamer zijn onwetendheid verweten wordt, en deze zijn wantrouwen omtrent de bevoegdheid der Kamer uitspreekt, nu er geen erkend en verantwoordelijk Raadgever is, nu moeten de meest vage aanduidingen omtrent ongenoemde adviseurs ons leeren hoe de opdracht tot een belangrijk kunstwerk, een nationaal geschenk nog wel, tot stand komt.

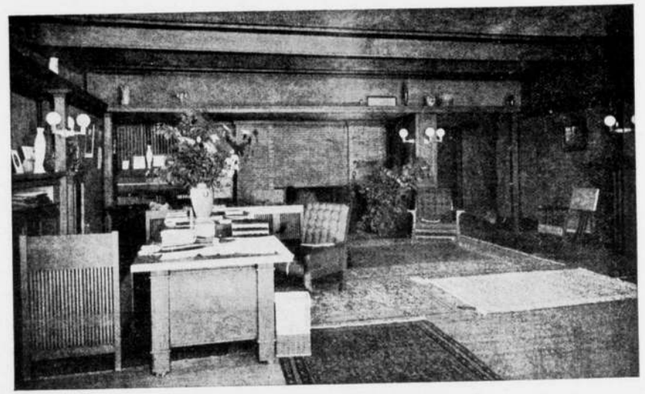

Woonkamer in het Landhuis van Warn W. Willits, Highland Park. Ill.

Met te meer recht en nadruk mag op het bedenkelijke van dezen toestand gewezen worden, omdat eenige kunstenaars van onbestreden gezag zich zoo duidelijk hebben uitgesproken. In de dagen immers, toen het Rembrandt-feest van 1906 in voorbereiding was, circuleerde in de dagbladen een bericht, dat door den Minister Dr. Kuyper gewerkt werd aan de instelling van een Instituut der Schoone Kunsten, waarvan de opening tijdens het voorgenomen feest kon worden tegemoet gezien. Het is wel een publiek geheim, meen ik, dat Minister Kuyper daartoe de medewerking had ingeroepen van Jozef Israëls en H. W. Mesdag (Schilders), Dr. Cuypers en Prof. Evers (Architecten), Dr. A. J. M. Diepenbrock (Componist), Prof. Bart van Hove (Beeldhouwer) en Prof. P. Dupont (Graveur). Het heeft, naar men beweert, waarlijk niet aan de hartelijke instemming der hier genoemde kunstenaars gelegen dat van het geheele plan niets gekomen is.

Maar het gemis der instelling zal men zeker blijven gevoelen zoo dikwijls kunstwerken bij de Regeering in behandeling moeten komen. Men mag zelfs aannemen dat er tijdens de merkwaardige besprekingen van den 31e Juni menigmaal gedacht is aan het zoo noodige Instituut. De rondborstige verklaring van onzen eminenten Minister van Buitenlandsche Zaken: „ik verheug mij op wat ik vandaag nog leeren zal", mag niet ongemerkt langs ons gaan, zij eischt een ander antwoord dan woorden, zij vraagt een daad: de wederinstelling van een Instituut der Kunsten.

Maar van hoe groote beteekenis dit alles wezen moge, het kwam in het debat niet zoozeer op den voorgrond en veeleer trok de aandacht zich samen op de vraag: of prijsvragen gewenscht geacht moeten worden of niet. En waarlijk niet zonder reden. De Kunstenaars hebben er zich herhaaldelijk en bij verschillende gelegenheden over uitgesproken en veelal ongunstig. Reeds tijdens het Congres der Mij. tot Bevordering de Bouwkunst in 1892 werd er over de wenschelijkheid van Prijsvragen menige harde noot gekraakt; al luidde de conclusie ook ten gunste, uit het verslag der discussie blijkt wel dat de tegenstanders zich niet onbetuigd lieten. En het is nog slechts korten tijd geleden dat Dr. Jan Veth in een voortreffelijk artikel al de bezwaren samenvatte die in Kunstenaarskringen tegen de openbare Prijsvragen wel steeds zullen worden gevoeld.

Bevreemdend is het dan ook de heer van Karnebeek te hooren veronderstellen dat het stelsel van Prijsvragen aangenaam moge zijn voor de „daarbij betrokken kunstenaars", en dat het desniettegenstaande geen aanbeveling verdient.

Neen — indien er iets pleit voor het stelsel, dan is het dit, dat het in het algemeen zoo onaangenaam is voor de Kunstenaars; dat het met geringe kans op belooning of succes zooveel van hen vergt en dat zij het toch blijven verdedigen.

Maar bovendien hadden de bestrijders der Prijsvragen een ongelukkig moment toen beweerd werd dat zij nimmer in de Kunst hadden thuis behoort en de heer de Stuers afdoende kon herinneren aan het schoone tijdperk der Italiaansche Renaissance. Zoo echter geraakten wij hoe langer hoe verder van de eenige vraag die hier eigenlijk aan de orde was: het gevaar, in het algemeen, van *persoonlijke opdrachten*. En toch — hier lag de kern van het geschil. Niet de bezwaren tegen prijsvragen waren actueel; maar die tegen de rechtstreeksche opdracht zooals hier bedoeld werd. De heer de Stuers had het duidelijk gezegd toen hij de voortreffelijkheid der begunstigde „firma" bestreed en het geval veronderstelde dat werkelijk de beste keuze gedaan ware. „Ware dit het „geval geweest, ik zou gezwegen hebben en hebben ge„dacht: de zaak is in goede, ja, zelfs beste handen, het „kan niet beter; laten wij dus geen stot opjagen, vooruit „maar! Dit is echter volstrekt niet het geval."

En nog eens in een ander gedeelte zijner reden deed

hij uitkomen dat hij niet steeds een Prijsvraag zou eischen, zeggende: „Als ik, als particulier, voor mijn trap „raampjes noodig heb, dan mag ik voor de vervaardiging „er van kiezen wie ik wil, en daarin kan ik willekeurig en „arbitrair te werk gaan. Maar een Minister, aan het hoofd „der Regeering staande, die gaat aanbieden een Natio„naal geschenk, mag niet zoo handelen".
Zoo was dus niet het punt van geschil de absolute deugdelijkheid van het prijsvragen-stelsel; maar men gevoelde zich bezwaard over een directe opdracht als thans werd voorgenomen en — oordeelde daartegenover een Prijsvraag, met haar gebreken, beter.
Voor de Kunstenaars schijnt het mij van groot belang de aandacht bij de aldus nieuw gestelde kwestie te houden. Hun bestrijding heeft blijkbaar zijn invloed in wijder kringen niet gemist. Maar geen hunner heeft er zeker aan gedacht dat wij, als een gevolg daarvan, persoonlijke opdrachten zouden krijgen, waarbij de bevoegdheid der lastgevers ontkend wordt en de raadgevers ongenoemd blijven. Dan missen wij immers de waarborgen die er toch altijd in de openbare behandeling der Prijsvragen gelegen zijn en steeds zullen dus dezelfde bezwaren en bedenkingen moeten rijzen. Niemand is er dan van verzekerd dat kunstvaardigheid alleen van invloed zal zijn bij keuze van een Kunstenaar. Want het worde hier bescheiden maar openhartig gezegd: moge ook het niveau der Kunst gedaald zijn in den loop der tijden, evenzeer daalde het vermogen in onze bestuurders om tot groote Kunst op te wekken en gelegenheid te openen. Vroeger had men Bisschoppen die wonderbare goudsmeden waren en Vorsten die den Paleisbouw verstonden. Maar thans is dit haast niet mogelijk meer; het feit ligt er toe, de groote lastgevers voor de Kunstenaars schijnen uitgestorven.
Het zou zeker al zeer onredelijk wezen, indien men hiervan de mannen een verwijt wilde maken, die de zoo bij uitstek ondankbare taak hebben van ons steeds ingewikkelder maatschappelijk Bestuur.
Maar het zou even onredelijk wezen het gevaar te ontkennen, dat hierin voor de openbare en nationale Kunst gelegen is; het gevaar dat onbevoegdheid, en wat daarvan het gevolg zijn moet, grooter aandeel erlangen in de totstandkoming van openbare kunstwerken dan gewenscht of geoorloofd is.
En daarom zal onder de Kunstenaars het denkbeeld van Prijsvragen steeds voorstanders vinden; daarom zal het ook zekere populariteit blijven behouden, — waarlijk een niet te onderschatten voordeel in een land waar men nationale geschenken in Kunst kan doen zonder dat iemand (den heer de Stuers werd terecht lof gebracht voor zijn geisoleerd maar moedig optreden) er zich om bekommert.

* * *

Wat echter in de gevoerde debatten niet minder de aandacht verdient, dat is het Bestuur van groote Bouwwerken, waar het direct de belangen der Beeldende kunsten te behartigen heeft.
De heer van Karnebeek heeft ons daarover eenige mededeelingen gedaan die de belangrijkheid der kwestie zeer duidelijk naar voren brengen.
„De Nederlandsche Regeering is begonnen met harer„zijds als geschenk aan te bieden het doen maken van „muurschilderingen en daar is een heele correspondentie „over gevoerd. De Carnegie-Stichting heeft echter dat „aanbod niet aangenomen en gezegd: neen, in dit ge„bouw kan ik die muurschilderingen niet gebruiken". En, zoo lichtte de heer Van Karnebeek nog toe: „het „geldt hier niet een nationaal geschenk waarbij men zou „zeggen: wij zullen eens zien of op het een of ander „gebied iets moois kan gemaakt worden in dit land en „dat zullen we geven; neen, het geldt de voldoening aan „een wensch uitgesproken door het Bestuur der Stichting „dat de verantwoordelijkheid draagt voor den bouw van „het Vredespaleis". Het is dus een feit dat de Regeering ook nog over iets anders heeft gedacht dan over geschilderde glazen. Waarom er niet gedacht is aan het aanbieden van een dier schoone schilderijen die den roem onzer moderne Nederlandsche Kunst uitmaken — wij vernemen het niet. Maar wat ook de regeering gedacht zou hebben, — een schilderij of een tapijt, een geschilderd-glas of een muurschildering, welk kunstwerk het geweest zou zijn, waarmede zij de eer des lands en den schoonen naam onzer kunst in dit internationale Paleis een rechte vertegenwoordiging zou willen geven, — de Carnegie-Stichting was er om ten slotte uit te maken: eerst wàt men gebruiken kon, daarna nog van wiè men het gebruiken kon. Wanneer ik dit niet zonder ernstige bedenking vind, dan bedoel ik daarmede geenszins bezwaar te maken tegen een centraal Bestuur bij den bouw van het Vredespaleis, noch om het op te nemen voor een verlangen, door niemand geuit, maar door den heer van Karnebeek in het geding gebracht, „dat het Bestuur „van de Stichting gedwongen zou kunnen worden aan „te nemen wat geboden wordt, geen keus zou hebben, „zich zou moeten neerleggen bij wat men geven wil".
Het wordt zeker algemeen erkend dat het Bestuur der Stichting noodig heeft „het vertrouwen door alle Regee„ringen gesteld in hen die den bouw van het Vredes„paleis op zich hebben genomen, wil het zijn moeilijke taak kunnen vervullen". Maar met bijzonderen ernst dringt zich dan toch de vraag naar voren: Wie, wat is in dit geval de „Carnegie-Stichting" die het eene aanbod niet aannam en het andere wenschte?
Natuurlijk wordt die Stichting in de eerste plaats vertegenwoordigd door het Bestuur dat dan ook in het vervolg van het debat steeds als zoodanig genoemd wordt. „Ik heb de eer", aldus sprak de heer de Stuers, „de vijf „heeren die dat bestuur vormen alle te kennen; het zijn „mannen die ik hoog schat om hun ontwikkeling op menig „gebied. Ik erken dat zij op menig gebied verre boven „mij staan; alleen neem ik de vrijheid om dat wat de „Glasbranderij betreft niet te erkennen. In dat opzicht staan zij niet hoog".
Er was niemand in de Kamer die hiertegen protesteerde en ik geloof zeker dat de geachte Staatslieden zelven er ook nimmer aan gedacht hebben zich een oordeel in deze Kunst aan te matigen. Zij hebben, zoo mag men aannemen, slechts lofwaardig en correct de verantwoordelijkheid aanvaard voor de adviezen van hun Architecten. Want dezen zijn bij het Vredespaleis, zoowel als bij elken Bouw, de eenige en hoogste raadgevers der Lastgevers, in alles wat den bouw betreft.
Zij hebben dus (toen eenmaal uitgemaakt was dat men niet zou zeggen: wij zullen eens zien of op het een of ander gebied in dit land voor *f* 18000 iets moois gemaakt kan worden), zij hebben bepaald wat het nationaal geschenk dan wel zijn zou, ook hoe het zijn zou en waar het zou worden vervaardigd.
Nooit kwam waarschijnlijk de eenzijdige en onvoldoende inrichting van het Bestuur onzer openbare werken in een pakkender feit ter sprake dan hier.
En al is het een moeilijkheid, waarvan de bespreking wellicht gevoeligheden kan wekken, zij dient bij deze gelegenheid te worden aangewezen en toegelicht. Van belang voor de Bestuurderen, raakt zij echter direct den

werkkring der Architecten, en de mogelijke ontwikkeling eener Monumentale Kunst.
Ongetwijfeld wordt er terecht geklaagd over de geringe waardeering die den arbeid der Bouwmeesters ten deel valt. Er is, het moet erkend worden, geen moeielijker en geen ondankbaarder kunst dan die van den Architect. Hoe is zij door de steeds wisselende tijdsomstandigheden bedreigd geworden! In de grootscher en primitiever verhoudingen van voorheen was ook de Architect een handwerker en een beeldende kunstenaar. Maar de ongunst der tijden, mag men wel zeggen, heeft hem steeds meer buiten de praktijk der beeldende kunsten gedrongen; ja, het schijnt wel dat de laatste tientallen van jaren het hier dreigend gevaar nog komen versterken.
Het verval der oude ambachten, het opkomen van zoovele en gecompliceerde materialen, het fabriekmatige groot-bedrijf, de algemeene industriëele omzetting van het maatschappelijke leven — zij nadert, vóór den Beeldhouwer, vóór den Schilder en den Musicus, den Architect, die midden in het moderne leven, met de middelen die dat leven hem ten dienste stelt, zijn werk doen moet. En zoo treedt meer en meer het isolement in, dat door de Bouwmeesters zoozeer gevreesd en verwenscht wordt. Intusschen — wij moeten daarbij de werkkracht, de energie, en menige nobele poging dubbel waardeeren en hun de belangstelling schenken die hun moeilijken arbeid toch slechts ten goede kan komen. Het is juist uit deze gevoelens dat dan de bedenking moet rijzen, die ik hier ter sprake breng.
Voor alle kunstwerken den Bouw betreffende vraagt een Lastgever of een Bestuur allereerst en alleen het advies van zijn Architect. En dan is er ter wereld geen positie met minder contrôle en grooter alleenheerschappij dan die van den Architect tegenover de wachtende beeldende Kunstenaars. Hij kiest, en sluit buiten; hij bepaalt wanneer de arbeid der beeldende Kunsten zal beginnen; natuurlijk zegt hij wat er gedaan zal worden en hoe het gedaan zal worden; ook hoeveel geld er voor dezen arbeid, na aftrek van al het andere (dat hij noodiger oordeelde), nog beschikbaar zal zijn. Zoo wordt het monumentale Gebouw dat eenmaal, in gezonder tijden, de uiting was van het beeldend vermogen des Volks en de krachten der Gemeenschap, het persoonlijk werk van den Architect. En al behoort nu het geven van zekere leiding en advies tot de natuurlijke taak des Bouwmeesters, men geloove toch niet dat een zoo absolute en geisoleerde overmacht hem ooit bij de oude kunstwerken werd toegestaan of aangewezen.
Het is inderdaad een dwaling, gevolg eener niet te ontkennen verslapping, dat het karakter van een monumentaal Gebouw alléén door den Architect zou moeten worden bepaald, zooals dit thans meermalen geschiedt. De eenheid die er door verkregen wordt is geen artistieke maar een zuiver industriëele. En het verheft waarlijk de positie van den Architect niet dat zijn Lastgever van deze dingen gewoonlijk geen verstand heeft en hij dus de geheele vrije beschikking krijgt over de Beeldende Kunstenaars. Het onttroont hem, het voert hem uit het rijk der Kunst in de werkwijze der fabrieken.
En de beeldende Kunstenaars? Ze staan als machtelooze individuen onder de bestuursmaatregelen van den Architect. De eenvoudigste aannemer heeft tegenover den Architect een verzekerde positie. Immers, vóór dat het werk begon zijn alle eischen en voorwaarden neergelegd en vastgesteld in bestek en begrooting; de betalingen zijn gebaseerd op vaste cijfers, en mocht er eenig conflict komen, welnu, dan heeft hij zijn vakvereeniging, die hem niet zonder hulp laten zal. Voor den beeldenden Kunstenaar bestaat dit alles niet. Vroeger zorgden de gilden voor een zekere representatie van het vak, thans komt elk gebouw tot stand zonder dat de beeldende Kunst, redelijk vertegenwoordigd, ook maar een enkel woord heeft kunnen medespreken. Het schoone woord van Victor Hugo, die daarmede een treffende karakteristiek gaf der oude Monumentale Bouwwijze: „*Le temps c'est l'architecte, le peuple c'est le maçon*", is wel menigmaal herhaald, maar hoe weinig wordt het ter harte genomen!
Het is nog niet lang geleden dat de schilder van de zoo uitnemend geslaagde muurschilderingen in het gebouw van den Nederl. Diamantbewerkersbond, de heer R. N. Roland Holst, tot een groep jongere architecten sprekende, hun op het hart bond: dat zij in de eerste plaats er voor te zorgen hadden dat hun medewerkers van de Beeldende Kunst vrij gelaten zouden worden.
De hartelijke en zoo welgemeende raad doet duidelijk zien van welke vreeze ieder Kunstenaar bevangen is die den eenmaal zoo schoonen gemeenschapsarbeid der bouwende Kunsten nadert. Men behoeft, bij de huidige verhoudingen, voor die „volledige vrijheid" niet ernstig bezorgd te zijn, want het zal ten slotte zeker door allen worden toegegeven dat die volledige vrijheid den grondslag der Monumentale Kunst ondergraven zou.
Hoeveel echter zou reeds bereikt zijn indien een regeling getroffen kon worden waarbij erkend werd, dat de Beeldende Kunsten niet geheel aan den Architect behooren onderworpen te zijn. Het zou ongetwijfeld den Beeldhouwer, den Schilder en zoo velen anderen een vastere positie geven waar zij in den bouw betrokken worden, maar het zou vooral den Architecten en hun werk ten goede komen. Zij zouden weer hartelijke medewerkers vinden in hun kunstbroeders, die het toch zoo noodzakelijk tegenwicht geven tegen de steeds opdringende industrie, zij zouden metterdaad de noodige hulp erlangen om hen op te heffen uit het gevreesde isolement, dat echter voor het grootste deel door de thans bestaande verhoudingen veroorzaakt wordt.
Vreemd mag het heeten, dat onze zoo buitengewoon actieve Architecten-Genootschappen zich nog nimmer met deze moeilijkheid hebben bezig gehouden. Toch schijnt een eerste daad hier niet onmogelijk. Er bestaan reeds voorschriften voor nationale en internationale Prijsvragen. Welnu, wie neemt het initiatief opdat door deze voorschriften een betere inrichting der jury's worde verkregen, zoodat deze niet meer uitsluitend uit Architecten, maar o.a. ook uit Beeldende Kunstenaars worden samengesteld?
Wellicht zou een dus samengestelde jury niet behoeven ontbonden te worden, wanneer de prijzen zijn toegekend, maar kunnen zij als Raad van Advies of van Arbitrage voor den duur van het werk behouden blijven.
Ieder Architect die de sterkende aanraking met de eischen zijns tijds als iets begeerlijks weet te begrijpen en inziet dat zijn administratieve opperpositie veeleer een valsche last[1]) is dan een sterkenden steun, zal het voordeel, ook voor hem, van zulke regeling erkennen.
En de Colleges, die in ruimeren zin als Bestuur of Lastgever optreden, zij zouden meer kans hebben op een in elk opzicht deskundige voorlichting bij hun zoo moeilijke taak, waaraan zoo grootte verantwoordelijkheid verbonden is.
De meest eigenaardige en meer actueele kwestie die op dien gedenkwaardigen 30sten Juni in de Kamer ter sprake

[1]) Het pijnlijk conflict Wallot-Stuck bij den bouw van het Rijksdaggebouw te Berlijn is een der vele enstige voorbeelden.

kwam lag echter het diepst verscholen. Het is in het algemeen die der verhouding van Kunst en Industrie, van Kunstenaar en Fabrikant, en meer bijzonder hoe wij ons deze verhouding in de Glasschilderkunst te denken hebben. Ze werd niet alleen door den Minister, maar ook door den heer van Karnebeek meermalen in het debat betrokken.
Het is echter een onderwerp, zoozeer verband houdend met de practische beoefening der Kunst, dat het alleen van uit die beoefening met de vereischte scherpte kan worden bekeken, en wij mogen dus aannemen dat wij ook hier de adviezen hebben na te speuren, die door de autoriteiten werden ingewonnen. Alles wel overwegende schijnt het mij dan dat deze adviezen van een zekere oppervlakkigheid en tendenz niet vrij te pleiten zijn. Wat is immers, ten opzichte der evolutie van Kunst en Industrie, het grootte en niet te loochenen verschijnsel? Dit: dat de Kunst meer en meer door de Industrie verdrongen wordt. (Wordt voortgezet).

DE AFFICHE-KWESTIE OP DE VERGADERING VAN HET KUNSTENAARSVERBOND.

Op de agenda van de op 30 Maart j.l. gehouden jaarvergadering van het „Verbond van Nederlandsche Kunstenaars", was door het Algemeen Bestuur van dien Bond de volgende motie geplaatst:

„De vergadering spreekt haar afkeuring uit over „het misbruiken van een groot kunstwerk, daartoe *niet* „bestemd, tot aanplakbiljet, gelijk zal gebeuren door de „Commissie van de Vierjaarlijkschе tentoonstelling te „Amsterdam".

De voor deze vergadering door het Genootschap „A. et A." afgevaardigde leden, stelden echter voor de motie aldus aan te vullen:

„ , mede daar deze handelwijze duidt op een mis„kenning om elke kunst en elk kunstambacht binnen de „grenzen van eigen aard te houden en het de belangrijke „strooming van onze dagen, die een nauwere aansluiting „en zuiverder verhouding tusschen de beeldende kun„sten verlangt, verduistert".

Zij deden dit met de volgende overwegingen: Dat door het aannemen van de motie zooals deze was voorgesteld door het Algemeen Bestuur, alleen zou worden erkend dat de Commissie van de Vierjaarsche tentoonstelling door het aldus misbruiken van Rembandt's teekening voor een vlakversierend doel, het karakter der vrije kunstproductie had miskend.
Dit toch achtten de afgevaardigden van het Genootschap „A et A" niet voldoende, want erger dan deze miskenning van Rembrandt's kunst die ten slotte door deze misbruiking niet direct werd geschaad, achtten zij het feit dat een commissie benoemd door B. en W. en geroepen om leiding te geven aan een kunstmanifestatie uitgaande en gesubsidiëerd door de gemeente Amsterdam, zoo kortzichtig voorbij had gezien de noodzakelijkheid om elke kunst en elk kunstambacht binnen de grenzen van eigen aard te houden, en de gelegenheid ongebruikt heeft gelaten om de decoratieve kunst te doen volvoeren waartoe deze kunstuiting alleen geacht kan worden in staat te zijn.
Zij achtten verder het aannemen van de ongewijzigde motie beneden de waardigheid van deze vergadering van kunstenaars, immers hiermede zouden deze slechts erkennen, dat zij niet op 't zeer achterlijk standpunt van de commissie van de 4 jaarlijkschе Tentoonstelling stonden, die hiermede blijk gaf minstens 25 jaren terug te zijn in aesthetisch inzicht. Toen-ter-tijde nog achtte men een voorwerp „vercierd", zoo 't slechts de reproductie bevatte van een schoon schilderij of beeldwerk, en thans wordt deze opvatting alleen nog gehuldigd door hen, die van den aard en het wezen der decoratieve kunst geen helder inzicht hebben. De afgevaardigden van „A et A." achtten te meer de aanvulling der motie noodzakelijk, wijl uit het gebeurde met het affiche zoo duidelijk aan het licht kwam, dat het comité der 4 jaarlijkschе tentoonstelling te uitsluitend is samengesteld uit personen voor wie slechts de zoogenaamde vrije kunsten recht van bestaan hebben.
Ware de samenstelling der commissie anders geweest, dan zou op deze Tentoonstelling ongetwijfeld de bouwkunst ook hare plaats hebben gekregen en behouden, en zouden de bestaande betere inzichten over decoratieve kunst niet zooals thans, door het affiche zijn verduisterd.
Het kwam de afgevaardigden voor, dat een kunstmanifestatie uitgaande en gesubsidieerd door de Gemeente, niet mag geven een zoo éénzijdig beeld van de kunst dezer dagen, en zij betreurden het, dat een Tentoonstelling als de hier bedoelde, met voorbijgaan der bouwversierings- en gebruikskunst slechts het schilderij en het vrije beeldhouwwerk naar voren zou brengen, en aldus een zéér eenzijdig beeld zal geven van het tegenwoordig kunstleven. Zij betreurden dit niet alleen als feit, maar ook omdat hierdoor het cultuurinzicht, dat een nauwere aansluiting en zuiverder verhouding tusschen de beeldende kunsten verlangt, rechtstreeks wordt geschaad. En 't was daarom, dat de afgevaardigden van het Genootschap A. en A. een wijziging en aanvulling van de motie voorstelden, die met groote meerderheid door de vergadering werd aangenomen.

In het volgend nummer verschijnt een kort overzicht over de overige punten, welke in deze vergadering behandeld zijn. RED.

INGEZONDEN.

De heer van der Pek gelieve: 1e. in „Architectura" van 3 Febr. j.l. een drukfout te verbeteren; op pag. 40 1e kol. 2e regel v.o. staat *om* moet zijn *door*.
2e. Te bedenken dat zijne vertaling van het woord *„visie"* door: *„inzicht"* niet de eenig mogelijke, en hier ook niet de juiste is. Onder kunstenaarsvisie pleegt men te verstaan: het door den kunstenaar geziene. Zijn geestelijke voorstelling e.z.v.
De omzetting van: de karakteristiek van het motief der (Kunstenaars)visie, — wordt dan: het kenmerkende der beweegreden van des kunstenaars geestelijke voorstelling.
3e. In acht te nemen, dat klaarblijkelijk in regel 7, 2e kol. pag. 40, een komma op de verkeerde plaats is gekomen en een woord is uitgevallen.
Daar behoort te staan: in welke, evenals in een zaad de ontwikkelde plant, *de voltooide vorm* zich bevindt.
Voorts meen ik dat de vrager ter vergadering bedoelde te zeggen: de kunst (ontwerp)-daad is *vrije* scheppingsdaad, welke (bij de uitwerking) zou te controleeren zijn door het systeem.
Ik stelde daartegenover dat niet controleeren, maar leiden de taak der wiskunst is.
Men had het dus m.i. niet over „een maatstaf bij de *beoordeeling* eener vrije schepping. K. DE BAZEL.

TENTOONSTELLING VAN KLEIPRODUCTEN.

Door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten is besloten om ter gelegenheid van de tentoonstelling van ingekomen ontwerpen op haar prijsvraag: „Landelijke Woning", van 8—23 Juni 1912 eene tentoonstelling te houden van baksteen en andere kleiproducten, in de zalen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.
Het doel van deze tentoonstelling zal voornamelijk zijn de schoonheidsqualiteiten van de materialen der baksteenindustrie te doen uitkomen. Daartoe zal de tentoonstelling op een bijzonder aantrekkelijke en smaakvolle wijze worden ingericht.
Teneinde algemeen meerdere waardeering te bewerken voor deze bij uitstek Vaderlandsche industrie, zal de tentoonstelling zoowel voor leeken als voor vakmannen gratis toegankelijk zijn.
Er zal voor worden gezord, dat ter tentoonstelling alle gewenschte inlichtingen kunnen worden verstrekt.
De tentoonstellingscommissie bestaat uit de heeren D. J. van Wijk, Baksteenfabrikant te Geldermalsen; C. J. Hendricks, Baksteenfabrikant te Woerden en L. Zwiers, Architect te Amsterdam.
De inrichting der tentoonstelling zal geschieden door den Architect L. Zwiers en uitgevoerd door de Kunstmeubileerinrichting „'t Binnenhuis".
Aanmelding van exposanten moet geschieden vóór 20 April 1912 bij den Algemeenen Secretaris der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, den heer J. H. Janson, Bisschop Hamerstraat 1—a te Nijmegen, of bij een der vorengenoemde heeren leden der tentoonstellingscommissie.
Wij komen op deze tentoonstelling nader terug. RED.

VAN ALLERLEI AARD.

Uit een opstel in *De Beweging*, dat getiteld is *Waar zijn wij aangeland?* en geschreven door H. P. Berlage Nz., nemen wij de volgende fragmenten over.
„Men zal moeten toegeven dat er geen kunst is die zoozeer gestegen is in de publieke belangstelling als de bouwkunst. Ik zeg gestegen, omdat waar de andere kunsten zich reeds in meerdere of mindere mate in die belangstelling mochten verheugen, dit met de bouwkunst in geenen deele het geval was. Terwijl vroeger over die kunst nauwelijks werd gesproken, is zij thans geworden een kunst waarover wordt gedebatteerd. Maar dat niet alleen, zij is zelfs een kwestie geworden, of liever, aan haar zitten kwesties vast, waarmêe dan natuurlijk wordt bedoeld, dat zij de publieke zaak raken.
Is er bijv. een literaire kwestie? Neen! — Is er een muzikale kwestie? Neen! Is er een beeldhouw- of schilderkunstige kwestie? Neen! — Is er een bouwkundige kwestie? Ja, want we hebben de Paleis-Raadhuiskwestie en de Dambebouwing. — We hebben de Haagsche Schouwburgkwestie en de kwestie van de Vierjaarlijkschе tentoonstelling, waarvan de Bouwkunst, omdat aan haar geen voldoende tentoonstellingsruimte kon worden gegeven, zich heeft teruggetrokken. En zeker zijn er nog meer kwesties te noemen waarvan de bouwkunst de kern uitmaakt.
En dat moest zoo komen omdat de bouwkunst de verwaarloosde kunst was, de kunst, die niet meer als zoodanig gold en dus buiten de gemeenschap was gesteld; terwijl juist zij is de kunst die het meeste recht heeft op de publieke belangstelling, omdat buiten haar geen gemeenschapskunst bestaat.
Heeft men er zich 25, 30 jaar geleden warm over gemaakt wat aan den Dam zou worden gebouwd, of dat een mooie oude gevel zou worden afgebroken ter wille aan een nieuwe Schouwburg?
En ofschoon de Paleis-Raadhuiskwestie zeker niet van de laatste actie dagteekent, toch kan niet worden ontkend dat de felheid waarmee nu om de teruggave van het Raadhuis wordt gestreden, ook al weer dank zij de belangstelling in de bouwkunst, ver gaat boven de slappe adresbewegingen van vroeger tijden.
Er is echter meer. Er is niet alleen weer »bouwkunst" gekomen, maar er is gekomen een »nieuwe bouwkunst"; en omdat dat het geval is, juist daarom is de belangstelling ontstaan; want ware alles bij het oude gebleven, dan zou ook de belangstelling ontstaan, want ware alles bij het oude gebleven, dan zou ook de belangstelling voor die kunst bij het oude zijn gebleven, d. w. z. er niet zijn.
En omdat nu het noodzakelijke gevolg van elke vernieuwing is belangstelling, is er ook strijd, zoodat er nu strijd is over de bouwkunst, strijd over de verschillende richtingen die zich natuurlijk in de kunst openbaren, welke verschillende richtingen zich ten slotte bepalen tot twee, de oude en de nieuwe, de antieke en de moderne

En daar nu de bouwkunst, zooals gezegd, is de kunst der gemeenschap, gaat de strijd over de bouwkunst om de schoonheid in het algemeen, in dit geval om de antieke of de moderne schoonheid. Geen kleinigheid voorwaar, neen zeker niet. Het gaat om het allerhoogste, en ook al weer amdat het om het allerhoogste gaat, is de verovering daarvan zoo uiterst moeilijk, het verzet er tegen hardnekkig.
Dat verzet komt natuurlijk van hen die liever de oude bouwkunst gehandhaafd zien, dus van hen die geen nieuwe schoonheid verlangen. Het zijn dus twee overtuigingen die tegenover elkander staan; de overtuiging, dat de oude bouwkunst ons nog kan voldoen, en de overtuiging dat voor nieuwe maatschappelijke eischen de oude bouwkunstige vormen geen toepassing meer kunnen vinden.
. . . .In den Haag is men bezig iets veel ergers te doen door met weerzinwekkend geknoei een schouwburgbouw in elkaar te zetten. De heeren Von Fellner en Helmer die het nu ten slotte toch zoowat moeten doen, al is het dan ook zonder eigen gevel (sic), zullen er natuurlijk niet weinig trotsch op zijn ten slotte den prijs te hebben behaald in een prijsvraag met een Engelschen architect en den adjunct-architekt van de gemeentewerken, — waarmee waarlijk geen geringschatting is bedoeld van den inderdaad talentvollen jongen bouwkundige. — Maar door de wijze waarop de schouwburgcommissie deze zaak heeft voorbereid en behandeld werden de Nederlandsche architekten uitgeschakeld; zelfs voor de beoordeeling van de drie ontwerpen werd het niet noodig geoordeeld een Hollandsch architekt te raadplegen; de leden der schouwburgcommissie konden dat zelf wel doen. Wat zou de heer van Malsen wel zeggen als het timmerwerk uit zijn fabriek door een paar schoenmakers moest worden beoordeeld?
Toch weten de heeren Von Fellner en Helmer beter dan de commissie zelf, een feit waarvan ik mij door een persoonlijk onderhoud met hen kon overtuigen, dat er in ons land wel krachten zijn die een schouwburgproject kunnen maken, zoodat zij zich vermoedelijk eenigszins hebben verbaasd tot een concurrentie te zijn uitgenoodigd. Maar nu die uitnoodiging kwam, hadden ze nog meerdere concurrenten verwacht, concurrenten die hun de overwinning niet zoo gemakkelijk zouden hebben gemaakt, mits de Jury ware samengesteld geweest uit leden tot oordeelen bevoegd. Moet de Hollandsche bouwkunst zich nu niet veel laten welgevallen, zelfs de grofste beleedigingen leeren verdragen, — beleedigingen die haar . . . . door landgenooten zelf worden toegebracht? Gelukkig alweer, dat zij althans in het buitenland wordt gewaardeerd, al blijft het ergerlijke bestaan, dat zij juist tegenover datzelfde buitenland wordt beleedigd.
Er kan dus wel worden gezegd dat de ontwikkeling der bouwkunst op gezonde basis ernstig wordt bemoeilijkt, al moet worden toegegeven dat de genoemde feiten ook nu wel tot de allerergste behooren. Maar ook bij de architekten zelven schijnen de inzichten zoodanig te zijn vertroebeld betreffende de eischen die deze tijd stelt, dat altijd nog maar wordt doorgegaan met de toepassing van oude stijlvormen zelfs daar waar die met die eischen in noodzakelijke botsing komen. Zij hebben, wat het beginsel betreft, niets geleerd en niets vergeten, en wat de toepassing betreft, nog altijd maar niet willen inzien dat de vormen die zij maken een karikatuur zijn van de oorspronkelijke."

Hirsch krijgt op het Leidsche Plein zuilenarchitectuur. „Ik wil mij — schrijft de heer Berlage — alleen bepalen tot het aesthetische geval als zoodanig, en dan alweer de vraag stellen in hoeverre de moderne eischen van groote lichtopeningen vereenigbaar zijn met een dergelijke architektuur. Het prachtige van de klassieke Palladiaansche zuilenbouw zit in de tegenstelling tusschen de massiviteit van het stylobaat en den lichten zuilenhal. De eenheid der tegendeelen was den grooten meesters van vroeger waarlijk wel bekend, zooals deze ook den schoonheidskern van het Mauritshuis bepaalt. Nu verlangt de praktijk van het moderne winkelbedrijf, dat juist de onderbouw zooveel mogelijk worde doorbroken, omdat deze de kijkramen bevat. Daarmee is m.i. de geheele toepassing van het klassieke zuilenschema reeds veroordeeld, om van een hooger plan van beoordeeling niet eens te spreken. Ik zou deze de aesthetische moraliteit willen noemen, waarvan de verantwoordelijkheid nog maar door weinigen wordt gevoeld. Het begrip van haar bestaan ontstond eerst met dat van een modern schoonheidsbesef, zoodat zij zeker nog niet is het eigendom van hen, die althans door hun werk blijk geven haar te ontkennen. Want het gaat ten slotte om de vraag of er inderdaad een moderne richting bestaat, waarop het antwoord in bevestigenden zin natuurlijk ook alleen door die enkelen wordt gegeven. Het zijn dezelfden die, erkennende dat er moderne eischen zijn, ook trachten aesthetisch moreel hun kunst daaraan te doen beantwoorden."
„ . . . De centra der drie groote steden moeten geheel worden omgebouwd; terwijl het toeval wil dat deze drie steden *alle drie* een nieuw raadhuis moeten hebben. Dat vraagstuk tracht Amsterdam op te lossen door zijn oude raadhuis op te eischen: maar het staat niettegenstaande dat, voor een moeilijker probleem, dan de beide andere steden, de vernieuwing van zijn voornaamste plein. Wanneer men bedenkt, wat dat beteekent, dan komt men tot het inzicht, dat

wel de allerbeste krachten zouden moeten samenwerken om te komen tot een kunstvol resultaat. Dat wordt immers verlangd, dat wordt geeischt zelfs, omdat men... er recht op heeft na zoo lange schoonheidsontbering; want men denkt onwillekeurig aan de klassieke Flora, aan de middeleeuwsche marktpleinen waarvan de heerlijkheid ons maar al te goed bekend is. En ongetwijfeld heeft het gemeentebestuur ook aan zoo iets gedacht, toen het de prijsvraag uitschreef, welke de Dam-bebouwing zou aangeven. Maar het uitschrijven van een prijsvraag en het geven van een goede algemeene oplossing is natuurlijk alleen niet voldoende, wanneer niet bovendien de prijsvraag-winnaar bij de uitvoering van het geheel wordt betrokken.
Immers wanneer de bebouwing niet in eene en dan natuurlijk zeer bekwame hand blijft, doch de bouwblokken ook aan verschillende gegadigden, met hun verschillende architekten worden verkocht, dan spreekt het vanzelf, dat, gegeven de bestaande toestand, aan een architektonische eenheid niet behoeft te worden gedacht. Zooveel architektonische hoofden, zooveel architektonische zinnen en meestal wat voor zinnen, is nu eenmaal het karakter van het architektengilde, dank zij de verschillende stroomingen, die in den laatsten tijd opnieuw het streven naar een zekere vastheid van beginsel en opvatting vertroebelen, en dus bemoeilijken.
De tijd is blijkbaar nog niet vol voor de oplossing van zulke belangrijke vraagstukken. Maar hoe kan dat ook wanneer men bedenkt, dat aan de schepping van een dergelijk stadscentrum in vroeger tijd, eeuwen werd gewerkt en dan nog bovendien in een vaste evolueerende lijn. Aan het naastbij liggend voorbeeld, aan de markt te Brussel staan gebouwen van eeuwen ontstaansverschil. En toch welk een eenheid. Dus niettegenstaande het groote verschil in karakter toch een harmonisch effekt. Hoe komt dat? Dat komt doordat elk gebouw als zoodanig karakter heeft, d.i. krachtens moreel aestische beginselen werd opgebouwd.
Dit voorbeeld bewijst bovendien, dat stijleenheid geen noodzaak is voor de eenheid als zoodanig, waarvan trouwens onze Dam zelf met Paleis en Nieuwe Kerk wel het treffendst voorbeeld is; want er is steeds eenheid dus schoonheid in de veelheid, wanneer de onderdeelen slechts karakter hebben. Maar daarom is ook het karakterlooze het allerergste, het meest hopelooze geval, het „non possumus" van het bereiken van een bevredigingsresultaat. Het vraagstuk tot oplossing der Dambebouwing is nu in zoover geheel anders, omdat daar, zonder langzame ontwikkeling, reeds dadelijk een eenheid wordt verlangd. Dit zou een prachtig vraagstuk zijn voor een architektonisch rijpen tijd, dus voor een tijd van stijlvastheid. Ook daarvan bestaan natuurlijk tallooze voorbeelden, van de vroegste oudheid af tot aan de 19de eeuw.
Daar wij nu zeker niet leven in een zoodanigen tijd, is natuurlijk het bereiken van een dergelijk resultaat volstrekt uitgesloten.
De eenige mogelijkheid van een langzamen groei van den Dam tot een monumentaal plein, ligt echter in de erkenning van het streven van dezen tijd en dientengevolge in een begin van bebouwing in modernen geest. De ontkenning echter daarvan, dus de uitvoering der bebouwing door hen, die nog geheel door de stijlarchitektuur zijn bevangen, is een „Lebensverneinung", die niet alleen de bedenkelijkste gevolgen moet hebben, maar ons bovendien in opvatting weer een halve eeuw terug zet. Het karaktervolle biedt immers uitsluitend de voorwaarde voor een mogelijke schoonheid, terwijl men dan ook zeker niet bevreesd behoeft te zijn voor eene disharmonie tusschen de architektuur van het Paleis en de Nieuwe kerk, en die moderne omgeving. Integendeel zal het zich zoogenaamd willen aanpassen aan die architektuur d. i. het karakterlooze, juist de eenige manier zijn om disharmonie te doen ontstaan."

GESCHENK VOOR HET VREDESPALEIS.

B. en W. te Den Haag hebben thans het voorstel gedaan om vanwege de gemeente een schenking aan het Vredespaleis te doen als bewijs van belangstelling van de gemeente, die het voorrecht geniet om als plaats waar het Vredespaleis verrijst, te zijn uitgekozen.
Als een passende schenking beschouwen B. en W. een hoofdtrap met toebehooren en verguld bronzen lichtdragers.
De kosten worden begroot op pl.m. *f* 52.000.
Ten einde den Gemeenteraad in staat te stellen dit voorstel volledig te beoordeelen, zal gelegenheid worden geboden tot bezichtiging van het Vredespaleis.

BERICHT.

MUSEUM VOOR KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

De Tentoonstelling van tafelgerei, messen, vorken en lepels, die in het Museum voor Kunstnijverheid te Haarlem in den loop van deze week zal geopend worden, is buitengewoon geslaagd, niet minder dan 780 voorwerpen uit verschillende tijdperken vanaf de middeleeuwen tot in de tweede helft der vorige eeuw werden bijeen gebracht, die ons de meest eigenaardige opvattingen en de meest verschillende bewerkingen doen zien.
Het behoort zeker tot de grootste zeldzaamheden, in ons land eene dergelijke verzameling vanaf de kostbare met goud en zilver bewerkte tot de meest eenvoudige exemplaren met in hout gesneden heften, bijeen te zien — waarbij elk voorwerp zijn eigen karakter draagt en zijn eigen geschiedenis heeft.
Het plan bestaat, de Tentoonstelling gedurende drie weken geopend te houden.
De catalogus der inzendingen met eene korte inleiding zal gedurende de Tentoonstelling voor belangstellenden verkrijgbaar zijn.

DE NIEUWE WALENKERK

op de Keizersgracht zal van Mei tot October buiten dienst gesteld worden wegens een inwendige verbouwing, hoofdzakelijk noodig voor het plaatsen van een nieuw orgel. Dit nieuwe orgel, waarvoor het geld is bijeengebracht door de gemeenteleden, maakt het noodig, dat de onderbouw van het tegenwoordige instrument wordt vooruitgebracht tegelijk met het spreekgestoelte. Tevens wordt dan van de gelegenheid gebruik gemaakt om andere werken uit te voeren, die reeds lang noodig waren: als het veranderen van de lantaarn, waardoor de zaal haar licht ontvangt, het bekleeden van stoelen en het schilderen van het gebouw.

NIEUW RAADHUIS TE ROTTERDAM.

Volgens mededeeling van den Burgemeester in de Donderdag l.l. gehouden Raadszitting, zijn uitgenoodigd om vóór 3 November 1912 een ontwerp voor den bouw van een nieuw Raadhuis in te zenden, de volgende architecten: K. P. C. de Bazel te Bussum, M. Brinkman en C. B. van der Tak te Rotterdam, prof. Henri Evers te Delft, C. N. van Goor en W. F. Overeynder te Rotterdam, prof. J. F. Klinkhamer te Delft, W. Kromhout Cz. te Rotterdam, J. A. G. van der Steur te 's-Gravenhage, Jan Stuyt te Amsterdam.

PRIJSVRAGEN.

I. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.

II. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, „LANDELIJKE WONING" van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).

III. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).

IV. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

V. Prijsvraag voor een Affiche voor de Internationale Gas-Tentoonstelling te Amsterdam, programma in No. 9, inlevering 29 April 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1311de Gewone Ledenvergadering. — Moderne bouwkunst in Amerika (Slot). — Een nationaal geschenk (Vervolg). — De affichekwestie op de Vergadering van het Kunstenaars-Verbond. — Ingezonden. — Tentoonstelling van kleurproducten. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. -:-
Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWINTIGSTE JAARGANG No. 15. ZATERDAG 13 APRIL 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN
BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1312e GEWONE LEDENVERGADERING ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 17 APRIL E.K. DES AVONDS TE **8.30** UUR IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".
Agenda.
1. Opening en Notulen der 1311de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren C. Rol, Jan Baanders. A. H. Jansen en J. F. Staal Jr. als gewone leden van het Genootschap.
4. Ballotage van de heeren D. Goldschmeding Jr. en A. van Vliet, als gewone leden voorgesteld, respectievelijk door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers, en J. H. Walle Jzn. en J. Roosing Jr.
5. Voorstel van het Bestuur tot het houden eener ledenvergadering op Woensdag 1 Mei, e.k.
6. Voorstel van het Bestuur tot goedkeuring en vaststelling der concept-statuten zooals deze door de Herzieningscommissie zijn ingediend.
7. Bepaling van de onderwerpen der Genootschapsprijsvragen, welke in dit jaar zullen worden uitgeschreven. In herinnering wordt gebracht dat deze volgens artikel 8 van ons Huishoudelijk Reglement zullen bestaan uit: 1e. Een openbaar bouwwerk, 2e. een burgerlijk gebouw, 3e. een constructief détail, 4e. een decoratief détail op bouwkundig gebied, 5e. een dito op nijverheidsgebied en 6e. een schriftelijke verhandeling.
7a Aanwijzing van zes leden die met het Bestuur de Jury zullen benoemen.
8. Behandeling van de vraag uit de vragenbus met de strekking: „Is 't te overwegen het Bestuur der Nederd. Herv. Gemeente te Amsterdam te vragen een prijsvraag uit te schrijven voor een te stichten kerkgebouw?"
9. *Voordracht met lichtbeelden* van den heer E. Flesseman Jr. w. en e. i. te Amsterdam getiteld *„Electriciteit in het Woonhuis"*.
10. Rondvraag en sluiting. JAN DE MEIJER, *te Secr.*

EEN NATIONAAL GESCHENK
DOOR PROF. A. J. DERKINDEREN.

Vervolg van pag. 106.

Oudtijds was bijna elk voorwerp een kunstwerk. Daarom verzamelen wij ze in onze Musea en zien wij hoe ook een eenvoudig gebruikt voorwerp uit vroeger tijden harmonieert met de hoogste kunstwerken. Het is dit dat sedert eeuwen bezig is zoo geheel anders te worden: de directe gebruikswaarde en de goedkoopheid der dingen beheerschen steeds meer hun samenstelling en bewerking; van kunstvoorwerpen met een eigen karakter zijn ze verworden tot karakterlooze fabrieksproducten. Het proces werd natuurlijk op enorme wijze bevorderd door de uitvinding op tallooze machines; maar het begon vroeger, het begon met het verbreken der oude gildewetten, die het aantal gezellen en leerlingen in één werkplaats, en onder één meester, beperkten. Die beperking immers wat ook in ander opzicht hare bedoeling geweest zijn moge, zij behoedde het innige verband tusschen ontwerper en uitvoerder en daarmede een der eerste voorwaarden voor kunstrijken arbeid. De opheffing er van bevorderde de groote verwijdering tusschen Industrie en Kunst, die wij thans als een droevig maatschappelijk verlies hebben te betreuren: aan de eene zijde zien wij de werkwijze der fabrieken met een steeds uitgebreider personeel, een steeds grooter wordende scheiding tusschen bedenker en arbeider, aan de andere zijde der kunstenaar die zich steeds moet terugtrekken omdat hij in het eigen handwerk, in het ongestoorde en innige verband tusschen gedachte en daad, de grondslagen voor alle kunstleven te behoeden heeft.
Een bijzondere plaats wordt in dit conflict door kunsten als het Glasschilderen ingenomen.
De verschillende bewerkingen, die van het eerste ontwerpen af tot de geheele voltooïng moeten geschieden, maken voor den „Meester" eenige hulp inderdaad onontbeerlijk. Maar het is duidelijk dat hij door een zelfbeperking, als door de Gildewetten bedoeld werd, door het behouden van een kleine werkplaats ook de grondslagen voor rechten artistieken arbeid behouden kan. Dan wordt de arbeid zoo verdeeld dat de „Meester" al het essentieele van den arbeid doet, de gezellen het bijkomstige naar hun bekwaamheid, en dan werkt de Meester-glasschilder naar geen ander beginsel dan Jozef Israëls, die ook zijn eigen doek niet fabriceerde noch zijn eigen lijst. Het kan echter ook anders. Men kan ook een groote werkplaats hebben met een aantal werklieden, niet beperkt door de inventie-kracht van den meester, maar door de vraag van den dag. En dan is het industriëele element ingevoerd en de kunst bedreigd, tenzij een zeer bijzondere en wellicht nog niet bekende inrichting de groote bezwaren weet te ondervangen. Maar hoe dit in de toekomst zijn zal, zeker mag het toch wel heeten dat men het niet als van zelf sprekend mag aannemen, dat b.v. ontwerper en uitvoerder van een geschilderd raam afgescheiden van elkaar moeten worden gedacht.

En wat heeft men nu een zoo eminenten Staatsman als Jhr. de Marees van Swinderen in de Tweede Kamer laten verkondigen! Ik neem het alweer woordelijk over uit de Handelingen:

„Men weet in het algemeen, dat bij gekleurde glazen als „hier bedoeld, men te maken zal hebben met den artiest „en met den industreel".

Maar volgens de hier uiteengezette beginselen zou dit immers aldus moeten luiden:

„Men weet in het algemeen dat voor gekleurde glazen „als hier bedoeld, gezocht moet worden naar een kunste„naar die het ontwerpen en het uitvoeren van het ge„vraagde kunstwerk op zich nemen kan".

Ik mag natuurlijk niet vergen, dat dit door Z.Ex. zou zijn gezegd en evenmin dat dit inzicht voor de ramen van het Vredespaleis gevolgd ware. Maar wel mag men zich er over verbazen, dat de raadgevers van den Minister hem verzwegen hebben, dat dit inzicht onder Kunstenaars voorstanders vindt. Daardoor kwam de Minister ook tot de zoo onjuiste conclusie: „Wil de heer de Stuers een „Prijsvraag hebben, dan moet hij beginnen met een Prijs„vraag voor het ontwerp en een voor de uitvoering".

Dit is zoo zeer in strijd met alle ervaringen, dat een dergelijke complicatie zich nog nimmer, naar mijn weten, heeft voorgedaan. Wel kan men zich denken, dat men een Prijsvraag uitschrijft voor een ontwerp, en dan den bekroonde opdraagt òf zelf zijn ontwerp uit te voeren òf de uitvoering te bezorgen en te bewerken.

Maar de Minister was door zijn adviseurs blijkbaar al te zeer op een dwaalspoor geleid. Want wat is er ten slotte geschied? Men verneemt niets van een ontwerp, maar „er is gevraagd aan een firma: hoe zoudt gij denken dat „er uitgevoerd moet worden?" En de zaak werd nog eens werkelijk onduidelijk gemaakt (hoewel zeker met de beste bedoeling) toen de heer Van Karnebeek herhaaldelijk sprak van „de firma" en van den teekenaar, die gewoonlijk „voor haar werkt en ook voor ons werken zal!"

Het benam de belangstellenden de laatste hoop, dat in dit debat over een kunstwerk, dat een nationaal geschenk zou behooren te zijn, ook maar een enkele maal de naam genoemd zou worden van den kunstenaar, die voor het werk, als zijner handen werk, aansprakelijk zou wezen. En zonder noodzaak is daardoor deze Regeerings-opdracht, die in ons land een zoo schoone opwekking en een aanleiding tot een bijzonder werk van Kunst had moeten wezen, geheel behandeld als ware er slechts sprake van een industrieel product, waarbij de verantwoordelijkheid van een met name genoemd Kunstenaar kon worden voorbijgezien.

* * *

Ik ben ervan overtuigd dat de voor onze Kunst zoo gewichtige belangen, die ik hier ter sprake mocht brengen, breeder uiteenzetting en behandeling zeker verdienen zouden, en dat een persoonlijke meening in zaken van zoo algemeene beteekenis steeds een slechts betrekkelijke waarde hebben kan. Gaarne echter betuig ik ten slotte, dat ik buitengewoon verheugd zou zijn indien onze Kunstenaars-genootschappen deze belangen der Kunst in hunne bemoeiingen zouden willen opnemen; het bewijs zou er door geleverd worden dat onze moderne Kunstenaars, zooals hunne voorgangers in groote vroegere tijden, toonen te begrijpen welk gewicht ook voor hen en hunne kunst gelegen is in *een goede organisatie*.

A. J. DER KINDEREN.

NASCHRIFT.

Geruimen tijd nadat dit artikel, onder den indruk der juist gepubliceerde besprekingen, was samengesteld, las ik in het *Handelsblad* het navolgende bericht:

„Naar wij vernemen is aan den heer A. Le Comte, Direc„teur van het Museum Lambrecht van Meerten te Delft, „opgedragen *de Ontwerpen te maken* voor de zeven „ramen in gebrand glas voor het Vredespaleis, die het „geschenk van Nederland aan de Carnegie-Stichting „zullen vormen".

Het stelt nogmaals de geheele geschiedenis in het allerzonderlingste licht! Want bij het vele dat wij gehoord hadden was dit ons waarlijk nog onbekend gebleven. En nadat er uren lang gesproken is over den glasbrander, alsof in hem eigenlijk alles vereenigd was, brengt de „Courant" ons eindelijk het verrassende nieuws van een Ontwerper!

Maar zelfs aan dit bericht moest iets ontbreken: het vermeldt niet door wien de opdracht gedaan is!

A. J. D. K.

EEN INSTITUUT DER KUNSTEN. *)

Prof. Derkinderen heeft in zijn artikel, dat in de voorgaande kolommen van dit orgaan verscheen, rechtstreeks aangedrongen op de wederinstelling van een instituut der kunsten, dat bij voorkomende gevallen de regeering zoowel als de stedelijke overheid van raad zou kunnen dienen. En voorzeker een ieder, die zijn belangrijk artikel heeft gelezen, zal moeten erkennen, dat de door hem aangevoerde argumenten in hooge mate het groeiend besef moeten versterkt hebben, hoe dringend noodig de instelling van een zoodanig adviseerend lichaam is. Immers thans reeds, en ook professor Derkinderen komt dit getuigen, kan zoomin 's Lands regeering als de stedelijke overheid uitkomen zonder advies, wanneer het om belangrijke kunstaangelegenheden gaat, en zoolang een erkend adviseerend lichaam niet bestaat, is het onafwendbaar dat, ondanks alle goede en strikte bedoelingen, vastheid en klaarheid van handelen blijft ontbreken en de invloed van gansch toevallige persoonlijke relaties, zoowel als die, door intrigue verkregen, nimmer geheel buitengesloten kunnen worden. Recente voorbeelden hiervan liggen helaas voor het grijpen.

Het is echter niet het doel van dit schrijven, de noodzakelijkheid van een dergelijk instituut te bepleiten, door de gevolgen van de recente misvattingen nader aan te toonen.

Trouwens, zij zijn bekend en werden reeds elders besproken; daarenboven, wanneer ik wel ingelicht ben, werd de behoefte aan een adviseerend instituut reeds in Regeeringskringen, zoowel als in de kringen der kunstenaars gevoeld, lang voor dat deze misvattingen werden begaan.

Alles zal echter afhangen van de wijze waarop eventueel dit kunst-instituut zal worden samengesteld, of het vruchtbaar en met wijd inzicht voor de groote kunstbelangen zal kunnen werkzaam zijn, en ik acht het zeer wel mogelijk dat wij, welbezien, oprecht verheugd hebben te zijn, dat 's lands regeering het de laatste zestig jaren zonder een dergelijk instituut heeft gesteld.

Daardoor staan wij thans voor een nieuw feit, onbelemmerd door oude en verouderde tradities, en zal de oplossing van dit vraagstuk gezocht worden met volle erkenning van onze moderne inzichten, en niet slechts als de voortzetting van een oude regeling zonder meer. En dit toch is alleen dan mogelijk, wanneer duidelijk vooropgesteld wordt dat een instelling als de hierbedoelde, hoewel permanent als lichaam, in hare bestanddeelen vlottend zal moeten blijven, met andere woorden: dat de personen die er deel van zullen uitmaken nimmer voor het leven zullen worden benoemd.

*) Dit artikel is eveneens uit de Gids overgedrukt.

Dit toch is wel een allereerste eisch, en zonder de vervulling daarvan zou mijns inziens de tegenwoordige toestand, hoe bedenkelijk hij ook is, verre te verkiezen zijn boven de instelling van een instituut, dat onvermijdelijk mettertijd een reactionaire en belemmerende macht zou uitoefenen.

Een benoeming voor het leven van de leden voor dit adviseerend lichaam zou beteekenen, dat wij een instelling gingen vestigen, waartegen iedere jonge generatie op nieuw zou hebben te strijden en die nimmer het vertrouwen zou hebben van de kunstenaars, wier belangen zij zou heeten voor te staan.

Nemen wij één voorbeeld, en bij voorkeur als voorbeeld juist een beginsel waar professor Derkinderen zelf in de eerste rijen voor strijdt al sinds jaren, — de reorganisatie van het gansche kunstonderwijs. Alleen een volkomen reorganisatie zal in staat zijn een einde te maken aan den tegenwoordigen, redeloozen toestand, waarbij het kunstonderwijs verstoken blijft van het ambacht, en het ambachtsonderwijs verstoken blijft van de kunst; waardoor een scheiding van schoonheid en noodzakelijkheid bestendigd wordt, die de kunst gestadig tot verwildering moet drijven en het ambacht gestadig doet verdorren, en aldus die twee elementen gescheiden houdt, van wier samengaan juist de cultuur der beeldende kunsten geheel afhankelijk is.

Men denke zich nu de voorbereiding van een dergelijk moeilijk vraagstuk, opgedragen aan een adviseerend lichaam dat voor een groot deel zou bestaan uit de overlevenden van vroege generaties, voor wie dit gansche kunstonderwijsvraagstuk nimmer een punt van overweging heeft uitgemaakt.

Men denke zich eens, om 't nog precieser te zeggen, hoe deze adviespudding zou uitvallen wanneer hij bereid werd door de sommiteiten van de Haagsche schilderschool of hun directe volgelingen, gesteund door enkele voorgangers der literaire beweging van '80, artiesten allen, voor wie de kunst nimmer anders dan een buitenmaatschappelijke beteekenis heeft gehad.

Wanneer een instituut als waarvoor wij pleiten in deze tijden vruchtbaar zal kunnen werken, zal dit alleen dàn mogelijk zijn indien bij de samenstelling voluit rekening wordt gehouden met de bewegelijkheid der inzichten, en die bewegelijkheid voortdurend in dit college vrijelijk toe kan vloeien, en iedere samenstelling vermeden wordt die tot overheerschïng van gestolten meeningen moet voeren, geuit door persoonlijkheden, voor wie het verleden meer dan de toekomst beteekenis heeft.

Een dergelijk adviseerend lichaam samengesteld uit voor het leven benoemden zou een voortdurende belemmering worden, en een bron van noodeloozen strijd en krachtsverspilling, waartegen tijdig te waarschuwen plicht is.

Te meer daar de juiste grondslagen voor de samenstelling van een instituut der kunsten in deze tijden duidelijk zijn, thans, nu het beginsel van organisatie zoo sterk bij de kunstenaars op den voorgrond is getreden, en het zeker op den weg van het bestaande Verbond der kunstenaars-organisaties is gelegen, die personen aan te wijzen telkens voor een zekeren termijn, waaruit de regeering het haar adviseerend lichaam telkens opnieuw zou kunnen kiezen.

Dat professor Derkinderen voor de instelling van een instituut der kunsten heeft gepleit, een instelling die wij zoozeer van noode hebben, is een verheugend feit; maar wij moeten verder gaan, en er ook voor waken, dat een dergelijk instituut niet tot stand komt, wanneer het niet alle waarborgen geeft, dat het nimmer kan worden een reactionair en achterlijk element in het kunstleven, maar immer zal blijven de heldere spiegel van het levende, bewegende en groeiende kunstinzicht.

R. N. ROLAND HOLST.

HET ADRES INZAKE DAMBEBOUWING.

In het „Handelsblad" van j.l. Zaterdagavond schrijft de heer DE BAZEL een stukje onder den titel *„De Dambebouwing"*, en met dezen aanhef:

„Nu door het bouwkundig genootschap „Architectura et „Amicitia" wederom in een adres aan den Raad der ge„meente Amsterdam *positief* en *onvoorwaardelijk* ver„klaard is, dat het uitschrijven van prijsvragen *het* middel „is om schoone bouwkunst te doen verwekken, en spe„ciaal inzake de Dambebouwing de keus zal geven uit „werken van de beste Nederlandsche architecten, kan „het zijn nut hebben, hoewel ik het tegenover dit sym„pathieke jeugdige enthousiasme, noode doe, dezen prijs„vragenkolder nog eens van vak- en kunststandpunt „kritisch te bezien.

„Ik meen dit te mogen doen omdat wellicht niemand mij „er van verdenken zal de ontwikkeling van een nieuwe „en moderne architectuur, niet van ganscher harte ge„negen te zijn.

„Niettemin wekt eene actie, als in de laatste weken te „dezer zake gevoerd en de besprekingen die soms op „Babylonische spraakverwarring geleken, bij mij ge„lijken, indruk, als het zien schudden aan een boom met „onrijp fruit.

„De vruchten zullen wel vallen, maar die er in bijt trekt „zeker 'n zuur gezicht".

Tegen deze uitlating moet worden opgekomen omdat:

1°. strekking en inhoud van het adres niet juist zijn weergegeven; daarin toch is *niet* positief en onvoorwaardelijk uitgesproken dat het uitschrijven van prijsvragen in 't algemeen *het* middel is om schoone(!) bouwkunst te doen verwekken; dit zal ook wel niemand willen beweren.

2°. in genoemd artikel het Genootschap in 't openbaar wordt gekleineerd door de weinig vleiende uitdrukking van *prijsvragenkolder* waarmede het zou zijn behebt.

Ware de heer DE BAZEL ter vergadering geweest, dan zou hij geen spoor van kolder (is in letterlijken zin: hersenwaterzucht bij paarden, waardoor de dieren geheel stompzinnig worden) hebben kunnen ontdekken. De zaak der Dambebouwing is breedvoerig en met de noodige ernst besproken, niet uitsluitend door jeugdige enthousiasten, en ten slotte is tot zending van het adres besloten met vrijwel algemeene instemming.

Het komt mij voor dat i.c. de heer DE B. geen goed voorbeeld geeft; een lid toch dat een goed lid van het Genootschap zijn wil, dient ter vergadering te komen wanneer belangrijke zaken aan de orde zijn, teneinde daar van zijne inzichten te doen blijken; is hem dat niet mogelijk, dan staat het Genootschapsorgaan voor hem open om zijne stem in 't belang der zaak te doen hooren. Laat hij evenwel ook die gelegenheid voorbij gaan, en wil hij na het vallen van een besluit toch nog eene nabetrachting houden over een daad van zijn Genootschap, dan is m.i. een dagblad niet de eerstaangewezen plaats, maar dient hij zijne beschouwingen, welke uit den aard der zaak voor zijne medeleden meer waarde kunnen hebben dan voor den dagblad-lezer, te geven in een vakblad, i.c. *„Architectura"*.

En nu ik toch hierover schrijf, zou ik het Bestuur van A. et A. in overweging willen geven voor 't vervolg zaken van belang, als de Dambebouwing e.a., waarover het

Genootschap zich zal gaan uitspreken, voor te bereiden in *huishoudelijke* vergadering; dit zal in vele gevallen de bespreking zeker gemakkelijker en vruchtbaarder doen zijn dan in eene onvoorbereide openbare vergadering mogelijk is. Wanneer wij werkelijk er naar streven willen het aanzien van onze professie naar buiten te verhoogen, dan dienen we kwestieuse punten binnenskamers te behandelen en tot klaarheid te brengen. Door bij elke gelegenheid in 't openbaar te laten uitkomen hoeveel moeite het kost in onze kringen om tot overeenstemming te komen, kan onze zaak ernstig worden geschaad, en wordt de mogelijkheid geschapen dat ten slotte niet meer naar ons geluisterd worden zal. Om eens een voorbeeld te noemen: het moet toch op de buitenwereld een zonderlingen indruk hebben gemaakt dat inzake de terreinkeuze voor het Koloniaal Instituut drie bouwkundige vereenigingen drie in strekking geheel tegenstrijdige adressen bij het Gemeentebestuur indienden, met als onvermijdelijk gevolg dat aan geen der adressen eenige aandacht werd geschonken.
Zóó wordt *verlies*, wat, bij een op gezonde basis gestelde samenwerking, *winst* had kunnen zijn.

PAUL J. DE JONGH.

VAN DE OUDE AARDE EN HET NIEUWE WETEN.

V. VAN DE LIEFDE TOT HET SCHOONE.

ALS er tegenwoordig dikwijls over geklaagd wordt, dat er zoo weinig écht schoons voortgebracht wordt, dan is deze klacht geenzins ongegrond. Ware schoonheid is schaars in onze dagen, schaarscher nog dan 't vorig jaar door de groote droogte de snijboonen en de peultjes.
Dit betreurenswaardig feit moet natuurlijk zijn gegronde reden hebben; en er bestaan inderdaad meerdere redenen voor.
Een der voornaamste wordt gevonden in de weinige echt gemeende liefde tot het schoone, levend in de harten, zoowel der hedendaagsche leken als der kunstenaars. Het werd reeds zoo dikwijls herhaald: de kunst staat nagenoeg buiten het leven tegenwoordig; het is zoo iets als een quantité négligable, zij valt buiten de groote stroomingen die het karakter onzer maatschappij bepalen; zij leeft niet *in* maar staat *naast* het wereldbewegen van onzen tijd.
Hoe zonderling het ook klinken moge, dat hierboven ook de kunstenaars worden genoemd; toch is het helaas 'n besliste waarheid, dat ook de liefde van de meesten dezer niet volkomen zuiver op de graat genoemd kan worden. Dit wordt bewezen door het feit, dat bijna algemeen geen voldoende zorg (dat is liefde) aan het werk besteed wordt.
Met uitzondering van het werk der besten en der grootsten, is dat den meesten kunstwerken duidelijk aan te zien. Men voelt dit instinctmatig, als het ware: de maker had het beter gekund, als hij zich maar geheel aan zijn werk had willen geven. Het is on-af, onverzorgd — oppervlakkig, in een woord: onzuiver. En de leek die niet weet, waar zijn onverschilligheid in schuilt, voelt toch maar al te duidelijk, dat zijn gevoel door dergelijk werk niet bevredigd wordt. Zoo kan dus de onbewuste liefde der leken voor oude kunstwerken niet geheel op rekening der Conventie geschoven worden.

AFGESCHEIDEN (ofschoon niet geheel) hiervan bestaat er nog een andere voorname oorzaak, welke de geboorte van groote schoonheid op het gebied van monumentale kunst belemmert. Het is deze: dat het ontwikkeld publiek, de intellectueelen en gefortuneerden, zoo weinig voor degelijke kunstwerken over hebben. Wil men hier al tegenin brengen, dat dit niet juist is, daar tegenwoordig reuzenbedragen voor schilderijen en antiquiteiten uitgegeven worden, dan doet dit aan de waarde dezer redeneering niet veel af; daar iedereen wel weet, dat het niet steeds uit zuivere liefde of sympathie is, dat dergelijke sommen voor een bepaald soort kunstwerken besteed worden.
Voor 't grootste deel — het behoeft nauwelijks herhaald — wordt de kunst- sport of jacht, uit zucht naar unicum, bezit, „bluf" en speculatie geboren. Ja, dat laatste vooral. Goede, mits gemaklijk verplaatsbare (dus makkelijk handel- en verhandelbare) kunstwerken bleken, en blijken nog steeds, heel wat voordeeliger en solider belegging dan véle effecten!
Maar laat ons deze stemming bedervende jeremiade beëindigen. ('t Helpt toch niet!) en ons voor eenige oogenblikken verkwikken, met de tijden te gedenken, dat kunst nog één was met kultuur, en daarbij hopen, dat die heerlijke tijd weer spoedig aanbreken moge.
Een merkwaardig geval van echte liefde tot de kunst (of zou hier eerder van „hartstocht" moeten gesproken worden?) staat vermeld in Genevay's werk: „*Le Style Louis XIV. Charles Le Brun et son temps*". Dit verhaal is vooral hierom zoo merkwaardig, omdat de groote hartstocht voor kunst van een vrek er uit spreekt. 't Volgende uittreksel ervan moge hier een plaats vinden.

KARDINAAL MAZARIN EN ZIJN KUNSTWERKEN.

DEZE beroemde Kardinaal van Lodèwijk XIV was even hartstochtelijk op kunstwerken verzot als op goud. Het bezit van beide waren zijn hevigste passies.
In zijn schitterend paleis lagen de kunstschatten als opgestapeld. Hij bezat uitgebreide verzamelingen van juweelen, gesneden steenen, goud- en zilverwerken, tapijten, meubelen, schilderijen, bronzen, antieke marmeren beelden enz.
Graaf de Brienne verhaalt, hoe de Kardinaal — van zijn geneesheer de treurige tijding vernomen hebbende, dat hij nog slechts twee maanden te leven had — op waarlijk aangrijpende wijze van zijn kunstwerken afscheid nam.
„Ik liep — zoo verhaalt de Brienne — op zekeren dag in de nieuwe appartementen van het Paleis. Ik was in de kleine galerij, waar men een geheel in wol uitgevoerd wandtapijt zag, Scipio voorstellende. Dit tapijt had vroeger aan maarschalk Saint-André behoord; het was 't schoonste dat de Kardinaal bezat.
Ik hoorde hem komen, door het geruisch dat zijne pantoffels maakten, die hij achter zich aan sloffen liet, op de manier van een zeer lijdend man, of van iemand, die pas eene ernstige ziekte doorstaan heeft. Ik verborg mij achter het tapijt en hoorde hem zeggen:
„Ik moet dat alles verlaten ...."
(„Il faut quitter tout cela ....")
Bij elken stap hield hij op, want hij was zeer zwak, en hield zich nu hier, dan dáár aan vast. De oogen richtende, nu op dit, dan weer op een ander voorwerp, zuchtte hij uit 't diepst van zijn hart: „Ik zal dat alles verlaten moeten!" („Il faudra quitter tout cela!....") en, zich omwendende, voegde hij eraan toe: „En ook dàt nog! Wat heb ik geen moeite gehad, om al deze voorwerpen te verwerven! Kan ik ze zonder smart verlaten?... Ik zal ze niet meer zien, niet meer, waar ik heen ga ..." („Et encore cela! Que j'ai eu tent de peine à acquérir ces choses! Puis-je les abandonner sans regrets?... Je ne les verrai plus, plus, où je vais ..."

„'n Diepe zucht ontsnapte me — zoo vervolgt graaf de Brienne — en de Kardinaal hoorde dat. „Wie is daar, riep hij, wie is daar?" — „Ik ben het, Monseigneur, ik wachtte het oogenblik, waarop ik Uwe Eminentie zou kunnen spreken ..."
Hij was in zijn grijs-gevoerde kamerjapon en had zijn nachtmuts op het hoofd en zei tot mij: „Geef me de hand, ik ben zéér zwak, ik kàn niet meer, ik kàn niet meer ..."
„Uwe Eminentie zal wèl doen met te gaan zitten", antwoordde ik; en ik wilde een stoel voor hem halen. „Neen, sprak hij, ik wil liever loopen, en heb iets in mijn bibliotheek te doen". Ik presenteerde hem mijn arm, en hij leunde erop. Hij wenschte niet, dat ik hem over zaken spreken zou.. „Ik ben niet meer instaat ze aan te hooren; spreek er den Koning over, en doe dan wat hij verkiest; ik heb wel àndere dingen in m'n hoofd!" — en „op zijn gedachten van daareven terugkomend, zeide hij: „Zie daar, mijn vriend, dat schoone schilderij van Corregio, en daar die Venus van Titiaan, en daar die onvergelijkelijke zondvloed van Antonio Carrachio; ik weet, dat ge van schilderijen houdt, en dat ge er goed verstand van hebt. — Oh! mijn arme vriend, ik moet dat alles verlaten.... Vaarwel, dierbare schilderijen die mij zooveel gekost hebben en die ik zoozeer liefgehad heb...."

Welk kunstenaar zal deze stervende stem niet hooren? Welk gemoed wordt er niet door ontroerd? Is het hier de plaats niet om te fluisteren: „*Tristior morte*".
(Aldus Genevay.)

WALENKAMP.

EEN NEDERLANDSCH OPENLUCHTMUSEUM.

Door een groep bekende Nederlanders wordt gepoogd te komen tot de Oprichting van een Nederlandsch Openluchtmuseum. Deze heeren noodigden belangstellenden uit tot bijwoning eener Vergadering welke op 23 April e.k. te half twee ure gehouden wordt in Musis Sacrum te Arnhem om deze oprichting te bespreken.
Aan hen, die het voorrecht hadden kennis te maken met een openluchtmuseum, zal het belang hiervan niet behoeven betoogd te worden.
Verondersteld mag worden dat velen, hetzij uit afbeeldingen, hetzij uit beschrijvingen, of door persoonlijke kennismaking, bekend zijn met de Openluchtmusea b.v. te Stockholm, bij Kopenhagen en bij Christiania. (Men herinnere zich de reisschetsen van den heer M. de Klerk in deze kolommen verschenen.)
Zij ook zullen naar waarde de voortreffelijkheden van deze instellingen weten te schatten, welke een getrouw beeld geven van wat de beschavingsgeschiedenis van een volk, zijn woning en familieleven in den uitgebreiden zin betreft. Zij leveren stof voor vergelijkende studie, zoowel voor den geleerde als voor den practischen handwerker, den landbouwer enz.; zij leveren motieven voor den architect en den beeldhouwer, materiaal voor den schilder, stof voor het ontwaken en ontwikkelen van de volkskunst.
Met vertrouwen, meenen wij, mogen zij, die thans pogingen in het werk stellen om te komen tot de oprichting van een Nederlandsch Openluchtmuseum, staat maken op de belangstelling van allen en den steun van velen in den lande ter bevordering van een onderwerp dat zóó nauw is samengeweven met de belangen van heel het Nederlandsche volk.
Wij hopen ernstig dat deze belangstelling in ruime mate aanwezig zij en het gewaardeerd pogen het gewenschte resultaat moge hebben.
Van de hand des heeren F. A. Hoefer te Hattem verschijnt eerlang een artikel over „Een Nederlandsch Openluchtmuseum", voor welk artikel zonder twijfel belangstelling levendig zal zijn.

BEURSGEBOUW VOOR DE VEREENIGING VAN DEN EFFECTENHANDEL TE AMSTERDAM. JOS. TH. J. CUYPERS CIV. BWK. INGR. — ARCHITECT.

DE GEVEL AAN HET BEURSPLEIN.

Bij deze geometrale afbeeldingen der gevels dient ter toelichting omtrent de materialen:
Op een onderbouw van ruwe granietblokken, die uit eene mengeling van vier tinten groen en grijs is gevormd, en afgesloten wordt door een gepolijsten lichtgeelgrijzen band, sluit de hoofdverdieping aan met een witsteenen band, waaruit de hoofdhoeken van den bouw door 't zelfde materiaal tot aan de kroonlijst duidelijk worden afgeteekend op de plaatsen waar ook inwendig de groote zaal de verdeeling beheerscht.
Rond de ingangen wordt het graniet gepolijst, is daardoor aangenamer in aanraking en dieper van toon.
De muren worden opgetrokken in kleurigen baksteen van een niet gladden handvorm, die dus spel in de kleur geeft.
De vensters, die in den muur zich donker afteekenen worden omgeven door roomkleurig terra cotta, waartegen het donker teakhout der vensterkozijnen duidelijk spreekt.
De dakbedekking is van leien, waarvan de kleur gescheiden wordt van 't rood in den baksteen, omdat de tweede verdieping met hare smallere vensterverdeeling, door zooveel meer terra cotta omsloten, verder bemetseld is uit grijzen baksteen, die aansluit met de heldere kroonlijst van terra cotta.

HOOFDVERDIEPING.

De inrichting dezer verdieping beheerscht de samenstelling van het geheele gebouw. De eigenlijke Beurszalen zijn hier gelegen.
De onderlinge distributie is zoodanig te regelen dat het verkeer zoo eenvoudig en vlug mogelijk kan geschieden tusschen Beurszaal eenerzijds en de telegraaf-telefoon van de gemeente of van het Rijk anderzijds, verder nog de openbare Beurszaal, waar ook de bezoekers der Koopmansbeurs worden ontvangen.
Doordat de cellen voor den Gemeentelijken telefoondienst in de societeitslokalen werden ondergebracht, kon een afzonderlijke ruimte daarvoor worden bespaard.
Het terrein heeft bezwarende eigenschappen, als de scheefheid van de Zuidergrens langs de Papenbrugsteeg en de Noordergrens langs de perceelen der buren; daarbij de omstandigheid, dat de Papenbrugsteeg, slechts 3 Meter breed zijnde, te weinig licht verschaft voor de benedenlokalen, en het Noordelijk deel van het terrein eenigszins schuil gaat achter den Zuid-Oostelijken hoektoren van de Koopmansbeurs.
De smalle Warmoesstraat, die slechts 7 Meter breed is, maakt het niet gewenscht, om kleine lokalen op zijverlichting aangewezen daar langs te brengen.
Aangezien de natuurlijke plaats voor den hoofdingang, met daarbij behoorende vestibule, is aan het Beursplein, en deze van 8 tot 10 M. diep zijn, moet de groote Beurszaal met een breedte van 30 Meter en een lengte 40 M. binnen de muren, naar de Warmoesstraat geschoven worden. Deze Beurszaal wordt verlicht door hoogstaand zijlicht maar vooral ook door bovenlicht. De toiletinrichtingen zijn toegankelijk door de Openbare Beurszaal en van uit de Societeitsvestibule. (Wordt voortgezet.)

*) Deze toelichting werd overgenomen uit eene brochure, geschreven door den Architect en bestemd voor de leden der Vereeniging.

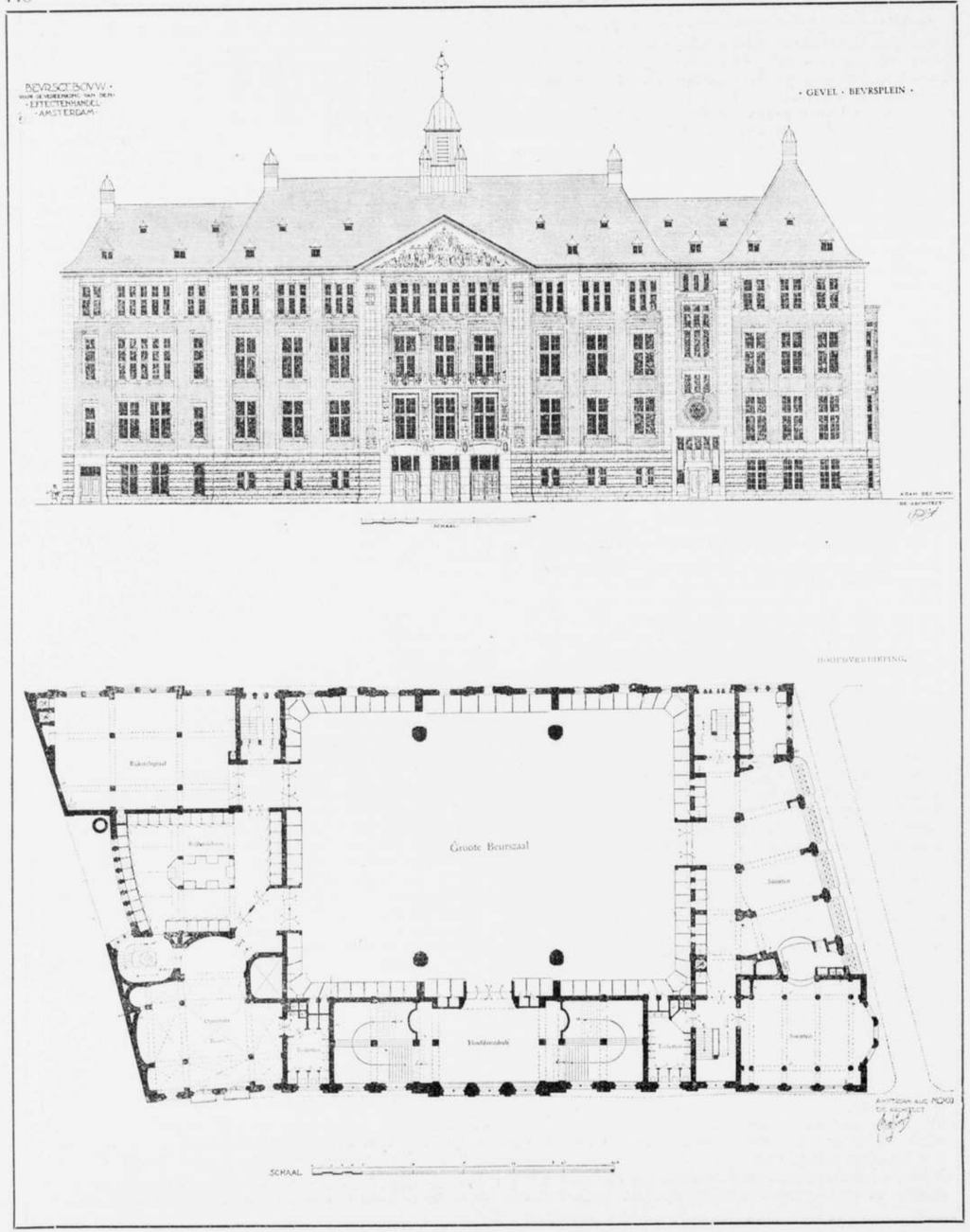

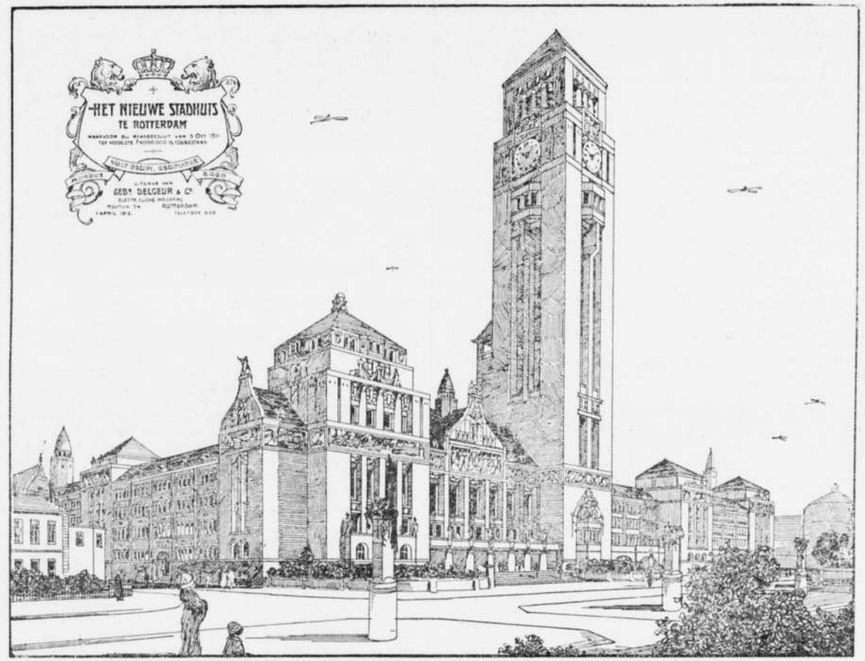

HET NIEUWE STADHUIS TE ROTTERDAM.

Perspectievische schetsteekening van *Bron Bru*, den beroemden Mexicaanschen bouwmeester, aan wien Rotterdam's eminent college van *Burgemeesters en Wethouders* op 1 April 1912 opdracht gaven voor den bouw van het nieuwe stadhuis. De berichten omtrent eene prijsvraag blijken dus uit de lucht gegrepen te zijn.

BOEKAANKONDIGING.

Van den uitgever Allert de Lange ontvingen wij mededeeling dat binnenkort zal verschijnen:
GESCHIEDENIS VAN DE NEDERL. BOUWKUNST DOOR A. W. WEISSMAN. De uitgave zal ondermeer omvatten ongeveer 120 groote platen naar oorspronkelijke teekeningen, gravures, foto's enz. De prijs zal zijn: ingenaaid *f* 7.50, gebonden *f* 8.50.

VAN ALLERLEI AARD.

DE VORDERING DER BOUWKUNST. (INGEZONDEN.)

De heer Van der Pek schrijft in het H.blad:
In uw Avondblad van 3 April wordt onder bovengenoemd hoofd een stuk aangehaald uit het artikel, dat mijn collega H. P. Berlage Nzn. plaatste in „De Beweging". Hij stelt daar de vraag: waar zijn wij met onze bouwkunst aangeland? en oppert de mogelijkheid, dat wij zouden zijn *op het doode punt*.
Het zij mij vergund, u als mijn inzicht mede te deelen, dat er van het doode punt geen sprake kan zijn, dat er juist in de bouwkunst allerlei stroomingen zijn waar te nemen, en dat die stroomingen zelfs dreigen in zeer verkeerde richting te gaan. Veel liever dan te spreken van het doode punt, zou ik willen betoogen, dat er eerder *te veel* beweging is, dan wel stilstand; ja, er is zooveel beweging, dat daaruit verwarring en wanbegrip ontstaat.
Laat ik u daarvan een voorbeeld geven.
Onder onze mooie straten neemt de Kalverstraat een eerste plaats in. Niet, wat de architectuur der daaraan liggende huizen betreft, want deze is zeer middelmatig; maar de straat zelve, haar aanleg, haar kromming, de richting harer rooilijnen is buitengewoon mooi. Beziet men den plattegrond van Amsterdam, dan zal men nergens zoo'n schoon gebogen S-vormige straat vinden. Blijkbaar is de Kalverstraat ontstaan als parallel van den Amstel, d.w.z. van het tegenwoordige Rokin, en waar de Amstel tusschen Munt en Dam een bocht maakt, verkreeg de parallelstraat in hoofdzaak diezelfde bocht met dit verschil, dat het Rokin meer J-vormig, de Kalverstraat meer S-vormig is gebogen. De dubbele kromming van den S-vorm geeft een bizondere schoonheid aan de straat; loopt men haar door, dan krijgt men zonder ophouden een afgesloten, en steeds veranderend stadsgezicht te zien. Juist daardoor is de Kalverstraat veel aantrekkelijker dan drie der andere middeleeuwsche straten onzer stad, de Nieuwendijk, de Warmoesstraat en de Nes. Een zoo mooie hoofdstraat in den kern eener oude stad komt zeer zelden voor; ja, ik durf haast zeggen, de schoonheid van de Kalverstraat is eenig in Europa. Mij dunkt, reden genoeg om die schoonheid te sparen, en met de Kalverstraat geen ondoordachte proeven te nemen.
Doch wat geschiedt?
De „Boomkerk" werd gesloopt, en een nieuwe winkel van Vroom en Dreesmann wordt gebouwd. Over de architectuur van dit gebouw spreek ik niet, deze valt geheel buiten mijne beschouwing. Maar, er doet zich iets bijzonders voor. Ten einde hooger te kunnen bouwen dan gebruikelijk is, plaatst de eigenaar zijnen gevel ± 2 M. achter de bestaande rooilijn.
Nu zal ik niet beweren, dat er voor de plaatselijke achteruitschuiving van een gedeelte eener rooilijn geen aanleiding kan zijn, noch wil ik betoogen, dat men zulk eene achteruitschuiving stelselmatig moet verbieden. Doch de vraag is gewettigd: Mag zulks geduld worden in de Kalverstraat? Wat er van een straat terecht komt, wanneer iedere eigenaar het recht heeft, één, anderhalve, of twee meter achter de rooilijn te bouwen, ga men zien in de Nieuwe Looyerstraat. Men

wandele deze straat door van de Vijzelgracht naar de Reguliersgracht, en bedenke, wat er met de Kalverstraat staat te gebeuren, wanneer men ook daar achter de bestaande rooilijnen gaat bouwen. Op deze wijze toch wordt de mooie hoofdstraat onzer hoofdstad voor goed en onherstelbaar verminkt. Helaas, die verminking is reeds begonnen!
Wanneer ik nu bedenk, welk een buitengewone moeite het kost, om voor den Dam goede rooilijnen vast te stellen, opdat dit plein een geheel worde van meer dan middelmatige schoonheid; wanneer ik dan daartegenover zie, hoe de Kalverstraat klakkeloos, op de ergerlijkste wijze wordt verminkt, zonder dat er ook maar één woord van afkeuring wordt vernomen; wanneer ik ten slotte overweeg, dat men op de eene plaats van de oude stad iets tracht te bereiken, wat men op de andere in onnadenkendheid verwoest, dan meen ik met beslistheid te mogen verklaren, dat wij niet zijn op het doode punt, maar veeleer verkeeren in een tijdperk van schromelijke verwarring en van wanbegrip.

J. E. VAN DER PEK.

EXAMEN VOOR BOUWK.-OPZICHTER, BOUWK.-TEEKENAAR EN ONDERBAAS IN 1912, INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In verband met het behaalde rangnummer hebben de volgende heeren het diploma behaald voor:

BOUWKUNDIG-OPZICHTER.

No. 1 E. J. Rothuizen, Amsterd.
„ 2 K. Beck, Heerenveen.
„ 3 W. de Weg, Haarlem.
„ 4 T. Merbis, Overschie.
„ 5 Joh. Kuperus, Leeuwarden.
„ 6 P. Metz, Leeuwarden.
„ 7 J. J. van der Burgt, Amsterd.
„ 8 A. Goodyk, Sneek.
„ 9 J. Olie, Nieuwe Niedorp.
„ 10 J. W. Overmeer, Amsterd.
„ 11 N. van der Land, Amsterd.
„ 12 W.B.Kroon, Haarlemmerm.
„ 13 H. J. Korver, 's Gravenhage.
„ 14 A. H. Janssen, Oudenbosch.
„ 15 W. J. J. de Groot, Amsterd.
„ 16 G. P. Wyker, Roermond.
„ 17 G. Wolffensperger, Nijmeg.
„ 18 A. D. Evenhuis, Leeuward.
„ 19 C. Langejan, Rotterdam.
„ 20 G. R. de Wilde, 's Gravenh.
„ 21 J. M. Groenewegen, „
„ 22 J. H. Antonisse, Amsterd.
„ 23 A. Vroom, Leeuwarden.
„ 24 J. Th. Geurst, 's Gravenh.
„ 25 G. van der Gaast, Lemmer.
„ 26 W. L. de Haan, Echten (Fr.)
„ 27 B. Ellens, Groningen.
„ 28 M. Danielse, 's Gravenhage.
„ 29 N. van Doorn, Nieuwveen.
„ 30 H. J. de Baan, Breda.
„ 31 G. Gebbink, Enschede.
„ 32 P. Schotten, Langer. b/Alph.
„ 33 M. J. NelemansGzn, Zevenb.
„ 34 G. Vermeer, Utrecht.
„ 35 P. G. Cramer, Haarlem.
„ 36 G. van Wijngaarden, Amst.
„ 37 B. Mulder, 's Gravenhage.
„ 38 G. van Gool, 's Hertogenb.
„ 39 J. van der Schaaf, Wintersw.
„ 40 A. Rijnders, Amsterdam.
„ 41 P. A. More, Zutfen.
„ 42 C. J. van Zetten, Haarlem.
„ 43 P. A. den Hartog, Rotterd.
„ 44 P. Wapenaar, Vlaardingen.
No. 45 J. A. Baljeu, Middelburg.
„ 46 L. Ubels, IJmuiden.
„ 47 R. Leijenaar, 's Gravenh.
„ 48 N. van Wijk, 's Gravenh.
„ 49 A. Priester, Winterswijk.
„ 50 T. Abma, IJsbrechtum.
„ 51 B. T. Deenik, Culemborg,
„ 52 A. van den Berg, Vlaarding.
„ 53 J. P. de Jong, Vriescheloo.
„ 54 W. Lanting, Deersum.
„ 55 K. W. J. Schorteldoek, Rott.
„ 56 G. L. C. Vrins, Zwolle,
„ 57 J. Vonk, Leeuwarden.
„ 58 L. J.M. Hogendoorn, Gouda.
„ 59 J. A. van den Berk Sluis (Z.)
„ 60 L. Vogelesang Jr., Hilvers.
„ 61 G. M. Burgers, Nijmegen.
„ 62 O.F. Bijlard, Jzn., 'sGravenh.
„ 63 W. Witteveen, Deventer.
„ 64 W. Ridderikhoff, Deventer.
„ 65 D. Swartsenburg, De Rijp (N.-H.).
„ 66 J. Timmermans, Assen.
„ 67 A.J. Wijbenga, Wartena (Fr)
„ 68 D. D. Oosterbaan, Drachten.
„ 69 D. van Buuren, Haarlem.
„ 70 W. ten Hacken, den Helder.
„ 71 Ant. van der Kaay, Hengelo.
„ 72 J. Boekholt, Oldenzaal.
„ 73 A. de Jong J.Mzn., Utrecht.
„ 74 J. J. de Ruiter, Schevening.
„ 75 M. Melis, Oost- en W.-Soub.
„ 76 R. Henstra, Baarn.
„ 77 R. Vegter, Lemmer.
„ 78 C. van Donselaar, Roerm.
„ 79 W. van Manen, Velp.
„ 80 W. N. J. van der Weijden, Rotterdam.
„ 81 P. Broek, Egmond a/Zee.
„ 82 J. G. Aufderheijde, Haarl.
„ 83 T. Borgman, Amsterdam.
„ 84 P. M. Knoers, Haastrecht bij Gouda.
„ 85 G. J. Noordman, Amersf.

BOUWKUNDIG-TEEKENAAR.

No. 1 E. J. Rothuizen, Amsterd.
„ 2 A. D. Evenhuis, Leeuward.
„ 3 G. Hogervorst, Haarlem.
No. 4 L. Vogelesang Jr., Hilversum
„ 5 Th. M. van Heulen, Venlo.
„ 6 W. L. de Haan, Echten (Fr.)

UITVOERDER VAN BURGERLIJKE BOUWWERKEN.

No. 1 G. L. C. Vrins, Zwolle.
„ 2 P. G. Cramer, Haarlem.
„ 3 M. Danielse, 's-Gravenhage
No. 4 D. Koens Jr., 's-Gravenh.
„ 5 H. v. d. Velden, Utrecht.
„ 6 A. Oosters Jr., Beemster.

* * *

De Vereeniging „Amstelodamum" heeft bij Ten Brink & De Vries, alhier, een album het licht doen zien, dat acht reproducties bevat van door Jan van der Heijden geschilderde stadsgezichten. De heer C. G. 't Hooft, die — naar men zich herinnert — op 28 Maart reeds Jan van der Heijden als schilder herdacht, schreef voor deze uitgave een toelichtenden tekst.

HET PALEIS-RAADHUIS.

Dezer dagen is de wenschelijkheid uitgesproken, dat een drietal rechtsgeleerden zou uitmaken, hoe het eigenlijk juridisch met den eigendom van het Paleis-Raadhuis staat.
Thans weet de N. R. Ct." mede te deelen, dat aan prof. Dr. H. Brugmans dezer dagen door de ministers van binnenlandsche zaken en van waterstaat vergunning is verleend, om in de Rijksarchieven van 1813 tot 1830 na te gaan, wat daar over de bovengenoemde quaestie is te vinden. Het zou in het voornemen van prof. Brugmans liggen, eerlang alle stukken te publiceeren, welke betrekking hebben op den overgang Raadhuis-Paleis onder Lodewijk Napoleon en Willem I. Men zou dan te weten komen wat er eigenlijk precies tusschen 1808 en 1814 is gebeurd.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 14. Waar zijn wij aangeland? door H. P. Berlage (uit „De Beweging"). Moderne architectuur bij Venlo, met twee afschrikwekkende voorbeelden. De Hedendaagsche Stedenbouw, door Mr. J. P. Fockema Andreae, wethouder der gemeente Utrecht. Boekbespreking, door L. H. E. van Hylckama Vlieg.
DE BOUWWERELD No. 14. De Amsterdamsche poort te Haarlem, door J. H. W. Leliman. Verbetering van het verkeer bij de Amsterdamsche poort te Haarlem, door A. W. Weissman. Gemeentelijke woningbouw te Ulm.

PRIJSVRAGEN.

I. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.

II. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, „LANDELIJKE WONING" van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).

III. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).

IV. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

V. Prijsvraag voor een Affiche voor de Internationale Gas-Tentoonstelling te Amsterdam, programma in No. 9, inlevering 29 April 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Een nationaal geschenk (Slot). — Een instituut der kunsten. — Het adres inzake Dambebouwing. — Van de oude aarde en het nieuwe weten (V). — Nederlandsch Openluchtmuseum. — Beursgebouw van den Effectenhandel te Amsterdam. — Boekaankondiging. — Het nieuwe Stadhuis te Rotterdam. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Voorloopig zij reeds medegedeeld dat de eerstvolgende Ledenvergadering, te houden op Woensdag 1 Mei e.k. des avonds te 8 uur in het Genootschapslokaal in „Parkzicht", zal zijn een gecombineerde vergadering van de Afdeeling Amsterdam der Mij. tot Bev. der Bouwkunst en van ons Genootschap.
In deze vergadering zullen namelijk, zoowel mogelijk in tegenwoordigheid van de leden en bestuurderen der beide genoemde corporatiën, de leden der Jury's en meerdere genoodigden en introducés de onderscheidingen worden toegekend aan de bekroonden in de J. H. Leliman-Prijsvragen A. en B.
Gedurende deze vergadering zullen de bekroonde ontwerpen in het Genootschapslokaal geëxposeerd zijn. De tentoonstelling van alle inzendingen zal worden gehouden in het gebouw der Mij. tot Bev. der Bouwkunst van af Maandag 22 April tot en met Zondag 12 Mei e.k.
Bedoeld gebouw is op werkdagen geopend van 10 tot 5 uur, des Zondags van 10 tot 12 uur. De toegang is vrij.

JAN DE MEIJER, *1e Secretaris.*

LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Nadat de voorzitter de vergadering geopend had en de notulen voorgelezen en goedgekeurd waren, werd overgegaan tot de te behandelen punten. Daar het Utrechtsch Kunstverbond van plan is koninklijke goedkeuring op zijne statuten te vragen en de club lid van genoemd verbond is werd besloten het Gen. „Architectura et Amicitia", in overweging te geven de club tot een afdeeling van het Genootschap te maken; waardoor de koninklijke goedkeuring op zijn statuten ook van kracht zouden zijn voor de Afdeeling Utrecht.
De vergadering werd teleurgesteld door een onverwachte verhindering van den Heer W. Menkman die zich bereid verklaard had een causerie over herstellingen van oude bouwwerken te geven. Hierdoor ontstond een gaping in de regeling van den avond, doch niet te min werd deze aangevuld door eene vrije bespreking over verschillende belangrijke punten, o.a. over de plaats welke de architect in onzen tijd dient in te nemen.
Voorgenoemd punt werd tot in de onderdeelen en veelzijdig besproken en zoo vulde het gezellig en opbouwend gesprek de vergaderingsavond van de Utrechtsche club.

C. J. DE HAAS, *1ste Secretaris.*

BOEKBESPREKING.

DE MONUMENTEN VAN GESCHIEDENIS EN KUNST IN DE PROVINCIE NOORD-BRABANT. EERSTE STUK: DE MONUMENTEN IN DE VOORMALIGE BARONIE VAN BREDA DOOR JAN KALF, SECRETARIS DER RIJKSCOMMISSIE MET AFBEELDINGEN NAAR TEEKENINGEN EN FOTO'S VAN G. DE HOOG HZ. ARCHITECT-TEEKENAAR DER RIJKSCOMMISSIE EN ANDEREN.

Wel wisten wij allen, dat er eene Monumentencommissie in Nederland bestond, maar weinigen wisten, waartoe deze eigenlijk diende. Wel ook waren de namen der commissieleden eenen zekeren waarborg, dat, als er iets tot stand zoude komen, dit zonder twijfel goed zoude zijn, maar een eigenlijk resultaat kende men niet.
Spoedig was men deze geheele, niet aan den weg timmerende, commissie vergeten en men dacht niet beter, alsdat haar werkkring zich bepalen zou, tot administratieve bezigheden en tot het geven van advies in zake restauratiewerken; en zonder twijfel ware dan reeds haar bestaan niet overbodig. Maar nu ons het schoone, directe resultaat van haar werk voor oogen is gekomen, beschouwen wij de instelling der Monumentencommissie niet alleen als goed, doch als beslist noodzakelijk.

In een kort voorbericht deelt de „Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving der Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst", het doel van haren arbeid mede.
Eigenlijk was dit overbodig, immers haar breedvoerige titel duidt dit voldoende aan. Toch is het goed te vernemen, dat zij zich beperkt tot het jaar 1850 en wel met het bemerkelijke motief, dat vanaf dit jaar eene herleving op het gebied der bouwkunst valt waar te nemen, welker ontwikkeling nog voortduurt en omdat het haar wenschelijk voorkwam geene werken op te nemen, waarvan de makers nog leven, daar de waardebepaling van zulke werken noodzakelijk voor de beslissing of zij al dan niet als artistiek monument behooren te worden vermeld, haar in strijd scheen met den retrospectieven aard van haren werkkring.
Ik vraag mij af, of dit inderdaad wel argumenten zijn. Is het wel waar, dat sedert 1850 eene herleving in de bouwkunst valt waar te nemen? Hebben wij juist niet allen de vaste overtuiging, dat er nog nooit zooveel ecclecticisme in de bouwkunst geheerscht heeft en zooveel banaliteit op den koop toe? Zou er dan ook niet in dit breedvoerige argument eene zekere bangheid schuilen om het kaf van het koren te scheiden?

Na dit voorbericht volgt een voorwoord van den schrijver zelf en deze paar regelen staan op pooten.
„De bewerker — aldus zegt Jan Kalf — heeft eene tweeledige roeping: het materiaal te verzamelen voor de kunstgeschiedenis van een land, en de belangstelling voor de monumenten op te wekken in wijde kringen der bevolking, door kennis van deze gedenkteekenen der voorvaderlijke kunst binnen ieders bereik te brengen. Het is mij niet gelukt een boek te schrijven, dat aan deze beide doeleinden gelijkelijk recht laat wedervaren: de wetenschappelijke taak eischte een nauwgezette verantwoording der medegedeelde feiten en een volledigheid in de beschrijving, — welke naar ik vrees — bijzonder geschikt zullen blijken om den lezer, die in de behandelde stof nog slechts matig belang stelt en dus juist er voor gewonnen moest worden, eer af te schrikken dan aan te trekken"
Wij kunnen Dr. Kalf geruststellen, immers zijne bewerking heeft ons niet alleen vele onbekende schoonheden getoond, doch tevens liefde voor vele monumenten doen gevoelen, terwijl de zoo zuiver systematische opsomming den architect in het bijzonder slechts aangenaam kan zijn.
De Baronie van Breda vormt een zeer groot deel van de provincie N.-Brabant en is het best te bepalen door het veelvlak Rosendaal, Zundert, Baarle, Dongen.
Oorspronkelijk werd N.-Brabant door het Germaansche volk der Tungri bewoond en toen de Romeinen in ons land kwamen, werd het gewest, Tasandria genaamd, ingedeeld bij de provincie Gallia Belgica.
In de vierde eeuw kwamen er Galische Franken, waarvan verschillende kleine vermeldingen nadere bijzonderheden geven. Zoo o.a. vermaakte de H. Gerbrudis in 659 eenige plaatsen aan de abdij van Nivelles en in verband hiermede zonderde zich in 967 eene afzonderlijke gouw Strya van Tasandria af. Alsdan raakte het achtereenvolgens in het bezit van verschillende edelen, totdat men meer zekerheid verkrijgt in 't begin der twaalfde eeuw, alshet eene heerlijkheid Breda is geworden. Wederom gaat het in verschillende handen over, tot in 1403 door huwelijk in handen kwam van het Nassausche huis. Bij den dood van Jan I in 1475 ging het over aan Engelbrecht II, tot 1504, dan aan Hendrik tot 1538, vervolgens werdt René van Chalon Heer van Breda. Na zijn dood kwam het eindelijk in het bezit van Willem van Nassau, bij wiens overlijden het overging aan Filips Willem en ten slotte aan Maurits in 1618.
In 1625 heroverde Spinola Breda en werd uitgemaakt dat de Koning van Spanje in het bezit der Baronie zou worden gesteld.
Wat de Kerkelijke Geschiedenis aangaat, wordt medegedeeld, dat St. Servatius het Christendom in de 4e eeuw in Brabant predikte maar dat men definitief eerst in 965 een kerkgebouw vermeld vindt, waarbij de abdij Torn eene groote rol speelt. Bepaalde datums van den bouw der kerken zijn in 't algemeen niet te geven.
Kloosters zijn er in de Baronie weinig of niet geweest en vooral is het typisch te weten, dat er nooit mannenkloosters toegelaten werden. De reden hiervan wordt bij deze aanteekening niet gezegd.
De Hervorming heeft alleen in de stad Breda eenigen invloed verkregen en na den vrede van Munster werden alle kerken aan de Katholieken ontnomen en aan de Protestanten geschonken. Onder het Fransch regime kwam het meerendeel weer aan de Katholieken.
Oorspronkelijk was Brabant ingedeeld bij de Keulsche kerkprovincie en wel bij het Bisdom Luik. Bij de oprichting der nieuwe Bisdommen in 1559 werd de Baronie gevoegd bij het Bisdom Antwerpen. In 1801 werd dit Bisdom door het door Napoleon gesloten concordaat opgeheven en Breda werd toen een apostolische vicariaat, tot dat het in 1853 tot Bisdom verheven werd. De Hervormde gemeenten in de Baronie zijn gerangschikt onder het Provinciaal kerkbestuur van N.-Brabant.
Aan het slot dezer inleiding wordt gezegd dat het dorp in de Baronie in 't algemeen het type van wegdorp vertoont. Iedereen weet trouwens wel, dat het klassieke voorbeeld van wegdorp in N.-Brabant te vinden is, n.l. de „Langstraat".
Alphabetisch worden dan in het boek van alle gemeenten de meest waardevolle monumenten vermeld met de ontwikkelingsgeschiedenis, beschrijving en geïllustreerd met de meest belangrijke aanzichten.
Afgezien van de stad Breda zelf blijken in de dorpen alleen nog de kerkgebouwen van monumentale waarde te zijn. Wel komen hier en daar, en dat voornamelijk in plaatsen van meer beteekenis, nog een paar schoone profane bouwwerken voor, doch dit blijven uitzonderingen. Deze dorpskerken zijn in 't algemeen van baksteen opgetrokken en versierd met natuursteenen banden en ornamenten. Prachtige voorbeelden zijn de voormalige R. K. Kerk te Rijen, de St. Jacobuskapel te Galder, dan de Nederl. Hervormde kerk te Ginneken, de kleine kapel te Gageldonk en bijzonder de kerken te Rijsbergen en te Nispen.
Breda zelf daarentegen is zeer belangrijk.
Waarschijnlijk heeft de eerste vestiging zich om het kasteel gegroepeerd, waar de stadsaanleg op wijst. De eerste ommuring had op het einde der 14e plaats en kreeg de stad een cirkelvormige gedaante. In 1531 kwam een nieuwe ommuring tot stand en werden de voorsteden in den kring opgenomen. Van deze vestingwerken is niets meer voorhanden.
De voornaamste gebouwen in Breda zijn: Het voormalig Kasteel, thans Militaire Academie, de Groote Kerk, het Raadhuis en voorts eenige kleinere kerken en patriciërhuizen.
In 841 — althans volgens eene legende — werd door Denen eenen burcht gesticht, die in 1124 door Hendrik II werd ingenomen en verwoest. Zeker is, dat in 1190 Gotfried van Schoten het kasteel aan Hendrik van Lotharingen opdraagt. In 1350 begon Jan van Polanen met den bouw van een nieuw kasteel.
Dit werd in 1686 bij gedeelten weer afgebroken en later bijgebouwd tot Hendrik van Nassau (1483—1538) met den bouw van een geheel nieuw slot liet beginnen. Hij was door verschillende huwelijken zeer rijk geworden en wilde een verblijf stichten, dat met zijne levenswijze en die van zijne prachtlievende vrouw Mencia in overeenstemming was. Begrijperlijkerwijze koos hij zich een architect, die op de hoogte was van de moderne kunst van zijn tijd — de Renaissance — en vond hij dezen in Thomas van Bologna. In 1536 werd onder dezen architect met het werk begonnen.
Hoe het bouwwerk in den loop der tijden er heeft uitgezien, is uit de talrijke reproducties in het boek te zien. De grootste veranderingen zijn geschied toen het werd ingericht voor Militaire Academie. De bestaande toestand is in mooie geometrische teekeningen weergegeven.
De groote Kerk, tegenwoordig in 't bezit zijnde van de Nederduitsch-Hervormde gemeente, was oorspronkelijk eene parochiekerk van Breda. De bouwberichten gaan tot 1840 terug, in welk jaar het koor voltooid werd. In den loop der tijden heeft men verschillende kapellen bijgebouwd. Als bouwmeesters worden geene bepaalde namen genoemd, alleen dat Adriaan Ghiben als uitvoerder van den toren wordt geacht en voor hem Cornelis Joes de leiding van den bouw moet hebben gehad.
In 1566 werd de kerk door de beeldstormers geteisterd, in 1580 aan de Hervormden toegewezen, die de kerk herhaaldelijk aan de katholieken moesten teruggeven, totdat ze in 1637 door Frederik Hendrik voor goed aan de Protestanten werd toegewezen.
Over de situatie en de plannen etc. der kerk geven de teekeningen en foto's in het boek de meest volkomen toelichting.
Van veel belang is ook het vrouwenklooster St. Catharinadal, omstreeks het midden der dertiende eeuw door Servatius van Breda gesticht. Verschillende plattegronden, aanzichten en geometrische teekeningen brengen ons van dezen bouw op de hoogte. Prachtig is de kloosterkerk, en eveneens de zeer eenvoudige, maar schitterend van proportie, de binnenplaats van het klooster, thans kloosterkazerne.
Verder zijn in Breda nog vele mooie gevelste vinden en verdient vooral, die van het raadhuis vermelding. In 1534 werd het oorspronkelijke raadhuis door een brand verwoest. Naderhand op de oude grondslagen wederom herbouwd, werd er in 1766 eenen nieuwen voorgevel aan toegevoegd onder leiding van den architect Schonck. Deze voorgevel is zeer mooi, eenvoudig doch voornaam. Hij is opgetrokken van baksteen met hardsteenen plint.
In de stad Breda zijn wel de meest merkwaardige gebouwen in stand gehouden en neemt de beschrijving van deze stad de grootste ruimte in 't boek in beslag.

Mijne verwachtingen van het boek, zijn verre overtroffen geworden en het is juist eigenaardig, dat, hoe meer men het ter hand neemt, hoe dierbaarder het wordt. Want als architect vooral, moet men het in alle opzichten respecteeren.
De foto's zijn zoo echt architectonisch te noemen en kunnen alleen vervaardigd zijn door iemand, die de architectonische waarden der monumenten ten volle begrijpt; de teekeningen en vooral de penschetsen zijn met smaak geteekend en kunnen den maker, den heer G. de Hoog Hz. tot eere strekken.
Dat het boek juist alle gegevens zoo uitput is eene groote geruststelling en men krijgt het gevoel, dat men als Nederlander en als architect nu meer dan voldoende op de hoogte is van wat de Baronie van Breda aan waardevolle monumenten biedt. Juist in onzen oppervlakkigen tijd is het zoo heerlijk nu en dan eens wat te weten, wat men gerust kan noemen, absoluut. Want wel is waar, worden in den laatsten tijd vele mooie plekken en gebouwen van ons vaderland door verschillende uitgaven — Het Huis, Buiten, Ons eigen Land, A. N. W. B. etc. — bekend gemaakt, doch eene wetenschappelijke en systematische opsomming van alle gegevens was tot heden niet tot stand gekomen. Juist daarom is de uitgave van zulk een boek zoo eenig.

Wat de bijzondere editie op krijtpapier betreft, daarvan heb ik een proefdruk gezien. Het is waar dat de foto's scherper zijn, wat een voordeel is, daartegenover staat echter het groote nadeel, dat, eerstens de druk veel slechter te noemen is dan bij de gewone editie en tweedens de duurzaamheid van het papier zelf zeer twijfelachtig is. Daarom is, bij het koopen van het boek, de gewone editie m.i. te prefereeren.
Eene kleine opmerking de werking der commissie betreffend, zij mij nu tot slot veroorloofd.
In 1903 werd deze Rijkscommissie ingesteld en in 1912, negen jaar dus na de oprichting, wordt het eerste daadwerkelijk resultaat vertoond.

Niet tornen willende — en trouwens dit ook absoluut niet kunnende — aan de groote capaciteit van de commissieleden, vermeen ik toch deze verstreken tijdperiode een beetje al te groot te mogen noemen.
Op goeden grond zou men moeten aannemen dat het laatste deel eerst in de 22ste eeuw het licht zoude zien, hetgeen toch zeer zeker niet in de bedoeling der commissie zal liggen. Een beetje meer voortvarendheid is daarom zeer gewenscht. J. Klijnen.

BEURSGEBOUW VOOR DE VEREENIGING VAN DEN EFFECTENHANDEL te Amsterdam. Jos. Th. J. Cuypers Civ. Bwk. Ingr. — Architect. (Vervolg.)

Plan begane grond. *)

De begane grondverdieping, die met uitzondering van eene kleine binnenplaats aan de noordzijde, het geheele terrein beslaat heeft alleen langs den buitenomtrek lokalen, die over direkt daglicht beschikken. Langs de buitenmuren zijn de dienstvertrekken gerangschikt in afwisseling met beschikbare winkelruimte. Het midden dient uitsluitend voor bergplaatsen.
Er kon niet aan worden gedacht om de Beurszaal reeds op de begane grondverdieping te brengen, en daardoor onmiddellijk toegankelijk te maken. Immers de dienst van Post en Telegraaf, de drukkerij, de vestiairen voor beursbezoekers en eene voor beambten, de berging van rijwielen, en de Lunchroom beslaan zooveel ruimte, dat alleen nog twee rijen van winkels hier zijn in te richten. Alle lokalen die direkt van uit de Beurszaal toegankelijk moeten zijn, zullen geplaatst worden op de vier meter hooger gelegen hoofdverdieping.
De bestemming der lokalen is daarin wel te lezen.
Er zijn in dezen plattegrond aanwezig zes vakken, die geheel gelijk op alle verdiepingen terug komen, te weten de vier doorgaande trappen, waarvan een ronde met lift naar de verdiepingen, een groote ventilatiekoker en een Zuidelijke lift. Door vergelijking met de hooger gelegen plattegronden zullen deze gemakkelijk worden gevonden, het best op de hoofdverdieping, zie No. 15. Aan onze linkerhand herkennen wij de ruime, ronde trap, waarbinnen een groote liftkooi is geprojecteerd, geschikt voor 9 personen tegelijk met groote snelheid te vervoeren. Deze begint in den kelder en zou daar, door een dwarsgang onder onze Postlokalen en verder onder de Beursstraat doorgaande, met de Koopmansbeurs in verbinding kunnen worden gebracht. Deze wenteltrap en die, grenzende aan societeit en lunchroom, worden in helderkleurig marmer uitgevoerd en de laatste ook met marmer en majolika bekleed.
De oostelijke trappen langs de Warmoesstraat hebben treden van grijs graniet, de wanden van kleurige siersteen opgetrokken zijn gedeeltelijk bezet met tegels.
De rijwielbergplaats en gangen van de beganegrondverdieping zijn uitgevoerd in gevoegd metselwerk; de baksteen is tot de hoogte der muren, die door aanraking besmeurd kan worden, verglaasd, daarboven dof.
De baksteen; ons voornaamste bouwmateriaal, komt op de hooger gelegen lokalen niet meer in het gezicht.

Plan eerste verdieping.

Ook in deze verdieping neemt de groote beurszaal het grootste deel der ruimte in beslag. Op galerijen kan men de zaal met zijne bezoekers in alle richtingen overzien. De trappen in de vier hoeken van het gebouw en de twee personenliften voeren hier naar de zalen bestemd voor het Bestuur midden aan den Pleingevel, daarbij aansluitend zuidelijk het Secretariaat en noordelijk de Geschil-

*) Deze beschijvingen zijn eveneens aan de brochure ontleend.

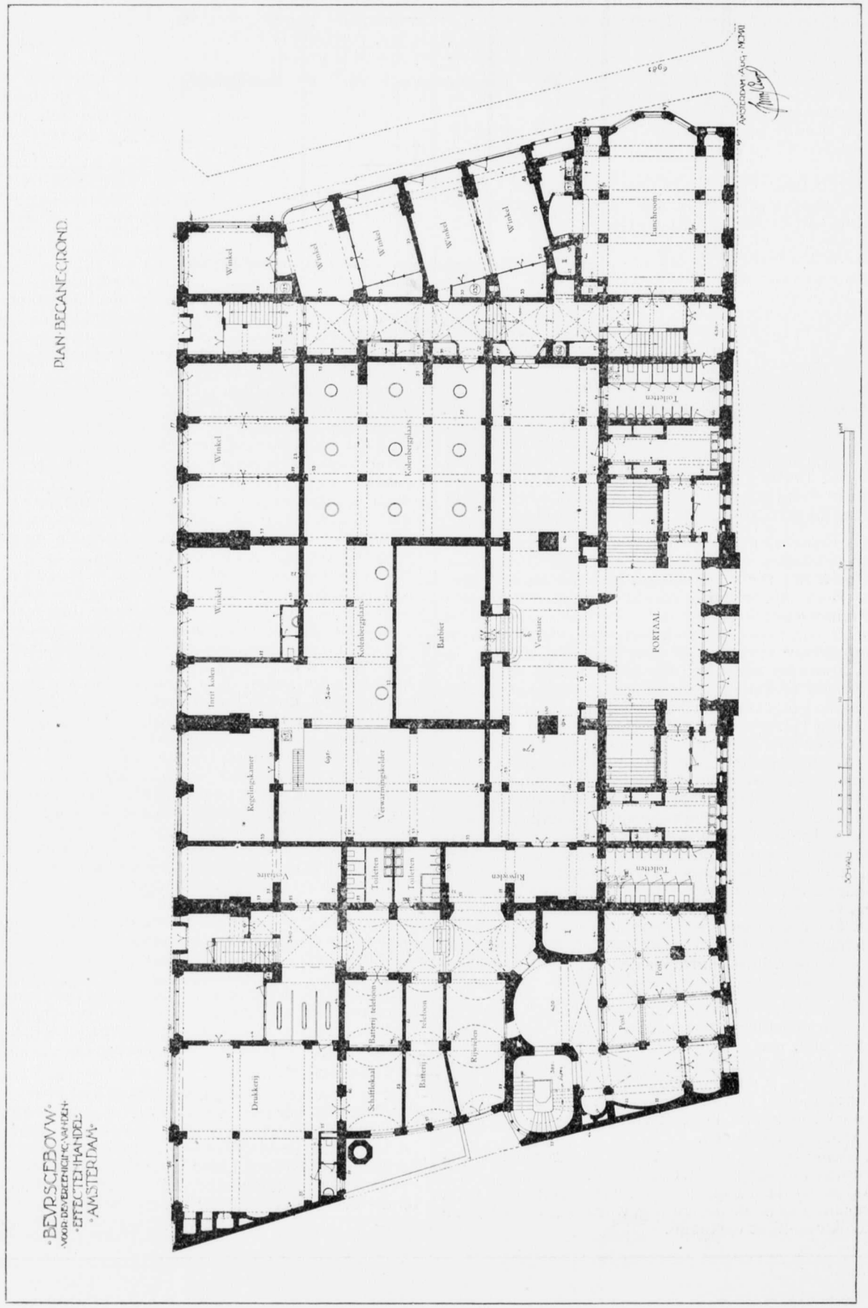
PLAN BEGANEGROND
BEVRSCEBOVW
VOOR DE VEREENIGING VAN DEN
EFFECTENHANDEL
AMSTERDAM
PORTAAL
Winkel
Kolenbergplaats
Barbier
Vestiaire
Toiletten
Regelingskamer
Verwarmingskelder
Drukkerij
Schaftlokaal
Batterij
Rijwielen
Fort
SCHAAL

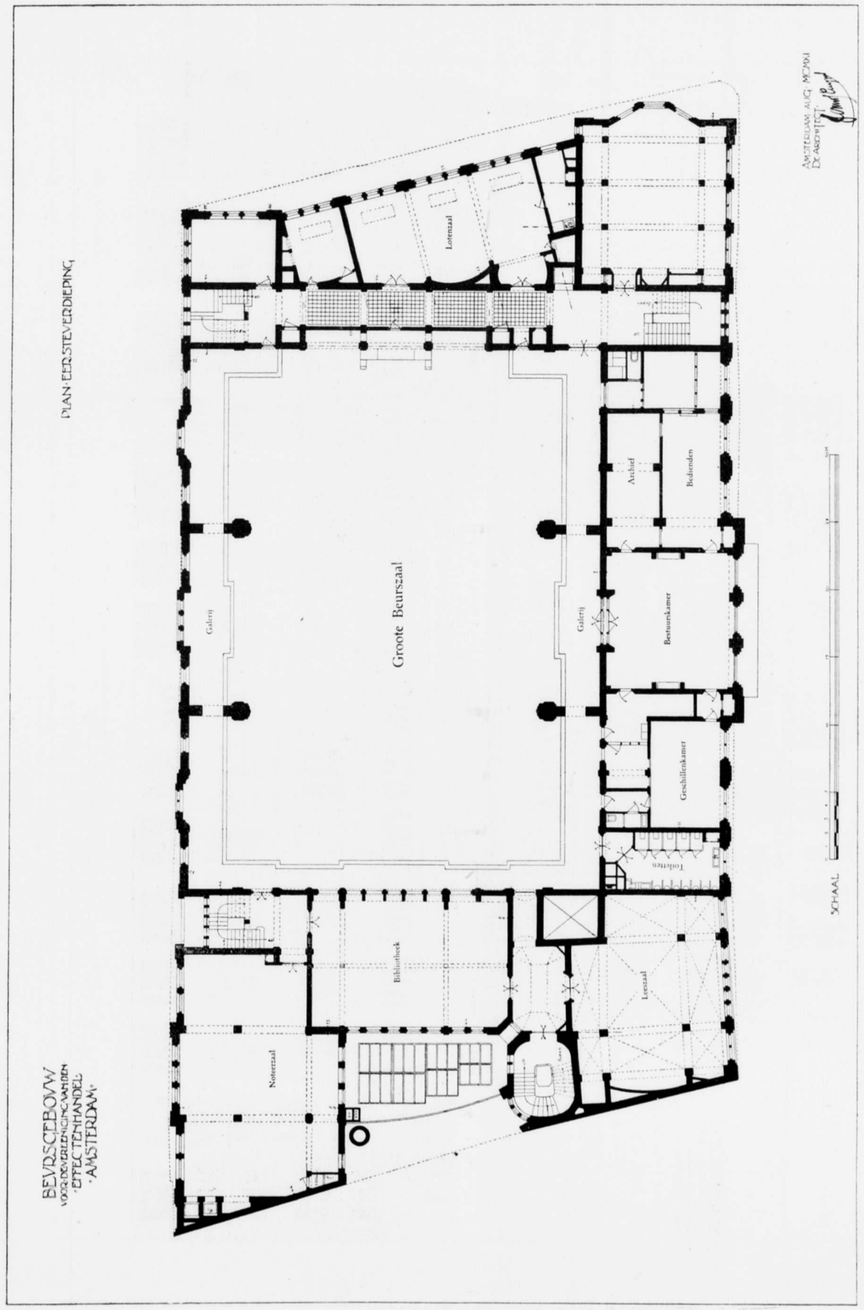
PLAN EERSTE VERDIEPING
BEVRSCEBOVW
VOOR DE VEREENIGING VAN DEN
EFFECTENHANDEL
AMSTERDAM
Groote Beurszaal
Lotenzaal
Galerij
Archief
Bedienden
Bestuurskamer
Geschillenkamer
Toiletten
Bibliotheek
Leeszaal
Notterzaal
SCHAAL

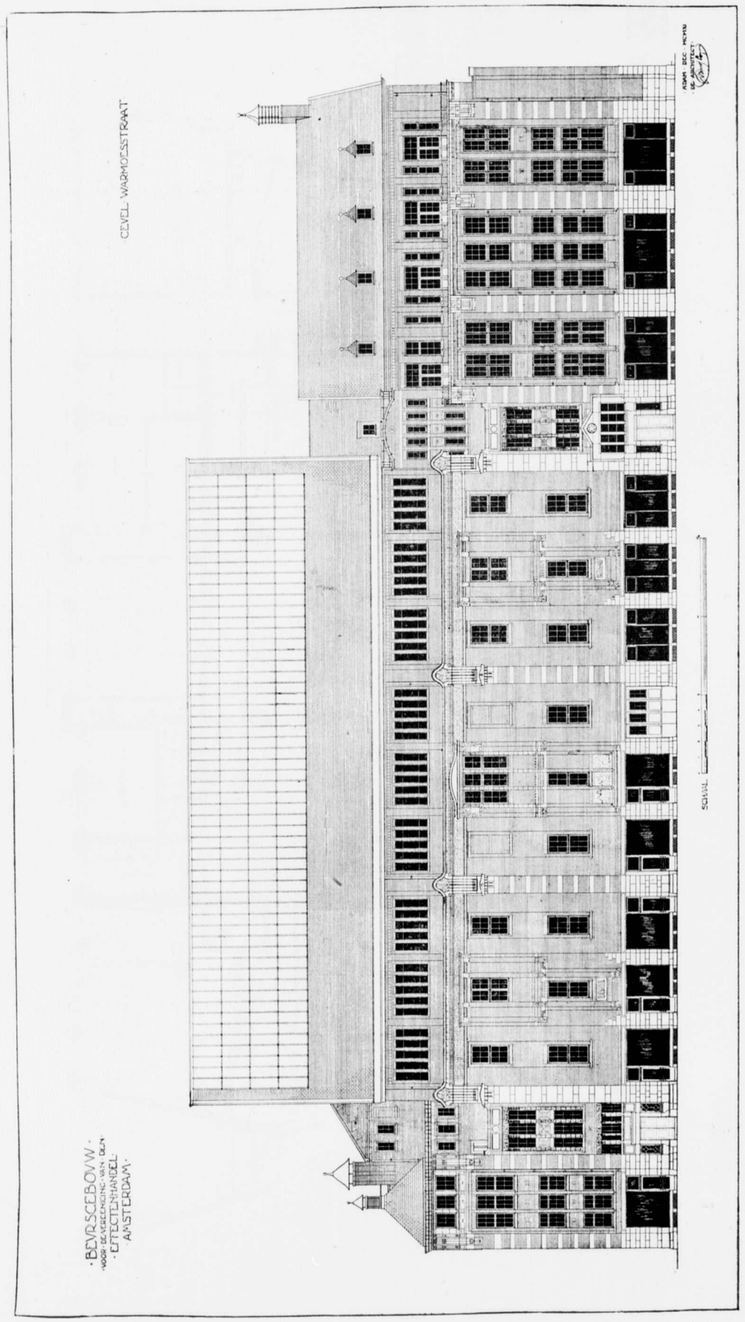
CEVEL WARMOESTRAAT
ASAM DEC. MCMXI
DE ARCHITECT
SCHAAL
·BEVRSCEBOVW·
·VOOR DE VEREENIGING VAN DEN·
·EFFECTENHANDEL·
·AMSTERDAM·

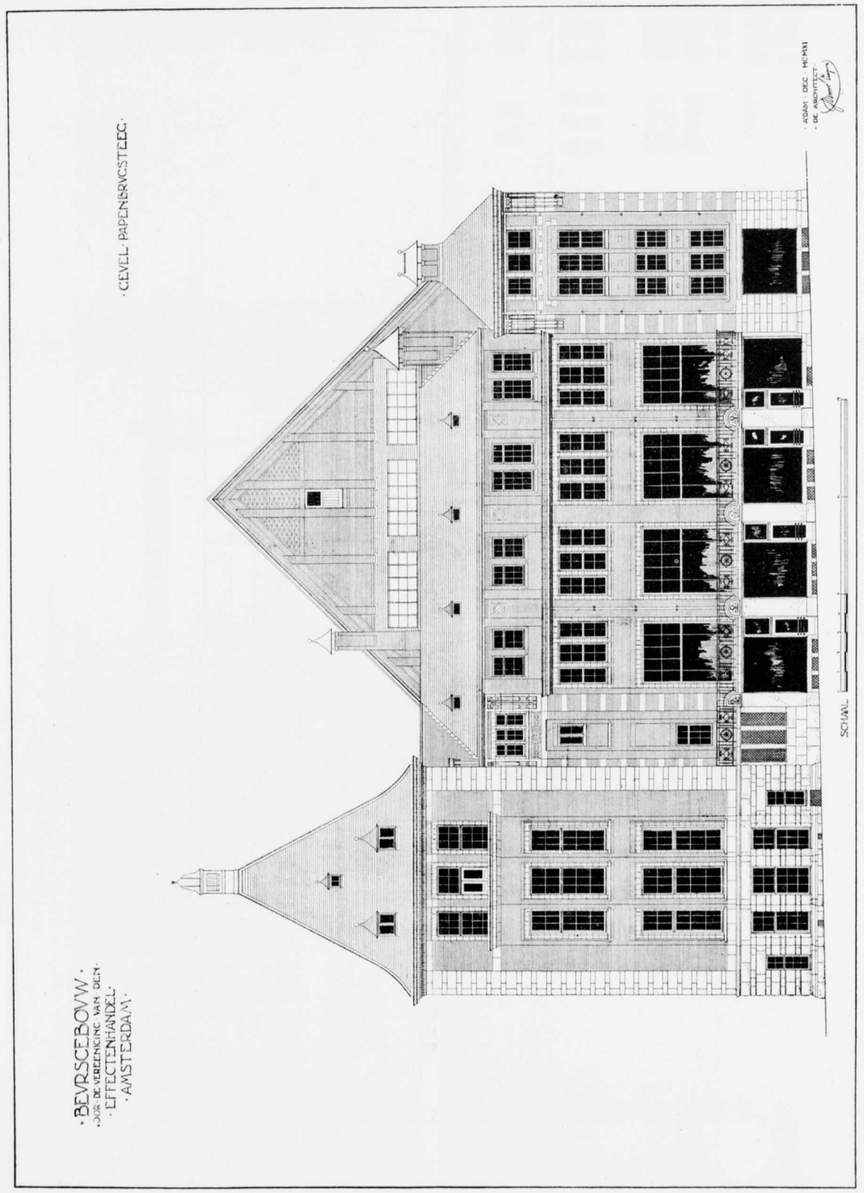
·CEVEL PAPENBRVGSTEEG·
ASAM DEC. MCMXI
DE ARCHITECT
SCHAAL
·BEVRSCEBOVW·
·VOOR DE VEREENIGING VAN DEN·
·EFFECTENHANDEL·
·AMSTERDAM·

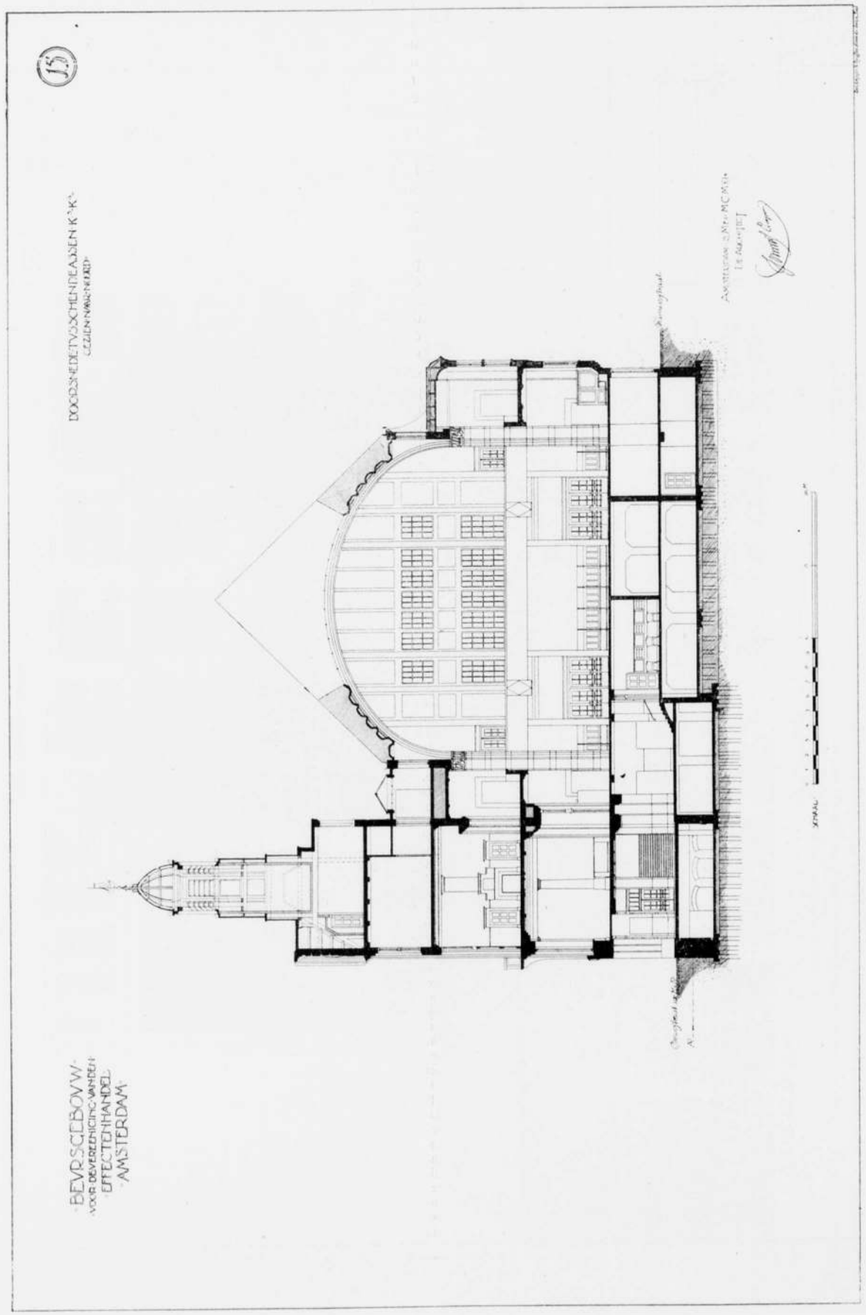
BEURSGEBOUW
VOOR DE VEREENIGING VAN DEN
EFFECTENHANDEL
AMSTERDAM

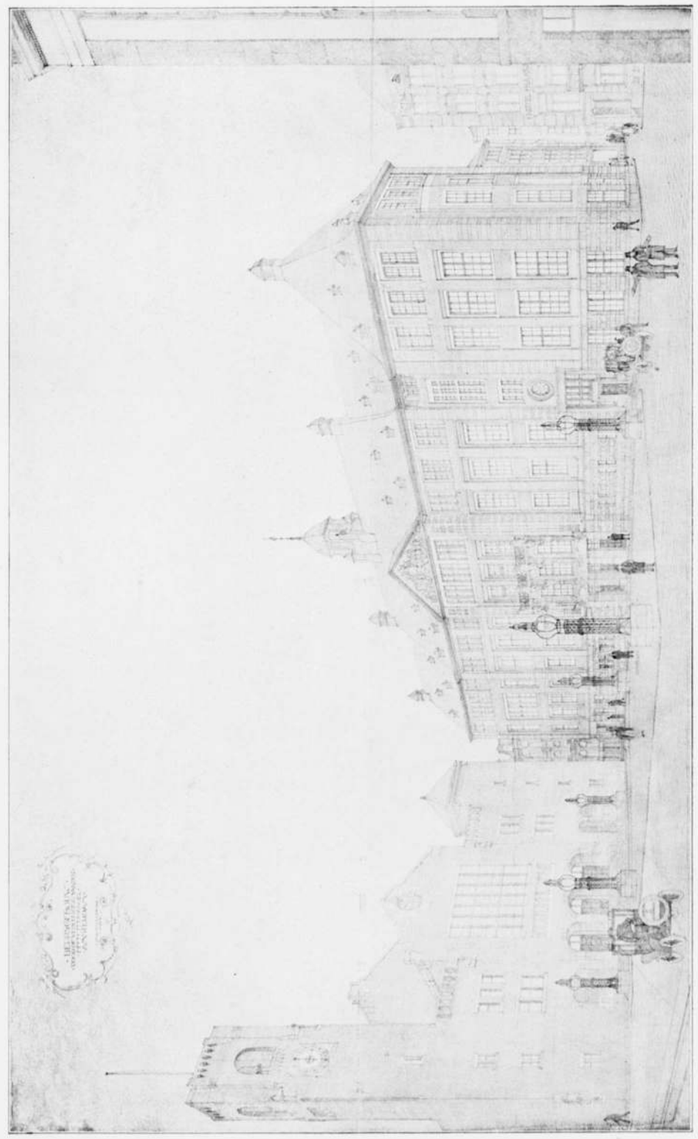

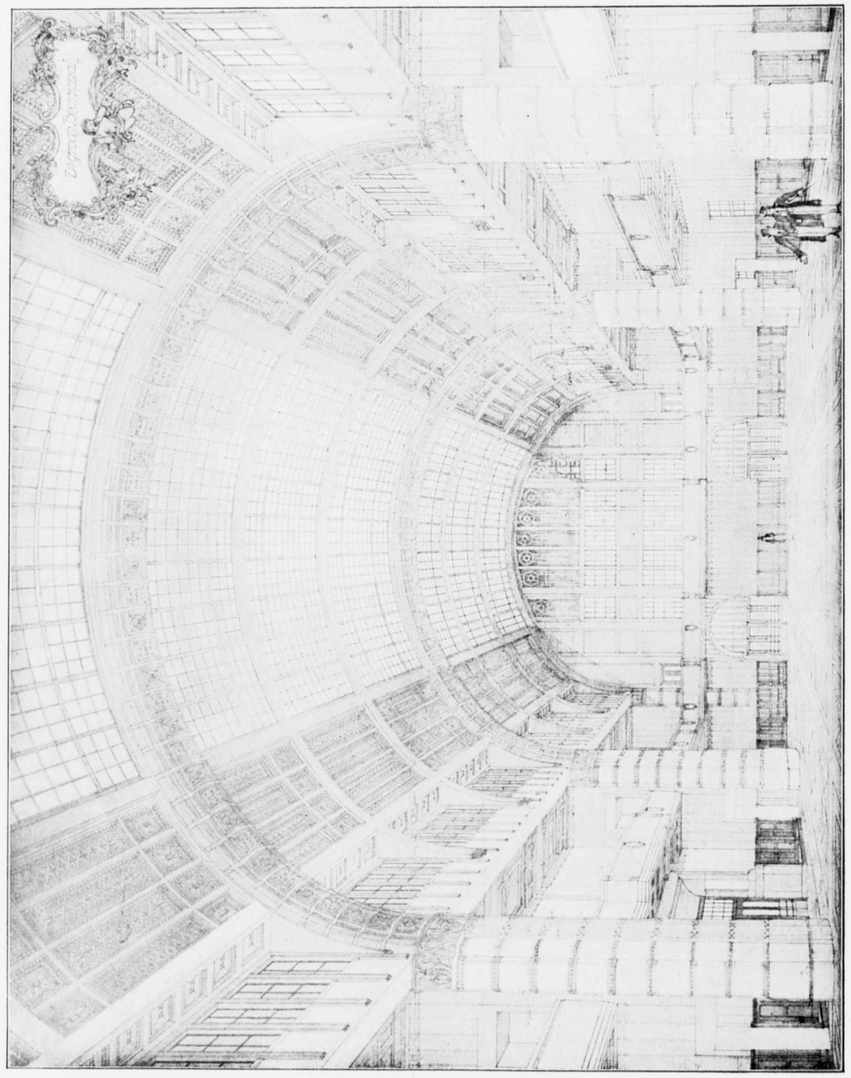

lenkamer. Verder in den N. W. hoek de Boekenzaal en Leeszaal, dan de Noteerzaal aan de Warmoesstraatzijde in vertikale verbinding door twee liften met de drukkerij op den beganen grond. In 't zuiden boven de societeit de Lotenzaal en een ruime Schrijfzaal aan den hoek van Beursplein en Papenbrugsteeg.
In Noord en Zuidvleugel zijn afzonderlijke toiletinrichtingen evenals op de Hoofdverdieping.

TWEEDE VERDIEPING.

Ook hier vinden wij de Beurszaal nog terug. Op den inwendigen dienst van het beursbedrijf hebben betrekking de woning van den administrateur noordelijk aan de Warmoesstraatzijde gelegen en die voor den restaurateur aan de zijde der Papenbrugsteeg en de overige lokalen zijn beschikbaar om als kantoren te worden verhuurd. De beide personenliften moeten eindigen op de hoogte dezer verdieping, evenals de trappen aan de Warmoesstraatzijde en de ronde trap. De trap die aan het Beursplein nabij de Lunchroom begint te klimmen gaat tot den zolder door, waar de kanalen voor de luchtafvoer bij elkaar worden gevoerd en door kleppen van onder uit regelbaar zijn.

GEVEL WARMOESSTRAAT.

Ook in dezen gevel wordt de partij die aansluit aan den kant van de Papenbrugsteeg door de daar heerschende verlichtingsgrenzen zeer gedrukt.
Verder is de toegelaten hoogte voor de Warmoesstraat gelijk en bevordert de regelmaat van den bouw.
De beide trappenhuizen boven de ingangen naar Telefoon- en Telegraafdienst zijn lager gehouden dan de hoofdmassa van 't gebouw.
De 75 Meter lange gevel, waarin weinig sprongen voorkomen in verband met het zacht slingerende terrein, is verdeeld in vertikale richting door geringe sprongen in de hoofdassen, welke hoofdsteunpunten van binnen naar buiten zijn aangeduid door ruimer toepassing van natuursteen.
De kleine bovenvensters van de groote zaal liggen 5 Meter terug achter den gevel, zijn dus van de straathoogte niet zichtbaar.
Beide ingangen kunnen ook voor de beursbezoekers van uit de Warmoesstraat dienst doen.
De groote poort in het midden dient als inrit voor de steenkolen der verwarming.
De drie groote vensters aan de rechterhand verlichten de Beursdrukkerij.

GEVEL PAPENBRUGSTEEG.

Boven de winkels in de middenpartij de Sociëteit met een balkon langs de groote opschuifbare vensters.
Daarboven de Lotenzaal, en het terras, waarachter de woning van den restaurateur.
De lichte vensters tegen den grooten zaalgevel zijn de lantaarns boven den zuidelijken gang.
De hoogten van dezen gevel worden sterk beperkt door de lichtlijn die, ten behoeve van de huizen in de Papenbrugsteeg moet worden geëerbiedigd.
Alleen het hoekpavillioen mag de hoogte van de Beursstraat bereiken.
De gevel van de groote Beurszaal ligt van 10 tot 15 Meter terug achter het gevelvlak der benedenverdiepingen.
De bouwmaterialen zijn dezelfde, als die aan den Pleingevel.
Het graniet is hier vlakker bewerkt, als in onmiddellijke aansluiting met de winkelvensters, waarlangs het personenverkeer onmiddellijk voorbijgaat.

DWARSDOORSNEDE OVER HET MIDDEN VAN HET GEBOUW.

Van de linkerhand des toeschouwers komen we binnen van het Beursplein in de vestibule en kunnen we doorgaan tot de vestiaire, waarnaast eenige treden hooger een kapperssalon is ingericht.
De trappen zien we hier in het verkort, deze voeren naar de vestibule der Hoofdverdieping met den toegang naar de Beurszaal, die hier over de breedte van 30 M. is afgebeeld.
Al de ruimte en hoogte, die volgens de voorschriften der Bouwpolitie beschikbaar zijn op dit terrein, wordt voor die zaal benut.
Het dak volgt volkomen de uiterste toegelaten hoogtegrens met 45° helling naar de zijde der Warmoesstraat.
Op de eerste verdieping is de Bestuurskamer voorgesteld, daarboven een der te verhuren kantoren, nog hooger de zolder met de centrale ventilatie-inrichting in den dakruiter.
De gewelfvormige overdekking van de Beurszaal rust op hoofdbogen van betonijzer en tusschenbogen van geconstrueerd profilijzer. Daartusschen zijn de vakken, zijdelings gedicht met terra cotta caissons, in het midden met een dubbele beglazing, welke weerstand moet bieden aan de groote afkoeling van de kapruimte daarboven. Het dak wordt, behalve voor het bovenlicht van glas, gedekt met leien op een houten beschieting.

EEN NEDERLANDSCH OPENLUCHTMUSEUM.

Dezer dagen kwam in de couranten een bericht voor, dat het plan bestaat om bij Arnhem een openluchtmuseum op te richten. Aan dit bericht zal door velen niet die aandacht geschonken zijn, die het verdient. Voor hen, die de openluchtmusea bij Stockholm, Kopenhagen en Christiania kennen, doemt bij het noemen van den naam in eens een stuk poëzie op; daar kregen zij van die musea een indruk voor altijd van iets frisch, iets leerrijks, iets in hooge mate aantrekkelijks.
Het zij ons veroorloofd, voor hem of haar, die die musea niet kent en die toch zou willen weten, wat een openluchtmuseum is, er een kort overzicht van te geven. Deze beschrijving zal tevens een beeld geven van hetgeen men zich voorstelt in den loop der tijden ook in Nederland te bereiken, want een dergelijk museum moet zich langzamerhand ontwikkelen. Vooraf echter een woord omtrent het doel dezer musea.
Met den dag — het helpt niet of men zucht of klaagt — verdwijnen ten plattelande de typische boerenwoningen, die met haar bewoners niet alleen herinneren aan rasverschillen maar ook aan verscheidenheid, naarmate bewoners van een en hetzelfde ras zich neerlieten op hoog of laag terrein of een verschillend bedrijf uitoefenden.
Treden wij de woningen binnen, dan ondervinden wij spoedig, dat ook hier hoe langer hoe meer de eenvormigheid toeneemt en het oude verlaten wordt. Overal en in alles treedt de nuttigheid op den voorgrond. Die eenvormigheid moge practisch zijn, zij doodt echter alle poëzie.
Is dit een schaduwzijde van indieelen aard, de schade hierdoor aan de historische zijde toegebracht, wordt beslist bedenkelijk. Sporen worden uitgewischt, die later niet of slechts met groote moeite zullen kunnen worden teruggevonden. In ons land zal men beslist over enkele jaren sommige typen van huizen — wij noemen slechts het losse of open huis — alleen bij naam kennen en hierdoor een schakel missen in de ontwikkelingsgeschiedenis van het boerenhuis. Bij de voortschrijdende hygiënische eischen zal men zich over eenigen tijd in de levenswijze en omstandigheden in het losse huis niet kunnen verplaatsen. Alleen zal men overtuigd zijn, dat men hier nog te laat zich in den paradijstoestand indacht. En toch vormen die levenswijze en levensomstandigheden een schakel in de beschavingsgeschiedenis van een deel van het Nederlandsche volk.
De eenvormigheid, die zich hoe langer hoe meer uitbreidt, doodt elke individueele geestesuiting en snijdt den pas af voor een volkskunst. Met haar verdwijnt niet alleen de drang aan uiting en ontwikkeling der volkskunst, maar ook voor hem, die haar beoefenen en ontwikkelen wil, de motieven en de gegevens om de historische ontwikkeling na te gaan. Bij het zoeken van den architect naar nieuwe nationale vormen, verarmt het afbreken van het typisch boerenhuis zijn veld; omtrent de plaats, die hij het in de bouwgeschiedenis moet aanwijzen, raakt hij bijster. Menige schilder zal over eenigen tijd, indien aldus wordt voortgegaan, hoogst gewenscht materiaal missen.

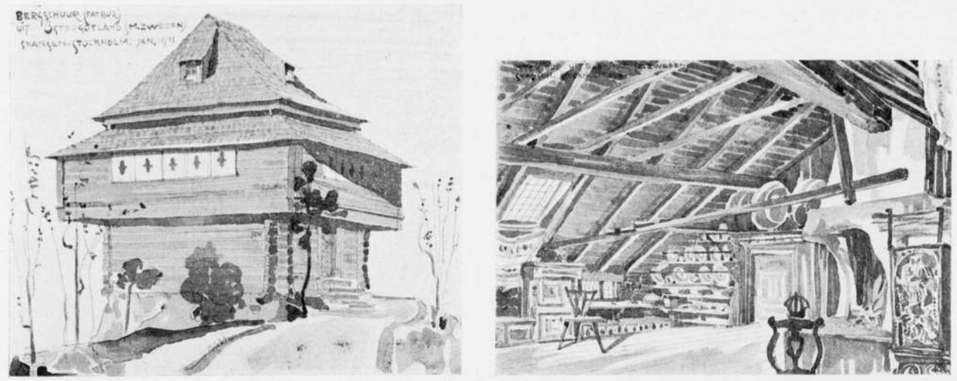

Schetsen uit het Openlucht-Museum te Stockholm, M. de Klerk.

Bij die enkele huizen dachten wij nog niet aan hunne eigenaardige groepeering. Niet voor niet spreekt men in onze moedertaal van brinkdorp, dijkdorp enz. Wat een verscheidenheid in ligging der op elkander volgende huizen en dan denken wij onwillekeurig bv. aan het dorp Neede, waar elk huis een kamer bezit met een zijraam aan straat, van waaruit men zonder 't belendende huis te hinderen de straat kan overzien.

In deze streken vinden we ook nog de opschriften op de balken boven de deur met een zegenwensch voor den bezoeker of een zegenbede voor den bewoner. Bij die dorpen behooren soms typische kerkjes; men denke slechts aan Zweeloo in Drenthe of Lemiers in Limburg, aan die houten klokkenstoelen bij de kerken, bv. te Wanneperveen. Die kerkjes en stoelen verdwijnen en worden gewijzigd. In die dorpen beweegt zich een bevolking, die eens meer dan thans gehecht was aan hare karakteristieke kleeding, een kleeding, die ons met uitzondering van de gouden en zilveren sieraden, die meestal veel ouder zijn, naar de 17e eeuw terugvoert. Zij brengt ons terug naar dien tijd, dien wij meestal reeds zoo verre wanen en waarvan wij toch gaarne ook de tastbare herinneringen bewaren. Maar wie vermag den stroom naar het nieuwe, naar het eentonige te stuiten? Die menschen bedienen zich nog hier en daar van huisraad en gereedschap, wat den vorm aangaat, eigen aan de streek, maar gaandeweg houden eenvormige voortbrengselen der fabriek hun intocht. De veelvormige en veelkleurige boerenwagen wordt vervangen door een practischen bak op raderen, de inheemsche stoeltjes-, staart-. of staande klok door de buitenlands vervaardigde pendule. Het spinrokken en weven in die huizen behoort reeds nagenoeg tot de geschiedenis. De bekwame plaatselijke smid en timmerman vinden geen markt meer voor hun nationaal, voor hun plaatselijk, voor hun duurzaam werk. Bij beperkte navraag wordt hun strijd met de fabriek te zwaar.

Bij het noemen van het woord fabriek denkt men onwillekeurig aan de zuivelfabrieken, waardoor het zelf vervaardigen der zuivelproducten voor menige boerderij tot de geschiedenis gaat behooren. Voorwerpen eens tot uitoefening van het bedrijf gebruikt, raken te loor of komen, als b.v. de kaaspers, terecht in een museum, waar zij in een weinig passende omgeving geplaatst, slechts ten deele tot hun recht komen. In het landschap verdwijnt de windmolen, die zoo bij uitstek in een Hollandsch landschap thuisbehoort, niet het minst, waar hij den strijd tegen het water vertolkt. Die molen, als korenmolen rijk aan verscheidenheid van vorm, speelde eens in het volksleven een groote rol; men denke slechts aan de uitdrukking „stratemer en molemer" om uit te drukken, dat iets wereldkundig was, aangezien men er op straat en op den molen, wachtende op het meelmalen, over sprak. Hierbij vergete men den watermolen niet. Hij leverde niet alleen het brood des dagelijkschen levens, maar als papiermolen was hij een machtige factor in het verschaffen van het brood des geestes.

Die molens verdwijnen gaandeweg en het in het krijt treden voor hun behoud is het vechten tegen windmolens. Met hen boet Nederland iets karakteristieks in.

Wanneer men de punten nagaat, die wij slechts aanstipten, komt men tot het besluit, dat voor een getrouw beeld van al dit soort van verdwijnend schoon een gewoon museum niet de plaats is.

Een enkele kamer uit een boerenhuis gecopiëerd geeft slechts ten deele het boerenhuis en boerenleven en boerenbedrijf weder en ontaardt zoo licht in een rommelkamer, door het er in bergen van voorwerpen, die wel in het huis, maar niet in die kamer thuisbehooren. Het geheele huis met al zijn onderkomen voor mensch en beest en bergplaats voor alle benoodigdheden, hierin ook geplaatst, geeft een trouw beeld van den bouw van het huis, van de levenswijze zijner bewoners en levert stof tot vergelijking. Maar dan moet dat huis ook staan in zijn eigen omgeving, in zijn eigen omlijsting van boomen en groen. Hier moet alles, wat het beeld zou storen, uitgesloten zijn; elk huis moet met zijn omgeving een afgesloten, harmonieus geheel vormen. De groene omlijsting kan hier als afsluiting voor het oog dienst doen; haar doorgaande komt men bij een ander type van huis. Verscheidenheid van terrein, hoog en laag is voor ons land, wil het beeld juist zijn, beslist noodig.

In onze verbeelding verrijst in dezen gedachtengang het Nederlandsche openluchtmuseum reeds bij Arnhem. Die streek met haar hoog en laag terrein, die plaats waar de Nederlandsche Heidemaatschappij haar zetel zal opslaan, waar in de nabijheid te Wageningen de verschillende landbouwinrichtingen gevestigd zijn, waar jaarlijks duizenden landgenooten en vreemdelingen heentrekken, vooral om van de schoone natuur te genieten. Daar moet het Nederlandsch Openluchtmuseum verrijzen. Alleen wanneer velen — kan het zijn het geheele Nederlandsche volk — samenwerken, kan het plan tot uitvoering komen. Alleen door het samenbrengen op een terrein van alles, wat met de beschavingsgeschiedenis, zoover deze met den bodem samenhangt, te maken heeft, wordt vergelijkende studie mogelijk gemaakt. Nog is de tijd voor de oprichting gunstig, elk jaar boet men een stuk van deze beschavingsgeschiedenis in.

Slaat men de handen aan den ploeg, dan wordt ten slotte een volksuniversiteit verkregen.

Het publiek staat hier plotseling in verrukking voor iets nieuws en geniet hier en daar van herinneringen uit vroegere dagen. Een zucht aan het verleden valt samen met het genot van een stuk poëzie, dat hier is uitgestald. Het trouwe beeld uit het leven van den ouden tijd verkregen, weegt op tegen vele en lange uiteggingen. In die oude vertrekken vinden die meubels en gereedschappen beter hun plaats en komen meer tot hun recht dan in een gewoon museum, waar de omgeving met die voorwerpen vloekt. Maar een dergelijk historisch museum dient niet alleen om te genieten, maar ook om te leeren. Hierop zal U de architect opmerkzaam maken, wanneer hij U, terecht er zich op verheffende, er op wijst, dat zijn collega's het eerst de aandacht op het boerenhuis vestigden, met het oog op zijn bouw, eigen aan het land, maar vooral om aan die huizen motieven te ontleenen. Hierbij stonden dus constructie en stijl op den voorgrond; in vele gevallen echter ook het historisch belang, de beantwoording der vraag, welke plaats neemt het boerenhuis in de geschiedenis der bouwkunde in; ten slotte zal hij U wijzen op de blijvende waarde van het boerenhuis voor den architect.

Naast dien architect staat de geleerde en eischt het boerenhuis voor zich op. Hij zal aantoonen, dat de architect den nadruk legt op de practijk, maar dat voor hem het zuiver wetenschappelijke op den voorgrond staat. Het verschil tusschen beide zal hij U duidelijk trachten te maken door op te merken, dat het huis als voortbrengsel van een bepaalde kunstuiting, wat den stijl betreft, tot de kunstgeschiedenis behoort en ten opzichte van het type tot de huiskunst. De architect zoekt in het boerenhuis en in de boerenkunst naar vormen en kunstmotieven; de onderzoeker van huizentypen naar feiten en wetenschappelijke combinaties.

Wanneer gij echter een oogenblik denken zoudt, dat de architect en de wetenschappelijke onderzoeker vijandig tegenover elkander staan, zal hij dadelijk dien indruk trachten weg te nemen, door U er op te wijzen, dat beide hetzelfde terrein langs verschillende wegen betreden om onderweg elkander dikwijls de hand te reiken. Het typische van het boerenhuis in de verschillende landstreken, zooals het zich uit verschil van ras en geschiedenis van zijn bouwmeester, uit het klimaat, de gesteldheid van den bodem, om kort te gaan uit de economische verhoudingen ontwikkeld heeft, soms door den bouwmeester onbewust en toch altijd volgens streng gevolgde regels, dat is het wat den bezoeker belang inboezemt.

In eenzelfde streek zal men steeds hetzelfde type in opbouw, in plattegrond enz. vinden. Het type is met de natuur en het landschap samengegroeid. Het behoort historisch aesthetisch en poëtisch tot het Nederlandsche landschap.

Het heeft iets nationaals, oorspronkelijks, eigenaardigs; uit zijn type spreken de natuur, het klimaat, de geschiedenis, het volkskarakter. Het doel van den onderzoeker, zoo zal hij U verder mededeelen, is dus voor de afzonderlijke landstreken *het* type vast te stellen.

Hierbij wordt echter groote omzichtigheid gevergd. Overschatting van invloeden, van mythologie en ras kunnen tot verkeerde gevolgtrekkingen lijden. Steeds moet men het oog houden op klimaat, gesteldheid van den bodem, economische toestanden, voorop stellen het bedrijf (akkerbouw of veeteelt) en eindelijk bedenken, dat handelsbetrekkingen soms den meest beslisten invloed hebben uitgeoefend. Soms moet men ook in aanmerking nemen, dat als het ware opvolgende golven van verschillende rassen over een streek zijn heengegaan, die hun sporen in den bouw van het huis achterlieten.

Wil men in een museum het boerenhuis, kunsthistorisch en cultuurhistorisch en archeologisch kunnen waardeeren, dan is het buiten allen twijfel noodig, het in zijn geheel op te bouwen en dit kan slechts in het openluchtmuseum. Hierin alleen komt alles tot zijn recht en wordt de indruk van opslagterrein vermeden.

De volkskunst vindt hier kiemen tot ontwikkeling en tot ontwaken, zal U de voorstander van volkskunst toeroepen. Die volkskunst, zal hij U zeggen, moet men niet al te zeer beschouwen als te zijn ontstaan uit zuiver nationale bron en als zelfstandig hare banen vervolgende naast de beschaving der steden; integendeel is zij overal afhankelijk van den tred van het stadsleven. Evenals heden ten dage drong het stadsleven met zijn veroveringen slechts langzaam door in het leven der boeren, in dien stand, zoo gehecht aan oude gebruiken. Dit uiteenliggen van tijden heeft geleid tot een kloven tusschen stads- en boerencultuur. Heeft eens de stadscultuur op het platteland post gevat, dan wordt zij door den boer met de hem eigen taaiheid vastgehouden. Hierdoor vindt men meestal op het platteland terug als nieuw iets, dat in de stad reeds lang heeft afgedaan. De boerenkunst van een bepaalden tijd is altijd slechts een door de boeren gewijzigde stadscultuur geweest, maar een stadscultuur van een voorafgaand tijdperk. Vandaar de archeologische waarde van hetgeen het platteland op beschavingsgebied te aanschouwen geeft. Hierbij valt echter op te merken, dat de boer de stad niet zuiver navolgt, maar bij het overnemen die wijzigingen aanbrengt, die met zijn levensbehoeften overeenkomen.

Waar dit laatste sterk op den voorgroad treedt, heeft het den schijn, dat men met een zelfstandige boerenuiting te doen heeft, doch men late zich hier niet op een dwaalspoor brengen. Werkelijk origineele uitingen heeft het boerenleven slechts in zeer beperkte mate.

Wat van een boerenkunst tot ons gekomen is, klimt niet veel hooger dan het einde der 16e eeuw op. De stadscultuur, die zich in de middeleeuwen van de behoudende cultuur van de boeren losmaakte, en dan in de late middeleeuwen zoo'n vlucht nam, is, wat de huiselijke inrichting betreft, nog sterk aan die kunst verwant. Eerst nadat zij zich meer en meer had afgescheiden en de renaissance haar intocht gehouden had, konden haar voortbrengselen door de boeren overgenomen en verwerkt worden.

De boerenkunst is evenmin tot de oertijden terug te brengen als dit met de boerenkleederdrachten het geval is.

Was het conservatisme van de boeren oorzaak, dat men vasthield aan vormen, lang nadat zij in de steden reeds verlaten waren, staatkundige grenzen, waaruit een eigen historische ontwikkeling voortvloeide, werkten de onderlinge scheiding in de hand, waardoor men niet alleen in de provincie, maar zelfs in de verschillende deelen van een en dezelfde provincie verscheidenheid in een en hetzelfde meubel opmerkt, evenals men dit in de taal doet.

Had nu in een streek eens de boerenkunst een plaatselijk type bereikt, dan was tusschen haar en de stadskunst een vaste verbinding tot stand gekomen.

In dit tijdperk is de uiting van de techniek zoo primitief, dat zij meestal den indruk maakt, dat men iets eigenaardigs en oorspronkelijks voor zich heeft. De bewonderaars van de boerenkunst zijn hierdoor dikwijls op een dwaalspoor gekomen. Na het ontstaan van een plaatselijk type vertoont de boerenkunst een groot weerstandsvermogen tegen nieuwe invloeden van de stad.

Vandaar de reeds besproken archeologische waarde. Toch blijft de stadscultuur haar overwicht uitoefenen en per slot van rekening gaat de eene golf van cultuur na de andere over de boerenkunst heen. Hierdoor ontstaat die mengeling van gothiek, van renaissance en rococo, zoowel bij de voorwerpen afzonderlijk als bij één- en hetzelfde voorwerp. De boerenkunst ontvangt nieuw bloed uit de stad.

Het verdient de aandacht, dat evenals men verschillende typen van huizen heeft, er ook verschillende typen van inrichtingen van kamers bestaan. De stedeling, over meerdere vertrekken kunnende beschikken, geeft aan ieder een bepaalde bestemming en meubileert hen volgens zijn smaak. De boer heeft bij bescheiden verhoudingen slechts één vertrek, het aantal meubels is tot de noodigste beperkt. De grenzen van beschaving van de boeren van eenzelfde streek vallen gewoonlijk samen, vandaar dat de enkele niet op de gedachte komt om zijn smaak te laten gelden op een wijze, die noemenswaard afwijkt van die van zijn buurman.

Zoolang de zucht tot volgen in een volk het zelfstandig werken belet, bouwt ieder onder den druk der overlevering zooals zijn buurman. Onder deze omstandigheden ontstaat zóó langzaam verandering, dat men het type als vast zou kunnen beschouwen. Zoodra echter door beschaving en stadsinvloeden enkelen het slaafsch volgen verlaten, begint het type zich te wijzigen. Ieder bouwt naar zijn behoefte, of hoe het hem bevalt. Uit de som van deze willekeurigheden ontstaan ten slotte nieuwe, gemeenschappelijke typen. In het open luchtmuseum komen deze wijzigingen eerst ten volle tot haar recht.

Wanneer men nu de oude boerenkunst, die zich in de tweede helft der 17de eeuw met groote kracht ontplooide, in de 18de eeuw haar schoonsten en rijksten bloei had om daarna in de 19de eeuw langzaam te verwelken, overziet, dan zal men opmerken, dat de boer over het algemeen op veelkleurigheid gesteld was.

Een der redenen hiervan is wellicht, dat men met kleuren goedkooper effecten verkrijgen kan dan met snijwerk. De hoofdreden van zijn zucht tot kleuren ligt wellicht in zijn meer dan de stadsbewoner vertrouwd zijn met de natuur, die hij afluistert. Het voorjaar met zijn frissche tinten van zachtgroen en met zijn kleurenrijkdom van zachtere tinten en groote tegenstellingen, zou hij gaarne steeds om zich heen hebben; vandaar dat hij het kleurenrijke bemint en nabootst. De blauwe hemel spreekt hem van den onbewolkten hemel. Is dit wel zoo? Schuilt er wel zooveel poëzie in den landman? Of moeten wij van hem zeggen: „Het aesthetisch genot, dat de stedeling aan kleurenrijkdom en „vergezichten heeft, is aan den boer bijna onbekend."

Naast de kleuren spreekt uit de boerenkamer eene zekere stemming van kracht en van eenheid. Elk stuk huisraad, buiten die kamer uit zijn verband gerukt, komt in de eerst tot zijn volle recht,

Terwijl dit lange betoog gehouden wordt, staat de ijveraar voor de volkskunst ongeduldig te wachten om ook een woord te zeggen, aangaande hetgeen het openluchtmuseum hem vertolkt. Maar terwijl hij wachtte en luisterde, heeft de vorige spreker herhaaldelijk zijn terrein betreden en doorkruist, zoodat hem alleen rest er op te wijzen, dat die overgangen van opkomen, van wijzingen en van verdwijnen der volkskunst leerrijk zijn en dat het openluchtmuseum hem gelegenheid biedt, die kunst, waar zij verdween, weer in het leven te roepen, en aan te wakkeren, waar zij dreigt in slapen. Hij leert hier de kunst der streek in tal van voorbeelden kennen.

Maar onder hen, die hier in hooge mate genieten, behoort de schilder. Wij gebruikten reeds herhaaldelijk het woord poëzie en waar een schilderij een gepenseeld gedicht behoort te zijn, daar spreekt vanzelf, dat de schilder zich hier thuis gevoelt. Hier vindt hij stof tot dichterlijk weergeven, trots dat hij de naakte werkelijkheid aanschouwt, vooral uit vroegere dagen. Wanneer de rubrieken bezoekers der openluchtmusea in het Noorden worden genoemd, dan worden ook vooral schilders vermeld.

Zullen wij nog gewagen van den landman en den tuinman, die in de huizen, in het gereedschap, in de bloemen en in de boomen voorwerpen vinden, wier taal zij verstaan en die hun iets te zeggen hebben niet alleen uit het verleden, maar ook te leeren voor het heden?

Het aanschouwelijk onderricht van het openluchtmuseum leert ons allen in een half uur spelender en genietender wijze meer op allerlei gebied dan maanden studie.

Het openluchtmuseum is een opengeslagen boek voor allen; ieder kan er naar zijn gading iets uit leeren. Zijn waarde wordt verhoogd, wanneer het zich ook uitstrekt tot het bijeenbrengen van de dieren in Nederland inheemsch. Dit museum draagt een bij uitstek nationaal karakter. Het Nederlandsche Volk, terecht zoo gehecht aan zijn nationaliteit, toone door het steunen der oprichting van „*Het Nederlandsche Openluchtmuseum*" het nut dier stichting voor allen te beseffen.

F. A. Hoeffer.

In verband met het bezoek van H. M. de Koningin aan Arnhem op 23 April a.s. wordt de vergadering „*Nederlandsch Openluchtmuseum*" uitgesteld tot Woensdag 24 April a.s., op hetzelfde uur, dat is des namiddags te 1½ uur, in een der zalen van „Musis Sacrum" aan het Velperplein.

VAN ALLERLEI AARD.

BERICHT.

Het verslag der jongste Ledenvergadering moest tot het volgend nummer blijven liggen.

DE GEWIJZIGDE SPOORWEGPLANNEN VOOR AMSTERDAM.

Ten Stadhuize zijn thans ingekomen de gewijzigde plannen voor de spoorwegverbindingen om Amsterdam.
Men weet dat de voor deze zaak benoemde Staatscommissie aanvankelijk een ontwerp had ingediend, dat ongeveer 70 millioen gulden zou kosten en waarbij, in breede cirkelbogen, gaande om het Zuiden der stad, een tweetal viaduct-spoorbanen waren gedacht, één voor het goederen en één voor het personenverkeer, welke banen gedeeltelijk ook het uitbreidingsplan-Berlage doorsneden. Daardoor zou dan de bestaande verbindingslijn Centraal-Station—Weesperpoortstation, die het geheele Oosterparkkwartier omsluit, komen te vervallen.
Men kent het gesukkel met de bestaande gelijkstraatsche overwegen in die lijn, op punten als de Van Swindenstraat, Linnaeusstraat, Oosterparkstraat. Korte Overamstelstraat enz., waardoor het verkeer in zoo hooge mate belemmerd wordt en deze uitgebreide stadswijk feitelijk den geheelen dag van het overige Amsterdam is afgesloten.
De oorspronkelijke oplossing, gesteld al dat de hooge uitgaven de uitvoering hadden mogelijk gemaakt, zou dezen toestand nog tal van jaren bestendigd hebben. Door de nu aangebrachte wijzigingen is hierin een groote verbetering gebracht.
De Regeering en de spoorwegmaatschappijen zijn 't eens geworden over een inkrimping van het plan, waardoor niet alleen de kosten zijn teruggebracht tot ongeveer 25 millioen, maar het benarde Oostelijk deel der stad ook veel vroeger geholpen zal worden.
In het nieuwe plan zijn — naar het „N. v. d. D." weet mede te deelen — de zuidelijke ringbanen op den achtergrond gekomen en wordt voorgesteld om de verbindingslijn Centraal-Station—Weesperpoort (met verplaatsing van dat laatste meer oostwaarts) in de hoogte te brengen, dus over een viaduct te leiden, evenals dit het geval is met de Haarlem—Zaandam-lijn over het viaduct achter de Haarlemmer Houttuinen.
Men heeft dan ook in dat stadsgedeelte geen last meer van de telkens gesloten straatoverwegen, maar wandelt en rijdt onbelemmerd onder de viaduct-openingen door.
Natuurlijk is hiervoor de medewerking van de gemeente noodig. Men is echter ten Stadhuize zoodanig overtuigd van de noodzakelijkheid, om de zoo uiterst hinderlijke verkeersbelemmeringen op te heffen, — men heeft 't beproefd met hier en daar een luchtbruggetje of een tunnel, wat toch altijd maar lapwerk blijft — dat van die zijde ongetwijfeld steun mag worden verwacht ook om de financieele bezwaren te overwinnen.

PRIJSVRAAG ROTTERDAMSCH RAADHUIS.

Men deelt ons mee dat de heer C. N. van Goor, te Rotterdam, een der architecten die werden uitgenoodigd een project in te dienen voor het nieuwe Raadhuis, voor deze uitnoodiging bedankt heeft.

BOUWKUNST-TENTOONSTELLING IN 1913.

Bij de opening van de Stedelijke Internationale Tentoonstelling van Levende Meesters (de Vierjaarlijksche) door den Burgemeester der hoofdstad, zeide deze o. m.:
„Aan de afdeeling „Bouwkunst" kon niet de ruimte worden verzekerd, „die zij noodig achtte. Zij trok zich terug, maar spr. vleit zich, dat „het een „reculer pour mieux sauter" zal zijn; want in 1913 zal eene „speciale Bouwkunst-tentoonstelling worden gehouden".

DE ST. PIETERSPOORT.

Tot het blok huizen aan het Rokin, dat ten behoeve van het gebouw der Rotterdamsche Bankvereeniging wordt afgebroken, behoort ook de uit het laatst der 16e eeuw (1584) dagteekenende St. Pieterspoort, toegang gevend tot het kleine binnenpleintje aan de Nes. Dank zij de goede zorgen van de architecten, Gebrs. van Gendt A.L.zn., zal het echter, naar wij vernemen, in denzelfden vorm worden hersteld. Met den sleutel van Sint-Pieter bewaart het poortje de herinnering aan het oude en geheel verdwenen Sint-Pieters-Gasthuis, de Sint-Pieterskapel (later veranderd in een vleeschhal en nog later in eene stadsdrukkerij en politie-bureau) en ten slotte aan de vischmarkt, (de zoogenaamde Boerenvischmarkt) welke onder het patronaat van St. Pieter op die plek werd gehouden.

INTERNATIONALE GASTENTOONSTELLING.

Naar wij vernemen, verzekert de belangstelling in de Internationale Gastentoonstelling die in September—October a.s. te Amsterdam gehouden zal worden, het succes.
Er is een groot aantal inschrijvingen, zoowel van het binnenland als van het buitenland, ingekomen en nog steeds nieuwe aanvragen ontvangen. Alle beschikbare plaatsruimte in de zalen is reeds bezet en het comité is verplicht een gebouw in den tuin te doen plaatsen om alle inzendingen onder te kunnen brengen.
Dit gebouw zal tenminste 1500 M² groot worden en in directe verbinding met de overige zalen worden gebracht. In dit gebouw zullen, naast verschillende andere inzendingen, ook de gasmotoren een plaats vinden.
De vereeniging van gasfabrikanten in Nederland heeft ter gelegenheid van de tentoonstelling een prijsvraag uitgeschreven voor een gasfornuis, gecombineerd met een cokeskachel ter verwarming van de keuken. De ingezonden fornuizen zullen op de Internationale Gastentoonstelling te bezichtigen zijn.
De voorwaarde voor deze prijsvraag zijn te verkrijgen bij den secretaris van bovengenoemde vereeniging, den heer N. W. van Doesburg, te Leiden.

HET ROTTERDAMSCHE RAADHUIS.

„De Bouwwereld" schrijft:
„Het is nog niet bekend welke der uitgenoodigden, waarbij tevoren onbekende kombinaties voorkomen, bedankten. Wel verluidt van eene beweging onder architekten, die zich ten doel stelt B. en W. van Rotterdam er toe te brengen alsnog den heer H. P. Berlage uit te noodigen, aangezien uit de uitnoodigingen blijkt dat B. en W. de moderne richting in beginsel niet wenschen uit te sluiten."

Te Bussum bereidt het R. K. Kerkbestuur plannen voor het bouwen van een tweede R. K. parochiekerk.

DE DAMBEBOUWING.

Naar wij vernemen hebben B. en W. van Amsterdam dezer dagen aan het bestuur van De Groote Club bericht dat de Dam-Raadhuis-Commissie ongunstig advies heeft uitgebracht over de plannen voor het nieuwe gebouw dier Club; waarom zij het bestuur uitnoodigen andere plannen te willen indienen.

PRIJSVRAGEN.

I. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.

II. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, „LANDELIJKE WONING" van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).

III. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).

IV. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

V. Prijsvraag voor een Affiche voor de Internationale Gas-Tentoonstelling te Amsterdam, programma in No. 9, inlevering 29 April 1912.

INHOUD: Mededeeling betreffende het Genootschap. — Ledenvergadering van de Utrechtsche Club. — Boekbespreking. — Beursgebouw voor de Vereeniging van den Effectenhandel te Amsterdam (vervolg). — Een Nederlandsch Openluchtmuseum. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

DE 1313e LEDENVERGADERING, TEVENS GECOMBINEERDE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM VAN DE „MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST" EN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 1 MEI E.K. DES AVONDS TE **8.30** UUR IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

Agenda.
1. Opening en Notulen der 1312de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren D. Goldschmeding Jr. en A. van Vliet als gewone leden van het Genootschap.
4. *Uitreiking der onderscheidingen aan de bekroonden in de J. H. Leliman-prijsvragen A en B, ten overstaan van de Besturen der beide bovengenoemde corporatiën en in tegenwoordigheid der Leden van de Jury's dier prijsvragen, genoodigden en belangstellenden.*
5. Uitreiking der onderscheidingen aan de bekroonden in de *Genootschapsprijsvragen 1911*, eveneens in tegenwoordigheid der Jury dier prijsvragen.
6. Bepaling van de *onderwerpen der Genootschapsprijsvragen* voor 1912, bestaande in *a.* een openbaar bouwwerk, *b.* een burgerlijk bouwwerk, *c.* een constructief détail, *d.* een decoratief détail op bouwkundig gebied, *e.* een decoratief détail op nijverheidsgebied, *f.* een schriftelijke verhandeling.
7. Aanwijzing van zes leden, die met het Bestuur de Jury voor deze prijsvragen zullen benoemen.
8. Behandeling van de vraag uit de vragenbus: „Is het te overwegen het Bestuur der Nederd. Herv. Gemeente te Amsterdam te vragen een prijsvraag uit te schrijven voor een te stichten kerkgebouw?"
9. Plannen voor eene *Zomerexursie* in dit jaar.
10. Voorstel van het Bestuur met betrekking tot de huurovereenkomst met de Maatschappij Parkzicht.
11. Rondvraag en sluiting. JAN DE MEIJER, *te Secr.*

Gedurende deze vergadering zullen de bekroonde ontwerpen, ingekomen op de beide J. H. Leliman-prijsvragen, in het locaal geëxposeerd zijn.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1911.

De Jury kende de volgende bekroningen toe:
I. Ontwerp van eene Ambtswoning met Representatiezalen voor den Burgemeester eener groote Gemeente.
Eerste prijs: motto „$\frac{1}{2}$".
Tweede prijs: motto „A. W." (monogram).
De ontwerpers zijn respectievelijk de heeren Maurits Plate en Th. Philippi, beide te Amsterdam.
II. Ontwerp van een ontvanggebouw voor eene Bloementoonstelling.
Eerste prijs: motto „Zonnebloem", waarvan de ontwerper is de heer N. Lansdorp te Amsterdam.
Tweede prijs: motto „H"; waarvan de ontwerper niet bekend is wegens het ontbreken van den naambrief. Hij melde zich bij de administratie.
III. Ontwerp van een Hoofdingang met aansluitende détails voor een deftig heerenhuis.
Eerste prijs: motto „Aquarius" van den heer C. J. Blaauw, tweede prijs: motto „Poging" van den heer C. A. C. Rotgans, te Amsterdam.
IV. Ontwerp van een Glas-in-lood-Venster voor een Trappenhuis. Geen bekroningen toegekend.
V. Ontwerp van een patroon voor behangselpapier.
Eerste prijs: motto „Zigzag", tweede prijs motto „Meander", beide van den heer W. Bogtman te Haarlem.
Het volledig Juryrapport verschijnt in het volgend nummer van „Architectura".

Voor de Jury, H. A. J. BAANDERS.

VERSLAG VAN DE 1312de GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 17 APRIL 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN PARKZICHT.

Na opening door den voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, worden de notulen gelezen en onveranderd goedgekeurd. Ingekomen is een schrijven van eene commissie, onder voorzitterschap van den heer F. A. Hoefer te Hattem, welke commissie zich ten doel stelt de oprichting van een Nederlandsch Openluchtmuseum, inhoudende eene uitnoodiging tot het zenden eener delegatie naar eene vergadering te Arnhem op 24 April 1912 ter bespreking dezer oprichting. Het verzoek wordt ter afdoening aan het bestuur overgelaten. Een schrijven van den heer J. van der Lip te Utrecht omtrent eene excursie naar Londen. Bepaald wordt dat geen excursie naar Londen zal worden ondernomen, en op de volgende vergadering betreffende plannen zullen worden behandeld. Een schrijven van den heer C. Rol die niet aanwezig kon zijn om als gewoon-lid te worden geïnstalleerd.
Een brief van de Club van Utrechtsche leden over het herscheppen van deze Club in een afdeeling. Besloten wordt overeenkomstig het reeds vroeger ingenomen

standpunt geen afdeelingen te stichten; temeer daar het aangeroerd argument niet gelden kan. De Club kan als zoodanig evengoed Koninklijke Goedkeuring op hare statuten erlangen als wanneer zij afdeeling zou zijn.
Medegedeeld wordt dat ons adres inzake Dambebouwing door B. en W. is gesteld in handen van de Raadhuis-Damcommissie voor advies.
De heeren J. F. Staal Jr. en A. H. Jansen worden met eenige toepasselijke woorden als gewone-leden geïnstalleerd (de heeren C. Rol en Jan Baanders waren niet aanwezig); terwijl de heeren D. Goldschmeding Jr. en A. van Vliet met algemeene stemmen tot het lidmaatschap worden toegelaten.
Het voorstel van het bestuur om op 1 Mei a.s. te vergaderen, buiten het gewone rooster, wordt na toelichting van den voorzitter bij acclamatie goedgekeurd.
Thans is aan de orde de behandeling van de wijziging der statuten. De voorzitter constateert dat 23 stemgerechtigde leden aanwezig zijn; verder dat de bepalingen van artikel 18 der statuten zijn in acht genomen. De voorzitter doet voorlezing der gewijzigde statuten zooals deze door de commissie zijn voorgesteld.
De gewijzigde statuten, zooals boven gerelateerd, worden hierop en bloc in stemming gebracht. De uitslag der stemming is dat alle leden zich verklaren vóór en geen tegen, zoodat de statutenwijziging in haar geheel blijkt te zijn goedgekeurd.
De voorzitter brengt dank en hulde aan de Herzieningscommissie, inzonderheid aan den heer Paul J. de Jongh die het leeuwenaandeel in haren taak had. (applaus). De punten 7, 7a en 8 der agenda: bepaling der onderwerpen voor de Genootschapsprijsvragen 1912, aanwijzing van 6 leden die met het bestuur de Jury zullen benoemen en behandeling van de vraag uit de vragenbus „is 't te overwegen het Bestuur der Ned. Herv. Gem. te Amsterdam te vragen een prijsvraag uit te schrijven voor een te stichten kerkgebouw?", werden wegens den gevorderden tijd aangehouden tot de volgende vergadering.
Aan de orde is de voordracht van den heer E. Flesseman Jr., w. en e. i. te Amsterdam, getiteld, „Electriciteit in het Woonhuis", van welke uitgebreide en doorwerkte voordracht een resumé in ons orgaan zal verschijnen.
Spreker oogst den dank der vergadering bij monde des voorzitters en door herhaald applaus, nadat hem verzekerd is dat bij de architecten de belangstelling voor dit onderwerp niet zoo gering is als de spreker vreest.
Medegedeeld wordt nog dat als onderwerpen voor de prijsvragen zijn opgegeven door den heer Joling een biljart- of speelzaal, een piano (vleugel) en een wipbrug; door den heer Hack een monument op den Dam ter vervanging van het tegenwoordige; door de Club van Utrechtsche leden een melkpaviljoen in een plantsoen; door anderen een uitspanningsgelegenheid aan het IJ, een tramwachthuis, een winkel-hoekhuis, een schuitenhuis met annexen, en een sportstadium. De voorzitter beveelt opgave van meerdere onderwerpen aan, waaruit in de volgende bijeenkomst zal worden gekozen.
Bij de rondvraag bepleit de heer Van der Pek de instelling eener Commissie van Actie, waarmee bedoeld wordt een instituut dat bouwkundige kwesties, zaken betreffende stadsschoon, enz. onderzoekt en acties voorbereid; ten slotte de vergadering adviseert, teneinde te voorkomen dat noodeloos, soms schadelijke lange discussies worden gevoerd met allerlei tegenstrijdige meeningen.
Spreker illustreert zijn voorstel met voorbeelden uit de onmiddelijke omgeving.
De voorzitter waardeert des sprekers belangstellend optreden, ziet evenwel geen kwaad in het voeren van discussies, ook al strooken de meeningen niet direct en betoogt dat elk lid van A. et A. voor zich de functie heeft die de heer Van der Pek zou willen opgedragen zien aan eenige commissieleden.
De heer Van der Pek meent dat een twijfelende houding, blijkende uit wijdloopige discussies en verdeelde meeningen, de effecten der acties schaden; is daarom voor grondige voorbereiding in eene commissie, welker instelling spr. het bestuur in overweging geeft.
De voorzitter kan iets voelen voor eene preadviseerende commissie, deelt echter niet de meening dat discussies de actie verzwakken. De ervaring leert dat wel degelijk gelet wordt op de wenschen uit architectenkringen.
Het bestuur zal echter het voorstel tot instelling eener commissie, uit verschillende elementen samengesteld, overwegen.
De heer Van der Pek betoogt de noodzakelijkheid van aanhoudend ageeren, adviseeren en leiding geven aan autoriteiten en licht dit toe met voorbeelden van afgeplatte bochten en gaten in de Kalverstraat, de schoonste bekende middeleeuwsche straat, die daardoor bedorven wordt, „Naatje zonder arm", enz.
De heer De Jongh ondersteunt het voorstel van den heer Van der Pek, ook omdat de pers vaak de discussies onjuist weergeeft, waardoor ongewenschte meeningen kunnen ontstaan.
Hierna volgt sluiting. R.

Het volgende adres is verzonden:

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Geeft eerbiedigst te kennen het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, gevestigd te Amsterdam,
dat blijkens de Memorie van Antwoord betrekkelijk het Ve Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1912, door Uwe Excellentie een plan tot verdere bebouwing van de tuinen van het Rijksmuseum te Amsterdam, ter verkrijging van ruimte voor het herbergen van een toegezegde schenking van den heer J. C. Drucker, in voorbereiding is;
dat het Bestuur voornoemd, onder groote waardeering voor hetgeen door Uwe Excellentie gedaan wordt, om de kunstschatten, behoorende tot het Rijks Museum te verrijken, wenscht blijk te geven aan zijne belangstelling in deze zaak, door Uwe Excellentie in herinnering te brengen, welke groote bezwaren aan de uitvoering van dit voornemen in den weg liggen en in welke richting de oplossing van het vraagstuk wellicht te vinden zou zijn.
De bezwaren tegen verdere bebouwing van den Museumtuin zijn, wellicht onder meer:
1e. van de Gemeente Amsterdam zal opnieuw ontheffing moeten verkregen worden van het servituut, waarmee deze grond bezwaard is, en waarbij bepaald is, dat de tuinen van het Rijksmuseum voor openbaar park bestemd moeten blijven, tegen welke ontheffing de Gemeente Amsterdam ongetwijfeld groote, en zeer gegronde bezwaren zal aanvoeren.
2e. de nieuwe gebouwen zullen zeer dicht den Zuidelijken gevel van het Museumgebouw naderen, waardoor hinderlijke reflexen hun invloed zullen laten gelden, zoowel in de nieuw te maken zalen, als in de bestaande Nachtwachtzaal,
3e. het terrein zal na de voltooiing van het voorgenomen plan zoo volgebouwd zijn, dat verdere vergrooting niet meer mogelijk zou blijken, terwijl het toch niet uitgeslo-

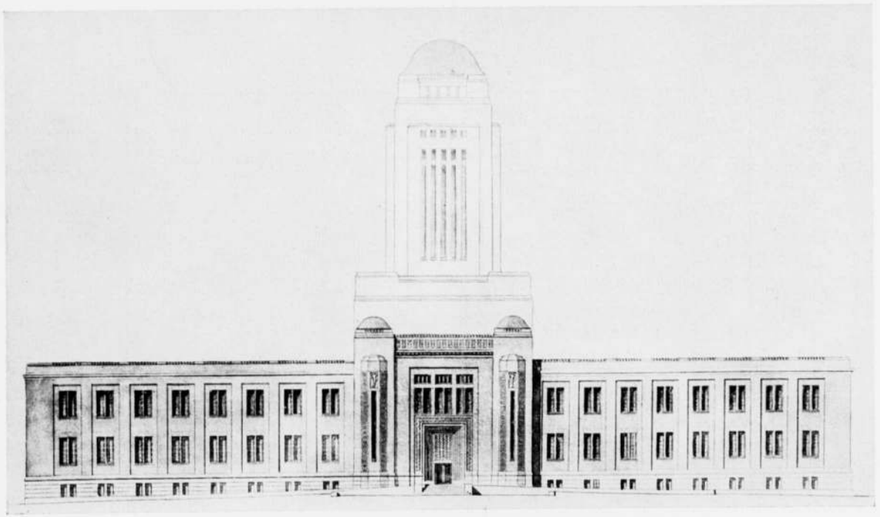

Voorgevel.

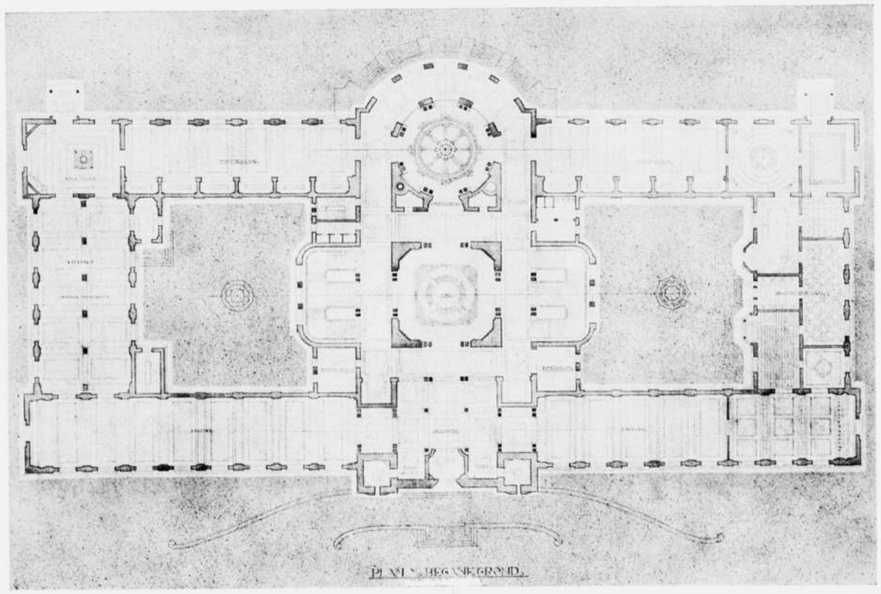

Hoofdverdieping. Schaal 1 à 600

J. H. Leliman-prijsvraag A, ontwerp voor een Kunstnijverheidsmuseum.
Het ontwerp „Wajang", bekroond met den eersten prijs, ontwerpers: F. J. Kubatz en H. F. Mertens.

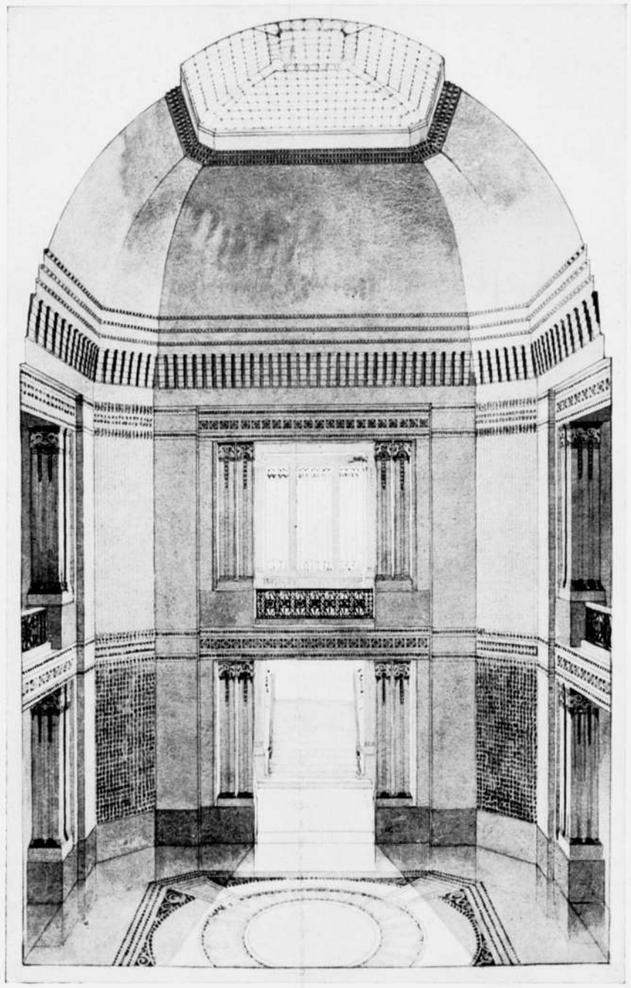

Vestibule.

J. H. LELIMAN-PRIJSVRAAG A, ontwerp voor een Kunstnijverheidsmuseum.
Het ontwerp „Wajang", bekroond met den eersten prijs, ontwerpers: F. J. KUBATZ en H. F. MERTENS.

Aanzicht van het Rijks-Museum (Zuidzijde), dat dreigt te verdwijnen.

ten schijnt, dat voor verdere uitbreiding ruimte vereischt zal worden,

4e. de tuin ligt ter plaatse, waar het nieuwe gebouw moet verrijzen belangrijk lager dan de aangrenzende openbare weg, hetgeen voor het aspect van dit gebouw zeer nadeelig zal blijken,

5e. de Rijks Museumgebouwen zullen aan die zijde nog verder aan het oog onttrokken worden en de schoonheid van het meest monumentale gebouw, dat de 19e eeuw in Nederland heeft voortgebracht, het meesterwerk van onzen grooten bouwmeester Dr. Cuypers, zal ernstig benadeeld worden.

Dit is een ernstig, ja het ernstigste bezwaar, dat tegen het voorgenomen plan geopperd kan worden, ongeacht de miskenning van het streven der Gemeente Amsterdam, om door het maken van een ruim plein aan de Zuidzijde van het Museum aan dit monumentale meesterwerk, Rijkseigendom, recht te doen wedervaren. Deze Gemeente toch heeft twee zeer groote voor villabouw bestemde stukken grond aan deze bestemming onttrokken, zich derhalve de opoffering van zeer groote geldelijke voordeelen getroost.

6e. de fragmenten van de gesloopte N. Z. Kapel, thans ter plaatse opgesteld, zullen naar elders overgebracht moeten worden, hetgeen weder niet onbelangrijke kosten zal meebrengen.

De opgesomde bezwaren te ondervangen en niettemin het gestelde doel te bereiken, zou mogelijk blijken:

1e. door de meer en meer noodig wordende reorganisatie van het Rijks Museum ter hand te nemen; de onderwijsinrichtingen en het architectenbureau zouden elders gevestigd kunnen worden, de schilderijen, die meer geschiedkundige, den kunstwaarde hebben, zouden in de vrijkomende ruimten te verbergen zijn, en door verdere verschikking zal zeker gelegenheid te vinden zijn, om aan de geheele „Drucker-Collectie" een waardige plaats en het vereischte licht te verschaffen,

2e. door een nieuw gebouw te stichten, vrij van de bestaande gebouwen, op het terrein, dat door de gemeente Amsterdam beschikbaar gehouden wordt (en waarvoor deze zich dus alweer belangrijke rentederving getroost.) Dit gebouw zou voor verschillende doeleinden bestemd kunnen worden: voor het opstellen der „Drucker-Collectie", voor het beter huisvesten van het „Nederlandsch Museum", voor het herbergen van een Rijksverzameling van Moderne Schilderkunst, voor een Kunstnijverheids Museum.

Mocht de stichting van dit gebouw meer tijd vereischen, dan thans wenschelijk is, dan ware door de hiervoren aangegeven schifting en verschikking der schilderijenverzamelingen in het Rijks Museum tijdelijk in de verlangde ruimte te voorzien.

Mitsdiens spreekt het Bestuur voornoemd den wensch uit, dat het Uwe Excellentie moge behagen, van het plan tot verdere bebouwing van den Museumtuin bij nadere overweging af te zien en het zoo mogelijk daar heen te

leiden, dat het Rijks Musemgebouw eerder meer en meer ontmanteld worde, dan het door voortgezette inbouwing te ontsieren en te bederven.
't Welk doende zult Gij weldoen.

Het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen,
w.g. HERMAN ROBBERS, *Voorzitter.*
JAC. V. D. BOSCH, *Secretaris.*

LELIMAN-PRIJSVRAAG B.
KUNSTNIJVERHEID-MUSEUM.

RAPPORT VAN DE JURY.

Deze prijsvraag, waarvoor 24 antwoorden inkwamen, is zeker wat de hoeveelheid verrichten arbeid betreft geslaagd en het was de jury een vreugde aan een der ontwerpen, waarvan de vele zeer verdienstelijke hoedanigheden tot vergevingsgezindheid stemden tegenover enkele minder goede, de volle bekroning met den eersten prijs eenstemmig te kunnen toekennen. Daarmede zag zij ook haren arbeid bekroond.
En waar de Jury zich geplaatst zag tegenover ontwerpen die in onomwonden taal vertelden van de onmacht van den vervaardiger om het gegeven te beheerschen, daar heeft zij toch, al was het wel eens met een weemoedigen glimlach, den moed bewonderd en de volharding van hem die den strijd, eenmaal aangebonden, volhield tot het eind.
Bij een eerste keuring werden eenige ontwerpen ter zijde gesteld waarin de jury met den besten wil van de wereld geen andere eigenschappen kon ontdekken dan dezulke, welke te releveeren, pijnlijk zou zijn. En beter is 't te zwijgen dan kwaad te spreken na den dood.
Na deze - toch altijd droeve - bezigheid bleven de hieronder, met eenige opmerkingen, der jury, volgende inzendingen over.

ARTI ET INDUSTRIAE.

De ontvangzaal maakt niet een geheel uit met de vestibule en heeft aan het eind van de entrée geen zin. Zij is daardoor een los aanhangsel geworden. De gang aan de achterzijde ter verbinding van de beide vleugels is ongemotiveerd en onpraktisch. De ligging van de trappen en de wijze waarop zij boven uitkomen is niet gelukkig. De toegang tot de hoofdzalen is gebrekkig. De architectuur is zwak, hetgeen blijkt uit de groepeering en uit de doorsnede. Het teekenwerk heeft de zelfde eigenschap.

EBBY.

De algemeene opvatting van den plattegrond is eenvoudig en goed, maar gelegenheid voor expositie van kamerinrichtingen in kleine zaaltjes aan een gang, die meer het karakter van boxen dan van kamers hebben, is slecht. De entrée van pl.m. 1.5 M. diepte is te klein. De hoofdtrap is niet gelukkig geprojecteerd.
De architectuur, zonder bijzondere qualiteiten, is vrij rustig, maar het is de vraag of deze rust wel gekomen is over een geest die wilder jaren heeft gekend, en nu tot inkeer is gekomen en bezonnenheid. De verhouding van de hoogte van het dak tot die van het gebouw, doet vreezen dat de geest wat bedrukt was.
De binnenarchitectuur; zonder pretentie, en zonder enthousiasme.

HENRY.

Een slechte plattegrond. Gangen zijn in een museum niet op hun plaats, omdat men door en niet langs de zalen loopt. De ontvangzaal, achteraf gelegen, staat niet in logisch verband met de vestibule. De achtertrappen die in kleine ruimten uitkomen en verder tot niets toegang geven hebben geen reden van bestaan.

Perspectivisch aanzicht van het ontwerp Motto „Wajang" voor een Kunstnijverheidsmuseum.

De architectuur is, om het niet te sterk uit te drukken, zwak. De vier torens op de hoeken - waarom die torens? - zijn niet goed van compositie en dooden de rest, die ook niet goed van compositie is. Massa-groepeering is er niet, ten minste geen goede.

ARS LONGA.

Ook lankmoedig is de kunst. Maar zij wil met eerbied bejegend worden. Wie haar prententieus naderen als goede bekenden, terwijl nauwelijks een oppervlakkig woord van eerste kennismaking gefluisterd is, dien draait zij den rug toe, hooghartig. En dan is 't voor goed uit.
De gekleurde doorsnede toont duidelijk aan dat het interieur niet fraai van kleur is. De compositie van den plattegrond is gebrekkig, de ontvangzaal met het smalle bovenlicht is onvoldoende verlicht. Toiletten zijn van te weinig aesthetisch belang dan dat men ze aan den hoofddoorgang geprojecteerd zou wenschen. En die gangen rondom de binnenplaats! Wend U, Ars Longa, tot Henry, en vraag hem waarom die gangen veroordeeld worden. Hij kan 't nu weten.

PERSEUS.

De algemeene distributie is goed begrepen maar er is gebrek aan wandvlakte, en de ontvangzaal op den begane grond is onvoldoende verlicht. De driehoekige vorm der liften is origineel maar onpraktisch. Voor het plaatsen van afgietsels zal men liefst niet een der gewone museumzalen gebruiken, maar daarvoor een of meer ruimten kiezen die niet het verband der expositiezalen voor de eigenlijke kunstvoorwerpen verbreken. De architectuur ging Perseus boven zijn macht, en schijnt massaler dan zij als gevolg van den plattegrond is. Zit deze schijn Perseus in 't bloed? Zijn vader Zeus bezondigde zich er ook wel eens aan als hij incognito zich te buiten ging.
Het silhouet is nuchter en slecht, de aansluiting van den koepel aan de daken der zijvleugels ongelukkig ; en als voorbeelden van onjuiste verhoudingen worde gewezen op die van de kroonlijst tot het geheel en die van de onderverdieping tot de beide bovenverdiepingen.

THEORIE EN PRAKTIJK.

Dit project zou noch theoretisch noch praktisch blijken een gelukkige greep te zijn. De plattegrond is te gecompliceerd van conceptie en te verbrokkeld. De ingang tot het museum ligt daar waar men hem nooit zoeken zou, aan een zijgevel op den hoek. De entrée, n.b. met bovenlicht, leidt naar een ontvangzaal die niet in maar naast het museum ligt, en die voert naar een zaal voor meubelen en tapijten die als een los aanhangsel geprojecteerd is. En de toegang tot overige hoofdzalen ligt..... alweer op zij, in een hoek van de ontvangzaal. Deze averechtsche hoekverrassingen schijnen bij voorkeur door dezen ontwerper gekweekt te worden. Voor de gangen — die op de verdieping, tusschen twee rijen vertrekken, is daarenboven donker — raadplege men Henry en Ars Longa. Aan de architectuur is zekere verdienste niet te ontzeggen al is zij wat heterogeen, noodlottig gevolg van de gebreken van het plan. „Alle schuld" . . . enz. Tapijten en meubelen wreken hun isolement, de massagroepeering offert zich op, de koepels smeken om een betere oplossing.

EVOLUTIE.

De plattegrond is veel te wijdloopig. De ontvangzaal die ter zijde ligt en nergens heen leidt mist haar doel. De vier uitloopers aan het plan belemmeren het aangenaam flaneeren door de zalen, dat zoo stemmingsvol kan zijn; maken het bezoeken vermoeiend, dwingen telkenmale tot terugkeer op afgelegde schreden. Wie, die daartoe gedwongen wordt, voelt geen verzet? De voorzalen ter weerzijden van de hal zijn niet gevraagd en maken het plan onnoodig groot. Het werk is wel van een die het ernstig meent, maar de architectuur is te veel een combinatie van goede en zwakke hoedanigheden. Het nuchtere dak geeft het geheel een armoedig effect. De torens die niet goed van vorm zijn, zijn slecht van verhouding.

△

De plattegrond is uiterst zwak. Men zie de ontvangzaal met garderobe, achter de vestibule en daarvan met een deur gescheiden. Veel verloren en versnipperde ruimte, aansluitend aan de vestibule die niet verlicht is.
In de architectuur eenvoud en rust. Een niet te miskennen begrip van groepeering. In de details staan naast goede ook zwakke vormen.

LELIE.

De garderobe in 't midden van het gebouw tusschen een ingang en uitgang te leggen is uit aesthetische overwegingen onverdedigbaar. Het gemak dat deze ligging voor de suppoosten zou opleveren mag aan zoo een gebouw zijn monumentalen ingang in het midden, waarop 't recht heeft, niet ontnemen. De ruimte van de vestibule niet mooi verdeeld, is zonder illusie, de trap, niet breed genoeg, zonder monumentaliteit. De binnenplaats die te klein is, zal van licht, licht als een heerlijke, opwekkende uitbundigheid, verstoken blijven. De ontvangzaal in een uithoek, treurt om het verlies van haar beteekenis. De groote zalen liggen goed, maar zullen, in verband met haar breedte, niet voldoende verlicht zijn.
De architectuur heeft goede kwaliteiten, de hoofdverdeeling is goed, de opzet is eenvoudig. In de details echter zijn verschillende vormen.
Het teekenwerk is zeer smaakvol. Men lette eens op de perspectiefteekening in potlood, met den aardigen aanleg van het terrein.

KLAVERBLAD.

De plattegrond is eenvoudig maar de toegang tot de groote expositiezalen door de kleine kamers is niet gelukkig. Hinderlijk zijn de steunpunten in het midden van de groote zalen. De buitenarchitectuur is rustig en in sommige gedeelten goed van verhouding, maar ongemotiveerd en storend voor den totaalindruk is dat moedwillig verbreken van de groote lijn, door het verspringen der kroonlijsten bij sommige partijen en avant-corps. Bij het middengedeelte van den voorgevel treedt dit gebrek sterk naar voren.
De binnenarchitectuur is zwak; de vormen zouden gaarne aanmerkelijk verbeterd willen worden.

ARBEID ADELT.

Daarom kan ernstige arbeid nog veel goed maken. Deze wildeman, had, alvorens aan zijn brandend verlangen te voldoen, rijpelijk zijn grondplan moeten overwegen, dat ongaarne wordt het woord, en dan nog fluisterend, uitgesproken, slecht is. Die, ook door anderen zoo zeer misbruikte en voor het gebruik onnutte gangen om de binnenplaatsen maken het plan onnoodig groot. Die pijlers voor den toren in de ontvangzaal konden niet ongelukkiger geplaatst zijn. Die ganschelijk overbodige pijlers in de zalen voor diverse technieken zien uit naar een nuttiger bestaan.
De architectuur is onrijp en onrustig. Het is de onrijpheid van een talent dat zijn visie nog niet tot klaarheid bracht; de onrust van een die zijn architectonisch geweten nog niet heeft gezuiverd. Ook fantastisch is de architectuur, maar de bekoring dezer fantasie is niet blijvend, Het is een bravourstuk, wel van een virtuoos, maar waarover de dichterlijke adem niet ging die over het kunstvolle gaat. Een driehoekenspel op papier treedt in de plaats van de architectonische vormgeving. De koepel kan telescopisch worden ingeschoven.

SANS PEUR ET SANS REPROCHE.

Zonder vrees, ja, anders had deze plattegrond, zonder de door de jury als wenschelijk gedefinieerde binnenplaats, zich niet durven presenteeren. Zonder blaam? Enfin hier en daar zal de jury dit ongerepte toch voorzichtiglijk moeten aanraken. De plattegrond is een gedachte, is een mooie gedachte. Hij is het uitvloeisel van een geest die zuiver en klaar moet kunnen denken. Het plan ligt voor U open als het gemoed van een openhartige. Het laat duidelijk zien de goede ligging der groote zalen, en het verbergt zijn gebreken niet. Het wijst U dadelijk op het niet wenschelijke bovenlicht in de zaal voor meubelen, op het onvoldoende licht in de ruimten voor kamerinrichtingen en in de bovenvestibule, op de onbelangrijke vertrekken die aan de voorzijde een hoofdplaats innemen. De architectuur is wel uit één stuk als wijlen Bayard*) en van een volgehouden karakter. Maar het karakter is armoedig. De functie van een museum is niet alleen die van utiliteit. Het symboliseert ook de weelde, de welvaart van een volk dat al het schoons voortbracht, dat daar geborgen is.
De middenpartij wordt povertjes geaccentueerd door de twee onbeduidende beeldengroepen, en wordt niet mooi door het fronton bekroond. De groepeering der zijgevels is niet gelukkig. Tusschen plattegrond en opstand is geen overeenstemming wat massawerking betreft; de hoekzalen die juist in het plan steun geven, blijven lager liggen, waar zij krachtig geprononceerd in den gevel een dankbaar motief hadden kunnen zijn. Het detail tóont des ontwerpers zwakke zijden.

WAJANG.

Een verdienstelijke, monumentale plattegrond, waarin de hal met de beide hoofdtrappen zeer gelukkig geprojecteerd is, en met een goede ligging der zalen. De ontvangzaal die, achter de hal gelegen, niet veel reden van bestaan meer heeft is niet goed verlicht, een gebrek dat vergroot wordt door de pijlers die tegenover de ramen staan. Ware die middenbouw in de zaal achterwege gebleven dan had deze in alle opzichten wel daarbij gevaren. De architectuur heeft een voorname rust. Blijkbaar heeft de maker, al werkende, zijn ontwerp gecorrigeerd, wat lofwaardig is, want sommige hoogtematen in doorsnede en gevels komen onderling niet overeen. Van dit ontwerp in zijn weloverwogen eenvoud gaat iets uit dat bekoort. Door heel het werk voelt men de aanraking van een beschaafde hand, die smaakvol teekent. Het

*) Bayard, geb. 1495, „Cleralier sans peur et sans reproche". (RED.)

interieur van de Hal, weergegeven in een kunstvolle teekening die mooi van kleur is, geeft een stuk architectuur te zien van uitstekend geslaagde verhoudingen.

GB. GE.

Een nuchtere plattegrond. Het verband tusschen vestibule en ontvangzaal is niet mooi opgelost. De vleugels met kamerinrichtingen, waartusschen een gang, (die gangen worden een obsessie) zijn losse aanhangsels. Bij het binnenkómen in de vestibule loopt men, als men niet tijdig zijwaards uitwijkt, tegen den dichten achterwand. De ligging van de trappen is niet monumentaal. De architectuur der niet geslaagde gevels, met mislukte dakgroepeering en slechte massaverdeeling is onbevredigend. De binnenarchitectuur is hiermede in harmonie.

MODULUS 500.

De ligging van de hoofdtrap direct tegenover den ingang is het gevolg van een zwak oogenblik bij het concepieeren van het plan dat niet kwaad is, behoudens enkele onderdeelen, zooals de toegangen onderling van de verschillende zalen. Maar de architectuur is van een braafheid .... een braafheid die bijna slecht is. Het teekenwerk is accuraat maar karakterloos.

A SMALL 1.

Een binnenhof die te klein is en daaromheen een galerij die ongelukkig van verhouding is. De beteekenis van de ontvangzaal is niet begrepen. Het zoo noodige verband met de vestibule is er niet.

De architectuur is ongevoelig en zwak. Dit manifesteert zich vooral in het detail. En ook in de verhouding van parterre en 1e verdieping.

ILLUSIE.

In het midden een vertrek voor foto's en aan weerszijden daarvan entrées! Een verbrokkelde, stelselmatig, tot vervelens toe, in vierkanten verdeelde plattegrond zonder illusie. De zaal voor meubelen en tapijten heeft geen voldoende wandvlakte en die voor fayence geen voldoende licht. De architectuur die ook verbrokkeld is, is zeer zwak. De gebogen kap doet denken aan een palmenkas.

SCHETS.

Weer die overbodige rondgaande gangen die het plan onbruikbaar maken. De ontvangzaal met garderobe achter de vestibule is onpractisch gelegen. De hoofdtrap heeft de monumentele breedte van ongeveer 1.5 Meter. Liften, toiletten en bergplaatsen aan de gangen, — zou dit eindelijk het geheim der gangen ontsluieren? — zijn ongelukkig gelegen. De architectuur is zonder architectonische gedachte, en waar de gedachte ontbreekt zijn motieven als de uitgebouwde erkertjes en topgeveltjes ijdele woorden.

Het teekenwerk is onduidelijk dus onpraktisch. De wijze van voordracht werkt irriteerend.

KUNST EN NIJVERHEID.

Zou de toegang tot dit museum door drie poorten als voor een begraafplaats, de wel eens gemaakte opmerking bedoelen te symboliseeren dat de kunstvoorwerpen in een museum begraven worden? Als zoodanig zou de toeleg gelukt zijn. Maar deze opvatting is nog niet zoo algemeen als de ware erkend dat men haar gaarne in museumbouw verkondigd ziet. Het ware verkieslijker geweest de monumentaliteit in ontvangzaal en trap uittedrukken, en gelegenheid te geven de begraven voorwerpen goed te verlichten. Nu zijn de hoofdzalen òf niet voldoende, òf waar ze het wel zijn, slecht verlicht door de aan drie zijden geplaatste ramen.

De architectuur, een combinatie van goede en slechte gedeelten vormt geen geheel. De achtergevel is goed gegroepeerd, voor- en zijgevels zijn mislukt.

Na bovenstaande overwegingen besloot de jury eenstemmig den eersten prijs toe te kennen aan het ontwerp motto „*Wajang*" en daar geen der overige ontwerpen voor den tweeden prijs in aanmerking kwam, dezen gelijkelijk te verdeelen onder de inzenders van de Motto's „*Sans peur et sans reproche*" „*Lelie*" en „*Ebby*".

Maart 1912. de Jury,

w.g. W. KROMHOUT CZN., *Voorzitter.*
A. LE COMTE. K. DE BAZEL. JAN STUYT.
J. LIMBURG, *Secretaris-Rapporteur.*

BOEKBESPREKING.

DE RIOLEERING VAN HUIS EN ERF door C. VISSER.

Een boek dat zonder twijfel in een bestaande behoefte voorziet en dat verdient aangeschaft te worden door elkeen die er prijs op stelt zijne bouwwerken niet alleen op uiterlijk schoon, maar wat veel belangrijker is naar soliditeit te zien beoordeeld. Te veel toch wordt over het hoofd gezien van welk groot belang een goede huisrioleering is, tot welke ondragelijke onaangenaamheden de zuinigheid ons brengt als dit onderdeel van een bouwwerk niet welverzorgd is. Het Bouwtoezicht heeft zonder twijfel reeds veel goeds op dit gebied tot stand gebracht, veel verbeterd wat slecht was, maar vele bouwmeesters zijn nog steeds van meening, dat dit onderwerp hunner bemoeiïngen kan worden overgelaten aan ondergeschikten zonder dat zij er van overtuigd zijn dat deze ter zake kundig zijn of wat nog meer het geval is, zonder dat zij zelfs kunnen beoordeelen of de ondergeschikte van het onderwerp „rioleering" op de hoogte is. Wordt niet veelal een opzichter in hoofdzaak beoordeeld naar zijn vaardigheid in het teekenen? Het gaat zoo met hun rioleering maar er zijn ook nog tal van andere onderwerpen in het oog van vele architecten van schijnbaar mindere belangrijkheid waaraan zij zeker te weinig aandacht schenken.

Er zijn er, en van goede reputatie, de ondervinding leerde mij dit, die zich wel bewust geworden waren, dat de rioleering een onderdeel was van zijne bouwwerken waarmede het niet in den haak was. Hij had er al veel last van gehad en ging nu tot een middel zijn toevlucht nemen, dat veel bedenkelijker was dan hetgeen hij tot op dat oogenblik had gedaan. Hij liet riolen in afvoerbuizen projecteeren die veel ruimer waren dan die welke hij vroeger gemaakt had. Had hij Visser's boek bezeten, hij zou 't wel nagelaten hebben, want deze wijst er zeer terecht op dat de normale afvoerbuis van 125 mM. ruim voldoende is voor de grootste perceelen en dat het niet noodig is, zooals de tot voorbeeld gestelde architect deed, die voor een 20-tal privaten een riool van den eivorm 40/60 cM. liet leggen! Dat was niet alleen geldverspilling maar dat was gewild een slechte rioleering maken; want in zooverre ontstaan veel te kleine afvloeisnelheden waardoor de zelfreiniging van het riool niet bereikt wordt. Het boek van Visser zij dus elken bouwkundige aanbevolen; het heeft een taak te vervullen.

Daarmede zij niet gezegd dat het boek aan de hoogst te stellen eischen voldoet. Het bezit een merkwaardige compleetheid maar het is daardoor te lang en .... te langdradig geworden. Men kan met minder woorden hetzelfde zeggen. Of het juist is naast de goede inrichtingen ook steeds melding te maken van, en dat niet alleen, maar zelfs ook af te beelden, slechte en minder goede samenstellingen en onderdeelen? Het valt te betwijfelen.

Zeer verdienstelijk werk heeft Visser verricht bij het samenstellen van het groote aantal duidelijke platen die op practische wijze achter in het boek gevoegd zijn, maar daarentegen schijnt het minder nuttig het groote aantal cliché's over te doen drukken waarover handelaren in sanitaire artikelen voor hunne catalogi beschikken en die in die boekwerken meestal nog smakelijker indruk maken dan in dit boek. Wie waschtafels, closets of baden wil uitzoeken of bestudeeren, verlangt daarbij prijzen te weten en heeft meer aan een uitvoerige catalogus. De rioleering van huis en erf had zich in dit opzicht moeten beperken tot enkele normaliën waaraan deze sanitaire artikelen moeten voldoen.

Er is nog een hoofdstuk, dat beter ware achterwege gebleven, en wel dat over reiniging van afvalwater. Dit zeer moeielijke vraagstuk, dat de schrijver terecht aanbeveelt voor elk geval door bevoegde deskundigen te doen oplossen, behoort zeer bepaald in een boek als dit niet thuis. Van het zeer vluchtig overzicht dat de schrijver hiervan geeft, valt werkelijk meer kwaad dan goed resultaat te verwachten. De mechanische reiniging waarmede in Duitschland thans zulke merkwaardige en uiterst gunstige resultaten worden bereikt, beoordeelt schrijver veel te ongunstig en de mededeeling waarmede hij de vloeiweiden-bespreking eindigt, n.l. dat zij meermalen hinderlijken stank veroorzaken, schijnt huiverig te maken dit middel toe te passen dat toch werkelijk in vele gevallen aanbeveling verdient. Zoo is er in dit hoofdstuk meer.

Als ik nu naast de reeds geroemde compleetheid van deze arbeid nog op enkele zaken wijs, hoop ik aan de verdienstelijkheid geen afbreuk te doen maar de schrijver aan te sporen, naast bekorting bij een volgende uitgave, die zonder twijfel volgt, te streven, naar het nog betere. Het verdient aanbeveling het werk te completeeren met eenige uitgewerkte materiaalstaten met prijsberekening voor eenige geheele huisinstallaties, voor grootere maar zeer in het bijzonder ook voor kleinere arbeiderswoningen. Het boek is geheel ingericht op Amsterdamsche toestanden en geïllustreerd met Amsterdamsche voorbeelden en het kan dus geen bezwaar zijn ook een samenstelling bij te voegen met Amsterdamsche prijzen.

Bij de bespreking der werklieden-privaten op werven enz. behoort aandacht gewijd te worden aan de inrichtingen die tegenwoordig bestaan, waarbij door het ondergronds bewaren van closetwater gevaar voor bevriezen vermeden wordt.

Het bestaan en dus ook het nut daarvan voor arbeiderswoningen van papier- en spoelreservoirs die zeer goedkoop zijn en die, naar de ondervinding leert, 10 jaren en misschien meer mee kunnen, schijnt den schrijver onbekend.

Tenslotte zij er op gewezen dat de constructie door den schrijver aanbevolen, waarbij men ijzeraarden buizen zou moeten ondersteunen op een doorgaanden houten onderslag, zeer bepaaldelijk is af te keuren. Zulke buizen breken daardoor en indien zulke bijzondere maatregelen noodig zijn, verdient het aanbeveling de onderslag een 10-tal cM.'s dieper te leggen. Dit zijn alles maar kleinigheden; het zal den schrijver niet beletten pleizier van zijn nuttigen arbeid te ondervinden. 's J.

INGEZONDEN.

HET ADRES INZAKE DAMBEBOUWING.

Naar aanleiding van het stukje van den heer De Jongh in „Architectura" van 13 April, zei het mij vergund op te merken:

1e. dat n. m. m. van deze en dergelijke adressen, den algemeenen indruk naar buiten beslist *is*, dat de architecten voornamelijk van prijsvragen alle heil voor de bouwkunst verwachten; dat ik voornamelijk om deze onjuiste tendens te bestrijden, mijn stukje schreef en ook daarom met voordacht niet in een vakblad, maar openlijk;

2e. dat ik mede met voordacht het krasse woord „prijsvragenkolder" bezigde, maar dat de heer De Jongh die kritisch en letterlijk wenscht te lezen, dit ten onrechte op het genootschap toepast, daar het klaarblijkelijk op de algemeene tendens slaat.

Het komt mij voor, dat de heer De J. mijn stukje te beperkt opvat als nabetrachting op het genootschapsbesluit, terwijl dit slechts in het algemeen aanleiding was, om in te gaan tegen te hoog gestelde verwachtingen omtrent de ontwikkeling der bouwkunst door het middel van prijsvragen, en mijne afwijkende meening weergaf ten opzichte van het praktische effect van het onderhavige adres.

Ik formuleerde dit laatste aldus:

„Ik wensch volstrekt niet het nut te ontkennen, dat soms kan gelegen zijn in een ideën-prijsvraag voor een vraagstuk van openbaar belang, zooals die voor de Damsituatie had kunnen zijn, indien niet te voren door de beperkende bepalingen van het program het indienen van de beste oplossingen onmogelijk was gemaakt.

Maar ik betwijfel grondig dat in dezen tijd, bij deze onrijpe verhoudingen bij het zoo dikwijls gebleken onjuiste inzicht in de cultuurwaarde der bouwkunst, eene regeling gevonden zou kunnen worden en toegepast, waardoor zoo ver gevorderde toepassing van het prijsvraagstelsel, zoo verre zekerheid omtrent het resultaat geven kan als in het bewuste adres wordt voorgespiegeld". K. DE BAZEL.

VAN ALLERLEI AARD.

HET NEDERLANDSCHE OPENLUCHT-MUSEUM.

Woensdag j.l. werd in Musis Sacrum te Arnhem de aangekondigde vergadering gehouden van belangstellenden in de oprichting van een Nederlandsch Openlucht-museum.

De vergadering werd geleid door den heer F. A. Hoefer te Hattem. Geëxposeerd waren een aantal foto's, platen en boeken met betrekking tot eene inrichting als voor de constitueerende commissie bedoeld.

In een openingsrede zette de voorzitter nog eens het doel en het belang van de oprichting uiteen en deelde mee dat talrijke bewijzen van instemming met het plan waren ingekomen. De minister van landbouw heeft zijn sympathie betuigd en het gemeentebestuur van Arnhem heeft op ondubbelzinnige wijze van zijne instemming doen blijken o.a. door het beschikbaar stellen van een terrein.

Voor de financiëele zijde behoeven, volgens spreker, geen bezwaren te worden gemaakt. Een opterichten vereeniging zal contributies innen, bezoekers zullen entree's inbrengen; verder rekent men op subsidies.

Op des voorzitters vraag of men zal overgaan tot de oprichting van de vereeniging „Het Nederlandsche Openlucht-museum" wordt met herhaald applaus geantwoord. De Vereeniging is er dus, en naar men mag vertrouwen: het Openlucht-museum zal volgen. Wij wenschen de Commissie en in 't bizonder haren voortvarenden Voorzitter het meeste succes. R.

DE PALEIS-RAADHUISQUAESTIE.

Men weet dat professor H. Brugmans, de bekende historicus, een onderzoek zou instellen naar de officieele documenten inzake den eigendom van het Paleis op den Dam.

Hoewel de hoogleeraar nog niet geheel gereed is met zijn onderzoek, gaf hij aan een verslaggever van „De Telegraaf" toch inlichtingen. Hij is nog eenige belangrijke stukken uit Den Haag wachtend, terwijl hij daarna op het Gemeente-archief, op de Nieuwmarkt, een nauwkeurig onderzoek zal instellen, om na te gaan of er geenerlei correspondentie met de stad gevoerd werd over het ter beschikking stellen van het raadhuis als paleis.

Nog een viertal weken zal prof. Brugmans voor dit onderzoek noodig hebben. Toch meent hij thans reeds te kunnen constateeren, dat er geen enkel stuk bestaat, waarbij het gebouw aan het rijk werd overgedaan.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET ROTTERDAMSCHE RAADHUIS.

Wij vernemen dat behalve de heer Van Goor ook de heeren Van der Steur en Prof. Klinkhamer bedankt hebben voor de uitnoodiging een project in te leveren voor het Rotterdamsch Raadhuis.

TEN DIENSTE VAN DE TRAM.

Ten dienste van de tram zal voor het Centraalstation een huisje verrijzen, van ongeveer 2.20 bij ruim 3 meter en hoog ongeveer 4½ meter.
Nu hooren we velen al een angstig „o!" uitroepen, als in hen de gedachte opkomt, hoezeer zulk een sta-in-den-weg aan de architectuur van het station zal beletten, tot haar recht te komen. Dit is meer, omdat, zoo zeggen velen, het wachthuisje van de Noord-Hollandsche Stoomtram, aan den waterkant, ook al zoo onharmonieus tegen den gevel van Cuyper's werk afsteekt.
Kan het misschien te hunner geruststelling dienen, dat er vooraf overleg is gepleegd?
Het gebouwtje is overigens ontworpen door den heer Van der Mey, aesthetisch adviseur der Gemeente. Het wordt opgetrokken in ijzercement.
Het is bestemd voor het personeel van lijn 11, dat op de gelijkstraatsche verdieping zal vertoeven, terwijl boven de wisselwachter, die de wissels op het Stationsplein electrisch bedient, zal verblijf houden. Tot dusver was voor ieder een apart huisje. Deze zullen nu verdwijnen.

IN HET UITBREIDINGSPLAN-ZUID.

B. en W. achten het tijdstip aangebroken, om voorbereidende maatregelen te treffen, ten einde in het uitbreidingsplan-Zuid de terreinen, die daarvoor in de eerste plaats in aanmerking komen en thans reeds eigendom der gemeente zijn, of straks eigendom der gemeente zullen worden, zoo spoedig mogelijk in bouw-exploitatie te kunnen brengen. Daartoe is noodig, dat die terreinen tot de in de bouwverordening voorgeschreven hoogte worden opgehoogd. De kosten van deze ophooging over eene oppervlakte van ongeveer 45 H.A. zullen, met inbegrip van de kosten van het graven van eene haven voor het te lossen zand, en die van het maken van eene tijdelijke brug in den Amsteldijk ter plaatse van de invaart dier haven ongeveer *f* 1,000,000 beloopen. Met het oog op de nabijheid der gasfabriek en de belangen van het tramverkeer verdient het, naar het oordeel van B. en W., aanbeveling tegelijkertijd over te gaan tot den aanleg van het gedeelte van den Amsteldijk, gelegen tusschen de Wiegelstraat en een punt ongeveer 40 M. ten zuiden van de Trompstraat, op de bij het uitbreidingsplan aangegeven breedte van 25 M. De kosten van dit werk worden geraamd op *f* 215,000.

DE DAMBEBOUWING.

Zooals reeds in ons voorgaand nummer werd medegedeeld hebben B. en W. van Amsterdam het bestuur van de Groote Club bericht dat de Dam-Raadhuis-Commissie ongunstig advies heeft uitgebracht over de plannen voor het nieuwe gebouw dier Club; waarom zij het bestuur uitnoodigen andere plannen te willen indienen.
Het blijkt achteraf dat de Dam-Raadhuis-Commissie getracht heeft de middelen aan te geven waarmede zou kunnen worden gekomen tot een „verbeterd plan"; overbodig te zeggen is dat de Commissie zich daarmede op gevaarlijk terrein begaf.

VEREENIGING VAN BEELDENDE KUNSTENAARS.

Men is hier ter stede bezig een vereeniging van beeldende kunstenaars te stichten, die juryvrije tentoonstellingen zal inrichten.
M. de Groot, P. C. Hooftstraat 82, ontvangt adhaesiebetuigingen.

De heer Jos. Th. J. Cuypers, Architect van het Beursgebouw voor de Vereeniging van den Effectenhandel te Amsterdam, deelt ons mee dat de beide perspectivische teekeningen, gereproduceerd in het voorgaand nummer, vervaardigd zijn door den heer J. Klijnen b.i., verbonden aan het bouwbureau van genoemd beursgebouw.

BRUGGEN VAN NIKKELSTAAL.

Sedert men ingezien heeft dat de vastheid van gewoon staal door het toevoegen van geringe hoeveelheden van andere metalen in sterke mate verhoogd wordt, hebben de staalsoorten, die de vaklieden gelegeerd of speciaal staal noemen, een uitgebreide toepassing gevonden. Als bijvoeging komen, behalve nikkel en chroom nog eens een aantal zeldzame metalen, zooals wolfram, molybdeen, titianium e.d. in aanmerking; zij worden zoowel elk voor zich, als ook met elkaar gelegeerd, aan het staal toegevoegd, zoodat men als eindproduct een soort van chroom-nikkelstaal of molybdeen-wolframstaal verkrijgt. Terwijl deze soorten door hun buitengewoon groote vastheid bijzonder geschikt zijn voor het maken van pantserplaten, geschut en zwaar belaste machinedeelen, munt het nikkelstaal vooral uit door het groote uitrekkingsvermogen en door de elasticiteit ervan en is het dus als materiaal voor bruggen zeer geschikt. Nadat men in Amerika reeds ongeveer 8 jaar geleden met een geheel van nikkelstaal gebouwde brug goede resultaten had verkregen, wordt ook thans in Europa dit materiaal met veel succes gebruikt.
Een spoorwegbrug in Rijnland, die door de Gutehoffnungshütte bij Oberhausen gebouwd werd, is de eerste brug en ook het eerste bouwwerk in Europa, dat geheel uit nikkelstaal bestaat. Ook de groote zweefbrug, die over de haven van de werf in Kiel gaat, is geheel van dit materiaal gebouwd.
Hoewel het staal slechs ongeveer 2½ pCt. nikkel bevat, is zijn vastheid en rekbaarheid daardoor zóó veranderd, dat de overheid voor dit materiaal ongeveer 60 pCt. hoogere belasting toelaat dan voor gewoon vloeijzer. Zoo komt het, dat men met deze bouwstof, niettegenstaande den hoogeren prijs door de aanmerkelijke besparing aan materiaal een niet onaanzienlijke bezuiniging bij het bouwen van bruggen kan verkrijgen. „IJ. & S."

OM SCHROEFBOUTEN IN STEEN TE BEVESTIGEN.

Gewone bouten met zeskante koppen en moeren kunnen gebruikt worden om isolatoren, muurplaten e. d. steen te bevestigen met behulp van het volgende middel: Een opening wordt uitgebeiteld om den zeskanten kop van den bout op te nemen en deze laatste wordt dan op zijn plaats gebracht, waarna de bout omringd wordt door de twee helften van een eindje ijzeren pijp, dat over een vlak, schuin ten opzichte van de as ervan doorgesneden is, zoodat er twee wigvormige stukken ontstaan. Een der stukken wordt aangebracht met het breede einde bij den boutkop en het andere stuk met het breede einde iets uit het gat stekende.
Het stuk, dat bevestigd moet worden, wordt nu op zijn plaats gebracht, de moer wordt op de bout geschroefd en aangedraaid. Wanneer de moer dieper gaat noodzaakt zij de wigvormige stukken buis over elkaar te schuiven, waarbij een zijdelingsche druk op de wanden van het gat wordt uitgeoefend, welke des te grooter wordt, naarmate de moer verder geschroefd wordt.
De voordeelen van deze wijze van bevestiging bestaat daarin, dat ze eenvoudig en goedkoop is en dat de mogelijkheid bestaat, de bout ten allen tijde los te maken zonder dat er iets van den muur of de daaraan bevestigde stukken beschadigd wordt. IJ. & S.

PALEIS-RAADHUIS-ZORGVLIET.

Naar het „Vad." verneemt, heeft H. M. de Koningin zich in beginsel en onder zekere voorwaarden bereid verklaard een paleis te aanvaarden op Zorgvliet, waardoor dan de gemeente de beschikking zou krijgen over het terrein van het tegenwoordige paleis om daar een nieuw raadhuis te stichten.
Vast staat, zoo zegt het blad, dat van B. en W. van den Haag in een der eerstvolgende raadszittingen mededeelingen omtrent deze aangelegenheid kunnen worden tegemoet gezien.

PRIJSVRAGEN.

I. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.
II. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, „LANDELIJKE WONING" van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).
III. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).
IV. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.
V. Prijsvraag voor een Affiche voor de Internationale Gas-Tentoonstelling te Amsterdam, programma in No. 9, inlevering 29 April 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Genootschapsprijsvragen 1911. — Verslag van de 1312e Gewone Ledenvergadering. — Adres Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen. — Leliman. — Prijsvraag B. — Boekbespreking. — Ingezonden. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

VERSLAG VAN DE 1313de GEWONE LEDENVERGADERING, TEVENS GECOMBINEERDE VERGADERING VAN DE AFD. AMSTERDAM DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA, GEHOUDEN OP WOENSDAG 1 MEI 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN PARKZICHT.

De Voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent de vergadering met een hartelijk welkom aan de talrijke aanwezigen, het Bestuur en sommige leden van de Afd. Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de bekroonden in de verschillende prijsvragen, genoodigde en belangstellende introducés. Met wijziging der agenda wordt allereerst aan de orde gesteld de uitreiking der onderscheidingen aan de bekroonden, het feit dat, mede door de tentoonstelling van de bekroonde inzendingen, een feestelijk karakter geeft aan deze vergadering.
In zijne kwaliteit van lid der Jury bespreekt de heer H. P. Berlage de Genootschapsprijsvragen van 1911. Spr. zegt dat de Jury, gezien de talrijke en uitgebreide inzendingen, eenstemmig van oordeel was dat deze serie studieprijsvragen, uitgezonderd die van het Glas-in-loodraam, als bizonder geslaagd moet worden beschouwd. De eerste dezer serie, ontwerp van eene Ambtswoning voor den Burgemeester eener groote Gemeente, die als zoodanig als een Amsterdamsch vraagstuk zou te beschouwen zijn, is volgens spr. prijzenswaardig opgelost, al waren er ook nog wel enkele bedenkingen. Met een gelukwensch en een passend woord werden de eerste en tweede prijzen uitgereikt respectievelijk aan de heeren Maurits Plate en Th. Philippi.
Op de tweede prijsvraag, Ontvanggebouw voor eene Bloemententoonstelling, kwamen eenige zeer goede ontwerpen in.
Het met den eersten prijs bekroonde draagt het gewenschte karakter van feestelijkheid dat der tentoonstelling eigen is, en is daarbij zeer vaardig geteekend. Het in de tweede plaats bekroonde draagt minder het tijdelijk karakter; doch getuigt evenzeer van talent. Het teekenwerk is zeer handig gedaan, vooral de perspectivische schets heeft de Jury getroffen. Beide bekroonden, de heeren N. Lansdorp en J. M. Vink ontvingen hunne onderscheidingen.
Evenzoo volgden die van het ontwerp van een Hoofdingang, waarmee als eerste en tweede de heeren C. J. Blaauw en C. A. C. Rotgans als overwinnaars uit het strijdperk traden; vervolgens mocht de heer W. Bogtman achtereen volgens drie bekroningen aanvaarden, n.l. de eerste en tweede prijs voor het ontwerp van een behangselpatroon en de premie voor de Genootschapskalender van 1912.
Met applaus sloot de vergadering zich bij de telkens hernieuwde gelukwenschen aan; waarna de beurt aan den Voorzitter was om den heer Berlage, en met hem de andere leden der Jury, dank te zeggen voor den geleverden arbeid.
Thans is aan de orde de J. H. Leliman-prijsvraag B. — Afsluiting van het Leidscheplein. Alvorens tot de uitreiking der bekroningen over te gaan, vindt de Voorzitter gelegenheid hulde te brengen aan den stichter dezer prijsvragen, die tot ons aller leedwezen niet aanwezig is om persoonlijk die hulde te aanvaarden. Wij stellen het daarom, aldus de spr., vooral op hoogen prijs dat tot de stichting der Leliman-prijsvragen werd overgegaan, omdat wij daarin hoogelijk te waardeeren hebben het inzicht in het groote nut van dergelijke studieprijsvragen voor de ontwikkeling der bouwkunst. Uit de kringen onzer jongeren kunnen zij krachten naar voren brengen die daartoe anders geen gelegenheid zouden vinden. Ook voor uit te voeren werken wordt het systeem, hoewel langzaam, meer en meer gehuldigd en tot ontwikkeling gebracht. Daaraan zijn studieprijsvragen als deze niet vreemd.
De Voorzitter brengt nogmaals hulde aan den stichter der „J. H. Leliman-prijsvragen"; waarbij de vergadering zich met hartelijk applaus aansluit.
De heer A. W. Bos, Voorzitter der Jury voor de prijsvraag B. releveert in 't kort het verloop dezer prijsvraag. Zij is niet, zooals de voorgaanden, geslaagd zooals dat wel gewenscht ware geweest. Behalve aan het moeilijke van 't vraagstuk wijdt spr. dit eensdeels aan een uitdrukking in het programma, waarin van „afsluiting" gesproken wordt, 't geen kennelijk door sommigen verkeerd is opgevat; anderdeels aan het eenigszins te kort gedane deel van 't vraagstuk; n.m.l. de plantsoenaanleg en beplanting. Edoch, zooals uit 't rapport der Jury reeds gebleken is, was zeer veel goeds te waardeeren; reden waarom spr. den medewerkers gaarne dank verschuldigd is. De tweede prijs, verhoogd tot *f* 200, werd daarna toegekend aan den heer J. Crouwel Jr., de uitgeloofde premie aan den heer G. J. Rutgers; terwijl de heeren J. P. L. Petri, Joh. D. Looijen, P. Kramer en de onbekende inzender van het motto „Doornroosje" elk een som van *f* 50.— ontvangen. De heer Bos oogst voor zich en de Jury, die hij presideerde, dank met instemmend applaus.
De voorzitter zag zich aangewezen om de bekroningen

voor de Museumprijsvraag uit te reiken. Spr. herinnert aan het Juryrapport dat een zeer specialen klank is gegeven. Aan de hand van dit rapport, dat wellicht geestigheden bevat; doch waarin men een zakelijke beschouwing te vergeefs zoekt, is moeilijk eenige praestatie te onderscheiden. Ieder met een persoonlijken gelukwensch aanvaarden de heeren Kubatz en Mertens de eerste prijs, de heer J. Klijne een premie. De heer Van de Wall kon niet aanwezig zijn evenals de heeren J. C. Meischke en Schmidt die hun ontwerp „Lelie", uit Pretoria zonden. Voor laatstgenoemden was tegenwoordig de heer Meischke Sr., de vader van den bekroonden ontwerper. Met een welsprekend woord van den Voorzitter is deze gebeurtenis historie geworden.

De heer Weissman oefent kritiek op het juryrapport, dat meer van een causerie dan van een zakelijke behandeling der inzendingen heeft (instemmend applaus). De inzenders hebben recht op een grondige beoordeeling.

De heer Poggenbeek, voorzitter der Afd. Amsterdam van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, zegt dank voor de genoten gastvrijheid, zegt deze wederkeerig toe, zich verheugende in de aangename verhouding tusschen de beide corporatiën en sluit zich namens de Afdeeling geheel aan bij de hulde aan den stichter der Leliman-prijsvragen gebracht. Na wederzijdsche betuigingen wordt dank gebracht aan de Jury, ook aan hare niet aanwezige leden, waarna gepauzeerd wordt.

Na de pauze is de vergadering huishoudelijk.

De notulen worden gelezen, goedgekeurd en gearresteerd. De heer D. Goldschmeding Jr., — de heer Van Vliet was niet aanwezig — werd als gewoon lid geïnstalleerd.

Verder worden mededeelingen gedaan die niet voor publicatie geschikt zijn.

Over het prijsvraagsysteem in 't algemeen en de besloten prijsvraag in 't bizonder worden belangrijke besprekingen gehouden waarop nader zal worden teruggekomen in een verhandeling hieraan speciaal gewijd.

Aan de orde is het bepalen der onderwerpen voor de Genootschapsprijsvragen 1912; waartoe de volgende onderwerpen worden gekozen: A. een raadhuis voor een groote gemeente, B. een watertoren, C. een steenen trap en wat daarbij behoort, D. een pianokast, E. een wandkalender. Een voorstel van den heer M. J. Hack betreffende een pleinmonument als onderwerp voor een der prijsvragen lokt discussies uit, waarna 't voorstel wordt teruggenomen. Om met het bestuur de Jury voor deze prijsvragen te benoemen worden aangewezen de heeren J. H. de Groot, M. J. Hack, H. van Jaarsveld, J. H. Walle, J. Klijnen en J. Hellendoorn, die alle deze functie aanvaarden en tegen de eerstvolgende bestuursvergadering worden uitgenoodigd. Besloten wordt verder, zoo mogelijk, in den aanstaanden zomer eene excursie te organiseeren naar het Vredespaleis.

Het N.-H. Kerkbestuur te Amsterdam zal opmerkzaam gemaakt worden op het prijsvraagsysteem voor eventueelen kerkbouw, eveneens dat te Utrecht.

Met een tot weerziens op de excursie, en vervolgens in September a.s., volgt sluiting der laatste vergadering in dit seizoen. R.

DE NIEUWE EFFECTENBEURS A./H. DAMRAK.

Ter voldoening aan het verzoek der Redactie om nadere beschouwingen te geven omtrent het ontwerp der Effectenbeurs, zal ik met enkele regels thans moeten volstaan. Want zou ik de aesthetische zijde van dit werk willen toelichten, op eene wijze die in de gegeven omstandigheden van tijd en gebruikelijke kritiek duidelijk zou zijn, dan is daarvoor meer tijd noodig, dan dien waarover beschikt wordt wanneer met zooveel spoed moet gearbeid worden als bij dezen bouw het geval is.

Voorts zullen aesthetische beschouwingen zich veel vaster komen aansluiten aan een uitgevoerd werk, dan wel aan kleine afdrukken van besteksteekeningen, waarover thans voor publicatie wordt beschikt. Ik wensch nu alleen de aandacht te vestigen op de navolgende punten:

Het bouwterrein is zeer beperkt en uiterst kostbaar. Voor het terrein werd grooter som besteed, dan voor den bouw beschikbaar blijft. De distributie is dus zeer gedrongen, in lengte, breedte en hoogte tot de uiterste toe te laten maten, rooilijnen en vluchtlijnen van af de goten naar de nok der daken.

Nu de plattegrond niet tot een volkomen harmonische groepeering kan komen, zal deze beperking zich in het gansche uiterlijk voorkomen ook doen gevoelen.

Voor zeer vele deelen is de bepaling van den hoofdvorm voorafgegaan aan de keuze van het materiaal en de daarmede samenhangende constructiewijze.

Verlichting, verwarming, luchtverversching en geluidsdemping, hebben elk op hun beurt een rol gespeeld bij de studie van dit ontwerp.

Baksteenbouw met toepassing van natuursteen en terra cotta werd als uitgangspunt aangenomen, daarbij worden ijzerconstructie, en betonijzerconstructies toegepast op die plaatsen, waar dit nuttig of voordeelig is.

Alle vloeren en zolders zijn uit brandvrij materiaal samengesteld. Bij de keuze der materialen moet er naar gestreefd worden om die in harmonie te brengen met de omgeving. Terwijl door soliditeit een beeld van rijkdom kan gegeven worden van de levenskracht der eigenaresse.

Zekere tegenstellingen tusschen karakters van naburen voeren gemakkelijker tot een rustig samengaan, dan gewilde overeenstemming.

Gebouwd wordt in het hart van Oud-Amsterdam.

JOSEPH CUYPERS, B.N.A.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

PRIJSVRAAG RAADHUIS ROTTERDAM.

Aan de Constitueerende Vereenigingen.

M. M.

De Permanente Prijsvraag-commissie heeft bij dezen de eer U omtrent de voor den Rotterdamschen Raadhuisbouw uitgeschreven besloten prijsvraag het navolgende te rapporteeren.

De opzet van de prijsvraag is royaal te noemen en in 't algemeen is zij niet in strijd met den geest der Algemeene Regelen, al komt zij hier en daar in botsing met den letterlijken zin van enkele der bepalingen daarvan, en al zal het wenschelijk zijn dat eenige, nader aan te geven artikelen een aanvulling verkrijgen.

De vorm, waarin deze prijsvraag werd gegoten en de voorbereiding ervan wijken af van den gewoonlijk gevolgden weg doch de buitengewone belangrijkheid van het onderwerp in aanmerking genomen kan de gekozen weg gebillijkt worden terwijl er geen reden is om aan te nemen, dat bij dezen weg de belangen van prijsvraaguitschrijver en mededinger beiden niet voldoende gewaarborgd zijn.

Bij de bestudeering van het programma vonden wij enkele punten die ons aanleiding gaven tot de navolgende beschouwingen:

1e. Art. 2 bepaalt dat de ingezonden ontwerpen die allen met een gelijke som van *f* 7500 gehonoreerd worden het eigendom blijven van de gemeente.

Dit is in strijd met wat in het slot van art. 16 en in art. 19 der A. R. is bepaald.

De P. P. C. acht het echter begrijpelijk dat het gemeentebestuur het voor haar archief van belang acht de oorspronkelijke ontwerpen der prijsvraag te bezitten en meent dat daartegen ook geen bezwaar bestaat indien de inzenders zelve daarin berusten en indien er geen aanleiding is om te veronderstellen dat hun geestelijk eigendom op de ontwerpen geschonden zal worden.

Waar uit het programma niet blijkt dat dit laatste het doel van het bezit is en waar mag worden aangenomen dat de architect die eenmaal zal aangewezen worden het raadhuis te bouwen zeker dat geestelijk eigendom van zijn collega's zal eerbiedigen en zich niet zal leenen tot het plegen van plagiaat, daar meent de P. P. C. dat er geen termen zijn om in dit geval bedoelde bepaling te maken.

Hetzelfde meent de P. P. C. van toepassing te zijn op de laatste alinea van art. 3.

2e. In alinea 1 van art. 3 wordt bepaald dat de gemeenteraad beslist of een en zoo ja welk plan zal worden uitgevoerd, waaruit dan zou voortvloeien dat de gemeenteraad in afwijking van het oordeel der jury een anderdan het door haar als het best aangewezen plan zou kunnen doen uitvoeren.

Dit is in strijd met het bepaalde van alinea 6 van art. 16 der A. R. waarbij als beginsel wordt gesteld dat het werk van den door de jury eerst bekroonde onder diens leiding worde uitgevoerd enz.

Waar het echter eenerzijds een onafwijsbaar recht van den gemeenteraad moet geacht worden aan zich de beslissing te houden omtrent wat door en voor de gemeente gebouwd zal worden, en hij zich niet verantwoord kan achten door zich vooruit aan de beslissing van een niet verantwoordelijke jury te binden, en het anderzijds niet denkbaar is dat de gemeenteraad willekeurig van de juryuitspraak zal afwijken, gegeven het daaromtrent in de Raadszitting van 5 October 1911 door den voorzitter te berde gebrachte (in een der bijlage van het programma opgenomen) meent de P. P. C. dat met deze bepaling wel genoegen zal moeten worden genomen.

3e. Aan art. 5 zou behooren te worden toegevoegd de bepaling dat niet gevraagde stukken bij de beoordeeling der ontwerpen buiten beschouwing blijven, dit om te voorkomen dat aan de ontwerpen zullen worden toegevoegd fraaie opgewerkte perspectivische teekeningen, die op zichzelve van hooge kunstwaarde kunnen zijn doch niet als maatstaf voor de architectonische waarde der ontwerpen kunnen dienen.

4e. Wegens de anonimiteit waaronder de ontwerpen worden ingezonden is het noodzakelijk dat bij de ontwerpen een correspondentieadres worde gevoegd om met den ontwerper desgewenscht te kunnen correspondeeren, zonder diens naambrief te openen. Eene desbetreffende aanvulling kan in art. 7 bewerkstelligd worden.

5e. In art. 8 ware het wenschelijk de bepaling op te nemen, dat ontwerpen die belangrijk van het programma afwijken, ter zijde worden gelegd.

6e. Aan art. 11 dient de bepaling te worden toegevoegd dat bij de tentoonstelling der ontwerpen ook het juryrapport ter lezing worde gelegd.

7e. Ten slotte dient een enkel woord gewijd aan de uitnoodiging van Prof. Evers tot mededinging in deze prijsvraag ook al behoort dit niet rechtstreeks tot de taak der P. P. C.

Daartegen is indertijd door de P. P. C. geprotesteerd op grond van diens uitgebreide medewerking aan de voorbereiding tot de prijsvraag.

Uit art. 16 van het programma blijkt echter dat het plan Evers niet verbindend is en in veel opzichten van het programma afwijkt, zoodat de auteur daarvan bij mededinging eveneens een nieuw plan zal moeten maken; naar een programma waaraan hij niet heeft medegewerkt, en dus veel van de vroeger aangevoerde bezwaren als vervallen zijn te beschouwen.

De P. P. C. meent dus dat er geen termen bestaan in haar protest tegen deze uitnoodiging te volharden.

Als resultaat van haar onderzoek, meent de P. P. C. te kunnen constateeren, dat de prijsvraag in veel opzichten stof tot tevredenheid kan geven, en dat zij geen aanleiding vindt den uitgenoodigden de deelneming daaraan te ontraden in het vertrouwen dat het gemeentebestuur van Rotterdam bereid zal bevonden worden de aanvullingen in het programma waarover sub. 3e, 4e, en 5e wordt gesproken, aan te brengen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
A. SALM G. BZN., *Voorzitter*,
C. N. VAN GOOR, *Secretaris*,
P. J. DE JONGH, *Penningmeester*.

KORT VERSLAG VAN DE TWEEDE ALGEMEENE VERGADERING VAN HET VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN, GEHOUDEN OP ZATERDAG 30 MAART 1912 IN HET AMERICAN-HOTEL TE AMSTERDAM.

In de openingsrede wees de voorzitter, de heer Herman Robbers, o.m. nadrukkelijk op het streven van het Verbond beoogende samenwerking tusschen de aangesloten vereenigingen, in zoodanige gevallen en omstandigheden waar aan een gezamenlijk optreden waarde moet worden gehecht. In dergelijke gevallen moet de nationale kunstenaarschap als één man spreken en handelen.

Het jaarverslag, uitgebracht door den 1e Secretaris, den heer Jac. van den Bosch, bevatte o.m. het volgende. Het Verbond bestaat uit 12 vereenigingen, die te zamen 2582 stemgerechtigde kunstenaarsleden tellen. Uit deze leden is een 88-tal aangewezen als afgevaardigden naar de Algemeene Vergadering. Daarvan hebben 24 leden zitting in het Algemeen Bestuur, waarvan tenslotte 5 leden het Dagelijksch Bestuur vormen.

Hierbij sloot zich het jaarverslag van den Penningmeester aan dat later op den dag werd uitgebracht.

Vervolgens werd bij monde van den heer Herman Robbers het verslag uitgebracht van de Commissie voor het Kunstenaarshuis. De hoofdzaken van dit verslag zijn reeds wereldkundig gemaakt in eene brochure welke verspreid werd.

Van gedachten wordt gewisseld over de wijze waarop het Huis, waarvan de schetsplannen in de brochure zijn opgenomen, moet worden ingericht; hoe dit zal zijn te exploiteeren en over het verkrijgen van het vereischte garantiefonds. Verzocht werd eventueele wenschen met betrekking tot en bezwaren tegen het plan aan de Commissie kenbaar te maken, waarmee dan zooveel doenlijk rekening zal worden gehouden. Tegen het onderteekenen van een verklaring voor garantstelling werden onderscheidene bezwaren geopperd. Sommigen meenden dat de tijd, 15 jaren, te lang was; anderen dat de verbintenis bij overlijden diende te vervallen; terwijl er op werd aangedrongen dat meer gegevens worden verstrekt en ook met de vereenigingen, wier zetels te Amsterdam gevestigd zijn, onderhandeld worde over huur van localen.

Na levendige discussie naar aanleiding van de door het Alg. Bestuur voorgestelde motie betreffende het affiche der Vierjaarlijksche Tentoonstelling te Amster-

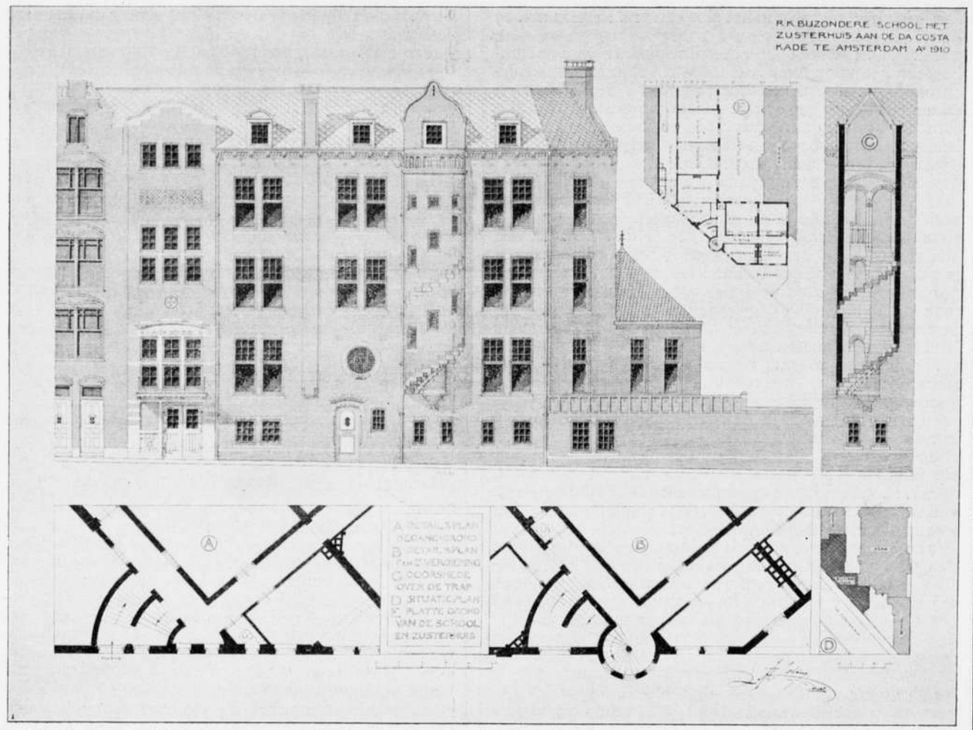

Voorgevel van de Mariaschool aan de Da Costakade te Amsterdam.

dam; waaraan o.a. door de heeren Roland Holst, De Bazel en Gratama, afgevaardigden van „A. et A.", werd deelgenomen, wordt op voorstel van de afgevaardigden van ons Genootschap met groote meerderheid de volgende motie aangenomen: „De vergadering spreekt haar afkeuring uit over het misbruiken van een groot kunstwerk, daartoe *niet* bestemd, tot aanplakbiljet, gelijk is gebeurd door de commissie voor de Vierjaarlijksche Tentoonstelling te Amsterdam, mede daar deze handelwijze duidt op een miskenning om elke kunst en elk kunstambacht binnen de grenzen van eigen aard te houden en het de belangrijke strooming van onze dagen, die een nauwere aansluiting en zuiverder verhouding tusschen de beeldende kunsten verlangt, verduistert". Hierna kwam aan de orde het verslag van de commissie tot overweging van de wenschelijkheid en mogelijkheid van een kunstenaarscongres in 1912. De conclusie strekt tot het organiseeren van een zoodanig congres. Onderscheidene belangrijke onderwerpen, welke zullen zijn te behandelen, worden door de commissie genoemd en door de vergadering goedgekeurd, terwijl de gelegenheid geopend blijft meer en andere onderwerpen op te geven. Van gedachten wordt gewisseld overde vraag, en daarvan wordt de behandeling van sommige onderwerpen afhankelijk, of het congres een algemeen kunst-congres moet zijn, gepaard aan feestelijkheden en toegankelijk ook voor niet-leden; dan wel een vakcongres, waarin door de kunstenaars de belangrijke vraagstukken op kunstgebied zullen worden onderzocht ter bevordering van een goede inwendige eenheid in het Verbond. Ook naar aanleiding van de debatten over de affiche-kwestie wordt de voorkeur gegeven aan een vak-congres. Besloten wordt dit congres te houden in het voorjaar van 1913.

Vervolgens brengt de commissie tot voorlichting van het Verbond over het Ontwerp-Auteurswet haar verslag uit. Medegedeeld wordt dat de commissie na bestudeering van het ontwerp dit in 't algemeen zeer toe te juichen acht; echter zijn op sommige punten op- en aanmerkingen te maken welke den betrokken Minister in een adres met toelichting zullen worden voorgelegd.

Het voorstel van het Algemeen Bestuur om eene petitie te richten tot Zijne Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende het plan van een nieuwen uitbouw aan het Rijksmuseum te Amsterdam van dezelfde strekking als het onlangs door eenige kunstenaars en anderen ingediend request, wordt na discussie en toelichting goedgekeurd. De redactie wordt opgedragen aan een groep leden-architecten. Een door het Algem. Bestuur voorgestelde motie betreffende algemeene kunsttentoonstellingen, enz. wordt tot nader teruggenomen.

Détail van de trap in den gevel van de Mariaschool aan de Da Costakade te Amsterdam.

Tot eene in het najaar te houden vergadering worden aangehouden voorstellen van het Algem. Bestuur tot wijziging den Artikelen 5 en 13 der statuten (toelating-Grafische kunsten) en tot het aanvragen der Koninklijke goedkeuring op de Statuten, zoodra zulks mogelijk is; d. i. zoodra alle aangesloten Vereenigingen zelve Koninklijk goedgekeurd zullen zijn.

Door de afgevaardigden van ons Genootschap werd bij de rondvraag verzocht adhesie te willen betuigen aan het adres inzake de Dambebouwing dat door ons Genootschap verzonden werd aan het Gemeentebestuur van Amsterdam betoogende de wenschelijkheid om voor die bebouwing systematisch het uitschrijven van prijsvragen te bevorderen.

De vergadering, die inmiddels belangrijk gedund is, acht zich niet voldoende voorbereid en ingelicht en verwijst daarom het onderwerp ter afdoening naar het Algemeen Bestuur. R.

MARIA-SCHOOL AAN DE DA COSTAKADE.

Bijgaande afbeeldingen zijn van de in 1910 door den architect A. J. Joling gebouwde Maria-school. De inwendige distributie is duidelijk uit het plan op te maken en deze heeft, wat logisch en daardoor ook waar te noemen is, het exterieur beheerscht. Vooral het naar buiten brengen van het trappenhuis (bij gebrek aan voldoend grondvlak) mag zeer gelukkig genoemd worden.

De détailleering en construeering van dit onderdeel is het aandachtig beschouwen en bestudeeren ten volle waard.

Het geheel, opgebouwd uit echt Hollandsch materiaal, n.l. de baksteen, en met spaarzame toepassing van natuursteen, is volkomen geslaagd te noemen en tot in onderdeelen serieus bekeken. Het beeldhouwwerk van Rien Hack is beschaafd van uitvoering en doet goed als bescheiden versiering der deelen welke een constructieve functie te vervullen hebben.

Het geheel doet den architect A. J. Joling waarlijk alle eer aan. ADR. M.

HOLLANDSCHE KUNSTENAARS IN DUITSCHLAND, door JOH. GERBEN.

Het was wel een zeer korte reis, waarvan ik U hier het een en ander vertellen wil. Wij hebben het dan ook bijna niet bemerkt in een vreemd land te zijn geweest, waar toch, zoowel hier als daar, de dag eene zelfde klaarte over het leven ontsteekt en breeder gevormde menschenfeesten monumenten van eenderen aard te hunner eere stichten.

En wanneer men dan nog van uit zijn land medebrengt die sfeer der vertrouwelijkheid, die de vriendschap rond ons sticht, dan is het zekerlijk verheugend, als onvoorbereid de resultaten van het werken onzer aan gene zijde der grenzen wonende tijdgenooten te aanschouwen, vruchtdragender waarlijk, dan dat men alleen, als verloren te midden van die ons dàn vreemde en vijandige menschen, allereerst zijne apathie overwinnen moet. Na een halfdoorwaakten nacht tusschen de voor ons Hollanders zoo slecht hanteerbare dekbedden en na een ontbijt van harde broodjes en waterige thee, togen wij reeds vroeg stationwaards, en weldra stoomden wij al schokkende, tusschen de grauwe steenblokken en groezelige huizenachterkanten, waartusschen soms het heel prille groen van een schraal boompje schuchterde, naar het in de nabijheid van Düsseldorf gelegen stadje Hagen. En geheel buiten de stad zijnde, raasden wij voort langs de in hellen glans zich wijduitstrekkende, zich verheffende, dan weer dalende landouwen, waar overeen de melankolieke morgen zijn zeverend licht spreidde.

Doch diep gloeide het groen van het gras en groene vonken schenen te regenen om de edele berken die de spoordijken omzoomen.

In de weelderige, schemerpaarse einders doemden de torens en de schoorsteenen van verre steden.

Hagen; is het te verwonderen, dat wij verlangend waren, het plaatsje te aanschouwen, waar verscheidene onzer kunstnijveren eene nieuwe woonplaats en eene nieuwe werkkring gevonden hadden.

En waren daar niet, te midden dier artiesten twee, die toen de nieuwe tijd bij ons zoo hoopvol inzette, tot de talentvolsten behoorden, ijverende om de allerwege ontbottende jonge kunst tot eene rijke ontplooïng te brengen. Lauweriks, die toch een van de eersten en meest standvastige voorgangers van onze jonge beweging was, en Johan Thorn Prikker, wiens onconventioneele werk en wiens ontroerend schoone brieven ons reeds sedert lang met eerbied vervuld hadden.

Hagen; we hadden ons eene voorstelling gemaakt van een klein landelijk dorp, waar door een zeer superieur mensch, als Karl Ernst Osthaus toch blijkt te zijn, eene kolonie van artiesten was gesticht, alwaar aan deze artiesten de gelegenheid werd geschonken hunne ideëen omtrent moderne bouw- en sierkunst tot eene schoone werkelijkheid te brengen.

Waren wij teleurgesteld, toen wij ons te midden van de grauwe woonblokken eener nijvere fabrieksstad bleken te bevinden, waar slechts op zeer vereenzaamde plekken de monumenten van eene jeugdige en langzaam maar

onverzettelijk groeiende nieuwe cultuur verrezen waren.
Doch neen, was het niet veel schooner en dieper ontroerender tevens, toen wij in de goedgevormde hal van een grootsteedsch stationsgebouw, boven de haastig zich reppende, heen en weder ijlende menschen, de kalme pracht van een schoon glasraam zagen lichten, binnen welker omgrenzingen, de wijdschen kontoeren van des schilders schoone verbeeldingen majestatisch gebaarden.
En wel sterk werden wij getroffen door de grandioze composities van dit in een gedempt kleurengamma, binnen zware, van ingetoomde kracht gespannen, strakke contoeren, gehouden gebrandschilderd raam.
Het kan mijn doel niet zijn hier eene nauwkeurige beschrijving van dit glasraam te geven, aangezien het toch onmogelijk is den lezer een denkbeeld te suggereeren.
Ik kan slechts onze Hollanders, welke niet zouden willen erkennen, dat Thorn Prikker een der meest bijzondere artiesten van dezen tijd is, op het hart drukken naar Hagen te reizen en te aanschouwen welke zeer groote kwaliteiten diens werk bezit.
Of hier geen gebreken of leemten te constateeren zijn; zeker wel. Doch ook dit ligt niet op mijn weg in deze causerie nader te analyseeren, te meer, waar na het zien van Thorn Prikker's werken, de herinnering aan de kwaliteiten van zijn werk en het besef, dat onder de huidige werkers weinigen zijn die zulke resultaten bereikt hebben, mij weerhouden kritiek uit te oefenen.
Ongetwijfeld is het Folkwang Museum te Hagen eene der meest eigenaardige musea van den tegenwoordigen tijd en men moet den ruimen blik van den bezitter ten zeerste roemen; wanneer men bemerkt met welk een artistieken speurzin de daar gehuisveste kunstwerken verzameld en met welk een exkiesen smaak deze gerangschikt zijn.
Bijna nooit ben ik ontkomen aan die loodzware moeheid en hopelooze mistroostigheid welke mij tijdens een museumbezoek bevangt, doch hier zijn de bijeengegaarde werken van zulk eene expressiviteit, dat we, den ganschen tijd, welke we in het museum vertoefden in spanning geleefd hebben.
Een koor, van wonderlijke, van vreemde en schoone werelden zingende stemmen hield ons voortdurend gevangen. En is dit te verwonderen, wanneer ik u zeg, dat hier slechts uitstekende specimen van de voornaamsten der Modernen aanwezig zijn, aldus vormende eene sterk sprekende getuigenis van het zeer bizondere dat door deze Modernen te voorschijn is gebracht, en tevens openbarende over welke ontzaggelijke en onuitputtelijke schatten de menschenwereld en het menschelijk hart nog beschikt.
En moeten we niet glimlachen om het toch duf-burgerlijke en hatelijk-oppervlakkige, wat de 19de eeuw slechts vermocht te geven, tegenover dit somwijlen exotische, doch over het algemeen zoo uitermate ontroerende en diep-menschelijke, wat de jongeren ons gaven.
Doch al die, in door Henry van de Velde gecomponeerde ruimten, geborgen schatten, waaronder werk van Rodin, Minne, Meunier, Vincent, Gauquin en Hodler, wil ik voorbij gaan, om slechts eene wijle met u te vertoeven bij het werk van een der meest bijzonderen dier modernen en wel bij een paar cartons van Thorn Prikker. Deze beide cartons, het eene voorstellende: de doodslag van Abel door Kaïn, het andere: twee Apostelen, hebben een sterken indruk op ons gemaakt.
Ook hier, als in het glasraam van de Stationshal te Hagen die breedheid van gebaar en grandioosheid van compositie, gevat in sterke kontoeren.
Evenwichtig is ook hier de verdeeling der massaas en de wentelingen der lijnen. Ge zult het U nog wel herinneren, hoe Thorn Prikker vroeger eene symphonie van lijnen wist op te bouwen en aan de wenteling en vorm van de lijn een expressie vermocht te geven, welke voor ons perspectieven deed opdoemen van het bereiken van tot dan ongekende mogelijkheden.
In zijn huidige werk komt die beheersching van het expressie-vermogen van de lijn weder krachtig naar voren, doch nu in eene meer evenwichtige verhouding tot de door deze lijnen omsloten vormen.
Ook nu zal ik niet trachten U een denkbeeld te geven van deze beide cartons aangezien het schilderwerk er is om met onze lijvelijke oogen gezien te worden en niet om de aanleiding te zijn, dat door mijne subjektieve beschrijving bij U weder eene subjektieve voorstelling ervan gewekt wordt.
Ik wensch slechts nadrukkelijk te constateeren, dat een zeer groot artiest in Hagen werkzaam is, wiens werk echter helaas zelfs in ons land, waar toch wel Toorop, Der Kinderen, en Roland Holst gewaardeerd worden, te weinig bekend is.
Het is mijne besliste overtuiging dat het werk van Thorn Prikker zich meten kan met het beste decoratieve werk van Jan Toorop.
Voor ik het Folkwang Museum met u verlaten wil, zou ik gaarne iets in het midden brengen ten aanzien van hare architectuur, in zooverre hier van architectuur sprake kan zijn. Want de architect Van de Velde moest verbouwen, en wat is er wel voor een architect, hopeloozer werk, dan in het doode omhulsel van een bestaand slecht bouwwerk een levende binnenarchitectuur te scheppen.
Toch meen ik, dat, afgezien van deze omstandigheid, Van de Velde meer sierkunstenaar dan componist van ruimten blijkt te zijn, en meen ik het dan ook hieraan te moeten toeschrijven, dat het ruimtegeheel verre van mooi is. Wanneer men echter aandachtig de oplossingen en de vormen van deuren, deuromlijstingen en lambriseeringen beschouwt, dan bemerkt men, welk een uitermate fijnzinnig werker hier bezig is geweest. Ja zeker, ik weet het wel, Van de Velde heeft dikwijls de ziel van het materiaal, dat hij verwerkte, miskend, doch de verhoudingen, waarmede hij werkte, en de lijnencomplexen, welke hij te zamen voegde, zijn zoodanig liefelijk en elegant, dat wij met vernieuwde bewondering voor dezen genialen mensch, aan wien wij zoo zeer veel te danken hebben, het Folkwangmuseum verlaten hebben.

Het regende eentonig en traag den geheelen dag, dien wij voor ons uitstapje bestemd hadden, en over de velden en heuvels rond Hagen hing een fijne nevelsluier, waarin de boomen hun nog naakte takkenarmen hoopvol omhoog hieven.
Want er ging als eene huivering van nieuw ontwakend leven door de natuur en in boomen als struiken schenen ongeziene krachten werkzaam te zijn, die de berstenszware knoppen deden breken en er het prille groen naar voren deden springen.
Langs een modderig paadje opgeklommen zijnde bevonden wij ons voor een vijftal buitenhuizen, welke wij onmiddellijk als werk van Lauweriks herkenden, en wel niet zoozeer omdat ons werk van Lauweriks bekend is, dan wel omdat een Hollander, hij moge dan zijn vaderland afgezworen hebben, toch zijn aard niet verloochenen kan en een Hollander nu eenmaal anders bouwt dan een Duitscher.
Hoewel het natuurlijk niet aangaat om architektonisch werk te beoordeelen naar zijn buitenaspekt, kan het toch niet anders, dan dat z.g. buitenarchitektuur, als vormende een aan de gemeenschap toebehoorend goed, aan gerechte kritiek mag worden onderworpen, onafhankelijk van de waarde der binnenarchitectuur.
Doch ongetwijfeld moeten wij ons welbewust zijn van de verhouding, waarin de architektuur tot de samenleving staat, voordat wij een oordeel mogen uitspreken over hare werken. Want waar toch eene vroegere generatie de schoonheidswaarden van een architektonisch werk toetste aan de subjectieve gewaarwordingen, welke smaakvolle, levendige of aangename vormen in ons wekken, zijn wij ons te zeer bewust van de ernstige, ja stroeve en grootsche taak van de bouwkunst, om de verouderde begrippen van „een smaakvol werk, hetwelk het oog bevredigt" te laten gelden.
Het werk van Lauweriks nu, huldigt geenszins die zoo oppervlakkige, meestal leege appreciatie der z.g. beschaafde lieden, doch bouwt, welbewust hoe de massiviteit van de baksteen en haar bronzen kleur een rijk element voor de schoonheid van zijn werk is, in sterke vlakken zijne landhuizen op.
Lauweriks werk zal derhalve geenszins hen bekoren, die van archiktonisch werk voornamelijk verlangen, dat het smaakvol en oogbevredigend zij.
Doch moeten we niet juist het smaakvolle en het bevredigende haten, waar wij, levende in een tijd van strijd en worsteling, ook strijden en worstelen en wars zijn van alles wat den schijn heeft van bevrediging en voldaanheid.
Wij worstelen immers naar eene nieuwe architektuur, zooals in deze oude, uiteengevallen samenleving krachten worstellen tot de vorming eener nieuwe samenleving.
De stijladopten, wier stemmen in ons land helaas nog niet gesmoord zijn, hebben ons genoegzaam getoond, wat voor innig verfoeilijks het smakelijke en bevredigende oplevert.
En om die reden accepteer ik het werk van Lauweriks gaarne als goed werk, al zoude er wellicht nog veel op aan te merken zijn. (Wordt vervolgd).

HET WONINGVRAAGSTUK.

De heer R. Aldridge, de bekende en onvermoeide secretaris van de National Housing and Town-planning Council te Leicester, heeft voor den Haagschen Kunstkring, het Hygiënisch Genootschap, de afd. Den Haag van de Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst en de Verfraaiings-Commissie van de Vereen. voor Handel, Nijverheid en Gemeente-belangen een voordracht gehouden over bovenstaand onderwerp.
De heer Aldridge zegt in zijn rede dat de slechte huisvesting niet slechts een kwaad op zich zelf is maar ander kwaad met zich brengt. Misdaden vinden hun bakermat in de slechte huisvesting. Voorkomen is beter dan genezen. Het geld wat men voor de verbetering van huisvesting uitgeeft, is even goed als het geld aan onderwijs besteed, geld op rente uitgezet. Niets is zoo doodend als gebrek aan licht en lucht. Men geeft schatten uit voor sanatoria voor tuberculozen. Wat is daar het voornaamste medicijn? Lucht en licht. Is het niet eenvoudiger te beginnen met te zorgen, dat ook de armste genoeg ruimte heeft voor een stukje grond, opdat hij niet tuberculeus wordt? The health of the workman is the wealth of the workman. Des arbeiders gezondheid is zijn rijkdom merkt de heer A. op. Tegenover het staatsgevaarlijke van de zóó slecht gehuisveste individuën, dat zij allen eerbied voor zich zelf hebben verloren, moest de staat verhinderen, dat de werkgever te weinig loon uitbetaalt om den werkman in staat te stellen, eenigszins behoorlijk te wonen. Wat nu ten aanzien van het woningvraagstuk de keuze tusschen gemeentelijk of particulier initiatief aangaat, beide zijn goed; de beweging over betere volkshuisvesting heeft niet te maken met politiek. De conservatiefste en de radicaalste kan er aan meewerken.
Ten aanzien van de huisvesting van de armsten is spreker voor gemeentelijke zorg, ten aanzien van de huisvesting van den gezeten werkman geeft hij de voorkeur aan particulier initiatief.
In Nederland heeft men dit voordeel boven Duitschland b.v. dat men hier niet het algemeen bestaand type van woningbouw behoeft te veranderen om tot goede woningtoestanden te komen. Hier toch heeft men de werklieden nog niet zoo opgehoopt in reusachtige huizen.
Maar overigens is er zeer veel te verbeteren en zelfs in de huizen die niet voor de armsten zijn. Op veel plaatsen moet men de menschen nog leeren, niet de heele familie in de keuken saam te pakken en de salon ongebruikt te laten. Baden achten velen in Holland, dat „de zindelijkheid heeft uitgevonden", overbodig.
De natie is gebouwd op de huisgezinnen, ook die der armsten. Wanneer die basis niet goed is, kan nooit de staat goed zijn. Hoe men overigens bouwen moet en wat men doen moet, laat het in elk land worden uitgewezen door de ondervinding; men beginne slechts, het is geen schande fouten te maken, het is schande, niets te doen.
De waarde van een natie kan men bepalen naar hetgeen zij doet op sociaal gebied en het beste sociale werk is dat, hetwelk ten voordeele van de huisvesting wordt gedaan.
De redenaar vertoont daarna tal van lichtbeelden, die Engelsche woning-interieurs van huis-industrieelen doen zien. Men ziet hier zolderingen vlak boven het hoofd der inwoners, groote families in één kleine kamer tezamen, waar nog wordt gewerkt, vreeselijk nauwe straten in Manchester, Liverpool enz.
Als tegenstelling laat spreker ook zalen van goede lodging-houses zien met ruime waschgelegenheden enz.
De stedenbouw eischt in de eerste plaats breede straten, alweer met het oog op de toekomst. Dat hiertegen in vroeger eeuwen zoo vaak werd gezondigd, is vooral oorzaak van veel huizen-ellende geweest. Ook dit wordt aangetoond met behulp van plattegronden van oude steden.
Ook wekte het kunstmatig samenstellen van de heele stad naar vaste meetkundige regelen zeer verkeerd. Vergeten werd, dat de bewoner toch nooit zijn geheele stad tegelijk zien kon en dus de zuivere symmetrie-schoonheden er niet van genieten kon. Daaraan werden dan zeer practische voordeelen opgeofferd. Hij blijkt voorstander te zijn van de huisvesting der rijkeren in het midden van de stad, opdat zij, die het minst aan hun huis kunnen uitgeven de meeste ruimte hebben. Ook de Amerikaansche skyskrapers keurt hij af. Eindelijk toont de spreker een werkmanswoning van één verdieping met een zolder en ruim tuintje er voor, zooals ze behooren te zijn.

PRIJSVRAAGNIEUWS.

Voorloopig kan worden medegedeeld dat eene algemeene prijsvraag is uitgeschreven voor een „*Stadion*" door de Maatschappij „Het Nederlandsche Sportpark" te Amsterdam.
Het programma kon in dit nummer niet worden afgedrukt omdat gebleken is dat bij de samenstelling daarvan niet de medewerking is ingeroepen van de Permanente-Prijsvraag-Commissie, en dus geen zekerheid bestaat dat de inhoud voldoet aan de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen. Om deze reden zal met publiceeren van dit programma in de organen der Bouwkundige Vereenigingen gewacht worden op een advies van de P.P.C.

Deze prijsvraag belooft een zeer belangrijke te worden. De beschikbare bouwsom bedraagt *f* 225.000; terwijl ter beschikking van de Jury is gesteld een som van *f* 4500 voor drie premies en een der gepremiëerden het maken van het definitieve plan en de hoofdleiding van den bouw zal worden opgedragen. De Jury bestaat uit de heeren H. P. Berlage Nzn., C. B. Posthumus Meyjes, J. H. W. Leliman, F. W. Baron van Tuyll van Serooskerken en J. Warner; dus uit drie architecten en twee sportautoriteiten.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „Architectura".

In het Bouwkundig Weekblad bejammert de Heer Gratama den afbraak van het huis Torenzicht te Poeldijk. Reeds einde Juni van het vorige jaar heb ik de aandacht op dit mooie en interessante gebouwtje gevestigd in Architectura, om schoonheidsredenen en ook omdat de eigenaar van plan was het slot te verkoopen, zoodat het gemakkelijk in verkeerde handen zou vallen. Zoover ik weet heeft geen één bouwkundig blad er iets van overgenomen of er eenige aandacht aan geschonken.
Nu ligt het schitterende gebouwtje, dat werkelijk een van de fraaiste specimen van onze nationale kunst was, tegen den grond.
Goed zoo, wanneer een of ander quasi geleerde bol wat gebazeld had over jaartallen of een kunstparasiet zich vereeuwigd had door het houden van een collecte, dan was men wel waakzaam geweest.
Maar nu. Och het was niet de moeite waard.
Alleen is het hinderlijk, dat er in de klaagrede van het Bouwkundig Weekblad geheel niet over genoemd stukje gesproken wordt, terwijl er toch een teekening wordt gereproduceerd, die erbij behoorde.

Den Haag, 1 Mei 1912. W. Retera Wz.

BOEKAANKONDIGING.

Verschenen is: *„Gewapend-Beton-Voorschriften"*, vastgesteld in de vergadering van 23 Maart 1912 van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, met aanteekeningen door D. Kruyf, c.i. Ing. bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; uitgave van L. J. Veen te Amsterdam — *f* 0.60.

VAN ALLERLEI AARD.

BEELDGROEP.

Op een zolder der oude kerk te Lonneker is, naar men aan het Centr. meldt, door den pastoor Kleinschmidt een in zandsteen gehouwen beeldgroep ontdekt van bijzondere schoonheid. De voorstelling is „de Nood Gods," of zoogenaamde Pietas Maria vol droefenis, met den gestorven Heiland op haar schoot.
Vooral het gelaat van den Christus is zeldzaam schoon en blijkt het werk van een allereersten meester. Hierop wijzen ook de anatomische behandeling van het lichaam (waaraan de beenen helaas ontbreken) de gevoelige drapeering en bovenal het idealistisch en knap uitgevoerde gelaat der Moedermaagd.
Het stuk is uit de tweede helft der veertiende eeuw en vermoedelijk Nederlandsch werk.

PRIJSVRAAG-ROTTERDAMSCH RAADHUIS.

In de op 1.l. Donderdag gehouden Raadszitting deelde de Burgemeester van Rotterdam o.a. mede, dat, wat wij reeds vroeger gemeld hebben, de heeren Van der Steur, Klinkhamer en Van Goor bedankt hebben voor de uitnoodiging tot deelname aan bovengemelde prijsvraag. In de plaats voor den heer Van Goor is thans de heer Albert Otten uitgenoodigd. Aldus ontstaat de nieuwe combinatie Overeijnder—Otten. De heer Otten heeft zich hiermede vereenigd.

HERBOUW VAN DE KERK TE IJSELSTEIN.

Naar wij uit goede bron vernemen, zal dezer dagen een aanvang worden gemaakt met den herbouw en de restauratie van het door brand vernielde kerkgebouw der Ned. Herv. gemeente te IJselstein.
Voor het toezicht daarop is een commissie van drie leden samengesteld, waarvan één lid, de Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht, werd benoemd door den minister van Binnenlandsche Zaken. De twee andere leden der commissie zijn, mr. J. B. L. C. C. baron De Wijkerslooth de Weerdesteijn, lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal, te Utrecht, en de heer M. den Bleker, notaris te IJselstein. (*U. D.*)

OOK EEN POSITIE.

Wij knipten onderstaande advertentie uit een plaatselijk blad:

Gevraagd op het bureel van den Ingenieur van den Waterstaat voor het 3e Rivierarrondissement te Zutphen, Jacob Damsingel (tot 1 Mei Zaadmarkt 95) een jong Bureelambtenaar, aanvankelijk tijdelijk op *f* 400 per jaar, met vooruitzicht op vaste benoeming waaraan periodieke tractementsverhooging is verbonden.
De candidaat moet voldaan hebben aan den eersten militieplicht of daarvan zijn vrijgesteld, net en duidelijk schrijven, en in het bezit zijn, hetzij van het einddiploma eener H. B. S. met 5-jarigen cursus, hetzij van het getuigschrift van goed afgelegd examen voor opzichter van den Waterstaat.
In het eerste geval moet de candidaat bovendien eenige bedrevenheid bezitten in het technisch- en situatie-teekenen.
Kennis van machineschrijven strekt tot aanbeveling.
Zich voorloopig alleen schriftelijk aan te melden bij bovengenoemden Ingenieur.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand April bezocht door 1021 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden Boekerij werden 204 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden, terwijl de lessen der aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid door 147 vrouwelijke en mannelijke leerlingen werden gevolgd.

PRIJSVRAGEN.

I. EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".
Programma in No. 6, inlevering 9 Mei a.s.
II. NAT. BOUWK. STUDIEPRIJSVRAAG, „LANDELIJKE WONING" van de Vereeniging van Ned. Baksteen-fabrikanten.
(Programma in No. 7).
III. PRIJSVRAGEN VAN HET MAANDBLAD „SIERKUNST".
(Programma in No. 7).
IV. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.
V. Prijsvraag voor een Affiche voor de Internationale Gas-Tentoonstelling te Amsterdam, programma in No. 9, inlevering 29 April 1912.

INHOUD: Verslag van de 1313e Gewone Ledenvergadering. — De nieuwe Effectenbeurs aan het Damrak te Amsterdam. — Permanente Prijsvraag-Commissie. — Kort Verslag van de Algemeene Vergadering van Nederl. Kunstenaars-Vereenigingen. — Maria-School aan de Da Costakade te Amsterdam. — Hollandsche Kunstenaars in Duitschland. — Het Woning-Vraagstuk. — Prijsvraagnieuws. — Ingezonden. — Boekaankondiging. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: Adr. Moen, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

Het volgend adres is verzonden:

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Algemeen Bestuur van het „Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen", ingevolge de opdracht van zijne vergadering van 16 April 1912;
dat het van meening is, dat het Damplein als hoofdplein van de hoofdstad des lands een waardige bebouwing dient te verkrijgen;
dat het daarom ernstig bij U er op aandringt, dat alle middelen in het werk worden gesteld, om deze waardigheid te verzekeren;
dat het U om die reden nadrukkelijk in overweging geeft, in dit bijzondere geval wanneer noodig het particulier initiatief ondergeschikt te stellen aan het algemeen aesthetisch belang;

hetwelk doende enz.

Namens het Algemeen Bestuur voornoemd:
Herman Robbers, Voorzitter.
Jac. van den Bosch, Secretaris.

PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Zooeven verscheen van den 20sten jaargang de eerste aflevering, inhoudende het ontwerp van een hotel voor eene badplaats van B. van den Nieuwer Amstel te Amsterdam. Het ontwerp is in zes platen compleet weergegeven en in een door het Genootschap „Architectura et Amicitia" uitgeschreven prijsvragen bekroond met den eersten prijs.

DE COLLECTIE-DRUCKER.

Een Nationale Weldaad, een Nationaal Gevaar.

„Hare Majesteit toonde bij het Koninklijk bezoek aan de Collectie-Drucker op 1.l. Zaterdag Hare bizondere belangstelling voor de Iraëls-zaal, waar zich dertien schilderijen en tien aquarellen van Joseph Israëls bevinden, welke niet behooren tot de Collectie-Drucker; doch in bruikleen zijn afgestaan. De heer Drucker deelde H.M. mede dat ook deze stukken door hem aan den Staat worden geschonken in het volste vertrouwen dat de door Dr. Cuypers ontworpen uitbouw van het Drucker-Museum tot stand zal komen, opdat hij in staat worde gesteld nog meer schenkingen te doen. De heer Drucker wenscht n.l. niet, dat zijn collectie verspreid zal worden; doch dat zij bijeen blijve".
Met deze mededeeling, doorden hoofd-directeur van het Rijks-Museum in een aan de pers verstrekt communiqué, en het door den heer Drucker uitgesproken vertrouwen is de onzekerheid, waarin oningewijden verkeerden, opgeheven en de bevestiging gegeven van het bestaan van het dreigend nationaal gevaar, waaraan bij herhaling in onze jongste nummers werd herinnerd.
Lezen wij wat de heer Drucker gezegd heeft, dan valt niet anders te concludeeren dan dat deze aan zijn nationale weldaad wil verbonden zien een nationale wandaad. Herhaaldelijk is van verschillende zijden, en niet het minst van dezen kant, gewezen op het gevaar dat thans geconstateerd is. Men herinnere zich de verschillende geschriften welke vanaf October van 't vorig jaar in deze kolommen verschenen, alsook de adressen die hier werden afgedrukt. Men moest zich toen tot onderstellingen en gissingen bepalen, men kon slechts vermoeden van welke zijde het gevaar dreigde, en dan nog met aandoen van geweld aan elke logische gedachte. Hoe toch is het te rijmen, dat iemand die een belangrijke nationale daad verricht, daaraan absoluut wil verbonden zien een daad die niets minder beduidt dan de vernietiging van een deel van ons Nationaal Museum. Immers dit is een ongerijmdheid die van geen logisch denken en doen de vrucht kan zijn en geenszins te verwachten zou zijn van een oprecht kunstvereerder. Hier moeten dus andere elementen werkzaam zijn behalve de wenschen van den schenker. Deze wenscht ruimte voor zijne collectie als geheel, 't geen een zeer begrijpelijke wensch is, vertrouwt dat die in voldoende mate zal worden gemaakt ook voor volgende schenkingen, en duidt deze ruimte aan met „de door Dr. Cuypers ontworpen uitbouw van het Drucker-Museum".
Dit is zonder twijfel een zeer bepaalde wensch, die als voorwaarde aan de schenking verbonden, de regeering stellig voor een moeilijke keuze zal hebben gesteld. Doch, is inderdaad deze voorwaarde door den heer Drucker gesteld? Zij ware een ongerijmdheid, niet te verwachten van hem die op ondubbelzinnige wijze blijk geeft van wat hij gevoelt voor de kunst; tenzij deze gevoelens beperkt mochten blijven tot dien eenen tak, de schilderkunst.
Zijn den heer Drucker geen andere voorstellen gedaan? Of heeft hij gemeend die niet te moeten aanvaarden?
Hebben de Regeering en hare raadgevers, gezien het gebrek aan de gewenschte ruimte, niet beter weten te doen dan aan Dr. Cuypers op te dragen den bestaanden uitbouw te vergrooten?
Hebben de Regeering en hare raadgevers niet overwogen tegenover den Museumtuin, die tuin moest blijven, een

Drucker-Museum te stichten, waarvoor de Gemeente Amsterdam het terrein naast het Veiligheids-Museum beschikbaar houdt?
Hebben de Regeering en hare raadslieden niet ingezien dat op die wijze een Drucker-Museum gesticht zou kunnen worden dat der collectie waardig en in alle opzichten verre te verkiezen ware boven een complex van aanbouwsels, die niet alleen Dr. Cuyper's schepping, doch de heele omgeving benadeelen en onherroepelijk gedoemd zijn door een volgend geslacht te niet te worden gedaan omdat zij zijn misplaatst?
Of zijn alle overwegingen en goede voornemens gestrand op de halstarrigheid van enkelen misschien?
De heer Drucker heeft thans niet gezegd dat hij geen afzonderlijk gebouw in de onmiddellijke omgeving wenscht; ook niet dat 't zijn uitdrukkelijk verlangen geweest is den uitbouw te zien uitbreiden.
Vast schijnt echter wel te staan dat er thans geen andere plannen in overweging zijn en de heer Drucker zich daarmee vereenigd heeft ten koste van den bekenden Museumvleugel.
In het op 1.l. Zaterdag aan de pers verstrekte communigué wil men het doen voorkomen alsof Dr. Cuypers, die bij de bewuste mededeeling tegenwoordig moet zijn geweest, zelf mee zou werken aan het bederf zijner schepping. Indien dit inderdaad de waarheid was, zou men geneigd zijn te vragen „is Dr. Cuypers dan zoo'n dienaar der overheid dat hij zich aan den avond van zijn groot en uitermate vruchtbaar leven zou laten opdragen zijn grootste voortbrengsel voor een aanzienlijk deel te vernietigen met eigen hand?" Dit kunnen wij niet als waarheid aanvaarden; zelfs niet al zou men willen beweren dat Dr. Cuypers, de Architect der Rijks-Museumgebouwen, als zoodanig anders handelt als Dr. Cuypers de Kunstenaar.
Neem aan dat de Regeering, met voorbijgaan van alle uit kunstkringen opgegane wenschen, 't zij met of zonder een juist inzicht in de porté van hare daad, zich ter wille eener belangrijke schenking laat veroordeelen tot de vernietiging van het grootste nationale monument der negentiende eeuw, voor welke vernietiging bovendien nationaal kapitaal vereischt wordt; wil zij dan op hare beurt Dr. Cuypers veroordeelen tot de voltrekking van dit vonnis aan diens eigen grootsche schepping, de glorie van zijn leven?
Ook deze onderstelling lijkt niet aanneembaar, edoch .... de eene ongerijmdheid overtreft de andere.
Nooit zal echter de nationale kunstenaarschap, noch het weldenkend publiek, deze daad kunnen billijken en, naar wij hopen, zalide volksvertegenwoordiging, als zij straks de aan te vragen credieten zal hebben toe te staan of te weigeren, rekening houden met de haar van bevoegde zijde verstrekte adviesen.
Mocht deze hoop ijdel blijken, dán nog rest het vertrouwen op het beter inzicht der Gemeentelijke autoriteiten onzer stad. Bij deze toch berust ten slotte de beschikking over het al of niet verder bebouwen van den Museumtuin.
Hopen wij dat de Regeering en de heer Drucker zich nogmaals zullen bedenken en tot beter inzicht en overeenstemming zullen geraken, of, indien dit niet wezen mag, de lichamen, die de eindbeslissing hebben, zich over het bedreigde kunstbelang zullen ontfermen.
Hierop is alle hoop gevestigd.

Is het niet teekenend voor onzen tijd, en stelt het de ten onzen dage heerschende toestanden niet in een zeer bizonder licht, het feit dat een kunstproduct van algemeen erkende hooge waarde te vuur en te zwaard verdedigd moet worden tegen autoriteiten, tegen vereerders en beschermers der kunst, tegen beoefenaren der kunst, tegen, ja zelfs tegen ..... den schepper zelf.

G. J. RUTGERS.

HOLLANDSCHE KUNSTENAARS IN DUITSCHLAND, door JOH. GERBER. (Slot).

Neen, zei Lauweriks ons, de Hollandsche architecten, met uitzondering van Berlage, begrijpen nog lang niet wat bouwen is, zooals de Duitschers dit reeds lang begrepen hebben.
De architect moet zich niet zoozeer toeleggen op het vormen der bouwdeelen, dan wel op het componeeren van ruimten en dit vergeten de Hollanders te zeer.
De Duitschers hebben nieuwe waarden in de architectuur gebracht. De Hollanders echter behouden hunne oude waarden, doch vermodernizeeren deze. Alles wat de Hollanders maken is goed deugdelijk en zonder gebreken, doch hunne binnen-architectuur is feitelijk vermoderniseerde renaissance architectuur.
Voor de werken der Duitschers hebben de Hollanders gemeenlijk de uitdrukking „het is zoo Duitsch" over, alsof een dergelijk gezegde eenigermate een oordeel inhield. De Hollanders zijn te benauwd om te erkennen dat het werk der Duitschers vele malen beter is dan het hunne.
Ik laat het den Hollandschen lezer zelve over te oordeelen in hoeverre dit oordeel van onzen landsman verdiend is, doch wel meen ik te mogen veronderstellen, dat wij verre bij de Duitschers ten achter blijven.
Telken mate wanneer ik in Duitschland ben sta ik verbaasd over wat de Duitschers tot stand gebracht hebben en men behoeft de Duitsche steden maar door te loopen om te bemerken hoe allerwege de nieuwere architektuur en kunstnijverheid opbloeit op verreweg juistere en grootschere wijze dan bij ons het geval is.
Kan ik het helpen, dat ik in de straten der Duitsche steden loopend, of de vele lokaliteiten der moderne gebouwen bezoekend, hartgrondig de kleinburgerlijkheid, de bekrompenheid en de sufheid der Hollanders vervloek.
En ik ben er van overtuigd, dat in vele gevallen onze architekten en kunstnijveren mede verantwoordelijk zijn voor den stilstand waarin onze moderne architektuur zich schijnt te bevinden, door niet kraehtiger op te komen voor hunne beginselen en het schipperen boven het rechtuit belijden willen stellen.
Laten wij toch van onze Duitsche broederen de grootheid van blik erven en niet bang zijn om desnoods Duitsche vormen en Duitsche motieven toepassen, wanneer hierdoor nieuw en frisch leven mede binnen gebracht wordt.
Ik zal echter niet ontkennen dat niet de bouwmeesters en kunstnijveren hoofdzakelijk schuldig zijn aan den wiswas in ons land, doch dat de hopelooze duf heid en futloosheid van de kringen, welke onze opdrachtgevers vormen, de eerste aanleiding daartoe is. Wordt toch over de grenzen door inzichtige menschen en menschengroepen veel geld uitgegeven voor het stichten van nieuwe werken, en gonst daar het publieke leven niet van krachtigen durf en energieken handelsgeest?
Daar gaat de regeering vooraan om al het nieuwe werk in handen van de jongere architekten te geven en de directies van „Waarenhäuser" en banken beijveren zich om door de beste jongere architekten hunne grootsche plannen te laten verwezenlijken.
En wij allen weten hoe onze regeeringen telkens meer schande op zich laden door koppig de krachten, die de toekomst zullen beheerschen, te miskennen.

Waar in Duitschland vele stations en openbare gebouwen door moderne bouwmeester en moderne kunstnijveren worden gebouwd en ingericht, daar worden in ons land nog de allernaarste stijlproducten, als b.v. de nieuwe Rijks-Academie te Groningen, getolereerd.
Wij brachten, begeleid door Lauweriks nog een kort bezoek bij Thorn Prikker, die in een der door Lauweriks gebouwde buitenhuizen woont. Hoewel de binnen architektuur zeer eenvoudig is, bezit zij, oppervlakkig gezien, zeer goede kwaliteiten. Thorn Prikker was in zijn atelier druk bezig met het verschikken en samenvoegen van van stukjes gekleurd glas, tot het verkrijgen van het kleurengamma waarin hij een hem in opdracht verstrekt glasraam voor het katholieke „Gesellenhaus" te Neur wenschte uittevoeren.
Was het voor ons eenigszins bedroevend te bemerken hoe zeer zich deze beide menschen van hun moederland afgestorven wanen, verheugend was het ons toch ook weer uit ons gesprek met Thorn Prikker te bemerken, hoe diep gekankerd nog zijn haat tegen het officialisme en het academisme geworteld is, en hoe daar in dien kleinen, fijnen mensch, met het rimpelig gelaat waarin de levendige oogen vonken, eene nog sterke en onverzwakte vitaliteit aanwezig is.
Wij hebben op weg naar huis niet verzuimd het door Peter Behrens gebouwde Gesellenhaus te Neur te bezoeken, alwaar zich in de absis van een der kapellen een wandschildering van Thorn Prikker bevindt, zoo uitstekend van sobere kracht en van verheven, doch tevens kinderlijken ernst, dat wij ons niet herinneren ooit een dergelijk schoone moderne wandschildering gezien te hebben.
De schildering stelt voor het ten offer brengen van zijn zoon Jacob door Abraham. Hoogst eigenaardig is de compositie. Links van den bolsector, waartegen zich de schildering bevindt, schrijden Abraham en Jacob. Rechts ligt Jacob op den brandstapel en Abraham buigt zich over hem. In het midden bevindt zich de Engel, die beide in eene schildering voorkomende voorstellingen verbindt.
Wij raden al degenen onder ons, welke zich voor de monumentale schilderkunst interesseeren, sterk aan dit grandioze werk te bezichtigen.

Voordat ik mijn opstel eindig wensch ik nog het volgende onder de oogen te zien.
Zeer zeker is een kunstwerk grooter naarmate de ontroering, welke het te weeg brengt heftiger, de visie welke den dieperen grond van het kunstwerk vormt, grootscher en het resultaat volmaakter aan het zich door den kunstenaar gestelde doel beantwoordt.
Toch meen ik, dat dit voor de huidige monumentale schilderkunst niet voldoende is, en tevens de vraag mag gesteld worden in hoeverre het kunstwerk beantwoordt aan het gemeenschapsideaal onzer huidige samenleving. Het doet er niet toe of dit ideaal nu al dan niet aanwezig is. Zonder twijfel wijzen alle verschijnselen onzer tegenwoordige samenleving er op, dat zulk een ideaal, in welken vorm weten wij nog niet, uit de toekomstige generaties ontbloeien zal.
Vandaar dat er, naar mijne meening een anachronisme in schuilt, wanneer de tegenwoordige wandschilder bijbelsche geschiedenissen, hoe schoon en ontroerend deze ook zijn mogen, uitbeeldt, aangezien de innerlijke visie, welke aan het ontstaan en aan het ware beminnen dier bijbelsche sproken ten grondslag ligt, zoo geheel vreemd is aan wat in onzen tijd de gemoederen der menschen beweegt.
Of men daarom niet tot schoone resultaten kan komen? Ik zal het geenszins ontkennen, en de dichters Keats en Kloos en nu de schilder Thorn Prikker hebben zeer zeker duidelijk blijk gegeven, dat verouderde sagen wel nieuw leven in te blazen is.
Toch dient er op gewezen te worden dat de werken van deze dichters en dezen schilder niet die ontroeringen in ons kunnen wekken die de scheppingen der oude meesters vermogen te doen. Deze toch vonden in hun eigen tijd en in hunnen eigen omgeving de elementen die gestalte en vorm gaven aan hunne verbeelding; terwijl de armoede aan bindende elementen onzer samenleving gene deed zoeken naar de afgestorven idealen van nu doode perioden.
De oerkrachten van de vroegere menschengeslachten blijken wel buitenmate groot te zijn, dat zij nog na eeuwen in staat zijn de schoonheidsdorstenden tot nieuwe schoonheid te inspireeren.
Van onze wandschilders weten wij dat Derkinderen in dezen terug ging tot de Middeneeuwen, dat Thorn Prikker de grootsche gedachten der oude litteraturen koestert, dat Toorop, de zoekende en dwalende, geloott in de schoot der van overschoone herinneringen waarachtige Moederkerk de eindelijke rust gevonden te hebben en dat slechts Roland Holst het rijke ideaal, dat de toekomst ons zal openbaren, nader tracht te komen.
Vandaar dan ook, dat de artistieke waarde van het werk dier schilders hier buiten bespreking latende, Roland Holst, naar mijne meening de eenige is, die den juisten weg volgt, welke voert tot de wedergeboorte van de monumentale schilderkunst.
Deze schilderkunst zal dan als weleer ontspruiten uit de verlangens, de behoeften en de nooden van den eigen tijd. Niet wij, doch de toekomst zal wijzen en zuiver schiften.

A'dam, 8—4 '12. JOHAN GERBER.

NIEUWE UITGAVEN.

Oud-Holland, uitgave van Gebroeders Binger.

Zooeven verscheen de 2e aflevering van den dertigsten jaargang met den inhoud: Meeningsverschillen omtrent werken van Rembrandt door Dr. C. Hofstede de Groot (met 7 prenten), Kantteekeningen op het voorgaande door Dr. A. Bredius (met 4 prenten), De schaal van Van Nispen door E. W. Moes (met 1 prent), Uit het Notaris-protocol van Salomon Lenaertzn. van der Wuert door Dr. J. Prinsen, J. Lzn., Nalezing der Tresoriers-rekeningen van 's-Gravenhage, door Ed. van Biema, Nog iets aangaande de Polemiek over de Vertooningen van Jan Vos in 1660, enz., door Dr. J. A. Worp, Vergeten Schilders door Dr. A. Bredius (met 1 fac-simile), Hindostansche Teekeningen in Nederland in de XVIIIe eeuw door Dr. A. Bredius.

BOEKBESPREKING.

Verschenen is: *Fabrieks-Hygiëne*, beknopte verhandeling over inrichtingen en toestanden in fabrieken en werkplaatsen door A. H. Straatman, W. I. insp. van den arbeid. Gestreefd wordt hierbij naar een populaire uiteenzetting op gevaar af van wetenschappelijk onjuist te worden. Zooals de schrijver zegt, om het voorstellingsvermogen te hulp te komen zijn een 60 tal figuren in den tekst opgenomen die voor zoover ze kan ontstaan uit de praktijk danken, vrij zwak zijn uitgebeeld en het geheel daardoor nu niet bepaald verfraaien. Overigens wordt de bedoeling des schrijvers om: „zoowel werkgever als arbeider een inzicht te geven in de omstandig-

heden en een denkbeeld van de oorzaken, welke tot de hygiënische maatregelen in de sociale wetten leiden, wier toepassing door onbekendheid met deze oorzaken dikwijls bemoeilijkt wordt" vrij dicht benaderd.
Uitgever is: F. v. Rossen te Amsterdam die het werkje voor den prijs van ƒ 0.60 in de handel brengt.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van Architectura.

In verband met het stukje van den heer W. Retera in uw blad van 4 Mei j.l. deel ik u mede, dat het artikel met eene teekening van den heer Retera betreffende het huis Torenzicht te Poeldijk mij onbekend was.
De cliché, waarop die teekening voorkomt en die in het Bouwkundig Weekblad is afgedrukt, is overgenomen van de „Bouwwereld" welke er geen bron bij vermeldde.

J. GRATAMA.

PRIJSVRAGEN.

Toen, ter vergadering door „Architectura et Amicitia" den 1 Mei 1912, in het bijzijn van het Bestuur der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de prijzen aan de bekroonden uitgereikt waren, had het officieele gedeelte van den avond een einde genomen. De genoodigden en de verslaggevers gingen heen en de leden bleven in huishoudelijke bijeenkomst te zamen.
Zulke huishoudelijke vergaderingen geven een welkome gelegenheid tot bespreking van belangrijke onderwerpen. En daar de mond overloopt van de volheid des harten is het niet te verwonderen, dat men over prijsvragen sprak.
De vorm, waarin de beoordeelaars der prijsvraag voor een kunstnijverheidsmuseum hun beschouwingen hadden gegoten, bleek ergernis te hebben gewekt. Ouderen van dagen herinnerden aan den tijd, toen zij voor de groene tafel verschenen, om bekroningen in ontvangst te nemen. De beoordelaars, die in dit grijs verleden hun rapporten schreven, waren er steeds van doordrongen, dat zij den ernst te bewaren hadden en dat zij noch geest, noch luim mochten botvieren als zij hun meening zeiden over het werk van jongelieden, dat in vrije uren met groote inspanning vervaardigd was.
De schrijver dezer regelen, die dezen ver verleden tijd nog heeft medegemaakt, bewaart de heugenis van een geval, dat doet zien, hoe de jury zelfs ernstig bleef, als een ontwerper zich een grapje veroorloofde. Architectura had als onderwerp voor een prijsvraag gekozen een grafmonument voor een architect. De ontwerper, die den prijs kreeg, had zijn monument van een grafschrift voorzien, dat ongeveer dus luidde:

„Hij, die dit eenzaam graf bewoont
Heeft nu zijn laatste kunst vertoond,
Hij rust in vier duims eiken kist
Ten genoege der directie gelakt en vernist".

Het rapport zei slechts, dat den ontwerper in overweging werd gegeven, dit grafschrift door een ander te vervangen. Dit deed de jongeling, en hij dichtte:

„Deez architect was steeds bekend
Als kolossaal geniale vent,
Maar, als esthetisch architect,
Heeft hij het meest..... zijn zak gespekt".

Of de juryleden hiermede beter tevreden zijn geweest, meldt de geschiedenis niet.
Nu zijn, na dertig jaar, de bordjes verhangen. De deelnemers bewaren hun ernst, en de jury maakt grapjes. Laten wij maar hopen, dat dit nieuw geluid zich niet weder zal doen hooren, en dat zij, die studieprijsvragen hebben te beoordeelen, voortdurend zullen blijven bedenken, wat het doel van hun rapport moet zijn. Dit doel is het geven van leering, en kan alleen bereikt worden, door met den meesten ernst de goede en de slechte eigenschappen van ieder ontwerp uitvoerig na te gaan en in het licht te stellen.
De Rotterdamsche prijsvraag, die volgens de Rotterdammers geen prijsvraag is, kwam daarna op het tapijt. Voorstanders van besloten prijsvragen en voorstanders van algemeene prijsvragen kruisten het staal met elkander. Het was te begrijpen, dat in een kring van jongeren men zich voor besloten prijsvragen niet warm maakte. Alleen voor de „arrivés" is van dit stelsel wat te verwachten. Maar dat ook die er zelfs bedrogen mede uit kunnen komen, bewees het niet uitnoodigen van den man, die met al de kracht, die in hem is, gepoogd heeft, de Nederlandsche bouwkunst in een nieuwe richting te leiden. De vergadering heeft haar ongenoegen over dit voorbijgaan van Berlage niet verheeld.
Aan kwinkslagen over de „koppelarij", waaraan de uitschrijvers der Rotterdamsche prijsvraag zich hebben bezondigd, ontbrak het natuurlijk niet, en zelfs de nieuwe zedelijkheidswet werd er bij te pas gebracht. Toch is er ook een droevige, haast tragische kant aan dit geval. Men denke zich den toestand van een architect, die niet voor vol wordt aangezien, en die zich, omdat men hem het ontwerpen alleen niet toevertrouwt, de medewerking van iemand, die ook maar voor half bekwaam geldt, moet laten welgevallen. Natuurlijk, een bedankbrief is gauw genoeg geschreven, maar dan is tevens het halve financieele ei tot een ledige dop geworden. En niet iedereen kan met Heines grenadier zeggen „was schert mich Weib, was schert mich Kind"!
Eigenaardig is het, dat mannen van naam tegenwoordig prijsvragen veroordeelen. Maar diezelfde mannen laten zich toch telkens een benoeming als jurylid welgevallen, (en bedanken niet voor een uitnoodiging tot deelneming. Red.) Hoe die tegenstrijdigheid te verklaren?
Reeds de apostel Paulus betoogde, dat er verscheidenheid van gaven bestaat. Onder die gaven behoort critisch talent, dat maar zelden met scheppend talent vereenigd is. Een goed beoordeelaar moet niet slechts een scherpen blik bezitten, maar hij dient het ook te verstaan, kort en kernachtig zijn oordeel te staven. En een beoordeelaar van bouwkunst-ontwerpen moet dan nog daarenboven in staat wezen, om zich uit de voorgelegde teekeningen een duidelijke voorstelling te maken van het gebouw, dat bedoeld wordt. (Ook al mocht dit ontwerp niets hebben van des beoordeelaars opvatting. Red.)
Onder schilders gaan de ongeloofelijkste verhalen rond van de ongeschiktheid als beoordeelaars, die de grootste scheppende Haagsche meesters telkens weder toonden. Zaten zij voor hun ezel, dan waren zij ieders bewondering waard. Maar buiten hun werkplaats, als zij iets anders moesten doen dan schilderen, vielen zij tegen.
Nederland is maar een klein land, dat niet veel bouwkunstenaars heeft, en ook niet hebben kan, wanneer men althans onderscheid maakt tusschen hen die het bouwen als bedrijf en die het als kunst beoefenen. Een voornaam Engelsch architect sprak een paar jaar geleden de merkwaardige woorden: „Architecture is not an art just now, it is only a trade, but we cannot help it".
De architect kan zich niet buiten zijn tijd plaatsen. Hij moet, op straffe van ondergang, aan de eischen van dien tijd voldoen. Zijn die eischen bevorderlijk aan het ontstaan van kunst, dan krijgt een tijd haar architectuur. Wordt echter door een tijd alles, behalve kunst, aan hen die bouwen gevraagd, hoe kan er dan van architectuur sprake wezen?
Het groote nut van prijsvragen in onzen tijd bestaat daarin, dat zij gelegenheid geven, de ideale zijde der bouwkunst op den voorgrond te brengen. Vooral jongelieden moet men er aan herinneren, dat, al heeft de negentiende eeuw in haar dorre wetenschappelijkheid de architect tot een ingenieur willen maken, de bouwkunst toch alleen waarde heeft voor zooverre zij naar het hoogste streeft. Daarom zijn studie-prijsvragen zoo gewenscht. Zullen evenwel dergelijke prijsvragen aan haar doel beantwoorden, dan moeten zij, die ze te beoordeelen krijgen, zich los kunnen maken van de opvattingen, die de beslommeringen der dagelijksche practijk van zelf met zich brengen. Ook hun leuze moet zijn: „sursum corda!" Zij dienen zich te herinneren, hoe zij zelf in hun jeugd zich gevoeld zouden hebben, als hun ontwerpen met een „Jantje van Leiden" en wat grappen in het rapport besproken waren geworden. Om met de jury van het kunstnijverheidsmuseum zelf te spreken, velen „hebben in den toon van het rapport met den besten wil van de wereld geen andere eigenschappen kunnen ontdekken, dan dezulke, waarvan het releveeren pijnlijk zou zijn". Als latere beoordeelaars dit bedenken willen, dan zal het nu gegeven voorbeeld niet worden nagevolgd.

CANDIDUS.

DE PRIJSVRAAGREGELEN IN HET ALGEMEEN EN DIE VAN HET RAADHUIS TE ROTTERDAM IN HET BIJZONDER.

Door de verschillende bouwkundige vereenigingen werd na jaren arbeid en strijd eindelijk een prijsvraagregeling ontworpen en door de meerderheid goedgekeurd, waarvan verwacht kan worden dat ze in vele gevallen zou voldoen. Het heeft echter niet mogen zijn.
Waarom wil de architect in het algemeen een prijsvraag? Verschillende motieven zijn daarvoor aan te voeren.
Doch het meest op den voorgrond tredende is wel, dat de jongere kunstenaars gelegenheid gegeven wordt naam te maken en ook hen de gelegenheid te beurt valt belangrijke bouwwerken tot stand te brengen. Zonder de algemeene prijsvraag is dat niet mogelijk.
Daartegenover staat echter de bouwheer die graag verzekerd is niet alleen een artiest aan het werk te hebben, doch tevens een man die in de praktijk doorkneed is en reeds meerdere werken tot stand bracht.
Dacht iedere opdrachtgever alleen aan dit laatste, helaas de jonge kunstenaars zouden nooit werk bekomen, alleen om de reden dat ze nooit iets gemaakt hadden.
En toch krijgen ze af en toe werk. Waarom?
Zoodra het op werken aankomt, zwijgt bij velen de kunstenaarsziel en komt de reine koopman, vaak scharrelaar, naar boven. Tot nog toe was dit echter voor velen de manier om ook eens iets te presteeren om daarna te kunnen wijzen op een zeker aantal uitgevoerde werken.
In dezen kon de prijsvraag zeer veel goeds tot stand brengen.
Echter kwam er iets tusschen beide, waarvan niemand ooit de uitwerking had kunnen verwachten.
De besloten prijsvraag werd aanbevolen en had vooral voor bouwheeren en oude, gevestigde architecten waarde. Eerstens kon de bouwheer daarbij keuze doen uit mannen die naam en praktijk bezitten en tweedens waren de oudere collega's voor een groot gedeelte van hun werk verzekerd. Men zou dan ook verwachten dat vooral de besloten prijsvraag het meest zou voldoen. Tot nu toe echter niet.
Ook variaties op dezen werden uitgevonden, getuige de algemeene prijsvraag voor het Vredespaleis, waarbij toch enkelen verzocht werden mede te werken tegen een behoorlijk honorarium. Of dit billijk is? — Neen.
Zij die hiervoor aangezocht werden, waren mannen van naam, voor wie in 't algemeen de groote kosten aan een prijsvraag verbonden geen bezwaar zouden zijn. Wel voor de jongeren. Zij toch hebben veel geld uit te geven om behoorlijk voor den dag te komen, terwijl hun bureau niet voldoende oplevert, om een belangrijke som, als voor een groote prijsvraag vereischt wordt, ten koste te leggen.
Voor den bouwheer heeft echter de prijsvraag ook waarde; hij toch kan voor een betrekkelijk geringe som een keus laten doen uit het beste. Bij een algemeene prijsvraag loopt hij echter de kans een plan te krijgen van een jong architect, welke in de praktijk nog te weinig ervaring opdeed. Zou dit bezwaar nu wel zoo groot zijn?
Een jong architect welke in een prijsvraag bekroond wordt, zal in 't algemeen wel voldoende zelfkennis bezitten om zoonoodig zich van de beste hulp te voorzien. Die hulp is voor de uitvoering toch noodig, terwijl hij in doorsnede meer de werken zal bestudeeren dan de geroutineerde prakticus.
In de werkelijkheid zal dit dan ook wel meevallen.
't Laat zich echter denken, dat een bouwheer eenigzins huiverig is om op dergelijke gronden in zee te gaan.
Echter zou hier wel een oplossing te vinden zijn die meerdere waarborgen geeft dan de bovenstaande. De Jury zal zoo noodig kunnen oordeelen of de prijsvraagwinner voldoende prakticus is, en zoo niet in overleg met hem een ervaren architect naast hem kunnen zetten. Dit is in het programma reeds aan te geven en zouden voor zoo'n prijsvraag reeds personen gaan samenwerken welke de noodige capaciteiten bezitten voor het gevraagde bouwwerk.
De jonge artiest die niet voldoende zelfkennis bezit om dat te doen, moet dan door de Jury maar terecht gezet worden. De collegialiteit zal er door winnen althans men zal meerdere samenwerking zoeken, welke in het belang is van de bouwkunst.
De regeling voor de besloten prijsvraag kan dan behoorlijk worden opgeborgen. Iets wat hoog tijd wordt. Rotterdam geeft ons in dezen veel te denken. Wat toch is daar het geval?
Een van de grootste bouwwerken voor onzen tijd en ons land moet daar gemaakt worden en het spreekt van zelf dat daar alles zeer terecht goed wordt overwogen.
Het College van B. en W. laat eerst een schetsplan maken en aan de hand daarvan wordt een besloten prijsvraag uitgeschreven. De groote kunst schijnt nu te zijn om de besten onder de architecten uit te noodigen om tot een zoo goed mogelijk resultaat te komen, worden van uit de meest bekenden enkelen uitgenoodigd, doch daarnaast ook eenigen welke weinig zelfstandig hebben gewerkt.
Op een zuiver standpunt heeft men zich dus in dezen niet gesteld.
Of men wil de bekwame kunstenaar met veel ervaring en kiest daarvoor de besloten prijsvraag of men voelt daar niet voor, wil het beste plan wat te krijgen is en kiest de algemeene prijsvraag.
Schijnbaar heeft Rotterdam geen van beiden gewild. Zonder afbreuk te doen aan een der uitgenoodigden, velen zijn mij persoonlijk zelf onbekend, zal men het met mij eens zijn, dat niet alleen de eersten onzer collega's zijn

uitgenoodigd. Tevergeefs zoek ik b.v. naar een Berlage. Nu mag het waar zijn dat men van zijn kunst niet is gediend omdat deze te waar is; wanneer men Rotterdam doorloopt, dan ervaart men maar al te dikwijls dat men er van krullen en klatergoud houdt, toch zal men van enkelen der uitgenoodigden kunnen verwachten, dat ook zij in de bouwkunst waar zullen zijn.
Onbegrijpelijk is het dat men daar personen uitnoodigde en ze zelf combineerde zonder dat er vooraf zelfs ook maar eenige voeling onderling werd gehouden.
't Is zelfs de vraag of de a.s. compagnons elkaar wel kennen.
Denkelijk is dit gedaan om de artiest en prakticus samen te binden en daardoor het beste te krijgen wat er te halen is. Edoch wie is hier met de lantaarn rond gegaan om de goeden te zoeken? B. en W. toch zeker niet. Die zouden toch immers niet kunnen beoordeelen wie voldoende vakkennis heeft. Maar wie dan wel?
Of zou zich hier weer de oude traditie hebben afgespeeld, dat Jan nog een vriend had en Piet een goede kennis of verre neef. Tante kon wel eens bij enkele raadsleden informeeren en kwam misschien zoo de combinantie tot stand? Dit toch mag men voor een dergelijk werk en zulk een hoogstaand college allerminst verwachten.
Doch aan wie de schuld van dit alles?
Aan ons collega's die hielpen vastleggen de prijsvraagregelen, die niet direct inzagen dat vooral de besloten prijsvraag iets dergelijks kon in het leven roepen.
Hulde daarom aan de uitgenoodigde collega's die voor de eer hebben bedankt en zich daardoor spontaan tegen over deze fout hebben gezet. Zoo zijn nu de kunstenaren. Spontaan, doch goed? In vele gevallen betwijfel ik het. Zou het niet beter geweest zijn, dat juist zij een vergadering van alle uitgenoodigden bijeen geroepen hadden om gezamenlijk het college van B. en W. op de fout te wijzen, fouten die zij allerminst verwachten, waar toch zij voldeden aan den wensch van de bouwkundige coöperaties en voorlichting gevraagd hadden van enkele hoogstaande vakgenooten.
Nu zal er in den Raad wel geroepen worden, 't is ook nooit goed.
Jammer voor allen en niet in 't minst voor ons.
Een tweede gelegenheid zal veel stof tot denken geven en zal men nog meer huiverig dan nu zich aan een prijsvraag wagen.
Daarom de handen uit de mouw, de prijsvraagregelen nagezien en zoo spoedig mogelijk verbeterd.
Weg met de besloten prijsvraag en hare aanhangsels; alleen de vrije prijsvraag blijve en de regelen daarvan zoo goed mogelijk gemaakt.
Niet afschrikwekkend voor den een of den ander. Het doel van onzen arbeid zij het algemeen welzijn.

Lochem, Mei 1912. J. J. HELLENDOORN, architect.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADION UITGESCHREVEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ „HET NEDERLANDSCHE SPORTPARK" TE AMSTERDAM. 1912.

ARTIKEL 1. De Mij. „Het Nederlandsche Sportpark" schrijft uit een prijsvraag voor een Stadion, te bouwen op het, op bijgaande situatie aangegeven terrein te Amsterdam. De deelname is opengesteld voor architekten en ingenieurs van Nederlandsche nationaliteit.

ART. 2. De ontwerpen worden ter beoordeeling gesteld in handen eener Jury bestaande uit de heeren:

H. P. BERLAGE NZN., architect, Voorzitter
C. B. POSTHUMUS MEYJES, „
J. H. W. LELIMAN, „ Rapporteur
F. W. Baron VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN, Voorzitter van het Ned. Olympisch Comité.
J. WARNER, Voorzitter van den Nederlandschen Voetbal Bond.

De Mij. voornoemd behoudt zich het recht voor eventueele vacatures in de Jury aan te vullen of bij langdurige verhindering van een der Juryleden een plaatsvervanger aan te wijzen. Een en ander in overleg met de overige Juryleden.

ART. 3. Ter beschikking van de Jury staat een som van *f* 4500.— voor het uitkeeren van drie premies van door haar te bepalen bedrag. Door het Bestuur der Mij. „Het Nederlandsche Sportpark" zal in overleg met de Jury aan den inzender van een der gepremieerde ontwerpen worden opgedragen het uitwerken der plannen en de hoofdleiding van den bouw tegen de voorwaarden van de Honorariumtabel der Mij. tot Bev. der Bouwkunst. Zoo de bedoelde inzender naar het oordeel der Jury niet de noodige waarborgen van ervaring en praktische kennis mocht bieden, om zelfstandig den bouw te leiden, heeft hij zich, onder goedkeuring der Maatschappij „Het Nederl. Sportpark", een mede-verantwoordelijk medewerker toe te voegen. Het bedrag der premie wordt niet in mindering gebracht van het honorarium.

ART. 4. Voor den bouw met uitzondering van honoraria, dagelijksch toezicht, administratie-onkosten, is beschikbaar een bedrag van hoogstens *f* 225.000.— Bij overschrijding dezer bouwsom volgens het oordeel der Jury wordt een ontwerp ter zijde gelegd. De aanleg en verlichting van het terrein, de inrichting van het grasveld en de afscheiding van het voorplein met de toegangen zijn niet begrepen in het genoemde bedrag der bouwsom. Wel zijn daaronder begrepen de centrale verwarming der na te noemen vertrekken, de inrichting der bad- en douchekamers, de waterleiding en de electrische verlichting van de ruimten in de gebouwen.

ART. 5. Gevraagd worden; *a.* situatieplan, waarop aangegeven zijn het Stadion, alsmede het voorplein en de toegangswegen 1 à 500
b. voor het Stadion:
de plattegronden . . . . . 1 à 200
de gevels . . . . . 1 à 200
de noodige doorsneden waaruit de samenstelling van het gebouw volledig blijken kan . . . . . 1 à 100
een gedetailleerde travee met doorsneden aangevende de architektonische opvatting en de konstruktieve samenstelling met name der tribunes . . . . . 1 à 20
travee der groote recreatiezaal . . . . . 1 à 20
c. Voor het voorplein met de toegangen: plattegrond en aanzicht. . . . . 1 à 100
d. De begrooting. Deze behoeft niet te worden gedetailleerd. Bij globale begrooting met gebruik van eenheidsprijzen, moeten deze echter worden toegelicht. De Jury heeft het recht nadere toelichting te vragen.
e. Memorie van toelichting met name betreffende de konstruktie der tribunes.

ART. 6. De teekeningen moeten zijn uitgevoerd in potlood lijnen; zonder opwerking of schaduwaanduiding. As- en hulplijnen mogen niet voorkomen. Raam- en deuropeningen, evenals de muurdoorsneden op de plattegrondteekeningen in vlakke tinten aan te geven. Het schrift op de teekeningen uit te voeren in eenvoudige blokletter. Het schrift op de stukken, adressen etc. bij voorkeur in machineschrift, in geen geval echter schrift van de hand der inzenders. De teekeningen moeten worden opgezet op karton. Zij mogen niet worden geëncadreerd in houten lijsten of achter glas.

ART. 7. De ontwerpen moeten op de gebruikelijke wijze worden ingezonden onder een motto (waaronder niet wordt verstaan een geteekend kenteeken). Zij moeten vergezeld gaan van een behoorlijk gesloten (d. w. z. niet met letters, wapen of op andere wijze herkenbaar zegel gelakten) naambrief, op welks omslag een correspondentie-adres is aangegeven.
In den naambrief moet gesloten zijn eene onderteekende en gedateerde verklaring van den navolgenden inhoud:
De ondergeteekende . . . . . , inzender van het ontwerp motto . . . . . , voor een Stadion voor de Mij. het Nederlandsch Sportpark te Amsterdam, verklaart dat dit ontwerp door hem persoonlijk is ontworpen, en door hem of onder zijne persoonlijke leiding is geteekend en uitgewerkt. (naamteekening)

ART. 8. De inzenders zijn op straffe van uitsluiting gehouden de meest strikte anonymiteit te bewaren tot na de beslissing. Mede zijn uitgesloten ontwerpen die niet voldoen aan de bepalingen van het programma.

ART. 9. Vragen betreffende dit programma kunnen schriftelijk, maar anoniem, worden gericht tot den rapporteur der Jury J. H. W. LELIMAN, Amsterdam, tot uiterlijk 1 Juni 1912. De vragen worden in de bouwkundige vakbladen wekelijks gepubliceerd en beantwoord. Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

ART. 10. De ontwerpen worden uiterlijk Zaterdag 13 Juli 1912 franco ingewacht aan het volgend adres: Jury Ned. Sportpark, Marnixstraat 402, Amsterdam. Ontwerpen die na dien datum zijn ingekomen, worden ter zijde gelegd tenzij de inzender ten genoege der Jury kan aantoonen dat zulks niet aan verzuim zijnerzijds is toe te schrijven. De motto's der ingekomen ontwerpen worden gepubliceerd. De Jury doet uitspraak uiterlijk 15 Augustus 1912. Het rapport wordt aan dag- en vakbladen ter publicatie aangeboden.

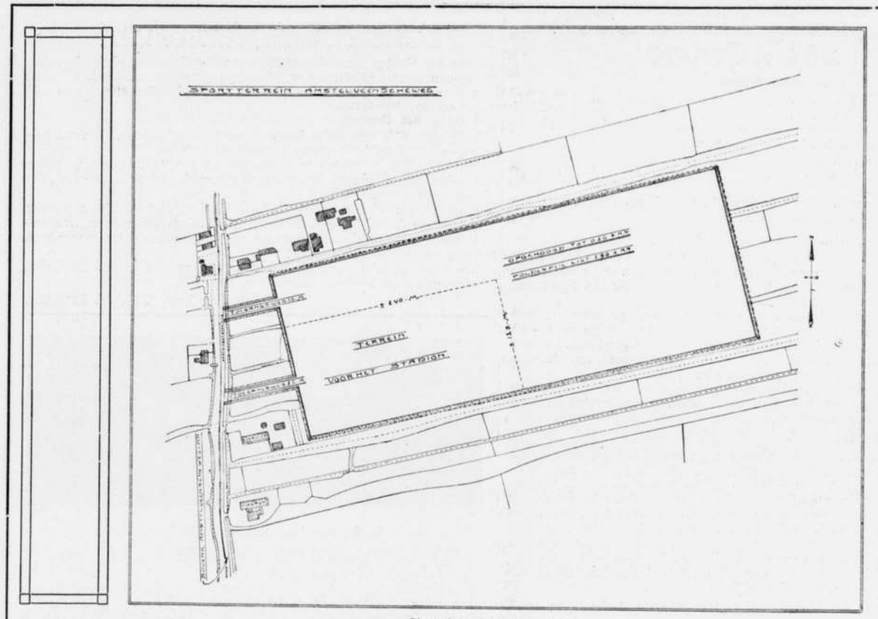

Situatie, schaal 1 à 5000.

ART. 11. Het voor uitvoering aangewezen ontwerp wordt eigendom der Mij. voornoemd met dien verstande dat de ontwerper het geestelijk eigendom behoudt. Alleen de naambrief van dit ontwerp wordt door de Jury geopend. De overige ontwerpen worden aan de corresponpentie-adressen franco teruggezonden, na afloop eener tentoonstelling gedurende 14 dagen te houden te Amsterdam in het gebouw der Mij. tot Bev. der Bouwkunst.

ART. 12. De ontwerpen worden door de Mij. Het Ned. Sportpark gedurende den tijd van ontvangst tot terugzending tegen alle schade verzekerd voor een bedrag van *f* 1000 per stuk. De Mij. Het Ned. Sportpark, hoewel zorg dragend tegen beschadiging en verloren raken der ontwerpen, neemt dienaangaande geene aansprakelijkheid op zich.

ART. 13. De gebouwen en tribunes zullen met van hout mogen worden geconstrueerd. De te stichten gebouwen moeten aan de navolgende eischen voldoen:

I. HET STADION.

Het Stadion moet gelegen zijn op het Zuid-Westelijk deel van het terrein en rondom omgeven zijn door breede wegen. Het Stadion moet plaats bieden voor 30000 toeschouwers, aldus verdeeld: overdekte tribune 1e rang 2500 zitplaatsen; overdekte tribune 2e rang (grenzend aan beide zijden van de tribune 1e rang) 3500 zitplaatsen; onoverdekte tribune 3e rang 6000 zitplaatsen; onoverdekt amphitheater 18000 staanplaatsen.
Bij de beoordeeling zal het grootste gewicht worden gehecht aan eene doelmatige en overzichtelijke indeeling, waarbij het vraagstuk van de circulatie der bezoekers en van een geleidelijke en gemakkelijke verzameling en verwijdering van het publiek nauwgezet is overwogen. De rangen zullen bovendien zoodanig moeten worden onderverdeeld dat plotselinge opeenhooping en samenstrooming van het publiek naar enkele punten, bijv. naar de voorzijde der tribunes, wordt belet. Vóór de tribune 1e en 2e rang mogen geene staanplaatsen worden ontworpen. Voor de 1e rangstribune moet worden ontworpen een promenoir ter breedte van circa 5 M. De tribunes moeten zoodanig worden gesitueerd dat althans op de 1e en 2e rangstribune de bezoekers bij middagwedstrijden niet de zon in het aangezicht hebben. Bij elk der rangen moeten worden ontworpen eenige bars ten gerieve van het publiek, alsmede de noodige toiletkamers en gemakken voor Heeren en Dames. Een en ander onder de tribunes.
Het door de tribunes omgeven grasveld is groot 120 × 86 M., bestaande uit een voetbalveld groot 110 × 76 M. dat door een baan van 5 M. breedte rondom omgeven is. Dit veld moet toegankelijk zijn behalve van uit de na te noemen vertrekken voor de spelers, bovendien door een breeden doorgang voor rijtuigen, wagens en paarden, die dienst moeten doen bij Concours Hippique. Overigens mag geene verbinding tusschen de tribunes en het veld ontworpen worden. Het veld is gelegen 2 M. onder den vloer van de voorste rij der 1e en 2e rangs tribunes. De promenoir ligt op het niveau van het middenveld; zij moet daarvan door ijzeren afsluitingen zijn gescheiden. De 3e rangs tribune en het amphitheater der staanplaatsen beginnen eveneens op het niveau van het middenveld. Onder de tribunes moeten verder de navolgende lokaliteiten voor den dienst van het stadion worden ontworpen:

DIENST VAN HET STADION.

een kleedkamer voor elk der beide spelende elftallen groot	pl.m.	5 × 8 M.
met bijbehoorende groote badkamer, waarin een badbassin van	„	4 × 4 „
benevens drie douchebaden.		
2 kleinere kleedkamers	„	4 × 5 „
Deze kamers aan een vestibule in directe verbinding met het veld.		
Twee kantoren voor het Comite ieder	„	5 × 6 „
Vergaderzaal	„	6 × 10 „
Dokterskamer	„	4 × 5 „
Perskamer	„	6 × 10 „
Telegraaf- en Postkantoor	„	10 × 8 „
Hal met 10 telefooncellen (in de nabijheid der perskamer)		
Brandweerpost	„	5 × 6 „
Politiepost	„	5 × 6 „
Bureau restaurateur	„	5 × 6 „
Centrale buffetruimte	„	8 × 10 „

Ruime spoelkeukens en bergplaatsen. (Bepaalde kookkeukens zijn niet noodig.
Ruime kelder voor berging van provisies en dranken.
(De bovengenoemde ruimten worden centraal verwarmd, waarvoor te rekenen op verwarmingskelder en brandstoffenbergplaats.)
In de nabijheid van den voor rijtuigen bestemden ingang tot het grasveld (en niet in de nabijheid der 1e rangstribune) te ontwerpen eene ruimte voor tijdelijke stalling van 50 paarden. (Nevenruimten hierbij worden niet verlangd.) Voorts moeten onder de tribunes of het amphitheater worden ontworpen de navolgende ruimten ten gerieve

van de bezoekers van het naast het Stadion gelegen Sportpark. Deze ruimten moeten dus gelegen zijn aan de naar dit park gekeerde zijde van het Stadion en vanaf het Sportpark toegankelijk zijn.

KLEEDKAMERS-BEZOEKERS-SPORTPARK.

10 kleine clublokalen	groot pl.m.	4 × 6	M.
15 groote clublokalen	„ „	6 × 7	„
deze 25 lokalen elk voorzien van een twaalftal kastjes, van een W. C. met voorportaal en een waschkamertje.			
6 algemeene kleedkamers	„ „	6 × 10	„
4 douchekamers.			

Voorts portierskamer, ruime fietsbergplaatsen, bergruimten, toiletten en W. C.'s voor Heeren en Dames.

RECREATIELOKALEN-BEZOEKERS-SPORTPARK.

Voor de bezoekers van het Sportpark moet verder worden ontworpen eene recreatiezaal, welke ook mag worden ontworpen onder de tribune of amphitheater, mits zij gelegen is aan eene naar het Sportpark gekeerde zijde van het Stadion.
Bij deze zaal, welke bestemd is voor een 400-tal personen, te ontwerpen ruime veranda en terras, benevens de noodige neven- en dienstvertrekken als: ruime buffetkamer, provisiebergplaats, kantoor van den restaurateur, kleedkamers voor het personeel, toiletkamers en W. C.'s voor publiek en personeel, bergplaatsen, enz.
Verder moeten worden ontworpen woningen van den restaurateur en den concierge, elk bestaande uit 2 woonkamers, 2 slaapkamers, keuken en verdere gemakken.

II. HET VOORPLEIN.

Aansluitend bij de, op de situatie aangegeven toegangswegen, die van Gemeentewege worden aangelegd ter verbinding van het Sportpark met den Amstelveenschen weg, moet op het terrein worden ontworpen een ruim voorplein met hoofdingang alsmede een aantal kleine ingangen met tourniquets, overeenkomende met de afdeelingen waarin elke der verschillende rangen gesplitst is, ten einde het publiek te verdeelen en in groepen op de meest geregelde wijze te leiden naar de voor ieder bestemde afdeelingen. De door den ontwerper gedachte oplossing van dit vraagstuk moet uit de teekeningen, eventueel met toelichting, duidelijk blijken.

Het Bestuur der Maatschappij „Het Nederlandsche Sportpark",
C. J. K. VAN AALST, Voorzitter.
Amsterdam, April 1912. W. A. HOLDERT, Secretaris.

ADVIES DER PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

Amsterdam, 7 Mei 1912.

Aan de besturen der Constitueerende Vereenigingen.

WelEdelgeb. Heeren.

De Permanente Prijsvraag-Commissie heeft bij dezen de eer U omtrent de prijsvraag voor een „Stadion", uitgeschreven door de Maatschappij „Het Nederlandsche Sportpark" te Amsterdam het navolgende te berichten.
Het programma der prijsvraag voldoet in 't algemeen aan de Algemeene Regelen, doch enkele programmapunten behoeven nadere toelichting of aanvulling als:
Art. 3 stelt het bedrag der premiën op *f* 4500.—. Hieruit blijkt dat de jury het gebouw tusschen de eerste en tweede klasse in rangschikt, welke rangschikking de P. P. C. aannemelijk voorkomt. [1])
Dit artikel bevat echter verder de bepaling, dat één der gepremieerde ontwerpen zal worden uitgevoerd, doch niet dat daarvoor het *eerst*gepremieerde ontwerp zal worden aangewezen.
Waar niet vooruit vaststaat, dat de jury het bedrag der prijzen, in drie gelijke deelen over drie *geheel* gelijkwaardige projecten zal kunnen verdeelen, en de mogelijkheid dus bestaat, dat er een door de jury *eerst* aangewezen ontwerp *kan* zijn, dat misschien *niet* tot uitvoering komt, dienen, volgens art. 16 alinea 7 der A. R. de voorwaarden van schadeloosstelling aan dien eerstbekroonde in het programma te worden opgenomen.
In het programma worden verder gemist de bepalingen, dat niet gevraagde stukken bij de beoordeeling der prijsvraag buiten beschouwing zullen blijven en niet zullen worden tentoongesteld; en dat ontwerpen, die niet aan het programma voldoen, terzijde zullen worden gelegd. Aan art. 6 zouden de hierop betrekking hebbende bepalingen kunnen worden toegevoegd,
De Permanente Prijsvraag-Commissie kan, onder voorwaarde, dat aan het bovengereleveerde wordt tegemoet gekomen, de deelname aan de prijsvraag, die haar zeer interessant lijkt, ten zeerste aanbevelen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
A. SALM G.BZN., Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.
PAUL J. DE JONGH, Penningmeester.

1) In de eerste klasse gerangschikt zou het bedrag der prijzen zijn $1/2 \times 3{,}2$ pCt. van *f* 225000.— = *f* 3600.—; in de tweede klasse gerangschikt zou dat bedrag zijn: $4/7 \times 4{,}2$ pCt. van *f* 225000.— = *f* 5400.—.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADION DER MIJ. „HET NEDERLANDSCHE SPORTPARK" TE AMSTERDAM.

Vraag 1. Moeten de gebouwen, recreatie-gebouwen, clubgebouwen, woningen van restaurateur en concierge geprojecteerd worden binnen het terrein van pl.m. 125 M. × 240 M. en is de rest gereserveerd voor sportpark?
Antw. Ja.
Vraag 2. Is 't voorplein bedoeld te liggen tusschen de twee toegangswegen of op 't in vraag 1 genoemd terrein?
Antw. Op het in vraag 1 genoemd terrein (het terrein tusschen de beide toegangswegen staat niet ter beschikking van de Mij. „Het Ned. Sportpark").
Vraag 3. De gebouwen en tribunes zullen niet van hout worden geconstrueerd. Is hier mee bedoeld, dat b.v. overkappingen van gebouwen en tribunes, en zitplaatsen op de tribunes, ook niet van hout mogen worden geconstrueerd?
Antw. De hoofdkonstruktie der tribunes mag niet van hout zijn. Overkapping en banken daarentegen wel.

Namens de Jury, J. H. W. LELIMAN.

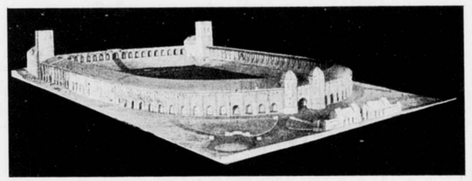

Model van het Stadion te Stockholm.

KORTE BESCHRIJVING VAN HET STADION TE STOCKHOLM.

Het vaste stadion te Stockholm is in de jaren 1910 en 1912 gebouwd, naar de plannen en teekeningen van den architect Torben Greet. De kosten van den bouw bedroegen *f* 595.009.
Het stadion is opgetrokken uit grijsachtig paarse Zweedsche baksteen en vierkante ruw-behouwen blokken graniet. Het plan doet denken aan het amphitheatertype en is hoefijzer-vormig. De twee uiteinden van dit hoefijzer leunen ten N. tegen de helling van een heuveltje aan, waarop zij met hun beide torens steunen. Daarachter zijn de administratiegebouwen gelegen. Zij worden bekroond door een galerij, die gelegen is tusschen de beide flankeerende torens en die zoodoende den hoefijzervorm afsluit. Onder het amphitheater langs den gang bevinden zich de Koninklijke foyers, de vestiaire, de douche-kamers en de kleedkamertjes voor de athleten, de keukens, waar de spijzen voor de deelnemers worden bereid, de open wandelgalerijen enz. Alleen vanuit den buitensten wandelgang bereikt men door middel van twaalf treden, die in het hart van de respectievelijke sector uitkomen, de zitplaatsen van het amphitheater.
Vier gewelfde poorten geven toegang tot de binnenste banen. De eerste bevindt zich in het Z. tusschen 2 achtkantige wachttorens; de tweede ten N. in het midden van de zuilengalerij; de beide andere ten O. en ten W. dichtbij de eerstgenoemde torens.
Men heeft toegang vanuit het park door middel van drie groepen van ingangen voor het amphitheater en door een groep voor ieder der helften van de Noordelijke helling. Zij zijn geplaatst, de eene dicht bij den N.O. hoek, de andere dichtbij den N.W. hoek.
De arena bevat een footballterrein, vlakgemaakte ruimten voor het springen en het werpen en rondom er omheen een wielerbaan van 383 M. in omtrek.
In den winter kan de arena worden veranderd in een schaatsenrijdersbaan.
De stijl van het gebouw is Zweedsch uit het begin der

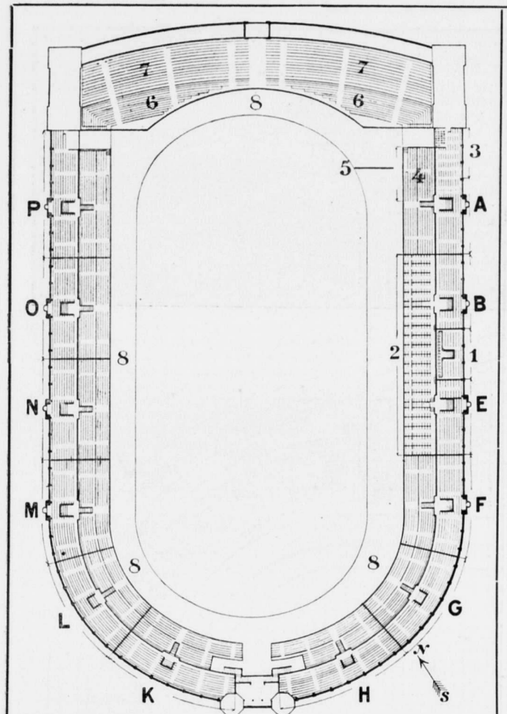

Plan van het Stadion te Stockholm.

middeleeuwen. Bij de uitvoering is echter rekening gehouden met de moderne eischen.
Rondom het zuidelijk gedeelte van het stadion loopt een open buitengalerij met uitzicht op het park. De steunbeeren van deze galerij worden bekroond door granietblokken, bestemd om een reeks van 30 beelden te dragen.
De 8 zijtoegangen worden twee aan twee geflankeerd door dezelfde soort van blokken. De Oostenlijke toren heeft een wijzerplaat van zwart gesmeed ijzer en twee granieten versieringen.
In het midden van de Noordelijke galerij worden de vlaggen geheschen voor de naties, waaraan de prijzen zullen worden uitgereikt.
De wedstrijden zullen worden aangekondigd en de winners worden uitgeroepen door middel van geluidsignalen en megaphones.
In het midden van de gewelfpoort ten z. is de muziektribune gelegen.
Het stadion zal ook een plein worden voor verschillende soorten van openlucht-feesten. Door de uitmuntende acoustiek zullen er uitstekend vocale concerten kunnen worden gegeven, groote volksbijeenkomsten, en voorstellingen in de open lucht worden gehouden.
Het aantal plaatsen bedraagt 25000. J. D. M.

VAN ALLERLEI AARD.

NEDERLAND OP DE TENTOONSTELLING TE LONDEN.

Bijna ieder, die niet al te onverschillig is, en zich eenigszins op de hoogte houdt van wat er zoo gebeurt, zal weten dat ons land vrij belangrijk vertegenwoordigd is geweest door inzendingen op de tentoonstelling van „The ideal home" te Londen. Bijna alle bladen hebben daarover uitgebreide verslagen geplaatst, berichten van correspondenten in „locale kleur' geschreven, of wel ophemelend de inzendingen van ons vaderland. En terecht. Nederland komt schitterend voor den dag. Maar men heeft meermalen het zwaartepunt verplaatst. Men heeft gemeend Holland's roem te moeten zien in „het Holl. dorp"; — zeer ten onrechte, wijl dit volgens mij het meest onaesthetische en het minst zuivere deel der geheele tentoonstelling uitmaakt.
Laat ik hier direct aan toevoegen, dat ik niet in 't minst doel op den inhoud van de z.g. „huisjes" op het „dorp". Ik doel alleen op de onbenullige nabootsing zelf van deze huisjes, waarom ik het niet kan nalaten een woord van protest uit te brengen.
Optimisten die het niet zoo nauw nemen, beweren wel dat dit „dorp" de „clou" is van de tentoonstelling en dat de Engelschen er verrukt mee zijn, maar dat zou gelijk staan met alle Engelschen voor menschen van weinig ontwikkeling uit te maken, en dat weten we nu wel beter. Wanneer werkelijk alle Engelschen, die op de tentoonstelling komen, en dat zijn er heel wat, dit „Holl. dorp" mooi zouden vinden, dan is het treurig gesteld met den smaak der Britsche natie. En men bedenke dit: het is de bedoeling geweest een serieus beeld van Nederland te geven, en niet er een kermis van te maken. Men kent de nabootsing van „Oud-Holland" op verschillende attractie-tentoonstellingen in ons land vertoond. Men heeft ze in vele steden kunnen zien. Ik laat de waarde van deze nabootsingen geheel daar, maar het doel in aanmerking genomen, trof men er meermalen alleraardigste nabootsingen.
Alles wat wij hier in 't land gehad hebben op dat gebied, is schitterend geweest, vergeleken bij datgene wat men in Londen te zien geeft. Er staat bijv. tusschen een „bloemenveld" (miniatuur) een molentje, eenige meters hoog plat als een cent, van bordpapier gemaakt, met neerhangende omgekrulde wieken, vrij, zoodat men er omheen kan loopen, voor een achterdoek zóó slecht, dat men ze in onze tiende-rangs-theaters nog beter aantreft. En dat doek moet nog wel een beeld geven van het Hollandsche landschap. En dit is geen afstandswerk; men staat er direct voor. De bomen zijn pilaren, met viezig grijs doek omwikkeld, tot op zekere hoogte, daarboven ziet men den paal weer. In het doek heeft men gaten gestoken met doode takken. De „Juliana-hoeve" is een platte lappenboel, het afdak omkrullende vellen bordpapier, met viezig rood besmeerd, als alle z.g. gevels, want van schilderwerk kan men hier niet spreken. Ik zal hierover niet uitweiden. Het geheel is een samenraapsel van besmeurde lappen en bordpapier, met plasjes vuil water tusschen aarden walletjes, die .... slooten moeten verbeelden. Stel u voor, de prachtige slooten van ons Hollandsch landschap, op zulk een wijze belachelijk gemaakt, omgezet in afgebakende plasjes vuil water.
Ik wil niet uitweiden over dezen treurigen kermisboel, met quasi sericus karakter.
Men heeft een indruk willen geven van Nederland zoools het is, en men heeft bereikt Holland zooals het door vreemdelingen, die nooit hier waren, wordt voorgesteld, d.w.z. belachelijk, klein en peuterig. Iemand in Frankrijk vroeg me eens of Holland dicht bij Rotterdam ligt; een ander vroeg me, waarom ik niet mijn gewone kleeren had aangehouden, denkende dat ieder hier in een Volendammer pakje loopt. Men mag een dergelijke onkunde ten opzichte van ons land en volk belachelijk en dom vinden, men vergete niet dat de verspreiding van Monnikendammerplaatjes en het houden van tentoonstellingen als deze daartoe bijdragen. Want ook hier is „het dorp" bevolkt door Engelsche juffrouwen in onze boerenpakjes verkleed, wat bijzonder belachelijk doet om het onvoltooide.
Dit over het piassige deel, over Holland op z'n malst.
Dan heb ik een buitengewoon aangename taak te vervullen, over het serieuze deel der tentoonstelling, over Nederlandsch werk op andere plaats. Ik bedoel dan daar, waar het om gegaan is: om „the ideal home": het huis zooals 't behoort.
Zelden heeft ons land zoo boven anderen uitgestoken. Het is geen snoeverij, geen misplaatste trots op werk van eigen bodem wanneer wij zeggen dat Holland met z'n prachtige modelkamers en kleinkunsten, boven op de gaanderij, schitterend is voor den dag gekomen, beter dan Franschen en Belgen.
Want daar is prachtig rijp werk te zien, zoo gaaf en beschaafd, dat de andere exposanten van vreemde landen zich beklemd moeten voelen tegenover het kunnen van ons kleine land. 't Is waar, niet al onze kunstenaars zijn vertegenwoordigd. Wij missen werk van menschen die er wel behoorden te zijn. Toch kunnen we trotsch zijn, wijl hier iets is bereikt dat den lach van het buitenland over onze kleinheid doet verstommen voor zooveel ernstig streven en bereiken. En ik weet zeker, en niet op losse gissingen, dat ernstige beschouwers van andere naties er evenzoo over denken. En dit ook nog eens te zeggen was mij een dringende behoefte.
De Hollandsche moderne meubelkunst te Londen vormt een gelukkige tegenhanger van het belachelijke „dorp".
Gaat ons land door het hedendaagsche kunstambacht zoo te verzorgen, dan komt het vooraan te staan in het teeken der beschaving, zooals het hier boven alle anderen uitsteekt.
Dat de vreemdelingen dit ook begrijpen, mag men aannemen, als

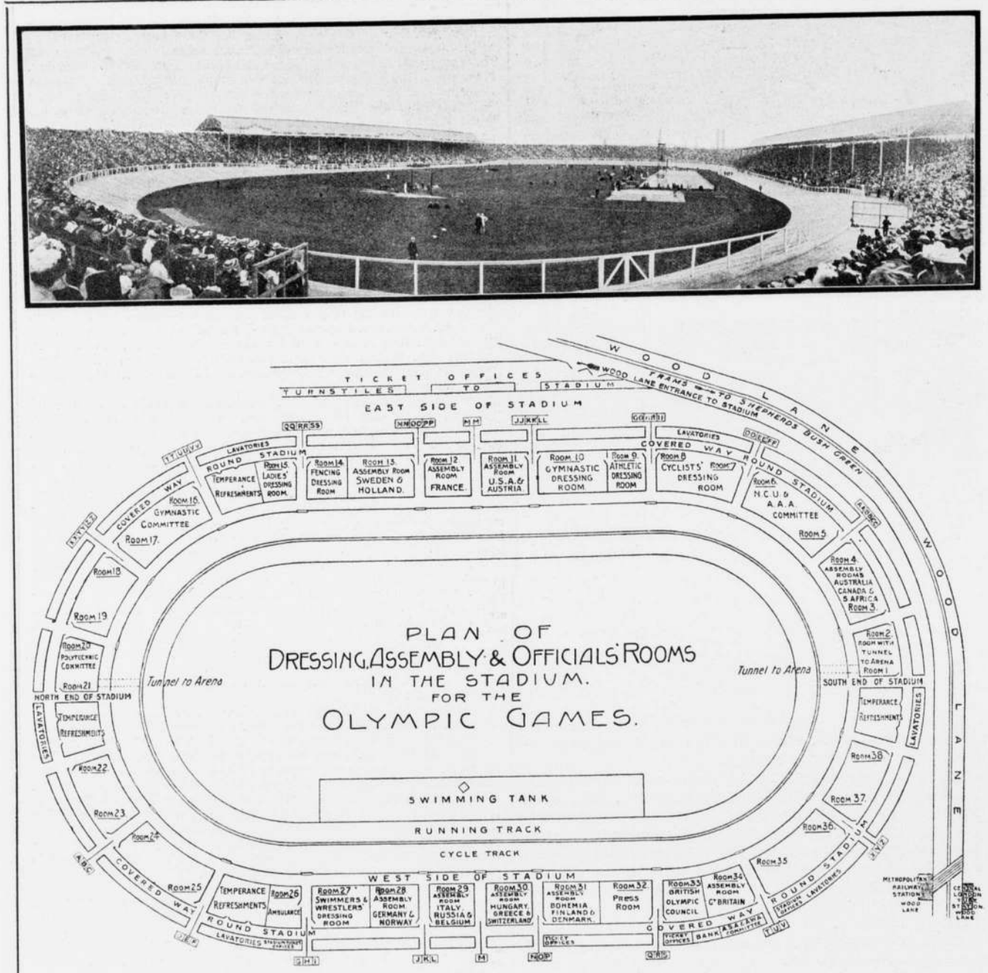

Plan en overzicht van het Stadion te Londen.

men weet dat reeds nu de Nederlanders in vele vreemde landen zijn genoodigd hun werk ten toon te stellen.
(Av.p.) CORN. VAN DER SLUYS.

HET WEESHUIS TE BUREN.

Deze stichting, die duizenden ten zegen was, viert 25 Mei a.s. haar 300-jarig bestaan.
Bij acte van dotatie stelde Maria van Oranje, dochter van Prins Willem I en Anna van Buren, op 25 Mei 1612 aan goederen en fondsen een bedrag van ƒ 32,000 ter beschikking, „daarvan de rente tegen den penninc zestienjaarlyks doet tweeduizend carolus guldens". Deze opbrengst zou strekken om, zooals oorspronkelijk werd bepaald, 24 weezen te onderhouden, wier ouders nooit van den arme hadden getrokken en wel 12 uit stad en graafschap Buren, 6 uit IJselstein en 6 uit Leerdam.
Op de plaats, waar vóór de hervorming het klooster St. Barbara van de nonnen van St. Franciscus stond, verrees toen het gebouw, dat nog is de stoffelijke, hechte band, die Buren aan Oranje bindt. De onbekende bouwmeester heeft een gebouw gesticht, dat een grootere gemeente dan Buren tot een sieraad zou strekken. Huf van Buren beschrijft het aldus:
„Het is in zuiver Hollandschen stijl opgetrokken. De zijgevel van het Haarlemsch raadhuis, in de Zijlstraat, herinnert aan dezen bouw, zoowel door de kroonlijst als door de afdekking der vensters. Het weeshuis te Buren heeft een bescheiden, waardig, vriendelijk voorkomen. De gevel is sprekend, maar toch eenvoudig; ernstig, maar niet zwaarmoedig; de talrijke vensters spreken als het ware den beschouwer vertrouwelijk en gemoedelijk toe; zij doen het huis allerminst op een gevangenis gelijken — tot welk denkbeeld vele andere stichtingen van dezen aard wel eens aanleiding geven. Men moet" — voegt hij er wellicht ironisch aan toe — „het gebouw natuurlijk zien, als de luiken openstaan, waarop de bouwmeester blijkbaar gerekend heeft.

De dakvensters en vooral het sierlijke torentje, welks bouwwijze nog aan den Gothischen stijl herinnert, dragen er veel toe bij om het geheel te verlevendigen; zij dringen de gelijkvormigheid der motieven, indien die in den gevel soms al te veel bestaan mocht, op den achtergrond. Ook de fraai gesmede ankers en het eenvoudige lijstwerk van gelen zandsteen brengen een ongezochte afwisseling aan.
De omlijsting van de deur in den hoofdingang heeft een motief in renaissancestijl, het eenige van den geheelen gevel. Boven die deur blijkt uit de volgende versregels het doel van de stichting:

't Geloof door hoop in liefde chrachtich,
Heeft beweeght dees princesse goetdadich.
Te stichten ter eere van Godt Almachtich
Dit weeshuis om daer in gestadlich
D arme weesen te geven alumentatie
Bethoent oock leser tot dese fundatie
U christlyck milt hert. Doet augmentatie,
Godt sal U geven Syn ewige gratie.
Anno 1613.

In den zeer loggen, zeer zwaren en zeer breeden muur — voor enkele jaren gebouwd — staat de toegangspoort tot het weeshuis. In 't frontispice dezer poort zijn in zandsteen uitgehouwen de wapens van Maria en haar gemaal, graaf Philip van Hohenlo. Beider afbeeldingen in olieverf worden in het gesticht bewaard.
De deklijst der poort wordt gekroond door drie beelden: geloof, hoop en liefde. In de fries der kroonlijst staat vermeld:
„Maria van Nassau, geboren princesse van Oranje, gravinne douairière van Hohenlo, heeft dit weeshuis gefundeerd".
De stichting bezit thans een kapitaal van ongeveer een half millioen.
De leden van het Vorstelijk Huis hebben meermalen de stichting met een bezoek vereerd: Koning Willem III in 1855, Koningin Sofia in 1873, Prins Alexander in 1876, Koningin Wilhelmina en H. D. Moeder 13 Augustus 1898.

Maria van Oranje, wier naamteeken de weezen nog op hun linkermouw dragen, werd 7 Februari 1556 geboren. Zij huwde, 7 Februari 1595 op het kasteel Buren met Hohenlo, die in 1606 te IJselstein overleed. Maria overleed op het slot te Buren 30 September 1616. Zondag 13 October d.a.v. werd haar stoffelijk overschot in het koor der kerk bijgezet, waar 21 Mei 1901 een gedenkteeken op haar graf onthuld werd.
Lang verkeerde men in de dwaling, dat Maria, evenals Hohenlo, te Oerhingen, in 't graafschap Hohenlo, naast haar gemaal begraven lag. De ijverige nasporingen van Huf van Buren leidden in Juli 1895 tot het ontdekken van den grafkelder te Buren. Bij opening bleek deze vijf kisten te bevatten: één bevatte, blijkens duidelijke opschriften, de overblijfselen van Maria; een ander die van haar grootvader Maximiliaan van Buren.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE SCHEVENINGEN IN 1913.

Sedert eenigen tijd is de voorbereiding ter hand genomen van het Xe Internationaal Woningcongres, dat op uitnoodiging der Nederlandsche Regeering hier te lande zal gehouden worden. Thans is nader bepaald, dat het Congres zal bijeenkomen in het Kurhaus te Scheveningen en wel op 8 September 1913 en volgende dagen. Waarschijnlijk zullen drie dagen worden ingenomen door vergaderingen en drie door bezoeken aan verschillende deelen van het land.
Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden heeft, zooals reeds in de dagbladen is vermeld, het beschermheerschap van het Congres wel willen aanvaarden.
In het Eere-Comité hebben zich bereid verklaard zitting te nemen, als Voorzitter de Minister van Binnenlandsche Zaken, als onder-voorzitters de Ministers van Buitenlandsche Zaken, Justitie en Financiën, de vice-president van den Raad van State en de heer O. Lepreux, directeur der Belgische Nationale Bank en voorzitter van het bestendig Comité der Internationale Woningcongressen en als leden de Commissaris der Koningin in de Provincie Zuid-Holland, de Burgemeesters van Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage en de oud-Ministers de heeren Goeman Borgesius, Lely en Cort van der Linden.
In het voorbereidend Comité hebben als oprichters zitting de heeren: mr. D. Fock, voorzitter, oud-Minister van Koloniën; E. Deen, penningmeester, lid van den Gemeenteraad van 's-Gravenhage; J. H. Faber, inspecteur van de volksgezondheid te Zwolle; mr. J. Limburg, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voorzitter van het College van Bijstand (Woningwet); mr. A. F. baron van Lijnden, Burgemeester van Utrecht en voorzitter van het Nederlandsch Congres voor Openbare Gezondheidsregeling; W. de Man, lid van den Centralen Gezondheidsraad, door Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken als diens vertegenwoordiger in Comité aangewezen; dr. W. H. Nolens, lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal; J. W. C. Tellegen, directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; F. M. Wibaut, lid van den Gemeenteraad van Amsterdam; H. de Wilde, Wethouder van 's-Gravenhage; mr. H. J. Nieboer, secretaris van het Comité te 's-Gravenhage.

Door deze oprichters zijn de vertegenwoordigers van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid, van het Bouw- en Woningtoezicht der groote gemeenten en van Vereenigingen, die in het woningvraagstuk belang stellen, uitgenoodigd om tot het Comité toe te treden.
Op deze uitnoodigingen zijn reeds verscheidene gunstige antwoorden ingekomen, zoodat zich laat voorzien, dat weldra tot de definitieve samenstelling van het Comité zal kunnen worden overgegaan.

RIJKS-AKADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Reeds sedert geruimen tijd werden onderhandelingen gevoerd tusschen de regeering en het gemeentebestuur van Amsterdam over den bouw van een nieuwe rijks-academie van beeldende kunsten. Naar men weet is het tegenwoordig gebouw aan de Stadhouderskade geheel onvoldoende voor de groeiende behoefte, en heeft men het denkbeeld, om door verbouwing de noodzakelijke vergrooting te verkrijgen, moeten laten varen.
Thans is, naar wij vernemen, tusschen het rijk en de gemeente voorloopig overeenstemming verkregen, op dezen grondslag, dat Amsterdam, gezien het groote belang, dat het bezit der Rijksacademie van beeldende kunsten voor de hoofdstad heeft, zich verbindt tot het beschikbaar stellen van een terrein in de uitbreiding-Zuid, en het betalen van de bouwsom, te zamen eene waarde van ƒ 800.000 vertegenwoordigend. Daarentegen zou de jaarlijksche rijksbijdrage verhoogd worden.
In dezen geest zou eerlang een voorstel den raad bereiken.
Het ligt in de bedoeling in de nieuwe akademie het onderwijs ook tot de bouwkunst uit te strekken.

Volgens het Hdbl. is de overeenstemming, welke tusschen de regeering en het gemeentebestuur is getroffen omtrent den bouw van een nieuwe Rijksakademie van Beeldende Kunsten op een gedeelte van het terrein van de Uitbreiding-Zuid, nog zeer voorloopig. Eerst wanneer de onteigeningsprocedures tot in hoogste instantie gevoerd zijn, zal er een definitieve beslissing genomen kunnen worden.
Door den dood van den heer j. A. Sillem, die de onderhandelingen leidde, is er bovendien stagnatie ontstaan.

LIJST DER INGEKOMEN ONTWERPEN BETREFFENDE DE PRIJSVRAAG „LANDELIJKE WONING", uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten. Binnen den gestelden termijn van 1 Mei waren ingekomen de volgende ontwerpen:

No.	*Motto*	*Bladen*	*No.*	*Motto*	*Bladen*
1	Baksteen	3	42	Risico	4
2	Klei	4	43	Baksteen XX.	3
3	Eenvoud	4	44	Dak	4
4	Inhoud hoofdzaak	3	45	2 cirkels in vierhoek	4
5	Binnen Hoofdzaak	6	46	Ernstig Streven	3
6	B in N.	6	47	Récollectie	3
7	Buiten	4	48	Klein maar Rein	3
8	Klei	4	49	Eenvoud	4
9	Maison de Campagne	4	49*a*	Klei	4
10	Beatus Vir	3	49*b*	Eenheid	4
11	Baksteen	4	50	Handvorm	5
12	Vooruit	10	51	Lear	4
13	Waldesrausen	3	52	R. en G.	4
14	Anje	4	53	Ons Huis	4
15	T.	4	54	Paraphe	4
16	Donia	4	55	Lente	4
17	Studie	4	56	Abif Hiram	4
18	Holland	4	57	Parel	4
19	Baksteen Vooraan	4	58	Economie	4
20	Medaillon in dub. Cirkel	4	59	22	4
21	M.	3	60	Eenvoud	5
22	W.	3	61	Klaverblad in Cirkel	3
23	C. W.	4	62	E. D.	4
24	Eenvoud	4	63	Eenvoud	4
25	Arbeid	4	63*a*	Kruis dwars door 3 cirkels	4
26	Ecma	5	64	Andina	4
27	M. (in cirkel)	4	65	Thuys	4
28	Das	3	66	Baksteen Boven Al	4
29	Baksteen	4	67	Klein Dennenbosch	3
30	Klei	1	68	Eerst Baksteen	4
31	Willen is Kunnen	4	69	Klei	4
32	Pace	4	70	Voila Tous	4
33	Lente	4	71	Buiten	6
34	Lente	4	72	D in dubb. Cirkel	3
35	Mei	4	73	Puzzel	4
36	Aan 't Water	4	74	F	4
37	Willen is Kunnen	3	75	Geteekende Kip	4
38	12 baksteenen	5	76	Land	4
39	Klei	4	77	Doorentuin	4
40	Drie Klezoor	2	78	Baksteen	4
41	Sljucht en Sljucht	4	79	C.	6

No.	*Motto*	*Bladen*
80	Begin	4
81	1 Mei	4
82	Geteekend Landhuis	4
83	Drie Cirkels	4
84	Amsterdam	4
85	„Oefening" in dub. Cirkel	4
86	In Extremis	4
87	Lente	4
88	Eenvoud	3
89	Klei	6
90	T in dubb. Cirkel	4
91	Studie	4
92	Mijn Illusie	4
93	Ons Drachtig Materiaal	4
94	Klei	4
95	Eenvoud	4
96	de Proef	5
97	Anny	4
98	Driehoek met Cirkel	3
99	In Dubis	4
100	Geef, Meesters in de Kunst, Krietiek	4
101	Wie 't mag die mag 't en wie 't niet mag, die moge 't niet meugen	4
102	Labor Omnia Vincit	4
103	Lente 1912	4
104	Bruutsteen	4
105	2 L in een G	3
106	Studie	4
107	Buiten	3
108	Cirkel in 2 driehoeken	4
109	Landelijk	4
110	A.	4
111	50 × 70?	3
112	7.34 M¹ kwadraat	4
113	88	3
114	Chi-lo-ca?	4
115	C.	4
116	K. K.	4
117	Landelijke Woning	4
118	Vijf vierkantjes	4
119	Iris.	4
120	Mei 1912	4

REORGANISATIE VAN DE ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE 's-GRAVENHAGE.

Het bestuur van de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, heeft den gemeenteraad verzocht, het jaarlijksch gemeentesubsidie van *f* 33.000 te willen verhoogen tot *f* 50.000, in verband met een voorgenomen belangrijke reorganisatie en uitbreiding van het onderwijs (van het Rijk is gevraagd *f* 23,250, van de provincie *f* 6500 meer).

Beoogd wordt: 1°. den dagcursus voor bouwkunde te veranderen in een twee-voljarigen en den winteravond-cursus voor bouwkundigen in een vierjarige Middelbare Technische school;

2°. den bouwkundigen in den avondcursus gelegenheid te geven, om na een 5-jarigen cursus tot bovengenoemde Middelbaar Technische school, hetzij op den dagcursus of in den winteravondcursus te worden toegelaten;

3°. voor hen, die hunne studiën verder willen voortzetten dan in het programma der Middelbaar Technische school is omschreven, daartoe in een één-voljarigen dagcursus of in een tweejarigen avondcursus de gelegenheid te geven;

4°. voor de studie voor verschillende teekenakten een één à twee-voljarigen dagcursus te geven; voor de studie voor een viertal andere akten kan met betrekkelijk kleine uitbreiding van het onderwijs, de bestaande vierjarige cursus worden gevolgd.

Voorts zal het noodig zijn, onderwijs te geven in: rekenen en Nederlandsche taal, stel- en meetkunde, natuur- en werktuigkunde; Fransch, Duitsch en Engelsch.

Met aandrang verzoekt het bestuur, de subsidie-verhooging te doen ingaan met 1 Januari 1913, ten einde ten spoedigste de aangegeven uitbreiding van het onderwijs tot stand te kunnen brengen, omtrent welke uitbreiding in alle deelen overleg is gepleegd met den heer H. J. de Groot, inspecteur M. O.

MONUMENTEN BESCHERMING.

Het zal vermoedelijk niet lang meer duren of Engeland heeft een wet, die *oude monumenten* voor afbraak of verkoop behoedt. Op voorstel van de regeering heeft het Hoogerhuis in tweede lezing een wetsontwerp daartoe aangenomen. De omschrijving van „oude monumenten" is zoo ruim genomen, dat huizen of voorwerpen, die niet bepaald een monument kunnen heeten, er onder vallen, en ook of iets oud is wordt niet al te streng opgevat, zoodat de regeering kan waken over veel wat er merkwaardigs uit menschenhanden is gekomen. In geval de eigenaar verkoopen wil, heeft de staat den verkoop, en een van de departementen bepaalt, onder zeker beding, den prijs. Er zijn nog twee dergelijke wetsontwerpen door afzonderlijke leden van het Hoogerhuis ingediend; een commissie zal ze alle drie voor de derde lezing behandelen.

PRIJSVRAAG-ROTTERDAMSCH RAADHUIS.

Zooals ons wordt medegedeeld is de termijn van inzending der ontwerpen op deze prijsvraag verlengd tot 1 Februari 1913.

FEEST TE KONSTANTINOPEL.

Zaterdag voor een week is te Konstantinopel de nieuwe brug van Galata naar Stamboel (gebouwd door een Duitsche machinefabriek) plechtig geopend.

CLUBGEBOUW VAN „DE HOOP".

Naar wij vernemen is het ontwerp voor het Clubgebouw van de Koninkl. Amsterd. Roei- en Zeilvereeniging „De Hoop", opgedragen aan den architect J. M. van der Meij.

DE INWIJDING DER HERBOUWDE CAMPANILE TE VENETIE.

Voor eenige dagen werd melding gemaakt van de inwijding der herbouwde Campanile te Venetië. Naar men schat zijn er meer dan 100.000 menschen naar Venetië gekomen, om die inwijding bij te wonen. Voor alle vensters en op alle daken zaten de kijklustigen. Het was schitterend weer. Studentenvereenigingen trokken onder het zingen van liederen de stad in en zeker tweeduizend schoolkinderen hadden op de loggia van het Dogepaleis plaats genomen en zongen een „Hymne aan den Marcustoren". Daarna schalde het vurige revolutionaire Mamelilied, de strijdzang der Italianen in den tijd van de vrijheidsoorlogen. Op het oogenblik der inwijding door den kardinaal-patriarch van Venetië en zijn bisschoppen zong een koor kerkliederen, welke zang plotseling werd afgebroken door het luiden van alle klokken der stad. Nu vlogen duizenden duiven op om het bericht der herrijzing naar alle steden van Italië over te brengen, terwijl de aviateur Widmer, die van Triëst over de Adriatische Zee was gevlogen, op het Lido neerstreek.

Keizer Wilhelm zond een telegram.

De directeur van Schoone Kunsten bracht den oorlog te pas bij dit feest. Hij betoogde in zijn feestrede, dat Italië door den oorlog naar de Aegeische zee over te plaatsen, Venetiaansche herinneringen weer in eere brengt.

CRYPT IN DE ST. WALBURGSKERK TE ZUTFEN.

Dezer dagen is men, naar aan de N. R. Ct. bericht wordt, begonnen met het instellen van een onderzoek naar de crypt in de St. Walburgskerk te Zutfen.

Reeds in Augustus 1895 heeft men daarnaar een onderzoek ingesteld, doch dit niet voleindigd. Het gewelf der crypt, dat ongeveer een meter boven den kerkvloer uitstak, heeft men in 1505 afgebroken; de crypt zelf werd toen met puin en zand volgesmeten.

Men is nu bezig het noordelijk gedeelte der crypt te ontgraven.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

II. SPORTSTADION.

Programma in No. 19, inlevering 13 Juli 1912.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE OPMERKER No. 18. Het laatste bedrijf van de Vlissingsche Torenquaestie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 18. Prix de Rome — Bouwkunst door J. Gratama. Inrichting van het brandscherm in schouwburgen door J. H. Schaad. Een Nederlandsch Openluchtmuseum door F. A. Hoefer. Vervolg.

BOUWWERELD No. 18. J. H. W. Leliman. Eenige aanteekeningen over stedenbouw der Oudheid. J. C. van Epen, Landhuis te Amersfoort. B. von Brucken Fock, De Oude Kapel van het Klooster der Bogarden te Middelburg. De Internationale Tentoonstelling van het Bouw- en Woningwezen, Leipzig 1913.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 35. Das Neue Rats-Café in Bremen. Arch. Zeit. Rudolf Jacobs in Bremen.

INHOUD: Adres aan den Gemeenteraad van Amsterdam van het Verbond van Ned. Handelsvereenigingen. — Plaatwerk „De Architect". — De Collectie-Drukker. — Hollandsche Kunstenaars in Duitschland (Slot). — Nieuwe Uitgaven. — Boekbespreking. Ingezonden. — Prijsvragen. — De Prijsvraagregelen in het algemeen en die van het Raadhuis te Rotterdam in het bijzonder. — Prijsvraag voor een Stadion voor het „Ned. Sportpark" te Amsterdam. — Korte beschrijving van het Stadion te Stockholm. — Van allerlei aard.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

Herinneringsplaquet.

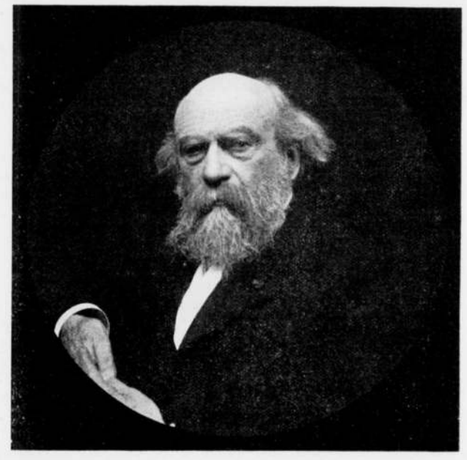

Dr. P. J. H. CUYPER's jongste portret.

Bovenstaande, eenvoudige woorden lezende, worden wij getroffen door den leeftijd, dien deze ontzaggelijke werker heeft bereikt.

Officieel wordt vastgesteld, dat iemand op zijn 70sten jaar zijn taak in het openbare leven heeft volbracht. Dit berust op goede overwegingen; eerstens is bij een onverflauwde geestkracht, die den mensch tot werken dwingt, het physiek niet meer in staat aan dien machtigen impuls te gehoorzamen, anderzijds wordt den jongeren gelegenheid gegeven op hun beurt vruchtbaar werkzaam te zijn. Dit is 's werelds loop, en een zeer juiste loop. Hier echter geldt alweer, dat uitzonderingen den regel bevestigen. Groote geesten doen groote dingen. Zij rusten niet. Door hun ongewone geestkracht, meestal huizende in een krachtig lichaam, dwingen zij dat lichaam langer de uitvoerder van hun geestelijk-willen te zijn, dan een gewoon mensch dat kan.

Zulk een groot man is Dr. Cuypers. De woorden door Mr. van Tienhoven tot hem gesproken op zijn 70sten verjaardag: „Zoolang Dr. Cuypers leeft, zal Dr. Cuypers werken" zijn tot waarheid geworden; want al heeft hij zich uit het daadwerkelijk leven teruggetrokken, toch hebben nog alle zaken, ons Koninklijk vak betreffende, zijn liefde, en zal hij zijn, diep in overtuiging gewortelde beginselen tot het laatste oogenblik met gloed blijven verdedigen. Zij, die hem nu nog mogen ontmoeten zullen eerbied hebben voor de nog jeugdige oogen, waarin het vuur glanst, dat nooit wordt uitgeblusch, het vuur van de allesvolbrengende liefde. En dit is het wat hem, ondanks zijn hoogen leeftijd steeds jong doet schijnen, en hem tot een voorbeeld voor ons jongeren maakt.

Er wordt zooveel, te veel, gepraat over ons vak, hoe de architect moet zijn, en hoe zijn standpunt tegenover zijn kunst. Wij hooren de woorden: „vraagstukken van onzen tijd", „uiting geven aan het moderne leven", „uitleven van ons innerlijk", altemaal op zichzelf prachtige uitdrukkingen, waar niets tegen valt te zeggen, doch die zoo licht, hol en nietszeggende worden.

Tegen de jongeren moet worden gezegd: „Hebt open oog en oor voor wat er geschiedt in den tijd, waarin gij leeft; laat U er echter niet geheel door in beslag nemen,

want vergeet niet, dat de kennis, om het leven van Uw tijd te kunnen begrijpen en er over te oordeelen, in U zelf ligt; dat gij zonder ophouden zoekt, gedreven door de liefde naar het ware weten, U zelf te ontwikkelen. Die machtige zelfontwikkeling omsluiert de beweegreden van Uw zijn, en brengt U nader tot Het, wat boven alle tijden blijft. Machtige gevoelens zullen in U worden opgewekt. Gij zult U verhelderd gevoelen, een innerlijke warmte zal U doorstroomen. -- Dan kent gij de liefde".—

Zóó kunnen zij begrijpen, waarom een werkelijk groot kunstenaar oogenschijnlijk afgesloten blijft van de eigenlijke wereld, en zich rustig, zonder veel woorden, bewust van innerlijke kennis en daardoor van zijn handelen, geeft aan zijn werk.

Zulk een kunstenaar is Dr. Cuypers. De spreuk door hem in den doorgang van zijn grootsche schepping geplaatst, was dan ook zijn devies: „'t Segghen is maer wind, maer doen, dat is een ding."

Rustig zijns weegs gaan geeft nu en dan den indruk van te weinig belangstelling te hebben in de dingen, die de wereld beroeren. Niets is minder waar. Een inzichzelfverzonkenheid getuigt van waar-kunstenaar-zijn.

En wie is ons hierin tot een grooter voorbeeld dan Dr. Cuypers?

Sprak hij dit niet 't best uit, door aan zijn woning het korte en snedige versje van zijn grooten schoonvader Alb. Thym te plaatsen:

Jan bedenkt 't, Klaasgen laakt 't,
Piet volbrengt 't, Och, wat maakt 't.

Zeker hij heeft wel eens in woord en schrift zijn beginselen verdedigd, en zelfs eenigen tijd gedoceerd, doch dit gedeelte van zijn werkzaam-zijn valt bij de beschouwing van de taak, die hij in dit leven heeft vervuld, geheel weg.

De jongeren, die Dr. Cuypers niet meer persoonlijk in zijn volle werkzaamheid kunnen kennen, en alleen zijn werken zien, zullen allicht alleen naar het uiterlijk van zijn werken oordeelende, zeggen: „Het schema, waarop zijn werken zijn gecomponeerd, zelfs de verschillende vormen, waarin deze werken zich uitspreken, kunnen wij toch niet meer gebruiken!" Zij mogen dan al of niet gelijk hebben, één ding vergeten zij. Zij moeten een bouwwerk ook als een rein abstracte kunstvorm opvatten. En dan zullen zij in elk bouwwerk van Dr. Cuypers moeten bewonderen: grootschheid in conceptie, en daardoor voorname rust, de juiste afgewogenheid in de verschillende massa's en harmonie tusschen de kleuren, die deze massa's aanduiden.

Zij moeten in Dr. Cuypers niet alleen den krachtigen man zien, die in een bepaalden tijd op een voor dien tijd hoogst leerrijke wijze zich uitsprak, doch een fijnvoelend kunstenaar, die, afgescheiden van zijn beginselen, eigenschappen in zijn werk legde, die het stelde boven den tijd, waarin het was gemaakt. Bewonderen wij diezelfde eigenschappen niet in de verschillende grootsche scheppingen uit welken tijd en welken stijl ook?

Dat al het werk van Dr. Cuypers van die grootschheid en weloverwogenheid getuigt, doet hem en zijn werk eeuwig leven, en zal zelfs zijn tegenstanders eerbied afdwingen.

Beschouwen wij het rijke leven van onzen grooten voorganger nader, dan zijn er nog zoovele détails in ons vak, die door hem zijn rechtgezet, die in onzen tijd al niet meer worden aangevochten, en die óns een zekeren grond onder de voeten geven.

Moeten wij dan niet met groote dankbaarheid hem gedenken, die in een tijd van algeheele slapheid en verwaasdheid met krachtige zelfbewustheid weder een nieuwen basis aan onze bouwkunst heeft gegeven? Het is ons dan ook een behoefte ons eerelid Dr. Cuypers, de vader van de nieuwere Nederlandsche bouwkunst, op zijn 85sten verjaardag te gedenken en hem hartelijk geluk te wenschen met dezen gedenkwaardigen dag.

De Hulde aan Dr. P. J. H. Cuypers.

Ofschoon, om de voor ons bekende en geëerbiedigde reden, Dr. Cuypers zich aan alle huldebetoon op dezen, voor ons allen merkwaardigen dag wil onttrekken, zijn onze voorzitter en ik toch door den heer Jos. Cuypers in staat gesteld het incognito van zijn vader op dien dag een oogenblik te verbreken.

Nu toch eenmaal deze stap was gedaan, wilden de artisten van de kunstwerkplaatsen te Roermond gaarne van deze gelegenheid gebruik maken hun grijzen Meester te huldigen.

Zoo werden wij dan ontvangen in het intieme muziekzaaltje, dat de Heer Jos. Cuypers zich in zijn woning naast die van zijn vader heeft geschapen. Een, uit de medewerkers der werkplaatsen gevormd zangkoor zong den jubelaris het Limburgsch volkslied toe, waarna de Heer Jos. Cuypers zijn vader in hartelijke woorden toesprak. Onze voorzitter kreeg toen gelegenheid met eenige welgemeende woorden onze, aan het hoofd van ons blad geplaatste herinneringsplaquet, door ons medelid M. J. Hack ontworpen en vervaardigd, aan te bieden. Hierna sprak een Professor van het Semenarie zijn ouden vriend hartelijk toe.

Met diepe ontroering, die hem bijna belette te spreken, bedankte Dr. Cuypers voor deze hartelijke hulde. Het zangkoor zong weder het Limburgsch volkslied, en hiermede was de eenvoudige, zeer besloten, doch treffende huldiging voorbij.

Nog eenige oogenblikken mochten wij ons met Dr. Cuyper onderhouden, doch daar hij een afspraak met eenige Leuvensche Professoren had gemaakt, die hij in Maastricht zou ontmoeten, vertrok deze onbegrijpelijk krasse, werkzame man reeds om halftwaalf. Wij hadden echter het voorrecht onder vriendelijk geleide van den Heer Jos. Cuypers de, nog van de werkzaamheid van zijn vader getuigende woning en werkplaatsen te zien, en bovendien het voorrecht de gasten te mogen zijn van Mej. Cuypers.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

HET KUNSTENAARSHUIS TE AMSTERDAM.

Den 21en Maart j.l. werd o. a. aan alle architect-leden der vereenigingen „Architectura et Amicitia", „Arti et Industriae" enz., van den „Bond van Architecten" en van de „Mij. tot bev. der Bouwkunst" een brochure toegezonden, getiteld: „Het Kunstenaarshuis te Amsterdam, eenige inlichtingen en een verzoek aan de leden der vereenigingen, te zamen vormende 't Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen" [1]). Het zij mij vergund door middel van dit blad den ontvangers eens te herinneren aan dat boekje en speciaal aan het verzoek daarin gedaan: deel te nemen aan de garantie voor den dienst der hypothecaire leening, ten behoeve van het Kunstenaarshuis. Men weet, het bedrag der leening zelf zal *f* 350.000 bedragen — een bedrag veel grooter dan als eenvoudige hypotheek op een „incourant" gebouw te krijgen zou zijn geweest — en de jaarlijksche „dienst" dezer leening, d. w. z. de (verminderende) rente plus (vermeerderende) aflossing: *f* 25.000.—. Gevraagd worden 250 belangstellenden (waarbij zooveel mogelijk leden

[1]) Mocht iemand onder de aangeduide leden deze brochure niet hebben ontvangen, zoo wordt hij vriendelijk verzocht haar aan te vragen bij ondergeteekende. Ook aan andere belangstellenden zal het boekje op aanvrage worden toegezonden.

der tot het Verbond behoorende vereenigingen), die zich, gedurende 15 jaren, gezamenlijk garant willen stellen voor de geregelde betaling van laatstgenoemde som. Na 15 jaar zal dan van het geleende nog maar circa 1 ½ ton over zijn, tot zekerheid waaromtrent de hypotheek voldoende is. De zaak is thans zoo geregeld: de Waarborg-Maatschappij (waarvan in brochure en „bereidverklaring" sprake is) is genegen zich borg te stellen voor de geregelde jaarlijksche betaling der geheele *f* 25.000.--, mits minstens 250 soliede personen op zich nemen in de dekking van een eventueel tekort ieder voor ten allerhoogste *f* 100.— te deelen. Niemand van deze 250 is dus ooit voor meer dan *f* 100.— aansprakelijk. Ongeveer 100 garanten zijn op dit oogenblik reeds gevonden, en wel voor het overgroote meerendeel onder de leden der Vereenigingen. Het aantal architecten onder deze 100 bedraagt.... 5. Te hopen, en, naar de bescheiden meening van ondergeteekende, ook zeker te verwachten valt, dat, wanneer ook de overige 150 garanten bekend zullen zijn, dit percentage er heel anders uit zal zien.

Daar het velen nog niet geheel duidelijk is gebleken te zijn, waarom de garanten voor den dienst der leening zoozeer bij voorkeur onder de leden der Verbondsvereenigingen worden gezocht, zij er hier nogmaals op gewezen, dat door dit uitstekend middel een blijvende band komt te ontstaan tusschen het Verbond en zijn zetel (zetel tevens, naar wij allen hopen en stellig verwachten, van A. & A., St. Lucas en andere te Amsterdam gevestigde vereenigingen) een blijvende band tusschen de Nederlandsche kunstenaars en hun Huis. Zóó werd het ook gezegd in de brochure, maar de beteekenis dezer woorden schijnt nog niet voor ieder even klaar te zijn. Bedoeld wordt, dat het op deze wijze mogelijk zal blijken, aan de kunstenaars blijvend meezeggenschap, durende macht te verzekeren in het beheer van het Huis. In iedere gewone naamlooze vennootschap zijn de aandeelhouders oppermachtig. Daar evenwel bij onze zaak een groot deel van het kapitaal zal worden verkregen, dank zij de 250 garanten der hypothecaire leening, en daar deze garanten meerendeels kunstenaars zullen zijn, zal de helft der leden van den Raad van Beheer kunnen worden aangewezen door het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen uit de kunstenaars-garanten en kunstenaars-aandeelhouders. Door de zaak zoo aan te pakken verschafte het, Comité voor het Kunstenaarshuis, den artiesten zekerheid, dat hun Huis op den duur aan zijn bestemming zal blijven beantwoorden. Binnenkort zal in een nieuw rondschrijven van het Comité de woordelijke tekst der Statuten, op het Beheer betrekking hebbend, worden meegedeeld. Men had gehoopt al vroeger tot deze publicatie te kunnen overgaan; détail kwesties van geringe beteekenis, maar niet gemakkelijk op te lossen, hebben eenige vertraging gegeven.

Wie nog twijfelen mocht aan de levensvatbaarheid van het Kunstenaarshuis vrage (bij ondergeteekende) de begrooting der exploitatie aan. Deze zal hem (of haar) dan *strikt vertrouwelijk* worden toegezonden. Uit dit budget, met de daarbij gevoegde uitgebreide toelichting, zal het iedereen duidelijk kunnen worden, hoe gering de kans is — zooals ook reeds in de brochure werd geconstateerd — dat garanten ooit inderdaad tot dekking van een tekort zullen worden aangesproken. Natuurlijk bestáát die kans; niemand die het verbloemen wil! Tijden van algemeene malaise, oorlog of epidemie kunnen inuikenden invloed doen gevoelen op de exploitatie juist van een Huis als het onze. Doch de inkomsten, thans geschat (en waarlijk met groote voorzichtigheid) op minstens *f* 90,000.— 's jaars, zouden *f* 52,000.— moeten tegenvallen (dus dalen tot het bedrag der geraamde onkosten, zijnde *f* 38,000.—), dán eerst zou iedere garant voor *f* 100.— moeten worden aangesproken. Neen, nog lager zouden de inkomsten moeten dalen, want bij minder gebruik van het Huis daalt natuurlijk ook het cijfer der onkosten. En hierbij bedenke men, dat het meerendeel der inkomsten door vaste contracten (met societeit, vereenigingen, pachters van buffetten en programma's, 't Bureau van Auteursrecht, tooneelgezelschappen enz.) zal zijn geregeld.

Er zijn, ook in kringen van architecten en nijverheidskunstenaars, enkele bezwaren gerezen tegen de plannen van den heer Berlage, in de brochure gereproduceerd. Men bedenke evenwel, dat deze plannen... eigenlijk nog geen plannen waren, maar slechts zeer voorloopige schets-teekeningen. In het Comité voor het Kunstenaarshuis (uitgebreid nu tot 14 mannen van zaken en 7 kunstenaars) zijn deze avant-projets met groote ingenomenheid begroet, en het lijdt dan ook geen twijfel of de bouw van het Huis zal aan niemand anders dan H. P. Berlage Nzn. worden opgedragen. Doch dit neemt natuurlijk niet weg, dat nog alle soorten van wijzigingen mogelijk zijn, dat de plannen nog geheel uitgewerkt moeten worden, en dat van alle wel gefundeerde bedenkingen en adviezen behoorlijk nota genomen worden kàn, en ook dankbaar nota genomen worden zàl. Men stelle zich dus, wat dat betreft, gerust. Voor tentoonstellingen b.v., die geen boven- maar zijlicht vereischen, zal goede gelegenheid in het Huis geopend worden.

Nogmaals zij hier gewezen op het groote belang voor de beoefenaars aller kunsten gelegen in hun zeer talrijke vertegenwoordiging onder de garanten voor den dienst der leening. Het zou natuurlijk gemakkelijk geweest zijn deze garanten allen, of zoo goed als allen, te vinden onder rijke lieden, voor wie het misschien moeten betalen van nu en dan een klein sommetje geen punt van langdurige overweging behoeft uit te maken. Maar de belangen van het Huis en van de Nederlandsche Kunst eischen dat deze garanten althans hoofdzakelijk kunstenaars zijn. Nu is er een middel waardoor feitelijk ieder (of bijna ieder) der leden onzer vereenigingen aan de garantie meedoen kan, en dus met zijn wellicht zeer beperkte middelen tot het tot stand komen van deze goede en groote zaak bijdragen. Men kan zich combineeren. Twee of drie (desnoods nog meer) kameraden nemen gezamenlijk een garantiestelling op zich. In zoo'n geval moet het (wel te verstaan!) één zijn die de bereidverklaring teekent. De anderen verbinden zich tegenover hem, de eventueele schade voor ½, ⅓ of nog kleiner deel, mee te zullen dragen. Te hopen echter is, dat wie zich eenigszins in staat weet de risico van een garantstelling alleen te dragen, daartoe geen hulp van kameraden inroepen zal. Te hopen is tevens — en zij dit het einde dezer beschouwing — dat het groote belang, het hooge ideëele doel der geheele onderneming voor de leden der Verbondsvereenigingen niet nader behoeft te worden aangeduid. Het Verbond kan een groot, nuttig en machtig lichaam worden, de vertegenwoordiger bij uitnemendheid van de Nederlandsche kunst — *mits* het Verbond een zetel hebbe, een waardig Huis, dat spreekt tot de massa van het volk, zoowel als tot de stedelijke en rijksoverheden, van het gegroeid bewustzijn, het groeiend aanzien van de kunstenaars in Nederland.

Amsterdam, 14 Mei '12. HERMAN ROBBERS.
Wanningstraat 19.

Andere vakbladen voor bouwkundigen worden beleefd verzocht bovenstaand artikel geheel of gedeeltelijk over te nemen.

BOND „HEEMSCHUT".

Op 8 Mei jl. hield bovenstaande Bond zijn algemeene vergadering. Bij ontstentenis van den voorzitter, Mr. W. B. Buma, werd de vergadering geleid door den penningmeester, den heer G. A. Pos, terwijl van 14 aangesloten vereenigingen de vertegenwoordigers aanwezig waren.

In de openingsrede van den voorzitter werd medegedeeld dat van Heemschut eene krachtige actie in het afgeloopen jaar is uitgegaan en het ledental vooruitgaande is. Zoo was juist bericht ontvangen dat de vereeniging van Oudheidkunde voor Rhenen en Omstreken als lid was toegetreden.

Het jaarverslag werd vervolgens door den heer A. W. Weissman. secretaris, uitgebracht. Hieruit doen wij het volgende afdrukken:

BUITENLAND.

De Bond Heemschut bleef in geregeld verkeer met den „Deutschen Bund Heimatschutz". De Secretaris van dat lichaam, Dr. Fritz Koch te Meinigen, was zoo vriendelijk ter Heemschut-Conferentie eenige mededeelingen omtrent „Heimatschutz" in Duitschland te doen.

Het tweede Internationale Congres voor Heemschut zal van 12 tot 15 Juni 1912 te Stuttgart worden gehouden. De Bond zal daar door den 1en Secretaris vertegenwoordigd worden. Verschillende belangrijke onderwerpen staan op het programma vermeld. Over heemschut en vreemdelingenverkeer zal Dr. Karl Giannoni, Secretaris der Vereeniging „Heimatschutz" in Oostenrijk, spreken. Professor Dr. Bovet, Ondervoorzitter der Vereeniging „Heimatschutz" in Zwitserland, behandelt het onderwerp „Spoorwegen en Landschapsschoon". Over „Reclame" zal de heer Raoul de Clermont, bestuurslid der „Société pour la Protection des Paysages de France" een voordracht houden. Omtrent wat reeds in Nederland bereikt werd hoopt de 1e Secretaris van Heemschut enkele mededeelingen te doen.

BEMOEIINGEN.

Met groote voldoening kan worden vermeld, dat, dank zij den ijver van correspondenten en belangstellenden, Heemschut in het eerste jaar van zijn bestaan vele malen in het belang der schoonheid van Nederland kon werkzaam zijn.

Reeds in het vorig verslag werd melding gemaakt van een adres, gezonden aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie in zake de voorgenomen stichting van een gebouw voor het Rechterlijke Archief te *Zwolle*, waardoor ontsiering te vreezen was. Een antwoord op dit adres werd tot dusverre niet ontvangen.

Omtrent de bosschen van *Gaasterland*, die bedreigd werden, kan worden medegedeeld, dat het gelukt is, althans het belangrijkste deel daarvan te behouden. Van het gemeentebestuur van West-Dongeradeel kwam bericht in, dat de toren te *Wierum* niet zal worden afgebroken.

De strijd tegen ontsierende reclames werd met kracht voortgezet. Het gelukte in enkele gevallen, toezegging te verkrijgen, dat met het plaatsen van reclameborden niet zou worden doorgegaan, of dat reeds aangebrachte reclames weder zouden worden verwijderd. Met een wettelijk verbod is natuurlijk meer te bereiken. In de politie-verordening van *Nijmegen* werd onlangs zulk een verbodsbepaling opgenomen. Mr. Hazelhoff Roelfzema, lid van de Provinciale Staten van *Noord-Holland*, heeft bij dit college een ontwerp-verordening tot beteugeling der reclame ingediend. Door een adres-beweging heeft Heemschut van zijn instemming met dit voorstel doen blijken. Moge het preadvies, dat Gedeputeerde Staten over deze verordening zullen uitbrengen, gunstig zijn, opdat althans in Noord-Holland aan de ergernis, die de steeds meer veld winnende reclame wekt, een einde worde gemaakt!

Omtrent de kazernes, die aan den Vuchtschen Straatweg bij *'s-Hertogenbosch* zullen worden gebouwd, en waarvan gevreesd werd, dat zij de schoone wandeling zouden bederven, kan worden medegedeeld, dat alles gedaan zal worden, om het uiterlijk der gebouwen zoo goed mogelijk met de omgeving in overeenstemming te brengen.

Ter vergadering van 24 Mei 1911 werd door een der aanwezigen de aandacht gevestigd op een te *Assen* dreigende ontsiering, daar men de te maken tramlijn naar Friesland door het Stadsbosch en over den Brink had ontworpen, waardoor veel fraai geboomte zou moeten vallen. Het Bestuur heeft zich toen met adressen tot de autoriteiten gewend, om er op te wijzen, dat, wanneer de tramlijn langs de Noord-Willems-vaart werd geleid, de schoonheid van Assen niet geschaad zou worden. Geiukkig is deze laatste richting ten slotte gekozen. Getracht zal nu nog moeten worden, de fraaie boomen van den Parallelweg te behouden. *)

Over het algemeen zijn onze Gemeentebesturen nog te weinig overtuigd van de groote waarde, die hoogopgaand geboomte voor de schoonheid van een stadsgezicht of een landschap heeft. Zelfs vele zoogenaamde deskundigen beseffen niet, dat men hoogopgaand geboomte met de meeste zorg in stand houden en slechts die boomen door jonge moet vervangen, welke gevaar opleveren.

De wijze, waarop door de Commissie van toezicht op het Provinciaal Gesticht Meerenberg te *Santpoort* een gedeelte der Schapenduinen, tegenover het gesticht, door het vellen van geboomte en het afgraven der duinen tot een vlak en kaal terrein was gemaakt waarop ambtswoningen aan smalle straten werden gebouwd, gaf Heemschut aanleiding tot het zenden van een adres aan de Provinciale Staten van Noord-Holland. Op dit adres werd 26 Juli 1911 als antwoord ontvangen „dat in opdracht van de Provinciale Staten bij het ontwerpen der verdere plannen met de aesthetische eischen van terrein en omgeving rekening zal worden gehouden".

Den 6 Juli 1911 werd een adres gezonden aan Burgemeester en Wethouders van *Haarlem*. Hierin werd er op gewezen, dat opgaand geboomte een der elementen is van de schoonheid der Nederlandsche steden en betoogd, dat dit geboomte zooveel mogelijk dient te worden gespaard. Het adres werd verzonden naar aanleiding van een ingekomen bericht, dat de boomen in de Parklaan geveld zouden worden. Nu alle boomen te Haarlem geleidelijk dreigden te verdwijnen, meende Heemschut dat aan dit noodeloos opofferen van schoonheid een einde diende te komen.

Dit adres had een correspondentie ten gevolge met den heer Leonard A. Springer, Architect van den Hout en Plantsoenen der gemeente Haarlem, die den raad tot het vellen der boomen had gegeven. Het gelukte niet, dien heer tot andere gedachten te brengen. Van Burgemeester en Wethouders kwam onder dagteekening van 5 September 1911 de mededeeling «dat zij aan den inhoud van het verzoekschrift aandacht hadden geschonken, en wat de boomen aan den Parklaan betreft, vooralsnog geen wijzigingen in den plantsoenaanleg aan genoemden weg zullen plaats vinden".

Ook uit *Ridderkerk* en *Heerlen* kwam bericht omtrent het voorgenomen vellen van fraaie boomen; Heemschijt heeft gepoogd, dit omhakken te voorkomen. En toen in November 1911 Burgemeester en Wethouders van *Haarlem* den Raad voorstelden, een honderdtal boomen te doen vellen, werd aanstonds een adres gezonden, om het geboomte te redden. Het adres heeft niet mogen baten. De geringe meerderheid, waarmede het besluit tot het vellen der boomen werd genomen, geeft ons echter hoop, dat er te Haarlem een kentering zal komen.

Toen uit *Zaandam* bericht kwam, dat eenige honderden opgaande boomen aan de Westzijde zouden vallen, heeft Heemschut, doch te vergeefs, getracht het vellen te voorkomen.

Het Gemeentebestuur van *Gouda* zond 20 Maart 1912 een brief waarin werd gemeld, dat bij den hevigen storm van 30 September 1911 een aantal boomen langs de IJseldijken waren omgewaaid of gebroken, zoodat ruim drie honderd boomen langs drie dijken door andere moesten worden vervangen. Dit vervangen werd, aan de stadszijde van den IJsel, door Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland toegestaan. Dijkgraaf en Heemraden van den Krimpenerwaard weigerden echter, vergunning tot het wederbeplanten van den Gouderakschen dijk, aan de overzijde der rivier, te geven. Aan dit polderbestuur werd door Heemschut een verzoekschrift gezonden, om, in het belang der schoonheid, de vergunning tot planten alsnog aan het Gemeentebestuur van Gouda te geven.

Toen, in den zomer van 1911, het Garnizoens-kleedingmagazijn aan het Donkere Spaarne te *Haarlem* ontdaan werd van de cement-laag, kwam een gevel in gebakken en gehouwen steen uit 1567 voor den dag. Daar bleek, dat weder een nieuwe cementlaag zou worden aangebracht, waardoor de gevel en het stadsgezicht zouden worden ontsierd, wendde Heemschut zich door tusschenkomst van den Minister van Binnenlandsche Zaken tot den Minister van Oorlog, met verzoek, het pleisteren achterwege te doen blijven. Aan dit verzoek is voldaan.

De aandacht van Heemschut werd gevestigd op de voorgenomen stichting eener nieuwe Roomsch-Katholieke kerk te *Kuik*, waardoor het fraaie gezicht, dat men nu van de overzijde der Maas op het dorp heeft, zou worden bedorven. Daar bovendien de merkwaardige oude kerk uit de veertiende eeuw zou worden gesloopt, achtte het Bestuur het gewenscht, te dezer zake gemeenschappelijk met den Oudheidkundigen Bond op te treden. Bestuurderen van beide lichamen vroegen en verkregen een audientie bij Z. D. H. den Bisschop van 's Hertogenbosch. Daar echter de Bestuurderen van den Oudheidkundigen Bond verhinderd waren, aan de audientie deel te nemen, heeft zij tot dusverre nog niet plaats gehad.

De Provinciale Zuid-Hollandsche Archeologische Commissie verzocht Heemschut, haar te willen steunen bij hare pogingen tot behoud van den fraaien toren te *Schoonhoven*. Aan dit verzoek werd voldaan, en verwacht mag worden dat dit gedenkteeken, hetwelk zooveel bijdraagt tot de schoonheid der stad, zal worden gespaard.

Het Arnhemsch Genootschap van Oudheidkunde richtte een schrijven tot het Bestuur, met het verzoek, de pogingen van dat Genootschap om te verkrijgen, dat een nieuw gebouw voor het Museum van Oudheden te *Arnhem* zou worden gesticht, te willen steunen. Daar het Bestuur van oordeel was, dat deze zaak buiten de bemoeiing van Heemschut lag, kon aan het verzoek niet worden voldaan.

*) Volgens ontvangen bericht zullen deze boomen gespaard blijven. (R.)

Aan den Minister van Waterstaat werd door Heemschut verzocht, de reclameborden, welke de Electrische Spoorwegmaatschappij tegen de palen op den weg tusschen *Amsterdam* en *Haarlem* had laten aanbrengen, te doen verwijderen. Bij schrijven van den Commissaris der Koningin in Noord-Holland werd, den 16 December 1911, aan het Bestuur van Heemschut in antwoord op zijn adres bericht, dat de Minister de Electrische Spoorwegmaatschappij had gelast, de reeds aangebrachte borden ten spoedigste te verwijderen.

Met ingenomenheid werd het totstandkomen der Vereeniging Nehalennia te *Middelburg*, welke zich ten doel stelt het behoud der schoonheid van het eiland Walcheren, door Heemschut begroet. Deze vereeniging wendde zich tot ons Bestuur om steun bij haar pogingen, om te voorkomen, dat het gebouw der voormalige Beurs te *Vlissingen*, thans eigendom der Vereeniging „Eigen Hulp", van zijn dak en toren zouden worden beroofd. Deze steun werd gaarne verleend. Verwacht mag worden, dat het gebouw in zijn tegenwoordigen staat zal blijven.

Aan den Raad der gemeente *Alkmaar* werd een adres gericht, om te verzoeken, aan het Waagplein geen muren van stadsgebouwen voor reclame te verhuren. Bij schrijven van 29 November 1911 kreeg Heemschut bericht van Burgemeester en Wethouders, dat de Raad had besloten, geen muren aan dat plein voor reclame-doeleinden beschikbaar te stellen.

Naar aanleiding van een bericht uit *Edam* omtrent de ontsierende reclames, geschilderd op een gevel naast het Museum aldaar, wendde het Bestuur zich tot den eigenaar van dien gevel, en verkreeg van hem de toezegging, dat de reclames zullen verwijderd worden.

Toen werd gemeld, dat R. K. Kapel te *Veere* zou worden afgebroken en door een weinig in de omgeving passend gebouw zou worden vervangen, heeft Heemschut met de Vereeniging Nehalennia samengewerkt, om dit te voorkomen.

Aan den Raad der gemeente *Rotterdam* werd een adres gericht, tot ondersteuning van een verzoekschrift, door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap gezonden, waarin de wenschelijkheid betoogd werd, om bij het verkoopen van aan de gemeente behoorende gronden, eischen betreffende den welstand der gebouwen, die daar gesticht zullen worden, te stellen.

Aan den Raad der gemeente *Middelburg* werd per adres verzocht, Art. 59*b* der bouwverordering, dat verbiedt geheel of gedeeltelijk te vernieuwen alle uitstekken, pothuizen, uithangborden, luifels, stoepen, banken en kelderingangen, óf te doen vervallen, óf slechts toepasselijk te verklaren op enkele met name in de verordening te noemen straten waar de drukte van het verkeer het doen verdwijnen der schilderachtigheid wettigt.

Te *Alkmaar* eischte een ijzeren draaibrug aan het Waagplein vernieuwing. Men wilde deze brug door een ijzeren wipbrug vervangen. Heemschut richtte zich per adres tot den Raad, om in overweging te geven, de brug in hout te doen uitvoeren, daar een ijzeren brug de omgeving zou ontsieren. Op uitnoodiging van het Dagelijksche Bestuur van Alkmaar verscheen de Secretaris van Heemschut in een vergadering van Burgemeester en Wethouders, welke ook door verschillende leden van den Raad werd bijgewoond. Het bleek mogelijk, de brug van hout, door ijzer versterkt te maken, zoodat aan den wensch van Heemschut zal worden voldaan. Het Gemeentebestuur van Alkmaar verdient onzen dank voor de welwillendheid, waarvan het blijk gaf.

De Kamper-binnenpoort te *Amersfoort* werd met afbraak bedreigd. Daar dit gedenkteeken veel tot de schilderachtigheid der stad bijdraagt, werd een adres aan den Raad gezonden, om het af breken te ontraden. Ons mede-bestuurslid, Dr. Jan Kalf, wendde krachtige pogingen aan, om de poort te behouden, welke pogingen aanvankelijk met goeden uitslag werden bekroond.

In het najaar van 1911 werden twee plannen tot verbetering van het verkeer bij Amsterdamsche Poort te *Haarlem* openbaar gemaakt. Daar een dier plannen bedoelde het maken van een nieuwe brug in de onmiddelijke nabijheid der oude, wat voor de schoonheid ongunstig zou zijn, werd den Raad van Haarlem verzocht het tweede, waarbij een breedere brug in de plaats der bestaande zou komen, te doen uitvoeren. Sedert echter zijn door drie bij Heemschut aangesloten lichamen, als de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, de Bond van Nederlandsche Architecten en de Vereeniging tot verfraaiing te Haarlem, verschillende andere plannen ingediend, welke, door aan het verkeer een andere richting te geven, de poort geheel in haar tegenwoordigen toestand laten bestaan, en dus de voorkeur verdienen.

Van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd een verzoek ontvangen, om haar pogen tot het verkrijgen eener betere bebouwing van het Damplein te *Zaandam* te willen steunen. Aan den Raad der Gemeente werd een adres gericht, doch als antwoord daarop kwam 12 April 1912 de mededeeling „dat redenen van finantieelen aard, voor Zaandam van zeer overwegend belang", den Raad hadden doen besluiten, een meer esthetisch bebouwingsplan niet te aanvaarden.

Uit *Wijk-aan-Zee* ontvingen wij de mededeeling, dat het Gasthuis of Oude Mannen en Vrouwenhuis zou worden gesloopt. Aan den Raad der Gemeente Wijk-aan-Zee en Duin verzochten wij te willen bevorderen, dat het nieuw te bouwen gesticht aan zekere eischen van schoonheid zou voldoen, en dat de gevelsteen van 1628 bewaard zou blijven. Wij mochten van den Raad de mededeeling ontvangen, dat ons verzoek aan het bestuur van het gesticht was overgebracht.

Pogingen, gedaan om de ontsiering door reclames van de om het sportterrein te *Zwollerkerspel* geplaatste omheiningen te voorkomen, hadden niet de gewenschte uitkomst. De burgemeester toch berichtte, dat hij krachtens geen voorschrift het bestuur van de Naamlooze Vennootschap „Sportterrein Zwolle" kon beletten, die reclames aan te brengen. Echter zou er op gelet, dat bij het beschilderen zooveel mogelijk met de omgeving rekening zou worden gehouden.

Van het Gemeente bestuur van *Zandvoort* kwam een verzoek in, om advies te willen geven omtrent het uiterlijk van een in die gemeente te bouwen watertoren. Aan dit verzoek zal worden voldaan.

De ontwerpen voor huizen, die te *Monnikendam* en te *Broek-in-Waterland* gebouwd zouden worden, werden aan Heemschut ter beoordeeling gezonden. Ofschoon het niet gelukt is, de eigenaars van de gegrondheid van alle bemerkingen te overtuigen, werd toch bereikt, dat althans enkele tegen de ontwerpen geopperde bezwaren werden opgeheven.

Het doortrekken der tramlijn Rotterdam—Zierikzee over *Renesse* en *Haamstede* tot *den Burg* gaf aan Heemschut aanleiding, den Minister van Waterstaat te verzoeken, aan de Tramweg-Maatschappij de verplichting op te leggen, bij het aanleggen der lijn zooveel mogelijk het houtgewas te sparen en, op plaatsen, die zich daartoe leenen, als afscheiding begroeide dijkjes te maken, gelijk zij van oudsher op het eilaud Schouwen worden toegepast. Bovendien werd de Maatschappij er op gewezen, dat westelijk Schouwen juist om zijn landschapsschoon bezocht wordt, zoodat het in het belang van het verkeer zal zijn, te zorgen, dat geen ontsiering plaats vindt en dat vooral de wachthuisjes in het landschap passen.

Omtrent de plaats, waar de te maken brug over de Waal te *Nijmegen* met het oog op stads- en landschapsschoon het best zal gelegen zijn, werd de meening van Heemschut gevraagd. Zoodra alle gegevens omtrent dit vraagstuk zullen zijn ontvangen zal het in studie worden genomen.

Van de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging werd een verzoek ontvangen, om deel te nemen aan de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling, te *'s-Gravenhage* in 1913 te houden, en wel door het inzenden van modellen van gebouwen voor den landbouw. Heemschut is er van overtuigd, dat een dergelijke inzending, waarbij goede en slechte voorbeelden tegenover elkander zullen moeten worden gesteld, van zeer groot nut zal kunnen zijn, en hoopt, dat het zal gelukken, het betrekkelijk groot bedrag, voor het vervaardigen der modellen noodig, bijeen te brengen. Het is de bedoeling, de verschillende typen van boerenwoningen, die in Nederland bestaan, te laten zien, en om tevens aanschouwelijk voor te stellen, hoe die typen, door wat de negentiende eeuw er aan toevoegde, bedorven zijn.

Van wege den Bond werden voordrachten met lichtbeelden te *Middelburg*, *Nunspeet* en *Apeldoorn* gehouden. Ten slotte mag nog worden herinnerd aan de Heemschut-Conferentie door onzen Bond met de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, het Genootschap Architectura et Amicitia, de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap en de Bond van Nederlandsche Architecten georganiseerd en op 28 en 29 December 1911 te *Amsterdam* gehouden. De talrijkheid der deelnemers en de belangrijkheid der voordrachten hebben de verwachtingen overtroffen. Met groote voldoening mogen de organiseerende lichamen op deze zoo geslaagde Conferentie terugzien.

Een opstel over ontsiering, door den Secretaris ter jaarvergadering van 1911 voorgelezen, werd gedrukt en in ruimen kring verspreid. De hoogleeraar Dr. L. Knappert te *Leiden* had de vriendelijkheid, in het Nieuws van den Dag een zeer sympathiek artikel over Heemschut te plaatsen. Met vergunning der Directie van dit blad zal dit artikel, door den schrijver welwillend afgestaan, van wege den Bond in druk worden verspreid. Den Hoogleeraar komt onze hartelijke dank toe voor wat hij ten bate van Heemschut deed.

Met leedwezen werd vernomen, dat de eigenaars van het onder den naam van „Torenzicht" bekende kasteeltje te *Poeldijk*, dit gebouw, een der weinige overblijfselen van oude kunst in het Westland, hebben afgebroken, omdat zij behoefte hadden aan uitbreiding van hun groententuin. Indien Heemschut bij tijds was gewaarschuwd zou het zeker een poging tot behoud hebben gedaan.

Na lezing van het jaarverslag werden enkele kwesties, daarin genoemd, nader besproken. De heer Berlage vroeg inlichtingen omtrent de wipbrug te Alkmaar en hoe het advies van Heemschut luidde, daar spreker een ijzeren wipbrug aesthetischer achtte dan een z.g. houten brug met ijzeren kern.

De heer Weissman deed mededeeling van zijn besprekingen te Alkmaar, doch wist niet hoe men de nieuwe brug had uitgevoerd. Hierna zou alsnog onderzoek worden gedaan.

De heer Van Boven besprak de slooping van het kasteel

„Poelwijk" en vroeg waarom „Heemschut" niet geargeerd had.
De Voorz. vraagt vooral tijdige inlichtingen omtrent dergelijke gevallen aan den bond te doen toekomen. Reeds vroeger heeft Z.E. de Minister van Bin. Zaken de burgemeesters aangeschreven hem in kennis te doen stellen met eventueele sloopingen van monumenten enz. Op verzoek van de vergadering zal met den Oudheidkundigen Bond overleg gepleegd worden hoe aan het ministrieele besluit meer kracht kan worden gegeven.
Gevraagd werd hoe gehandeld werd met het advies betreffende de watertoren te Zandvoort, uit het antwoord van den Voorz. bleek dat men het advies had gevraagd van de drie architecten die in het bestuur van Heemschut zitting hebben. (A. W. Weissman, K. P. C. de Bazel en J. H. W. Leliman).
Tijdens de vergadering werd de rekening en verantwoording over 1911 nagezien en goedgekeurd, terwijl ook in de begrooting geen wijzigingen werden aangebracht.
Hierna werd overgegaan tot het kiezen van twee nieuwe bestuursleden, de candidaten van A. et A. werden door het Bestuur ondersteund en vervolgens gekozen, zijnde de heeren Prof. Dr. H. Brugmans en D. F. Tersteeg. Uit het voltallig bestuur werd tot Voorzitter herkozen Mr. W. B. Buma te Huizum.
Hierna kwam in behandeling het voorstel van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst; A. et A; Bouwkunst en Vriendschap; de B. N. A. en de Ned. Oudh. Bond, om in de statuten op te nemen de volgende bepaling: „In beginsel treedt het Bestuur en het Dagelijksch Bestuur betreffende vraagstukken van behoud of bevordering van de Schoonheid in Nederland niet op naar buiten, alvorens het advies is ingeroepen van die leden (Vereenigingen) die op het desbetreffende gebied werkzaam zijn".
Het voorstel was vergezeld van eene uitvoerige toelichting, waarin o. m. gewezen werd op de kwestie der Amsterdamsche Poort te Haarlem, waarbij tegenstrijdige adressen aan den Haarlemschen Raad werden verzonden. Wil men gunstige resultaten, dan dient vooral samenwerking der bij Heemschut aangesloten vereenigingen gezocht te worden, waartoe het benoemen van commissies van advies wenschelijk verklaard werd.
De Voorz. verklaart, dat eene statutenwijziging op dit oogenblik niet mogelijk is, doch niettemin in de werkwijze van den Bond kan worden ingevoerd.
Na toelichting van het voorstel door de heeren S. de Clerq en J. Gratama wordt besloten voorloopig slechts een bouwkundige adviescommissie te benoemen, blijkt een dergelijke commissie practisch goed te werken, dan kunnen later ook voor een ander gebied commissies worden ingesteld.
Heemschut zal nu de vier bouwkundige vereenigingen verzoeken een afgevaardigde te benoemen, verder zullen behalve deze 4 leden nog de bouwkundige leden van het bestuur uit Heemschut in die adviescommissie zitting hebben.

J. R.

EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".

Op de *Eere-Prijsvraag „Godefroy"*, uitgeschreven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn een 21-tal antwoorden ingekomen onder de navolgende motto's:

1. Bij Geboomte . . . . . met 5 stuks teekeningen.
2. Piet die maekt 't, Jan die laek 't . . . . . „ 10 „ „
3. Kwadraat in dubb. cirkel . „ 9 „ „
4. Tempel der Muzen . . . . met 9 stuks teekeningen
5. 1912 . . . . . „ 7 „ „
6. Kongsie. . . . . „ 9 „ „
7. Ouke. . . . . „ 10 „ „
8. Kien . . . . . „ 10 „ „
9. Twee △ in cirkel . . . . . „ 10 „ „
10. E. P. G. in cirkel. . . . . „ 10 „ „
11. P. . . . . „ 9 „ „
12. In liefde bloeiend. . . . . „ 7 „ „
13. Sic . . . . . „ 9 „ „
14. N. . . . . „ 9 „ „
15. Architectenhuis . . . . . „ 7 „ „
16. C. . . . . „ 9 „ „
17. Onder Eén Dak . . . . . „ 10 „ „
18. Pied à Terre . . . . . „ 11 „ „
19. B. in twee kwadraten . . . „ 8 „ „
20. A^2 . . . . . „ 10 „ „
21. A. . . . . „ 7 „ „

In aansluiting aan het bovenstaande kan het navolgende alreeds worden medegedeeld:
De Jury heeft hare meening gevormd en stelt het Hoofdbestuur voor geen prijzen en medailles toe te kennen, maar aan den inzender van het ontwerp motto „Kongsie" te geven een belooning groot *f* 400.— en aan den ontwerper van het project-motto „Sic" een belooning groot *f* 200.—.
De tentoonstelling der ingekomen ontwerpen wordt gehouden in het Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam. Zij wordt geopend Zondag 18 Mei, ten 10 ure v.m.; om 1 uur wordt zij gesloten, waarna zij weer geopend is van Maandag 20 Mei tot en met Woensdag 29 Mei van 10 uur v.m. tot 5 uur n.m. Zondags van 10 uur v.m. tot 1 uur n.m. Toegang vrij.
De Afdeelingen der Maatschappij en andere bouwkundige Vereenigingen worden na 1 Juni in de gelegenheid gesteld de ontwerpen, ingekomen op deze prijsvraag, gedurende eenigen tijd ter expositie te verkrijgen. De projecten moeten vóór 1 Januari 1913 teruggezonden worden aan de eigenaars. Desbetreffende verzoeken te richten tot den Algemeen Secretaris, Marnixstraat 40, Amsterdam.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1911.

Vanaf Zondag 26 Mei zullen in het Genootschapslokaal de ingekomen antwoorden op bovengenoemde prijsvragen tot nader te bepalen datum tentoongesteld zijn.

HET BESTUUR.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Mag ik plaatsing verzoeken voor een ernstig bouwkundig belang? Wij Hollanders hebben van ouds zeer kleine en stijle trappen gemaakt. Dat hebben wij waarschijnlijk van den scheepsbouw geleerd.
Maar het is toch al te ergerlijk, dat dit euvel nog zoo sterk voortwoekert. Telkens als wij eenige stappen in het buitenland doen, voelen wij thuiskomende — bij vele openbare gebouwen, welke onhandige, slecht geproportioneerde trappen nog gemaakt worden!
Ik moet mijne waarde collega's daarop nadrukkelijk wijzen; want waarlijk het zijn niet altijd de minsten onder ons die zich wat te verwijten hebben!
Zoowel in Amsterdam als in Rotterdam zijn in de laatste jaren een paar monumentale gebouwen met granieten trappen opgericht die veel te stijl zijn, en die veel minder

Hoofdgevel van het Vredespaleis.

helling hadden kunnen hebben. Ik wil de namen der Bouwmeesters hier niet noemen!
Het Beursstation te Rotterdam heeft zoowel buiten als binnen sedert jaren zulke schandelijk slecht ontworpen trappen, die niet aan eischen voor openbaar verkeer voldoen, dat men zeker meent dat het publiek geen betere trap waard is.
En nu een kort voorschrift, dat ik aanbeveel aan alle bouwkundigen. In scholen, hotels raadhuizen, kerken, schouwburgen, mag een trap niet stijler zijn dan 16×30 cM. Buitentrappen dienen nog vlakker te liggen, bij voorbeeld 15×32 of 14×36 c.M.
Ik leerde van Prof. Morre te Delft het groote belang der trapverhouding; maar geen zijner regels is eenvoudig genoeg in de praktijk.
Van Prof. Gugel kreeg ik daarna dit tabelletje dat uiterst gemakkelijk te onthouden is:
Wij beginnen met 20×20 cM., trap onder 45° die de uiterste stijlte voor 't woonhuis geeft.
Als de aantreden 1 cM. grooter wordt, moet de optrede ½ cM. kleiner worden.
19.5×21 19×22 18.5×23 18×24 17.5×25 17×26 16.5×27.
Daarna moet de aantrede sterker toenemen, als volgt:
16. ×28.5 15.5×30 15. ×32 14.5×34 14. ×36
Deze vijf laatste verhoudingen heb ik gevonden, door op mijn reis van Amsterdam tot Budapesth op vele plaatsen de verhoudingen op te nemen. Hoewel ik persoonlijk ook wel grootere verhoudingen zou kunnen beklimmen met groot gemak, mag hiervan toch niet worden afgeweken, daar de meeste trappenklimmers korter beenen hebben dan uw waarlijk bezorgde collega

JOSEPH CUYPERS.

Aan de Redactie van „Architectura".

In het laatste nummer van „Architectura" stelt de heer J. J. Hellendoorn vele vragen betreffende de prijsvraagregelen en meent de handen uit de mouw te steken door het zenden van een ingezonden stuk, ter verkrijging van een door *hem* gewenschte, zoo spoedig mogelijke herziening dier regelen.
De prijsvraagregelen waren nog niet geheel vastgesteld of er werden verschillende bezwaren, die reeds bij de eerste behandeling in de vereenigingen genoemd waren op den voorgrond gebracht met het gevolg ten slotte dat op voorstel der P. P. C. daaraan tegemoet gekomen is.
Hoeveel moeite dit gekost heeft schijnt bovengenoemden heer onbekend te zijn. Ik heb hem dan ook op het grootste gedeelte van alle vergaderingen door de constitueerende vereenigingen, gehouden ter behandeling dezer regelen, niet gehoord.
Een weinig meer respect voor den arbeid van zijne collega's meen ik genoemden heer dan ook te mogen aanbevelen.
Ook betreffende krullen en klatergoud kan ik hem in

Zij- en Achtergevel van het Vredespaleis.

alle andere steden van Nederland dan Rotterdam een wandeling in overweging geven.
Geen werk van leden van den B. N. A. Ook in Rotterdam niet.
Maar de handen zijn thans uit de mouw.
Vol verwachting is O. V. R.
Rott. 13 Mei 1912.

WelEd. Heeren!

In uw geëerd orgaan „Architectura" van j.l. Zaterdag 11 dezer No. 19 komt onder: „Hollandsche Kunstenaars in Duitschland", door Joh. Gerber, de volgende zin voor: . . . . „De schildering stelt voor het ten offer brengen van zijn zoon *Jacob* door Abraham . . . .
Ik veroorloof mij de vrijheid u op te merken, dat de zoon van Abraham niet was *Jacob* doch *Izak*".
Jacob was een kleinzoon van Abraham. *Izak* is echter door zijn vader Abraham op den brandstapel gebracht.
Vertrouwende, dat u in de eerstvolgende aflevering van bovenstaande onjuistheid mededeeling zal doen, heb ik de eer te zijn: Uw dw. dn.,
Utrecht, 15 Mei 1912. G. Smits,
Bouwkundige.

BOEKBESPREKING.

„ALLES ELECTRISCH!"

Een gids voor leeken, die electriciteit willen gebruiken voor licht of kracht, zeer vrij bewerkt naar de bekroonde Duitsche uitgave van H. Zipp, door L. A. S. Rosman, e.i., uitgave van Van Mantgem & De Does, Amsterdam, 70 pag. pr. *f* 0.25. De schrijver behandelt in zes hoofdstukken de volgende punten: De verbreiding en het wezen der electriciteit, De belangrijkste toepassingen der electriciteit en hunne kosten, De electriciteit in woonhuizen, De electriciteit in winkels, magazijnen, restaurants en hotels, De electriciteit ten dienste der handwerkslieden en van het kleinbedrijf, en De electriciteit in het landbouwbedrijf. Het boekje bevat zonder twijfel tal van nuttige wenken en aanwijzingen en is daardoor wat het zijn wil, een gids voor den leek-verbruiker.

LEIDINGEN VOOR BLIKSEMBEVEILIGING OP HET VREDESPALEIS.

De firma Heringa en Wüthrich te Haarlem geeft in een kleine, geïllustreerde brochure een beschrijving met afbeeldingen van de door haar aangelegde *leidingen voor bliksembeveiliging op het Vredespaleis*.
„De buiten- en binnenmuren zijn van steen, de vloeren van gewapend beton, de kapspanten van ijzer, de goten, vorsten, hoek- en kilkepers van lood en alle dakversieringen, regenafvoerpijpen en dito vergaarbakken van koper.
Het afleiderssysteem is nu te splitsen in de volgende 5 deelen: 1. de natuurlijke opvangers; 2. de kunstmatige opvangers; 3. de natuurlijke geleiders; 4. de kunstmatige geleiders; 5. de grondverbindingen.
Als natuurlijke opvangers zijn alle looden dakvorsten, hoek- en kilkepers en koperen dak- en torenversieringen gebruikt en vormen deze, onderling door gegalvaniseerd bandijzer verbonden, een aaneengesloten geheel.
De groote toren wordt bekroond door een groot roodkoperen kegelstuk, eindigende in de windvaan, een aparte opvanger is hier dus evenmin als op den kleinen toren noodig. Aan de onderbinnenzijde van deze koperen mantels zijn de afvoerleidingen benedenwaarts verbonden.
De looden vorst over het geheele dak is door ons van afstand tot afstand metallisch aan de daaronder gelegen ijzeren kapspanten verbonden, welke weder rusten op den betonijzeren zoldervloer en aan het ijzer daarvan verbonden zijn; alle betonvloeren der diverse verdiepingen zijn nu door gebruik te maken van luchtkokers enz. onderling metallisch verbonden en de onderste vloer is weder met het grondnet in verbinding gebracht.

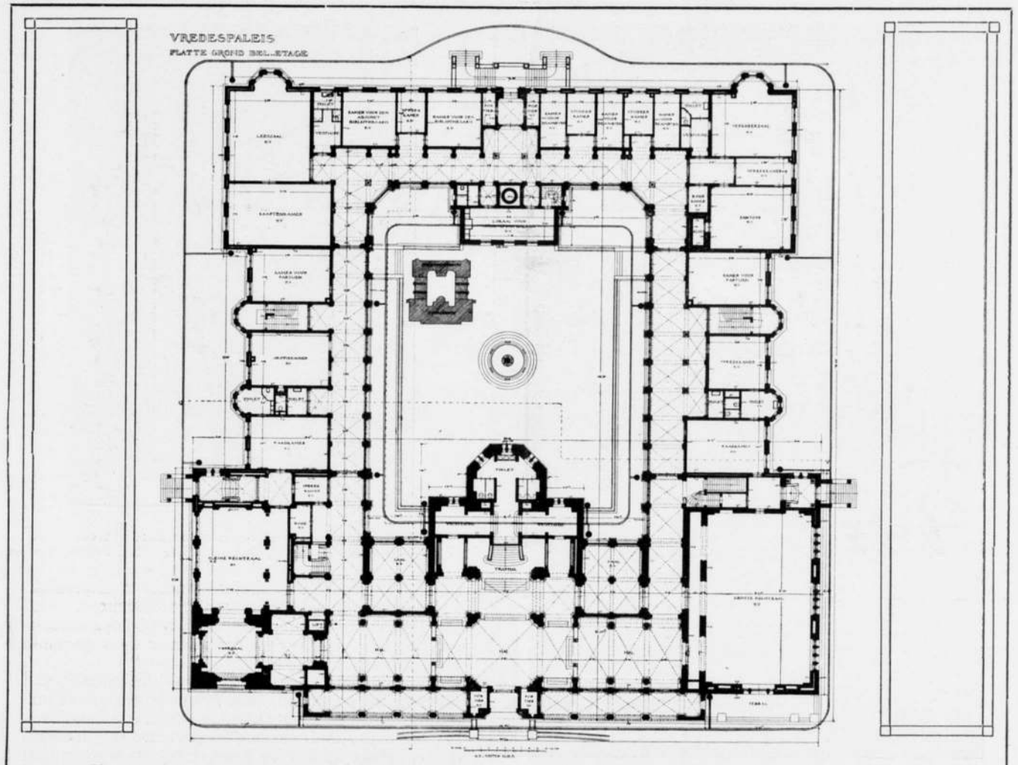

Plattegrond van het Vredespaleis met teekening van de grondbuizen, ringleiding en de verbindingen der afvoerbuizen.

Het centraal-verwarmingsstelsel in het gebouw, waarvan de radiatoren voor 't grootste gedeelte tegen de buitenmuren staan, is ook verdiepingsgewijze met de vloeren en dus met 't grondnet verbonden. De groote schoorsteen van de centrale verwarming is van beton ijzer en wij brachten hier bovenop een 5-tal korte puntjes (15 c.M.) aan, die met 't ijzer van 't beton verbonden zijn en aan de onderzijde weer aan 't grondbuizennet zijn aangesloten.
De op 't gebouw zichtbare groote schoorsteenen, welke meestal slechts voor 't architectonisch geheel dienen en 180 90 cM. meten, ontvingen alle 2 korte puntjes, welke 15 cM. uit 't cement uitsteken en dit tegen inwateren beschutten.
Binnen in den schoorsteen dalen beide opvangers tot op den vorst, waaraan zij verbonden zijn, af.
Vanaf den vorst is nu 't metaal aan de binnenzijde dus volkomen met elkander en met het grondnet in verbinding gebracht. Nu restte nog ditzelfde te doen voor de buitenzijde.
Zooals bekend heeft 't dak van 't Vredespaleis aan alle zijden vele kapelletjes, alle met lood bekleed en met koper bekroond, elk kapelspitsje (en er zijn er 148) levert een trefkans op, alle moeten dus onderling en aan 't grondnet verbonden worden.
Om dit te verkrijgen zijn vanaf de dakvorsten van afstand tot afstand gegalv. ijzeren banden loodrecht naar de looden goten gemaakt en zijn op deze verticale strooken horizontale aangebracht, langs het geheele dak aan alle zijden loopende en wel juist bij elke rij kapelletjes. Het metaal van elk kapelletje is nu aan deze strooken verbonden en zoodoende dus met den goot in verbinding gebracht. Het geheele enorme dak van 't Vredespaleis is dus als 't ware door een metalen kooi met zeer groote mazen aan alle zijden omgeven.
Daar nu het dak met lei bedekt is, was het uit een architectonisch oogpunt absoluut ontoelaatbaar deze honderden meters bandijzer over de leibedekking te leggen; want, hoe goed ook in de kleur der leien overgeschilderd, zouden de strooken toch altijd zichtbaar blijven, schaduw afwerpen en dus misstaan.
Hier blijkt nu dus de noodzakelijkheid de beveiliging reeds in het bouwplan op te nemen, want ware het bouwwerk reeds voltooid, dan was geen goede beveiliging meer mogelijk geweest zonder storing van het harmonisch geheel.
Nu ging dit wel en konden al deze strooken metaal *onder de leibedekking worden aangebracht op het houten dakbeschot*. Dit dakbeschot is daartoe enkele millimeters ingekroosd teneinde de leien vlak op 't hout te kunnen doen aanliggen.
Dat het hout, ingeval van bliksem inslag, vlam zal vatten is niet te vreezen en ook in de praktijk reeds bewezen.
Ook de natuur zelve geeft daarvan voorbeelden, daar

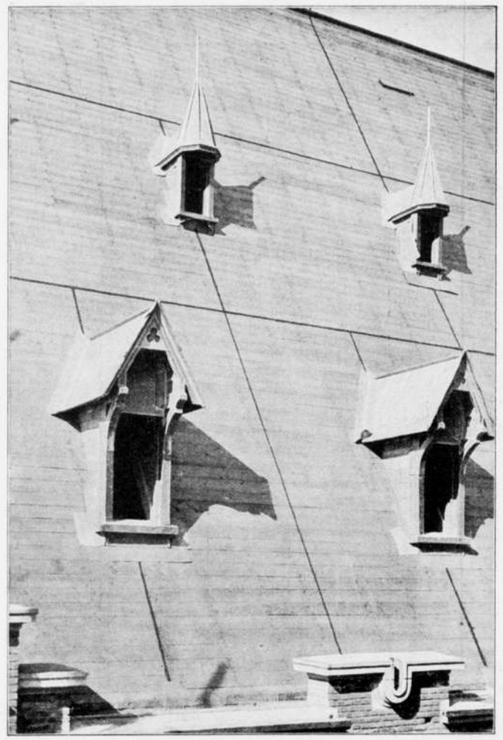

Gedeelte van de beveiliging der dakkapellen. Men ziet (de banden) dat 't metaal van elke kapel benedenwaarts met den goot in verbinding is gebracht; bij den goot is den looden overlap zichtbaar, waardoor 't gegalvaniseerde ijzer niet aan de buitenlucht komt.

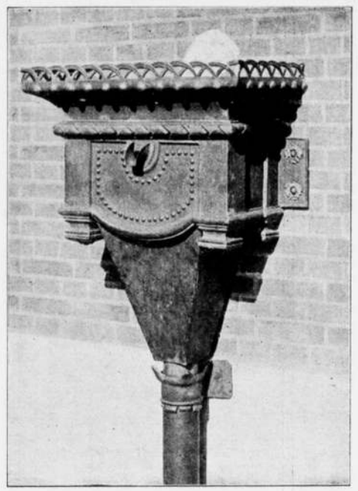

Koodkoperen regenwater-vergaarbak met dito afvoerpijp, welke tevens als bliksemafleiders dienst doen.

een getroffen boom bijv. nimmer brandsporen vertoont. Wel is mogelijk, dat enkele leien worden verbrijzeld, doch ook daarvoor is in dit geval de kans zeer gering, daar de afleidingscapaciteit van dit gebouw naar de aarde zoo enorm groot is dat de ontladingsstroom zich zoodanig zal verdeelen, dat eenige vernielende werking, op welk punt dan ook, ondenkbaar is.

Al deze metalen strooken eindigen dus in de looden goten, welke goten aan de binnen- en buitenzijde het gebouw nagenoeg geheel omgeven; daar waar echter dit doorloopend natuurlijk verband niet bestaat, is dit kunstmatig door ons tot stand gebracht, zooals bij den grooten toren bijv., waar de goten door een gebogen metalen stang in onderling verband zijn gebracht.

Op deze wijze vormen de goten aan de buiten- en binnenzijde dus een aaneengesloten ringleiding; overal waar het bandijzer aan deze goten of aan den vorst is gesoldeerd, is dit bandijzer met een looden strook overlapt, zoodat het bandijzer nergens aan de buitenlucht of vochtigheid komt, waardoor 't systeem op deze wijze vrijwel onvergankelijk is gemaakt. De torenafleiders, welke op 4 en 2 plaatsen in de torens naar beneden leiden, zijn ook met deze gootringleiding verbonden; eveneens de verschillende groote uitstekende zandsteenen sierstukken, welke alle een kort opvangertje bezitten.

De goten storten hun water in 18 rood koperen vergaarbakken, die hun voorraad door 18 zware rood koperen regenpijpen ontlasten.

Deze vergaarbakken zijn door ons alle aan de goten verbonden, zoodat de bliksemontlading aan de buitenmuren op achttien plaatsen den grond kan bereiken, terwijl, zooals reeds gezegd, aan de binnenzijde de ontlading zich over kapspanten, cementijzeren vloeren en centrale verwarming verdeelt en den grond bereikt.

Het grondnet bestaat nu uit een dubbele ringleiding van 1 ½ dms. gegalv. ijzeren gasbuizen op 30 cM. diepte in den grond verlegd. De buitenring ter lengte van plm. 360 meter om het Vredespaleis heen, de binnenring op de binnenplaats. De waterafvoerbuizen zijn aan de onderzijde metallisch met dit grondnet in verbinding gebracht, terwijl dit grondnet zelve weer verbonden is aan de terreinwaterleiding, zoodat de denkbaarst beste grondverbinding verkregen is. Het buizennet is zoo ondiep gelegd omdat de bovengrond, vooral tijdens een hevig onweer, nat is en dus de beste verbinding gewaarborgd is. Zoodra het uurwerk in den toren zal zijn aangebracht, moet ook dit aan den afleider verbonden worden. Omtrent de betonvloeren dient nog te worden opgemerkt, dat deze niet over hun geheele uitgestrektheid uit één aaneengesloten geheel bestaan; zij zijn uit vele metallisch niet samenhangende deelen vervaardigd. Door ons zijn nu al deze vloeren onderling met elkaar metallisch verbonden.

Het is de redactie aangenaam reeds nu enkele afbeeldingen van het Vredespaleis te geven met het oog op een excursie welke bij het bestuur in voorbereiding is.

INHOUD: Huldiging van Dr. P. J. H. Cuypers. — Het Kunstenaarshuis te Amsterdam. — Bond „Heemschut". — Eere-Prijsvraag „Godefroy". — Genootschapsprijsvragen 1911. — Ingezonden. — Boekbespreking. — Leidingen voor bliksem beveiliging op het Vredespaleis.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 21. ZATERDAG 25 MEI 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

HET 70-JARIG BESTAAN V. D. MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

DONDERDAG 22 Mei j.l. vierde de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst haar 70-jarig bestaan, zooals Candidus het noemde: „die het jaartal des Psalmists verkreeg".

Doch hoe merkwaardig dit jaartai ook in een menschenleven is, wilde de jubilarisse deze herinneringsdag slechts een bescheiden karakter laten dragen met het oog op de plannen bij het 75-jarig bestaan.

Dit neemt niet weg, dat de dag van gisteren toch een eenigszins feestelijk karakter droeg door een bijeenkomst, ook voor genoodigden, waarop de feestrede werd uitgesproken door prof. Henri Evers.

Voordat deze het woord verkreeg, opende de voorzitter, de Heer A. Salm G. Bzn. met een rede waarin hij een overzicht gaf van de werkzaamheden in het laatste tiental jaren, dankbrengend aan allen, die zich verdienstelijk maakten.

Hierna had onze voorzitter gelegenheid met een hartelijk woord als hulde van ons Genootschap een laurierkrans te overhandigen.

Daarna sprak de voorzitter van „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, de Heer Alb. Otten. Ook hij bood een groene krans aan.

Na afloop van de rede van Prof. Henri Evers verzamelden zich vele leden en genoodigden, waartoe ook uw voorzitter en secretaris de eer hadden toe te behooren aan een feestdisch in het „paviljoen", waar nog vele hartelijke woorden werden gesproken. Als hoogtepunt van den avond hadden de feestelingen de hooge eer, Pieter Post een oogenblik in hun midden te hebben. Hij verwaardigde zich voor deze gelegenheid uit de Elyseesche Velden af te dalen en ingelicht door „Candidus" zijn indrukken van wat hij nu zag in Amsterdam uit te spreken. Wat hij zeide laten wij hier in extenso volgen:

PIETER POST HERLEEFD.

UYT 't Elyseesche velt ben ick op aerd gekomen
En heb mijn wegh aenstonds naer Amsteldam genomen,
'k Ging daedlyck naar den Dam en trad in het Stadhuys,
Al seyde men mij daer: „de Heeren syn niet thuys."
Wat isser toch geschiet met 's Werelts achtste Wonder,
Dat 't so verandert is van boven en van onder?
Wie heeft er in 't gebouw, soo heerelijck gewrocht,
De kruyscasyns vernielt, de schotten aengebrocht?
Wie dorst de tralyen te lichten uyt haer voeghen?
Waer sijn de Heeren heen, wier reden en genoeghen
Sich eenmael toonden hier in menigh wijs besluyt?
Iek sie het al, het is met Aemstels grootheyt uyt.
't Is waer, se staen er nogh, de trotse marmermuren,
Sij sullen seeckerlyck veel eeuwen oock verduren,
Maer 't wort toch noodigh, dat het negende verschijn,
Om 's achtsten wonderwerx nakomelingh te sijn.
Comt aen, wie isser nu van 't wonderwerck de vader,
Wie isser die 't vermagh? Hij trede ijlings nader,
Hij toone, sonder schroom, dat hij de const besit,
Om yets te maecken, dat sich meten can met dit.
De Heer van Randenbroek, de Architect Van Campen,
Die eens myn meester was, beleefde heel wat rampen,
Doch nimmer sulck een ramp, als hem nu overquam
Door 't schenden van syn werck, 't Stadhuys van Amsteldam.
Wat deed de nasaet nu, om desen Helt te eeren,
Van wien heel Nederlant wel-bouwensconst mocht leeren?
Men doopte met sijn naem een nare achterstraet,
Waerin geen enkel huys, den meester waerdigh, staet.
't Is waer, ick sagh se wel, d'ansienlijcke gebouwen,
Wier gevels, seggen sij, sijn reglen onderhouwen.
Maer 't was voor my, eylaes, een misselijck gesicht,
Waer kreghen, vroeg 'k mij aff, die brodders onderricht?
Geen nyeuwen trant vermocht de nyeuwe euw te maecken:
Dus sprack men, daer tot nu de meesters nogh ontbraecken,
En de gemeyne man, die 't zeggenschap tans heeft,
Slechts om een volle buyck, doch niet om const meer geeft.
Wel heeft men 't vaeck beproeft met stylen uyt 't verleden,
Maer socht, vergeefs, een trant off bouwstyl, die voor 't heden,
Vermocht te geven, wat de oude vroeger gaff.
Selfs van Palladio en Scamozzi keeck men aff,
En dacht: als ik de const naer hen laat overhellen,
Dan sullen rijcke lien my seeker veel bestellen.
Maer ay, wie sietter niet, wat hier of ginder schort?
Voorwaer de const die suft of schiet, eylaes, te cort.
Wat vint mijn oogh, als 't waert door Aemstels oude veste,
Al bouconst uitgevoerd! Maer als ick dan ten leste
Mijn blick richt naer den Dam, aenschouwt het een gesicht,
Soo vreempt als 'k nimmer sagh, daer 't al in puynen light

Gesloopt en neêrgeploft. Waer is de Beurs gebleven
Die d' Keyser van de const had Amsteldam gegheven?
Waer 't Huijs stond onder 't Zeyl staet nu een vreemt gebou,
Doch 'k hoorde seggen dat m'oock dit haest sloopen sou.
De Vismarckt is gansch wegh, geen Damrack meer 't aenschouwen,
En waar ick ga off sta sie 'k bouwsels off sie 'k bouwen.
't Is wel een andre tijt, dan toen ick leefde op aert,
Wie sal er zeggen wat de toecomst eens nogh baert?
Sal Nederlant dan weêr wel-bouwensconst verwerven,
Off... sie 'k den lamfer reets en light de const op sterven?
Geen ghilt bestaet er meer, dat goede meesters queeckt,
't Is nu de ambachts-const, waervan een yeder spreeckt,
Schoon 't ambacht is noch const, maer anders niet dan teecknen.
Een architect moet nu vooral goet connen reecknen,
Dan maeckt men hem tot Delff „bouwkundig inghenieur".
Helaes, men seght van my, dat ick de oude sleur
En cuyten-broeck meteen in Neêrland com herstellen.
Maer can ick 't helpen dat, wie lanthuysen bestellen
Myn trant verkiesen, en niet wat men heden maeckt?
Ist waer, dat meesters sijn gansch van de wijs geraeckt,
Bij 't geven wat men vraegt, 'k sal 't haer niet euvel duyden,
Oock in mijn tijt heb ick wel dickwijls om de luyden
Tot clant te krijghen, heel wat moeyte moeten doen.
Mijn Heer Van Campen, schoon een man van groot fatsoen
En singulier begaeft voor syne hooghe stellingh,
Heeft dickwijls last gehadt en akelighe quellingh
Wijl hij niet naar der Heeren pijpen dansen wou:
Daen Stalpaert nam het met de const wat minder nauw.
De Helt van Randenbroeck is sonder roem ghestorven,
Maer Stalpaert heeft veel gelt en groote eer verworven,
Ick vrees met groote vrees, dat 't nu noch oock soo gaet,
En dat men, als weleer, in stadt gelijck in staet,
Geen haver geeft aen 't paert, dat meest se sou verdienen.
'k Denck hier aen Rotterdam. Daer sijn se met haer tienen
Genoodicht tot een kamp voor 't bouwen van 't Stadhuys:
Maer wie 't het beste con kreegh geen uytnooding thuys,
Vant tiental coppelt men er vier aeneen tot paren,
Alsoft s'alleenich niet tot 't werck bequaem en waren.
Tweemael twee sielen dus, soo gloênd aaneen gesmeet,
Te saem geschaeckelt vast, dat later niemand weet
Wie dat van 't geesteskint de vinder is en vader.
Wat seggen van dit al de bou-constnaers te gader?
Sij dencken seecker veel, doch houden meest haer mont,
Wat seer verstandigh is, want seght men niet met gront
Dat spreecken silver is, en 't stille-swijghen gulden?
En is 't veel beter niet, dat andren onrecht dulden,
Dan dat men selve sich profijten siet ontgaen?
Maer 'k magh hier niet te langh op aerde blijven staen,
'k Moet weêr ten hemel in, naer d'Elyseesche velden.
Doch eer 'k daerheen vertreck, en zetel bij de helden,
Wil 'k nogh mijn hulde biên aen deese Maatschappij,
Die 't jaertal des Psalmists verkreegh en die nu bly
Haer jubelfeest gedenckt by 't klincken der bocalen.
O moge sy met lust haer honderdtal nogh haelen!
Met d'Heer Van Zuylichem wensch ick haer tot besluyt:
Vreê sij hier eeuwich in, en onvreê eeuwich uyt.

„CANDIDUS".

De 1e Secretaris: JAN DE MEIJER.

BOEKBESPREKING.

VORMHARMONIE DOOR J. H. DE GROOT, UITGAVE VAN WED. J. AHREND & ZOON'S, BOEKHANDEL EN UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ., 212 pag., *f* 3.90.

Elk verschijnend boek met een inhoud van datgene waarnaar wij uitgaan, is een nieuwe vreugde. Wat van die vreugde per slot als gewin te boeken valt, wordt bepaald door veel en velerlei elementen, zoowel in den lezer als in den schrijver.
Dit boek is gewin voor den naarstigen lezer; moge het dit worden voor schrijver en uitgever eveneens.
Elk boek wil de voorziening zijn in een zekere behoefte; het ontstaat uit een zekeren drang. Soms blijkt de behoefte uit de vraag en dan ontstaat anderzijds de drang om aan de vraag te voldoen. Veelal ook is alleen de drang om te geven aanwezig, ongeacht behoefte of vraag. In hoeverre voor dit boek van behoefte sprake kon zijn is moeilijk te beoordeelen, vraag zal er slechts weinig naar geweest zijn. Het is, naar 't ons wil voorkomen, geheel het product van den drang naar geven, het geven van hem die van een zekere materie meer heeft dan vele anderen en die anderen van het zijne wil meedeelen.
Als zoodanig hebben wij deze uitgave toe te juichen. Het gegevene worde dankbaar aanvaard door velen die er hun voordeel mee doen in het belang van ons aller gemeenschappelijk ideaal; het ideaal, dat wij arbeidende nastreven.
Reeds eenige maanden geleden verscheen van dezen schrijver het werkje „Kleurharmonie". Het is bedoeld te behooren bij „Vormharmonie". Beiden vormen een geheel.
Het doel dat de schrijver zich voorstelde was in de eerste plaats te onderzoeken hoe *eenheid* is te brengen in een aantal vormen of kleuren. Voor bouwkunst komt dat in hoofdzaak neer op vormterrein, hoewel het tweede, bijna even belangrijk, element daarvan natuurlijk niet te scheiden is. Schr. vraagt zich af hoe een aantal elementen of onderdeelen, (b.v. ramen, deuren, dak, schoorsteen, enz.) zijn te verwerken tot een groot en goed geheel, (het gebouw), en somt dan een reeks van middelen op die dienstig kunnen en moeten worden gemaakt om eenheid tot stand te brengen. „Om vormen tot een harmonisch geheel te vereenigen moeten deze tot elkaar betrokken worden". Vormen kunnen tot elkaar betrokken worden o.a. doordien ze iets met elkaar gemeen hebben in: richting, evenwijdigheid, centraliteit, concentriciteit, gelijkheid, gelijkvormigheid, proportie, evenwicht, symetrie, enz.; verder kan betrekking aanwezig zijn naar het ontstaan, naar den tijd, enz. Over enkele der opgesomde middelen als gelijkvormigheid, richting, evenwicht, verschenen reeds vroeger eenige boekjes van dezen schrijver. Wij brengen slechts in herinnering „Driehoeken bij ontwerpen van ornament" en „Evenwicht". In „Vormharmonie" worden beknopt de genoemde middelen behandeld; terwijl de schr. er op wijst dat voor elk afzonderlijk geval eene bizondere studie vereischt wordt om eenheid te brengen in de samenstelling en tevens dat met de genoemde middelen het terrein niet is uitgeput. De gegeven middelen worden aan verschillende ontwerpen toegelicht; terwijl wij bij elke teekening aangewezen vinden van welke vormkoppelingen in hoofdzaak bedoeld wordt gebruik te maken; dus de toepassing naar den aard.
Het vorenstaande lijstje geeft een aantal middelen om vormen voor het oog en het gevoel bevredigend samen te koppelen. Bij *richting* denke men aan de beide hoofdrichtingen die deels het karakter van sommige stijlperioden typeeren, bij *centraliteit* b.v. aan de straling of porring in den gemetselden boog, enz. In den boog immers is het vraagstuk opgelost van een aantal eenheden, als gewone baksteenen zijn, zoowel aesthetisch als practisch tot één geheel te vereenigen. Centraliteit is daartoe het middel.
Het doel van elk vormkunstenaar zal steeds zijn eenheid te brengen in zijn samenstelling, en ieder laat zich daarbij in de eerste plaats leiden door zijn gevoel. De schrijver erkent zelfs een opperste leiding van het individueel gevoel; doch zegt tevens: er zijn inderdaad regels waarnaar het gevoel oordeelt.
Waar ons zelf de gelegenheid, vaak ook den tijd, ontbreekt om allerlei middelen en regels op te sporen, die ondergeschikt aan het gevoel, de visie kunnen leiden bij het ontwerpen, daar kan het ongetwijfeld zijn nut hebben een aantal als leiddraad verzameld en toegelicht te zien.
Over *evenwicht* sprekende verwijst de schr. naar zijn werk „Evenwicht in Architectuur", dat in ons orgaan verscheen en daarna afzonderlijk werd uitgegeven door Van Mantgem en De Does bij wie het nog te verkrijgen is. In volgende hoofdstukken stelt de schr. een aantal vragen en behandelt deze achtereenvolgens filosofisch en wiskunstig; doch daarnevens de practische en eenvoudige uitvoerbaarheid. Voor de vragen b.v.: hoe verbind ik *harmonisch* een punt met een lijn, een lijn met een lijn, een vorm met een vorm, enz. enz. geeft de schr. evenzoovele bruikbare oplossingen, waaronder heel oude; doch ook tot heden onbekende en zeer verrassende, die de belangrijke hoedanigheid bezitten van te zijn direct mechanisch uitvoerbaar. Het boek bevat een keur van voorbeelden aan de practijk ontleend, b.v. voor de constructie van bogen over een bepaalde spanningen met een gegeven hoogte, zóó dat van den cirkelboog geen gebruik te maken is en men aangewezen zoude zijn op den getermijnden boog, waartegen de schr. ernstige bezwaren heeft; hoofdzakelijk op grond hiervan dat deze boog de combinatie is van verschillende lijnen en zonder bezwaar met een lijn kan worden volstaan.
Hierbij treffen wij o.m. een paar geheel oorspronkelijke oplossingen aan, die wij van waarde achten. De verkregen lijnen zijn vaak van een verrassende schoonheid, niet alleen; doch openen, naar ons inzicht, den weg tot tal van andere resultaten.
De schrijver maakt de veronderstelling dat inderdaad sommige, wellicht vele, der door hem gegeven aanwijzingen in allerlei tijden gebruikt zijn. Zoo acht hij mogelijk dat vormen als fig. 63, gelijkende op den Engelschen tudorboog, de Indische spitsboog, de Gotische boog en de lage spitsboog der Hollandsche vroeg-Renaissance tot dezelfde soort lijnen behooren als deze. De vraag is echter of daarvan dan niets tot ons zou zijn gekomen uit die tijdperken. De schrijver wil een eventueel zoek raken dezer grondconstructies aan het bestaan van gilden-geheimen toegeschreven zien en vindt steun voor dit vermoeden in enkele aanwijzingen geput uit overleveringen. Een enkele bepaalde aanwijzing treffen wij aan bij de constructie van een kolomschacht. (fig. 35 en 61)
Ieder onzer zal bekend zijn met de wijze waarop dikwijls in de werkplaats cirkelbogen beschreven worden door middel van een driehoekig lattenstelsel. In fig. 13 geeft de schr. iets dergelijks; doch toont daarbij aan dat op deze wijze een oneindig aantal andere lijnen te trekken, dus andere vormen te verkrijgen zijn. Van deze uitkomst heeft hoogstwaarschijnlijk niemand onzer vermoeden gehad. Met enkele der gevonden lijnen maakt de schr. een reeks meer of minder geslaagde ontwerpen, welke echter meer dan voldoende zijn om tot spoorslag te dienen voor den ernstigen werker die op dit thema door wil gaan.
Wij vinden voorbeelden van vlakornament, van architectuur, van nijverheid, zelfs van schilderkunst. Veelal ligt aan deze ontwerpen een streng doorgevoerd systeem ten grondslag. De schr. redeneert daarbij aldus:
„Is eens een lijn of meerdere, een punt of meerdere gegeven, dan is men niet meer vrij in de keuze van lijnen en punten die daarbij gevoegd moeten worden om een harmonisch geheel te vormen. Heeft men nu een basis of richtsnoer waaraan alle toevoegsels moeten gehoorzamen, dan steekt men, zacht uitgedrukt, veiliger van wal; doch men raadplege daarbij steeds het gevoel".
Als tegenstelling van dit systematisch ontwerpen geeft het boek in de figuren 32, 33 en 117 (wellicht meerdere) voorbeelden van vrije schepping, waarbij echter wel eenig harmonisch beginsel heeft voorgezeten.
Het hoofdbeginsel van dit werk over „Vormharmonie" is o.i. aldus samen te vatten: „Twee of meer vormen die een samenhangend geheel zullen uitmaken, moeten tot elkaar betrokken worden; evenzoo moeten in een kleursamenstelling de kleuren tot elkaar betrokken worden of zijn." Voor het demonstreeren van deze wet geeft de schr. een uitgebreid aantal illustraties, die elk voor zich in het aangegeven verband de waarde van het werk helpen verhoogen. R.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

In het nummer van 18 Mei van „Architectura" las ik het ingezonden stukje van den Heer Jos. Cuypers over trappen.
Waar ik altijd mijn bizondere aandacht heb geschonken aan dit belangrijk onderdeel van een bouwwerk, wekte natuurlijk ook dit stukje mijn belangstelling, doch niet mee kunnende gaan met de daarin ontwikkelde denkbeelden, voel ik mij gedrongen met een enkel woord daartegen op te komen.
Ik kon niet beoordeelen of in 't buitenland in *'t algemeen* de trappen beter geconstrueerd worden dan hier te lande (eene ervaring juist dezer dagen in 't buitenland opgedaan zou mij, generaliseerende tot eene tegenovergestelde conclusie leiden), doch dat in 't algemeen hier te lande weinig systematisch te werk wordt gegaan bij het maken van trappen is niet te ontkennen en bleek mij herhaaldelijk, wanneer ik daarover met collega's sprak.
Of echter de wenken en de maten door den Heer Cuypers gegeven van veel systeem getuigen, waag ik te betwijfelen. Uitgangspunt voor hem schijnt te zijn, dat de *gemakkelijkheid* van een trap klimt met het dalen van de helling en toch is dit niet juist. De *gemakkelijkheid* (en *daarop* komt het bij een trap in de eerste plaats aan) hangt in veel hooger mate af van de juistheid der *verhouding* tusschen op- en aantrede. Daarmede wordt niet gezegd, dat de steilte van een trap van geen invloed is, doch dat deze *niet* domineert en een schijnbaar steile trap toch zeer gemakkelijk kan zijn in 't gebruik.
Wel bestaat er echter een nauw verband tusschen de helling van de trap en het *gevaar* bij het gebruik ervan en het is dan ook logisch, dat trappen, die door veel personen tegelijk gebruikt moeten worden, waarbij men dus in zijne bewegingen belemmerd wordt, zooals in schouwburgen, kerken, scholen, en dergelijken, geen al te groote helling mogen hebben.
Ook is het uit een aesthetisch oogpunt gewenscht, om in monumentale gebouwen geen al te steile trappen te maken, ofschoon hierbij in de eerste plaats van invloed zijn te achten, de aard van het gebouw en het gebruik

dat van de trap wordt gemaakt, en dan zou een te luie trap, hoe fraai van aspect ook, wel eens kunnen blijken eer een gebrek dan een deugd te zijn.
De grens tusschen lui en steil is bovendien moeilijk te trekken, tenzij wij een hoek van 45° zijnde het midden tusschen horizontaal en verticaal als zoodanig aannemen. Ik kan mij echter voorstellen, dat een trap van grooter helling dan 45°, mits met een juiste verhouding tusschen op- en aantrede voor bepaalde soorten van gebouwen zeer bruikbaar en niet te steil is te achten, terwijl in andere gevallen een hoek van 30° nog niet lui genoeg is. Elk geval dient op zich zelf beschouwd te worden, daar ook de algemeene aanleg, breedte, vorm en ligging van de trap van invloed zijn bij de bepaling der verhouding tusschen op- en aantrede. Het stellen van normen voor bepaalde soorten van gebouwen is daarom niet veel meer dan een slag in de lucht.
De verhoudingscijfers, die de Heer C. van den Heer Gugel leerde, zijn beslist af te keuren. Met alle respect voor de groote gaven van genoemden professor moeten we toch buiten kijf op dit punt meer autoriteit toekennen aan prof. Morre, die van het trappenvraagstuk eene zeer uitvoerige en speciale studie maakte en die als gevolg daarvan, aanbeval de zeer eenvoudige verhoudingsbepaling volgens de z.g. lijn van Joseph Sederl, welke het uitvloeisel is van een uitgebreid empirisch onderzoek van een groot aantal bestaande trappen.
Deze lijn is een parabool van 201 m.M. pijl en 640 m.M. halve koorde. Abscis en ordinaat van elk punt van de lijn geven de bij elkander behoorende aantrede en optrede.
Eigenaardig is, dat de vijf laatste getallencombinaties, die de Heer Cuypers op zijn reis vond vrijwel op de lijn van Sederl liggen.
Stelt men de getallencombinatie van prof. Gugel grafisch voor, dan vallen de gevonden punten een heel eind buiten de lijn van Sederl. Een lijn door deze punten getrokken maakt met de lijn gaande door de punten, die de Heer C. zelf vond, een hoek, en nu is het toch duidelijk, dat er geen enkele aanleiding is, om aan te nemen, dat de geleidelijke wijziging in de verhouding tusschen op- en aantrede, welke uit de lijn door de laatstgenoemde punten blijkt op een bepaald punt plotseling van aard en grootte zou veranderen.
De door prof. Gugel gegeven verhoudingen zijn afgeleid uit de formule 2 optrede + 1 aantrede = 62 cM., doch deze formule, hoewel veel gebruikt, geeft niet in alle gevallen een juiste verhouding, wat de lijn van Sederl blijkens de ervaring wel doet.
Gedurende mijn practijk heb ik altijd van deze lijn gebruik gemaakt, en er immer zeer goede resultaten mede bereikt, zelfs in gevallen waarin ik verplicht was zeer steile trappen te maken.
Ik zou dus alle collega's willen aanraden zich vooral niet te storen aan zoogenaamde normen omtrent de helling van trappen in bepaalde soorten van gebouwen doch voor elk geval zelf te bepalen welke helling een trap hebben moet in verband met het gebruik, dat ervan gemaakt moet worden en beslist niet te gebruiken, de verhoudingscijfers van prof. Gugel, doch in de plaats daarvan éénmaal de lijn van Jozef Sederl te teekenen en deze altijd te raadplegen bij het vaststellen van op- en aantrede van een trap.
Voor belangstellenden heb ik enkele exemplaren van de lijn in lichtdruk beschikbaar.

C. N. VAN GOOR.

Rotterdam, 22 Mei 1912.

Geachte Redactie,

Mag ik een enkele opmerking maken naar aanleiding van de overigens uitnemende wenken door den heer Jos. Cuypers in het vorig nummer gegeven voor verhoudingen van trappen in openbare gebouwen? Daarin wordt van „scholen" gesproken, in eén adem met hotels, raadhuizen, kerken en schouwburgen, waarvan de trappen een aantrede van minstens 30 c.M. moeten hebben. Tenzij de schrijver alleén scholen voor Middelbaar en Hooger Onderwijs heeft bedoeld, moet ik met hem van meening verschillen, want naar mijne ervaring - en ik mag daarin eenigszins medespreken - mogen de traptreden in gebouwen van Lager Onderwijs, geen meerdere breedte hebben dan 26 c.M., bij een optrede van 16½ à 17 c M. Wordt deze breedte overschreden, dan zijn die trappen vooral voor kleinere kinderen met hunne korte pasjes, te vermoeiend. In Duitschland zag ik meermalen schooltrappen met aantreden van 30 c.M. en meer en altijd viel het mij op, dat sommige kinderen niet zonder inspanning boven kwamen, terwijl de kleinste onder hen van den nood een deugd maakten, door telkens met de beide voetjes op elke trede steun te zoeken; zooveel treden zooveel bordessen dus. Dit is toch niet de bedoeling van een trap?

Hoogachtend, INGENOHL.

AMERIKAANSCHE BEROEPSPRINCIPIËN.

Waar in den vorigen jaargang van ons weekblad de Amerikaansche prijsvraagregelen gepubliceerd werden en de belangrijkheid dier regelen door velen onzer leden erkend werd, zoo is naar mijne meening ook van belang, kennis te nemen van de circulaire, die door het Amerikaansche architecten instituut onder aandacht van zijn leden werd gebracht en betrekking heeft op het bouwkundig beroep en zijn etische voorschriften.
De inhoud dier circulaire luidt als volgt:
Het architectenberoep eischt bij zijn uitoefening, groote ernst, zakenkennis en artistieke gaven; aan den architect worden financieele regelingen toevertrouwd waarbij zijn eer en voorstellen boven eenige verdenking moeten zijn; hij handelt als deskundig adviseur voor zijn client en zijn advies moet zonder nevenbedoelingen zijn; hij is belast met de onpartijdige regeling der juridische verhoudingen tusschen client en aannemers; hij moet doordrongen zijn van de zedelijke verplichtingen tegenover collega's en ondergeschikten en ten slotte beoefent hij een beroep dat groote verantwoordelijkheid eischt ten opzichte van het publiek. Deze verantwoordelijke plichten kunnen niet verlicht worden, tenzij zijne denkbeelden, leiding en talent eerbied en vertrouwen verdienen.
Daar 't niet mooglijk is voorschriften te geven voor alle bijzondere verplichtingen van den architect ten opzichte van zijne clienten, aannemers, het publiek, enz. zoo zullen de volgende principien toch als leiding kunnen dienen.
1. Het standpuut van den architect. — De verhouding van den architect tot zijn client is die van deskundig adviseur, wanneer zijn client en een aannemer een contract hebben gesloten en hem daarin aanwijzen als officieel beoordeeler van de condities, dan ontstaat eene verhouding.
2. Voorloopige teekeningen en begrootingen. — Wanneer de architect zijn werkzaamheden aanvangt, dient hij zijn client te wijzen op de belangrijkheid van voldoende tijd voor het gereed maken der teekeningen en begrootingen. Indien zulks verlangd wordt is de architect verplicht voorloopige begrootingen te maken, doch hij heeft hierbij zijn client te wijzen op de betrekkelijke waarde van zijn schetsbegrooting en dat juiste becijfering alleen mooglijk is na voltooiing der plannen en het bestek.
Indien geen bindende kostprijs door den client wordt opgegeven voordat de plannen voltooid zijn, dan zal de architect de bevoegdheid hebben dusdanige toevoegingen te doen die hij noodzakelijk acht.
3. Werkzaamheden betreffende toezicht en expertise. — Voor alle werkzaamheden uitgezonderd de eenvoudigste is 't in het belang van den lastgever dat een opzichter of teekenaar de werkzaamheden controleert.
In vele gevallen zal 't voor den lastgever wenschelijk zijn zich van speciale adviseurs op technisch of aesthetisch gebied te bedienen, waarop de architect de aandacht heeft te vestigen.
De ondervinding van den architect zal 't mooglijk maken de juiste personen aan te wijzen en zullen deze ook onder zijn hoofdleiding gesteld worden, ofschoon de honoreering door den lastgever geschiedt.
4. Honorarium. — De honorariumtabel van het Instituut is te beschouwen als een juist minimum van honoreeren. De plaats of aard van het werk, de kwalitieve waarde van zijn diensten, het practische inzicht of andere omstandigheden rechtvaardigen somtijds een hoogere kostenberekening dan in de tabel aangegeven.
5. Honoreering van expertise. — Indien de architect expert werkzaamheden verricht welke in betrekking staan tot prijsvragen of anderszins, zal hij een honorarium ontvangen dat in verhouding staat met de verantwoordelijkheid en de aard van zijn diensten.
Geen van zijn verplichtingen als architect zal hij met meerdere nauwgezetheid moeten verrichten en de eer van het beroep staan in nauw verband hiermede. Onder geen voorwaarden mogen experts wedstrijdbekroningen met een ander deelen of aannemen.
6. Keuze van aannemers en inschrijvers. — De architect zal den cliënt adviseeren omtrent den keuze van aannemer en zijn oordeel over het contract geven.
Door slechts betrouwbare inschrijvers uit te noodigen en de opdracht slechts aan aannemers te gunnen, die betrouwbaar en zaakkundig zijn, beschermt hij de belangen van zijn cliënt.
7. Verplichtingen tegenover de aannemer. — Wanneer de architect beoordeelt of zijne plannen en berekeningen juist worden uitgevoerd, heeft hij zorg te dragen dat zijne teekeningen en berekeningen volledig en nauwkeurig zijn; en hij zal nooit den aannemer aansprakelijk kunnen stellen voor abuizen in zijn werk(architect) of trachten de verantwoordelijkheid van zich af te schuiven door onbegrensde bepalingen in het contract of bestek.
8. Belangen bij bouwleveranties. — De architect mag direct nog indirect belang hebben bij de bouwleveranties. Indien hij financieel betrokken is bij eenig bouwmateriaal, zal hij 't niet beschrijven of gebruiken zonder voorkennis en toestemming van zijn cliënt.
9. Accepteeren van provisie of gunstbewijzen. — De architect zal geen provisie of eenig stoffelijk gunstbewijs van een aannemer of ander belanghebbend persoon mogen ontvangen, dan slechts van zijn cliënt.
10. Aanmoediging van goede arbeidskrachten. — De grooteinvloed en macht van den architect zullen met juist oordeel gebruikt moeten worden. Omdat hij slecht werk moet veroordeelen, zal hij goed werk moeten bevorderen. Intelligente teekenaars en arbeiders die van goed inzicht blijken geven, zullen beloond en aangemoedigd moeten worden en de architect moet blijk geven zijner waardeering ten opzichte van het beroep en de werkzaamheden van den ambachtsman.
11. Aanbieding van gratis diensten. — 't Zoeken naar een eventueele client en hem beroepsdiensten zonder vergoeding aan te bieden, ondanks de waarborgen van persoonlijke of privé zakelijke betrekkingen, leidt tot het verlagen van de waardigheid en de stand van het beroep en is te veroordeelen.
12. Adverteeren. — Adverteeren leidt tot verlaging van de beroepswaardigheid en is dus te veroordeelen.
13. Reclame op gebouwen en 't gebruik van titels. — 't Plaatsen van den naam van een architect op een in aanbouw zijnd gebouw is te veroordeelen, doch een eenvoudige naamaanduiding na voltooiïng van het bouwwerk heeft de instemming van het Instituut.
Het gebruik der initialen van het lidmaatschap van het Instituut is aan te bevelen bij iedere beroepsdienst en dient mede tot verspreiding van de eer die het gebruik dier initialen insluit.
14. Prijsvragen. — Een architect mag niet aan een prijsvraag als deelnemer of jurylid of deskundig-adviseur zijne diensten verleenen, indien de prijsvraag niet geregeld is of wordt overeenkomstig de voorschriften van het Instituut; met uitzondering van de bekroonde, zal hij niet trachten zich het werk te verschaffen, waarvoor een prijsvraag is uitgeschreven.
Hij mag niet trachten invloed uit te oefenen op den uitslag van een prijsvraag, waarvoor hij teekeningen heeft ingezonden. Tenslotte mag hij de opdracht voor een werk niet aanvaarden, indien voor het werk een prijsvraag is uitgeschreven, waarbij hij als adviseur zijn diensten verleende voor samenstelling van het programma of als jurylid bij het beoordeelen.
15. Laster. — Een architect zal de beroepswaardigheid of de verwachtingen of zaken van een medelid architect niet valsch of arglistig mogen belasteren.
16. Overname van het werk van anderen. — Een architect zal geen opdracht tot overname van werk aanvaarden indien zulks het gevolg is van eene honorarium regeling of vergoedingskwestie of indien oörspronkelijk een ander architect met de werkzaamheden belast, deze opdracht op onbevredigende wijze uitvoerde, tenzij dergelijke kwesties arbitrair of rechterlijk zijn beslist; of tenzij de oorspronkelijke architect nalaat zijn eischen van rechtswege te doen beslissen; evenmin zal hij trachten de opvolgende architect te onderkruipen, het vervullen van zijn betrekking nadat de einduitspraak in de hangende kwestie gevallen is.
17. Plichten ten opzichte van teekenaars en jonge bouwkundigen. — De architect zal hen, die de architectuur beoefening als hun beroep kiezen, met raad en steun van dienst zijn.
Indien de jongeling zijne opleiding alleen ontvangt op het kantoor van den architect, zoo zal deze hem naar zijn beste vermogen behulpzaam zijn met opvoedende raadgevingen. Een architect zal zijne teekenaars steunen in 't zich eigen maken van opvoedende ontwikkelde hoedanigheden.
Hij zal zooveel mogelijk scholen en inrichtingen die een bouwkundige opleiding beoogen moeten steunen, want eene technische opleiding is noodzakelijk voor het bouwkundig beroep, architecten kunnen niet genoeg aandringen op het verbreeden van de basis waarop hun vak berust.
18. Plichten ten opzichte van het publiek en ambtenaren. — Een architect zal steeds bedacht zijn op het publieke welzijn en zal voor eigen ontwikkeling deel moeten nemen aan openbare stroomingen, die van algemeen nut

kunnen zijn. Hij zal niet handelen tegen wettelijke voorschriften of belangen van het publiek, zelfs niet op last van zijn client. Een architect zal de officieele autoriteiten, die belast zijn met het toezicht op het bouwen, in de uitoefening van hun plichten moeten steunen. Hij moet zorgvuldig rekening houden met alle bouwwetten en voorschriften en indien hem iets onjuist of oneerlijk voorkomt, moet hij trachten zulks veranderd te krijgen.

19. Beroepsaanduiding. — Het publiek mag verwachten, dat hij die den titel draagt van architect, de kennis en het vermogen heeft om alle bouwkundige werkzaamheden die hij onderneemt, geestelijk te ontwerpen, in beeld te brengen en de hoofdleiding te regelen. SATELLIET.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADION DER MIJ. „HET NEDERLANDSCHE SPORTPARK" TE AMSTERDAM.

(Programma's zijn verkrijgbaar bij de Uitgevers- en Drukkers-Mij van F. VAN ROSSEN, Amsterdam, Heerengracht 281).

Vraag 4. In 't programma staat:
Overigens mag geen verbinding tusschen tribune en veld ontworpen worden, wil dit zeggen, dat men geen menschen wil op de strook van 5 meter rond het terrein van 76 × 110 bij het bezetten en het verlaten der tribunes?
Antw. Het veld en de bedoelde strook blijven voor bezoekers der tribunes gesloten ook bij het bezetten en verlaten der tribunes.
Vraag 5. Wat is het verschil tusschen onoverdekte tribune en amphitheater?
Antw. In dit programma hebben beide woorden dezelfde beteekenis.
Vraag 6. In het programma wordt niet gesproken over fietsenstallen, moeten deze ook niet onder tribunes geplaatst worden of wordt hier op andere wijze in voorzien en hoe dient men te handelen met rijtuigen, auto's enz.?
Antw. Hierin hebben de ontwerpers niet te voorzien.
Vraag 7. Mag een overkapping weer als tribune gebruikt worden?
Antw. Neen.
Vraag 8. Moet voor elk elftal een groote badkamer met bassin en drie douchebaden gemaakt worden, of is het gevraagde ten dienste der beide elftallen?
Antw. Voor elk elftal een afzonderlijke badkamer met bassin en douches.
Vraag 9. Moeten de breede wegen die het Stadion zullen omgeven allen worden afgenomen van het terrein dat 125 M. breed is, of kan de noordelijke zijde van het Stadion op den grens van het daarvoor bestemde terrein staan?
Antw. De noordelijke zijde van het Stadion kan op den grens van het terrein staan.
Vraag 10. Moeten de tribunes direct aansluiten aan den rechthoekigen vorm van het grasveld, of kan men dit veld vergrooten door de korte zijden een anderen vorm te geven?
Antw. Het laatste is geoorloofd.
Vraag 11. Mogen op de daken der overdekte tribunes staanplaatsen ontworpen worden?
Antw. Neen.
Vraag 12. Is het de bedoeling dat de tweede rang 5 M. bij de eerste rang vooruit springt? Daar alleen vóór de eerste rang een promenoir ontworpen moet worden, wordt hierdoor, omdat beide rangen twee M. boven het veld beginnen aan de eerste rangs-bezoekers het gezicht over het veld door de tweede rangs-bezoekers gedeeltelijk ontnomen.
Antw. Het uitzicht van de eerste rang mag niet belemmerd worden.
Vraag 13. Wordt het voorplein openbare weg, of moet dit plein reeds bij de toegangswegen worden afgesloten?
Antw. Het voorplein wordt geen openbare weg. Of het reeds bij de toegangswegen wordt afgesloten moet ieder ontwerper voor zich weten.
Vraag 14. Is de hoofdingang bedoeld voor sportpark of voor het stadion, of voor beide?
Antw. Voor het stadion.
Vraag 15. Moet het publiek der verschillende rangen geheel afzonderlijk naar de voor ieder bestemde afdeeling zijn weg vinden? Dus de ingangen met tourniquets leiden direct naar de verschillende rangen.
Antw. Zie programma.
Vraag 16. Waar wordt concours hippique gehouden, op het voetbalveld?
Antw. Zie programma.
Vraag 17. Ligt de vloer van den 3den rangtribune en van het amphitheater ook 2 meter boven het veld, gelijk de eerste en tweede rang?
Antw. Zie programma.
Vraag 18. Ligt de promenoir eerste rang gelijkvloers met het veld?
Antw. Zie programma.
Vraag 19. Wordt een van de toegangswegen uitsluitend gebruikt voor rijtuigen, paarden, enz.?
Antw. Neen
Vraag 20. Bevindt er zich een weg aan den zuidkant van het terrein die voor het Stadion zou te benutten zijn?
Antw. Neen.
Vraag 21. Mag het grasveld ronde hoeken hebben?
Antw. Zie vraag 10.
Vraag 22. Welke maten worden verlangd als minimum-maten voor zit- en staanplaatsen?
Antw. Deze moet elk ontwerper voor zich nagaan.
Vraag 23. Moet op het door een stippellijn aangegeven deel van het terrein op de situatieteekening groot plm. 240 M. × plm. 125 M. ondergebracht worden, a) breede wegen om het stadion, b) de drie tribunes en het amphitheater, c) het grasveld groot 120 × 86 M., d) stalling voor 50 paarden en e) het ruime voorplein.
f) Zoo ja, hoe moet dan dit voorplein in verbinding gebracht worden met de beide toegangswegen daar die stippellijn plm. 25 M. van de Noordelijke toegangsweg afligt.
g) Zoo neen, wat beteekent dan die stippellijn en de ingeschreven maten plm. 240 M. en plm. 125 M. op de situatieteekening, waarover toch in het programma der prijsvraag met geen woord wordt gesproken?
Antw. a) zie vraag 9 en vraag 20.
b), c), d), e) ja.
f) dat op te lossen is zaak van den ontwerper.
g) zie de situatieteekening.
Vraag 24. Mogen de omtreklijnen van het veld en daarmee ook van de baan flauw gebogen zijn, en dit ten koste van het veld, mits behoud der asmaten?
Antw. Zie vraag 10. De korte zijde wèl, de lange niet. Niet ten koste van het veld.
Vraag 25. Mogen of moeten de hoeken van het veld afgerond zijn? Zoo ja, binnen welke grenzen?
Antw. Het veld mag niet door afronding worden verkleind.
Vraag 26. In het programma wordt herhaaldelijk gesproken — en ook alzoo op de situatieteekening aangegeven — van „toegangswegen". Hoe is dit te vereenigen met het antwoord op vraag 2, l.l. gepubliceerd, waaruit o.i. volgt, dat men slechts over één toegangsweg beschikt, n.l. diegene, die ongeveer in de as van het terrein ligt?
Antw. Men beschikt over beide toegangswegen, maar niet over het tusschen deze beide in gelegen terrein (zie vraag 2), vallende buiten de op de situatieteekening aangegeven ophooging.
Vraag 27. Op de situatieteekening staat het bouwterrein aangegeven als zijnde *ongeveer* 125 × 240 M. Hoeveel mag het terrein als maximum breeder aangenomen worden?
Antw. Het plm. teeken op de situatie heeft betrekking op ondergeschikte spelingen; plm. of ongeveer is toch wel zelf te bepalen.
Vraag 28. Mogen de „breede wegen" waarvan het Stadion, blijkens artikel 13, omgeven moet zijn, buiten het terrein van 125 × 240 M. vallen?
Antw. Zie vraag 9 en vraag 20.
Vraag 29. Mag de baan als uitgangsweg en (met uitzondering van aan de 1e en 2e rang grenzende gedeelten) voor staanplaatsen gebruikt worden?
Antw. Zie vraag 4.
Vraag 30. In het programma staat, dat er een principieele scheiding moet zijn tusschen het publiek en het terrein (voetbal). Mag er ook geen verbinning zijn met het verdere sportterrein?
Antw. Van het verdere sportterrein is het Stadion gescheiden door den voorgeschreven weg.
Vraag 31. Moet niet op het stallen van 3000 fietsen gerekend worden?
Antw. Zie vraag 6.
Vraag 32. Voor de 1e rangs tribune moet een promenoir ontworpen worden ter breedte van pl. m. 5 M.; voor de 2e rangs tribunes worden geen promenoirs gevraagd. Nochtans is het niet mogelijk de eerste van deze tribunes uit te bouwen ten opzichte van de eerste rij der 1e rangs tribune, omdat beide rijen op hetzelfde niveau moeten liggen.
Is dit nu wel de bedoeling en verdient het niet den voorkeur de 1e rij der 2e rangs tribunes lager te doen aanvangen dan 2 M. boven het niveau van het speelveld?
Antw. De ontwerpers gelieven zich aan het programma te houden.
Vraag 33. Schrijver dezes neemt de vrijheid U te wijzen op eene zekere tegenstrijdigheid tusschen de situatie van het Stadion en den eisch, dat de 1e en 2e rangs tribunes in den namiddag niet van voren door de zon mogen worden beschenen.
In verband met de vastgestelde beschikbare ruimte voor het Stadion moet het speelveld ontworpen worden in de richting oost-west. Aangezien het spel het best te overzien is langs de lengterichting van het veld, zoo moeten de overdekte tribunes ontworpen worden langs de lengtezijden en met het oog op den zonnestand is dan de zuidzijde te prefereeren. Echter is men hier niet geheel gevrijwaard voor de zon, hetgeen wel het geval zou zijn, indien genoemde tribunes langs den westkant werden ontworpen. Dit zou echter zeer schadelijk zijn voor het goede overzicht van het spel.
Resumeerende is dus de vraag: Ligt het in de bedoeling om zooveel mogelijk te gemoet te komen aan den hinder, dien de zon kan opleveren of moet deze geheel worden vermeden?
Antw. Art. 13 van het programma zegt dat de bezoekers der 1e en 2e rangs tribunes niet de zon in het aangezicht mogen hebben.
Vraag 34. Mag bij het uitgaan niet van de tweede verbindingsweg van 10 M. gebruik gemaakt worden?
Antw. Zie vraag 26.
Vraag 35. Het door de tribunes omsloten grasveld is omgeven door een baan. Waarvoor dient deze baan? Volgens mijne lezing van het program is deze baan hoekig om het voetbalveld gelegen; is dit juist?
Antw. De baan dient bijv. voor wedloopen en omgeeft het veld.
Vraag 36. Mag het sportpark ten N.-W. van het Stadion benut worden voor uitgangen of toegangen?
Antw. Het N.-W. is geen sportpark (zie situatie).
Vraag 37. Het voorplein moet ontworpen worden in verband met beide toegangswegen. Hieruit volgt dat men ook mag bouwen naast het terrein 240 × 125 M. Tot hoever strekt zich deze bevoegdheid uit?
Ant. De gebouwen mogen niet vallen buiten het aangegeven terrein van ± 240 × 125 M. (zie vraag 1). Het voorplein kan zich uitstrekken tot den noordelijken toegangsweg.
Vraag 38. Kan de Jury ook eenige nadere inlichtingen verschaffen over het gebruik dat de Mij. Het Nederlandsche Sportpark denkt te maken van het overblijvende terrein, ten noorden van het Stadion, daar dit waarschijnlijk van invloed is?
Antw. Het terrein ten N. en O. van het Station is bestemd voor den aanleg van tennis-, voetbal- en hockeyvelden.
Vraag 39. Mag men het voorplein plitsen wat zijn voordeelen kan hebben in verband met het feit dat twee toegangswegen bestaan?
Antw. Zie programma.
Vraag 40. Mogen de breede wegen rond het Stadion overbouwd zijn?
Antw. neen.
Vraag 41. Moeten de bars bij elk der rangen persé onder de tribune zijn, mag men geen boven-tribune-bars maken die toch voor exploitatie vrij wat gunstiger zijn?
Antw. Zie programma.
Vraag 42. Mag het publiek op het geheele sportterrein komen?
Antw. Met de afzetting van het sportterrein hebben de inzenders zich niet bezig te houden.
Vraag 43. Een gevel wordt dubbel gevraagd Onder sub b) „de gevels" en onder sub. c) „plattegronden en aanzicht", het „aanzicht" is een van de gevels. Een gevel 1 à 200 is reeds groot.
Onder sub a) verstaand: het „situatieplan" van het Stadion en hoe het publiek het Stadion door de toegangen zal bereiken over het voorplein. Dit is hetzelfde als sub c) waar op 1 à 100 het voorplein met de toegangen wordt gevraagd.
Zou het niet de gemakkelijkste oplossing zijn, indien opgegeven wordt dat het voorplein met de toegangen in de plattegronden en aanzichten moeten aangegeven worden, en dan sub c) geheel te laten vervallen?
Antw. Sub b) slaat op het Stadion-gebouw, sub c) op het voorplein met de ingangen, zoodat hiermede dus geen gevel van het Stadion bedoeld is.

Namens de Jury,
J. H. W. LELIMAN.

RAPPORT VAN DE JURY IN ZAKE PRIJSVRAAG VOOR EEN AFFICHE VOOR DE INTERNATIONALE GASTENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

De Jury, bestaande uit de heeren K. P. C. de Bazel, Jos. Cuypers, C. W. Nijhoff, R. N. Roland Holst en J. van Rossum du Chattel, directeur der Gemeentegasfabrieken, wenscht haar rapport over de ingekomen ontwerpen door de volgende algemeene opmerking te doen voorafgaan.

Dat zij het betreurt, dat — ondanks het principieel zuivere programma en ondanks de ruime belooning — klaarblijkelijk verscheidene der beste decoratieve kunstenaars zich van mededinging hebben onthouden, hetgeen de meening kan versterken, dat zelfs onder zeer gunstige omstandigheden door een prijsvraag slechts zelden het groote resultaat verkregen wordt, dat er vaak maar al te zeer van wordt verwacht.

Bij een eerste schifting door de Jury vielen 40 ontwerpen, onder de volgende motto's ingezonden, reeds dadelijk af:

Adspirant,
Allegorique 34,
Avondspin,
De Kolenmijn,
De Vooruitgang,
Driekleur (I),
Energie,
Fiat Lux (I),
Fiat Lux (II),
Fossile Varen,
G. A. S.,
Gasilluminatie,
Gasketel,
Geel en Blauw,
Labor,
Lente,
Licht,
Licht en Kracht,
Licht en Warmte,
Licht, Warmte en Beweegkracht,
Lilliputbrander,
Omnia,
Palm,
P. H. Kade,
Schets in bruin, geel en indigo,
Simboliek,
Spoed,
Steeds beter R,

Glück Auf (I),
Glück Auf (II),
H.,
Harmen,
I. G. T.,
Toeval en gevolg,
Trio,
Vulcan,
Wereldlicht,
XXXXX,

Internationaal 1912 (2 ontwerpen),

Sommige der inzenders hadden niet aan het programma voldaan, verreweg de meeste ontwerpen, vallend onder deze eerste schifting, toonden echter volgens het oordeel der Jury een volkomen gemis aan die kunstvaardige eigenschappen, welke in de allereerste plaats door de Jury geëisch werden, wilde een ontwerp ooit voor bekroning in aanmerking komen.

Bij een tweede schifting vielen als te mager van vinding de ontwerpen, ingezonden onder de motto's „Igtapos", „Janni" en „Drie", af. Te meer daar deze ontwerpen ook te zeer iedere wel overwogen decoratieve vormgeving misten. Verder viel ook het ontwerp „Gas" (I), hoewel niet onverdienstelijk, af.

Ook de ontwerpen onder de motto's: „Driekleur" (II), „Hoogesluis", „Internationale Gastentoonstelling" en „Industriae" werden door de jury ongeschikt geacht. Wel toonden deze ontwerpen een zeker vermogen tot naturalistisch uitbeelden, maar van eenig waarlijk decoratief oplossen van het gegeven was geen sprake.

Na deze schiftingen bleven behalve de bekroonde ontwerpen, nog de volgende over: „Begin", „Beter getracht en verloren, dan nimmer getracht", „Gas" (II), „Minckelers", „Nelly", „Publicatie", „Retort", „Vincent" en „De Vlam".

Ten slotte liet de jury echter deze ontwerpen één voor één vervallen en wel om de volgende redenen:

„Publicatie" — Hoewel handig, te verwaaid en zonder veel zin voor het doel.

„De Vlam" — Niet sterk van expressie ondanks de gezochte hevigheid. Echter niet zonder levendigheid, durf en talent.

„Nelly" — Met waardeerbare qualiteiten, maar wat zinloos, ornamentale hoekoplossingen rond den cirkel veel te groot.

„Beter getracht en verloren dan nimmer getracht" — Wat stijf, koud en niet fraai van kleur.

„Gas" (II) — Met waardeerbare eigenschappen, maar wat rammelend, zonder eenheid tusschen het realistisch figuur en de ornementaties.

„Retort" — Niet zonder eenige deugden, maar saai.

„Vincent" — Grof, schijnbaar moderne techniek, maar inderdaad zéér ouderwetsch van geest.

„Minckelers" — Braaf, maar oninteressant.

„Begin" — Zoo men wil, nog braver, nog oninteressanter, maar niet zonder goeden wil, te veel geïnspireerd op techniek voor houtsnede.

Ten slotte bleven er vijf ontwerpen over die door de jury geacht werden de besten te zijn en wel die, onder de motto's „Licht, Kracht en Warmte", „Triplex", „Eurythmie", „Gasbedrijf" en „Helios" ingezonden.

„Licht, Kracht en Warmte".
Humoristisch van opvatting en aardig idee. Dit ontwerp zou echter naar de meening van de jury door uitvoering op wore grootte niet winnen. Daarenboven valt noch uit de bijgaande lithografische proef, noch uit de behandeling van het ontwerp zelf op te maken dat de vervaardiger de rijke mogelijkheden van het lithografisch procédé in drie kleuren genoegzaam zou kunnen benutten. Naar de meening van de jury zou het ontwerp zich zeer goed leenen om mechanisch gereproduceerd en verkleind te worden en in dien vorm als reclame middel dienst te doen.

„Triplex".
Hoewel zwak, ja bijna kinderachtig van ornamentale indeeling, vormgeving en letterverdeeling, toonen de figuren onmiskenbare verdiensten en het ontwerp zou zich voor affiche desnoods wel leenen, ware het niet, dat de voorstelling de beteekenis der gasindustrie tot kleinhuiselijk slechts had verbeeld. De bijgevoegde lithografie is bovendien een werkstuk, dat allerminst blijk geeft van het vermogen om het lithografisch procédé als decoratieve techniek te benutten.

„Eurythmie"
Ofschoon rijk van vinding en bewerking en met niet te onderschatten fraaie decoratieve qualiteiten, is het geheel eenigszins verward, het figuratieve deel daarenboven zwak van teekening, en ook wordt te zeer de eenheid gemist tusschen de ornamentaal doorgevoerde omlijsting en het te weinig ornamentaal verwerkte middenstuk.

„Gasbedrijf".
Dit ontwerp, hoewel te nuchter en droog van vinding, heeft door de geserreerde vormgeving, aangename verdeeling en kleur en de decoratieve opvatting onmiskenbaar goede eigenschappen, maar het geheel is toch te patroonachtig en minst te zeer een levendige decoratieve uitbeelding.

„Helios".
Ofschoon dit ontwerp niet vrij van zwakheden is, zoowel in het figuratieve deel als in de niet klaar genoeg verwerkte ornamentiek, besloot de Jury nochtans met algemeene stemmen aan dit ontwerp den eersten prijs toe te kennen en aan den ontwerper de uitvoering op te dragen, overtuigd als zij was, dat, waar zoovele prijzenswaardige

eigenschappen van opvatting, kleur en bewerking vereenigd werden aangetroffen en de ontwerpen tevens blijk gaf het lithografisch procédé te kennen en in zijn aard te begrijpen, hij — naar te verwachten is — in staat zal blijken na wijziging van enkele onderdeelen het ontwerp tot een goed affiche te kunnen verwerken.
De vervaardiger hiervan bleek te zijn de heer Jac. Jongert Jzn., te Purmerend.
Verder besloot de Jury den tweeden prijs te verdeelen tusschen de ontwerpen, ingezonden onder de motto's: „Triplex", „Eurythmie" en „Gasbedrijf".
De vervaardiger van het ontwerp „Eurythmie" wenschte echter zijn naam niet openbaar gemaakt te zien en weigerde eveneens de belooning te ontvangen, zoodat ten slotte de tweede prijs verdeeld werd tusschen „Triplex" en „Gasbedrijf".
Bij opening der enveloppen bleek de vervaardiger van het ontwerp „Triplex" te zijn de heer H. J. Wolter te Laren, (Gooi) en die van het ontwerp „Gasbedrijf" de heer Tj. Tjeerde te Amsterdam.

De Jury: K. P. C. DE BAZEL, JOSEF TH. J. CUYPERS, C. W. NIJHOFF, K. N. ROLAND HOLST en J. VAN ROSSEM DU CHATTEL.

VAN ALLERLEI AARD.

DE PALEIS-RAADHUISQUESTIE.

Bij het bestuur van de Vereeniging Amstelodamum bestaat, zoo vernoemt het Hdbl., het voornemen, om zoodra prof. dr. H. Brugmans met zijn onderzoek naar de documenten, die betrekking hebben op het in gebruik nemen van het raadhuis aan den Dam tot Koninklijk paleis, gereed is, de bescheiden te vereenigen in een publicatie, vergezeld van een toelichtende inleiding.

TENTOONSTELLING IN HET MUIDERSLOT.

De commissie voor de inwendige restauratie van het Muiderslot onder beschermheerschap van den Prins der Nederlanden, heeft besloten tot een tentoonstelling in het feestjaar 1913. Gedurende de zomermaanden van dat jaar zal het grootste gedeelte van het slot worden gevuld met meubelen uit de eerste helft der 17e eeuw, den tijd, waarin P. C. Hooft als Baljuw van Gooiland en Drost van Muiden het slot bewoonde.

PRIX DE ROME-BOUWKUNST.

De commissie van toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten heeft aan den minister van binnenlandsche zaken overgelegd het rapport der jury, belast met de beoordeeling van het werk, ingezonden door den heer D. F. Slothouwer, die bij Kon. besluit van 26 April 1911 voor de tweede maal begiftigd is met het jaargeld, bedoeld bij art. 15 der wet van 26 Mei 1870 (Stbl. no. 78), om hem in de gelegenheid te stellen zich in de schoone bouwkunst te volmaken.
Steunende op dat rapport heeft de commissie van toezicht den minister voorgesteld het daarheen te leiden, dat hem voor de derde maal het jaargeld worde verleend.
Naar aanleiding daarvan is bij Kon. besluit van 10 dezer evengemeld jaargeld toegekend, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich in de schoone bouwkunst te volmaken. (St. ct.)

BERICHT.

In de boekerij van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem had dezer dagen onder voorzitterschap van den Directeur van genoemd Museum, den Heer E. A. von Saher, een bijeenkomst plaats van het Comité, dat zich heeft gevormd tot het bijeenbrengen eener retrospectieve verzameling van proeven der fotografische techniek.
Het Comité, dat zich deze taak ten doel heeft gesteld, had de Voorzitters van de meest bekende der in ons land gevestigde fotografische vereenigingen uitgenoodigd deze bijeenkomst bij te wonen, waaraan de meesten gehoor hadden gegeven, terwijl de afwezige corporaties schriftelijk hunne sympathie betuigden en hunnen steun toezegden.
De groote beteekenis, welke de fotografie sedert haar ontstaan van lieverlede voor het maatschappelijk leven, voor kunsten en wetenschappen en voor allerlei werken der techniek heeft verkregen is oorzaak, dat eene verzameling als hier bedoeld, ook voor ons land van groote cultuurhistorische en aesthetische beteekenis moet worden geacht en daar op het oogenblik de mogelijkheid nog bestaat de meer en meer verdwijnende, overal verspreidde exemplaren van oude fotografische techniek bijeen te brengen, zoo werd besloten, alle persoonlijke krachten in het werk te stellen teneinde dit doel te bereiken, terwijl bovendien op belangstellenden in den lande een beroep wordt gedaan om bovenvermeld plan te helpen verwezenlijken, hetzij door het ter beschikking stellen van in hun bezit zijnde merkwaardige voor dit doel geschikte fotografiën, hetzij door geldelijke bijdragen.
Het voornemen bestaat om zoodra de bijeen te brengen verzameling eenige omvang heeft verkregen en de tijd zal zijn aangebroken, dat het Museum van Kunstnijverheid door het vertrek van het Koloniaal Museum uit het Paviljoen meerdere ruimte ter beschikking zal hebben, deze collectie aan de Commissie van eerstgenoemd Museum in bruikleen aan te bieden, terwijl zij, wanneer zij door geleidelijke aanvulling, na verloop van tijd eene groote beteekenis zal hebben verkregen, zooals dit ook in andere landen het geval is, als een afzonderlijk geheel zal kunnen worden gevestigd.
De Secretaris, de Heer E. A. Loeb, Villa „Irene" te Overveen, is gaarne bereid, aan belangstellenden nadere inlichtingen omtrent een en ander te verstrekken.

HET STADHUIS TE ROTTERDAM.

In de Woensdag gehouden Raadszitting te Rotterdam werd mededeeling gedaan van het adres der architecten, waarin leedwezen wordt uitgesproken over het passeeren van den heer Berlage bij de stadhuis-prijsvraag.
Naar aanleiding van dit adres wenschte de heer Spiekman de vraag te stellen, waarom Berlage zoo demonstratief is geweerd. Spr. betreurt dat de bouwkundigen in dezen Raad het niet voor hun collega hebben opgenomen. Spr. acht het ondenkbaar met het „Bouwkundig Weekblad", dat de uitsluiting is uitgegaan van de jury en weet dat zij moet zijn uitgegaan van het college. Vandaar dat hij opheldering wenscht.
De voorzitter antwoordt dat het recht om een bepaald getal personen uit te noodigen, is gegeven aan B. en W., die van die benoemingsbevoegdheid ook hebben gebruik gemaakt. Moet thans aan B. en W. worden gevraagd waarom B. en W. een bepaald persoon niet hebben uitgenoodigd? Spr. vestigt er de aandacht op dat toch, behalve Berlage, een groot getal andere architecten niet is genoodigd en men zal wel niet vergen dat B. en W. dit voor die personen motiveeren.
Ondersteld dat heden de Raad een zeker persoon voor een bepaalde functie benoemt, dan zou de Raad al heel verbaasd zijn als hij morgen een adres vond, dat hem ter verantwoording riep, wijl hij de keuze niet op een ander persoon heeft uitgebracht. Spr. verbaast er zich over dat de heer Berlage deze beweging, die te voren in de bladen is aangekondigd, zelf niet heeft gestuit, omdat hij het zelf wel niet wenschelijk zou achten, dat in het openbaar zal worden gediscussieerd over zijn mindere of meerdere verdienste.
Intusschen is het een misverstand van den heer Spiekman, dat B. en W. Berlage demonstratief geweest hebben. Hiervan is geen sprake. B. en W. achten zich in deze materie geen deskundigen, zoodat zij ook hiervoor zich hebben doen voorlichten en zonder eenige discussie volkomen het advies hebben gevolgd, dat zij van de jury en de raadhuiscommissie hebben gekregen.
De heer Spiekman wenscht op dit laatste de aandacht te vestigen. Het is dus waar, dat de uitsluiting door de jury heeft plaats gehad. De jury, die uit vakgenooten van Berlage bestaat. Overigens acht hij het onjuist, om een parallel te trekken tusschen Berlage en de andere niet genoodigde architecten.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

II. SPORTSTADION.
Programma in No. 19, inlevering 13 Juli 1912.

INHOUD: Het 70-jarig bestaan v. d. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — Boekbespreking. — Ingezonden. — Amerikaansche Beroepsprincipiën. — Prijsvraag voor een Stadion der Maatschappij „Het Nederlandsche Sportpark" te Amsterdam. — Rapport van de Jury inzake Prijsvraag voor een affiche voor de Internationale Gastentoonstelling te Amsterdam. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

De notulen werden voorgelezen en goedgekeurd. Ter sprake kwam het agendapunt „koninklijke goedkeuring op de statuten der club" en werd besloten deze aan te vragen.
Verder werd besloten een schrijven naar 's landsregeering te richten met het verzoek de oude gevel van het Muntgebouw, Oude Gracht, te behouden in verband met den bouw van het nieuwe Postkantoor daar te plaatse.
Een voorstel van den heer G. C. B. van Dijk om poginggen in het werk te stellen, de Maria kloostergang voor het publiek toegankelijk te krijgen, werd aangenomen.
Hierna hield de heer W. Menkman een voordracht over restauraties, waarvan résumé volgt.
Niets meer aan de orde zijnde werd de vergadering gesloten. C. J. DE HAAS, *te Secretaris.*

DR. P. J. H. CUYPERS.

Op 's mans 85en verjaardag behoeft men dr. Cuypers niet geluk te wenschen in de strikte beteekenis van het woord, want hem viel als werkman en kunstenaar al het wenschelijk geluk in ruime mate ten deel.
Het eenige wat men hem nog toewenschen moet, is, dat hij nog vele jaren het hem te beurt gevallen geluk mag genieten.
De grootste voldoening, die dr. Cuypers op zijn ouden dag smaakt, is wel te zien, dat, terwijl hij 35 jaar geleden allerwege in zijn werk werd afgekeurd en gesmaad, deze cacophonie thans heeft plaats gemaakt voor een lieflijk concert van de meest melodieuse loftuitingen.
Het was in 1875, dat Cuypers, die tot dusverre eigenlijk alleen voor R.-K. kerken en kloosters gewerkt had, door 's lands regeering op allerlei wijzen in dienst werd genomen.
De voornaamste — en de eenige geretribueerde — opdracht was de bouw van het Rijksmuseum, een zaak van niet geringe beteekenis.
Het kon niet uitblijven, dat een en ander den naijver, de afgunst, de jaloerschheid, den nijd van een groot aantal Noord-Nederlandsche architecten gaande maakte, van welke velen zich verbeeldden, veel beter dan dr. Cuypers in staat te zijn een monumenteel museum te maken, en de overigen ook zonder dat bewustzijn den man zijn succes misgunden.
Eer hem de opdracht werd gedaan, stookte men openlijk en in het geheim tegen hem. Een concurrent wist Koning Willem III, die nooit aan architectuur gedaan had, dermate te bepraten, dat deze drie maanden lang bezwaar maakte, Cuypers tot architect van het Museum te benoemen, alhoewel de jury hem nagenoeg eenparig had aangewezen; en toen het den minister Heemskerk Sr. eindelijk gelukte 's konings handteekening te verkrijgen, bleek Zijner Majesteits besluit versierd met een koninklijke critiek over de breedte van de kroonlijsten en dergelijke nesterijen en vergezeld van de formeele opdracht, om aan Cuypers mede te deelen, dat, „naar 's Konings oordeel zijn ontwerp meer had van een boterhal dan van een museum"; aan welke opdracht met nauwgezetheid is voldaan.
Gedurende den bouw van het museum versaagden de nijdassen niet en bestookten zij Cuypers en zijn werk met de taaiste volharding.
Inzonderheid onderscheidde zich een architect in partibus, die nooit een kippenhok gebouwd had, maar de vergadering der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst jaren lang gewoon was met eindelooze redevoeringen en toasten op te luisteren. Dit individu gebruikte den vrijen tijd, welke ruimschoots zijn deel was, om tallooze anonieme brieven te pennen, waarin hij de leden der Tweede Kamer tegen Cuypers en diens museum trachtte op te zweepen.
Een prachtig en gemakkelijk middel, om het publiek op te ruien leverde de omstandigheid, dat Cuypers Roomsch was en dat zijn aangehuwde broeder, Alberdingk Thijm, en zijn Siameesche broeder, de ondergeteekende, ook Roomsch waren. Het Museum was dan ook nauwelijks tot de fundamenten gevorderd, of het werd gedoopt als een abdij, een seminarium en een aartsbisschoppelijk paleis.
Het was wel eene physieke onmogelijkheid, dat een en hetzelfde gebouw tegelijk op drie modellen zou kunnen gelijken, maar zoo nauw behoefde men het niet te nemen.
De niet-Katholieke Noord-Nederlander, ook de meest verdraagzame en intelligente, is in zijn diepste intimiteit altijd een beetje anti-papist en allicht vatbaar om kippenvel te krijgen, wanneer men hem spreekt van abdijen, bisschoppelijke paleizen en seminariën, vooral wanneer die op 's Rijks kosten worden gebouwd.
Dezelfde tactiek volgende, wierp men Cuypers ook naar het hoofd, dat hij trapgeveltjes en traptorentjes bouwde en glazen in lood zette, alles afdoende bewijzen, dat hij de maatschappij trachtte terug te voeren naar de donkere middeneeuwen of naar Rome, hetgeen precies hetzelfde is.

Aldus wist men in die dagen Cuypers te plaatsen in een kunstmatige atmosfeer van reactie en ultramontanisme, zoodat vreesachtige naturen begonnen te aarzelen hem te naderen.
Toen de minister van Waterstaat, jhr. Klerck, begreep, dat niemand evengoed als Cuypers in staat was het Centraal-Station te Amsterdam te bouwen, durfde hij hem de opdracht niet anders te geven dan met toevoeging van een strooman, den architect Van Gendt, die stiptelijk de helft der procenten heeft opgestreken.
Deze ministerieele diplomatie bleek echter ontoereikend, want toen het station reeds een paar meter boven het maaiveld uitstak, werden de geesten van de lieve collega's van dr. Cuypers wakker en werd het onbeschaamdste stuk vertoond, dat ik ooit in mijn leven zag.
De leden van het bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met den voorzitter Muysken aan het hoofd, ondernamen tegen dr. Cuypers — die notabene vice-voorzitter was — een sluw-georganiseerden veldtocht, waarvan de strekking was de Tweede Kamer te verzoeken, het daarheen te leiden, dat aan Cuypers de verdere bouw van het station zou worden ontnomen! Men begon in de verschillende afdeelingen der Maatschappij verzoekschriften te doen teekenen, iets waarmede prof. Van Vloten zich belastte. Toen men op deze requesten de namen van een aantal stumpers verzameld had, zou het hoofdbestuur volgen, en om aan de moeilijkheid te ontkomen van de aanwezigheid van dr. Cuypers als onder-voorzitter, werd het bestuur niet bijeengeroepen maar werden de leden per circulaire individueel uitgenoodigd een adres aan de Kamer te onderteekenen!
Deze struikrooversonderneming leed het jammerlijkst flasco.
Langzamerhand was het groot publiek tot het besef gekomen, dat het gekef tegen Cuypers' praestatiën door zeer onedele beweegredenen was ingegeven en werd men telkens verrast door de buitengewone waardeering, welke Cuypers in het buitenland vond; het Royal Institute of British Architects vereerde hem zijn groote gouden medaille; het Fransche Instituut benoemde hem tot zijn correspondeerend lid, onderscheidingen, die nog nooit aan een Nederlandschen architect waren te beurt gevallen; dit alles stemde tot nadenken.
Het laatste ellendig optreden van een aantal flinke architecten, om tegen te gaan, dat aan Cuypers de restauratie der Grafelijke zalen zou worden toevertrouwd, scheen aanvankelijk eenig succes te hebben, toen in de Tweede Kamer met één stem meerderheid in die richting werd besloten, doch het gelukte mij desniettegenstaande dr. Cuypers in de restauratie-commissie te brengen, waarin hij weldra de hoofdrol vervulde, en gelukkig ook, want ik houd mijn hart vast, als ik bedenk, wat er van deze restauratie zou zijn geworden, indien Cuypers er niet bij geweest ware.
Ik heb bij al deze miseries wat lang stilgestaan, om beter het contrast te doen uitkomen met de laatste jaren. Het blad is thans heelemaal gekeerd en onze architecten zijn nu de eersten om Cuypers te prijzen, te loven, toe te juichen en te bewierooken.
Door de eerlijken — en die zijn er gelukkig ten alle tijde in grooten getale geweest — geschiedt zulks uit volle overtuiging; bij de anderen weegt misschien eenigszins de gedachte, dat Cuypers op zijn ouden dag geen opdrachten meer zal aanvaarden, waarop zij zouden kunnen azen.
Hoe dit zij, dr. Cuypers smaakt thans de voldoening, dat hij allerwege een groot man wordt genoemd, een Altmeister, een voorbeeld voor zijn collega's, een glorie voor Nederland, enz. enz.

Het Museumgebouw, vroeger het doelwit van de giftigste pijlen, wordt thans erkend als een monument van den eersten rang, en de architecten vinden het nu zoo mooi, dat zij petitionementen organiseeren om te voorkomen, dat aanbouwen het gezicht op een gedeelte van den achtergevel belemmeren.
Cuypers is altijd een groot philisoof geweest. Ik heb dikwijls gelegenheid gehad de sereniteit te bewonderen, waarmede hij de gemeenste aanvallen langs zijn koude kleederen liet afloopen, te bewonderen hoe hij de vuilste intriges met een medelijdend schouderophalen beantwoordde en hoe hij ter wille van het algemeen belang er in toestemde zitting te nemen in technische commissiën naast sommigen zijner geniepigste belagers!!, in dit alles geleid en gesterkt door zijn diepen Christelijken geest.
Zulk een hoog karakter, dat zich teekent in de spreuk: „Doe wel en zie niet om", heeft natuurlijk geen behoefte aan bloemen of aan wierook, maar toch moet het Cuypers een voldoening zijn, dat tegenwoordig de voortbrengselen van zijn onvermoeibaren arbeid allerwege worden geprezen en bewonderd.
Hij mag daarbij bedenken, dat vele verdienstelijke mannen gestorven zijn voordat hun recht was gedaan en dat het derhalve een voorrecht is, wanneer het iemand gegeven wordt zijn eigen triumf bij te wonen.
16 Mei 1912. VICTOR DE STUERS.

DE BOUWVAKTENTOONSTELLING TE LEIPZIG IN 1913.

Over het doel der internationale bouwvaktentoonstelling te Leipzig 1913 is door Heinrich Pfeiffer, de zakelijke leider van de tentoonstelling, met medewerking van Baurat Enke, Oberbaurat Falian, Prof. Dr. Graul, Gartendirector Hampel, Baurat Rothe, Stadtbauinspector Strobel, Oberbaurat Toller in Leipzig en geh. Baurat Wischel in Dresden, een vlugschrift uitgegeven, waaraan wij het volgende uittreksel ontleenen.
Op een wereldtentoonstelling komt de grootsche strijd der volkeren op alle gebied van het moderne leven, tot uitdrukking. Maar toch vraagt men zich wel eens af, of door de algemeenheid der wereldtentoonstellingen, de afzonderlijke takken van industrie wel die plaats krijgen, die hen in verband met ons cultuurleven toekomen. Want het is duidelijk, dat men zich bij een algemeene wereldtentoonstelling, al is het beschikbare terrein nog zoo groot, toch zeer moet beperken.
Daarom, de moderne ontwikkeling dringt er toe, een bepaald gebied van ons gemeenschaps — of industrieleven, afzonderlijk op een groote wereldtentoonstelling te behandelen. De eerste wereld-speciaaltentoonstelling, in grooten stijl gehouden, was de internationale Hygiënetentoonstelling in Dresden 1911.
Zoo heeft men dan nu in Leipzig het denkbeeld van wereldtentoonstelling voor bouw- en woningwezen te houden, om voor de eerste maal, en dan ook ineens goed, voor de geheele wereld getuigenis af te leggen van de geweldige vooruitgangen op het gebied van het geheele bouwwezen. De cultuur der menschheid staat in innige samenhang met het bouwwezen. De glanstijden van de cultuurontwikkeling hebben in alle tijden in de werken der bouwkunst hun verhevenste uitdrukking gevonden. Ook heden bestaat nog deze verhouding tusschen bouwontwikkeling en de geheele cultuur. Onze (n.m.l. de Duitsche) sociale ontwikkeling was niet mogelijk geweest zonder den technischen vooruitgang op het gebied van het bouwvak. Evenzoo wekt het steeds groeien van het wereldverkeer het bouwwezen onophoudelijk tot nieuwe daden aan. De gedachte, een wereldtentoonstelling voor

bouw- en woningwezen te houden, kan men daarom als een echt kind van onzen tijd aanzien.
De internationale bouwvaktentoonstelling Leipzig 1913, die in alle kringen de levendigste belangstelling vindt, zal een oppervlakte krijgen grooter dan die te Dresden en Brussel. Het terrein ligt buiten de Zuidoostkant van de stad, doch hooger, zoodat men een ver uitzicht heeft over de stad. De tentoonstellingsgebouwen liggen in een rijke tuinaanleg, verlevendigd door waterpartijen en fonteinen. Het geheel echter wordt bekroond door het geweldig groote, monumentale bouwwerk, het meer dan 100 M. hooge „Völkerschlachtdenkmal", dat de hoofdstraat van de tentoonstelling architectonische grootsch afsluit, en een onovertroffen achtergrond vormt.
Men rekent op een buitengewoon groot aantal bezoekers, omdat behalve de groote menschen massa's, die 's jaarlijks naar de jaarmarkt komen, en de tallooze bezoekers, die tegenwoordig zullen zijn bij de onthulling van het „Völkerschlachtdenkmal", er een onberekenbaar aantal vaklieden zullen komen.

De bouwtentoonstelling heeft zich tot opgaaf gesteld, een duidelijk, helder beeld van het geheele bouw- en woningwezen in zijn kunst-wetenschappelijke, zoowel als in sociale beteekenis te geven.
De geweldige stof zal in goedgeordende en overzichtelijke wijze worden gegroepeerd, zóó, dat de wijdvertakte deelen der bouw-industrie wetenschappelijke middenpunten krijgen, waardoor men kan zien hoe 'n ontwikkeling door de wisselwerking tusschen theorie en praktijk is bereikt. De technische vorming zal door plannen en modellen laten zien welk belangrijk aandeel het heeft op de vooruitgang in het bouwwezen. (Let wel, 't is een Duitscher, die over *zijn* schoolwezen spreekt.) — Statistiek zal ook tot haar recht komen. — En zelfs tot oplossing van gewichtige vraagstukken, zooals het aannemingsstelsel, wil de tentoonstelling bijdragen.
Eindelijk is in uitzicht gesteld, de geschiedkundige ontwikkeling van het bouwwezen, en in geeigende gevallen ethnologische paralellen te geven.
Wij laten hier een overzicht van de groepeering volgen:

Afdeeling I. Bouwkunst.
Onderverdeeld in 8 groepen:
a. stedenbouw;
b. ondergrondsche werken;
c. bovengrondsche „
d. kunstnijverheid en kunst van het inwendige;
e. architectonische schilder- en beeldhouwkunst;
f. tuin- en parkaanleg;
g. kerkhoven;
h. monumentale bouwkunst, monumentenbescherming, Heemschut, enz.

Afdeeling II. Bouwliteratuur, vakscholen en bureaumiddelen;
onderverdeeld in 3 groepen:
a. bouwlitteratuur en leermiddelen;
b. bouwvakscholen;
c. voorwerpen in gebruik op architectenbureaux.

Afdeeling III. Bouwstoffen, hun vervaardiging en gebruik;
onderverdeeld in 20 groepen:
a. steen, steenbewerking en steensamenstelling;
b. hout, -bewerking en -samenstelling;
c. ceramiek;
d. kunststeen, terrazzo-mosaik;
e. beton en betonijzer;
f. stucadoorswerk;
g. ijzer;
h. asphalt, teerproducten;
i. isoleermateriaal;
j. naadlooze vloeren;
k. tegels;
l. metaalwerk;
m. installatiën;
n. verwarming;
o. verlichting;
p. glas;
q. dakbedekkingen;
r. schilderwerk;
s. electriciteit;
t. diversen.

Afdeeling IV. Machinen, werktuigen en gereedschap in het bouwvak, eveneens voor het maken en de bearbeiding van bouwstoffen en hun vervoer;
onderverdeeld in 6 groepen:
a. machines tot hulp bij den bouw;
b. machines voor steen- en glasbewerking;
c. „ „ houtbewerking;
d. machines voor het winnen en verwerken van leem en klei;
e. machines voor metaalbewerking;
f. inrichtingen en hulpmiddelen voor het opslaan, tentoonstellen en verpakking van bouwmaterialen.

Afdeeling V. Grondverkoop, hypotheekwezen, verzekeringen en boekhouding.

Afdeeling VI. Bouwhygiene voor woningen, fabrieken en straten, bescherming der werklieden, middelen tegen brand;
onderverdeeld in 6 groepen:
a. luchtververschings-, stofreinigings- en ontsmettingsinrichtingen en -toestellen;
b. badinrichtingen, volksbaden, fabrieksbaden, waschinrichtingen, slaapzalen, kleerruimten, enz.
c. straatreinigingswezen;
d. kleeding voor den arbeider in zijn beroep, middelen tot beschutting tegen gevaar in zijn beroep, verbandkasten, draagbaren enz., inrichtingen om spijzen warm te houden, schaftlokalen enz.;
e. verzekeringen van allerlei soort;
f. middelen tegen brandgevaar.

Afdeeling VII. Tuin-, speel- en sportwezen.

Afdeeling VIII. Onderzoek van bouwmaterialen.

Zooals op bijgaande kaart te zien is, neemt de tuinstad „Leipzig-Mariënbrunn" een afzonderlijke plaats in. Het verlangen naar decentralisatie en naar één familie- en enkele huizen met tuin wordt tegenwoordig met recht dringender. Engeland heeft op dit gebied voorbeeldig werk geleverd. De tuinvoorstad, die een blijvende bestemming heeft, wordt door middel van een zweef- of éénrailspoor met de bouwtentoonstelling verbonden. Het zal een, uit gezondheids-, sociaal-, technisch en ästhetisch oogpunt goed voorbereide tuinstad worden. 85 huizen met tuin, meest voor één familie, uit de middel- en minderbedeelde klassen. Er is ook aan gedacht een ziekenhuis, een voordrachts- en leeszaal, een moderne tuinhal, en daarbij aansluitend een luchtbad met rusthallen voor de tentoonstellingsbezoekers te maken. Boven de kleedkamertjes van het luchtbad zullen zooveel mogelijk eenige moderne schilderateliers worden ingericht, waarvanuit de schilder het ongedwongen, bewegende en rustende levende model kan bestudeeren.
Als een gelukkige samenloop moet worden aangezien het feit, dat in het tentoonstellingsjaar de eerste helft van het Leipziger hoofdstation, een van de geweldigste werken der moderne bouwkunst, voor het verkeer wordt opengesteld. Daar de tweede helft nog in aanbouw is, zal men een belangwekkend gezicht in het ontstaan van dit grootsche bouwwerk hebben. Dit station zal een der grootste van de bestaande stations worden. Het ontvanggebouw krijgt een gevellengte van 300 M. Op de toekomstige 26 perrons kunnen tegelijkertijd 39 aankomende en vertrekkende treinen plaats vinden.
Van de architectonische werking kan men zich door het volgende eenige voorstelling vormen. De overdekking van de perronhallen, waarvan de top der boog 20 M. boven de sporen komt te liggen, zal in ijzerconstructie worden uitgevoerd, terwijl het 30 M. boven het dwarsperron opstijgende dak van cementijzer zal worden. Deze overspanning zal een bezienswaardigheid zijn, daar nog nooit een cementijzeren gewelf in zulk een geweldige afmeting is uitgevoerd geworden. Voor de grootsche aanleg van het station mogen volgende cijfers nog spreken: 161,000 M² is alleen het grondvlak van het ontvanggebouw, terwijl de inhoud ¼ millioen M³. is. De perrons en de bijgebouwen beslaan een oppervlakte van 82,000 M².

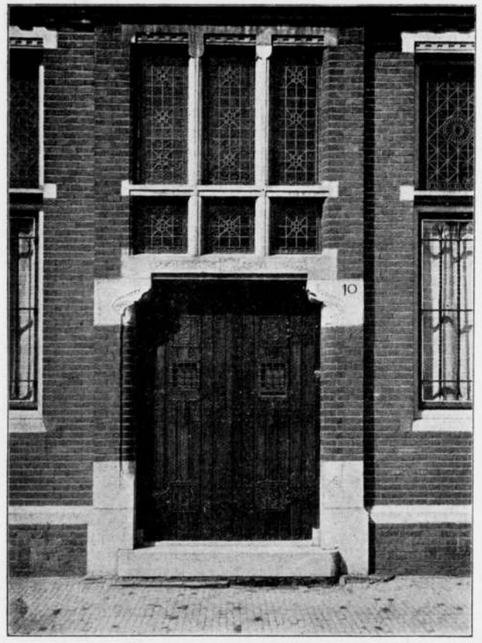

Ingang van de Pastorie aan de Da Costakade te Amsterdam; Architect A. J. Joling.

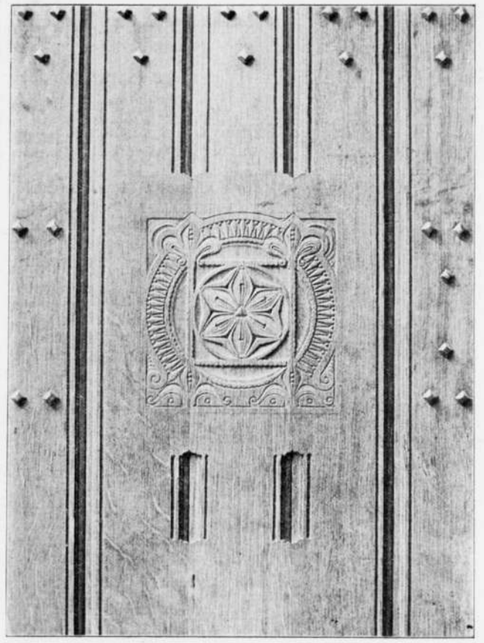

Détail van den Ingang; beeldhouwwerk van M. J. Hack.

De werken met dit station samenhangende hebben 135 millioen Mark gekost.
Uit dit korte overzicht zien wij, dat de tentoonstelling het volgende jaar in Leipzig, er een zal zijn, eenig in haar soort. De wereld zal daar kunnen zien welk een belangrijke rol de bouwkunst weer in onze samenleving gaat spelen. J. DE M.

RECTIFICATIE.

Wij ontvingen van den Heer C. N. van Goor de volgende rectificatie:
In het stukje (zie voorgaand nummer) over de verhouding van op- en aantreden van trappen is een foutje ingeslopen, dat ik gaarne gerectificeerd had.
In de formule, waaraan de verhoudingen van Prof. Gugel zijn ontleend, moet het getal 62 door 60 vervangen worden. Evenwel worden ook de getallen 61 en 62 gebruikt, doch allen met even weinig goeden uitslag.

HET KUNSTENAARSHUIS VAN NEDERLAND.
HET VERBOND DER NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSCHAP.

„Het Verbond kan een groot, nuttig en machtig lichaam worden, de vertegenwoordiger bij uitnemendheid van de Nederlandsche Kunst — mits het Verbond een zetel hebbe, een waardig Huis, dat spreekt tot de massa des volks, zoowel als tot de stedelijke en rijksoverheden, van het gegroeid bewustzijn, het groeiend aanzien van de Kunstenaars in Nederland."
Dit zijn de woorden waarmee de heer Herman Robbers zijne beschouwing over het Kunstenaarshuis in „Architectura" No. 20 van 18 Mei besluit.
De beschouwing zelf is er op gericht den leden van het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen het inzicht te verhelderen in den financieëlen grondslag die de oprichting van het Huis kan waarborgen, op grond waarvan zij zouden moeten besluiten hun deel bij te dragen in de noodige garantie voor den dienst der geldleening groot *f* 350,000; waarvoor noodig zijn 250 belangstellenden die zich gedurende een 15-tal jaren gezamenlijk garant willen stellen voor de geregelde betaling van een som van *f* 25,000. Aangenomen dus dat de garanten deze som zouden hebben te betalen; dan zou ieder hunner persoonlijk aansprakelijk zijn voor ten hoogste *f* 100 per jaar.
Over dit bedrag strekt zich echter pas de aangenomen aansprakelijkheid uit indien de inkomsten van het huis welke geraamd worden op ten minste *f* 90.000 's jaars, *f* 52,000 minder zouden blijken te bedragen, dus bijna 60 % beneden de raming zouden blijven. De kennismaking met de exploitatie-begrooting heeft mij de overtuiging gegeven dat dit verschijnsel veilig als uitgesloten mag worden beschouwd; zoodat nimmer een garant voor *f* 100 zal worden aangesproken. Hoe groot dit bedrag dan wél zou kunnen zijn waag ik niet te becijferen; doch mijns inziens zal dit, zeer buitengewone omstandigheden buiten rekening gelaten, nimmer, en dan nog bij hooge uitzondering, boven 50 % stijgen. De heer Robbers heeft dus waarlijk niet getracht de zaak te optimistisch voor te stellen.

Na deze zakelijke overwegingen gelden voor ons, leden van het Verbond, andere waardoor w'ons gedrongen voelen ons deel bij te dragen tot de stichting van het Huis. Die overweging is vervat in den aanhef van deze regels, de woorden van den heer Robbers.
Als leden van het Verbond behoeven wij een zetel, één — het centraal punt, het centrum onzer gemeenschappelijke kracht, het uitgangspunt onzer gemeenschappelijke acties —, ons *eigen* huis.
Zoodra het groot belang, de onschatbare waarde van centraliteit tot ons is doorgedrongen, het begrip van één groote eenheid in de Nederlandsche Kunstenaarschap bij ieder onzer levendig is geworden; dan zullen wij in het Verbondshuis *ons* huis herkennen en een steentje *willen* bijdragen tot zijne schepping.
Het schijnt dat dit begrip bij de zusterkunsten reeds meer en beter grond gevonden heeft dan bij onze vakgenooten, te oordeelen althans naar het percentage waarmede onze groep vertegenwoordigd is in de lijst der reeds ingeschreven garanten.
Dit is, naar 'k veronderstel, echter niet hierom, niet uit gebrek aan belangstelling; doch meer omdat men geen haast gemaakt heeft met het inzenden van de betreffende biljetten.
Men stelle echter niet langer uit, men redeneere niet uitsluitend zakelijk, men late ook zijn kunstenaarsgevoel medespreken en vooral: men late niet al zijn enthousiasme fnuiken door al te zakelijke overwegingen.
Wil men nog eerst wat meer van de zaken weten, men vrage den heer Herman Robbers, Wanningstraat 19 te Amsterdam, toezending van de bekende brochure, de begrooting der exploitatie en vooral ook een inteekenbiljet, of meer, voor eene garantie tot ten hoogste *f* 100 en helpe aldus de verrijzing van ons huis bespoedigen.

G. J. Rutgers.

INGEZONDEN

Eenige vragen betreffende de gasprijsvraag en hare beoordeeling.

Bij het bezien der inzendingen kwam de vraag bij mij op. Is het verdedigbaar ten opzichte van de andere inzenders dat aan het best geoordeelde ontwerp de eerste prijs is toegekend en wel op grond van de volgende overwegingen.
Zooals van zelf spreekt heeft de jury hare eischen hoog gesteld, zoodat slechts enkelen in een gelukkig geslaagd werk daaraan zouden kunnen beantwoorden. De critiek in het rapport uitgesproken is dan ook raak, vaak onmeedoogenloos. Goede kwaliteiten worden amper genoemd, zwakheden streng gegeeseld.
Waar nu het hoogste geeischt wordt, mogen daar bij een eersten prijs die zwakheden (eveneens in het rapport genoemd) worden ter zijde gesteld. Zou het ten opzichte der anderen juister geweest zijn om die redenen den eersten prijs niet toe te kennen.
Bovendien gaf een andere overweging mij stof tot deze vraag. „Is oorspronkelijkheid in het ontwerp mede een eisch geweest bij de beoordeeling". Het begrip oorspronkelijkheid is rekbaar en ieder is in zekere mate beïnvloed door voorgangers of door een vroegere kunstuiting, doch de overeenkomst in de figuurlijke voorstelling van het eerste ontwerp met figuren uit de beschildering der bestuurszaal van den A. N. D. B. o.a. de vrijheidsfiguur is m.i. zoo treffend zij het dan ook in zwakkeren vorm en de omlijsting plus de indeeling van het geheel zoo in het zelfde karakter van het biljet voor „de Centrale" dat wij moeten vragen. „Is dit ontwerp beinvloed door het werk van den heer Roland Holst of is het brutaal weg copie". Het ontwerp geeft ontegenzeggelijk den indruk van een mooi werk en staat als zoodanig vooraan, doch het trof mij dat het eerder een muurschildering kon zijn dan een reclame biljet voor de straat, dat, hoe beschaafd ook van expressie den voorbijganger niet in onwetenheid mag laten, vooral in het opschrift, betreffende de bedoeling der reclame. Ook hier kan eenige wijziging ingebracht, doch zou op deze wijze doorgaande niet nog een enkel ander ontwerp tot een goed biljet te verwerken zijn.
Hoewel het niet de gewoonte is op een jury beoordeeling te interpelleeren meen ik het van actueel belang tot het vormen van zuivere denkbeelden deze vragen en beschouwingen in dezen vorm onder de aandacht der Jury te brengen.
Amsterdam 24-5-12.

J. B. Heukelom.

BOEKBESPREKING.

DAKBEDEKKINGEN, door E. J. Rothuizen, uitgave van Van Mantgem en De Does. (250 pag., prijs *f* 1.90.)

In veertien hoofdstukken behandelt de schrijver het vakonderdeel: „dakbedekkingen", onderscheiden naar den aard en het toe te passen materiaal in even zoovele soorten of constructies.
In het eerste is de gebakken pan aan de orde als de meest bekende en meest toegepaste bedekking, in de tweede plaats gevolgd door de cementpannen; vervolgens de leien als natuursteen en de kunstleien (eternit). Dan volgen de metalen, zinken, looden en koperen daken; en ná die van asphaltpapier, houtcement en cementmastiek, de ijzeren, vervolgens de glazen. Daarna volgen riet en stroo, hout en ten slotte gewapend beton; terwijl deze alle nog 's in het laatste hoofdstuk de revue passeeren in algemeene beschouwingen; waarop nog een aantal tabellen volgen met betrekking tot hellingen, formaten en gewichten. Het onderwerp is vrij wel volledig behandeld.
Bij elke toepassing, afgeleid van den aard van het materiaal, zijn meerdere afbeeldingen gegeven, meerendeels van bekende constructies. Voor gevorderden in de practijk geeft bijgevolg dit boek dus weinig nieuws. Het kan evenwel voor dezen zijn nut hebben doordat het de vaak achteloos voorbijgegane eenvoudige zaken, waarvan echter toch de deugdelijkheid van het bouwwerk grootendeels afhangt, duidelijk naar voren brengt. Echter voor deze catagorie onzer vakgenooten is het boek niet geschreven. De schrijver zegt n.l. in diens voorbericht o.m.: „Dit boekje is in de eerste plaats bestemd voor den aanstaanden bouwkundige. Het is van algemeene bekendheid, dat de kennis der dakbedekkingen bij vele bouwkundigen heel wat te wenschen overlaat. In dit werkje wenschen we een beknopte verhandeling daarover te geven; zoodat we vertrouwen, dat na bestudeering de opzichter voor toepassing in de practijk voldoende kennis zal hebben verkregen om de constructie goed te do enuitvoeren. Studeerenden voor de examens, ingesteld door de Mij. tot Bev. der Bouwk. en voor sommige middelbare teekenacten kunnen in dit werkje alles betreffende dit onderwerp vinden, wat zij voor deze examens hebben te weten". Men moge het met sommige der aangegeven samenstellingen en ondergeschikte détails niet eens zijn, zonder twijfel zal ieder practicus het boekje wenschen in de handen van zijn jongere broeders, die er zeker hun voordeel mee zullen weten te doen.

R.

Alexander Koch's Handbuch Neuzeitlicher Wohnungs-Kultur, Band „Schlafzimmer", 180 pag., ruim 300 afbeeldingen, prijs 10 M., in prachtband 12 M.
Bij den uitgever Alexander Koch, te Darmstadt, zullen achtereenvolgens een aantal deelen verschijnen, tezamen vormende een „Handbuch neuzeitlicher Wohnungskultur". Dit boek, dat in een zeer groot aantal afbeeldingen getuigt van het wezen der hedendaagsche Duitsche interieurkunst, vertegenwoordigd door Duitschland's meest be- en erkende kunstenaars, heeft ten doel het koopkrachtig publiek tot het klare inzicht te brengen van hoe hunne binnenhuizen niet, en hoe deze wèl moeten zijn, en om in steeds wijder kring het begrip te verlevendigen omtrent technische en aesthetische kwaliteiten van de betere soorten der dagelijksche gebruiksartikelen en de inrichting der woning.
Tot dit doel verscheen zooeven, als eerste van de serie, de band „*Schlafzimmer*" inhoudende een keur van slaapkamers, kleedkamers, logeer- en kinderkamers, badkamers, enz. enz. van kunstenaars als prof. P. Behrens, K. Bertsch, Campbell, prof. J. Hoffmann, prof. G. Metzendorf, prof. Kolo Moser, prof. Albin Müller, Dr. K. Muthesius, prof. A. Niemeyer, prof. Bruno Paul, prof. R. Riemerschmid, prof. E. v. Seidl, C. Witzmann en vele anderen.
Zooveel artisten, zooveel verscheidenheid.
In dezen band zijn afgebeeld zeer kostbare interieurs, kostbare, minder kostbare en ook eenvoudige inrichtingen. Vooral dit laatste kan van belang zijn; wijl velen nog steeds van meening zijn, dat goed, mooi en kostbaar in het meubel volstrekt onafscheidelijk zijn. Men kan immers voor matigen prijs ook een goed meubel gemaakt krijgen — en goed is in dit geval meestal mooi ook.
Ten slotte zij vermeld, dat de technische uitvoering van het boek vol prenten weinig te wenschen overlaat.
Met hoeveel waardeering wij dit alles ook beschouwen, toch blijve niet achterwege, dat hetgeen onze oostelijke naburen ons te zien geven niet ons Hollandsch gevoel kan bevredigen, en we toch een andere gewaarwording ondergaan als we werk zien van onze Hollanders van den eersten rang. Veilig meenen we te mogen zeggen, dat deze in het „neuzeitlige" verder zijn.

R.

OUD-RUSSISCHE BOUWKUNST.

Een onlangs door den Architect Scheurembrandt voor eene Berlijnsche Architectenvereeniging gehouden voordracht geeft, volgens de „Bouwwereld", een belangwekkend overzicht van Oud-Russische Bouwkunst.
De spr. wees er op, dat in de kunstliteratuur tot nu toe niets over de nationale Russische architectuur te vinden is, en dat ook nergens aan de Hoogescholen iets positiefs over dit onderwerp gezegd wordt. Over het algemeen wordt een echt Russisch bouwtype niet erkend. Bij gebrek aan betere gegevens wordt de Oud-Russische architectuur meer als een slechte Byzantijnsche bouwkunst beschouwd. Op grond van zijn jarenlang werken in Rusland, waarbij hij ijverig studies gemaakt heeft en rijke ervaringen opgedaan, noemde spr. deze opvattingen foutief en bewees dat door talrijke lichtbeelden.
Er bestaat, volgens spr., een groot onderscheid tusschen de Noord- en Zuid-Russische architectuur. In het hooge Noorden, voornamelijk in de gouvernementen Archangel, Wologda, Olonetz, Nowgorod en aan de oevers en op de eilanden der Witte Zee, aan de Duna, vindt het zuiver Russisch bouwtype zijn oorsprong. Hier heeft het zich van de 10de tot de 16de eeuw van het primitiefste begin tot een eerbiedwekkende kunstuiting, ja, tot eene waarlijk monumentale nationaal-Rusissch kunst ontwikkeld. Uit de lichtbeelden van Oud-Russische houten kerken met hunne artistieke en juist aangebrachte versieringen, bleek een buitengewone kundigheid van den Russischen timmerman, welke bekwaamheid tot dusver onbekend was. Spr. vestigde de aandacht op het verbazingwekkende kunnen dezer natuurmenschen bij de behandeling hunner architectonische détails. Hunne kunstvaardigheid wekt nog meer bewondering, wanneer men bedenkt dat de Noord-Russische timmerlieden niet met potlood en papier konden omgaan en slechts met primitieve werktuigen uit het ruwe hout die prachtige architectonische versieringen aan de omlijstingen van deuren en vensters der kerken, aan de afwerking van het interieur en aan de zoogenaamde „koningspoort" schiepen. Het is zeer te betreuren dat onze musea geen der artistieke houtsnijwerken uit het Noorden en eigenlijk geen voorbeelden van de zoo rijke en veelzijdige Russische kunstnijverheid bezitten, hoewel het nu nog mogelijk zou zijn mooie kisten, spinnewielen, kasten, gedreven metalen voorwerpen, majolika's, emails, weefsels, borduurwerken, enz. daar te krijgen. De bouwkunst, die uit het Noorden van Rusland stamt, heeft door haar artistieke ontwikkeling als voorbeeld gediend voor de groote nationaal-Russische stijl die de groote gebouwen te Moskou en in andere steden schiep. Deze stijl heeft niets gemeen met de Byzantijnsche bouwkunst.
De invloed van deze is wel in eenige fragmenten en motieven waar te nemen; doch deze is niet zeer diep doorgedrongen. De toepassing van aan de Byzantijnsche kunst ontleende motieven vond slechts plaats naast, en onderschikt aan, de zelfstandige ontwikkeling van den houtbouw. Bij de groote bouwwerken is hun invloed nauwelijks merkbaar. Men moet dit daaraan toeschrijven dat de Byzantijnen geen gebruik maakten van den houtbouw en hunne architectuur zich ook voor deze bouwwijze niet leende.
De veel verspreide meening dat het Oud-Russisch boerenhuis uit Finland stamt, weerlegde spr. en toonde dit aan de hand van lichtbeelden aan. Daarentegen kon hij in de Zuid-Russische grenslanden een bepaalden invloed van West-Europa aanwijzen. Het karakter dezer bouwwerken is echter in beginsel afwijkend van die in Noord-Rusland, zoowel in de plattegronden als in het uitwendige.
Spr. wees er op, dat het belangwekkend zou zijn de overeenkomst te bestudeeren tusschen de ontwikkeling der bouwkunst van Midden- en Zuid-Rusland en die der Westelijke grenslanden met Slavische bevolking.

VAN ALLERLEI AARD.

Wij lezen in „de Telegraaf"

UIT DE ARCHITECTENWERELD.

B. en W. van de gemeente Rotterdam hebben bouwkundigen van naam uitgenoodigd, om een ontwerp in te zenden voor den stadhuisbouw. Zij hebben evenwel niet uitgenoodigd den architect Berlage. Daarop is er een adres aan den Rotterdamschen raad gericht, waarbij een groot aantal Ned. bouwkundigen c.s. hun spijt uitdrukten over deze uitsluiting.
En nu komt uit, door een interpellatie in den Rotterdamschen raad van den heer Spiekman, dat B. en W. aldus gehandeld hebben op advies van de jury in zake de prijsvraag, welke jury bestaat uit bekende Ned. architecten. Tevens is aangetoond uit het debat in den raad, dat niet is uitgesloten de „richting" in de Ned. bouwkunst vertegenwoordigd, maar de persoon van den architect, die daarin het meest op den voorgrond is getreden.
Nu vallen er in deze opmerkelijke zaak twee dingen te constateeren, waarop ik wijzen wil. Ten eerste schijnt het mij toe, dat het optreden in deze van B. en W. zeer bedenkelijk is. Immers, openbarende, dat zij geheel gehandeld hebben op advies van de jury, trachten zij de verantwoordelijkheid voor h u n d a a d te schuiven op het adviseerend lichaam. En de adviezen die de jury hier over personen gaf, waren uiteraard vertrouwelijk. Daarbij komt dat nu B. en W. eigen-

lijk verplicht zijn de namen der leden van de jury, die misschien als minderheid (we kunnen toch niet aannemen dat Berlage met a l g e m e e n e s t e m m e n is buitengesloten) vóór het uitnoodigen van Berlage hebben gestemd, openbaar te maken.
Als B. en W. dat niet doen, is het de minderheid van de juryleden niet kwalijk te nemen als zij het zelf doet.
De tweede zaak, die ik wil constateeren, is nog van meer gewicht. Een jury van kunstenaars van naam sluit in haar advies, aanbevelend de Nederlandsche architecten, die, naar haar meening, het meest in staat zijn een schoon en goed project voor den stadhuisbouw te maken, uit den bouwmeester, die jarenlang een voorganger en leider onzer moderne architectuur is geweest, die na zijn terugkomst uit het Dollarland, waar hij lezingen over bouwkunst hield, door zijn enthousiaste collega's (waaronder verschillende leden der onderhavige jury) is bewierrookt en wiens gesproken of geschreven woord door onze pers voor den volke herhaald wordt.
Toen ik in het voorjaar van 1911 wees op 't verdwenen vertrouwen in de leiders onzer bouwkunst, kon ik toch nog niet vermoeden, dat zou kunnen geheuren wat nu plaats greep en wat met geen duizend artikelen van schrijvende architecten is goed te maken, zelfs al bouwen zij niets.
En nu de Rotterdamsche jury hunnen vermaarden collega buiten den wedstrijd hebben gesloten, zijn zij verplicht daarvan een behoorlijk beredeneerende verklaring te geven.

EEN NIEUW PARK TE AMSTERDAM.

Naar „de Telegraaf" verneemt heeft de Gemeenteraad in zijn geheime zitting van Woensdagavond, 22 dezer, in beginsel besloten tot den aanleg van een park met rots- en waterpartijen om het dusgenaamde Nieuwe diep, gelegen bij het Loozingskanaal. B. en W. stellen den Raad voor f 450.000 voor dit doel uit te trekken, verdeeld over eenige dienstjaren.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADION DER MIJ. „HET NEDERLANDSCHE SPORTPARK" TE AMSTERDAM.

Vraag 44. De gebouwen van het Sportpark moeten onder de tribunes of amphitheater ontworpen worden en het Stadion moet omgeven zijn door breede wegen, moet er dan een weg voor de tribunes of amphitheater (terrein Stadion) of voor de clublokalen (terrein Sportpark) geprojecteerd worden?
Antw. Deze vraag wordt door de Jury niet begrepen.
Vraag 45. Mocten de *breede* wegen (art. 13. I.) die het *Stadion* zullen omgeven, allen worden afgenomen van het terrein dat 125 M. breed is? (Zie eerste gedeelte van vraag 9, 'twelk m.i. niet beantwoord is).
Zoo ja. Kan dan een minimum-maat voor de breedte dezer wegen ook worden aangegeven, daar het begrip „breed" zeer uiteenloopend is, en de maat van 125 M. verminderd met 86 M. nu juist niet ter weerszijden zooveel vrij laat.
Antw. Zie vraag 9 en vraag 20. De maat der wegen zal door elk ontwerper moeten worden bepaald in verband met de capaciteit welke in zijn ontwerp aan den weg gesteld is.
Vraag 46. Uitdrukkelijk wordt verklaard dat „de promenoir van het middenveld door *ijzeren* afsluitingen moet zijn gescheiden".
Over de 3e rangs tribune en het amphitheater der staanplaatsen, eveneens beginnend op het niveau van het middenveld hierop onmiddellijk volgend, wordt niets gezegd. Moet dit ook worden afgescheiden?
Zoo ja. Hoe? of staat dit den ontwerper vrij?
Antw. Uit het programma en het antwoord op de vragen 4 en 29 volgt de noodzakeijkheid der bedoelde afscheidingen welke niet van ijzer behoeven te zijn.
Vraag 47. Kan worden aangenomen, dat het terrein, begrensd tusschen de beide, op de situatie, aangegeven toegangswegen van 10 M. Amstelveensche weg en Sportterrein wordt bebouwd?
Antw. Omtrent dit terrein kan niets worden medegedeeld.
Vraag 48. Het door de tribunes omgeven grasveld moet zijn 120 × 86 M., het voetbalveld is een rechthoek van 110 × 76 M.; moet nu de omliggende baan niet gebogen zijn met het oog op wedloopen e. d. of moet het geheel den rechthoekvorm behouden?
Antw. Zie vraag 10, 21, 24, 25, 35.
Vraag 49. Moet het voorplein enkel voor het Stadion ontworpen worden, of over de geheele breedte van het terrein d. i. toegankelijk vanaf de beide toegangswegen zijn?
Antw. Zie vraag 26, 37.
Vraag 60. Worden eventueele concours hippique op het achtergelegen terrein georganiseerd?
Antw. Zie vraag 16, 38.
Vraag 51. Hoeveel percent van de totale breedte van 125 M. wordt verstaan met het teeken plus minus of m.a.w. hoeveel is de totale breedte van het terrein waarop het Stadion moet staan, dus met de omringende wegen inbegrepen?
Antw. Zie vraag 9, 20, 27.
Vraag 52. Mag licht geschept worden van het terrein ten Zuiden?
Antw. Ja.
Vraag 53. Mogen de kleedlokalen gedeeltelijk onder de tribunes, gedeeltelijk vrijstaand, doch binnen het voor het Stadion bestemde terrein geprojecteerd worden?
Antw. Zie programma.

Namens de Jury,
J. H. W. Leliman.

EENE „ARCHITEKTEN"-ADVERTENTIE.

In het „Alg. Hbl." van 8 Mei l.l. prijkte, voor zoover ons bekend, voor de eerste maal, de advertentie waarbij een bewoner van Apeldoorn (die zich met naam en toenaam teekent en zich tevens de qualificatie van architect toekent) bekend maakt: „Ondergeteekende houdt zich voor het ontwerpen en uitvoeren van Bouwplannen ten zeerste aanbevolen".
In dat geval verkeeren velen, maar dat is nog geen reden het in de krant te zetten. Althans niet voor hen, die zich zoover „architekt" gevoelen dat zij zich aan de opvattingen van hun stand willen houden. Dat „noblesse oblige" beteekent voor den architekt, evenals voor den dokter en den advocaat, nu eenmaal o.a. dat hij niet adverteert. Dit schijnt nog steeds niet algemeen — en ook niet bij het publiek te zijn doorgedrongen. (*Bouww.*)

* * *

Het raadslid, de heer Spiekman, schrijft in „Het Volk" over de uitsluiting van Berlage bij de prijsvraag voor het raadhuis:
„Naar mij thans van eene zijde, die ik als goed ingelicht beschouw, wordt medegedeeld, heeft in de eerste vergadering der jury, waar de uitnoodigingen zijn vastgesteld, Berlage evenveel stemmen gehad als de hoogste der overige architekten. Doch daarna is uitdrukkelijk aan de jury te kennen gegeven, dat het gemeentebestuur Berlage *in geen geval* wenschte en werd dienovereenkomstig verzocht, daarmee bij het nader opmaken der uitnoodiging rekening te houden.
„Zóó was het mogelijk geworden, dat de burgemeester in de raadsvergadering kon zeggen: „Het gemeentebestuur heeft de voordracht gevolgd", terwijl toch in werkelijkheid Berlage wèl door het gemeentebestuur werd geweerd."

* * *

De levering van het benoodigde Hang- en sluitwerk voor het gebouw der Firma Hirsch & Cie. te Amsterdam, is opgedragen aan de Firma J. M. de Vries aldaar.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.
II. SPORTSTADION.
Programma in No. 19, inlevering 13 Juli 1912.

INHOUD: Ledenvergadering van de Utrechtsche Club. — Dr. P. J. H. Cuypers. — De Bouwvaktentoonstelling te Leipzig 1913. — Rectificatie. — Het Kunstenaarshuis van Nederland. — Ingezonden. — Boekbespreking. — Oud-Russiszhe Bouwkunst. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: Adr. Moen, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

Ons Bestuur ontving de navolgende brieven.

Amsterdam, 24 Mei 1912.

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.
WelEdelgeb. Heeren,
In aansluiting op ons advies van den 7en dezer, heeft de Permanente Prijsvraag-Commissie de eer U in kennis te stellen dat zij den 21en dezer van het bestuur der Maatschappij Nederlandsch Sportpark te Amsterdam het bericht ontving dat het de door haar gewenschte aanvulling van art. 3 van het programma, omtrent de schadeloosstelling uit te keeren bij het niet voor uitvoering aanwijzen van het door de jury als eerste aangewezen ontwerp, *niet wil aanbrengen*.
Aangezien de Commissie aan het slot van voornoemd advies de *voorwaarde* stelde dat tot mededinging aan de prijsvraag kon worden geadviseerd indien werd tegemoet gekomen aan de door haar gemaakte bedenkingen, en dit nu, althans wat betreft de afwijking van het artikel der A. R. aangaande de hiervoren bedoelde schadeloosstelling, door het Bestuur voornoemd zonder opgaaf van redenen wordt geweigerd, ziet de Commissie, zeer tot haar leedwezen, zich verplicht de mededinging aan deze prijsvraag *te ontraden*.
Zij vindt vervolgens in het feit dat de architect-juryleden medewerkten aan de samenstelling van een prijsvraagprogramma dat op een belangrijk punt in strijd is met de A. R., aanleiding om in een nader aan de Constitueerende Vereenigingen uit te brengen advies, daarop terug te komen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie
w.g. A. Salm G.Bzn., Voorzitter
„ C. N. van Goor, Secretaris.
„ Paul J. de Jongh, Penningmeester.

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.
WelEd. geb. Heeren,
Gevolg gevend aan haar voornemen, uitgedrukt in de laatste alinea van het advies, dat de P. P. C. U dd. 24 Mei inzake de prijsvraag van een Stadion deed toekomen, heeft zij de eer U het navolgende onder de aandacht te brengen.
De P. P. C. moet tot haar leedwezen constateeren dat het haar herhaaldelijk is gebleken dat niet overal het juiste begrip omtrent strekking en doel der algemeene prijsvraagregelen en de noodzakelijkheid om de naleving daarvan te bevorderen, voldoende is doorgedrongen; zelfs niet in de kringen der architecten die als leden der Vereenigingen, die de totstandkoming der regelen bewerkten, in de eerste plaats geroepen geacht kunnen worden, daarvoor te waken.
De P. P. C. kon zich voorstellen dat in de kringen van leeken, en vooral van hen op wier weg het, (dank zij hunne maatschappelijke positie) kan liggen prijsvragen uit te schrijven, tegenkanting wordt ondervonden tegen de beperking die de A.R. aan hunne vrijheid en gewoonte om geheel en al naar eigen inzicht en goeddunken te handelen, opleggen.
Die tegenstand is niet onbegrijpelijk bij hen die in een prijsvraag niet meer zien dan een middel om langs den weg van concurrentie voor den laagsten prijs het beste te verkrijgen wat voor een bepaald doel verkrijgbaar is. De verregaande willekeur die dan ook voor kort te dezen opzichte nog heerschte, waardoor op de meest cynische wijze de werkkracht van den prijsvraagbeantwoorden den architect werd geëxploiteerd, het volkomen gemis van een code waarnaar prijsvraaguitschrijver en mededinger, zoowel als de jury, zich kon richten, aan welk gemis, zoo menig onverkwikkelijk prijsvraaggekibbel te danken was; en dat de spreekwoordelijke oneensgezindheid der architecten zoo wereldkundig maakte, waren aanleiding voor de bouwkundige vereenigingen, op dit punt wat orde te scheppen en leidden tot de vaststelling der algemeene prijsvraagregelen, in hun tegenwoordigen, U bekenden vorm.
Het is duidelijk dat deze codificatie die *in beginsel* zoowel de rechten van den loyalen prijsvraaguitschrijver als van den loyalen mededinger waarborgt, niet volmaakt is, dat niet alle mogelijke gevallen daarbij voorzien zijn, dat gedurig blijkt dat aanvulling der bepalingen gewenscht is en dat vooral de *toepassing* met tact behoort te geschieden. En in overeenstemming hiermede is aan de door de Constitueerende Vereenigingen, in 't leven geroepen Permanente Prijsvraag Commissie een uitgebreide volmacht gegeven om namens haar, naar beste weten en inzicht voor de handhaving van *den geest* der algemeene regelen te waken, zonder daarbij zoo gebonden te zijn, als een college ambtenaren aan een verordening.
Waar nu prijsvraaguitschrijvers, die de voorlichting van architecten inroepen voor de samenstelling van een prijsvraag-programma uit den aard der zaak, naar het oude regime, allicht geneigd zijn, bepalingen in het programma te doen opnemen, die in strijd zijn met de A. R.; is verschil van inzicht met de architecten, die geroepen zijn die A. R. te handhaven, geenszins uitgesloten, en zou

het voor de hand liggen dat in zulke gevallen, die architecten zich wenden tot de P. P. C. die uit den aard van haar functie en werkzaamheid, het aangewezen lichaam is zulk een advies te geven.
Gedurig echter komt de P. P. C. tot de ervaring, dat architecten, die als jurylid medewerkten aan de voorbereiding van een prijsvraag zich er toe leenen belangrijke bepalingen der A. R. ter zijde te stellen (zooals u o. a. uit ons advies in zake het Stadion bleek) waardoor zij niet alleen het gezag der door hun vakvereeniging ingestelde regeling ondermijnen, doch ook de P. P. C. in hooge mate in de uitvoering van haar taak bemoeielijken. En verbijsterend mag het genoemd worden, dat in eene door de pers bijgewoonde vergadering door architecten over de A. R. wordt gesproken op eene wijze, die van een merkwaardige geringschatting getuigt voor eene regeling, die in 't belang van het vak en zijn beoefenaren door hun eigen vakvereeniging werd tot stand gebracht. Het komt dan ook de P. P. C. noodzakelijk voor, dat op eenigerlei wijze door de Constitueerende Vereenigingen hiertegen wordt opgetreden, en het besef worde gewekt dat van geen vakorganisatie kracht kan uitgaan, zonder dat de leden zich gewennen de door de organisatie vastgestelde wetten en regelingen te eerbiedigen.
De Commissie meent aan u over te moeten laten te bepalen langs welken weg verbetering op dit punt moet worden aangebracht, zonder welke zij zich niet in staat acht haar taak naar behooren te blijven vervullen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
(w. g.) A. Salm G.Bzn., Voorzitter.
„ C. N. van Goor, Secretaris.
„ Paul J. de Jongh, Penningm.

Amsterdam, 29 Mei 1912.

Naar aanleiding van bovenvermeld advies en het schrijven der P. P. C. van 29 Mei l.l. zullen de besturen der Constitueerende Vereenigingen met de P.P.-C. in de volgende week vergaderen.

DE PRIJSVRAGEN.

Sedert de Algemeene Regelen voor Nationale Prijsvragen door onze belangrijkste vereenigingen vastgesteld werden, zijn reeds eenige voorname prijsvragen uitgeschreven en overeenkomstig de bepalingen dier Alg. Reg. aan het oordeel van de zoo goed werkende Permanente Prijsvraag-Commissie onderworpen geweest. Herhaaldelijk heeft deze Commissie gunstigen invloed op de programma's van prijsvragen uitgeoefend of werden hare adviezen door de bouwkundige vereenigingen met waardeering ontvangen en opgevolgd.
De instelling en de vrij goed gelukkende handhaving der Alg. Regelen zijn een uiting geweest van het ook in onze kringen meer en meer zich openbarende besef, dat de eenheden zich hebben te verbinden en desnoods op te offeren voor het belang van allen, tot versterking van elk individu in 't bijzonder. De oprichting van den Bond van Nederlandsche Architecten, die vakbond moet zijn en de pogingen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst om zich te zuiveren tot een vakbond, zijn andere uitingen van het besef dier noodzakelijkheid, op het voorbeeld van de zich in de geheele samenleving meer en meer groepeerende belangen.
Elk individu draagt de plicht tot gehoorzaamheid en onderworpenheid aan de beslissing van allen en in de groepen ontwikkelen zich machtsmiddelen om de eenheden tot gehoorzaamheid te nopen. Zelfs in ons Genootschap, dat toch niet in de eerste plaats de verdediging van materieele belangen tot taak heeft, is de behoefte aan voor de leden bindende bepalingen bij schending waarvan de overtreder zich aan correctieve maatregelen blootstelt, opgekomen: de jongste statutenwijzigingen dragen daar de sporen van.
Gehoorzaamheid aan het algemeen belang uit eigen belang wordt ook in onze kringen parool en het wordt langzamerhand min of meer „onfatsoenlijk" den gehoorzaamheidsplicht te ontkennen of te verzaken. De eerlijkheid tegenover collega's en medeleden geldt voor aangerand, bij schending van gezamenlijk genomen maatregelen of gemaakte bepalingen.
Het bewustzijn daarvan maakt het alleen mogelijk, nuttige instellingen, als de Algemeene Prijsvraag-regelen en het prijsvragen-stelsel te handhaven en te bevorderen. Zij, die mededingen in of deelnemen aan een prijsvraag, waarbij de als nuttig en noodig verklaarde algemeene regelen niet worden in acht genomen, hebben zich het vorenstaande te gedenken. Niet minder dan tegenover lastgevers, is ook tegenover vakgenooten, d.i. lotgenooten, toepassing van goede trouw, vooral aan architecten geboden!
Daarmede is het belang van het prijsvragenstelsel, dat zoolang in discrediet verkeerde door onzuivere toepassing, gediend.
Maar ook op nog andere wijze. Het „publiek", de leekenwereld moet met het stelsel vertrouwd raken en er vertrouwen in gaan stellen. Het stelsel moet „populair" worden. Daartoe moeten niet alleen goede krachten zich niet langer onthouden bij prijsvragen, nu hunne belangen behoorlijk behartigd worden, maar ook moeten de vereenigingen de koorden der algemeene regelen niet zoo sterk aanhalen, dat zij voor de uitschrijvers knellend worden.
Nu het stelsel nog pas zoo kort weer meer belangstelling begint te wekken, is het raadzaam, dat uitschrijvers, die nog maar al te veel meenen, dat zij zich ergens aan wagen, door zekere plooibaarheid binnen practische grenzen, ondervinden, dat het ons ook met de behartiging van hunne belangen ernst is.
De Algemeene Regelen zijn nog niet lang in toepassing en het zal wel reeds aan de P. P. C. gebleken zijn, dat zij, in het belang van het stelsel en de populariseering daarvan, hier en daar herziening behoeven. Niemand meer en beter dan deze Commissie moet van die behoefte op de hoogte zijn en het is raadzaam, dat zij met desbetreffende voorstellen aan de constitueerende vereenigingen niet wacht, totdat de reglementaire vijf jaren verloopen zijn en middelerwijl de strenge handhaving der regelen schade aan de algemeene toepassing van het stelsel toegebracht heeft. Dit is algemeen en vakbelang. Laten wij de regelen voorshands mild toepassen, om later, als het uitschrijven van prijsvragen een publieke behoefte is geworden, strenger en strakker te worden, ter zuivering van het stelsel.
Dit zij ook gezegd tot hen, die in ons genootschap aandringen op afschaffing van de besloten prijsvragen. Zeker, dit systeem kan leiden tot ongewenschte praktijken, tot prijsvragen als die voor het Rotterdamsch Raadhuis, waarbij de P. P. C. ook zekere plooibaarheid aan den dag heeft moeten leggen in haar advies, om de uitgenoodigden met een tevredengesteld gemoed aan het werk te kunnen laten gaan — en waarbij het niet-algemeen-zijn der prijsvraag blijkt te leiden tot kans op schade voor de bouwkunst.
Maar toch -- eischt nog niet: alles of niets! Nu het prijsvragenstelsel in 't algemeen nog in opkomst is, zou deze eisch het „niets" wel eens tot gevolg kunnen hebben.

Bedenk, het stelsel is ten onzent nog in de „Sturm-und-Drang-periode. Wij zullen nog wel wat ondervinding moeten opdoen, eer de Algemeene Regelen rijp zijn voor toepassing in de ingewikkelde maatschappij op zoo eenvoudige wijze, dat alles van-zelf-sprekend wordt.
Een bewijs der onvolkomenheid onzer Alg. Regelen is ook het feit, dat nog niet juist omlijnd is, in welk geval er van een prijsvraag sprake is, en de regelen dus van toepassing worden.
Deze week zijn wij, om zoo te zeggen, opgeschrikt door het bericht in de dagbladen:
„Op uitnoodiging van de Vereeniging Koloniaal Instituut hebben de architecten Jos. Cuypers, te Amsterdam, J. J. van Nieukerken, te 's-Gravenhage en B. J. Ouendag te Amsterdam, zich belast met het opmaken, ieder afzonderlijk, van plannen voor een te stichten gebouw of gebouwen der Vereeniging".
„Er zijn twee verschillende oplossingen gevraagd: eene waarbij alle benoodigde ruimten in één gebouw zijn vereenigd en eene waarbij het Instituutsgebouw en het Museumgebouw gescheiden worden ontworpen.
„Aan ieder dezer architecten zal een overeengekomen, voor allen gelijk honorarium worden uitgekeerd".

Is dit dan geen prijsvraag?
Voor de beantwoording van deze vraag zou het wel wenschelijk zijn, indien wij van de getroffen regeling wat meer met zekerheid wisten. Wij moeten aannemen, dat in dit geval naar het inzicht der uitgenoodigde architecten en van het bestuur der Vereeniging geen sprake, zelfs geen schijn van eene prijsvraag is, want het zijn allen eerzame lieden, die geacht mogen worden, de in de vereenigingen gemaakte afspraken en bepalingen niet willens en wetens te zullen schenden. Maar dit maakt het te duidelijker, dat in de Algemeene Regelen het begrip „prijsvraag" zóó nauwkeurig omschreven moet worden, dat geenerlei twijfel over het al of niet bestaan van een prijsvraag meer openblijft. Want inderdaad, de eer van geachte collega's zou er mee gemoeid zijn, indien twijfel over de rechtmatigheid van het gevolg geven aan een uitnoodiging als bovenvermelde, mogelijk bleek.
Het zou van de uitgenoodigde architecten begrijpelijk zijn, indien zij nu op meerdere publiciteit omtrent de getroffen regeling aandrongen en daarvan blijk gaven. Want het is toch van belang, dat ieder wete, op welke wijze hun arbeid beoordeeld wordt, de toewijzing van de opdracht al of niet geschiedt, en dat deze wijze strookt met het respect, aan ons vak verschuldigd.
Dergelijke publicaties zouden overbodig zijn indien de Algemeene Regelen een scherpe omlijning van het begrip „prijsvraag" gaven.
Het is voor de veiligheid van den goeden naam van elk onzer en voor de architecten-eer noodzakelijk, dat deze aanvulling der Algemeene Regelen geschiedt en liefst spoedig. H. B.

EEREPRIJSVRAAG GODEFROY — ARCHITECTENHUIS.

Zooals in het Rapport der Jury is medegedeeld, stelde de Jury voor om aan het ontwerp motto „Kongsie" toe te kennen een belooning groot f 400, en aan het ontwerp motto „Sic" f 200. Bij opening der naambrieven bleek de ontwerper van het eerste project te zijn de heer L. Streefkerk te Amsterdam; terwijl het tweede project vervaardigd is door de heeren W. Dahlen en Theo Peau. Aangezien deze heeren buitenlanders zijn, moet hun inzending als buiten mededinging beschouwd worden, en werd de belooning niet toegekend.

TENTOONSTELLING VAN BAKSTEEN EN ANDERE KLEIPRODUCTEN EN VAN DE PRIJSVRAAG „LANDELIJKE WONING".

De Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten heeft in het gebouw der Maatschappij van Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam georganiseerd een tentoonstelling van Nederlandsche baksteen en producten der aanverwante klei-industrie; zooals siersteenen, terracotta, sectiel, majolica, enz.
De bedoeling is door een vrijwel complete collectie van deze materialen, ingezonden door ongeveer 80 exposanten, den belangstellende de gelegenheid te bieden, hiervan een nadere studie te maken, niet het minst wat het artistieke gedeelte van deze materialen betreft. Een dergelijke tentoonstelling, welke reeds meermalen in het buitenland werd gehouden, is voor Nederland, het land der baksteen, een unicum, en verwacht mag worden, dat zij de belangstelling van velen, in de eerste plaats der Architecten, zal trekken.
Zaterdag 8 Juni a.s. wordt de tentoonstelling geopend, waarna voor de uitgenoodigden de heer J. Gratama, Bouwk. Ingenieur, een lezing met lichtbeelden zal houden over baksteen-architectuur. Het ligt in de bedoeling, dat deze lezing later nog eens gehouden zal worden voor vakgenooten.
Ter gelegenheid van deze tentoonstelling heeft genoemde vereeniging uitgeschreven een prijsvraag voor een zeer bescheiden landelijke woning, bouwsom ongeveer *f* 2200.—. Voor het geheele gebouw en de onderdeelen moeten zooveel mogelijk baksteen-producten toegepast worden, alle Nederlandsch fabrikaat.
Niet minder dan 120 antwoorden zijn hierop ingekomen. De Jury bestaande uit de heeren Jos. Th. J. Cuypers, J. Gratama en H. J. M. Walenkamp, heeft de eerste prijs, groot *f* 175.—, toegekend aan den heer W. Verschoor te 's-Gravenhage; den tweeden prijs groot *f* 100.— aan den heer Jan Wils te Alkmaar en den derden prijs groot *f* 50.— aan den heer A. J. Prinsenberg te Bloemendaal, terwijl 7 ontwerpen zijn voorgedragen om gereproduceerd te worden in het orgaan der Ver. van Baksteenfabrikanten (Klei), zijnde de motto's: 22; Eenvoud; 7, 34 M²., Handvorm, Wie 't mag die mag het, enz.; en Mei.
Op de openingsbijeenkomst zullen de prijzen worden uitgereikt.
De toegang tot deze baksteententoonstelling is vrij.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van Architectura te Amsterdam.

Trappen.

De rectificatie van den Heer Van Goor geeft mij aanleiding tot nog enkele opmerkingen.
Het is juist, dat prof. Gugel het getal 60 als algemeen geldend aangaf.
Daarom nam ik dat ook als uitgangspunt, en handhaaf dit van 20 bij 20 tot en met 16.5 bij 27.
Meerdere waarnemingen van veelgebruikte trappen in centraal Europa gaven mij aanleiding om bij de verdere lijst een stijgend totaalcijfer aan te nemen.
Dat alles kan graphisch worden afgebeeld, en dus zou daarna wel eene wiskundige formule kunnen worden gezocht, die de zacht krommende lijn voorstelt.
Dit maakt de zaak overbodig ingewikkeld.
Den jeugdigen bouwkundigen meen ik dus het eenvoudige cijferlijstje ten dringendste te kunnen aanbevelen.

Joseph Cuypers.

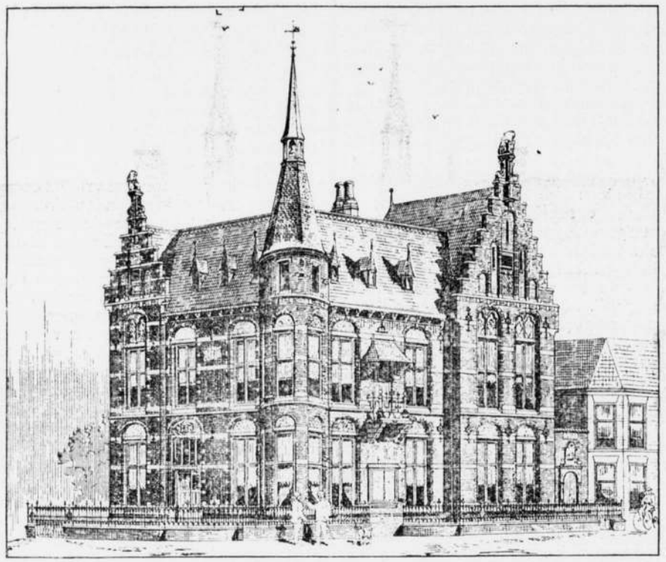

Raadhuis te Noordwijk. Architect Nic. Molenaar.

OUD-RUSSISCHE BOUWKUNST.

De Berlijnsche Architect Scheurembrandt kent dus niet: „L'Art russe, ses originès, ses éléments constitutifs, son „apogée, son avenir par E. Viollet-le-duc, Paris, Morel & Cie, 1877". Mooi geïllustreerd met origineele teekeningen van den genialen schrijver.

Of behoort dat niet tot de kunstliteratuur te Berlijn? Overigens hebben de Duitsche bouwmeesters hun kennis der middeleeuwen toch wel bij den geestigen Franschman gaan aanvullen. Jos. C.

DE AUTEURSWET IN VERBAND MET PLAGIAAT IN DE BOUWKUNST.

Overgedrukt uit het „Bouwkundig Weekblad" 1912, no. 19 en 20.

Bij de behandeling van het ontwerp voor de nieuwe regeling van het auteursrecht in de Afdeelingen der Tweede Kamer zijn de volgende opmerkingen gemaakt, welke in het bijzonder onze aandacht trokken:

„De bepaling, dat *bouwwerken* tegen nabouw beschermd „worden, werd duidelijk gewenscht; maar *anderen deel-* „*den dien wensch niet*, en nog anderen wilden *de heele bescherming niet*".

Ten einde de wenschelijkheid van de bescherming van den geestelijken eigendom van den architect nog eens te onderstreepen, zullen wij van gevallen, waarbij straffeloos architectonische scheppingen of onderdeelen daarvan werden overgenomen, enkele frappante nader bespreken.

Vooraf ga echter een klein historisch overzicht van de Nederlandsche wet op het auteurschap en van de Berner Conventie, waaruit blijken zal, hoe herhaaldelijk ook op de bescherming der *Werken van Bouwkunst* is aangedrongen.

Bij de wet van 1881 was het recht geregeld op het uitgeven van geschriften, plaat-, kaart-, muziek- en tooneelwerken, mondelinge voordrachten, alsmede het opvoeren van dramatisch- muzikale- en tooneelwerken.

In de Memorie van Toelichting was de meening uitgesproken, dat de bescherming betreffende werken der beeldende kunsten bij afzonderlijke wet geregeld moest worden.

Door Z. M. Koning Willem III is daarop 19 Februari 1884 aan de Tweede Kamer een ontwerp van een dergelijke wet aangeboden, welke indiening 3 December 1884 werd herhaald.

De Tweede Kamer onderzocht het ontwerp in de Afdeelingen; de Regeering legde bij hare Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Kamer een gewijzigd wetsontwerp over, waaromtrent van de zijde der Kamer eindverslag werd uitgebracht. Nadat aldus de schriftelijke behandeling was ten einde gebracht, kwam het wetsvoorstel te vervallen, omdat een ontbinding van de Tweede Kamer plaats vond.

Bij Kon. Boodschap van 27 Juli werd het wetsontwerp wederom bij de Kamer aanhangig gemaakt en vervolgens nog eens bij idem October 1887. Het werd echter niet weder in behandeling genomen.

Dit verwaarloozen van de belangen der beeldende kunstenaars verwekte terecht ontstemming; van verschillende zijden werd in den loop der jaren de Regeering gewezen op de wenschelijkheid van de bescherming en het tot stand komen van een desbetreffende auteurswet. Het was de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, die voor het eerst optrad voor de wenschen van de architecten in deze, door in een adres aan Z.Exc. den Minister van Binnenl. Zaken, d.d. 28 Maart 1889, te verzoeken dat het onafgedaan ontwerp wet van 1887 wederom bij de Tweede Kamer werd ingediend met

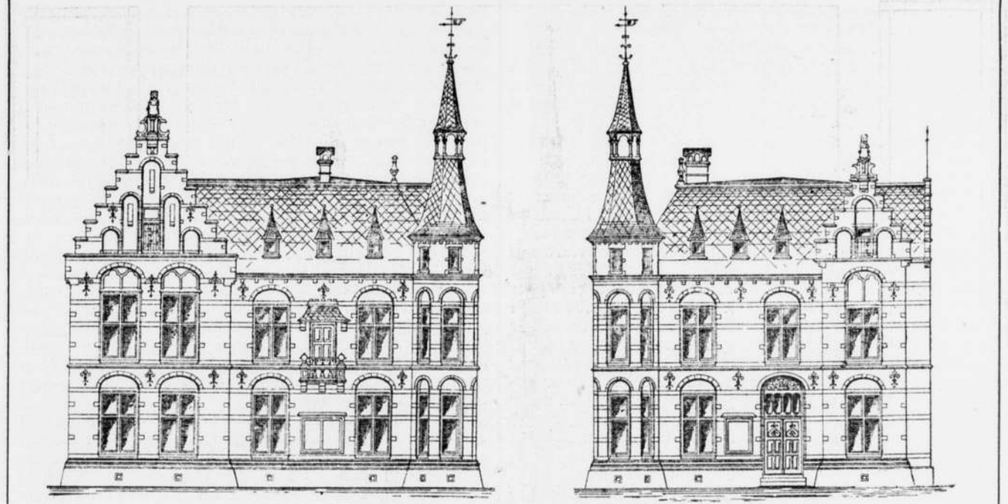

Plagiaat. Raadhuis te Woerden. Voor- en Zijgevel. (Overgenomen van de Bestekteekening.

dien verstande, dat daarin onder § 1 Art. 1 worden opgenomen niet alleen de bouwkundige *teekeningen* en *modellen*, maar ook *„de werken der bouwkunst"*.

In dit adres (onderteekend door het toenmalig bestuur der Mij. tot Bev. der Bouwk., de H.H.: P. J. H. Cuypers, voorz., C. T. J. Louis Rieber, secr.) wordt gezegd:

„Wellicht is de ontwerper van het wetsontwerp van de „meening uitgegaan, dat bouwwerken niet beschermd „behoefden te worden, omdat het nooit zoude voor„komen, dat die werden nagebootst, doch de onjuistheid „dezer redeneering is nog onlangs treffend gebleken.

„Het bewijs toch hoe dringend noodzakelijk het is, dat „ook de werken der bouwkunst door de wet beschermd „worden, is geleverd door het feit, dat korten tijd ge„leden te Woerden heeft plaats gehad".

„Dáár toch heeft de gemeente het Raadhuis van Noord„wijk na gebootst, zonder toestemming van den architect„ontwerper van dat gebouw en zonder hem daarvoor „eenige vergoeding toe te kennen".

Dit geval van plagiaat is afgebeeld en uitvoerig besproken in B. Weekblad 1889; wij ontleenen daaraan de reproducties op blz. 190 en 191 betreffende de raadhuizen te Noordwijk en te Woerden.

In 1889 werden de afkeurende beschouwingen van het Bouwk. Weekblad betreffende dit onderwerp door de groote persoverg enomen. Ongelooflijk is, wat het Weekblad van Woerden d.d. 2 Maart 1889 tot verweer schreef, waarin o.a. voorkomt:

„Het staat ieder vrij te bouwen zoo hij wil (al bouwt hij „zooals anderen) van *plagiaat kan hier geen sprake zijn*".

En: „Als men nu weet, dat de burgemeester van Noord„wijk alle mogelijke gegevens den burgemeester van „Woerden wilde verschaffen, kan er van plagiaat geen sprake zijn".

Bijgaande afbeeldingen spreken afdoende, en de handeling van Woerdens gemeentebestuur werpt een helder licht op de ergerlijke wijze, waarop zelfs ontwikkelde lieden in den jare 1889 dachten over het artistiek eigendom.

De regeling van het autersrecht op werken van beeldende kunst werd 8 December 1903 wederom ter sprake gebracht door Jhr. Victor de Stuers in de Vergadering der Tweede Kamers, en hij vestigde op de hem eigen pittige wijze ook nog eens de aandacht op het Woerdensch plagiaat.

Wij nemen zijn betoog volledigheidshalve in zijn geheel over:

„In het Voorloopig Verslag is aan den Minister ge„vraagd of hij zijn aandacht aan deze zaak wilde wijden; „de Minister heeft beloofd dit te zullen doen.

„Voor dit antwoord ben ik hem dankbaar; intusschen is „het misschien niet kwaad om er thans nog een kort „woord over te zeggen, ten einde de warmte van den „Minister bij dat onderzoek te verhoogen.

„Zooals de toestand nu is, moet die uiterst slecht en on„logisch genoemd worden.

„Wij hebben wetten tot bescherming van het auteurs„recht op werken van letterkundigen aard en tot be„scherming van den industrieelen eigendom, maar een „wet tot verdediging van het recht der kunstenaars op „hunne werken ontbreekt steeds.

„Toch is het een zaak, die reeds lang zoo goed als ge„reed is om „afgedaan te worden. Sinds 16 jaren ligt het „wetsontwerp gereed doch men hoort er niets van!

„Zoo blijven de artisten zonder berscherming tegenover „degenen, die van hun talent, hun genie en hun arbeid „misbruik maken. Een schilder moet het aanzien dat zijn „schilderijen straffeloos door een photograaf gereprodu„ceerd worden, welke dan gaat strijken met de winst, „die hij behoorde te kunnen trekken uit de reproductie „van zijn werk. Met graveurs is hetzelfde het geval; zij „zijn de slachtoffers van phototypische nabootsing. Een „beeldhouwer kan eigenlijk niets in den handel brengen „want, levert hij b.v. een borstbeeld van de Koningin „dan staat hij er aan bloot, dat den volgenden dag een „afgieter er honderden afgietsels van maakt en verkoopt. „Ook *architecten* staan bloot aan diefstal van hun pro„jecten. Dat klinkt zonderling, maar het is toch waar. Ik

„kan daarvan een voorbeeld aanhalen, dat niet heel lang „geleden gebeurd is. Een burgemeester, die behoefte „had aan een nieuw stadhuis, had het oog laten vallen op „het nieuwe stadhuis te Noordwijk, dat hem wel beviel. „Hij informeerde naar den architect, liet dien bij zich „komen en besprak den bouw van een eigen stadhuis; „men kwam voorloopig overeen over den prijs, de in„richting, het honorarium, enz.; doch nu kreeg de burge„meester in eens een lumineus denkbeeld. Hij begreep „dat hij zijn stadhuis wel goedkooper kon krijgen, en „vroeg aan zijn collega te Noordwijk om de plannen en „de teekeningen. Toen de plannen kwamen bleken zij „niet te passen voor zijn stadhuis, deuren, vensters, de „trap, kortom alles moest net andersom staan vanwege „het terrein. Maar daar draaide die burgemeester zijn „hand niet voor om; neen, hij draaide eenvoudig het plan „om, hield dit het achterste voren tegen een ruit van zijn „venster en trok het door, waarop hij het stadhuis door „zijn timmerman liet opbouwen zonder verder iets te „laten hooren aan den architect, met wien hij voorloopig „afgesproken had en die nu moest aanzien hoe er ge„bruik gemaakt werd van zijn talent, zonder dat hij er „iets voor kreeg.

„Dit is nu geen verhaaltje, dat ik uit mijn duim zuig; ik „wil man en paard noemen, het feit is gebeurd te Woer„den en de burgemeester, die het pleegde, heet Schalij. „Sedert dien tijd verander ik de ij in een k, want ik vind „hem een grooten schalk.

„Men kan nu zien in welk een nadeelige positie de on„beschermde kunstenaar verkeert. Ik hoop, dat de Mi„nister hier werk van zal maken en verwacht dat hij dit „spoedig zal doen, want de zaak ligt als gesneden koek, „kant en klaar voor hem gereed."

En wat denkt men nu dat minister Loeff daarop den geachten afgevaardigde uit Weert antwoordde?

„Uit mijn zwijgen zal de geachte afgevaardigde opge„maakt hebben dat ik op dit oogenblik dat punt niet in „mijn werkplan wensch op te nemen. Mocht dit het geval „zijn dan wil ik die onderstelling van den geachten afge„vaardigde nu nog mondeling als juist bevestigen!"

Gelukkig dat de tegenwoordige Ministers er anders over dachten! Niettemin er zijn blijkbaar dan nog steeds menschen, ook in de beide Kamers, die zelfs nù nog niet schijnen te beseffen, dat artistiek eigendom beschermd behoort te worden, en dat het geen gemeen goed is.

Een treffend voorbeeld daarvan is het volgende, hoewel dit niet een architect overkwam, al kan het niettemin ook op Bouwkunst en op plagiaat plegende architecten worden toegepast en kan het van waarde zijn bij de behandeling van de Concept-Wet.

Een uitgeversfirma in de hoofdstad onzes lands, allerwege bekend als hoogstaande, brengt in 1910 een vertaling in den handel van een in Duitschland uitgegeven boekwerk, zonder dat de auteur of diens uitgever daar iets van wisten. Volgt van die zijde natuurlijk een protest. Wat antwoordt nu de hoogstaande firma:

„Daar in Nederland geen wetten zijn, die het ongevraagd „uitgeven van een vertaling verbieden, meenden wij, „dat hierover verdere correspondentie onnoodig is. Ne„derland, weet U immers, is niet bij de Berner Conventie „aangesloten!"

Het was de heer W. P. van Stockum Jr. die krachtig voor de benadeelden opkwam en o.a. schreef:

„Het begrip, — dat alleen reeds uit een eenvoudig „gevoel van betamelijkheid moest aangenomen worden „—, dat van den eigendom aan een ander toebehoorende „niet ten eigen bate gebruik mag gemaakt worden, zon„der weten of toestemming van den rechthebbende, ook „dan wanneer die eigendom behoort aan iemand, die „niet tot de Nederlandsche natie behoort, en daarom niet „beschermd kan worden door de Nederlandsche wet, „schijnt nog niet tot allen te zijn doorgedrongen.

„Omdat er geen wet bestaat, die oneerlijke handelingen „tegenover den vreemdeling verbiedt, daarom acht men „het geoorloofd oneerlijkheid te plegen, en voor zulk „een daad geen verantwoording schuldig te zijn. Zeer „gemakkelijk voorwaar, doch daarmede wordt erkend, „dat niet verboden oneerlijkheid een eerlijke han„deling is".

Dergelijke menschen zijn niet te overtuigen al zijn de voorbeelden nog zoo treffend.

Mevrouw Thérèse van Duyl-Schwartze uitte haar diepe verontwaardiging en minachting, nog niet lang geleden, — toen buiten haar voorkennis het door haar vervaardigd portret van H. M. de Koningin in den handel werd gebracht door een goedkoop blaadje en later in den vorm van briefkaarten (na op een treurige wijze gereproduceerd en verminkt te zijn) — door middel van een ingezonden stuk in het Algemeen Handelsblad als volgt:

„Dieven en Moordenaars!"

„Dat ons lieve vaderland, wat betreft beeldende kunst „en letteren, nog steeds het paradijs is van roofvogels „en vrijbuiters weet ieder. De kunstenaar draagt dus „ook maar lijdzaam, wat hij niet veranderen kan. Maar „het zal niemand verbazen, dat hij gaat tegenspartelen, „wanneer men niet alleen hem besteelt, maar ook be„proeft te vermoorden. M. a w. wanneer men niet alleen „zijn werk reproduceert, zonder eenigen schijn van ver„lof, maar dit doet zóó slecht, dat het niet anders dan „zijne kunstenaars-reputatie kan schaden".

Moet ook haar stem zijn als die eens roependen in de woestijn?

Doch vervolgen wij het stukje historie.

Ondertusschen bleef de behandeling van het wetsontwerp maar steeds uit, ondanks den aandrang, van de zijde der kunstenaars uitgeoefend. Sept. 1904 richtte „Arti et Amicitiae" zich met een adres tot H. M. de Koningin, waarin verzocht werd een wet regelende het auteursrecht op werken van beeldende kunsten en de toetreding van Nederland tot de Berner Conventie, in overleg met de Staten Generaal, te willen uitvaardigen. Hierin wordt o. a. vermeld, dat, waar zoovele andere landen het bedoelde onderwerp wettelijk regelden en daarmede de behoefte aan zoodanige regeling erkenden, het onaannemelijk was, dat alleen in ons land de behoefte daaraan niet zou bestaan:

„Nederland is te dezen aanzien uniek in Europa, wan„neer men Turkije uitzondert. Het bedoelde onderwerp is geregeld:

„In Engeland reeds in 1766, in Frankrijk reeds bij het „Decreet 19 Juli 1793, in het Duitsche Rijk sinds 9 Januari „1876, in België sinds 22 Maart 1886, in de Ver. Staten „van N. Amerika sinds 1891, in Oostenrijk sinds 26 „December 1895, in Rusland bij de art. 28 e. v. „van het B. W."

Dit adres bleef onbeantwoord; eveneens toen het 24 November 1905 voor de tweede maal werd verzonden. Ook de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst herhaalde hare pogingen, door 16 November 1904 eveneens een adres te richten tot H. M. de Koningin, waarin nogmaals aandacht werd gevraagd voor het adres der Maatschappij van 28 Maart 1889, gericht tot ZExc. den Minister van Binnenl. Zaken.

17 October 1910 is het verlangen om de wettelijke regeling aanhangig te maken, ernstig ter sprake gebracht waar dit behoort, en naar aanleiding daarvan werd de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst aangeraden zich op nieuw met een adres tot H. M. de Koningin te richten, dat niet anders behoefde te bevatten dan het bescheiden verzoek om alsnog gevolg te willen geven aan het adres van 16 November 1904, dat in afschrift daarbij zou moeten worden overgelegd.

Afdrukken van dat nieuwe adres en van de bijlage zouden dan moeten worden toegezonden aan al de (9) Ministers, Hoofden der Departementen van Algemeen Bestuur. 9 Februari 1912 werd bij Kon. Boodschap bij de Tweede Kamer ingediend een ontwerp van wet, houdende een nieuwe regeling van het auteursrecht in overeenstemming met de bepalingen der Berner Conventie.

Het is hier de plaats nog iets over de Berner Conventie zelf te vermelden. Deze beroemde internationale regeling tot bescherming van den letterkundigen en artistieken eigendom is 9 September 1816 te Bern gesticht, nadat aldaar in 1884 de conferentie van gedelegeerden van verschillende Staten had plaats gehad. Deze conventie, die regelmatig om de 10 jaar wordt herzien, is te Parijs in 1896 aangevuld en te Berlijn in 1908 geheel herzien; tot haar zijn toegetreden de staten België, Denemarken met de Faröe-eilanden, Duitschland, Engeland met koloniën en bezittingen, Frankrijk met Algiers en koloniën, Haïti, Japan, Liberia, Luxemburg, Monaco, Noorwegen, Spanje met koloniën, Zweden, Zwitserland, Tunis.

De bij de Conventie aangesloten staten vormen een Unie, die ook een centraal orgaan bezit in het te Bern gevestigde „Bureau de l'Union internationale pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques."

Omtrent de regeling van de Berner Conventie lezen wij in de: „Proeve van een Wetsontwerp, regelende het Auteursrecht op de werken van kunst en kunstnijverheid, opgesteld door eene Commissie in opdracht van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels" het volgende:

„De Berner Conventie heeft terecht, vooral in den aanvang, niet willen geven een uniforme, voor alle landen geldende regeling, maar een internationale regeling, steunende op verschillende nationale wetgevingen. Zij verleent dan ook slechts aan de werken, afkomstig uit een der Uniestaten in de andere aangesloten rijken eene bescherming, gelijk aan die welke de nationale producten van kunst en geest aldaar genieten. Nog steeds is dit de grondslag der Conventie gebleven; nog steeds is deze bescherming in de verschillende landen afwisselend geregeld; nog steeds zal dus ook de bescherming van hetzelfde kunstwerk in het eene land anders geregeld zijn als in het andere; doch langzamerhand, bij het rijpen der denkbeelden, heeft men zich meer en meer daarvan losgemaakt. Terwijl bijv. de oorspronkelijke Conventie als eisch voor deze internationale bescherming stelde, dat voor de te beschermen producten in het land van oorsprong was voldaan aan de eventueel aldaar vereischte formaliteiten, heeft de laatste wijziging de bescherming daarvan geheel losgemaakt en is uitdrukkelijk thans in de Conventie vermeld, dat zij aan *geen enkele formaliteit* is gebonden".

Dit laatste is als een enorme verbetering te beschouwen.

(Wordt voortgezet.)

VAN ALLERLEI AARD.

BERLAGE UITGESLOTEN.

Het Rotterdamsch raadslid, de heer H. Spiekman, heeft dd. 4 dezer den burgemeester verzocht, in de aanstaande raadsvergadering deze vraag tot het Gemeentebestuur te richten:

„Is er door of uit het gemeentebestuur op eenigerlei wijze invloed geoefend op de bouwkundige juryleden, om den heer H. P. Berlage niet te brengen op de voordracht van architecten, die voor het indienen van een plan voor het nieuwe Stadhuis zouden worden uitgenoodigd? En zoo ja, om welke reden?"

„Het wil mij voorkomen — aldus motiveert hij zijn verzoek, — dat er reden is, nogmaals de aangelegenheid-Berlage in een publieke zitting van den gemeenteraad ter sprake te brengen.

„Uwe mededeeling in de vorige vergadering van den raad, dat het gemeentebestuur bij de keuze der architecten, die voor het indienen van een plan uitgenoodigd zouden worden, uitsluitend is afgegaan op de voordracht der jury, gaf mij geen aanleiding op dat oogenblik verder op de zaak in te gaan.

„Na dien tijd evenwel zijn er in verschillende bladen mededeelingen verschenen, die er op duiden, dat er van uit het gemeentebestuur pressie in eenigerlei vorm is geoefend, met het doel, den architect H. P. Berlage van de voordracht te weren. En zelfs wordt in één der bladen de onderstelling geopperd, dat Berlage's politieke overtuiging in dezen een rol speelt, welke laatste, den aard der onderwerpelijke zaak in aanmerking nemende, mij bijna ongeloofelijk voorkomt."

L.l. Donderdag heeft in den Gemeenteraad van Rotterdam de heer Spiekman zijn aangekondigde interpellatie gehouden over het uitsluiten van Berlage bij de prijsvraag over den stadhuisbouw.

De Voorzitter antwoordde het volgende: Ik antwoord, dat de jury in de bespreking en de stemming over de uit te noodigen architecten volkomen vrij is geweest. Omtrent de beraadslagingen in den boezem der jury zal ik geen mededeelingen doen. De leden der jury zijn bij den aanvang hunner werkzaamheden overeengekomen, daaromtrent stipte geheimhouding te betrachten. Zij zagen daarin terecht de onmisbare voorwaarde voor een onbewimpelde beoordeeling van personen. Geen verdachtmaking, geen leugen en geen kabaal zal mij bewegen die overeenkomst te schenden, ook niet door te verklaren, wat *niet* gezegd is. Eensdeels toch zou zoodanige verklaring wellicht eerst duidelijk worden door er bij te voegen, wat dan wel gezegd is, en anderdeels zou zoodanige verklaring opnieuw het onderwerp van een zoeken, een onderstellen en een beschuldigen worden, daargelaten nog de onmogelijkheid om zonder kans van vergissing het gesprek te reconstrueeren in een vóór ruim 3 maanden gehouden vergadering van 9 personen. Ik zal mij dus aan de afspraak, welke zoo uitdrukkelijk in de jury gemaakt werd, houden en berustend allen smaad en aantijgingen verduren, welke mijn stilzwijgen mij berokkent.

Dit wat de vraag van den heer Spiekman betreft. Van mijn kant wensch ik echter ook eens een vraag te doen. En wel deze: Of niet allen perken te buiten gaat de wijze waarop voor een bepaalden architect aandrang, ja, dwang op het gemeentebestuur wordt uitgeoefend, door het voor te stellen alsof Burgemeester en Wethouders door dezen architect niet uit te noodigen een geheel verkeerd besluit namen, alsof van de zaak niets terecht kan komen, ja, alsof voorbijgegaan is de voor den bouw aangewezen man. Het is duidelijk, dat deze actie in hooge mate krenkend en ontmoedigend is voor hen, die een uitnoodiging ontvingen en haar aannamen en die thans op de meest luidruchtige wijze hooren verkondigen, dat een die ver boven hen staat is buitengesloten. Het is evenmin voor betwisting vatbaar, dat aldus op onvoegzame wijze wordt ingegrepen in de alsnog niet op het terrein der openbaarheid liggende voorbereiding van de stichting van een gemeentegebouw. Die voorbereiding is door den Gemeenteraad opgedragen aan Burgemeester en Wethouders, gehoord jury en raadhuiscommissie. Is zij afgeloopen en de uitkomst aan den Raad medegedeeld, dan kan de Raad zijn oordeel en zijn besluit vaststellen, maar het gaat m.i. niet aan, dat hangende die voorbereiding, van buitenaf en op den Raad en op het Dagelijksch Bestuur pressie in een bepaalde richting wordt uitgeoefend, dat de arbeid der jury in het debat wordt gehaald en de leden der jury worden gesommeerd, zich te verantwoorden. Waartoe dit moet leiden, wordt klaar als men zich indenkt in den verderen loop der zaak.

Evenmin als de keuze der architecten zal later de keuze van het beste plan allen bevredigen. Zal men er zich op hebben voor te bereiden dat ook dan van buitenaf voor een niet uitverkoren ontwerp wordt geageerd en de oordeelsvrijheid der jury in twijfel getrokken? De heftigheid van den voor den bewusten architect geoefenden drang geeft trouwens recht om te onderstellen dat, indien hij uitgenoodigd doch zijn plan niet als het beste gekozen ware, dit hardop zou zijn afgekeurd en toegeschreven òf aan gemis aan kennis, smaak en kunstzin òf aan ongepaste beinvloeding. Intusschen is wat wij thans zien geschieden niets nieuws of verwonderlijks voor hen, die zich herinneren wat in de laatste jaren plaats had en nog steeds plaats heeft bij de voorbereiding of de stichting van groote gebouwen in Nederland. Schier zonder uitzondering heeft men door groepen van bouwkundigen en andere belanstellenden zien aanvallen primo de wijze van opdracht van den bouw en secundo het bouwplan. Zoo goed als steeds werd daarentegen een actie opgezet, gevoed en ten slotte in requesten belichaamd, ook wel door hen die zichzelven vaker de gelegenheid schenken om de bouwkunst met pen en inkt vooruit te brengen dan dat anderen hen in de gelegenheid stellen dat te doen door het stichten van gebouwen. Vraagt mij dan ook een vreemdeling

naar de verklaring van het niet te miskennen feit, dat de Nederlandsche steden zoo bitter arm zijn aan groote gebouwen — niet alleen openbare gebouwen, want het door mij vermelde doet zich evengoed voor bij groote kantoren, hotels en winkelhuizen — dan verwijs ik naar de bemoeilijking welke ieder die een belangrijken bouw beoogt ondervindt door de heftige en rumoerige critiek die uit de kringen der bouwkundigen zelven op haast ieder van zijne handelingen wordt geoefend. Voor zijn genoegen moet men in ons vaderland niet het initiatief nemen tot groot bouwwerk.
Diezelfde heftige en rumoerige critiek heeft nog een ander leelijk gevolg: nl. dat zij de scheppingsspontaneiteit van bouwmeesters ongunstig beïnvloedt. Het besef dat bij het eerst verschijnen van een plan de afkeuring in het harnas gereed staat om de sloopingscampagne te beginnen, blijft op het creatief vermogen van een kunstenaar niet zonder invloed. Het waar belang der vaderlandsche architectuur eischt dan ook andere practijk, nl. een van waardeering, aanmoediging en samenwerking. Geen kabaal bij iederen grooten bouw, maar vreugde over den voortuitgang, de welvaart en de energie, waaruit die bouw geboren wordt, vreugde in het besef dat er niets is, dat meer tot navolging wekt dan het overvloedig verrijzen van nieuwe gebouwen en dat daarbij niemand meer belang heeft en meer wordt omhoog geheven dan de stand der bouwmeesters. Moge men ook dit bedenken bij het Rotterdamsche stadhuis en niet voortgaan met een veldtocht, die thans tot niets dan tot verbittering kan leiden. Want dit is zeker dat noch het gemeentebestuur, noch de Raadhuiscommissie, noch de jury zich door het verwekt rumoer van hun weg zullen doen brengen of zich zullen doen prikkelen tot verklaringen omtrent personen. En eveneens hoop ik dat het groot gerucht zonder invloed moge blijven op den arbeidslust en de scheppingsvreugde van hen, die wij met vol vertrouwen tot het inzenden van een plan uitnoodigden en onder wie, naar onze vaste overtuiging, de man of de mannen zich bevinden, in staat en bekwaam om voor Rotterdam een Raadhuis te doen verrijzen, den meester en der stad beide tot eer.

EEN GEBOUW VOOR HET KOLONIAAL INSTITUUT.

De pers verspreidt het navolgende bericht:
Op uitnoodiging van de Vereeniging Koloniaal Instituut te Amsterdam hebben de heeren architecten Jos. Cuypers te Amsterdam, J. J. van Nieukerken te 's Gravenhage en B. J. Ouendag te Amsterdam zich belast met het opmaken, ieder afzonderlijk van plannen voor een te stichten gebouw of gebouwen voor deze Vereeniging. De gebouwen zullen worden opgericht in het gedeelte van de voormalige Oosterbegraafplaats, dat door de gemeente Amsterdam daarvoor beschikbaar is gesteld.
Er zijn twee verschillende oplossingen gevraagd, eene waarbij alle benoodigde ruimten in één gebouw zijn vereenigd, en eene waarbij het Instituutsgebouw en het Museumgebouw gescheiden worden ontworpen. Aan ieder dezer heeren architecten zal een overeengekomen, voor allen gelijk honorarium worden uitgekeerd.

DE VEREENIGING „HET NEDERLANDSCH OPENLUCHTMUSEUM", houdt hare eerste algemeene vergadering op Woensdag 12 Juni 1912, des namiddags ten halftwee, in Musis Sacrum te Arnhem. Aan de orde is het vaststellen van de Statuten en van het Huishoudelijk Reglement.

* * *

Bij Kon. Besl. is de heer A. W. Weissman, architect te Amsterdam, Secretaris van den Bond „Heemschut", benoemd tot gedelegeerde der Ned. Regeering bij het 2e Intern. Congres voor Heimatschutz in Juni 1912 te Stuttgart te houden.

KUNST EN KUNSTNIJVERHEID IN SIAM.

De uitgever Julius Bard in Berlijn, bekend door zijn verzorgde, kostbare uitgaven, kondigt de verschijning van een reeks plaatwerken aan over bovengenoemd onderwerp.
Een loffelijk pogen, daar over de artistieke onwikkeling van Achter-Indië haast niets bekend is. Over Engelsch-Indië bestaan een aantal werken, over Japan, een lange reeks. Ook de Chineesche kunst wordt meer bestudeerd en onze Oost blijft evenmin onbewerkt. In deze Zuid-Aziatische keten ontbrak tot nog toe Siam als braakliggend kunstgebied. En dat het eveneens een kunstgebied moest zijn, daarvoor pleit de karakteristieke vorm der meerendeels Boeddhistische beelden, die een eigen stijl vertoonen. De Boeddha's met los omgeworpen kleed, dat steeds den eenen schouder onbedekt laat, smalle figuren, die zich juist door die tengere gestalte scherp onderscheiden van de ronde, welgevulde, Japansche Boeddha's en de meer naturalistische uit Engelsch Indië. De rijke versiering, die bij de beelden uit het Hindoe-Pantheon op Java in het oog valt, de uitvoerig bewerkte tiara en armversieringen, worden hier in Achter-Indië eveneens toegepast en menige Bodhisatwa is een pronkstukje van haast overdadige versiering.
Het kleurige, overdadige karakter dezer Achter-Indische beelden is tevens het type van het overige, artistieke werk in Siam, het is veelal een pogen naar pracht en rijkdom en daardoor niet altijd een streven naar schoonheid.
En dit is zeer goed te verklaren! Van volkskunst, het meer intieme werk, dat we vooral in ons Indië vinden, is in Siam weinig bekend. Het is vermoedelijk verdrongen door het bijna uitsluitend werken voor het hof, het midden- en glanspunt der Siameesche samenleving. Als in de dagen van den „Roi soleil" concentreeren zich de artistieke krachten rond het hof en deze vorstelijke kunst wordt overgedragen op de kerkelijke. Met vorstelijke pracht worden de Godenbeelden en de enkele tempels uitgedost en uit de kunstnijverheid worden haast uitsluitend de takken van weelde bevoorrecht.
Maar met het binnendringen van Europa gedurende de laatste dertig jaar dreigt deze nationale kunst te verdwijnen. En het is zeer te prijzen, dat juist van koninklijke zijde dit gevaar erkend wordt en beproefd het schoone in deze kunst tijdig vast te leggen. Een loffelijk voorbeeld voor ons Java, waar de verzorging en bestudeering der eigen, inlandsche kunst door den Javaanschen adel nog veel te wenschen overlaat, al moest dit een welbegrepen eeretaak zijn! De koning van Siam, die reeds voor enkele jaren in „My journey in Phra Ruang's Land", een schets van het oude kunstleven gegeven heeft, droeg den Duitschen architect en ingenieur Dr. Karl Döhring op, het lang verzuimde werk in te halen en met behulp van Prins Damrong een kunstgeschiedenis van Siam te schrijven.
Deze medewerking van nationale zijde doet alles goeds verwachten en met vreugde mag men het grootsch opgezette werk verwachten, dat in reeksen van 50 folio-platen o.a. de paarlemoer-werken, goud- en zilverarbeid, borduursels, geschilderde en geweven stoffen, hout- en ivoorsnijwerk, wandschilderwerk, mozaïkwerk, geschilderd porcelein en faience en gesneden lederwerk zal behandelen. De eerste portefeuille omvat het lakwerk in zwart en goud, dat voor de meest verschillende doeleinden wordt toegepast, vooral bij architektuur.
Behoeft het nog gezegd te worden, dat deze publicatie van Achter-Indië veel zal bevatten, dat weer van belang is voor de kennis van het kunstgebied in Indië?

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

II. SPORTSTADION.
Programma in No. 19, inlevering 13 Juli 1912.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 22. Pieter Post herleefd. — Gamle bygninger paa landet, aankondiging van een boek betreffende oude bouwkunst in Denemarken, door D. F. Slothouwer. — Loods voor een bestuurbaar luchtschip, met afb. door v. d. Wijnpersse.

DE BOUWWERELD. Rafaël en de Italiaansche hoogrenaissance, door J. H. W. Leliman. — Centrale coöperatieve boerenleenbank te Eindhoven, met afb., door Jan Stuyt. — Heemschut op een gevaarlijken weg.

INHOUD: Advies van de P.P.C. in zake de prijsvraag van het Sportstadion. — Brief van de P.P.C. — De Prijsvragen door H.B. — Eere-prijsvraag Godefroy. — Baksteententoonstelling. — Prijsvraag „Landelijke Woning". — Ingezonden, Jos Cuypers. — De auteurswet in verband met plagiaat in de bouwkunst. — Van allerlei aard, w.o. Berlage uitgesloten en Koloniaal Instituut.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijkse contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN
BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

PRIJSVRAAG-STADION.

In de Vergadering van de Besturen der 4 Constitueerende Vereenigingen met de P. P. C., gehouden den 11 Juni 1912, werd de volgende conclusie aangenomen:
De Besturen der Constitueerende Vereenigingen:
gezien de door de P. P. C. geopperde bezwaren tegen het programma, vervat in het advies van de P. P. C. van 24 Mei j.l.,
afkeurende, dat de Jury medewerkte aan de samenstelling van een prijsvraag-programma, waarbij meerdere bepalingen van de A.R., nader aangeduid in het rapport der P. P. C. van 7 Mei j.l., buiten werking werden gesteld;
afkeurende, dat zij, na daarop in het advies der P. P. C. gewezen te zijn, in hare houding is blijven volharden en zelfs op twee punten, waarin het Bestuur van de Mij Het Nederl. Sportpark had toegegeven, geen wijziging heeft aangebracht;
spreken als hunne meening uit, dat het alleszins gewenscht is, dat leden der Constitueerende Vereenigingen, die op eenigerlei wijze betrokken worden in de voorbereiding van een prijsvraag, zich in elk geval voor de publicatie van het programma, zich in verbinding stellen met de P. P. C.;
overwegende echter, dat de mededingers van de prijsvraag, die, hoewel zij waakzamer hadden kunnen zijn, na het advies van de P. P. C. van 7 Mei, geen dupe mogen zijn van de vertraging, die door de handelingen van de Jury in de publicatie van de adviezen der P. P. C. is gekomen;
besluiten, dat in deze omstandigheden de medewerking aan deze prijsvraag niet als ongeoorloofd is te beschouwen.

De Besturen der
vier constitueerende Vereenigingen.

* * *

Ons bestuur ontving het navolgende schrijven:

Mijne Heeren,

Het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten heeft de eer Uw Bestuur en de H.H. Leden Uwer Vereeniging uit te nodigen tot het bijwonen van de lezing met lichtbeelden over „Baksteen-Architectuur", welke op Donderdag 20 Juni a.s. door den heer J. Gratama zal worden gehouden in het Gebouw der Mij. t. B. d. B. te Amsterdam.
De lezing zal aanvangen om 8 uur des avonds, zoodat er gelegenheid is voor diegenen, die van buiten de stad komen, om ook de tentoonstelling van de antwoorden op onze prijsvraag „Landelijke Woning" en de daaraan verbonden tentoonstelling van baksteen en andere kleiproducten in den loop van den middag te bezoeken.
Ondergeteekende zal voor het geven van inlichtingen ter tentoonstelling aanwezig zijn, terwijl ook de exposanten worden uitgenoodigd om zooveel mogelijk juist den 20 Juni aanwezig te zijn bij hun uitstalling.
Het voornoemde Bestuur verzoekt U deze uitnoodiging in Uw orgaan, of op andere wijze, ter kennis van Uwe leden te willen brengen.
Intusschen heb ik namens het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, de eer te zijn,
Hoogachtend,
De Algemeene Secretaris
J. H. JANSON.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

De Utr. club verzond onderstaand adres:
Aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën.
Geeft met de meeste hoogachting te kennen: de club van Utr. leden v. h. Gen. A. et A.,
dat zij met groote belangstelling gehoord heeft er sprake is van den bouw van een nieuw postkantoor in de Gemeente Utrecht,
dat het gebouw op de plaats van het oude Muntgebouw, Oude Gracht W. Z. en omliggend terrein komen zal,
dat het oude Muntgebouw een fraaie gevel bezit,
dat het verlies van genoemde gevel te betreuren zoude zijn,
redenen waarom de club, hiervoorgenoemd, de vrijheid neemt, uwe Excellentie te verzoeken bij den bouw van het nieuwe postkantoor zoodanige stappen te willendoen, waardoor de oude gevel, hiervoor vermeld, op een of andere wijze bewaard blijve, b.v. door op een vindingrijke manier haar in het nieuwe project op te lossen. Om hiervoor echter met succes een goed ontwerp te krijgen, geven ondergeteekenden UEx. beleefd in overweging een prijsvraag onder de Ned. bouwkunstbeoefenaren te doen uitschrijven, waardoor een frisch en levendig stuk architectuur van eigen tijd gewrocht moge worden.
Met Hoogachting,
Namens de club v. Utr. leden v. h. Gen. „A. et A."
De Voorzitter: (w.g.) OTTO SCHULZ. *De te Secretaris:* (w.g.) C. J. DE HAAS.

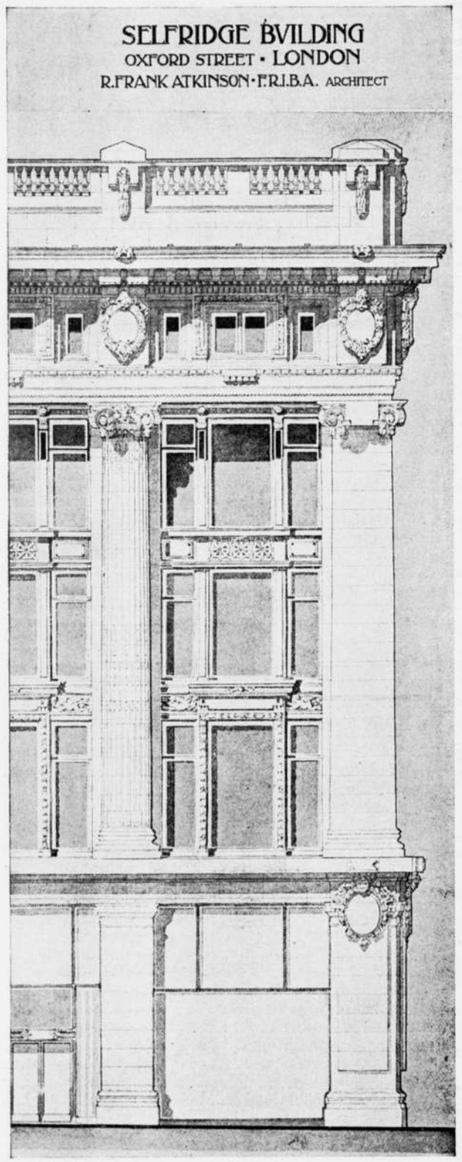

De „Selfridge Store", te Londen. Teekening, voorkomende op het titelblad van de Architectural Review, Vol. XXV 1909.

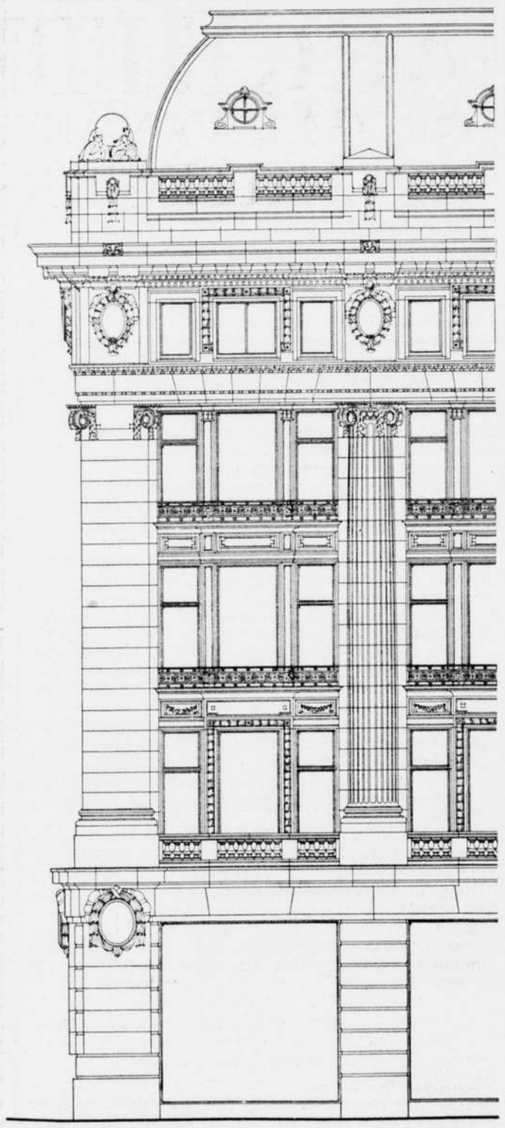

Plagiaat. Ontwerp voor een Modemagazijn in een der grootste steden van Nederland.

DE AUTEURSWET IN VERBAND MET PLAGIAAT IN DE BOUWKUNST.

Overgedrukt uit het „Bouwkundig Weekblad" 1912, no. 19 en 20.

(Vervolg van pag. 193.)

Tot de beschermde werken worden thans beschouwd alle werken op letterkundig, wetenschappelijk of artistiek gebied, wat ook de wijze of vorm van voortbrengen zij; zoodat niet alleen de bouwkundige projecten teekeningen, schetsen, maar ook de bouwwerken zelf beschermd zijn. *)

(Deze uitgebreide bepaling is tot onze groote voldoening ook opgenomen in het nieuwe Nederlandsche ontwerpwet op het Auteursrecht).

Het zijn vooral ook de Internationale Architecten-congressen geweest, die de belangen der bouwkunstenaars in deze hebben voorgestaan. Op het congres te Brussel in 1897 en daarna te Parijs in 1900 werd er op aangedrongen, dat de bouwkunst in de bescherming gelijk gesteld zou worden met de andere beeldende kunsten; te Madrid in 1904, te Londen in 1906 en te Weenen in 1908 werd de wenschelijkheid uitgesproken niet alleen de teekeningen. maar ook de bouwwerken zelf te beschermen.

„Le VIIIe Congrès International des Architectes, réuni à „Vienne en 1908, rappelant d'une part les voeux émis „depuis trente ans dans les Congrès Internationaux des „Architèctes et de la propriété artistique, ainsi que les „Congrès Internationaux de l'Association littéraire et „artistique internationale, et notamment à Madrid en „1904, et Londres en 1906, et rappelant d'autre part le „protocole de clôture de la Conférence diplomatique „tenue à Paris en 1896, lequel consacre le principe de la „protection complète des oeuvres d'architecture.

„Rappelant enfin, les Acts anglais de 1766 et de 1862, la „Loi espagnole de 1879, la Loi française de 1902, la Loi „allemand de 1907, lesquels protègent expressément les „oeuvres d'architecture.

„Est d'avis:

„1°. Que les *dessins d'architecture* comprenant les dessins „des façades extérieure et intérieure, les plans, coupe „et élévation, et les détails décoratifs, constituent la „première manifestation de la pensée de l'architecte et „l'oeuvre d'architecture;

„2°. que l'édifice n'est qu'une reproduction, sur le terrain, „*des dessins d'architecture.*

„Et renouvelle le voeu: que *l'Oeuvre d'archicture* et tous „les dessins qui la comqosent, *ensemble* et *séparément*, „soient protégés dans toutes les législations et dans „toutes les conventions internationales, à l'égal de toutes „les oevres artistiques."

Het zijn de Secties van de verschillende landen van het Comité Permanent International des Architectes die het hunne er toe hebben bijgebracht en voortdurend gezorgd hebben, dat deze moties onder de aandacht der resp. Regeeringen werden gebracht. *)

*) Bij de Conventie van 9 September 1886 gecombineerd met de Acte Additionnel van 4 Mei 1896 luidde de tekst betreffende deze aangelegenheid:
les *oeuvres* de dessin, de peinture, de sculpture, de gravure; les lithographies, les illustrations, les cartes géographiques; les *plans*, croquis et ouvrages plastiques, relatifs à la géographie, à la typographie, à *l'architecture* ou aux sciences en général;
terwijl dit art. gereviseerd te Berlijn 13 November 1908 luidt:
les *oeuvres* de dessin, de peinture, d'architecture, de sculpture, de gravure et de lithographie; les illustrations, les cartes geograhiques; les *plans*,' coquis et ouvrages plastiques, relatifs à la géographie, à la typographie, à *l'architecture* ou aux sciences.

*) Het Hollandsche Comité bestaat uit de H.H.:
Dr. P. J. H. Cuypers, Voorzitter, H. P. Berlage Nzn. en A. Salm G.Bzn., Secretaris.

Uit het bovenstaande blijkt voldoende, hoe herhaaldelijk ook de architecten voor hun rechten zijn opgekomen.

In de laatste jaren werd het onderwerp, in verband met de wenschelijkheid der toetreding van Nederland tot de Berner Conventie, weer actueel, blijkens vele desbetreffende vergaderingen en polemieken en ingezonden stukken in dag- en andere bladen en bleek, dat op de medewerking van de Regeering kon gerekend worden.

In 1908 toch liet de Regeering zich voor het eerst vertegenwoordigen op de te Berlijn gehouden herzieningsconferentie van de Berner Conventie en wel door Mr. Dr. F. W. J. G. Snijder van Wisssekerke, raad-adviseur aan het Ministerie van Justitie, Directeur van het Bureau voor den Industrieëlen Eigendom; Mr. L. J. Plemp van Duiveland, Hoofd-redacteur van de „Nieuwe Courant"; Herman Robbers, Letterkundige, en W. P. van Stockum Jr., Uitgever.

Bij gelegenheid van het VII Internationaal Uitgeverscongres (22 Juli 1910) werden in de sluitingszittingen en aan het daarop gevolgd „banquet", door H. E. de Ministers van Binnenlandsche- en Buitenlandsche Zaken toespraken gehouden, waaruit bleek, dat de indiening van het ontwerp tot aansluiting van Nederland bij de Berner Conventie een feit was en dat de Ministers zouden pal staan bij de verdediging van het ontwerp tegen de oppositie, hetgeen den Heer N. G. van Kampen, sprekende namens den Nederlandschen Uitgeversbond, aanleiding gaf ons met groote voldoening te kunnen verklaren, dat weldra Nederland de naam van „roofstaat" zal verliezen.

Kort daarop, reeds in Augustus, dienden zij een wetsontwerp in, strekkende om aan de Kroon de bevoegdheid voor te behouden, Nederland tot de Berner Conventie te doen toetreden.

11 Maart 1911 werd door de Tweede Kamer, en op 22 Juni 1911 door de Eerste Kamer het wetsontwerp, bepalende de toetreding van Nederland en Koloniën tot de Berner Conventie, aangenomen. Destijds uitvoerig vermeld in B. Weekblad 1911 No. 26. De Ministers hebben „pal gestaan" en het ontwerp krachtig verdedigd.

Beter dan uit lange betoogen, speekt de noodzakelijkheid tot bescherming van den geestelijken eigendom van den architect uit voorbeelden. Reeds gaven wij het geval: Raadhuis-Noordwijk-Woerden. Maar er wordt niet alleen binnen onze landspalen zonder blikken of blozen gecopiëerd; ook van de buitenlanders wordt gestolen. Een merkwaardig en hoogst belangrijk geval heeft zich kort geleden in een der grootste steden van ons land bij den bouw van een groot modemagazijn voorgedaan. Hier toch werd de gevel-ordonnantie van de „Selfridge Store" te Londen, architect R. Frank Atkinson, door den Hollandschen collega precies gecopieerd, tot in de kleinste details.

De afbeeldingen op pag. 196 hiernevens leveren hiertoe het bewijs *).

Van het Hollandsche project is slechts een der besteekteekeningen afgebeeld.

Dit project werd ingediend bij de Schoonheidscommissie; gelukkig dat de toenmalige voorzitter dier commissie het plagiaat nog tijdig ontdekte. De volledige besteekteekeningen met fotografische aanzichten van het geheel en onderdeelen van de Selfridge Store komen voor in „The Architectual Review, Vol. XXV. No. 151, Juni 1909 blz. 261, 292—298, en daarnaar is de copie gemaakt.

(Wordt vervolgd).

*) Het *eenige* verschil is, dat bij de „Selfridge Store" een „roofgarden" is terwijl in het modemagazijn de bovenverdieping benut wordt voor ateliers, enz., en daarvoor een dak moest worden aangebracht.

DE TENTOONSTELLING VAN BAKSTEEN EN ANDERE PRODUCTEN. JUNI 1912.

De Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten heeft het prijzenswaardig voornemen gehad, en het is niet bij een voornemen gebleven doch in een expositie omgezet, om „onze Holl. architecten, op tot nog toe niet gevolgde wijze, van naderbij te doen kennismaken met den baksteen en andere voorwerpen van klei", zooals de inleiding van den catalogus zegt, alsook dat „getracht wordt vooral de kleurverhoudingen en daarmede dus in de allereerste plaats de aesthetische waarde van ons bij uitstek vaderlandsche bouwmateriaal te doen spreken. Daarnaast evenwel wordt gepoogd ook een beeld te geven van de enorme verscheidenheid van producten uit klei vervaardigd, producten die in onze Holl. architectuur naast den baksteen een voorname rol spelen of kunnen spelen."

Op gelukkige wijze is zij o. i. daarin geslaagd, voor zooverre wij over 't hoofd zien wat hier *niet* is geëxposeerd, b.v. de prachtige handvormsteen, Friesche- en Utr. steen, enz.

Uit een uit den aard der zaak in zichzelf weinig aantrekkelijk product is overigens een alleszins bezienswaardig geheel opgebouwd. De aankleeding en rangschikking der tentoonstelling is, gezien het moeilijke van het vraagstuk, een succes geworden wat in groote mate te danken zal zijn aan de zaakkundige leiding die hier heeft voorgezeten. Met gemak valt alles te overzien en menig aardig hoekje is op geheel ongekunstelde wijze verkregen.

De expositie, die in het gebouw van de maatschappij tot bevordering der bouwkunst van 8—23 Juni gehouden wordt, bestaat a. h. w. uit 3 afdeelingen, nl.: beneden de producten van fabrieken die zich op meer speciaal gebied bewegen als sier- en verblendsteen, tegels, ovenbouwsteen en id. voor stoom schoorsteenen, buizen, dakpannen en enkele vakken met z.g. bestratingsmateriaal. Boven omvat de groote vergaderzaal het resultaat van de gehouden prijsvraag voor het ontwerp van een burgerwoonhuisje, zooveel mogelijk van baksteen gebouwd en voor de som van *f* 2200 kant en klaar te leveren; terwijl de nevenzaal de baksteen in z'n talrijke kleurvariaties, alsmede de aanverwante producten terra-cotta, sectiel en majolika te aanschouwen geeft. Bepalen wij ons speciaal tot deze laatste afdeeling die toch is de clou der gansche expositie, dan valt ons oog dadelijk op de verschillende door regelwerk omvatte vakken baksteen, netjes in verband opgemetseld en correct gevoegd. Te aanschouwen valt een groote afwisseling in kleur, in ruig of glad oppervak, fijnheid van korrel enz., altemaal zaken die juist *pleiten* voor den baksteen. En daarbij dan nog te denken dat bij al die verscheidenheid nog één belangrijke eigenschap noodwendig ontbreekt n.l. „de stand des tijds" die de kleuren proeft en ordend, ja nog verdubbeld, voorzeker verkrijgt men dan toch hier een indruk van baksteen die bekoort. En omdat hardheid en kleur noodzakelijkerwijze niet altijd samengaan en er voor den practicus toch even goed wat te zien en te genieten zou zijn als voor den aestheticus, zoo heeft men een tafel met monsters overladen, waar een elk zich naar hartelust kan tegoed doen aan klank en afmeting.

Zeker goed gezien wijl deze expositie toch in niet-geringe mate een aanprijzing van het artikel, een vergrooting van afzet gebied bedoelen zal.

Wat de baksteenindustrie voor ons land te beteekenen heeft, moge uit het navolgende blijken, aan de inleiding van den catalogus der tentoonstelling ontleend. De totaalproductie, lezen wij daar, bedraagt nagenoeg een milliard gebakken steenen per jaar ter globale waarde van 12 millioen gulden. Het aantal steenfabrieken beloopt meer dan 400, met een getal van rond 20.000 arbeiders, waarvan het voor ongevallenverzekering in aanmerking komende loon een totaal aanwijst van nagenoeg 5 millioen gulden per jaar.

De nauwverwante pannenindustrie omvat omstreeks 110 fabrieken met rond 2100 arbeiders. Het verzekeringsplichtig loonbedrag per jaar voor deze industrie, te zamen met die van tegelfabrieken, hetwelk een totaal aantal arbeiders van rond 2600 betreft, beloopt ruim 800.000 gulden.

Vermelden wij ten slotte in dit verband nog dat alle keramische bedrijven te samen in het jaar 1906 omvatten: gemiddeld 22.858 werklieden met een verzekeringsplichtig loonbedrag van 6.220.627 gulden, terwijl dit loon over 1910, bij eene eenigszins gewijzigde classificeering der bedrijven 6.088.465 bedroeg.

Er zijn echter ook nog andere cijfers het vermelden waard, zij het in ander verband.

Voor het bakken der steenen zijn brandstoffen noodig en wel bij een jaarproductie van 1000 millioen steenen eene hoeveelheid ter waarde van ongeveer 3 millioen gulden.

De totaalhoeveelheid dezer brandstoffen — waarbij die voor de machine-installatie niet zijn medegerekend — stellende op 375.000 ton wordt daarvoor gemiddeld aan scheeps- en spoorvracht een bedrag van omstreeks 500.000 gulden betaald. De binnenschipperij in ons land heeft, behalve bij het grootste deel dezer vrachtsom, een groot belang bij het vervoeren van de gebakken steenen. In een cijfer uitgedrukt is de som welke met dit laatste vervoer gemoeid is, ongeveer 1.500.000 gulden, waarbij is aangenomen, dat pl.m. 20 pCt. der totaalproductie niet per schip vervoerd wordt.

De binnenschipperij heeft dus een wél groot belang bij de steenindustrie, maar er zijn andere bedrijven, waaraan men zoo spoedig niet denkt, welke eveneens voor respectabele sommen belanghebbend zijn. Zoo o.a. transportverzekeringsmaatschappijen, welke tegen een globaal gesteld premiebedrag van 1.50 pCt. over de ladingswaarde voor steenkool en van 0.80 pCt. over die waarde voor baksteen over de vorengenoemde cijfers reeds een premiebedrag van bijna 12.000 gulden per jaar innen.

* * *

Behalve de baksteen treffen we voorts nog bouw-aardewerk van Brouwer en Thooft en Labouchère en Majolica van de Keramische Werkstätten der Grossherzogliche Manufactur te Karlsruhe aan. Het eerste getuigt van forschheid, in volkomen harmonie met de ruwheid van den baksteenmassa; het laatste als buitengewone bedrevenheid in de technische verzorging van het product te waardeeren, wat ook gezegd kan worden, van de „baksteenleeuwen" van de fabriek „Udenhout" die de vestibule flankeeren.

Over de prijsvraag thans nog een enkel woord. Langs alle wanden en op een tafel ter lengte der gansche vergaderzaal, hangen en liggen de 120 inzendingen, omvattende ruim 500 teekeningen.

De jury, bestaande uit de architecten Jos. Th. J. Cuypers, J. Gratama en H. J. M. Walenkamp is tevreden over het resultaat en kon éénparig tot het toekennen der bekroningen adviseeren.

Bekroond werd met den eersten prijs van *f* 175 het ontwerp, onder het motto „Ons prachtig materiaal", door den heer W. Verschoor te 's-Gravenhage ingezonden; den tweeden prijs *f* 100, verkreeg het plan motto „Thuys", van Jan Wils te Alkmaar; den derde de inzending „Bak-

Motto: Ons prachtig materiaal.

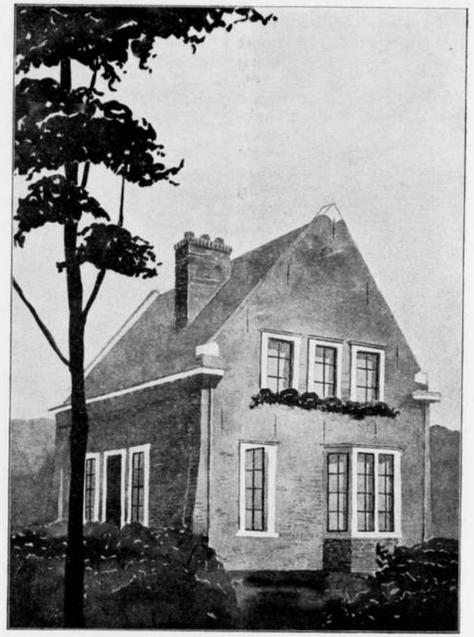

Ontwerp van W. Verschoor te 's Gravenhage, bekroond met den eersten prijs.

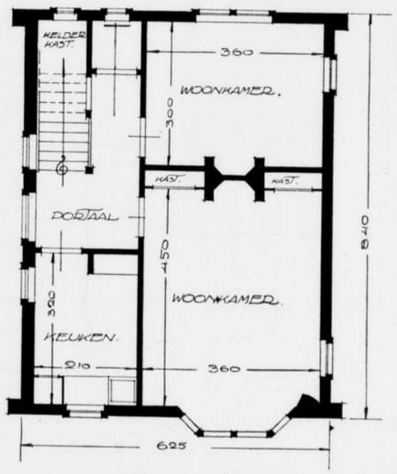

Begane grond.

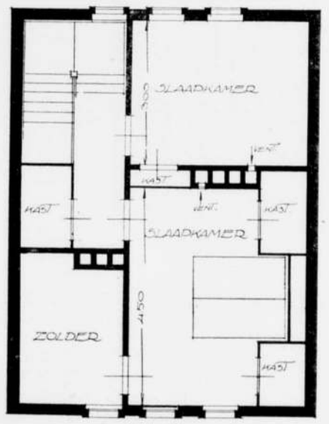

Zolderplan.

Ontwerp van W. Verschoor te 's Gravenhage, bekroond met den eersten prijs.

Kenwoord: Thuys.

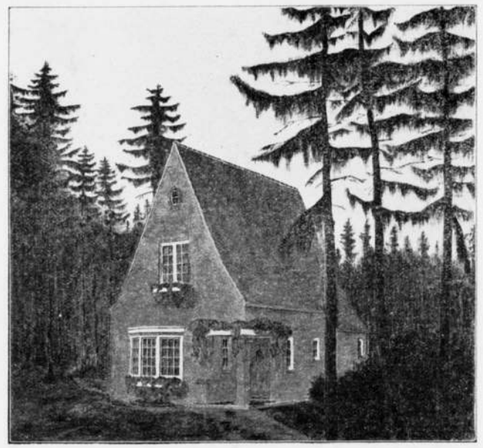

Ontwerp van Jan Wils te Alkmaar,
bekroond met den tweeden prijs.

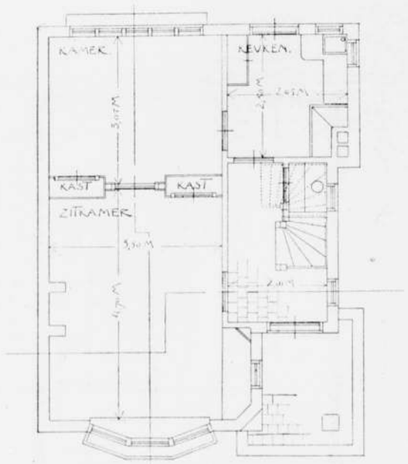

Plattegrond.

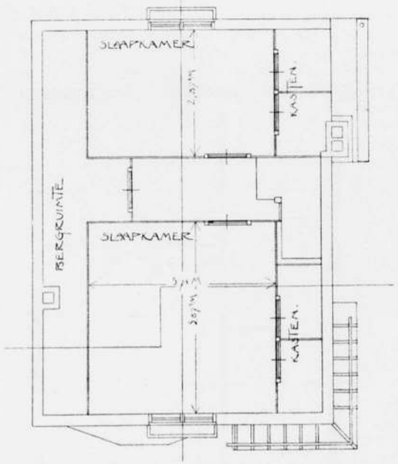

Zolderplan.

Ontwerp van Jan Wils te Alkmaar, bekroond met den tweeden prijs.

Motto: Baksteen.

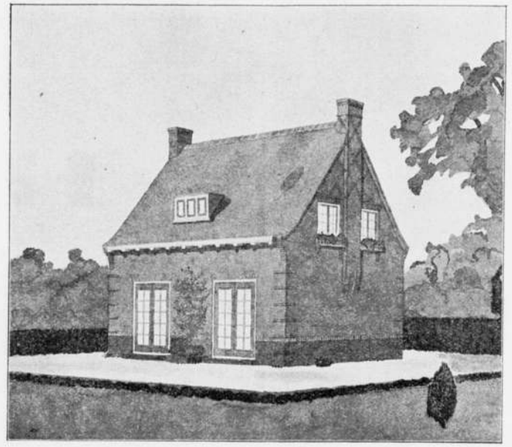

Ontwerp van A. J. Prinsenberg te Bloemendaal, bekroond met den derden prijs.

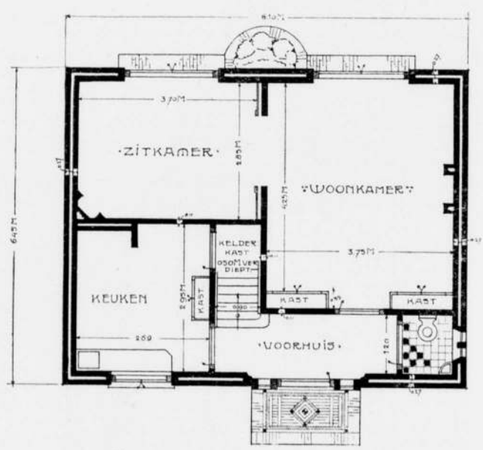

Plan begane grond.

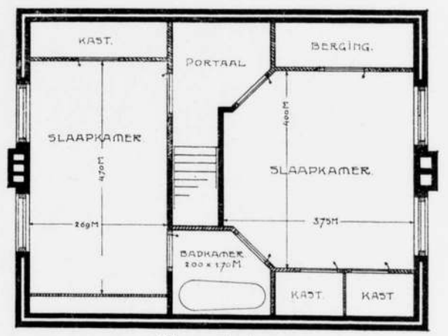

Plan verdieping.

Ontwerp van A. J. Prinsenberg te Bloemendaal, bekroond met den derden prijs.

Motto: Ons prachtig materiaal.

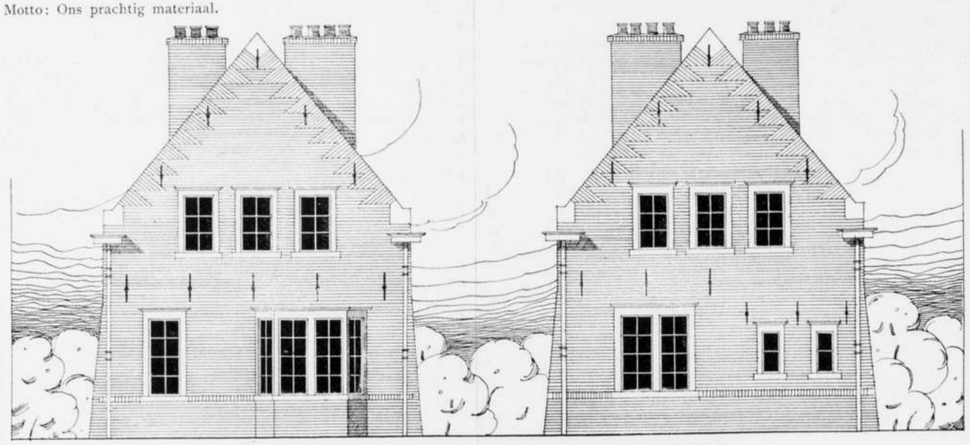

Voorgevel. Achtergevel.

Ontwerp van W. Verschoor te 's Gravenhage, bekroond met den eersten prijs.

Kenwoord: Thuys.

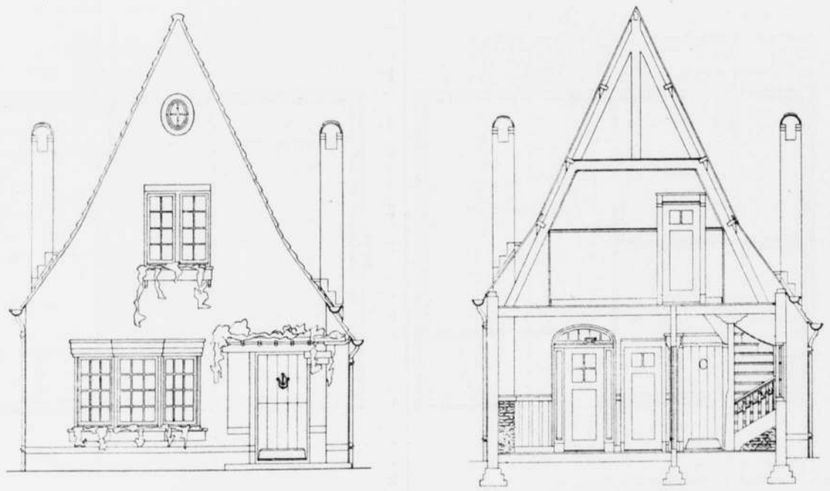

Voorgevel.

Breedtedoorsnede.

Ontwerp van Jan Wils te Alkmaar, bekroond met den tweeden prijs.

steen", ontwerper A. J. Prinsenberg te Bloemendaal. Het eerste ontwerp geeft 305, het tweede 310, het derde 293 kubieke meter ombouwde ruimte.
Het groote struikelblok bij deze prijsvraag, eigenlijk bij alle serieuse prijsvragen, was de bouwsom.
Een huisje kant en klaar voor ƒ 2200.— te leveren valt in de praktijk niet mee. Daar blijft een aannemer met een staande boord, zooals we hoorden zeggen, wel met z'n handen van af. Of nu de drie gelukkigen de verdienste bezitten van dat cijfer niet te overschrijden, zou een eventueele uitvoering kunnen beantwoorden. Zeer veel verdienstelijk werk werd op grond van bovenstaande terzijde gelegd al werden er ook meerderen voor publicatie in „klei" aangewezen. Door de groote welwillendheid van de tentoonstellings-directie zijn we in staat gesteld hiernevens de drie bekroonde inzendingen te reproduceeren. Wijl het juryrapport, dat hierachter is opgenomen, voorts alles zegt, meenen wij met deze regelen te kunnen volstaan.
Een bezoek aan deze expositie durven wij met klem aanbevelen. ADR. M.

* * *

NASCHRIFT.
Zaterdagmiddag j.l. kwamen tal van genoodigden in de vergaderzaal van het gebouw der Maatschappij voor Bouwkunst bijeen om de plechtige opening der tentoonstelling bij te wonen.
De heer D. J. van Wijk, voorzitter der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, heette de aanwezigen welkom. In de eerste plaats de genoodigden, architecten en ingenieurs, die bij de bouwvakken betrokken zijn. In de tweede plaats de exposanten, wier medewerking onmisbaar is geweest voor het resultaat dat bereikt werd; voorts de leden der vereeniging, die ondanks niet-deelname, toch blijk van groote belangstelling geven door hun tegenwoordigheid.
De tentoonstelling heeft haar ontstaan volgens spr. te danken aan de door het vakblad „Klei" uitgeschreven prijsvraag voor het ontwerpen van eene landelijke woning. Spr. dankte hierbij de leden van de jury voor de moeilijke taak, die zij hebben verricht. Moeilijk daarom, omdat zij zich hadden uit te spreken over niet minder dan 120 ontwerpen.
De tentoonstelling zelf moet beschouwd worden als eene studie-tentoonstelling voor architecten, ingenieurs, opzichters en leerlingen in het bouwvak. Getracht is een zooveel mogelijk overzichtelijk geheel te verkrijgen, door de steenen in groote vlakken, naast elkaar gemetseld, op te stellen.
Het doel, dat o.m. met deze tentoonstelling beoogd wordt, is, naast het hierboven uiteengezette, onze natie eens op de hoogte te stellen van de beteekenis van deze zoo invaderlandsche industrie.
Na deze levendig toegejuichte rede werd het woord gegeven aan den heer mr. H. Smeenge om de tentoonstelling te openen.
Spr. dankte voor het initiatief om deze tentoonstelling te houden en juichte het toe dat de baksteenfabrikanten niet zoo dadelijk om hulp vragen, maar allereerst zelf de handen uit de mouwen steken. Spr. hoopte, dat de tentoonstelling zal slagen en rijke vruchten zal afwerpen.
Daarop verklaarde hij de tentoonstelling voor geopend.
Vervolgens werd door den heer J. Gratama, bouwkundig ingenieur, een lezing gehouden over baksteen-architectuur. Nederland is het land van den baksteen. De schoonheid van Nederland wordt door den baksteen beheerscht.
Geen juist begrip van wat baksteen-architectuur is en wat met haar bereikt kan worden, toonde prof. Evers, toen hij voor de monumentale architectuur natuursteen aanbeval. Juist in onzen tijd wordt de baksteen, die weêrvast en muurvast is, monumentaal behandeld op een wijze, die nog verder gaat dan in eenige periode, van de gothiek af.
De natuursteen heeft monumentaliteit. Baksteen heeft die ook, maar zij heeft een andere monumentaliteit.
De baksteen-architectuur is een architectuur van gesloten vormen, van groote vlakken en lijnen, met een kleur die varieert van grijs, geel, rood en paars. De samenstelling is bovendien van dien aard, dat een mozaïke werking wordt bereikt. Ook is combinatie met natuursteen mogelijk, maar bij consequent doordenken heeft men daarin een tweeslachtigheid te zien.
Spr. gaf hierop een historisch overzicht van de baksteen-architectuur. Na een tijdperk van verval werd de baksteen in 1870 geleidelijk in eer hersteld. Het was dr. Cuypers, een vurig aanhanger van Violet le Duc, die een energieken strijd voor den baksteen heeft gevoerd. Reeds bij opdrachten voor zijn eerste kerken verving hij de gepleisterde gewelven door baksteen-gewelven. Ook in mannen als Berlage, De Bazel, Kromhout vindt de baksteen krachtige voorstanders. Duitsche architecten vragen eveneens bij voorkeur naar de Hollandsche baksteen, die om haar artistiek aspect van hooge waarde is.
Spr. stond verder bij onderdeelen stil, om daarna met lichtbeelden de ontwikkeling van het monumentaal bouwen met baksteen aan te toonen.
Tot slot werden de prijzen uitgereikt, die behaald werden in de prijsvraag voornoemd.

NATIONALE BOUWKUNDIGE STUDIE PRIJSVRAAG „LANDELIJKE WONING".

UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BAKSTEENFABRIKANTEN.

JURY RAPPORT.

Het is de Jury aangenaam aan het Bestuur der Ver. van Ned. Baksteenfabrikanten te kunnen mededeelen, dat deze prijsvraag een gunstig resultaat heeft gehad.
Wijst het groot aantal inzendingen (120) op een flinke deelname, het feit, dat er onder de ingezonden projecten meerdere zijn, die verdienste hebben, bewijst, dat de opgaaf in het algemeen niet boven de krachten der mededingers is gegaan.
De inzendingen getuigen van ernstigen wil en menig project vertoont verdienstelijk teekenwerk.
Uit den aard der zaak was het moeilijk een keuze te doen, aangezien de eenvoudige platte gronden niet veel variaties toelaten en de noodzakelijk sobere architectuur het aantal opvattingen beperkt.
Hoewel het ontwerp „Landelijke woning" twee typen toelaat, namelijk arbeiderswoning of woning voor een kleinen beambte, en landelijk optrekje, geschikt voor meer gegoeden, die zomers een landhuis betrekken, komt het eerste type onder de inzendingen zeer weinig voor. Dit type vraagt een ruim en direct contact tusschen de woonkamer en de keuken, waar de huisvrouw veelal vertoeft (een woonkamer-keuken is niet overeenkomstig het programma).
Het ontwerp motto: „Geef meesters in de kunst kritiek", heeft een goede gedachte in zijn platte grond; de architectuur is echter zwak.
Bij het 2de type is een scheiding dezer vertrekken meer gewenscht. Echter moet hier de eisch gesteld worden, dat de drie vertrekken, woonkamer, kamer en keuken

dicht bij elkaar liggen, om gemakkelijk onderling te bereiken te zijn.
Hierbij is het wenschelijk, dat woonkamer en kamer gemakkelijk tot één ruimte gemaakt kunnen worden; enkele projecten vertoonen hiervan goede oplossingen.
Was de plattegrond een belangrijk punt bij de beoordeeling, niet minder was dit de architectuur, voornamelijk der gevels. Waar deze prijsvraag is uitgeschreven door Baksteenfabrikanten, met het doel te laten zien, dat baksteen zich uitstekend leent voor den bouw van dergelijke woningen, moest aan de architectuur bijzondere aandacht geschonken worden, zoodat niet die overheerschende waarde werd toegekend aan de detailleering der platte gronden, welke zij gewoonlijk bij prijsvragen geniet. Ten slotte werd ook de kosten-vraag onder oogen gezien; *f* 2200.— voor een landelijke woning is niet veel, zoodat alleen projecten met een beknopte plattegrond, zonder sprongen, met een soberen opbouw en hoogst eenvoudig dak voor den gestelden prijs uitgevoerd zouden kunnen worden.
Meerdere inzenders hebben tegen dit punt gezondigd; door hun plattegronden te ingewikkeld of te uitgebreid te maken, met uitbouwen, (soms onbruikbare) veranda's, samengestelde dakvormen, enz., waardoor de bouwsom niet toereikend is en daarenboven een eenvoudige hoofdvorm van het gebouwtje, bij dergelijke kleine opgaven een eisch, ontbreekt.
De gedachte aan een grooter landhuis heeft daarbij parten gespeeld; enkele projecten krijgen eerst een normale verhouding, als zij 1½ of 2 maal vergroot worden.
Andere inzenders toonen gebrek aan juist inzicht van baksteenversiering, door overlading van kleur of details.
Na de eerste uitvoerige schifting hield de Jury de volgende projecten over, met de motto's: Ons prachtig materiaal, Thuys, Baksteenen, 22, Eenvoud, 7.34 M², Wie 't mag enz., Mei en Handvorm. Bij een tweede schifting kwam zij tot de conclusie, dat de eerste prijs, groot *f* 175 moest worden toegekend aan het motto: Ons prachtig materiaal (ontwerper de Heer W. Verschoor te 's Gravenhage); de tweede prijs, groot *f* 100.— aan het motto: Thuys (ontwerper de Heer Jan Wils te Alkmaar) en de derde prijs, groot *f* 50.— aan het motto: Baksteen (ontwerper de Heer A. J. Prinsenberg te Bloemendaal), terwijl de overige zes werden voorgedragen om aangekocht te worden voor reproductie in „Klei".
Hieronder volgen de opmerkingen over genoemde ontwerpen.
Ons prachtig materiaal. De plattegrond zit beknopt in elkaar en is eenvoudig; het is een verdienste, dat de twee kamers en de keuken op het portaal uitkomen; het verdient aanbeveling, de kamers onderling en de keuken en de naast liggende kamer door deuren direct toegankelijk te maken. De slaapkamers zijn ruim en goed verlicht.
De architectuur is eenvoudig en goed passend voor een dergelijk eenvoudig gebouwtje. Het teekenwerk is flink, behalve van het detail.
Thuys. Dit ontwerp heeft ongeveer dezelfde plattegrond; echter is één kamer niet toegankelijk van uit het portaal; de slaapkamers zijn voldoende.
De architectuur wordt beheerscht door een groot dak en een aardige raamverdeeling. Het stijle dak, dat niet geheel Hollandsch is, doet in topgevels goed; aangezien het gebouwtje ondiep is, lijkt het op zijde wat afgesneden.
Het project heeft iets fijns, en het teekenwerk verraadt een gevoelige hand.
Baksteen. Het wijdsch genoemde voorhuis (lees: gang) zou goed zijn, wanneer het wat grooter was. De verbinding tusschen woonkamer en keuken is niet goed, tenzij in de zitkamer gegeten wordt; in dat geval moet een verbinding tusschen deze twee gemaakt worden. De slaapkamers zijn ruim, en goed verlicht.
De architectuur is verdienstelijk en heeft, gelijk de beide vorige, een goed baksteen-karakter; het teekenwerk is goed; de detailteekening is zeer geslaagd.
22. Dit ontwerp heeft een goede plattegrond, echter wat ruim; de slaapkamers zijn wat verbrokkeld en hebben niet veel licht.
Het huisje met zijn groot tentdak heeft een goede type voor een bescheiden woning; toch is bij alle degelijkheid dit project een beetje dor.
7.34 M². Dit ontwerp heeft hetzelfde type; ook hier is de plattegrond goed; echter is de keuken wat smal. De groote slaapkamers hebben in verhouding niet veel licht.
Wat de behandeling der architectuur onderdeelen betreft, bijv. de ramen, is dit project aantrekkelijker dan het vorige; het heeft echter het bezwaar, dat het groote tentdek wat zwaar op de muurtjes staat; de dakramen erin zijn eenigszins hinderlijk. Het teekenwerk is goed.
Wie 't mag, enz. Dit Duitsch getinte project heeft verdienstelijke eigenschappen; het heeft de allure van een optrekje voor fijne menschen. De plattegrond wordt beheerscht door de twee goed gecombineerde woonkamers; de slaapkamers zijn handig in het mansarde dak geborgen. Het geheel is echter wat popperig. Het teekenwerk is vlot en aardig.
Mei. Dit ontwerp heeft een beknopten plattegrond; een gebrek is de slechte verbinding der 3 vertrekken onderling. De veranda is veel te ondiep en daardoor niet te gebruiken; de slaapkamers zijn goed. De twee groote schoorsteenen op de hoeken van het gebouwtje zijn niet aan te bevelen.
De architectuur is eenvoudig, op het nuchtere af. Het detail is flink geteekend.
Handvorm. De plattegrond is te groot; dit maakt, in verband met het samengestelde dak, het gebouwtje te duur.
De architectuur is wel verdienstelijk, maar wat klein van schaal.

Aan het eind van haar taak gekomen, spreekt de Jury de hoop uit, dat de Ver. van Ned. Baksteenfabrikanten nog meerdere van dergelijke prijsvragen zal uitschrijven, die, blijkens deze, succes zullen hebben.

De Jury, *(w.g.)* Jos. Th. J. Cuypers.
„ J. Gratama.
„ H. J. M. Walenkamp.

PRIJSVRAAG STADION.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADION DER MIJ. „HET NEDERLANDSCHE SPORTPARK" TE AMSTERDAM.

Vraag 54. Op het op de situatie voor het Stadion aangewezen gedeelte, loopt slechts één der beide toegangswegen uit. Is het de bedoeling slechts deze, of beide wegen op het voorplein te doen uitloopen.
In het laatste geval zou het voorplein gedeeltelijk buiten het voor het Stadion bestemde terrein vallen.
Antw. Zie vraag 26, 37, 49.
Vraag 55. In het programma staat dat de kleedkamers enz. voor de bezoekers van het Sportpark, moeten zijn gelegen aan de naar dat park gekeerde zijde van het Stadion. Van het Stadion zullen evenwel twee zijden naar het Sportpark gekeerd zijn. Is het misschien de bedoeling de smalle strook van het overblijvende gedeelte niet als sportterrein te benutten?
Antw. De smalle strook ten noorden van het Stadion wordt ook als sportterrein benut.
Vraag 56. In het programma pag. 6 regel 8 van boven staat:
„Vóór de tribune 1ste en 2de rang enz."
regel 10 van boven staat:
„Voor de 1ste rangstribune moet ontworpen worden een promenoir".

Wordt nu met het „vóór" van regel 8 bedoeld, het tegenovergestelde van achter en met „voor" in regel 10, „ten behoeve"?
Of wordt met beide het tegenovergestelde van achter bedoeld?
Antw. In beide gevallen beteekent „voor" het tegenovergestelde van achter.
Vraag 57. Is de in regel 27 blz. 6 genoemde promenoir dezelfde als die in regel 10 genoemd of wordt misschien de baan bedoeld genoemd in regel 19?
Antw. Het is dezelfde promenoir.
Vrang 58. Waar is vermeld, dat de 3de rangstribune en het amphitheater beginnen op het niveau van het middenveld, is dan buitengesloten dat het amphitheater b.v. zich bevindt achter de 3de rangstribune?
Antw. Ja.
Vraag 59. Welke zijn de bouwverordeningen waar het gebouw aan moet voldoen, en waar zijn deze te bekomen?
Antw. De Amsterdamsche bouwverordening, te koop aan de Stadsdrukkerij.
Vraag 60. Mogen bij eventueel te maken gewapend betonconstructies de voorschriften, onlangs door het Kon. Gen. v. Ingenieurs aangenomen, als basis genomen worden?
Antw. Natuurlijk, zoo de vrager althans bedoelt het Kon. Inst. v. Ing.
Vraag 61. Mag de baan van 5 M. rondom het grasveld gebruikt worden als toegangsweg naar de tribunes en als wandelpromenoir bij de 1e rangtribune?
Antw. Deze vraag is reeds ontkennend beantwoord.
Vraag 62. In artikel 13 staat: met bijbehoorende groote badkamer waarin een badbassin van ± 4×4 M. Wat is hier bedoeld, de kamer 4×4 of het badbassin 4×4 M?
Antw. Het badbassin.
Vraag 63. Welke is de grondgesteldheid, met het oog op de fundeering?
Antw. Te rekenen op 13 M. palen.
Vraag 64. Moet er nergens een plaats voor een orkest worden gereserveerd?
Antw. Neen, indien niet in het programma vermeld.
Vraag 65. Heeft er een dubbele contrôle plaats eerst aan de tourniquets en dan bij de opgangen naar de tribunes?
Antw. Het vraagstuk van de toegangen is den inzenders ter oplossing gesteld.
Vraag 66. Is 't mogelijk dat de eene toegangsweg in de as van de breedte geprojecteerd, opgeschoven wordt of verbreed wordt aangezien 2 toegangswegen van 10 M. beslist onvoldoende zullen blijken om 30.000 menschen af te voeren?
Antw. De toegangswegen kunnen niet worden verbreed of verplaatst.
Vraag 67. Op 't terrein van 't Sportpark naast 't Stadion kunnen alleen tennisbanen in de richting O. W. aangelegd worden. Mogen daar dus behalve een weg langs 't Stadion ook een weg naar 't Sportpark worden geprojecteerd of mag 't geheel voor cirkulatie gebruikt worden?
Antw. Wegen naar het Sportpark behoeven door de inzenders niet te worden aangegeven.
Vraag 68. Zijn de wegen om 't Stadion rijwegen?
Antw. Zie vraag 65.
Vraag 69. Moet men zorgen voor 't niet in botsing komen van rijtuig- en automobielverkeer en voetgangersverkeer?
Antw. Zie vraag 65.
Vraag 70. Er wordt gevraagd, onder de tribunes verschillende lokaliteiten voor den dienst van het Stadion te ontwerpen. Daar de vloer van de voorste rij der 1e en 2e rang tribunes, 2 M. boven het veld moet liggen worden de lokaliteiten daaronder zeer laag van verdieping, is dat niet in strijd met de Amsterdamsche bouwverordening?
Antw. Indien de ontwerper in moeilijkheden komt, zal hij voor die lokaliteiten een andere plaats onder de tribune moeten zoeken.
Vraag 71. Moeten de 2e rangs plaatsen per se ter weerszijde van 1en rang?
Antw. Zie programma.
Vraag 72. Wat is de eigendomsgrens, is bijv. alleen het opgehoogde terrein (dus met stadionterrein) eigendom, of ook nog ruimte daaromheen?
Antw. Het opgehoogde terrein is door de Gemeente ter beschikking der Mij. „Het Nederl. Sportpark" gesteld.
Vraag 73. Moeten Stadion en Sportpark geheel afzonderlijk gehouden worden?
Antw. Zie programma.
Vraag 74. Zijn de beide toegangswegen tevens de eenigste uitgangswegen?
Antw. Ja.
Vraag 75. Is het absoluut onmogelijk om indieningstermijn 3 maanden te verlengen?
Antw. Absoluut onmogelijk.
Vraag 76. Moet bij alle ruimten (dus ook de bars, clublokalen en recreatiezaal en de woningen) op electrische verlichting in de begrooting gerekend worden?
Moeten ook de bars centraal verwarmd zijn?
Antw. Alle vertrekken onder de tribunes moeten worden verwarmd en electrisch verlicht dus ook de bars, clublokalen, kleedkamers, recreatiezaal. De woningen niet te voorzien van centrale verwarming.
Vraag 77. Uit het programma is 't mij niet duidelijk of rijtuigen en automobielen der bezoekers slechts op het voorplein mogen rijden, of dat er gelegenheid moet zijn, dat deze tot voor de ingangen der 1e en 2e rangen kunnen gaan?
Antw. Zie vraag 65.
Vraag 78. Mogen de 1e en 2e rangstribunes niet gedeeltelijk onder en boven elkaar, daar de ruimten aan de langszijden tamelijk beperkt zijn?
Antw. Zie programma.
Vraag 79. Waartoe dienen de kleine kleedkamers?
Antw. Dit ligt in den naam uitgedrukt.
Vraag 80. Indien het Stadion geprojecteerd wordt aan de noordelijke grens van het terrein, is 't dan geoorloofd, den toegangsweg zoo te verleggen, dat die weer in het midden van het Stadion komt?
Antw. Neen.
Vraag 81. Is bedoeld, dat de voorportalen met W.C.'s bij elk der 25 clublokalen direct van buiten toegankelijk zijn, of moeten deze lokalen om gangen of vestibulen gegroepeerd worden?
Antw. Het eerste is niet bedoeld.
Vraag 82. Mogen de algemeene kleedkamers en douchebaden op een verdieping boven genoemde clublokalen ontworpen worden altijd onder tribune of amphitheater?
Antw. Ja.

Namens de Jury,
J. H. W. Leliman.

De gelegenheid tot het stellen van vragen is volgens programma op 1 Juni gesloten.

VAN ALLERLEI AARD.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Vergadering op Vrijdag 21 Juni 1912, des voormiddags half elf, in American-Hotel te Amsterdam.
Agenda:
I. Notulen der vorige vergadering.
II. Mededeeling van ingekomen stukken enz.
III. Verkiezing van een Bestuurslid. (De Heer Jon. Ingenohl, in de vorige vergadering benoemd, heeft die benoeming niet aangenomen.)
IV. Rapport der Fusie-Commissie.
Met het oog op het buitengewone belang der gevolgen die de besprekingen over het fusie-rapport voor den B. N. A. kunnen hebben, is het gewenscht dat bij voorkeur alle, doch in ieder geval zooveel mogelijk leden de vergadering bezoeken.
Het Bestuur is van oordeel dat de besluiten in deze materie met een niet twijfelachtige meerderheid door een groot aantal leden genomen behooren te worden om als de meening van den Bond in zijn geheel te mogen gelden.

Namens het Bestuur v. d. B. N. A.:
K. P. C. de Bazel, Voorzitter,
C. N. van Goor, 1e Secretaris.

BESTUUR NED. TRAMWEG MIJ.

Het bestuur der Ned. Tramweg Mij. zal binnenkort van Heerenveen naar Utrecht verplaats worden. Directeur, boekhouder en personeel vertrekken allen naar Utrecht.
Inplaats van den Heer Hamelink is tot (nieuwe) directeur dezer Mij. benoemd Jr. Kretsmar van Veen (Dir. der S.S. en N.S.C.) — Sedert eenige maanden is in bedrijf de lijn Gorredijk-Oosterwolde in aansluiting met de oude lijn Heerenveen-Drachten; is in uitvoering de lijn Drachten-Roden-Groningen; zullen aanbesteed worden de lijnen: Steenwijk-Vledder, Meppel-Vledder-Smilde en Oosterwolde-Smilde-Assen; daarna zal nog gemaakt worden de lijn Assen-Norg-Roden, alles door dezelfde Maatschappij.

NIEUW STATION TE DEVENTER.

De gemeenteraad van Deventer zal spoedig behandelen een schrijven van den minister van Waterstaat, meldende, dat omtrent een nieuw gemeenschappelijk station te Deventer alle overeenstemming tusschen partijen is verkregen, ook de Kon. Ned. Locaalspoorweg Maatschappij, en waarin de minister de bevestiging der instemming van den Raad verzoekt ten aanzien der volgende regeling:
De gemeente verbindt zich bij te dragen:
a. een bedrag van f 150.000;
b. indien de bouwkosten het gezamelijk bedrag der verschillende bijdragen (Rijk, S. S. H. IJ. S. M., Deventer-Ommen, Kon. Ned. Loc. Spoor Willem III en gemeente Deventer tezamen f 1.474.000 overschrijden, een aandeel in die overschrijding, geëvenredigd aan de sub. *a.* bedoelde som, tot een maximum van 12 pCt. dier som;
b. de voor den aanleg van het station benoodigde gemeente-terreinen, welke in eigendom overgaan aan den Staat.
Voor deze zaak is reeds jaren gewerkt, vooral voor de combinatie door één station. Uit een en ander blijkt wel in de richting naar Staats explotatie gewerkt te worden. Als nu de uitvoering maar in vertrouwde handen komt of de gemeente ook medezegging in de esthetische eischen verkrijgt.

V. H.

FUNDAMENTEN DER MARTINIKERK.

Daar het oude gedeelte der Martinikerk te Groningen dateert uit de 12de eeuw, hebben de kerkvoogden een onderzoek naar hare fundamenten ingesteld.
Gebleken is, dat die fundamenten rusten op groote keien, en dat onder de beide hoeken aan de Zuidzijde hoeksteenen zijn neergelegd ter groote van hunnebedsteenen.

* * *

Een crediet van *f* 13.600 is door B. en W. aangevraagd voor een zeer noodige verbouwing van het hoofdgebouw der Stads bank van leening aan den O. Z. Voorburgwal, mogelijk geworden nu het daarin gevestigde kantoor van den sub-ontvanger voor het schoolgeld naar de overzijde is verhuisd.
Gaat men aan dit huis prutsen; neen toch?!!

PRIJSVRAGEN.

Een merkwaardig geval heeft zich te Frederikstad voorgedaan. Er moest daar een nieuw tolkantoor worden gebouwd. Het plaatselijke patriottisme verlangde een stadgenoot als bouwer. De bevoegde overheid vond drie architekten, die te Frederikstad waren geboren, en schreef onder hen een prijsvraag uit. Zij benoemde echter geen jury uit vakmannen. Om dat vergrijp goed te maken besloten de drie architecten hun ontwerpen ook door een scheidsgerecht van vakgenooten te laten beoordeelen en verbonden zij zich, dat wie voor deze niet den prijs won, het werk ook niet zou uitvoeren. De uitslag was, dat de jury van vakgenooten het duurste ontwerp den prijs gaf, en de bevoegde overheid aan het goedkoopste. De architect van dit ontwerp echter weigerde het uit te voeren, waarop de overheid besloot het tolkantoor naar het bekroonde ontwerp door een vierden architect te laten bouwen. Ondanks dat bleven de vakgenooten elkaar trouw en hielden de eer van hun beroep hoog.
De opdracht tot uitvoering is nog niet aanvaard.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Mei bezocht door 654 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 233 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden, terwijl de aan het Museum verbonden school voor Kunstnijverheid door 146 vrouwelijke en mannelijke leerlingen werd bezocht.

EEN OUD GEBOUW BEHOUDEN.

Daar Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant voorstellen om aan de gemeente Halsteren bij Bergen op Zoom een vrij groote subsidie te verleenen ter bestrijding van de kosten ad *f* 20.000 verbonden aan het verbouwen der oude Roomsch-Katholieke Kerk tot Raadhuis, is het thans zeker, dat dit gebouw, dat groote monumentale waarde bezit, behouden blijven zal; te meer daar het Rijk voor de helft in die kosten zal bijdragen.

OPGRAVINGEN TE ARGOS.

Prof. C. W. Vollgraff schrijft d.d. 24 Mei aan de „Prov. Gron. Ct.":
Den 2den Mei hier aangekomen heb ik daags daarop met de werkzaamheden kunnen beginnen. De opgraving vindt plaats op een vlak terrein, ongeveer 7500 M². groot, dat in 1906 voor dat doel onteigend is. Bij mijne aankomst vond ik dit terrein voor een zeer groot gedeelte met gerst bezaaid en vernam weldra, dat de Staat zelf het voor een aantal jaren verpacht had. Gelukkig vernam ik verder, dat men dit pachtcontract nu maar stilzwijgend als te niet gedaan zou beschouwen, en konden de werkzaamheden, nadat de oogst was binnengehaald, zich uitstrekken tot het geheele terrein.
Het tempelfundament, dat in 1906 reeds gedeeltelijk blootgelegd was, is thans geheel en definitief ontgraven. Het droeg een kalksteenen tempel van 100 voet (31 à 32 M.) lang. Aan de Zuidzijde is zelfs de rij van orthostaten nog bewaard. In byzanthijnschen tijd heeft men het meeste, wat er toen nog van den tempel stond, afgebroken, en de steenen gebruikt om op dezelfde grondslagen een groot rechthoekig gebouw met buitengemeen zware muren te zetten. De bestemming van dit gebouw blijft voorloopig onbekend. Evenmin is bij de ontgraving van den tempel gebleken, aan welke godheid deze was gewijd, zoodat de sleutel uit Pausanias' beschrijving van het marktplein van Argos nog blijft ontbreken. Wel is de basis van het standbeeld van de in den tempel vereerde godheid nog op hare oorspronkelijke plaats staande teruggevonden, en in de nabijheid daarvan een vrij groot aantal brokstukken van het beeld zelf, dat van wit marmer en meer dan levensgroot was. Naar alle waarschijnlijkheid was het beeld van eene godin. Ook eenig ander beeldhouwwerk en eenige inscripties zijn in en bij den tempel gevonden; de belangrijkste vondsten intusschen zijn alle van architectonischen aard.
Onze architect, de heer Willem A. E. van der Pluijm, leeraar aan de Rijksmuseumscholen te Amsterdam, is dezer dagen aangekomen en met opmeten en teekenen begonnen.
Thans wordt het overige gedeelte van ons terrein met loopgraven afgezocht, om te zien, welke andere gebouwen er in de oudheid nog op gestaan hebben.

KERKELIJKE KUNST.

Aan de Akademie van Beeldende Kunsten te Dusseldorf wordt een afdeeling voor kerkelijke kunst ingericht, die zoowel door geestelijken als hospitanten bezocht kan worden. Onder hen, die over de inrichting van kerkelijke gebouwen voorlezing zullen houden, zijn o.a. Prof. Gurlitt uit Dresden, wiens prachtig kerkgebouw bezoekers der Kunstnijverheidstentoonstelling te Dresden zich wel zullen herinneren en Dr. Bredt uit Barmen, een kampioen voor „Heimatkunst", een scherp tegenstander van het plaatsen van quasi-Gothische kerkgebouwen in simpele dorpsgemeenten, wier aspect daardoor volkomen vernield wordt.
De leercursus is in overleg met de hooge, kerkelijke overheid te Keulen ingericht en met grond mag verwacht worden, dat ook door geestelijken een ruim gebruik gemaakt zal worden van deze voordrachten over kerkelijke kunst, te meer, waar deze gelegenheid tot nog toe ontbroken heeft.
Vooral voor katholieke geestelijken, die bij het bouwen en inrichten van hunne kerkgebouwen een beslissende stem kunnen laten gelden, zal meer artistieke ontwikkeling van belang zijn!

* * *

Arbeiders, die dezer dagen bezig waren met herstellingswerken aan één der buitengalerijen van de kerk Notre-Dame te Mantes-su-Seine, vonden in een vergeten hoekje een oud kleed, dat zij totaal waardeloos achtten en dus uitspanden om hen tegen den regen te beschutten. Een kenner, die het toevallig zag, stond versteld over de schoonheid van het tapijt, dat van Perzisch maaksel is, en reeds meer dan vier eeuwen oud moet zijn. Het is 8 M. lang en 4 M. breed en een prachtig weefsel, vertoonend allerlei fantastische figuren in heerlijke kleuren op een zwart fond.
Pujalet, directeur van Louvre-museum, heeft reeds een bod van 30.000 francs gedaan. De gemeenteraad heeft echter besloten niet tot den verkoop over te gaan, alvorens het kleed door een deskundige getaxeerd is.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.
II. SPORTSTADION.
Programma in No. 19, inlevering 13 Juli 1912.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 23. De Stadionprijsvraag. — Verslag van de Algemeene Meivergadering. — De alg. voorschriften voor gewapend beton, door H. E. Suyver. — Reproducties van plattegronden en perspectievisch aanzicht van de gevels van de gunstigst beoordeelde ontwerpen van de Godefroy-prijsvraag.
DE BOUWWERELD No. 23. Vervolg van „Rafael en de Italiaansche hoogrenaissance", door J. H. W. Leliman. — Fuzie? aanteekeningen door een architect uit de provincie. — Spreuken en citaten.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." — De auteurswet in verband met plagiaat in de bouwkunst (Vervolg). De tentoonstelling van baksteen en andere producten, Juni 1912. — Nationale bouwkundige studie-prijsvraag „Landelijke Woning". — Prijsvraag Stadion. — Van allerlei aard. — Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid van het Genootschap is door de heeren C. W. Nijhoff en M. J. Hack voorgesteld de heer W. Pool, bouwk. teekenaar te Nieuwer-Amstel.
II. Als aspirant-lid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer C. W. van den Berg te Amsterdam.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

DE TENTOONSTELLING VAN BAKSTEEN EN ANDERE PRODUCTEN.

Aan het stukje van onzen geachten redacteur, den heer Adr. Moen, wilde ik gaarne enkele losse opmerkingen toevoegen.
Ten eerste moet er, wat de heer M. terloops heeft gedaan, nog eens nadrukkelijk worden gewezen op de eenzijdigheid in de tentoongestelde soorten van baksteen; des te opvallender, omdat de baksteen natuurlijk de voornaamste plaats op deze tentoonstelling inneemt.
Laten wij het geval eens overtuigend stellen. Wij gaan n.l. met een vreemdeling, die veel van de schoonheid van onzen, steeds te weinig geroemde baksteen heeft gehoord, de tentoonstelling bezoeken. Zeggen wij dan niet, een weinig verlegen, hem uitleggend: „Je moet niet naar wat je hier ziet, je oordeel over onzen baksteen vormen. De hoedanigheid van den steen hier is best, maar de mooiste baksteensoorten, wat kleur betreft, zie je hier niet. Uitgezonderd een paar soorten IJselsteen, is hier alleen maar één soort: de Waalsteen".
Deze uitlegging zou noodig zijn. 't Is zonde en jammer, dat onze fraaiste baksteen, de Utrechtsche en de Leidsche, nog gezwegen de vele andere soorten, hier niet zijn vertegenwoordigd.
Lezen wij wat in de inleiding van de catalogus staat: „Getracht wordt vooral de kleurverhoudingen en daarmede dus in de allereerste plaats de aesthetische waarde van ons bij uitstek Nederlandsch bouwmateriaal te doen spreken", dan wordt dit ontbreken een gebrek van de tentoonstelling.
Was het wellicht niet mogelijk de andere baksteenfabrikanten te bewegen ook tentoon te stellen? — Doch al was dit zoo, 't zou toch gemakkelijk zijn geweest van elke soort, al waren het maar enkele, wat losse steenen op te stapelen. Dat dit niet gebeurd is, blijft te betreuren.
Een woord van lof anders voor de aardige aankleeding van het zaaltje. Vooral de terra-cotta's, het sectiel aardewerk, en het verglaasde bouwaardewerk zijn aardig gerangschikt, en verlevendigen op rustige wijze het geheele aanzien.
Nu moet mij een tweede opmerking uit de pen.
Bij al het bouwaardewerk, van een artistieke hand getuigende, vinden wij geen vermelding gemaakt van den ontwerper. — Wat steekt anders ons Ned. fabrikaat van Joost F. 't Hooft en Labouchere gunstig af tegen het buitenlandsche. Ik bedoel n.m.l. in de technische uitvoering. Wat is er een diepte en een warmte van toon in de glazuren bereikt!
Een derde opmerking betreft het nieuwe fabrikaat de „Carduustegels". Wij herinneren ons nog het eerste verschijnen op de laatste Lustrum tentoonstelling van „A. et A." in het Suasso-Museum. Toen was het een werkelijk artiestiek product, aardige handvormtegels, (wie is de ontwerper van de aardige ornamenten, in pittige kleurstelling uitgevoerd? Naar hooren zeggen de heer Norden); nu zijn door de machinale bewerking de tegels wellicht beter handelswaar geworden, doch hun artistieke hoedanigheden zijn zij kwijt. Dit is zeer jammer.
Ten strijde zullen wij moeten trekken tegen den buitenplintsteen. Dit is een verkrachting van het materiaal, en ook van de baksteenstijl. 't Is een vormgeving uit den natuursteenstijl.
Nu een opmerking van anderen aard.
Aan de catalogus gaat een inleiding vooraf. Een prettig geschreven praatje om den bezoeker van de tentoonstelling wat in te lichten omtrent het maken van baksteen. Dit is alleszins te loven; doch waarom nu zoo'n onmogelijk historisch overzichtje, — 't woord is veel te weidsch voor die enkele regels. — „De Assyriërs en Babyloniërs gebruikten reeds gebakken kleisteen, o.a. voor de hangende tuinen van Semiramis en voor de muren van Babylon, waarin van gebakken steen dierfiguren en relief waren aangebracht", enz.
Dit neer te schrijven, of over te schrijven, in onzen tijd, bij een huidigen stand van de wetenschap, die steunt op reeksen schitterende opgravingen, is een voudig belachelijk. 't Is of we iets lezen uit 1850.
De zin: „Ook de Romeinen, die op hun veroveringstochten naar de Germaansche landen hun kunst van het potten-, pannen- en steenbakken ook naar onze streken zullen hebben overgebracht", is al zeer onjuist. Toen de Romeinen om zoo te zeggen nog niet geboren waren, stond de keramiek in Noord-Europa al op een hooge trap. (Zie b.v. het werk: „Das vorgeschichtliche Europa, Kulturen en Völker" van H. Hahne, een aardig werkje uit de „Monographiën zur Weltgeschichte". De ver-

breiding der cultuur is eerst van Noord naar Zuid en Oost gegaan. De Indo-Germanen hebben hun bakermat en hun cultuur niet in Indië gehad, doch hun oorsprong ligt in Noord-Europa. Deze vroeger veel aangevochten hypothese is thans door de prehistorici algemeen erkend. En nu is het waar, en vooral zeer typisch, dat duizenden jaren later een der krachtigste takken van den Indo-Germaanschen stam bestemd is, de verouderde cultuur in Noord-Europa te vernietigen, om te doen plaats maken voor de nieuwere. — Ook een cirkelgang der Natuur! —

* * *

J. D. M.

Naar het Bestuur der Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten ons mededeelt zal de tentoonstelling voor noemd nog 14 dagen langer geopend blijven en tot en met 8 Juli alsnog kosteloos toegankelijk zijn. RED.

DE AUTEURSWET IN VERBAND MET PLAGIAAT IN DE BOUWKUNST.

Overgedrukt uit het „Bouwkundig Weekblad" 1912, no. 19 en 20. (Vervolg van pag. 197.)

De Commissie weigerde het project, en verzocht den architect het schriftelijke bewijs te leveren, de toestemming tot overname van Atkinson te hebben gekregen, of zich met dezen te verstaan. Daar echter de architect zich niet met Atkinson in contact wilde stellen, werd hij gedwongen zijn project te wijzigen. Bij de besprekingen en bij het wijzigen van het ontwerp toonde, naar wij vernamen en het spijt ons dit te moeten zeggen, de architect, die de overname erkende, absoluut geen schuldgevoel. De Schoonheidscommissie heeft ons land voor een groote blaam behoed. Wat moest de Engelsche architect wel van de Nederlandsche architecten denken, als hij zijn eigen geesteskind, op de meest brutale wijze zag gecopieerd in de Hollandsche groote stad? Met een gevoel van hevige ergenis over een dergelijke linksche diefstal, zou hij hoonend denken over den Nederlandschen pseudobouwkunstenaar, die onmachtig is zelf te scheppen, en nu zijn werk maar tooit met gestolen veeren uit den vreemde! Nog gezwegen van het feit, dat de Hollandsche collega zijn geld opstrijkt voor het werk van een ander. Dit plagiaat is wel buitengewoon kras, daar het hier een der grootste gebouwen van ons land betreft.

Het is dan ook alleszins gewettigd, dat zooveel mogelijk openlijk hiertegen wordt geprotesteerd.

Dat onderdeelen van gebouwen gecopieerd worden komt dagelijks voor; ook hiervan geven wij een voorbeeld: A. stelt voor een voordeur door den Voorzitter van de Mij. t. B. d. B. ontworpen voor zijn eigen woning. Toevalligerwijze zag hij eenige jaren geleden aan den Willemsparkweg No. 31 te Amsterdam zijn eigen deur gecopieerd, inclusief het hekje van kunstsmeedwerk. *)

Wij geloven met het bovenstaande duidelijk genoeg te hebben aangetoond, dat het noodzakelijk is ook de bouwkunst en haar auteurs wel te beschermen, en hopen dat zij, die daaraan mochten twijfelen, nu daarover anders zullen gaan oordeelen.

Nog een enkel woord over de vraag, of de bescherming zich moet uitstrekken tot na den dood van den auteur, waaraan door sommigen óók getwijfeld wordt.

Het komt ons voor, dat, het moreele recht van den auteur erkennend, het aan geen twijfel onderhevig kan zijn, of de bescherming zich ook moet uitstrekken tot na den dood van den auteur. Immers, uitsluitend de auteur heeft het recht op het werk, door hem gemaakt, en dus heeft ook alleen hij het recht op de voordeelen, die uit zijn schepping voortkomen.

Tot die voordeelen behoort ook, dat hij bij zijn overlijden over dit recht kan beschikken, zooals hij ook over zijn andere eigendommen beschikt. De Staat heeft niet het recht zich te eeniger tijd de eigendommen van een zijner burgers toe te eigenen, en dus ook niet het auteurrecht. Vandaar dat het juist en billijk zoude zijn, als aan dit recht geen termijn werd gesteld, en dus voor den auteur een recht zou zijn voor de eeuwigheid. Maar zoover zijn wij nog niet; laten wij voorloopig tevreden zijn, als de bescherming zich uitstrekt tot 50 jaar na den dood van den auteur.

De duur van de bescherming is in alle landen tot de Unie *) behoorende, niet dezelfde.

In Frankrijk b.v. 50, in Italië 50, in Spanje 80, in andere landen 30 jaar na den dood van den auteur, terwijl in enkele landen nog verschillende regelingen bestaan en verschil wordt gemaakt voor letterkundigen en kunstenaars.

Waar te Berlijn 1908 de tegenwoordige conventie de bescherming vaststelde gedurende het leven van den auteur en 50 jaar na diens dood, is het gewenscht, nu een nieuwe auteurswet voor Nederland zal worden vastgesteld, die bepalingen over te nemen.

Immers zooals in den aanvang dezes reeds is gezegd wordt meer en meer de noodzakelijkheid gevoeld één internationale regeling voor alle landen vast te stellen, (het begrip van eerlijkheid en billijkheid is toch voor alle nationaliteiten hetzelfde!)

Het is een niet genoeg te waardeeren feit, dat in het ontwerp de 50 jaar is aangehouden, want er is een Art. 25 in de te Berlijn gewijzigde nieuwe Conventie, dat als een achteruitgang inplaats van een vooruitgang is te beschouwen. Elke staat toch kon bepalen zich niet te verbinden alle artikelen over te nemen, maar was vrij daaruit een keuze te doen. Dit artikel is zeer ongewenscht. Zooveel staten — even zooveel Conventies!

Vóór 1908 gaf men aan de vreemdelingen gelijke bescherming als zij in hun eigen land genoten; en na wijziging werden zij beschermd volgens de bepalingen in de resp. landen, dus ongeveer voor elk land verschillend! Wanneer nu 50 jaar een als door de Conventie behoorlijk tijdperk wordt beschouwd, moest men dat in al de Unie-landen doen. Nederland heeft, wat dat betreft, als nieuw toegetredene een prachtig voorbeeld gegeven!

In herinnering wordt nog gebracht, dat Mr. Georges Harmand, Avocat à la Cour te Parijs, de kampvechter voor de rechten der beeldende kunstenaars en speciaal voor architecten, Voorzitter van het Congrés Artistique International, gehouden in Rome in 1911, onderstaande motie voorstelde, in vereeniging met José Nogué, afgevaardigde van de Spaansche schilders en beeldhouwers:

„Le Congrès: Considérant que l'Art dans ses diverses „manifestations, reste *un*, et que les droits de l'auteur „sur son oeuvre sont et doivent être identiques, quels „que soient le mérite et la destination de l'oeuvre.

„Affirme:

„1°. Qu'il ne doit être établi aucune distinction, quant à „l'étendue des droits de proprieté artistique, entre les „oeuvres de peinture, de sculpture, *d'architecture*, de „gravure en médailles, de gravure et d'art appliqué;

„2°. Que ce n'est pas *l'oeuvre*, rangée dans une de ces „catégories, mais aussi *l'Artiste-Auteur*, qui doit être en „visagé par le législateur et protégé;

„3°. Que toutes les oeuvres ayant un caractère *original* „et *personnel* doivent bénéficier de la même protection „dans toutes les lois et les conventions internationales;

„4°. Que cette protection, qui doit être aussi étendue que „possible, ne doit résulter ni de l'insertion d'ancune for„mule de réserves, ni de l'accomplissement de formalités „administratives, puisqu'elle procède du *droit naturel*;

„Demande que toutes les oeuvres artistiques bénéficient „de la protection uniforme durant la vie de l'auteur et „au minimum cinquante ans après sa mort;

„Et souhaite l'unification du droit de tous les auteurs „d'oeuvres littéraires et artistiques sur ces bases dans „le plus bref delai possible".

Deze motie werd aangenomen, met opdracht aan de daarna geconstitueerde Comités Permanents Artistiques voor alle landen, haar ter kennis te brengen van hunne resp. Regeeringen, hetgeen geschiedde. *)

Met grootte belangstelling wordt het antwoord van de Regeering tegemoet gezien op de opmerkingen, gemaakt in de Afdeelingen na onderzoek van het ontwerp; en de hoop en de verwachting worden uitgesproken, dat de kortzichtigen en de tegenstanders van de Auteurswet alsnog tot reden zullen worden gebracht en dat, waar de beeldende kunsten bescherming zullen genieten, geen uitzondering zal worden gemaakt voor de Bouwkunst!

X.

---

*) In 't midden bevindt zich een renaissance schildje met eenige attributen, passer, driehoek, enz. Hiermede wist de copiist blijkbaar geen weg, hij liet dit vervallen en maakte een schild met een gat, copieerde alleen het lijstje, dus makend een schilderijlijst zonder schilderij!

*) Dat zijn de bij de Conventie aangesloten Staten.

*) Het Hollandsche Comité is geconstitueerd als volgt: Prof. Bart van Hove, Voorzitter, Dr. P. J. H. Cuypers, Willy Martens, Prof. Aarts, A. Salm G.Bzn., Secretaris.

A. Voordeur perceel Weesperzijde 26 te Amsterdam.

B. Plagiaat. Voordeur perceel Willemparkweg 31 te Amsterdam.

DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS."

Een dezer dagen ontvingen wij het geïllustreerd jaarverslag van bovenvermelde school. Het is wederom een keurig boekske, niet alleen om rede eener goede verzorging doch speciaal op grond van enkele daarin voorkomende, zeer lezenswaardige beschouwingen.

In het vorig jaarverslag werd medegedeeld dat het in de bedoeling ligt de verschillende vakafdeelingen dezer uitnemende school achtereenvolgens in de verschillende jaarverslagen te behandelen en werd toen al dadelijk het meubelteekenen te berde gebracht (zie ook „Architectura" 1911, No. 21.)

Ditmaal gaat het over de *Lithografie*, en wel in hoofdzaak omdat: 1°. de plaats, die de lithografie op de kunstnijverheidsschool „Quellinus" inneemt, meermalen verkeerd wordt beoordeeld en de waarde van het lithografisch teekenen op deze inrichting daardoor niet altijd juist wordt ingezien en 2°. de lithografie bij velen slechts bij name bekend is.

De beschouwingen hiervoren door ons bedoeld, zijn opgenomen onder sub 4. Cursus", *a*. Onderwijs; en luiden als volgt:

De beoefening van de lithografie, het beteekenen van den lithografischen steen in ambachtelijk zuiveren zin, heeft aan de kunstnijverheidsschool „Quellinus" een dubbel doel. In de eerste plaats heeft het zijn nut dat zij, die zich wijden aan de decoratieve teekenkunst, deze teekenkunst in verband leeren brengen met één of meer uitvoeringsmaterialen, opdat het innig verband tusschen

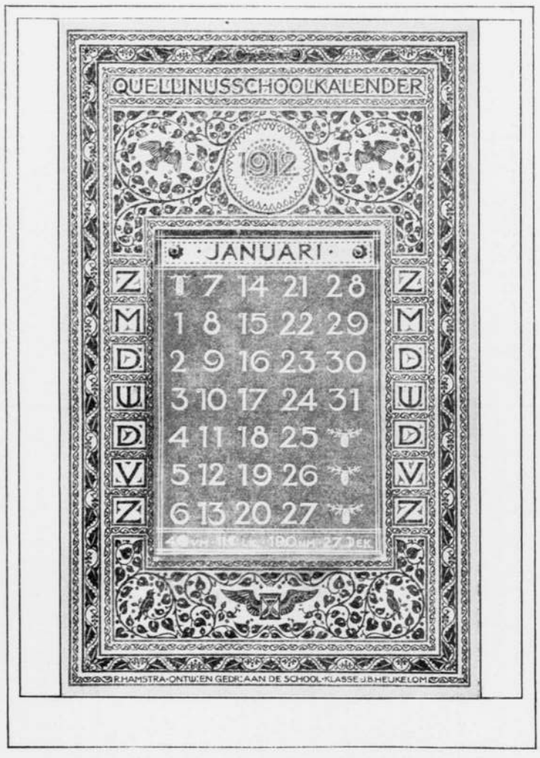

Jaarkalender van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus". Op steen geteekend en in twee kleuren (geel en grijs-violet) gedrukt op geel getint papier. Twee vijfde van de ware grootte. Ontwerp, teekening op steen en druk van R. Hamstra.

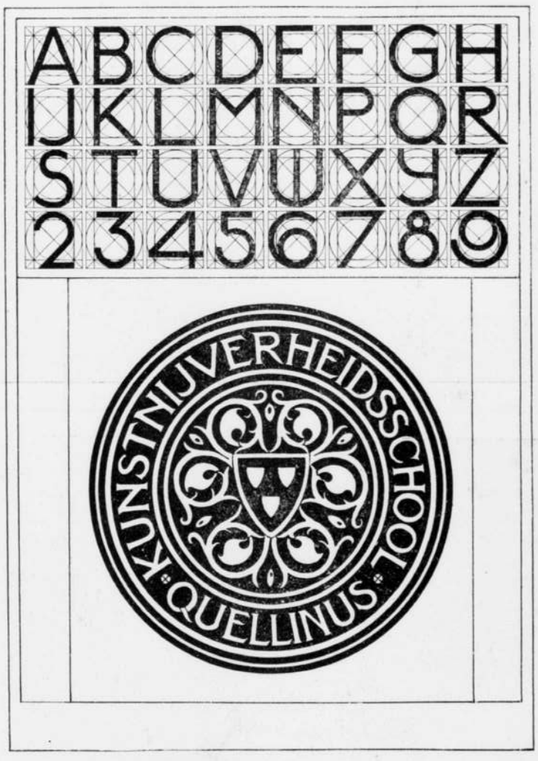

Penoefening met tusche op den gladden steen. Alphabet en toepassing van letters in een ornamentale vulling. In het laatste geval zijn de letters en de versiering in den fond uitgespaard. Halve ware grootte.

Reclamebillet voor een Automobielenfabriek, uitgevoerd in vijf kleuren (geel, blauw, bruin, grijs en rood). Een vierde der ware grootte.

Teekening op steen naar een relief in pointilleertechniek. Halve ware grootte.

de teekening en de uitvoering in een bepaald materiaal duidelijk op den voorgrond kan treden. En daar de lithografie zich bij uitstek leent om in de teekening alle ambachtelijke moeilijkheden, aan een bepaald materiaal en bepaalde techniek verbonden, onder de oogen te zien, heeft het beoefenen van deze tak van grafische kunst, ook voor hen die geen vak-lithografen zullen worden, een groote waarde.

In de tweede plaats heeft het lithografisch teekenen natuurlijk zijn nut voor de aanstaande lithografen. Deze zullen, zooals van zelf spreekt, de lithografie als vak in meer uitgebreiden zin beoefenen en deze beoefening zal, voor zoover dit mogelijk is, met het leven verband houden. Dat hier zooveel mogelijk gezegd wordt, vindt zijn oorzaak in het feit, dat het leven een vak, en ook voor de lithografie geldt dit, niet steeds geeft zooals de zuivere beoefening ervan het eigenlijk wel eischt en dat ook het leven aan de vakbeoefenaar het vak niet altijd in die uitgebreidheid toont, als voor een breedere ontwikkeling van dezen vakbeoefenaar wel wenschelijk ware. De school nu kan in beide gevallen een factor ten goede zijn: door de zuivere ambachtsbeoefening hoog te houden en de verschillende kanten van het vak op zijn tijd naar voren te brengen.

De Lithografie is dus de kunst om den lithografischen steen op zulk een wijze te beteekenen dat daarvan op de steendrukpers, hetzij hand- of snelpers, afdrukken, naar de goede regelen van het ambacht, kunnen gemaakt worden.

Voor een lithografischen afdruk in één kleur behoeft slechts één steen beteekend te worden, voor een in meerdere kleuren (steenkleurendruk) zijn meerdere steenen te beteekenen (chromolithografie). Men kiest dan een zeker getal grondkleuren, waarmede alle nuanceeringen zijn te bereiken. Het getal vastgestelde grondkleuren geeft dus het getal te beteekenen steenen aan.

In het leven wordt de lithografie op tweeërlei wijze beoefend. Bij de eerste wijze gaat men uit van het goede grondbeginsel dat een lithografische afdruk in de eerste plaats die kenmerken moet vertoonen, welke aan een steenteekening eigen zijn, dus ambachtelijk zuiver moet zijn. De kunstenaar-lithograaf brengt dus zijn gedachten in vormen en kleuren aldus op den steen, dat het eigendommelijk mooi van de steenteekening, dus de aard van het materiaal en de eigenaardigheden van de techniek, geheel tot hun recht komen. Bij de tweede wijze stelt de lithografie zich ten doel andere technieken bedriegelijk na te bootsen b.v. een aquarel of een olieverfschildering. Het doel is hier dus niet de steenteekening als steenteekening in haar waarde te erkennen, maar, door allerlei kunstmiddelen, iets voort te brengen dat, hoewel langs den weg der lithografie ontstaan, een indruk opwekt als ware het uit een andere techniek voortgespoten.

Dat deze tweede opvatting op de kunstnijverheidsschool geen plaats kan vinden is duidelijk. Het technisch eigenaardige van een aquarel is gelegen in haar doorzichtige dunheid, dat van een oliverfschildering in haar volheid en diepte; terwijl het technisch eigendommelijke, en juist daardoor aantrekkelijke, van de lithografie te zoeken is in de soepele gevoeligheid van de teekening, in de groote afwisseling van tinten en kleuren, met weinige kleuren druks bereikt en in de eigenaardige wijze van bewerking, eigen aan de steenteekening, waarbij zich onderscheidene steenteekenmethoden gelijktijdig laten toepassen, om ten slotte tot een verrassend resultaat te leiden.

De lithografische steen is kalkachtig. Meestentijds zijn de steenen geelachtig van kleur en worden dan voor het teekenwerk gebruikt, de leverkleurige dienen voor het graveerwerk. Heeft een steen reeds eenmaal gediend en moet hij op nieuw in gebruik gesteld worden, dan verwijdert men eerst de oude teekening door den steen te bedekken met een laagje zand en water, om daarna met een tweeden steen, met de vlakke zijde op den eersten gelegd, er overheen te schuren tot de teekening verwijderd is. Beide steenen schuren op deze wijze elkaar schoon. Is de teekening verdwenen, dan wordt nagegaan of de steen goed vlak is, want alleen van een zuiver vlakken steen is een goede afdruk te verwachten. De steen wordt nu met kunstpuimsteen geslepen om krassen te verwijderen en daarna gepolijst met natuurpuimsteen. De scherpe kanten van den steen worden rond bijgeslepen, waardoor deze kanten bij het drukken vrij van de verf blijven; scherpe kanten nemen namelijk gemakkelijk verf aan.

De zoogenaamde gladde steen is nu gereed en kan dienen voor het penteekenen en het spritsen met tusche (d.i. lithografische of vette inkt). Voor het teekenen met vet krijt moet de gladde steen echter gegreind worden. Dit greinen geschiedt door den steen te bedekken met vuursteen en water en er daarna met een glazen looper overheen te wrijven. Met korte draaiïngen wordt de looper langzaam over den steen bewogen en de scherpe vuursteen brengt aldus, onder den druk van den looper, eene fijne korn op de oppervlakte van den steen.

Wanneer nu de gladde steen met vette inkt (tusche) of de gekornde steen met vet krijt wordt beteekend en daarna wordt overdekt met een laagje arabische gom, waarbij een zekere hoeveelheid salpeterzuur is gevoegd (etsen), dan worden de beteekende plaatsen niet, de andere wel door de ets aangetast, waardoor de laatste ongevoelig worden voor het aannemen van vet (de later op te brengen drukverf). Nu wordt de ets afgewasschen met water, en een laagje zuivere arabische gom wordt op den steen gezet en moet daarop drogen om den steen te sluiten. Dan wordt de gomlaag met water verwijderd en de teekening ten slotte uitgewasschen met terpentijn en water, waarna deze teekening zich op den steen vertoont als een vettige oppervlakte. De steen moet nu goed gelijkmatig vochtig worden gehouden totdat hij voldoende met verf is ingerold. Het inrollen geschiedt met een lederen of wel met een gummirol. Deze verfrol wordt eerst schraal met verf verzadigd door hem te rollen over den verfsteen, waarop de verf dun is uitgestreken. Door nu de verfrol over den lithografischen steen te laten loopen zet de verf zich langzaam op de beteekende plaatsen af, zoodat deze meer en meer duidelijk voor den dag komen. Is er voldoende verf op den steen gebracht, dan wordt er een vel papier opgelegd, waarover een zoogenaamde dekker, en de steen wordt aan den eenen kant onder spanning gezet en daarna onder de spanning doorgedraaid, waardoor de verf zich op het papier afdrukt. De steen wordt daarna onmiddellijk weer vochtig gemaakt en dit wordt tot het einde toe volgehouden, omdat een steen die droog staat in zijn geheel weer gevoelig wordt voor het aannemen van verf. De eerste afdrukken zijn nog schraal en er moeten verscheidene gemaakt worden alvorens zij voldoende op kracht zijn. Houdt men met afdrukken op, dan wordt de steen ingerold en daarna onder de arabische gom gezet, woordoor hij tegen verkeerde invloeden voldoende beveiligd is. De afdrukken nu kunnen in elke gewenschte kleur vervaardigd worden. Deze kleur wordt op den verfsteen gemengd, daarop uitgestreken en vervolgens door den rol op den lithografischen steen gebracht.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN-DAMBEBOUWING.

Uit het overzicht van de l.l. Woensdag gehouden vergadering van den Gemeenteraad van Amsterdam citeeren wij het volgende:

Aan de orde is een voorstel van B. en W. strekkende tot uitgifte in erfpacht van een perceel aan den Vijgendam, enz.

De heer Posthumus Meyjes informeert bij dit punt der agenda naar het oordeel van de Raadhuis-Damcommissie over het verzoek van de architectenvereenigingen, om dengenen die aan den Dam willen bouwen de verplichting op te leggen, *eene prijsvraag uit te schrijven*; dit om eene waardige Dambebouwing te verzekeren.

De wethouder deelde daarop mede, dat de commissie, in haar juist gisteren verschenen rapport, de inwilliging van het verzoek der bouwmeesters *ontraadt*. Wèl is zij voor het verleenen van financieelen steun door de gemeente, bijaldien een bouwer van een groot complex zich uit eigen beweging voor het uitschrijven van eene prijsvraag verklaart. Begrepen wij de bedoeling van de vluchtige mededeelingen des wethouders wel, dan is dus de Raadhuis-Damcommissie *tegen dwang* in deze.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „Architectura".

Geachte Redactie.

Met belangstelling, hebben wij kennis genomen van het uitvoerig artikel van den heer J. W. Le Nobel over de Brandschilderkunst, blijk gevende niet alleen van een zekere belezenheid waarover de auteur beschikt, doch tevens treedt daarbij op den voorgrond het productie van zijne persoonlijke waarnemingen. Alzoo blijft hierover weinig te zeggen. De belangstellende die gaarne meer zou willen weten van glasschilderen, zou zich daartoe zelf aan deze kunst moeten gaan wijden om door *ervaring* begrip te kunnen verkrijgen van hetgeen hij verder wenscht te weten. Onzes inziens heeft den heer Le Nobel alles wat voor den leek op dit gebied, duidelijk te maken was, genoegzaam omschreven, voor zoover dit doenlijk was; hoewel hij alleen de kerkelijke kunst bespreekt. Daar, waar hij er op wijst, dat degeen die meer dan éénmaal hoogstens twéémaal brandt, de kunst niet verstaat, kunnen wij mededeelen dat er buiten de kerkelijke brandschilderkunst wel eens gevallen voorkomen dat men met één à tweemaal branden veel tekort schiet en dat in die gevallen de brandschilderkunst in dat stadium eerst op kunst begint te gelijken, wil men er ten minste naar streven iets artistieks voor den dag te brengen. Wanneer we die branche van glasschilderen op het oog hebben en we beschouwen dan sommige tafreeltjes, dan zien we dat de primitieviteit daarin een verbazende rol speelt. Zoo was het voorheen en zoo is het thans.

Wanneer we kerkramen beschouwen, dan zal het ons opvallen dat de voorstellingen zich leenen om bijna alleen glas te gebruiken van de benoodigde kleuren in verschillende nuances en door de grisailles de schaduwtoonen aan te brengen. Maar er wordt wel eens iets anders verlangd en om dan iets degelijks te maken wordt ook wel wat meer kunst vereischt. In die richting is men nog niet veel gevorderd. Daartoe zou noodig zijn: de gelegenheid tot studeeren, en dat deze vrij algemeen ontbreekt wenschen we straks even aan te toonen.

Wat de techniek zelve betreft rest ons verder niets meer te zeggen, maar wij zouden er op kunnen wijzen: dat de meesters der oude kunstwerken, naar het ons voorkomt, menschen waren die men steeds *aan* en *in* hun werk kon vinden. Menschen, die zich in hunne tafreelen verdiepten, met eene esotherische toewijding aan hun Godheid. Vandaar die harmonische schoonheid in kleur, bij zooveel eenvoud in bewerking of techniek.

Want eenvoud is het kenmerk van Godsdienst en van kunst.) Menschen, die geïnspireerd werden en daardoor zagen in andere sfeeren, waarvan de schoonheid in kleur en van de voorstelling der tafreelen, niet door de troebele aardsche kleuren noch door de gebrekkige techniek is te evenaren. Vandaar dat bij het aanschouwen van een dergelijk meesterstuk, ons het stilzwijgen wordt opgelegd. De impressie van een etherische indruk maakt zich van ons meester, we staan voor een oogenblik ademloos.

Terecht zegt de heer Le Nobel dat ons land zulke kunstwerken op dit gebied niet bezit. Maar hoe kan dit ook.

Ons Holland, rijk aan geld, rijk in gebrek aan liefde en waardeering voor de kunst en daardoor arm aan geest ten opzichte van het buitenland, staat dientengevolge ver achter in kunst en in industrie op velerlei gebied. Hoe moet de kunstenaar, het genie, (doorgaans iemand die niet mild met aardsche goederen bedeeld is) gelegenheid vinden zich verder te ontwikkelen, als de meer gefortuneerden veel meer blijven gevoelen voor verhooging van rente en vermeerdering van kapitaal dan voor kunst. De kunst bedelt; en de kunstenaar doet het zelfde, wanneer hij zich aan zijn geniale gaven overgeeft en geen zelf beheersching genoeg bezit om zich daarvan terug te houden en andere bezigheden te verrichten welke hem ten minste in staat stellen om in zijn lichamelijk onderhoud te voorzien. Daardoor is er steeds gebrek aan geestelijk voedsel, reden waarom de ontwikkeling vertraagt, en het genie veel lijdt. Ook in vroegere tijden is het eenigszins zoo geweest, indien de overgeleverde verhalen van kunstenaars op betrouwbare gronden berusten. Maar we herhalen het: De kunstenaars uit dien tijd, gingen *meer* op in hun werk dan de hedendaagsche, en het schijnt ons toe dat in de geheele maatschappij destijds toch meer kunstgevoel, meer kunstgenot heerschten, dan thans. Wel is er gelukkig een merkbaar streven naar verhooging en veredeling van kunst waar te nemen, maar de algemeen domineerende geest des tijds. De concurrentie, (wat de prijzen betreft), zal niet gemakkelijk te overwinnen zijn.

Wanneer we oude kunstvoortbrengselen aanschouwen, (en die zijn er vele), en vergelijken deze dan met hetgeen tegenwoordig wordt gewrocht en soms tegen marktprijzen aan den man wordt gebracht, dan moet bij ons onwillekeurig de vraag rijzen welke de heer H. P. Berlage in „De Beweging" deed.

„Waar zijn wij aangeland?"

Aanschouw de Bouwkunst, de Sierkunst, de Houtsnijkunst, de Beeldhouwkunst, de Glasschilderkunst, enz. Nagenoeg alles wijst op achterstaan. En zoolang de heerschende gedachtengang niet veranderd en het ons steeds als een akelige echo in de ooren klinkt: „Hoe weinig kost het, en hoe gauw is het klaar". Zoolang zal het intreden van verbetering ten aanzien van kunst, kunstgevoel en kunstgenot, zich laten wachten of althans weinig merkbaar zijn. En vooral wanneer architecten, de toonaangevers in bouwkunst, zich moeten laten medesleepen door dezen suggestieven drang der omstandigheden, die allengs is ontstaan en steeds meer en meer op den voorgrond treedt, door en als gevolg van het concureeren.

In „Architectura" No. 43, den 28sten October 1911 verschenen, lezen wij in een ingezonden beschouwing van den heer A. M. v. Westerop, onder meer: „Maar is het dan niet treurig, dat mannen met een naam in de bouw-

wereld zich nog schuldig maken aan een leugen, aan bestendiging van het parool „Wie doet het voor een koopje?" En als nu werkelijk de bouwmeesters van onzen tijd zulks doen, waar *zal* het dan nog aanlanden?

Wat moet de architect ontwerpen en teekenen, om den principaal die als gevolg van een en ander ook naar de koopjes kijkt, te kunnen bevredigen? Wat moet er ten slotte van de eerste tot de laatste die een practisch deel neemt aan den bouw en aan de versiering van het monument of gebouw, geworden, wanneer nooit de tijd kan worden gegeven voor eene degelijke behandeling? Een oordeelkundig werkman? Of een die denkt: vooruit maar, er moet veel uit de handen komen.

Wanneer we het werk zien dat een halve eeuw geleden werd afgeleverd en hetgeen thans gemaakt wordt, dan is het enorm verschil in deugdelijkheid en in degelijkheid zeer in het oog loopend. En het materiaal heeft op velerlei gebied ook wel de sporen achtergelaten van koopjesjagerij. Veel van dat bederf van schoonheid en van deugd kan worden tegenwerkt wanneer de bouwmeester de schijn vermeidt en dus de waarheid mint en *tracht* waar te zijn. Maar als de architect onwaar is in zijn werken wat moeten dan de aannemers en de werklieden wel zijn? De strijd om het bestaan doet veel. Maar die strijd om het bestaan is voortgekomen uit het onwaar zijn en zal steeds feller worden naarmate men in het onwaar zijn toeneemt, en zelfs concureert in het onwaar zijn.

Thans ziet degeen die naar kunst en schoonheid in de ware zin des woords streeft, zich meer en meer en steeds meer verdringen. In onzen tijd speelen andere kunsten de hoofdrol, te weten: de kunst om zich *voor te doen* als kunstenaar, en, de kunst van een zekere manier van redeneeren, om niet te spreken van elkander af te breken. Beiden zijn onwaar. Opmerkelijk is het echter, dat deze twee kunsten zich doorgaans in een zelfde persoonlijkheid vereenigen. Zij weten U met een academisch talent en professorale grootheid te verblinden, en redeneeren dat het U duizelt van de vele overbodige woorden. Heel vaak gebeurd het dat zij zich niet bewust zijn, of hetgeen zij verkondigen, waar is of onwaar. Doch niettegenstaande dat, verschaft hem zijn redenaarstalent meer financieele voordeelen, dan zijn kunstenaarstalent.

Veel redeneeren, veel lezen, veel zien, draagt veel bij tot veel weten en zelfs tot theoretische kennis, doch bevestigt geenzins de practische kennis. Maar het aanzien geven doet in onzen tijd zeer veel. Voornaam en geleerd schijnen, goed bespraakt zijn, de kunst verstaan om zich populair te maken en den ganschen dag bij den weg zijn, ziedaar hetgeen den huidigen kunstenaar noodig heeft en *doen moet* om naam en werkzaamheden te kunnen verkrijgen. Die het niet doet beloopt de kans vergeten, zoo niet verdrongen te worden. (Het laatste gebeurt 't meest). En die het wel doet, hoe vindt die kunstenaar tijd of gelegenheid om zich verder te ontwikkelen en wanneer moet hij zijn werkstukken in orde maken?

Hiermede zij tevens aangetoond, dat het werkelijk aan gelegenheid *ontbreekt*, om zich in de brandschilderkunst verder te kunnen bekwamen en een meer artistieke wijze te kunnen machtig worden. Ware het niet dat verschillende ongewenschte toestanden de ontwikkeling verhinderden en dat men nog tot in het stof boog voor een aristocratisch kleedingstuk, en zich liet begoochelen door een aangenomen waardigheid in optreden of door een overweldigende theoretische redeneering, dan zou wellicht blijken, dat na eenige studie ook heden ten dage nog wel kunstwerk kan worden voortgebracht.

Men zou moeten aanvangen met de kunst te zoeken bij de eenvoud en de kunst naar waarde te honoreeren, zoodat de kunstenaar de gelegenheid heeft, *waar te kunnen zijn*, in zijn werken.

Wij hoopen hiermede ook iets te kunnen bijdragen tot veredeling van de kunst in het algemeen, en tot wijziging van het kunst- en zedenbedervend parool in het bijzonder, (de oneerlijke concurrentie).

Hoogachtend,

A'dam, 24 Mei '12. K. BEEKINK SR.

TENTOONSTELLING VAN MEUBILEERINGEN VOOR ARBEIDERSWONINGEN IN „ONS HUIS" TE ROTTERDAM.

Deze interessante tentoonstelling wordt gehouden van 5—30 Juni 1912 en is geopend elken werkdag van 8—10 uur des avonds, bovendien op Woensdag en Zaterdag des namiddags van 2—6 uur en op Zondag des namiddags van 2—5 uur. In ons volgend no. hopen wij er uitvoeriger op terug te komen. Plaatsgebrek noopt ons tot dit uitstel.

VAN ALLERLEI AARD.

HET STEENGAAS EN ZIJN TOEPASSING.

Steengaas, een product saamgesteld uit tot ruitjes gevlochten ijzerdraad met daarop geperste, steenhard gebakken terra-cotta is ook in ons land al vrij goed bekend. Het beantwoordt aan den eisch van brandvrij materiaal, is gemakkelijk aan te brengen en werpt, mits goed toegepast, zelfs verrassende resultaten af.

Nu het Amst. Gem. Bouw- en Woningtoezicht, ja, liever nog, nu de Amst. brandweer-autoriteit zich voor dit materiaal gewonnen verklaard heeft, laat het zich aanzien, dat het steengaas, na een tijdperk van ernstig zieken, z'n kinderjaren te boven gekomen is en evenals zulks al geruimen tijd in het buitenland het geval is, ook in ons land een breedere plaats zal gaan innemen. Dit kan alleen dàn het geval zijn, zoo goed gevormde werkkrachten onder deskundige, soliede leiding met de toepassingen belast worden, wat zich niet enkel tot het stellen en spannen van het gaas doch ook tot *de afwerking* ervan dient uit te strekken.

Belangrijke toepassingen hier te lande zijn bijv. het plafond en de lanbries der gaanderijen in den Varieté „Flora", diverse toepassingen in het American- en Doelen-Hôtel, de Handelsschool, meelfabriek de Weichsel, bierbrouwerij „de Valk", het magazijn „de Koning van Zweden", verschillende brandweerkazernes, politiebureaux en scholen, allen te Amsterdam en in den laatsten tijd vooral het nieuwe, groote abattoir te 's-Gravenhage en het Kinderhuis te Soest. Thans is de exploitatie van het materiaal in handen van de N. V. „de Steengaasmaatschappij", gevestigd te Amsterdam (Keizersgr. 158) en 's-Gravenhage (Sweelinckstraat 194). ADR. M.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

II. SPORTSTADION.

Programma in No 19, inlevering 13 Juli 1912.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 24. Tentoonstelling van baksteen en andere kleiproducten, door J. Gratama. — Verslag van de vergadering van den Bond Heemschut, gehouden op 8 Mei j.l. in het gebouw van de Mij. tot bev. der Bouwkunst. — Nationale bouwkundige studie-prijsvraag „landelijke woning", uitgeschreven door de vereeniging van Ned. baksteenfabrikanten; juryrapport met afbeeldingen van de bekroonde ontwerpen.

DE OPMERKER No. 24. Het huis van „het Nederlandsche Roode Kruis" te 's-Gravenhage, met afbeeldingen van plattegronden en gevel vóór de restauratie.

DE BOUWWERELD No. 24. De baksteententoonstelling. — De herbouw van de Ned. Herv. Kerk te Hooge Zwaluwe (met afbeeldingen), door A. K. Kruithof Azn., architect te Rotterdam". — De Stadionprijsvraag, door J. H. W. Leliman.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De tentoonstelling van baksteen en andere producten. — De auteurswet in verband met plagiaat in de bouwkunst (Slot). — De kunstnijverheidsschool „Quellinus". — Prijsvragen-Dambebouwing. — Ingezonden. — Tentoonstelling van meubileeringen voor arbeiderswoningen in „Ons Huis" te Rotterdam. — Van allerlei aard. — Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 26. ZATERDAG 29 JUNI 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

DE DAMBEBOUWING, DE PRIJSVRAGEN.

Zooals reeds in het voorgaand nummer van ons orgaan kort werd vermeld, is in de l.l. Woensdag gehouden vergadering van den Gemeenteraad van Amsterdam door den Wethouder Delprat eene voorloopige mededeeling gedaan over het advies van de Raadhuis-Dam-Commissie omtrent de adressen van de verschillende vereenigingen met betrekking tot de bebouwing der terreinen aan en om den Dam.

Dat advies is daarna in het Gemeenteblad opgenomen. Wij laten het hier in extenso volgen.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

Bij Uwe missiven, onder de hierneven aangehaalde nummers aan onze Commissie toegezonden, vraagt Uw College advies omtrent eenige door verschillende kunstenaarsvereenigingen aan den Gemeenteraad gerichte adressen betreffende den bouw aan en nabij den Dam.

Bedoelde adressen bevatten het verzoek zoodanige bepalingen vast te stellen, dat een waardevolle Dambebouwing worde verzekerd.

Terwijl één vereeniging meent, dat dit resultaat alleen kan worden verkregen, als de Gemeente hare terreinen zelf exploiteert, laten de andere deze kwestie in het midden; doch alle adresseerende bouwkundige vereenigingen stemmen hierin overeen, dat zij van het uitschrijven van nationale prijsvragen de beste oplossingen verwachten voor de bebouwing der verschillende grondstukken.

Het adres van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen vraagt o.m., zonder daartoe een bepaald middel aan te bevelen, „dat alle middelen in het werk zullen worden gesteld om een waardige Dambebouwing te verzekeren".

Ter voldoening aan Uw verzoek en onder terugzending dezer adressen hebben wij de eer U te berichten en te adviseeren, als volgt:

Reeds van begin Maart dezes jaars af, toen ter kennis van onze Commissie was gekomen, dat er in bouwkundige kringen eene beweging was ontstaan om bij den Gemeenteraad aan te dringen op datgene, wat nu in de adressen wordt gevraagd, heeft de vraag of het aanbevelenswaardig is het beoogde doel door middel van nationale prijsvragen te bereiken, onderwerp van besprekingen in onze vergaderingen uitgemaakt. Immers waar bij Uw besluit, d.d. 5 Maart 1910, is vastgesteld, dat onze Commissie „heeft te adviseeren over de bebouwing aan den Dam" en voorts bij Uw besluit, d.d. 10 Februari 1911, onze Commissie „wordt uitgenoodigd van advies te willen dienen omtrent alle plannen tot bebouwing van de aan den Dam en omgeving vrijkomende terreinen", ligt het voor de hand, dat zij met belangstelling kennis neemt van hetgeen in bouwkundige vereenigingen wordt gesproken over de beste wijze om tot een goede Dambebouwing te geraken en van de middelen, welke daarvoor worden aangeprezen.

Ons oordeel over de meest wenschelijke Dambebouwing en de wijze om die te bereiken gaven wij reeds in hoofdzaak in ons rapport, dd. 4 Juni 1910 (Gemeenteblad 1910, afd. 1, bladz. 570).

Onze Commissie wees er daarbij op, dat de bouwblokken hoek Rokin-Vijgendam en Beurspoortje en het middenbouwblok tegenover het Paleis elk als één grondstuk afzonderlijk in aanmerking kwamen voor bebouwing in één hand, terwijl het bouwterrein Nes-Hermietensteeg-Beurspoortje-Vijgendam in enkele deelen zou kunnen worden verdeeld in nader overleg met gegadigden.

Wat de wijze van bebouwing betrof meenden wij, dat, hetzij die bouw door de Gemeente zelf, hetzij hij door eene combinatie onder toezicht van het Gemeentebestuur geschiedde, een goed resultaat zou zijn te bereiken.

De laatstbedoelde wijze, het voorbehoud van de goedkeuring der gevelontwerpen, wordt thans door Uw College gevolgd.

Eindelijk zegt onze Commissie aan het slot van haar bovengenoemd rapport:

„5° Eene zoowel aan aesthetische als technische eischen voldoende bebouwing aan den Dam tegenover het Paleis kan worden verkregen, indien aan het hierbij overgelegde rooilijnenplan der Commissie wordt vastgehouden en de uitvoering daarvan op de door haar aangegeven wijze geschiedt".

Reeds toen oordeelde dus onze Commissie, dat het uitschrijven van nationale prijsvragen voor de bebouwing der verschillende grondstukken niet de eenige zekerheid zou geven of de grootste waarborgen zou bieden voor de beste bebouwing aan den Dam en zijne omgeving.

Er is op te veel onbevredigende resultaten van prijsvragen te wijzen, om in dezen beslist te kunnen spreken of uitsluitend optimistische verwachtingen te kunnen koesteren.

Onze Commissie adviseerde dan ook slechts tot het uitschrijven eener prijsvraag, voor het geval het Prinsenhof met zijn bijgebouwen tot een nieuw stadhuis moest worden omgebouwd, omdat hierbij de Gemeente uitsluitend alle zeggingsschap heeft en niet met allerlei bijzondere belangen van derden behoeft te worden rekening gehouden.

De groote moeilijkheid toch, welke in het nu gegeven geval voor de bebouwing der verschillende grondstukken de gewone prijsvraagbezwaren komt vergrooten, is wel hierin gelegen, dat, behalve het aanvaarden der risico van een twijfelachtigen uitslag, de particuliere gegadigde voor den grond vooraf ook niet kan weten, aan wien ten slotte de architectonische verzorging van het door hem te betalen en te gebruiken gebouw zal worden toevertrouwd. In sommige gevallen zal dit een onoverkomelijk bezwaar blijken.

Onze Commissie meent echter, dat er zich ook gevallen kunnen voordoen, waarbij het uitschrijven eener prijsvraag zeker aanbeveling verdient.

Het is toch niet buitengesloten, dat er zich gegadigden voordoen, die door de omstandigheden, waarin zij zich bevinden met betrekking tot hunne aesthetische voorlichting, ook voor zichzelf van een prijsvraag de beste oplossing verwachten, doch die alleen om de onvermijdelijke kosten daartoe niet besluiten.

In zoodanig geval zou onze Commissie Uw College kunnen adviseeren, het uitschrijven eener prijsvraag te steunen. Aan de gegadigden evenwel bepaaldelijk den prijsvraag-eisch te stellen, meent zij niet te mogen aanbevelen, wijl de Gemeente daarmede te veel zou uitspreken, dat zij in dezen de prijsvraag het universeel middel acht, om de beste oplossing te brengen.

Onze Commissie erkent evenwel, dat, indien bij de onderhandelingen over de grondstukken de gelegenheid zich voordoet en de mogelijkheid blijkt, om belanghebbenden een nationale prijsvraag te doen uitschrijven, voor de prijsvraag-idee voldoende is te zeggen, om haar van gemeentewege te bevorderen en meer speciaal denkt zij hierbij aan het groote middenbouwblok tegenover het voormalig Raadhuis aan den Dam.

Heeft onze Commissie hiermede haar oordeel gegeven over het prijsvragen-denkbeeld, dan wenscht zij daarbij tevens op te merken, dat zij den bestaanden gang van zaken ook niet geheel zonder bedenking acht. Het betreft nl. de bepaling, dat „het uiterlijk aanzien der gebouwen, geheel de goedkeuring van Uw College moet hebben verkregen". Is dit schijnbaar een vrij krachtige bepaling, zij kan thans bij de geheel vrije architecten-keuze door den erfpachter tot moei-

lijkheden aanleiding geven, welke voor alle daarbij betrokken partijen soms zeer groot, mogelijk wel eens onoverkomelijk kunnen blijken. Onze Commissie meent, dat die moeilijkheden zooal niet geheel ontgaan, dan toch tot een minimum zullen worden beperkt, indien Uw College in de allereerste plaats bij de aanvraag van gegadigden voor de grondstukken doet vragen naar den naam van den architect, die met den bouw zal worden belast en naar een opgaaf van de door hem ontworpen en uitgevoerde bouwwerken. Na ons advies daaromtrent te hebben ingewonnen, ware door Uw College al of niet tot toelating van dien architect te besluiten en de onderhandelingen over de uitgifte van het betrokken grondstuk mede verder afhankelijk te stellen van de waarborgen voor een goede architectonische oplossing, gelegen in de nadere goedkeuring der plannen.
Niet *uitsluitend* van die architect-keuze, doch wel *in hoofdzaak* zal het afhangen of de Dambebouwing der Hoofdstad waardig wordt en redelijk gestelde verwachtingen zal bevredigen.
Toch kan de verantwoordelijkheid voor een goed eindresultaat dan nog slechts ten deele door onze Commissie worden aanvaard. Dat zij hiervoor geheel en uitsluitend verantwoordelijk zou kunnen worden gesteld, zooals in de raadszitting van den 17den April jl. door den heer Wethouder voor Publieke Werken en den heer Posthumus Meyjes is beweerd, is eene meening, waartegen zij ernstig moet opkomen. Zij wenscht dit te doen, omdat van haar blijkbaar wordt verwacht, dat met hare instelling alle waarborgen voor een kunstvol resultaat zijn verkregen, terwijl zij bij een onbevredigend resultaat daarvoor dan verantwoordelijk zal worden gesteld.
En toch zou niets onbillijker zijn dan deze gevolgtrekking, omdat aldus de macht en ook de invloed onzer Commissie zou worden overschat. Wat toch is het geval?
Zij kan onvoldoende ontwerpen afkeuren en op de gebreken van algemeen toelaatbare ontwerpen wijzen, zij kan daardoor het wanstaltige weren, door tactvol optreden de noodige correcties ten goede doen aanbrengen en — als haar vorenstaand advies wordt gevolgd — het geven van bouwopdrachten aan daartoe onbevoegden tegengaan. Doch dit is niet voldoende om haar voor alles de volle eindverantwoordelijkheid te kunnen doen dragen. Onze Commissie treedt slechts adviseerend en dus nimmer zelf scheppend op; voor hare adviezen draagt zij hare verantwoordelijkheid en voor niets meer. De volle verantwoordelijkheid voor de goed architectonisch verzorgde uitvoering der door onze Commissie goedgekeurde plannen verblijft aan en kan ten slotte bij niemand anders berusten dan bij de architecten, die met de bebouwing der verschillende grondstukken worden belast. Onze Commissie zal het op prijs stellen, indien Uw College kon goedvinden bij Uwe voorstellen ter zake aan den Gemeenteraad te doen, dit, haar advies daarbij te doen afdrukken.

De Raadhuis-Dam-Commissie,
P. J. H. CUYPERS,
Voorzitter.

De Secretaris,
W. J. DE GROOT.

C. MUYSKEN.
H. P. BERLAGE NZN.
H. BRUGMANS.
A. W. BOS.

Vatten wij den inhoud van dit advies kort samen, dan komen wij tot het volgende: De commissie is van oordeel dat het uitschrijven van nationale prijsvragen niet de eenige zekerheid zou geven of de grootste waarborg zou bieden voor de beste bebouwing aan den Dam en zijne omgeving. Hiermee is dus erkend dat door het uitschrijven van prijsvragen zekerheid, zij 't niet de eenige, en waarborg, zij 't niet de grootste, zou worden verkregen voor de beste bebouwing aan en om den Dam. Dit primo!
De Commissie adviseerde tot het uitschrijven van een prijsvraag voor het geval het Prinsenhof met zijn bijgebouwen tot een nieuw stadhuis moest worden omgebouwd omdat de Gemeente daarbij uitsluitend alle zeggingsschap heeft, dus als bouwheer (lastgever) optreedt. Hiermede is dus de wenschelijkheid erkend van prijsvragen in gevallen waar één lastgever optreedt en niet met allerlei bizondere belangen van derden behoeft te worden rekening gehouden. Dit secumdo!
De commissie is van meening dat er zich gevallen kunnen voordoen waarbij het uitschrijven van prijsvragen aanbeveling verdient. In zoodanige gevallen zou de commissie B. en W. adviseeren zulk uitschrijven van prijsvragen te steunen, overwegende dat voor de prijsvraag-idee voldoende is te zeggen om haar van gemeentewege te bevorderen. (Inzonderheid denkt de commissie hierbij aan het groote middenbouwblok tegenover het voormalig (Raadhuis aan den Dam). Dit tertio!
In deze drie punten is dus eene erkenning en aanbeveling vervat van het prijsvraag-systeem in betrekking zoowel tot Gemeente- als tot particuliere bouwwerken. Hiervoor mogen wij de commissie erkentelijk zijn.
Evenwel is de commissie van oordeel dat aan gegadigden voor de Damterreinen bepaaldelijk den prijsvraag-eisch te stellen te ver gaat. Zij meent dit niet te mogen aanbevelen, wijl de Gemeente daarmee te veel zou uitspreken dat zij in dezen de prijsvraag het universeel middel acht om de beste oplossing te brengen.
De groote moeilijkheid toch, aldus de commissie, is wel hierin gelegen dat, behalve het aanvaarden der risico van een twijfelachtigen uitslag, de particuliere gegadigde voor den grond vooraf ook niet kan weten aan wien ten slotte de architectonische verzorging van het door hem te betalen en te gebruiken gebouw zal worden toevertrouwd.
Hiermee doet de commissie heel iets anders als de wenschelijkheid der prijsvraag erkennen en haar aanbevelen. Zij spreekt dus zichzelf tegen, tengevolge van twijfel; bovendien laat zij in deze beschouwing alle voordeelen, tegenover dit schijnbaar bezwaar staande, benevens de beteekenis van de werkzaamheid eener deskundige jury, buiten rekening.
Wel zegt de commissie „er is op te veel onbevredigende resultaten van prijsvragen te wijzen, enz."; doch zij laat na hierbij te voegen dat daartoe meestal voldoende geldige redenen waren aan te wijzen; alsook dat er tal van voorbeelden te noemen zijn van zeer geslaagde prijsvragen. Met dit alles heeft de commissie, zeer tot ons leedwezen, eene onjuiste voorstelling, een slecht beeld, gegeven van de waarde der prijsvraag en haar daarom niet bevorderd. Wat de commissie dan wel wil?
Zij wil van B. en W. vernemen welke architecten eventueel de erfpachters voornemens zijn met den bouw hunner perceelen te belasten. Zij willen die architecten laten opgeven welke bouwwerken alzoo door hen zijn ontworpen en uitgevoerd-om daarna B. en W. te adviseeren tot al of niet toelating van die architecten.
't Wil ons voorkomen dat de Commissie met dit voorstel, zoo dit door B. en W. mocht worden aanvaard, eene zeer groote verantwoordelijkheid op zich neemt; doch dit is haar zaak. Iets anders is echter dat de Commissie blijkbaar uitsluitend aan die architecten eenig deel der Dambebouwing wenscht te zien toevertrouwd die eene lijst van ontworpen en uitgevoerde bouwwerken kunnen overleggen; waarmee gezegd is dat alle jongeren eenvoudig zullen zijn uitgesloten. Bewijzen van bevoegdheid en bekwaamheid worden niet gevraagd;ook worden geen ontwerpen in onderzoek genomen van tot heden weinig of niet bekende collega's; het eenig noodige is de lange lijst, de referenties.
In gemoede vragen wij: is daarmee de grootst mogelijke waarborg verzekerd voor de beste bebouwing, eene der Hoofdstad waardige, en heeft men eenige hoop dat op deze wijze de bouwkunst zal worden gediend en vooruitgebracht? Wij zijn zoo vrij dit te betwijfelen, en met grond. Zie slechts wat wordt voortgebracht rondom ons en erken dan wat ge met eigen oog waarneemt, d.i. dat zij die 't meest bouwen, 't minst doen voor de bouwkunst.

(Wellicht komen wij hierop nader terug.)

RECTIFICATIE:

In het stukje over de baksteententoonstelling is een zetfout ingeslopen. „Buitenplintsteen" moet zijn „brutenplintsteen."

BERICHT.

Als inleiding tot een bezoek, te brengen aan de baksteententoonstelling door leerlingen van Ambacht- en Kunstnijverheidscholen, zal op Dinsdag 2 Juli a.s. ten 9½ ure v.m. in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 Amsterdam, een lezing met lichtbeelden gehouden worden over het maken van den Baksteen door den Secretaris der Vereeniging van Nederl. Baksteenfabrikanten.
De lezing is ook toegankelijk voor alle andere belangstellenden.

DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS." Vervolg van pag. 212.

Lithografische teekenmethoden:
a. Op den gladden steen: Het teekenen en spritsen. Wanneer een teekening met potlood of door middel van een calque op den steen is gebracht (de teekening staat op den steen altijd in spiegelbeeld, waardoor bij den afdruk de oorspronkelijke stand wordt teruggekregen), kan de tusche, al naar het werk dit vereischt, met de pen of de penseel in stippen, lijnen of vlakken op den steen worden gebracht (waarbij de vormen aldus in inkt op den steen kunnen worden gezet) of wel de fond kan in tusche worden aangegeven, waardoor de vormen juist uitgespaard zullen blijven.
Pointilleeren noemt men het uitvoeren van een teekening door stippen, klein en ver uit elkaar waar de tint licht moet zijn, grooter en dichter bij elkaar naarmate deze krachtiger zal moeten wezen. Door pointilleeren ontstaat accuraat werk, dat, evenals alle tusche-teekening, sterk op den steen komt te staan. Spritsen of spatten doet men door met een schuiertje, gedoopt in tusche, over een raampje van ijzergaas te strijken. De spatten vallen dan neer op den steen en door oefening kunnen op deze wijze tinten van verlangde kracht verkregen worden. Het spritsen is een vlugge werkwijze, die dan ook toepassing vindt waar groote vlakken met weinig teekening vereischt worden. Door bij het spritsen bepaalde deelen van den steen met gom af te dekken, kan men figuren in verschillende tinten verkrijgen.
b. Op den gegreinden steen: Het teekenen met vet krijt op den gegreinden steen eischt een zeer zorgvuldige behandeling wanneer men tot een afdruk wil komen, die een juist beeld geeft van de teekening. De krijtteekening moet langzamerhand tot kracht worden gebracht, om een deugdelijke inwerking van het vet op den steen te verkrijgen. Wordt het krijt er te vluchtig opgebracht dan blijkt, nà het etsen, dat slechts een gedeelte ervan op den steen heeft ingewerkt. De druk wordt dan zwakker, lichter dan de teekening en ook correctie is in dit geval gewoonlijk niet in staat, om het kwaad alsnog te verhelpen, tenminste niet bij werk waaraan hooge eischen worden gesteld.
In aansluiting met het krijt wordt ook wel tusche op den gegreinden steen toegepast voor het invullen van sommige deelen, en door middel van schrapen met graveernaald of mes kunnen deze deelen dan weer tot lichtere tinten worden verwerkt, terwijl over de weggeschraapte tusche weer met krijt kan worden geteekend. Aldus kunnen fijne aaneengesloten tinten worden voortgebracht, die bij het z.g. „stof-uitdrukken" van belang zijn. Zoo kan de tusche ook verdund of schraal worden opgezet, wat eveneens tot fijne tinten van een groote levendigheid kan leiden.
c. Op den geasphalteerden steen: De steen, waarop asphalt zal worden aangebracht, is eerst gegreind. De teekening wordt op dezen gegreinden steen door middel van potlood, calque of door een klats aangebracht. De papierrand en het hoogste wit in de teekening, dus die plaatsen waar geen kleur door middel van het asphalt is aan te brengen, worden nu met arabische gom afgedekt en ná drooging wordt de steen met een laagje asphalt ingerold. Daar de asphalt doorzichtig is schijnt de teekening er dus doorheen. De steen wordt nu afgewasschen met water, waardoor de gom oplost en de gegomde plekken weer de zuivere steenkleur vertoonen. Is de steen droog, dan kan de asphalt op halve tint geschuurd worden, door met fijn gemalen natuurpuimsteen, met de muis van de hand, de asphalt zoodanig te bewerken, dat de verhoogde puntjes van den gegreinden steen ervan bevrijd worden, waardoor de halve tint ontstaat. Op donkere plaatsen kan men nu tusche zetten of met vet krijt op den steen teekenen, terwijl met graveernaald of mes de tinten, door schrapen, opgelicht kunnen worden. De asphalt heeft op den steen denzelfden invloed als de tusche, maar men beoogt er een vlugge bewerking mede, terwijl de toepassing ervan vooral waarde heeft wanneer de tusschentint overheerschend is. In de laatste jaren wordt de geasphalteerde steen zelden meer gebruikt.
De chromo- of kleurlithografie heeft de beschreven procedé's tot haar beschikking, terwijl de practijk daar nog aan toevoegt het gebruik van de film. (Een film is een stuk doorzichtige, elastische gelatine op een raampje gespannen). Op deze film bevinden zich regelmatig en dicht bij elkaar geplaatst reliefpunten. Wordt nu zulk een film met de daarvoor speciaal geschikte verf ingerold en daarna op den lithografischen steen gelegd, dan kan men op die plaatsen, waar dit gewenscht is, de verf van de film met een stift op den steen overdrukken. Zooals boven reeds werd gezegd wordt voor de toepassing van elke hoofdkleur een afzonderlijke steen vereischt, welke steen dan in de vereischte kleur wordt afgedrukt. Is de eerste druk droog, dan komt de tweede daaroverheen, vervolgens de derde en zoo voort tot de gewenschte kleurwerking is verkregen. De chromolithograaf beteekent de kleursteenen, terwijl het maken van de chromolithografische afdrukken in de practijk een geheel afzonderlijk vak is, dat van den drukker, voor wien het maken van goede drukken in waarheid een vak op zich zelf mag heeten. Op de kunstnijverheidsschool worden echter steeds proefdrukken met behulp van de aanstaande lithografen gemaakt, om de waarde van de steenteekening voortdurend aan het resultaat van den druk te kunnen toetsen.
Het beteekenen van de steenen, voor de chromolithografie bestemd, geschiedt als volgt. Om te beginnen maakt de lithograaf een contourteekening op steen, met de bedoeling deze contourteekening op zoovele steenen te herhalen als er kleuren bij de chromolithografie zullen worden toegepast. De verschillende hoofdkleuren toch, die van even zoovele steenen zullen worden afgedrukt, zullen precies op hun juiste plaats moeten staan, wat slechts dan mogelijk zal zijn als op elken kleursteen éénzelfde contourteekening voorkomt met een paar vaste punten, die steeds op elkaar vallen. Wordt de chromolithografie naar een in kleuren uitgevoerd ontwerp of naar een teekening vervaardigd (het meest voorkomend geval), dan wordt een contourteekening in tusche op stijfselpapier (bon coté) vervaardigd. Dit stijfselpapier is zeer doorschijnend en, als het op de origineele teekening wordt gelegd, kunnen met een fijn pennetje alle kleurtjes, plannetjes en lijntjes worden gecontoureerd. Door deze contourteekening vervolgens op een steen te

leggen en onder de pers door te halen, komt de teekening op den steen te staan. Op dezen steen, waarop dus nu de details van de teekening staan aangegeven, wordt aan de boven- en de onderzijde een kruis geteekend, waarna er zooveel afdrukken van worden gemaakt als er verder kleursteenen noodig zullen zijn. Deze afdrukken worden met roodaard of met blauw gepoederd en daarna op de genoemde kleursteenen overgezet, zoodat op elken kleursteen precies dezelfde hoofddetails en dezelfde kruisjes staan, waardoor het eenerzijds mogelijk is de kleurpartijen op haar juiste plaats op de steenen aan te brengen en anderzijds de verschillende afdrukken steeds juist passend op elkaar te doen sluiten. De gepoederde afdrukken zijn de reeds genoemde klatsen, het overbrengen heet ook klatsen.

De chromolithograaf heeft dus nu een aantal kleursteenen tot zijn beschikking en vindt op al deze steenen de hoofdpartijen van de teekening aangegeven. De drukker van zijn kant vindt op al de steenen dezelfde kruisjes, waardoor het hem mogelijk is het papier van de aanstaande chromolithografie steeds op de juiste plaats op den betreffenden steen te leggen.

De taak van den chromolithograaf bestaat in het zoeken van de juiste waarde der verschillende kleuren in de oorspronkelijke teekening. Nemen wij b.v. eens aan dat de chromolithografie een zeskleurendruk zal worden en dat één van deze kleuren een bepaald soort rood zal zijn (de aard van dit rood hangt natuurlijk samen met de kleur van het origineel). De chromolithograaf heeft dan het rood in de oorspronkelijke teekening op te zoeken en in zijn waarde te schatten, echter niet alleen op die plaatsen, welke werkelijk rood zijn, maar ook daar waar het rood voorkomt als onderdeel van een andere kleur, b.v. van bruin of van paarsch. Hij haalt dus als het ware de kleur rood, hetzij deze zelfstandig of gemengd optreedt, in haar verschillende waarden uit de oorspronkelijke teekening te voorschijn en zet vervolgens op den betreffenden steen, die voor den afdruk van het rood bestemd is, met vet *zwart* krijt of met tusche deze roode kleurwaarde neer. Niet dus het rood teekent hij, maar de waarde van het rood en zoo vervolgens, op de verschillende kleursteenen, de waarde van al de zes kleuren, waarin de chromolithografie zal worden afgedrukt. De kleur zelve komt pas op den steen, wanneer de drukker dezen met den betreffenden verfrol zal hebben ingerold.

Het prepareeren van de steenen geschiedt nu verder als boven beschreven. De steenen worden geëtst en de verf voor den eersten druk wordt op den verfsteen klaargemaakt. Het kiezen van de kleuren en het afdrukken eischt, zooals vanzelf spreekt, de grootste zorg en toewijding.

d. Het graveeren.

Voor het graveeren wordt gewoonlijk gebruik gemaakt van prima steenen van leverkleurige tint. De steen wordt eerst gepolijst en daarna met een wollen lap met eenig zuringzout ingewreven, om de oppervlakte ongevoelig te maken voor het aannemen van verf. Vervolgens wordt de steen door middel van een schuier (met roodaardpoeder of zwartsel) met een dun laagje rood of zwart bedekt, waarna de teekening met een stalen graveernaald of een schrijfdiamant wordt ingekrast (gegraveerd). De gegraveerde teekening staat dus *in* den steen, terwijl de tusche- of krijtteekening zich op den steen bevindt. De steen wordt nu ingewreven met olie of vet, waardoor de ingegraveerde lijnen gevoelig worden voor het aannemen van verf, waarna de steen wordt afgewasschen totdat de verflaag (het roodaard of het zwartsel) geheel verdwenen is. Vervolgens wordt de steen door middel van een tampon (een plankje met een handvat, van onderen bespannen met een lap baai, waarop zich de verf bevindt) ingewreven. Hierdoor wordt de verf in de ingegraveerde lijnen gedrukt (wanneer men er namelijk zorg voor draagt dat deze vochtig wordt gehouden). Is er voldoende verf ingewreven dan wordt de steen op, vooraf vochtig gemaakt, papier afgedrukt. Van de gravuresteenen zelve worden zelden vele afdrukken gemaakt.

De practijk past de gravure toe voor zeer fijn werk. De drukker maakt dan zeer scherpe drukken op overdrukpapier en brengt deze weer over op een grooten steen, zoodat verscheidene drukken naast elkaar komen te staan. Deze groote steen wordt nu in de snelpers gezet en afgedrukt. De methode vindt veelvuldige toepassing voor groote oplagen.

BOEKBESPREKING.

GRAPHO-STATISCHE BEREKENINGEN VAN IJZERCONSTRUCTIES door W. NOORLANDER. 430 bladz. 305 fig., prijs geb. *f* 3.90. Uitg. WED. AHREND & ZN.

TOEGEPASTE IJZERCONSTRUCTIES door W. NOORLANDER. Tekst en Atlas, resp. 207 bladz. en 59 platen in folio. Prijs geb. *f* 27.50 Uitg. als voren.

De twee hierboven vermelde werken zijn geschreven naar aanleiding van eene groote ijzerconstructie eenige jaren geleden onder leiding van den heer NOORLANDER uitgevoerd. Een voorbericht is niet aanwezig, zoodat men omtrent de bedoeling van den Schrijver in het duister verkeert. Waarschijnlijk beoogt het eerste werk eene ontwikkeling van de theorie der grafostatica en het tweede werk eene toepassing daarvan op de ijzerconstructie.

Het moet zeker worden toegejuicht als een practicus zijne ervaring mededeelt, althans indien die ervaring zich eenigszins verder uitstrekt dan de alledaagsche algemeen bekende zaken. Anders wordt echter het geval, indien mededeelingen worden gedaan zonder dat daarbij de practische kennis van bijzondere beteekenis is en waarbij de theorie zelfs gebrekkig is. Het valt te betwijfelen of het algemeen belang door die mededeelingen gebaat wordt.

Het *eerste* werk zou als studieboek moeten beantwoorden aan de eischen van wetenschappelijke correctheid, rationeelen opzet van het betoog en behoorlijke verzorging van den vorm.

De correctheid laat veel te wenschen over; zeker is fouten maken menschelijk, maar er zijn grenzen en zooveel onjuistheden, als worden aangetroffen (de berekeningen op blz. 52, 112, 136, 137 en 138, de formules op blz. 128 en 217), hadden in een studieboek niet moeten voorkomen. De voorgestelde wijze van kolomberekening (blz. 206 e.v.) is de toepassing der formule van EULER en de formule voor eenvoudigen druk. Dit is niet voldoende. Wanneer bijv. een vloeiijzeren kolom een geringere lengte dan 105 × de straal van traagheid heeft, geldt de formule van EULER niet; echter bestaat dan nog wel degelijk gevaar voor knik, zoodat ook de andere formule niet toepasselijk is. Ook wordt weliswaar aangestipt, dat bij een kolom de bevestiging der uiteinden van invloed is op de kniklengte, maar in geen der 6 voorbeelden wordt daarmede rekening gehouden. De door den Schrijver voorgestelde berekeningswijze wordt in sommige duitsche werkjes aangegeven en vindt practische toepassing; zij is echter niet correct en behoort daarom in een vademecum, maar niet in een studieboek thuis.

De opzet van het betoog voldoet niet aan de matigste eischen. De graphostatica berust geheel en uitsluitend op het paralellogram van krachten; uit dit grondbegrip hadden alle verdere begrippen moeten zijn afgeleid; herhaaldelijk worden echter stellingen onbewezen toegepast (blz. 28, 275, 332). Het betoog is op verschillende plaatsen moeilijk leesbaar (blz. 59, 62, 69, 113, 124); meermalen wordt van een begrip een onvolledige of onjuiste voorstelling gegeven (blz. 66, 79); sommige berekeningswijzen zijn onvolledig of omslachtig (blz. 192, 90, 259); het woord „spanning" wordt bijna doorgaans verkeerd gebruikt, wat begripsverwarring veroorzaakt. Nopens de wijze, waarop de vorm is verzorgd moet worden opgemerkt, dat de Schrijver niet den gewenschten stijl bezigt om zich uit te drukken. Op vele plaatsen komen zinnen voor, die even duidelijk en correct zijn als de navolgende:

„Het *ontbinden* van een kracht in twee andere daarmede evenwijdig, welke door bepaalde punten gaan en *met de gegeven kracht in evenwicht* zijn". (Inhoud)

„Daar het moment een product is, kan ook de kracht met de schaal der teekening, de arm met den krachtenmaatstaf gemeten worden". (blz. 22).

„Het laatste lid van deze gelijk vervangende door.... (bl. 195).

„De secundaire spanningen.... zijn niet te overwinnen (blz. 241, dus elke constructie, waarin secundaire spanningen optreden, stort in?)

„De dakhelling zij leien op dakbeschot" (blz. 279).

Voorts maakt de Schrijver gebruik van de woorden; vrijdrager, enkellast, aequatoriaal traagheidsmoment, loepe (Duitsch „Luppe") en bezigt voor het begrip „toe te laten spanning" liefst 4 verschillende uitdrukkingen, die alle nieuw zijn in de technische litteratuur nl. toegelaten, — geoorloofde —, veroorloofde spanning en vastheidscijfer. Van de figuren zijn er meerdere alleen met een vergrootglas te ontcijferen, bovendien wemelt het boek van druk- en spelfouten.

Ik heb gemeend het karakter van dit werk in details te moeten blootleggen, omdat ik een verschijnsel wensch te signaleeren, dat zich al geruimen tijd in de technische litteratuur voordoet, n.l., het schrijven van boeken door onbevoegden. Menschen, wier kennis nog in het eerste (gelukkige) stadium verkeert, waarbij men zijn eigen onkunde niet beseft en die geen notie nopens den opbouw van een betoog bezitten, werpen zich op als voorlichters van anderen. Ook zijn er wier kennis voldoende moet geacht worden, maar die zich niet ontzien inplaats van een werkelijk boek een collectie opmerkingen neer te schrijven, waaruit de lezer zelf maar een geheel moet trachten te maken. En deze boeken worden voor grof geld aan de markt gebracht! Het lijkt mij werkelijk noodig toe, dat het kaf van het koren worde gescheiden. In de eerste plaats moet de pers daartoe medewerken.

Gaan we thans den inhoud van het tweede werk na. Dit bestaat uit een stel van 54 teekeningen elk 61 × 43 c.M., waarbij een paar honderd bladzijden tekst.

Het teekenwerk maakt een goeden indruk, de details zijn vlot en duidelijk geteekend, goed gereproduceerd; we zien hier den Schrijver van zijne beste zijde en ondervinden een gevoel van verademing na de penibele lectuur van het eerste boek. Wanneer de Schrijver zich tot dit werk bepaald en daarbij gezorgd had voor een transportabel formaat (de atlas is 33 × 44 c.M.) en een lageren prijs, zou de verschijning met sympathie kunnen worden begroet. Dit ware mogelijk geweest, omdat het werk talrijke herhalingen bevat en zonder bezwaar aanmerkelijk zou kunnen bekort worden.

Bij nadere kennismaking valt ook dit werk niet mede. Vooreerst is bij alle kolommen verzuimd de kniklengte op een geringer bedrag dan de lengte der kolom te stellen, ofschoon daartoe doorloopend aanleiding bestaat. Dit maakt, dat de kolommen noodeloos zwaar geconstrueerd zijn. Alsof dit nog niet genoeg is, wordt zelfs met den zekerheidscoëfficient 6 ten opzichte van de knikbelasting gewerkt.

Schrijvers wijze van construeeren lijkt ons niet tot de zuinigste te behooren.

Ook kan ik mij niet vereenigen met de zienswijze, dat een muur, die in zijn lengterichting door een balk wordt ondersteund, daarop een gelijkmatig verdeelde belasting uitoefent. Het metselwerk kan de doorbuiging van den ligger niet volgen, zoodat de balk meer het karakter van een koppelanker aanneemt, terwijl de muur als gewelf fungeert, steunend ter plaatse waar de ligger niet zakt, d.i. boven de steunpunten. Trouwens proeven met houten platen, die een in zand opgemetselden muur droegen, hebben dit punt al grootendeels overeenkomstig de door mij voorgestane zienswijze tot klaarheid gebracht.

Een geheel foutieve berekening komt voor op blad 27 van den Atlas, tekst blz. 135. Daar wordt gesproken over een langen vakwerkligger, die het spant van een

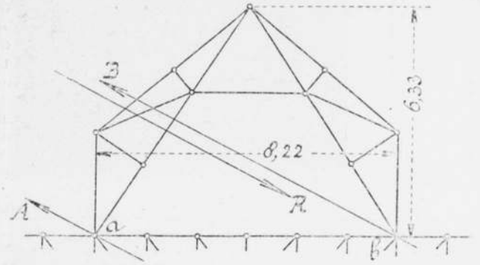

lichtkap draagt. Dit spant is in de figuur aangegeven, de ondereinden zijn bij a en b *vast* aan den bovenrand van den vakwerkligger verbonden. De lichtkap vormt het hoogste gedeelte van een ketellokaal, waarin „zich enorme warmte ontwikkeld" (blz. 128). Derhalve is hier aanmerkelijk hoogere temperatuur te wachten dan ter hoogte van den vakwerkligger, terwijl ook daling der buitentemperatuur zich het snelst in de glazen kap zal doen gevoelen. Het spant is statisch onbepaald, zoodat de temperatuurswisselingen belangrijken invloed op de spanningen zullen uitoefenen. Ten spijt van alles wat MÜLLER—BRESLAU e. a. over dit onderwerp hebben geschreven, volgt de Schrijver eene eigen methode tot het bepalen der steunpuntsreacties; zij is uiterst eenvoudig! In de figuur is R de resultante van alle drukken door den wind uitgeoefend, nu worden uit de punten a en b 2 lijnen // R getrokken; — men behoeft niet lang te zoeken, — langs die lijnen werken de steunpuntsreacties; — nu nog maar R over deze twee krachten verdeeld in omgekeerde reden der afstanden. Temperatuurswisselingen worden eenvoudig verwaarloosd. Bij de bepaling der steunpuntsreacties tengevolge van het eigen gewicht zijn de reacties natuurlijk vertikaal!!

Niettegenstaande deze gebreken vallen zekere verdiensten van het werk niet te ontkennen; boven werd reeds hierop de aandacht gevestigd, — als voorbeelden van werkteekeningen kunnen de platen van den Atlas gerust worden aanbevolen.

UTRECHT, Juni 1912. VAN DE WIJNPERSSE.

Woonkamer van het klein woningtype. Ontwerper de Heer Tj. Tjeerde.

TENTOONSTELLING VAN MEUBILEERINGEN VOOR ARBEIDERS-WONINGEN IN „ONS HUIS" TE ROTTERDAM JUNI 1912.

Eenigen tijd geleden werden door het Bestuur van „Ons Huis" pogingen aangewend om eenige meubelfabrikanten te bewegen in „Ons Huis" een tentoonstelling te houden van meubelen voor de arbeiderswoning. Spoedig echter bleek het, dat dit plan weinig kans van slagen had. De toezeggingen waren zeer schaarsch en meerendeels van onbevredigenden aard, zoodat duidelijk aan den dag trad, dat aan het vervaardigen van eenvoudige, goedkoope meubelen, geschikt voor den arbeider in 't algemeen, weinig aandacht wordt geschonken. Vermoedelijk moet hiervan de oorzaak gezocht worden in het feit, dat de productie van dergelijke meubelen weinig winst afwerpt in verhouding tot de meer kostbare meubelen. Daar komt nog bij, dat de vraag naar eenvoudige, goed gevormde en goed samengestelde meubelen gering is, daar het publiek, en vooral het arbeiderspubliek, nog teveel waarde hecht aan uiterlijke vormenpraal en onlogischen opschik, die de hedendaagsche z.g. *„stijlmeubelen"* kenmerken.

Waar alzoo van fabrikanten geen voldoende steun was te verwachten, heeft het Bestuur gemeend zijn doel te kunnen bereiken door het uitschrijven van een prijsvraag voor het ontwerpen van volledige meubileeringen met daarbij passende omgeving voor een kleine en een groote arbeiderswoning, teneinde de te bekronen ontwerpen te doen uitvoeren en ten toon te stellen, en zoo mogelijk op eenigerlei wijze den stoot te geven tot het in den handel brengen daarvan.

Het ontwerpen van een meubeltype, dat aan de voorwaarden voldoet van eenvoudige en goede meubelen, bruikbaar huisraad, voor een bescheiden prijs, is ontegenzeggelijk een zware eisch, die dan ook door de meeste inzenders der in ruime getale ingekomen ontwerpen niet voldoende is opgelost.

De tentoonstellingscommissie nam tot uitgangspunt twee groepen van inkomens, resp. van 600—900 en van 900—1200 Gld. per jaar. Tot de tweede groep behooren dan de arbeiders met de hoogste loonen, kleine ambtenaren en dergelijken.

Voor elk van deze groepen werd een afzonderlijk woningtype vastgesteld, welke typen als arbeiderswoningen voorshands, althans hier ter stede, wel tot de uitzonderingen behooren, doch die geacht mogen worden de richting aan te geven, in welke zichde serieuse pogingen tot verbetering der volkshuisvesting in de groote bevolkingscentra bewegen.

In de prijsvraag werd aan de ontwerpers de eisch gesteld, dat de geheele inrichting, met inbegrip van gordijnen, vloerbelegging, wandversiering, enz., doch met uitzondering van bedden en keukeninventaris, voor het eenvoudigste woningtype niet meer dan *f* 300.—, voor het grootere type hoogstens *f* 450.— zou bedragen.

Ondanks de moeilijkheden aan de volvoering van deze taak verbonden, kon de Jury, bestaande uit de Heeren: K. P. C. De Bazel, H. P. Berlage Nz., H. van der Kloot Meijburg, Klaas van Leeuwen en C. W. Nijhoff, de uitgeloofde prijzen toekennen. Voor het kleine woningtype werd bekroond het ontwerp van den Heer Tj. Tjeerde te Amsterdam, (waarvan wij, dank zij des Heeren Tjeerde's vriendelijkheid, een paar afbeeldingen hiernevens plaatsen. Red.) en voorhet groote woningtype, dat van den Heer C. Konig te Amsterdam. Beide ontwerpen werden uitgevoerd in de meubelfabriek van den Heer S. J. Obbes te Amsterdam.

In twee volledig ingerichte woningen is het resultaat van de prijsvraag tentoongesteld. Bovendien is opgericht een derde woning, die is ingedeeld en gemeubileerd op een wijze, zooals door velen wordt gewenscht, doch die hygiënisch noch aesthetisch kan voldoen, een woning dus, die als slechte tegenstelling naast de beide andere woningen is gedacht.

DE WONINGEN.

a. DE KLEINE WONING; ontwerper de Heer Tj. Tjeerde, te Amsterdam.

De wanden van woon- en slaapkamer zijn door middel van weinig kostbaar behangselpapier ingedeeld in een onderwand, die ter hoogte van de deuren met een houten lijstje is afgesloten, en een fries als bekroning en overgang tot het plafond. De onderwand vormt zoodoende een rustigen achtergrond voor de personen, die zich in deze ruimte bewegen en de meubelen die er in zijn geplaatst.

Ruimte I. *Portaal.*

Kapstok voorzien van plank, jashaken en spiegel, uitgevoerd in geschilderd vurenhout.

Ruimte II. *Slaapkamer.*

Twee-persoons-ledikant met 2 stoelen. Alles uitgevoerd in geschilderd vurenhout. In het ledikant is gedacht een staaldraad-matras, waarop een kapokmatras, enz.

Vloerbekleeding van zeil, gordijnen van lancaster.

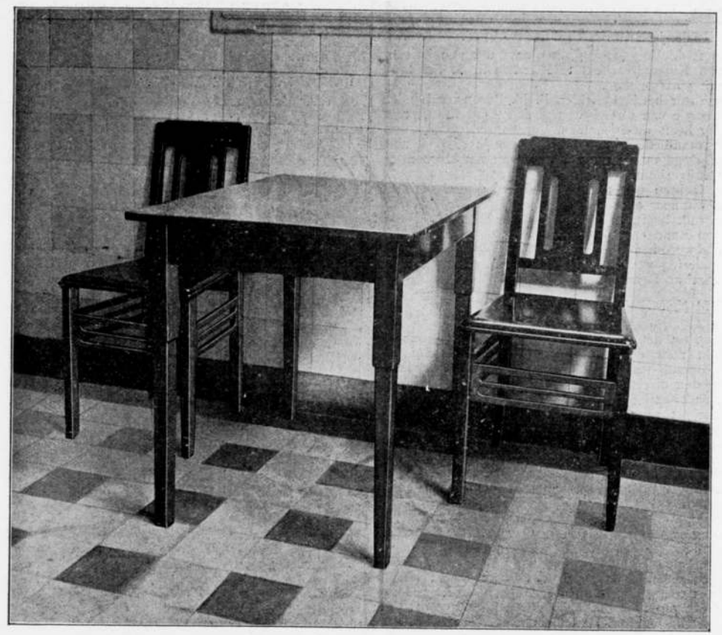

Keukenmeubelen van het klein woningtype. Ontwerper de Heer Tj. Tjeerde.

Ruimte III. *Keuken.*
Tafel en 2 stoelen in geschilderd vurenhout. De muren zijn gewit.
Gasstel Pannen, enz. Gordijn van lancaster.
Vloerbekleeding van linoleum, als in de woonkamer.

Ruimte IV. *Woonkamer.*
Tafel, 4 stoelen, waarvan de zitting als volgt samengesteld is: 1°. singels, 2°. behangsellinnen, 3°. crin végétal, 4°. katoen, 5°. laagje watten, 6°. leerdoek.
Twee fauteuils, bekleeding als boven.
Servieskastje, linnenkast, theedoekrekje, pijpenrekje, wandklokje met slingerbeweging.
Alles uitgevoerd in gepolitoerd vurenhout. De constructie der meubelen is solied, de vormen zijn behagelijk, de afwerking, met konsekwente afronding van alle hoeken, zeer zorgvuldig, wat echter de meubelen belangrijk duurder maakt.
Vloer belegd met linoleum Hollandia.
Karpet van koehaar.
1 Lancaster rolgordijn.
Vitrage-gordijnen.
Wandversiering.

b. DE GROOTE WONING; ontwerper de heer C. Konig, te Amsterdam.

In de woonkamer is hetzelfde beginsel gehuldigd als in de kleine woning. Ook hier is de wand verdeeld in een lambriseering als fond en een fries als afsluiting en overgang tot het plafond. De onderwand of lambriseering is hier echter in linoleum uitgevoerd, zoodat beschadigingen, als bij behang mogelijk, zijn uitgesloten, waardoor het onderhoud zooveel geringer wordt en dientengevolge de hoogere aanschaffingskosten worden vergoed. In afwijking van den gewonen marmeren schoorsteenmantel is in de woonkamer een gemetselde schoorsteen aangebracht.

De wanden der overige vertrekken missen een onderverdeeling. In zit- en slaapkamer zijn de geheele wanden gelijkelijk behangen, in elk dezer vertrekken met ander papier.

Ruimte V. *Gang.*
Hier zijn geen meubelen aangebracht.

Ruimte VI. *Keuken.*
Gewitte muren.
Tafel en twee stoelen in geschilderd vurenhout.
Gasstel, pannen enz.
Vloerbekleeding van zeil.
Gordijn van lancaster.

Ruimte VII. *Slaapkamer.*
Twee-persoons-ledikant, tafel en 2 stoelen.
Alles in pitch pine.

Ruimte VIII. *Ontvang- of Zitkamer.*
Tafel, 4 stoelen met zitting van contraplaqué, belegd met crin végétal, waaroverheen linnen, daarover watten, en alles overtrokken met leerdoek.
1 canapee, als voren.
1 theetafel met los blad.
1 piedestal, 1 boekenhanger, 1 schoorsteenspiegel. Alles uitgevoerd in gebeitst eikenhout.
De constructie dezer meubelen is overal zichtbaar. Zij zijn behandeld naar strenge eischen van waarheid en eenvoud. Van het materiaal is een zeer spaarzaam gebruik gemaakt.
Vloer belegd met matten.
Gordijnen.

Ruimte IX. *Woonkamer.*
Tafel met uitschuifbladen.
6 stoelen met zitting als in de zitkamer.
1 fauteuil.
1 bergmeubel met planken en laden.
1 schoorsteenspiegel.
Van de constructie der meubelen geldt hetzelfde als wat omtrent die in de zitkamer is gezegd. De wijze waarop de ontwerper hier de constructie heeft doen uitkomen is van deze meubelen een der bekoorlijkheden. Zeer rationeel zijn in de woonkamer gemakkelijker (en daardoor wat kostbaarder) zitmeubelen geplaatst, dan in de ontvang- of zitkamer, die uit den aard der zaak minder veelvuldig gebruikt wordt.
Al deze meubelen zijn uitgevoerd in gebeitst Amerikaansch esschenhout.
Wandversiering.
Vloer belegd met een rand van linoleum en een linoleumkarpet.
Gordijnen.

Ruimte X. *Slaapkamer.*
Een-persoons ledikant met commode en stoel in pitch pine.
Vloer belegd met zeil.
Gordijn.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Maandag 24 Juni heeft de Vergadering van den Raad van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem in de Raadzaal van genoemd Museum plaats gehad.
De waarnemend Voorzitter herdacht wijlen F. M. Baron van Lijnden die sedert 1898, de functie van Voorzitter van den Raad van Bestuur met zooveel toewijding heeft waargenomen. Verder werd verslag uitgebracht over de werkzaamheden van het afgeloopen jaar en rekening en verantwoording afgelegd omtrent het beheer van het Museum en de School voor Kunstnijverheid.
Verder werd van gedachten gewisseld over de nieuwe organisatie van het Museum als wanneer over de lokaliteiten, die het Koloniaal Museum thans in gebruik heeft, zal kunnen worden beschikt. Eenige nieuwe leden voor den Raad van Bestuur werden voorgedragen. Als Voorzitter van den Raad werd benoemd Jhr. Mr. P. Teding van Berkhout.
Na afloop der Vergadering werd, onder leiding van den Directeur, het Museum in oogenschouw genomen.

GEMEENTEMUSEUM NIJMEGEN.

Men schrijft aan het Alg. Handelsblad uit Nijmegen:
Het gemeente-museum, tot het vorig jaar gevestigd in het Stadhuis, is thans overgebracht naar de Mariakerk en zal een dezer dagen voor het publiek geopend worden. Omtrent dit kerkgebouw, dat onder de leiding van den directeur van Gemeentewerken, den heer Weeve, geheel in- en uitwendig werd gerestaureerd, schrijft dr. Cuypers, dat het een hoogst zeldzame kerkbouw is, en in Nederland nagenoeg uniek. De lengte is ruim 30 M., breedte 9 M., hoogte 15 M. en bestaande uit zes travées of boogvakken, in de lengte afgesloten door een vijfhoekig koor. Het geheele gebouw is met kruisgewelven overdekt. Het westelijk gedeelte der kapel is, ter lengte van 4 boogstellingen en ter geheele breedte door een benedenverdieping (emporen) in 3 beuken verdeeld door 2 rijen ronde kolommen in bergsteen, welke de kruisgewelven, die 4 M. hoog zijn, dragen. Bij den ingang zijn enkele vertrekken gereserveerd voor de oudheidkundige commissie, werkkamer enz.
Beneden treft men de Romeinsche afdeeling aan: beelden en beeldhouwwerken, graf- en gedenksteenen, urnen, offerschalen; op de eerste verdieping voortzetting der Rom. afdeeling en voorts gedenkteekenen van vóór-Germaanschen en Germaanschen oorsprong: Celtische, Romaansche, Gallo-Belgische, Frankische.
Op de tweede verdieping worden we verplaatst in de middeleeuwen, den gildentijd, enz., terwijl op de 3e étage plaats is gemaakt voor de uitgebreide collectie voorwerpen uit Oost en West, onlangs aangeboden aan de gemeente door den heer Beijens. Het geheele gebouw heeft centrale verwarming en wordt electrisch verlicht, en vormt als museum een schoon geheel. Ook aan de oudheidscommissie n.l. de heeren mr. C. G. J. Bijleveld, mr. F. W. A. Hutzschler en G. M. Kam mag een woord van hulde niet worden onthouden.

R. K. KERK AAN DE NIEUWE PARKLAAN TE SCHEVENINGEN.

Op een ongeveer 4665 M². groote aan de Nieuwe Parklaan gelegen oppervlakte gemeentegrond, bestemd voor uitgifte in erfpacht, zou de bouwcommissie voor de nieuw te stichten parochie te Scheveningen wenschen te doen bouwen een kerk met toren, een kapel, een pastorie, een school, alsmede een aantal woonhuizen.
Aangezien de betrokken kerkelijke autoriteit geen toestemming verleent voor het bouwen op erfpachtsgrond, heeft de bouwcommissie verzocht, haar de bedoelde oppervlakte te verkoopen tegen *f* 22 per M². B. en W. zijn van gevoelen, dat deze wijze van bebouwing van het terrein in niet geringe mate aan de omgeving ten goede zal komen en voor den Raad alle aanleiding bestaat om, voor zooveel van hem afhangt, die bebouwing in de hand te werken tot verkoop van het terrein te besluiten.
De bouwcommissie, die de door B. en W. gestelde voorwaarden aanvaardt, stelt zich voor eerst de pastorie, een gedeelte van den toren, de aan de Nieuwe Parklaan ontworpen woonhuizen en een hulpkerk — deze laatste op de voor de school gedachte plaats — te doen bouwen, daarna de definitieve kerk, de kapel, het verdere gedeelte van den toren en de overige woonhuizen en ten slotte de school. De hulpkerk moet binnen één jaar na de onderteekening van de definitieve acte van overdracht, de definitieve kerk, de toren en de kapel moeten binnen vijf jaren, en de school moet binnen zeven jaren na die onderteekening gereed zijn; voor de woonhuizen langs de Nieuwe Parklaan is die termijn 3 jaar, voor de andere 6 jaar.

OPGRAVINGEN TE ARGOS.

Prof. C. W. Vollgraff schrijft d.d. 13 dezer uit Argos aan de Pr. Gr. Ct.:
Sedert mijn vorig schrijven, heeft de hoofdarbeid bestaan in het opdelven van de 101 M. lange Noordzijde van het antieke marktgebouw, dat op ons terrein gelegen is. Daarmede zal ik ook nu nog ongeveer eene week bezig zijn. De zuilen staan hier grootendeels nog op hunne plaats op het stylobaat. Het stylobaat is 75 cM. breed en gebouwd van groote, goed behouwen kalksteenblokken.
De zuilen zijn van den te Argos ten allen tijde veel gebruikten porossteen; de onderste zuiltrommels, die overeind staan, zijn iets meer dan 1 M. hoog; hier en daar staat ook nog een stuk van den tweeden zuiltrommel daar boven op. De middellijn van elke zuil bedraagt 62 c.M.; de afstand van middelpunt tot middelpunt 2 M. Het geheele gebouw besloeg een oppervlak van ongeveer 30 0 vk. M.; het had den vorm van een ietswat onregelmatigen langwerpigen rechthoek en kan slechts ten deele overdekt zijn geweest. De Zuidzijde is ten deele, de Westzijde nog in het geheel niet onderzocht. Ik had vroeger gedacht, dat het blijken zou, dat wij hier met een gebouw uit het hellenistische tijdperk te doen hadden. Maar thans blijkt wel uit de vormen van de kapiteelen en uit de onderlinge verhoudingen van de verschillende deelen van het hoofdgestel, dat het gebouw ouder is; het moet opklimmen tot de 4de, zoo niet tot het einde van de 5de eeuw v. Chr. Een zoodanig marktgebouw uit dien tijd was tot nu toe nog nergens aangetroffen.
In de nabijheid moet een ronde marmeren tempel uit vroeg Romeinschen tijd gestaan hebben. Wij hebben stukken van de zuilen, het fries en de kroonlijst, maar de fundamenten nog niet; de kroonlijst is onderop met gebeeldhouwde palmetten en rosetten versierd.
Het verdere onderzoek van het tweede theater leert, dat wij hier te maken hebben met een zeer oud theater met rechte, of althans nauwelijks gekromde rijen zitbanken. Later heeft men op dezelfde plaats een aanmerkelijk kleiner theater met halfcirkelvormige rijen zitbanken in de rots uitgehakt. De orchestra van dit latere theater, die evenals de diazomata met mozaiek bedekt is, ligt onder eene 5 à 6 M. dikke puinlaag. Het puin bevat Romeinsche scherven, o.a. terra sigillata uit den tijd van Augustus. In de orchestra is een iets minder dan levensgroote marmeren kop gevonden van een Griekschen wijsgeer of schrijver.

PRIJSVRAAG-WERELDSTAD.

De architect Walter Burleij Giffin te Chicago werd bekroond met den eersten prijs in de prijsvraag voor een plan van aanleg voor een te stichten hoofdstad der Australische Federatie.
Het bekroonde ontwerp vertoont het radiale type; een stel straten gaat namelijk uit van een centraal punt, een plein waaraan de officieele gebouwen geprojecteerd zijn, en worden op regelmatige afstanden gesmeden door een ander stel straten dat een aantal gelijkvormige veelhoeken beschrijft rondom het centrum.
Voorloopig is gerekend op 75000 inwoners. Men zegt dat een dergelijk project voor een geheele stad nog niet is voorgekomen. Het idee is echter in ons land niet vreemd. De Bazel's stad bij Den Haag zou ook zoo geworden zijn en Berlage nam het project van de Bazel over in het Haagsche uitbreidingsplan.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.
II. SPORTSTADION.
Programma in No. 19, inlevering 13 Juli 1912.

De Dambebouwing, de Prijsvragen. — Rectificatie. — Bericht. — De kunstnijverheidsschool „Quellinus" (Vervolg). — Boekbespreking. — Tentoonstelling van meubileeringen voor arbeiderswoningen in „Ons Huis" te Rotterdam Juni 1912. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWINTIGSTE JAARGANG No. 27. ZATERDAG 6 JULI 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

HET STADION TE STOCKHOLM.

ARCHITECT TORBEN GRUT.

Het jongste nummer van het Zweedsche architectonische tijdschrift „Arkitektur" bevat eene uitgebreide beschrijving van het stadion te Stockholm van de hand des architecten en geillustreerd met, behalve eenige fotografische opnamen, plannen en een doorsnede, welke een vrij duidelijk beeld geven van het geheel als bouwwerk.
Het onderstaande is aan deze beschrijving ontleend; wij geven het begeleid door eenige der afbeeldingen en de plans.
Voor het stadion is een terrein gekozen op den hoek

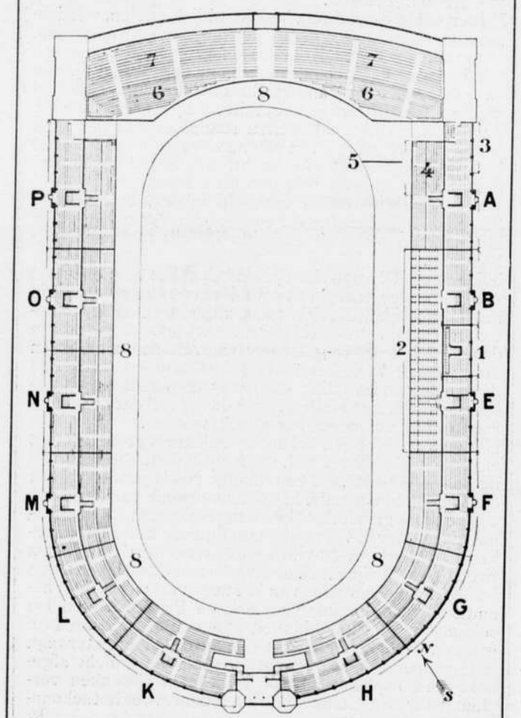

Plan van het Stadion met de zitplaatsen.

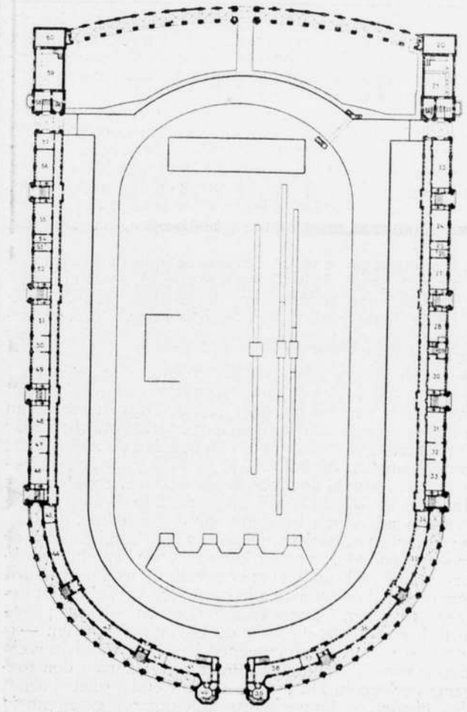

Plan Beg. Grond. — De ruimten onder de amphiteaters.

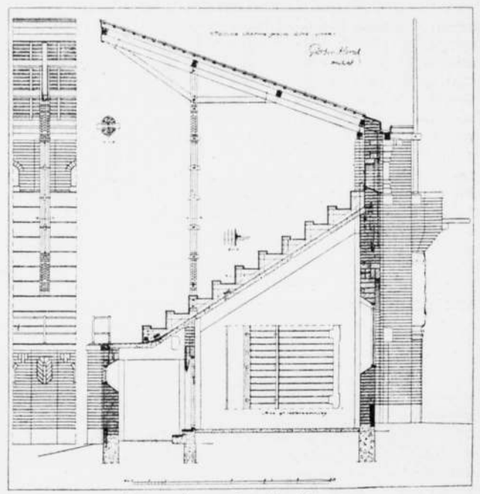

Doorsnede over het Amphiteater.

Sturevägen en Valhallavägen in 't centrum van Stockholm's elegante wijken met goede tramverbindingen. In de onmiddelijke nabijheid zijn de tennisbanen, sportterrein, renbanen, enz. gelegen; alsook de nieuwe kazernes en scholen.

Het terrein is ten noord-oosten begrensd door een hoogte; het zuidelijk deel is met oude eiken en beuken begroeid. De groote van het stadion werd bepaald door de vereischte afmetingen van het voetbalveld, omgeven door den loopbaan, de amphiteaters en de wandelpaden. Het noordelijk gedeelte is gevat tusschen twee forsche flankgebouwen naar buiten gemarkeerd, elk door een vierkanten toren.

In den oostelijken toren bevindt zich, in den vorm van een poortgewelf, de hoofdingang voor de sportlui, in den westelijken een voor andere doeleinden. Aan de zuidzijde ligt in de lange as een derde ingang. Deze, geflankeerd door twee lage achthoekige torens, geeft toegang tot de arena.

De amphiteaters zijn voor het grootste deel, alleen het gedeelte dat tusschen de flankgebouwen ligt is hiervan uitgesloten, permanent. Het geheel is opgetrokken van baksteen en met schuine daken overdekt (waarop nader wordt teruggekomen) en bevat, behalve de zitplaatsen, wandelgangen, dienstlokalen, kamers voor de sportbeoefenaren, baden, douches, keukens, enz., zooals in het plan met de bijschriften is aangeduid. In de flankgebouwen bevinden zich lokalen voor de expeditie, de pers, vergader- en administratiekamers voor comité's en voor groepen sportlui; verder kamers voor beambten, dokters, politie en brandweer; benevens de woning van den concierge. Alle lokalen zijn electrisch verlicht. Het gedeelte tusschen de twee flankgebouwen — thans provisorisch samengesteld voor de Olympische spelen — is bestemd voor een algemeenen besloten wandelterrein met gazons. De zuidelijke ingang zal daartoe den toegang verleenen. De torens, die inwendig geheel benut zijn, bieden op hunne platte afdekkingen gelegenheid voor het afzenden van signalen en het plaatsen van vlaggen (op de z.g.n. vlagbalcons).

De ingangen voor het publiek zijn op de volgende wijze in vijf groepen verdeeld.

Aan de Zuidzijde ligt de toegang tot het park en de zuidelijke zitplaatsen, elk met vier tourniquets, benevens drie uitgangen met verplaatsbare hekken. Aan de west-, zoowel als aan de oostzijde, bevinden zich vier ingangen, eveneens met tourniquets en hekken; terwijl tenslotte aan de noordoostelijke en noordwestelijke hoeken, portalen of vestibules gelegen zijn, elk met vier tourniquets en een uitgangshek. Bij alle toe- en uitgangen zijn toiletten voor het publiek geplaatst. Het buitenterrein is door middel van hekken gescheiden overeenkomstig de rangen. De bezoekers der verschillende rangen worden dus, den weg die door deze hekken wordt aangewezen volgende, naar hunne plaatsen geleid.

De toegang tot de amphiteaters wordt uitsluitend verkregen langs de buitenpromenade en vandaar door middel van trappen uitkomende in de respectieve centra van de verschillende rangen. De twaalf trappen, met deze bestemming aangebracht, zijn uitwendig aangewezen door eenigszins torenvormige verzwaringen van de lange gevels, welke verder in traveën zijn verdeeld door een reeks pilasters op afstanden van circa 5 Meter. Deze afmeting is door het heele bouwwerk heen als eenheidsmaat volgehouden. De toegangen tot de verschillende rangen worden nader aangeduid door diverse vlaggen, welke deels aan horizontale, deels aan verticale masten worden aangebracht.

Bij den oostelijken toren, 't dichtst bij de spelen, werd de perskamer met foijer, telefooncellen, enz. geprojecteerd. Voor elken persman is een lessenaar gemaakt, met eene telefoonverbinding naar diens plaats op de galerij. Een tweede perskamer is ondergebracht in het noordelijk deel bij den grooten ingang. Voor de verdeeling en plaatsing der overige dienstlocaliteiten raadplege men de plans. Voor de bezoekers van elken rang zijn in de nabijheid buffetten en keukens ingericht, zoodat het bedienend personeel geen lange wegen heeft af te leggen.

Plaatsbewijzen worden verkocht in de kleine daartoe bestemde bijgebouwen ter weerszijden van den grooten ingang, van waar uit gemakkelijk alle rangen bereikbaar zijn.

Tijdens de Olympische spelen bevat het stadion 22000 genummerde plaatsen waaronder 4000 staanplaatsen in het noordelijk gedeelte, 13000 zitplaatsen op de amphiteaters (waarvan de helft permanent), 3000 zitplaatsen in de noordelijke extra-galerijen; benevens 2000 zitplaatsen voor de sportlui op het noordelijke benedengedeelte. Bij de opening en inwijding vonden 25000 personen behoorlijk plaats in het stadion. Dit bewijst wel dat de plaatsruimte ruim voldoende kan geacht worden.

Het gebouw is opgetrokken van baksteen, groot formaat en gemetseld met 2 cM. voeg, op eene fundeering van beton en gedekt met eenvoudige roode pannen op een houten dakconstructie. In het metselwerk van de gevels zijn rondom granietblokken aangebracht met de bedoeling deze later te vervormen tot figurale beeldhouwwerken, te zamen twee-en-vijftig stuks; waarvan thans slechts twee bewerkt zijn n.m.l. de twee in den Oostelijken toren onder den wijzerplaat van het uurwerk, welke de schematische voorstelling van Ask en Embla dragen. De sokkels en de afdekkingen zijn van rood Zweedsch graniet. De hellende vlakken onder de amphiteaters zijn in gewapend beton geconstrueerd, waterdicht afgedekt met asphalt; waarop de houten zitbanken verplaatsbaar en gemakkelijk afneembaar (voor het schoonhouden) zijn bevestigd.

R.

(Wordt voortgezet).

BOEKBESPREKING.

Het nieuw verschenen „Leerboek der Vastheidsleer", door W. J. M. v. d. Wijnpersse, behandelt voornamelijk de Algemeene Theorie van Balken en Kolommen.

Achtereenvolgens worden verschillende spanningen en vormveranderingen, doorbuiging, statisch bepaalde en onbepaalde liggers behandeld — ten slotte kolommen en stijlen. Een goede eigenschap van het boek is, dat aan het eind van elk hoofdstuk vraagstukken betreffende het behandelde gegeven worden en ook enkele uitgewerkte opgaven. Ik meen uit het voorbericht te mogen opmaken, dat in het derde deel „toepassingen" van deze vastheidsleer zullen verschijnen, dus voorbeelden uit de praktijk toegelicht door teekeningen. En dit is zéér noodzakelijk, want al is de vastheidsleer een mooi vak, voor hen die de studie van een Middelbaar Technische school doorloopen, zal deze studie nog meer nut afwerpen, wanneer de theorie hand in hand gaat met toepassingen en voorbeelden, uit de praktijk toegelicht door teekeningen, en dat wel om het gevaar te ontloopen, dat de vastheidsleer tot een droog en onbegrepen vak wordt. Van het boekje overigens niets dan goed, want moeilijke onderwerpen als bijv. „Traagheidsmoment", „Knikbelasting" enz. worden er zeer helder en duidelijk in behandeld.

E. P. M.

VERKORT VERSLAG VAN DE VOORDRACHT, GEHOUDEN DOOR DEN HEER W. MENKMAN, VOOR DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN OVER HET HERSTELLEN VAN OUDE MONUMENTEN.

Mijne Heeren!

Daar mij de groote eer te beurt viel, om in uwe vergadering iets mede te mogen deelen over het herstellen van oude monumenten, wil ik trachten u eenigszins een denkbeeld te geven van wat al hier op dit gebied verricht wordt. Laat mij u vooraf zeggen, dat de arbeid, dien men vroeger aan bepaalde kunstwerken besteedde, helaas in onzen tijd door slechts enkelen wordt gewaardeerd. Wanneer men reeds aan het kind wat meer aesthetische opvoeding gaf, zou zeer zeker algemeen den zin voor *schoonheid* en *kunst* meer ontwikkeld worden. Mannen, van wie men verwachten mocht, dat zij uit den aard van hun vak of beroep, liefde voor schoonheid en kunst hoog zouden houden, boetten dit dikwerf in voor winstbejag of wel, missen de noodige fijngevoeligheid, om zich eenigermate in te denken met welk een liefde en inspanning menig stuk werk volbracht is.

Vanaf de oudste tijden is het kenmerkend, hoe bij alle volken in meerdere of mindere mate, het besef leefde, om wáár kunstwerk voort te brengen en in eere te houden. Waar ook ons land een eervolle plaats inneemt en kunstenaars op alle gebied voortbracht, zoo heeft het toch een tijd doorgemaakt, terwijl het in partijen verdeeld was, dat sommige verder gingen dan hun leidslieden, vooral tijdens den beeldenstorm, waardoor ontzaglijk veel kunstproducten vernietigd werden; de kleurrijke schildering van beelden en ornamenten moest onverschillig het materiaal, vervangen worden door een ijzige koude, witte of grijze kleur.

Gelukkig kwam alreeds eene kentering, waarin enkele bekwame mannen zich opmaakten, om de oude kunst weder te voorschijn te brengen; vooral om de oude polychromie op te halen. Die polychromie bepaalde zich niet enkel tot losse of op zich zelf staande beelden, maar stond in verband met de ornamenteering die het omgaf, zoo, dat alle materiaal behandeld werd. Kon een kunstwerk in zandsteen of marmer uitgevoerd, niet aan de aesthetische eischen voldoen, zoo werd zulks met was, tempera, goud of kleur bewerkt, om het te verrijken of om het tot een passend geheel met de omgeving te maken. Zegt men wel eens, dat deze wijze van behandeling van heidensche oorsprong is, wanneer kunstenaarsgeniën, als Michael Angelo en Raphaël, er zich van bedienden, is het zeer zeker tot artistieke waarde geklommen; en kan het door kunstenaars van lageren rang toch zeer goed en juist toegepast worden.

In deze Beeldhouw- en Schilderkunst is toch veel dat verheft, dat het oog boeit, dat den geest verrijkt; en nagaande met welk een nauwgezetheid vele kunstenaars dit werk volbrachten, past het ons, om met alle zorg in de praktijk deze werken te voorschijn te brengen. Ofschoon wij leven in een tijd van vrijheid, die soms bandeloos wordt, mag men toch zeker niet de kunst aan die vrijheid opofferen en als met ruwe hand deze werken negeeren, zich verre daarboven verheven achtend. Neen! de historie bewijst dat hoe dieper een volk inleeft, hoe vruchtbaarder en rijker de voortbrengselen zijn.

Rijk zijn de kunstscheppingen; het een verdringt het andere eer het nog tot zijne volle ontplooiing gekomen is. Zoekt men thans oude kunstwerken in hun ware gedaante terug te brengen, het is niet om ze slaafs na te volgen, maar om er een passend gebruik van te maken in het milieu onzer moderne kunst, die steeds zoekt iets te geven wat nog niet was of in andere toepassing. (Bestudeer het oude, om het te onthouden).

Op het gebied, waaruit ik U eenige werken wil toonen, ontdekte ik een vaste gedachte van behandeling, ofschoon verschillend en met onderscheiden materiaal toegepast.

Aangezien ik indertijd door Mr. Muller, archivaris alhier, werd aangezocht om oude teekeningen, portretten, wapens, zegels, enz. te copieeren en te restaureeren, kwam voor mij allerlei arbeid aan het museum, om oude kunststukken in hun waarheid terug te brengen of te conserveeren.

Waar men indertijd veel gepolychromeerd beeldhouwwerk onder een dikke moderne witte verflaag bedekte, ging veel artistiek werk verloren. Na veel proefnemingen gelukte het mij een voorwerp in zijne ware kleuren te voorschijn te brengen. Onder meer kleinere voorwerpen, werd mij door den Heer Brom, rector aan de St. Joh. de Deo, een madonnabeeld van groote kunstwaarde toevertrouwd, om het van een dikke verflaag te ontdoen, hetgeen zeer goed gelukte en waardoor eene nagenoeg ongeschonden polychromie te voorschijn kwam. Daarna had ik twee beelden van het orgel uit de Domkerk evenzoo te behandelen, welke thans eene plaats gevonden hebben in 't museum.

Het madonnabeeld en deze twee, ofschoon van hout en wit geschilderd, bleken in de behandeling nog zeer verschillend, aangezien de witte verf zich bij de eene met veel meer moeite liet verwijderen dan bij de andere.

Een werk van grooten omvang, en niet zoo intact, was een beeldhouwwerk van zandsteen, vroeger geplaatst in den gevel van de eerste verdieping van een huis op de Oudegracht Weerdzijde No. 49, bij de Jansbrug, te Utrecht genaamd het huis Keizer Karel. Het onderste gedeelte wordt gevormd door een fries, voorstellende twee tegen elkander optrekkende legers, waartusschen vier leeuwenkoppen; op deze leeuwenkoppen rusten vier gecanneleerde pilasters met Corinthische basementen en kapiteelen, terwijl het bovengedeelte wordt gevormd door een fries met ornamenten in Renaissance-

stijl: van de drie dus gevormde vakken bevatten de twee buitenste vroeger twee vensters, terwijl het middelste geheel werd ingenomen door eene voorstelling ter eere van Karel V. De Keizer geharnast met kort overkleed van gebloemde stof, waarop de rijksadelaar, met de ridderorden van het Gulden Vlies om den hals, de Keizerskroon op het hoofd, het zwaard en de rijksappel in de handen, staat in een nis; ter weerszijden staan twee halfronde pilasters met de zinspreuk van Keizer Karel Plus Oultre, die een geornneerden deksteen dragen, waarboven een spits-toeloopend ornament met drie fantastische figuren en renaissance-ornamenten. Ter weerszijden van de twee pilasters ziet men twee figuren met leeuwenkoppen en paardenpooten. Onder het beeld staan tusschen twee consolen, die de pilasters dragen, de woorden: Carolus Quintus Romanor, Imperator ex. (Midden der 16e eeuw). Ten behoeve der behoorlijke expositie zijn, volgens een van den gevel bestaande foto, bijgewerkt de volgende ontbrekende gedeelten: Alle vlakke lijsten, de platte pilasters met de basementen, de twee kapiteelen van het nisje, en het rechter been van het beeld; de helft van een leeuwenkop en van een kapiteel zijn op de andere afgegoten en aan de bewaarde stukken gevoegd. Het beeld van den Keizer is opnieuw gepolychromeerd in de oude kleuren, bij het schoonmaken onder de verf gevonden.

Nadat verscheidene werken o.a. het restaureeren van een monument van den bisschop van Egmond in de afsluiting van het koor der Domkerk, aan mijne zorg waren toevertrouwd geweest, werd mij opdracht gegeven om een borstbeeld in terra cotta in den waren toestand te brengen. Dit beeld, geheel onder een zwarte verflaag verborgen, kwam in een zeer schoone kleikleur te voorschijn en prijkt thans in het museum. Het beeld stelt voor David van Mollem, eigenaar van de beroemde buitenplaats „Zijdebalen" in Pijlsweerd aan de Vecht, vervaardigd in 1740 door den beeldhouwer J. Cresant. Waarschijnlijk beviel den beeldhouwer de kleur van terra cotta niet, want ook andere beelden door hem vervaardigd, vertoonen dezelfde kleikleur.

Nadat ik U enkele dingen, uit het vele dat ik behandelde, noemde, wil ik nog even Uwe aandacht vragen voor hetgeen mij uit de behandeling bleek. De oude polychromie is bijna overal op dezelfde manier behandeld, met dit verschil, dat het eene behandeld is met mineraalwaterverven en het andere van jongeren datum met olieverf. De ondergrond blijkt meestal eene samenstelling van roode aarde met kiezelzure kalk, ook wel roode aarde met lijm; vooral de legeeringen voor goud zijn goed en met zorg behandeld.

Wat het eerste betreft, waar ik het zelf toepaste, ken ik geen beter procédé voor eene dergelijke bewerking. Met zorg deze ingredienten toegepast, bewijzen zij goede diensten, ook voor muurvlakschildering, mits, alleen minerale kleuren gebruikt worden; men behoudt daardoor frissche levendige kleuren beter dan met olieverf. In het voorportaal van het nieuwe museum te Berlijn, waar zich muurschilderingen van Kaulbach bevinden, vermeent men, dat die op dezelfde wijze zijn geproduceerd.

DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS."

In het nummer van ons blad van 29 Juni j.l. ontleenden wij een en ander aan het jaarverslag der Quellinusschool en wel speciaal met betrekking tot de lithografische teekenmethoden. Plaatsgebrek noodzaakte ons toen van het opnemen van een tweetal reproducties naar kleurendrukken af te zien. Wijl die o.i. toch zeer zeker het vormen eener voorstelling inzake de chromolithografie trachten te vergemakkelijken, meenen wij goed te doen ze in dit nummer alsnog op te nemen.

ASPHALTPAPIER ONDER LEIBEDEKKING.

Nu den laatsten tijd de toepassing van asphaltpapier onder leibedekking veelvuldig voorkomt en zich de meening schijnbaar wil doen vestigen dat deze extra dekking enkel op grond van belangrijke voordeelen geschiedt (ergo dus als eene noodzakelijkheid voor goed werk dient beschouwd te worden) zouden wij het ten zeerste op prijs stellen, zoo in de kolommen van dit blad het pro en contra inzake deze extra dekking eens nader werd onder de oogen gezien.

Tot op heden verkeeren wij persoonlijk nog steeds in de meening dat eene asphaltonderdekking bij *goede* leidekking niet alleen absoluut gemist kan worden, doch zelfs beslist valt af te keuren en al dadelijk op deze gronden:

a. dat asphaltpapier de houten beschieting aan het oog onttrekt en de leidekker dus nimmer kan gewaar worden of hij z'n lei op één of op twee deelen spijkerd (het laatste geval heeft direct vernietiging der leiten gevolge.)

b. dat het spijkeren der leien groote bezwaren ontmoet daar, waar ook de asphaltstrooken gespijkerd zijn.

c. dat het aan twee zijden gespijkerd asphaltpapier door het krimpen van het dakbord spoedig aan flarden scheurt en een opeenhooping van vuil onder de leien in de hand werkt.

d. dat het op ontelbare plaatsen doorspijkerde asphaltpapier geen enkele waarborg voor extradichtheid geeft.

ADR. M.

RECTIFICATIE.

In de bespreking van Noorlander's IJzerinstructies — zie vorige nummer — is de prijs *f* 27.50 vermeld. Dit was de aanvankelijke prijs (1910); hij bedraagt thans *f* 15.—.

V. D. W.

TENTOONSTELLING VAN MEUBILEERINGEN VOOR ARBEIDERS-WONINGEN IN „ONS HUIS" TE ROTTERDAM JUNI 1912.

Gaven wij in het vorig nummer van ons orgaan een korte opsomming der beide bekroonde woningtypen (waarbij van het kl. type een paar foto's) tot slot ontleenen wij nog aan den catalogus, hoe de slechte woning is „aangekleed". Wij lezen daar:

DE SLECHTE WONING.

Onderscheiden de beide modelwoningen zich door een streven naar goede ruimte-ontwikkeling, aangename kleurensamenstelling en logische, sobere vormgeving der meubelen, zoodat een rustig, stemmig interieur is verkregen, de derde woning geeft als tegenstelling een veelvuldig voorkomend type te zien, dat die eigenschappen geheel en al mist en *bovendien* niet onbelangrijke hygiënische misstanden vertoont.

Zoo valt het ten sterkste af te keuren, dat in één en hetzelfde vertrek wordt gewoond, gekookt en.... geslapen, terwijl een kleine pronkkamer bijna voortdurend ongebruikt staat. Ook de donkere, slecht geventileerde alkoof, in welke de ruimte onder de bedstede nog wel dienst doet tot berging van aardappelen, beantwoordt niet aan de eischen van hygiëne.

Doch ook op aesthetisch gebied zijn de misstanden niet minder groot. Sterk treedt naar voren een zucht tot opschik, tot pralerij en navolgen van rijke voorbeelden met minderwaardige middelen. De zoo noodige rust, de samenhang tusschen de meubelen en de hen omsluitende ruimte ontbreekt geheel en al. Verwarring alom. De wanden zijn beplakt met een flets papiertje, kwistig overtrokken met strepen, bloemen en goud, ja vooral veel goud! Hierbij sluit zich aan, of liever sluit zich niet bij aan, de vale onbestemde kleur van deuren en ramen. Doch niet alleen de wand-, ook de vloerbekleeding is bont. Het zeil werkt uitermate storend, door de met de omgeving in tegenspraak zijnde kleuren en de veel te sterk sprekende, vooral in de keukenkamer, zoo zonderling gevormde motieven. Men heeft zich in 't minst geen rekenschap gegeven, dat een vloer is een plat vlak, dat niet den indruk mag maken als te

Chromolithografie, uitgevoerd in spritstechniek. De vier kleurenstellingen (goud, geel, rood en blauw) afzonderlijk en de volledige kleurendruk. Een vijfde van de ware grootte.

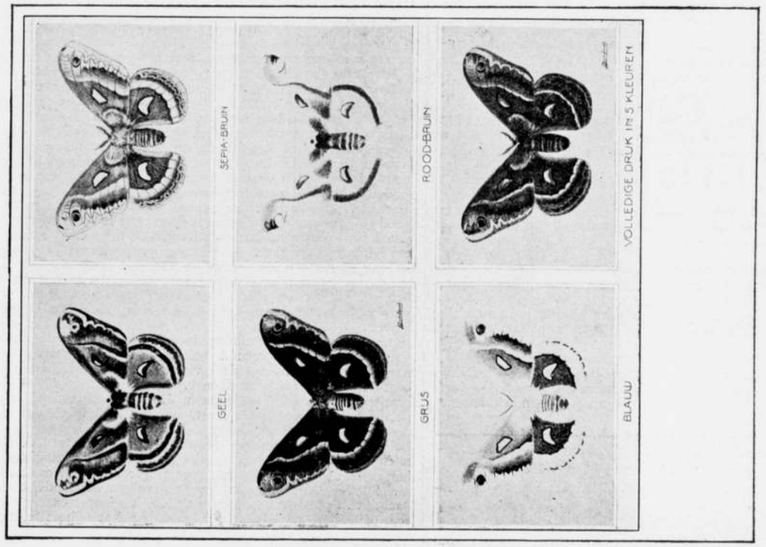

Chromolithografie van een vlinder. De vijf losse drukken, bestemd voor de kleuren geel, sepia-bruin, grijs, roodbruin en blauw, vertoonen op de plaat den zwarten afdruk voor de bestemde kleur. Onder rechts de afbeelding van de volledigen kleurendruk. Een derde van de ware grootte.

zijn een terrein bestemd tot het bijeenbrengen van alle mogelijke en onmogelijke motieven. En wat te zeggen van de meubelen?
Van de menschen, die hun huis zoo ingericht hebben, wordt gezegd, dat zij een „net" inboedeltje hebben. In de mooie- of pronkkamer zijn meubelen geplaatst, die gemeenlijk worden aangeduid met den naam van „stijlmeubelen" (sic!), doch die alle kwaliteiten, die een goed meubel moet bezitten, volkomen missen. De vormen zijn onlogisch, willekeurig en grillig en houden weinig verband met de constructie, noch met den aard van het materiaal. Uit alles spreekt de zucht naar opschik en uiterlijk vertoon, en wel ten koste van soliede samenstelling. De met een leelijk trijp bekleede zittingen zijn ongemakkelijk. Met hun samenstel van singels en springveeren, naar beneden geheel open, vormen zij een voorraadschuur voor moeilijk te verwijderen stof. De vervaarlijk krakende ruststoel is een toonbeeld van miserabele constructie.
Ook aan de meubelen der keuken-kamer kleven deze gebreken. De stoelen met hun verwrongen pooten en leuningen, hun kleine zitting, als zeer verwaterde nabootsing van die mooie rijke Lodewijk XVI-stoelen, zijn niet alleen zeer leelijk, doch ook ongemakkelijk en onsoliede. Ook de tafel, bekleed met een zeiltje in imitatie mat (zou iemand genoegen nemen met een tafel, die inderdaad met een mat was bekleed?) en haar willekeurig gevormde pooten, en ten overvloede gepolitoerd in nabootsing van een kostbare houtsoort, verdient te worden afgekeurd. Trouwens het nabootsen van een of andere kostbare houtsoort is een euvel, dat men herhaaldelijk aantreft en dat zoozeer is ingeworteld, dat men er het leugenachtige, bedriegelijke niet meer van inziet.
Over de tafel heen ligt een los zeil, netjes, doch leelijk door opzichtigheid.
Ook de wandversieringen zijn van dezelfde hoedanigheid; bont en pronkerig; de spiegel met onlogische lijst, de platen met zeer traditioneele voorstellingen, de prullige vazen met nagemaakte bloemen, ze zijn alle misgrepen tegen den goeden smaak en in strijd met het begrip, dat een woning moet zijn rustig, behagelijk en aangenaam moet stemmen. Dan eerst kan men met vader Cats zeggen: „Eigen haard is goud waard".
De bestanddeelen van het meubilair dezer woning zijn de volgende
In de *keukenkamer*:
In mahonie gepolitoerde tafel *f* 10.—.
4 dito stoelen à *f* 2.50, samen *f* 10.—.
1 mahonie geschilderde kast van vurenhout *f* 11.—.
1 spiegel 3.75, twee wandplaten *f* 2.50.
Vloerbekleeding van zeil à 80 cts. per el, voor de geheele kamer *f* 11.—.
Karpet van kochaar *f* 6.50.
Gordijnen van lancaster, samen *f* 4.50, met ondergordijntjes en toebehooren *f* 1.50.
Gordijnen voor de bedstede *f* 2.12.
In de *alkoof*:
Vloerbekleeding van zeil *f* 2.—.
Gordijnen voor de bedstede *f* 2.12.
Kleedje *f* 0.85.
In de *pronkkamer*:
1 tafel van opgelegd notenhout *f* 14.—.
4 stoelen met trijp bekleed, gepolitoerd noten, à 4.50, samen *f* 18—.
1 notehout geschilderde vuren spiegelkast *f* 25.—.
1 ruststoel *f* 7.50, 1 vouwstoel *f* 7.50.
1 spiegel met vergulde lijst *f* 8.50.
1 theetafel met blad *f* 1.50, 1 bloementafeltje *f* 1.50, beide namaak Japansch lakwerk.
2 oleografieën *f* 4.—, 1 rookstel *f* 1.95.
Vloerbekleeding van zeil à 67 cts. per el, voor de geheele kamer *f* 5.28.
Imitatie-axminster karpet *f* 8.—.
1 voetkussen *f* 0.50.
Gordijnen met toebehooren *f* 8.24.
Alles tezamen *f* 179.31, waarvan *f* 126.70 voor de meubelen en *f* 52.61 voor de rest.
De prijzen van het behangselpapier in deze woning zijn: voor dat in de keukenkamer 12½ cts., alkoof 15 cts., pronkkamer 15 cts. per rol.
Wijders omvat de tentoonstelling nog inzendingen van:
Rieten meubelen. — Oud-Hollandsche meubelen. — Wandversiering. — Handwerken. — Aardewerk. — Japansch mandewerk. — Karpetten. — Goedkoope bedrukte katoentjes, en 9. IJzeren ledikant met staaldraadmatras en beddegoed.

BOND VAN NED. ARCHITECTEN.

Aan het Jaarverslag over 1911 ontleenen wij het volgende:
Het ledental bedroeg op 1 Januari 1912 46 leden tegen 43 op denzelfden datum in 1911.
Het Bestuur was gedurende 1911 saamgesteld als volgt:

K. P. C. DE BAZEL,	Voorzitter.	P. J. HOUTZAGERS,	Penningm.
H. P. BERLAGE NZN.,	Vice-Voorz.	J. E. VAN DER PEK,	leden.
C. N. VAN GOOR,	1e Secret.	J. J. v. NIEUKERKEN,	
PAUL J. DE JONGH,	2e Secret.		

Het is het Bestuur voorts een aangename taak evenals vorige jaren een kort overzicht te geven van wat in het afgeloopen vereenigingsjaar in en met den Bond geschiedde. Daarbij zal van zelfsprekend weinig nieuws in herinnering gebracht worden, doch het kan dienstig zijn het gebeurde nog eens de revue te laten passeeren, was het slechts om tot de overtuiging te komen dat veel wat tot het programma voor den Bond kan geacht worden te behooren nog *onge*daan bleef, en dat eene voortdurende krachtinspanning noodig zal zijn om de beginselen van den Bond meer en meer ingang doen vinden.
Toch kan met betrekking tot dit laatste het afgeloopen jaar niet onvruchtbaar genoemd worden, en kan gewezen worden op belangrijke feiten die wel is waar buiten den Bond doch zeker niet buiten zijn invloed voorgevallen zijn, en die van beteekenis voor het vakvereenigingsleven in Nederland zijn te achten.
Het Bestuur heeft hierbij in de eerste plaats het oog op de reorganisatie die een der zuster-Vereenigingen, de Mij. t. bev. d. bouwkunst onderging, en die dat lichaam, zij het niet in een zeer zuiveren vorm tot een architecten vakvereeniging maakte.
Afgescheiden van den invloed daarvan op het vakvereenigingsleven in 't algemeen achtte de Bond dit feit voor zijn eigen bestaan en zijn verhouding tot de vakactie en de georganiseerde vereeniging, gewichtig genoeg, om in eene bizondere ledenvergadering, daarover van gedachten te wisselen en zijn houding ten opzichte van een en ander te bepalen.
Bekend mag verondersteld worden dat daarna op verzoek der Maatschappij een Commissie is benoemd geworden die te onderzoeken zou hebben of en op welke wijze een nader samengaan der beide Vereenigingen mogelijk zal zijn.
Het rapport dier Commissie is bereids ingekomen bij de besturen der beide vereenigingen en eerlang zullen daaromtrent voorstellen bij de Vereenigingen aanhangig worden gemaakt.
Welke de gevolgen daarvan ook mogen zijn, zeker is dat de invloed daarvan op de verhoudingen op het vakvereenigingsgebied gevoeld zullen worden. Het Bestuur meent echter op dit evenement niet vooruit te moeten loopen en zich dus in dit verslag van verdere beschouwingen hierover te moeten onthouden.
Een tweede punt waarbij de invloed der Bondsbeginselen zich merkbaar heeft doen gelden is de herziening der A. V.
Zooals bekend zal zijn werd eene herziening der A. V. ondernomen door eene Commissie samengesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, den Aannemersbond en de Vereeniging van Delftsche ingenieurs, wier rapport in het midden van het vorige jaar verscheen. Inmiddels had ook de speciale A. V.-Commissie van den Bond eene herziening der A. V. ter hand genomen, die op vele gewichtige punten afweek van het rapport van bovengenoemde Commissie. De Maatschappij tot bevordering der bouwkunst vond hierin aanleiding het rapport waaraan zij zelve had medegewerkt te doen onderzoeken door eene Commissie van architecten benoemd door haarzelve en den Bond, met het gevolg, dat deze Commissie zich op alle gewichtige punten accoord verklaarde met de zienswijze in het rapport der A. V.-Commissie van den Bond neergelegd.
Verder zij gewezen op de provisieactie, die uitgebreiden steun vond in de kringen van leveranciers en fabrikanten.
Dit vraagstuk is op 't oogenblik aanhangig bij de verschillende Vereenigingen van handelaren en fabrikanten, die zich bereid verklaarde den Bond te zijner tijd de resultaten van hun onderzoek mede te deelen ten einde daarna over de stappen, die nader gedaan zouden kunnen worden te overleggen.
Nog moge in herinnering gebracht worden de adressen van den Bond in zake de Paleis-Raadhuiskwestie te Amsterdam. Moge het niet bewijsbaar zijn, dat die adressen den stoot tot eene algemeene beweging op dit punt hebben gegeven, zeker is dat die beweging er *niet* was, toen de Bond zijn adressen verzond, doch daarna en wel in zeer geprononceerde mate tot uiting kwam, zoodat de vraag: Paleis-Raadhuis nu zeer zeker onder de oogen gezien zal moeten worden en eene beantwoording daarvan moeielijk uit zal kunnen blijven.
Het zou niet moeielijk zijn op meerdere punten van meer of minder op den voorgrond tredend belang te wijzen, waaruit 't zij rechtstreeks, 't zij zijdelings de invloed der door den Bond voorgestane beginselen ware aan te toonen, en zeker mag de Bond zich zijn bescheiden aandeel toerekenen in de beweging, die de alom oplevende belangstelling voor bouwkunst, ook in de kringen der niet-vakgenooten, in haar gevolg heeft.
Behalve in de reeds genoemde aangelegenheden trad de Bond 't zij zelfstandig, 't zij in samenwerking met zustervereenigingen op door het zenden van adressen aan regeeringscolleges en andere lichamen, die hoewel meestal geen directe gevolgen hebbende, toch de aandacht vestigden 't zij op misstanden, 't zij op wenschelijkheden op een of ander gebied, en als zoodanig hun direct of indirect nut kunnen geacht worden te hebben.
Als zoodanig zijn te noemen.
1o een adres aan den gemeenteraad van Amsterdam in zake wijziging van eenige bepalingen in de bouwverordening dier gemeente;

2o een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende eene sollicitatieoproep naar de betrekking van adjunct Rijksbouwmeester, waarbij werden uitgesloten zij die niet het diploma B. I. der Technische hoogeschool hadden. Het adres verzocht alsnog ook ongediplomeerden in aanmerking te doen komen;
3o een adres aan den gemeenteraad van Amsterdam in zake het aanwijzen van een gedeelte van de Oosterbegraafplaats voor den bouw van het Koloniaal Instituut, en betoogende de ongeschiktheid van dat emplacement;
4o een adres van adhaesie aan dat van den Bond Heemschut gericht tot Provinciale Staten van Noord-Holland betreffende ontsiering van stad en land;
5o een adres aan den gemeenteraad van Amsterdam in samenwerking met de Mij. t. b. d. bouwkunst, Architectura et Amicitia en Bouwkunst en Vriendschap protesteerend tegen de verdringing der Bouwkunst op de vierjaarlijksche tentoonstelling;
6o een adres van adhaesie aan dat der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap gericht tot den gemeenteraad van Rotterdam, verzoekende eischen van welstand te stellen voor gebouwen te stichten op door de gemeente verkochten grond, en tot het instellen van een schoonheidscommissie;
7o een adres aan het gemeentebestuur van Haarlem betreffende de verbetering der toegangswegen nabij de Amsterdamsche Poort, wijzende op de mogelijkheid dat monument ongeschonden te behouden en tevens aan de eischen van het moderne verkeer te voldoen;
8o een adres aan den Raad der gemeente Zaandam in zake de bebouwing van het Damplein aldaar verzoekend dit vraagstuk door een der zake kundige te doen bestudeeren opdat een aesthetische bebouwing van dat plein verkregen kunne worden. Over hetzelfde onderwerp werd een adres aan den minister van Waterstaat verzonden;
9o een verzoek aan B. en W. van 's-Gravenhage omtrent de bebouwing van het Gevers Deynootplein, verzoekend den Bond in de gelegenheid te stellen over dit vraagstuk een advies te geven teneinde waarborg te verkrijgen voor eene bebouwing overeenkomstig goede beginselen voor stedenbouw.
Ten slotte werd mede door den Bond in zijn kwaliteit als constitueerende vereeniging bewerkt dat de Permanente Prijsvraagcommissie een adres richtte tot den gemeenteraad van Rotterdam in zake den voorgenomen Raadhuisbouw aldaar.
Voorts hield het Bestuur besprekingen met dat van den Bond voor lichamelijke opvoeding over het uitschrijven van prijsvragen voor een stadium en de inrichting voor een sportterrein, welke besprekingen echter niet tot een resultaat leidden.
Verder meende de Bond zich in een motie van afkeuring te moeten uitspreken over het door de commissie voor het Kunstenaarshuis, van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen, gehouden referendum voor de keuze van een architect voor het Kunstenaarshuis.
Ten slotte werden eenige geschillen en klachten behandeld en beëindigd.

VAN ALLERLEI AARD.

OPGRAVINGEN VAN MEROË.

In de Internationale Wochenschrift van 19 Nov. 1910 is uitvoerig bericht gegeven van het begin der opgravingen van Meroë. Bij die eerste campagne kon de ligging van den tempel van Amon en eenige belangrijke gebouwen der stad bepaald worden. De Amon-tempel werd zoover opgegraven dat men het algemeene plan kon herkennen en een belangrijke zonnetempel in de woestijn ongeveer 1 K.M. ten Oosten van de stad werd opgegraven. Tusschen dezen tempel en de stad lag een uitgestrekte necropolis, waar in 3 perioden onderscheiden konden worden. Inmiddels hebben Garstang, Griffith en Sayce de resultaten dezer eerste campagne in het werk: „Meroë, de stad der Ethiopiërs", gepubliceerd. In het zooeven verschenen Juni-nummer der Wochenschrift wordt een en ander megedeeld over de tweede campagne. Reeds het tweede voorbericht van Garstang had iets over deze opgravingen verteld, o.a.: dat er een bronzen kop van Augustus was gevonden en eenig vaatwerk met stofgoud.
De groote Amon-tempel werd geheel aan het licht gebracht. Ook aan de verdere opgraving van den zonnetempel werd gewerkt. De voornaamste ontdekking echter was een Koninklijke burcht ten Westen van den Amon-tempel, die twee groote paleizen en verscheidene andere openbare gebouwen omsloot. Verschillende gebouwen werden geheel of gedeeltelijk opgegraven.
Onder de voorwerpen die gevonden werden, verdient vermelding (in den Amon-tempel) een prachtigen kameel (Grieksch werk) met de afbeelding van twee galoppeerende paarden, het eene zwart, het andere wit (werk van pl.m. 300 v. C.). Men vond daar ook een kleine steenen tafel met reliefs, verder een vrij lang opschrift in meroitisch cursief-schrift. Er werd daar ook gevonden een inrichting voor het offeren van groote dieren en een groot steenblok, waarheen men langs trappen opklom, en dat versierd was met de afbeelding van gevangenen. In den zonnetempel verscheidene reliefs, meestal voorstellingen van het mishandelen van gevangenen en het slachten van jongelingen en knapen. Bij het geheel opgegraven paleis, dat uit een veel later tijd dateert dan Meroë's stichting, lagen in een groeve tal van scherven van aardewerk en andere kleine voorwerpen. Het fayencewerk dat er gevonden werd, waren sistra of ankh(levens)amuletten en ringen, alle met opschriften. De inhoud dier groeven hoort zeker thuis in een vroegeren tijd dan het gebouw zelf, en wel van de 6e tot de 8ste eeuw v. Chr., terwijl het gebouw zelf dateert van het begin van den christelijken tijd. In het centrum van het gebouw stiet men op 4 M. onder den grond op een soort van schatkamer, die echter geheel leeg was. Vlak daarbij, onder de fondamenten van een muur, lag de hierboven vermelde vaas met stofgoud en 3 gouden sieraden in den vorm eener pyramide, die volgens de opschriften uit de 8ste of 7de eeuw v. Chr. dateeren.
In de nabijheid van een ander gebouw, dat aan een paleis doet denken, en van een door 4 zuilen gedragen dak voorzien was, vond men een overvloed van albasten voorwerpen uit de 26ste dynastie en bronzen versieringen, waarschijnlijk voor een koninklijken troon bestemd. Een kamer in dit paleis was bijzonder belangwekkend, omdat de wanden geheel met stuc waren bedekt en op barbaarsche wijze met opzichtige kleuren beschilderd waren. Er waren hier tafreelen met den koning en de koningin van Aethiopië, hun beambten, hun bondgenooten en gevangenen van een vreemd ras. In een ander gebouw vond men de overblijfselen van 3 standbeelden van zeer merkwaardig karakter, zeer realistisch: voor zoover men kan nagaan stellen ze een negerin, een danseres voor.
De historische resultaten der tweede opgravingscampagne hebben de verwachtingen verre overtroffen. Wel is er weinig licht geworpen op de latere geschiedenis van het Aethiopisch koninkrijk, — maar voor de vroegere geschiedenis van het rijk brachten de opgravingen veel nieuws. Zij hebben bewezen dat in de 9de en 8ste eeuw voor onze jaartelling Aethiopië een gewichtige plaats innam in de Oostersche wereld en op de Aegyptische geschiedenis grooten invloed oefende. Zoo kon er in het duister, waarin de Aegyptische geschiedenis tusschen den tijd van Osorkon II en de Assyrische verovering gehuld was, veel licht komen. Aegypte was toen een provincie, van Aethiopië afhankelijk. Memphis en Thebe waren de zetels van heerschers, die hun ambt naar het believen van den koning van Meroë ontvingen, en het waren de koningen van Aethiopië, waarmee de koningen van Juda waren verbonden. De neger-troepen uit den Soedan sloegen de scharen der Assyriërs die in Palestina waren gevallen, terug en redden Jerusalem in de dagen van Hesekiah.
De geschiedenis van Soedan begint met het neolithisch tijdperk; de meroïtische beschaving werd aan deze oorspronkelijke neolithische bevolking van buiten uit gebracht. De veroveringen der XII dynastie brachten Aegyptische beschaving in de districten ten Zuiden van den 1sten en den 2den katarakt. Meroë moet de zetel van een belangrijke ijzer-industrie geweest zijn. Sayce noemt het: het Birmingham van het Oude Afrika. Naar het schijnt hebben deze districten geen bronstijdperken gekend (zie Sayce in de Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, 1911).
De stad Meroë heeft reeds een geschiedenis in het neolithisch tijdperk, maar eerst in de 9de eeuw v. Chr. werd zij de zetel eener beschaving of een regeering. De vondsten in Meroë spreken van een koning Mal-Nequen als koning van Opper- en Beneden-Egypte, van wien men kan aannemen dat hij de eerste der Aethiopische koningen is geweest, die Egypte en Aethiopië beheerschten. Of de reeds vroeger bekende koning Aspalut, die den zonnetempel bouwde, de onmiddellijke of eerst een latere opvolger van Mal-Nequen is geweest, kan men nog niet uitmaken. Tot dusver heeft men aangenomen dat Aspalut tegen het einde der 7de eeuw v. Chr. leefde, maar men moet hem veel vroeger dateeren. Het was de periode van inwendige tweespalt en anarchie in Egypte, die ongeveer 800 begon, toen Mal-Nequen en zijn opvolgers het beheer over het dal van den Nijl kregen. Natuurlijk zwijgen de Egyptische jaarboeken hierover, maar de opgravingen van Meroë hebben bewezen dat de latere koningen der 22ste dynastie, en de Pharao's der 23ste en 24ste, heerschers waren bij de genade van den Aethiopischen koning, en dat in dien tijd Memphis en Thebe slechts de hoofdsteden waren van tatrapen van den koning van Meroë. De verovering van Egypte bracht de Aethiopiërs ook aan de grenzen van het rijk Juda. Aethiopië en Juda werden bondgenooten, en zoo trok Tatarga op ter verdediging van Juda tegen de Assyriërs, en in den slag bij Eltekah redden de Soedaneesche soldaten Jerusalem en den Joodschen vorst van Santerib's overheersching. Jesaja was zonder twijfel bekend met de aardrijkskunde van het zuidelijk Soedan achter de rivieren van Abessynië. Zijn beschrijving van den „Kusj" is zoo nauwkeurig, dat hij daarvan slechts door een ooggetuige kan gehoord hebben. Ja — de bekendheid met het koninkrijk van Meroë dateert misschien al uit vroeger tijd dan 800. Als Zerah de Aethiopier (2 Kron. 14) niet met den Egyptischen Osorhon I geïdentificeerd wordt, heeft misschien de Delta reeds in 895 onder Aethiopische controle gestaan. De Grieksche invloed in Meroë begint met den uit Diodorus bekenden Ergamenes, den vijand der priesters. Later volgde Romeinsche invloed. Niets christelijks is er te Meroë te vinden, behalve de latere „Kenisa" (een plaats, waar puin werd geworpen en een christelijke kerk stond). Meroë is overwonnen en verwoest, eer het christendom ingevoerd is.

RESTAURATIE HAAGSCHE ST. JACOBSKERK.

Na de regeling, waarmede de Gemeenteraad zich vereenigde en bij het tot stand komen waarvan alleen de door de ontmanteling van het gebouw der Groote of St. Jacobskerk bloot komende gedeelten der muren zouden hersteld worden, zijn kerkvoogden nader te rade geworden, een algeheele in- en uitwendige restauratie van het gebouw te doen uitvoeren.

Het ligt in hun bedoeling, om het afbreken van de gebouwen over 5 jaren en de uitwendige restauratie — die zij, overeenkomstig het advies van hun architect, den heer Jos. Th. J. Cuypers te Amsterdam, bij het bovenste gedeelte van het koor zouden wenschen te beginnen — over 15 jaren te verdeelen.

In de maand September a.s. zou worden aangevangen met het afbreken van den uitbouw aan de Noordzijde van het kerkgebouw (de voormalige sacristy), van de daarnaast gelegen bergplaats en van het aan deze laatste belendende huisje Rond-de-Groote-Kerk no. 1, terwijl in September 1917 alle overige tegen de kerk staande huisjes zouden zijn verwijderd.

Met het oog op een en ander hebben kerkvoogden aan het Gemeentebestuur van Den Haag verzocht, dat hun de vergoeding van ƒ 96,335 wegens het gemis van huur worde uitbetaald in 5 gelijke jaarlijksche termijnen, van welke de eerste op 1 September a.s. zou verschijnen, en het bedrag van ƒ 36,484.60 wegens kosten van het afbreken en van restauratie eveneens in 5 gelijke jaarlijksche termijnen, van welke de eerste op 1 September 1913 zou verschijnen.

B. en W. achten het evenwel met het oog op den welstand gewenscht, dat tegelijk met de zooeven genoemde gebouwen, ook de huisjes Rond-de-Groote-Kerk nos. 2, 3, 4 en 5 worden afgebroken, waardoor de geheele N. O.-zijde van het kerkgebouw zal vrijkomen en daar ter plaatse de voor het verkeer noodige verruiming verkregen worde. Kerkvoogden zijn daartoe bereid, mits hun van de vergoeding ad ƒ 96,335 voor het gemis van huur op 1 Sept. a.s., of zooveel vroeger als met het afbreken begonnen zal worden, ƒ 36,335 worde uitgekeerd en op 1 Sept. van elk der volgende vier jaren ƒ 15,000.

Ook die wijze van betaling zou voor de Gemeente geen bezwaar opleveren, doch wenschelijk zou zijn te bepalen, dat elk der laatste vier termijnen slechts zal worden voldaan, wanneer telkens een genoegzaam aantal gebouwen ter beoordeeling van B. en W., zal zijn afgebroken.

Van het bedrag, dat krachtens de in den aanvang bedoelde regeling ten laste der Gemeente komt, zal dus aan kerkvoogden zijn uit te keeren: in 1912 ƒ 36,335, in elk der jaren 1913 t/m. 1916 ƒ 15,000 + ƒ 7,296.92 = ƒ 22,296.92 of over die jaren te zamen ƒ 89,187.68 en in 1917 ƒ 7,296.92, totaal ƒ 132,819.60.

De herstelling van de in het gezicht komende muuroppervlakten in haar geheel komt volgens deze plannen eerst gereed, nadat de Gemeente de eventueel door haar te betalen bijdrage zal hebben uitgekeerd.

B. en W. zijn van meening, dat de Gemeente daarin kan berusten, omdat binnen vijf jaren een gedeelte èn van die muuroppervlakte èn van het bovenste gedeelte der muren zal zijn gerestaureerd, terwijl bovendien zekerheid bestaat, dat de inwendige restauratie in haar geheel binnen 15 jaar zal zijn tot stand gekomen.

Voor de uitbetaling, telkens van een termijn van het wegens kosten van afbreken en van restauratiewerken te geven bedrag, ware als voorwaarde te stellen, dat alsdan van de muren een gedeelte, overeenkomende met de bloot gekomen vlakte, zal zijn gerestaureerd en ook ten minste één vijfde gedeelte van den door het kerkbestuur aan de Gemeente af te stanen grond aan haar zal zijn overgedragen, en wel in dier voege, dat telkens een, in overleg tusschen kerkvoogden en B. en W. te bepalen, aaneengesloten gedeelte — wat de laatste vier betreft ook één geheel uitmakende met hetgeen reeds overgedragen is, — aan de Gemeente komt.

B. en W. stellen derhalve den Gemeenteraad voor, de vroeger getroffen regeling in bovenbedoelden zin te wijzigen.

OUD GRAF BLOOTGELEGD.

Eenige werklieden, die op de plek, waar een oud huisje was afgebroken, dus schrijft men aan de L. Ct. uit Dokkum, bezig waren, den kuil voor een regenwaterbak te graven, kwamen Vrijdag tot de ontdekking, dat ze op een voorhistorische begraafplaats terecht waren gekomen. Ruim een meter onder den beganen grond werd het metselwerk blootgelegd, dat, na de verwijdering van een groote hoeveelheid zware steenen, een verweerde houten lijkkist bleek te omvatten. De kist was oogenschijnlijk van het model der thans nog wel bestaande steenen lijkkisten, die na het jaar 1200 een tijdlang de houten lijkkisten vervingen. Vermoedelijk is dit graf echter van veel ouderen datum, wijl het gevonden is op of nabij de plaats, waar volgens de geschiedschrijvers ten tijde van Bonifacius de heiden-kapel stond. Na verwijdering van de kist, waarin het lijk, met het hoofd naar het oosten lag begraven, bleek, dat zij rustte op een bed van zorgvuldig gevlijde reusachtige keien, zooals men bij de hunnebedden steeds aantreft. In of nabij de kist zijn een potje en potscherven gevonden.

DE ST. JACOBSKERK TE VLISSINGEN.

Bij den thans in vollen gang zijnden herbouw van den op 5 September 1911 door brand vernielde St. Jacobskerk te Vlissingen is gebleken dat de grafzerken zoodanig door het vuur hebben geleden, dat zij niet opnieuw dienst kunnen doen als vloer voor de kerk. De opschriften zijn met veel moeite bewaard gebleven. Besloten is om nu de vloer van de kerk 75 c.M. te verlagen en daardoor de pilaren des te beter te doen uitkomen.

De kolommen, waar de mede afgebrande toren op viel zijn weer hersteld, de andere voor het grootste gedeelte gerestaureerd, terwijl men ook druk aan den kap bezig is.

Voor de restauratie der kerk is een Rijks subsidie aangevraagd.

HET PADRO TE MADRID.

In de „Cicerone" wordt geklaagd over de toestanden in het Prado te Madrid, waar de kostelijkste kunstschatten aan verwaarloozing zijn prijsgegeven. Niet alleen oude Spaansche meesters, ook de Vlamingen en Hollanders en de vroegere Duitschers zijn, zooals men weet, in het museum rijk vertegenwoordigd. Het is, zooals de schrijver, prof. Biermann, doet uitkomen, een internationaal belang, dat hier gevaar loopt. Onder de directie van den schilder Villegas is in het Prado zoo goed als niets voor de conservatie der schilderijen gedaan. Niet alleen is er jammerlijk tekort aan ruimte, zoodat men de stukken niet behoorlijk kan zien, maar een onschatbaar bezit staat in kelders geborgen, met alle nadeelige gevolgen daaraan verbonden. Biermann wil een beweging in het leven roepen onder de kunstvrienden en verzamelaars te Madrid, en hen gemeenschappelijk bij den koning laten adresseeren om voorziening in den onhoudbaren staat van zaken.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 26. De voorbereiding voor den raadhuisbouw te Rotterdam. — De groote bouwvaktentoonstelling te Leipzig Mei-November 1913. — Mortels voor opgaande muren door P. F. van der Wallen, (met afbeeldingen). — De Dambebouwing. — Invloed van klimplanten op muurwerk.

DE BOUWWERELD No. 26. De Dambebouwing te Amsterdam. — De bestrijding van ontsierende reclame. — Losse plaat met afbeeldingen van het landhuis „'t Zuidereind" te Hilversum, architekt J. H. W. Leliman.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

II. SPORTSTADION.
Programma in No. 19, inlevering 13 Juli 1912.

INHOUD: Het Stadion te Stockholm. — Verkort verslag van de voordracht, gehouden voor de Utrechtsche Club. — De Kunstnijverheidsschool „Quellinus". — Asphaltpapier onder leibedekking. — Rectificatie. — Tentoonstelling van meubileeringen voor arbeiderswoningen in „Ons Huis" te Rotterdam, Juni 1912. — Bond van Nederl. Architecten. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor buitenleden ƒ 10.—, voor kunstlievende leden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewone leden zijn voorgesteld de heeren W. G. van der Waay en G. E. de Groot, beide bouwkundigen te Amsterdam, door de heeren W. van Vliet en A. A. Hes.

Overeenkomstig de betreffende statutenbepaling zijn dezen heeren door het Bestuur voorloopig de rechten, aan het gewoon-lidmaatschap verbonden, toegekend en volgt nader de ballotage. JAN DE MEIJER, *te Secr.*

* * *

Aan Hunne Excellenties, de Ministers van Binnenlandsche Zaken, Buitenlandsche Zaken, Justitie, Waterstaat, Landbouw, Handel en Nijverheid, Oorlog, Marine, Financiën, Koloniën.

Excellentie,

Geven met verschuldigden eerbied te kennen,

de MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST te Amsterdam,

het GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" te Amsterdam.

de VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" te Rotterdam.

en de BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN te Amsterdam,

dat zij, in verband met de belangrijke bouwwerken, welke door Uw Departement worden voorbereid, de vrijheid nemen het volgende onder Uwe aandacht te brengen:

Algemeen wordt de wenschelijkheid gevoeld, dat er bij het tot stand komen van de groote, monumentale gebouwen naar gestreefd moet worden, dat deze aan de mogelijk hoogste architectonische eischen zullen voldoen.

Deze bouwwerken toch zijn de ware monumenten van onzen tijd, bestemd om weer te geven den stand en de ontwikkeling der hedendaagsche bouwkunst als beeld van onze cultuur; en meestal gelegen op voorname punten in stad of land, zijn zij van overwegende beteekenis voor de schoonheid van het stadsbeeld waarvan zij deel uitmaken.

Is het dus een eisch voor particulieren, dat zij bij hunne plannen voor zoodanigen bouw zich hiervan rekenschap geven en daarnaar regelen de keuze van den bouwmeester die deze bouwwerken zal ontwerpen en de uitvoering ervan zal leiden, des te zwaarder rust deze verplichting op de overheid, die in dezen werkelijk eene roeping te vervullen heeft en geen middelen ongebruikt mag laten zich op de best mogelijke wijze van dezen plicht te kwijten.

Het is daarom aan bedenking onderhevig, het groot aantal monumentale bouwwerken dat door de Regeering van stad en land wordt gesticht, altijd te doen ontwerpen door eenige weinige ambtenaren. Daarnaast is het ongewenscht, en in hooge mate belemmerend voor eene gezonde en alzijdige ontwikkeling van de Nederlandsche bouwkunst, dat voor hare meest monumentale uitingen voortdurend en stelselmatig ongebruikt worden gelaten de vele *niet* ambtelijke architectonische krachten in den lande, wier werken en streven getuigen dat onder hen gevonden worden, de dragers der beginselen, die eene juiste en harmonische ontwikkeling der moderne bouwkunst kunnen waarborgen.

Aanleiding tot het bovenstaande vinden ondergeteekenden in de plannen voor den bouw van eenige hoogstbelangrijke bouwwerken, uitgaande van de Regeering; waartoe in de eerste plaats genoemd moeten worden: het nieuwe Postkantoor te Rotterdam, het nieuwe Gebouw van de Tweede Kamer te 's-Gravenhage, de Ministeries van Waterstaat, Landbouw, Nijverheid en Handel, eventueele Paleisbouw te Amsterdam en te 's-Gravenhage, Kazernebouw te Rotterdam en het nieuwe Postkantoor van Utrecht.

Het zij ondergeteekenden vergund wegens den urgenten aard van het onderwerp meer speciaal bij de voorbereiding van den bouw van het nieuwe Postkantoor te Rotterdam stil te staan en ten dezen te wijzen op het door het Gemeentebestuur van Rotterdam gegeven voorbeeld ten aanzien van de stichting van het Raadhuis aldaar, waarvoor een prijsvraag werd uitgeschreven.

In verband daarmede meenen ondergeteekenden er op te mogen aandringen dat ook voor het te stichten Postkantoor de medewerking van den particulieren architect worde ingeroepen, 't zij op gelijke wijze als voor het raadhuis geschiedde, 't zij op andere wijze, b.v. door vrije opdracht of langs den vaak en met succes toegepasten weg eener openbare prijsvraag. Gewezen moge te dezen opzichte worden op de totstandkoming op die wijze, vooral in het buitenland, van vele belangrijke bouwwerken, als: het Rijksmuseum te Amsterdam, het plan voor de Dambebouwing te Amsterdam, de Schouwburg te Rotterdam, het Rijksdaggebouw te Berlijn, het Parlementsgebouw te Londen, het Gebouw van de County Council te Londen, het Raadhuis van Weenen, het Parlementsgebouw te Buda-Pest, de Kapitoolen der verschillende Amerikaansche Staten, de Grand-Opéra te Parijs, de nieuwe Opera te Berlijn, Schouwburgen te Frankfort, Stuttgart, Dordmunt, Kon. Academie van

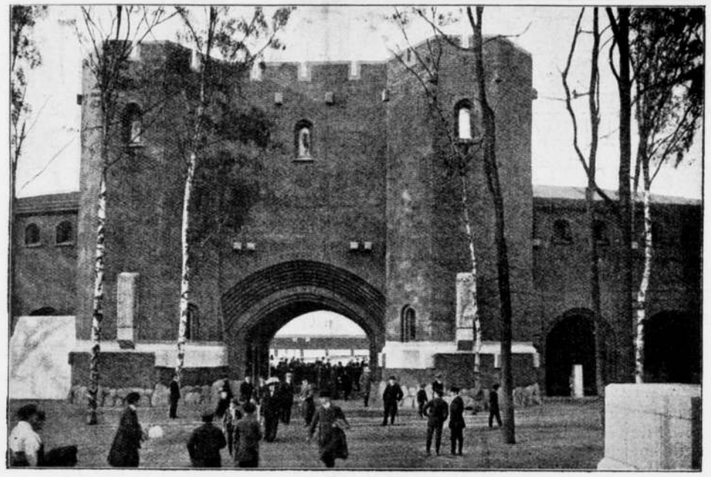

Hoofdtoegang tot het Stadion te Stockholm.

Beeldende Kunsten en Muziek te Berlijn, Stations te Leipzig, Basel, Frankfort en Karlsruhe, de kerk du Sacré Coeur te Parijs, enz. enz.
Redenen waarom ondergeteekenden, ten volle overtuigd van Uwe belangstelling te dezer zake en van Uwen wensch de ontwikkeling der moderne bouwkunst krachtig te willen bevorderen, U met den meesten aandrang in overweging geven om voor de stichting van monumentale bouwwerken, de medewerking ook van den particulieren architect in te roepen.

't Welk doende, enz.

Voor het Hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,
A. Salm G.Bzn., Voorzitter.
J. Gratama, Secretaris.
Voor het Genootschap „Architectura et Amicitia",
H. A. J. Baanders, Voorzitter.
Jan de Meijer, Secretaris.
Voor de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap",
Alb. Otten, Voorzitter.
J. Herman de Roos, Secretaris.
Voor den Bond van Nederlandsche Architecten,
K. P. C. de Bazel, Voorzitter.
C. N. van Goor, Secretaris.

Amsterdam,
Rotterdam, Juni 1912.

* * *

Amsterdam, 19 Juni 1912.

Aan den Redacteur van het „Bouwkundig Weekblad", Amsterdam.

Mijnheer de Redacteur,

In onze vergadsring van 17 dezer is ter sprake gekomen de in Uw nummer van 15 dezer opgenomen „Conclusie der Constitueerende Vereenigingen" en werd met algemeene stemmen besloten U te verzoeken, de volgende verklaring namens ons Comité in Uw Weekblad te willen opnemen, aan welke opdracht wij mits dezen voldoen.
Met groot leedwezen heeft ons Comité kennis genomen van dat gedeelte dier conclusie, dat een motie van afkeuring beteekent aan het adres der Heeren, die zoo welwillend waren, zich tegenover ons bereid te verklaren als Jury in zake de prijsvraag op te treden.
De drie leden-architecten immers hebben zich de grootste moeite gegeven om een concept-programma, door hen opgemaakt overeenkomstig de letter der wet van de Vereenigingen voor Prijsvragen, door ons Comitè te doen aannemen.
Na langdurige besprekingen en nadat wij eenige punten hadden toegegeven, bleek de Jury overtuigend, dat in ons Comité geen eenheid omtrent de kwestie „le prys" te verkrijgen was en slechts een meerderheid te erlangen was voor het programma, zooals het thans is vastgesteld. Daar dit, zoo niet met de *letter*, dan toch wel met den *geest* der wet in overeenstemming was, heeft de Jury daarin ten slotte berust, nadat dezerzijds uitdrukkelijk was geconstateerd, dat anders de geheele prijsvraag zou moeten vervallen en noodgedwongen een weg zou moeten worden ingeslagen, die niet gaat in de richting van de bevordering der *nationale* bouwkunst.
Ons Comité is van meening, dat de Juryleden in stede van smaad, hulde hadden verdiend voor den praktischen zin, die zij in deze aangelegenheid aan den dag hebben gelegd.

Hoogachtend,

Het Comité voor het Nederlandsche Sportpark,
(was get.) C. J. K. van Aalst, *Voorzitter.*
„ W. A. Holdert, *Secretaris.*

* * *

Aan het Comité voor het Nederlandsche Sportpark te Amsterdam.

WelEdelgeb. Heeren.

De P.P.C. heeft de eer U in antwoord op Uw schrijven van 19 Juni j.l. aan den Redacteur van het Bouwkundig Weekblad het volgende op te merken:
Het is *niet* juist dat het programma voor de Stadion prijsvraag in overeenstemming is met *den Geest* der Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen.
In ons schrijven aan U dd. 9 Mei, aan de jury dd. 10 Mei en in ons rapport aan de Constitueerende Vereenigingen dd. 7 Mei, hebben wij aangegeven op welke punten het programma in strijd was met dien *geest* en zullen daarop dus niet terug komen.
De Besturen der Constitueerende Vereenigingen, die in dezen zeker ook door U tot oordeelen bevoegd geacht zullen worden bleken de meening der Permanente prijsvraag-commissie te deelen, en hebben de handelwijze der architect juryleden afgekeurd, omdat zij daarin een ernstig vergrijp zagen tegen de juiste vakvereenigingsbegrippen, die het eerbiedigen der vereenigingsreglementen en der organen die voor de naleving daarvan hebben te waken, als eerste eisch stellen.
Van *Uw* standpunt kan de jury mogelijk hulde gebracht worden voor haar practischen zin, doch daar dezerzijds een ander standpunt moet worden ingenomen is ook de waardeering van dien practischen zin eene andere en moest zij leiden tot het afkeurend votum der besturen van de Constitueerende Vereenigingen.

Namens de Permanente Prijsvraag Commissie:
C. N. van Goor, *Secretaris.*

Hoofdtoegang tot het Stadion tijdens de Olympische Spelen.

HET STADION TE STOCKHOLM.

Architect Torben Grut. (Vervolg van pag. 224.)

Zooals reeds vroeger gezegd is zijn bij alle rangen toiletkamers ingericht voor het publiek. Behalve deze vinden de deelnemers aan de spelen en wedstrijden voor zich nog een twaalftal toilet- en douchekamers gereed, voorzien van de noodige kleerenkasten, tafels, stoelen, banken en massagebanken. Al deze inrichtingen zijn centraal verwarmd; terwijl steeds over een ruime hoeveelheid water, zoowel warm als koud, kan worden beschikt.
Het middenterrein bestaat uit een zorgvuldig aangelegd grasveld, droog en vast. Een oppervlakte van 64 × 104 Meter is bestemd voor het voetbalveld; verder is plaats ingeruimd voor gymnastiektoestellen, trek-, springbanen, enz. De loopbaan daaromheen is een evenzeer met zorg aangelegde en verharde weg, eenerzijds, d. i. bij den oploop, ter breedte van 10.50 Meter, anderzijds ter breedte van 7.50 Meter.

Over de architectuur van het bouwwerk, ook wat het constructief gedeelte aangaat, wijdt de architect in den breede uit. Het is overbodig het heele relaas hier te laten volgen; slechts met enkele gezegden meenen wij van des kunstenaars bedoeling voldoende te doen blijken.
De samenstelling, zoo zegt hij, is van Middeleeuwsche hechtheid, doch alles uit modern materiaal. Waar dit goede diensten kon bewijzen en uit oeconomisch oogpunt aanbeveling verdiende werd gewapend beton toegepast; overigens werd gebruik gemaakt, als reeds eerder gezegd, van de materieelen aan het land eigen; dus van graniet en baksteen. Het graniet alleen op maat gehakt, verder zooals de natuur het den meester biedt; de baksteen van de bekende noordelijke kwaliteiten: groot, krachtig en van een prachtige roode kleur. De muren, aldus de architect, gelijken op die van oude vestingwerken, krachtig en stoer. Geheel in overeenstemming dus met het karakter van het gebouw.
De eenige versiering zal ter gelegenertijd bestaan uit beeldhouwwerken, waarvoor nu reeds het materiaal in den bouw is opgenomen en in ruime mate op de juiste plaatsen aangebracht. Tot nog toe heeft men zich, op een enkele uitzondering na, om financieele redenen moeten beperken tot het maken van schetsen voor sculpturale détails. De architect spreekt hierover als volgt: „De granietblokken in de gevels zijn van behoorlijke afwateringen voorzien en kunnen geduldig wachten op hunne bewerkers. De brute oppervlakken harmonieeren zeer goed met den omgevenden baksteen. Voor de blokken aan het zuiderportaal heeft de beeldhouwer Tore Strindberg, zeer mooie schetsen gemaakt. De uitvoering is echter tot later uitgesteld. Met de bedoeling ze eens aan de blokken van de zijportalen uit te voeren heeft Eldik het goede idee gehad de verschillende volkeren in hunne verschillende sportcostuums uit te beelden. Een andere serie van vijf stuks zijn gereserveerd voor Milles die ook eens zijn aandeel zal hebben in de sculpturale versiering van het Stadion. Een andere serie is bestemd om tot groteske scheppingen verwerkt te worden, naar ik hoop van Fagerberg, Strindberg of Neuid. Voor

De Oostelijke Toren; links de tijdelijke tribune; rechts het permanent amphiteater.

de twee reusachtige blokken bij den grooten noordelijken ingang heeft Gunnar Hallström prachtige ontwerpen gemaakt. Aan de zijden van het middenportaal zijn granietvelden voor reliefsculpturen aangebracht. In de arena zullen aan de hoeken van het voetbalveld vier granieten zuilen verrijzen (4.— M. hoog) die de vier windstreken zullen symboliseeren waarvoor Fagelberg gevraagd heeft ideën te mogen scheppen. In de zuiderarcaden staat in elke boog een granieten voetstuk voor figuren in brons van sportief karakter, waarop tijdelijk afgietsels van klassieke sculpturen zijn geplaatst. Het voornemen bestaat dat mettertijd hier zestig werken van Zweedsche beeldhouwers zullen worden bijeengebracht. Hier is dus een ruim arbeidsveld voor onze jonge kunstenaars, die het studie-materiaal kunnen vinden op de sportbanen van het Stadion. In het park bij de ingangen staan acht groote voetstukken, nu begroeid met rozen, bestemd om eens beeldhouwwerken van verschillend karakter te dragen. De vier plaatsen voor de ingangen heb ik bestemd voor vier bereden hoornblazers in brons; doch dit is slechts een voorloopige gedachte, die door den tijd gewijzigd zou kunnen worden. De gebouwen leveren alzoo groote en monumentale opgaven voor onze beeldhouwers. Het kan vreemd schijnen dat zooveel aan de toekomst is overgelaten; doch ik voorzie dat de gebouwen steeds de algemeene belangstelling zullen hebben. Goedkoope versierselen heb ik vermeden; alleen het allerbeste acht ik goed genoeg. Iedere versiering moet een volledig kunstwerk zijn. Men wachte liever tot later dan nu iets middelmatigs te nemen. Ik hoop dat de toekomstige beeldhouwers uitsluitend monumentale werken zullen kunnen maken.

Het ergste wat het Stadion zou kunnen overkomen zou zijn dat er plotseling over een massa geld kon beschikt worden voor de sclupturale versierselen".

Overigens deelt de architect de geschiedenis mee van het ontstaan van dit grootsche bouwwerk, waaruit duidelijk blijkt dat het daarbij ook al niet steeds voor den wind ging en met allerlei miseres te kampen viel. De bouwkosten bedroegen 1.100.000 Kronen. Op 1 Juni 1912 werd het Stadion ingewijd en thans worden er de Olympische spelen in gehouden. Na deze Olympiaden moet Stockholm's Stadion de vaste plaats blijven van de vrije sport van het noorden; maar het wordt ook de plaats voor de groote volksfeesten, concerten en betoogingen. Men wil het het centrum doen zijn van alle buitenshuisfeesten zooals Stockholm's Raadhuis dit is voor de binnenshuisfestijnen. 's Winters wordt de arena in een ijsbaan herschapen. Zoo zal het in elk jaargetijde het middelpunt vormen van alle uitspanning en het middel tot veelzijdige lichamelijke opvoeding der jeugd. R.

In het op pag. 223, 1ste kolom, gereproduceerde plan wordt de verdeeling der zitplaatsen tijdens de Olympische spelen aangegeven. Bij het plan in de 2e kolom op die pagina kan het volgende lijstje dienen:
20 = voorraadkamer, 21 = expeditie, 22 = vestibule, 23 = pers, 24—65 = douche-, kleedkamers en toiletten, 28 en 29 = Koningsfoyé en vestibule, 34 en 45 = voorraadkamers, 35, 44 en 60 = buffetten en keukens, 38 en 41 = turngereedschappen, 39, 40 en 58 = vestibules, 57 = koor.

TRAPPEN.

Naar aanleiding van de in ons blad verschenen artikelen van de hand der Heeren Jos. Th. J. Cuypers en C. N. van Goor over de rechte verhouding van op- en aantrede van trappen, zond de Heer Joh's. Voetberg, directeur van de Ambachtsschool te Sneek, ons het door hem geschreven werk „De trappenbouwer ".

Wij ontleenen hieraan het volgende:

Op- en aantrede, twee belangrijke zaken bij eene trap, waarvan de meer of minder gemakkelijke begaanbaarheid afhangt, worden nog al verschillend opgegeven.

TABEL I. — Oordeelvellingen over sommige trappen voor de opmeting gedaan.

Nummer van den trap.		Aantrede in cM.	Optrede in cM.	
2	Niet ongemakkelijk, doch te klein	19.2	18.8	
3	Door jonge, vlugge menschen gemakkelijk bevonden.	26.3	20.8	
4	Ongemakkelijk	26.5	20.9	
9	Te veel optrede, korendragers vinden die goed	27.7	20.2	Toegang korenbeurs en bovenzolder te Arnhem
10	Aantrede te klein.	27.5	18.4	
11	Te klein	27	17.5	
14	Gemakkelijk, doch mocht wel wat grooter	28.8	17.6	
15	Naar het oordeel van vrouwen de gemakkelijkst haar bekende trap in Amsterdam	31.2	18.5	
18	Gemakkelijk, doch beter wat grooter.	31.7	17.3	
20	Gemakkelijk	31	16.6	
21	„ doch klein	33	16.6	
38	. . . . .	38.1	8.89	Terras van de ruinen van het paleis van Darius en Xerxes te Persepolis 1)

1) Civ. Eng. en Arch. Magazine 1851 blz. 251.

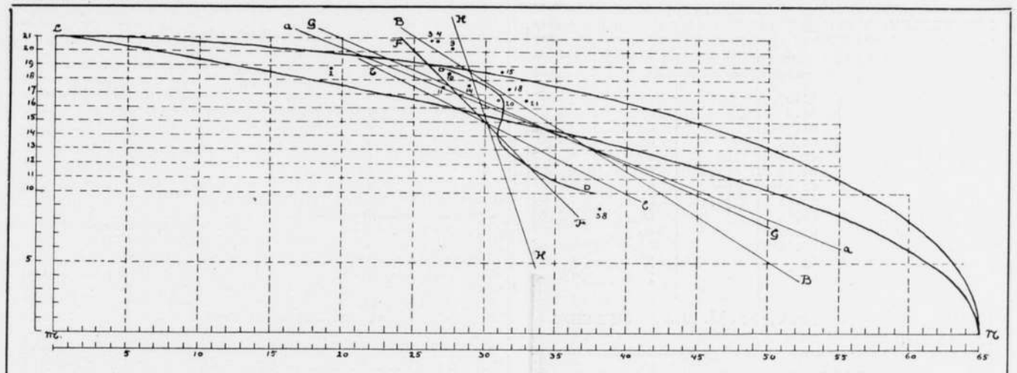

Eenige vergelijkingen en beschouwingen dien aangaande mogen ook hier niet ontbreken.

In tabel I vindt men eenige nummers opgegeven van eene serie trappen, waarvan op- en aantrede zijn opgenomen, nadat vooraf verschillende personen hunne meening hadden kenbaar gemaakt ten opzichte van de meer of minder gemakkelijke begaanbaarheid. Bedoelde serie trappen met opgaven komen voor in het trappenboek van Morre.

In tabel II is eene verzamelingstabel gegeven, eveneens uit het werk van Morre, waaraan door ons is toegevoegd het gemiddelde van de opgegeven verhoudingen.

TABEL II. — Verzamelingstabel der Verhoudingen tusschen Op- en Aantrede naar verschillende Formules.

	Aantrede in cM. volgens de formules.									
Optrede in c.M.	b=60 − 2 h K. Mollinger	b=46 − h Harres	b=450 : h Mothes	b=62·2 h Stuart van 's Gravenz.	b=62 : h Fr. Hitsdel	b= 4121, 640 / h² A. Warin.	b=√p(H-h) (1) Josef Sederl paleizen	b=√p(H-h) (1) Josef Sederl Woonhuizen	Gemiddeld zonder de laatste paleizen.	No.
8	44	37	56.2	47	49	59.5	54	49.5	49	1
8.5	43	36.5	52.9	46	48	58.9	53	48.5	47.7	2
9	42	36	50	45	47	58.2	51.5	47.5	46.5	3
9.5	41	35.5	47.3	44	46	57.5	50	46.5	45.4	4
10	40	35	45	43	45	56.7	49	45	44.2	5
10.5	39	34.5	42.8	42	44	55.9	47.5	44	43.1	6
11	38	34	40.9	41	43	55	46	43	42.1	7
11.5	37	33.5	39.1	40	42	54.1	45	42	41.1	8
12	36	33	37.5	39	41	53.1	43	40.5	40	9
12.5	35	32.5	35	38	40	52	41.5	39	38.8	10
13	34	32	34.6	37	39	51	40	38	38	11
13.5	33	31.5	33.3	36	38	49.8	38	36.5	37	12
14	32	31	33.1	35	37	48.5	36.5	35	35.8	13
14.5	31	30.5	31	34	36	47.2	35	34	34.8	14
15	30	30	30	33	35	45.7	32	32	33.7	15
15.5	29	29.5	29	32	34	44.2	30	30	32.5	16
16	28	29	28.1	31	33	42.6	28.4	29	31.2	17
16.5	27	28.5	27.2	30	32	40.8	26	27	30.3	18
17	26	28	26.4	29	31	39	23	25	29.2	19
17.5	25	27.5	25.7	28	30	36.9	20	23	28	20
18	24	27	25	27	29	34.7	17	20	26.7	21
18.5	23	26.5	24.3	26	28	32.2	12	16	25	22
19	22	26	23.7	25	27	29.5		15	24	23
19.5	21	25.5	23	24	26	26.4		11	22.4	24
20	20	25	22.5	23	25	22.8	(1)		23	25
20.5	20	24.5	21.9	22	24	18.4			21.6	26
21	19	24	21.4	21	23	12.3			19.6	27
							H = 1005 m.M. P = 710 m.M.	H = 210 m.M. P = 650 m.M.		

Volgens sommige schrijvers is het mogelijk met behulp van een vierde gedeelte van eene ellips of volgens eene parabool goede verhoudingen voor op- en aantrede te vinden, de afstand uit een willekeurig punt van de ellips of parabool tot aan de lijn MN is dan gelijk aan de optrede, de afstand uit het zelfde punt tot aan de lijn LM gelijk aan de aantrede.

In bijgaande figuur zijn de in tabel I voorkomende verhoudingen geteekend, het is daardoor gemakkelijk om deze te vergelijken met de ellips en parabool.

Uit eene vergelijking van de verhoudingen der trappen No. 14, 15, 18 en 20, alle met gemakkelijk of bijna goed aangeduid, blijkt duidelijk, dat deze maten in geen verband staan tot de ellips of parabool. In deze figuur vindt men op dezelfde wijze het gemiddelde van de verhoudingen van de verzamelingstabel van tabel II voorgesteld; hieruit blijkt dat deze punten bijna alle gelegen zijn in eene rechte lijn. Indien we nu aannemen, dat de opgegeven verhouding goed, of ten naastenbij goed zijn, dan zal het gemiddelde van de opgegeven cijfers ook vrij nauwkeurig eene goede verhouding aangeven, en derhalve niet eene ellips of parabool doch eene rechte lijn — in de fig. GG de lijn zijn met behulp waarvan men gemakkelijk eene goede verhouding van op- en aantrede kan bepalen.

Hiermede is evenwel o. i. de kwestie volstrekt nog niet opgelost, zooals wij verder wenschen aan te toonen.

Bestaat er nog al eenig verschil ten opzichte van de methode, die wordt gevolgd voor het bepalen van eene goede verhouding van op- en aantrede, eenstemmig is men van oordeel dat het noodzakelijk is, de op- en aantrede te regelen naar de schredelengte van de personen, die eene bepaalde trap hebben te beklimmen; hiermede in verband past men dan de volgende formule toe: $2\,h + b = s$, waarin h = optrede b = aantrede en s = schredelengte; of, optrede plus aantrede gelijk aan 45 cM., in de figuur geeft de lijn FF de laatstgenoemde verhouding aan, de lijn EE de verhouding $2 \times$ optrede plus eene aantrede gelijk 60 c.M. en de lijn DD, voorkomende in een der werken van Frans Sales Meijer, wordt daar aangegeven als te zijn geschikt voor het construeeren van goede verhoudingen.

Wanneer wij nu evenwel nagaan welke schredelengte wordt verkregen — zie tabel III — volgens de lijn GG, dan stuiten wij o. i. weer op eene tegenstrijdigheid, waardoor ons ook de lijn GG niet bevredigt.

Voor onderlinge vergelijking zijn in tabel III ook nog eenige andere lijnen met de daarbij behoorende verhoudingen gegeven.

TABEL III. — Optrede in cM. volgens

Aantrede in cM.	de lijn A A	de lijn B B	de lijn G G	de lijn H H	de Ellips	de Parabool
20	20		20.8		19.8	17.7
25	18	21	18.4		19.2	16.7
26	17.6	20.36	17.96		19	16.46
27	17.2	19.72	17.52		18.9	16.22
28	16.8	19.08	17.03	20.5	18.8	15.98
29	16.4	18.44	16.64	17.7	18.65	15.74
30	16	17.80	16.20	15	18.50	15.50
31	15.6	17.16	15.76	12.1	18.35	15.26
32	15.2	16.52	15.32		18.2	15.02
33	14.8	15.88	14.88		18	14.78
34	14.4	15.24	14.44		17.8	14.54
35	14	14.6	14		17.6	14.3
40	12	11.4	11.8		16.4	13

SCHREDELENGTE IN CM. VOLGENS DE FORMULE 2 h + b = s

A A	B B	G G	H H	Ellips	Parabool
60		61.6		59.6	55.4
61	67	61.8		63.4	58.4
61.2	66.72	61.92		64	58.92
61.4	66.44	62.04		64.8	59.44
61.6	66.76	62.06	69	65.6	59.96
61.8	65.88	62.28	64.4	66.30	60.48
62	65.60	62.40	60	67	61
62.2	65.32	62.52	55.2	67.70	61.52
62.4	65.04	62.64		68.4	62.04
62.6	64.76	62.76		69	62.56
62.8	64.48	62.88		69.6	63.08
63	64.2	63		70.2	63.6
64	62.8	63.6		72.8	66

TABEL IV. — AANTREDE IN CM. BIJ EEN OPTREDE VAN 18 CM.

17.4	Volgens de Parabool.
24	„ „ verhouding 2 h + b = 60.
25	„ „ lijn A A.
27	„ „ verhouding h + b = 45.
27	„ Professor Wileke voor mannen volgens de verhouding $2\frac{1}{2}$ h + b = s.
28	„ Officieren van het korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs door J. D. Pasteurs.
28.8	„ de lijn H H.
29	„ „ „ D D.
29.6	„ „ „ B B.
30	„ van Heusden.
32.5	„ de Ellips.

De schredelengte van bejaarde personen en vrouwen is kleiner dan van mannen in de kracht van hun leven; van zwakke personen en kinderen is de schredelengte geringer dan van jeugdige krachtige personen en van menschen van middelbaren leeftijd.
De verscheidenheid is groot, doch om onze bedoeling weer te geven zullen we slechts drie verschillende gevallen nemen.
1e. Een trap die wordt begaan door jonge, vlugge personen, hierbij kan men nu als passend aannemen eene optrede van 18.4 c.M. en eene aantrede van 25 c.M. volgens lijn *GG*, wij verkrijgen dan eene schredelengte van 61.8 c.M. (zie tabel III).
2e. Bij eene trap, die wordt begaan door lieden van gevorderden leeftijd of voor vrouwen, nemen we nu voor optrede 16.2 c.M., dan is de aantrede 30 c.M. en de schredelengte 62.4 c.M.
3e. Bij eene trap waarvan alleen menschen op leeftijd of zwakke personen gebruik maken moet nu voor optrede weer iets minder worden genomen, bijv. 14.0 c.M. en voor aantrede 35 c.M. de schredelengte is hierbij 63 c.M.
Wij verkrijgen dus juist het tegenovergestelde van hetgeen wij moeten hebben, hoe geringer de optrede, hoe grooter hier de schredelengte is, bij de 1e trap is de schredelengte 61.8 c.M. en bij de 3e 63 c.M.
Wat hier van de verhoudingen, door lijn *GG* aangegeven, is aangetoond, is eveneens het geval met de verhoudingen, die men verkrijgt met behulp van de lijn *AA*, de ellips en parabool, zie hiervoor tabel III.
Deze lijnen kunnen derhalve, o. i. niet een goede verhouding aangeven, men zal hierdoor bij eene geringe optrede de zoogenaamde loome trappen verkrijgen, die vermoeiend zijn in het begaan, omdat de aantrede te groot is.
Wenscht men evenwel toch met behulp van rechte lijnen de verhoudingen te bepalen, en wel zoo, dat bij vermindering der optrede ook de schredelengte vermindert, dan is zulks ook heel goed mogelijk, zooals wordt verduidelijkt door de lijnen *BB* en *HH*.
Bij lijn *BB* is de vermindering der schredelengte gering; bij *HH* daarentegen belangrijk grooter. Voor onderlinge vergelijking zijn ook in tabel 4 nog eenige verhoudingen gegeven.
Uit het voorgaande blijkt zeker voldoende, dat het niet gemakkelijk is de juiste verhoudingen te bepalen voor alle denkbare gevallen. Volgens onze meening zijn het niet bepaalde formules of lijnen, waarmee men voor alle mogelijke soorten van trappen kan klaar komen, doch aan de hand van eenige bijna algemeen gevolgde verhoudingen, en verder door bestudeering van het bepaalde doel, waarvoor eene trap dienst moet doen, zal men moeten komen tot de vereischte afmetingen.
Voor de maten zou men dan als norm kunnen nemen, voor eene trap in een gewoon burgerwoonhuis, 18 c.M. optrede, bij eene aantrede van 25 c.M., schredelengte derhalve: 61 c.M.
Voor de verschillende soorten gebouwen, als: scholen, villa's, ziekenhuizen, museums enz. zal men nu verder tot goede afmetingen kunnen komen, wanneer men rekening houdt met de schredelengte en het volhoudingsvermogen der beklimmers.
Wanneer men over het volhoudingsvermogen nadenkt, komt men allicht tot de volgende redeneering: er zijn weinig personen, die eene trap, van bijv. 20 treden, zoodanig kunnen beklimmen, dat de voet boven aan de trap nog even gemakkelijk en vlug wordt opgelicht als dit bij de eerste optrede het geval is.
Wil men derhalve eene trap, die zoo gemakkelijk mogelijk is te beklimmen, dan houde men rekening met genoemde eigenschap, alzoo de optrede geleidelijk laten verminderen naar boven, de aantrede kan gelijk blijven.
Een trap door ons aldus geconstrueerd, en geplaatst in een burgerwoonhuis voldoet uitstekend.
De verhouding bij deze trap, zijn: beneden, optrede 18.5 c.M. aantrede 26 c.M., boven, optrede 16.5 c.M., aantrede 26 c.M.
Het maken van eene trap als bovengenoemd is moeilijker en werkzamer dan wanneer de optreden alle gelijk zijn, doch reeds te veel heeft men alleen oog voor vlug en goedkoop, zoodat het werkelijk hoog tijd wordt, dat men eens terug gaat naar de vraag, hoe behoort iets te zijn, om aan het doel te beantwoorden.

Of nu waarlijk deze laatstgenoemde trap met verminderende optrede aangenaam in 't gebruik zal zijn, schijnt ons nog wat twijfelachtig, daar bij 't afloopen een vermeerdering van optrede toch ook niet aan de moeiheid zal te gemoet komen. A. H.

INGEZONDEN.

Woerden, 6 Juli 1912.

Mijnheer de Redacteur,

Mag ik even eene bemerking maken op het artikel in „Architectura" d.d. 22 Juni j.l. over de baksteententoonstelling, onderteekend door J. de M. naar aanleiding van de volgende zinsneden: — „Uitgezonderd een *paar* soorten IJselsteen, is hier maar *één* soort: de Waalsteen". „'t Is zonde en jammer, dat onze fraaiste baksteen, de Utrechtsche en de Leidsche nog gezwegen, de vele andere soorten, hier niet zijn vertegenwoordigd".
Er komt op de tentoonstelling slechts één vak IJselsteen voor. Echter 8 vakken Rijnsteenen ook genaamd Utrechtsche drieling (oudtijds geheeten Leidsche steen) dus ruim 11 pCt. van alle inzendingen.
Verder een 20 tal vakken Brabantsche steenen. Ook zijn Limburgsche steenen aanwezig.
Hoewel het inderdaad jammer is, dat niet meerdere fabrikanten hun materiaal op deze tentoonstelling exposeerden, ondanks alle moeite door de commissie hiertoe aangewend, komt het mij voor, dat J. de M. de inzendingen eenigszins oppervlakkig beschouwd heeft.

Hoogachtend,
C. J. HENDRICKS.

Ondanks bovenstaande meening, kan ik mededeelen, dat de inzendingen mijn volle belangstelling — zeer tot mijn leering — hebben gehad, zoodat ik ook eenige malen de tentoonstelling bezocht. Doch steeds kreeg ik, en meerderen met mij, denzelfden indruk: eenzijdigheid, en eentonigheid in de soorten baksteen. — Ik laat de namen er buiten. — Dit ligt voor mij hoofdzakelijk in de kleur. Daarom schreef ik: De hoedanigheid van den steen hier is best, maar de mooiste baksteensoorten, „*wat kleur betreft*, zie je hier niet. Uitgezonderd een paar soorten IJselsteen (hiermede bedoel ik de gele), is hier alleen maar één soort: de Waalsteen". (Hiermede bedoel ik de steen, die ofschoon verschillende benamingen dragende, toch, wat hardheid en daardoor kleur aangaat, de Waalsteen trachtte te benaderen.
De Heer Hendricks nu, schrijft dat de Utrechtsche steen, door *zijn* steen, wel was vertegenwoordigd. Doch hierin haspelt de Heer H. een beetje met de namen. De eigenlijke Utrechtsche steen is de eigenaardige paarskleurige steen met de gele vlek. Deze fraaie soort was *niet* aanwezig. Sommigen rekenen tot de Utrechtsche steen ook de producten van enkele steenbakkerijen bezuiden Utrecht aan den Vaartschen Rijn.
De 8 vakken Rijnsteen — de juiste benaming, want de steenbakkerijen liggen aan den Rijn, de Heer H. schrijft zelf onder zijn naam Rijnsteenfabrikant — vertoonden de typische kleur van den Utrechtschen steen niet.
Het onderscheid tusschen de steenen met de oude benamingen „Rijnsteen" en „Utrechtsche steen", ligt in het verschillend formaat.
De echte Rijnsche steen, de dunne, heeft de lengte van een drieling. Daarom noemde men ze: „Rijnsche drielingen". De echte Utrechtsche steen, de Utrechtsche mop, ook dunne steen, (zooals wij die kennen aan onze oude patriciërhuizen) hebben daarentegen een lengte van een Waalsteen.
Dat oudtijds de Leidsche steen ook wel Rijnsche steen werd genoemd is begrijpelijk, 1e door haar vorm (die van een drieling), 2e door de ligging van de Leidsche steenbakkerijen aan den Rijn. 't Gaat hiermee, als met het paard en de koe. Beide zijn dieren, maar daarom is een paard en de koe nog niet van dezelfde soort. Zoo is alle Rijnsche steen nog geen Leidsche.
Met alle waardeering voor het product des Heeren H. is de kleur van zijn steen, nog niet die van de specifiek Leidsche.
Er schijnt door de steenbakkers getracht te worden, zooveel mogelijk den Waalsteen nabij te komen. Het sterkst was dit op de tentoonstelling het geval met de Brab. en Limburgsche.
Niemand zal toch durven beweren, dat buiten hun naam in de catalogus, de steensoorten die typische kenmerken vertoonden, waardoor zij zich duidelijk van elkaar onderscheiden.
Wat ik betreur is, dat de plaatselijke eigenaardigheden, die van sterken invloed op de kleur zijn, worden opgeheven; dat er te zeer een veralgemeening plaats heeft. En hier, wij moeten het ronduit uitspreken — ligt de schuld niet aan de steenbakkers, doch aan de architecten, die steeds gedreven hebben naar: „hardheid, hardheid, hardheid!"
Dit natuurlijk ten koste van de kleur.
De eigenaardigheid van de oude Leidsche steen — zooals die b.v. nog wordt gemaakt door de fabriek „Ouderzorg" te Leiderdorp — was haar prachtige, frische, opwekkende kleur rood, een oranjerood, dat wij zoo zeer bewonderen aan de oude bouwwerken der Hollandsche Renaissance (in oude stukken uit die dagen lezen wij altijd over Leidsche steen), die samenging met taaiheid, niet met ondoorbakkenheid.
En is nu voor de meeste gevallen, ik spreek over gevelwerk, die hoedanigheid niet best voor het doel?
Er wordt te veel gesproken over architectuur, en te weinig gedacht aan het karakter, oppervlakte en kleur van de steen, waar door eenvoudige bouwwerken, zonder verdere architectonische pretentie, nog tot werkelijk hoogstaande bouwkunstige uitingen worden gemaakt.

JAN DE MEIJER.

DE HOLLANDSCHE OPGRAVINGEN IN GRIEKENLAND ONDER LEIDING VAN PROF. DR. C. W. VOLLGRAFF.

(Van onzen specialen correspondent en mede-redacteur A. E. W. v. d. Pluym).

Na de ontgraving van den 100-voetigen tempel is men begonnen aan de reeds vroeger gevonden zuilenrij, welke thans geheel ontgraven is en ruim 106 M. lengte bij een breedte van ± 25 M. heeft. Vermoedelijk vormt zij de lange zijde (Noord) van een zuilenhal welke aan het oude marktplein lag. Zij bestaat uit een fundament van poros-blokken waarop het 0.75 M. breede stylobaat van hier veel voorkomende, blauwwitte kalksteen. Hierop stonden de zuilen van poros — gemiddeld 2 M. as op as — met een diameter van ± 0.61 M. (2 voet argos). Voor het grootste gedeelte zijn deze zuilen nog aanwezig echter veelal niet meer dan één, hoogstens twee zuilentrommels. De zuilen zijn dorisch, missen dus een basement en hebben 20 canneluren. Een enkel kapiteel hiervan is gevonden, eveneens van poros. Van verderen bovenbouw is nog weinig bekend op dit oogenblik.
Daar waar de zuilenrij aansluit bij den eerstgenoemden tempel, is zij sterk gerepareerd — over een lengte van ± 27 M. — met verschillende stukken steen, waarvan eenige inscripties hadden en zoodanig dus vroegere bestemmingen nader aanduiden.
Thans zijn eveneens voor 't grootste gedeelte verzameld de fragmenten welke in allerlei fundamenten der dwarsmuren uit Byzantynschen tijd in den tempel opgestapeld lagen. Hierdoor heeft men tal van architraven, Triglyphen, metopen, kroonlijststukken, zuilentrommels, kapiteelen en andere architectonische fragmenten gevonden van verschillende bouwwerken, te samen een 300 groote stukken, ongenoemd de kleine voorwerpen, waaronder terracotta's, stukken van beelden, bas-reliefs, enz. Hoewel aan verschillende bouwwerken behoorend, zijn toch enkele groepeeringen dezer fragmenten te maken en wel die van een poros — van een blauwe kalksteen — en van een marmer bouw.
De blokken van den poros-bouw hebben een bepleistering welke gekleurd was en waarvan tal van voorbeelden bewaard zijn gebleven.
Ook van het aanbrengen van bronzen versieringen, voornaamlijk op de metopen zijn sporen aanwezig.

Argos, 30 Juni 1912. W. V. D. P.

PROEF MET BRANDVRIJ RIETEN DAK.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst deelt ons het volgende mede:
In de laatste jaren zijn de gewone rieten of stroodaken langzamerhand verdrongen, omdat door het groote brandgevaar de assurantiemaatschappijen gebouwen met die materialen gedekt, hetzij niet, hetzij slechts tegen hooge premie willen verzekeren.
Het verdwijnen van deze daken komt, dat zal men moeten toegeven, zeer ten schade èn aan de schoonheid van het landschap èn aan het boerenbedrijf. In de plaats toch van de mooie, rustige gebouwen, die door hun kleur in harmonie zijn met de omgeving, verrijzen meer en meer huizen van stads-aanzien, welke het landschapsschoon ernstig storen. Doch ook voor het bedrijf hebben rieten en stroodaken veel voor. Zij zijn toch zeer isoleerend, 's zomers zijn ze koel, 's winters daarentegen warm, iets wat bij pannen daken nimmer in die mate te bereiken is.
Het behoud dezer daken is dus van het grootste belang, waarom dan ook het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst besloten heeft pogingen aan te wenden tot het nemen van een proef met een brandvrij rieten dak. *)
Op een terrein van de gemeente Arnhem, gelegen tusschen de van Lawick van Pabststraat en de G. A. van Nispenstraat zal een loods van plus minus 6 × 10 M. gebouwd worden; gedeeltelijk gedekt met pannen, gedeeltelijk met riet. De proef ten opzichte van de meer of mindere brandbaarheid zal eenige maanden later genomen worden. De bedoeling is, om voor zooveel mogelijk, de natuurlijke omstandigheden te bereiken, nl. doordat het gebouwtje ongeveer een half jaar aan weer en wind heeft blootgestaan zal het preparaat waarin het riet gedrenkt wordt, indien het niet goed is, zijn afgespoeld en dus zijne beschuttende werking niet meer kunnen uitoefenen wat bij de proef door de groote brandbaarheid zou blijken.

*) Zooals men weet, geschiedt zulks met medewerking, ook financieel van andere corporatiën, w. o. A. et A., wat blijkbaar in der haast schijnt vergeten te zijn beleefdheidshalve te vermelden. RED.

Maandag 8 Juli a.s. zal door den heer Viehbrok, rietdekker te Worpswede bij Bremen, een bekende op dit gebied, aangevangen worden met het dekken van het op vorengenoemd terrein opgestelde huisje. Hij is bereid om personen, die zijne methode willen leeren, hierin onderricht te geven voor een bedrag van 20 Mark.

HET NIEUWE KONINKLIJKE POST- EN TELEGRAAFKANTOOR TE UTRECHT.

Men zend ons de volgende stukjes, geknipt uit het Utr. dagblad:

De club van Utrechtsche leden van „Architectura et Amicitia" heeft indertijd een poging gewaagd tot behoud van den bestaanden gevel van 's Rijks Munt, Oude Gracht-zijde, mits gerestaureerd en mits opgenomen in het nieuwe plan. De beweegredenen in het adres, dat gericht was aan Z.Exc. den Min. v. Binnenl. Zaken waren hoewel sober, toch afdoende gemotiveerd en ieder onbevooroordeeld lezer moest toegeven dat er met goeden wil veel te bereiken was. Juist wat de leden van A. et A. wenschten.

Daarop komt de heer Th. Verlaan, bouwkundig Rijksopzichter met 'n onverschillig gezicht in het nummer van 15 Juni vertellen, dat die bouwplannen eigenlijk snertplannen zijn en geeft naar buiten alle blijken de strekking van het adres niet eens begrepen, laat staan goed gelezen te hebben.

De club van A. et A. wilde n.l. – het was duidelijk genoeg in het adres aangegeven — de mooie oude Munt hoofdgevel, die men nu maar eens van de overzijde van de Oude Gracht moet gaan zien, in zijne groote lijnen opnemen, zonder voorloopig op details in te gaan. Onwillens heeft de heer Verlaan het adres gesteund met reproductie van 2 teekeningen, links (A) de oude gevel, rechts (B) de tegenwoordige toestand aangevende. Wanneer men nu deze duidelijke reproducties goed beziet, moet men den Utrechtschen leden van A. et A. eigenlijk dankbaar zijn ons op 'n dergelijk stuk bouwkunst — hier in den echten zin van het woord — te wijzen, vooral waar zij streven naar het behoud middels opname, in de nieuwe plannen.

De heer Verlaan zei het evenwel zoo goed en zoo krachtig, dat de heer M. K. in uw nummer van 22 Juni l.l. hetzelfde nog eens moest vertellen en den bouwkundigen Rijksopzichter 'n pluim op den hoed zet wegens zijn blijk van „gezonden practischen zin" en overigens „vindt dat er aan zijn betoog geen woord toegevoegd behoort te worden." Dies schrijft de heer M. K. er geen woord, maar goedgeteld 64 regels bij om den heer Verlaan bij te staan „tegen het onzaligdrijven en het aanbidden van leelijke vervallen dingen" door de leden van A. et A. De heeren Verlaan en M. K. aanbidden dus den stijl van de Rijksbouwmeesters, in den laatsten tijd aangeduid met „Waterstaats"-stijl. Maar als we nu eens de gebouwen van den Centralen Gezondheidsraad, de Universiteits-Bibliotheek, de Rijksklinieken, de Psychiatrische klinieken, de Nieuwe Munt eens naast elkaar gaan zetten, wat een ilustre rij van schoonheidsprotesten krijgen we dan! Of is soms ons nieuwe Gerechtsgebouw in de Hamburgerstraat een „stuk werk, sprekend van „jonge", „opbloeiende" „kracht"? Het zijn immers allemaal argumenten voor het betoog hoe er niet gebouwd moet worden.

De ervaring leert dus overvloedig, dat er van al die nieuw-bouw-plannen niets te wachten valt. Is het dus de club van A. et A. kwalijk te nemen waar zij vragen om behoud en gebruik van iets wat goed en mooi is, en vooral wat praktisch gewichtiger is en minder geld zal kosten — om toepassing en behoud van iets wat bestaat?

Een middelweg? Het gaat immers toch maar over den achterkant, nietwaar?.....

Welnu, de heer Rijksbouwmeester ontwerpe 'n „frisch" nieuw Koninklijk Postkantoor met 'n voorkant zoo mooi als hij wil, en gebruike dan aan den achterkant — „het is immers toch maar een achterkant" — den goeden, ouden, mooien bestaanden gevel (plan A. et A.) en beide partijen hebben hun zin. Maar met absolute zekerheid is dan te voorspellen, dat we ons schamen zullen over den vóórkant, en ons verheugen zullen in en trotsch zijn op den achterkant. Caveant consules.

Met bizonderen dank voor de verleende plaatsruimte mijnheer de Hoofdredacteur. Hoogachtend,

Een belangstellende.

* * *

Gaarne zag de Club van Utrechtsche leden voor het Genootschap „Architectura et Amicitia" het volgende in uw blad opgenomen:

Gelezen hebbende de gedachtewisselingen in de verschillende bladen over het Nieuwe Postkantoor in verband met den gevel van het Oude Muntgebouw, geeft de club, hiervoor genoemd, hiermede te kennen, dat het niet hare bedoeling is oude vervallen gebouwen te bewaren, doch waar zulks mogelijk is en zooals dit in verband met het Postkantoor zoo goed gaat, te meer nu aan de Oude Gracht-zijde de achtergevel van het Postkantoor komt, oude monumenten te restaureeren en in de werkelijke gedaante terug te brengen of in moderne architectuur op te lossen, zooals dit ook in 't buitenland met oude gebouwen gebeurd o. a. dat moderne torens gebouwd en in harmonie gebracht worden met oude kathedralen en zooals weleer, o. a. ten tijde der Renaissance, men eigen stijlmotieven wist toe te passen in overgebleven monumenten.

Vooral sprekend en waardevol is o. a. de monumentale indeeling van den Ouden Muntgevel gebleven en zoude reeds dit voldoende zijn te bewaren, terwijl eene verandering van den ingang en de kozijnen in de oude vormen teruggebracht, toegejuicht zoude worden.

Met Hoogachting,

Het Bestuur v. d. Club v. Utr. leden v. h. Gen. A. et A.

EEN TWEEDE BEELD VOOR HET STED. MUSEUM.

Naar wij vernemen zal, indien de gemeente Amsterdam een haar gedaan aanbod aanvaardt, Hendrick de Keyser in den gevel van het Stedelijk Museum niet lang alleen staan. Aan de gemeente toch is door het bestuur der Rijks-Academie van beeldende kunsten aangeboden aan den Prix-de Rome-winnaar Ingen Housz op te dragen het maken van een beeld, dat in een der nissen van het museum zou worden geplaatst. Op deze wijze zou de heer Ingen Housz in zijn vierde subsidie-jaar, in plaats van opnieuw in het buitenland te gaan studeeren, een opdracht van belang te vervullen krijgen, en de stad zou een beeld ontvangen, dat zij vermoedelijk tegen geld vooreerst niet zou koopen.

Op deze wijze wordt weer een Prix de Rome-winnaar, evenals verleden jaar Bottema, die toen een paar paneelen schilderde voor de Koninklijke Bibliotheek de gelegenheid gegeven in zijn vak werk te doen ten algemeenen nutte.

Over de figuur, die gekozen zou worden, wordt overlegd, in de eerste plaats met den architect van het gebouw, den heer Weissman. Er is sprake van den Amsterdamschen schilder Jacob Cornelisz van Oostsaan (vóór 1470—vóór 1533). AL. H. B.

VAN ALLERLEI AARD.

DE GROOTE CLUB.

Naar wij vernemen is het ontwerp voor de Groote Club thans zoodanig gewijzigd, dat de Raadhuis-Dam-commissie zich er mee heeft kunnen vereenigen en niets den bouw dus meer in den weg staat. Niet werd, zooals men aanvankelijk verwachtte, een geheel nieuw ontwerp ingediend, doch de bestaande plannen werden volgens de aanwijzingen der bovenbedoelde commissie veranderd. Zoodra de slooping afgeloopen is zal met den bouw worden begonnen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET VOOR DE IN 1913 TE GOUDA TE HOUDEN TENTOONSTELLING.

Bij de prijsvraag voor een reclamebiljet voor de in 1913 te Gouda te houden tentoonstelling zijn 26 ontwerpen ingezonden.

De jury kende den 1en prijs toe aan het ontwerp van den heer C. Rol, leeraar aan de Quellinusschool te Amsterdam. De tweede prijs werd verdeeld tusschen de heeren J. M. Homburg, decorateur te Rotterdam en E. Möllenkamp, teekenaar te Amsterdam.

De derde prijs zal door het publiek worden toegekend, waarvoor een tentoonstelling van de ingezonden ontwerpen zal worden gehouden.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Adressen. — Het Stadion te Stockholm (Vervolg). — Trappen. — Ingezonden. — De Hollandsche opgravingen in Griekenland onder leiding van Prof. Dr. C. W. Vollgraff. — Proef met brandvrij rieten dak. — Het nieuwe Koninklijk Post- en Telegraafkantoor te Utrecht. — Een tweede beeld voor het Stedelijk Museum. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Wij ontvingen van den Heer W. F. C. SCHAAP te Arnhem het volgend schrijven:

Arnhem, den 11 Juli 1912.

WelEd. Heer!

Hierbij heb ik de eer U te berichten, dat heden den 11 Juli 1912 een aanvang is gemaakt met het aanbrengen van het brandvrij rieten dak op het gebouwtje, gelegen op een terrein tusschen de van Lawick van Pabststraat en de G. A. van Nispenstraat alhier. Hoogachtend,

W. F. C. SCHAAP,
JAN DE MEIJER, *te Secr.*

* * *

„KONGRESS FÜR STÄDTEWESEN" TE DÜSSELDORF, 23—26 SEPTEMBER 1912.

De aandacht wordt gevestigd op bovengenoemd Kongres en op de eveneens te Düsseldorf te houden „Steden Tentoonstelling".

De Tentoonstelling bevat 5 Afdeelingen:

1. Städtebau,
2. Einrichtungen für die Gesundheit,
3. „ „ „ Krankenfürsorge,
4. Hochbauten (insbesondere Schulen, Rathäuser, Museen),
5. Industrie.

Op het daaraan verbonden Kongres zullen voordrachten gehouden worden betreffende de Groepen:

I. Städtebau.
II. Städtische Betriebe.
III. Pflege der Wissenschaft, Kunst und Wohlfahrt in den Städten.

Verder zullen belangrijke stedelijke en industrieele inrichtingen bezocht worden.

De deelname aan het Kongres bedraagt 12 Mark voor één groep, voor elke groep meer 6 Mark.

Nadere inlichtingen worden verstrekt aan het Bureau van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

GRAANSILO TE ROTTERDAM.

Sedert enkele jaren heeft Rotterdam zich ontwikkeld tot een zeer belangrijke graan importhaven, want uit het buitenland wordt daar meer dan 3 millioen ton granen per jaar ingevoerd, wat per werkdag ongeveer 10000 ton of eenige scheepsladingen beduidt. Daar 't veel in den graanhandel voorkomt dat de grootha delaars nog geen koopers hebben gevonden voor verschillende aangevoerde partijen, of wel dat men het graan niet op de markt brengt alvorens de prijzen gesteg en zijn. Zoo moet het graan tijdelijk geborgen worden, in pakhuizen en in lichters (kleine rivierschepen), het overladen en wegen geschiedde vroeger door middel van meetbakken die telkens gewogen werden, doch deze wijze van werken is bijna geheel verdwenen en verdrongen door de drijvende graanelevators, ondanks den strijd der havenarbeiders die ook hier voor de machine hebben moeten wijken.

De oude graanpakhuizen hebben gewoonlijk een groot aantal zolders, waar het graan in groote vakken door houten schotten gescheiden bewaard werd, de schotten werden geplaatst tusschen vierkante houten stijlen met sponningen aan 3 of 4 zijden, in het midden der vloeren bleef gewoonlijk een looppad vrij, het volstorten der vakken geschiedde door zakkendragers, die zich van kleine ladders bedienden; om het ontkiemen van het graan tegen te gaan, moest het graan steeds verwerkt worden, door b.v. van 't eene vak naar het volgende te scheppen, ook gebruikte men hierbij trechters in de vloeren om het graan telkens naar een lager liggende zolder te verwerken.

De tegenwoordige silo's hebben nu een meer of minder volmaakte inrichting om het graan mechanisch te verwerken, de ruimte die vroeger verloren ging doordat op iedere zoldervloer (verdieping) in het graanvak een vrije ruimte voor 't instorten onder het plafond moesten blijven, heeft men nu gewonnen door de graanvakken tot kokers (cellen) te bouwen, waar het graan op de bovenste verdieping ingestort en op den beganen grond gelost wordt. In verband met de hooge zijdelingsche druk op de wanden en de zware belasting op de bodems der cellen is het gewapend beton het economische bouwmateriaal voor het inwendige der graansilo's.

Indien wij de pakhuizen te Rotterdam naar hunne aesthetische waarde willen beoordeelen, dan lijkt ons een boottocht hiervoor 't meest aangewezen en zulks is niet moeilijk indien wij op de gewone werkdagen in de maanden Juni, Juli en Augustus ons aan het Maasstation inschepen op een stoomboot der firma Fop Smit, die deze riviertochten organiseert. Wij bezoeken dan ook de Maashaven, die bijna geheel ombouwd is met loodsen en pakhuizen, de eerste meestal van ijzer en de laatste van baksteen opgetrokken, aan de Zuidzijde van dezen haven wordt onze aandacht getrokken door het graanpakhuis der N.V. Graansilo Maatschappij, boven de zeeschepen

Graansilo te Rotterdam. Maashaven Z. Z. Architect J. P. Stok Wzn.

uitstekend, krijgen wij direct den indruk van de grootsche afmetingen van dit utiliteitsgebouw, hoe gunstig werkt juist hier het eenvoudige silhouet, de naar ons toe gerichte Westzijde heeft een typische schaduwwerking, die ons een oogenblik herinnert aan de Kutabtoren te Delhi, wij zijn onderwijl genaderd om te zien dat het gewapend beton voor het geheel is toegepast en de vormgeving beheerschte. De verdiepingen en cellen zijn door een vakverdeeling in de gevels aangeduid, bij de cellen door groote gewapend betonplaten en bij de open zolders aan de Oostzijde en bovenste verdieping zijn de wandvakken gedicht door holle betonblokken ter hoogte van ± 25 cM. waardoor 't geheel niet monotoon is geworden.

Op de hierbij gevoegde plattegrond fig. 3, waarbij het gebouw boven de trechters der cellen is doorgesneden, blijkt duidelijk de indeeling en de logische gedachte buiten-architectuur, de lengte en breedte afmetingen bedragen 59.13×32.88 M. de afmetingen der cellen zijn verschillend genomen om partijen graan van diverse omvang te kunnen opslaan. Voor de groote cellen is de achthoekige grondvorm gekozen als overgang tot de statisch meer juiste ronde vorm, de 30 achthoekige cellen hebben ieder ruimte voor 300 ton, daar tusschen liggen 20 vierkante cellen ieder voor 50 ton en nog 5 driehoekige cellen ook ieder voor 50 ton; de hoogte der cellen bedraagt 22.— M.

Om ongewenschte zettingen te voorkomen, is de Westelijke helft gescheiden van het overige deel van het gebouw. Op den beganen grond zie figuur 4, bevinden zich onder de vierkante cellen, zware achthoekige beton pijlers berekent om het gewicht van 600000 K.G. te dragen. De uitlaat kokers voor de vierkante cellen zijn naast deze pijlers aangebracht.

In de Oostelijke helft bevinden zich 60 rechthoekige cellen, ieder voor 100 ton en 12 kleinere ieder voor 50 ton, verder bevinden zich in dat gedeelte een trappenhuis, personenlift en gelegenheid voor sorteeren en reinigen van het graan, bovendien vlakke opslagruimte over 7 verdiepingen, totaal biedt het silo-gebouw een berging voor 20000 ton.

Voor in- en uitlading zijn in den haven gebouwd twee scheepselevators, grondvlak 8×4.5 M. ieder, terwijl aan de lange gevels overlading in spoorwagens mooglijk is. De elevators dienen tevens om het graan in het silogebouw te verplaatsen en bij opneming of aflevering te wegen.

In de Oostelijke elevator kan het graan uit de schepen opgemalen, mechanisch in zakken gebracht worden op een hoogte van ± 5 M. boven de spoorrails, de zakken glijden dan over een „sul" in de spoorwagens. Verder kan men van uit de elevator de zakken in andere schepen doen glijden, de capaciteit der elevator bedraagt 70 ton per uur.

De Westelijke elevator met een uurcapaciteit van 100 ton, dient meer speciaal voor opneming in het silogebouw en voor aflevering daaruit.

Door een telescoopbuis wordt het graan weder uit de schepen in de elevator gevoerd en gestort op een transportband die zich in de verbindingsbrug naar de silo beweegt, hier vangt een andere transportband het graan op en voert 't naar één der beide hoofdelevators, voor berging van het drijfwerk zijn twee verhoogde gedeelten, (ruim 30 M. boven de straat), op het dak zichtbaar. Op de zolderverdieping bevinden zich wederom twee transportbanden, die door middel van een vernuftig mechanisme zoodanig te stellen zijn dat het graan door buizen in één der cellen gestort wordt, ieder dezer transportbanden bedient drie rijen der achthoekige cellen en tusschen cellen.

Voor 't verwerken van het graan bevinden zich onder den beganen grondvloer in kanalen nog twee transport banden waardoor het graan van den Westzijde naar de Oostelijke hellt gevoerd kan worden om b.v. door den scheepselevator verder over geladen worden, na eerst gewogen te zijn.

In verbinding met de ondergrondsche transportbanden kunnen verder inrichtingen voor 't in zakken vullen aangesloten worden.

Als een interessante foto tijdens den bouw kan gelden fig. 2 waarop de constructie der trechters te zien is, de wanden der cellen waren slechts 21 c.M. dik, terwijl de baksteenen wanden van het silogebouw te Amsterdam aan het IJ een wanddikte van 0.88 M. hebben, zonder nog te denken aan de trekankers, schotelplaten enz., die bij de baksteenenconstructie ook onmisbaar waren, en men zal moeten erkennen dat het gewapend beton het constructiemateriaal bij uitnemendheid is voor den bouw der silo's.

De firma F. J. Stulemeyer & Co. te Breda heeft het geheele gebouw in één jaar opgetrokken, voor het storten van den bovenbouw van silo's en pakhuis was slechts 6 maanden noodig.

Voor het transport der materialen was een dubbele lift aan één der smalle zijden van het gebouw opgericht, vandaar werd de beton in kipkarren over een draagbaar spoor naar de stortplaatsen op het werk gereden.

Gemiddeld werd 100-150 M³. beton per dag verwerkt.

Een indruk van het omvangrijke centerwerk krijgen wij op fig. 5. Zoowel voor de acht- als rechthoekige cellen had men modellen geconstrueerd, die werden opgehangen aan een zware houten ring, dezen houten draagring was door schoren en liggers aan een makelaar bevestigd, die wederom geleid werd in een houten koker door battings gevormd. De zijschotten ter hoogte van ± 1.80 M. werden door ijzeren platen aan den houten draagring opgehangen, bij de achthoekige modellen, vormen de hoekschotten één geheel en kwam in het midden van iedere achthoekzijde een houten plank als wig om de schotten op hun juiste plaats te houden, na het verharden der beton werden deze wiggen opgetrokken waardoor ook de schotten vrij kwamen en het geheele model opgeheschen kon worden. In de afbeelding zijn op het eerste plan de rechthoekige modellen met de hoekwigplanken zichtbaar, het tweede plan de achthoekige modellen, waarvan een tweetal in takels

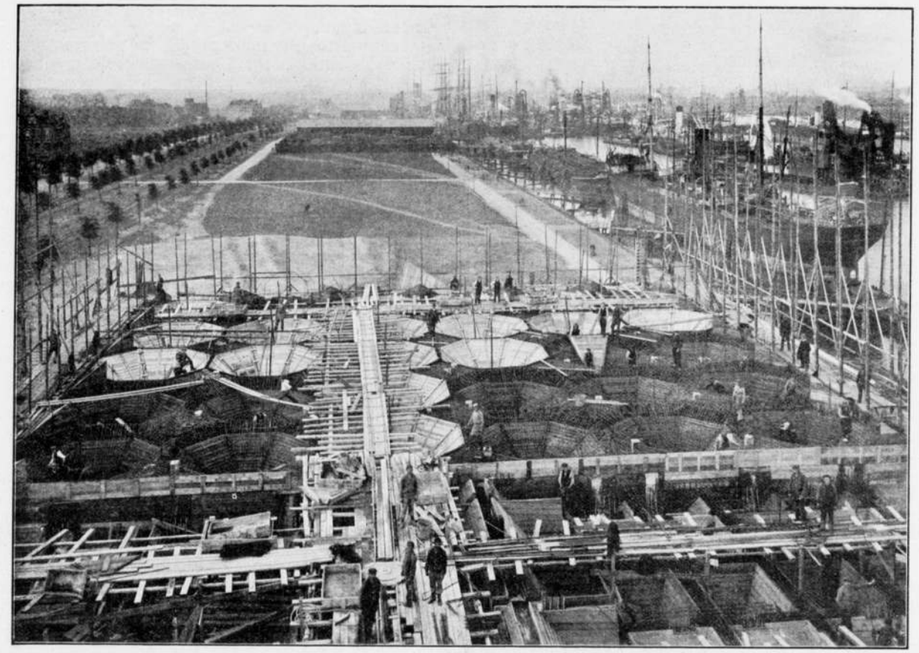

Fig. 2. Graansilo te Rotterdam. De bewapening en de modellen der trechtervormige bodems van de silo-cellen.

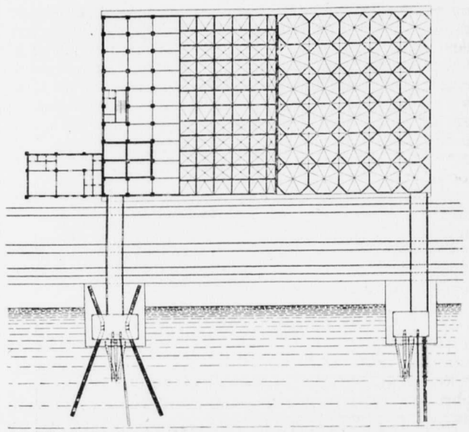

Fig. 3. Graansilo te Rotterdam. Plattegrond.

hangt. De modellen waren aan de bovenzijde met een vloer voorzien om het draagbaar spoor gemakkelijk te kunnen leggen en verplaatsen. Het gewicht der achthoekige houten modellen met de ijzerversterkingen bedroeg ± 3000 K.G.

Alvorens dit opstel te eindigen brengen wij een woord van dank aan den architect J. P. Stok Wzn. en aan den firma F. J. Stulemeyer voor de inlichtingen en gegevens, die zij ons bereidwillig afstonden. J. R.

Wegens plaatsgebrek moeten de afb. 4 en 5 tot het volgend No. blijven liggen. RED.

DR. CUYPERS EN ZIJN RIJKSMUSEUM.

Hoe de bouwmeester van het Rijksmuseum zelf over een verder verknoeien — door weer nieuwen aanbouw — van zijn schepping denkt, blijke uit de navolgende feuilleton-passage, voorkomende in de „N. Rott. Ct.":

„Maar, met dit al wreekt zich nu de kleingeestigheid van de commissies bij de sichting van het Rijks Museum. Ik had niet af willen bouwen; ik had het middenstuk willen maken met de noodige ruimte voor nieuwe vleugels, volgend de lijn van het hek: den vijfhoek. Doch de heeren vonden: 't was nu al te groot! En bovendien wilden zij niet dat men zou denken: er is geen geld geweest om het werk af te maken. — Alleen Victor de Stuers was op mijn hand; hij voorzag wat er sedert is moeten gebeuren: telkens stukken erbij lappen. Maar om er nu voor de collectie Drucker wéér 'n brok aan te zetten, daar ben ik vierkant tegen. Ik heb dan ook aan den Amsterdamschen Raad geschreven, dat het uiterste is bereikt; dat anders de geheele achtergevel bedekt wordt, dien men nu ten minste op 'n tachtig meter afstand nog kan overzien. En daarbij heb ik voorgesteld, om op een stuk grond achter het Rijks Museum een nieuw museum te bouwen, naast dat voor het reddingswezen, om het voor de verzameling van den heer Drukker en andere moderne schilderijen te bestemmen. En ik hoop, dat het gemeentebestuur wel in dezen geest zal willen beslissen...."

* * *

Na kennisneming van bovenstaande werden wij door het navolgend krantenberichtje niet weinig verrast. Er blijkt daaruit, dat het niet meer gaat over de vraag *hoe* de schilderijen zullen worden geexposeerd, doch *waar* ze zullen worden geexposeerd. Een averechtsch verkeerd standpunt alzoo. Bedoeld berichtje luidt:

Het voorstel tot het maken van een nieuwen uitbouw aan het Rijksmuseum zal eerlang aan de goedkeuring van den Gemeenteraad worden onderworpen.

De betrokken commisie van bijstand is over deze aangelegenheid niet tot eenstemmigheid kunnen komen. Een minderheid had tegen de verdere ontsiering van het gebouw, door een nieuwen uitbouw, zoodanig bezwaar dat zij zich niet verantwoord achtte daaraan haar goedkeuring te verleenen. De meerderheid echter, hoewel dit bezwaar erkennende en deelende, achtte zich niet verantwoord met het uitspreken van een veto, waardoor het blijvend bezit van de waardevolle collectie-Drucker voor Amsterdam in gevaar zou kunnen komen.

HET PALEIS-RAADHUIS VRAAGSTUK.

Prof. dr. H. Brugmans heeft een onderzoek ingesteld naar de vraag of het Paleis op den Dam als het eigendom van den Staat dan wel als het eigendom van de gemeente moet worden beschouwd.

Prof. Brugmans heeft thans dat onderzoek geeindigd, de slotsom waartoe hij komt is:

In 1808 heeft koning Lodewijk het gebouw eenvoudig in zijn bezit genomen, met welk recht blijve in het midden gelaten. Men kan dus aannemen dat het rijkseigendom was. Na den val van koning Lodewijk gingen de rechten op keizer Napoleon over. Na den val van Napoleon gingen diens rechten op de nieuwe nationale regeering over, met andere woorden ook op Willen I. Deze stond het gebouw op 2 December 1813 weer af aan de stad Amsterdam, met het verzoek om eenige vertrekken voor hem disponibel te houden. Ten slotte besloot de Raad van Amsterdam op 28 Januari 1814 om het gebruik van het aan de stad teruggegeven paleis *voorloopig* aan den souvereinen vorst aan te bieden.

Op deze feiten rust de tegenwoordige toestand van het Paleis. De rechtsquaestie, die hierbij gesteld kan worden, is, volgens prof. Brugmans, niet de hoofdzaak.

TENTOONSTELLING GOUDA 1913. — PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAME-BILJET.

RAPPORT VAN DE JURY.

Ingekomen zijn de volgende inzendingen, genummerd volgens ontvangst:

1 Motto: Jonas komende uit de groote visch.
2 „ Een ieder denkt zijn uil een valk te zijn.
3 „ Astra.
4 „ Rozelaer.
5 „ De goudsche pijp houdt tentoonstelling.
6 „ Gebroeders [G] rabeth (bedoeld is Crabeth).
7 „ Pakkend.
8 „ De Prijsvraag.
9 „ Luctor.
10 „ Excelsior.
11 „ „Cor".
12 „ Oranje boven.
13 „ Sans peur et. . . .
14 „ Ecce plus quam Jonas hic (zie deze is meer
15 „ Prijsvraag 1913. [dan Jonas).
16 „ P : O :
17 „ Gouda's Glorie.
18 „ Padvinder.
19 „ Mijn Gouwenaartje.
20 „ Goud.
21 „ Joszus.
22 „ Lint.
23 „ St. Janskerk.

24 Motto: De wapens neder.
25 „ Pijpenstad.
26 „ Jacoba.

Uit deze inzendingen werden allereerst terzijde gelegd, zulke ontwerpen, die naar het oordeel der Jury *niet* in aanmerking konden komen, en wel omdat zij alle kwaliteiten misten die aan een goed reclame-biljet moeten opvallen, of slecht waren geteekend.

De meeste dezer ontwerpen gaven of in gebrekkige uitvoering een onvoldragen idee weer, òf waren van principiëel verkeerden opzet.

Ook waren er enkele, die niet voldoende — zooals toch gevraagd was — het doel der te houden tentoonstelling in het licht stelden.

Nadat dus uitgeschoten was wat de Jury door hun fouten *ongeschikt*, of om andere reden *onbruikbaar* leek, bleef een groep over van *10* ontwerpen, zijnde de motto's:

Mijn Gouwenaartje, Cor, Jacoba, Padvinder, Rozelaer, Lint, Sans peur et . . ., Prijsvraag 1913, zie deze is meer dan Jonas en de Prijsvraag.

Een nauwkeurige schifting bracht hier de volgende *5* motto's meer naar voren, n.l. Lint, Cor, de Prijsvraag, Rozelaer en mijn Gouwenaartje.

Om zijn uitmuntende hoedanigheden werd daarna met algemeene stemmen aan het ontwerp „motto Lint", de eerste prijs toegekend.

Bij opening van den naambrief bleek de vervaardiger te zijn, de Heer C. Rol, leeraar aan de Quellinusschool te Amsterdam.

Daar de overige ontwerpen verre achter stonden bij het met den eersten prijs bekroonde, werd besloten de tweede prijs te splitsen, en deze, ieder voor de helft, toe te kennen aan de inzendingen onder de motto's Cor en de Prijsvraag.

Van het ontwerp motto Cor maakte zich als vervaardiger bekend de Heer J. M. Homburg, decorateur te Rotterdam, terwijl van het ontwerp, motto de Prijsvraag inzender bleek te zijn de Heer E. Mollenkamp, teekenaar te Amsterdam.

Gouda, 27 Juni 1912.

De Jury voornoemd,
w.g. H. KNUTTEL
W. J. v. ZANEN
W. KROMHOUT CZN.
G. REUTER
P. A. SCHROOT.

BOEKBESPREKING.

JAMES WATT.

Wij behoeven waarlijk niet te doen aan „heroworship" om onder den machtigen invloed te komen van den naam: „James Watt", de geniale uitvinder en grondlegger van de stoomwerktuigkunde.

Niet alleen doemt bij het hooren van dien naam een groote persoonlijkheid voor onzen geest op. Meer nog dan die persoonlijkheid overzien wij een machtig cultuurtijdperk, waarin het menschelijk denken en vernuft een vóór dien tijd nog nimmer gekende ontwikkeling doormaakte. Wij mogen over die ontwikkeling denken zooals wij willen; wij mogen van een kunststandpunt, door onjuiste toepassing, er afkeerig van zijn geworden, machtig heeft zich toch de menschelijke geest getoond in het scheppen der stoommachine.

Waarin het machtige van deze geestesdaad ligt? Wel, het wonderbaarlijke ligt niet in de machine, doch in *het binden en ondergeschikt maken van natuurkrachten aan den wil van den mensch.*

Wij verwende menschen van de 20ste eeuw, die spelen met electriciteit, en voor wie het nieuwtje van de wonderlijke stof: het radium, reeds af is, mogen ons nog wel eens even terug denken — en hoe kort is het pas geleden, hoogstens anderhalve eeuw — in den tijd toen, naast de kracht van den mensch, de blaaskracht van den wind en de stuwkracht van het water alleen de dienaren van den mensch waren. En bij deze beide is er feitelijk nog geen sprake van beheerschen der natuurkrachten. Pas door uit dezelfde hoeveelheid water, door omzetting in stoom, zooveel meer kracht te voorschijn te roepen en *dienstbaar* te maken, is er sprake van „beheerschen der natuurkrachten".

En uit dit oogpunt voel ik altijd een groote bewondering voor die menschen, wier geest schijnbaar eenvoudige uitvindingen deden, waardoor die machtige krachten werden opgeroepen en dienstbaar gemaakt.

Onder die menschen is James Watt zeker een der grootsten. Hij toch is de eerste geweest die werkelijk de kracht van den stoom dienstbaar maakte. Vóór hem, bij de z.g. stoommachine van Newcomen, werd de stoom, van een drukking maar even meer dan de atmospherische, wel gebruikt om den zuiger langzaam op te heffen, maar toch ook om, door middel van condensatie, een *luchtledig* te maken aan de eene zijde van den cilinder, waardoor de atmospherische druk aan de andere zijde den zuiger naar beneden drukte.

De machine van Newcomen was dus eigenlijk een luchtdrukmachine.

Watt daarentegen schakelde den luchtdruk uit. Bij zijn machine was de stoom, onder verhoogden druk, werkelijk de eenige arbeidverrichter.

Met zijn machine is de rij geopend van al die machtige helpers, die den mensch in staat stellen zijn technisch kunnen te volmaken.

Ik noemde zooeven Watt een der grootste menschen — beschouwd naar zijn geestesontwikkeling —, want een kenteeken van grootheid van geest ligt in den krachtigen wil, denkbeelden tot werkelijkheid te maken.

Hoe meer tegenstand een genie ondervindt, des te grooter wordt zijn wilskracht. Ga de levensgeschiedenis van alle groote menschen na, bij allen vindt gij hetzelfde verschijnsel. En het schijnt noodig te zijn. In de pers der verdrukking levert de mensch het beste, wat hij heeft. De reden hiervan? Een mensch, zelfs de grootste, is er zich niet van bewust wàt hij in zich heeft. De tegenstand brengt hem ertoe toch te willen slagen. En om te slagen moet hij steeds nieuwe krachten in het veld brengen, steeds nieuwe wegen betreden, steeds nieuwe hulpmiddelen uitdenken. En zoo worstelende ontgint hij zichzelf.

Hoe die wilskracht bij Watt in hooge mate aanwezig was, leeren de omstandigheden, waaronder hij moest werken en die wij mede doorleven bij het lezen van een uitstekend boekje, dat dezer dagen over James Watt is geschreven door D. de Vries: „Het leven en de werken van James Watt", uitgave van Æ. E. Kluwer te Deventer. Het is prettig, dat het een oorspronkelijke studie over Watt is, geen vertaling uit het Engelsch.

't Is een aardig uitgevoerd boekje, niet duur; het kost maar f 1. 't Is versierd met vele afbeeldingen en facsimiles. De Heer de Vries toch werd door Mr. George Tangyes, den bezitter van zoowat alles, wat van James Watt is bewaard gebleven, in de gelegenheid gesteld te putten uit authentieke gegevens. Brieven en teekeningen, prachtig bewaard gebleven, mocht hij laten fotografeeren.

Mr. Tangyes bewoont nu nog Watt's woonhuis. Hij is de eigenaar der beroemde Tangyes-fabrieken te Soho. Die fabrieken zijn de voortzetting van de fabriek van

James Watt en zijn compagnon Boulton. En in die fabriek is een volledig museum met een schat van herinneringen aan den grooten schepper en denker. —
Nog even een staaltje met hoe'n taaie wilskracht Watt zijn doel in 't oog hield en bereikte. Tien jaren moest hij werken — neen zwoegen en tobben — eer hij zijn proefmachine zoover had, dat zij goed liep. Niet dat er iets aan het denkbeeld van zijn uitvinding haperde. Neen, het was alleen tobben om de noodige hulp en de gereedschappen te krijgen. En die beide waren er niet. Men kende de machinale metaalbewerking nog niet en er waren geen mechanikers. Hoe laag het peil was, waarop de werklieden in de ijzerbewerking stonden en waarmede Watt de uitvoering van zijn denkbeelden aanving, blijkt, wel uit de klacht, die hij schreef aan een zijner vrienden na de mislukking zijner eerste stoommachine: „En nu mijn oude blikslager dood is, ben ik beroofd van mijn leidend mechaniker".
Wat Watt universeeler maakt dan de grondlegger der stoomwerktuigkunde te zijn, is, dat hij tevens daarmede de grondlegger der machinale metaalbewerking is. —
Wat ook een kenmerk van het genie is, is zijn veelzijdigheid. Watt was tusschen 1760 en 1775 meer in de bouwkunde werkzaam, dan in de werktuigkunde. (Terwijl hij toch in 1765 zijn stoommachine uitvond). Verschillende documenten uit dien tijd, als adviezen, rapporten, teekeningen en brieven, doen zien, dat hij een werkzaam aandeel nam in het kanaliseeren en verbeteren van de Clyde en andere Schotsche waterwegen, het aanleggen van havenwerken, kaden en waterleiding. Veel werk verrichtte hij voor den waterweg, thans bekend in Schotland als het Caledonisch kanaal.
Watt was ook een uitstekend chemiker, en een instrumentmaker, zooals er weinigen zullen worden gevonden. Gij allen kent den micrometer voor het meten van plaatdikten, waarmede gij verschillen van $^1/_{10}$ m.M. kunt aflezen. Dit is één der kleine uitvindingen van Watt.
Daar „tijd" alles voor hem was, bezwaarde hem het steeds moeten overschrijven van zijn brieven. En zoo vond hij de copieerpers uit, een schijnbaar nietige uitvinding, doch een weldaad, voor duizenden. Laten wij het leven van zulke menschen, al zijn het geen vakgenooten, overpeinzen en tot voorbeeld nemen. Dan zullen wij worden geprikkeld tot grootere daden, dan het doen van onze dagelijksche plicht, hoe mooi dit ook op zichzelf is.

JAN DE MEIJER.

DE DAMBEBOUWING EN DE ARCHITECTENKEUZE.

In „De Telegraaf" treffen wij onder dit hoofd onderstaand stuk van den Heer Ph. J. Hamers aan. Hoewel de schrijver te sterk generaliseert, verdient het stuk toch opmerking, wijl er inderdaad op menige wondeplek in ons vak onmeedogenloos de vinger gelegd wordt.

„Naar aanleiding van het aan den raad der gemeente Amsterdam overgelegd advies der Raadhuis-Dam-commissie inzake de Dambebouwing, verzoek ik u beleefd, het onderstaande in uw blad op te nemen.
Bijzonder trof mij de zienswijze der genoemde commissie, waar zij zegt: „Niet uitsluitend van die architectenkeuze, doch wel in hoofdzaak zal het afhangen, of de Dam-bebouwing der hoofdstad waardig wordt en redelijk gestelde verwachtingen zal bevredigen".
Zeer juist, de architectenkeuze is hoofdzaak, en waarop is nu die keuze gewoonlijk gebaseerd? Wel op minstens 75 pCt. onjuiste en oppervlakkige zienswijze van het bouwend publiek, op leugen, bedrog en pronkerij met andermansveeren. Het unfaire, het meest grievende in ons schoone vak, de bouwkunst, zit voor ons, jongeren, en voor de weinig talentvolle anderen hierin, dat de overgroote meerderheid der meestbeklante „architecten" niet kan teekenen, niet kan ontwerpen, en, wat erger is, dat ook niet behoeft te doen. Hun eenige, soms te waardeeren, eigenschap bestaat in de „kunst" om aan werk te komen. Doch, de manieren, daarbij in practijk gebracht zijn niet altijd de fraaiste. Het bouwend publiek is aan een en ander niet geheel onschuldig. Men is, (de feiten bewijzen zulks toch dagelijks) lichtzinnig of onoordeelkundig in zijn keuze, 't publiek interesseert zich weinig of niet voor de kunst der kunsten, de eenig mooie en noodzakelijke kunst der practische vormgeving. Men gaat af op geschetter, op reclame's, op persberichten. Juist deze laatste zoo geheel te goeder trouw vaak ontstaan, worden door het publiek maar al te grif voor absoluut 't ware genomen. Een nieuw gebouw is gereed, belanghebbenden etc., en natuurlijk ook de pers, worden uitgenoodigd de feestelijke opening bij te wonen. Zooals overal elders is ook hier wel weer iemand, die de openings- en welkomstrede zal houden. Hij roemt 't vernuft des architects, zijn vindingrijkheid, zijn kijk op de aesthetische uitbeelding, zijn juiste keuze van kleur en materiaal, de pers noteert, men doet een ommegang, de pers noteert, men staat paf, de naam des architects zweeft op ieders lippen. De krant verschijnt, „men" leest... de „architect" krijgt nieuwe opdrachten..."
Onze naneven schrijven het jaar 2012....
In de zitting van den gemeenteraad van heden is besloten, den dwarsweg, gelegen tusschen de Galgensteeg en de Stumperstraat, te noemen de Jan Willem Beunhaasweg, welke thans juist 100 jaar geleden het grootsche, monumentale gebouw der firma Kalfskop op den Dam ontwierp".
...Bij die „plechtige" opening had men „vergeten" een paar jonge, intelligente werkers te noemen. Zij hadden nu „weliswaar" alle voorstudies en de ontwerpen gemaakt, alles gedetailleerd en alle beslommeringen van den bouw overwonnen, maar zij waren toch niet de mannen, die de „opdracht" tot den bouw hadden dus... zij waren niet de architecten. Waar blijft de bescherming van onzen geestelijken eigendom, waar het auteursrecht op onze ontwerpen; verkoopen wij dan voor een salaris, buiten het recht om van ons werk gebruik te mogen maken door onzen afnemer, ook onzen naam en onzen geestelijken eigendom? Moeten we lijdelijk aanzien, dat men maar steeds zoo doorgaat, medehelpen onze naneven voor den gek te houden en hun een kunstgeschiedenis achterlaten van n 75 pCt. leugen?
Gij, bouwend publiek, dat zoo weinig, ja, haast geen belang stelt in onze vereenigings-tentoonstellingen, onze intieme, haast schuchtere, aanbieding van de beste onzer jongeren, de winnaars onzer vereenigingsprijsvragen, de werkers op de meest „beroemde" bureaux, de ontwikkelde jongeren met overtuiging en moed voor het grootsche, met practischen kijk en helder doorzicht; gij doet verkeerd, u niet te interesseeren voor die „onbekenden".
De goeden onder de z.g.n. „jongeren", de „jongen" onder de ouderen en de weinige goede oude, zelf-werkende, zelf-ontwerpende en de werken werkelijk leidende architecten, hebben in vergelijking met hun capaciteiten weinig te doen; de groote bende beunhazen, wier bureaux geheel staan en vallen met hun personeel, wier „stijl" verandert met wisseling van hun helpers, zijn overladen met werk.
Zij zenden de ontwerpen van hun teekenaars in op tentoonstellingen onder hun naam, ja, exposeeren op wereldtentoonstellingen (Brussel, enz.) met werk van anderen, waar zij niets aan hebben gedaan, ja, dat zij vaak niet eer onder oogen kregen dan kort voor de verzending, om hun „handteekening" er onder te plaatsen; zij „winnen" dan medailles en grand prix en de pers verkondigt hun lof. Zij zenden de ontwerpen van hun teekenaars in op prijsvragen (Dam-prijsvraag, Vredespaleis, stadion-prijsvraag, enz., enz., enz.) en „winnen" alweer prijzen en lof en . . . nieuw werk en zij willen dan den toon aangeven onzer hedendaagsche bouwkunst.
Een bekend „architect", die altijd vreeselijk weinig tijd heeft, omdat hij het zoo druk heeft, en daarom zelf niets doet, maar wiens naam ik vanwege de onbenulligheid des persoons niet wil noemen, en die misschien juist daaraan zijn vele werk dankt, moet ergens een villa bouwen. Het toeval wil, dat hij tijdens den bouw zoowat „nooit tijd" had om over de detailleering te spreken, of die zelf aan te geven, zooals dat behoort. De aannemer kan maar niet opschieten, hij krijgt geen teekeningen en ziet in, dat hij niet op tijd kan klaarkomen. Toevallig heeft deze aannemer een sleutel van een onbewoondstaande villa, gebouwd door De Bazel, en nu gapt hij daar elk oogenblik profileeringen, details en constructies en maakt er dan zelf nog wat bij en laat er wat af, als het hem te duur voorkomt.
Men kan zich voorstellen, wat een „bouwstijl" daaruit weer ontstaat . . . maar de principaal weet dat niet, het laat hem ook koud, maar wat erger is: die „architect" krijgt weer werk, 't gaat toch zoo gemakkelijk, en geen mensch vraagt waar het vandaan komt. Welnu, zoo kan ik voortgaan en uw geheele blad vullen. Zoo, en soms nog een beetje erger, wordt er van ons schoone vak gemaakt een handel, ja, in zijn soort een vuilhandel.
De keuze van den architect is dus een zeer belangrijke zaak in 't algemeen en zeker wel in het bijzonder voor de Dambebouwing.
Moge het bouwend publiek eens meer belang gaan stellen in die schare van werkers, die niet zoo schreeuwerig aan den weg timmeren, of andere „hulpmiddelen" gebruiken, om hun „relaties" uit te breiden!
Verre ervan, dat ik zou willen gelooven, dat voortaan alleen de werken aan de knapsten zullen worden gegeven, bevreemdt het me toch van het anders zoo voorzichtige en „zuinige" pubiek, dat het zoovele mooie onderwerpen als diamantbeurs, crematorium, roeiclubgebouw, Dam-bebouwing, enz., reeds heeft gegeven aan lieden, die noch practisch, noch aethetisch berekend zijn voor hun taak en persoonlijk ook nimmer nog maar een schijntje bewijs van het tegendeel hebben geleverd.

Amsterdam, Juli 1912. PH. J. HAMERS.

NEGENDE JAARVERSLAG DER RIJKSCOMMISSIE TOT HET OPMAKEN EN UITGEVEN VAN EEN INVENTARIS EN EENE BESCHRIJVING VAN DE NEDERLANDSCHE MONUMENTEN VAN GESCHIEDENIS EN KUNST. (1 Januari—31 December 1911).

Wederom mochten wij voor de leestafel een jaarverslag der Ned. Monumenten-commissie ontvangen. Aan dit keurig verzorgd verslag, behandelende achtereenvolgens: I. de voorloopige inventaris; II. de beschrijving en afbeelding der monumenten; III. verdere werkzaamheden) waaraan nog een tweetal hoogst belangrijke rapporten als bijlagen I en II zijn toegevoegd) willen wij een en ander ontleenen. Over den stand der werkzaamheden kan dan allereerst het volgende worden medegedeeld:
1°. De voorloopige inventarissen der provinciën Utrecht en Drente zijn gedrukt en uitgegeven.
2°. De voorloopige inventaris van Zuidholland, bewerkt door Mr. Overvoorde, kon nog niet worden persklaar gemaakt, daar de Secretaris door andere werkzaamheden was in beslag genomen.
3°. Met de voorloopige inventarisatie der provinciën Gelderland en Overijsel werd geregeld voortgegaan. Thans ontbreken hieraan nog slechts enkele gemeenten.
4°. Het lid der Commissie, de heer Peters, bewerkte voor afzonderlijke publicatie eene beschrijving der voornaamste monumenten in de provincie Groningen. Daar hiermede de meeste gegevens, noodig voor haren voorloopigen inventaris, zijn bijeengebracht, hoopt de Commissie dat thans ook deze provincie spoedig geheel bewerkt zal zijn.
5°. De provinciën Limburg en Zeeland zijn gedeeltelijk bewerkt.

* * *

Het eerste stuk van de Geïllustreerde beschrijving der monumenten, bewerkt door den Secretaris der Commissie, kwam gereed. Dit uit XVIII en 399 bladzijden bestaande deel, verlucht met 335 afbeeldingen, 3 kaarten en 33 buitentekstplaten, behandelt de monumenten in de voormalige Baronie van Breda. Van de 700 exemplaren sterke oplage van dit boek, waarvan 400 op normaalpapier en 300 op kunstdrukpapier, werden door Uwe Excellentie 550 stuks voor den verkoop bestemd en 150 ter beschikking der Commissie gelaten. Hoewel in overleg met den heer A. Oosthoek te Utrecht, aan wien Uwe Excellentie het debiet had opgedragen, met de publicatie van het boek werd gewacht tot het begin van 1912, komt het der Commissie gepast voor reeds in dit jaarverslag betreffende deze uitgave het volgende mede te deelen.
De totale kosten van het boek (druk, clichés, papier en innaaien) hebben bedragen ƒ 5183,21½, waarvan ƒ 2220,42½ is gekweten uit de gewone middelen der Commissie, terwijl voor het overblijvende bedrag van ƒ 2962,79 door Uwe Excellentie een extra-crediet werd toegestaan, waarvoor de Commissie gaarne ook te dezer plaatse aan Uwe Excellentie haren dank betuigt. Daar de Commissie van meening was, dat een zoo groot mogelijke verbreiding van dit boek onder het publiek dienstig zou kunnen zijn, om in breede kringen belangstelling voor de monumenten op te wekken en daardoor hun behoud te bevorderen, heeft zij aan Uwe Excellentie voorgesteld het voor den geringen prijs van ƒ 4.— verkrijgbaar te stellen. Het is haar hoogst aangenaam te kunnen mededeelen, dat deze prijs ook inderdaad aan de verspreiding is ten goede gekomen, daar het werk nog geen maand na de uitgave reeds op weinige exemplaren na was uitverkocht.
De Commissie heeft de tot hare beschikking gestelde exemplaren in de eerste plaats gebruikt om het boek toe te zenden aan de besturen van alle daarin beschreven gemeenten. Zij heeft deze, in een begeleidende circulaire, er op gewezen, dat zij met behulp van dit boek gemakkelijk konden nagaan of er bij voorgenomen besteigering, verbouwing of afbraak van een oud gebouw, aanleiding bestond daarvan kennis te geven aan Uwe Excellentie en vertrouwt daarom, dat voor de Baronie van Breda de ambtelijke inlichtingendienst betreffende de monumenten thans behoorlijk verzekerd mag worden geacht, daar geen gemeentebestuur in dit gebied zich bij nalatigheid nog kan verontschuldigen door onbekendheid met de historische of kunstwaarde van een oud gebouw. De Commissie heeft voorts exemplaren gezonden aan wetenschappelijke instellingen (musea, bibliotheken), aan autoriteiten en particulieren, van wie zij hulp had ondervonden bij de bewerking van dit deel, aan lichamen, waarmede zij in ruilverkeer staat, een en ander volgens eene door Uwe Excellentie goedgekeurde distributielijst. Zij heeft thans nog een veertigtal exemplaren over, die voornamelijk bestemd zijn, om haar gelegenheid te geven ruilverkeer aan te gaan met de bestuurders van overeenkomstige buitenlandsche publicaties.
De met de bewerking van dit eerste deel opgedane ervaring heeft de Commissie aanleiding gegeven tot eenige aanvulling en wijziging in haren Leiddraad voor de Geïllustreerde beschrijving der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst.
In de eerste plaats achtte de Commissie het gewenscht eene formuleering van het door de monumentenbeschrijving beoogde doel in den Leiddraad op te nemen. Vervolgens scheen het haar noodig duidelijk vast te stellen, dat de historische aanteekeningen, welke aan de monumentenbeschrijvingen worden toegevoegd, strikt beperkt dienen te blijven tot hetgeen voor de monumenten als zoodanig van belang is, en dat de beschrijvingen zelf zoo beknopt mogelijk moeten zijn. Met het oog op een en ander heeft de Commissie wijzigingen gebracht in de artikelen 1, 8, 10 en 13 van haren Leiddraad.
Reeds vroeger werd medegedeeld, dat als tweede stuk van de Geïllustreerde beschrijving der monumenten een deel van Gelderland in bewerking was genomen, nl. de Tieler- en Bommelerwaard en het Land van Kuilenburg. In verband hiermede zijn nog opgemeten:
Weeshuis te Kuilenburg (plattegronden, doorsneden en détails);
Slot Loevestein in de gemeente Poederooien (plattegronden en doorsneden);
Doopvont te Poederooien;
Ned. Herv. kerk te Rumt (plattegrond, dwarsdoorsnede en détail);
Luthersche kerk (voorm. St.-Caeciliakapel) te Tiel (plattegrond).
Voorts werden alle voor dit gebied noodige fotografische opnamen gemaakt, zoodat het afbeeldingenmateriaal thans volledig is en de bewerking van den tekst kan volgen.
Een aanvang werd gemaakt met het verzamelen van gegevens voor een derde deel, dat aan Maastricht en omstreken zal zijn gewijd.

Hiervoor zijn reeds eenige fotografische opnamen gedaan, terwijl werden opgemeten:
Roomsch-Katholieke kerk te St. Geertruid (plattegrond, lengte-doorsnede, doopvont en détail);
Roomsch-Katholieke kerk te Kadier (plattegrond);
St. Mathiaskerk te Maastricht (plattegrond, doorsneden en détails);
Kapel van het voormalig klooster Nieuwenhof te Maastricht (plattegrond en détails);
Waalsche kerk te Maastricht (plattegrond).
Het totaal der gemaakte fotografische opnamen bedraagt 239.

* * *

Gedeputeerde Staten van Gelderland vroegen het advies der Commissie betreffende bij hen ingekomen subsidie-aanvragen voor de verplaatsing en wijziging van het uurwerk en de wijzerborden van den toren der Groote kerk te Zaltbommel en voor de herstelling der voormalige kloosterkerk te Harderwijk. De Commissie kon ten aanzien van beide gevallen verklaren, dat het vereenen der subsidie haar gewenscht voorkwam.
De Provinzial-konservator der Rijnprovincie, Prof. Dr. E. Renard te Bonn, deelde aan de Commissie mede, dat uit de kerk te Xanten twee belangrijke zestiende-eeuwsche wandtapijten waren gestolen en verzocht haar dit in Nederland bekend te maken, daar hij vermoedde, dat zij naar hier waren overgebracht. Door plaatsing van een ingezonden stuk in 23 dagbladen heeft de Commissie aan dit verzoek voldaan. De tapijten zijn eenigen tijd later bij een antiquaire te Brussel teruggevonden.
Bij het in September in Salzburg gehouden congres voor monumentenzorg en Heimatschutz deed de Commissie zich vertegenwoordigen door den heer F. A. Hoefer. Een door dezen opgesteld overzicht der handelingen van het congres is als Bijlage I aan het verslag toegevoegd.
Het lid der Commissie, Mr. Dr. J. C. Overvoorde, deed in 1910 en 1911 eene reis om een onderzoek in te stellen naar de monumenten van Nederlandschen oorsprong, of onder Nederlandschen invloed ontstaan, in de tegenwoordige en vroegere Nederlandsche koloniën en bezittingen buiten Europa. Met groote erkentelijkheid ontving de Commissie van Mr. Overvoorde een voorloopig verslag van zijne belangrijke bevindingen, dat als Bijlage II wordt medegedeeld.
Evenals in 1910 heeft de Commissie ook dit jaar toegestaan, dat de door haren vroegeren assistent, den heer A. A. van Rijnbach, te haren behoeve bewerkte aanvulling op haren kaartcatalogus van tijdschrift-artikelen van Nederlandsche monumenten door hem werd omgewerkt tot een supplement bij zijn vervolg op Petit's Repertorium, en uitgegeven door den Ned. Oudheidkundigen Bond.
Verschillende malen werden aan belangstellenden inlichtingen over monumenten gegeven. Afdrukken van de fotografische opnamen der Commissie werden o. a. verstrekt aan Prof. Evers, Prof. Vogelsang en den heer Van der Kloot Meyburg ten behoeve van hun onderwijs, onderscheidenlijk aan de Technische Hoogeschool, de Utrechtsche Universiteit en de Academie te 's-Gravenhage. Voor eene, door de Maatschappij van Bouwkunst te Amsterdam ingerichte tentoonstelling van dorpskerkjes kon de Commissie een belangrijke verzameling foto's inzenden, en eenige malen was zij ook in de gelegenheid uitgevers van dienst te zijn voor de illustratie van boeken. Voor dit laatste doel geeft zij hare foto's zeer gaarne in bruikleen, doch verlangt, dat bij de reproductie de herkomst vermeld wordt, om aldus meer bekendheid te geven aan hare verzameling, die zij gaarne zoo productief mogelijk zou maken. Zij heeft daarom met groot leedwezen ervaren, dat de firma Scheltema en Holkema het oirbaar achtte een aantal haar kosteloos ter reproductie afgestane foto's zonder eenige vermelding der herkomst af te beelden in het Weekblad *Buiten*. (Wordt voortgezet.)

VAN ALLERLEI AARD.

DE VROUW 1813—1913.

Aan de tentoonstelling „De vrouw 1813—1913" zal een afdeeling Beeldende Kunsten verbonden zijn. Daartoe heeft zich een subcommissie gevormd, bestaande uit de dames: Thérèse van Duyl—Schwartze, presidente, J. A. Schreve—IJzerman, vice-presidente, H. W. J. Schaap—Van der Pek, secretaresse, Villa „Nova", 's-Graveland, Agnieta Gijswijt, penningmeesteresse, Lissy Ansingh, Suze Bisschop—Robertson, N. Bodemheim, jonkvrouwe J. van Heemskerk van Beest, G. Mesdag van Calcar, Geo Schwartze, M. Wandscheer.
Deze commissie stelt zich voor een tentoonstelling van kunstwerken voor te bereiden en te regelen, te houden van 1 Mei tot 15 September 1913 op „Meerhuizen", Amsteldijk te Amsterdam, in daartoe gebouwde en ingerichte lokalen. Men wenscht een overzicht te geven van hetgeen de Nederlandsche Vrouw op het gebied der beeldende kunst in dezen tijd presteert, zoodat de inzending voor alle Nederlandsche kunstenaressen openstaat volgens een programma dat later zal worden verspreid en verkrijgbaar gesteld.

BOND VAN OUDHEIDKUNDIGEN.

Een 40-tal leden van dezen Bond kwamen Donderdagavond te Marssum aan ter bezichtiging van het slot Heringa-State en van het Popta-Gasthuis en om daarna tegenwoordig te zijn bij de jaarvergadering van dezen Bond. Het gezelschap werd rondgeleid door Mr. W. B. Buma, een der voogden van het Popta-Gasthuis, een instelling door Dr. Henricus van Popta omstreeks 1700 gesticht. Het slot is eenige jaren geleden in zijn oorspronkelijken vorm gerestaureerd.
In een der zalen van het slot werd de jaarvergadering door Mr. Dr. J. C. Overvoorde geopend. Spr. maakte er in zijn rede melding van dat er tegenwoordig veel gedaan wordt op oudheidkundig gebied, men lette op het streven van de vereeniging „Rembrandt", de oprichting van een openlucht-museum, enz.
Daarna wees spr. ook op het vernielingswerk (het jachtslot Poeldijk dat gesloopt werd).
Het jaarverslag werd door den secretaris Dr. H. v. Gelder uitgebracht.
Hierna werd besloten om de volgende vergadering te Haarlem te houden.
De aftredende bestuursleden, de heeren F. A. Hoefer en Dr. W. Vogelsang, werden bij acclamatie herkozen.
Mr. Dr. Overvoorde werd als voorzitter voor het volgende vereenigingsjaar herbenoemd.
Ten slotte deed Mr. Dr. J. C. Overvoorde mededeeling van zijn tocht door Oost-Indië, waarbij ook Zuid-Afrika, Britsch-Indië en Japan werden bezocht.
Des avonds keerde het gezelschap naar Leeuwarden terug, waar Vrijdagmorgen de ontvangst ten Stadhuize plaats had en burgemeester Patijn de leden welkom heette.
Een rondgang werd daarna door de stad gemaakt: het Stadhuis bezichtigd, de Oranjezaal in het voormalige Hof, de Oude Waag, de Kanselarij en Friesch Museum.
Per tram ging het vervolgens naar Franeker, om ook daar de oudheden te bezichtigen (Planetarium) en tegen half 6 vertrok het gezelschap weer naar Leeuwarden, waar des avonds een concert werd bijgewoond, hun aangeboden door de gemeente.

STANDBEELD WILLEM III.

Naar de *N. R. Cl.* verneemt, is voor een standbeeld van stadhouder Willem III een schets-prijsvraag uitgeschreven en zijn de inzendingen reeds eenige dagen geleden binnengekomen. Het jury-rapport en de uitspraak kunnen worden tegemoet gezien binnen korten tijd.
De stukken zijn ingekomen bij het jurylid Jhr. van Riemsdijk, Directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam.
Uit de ingekomen schetsen zullen er eenige worden gekozen voor een definitieven prijskamp, tegen een vaste uitkeering van een zekere som, voor de kosten aan ieder uitgenoodigde.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Graansilo te Rotterdam. — Dr. Cuypers en zijn Rijksmuseum. — Het Paleis-Raadhuis vraagstuk. — Tentoonstelling Gouda 1913. Prijsvraag voor een Reclamebiljet. — Boekbespreking. — De Dambebouwing en de architectenkeuze. — Negende Jaarverslag der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWINTIGSTE JAARGANG No. 30. ZATERDAG 27 JULI 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

KRONIEK: CUYPERS, BERLAGE, DE BAZEL.

Een ijverig medewerker van de „N. Rott. Courant" kwam op het idee eens een praatje uit te lokken met Dr. P. J. H. Cuypers. Dit is op zichzelf, het aangename van zoo'n bezoek áán en een gesprek mét een groot man, waarvoor ieder graag een warmen dag zou ofteren, buiten rekening gelaten, een onschuldige zaak. Bovendien kon zij in den komkommertijd voor den journalistieken jager vruchtbaar zijn. Dit bezoek en de vriendelijke ontvangst misgunnen wij den heer Brusse niet, evenmin de dosis wijsheid welke hij heeft kunnen putten uit den bron, waarnaar te zoeken hij zich getroostte ondanks de heerschende en veler energie doodende temperatuur. Of hij echter goed deed de opgedane wijsheid te exploiteeren zooals dit is geschied in de 2×5 kolommen „Onder de Menschen"?.... Wij zouden hier 3 vraagteekens willen plaatsen en den heer Brusse in gemoede den raad geven zich voortaan maar geen offers te getroosten en het exploiteeren op zoodanige wijze na te laten, of... andere sujetten op te sporen voor zijne experimenten.
Met dat al de „N. Rott. Ct." vulde zijn 10 kolommen, gevolgd door nog 5 die aan De Bazel te danken zijn.
Hoe weinig sympathiek ons, achterna beschouwd, het geval geworden is, kan het zijn nut hebben het relaas 's door te loopen. We weten reeds dat Dr. Cuypers zich *vierkant tegen* een herhaalden aanbouw aan het Rijks-Museum verklaard heeft en dit den Gemeenteraad geschreven heeft, daarbij voorstellende om op een stuk grond achter het Rijks-Museum een nieuw Museum te bouwen om dit voor de verzameling van den heer Drucker en andere moderne schilderijen te bestemmen.
Daarna ging 't over den ouden tijd, vervolgens over den tegenwoordigen en kwam natuurlijk ook Berlage ter sprake.
Natuurlijk wie spreekt niet over Berlage en waar bespreekt men hem niet?
„— En inderdaad op 't hooren van dezen naam (wij ci„teeren) verstrakte Dr. Cuypers' gezicht, en er kwam „'n wrevele tinteling in zijn oogen:
„Berlage?... Berlage is op één punt mis: hij wil nieuwe „vormen vinden! En dat gaat niet aan. Vormen *zijn* er; „buiten ons en onafhankelijk van ons in 't heelal - de „cirkel, de rechthoek, de parallel. En er zou alléén van „nieuwe vormen sprake kunnen wezen, als er andere „materialen in de wereld kwamen, die nieuwe eischen „stelden, en waaraan de bestaande vormen niet meer „voldeden. Doch zoolang dit *niet* het geval is, is het begrip nieuwe vormen onzin. Berlage heeft 't geprobeerd „in zijn Beurs, door op andere manier massa's op te sta„pelen dan de innerlijke constructie aangeeft...
„— De taak van de architectuur is: beschutten; met „materialen, die voldoen aan de behoefte, in goede, ware „en schoone vormen.....
„Maar Berlage zoekt te veel naar andere vormen dan „de bestaande. Leeraart hij niet: het Christendom be„staat niet meer; het Christendom verafschuwde het „lichaam en zorgde slechts voor het toekomstig heil van „de menschen? Maar wij, modernen, zullen nu eens „alléén voor het lichaam gaan zorgen? — Zijn huis zon„der naad, dat de microben buitensluit, is toch een aber„ratie, die àl te ver gaat. — Alsof alleen de microben „het leven verkorten.
. . . . . Maar men moet de architectuur niet in „nieuwe vormen willen dwingen, zooals Berlage doet „door zijn groote vierkante massa's, die niet het gevolg „van de constructie zijn, omdat ze niet logisch voortko„komen uit het inwendige, — van het Beursgebouw bij„voorbeeld. Die bonken steen aan den ingang, — om iets „te noemen, — zijn toch niet noodig tot ondersteuning „van de trap? — Neen, hij wil alleen maar anders bou„wen dan anderen... En zeer zeker, alle ornament moet „gevolg van de constructie wezen; — er werden en wor„den nog vaak te veel ornamenten aangebracht, waar ze „niet noodig zijn. Doch daaraan ontkomt men toch niet „door eenvoudig maar één bonk steen te maken, en dan „nog weer zware bonken er boven op te stapelen..."
Wij wenschen hierover niet in beschouwingen te treden. Met betrekking tot wat Berlage's Beurs raakt, herinneren wij de „N. Rott. Courant" alleen aan hetgeen dit blad in Mei 1903 als Dr. Cuypers' oordeel publiceerde en waarin o.m. de volgende zinnen voorkomen.
„Het is de groote verdienste van den bouwmeester, „dat hij niet alleen voldaan heeft aan de menigvuldige „eischen, welke gesteld zijn, maar ook dat hij daaraan „op zoo eenvoudige, doelmatige en practische wijze heeft „voldaan. De samenstelling van het plan is duidelijk, de „toegangen zijn ruim, evenals de trappen, welke ook ge„makkelijk en op de meest doelmatige wijze zijn ont„worpen. Overal is overvloed van licht en lucht.
„Berlage heeft zich trouw gehouden aan de ware begin„selen, die den ernstigen bouwmeester in zijne kunst „moeten binden, ten eerste met nauwgezetheid en zoo „volkomen mogelijk de behoefte te vervullen, waaraan „moet worden voldaan, ten tweede gebruik te maken „van die materialen, welke het meest geschikt voorko-

„men, om het doel te bereiken, dat men zich voorstelt en „den vorm aan deze te geven, welken zij door hun aard, „hoedanigheid en eigenschappen vereischen, in overeen„stemming met de wetten der statica en de eischen der „duurzaamheid; terwijl er op sommige punten wellicht „te weinig rekening is gehouden met de wetten der „esthetica.
„Met kennis van zaken heeft hij de eenvoudigste vormen „gekozen, in overeenstemming met de functiën, voor elk „voorwerp aan de structuur eigen. Duidelijk spreken de „eenvoudige monolithen, die de breede bogen der gale„rijen dragen. De wanden der hallen, in zuiver gevorm„den baksteen met zorg opgemetseld en regelmatig ge„voegd, zijn in volkomen overeenkomst met de bestem„ming van het gebouw, waarin dagelijks duizende men„schen zich bewegen. De toegangen en deuren, eenvou„dig van constructie, zijn voorzien van steenen kozijnen, „die bestand zijn tegen de onophoudelijke bewegingen „der bezoekers; de trappen met haar afsluitingen van „graniet zullen eeuwen trotseeren, ondanks de duizen„den die er over, op en af loopen,
„Door de keuze eener eenvoudige structuur en doel„matige, oordeelkundig duurzame bouwstoffen heeft de „bouwmeester een kenmerk van distinctie aan zijn werk „gegeven.

Wij eischen van den heer Brusse niet dat hij alles zoude weten wat zijn blad gedurende tien jaren of langer publiceerde. Waar 't echter een zoo belangrijke zaak geldt had hij zich nog wel eens mogen bedenken alvorens de „Onder de Menschen"-feuilletons in den bekenden vorm de wereld in te zenden; te meer waar hij daartegen van bevoegde zijde gewaarschuwd werd. Blijkbaar heeft de schrijver zich geen rekenschap gegeven van de gevolgen die er de niet-te-keeren nasleep van worden en geworden zijn. Aangenomen dat de journalist daarvóór onverschillig is en er wellicht behagen in schept veel, en voor vele longen niet te verwerken, stof op te jagen, dan nog diende hij te bedenken dat behalve het gezag van een groot blad nog andere, en niet minder zwaar wegende, belangen te schaden zijn door de wereldkundigheid van bepaalde gezegden van gezaghebbende zijde.
Na publicatie van het gesprek met Dr. Cuypers is de interviewende jager opnieuw uitgetogen. Hij stootte echter z'n snuffelende neus, Berlage liet zich niet verschalken en .... zweeg. Beter had hij zeker niet kunnen doen.
Daarna probeerde hij 't met De Bazel. Deze bleek gewilliger, „hoewel overstelpt met werk, was de heer De Bazel aanstonds bereid om de philippica van den nestor tegenover zijn jongeren kunstbroeder zin na zin rustig na te gaan."
Indien de heer Brusse meer en beter dit rustig nagaan gevolgd had en aanstonds zijn aanteekeningen nauwkeuriger gemaakt, dan zou ongetwijfeld het resultaat van deze samenspreking heel wat vruchtbaarder geweest zijn. Het relaas draagt er de onmiskenbare sporen van dat óf sommige zinnen besnoeid zijn, waardoor deze hun kracht en beteekenis voor een groot deel verloren, òf dat sommige aanvullende, en tot andere noodzakelijk behoorende, gezegden eenvoudig zijn weg gelaten, òf dat de spreker op sommige punten totaal niet begrepen is. Hoe 't zij, de verhandeling bevat zeer belangwekkende passages ondanks kennelijke hiaten.

„Allereerst sprak hij er zijn verwondering over uit, dat „Dr. Cuypers zich hier zoo volkomen als tegenvoeter „van Berlage openbaart, en wel absoluut zonder waar„deering, waar Berlage toch wezenlijk een deel der be„ginselen van Cuypers en van Viollet-le-Duc voorstaat: „het vormrationalisme namelijk, wat hij ook eerlijk tracht „door te voeren en te verwezenlijken.
„Inderdaad onbegrijpelijk is die totale afwezigheid van „waardeering, omdat ieder deskundige dit pogen bij „Berlage zien moet, en het toch ook aan Cuypers niet „kan ontgaan. In zekeren zin staat Berlage immers op „de schouders van Cuypers; gaat hij zóó sterk strevend „door in een deel van Cuypers' beginselen, — zij 't op „eigen wijs, wat natuurlijk zijn recht is!
„Daarom moet een dergelijke uitspraak verwarring „wekken in de hoofden van de leeken: zóó'n onvoor„waardelijk misprijzen van dit streven, terwijl er inder„daad verwantschap bestaat! En omdat de klare begrip„pen omtrent de bouwkunst bij het gros van het couran„ten-lezend publiek nog zoo weinig ontwikkeld zijn, „schijnt een dergelijke philippica verkeerd, temeer door „het groote gezag van Cuypers' naam.

Hier deelt dus De Bazel ons inzicht waar wij beweerd hebben dat 't schaden kan sommige gezegden van gezaghebbende zijde bij 't groote publiek wereldkundig te maken.

„Ontegenzeggelijk hééft het oordeel van dr. Cuypers „een heel menschenleven lang recht gehad op gezag. Ik „voor mij heb altijd een enorme bewondering voor dezen „genialen bouwmeester gehad. In de jaren, dat ik bij „hem werkte, heeft voor mij het licht geschenen over „alle mogelijkheden van het vak; is voor 't eerst het „heele veld der architectuur voor mij opengelegd. Zijn „weldadige inspiratie, zijn opwekkende leiding, omdat „hij met volle toewijding leefde in de dingen, als het „scheppende genie, dat een ieder die met en onder hem „werkte, bezielde! En altijd kwam er wat nieuws uit zijn „verbeelding voort, altijd was hij aanstonds in de plan„nen in, doordrong hij ze met zijn geest, zonder rusten. „Dit waarlijk volkomen kunstvermogen en alzijdig mees„terschap over het vak maakt het begrijpelijk dat dr. „Cuypers zich sterk stoot aan arbeid, waarin de vorm „eenzijdig of onvolkomen doorwerkt is. Het geeft hem „volle recht van critiek, en maakt het verklaarbaar wan„neer hij zich spontaan eens heftig uitlaat.
„— Verklaarbaar, dat Cuypers, met zijn heel anderen „aard, wel eens optornt tegen Berlage's manier van „doen. Cuypers, in zijn volledig vermogen, èn met zijn „stagen wil, om den vorm tot 't uiterste door te voeren; „— wat Berlage eigenlijk niet doet. Die laat 't zitten, „maakt een vorm niet af, hetzij opzettelijk of niet. Waar „Berlage zich al tevreden stelt met een vierkanten steen, „wanneer hij daarin de krachtsuitdrukking ziet die hij „noodig heeft, zal Cuypers er een profiel in hakken, „soms ook als het de krachtsuitdrukking schaadt. Maar „zoo wekt Berlage wel eens den indruk van gauwer „tevreden te wezen, een enkele maal zelfs met den *schijn* „van het massale, en van, zonder zekerheid op het papier, „met het bouwen nog wel eens te experimenteeren.
„Hij wil zich vooral laten leiden door maatschappelijke „tendenzen. Hij vindt dat het ver doorgevoerde detail„leeren niet meer past in onzen tijd, die er een is van „business, van practischen zin, waarom een gebouw ook „niet duur mag wezen. Maar, afgescheiden nog van de „vraag of de bouwkunstenaar door het praktische stre„ven van zijn tijd alleen geleid en beheerscht mag wor„den, wil 't mij voorkomen, dat onze generatie toch ook „te geraffineerd is, om met onvolkomen vormen genoe„gen te nemen, die zeker modern-kunstgevoelige men„schen niet kunnen bevredigen.
„Doch voorzeker is 't een onomstootelijke waarheid, dat

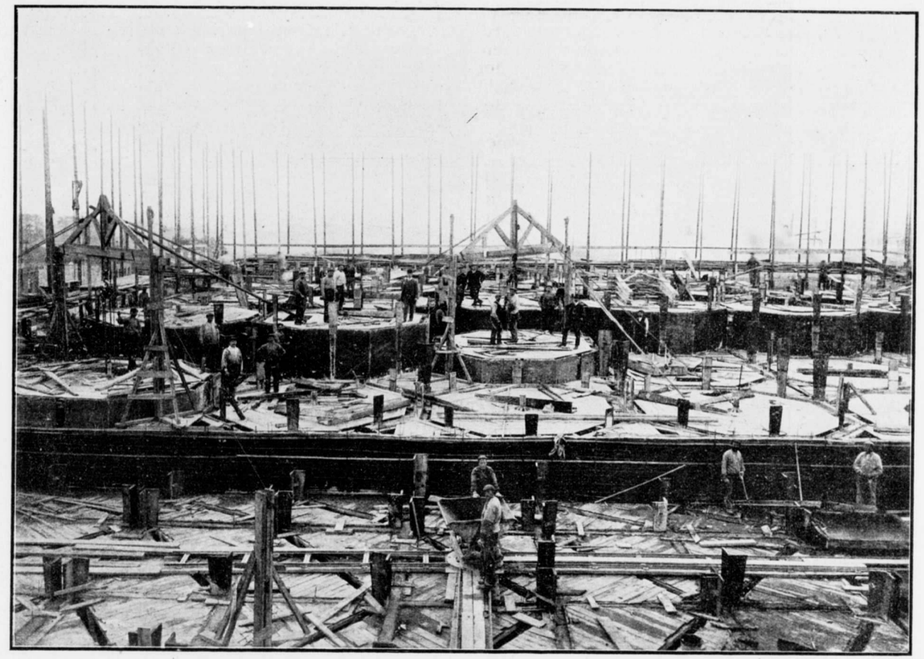

Graansilo te Rotterdam. Maashaven Z. Z.
De afbeelding toont het verstellen der verplaatsbare modellen, die ieder 3000 KG. wegen.

„de ruwe, onvoltooide maar juist gevoelde vorm beter „is dan een vorm, die, hoewel voltooid, niet het eigenlijk „passende kleed is voor het wezen dat functioneert, „zooals er toch maar al te veel worden gemaakt. — En „zoo ziet ge, dat deze kwestie er ten deele een is van „verschil in kunstinzicht.
„Maar met dit al is het niet juist om zich door verschil „in kunstinzicht te laten verleiden tot een algemeen oor„deel over het werk van een vakgenoot, zooals Dr. Cuy„pers nu ten opzichte van Berlage heeft gedaan. Dan „wordt zoo'n oordeel zeer eenzijdig, waardoor er van „zijn gezag op menschen zonder zelfstandig inzicht dus „ook een eenzijdige suggestie uitgaat.
„De groote vraag, waarmede dit geval te maken heeft, „betreft de taak van den bouwmeester. Dr. Cuypers „zegt zelf — waar ieder kunstenaar immers van over„tuigd is — dat de *vooruitgang* in de bouwkunst natuur„lijk geenszins is uitgesloten. Maar dan is ook uitgemaakt, „dat de bouwkunstenaar scheppend optreedt, dat wil zeg„gen verandering en *nieuwe* vormen brengen kan. En „dan moeten andere kunstinzichten ook aanvaard en „gewaardeerd worden, wil men het verwijt van absolu„tisme ontgaan.
„Er gaat inderdaad van Dr. Cuypers een streven uit om „zijn inzichten blijvend te maken. En dat is te bedenke„lijker, omdat vooral ook autoriteiten zich zoo gaarne „door zijn gezag laten leiden. En na zijn zoo onomwon„den uiting tegen het streven van Berlage, zou men „daaruit te licht concludeeren dat hij de geheele jonge „beweging in de bouwkunst niet goed gezind is, wat, „juist door zijn invloed op officieele bouwmeesters en „andere desbetreffende ambtenaren in allerlei openbare „diensten, wel eens als een rem kan werken. Te meer, „omdat lieden zonder eigen scheppingsvermogen en uit„sluitend in zekere richting gedrild, uit den aard in hun „beperktheid tot oude vormen gekant zijn tegen het „ernstige werk der oorspronkelijke kunstenaars en hun „nieuwe vormen. Wat te bezwaarlijker wordt indien de „bezielende meester op hoogen leeftijd deze volgelingen „niet meer met vastheid kan leiden. —
„Waar Dr. Cuypers nu in uw interview begint te spre„ken over „vormen", die er *zijn* buiten ons en onafhan„kelijk van ons in 't heelal", zegt hij een onomstootelijke „waarheid; — doch daaraan twijfelt immers geen een „architect, en mij dunkt ook Berlage niet? Hij doelt hier, „in deze blijkbaar hoogere gestemdheid, op de ideëele „grondvormen, op het wezen der bouwwerken, op de „ziel in het lichaam. En *alle bouwkunstenaars* zijn het er „over eens, dat in deze wiskunstige grondvormen geen „nieuws is te vinden.
„Maar de onderscheiden elementen in de bouwkunst „zijn: de ideëele grondvormen of wel het wezen; — ver„volgens de lichamelijke vormen, — en ten derde het „kleed, dat het lichaam volkomen moet dekken. En nu „is het of Dr. Cuypers deze onderscheiding niet streng „heeft vast gehouden in zijn gesprek. Want vervolgens „betoogt hij, dat er ook in de lichamelijke vormen geen „nieuws is te vinden, en dan spreekt hij zich onmiddellijk

Graansilo te Rotterdam. Maashaven Z Z. Zuilen op den beganen grond met onderaanzicht der silo-trechters van de 300 tons silo-cellen. Ie lere zuil is berekend op een last van 600.000 K.G.

„tegen door zijn voorbehoud voor mogelijke nieuwe „bouwstoffen; bijvoorbeeld: het gewapend beton!
„En ten slotte, in betrekking tot het derde element, het „kleed om het lichaam: — wat zou er voor den kunste„naar overblijven; wanneer het niet zijn taak was om „hier *altijd* weer nieuwe vormen te zoeken, dat wil zeg„gen: om te scheppen?
„Inderdaad, alle bouwmeesters werken met een zekere „materie, doch de kunstenaars streven daarbij naar al„door *nieuwe* rangschikking en karakterbeelding. En „waardoor — wanneer in dezen zin het begrip nieuwe „vormen zou zijn uitgesloten — waardoor zijn dan tel„kens de nieuwe historische vormen elkander opgevolgd?
„Zou dat dan *nu* niet meer mogen? Zouden dan nu alle „wonderen voor goed de wereld uit zijn?
„Maar daarom kan Dr. Cuypers dit, bij nader inzien, zoo „ook niet bedoelen. Hij erkent immers in hetzelfde ver„band de mogelijkheid van *vooruitgang;* hij zegt: we „bouwen nu *heel anders*; — „mijn gebouwen zijn allemaal „*anders*, allemaal oorspronkelijk", — wat volkomen „juist is. Hij toont zich daarin vooral den bouwmeester, „al mag er dan, ten gevolge van overmaat van werk, in „het kleed jammer genoeg wel gecopieerd wezen. Maar „in al deze uitspraken ligt dan toch de innerlijke erken„ning, dat het wèl mogelijk is om nieuwe vormen te vin„den! Dat het *niet* mis is van Berlage, om daarnaar te „zoeken. En het gaat niet aan, om dan maar misprijzend „te zeggen; hij wil alleen maar anders bouwen dan ande„ren. Het is een kwestie van *kunst*vermogen, van kun„nen of niet, van tevreden zijn met den schijn of met het „wezen.
„Ik herhaal: van dergelijke verwarrende uitspraken kan „een suggestie uitgaan, die tot verkeerde gevolgtrek„kingen leidt bij menschen die deze onderscheidingen „niet kunnen maken. En dat is een gevaarlijke tendenz in „ons stadium van den tijd, waarin de bouwkunst wel eens „onder gemakzucht lijdt. Niet zeer sterk-willende ar„chitecten zouden er de conclusie uit kunnen trekken: „nieuwe vormen zijn tòch niet te vinden, dus nu behoe„ven wij niet meer te pogen", — waarbij zij de armen „laten zakken. Het zou kunnen worden een premie op de „onmacht, een stijven in het ongeloof van de menschen.
„Terwijl het publiek, dat laat bouwen, wel degelijk mee „te voeren is naar het nieuwe en het schoone, wanneer „de architecten het maar maken en het goed doen. In„derdaad, dan nemen hun principalen 't wel aan. — Al is „het voortdurende haasten waarlijk een bezwaar, want „voor het rijpen van de vruchten is tijd noodig. Maar dan „moet men ook niet te grif toegeven aan de moderne „tendenzen, waartegenover Berlage wel eens wat zwak „staat. Er *is* geen haast, dat kàn niet; een kunstenaar „moet geen onrijpe vruchten willen plukken; daar moet „hij met al zijn krachten tegen in gaan.
„En wat nu aangaat Berlage's theoriën omtrent het „Christendom en de nieuwe roeping der architectuur, „zooals hij die in zijn boeken uiteenzet, — de interpre„tatie dáárvan door dr. Cuypers lijkt voorwaar op een „parodie. Maar hiertegenover kan uiteraard niemand „beter dan Berlage zelf zijn bedoelingen uiteenzetten.
„Met dit al is de geprikkeldheid van dr. Cuypers tegen „veel van wat er nieuwe vormen worden genoemd niet „onverklaarbaar, — dat wil zeggen: in *algemeenen* zin. „Want inderdaad heeft een categorie van jongeren een „verwildering vertoond in hun gebouwen, waaraan een „bouwmeester als hij zich moet ergeren. Daar was een „zekere negatie in eere van: „er bestaat niets, wij heb„ben met 't verleden niets te maken, en wij scheppen dus „maar in 's Blaue hinein." Een wanbegrip — veelal ge„volg van onkunde en onmacht, van een gefilosofeer in „de ruimte, alsof er niet wel degelijk principes bestaan „om op te bouwen, en niet wel degelijk vaste normen. „Om 't populair te verklaren: alsof men vrij zou wezen „om een keldervenster in het dak te zetten, en een kerk „te bouwen als een kroeg!
„Maar het is alwéér een vergissing om die geprikkeld„heid te uiten aan het adres van Berlage, — al zou er zijn „na te gaan of een voorganger niet zekere verantwoor„delijkheid is aan te rekenen voor de slechte werken van „zijn navolgers. Doch in ieder geval: serieuze menschen „ontgroeien toch aan die verwildering, en zij hebben „ontegenzeggelijk het terrein gewonnen.
„De geometrie van Cuypers, als eeuwig bouwkundig be„ginsel, is toch ook reeds lang door Berlage aanvaard, „wiens leer van het impressionisme indertijd ook mij te„genover hem heeft gesteld.
„Maar de geheele verklaring van Cuypers' uitval ligt „toch mijns inziens — naar ik reeds zei — in een slechts „gradueel verschil van kunstinzicht. Cuypers, met den „wil om den vorm zoo ver mogelijk door te voeren, tot „volkomen ontbloeiing: het lichaam, het kleed met de ver„siering, harmonisch aan elkander ontgroeid; met het „vermogen om dien wil te verwezenlijken, waardoor hij „dan ook zóó'n groot bouwmeester is! Want de lichame„lijke vorm van zijn bouwwerken beantwoordt altijd aan „'t wezen. Maar . . . bij zijn aankleeden gebruikt hij veel „afgedragen plunje. Terwijl Berlage, met denzelfden „wil, nog niet tot de volkomen vormgeving gekomen is.
„Doch hoe het zij: Dr. Cuypers' theorieën hebben voor „de jongeren, en óók voor Berlage, — die zijn bewonde„ring voor den grooten bouwmeester zelfs nog eens on„omwonden heeft uitgesproken in de Nieuwe Gids — „wijdere verschieten, verdere inzichten geopend, waar „hij zelf, hoewel voortgaande in eigen lijn nu langzamer„hand van hen verwijderd is komen staan in 't verloop „van zijn lange leven."
Aldus De Bazel. A bon entendeur! Wij hebben voorshands hieraan niets toe te voegen; doch gaan nog even terug naar het onderhoud met Dr. Cuypers.
„Maar met dit al" — aldus de heer Brusse tot Dr. Cuypers — „deelt u toch zeker wel de opvatting van zóó veel kunstenaars en van die menigte intellectueelen, die het ernstig betreuren, dat een voorganger als Berlage in Rotterdam opzettelijk is uitgesloten van het meedingen in den prijskamp voor het nieuwe stadhuis? . . .
„Betreuren? — betreuren? Die petitie van architecten „was ridicuul! Het betreft hier een particuliere zaak van „de gemeente Rotterdam, die door den Raad breed is „opgevat. Heel breed. En B. en W., met de voorbereiding „van de uitvoering belast, hebben eenige architecten „genomen, om mee de deelnemers aan de prijsvraag te „kiezen. — Gaat 't nu aan te vragen: waarom hebt ge „dien en dien niet genoodigd? Met welk recht spreken „die onderteekenaars van het petitionnement zóó als zij „dat doen? Wie zijn het, die daar aan Berlage 't diploom „van den eersten bouwmeester van Nederland uitrei„ken? — De burgemeester heeft daarop dan ook uitste„kend en afdoend geantwoord in den Raad. —

„Is het niet of men Dr. Cuypers *hoort* spreken? Aldus „Het Groene Weekblad" van 21 Juli l.l. Ziedaar immers „den toon waarop iemand zich uit, die zoo'n beetje voor „de vuist wegpraat. Als een man in vollen ernst het hier „behandelde onder de oogen ziet bedenkt hij immers: „1°. dat de bouw van het vijf-millioenen-raadhuis *niet* is „zoowaar een „particuliere" zaak van de gemeente Rot„terdam, en in elk geval geen „particuliere" zaak van „den Gemeenteraad of van B. en W. van Rotterdam; „2°. dat B. en W. „breed" kunnen zijn in hun opvatting! „maar *klein* zijn gebleken hun *middelen*: de achter-de„mouwsche voorstelling van het advies van de jury, hier „gebrandmerkt; 3°. dat het „recht" om bij petitie te vra„gen een groot architect de *gelegenheid* te geven, met „wel tien anderen (!) de beste (of de slechtste) ontwerper „te blijken, toch boven twijfel verheven is; 4°. dat nie„mand aan Berlage „het diploma van den eersten bouw„meester van Nederland" heeft uitgereikt, of heeft willen „uitreiken; 5°. dat de burgemeester niet alleen niet af„doende heeft geantwoord, maar heeft geantwoord zon„der te antwoorden en met een slinksigheidje en een bru„taliteitje zijn burgemeesterlijke veege lijf heeft gered."

Tal van stemmen zijn sedert opgegaan, tal van meeningen verkondigd. Zuivere als resultaat van objectieve beschouwing, minder zuivere met zekere tendenzen. Vooral deze laatste zijn het die met nadruk wijzen op het kwaad dat uitgaat van publicaties die dit nooit hadden moeten worden. R.

PRIJSVRAAG VOOR EEN AANPLAKBILJET VOOR DE TENTOONSTELLING „DE VROUW 1813—1913".

Van het Bestuur van de Tentoonstelling „De Vrouw 1813—1913" ontvingen wij onderstaand prijsvraag programma dat wij — hoewel speciaal voor dames bestemd — toch gaarne een plaats in ons blad afstaan. Het luidt:
„De mededinging is uitsluitend opengesteld voor Nederlandsche Vrouwen. Het biljet moet 120 bij 80 cM. groot zijn, marge medegerekend. Deze maten kunnen zoowel

in de hoogte als in de breedte genomen worden. Desnoods kan eene speling van 10 cM. boven en onder elk dezer maten worden toegestaan. Het zal lithografisch in twee kleuren behalve de papierkleur, door de eerste prijswinster moeten worden uitgevoerd.
Het biljet moet den volgenden tekst bevatten:
Tentoonstelling „De Vrouw 1813—1913" van 1 Mei tot 15 September 1913 op „Meerhuizen" Amsteldijk, Amsterdam.
De ontwerpen voor dit biljet moeten op ware grootte in twee kleuren, behalve de papierkleur, worden uitgevoerd. Nadat de Jury haar voorloopige uitspraak heeft gedaan zal de inzendster van het eveneens voorloopig voor de uitvoering bestemde biljet, verplicht zijn een fragment van haar ontwerp, naar keuze van de Jury, op steen te brengen en te doen afdrukken, om hare bekendheid met de lithografische technieken te bewijzen.
Ieder onderwerp moet voorzien zijn van een motto en een begeleidend verzegeld schrijven dragende het zelfde motto en bevattende naam en adres van de vervaardigster. Op de buitenzijde van de enveloppe moet tevens een correspondentieadres vermeld zijn. De ontwerpen moeten vóór den 1sten October a.s. franco worden toegezonden aan het Secretariaat Damrak 28—30 Amsterdam. De ingezonden ontwerpen, uitgezonderd dat, 't welk met den eersten prijs bekroond en voor uitvoering aangewezen wordt, blijven eigendom van de inzendsters.
Het Bestuur behoudt zich het recht voor alle ontwerpen twee keer te exposeeren: den eersten keer, onmiddellijk na het verschijnen van het Jury rapport, den tweeden keer op de Tentoonstelling „De vrouw 1813—1913".
Als eerste prijs wordt uitgeloofd de som van *f* 250.— als tweede prijs *f* 100. Bovendien zal de prijswinster *f* 100. ontvangen voor het op steen brengen van het biljet.
De Jury behoudt zich het recht voor, zoo geen der ingekomen ontwerpen haar voor uitvoering geschikt voorkomt de eerste prijs niet toe te kennen. Het biljet moet acht weken na ontvangst van de opdracht voor den druk gereed zijn.
De Jury zal bestaan uit de Dames en Heeren:
Mevr. Thérèse van Duyl Schwartze, Mej. Nelly Bodenheim, Mej. Marg. Verwey, Mevr. Baanders Fockema, de heeren Nijhoff en Roland Holst, Dr. Mia Boissevain.
Het verslag van het voorloopig Comité waarin het doel van de Tentoonstelling nader omschreven is, is te verkrijgen aan het Secretariaat Damrak 28—30; alwaar tevens meerdere exemplaren van deze voorwaarden verkrijgbaar zijn.

Het Dagelijksch Bestuur:
Mej. Dr. Mia Boissevain, *Presidente*,
Mevr. W. Asser-Thorbecke, *Vice Presidente*.
Mevr. J. E. v. Buuren-Huys, *1ste Secretaresse*.
Mej. R. Manus, *2de Secretaresse*.
Mevr. J. P. Odyk-Wouters, *Penningmeesterresse*,
Mevr. Dr. G. Docters v. Leeuwen-v. Maarseveen.
Mevr. J. P. Wesselink-van Rossum.

DE AANBOUW VAN HET RIJKSMUSEUM.

Verleden week plaatsen wij een berichtje weergevende de meening der Comm. v. Bijstand.
Een later bericht nu meldt dat B. en W. van Amsterdam zich vereenigd hebben met de meening van de meerderheid der Commissie van Bijstand en den Raad in dien zin een voorstel zullen doen. Gezien het advies der C. v. B. was deze houding van B. en W. te verwachten. Wat echter de Raad zal doen na inzage van de onderscheidene te dezer zake gelanceerde adressen, blijft vooralsnog een open vraag.

* * *

Het voorstel van B. en W. om aan den Staat vergunning te verleenen tot het vergrooten van den aanbouw van het Rijksmuseum, waarin de schenking-Drucker is ondergebracht.
Ten einde de groote belangen bij de ten deze te nemen beslissing betrokken, volledig in het licht te stellen, brengen B. en W. het volgende in herinnering:
Nadat in 1903 door den heer en mevrouw Drucker aan den Staat der Nederlanden ter plaatsing in het Rijksmuseum een hoogst belangrijke verzameling schilderijen in bruikleen was afgestaan, werd door hen in 1909 een waardevolle verzameling schilderijen en aquarellen van de besten der hedendaagsche Nederlandsche kunstenaars aan den Staat ten geschenke gegeven. Deze verzameling is ondergebracht in de met vergunning van het gemeentebestuur gebouwde Drucker-zalen.
Eveneens werd daarin plaats gevonden voor de verzameling-Israëls, die in Mei dezes jaars door den heer en mevrouw Drucker aan het rijk is ten geschenke gegeven.
Bij de mededeeling van die schenking sprak de heer Drucker het vertrouwen uit, dat verdere uitbouw van de Drucker-zalen van het Rijksmuseum, volgens de daarvoor door den architect dr. Cuypers ontworpen plannen, zou plaats hebben, opdat het hem mogelijk zou worden gemaakt nog meerdere schenkingen aan het rijk te doen. Het is B. en W. gebleken, dat de heer en mevrouw Drucker inderdaad het voldoen aan deze toezegging afhankelijk stellen van de vergrooting van den bestaanden Drucker-uitbouw en dat zij bezwaar maken tegen andere oplossingen, zooals deze door onderscheidene vereenigingen en kunstenaars zijn aan de hand gedaan. De redenen, die de schenkers tot het innemen van dit standpunt leiden, zijn vele, doch de voornaamste is deze, dat zij de door hen geschonken en nog te schenken verzamelingen deel wenschen te zien uitmaken van aansluitende verzamelingen in het Rijksmuseum en dat, waar bij den bestaanden uitbouw een verlichting van de zalen werd verkregen, als in geen ander museum wordt aangetroffen, zij prijs stellen op zalen met een zelfde verlichting, aan welken wensch, bij uitvoering van het plan van dr. Cuypers, zal worden voldaan.
Kan derhalve aan de wenschen van den heer Drucker tegemoet worden gekomen en daartoe aan den Minister van binnenlandsche zaken de gevraagde toestemming worden verleend, dan wordt voorkomen, dat wellicht een zeer belangrijke kunstverzameling voor ons land, althans voor Amsterdam, verloren gaat; hiertegenover staat dan echter, dat, naar veler oordeel, het Rijksmuseum weder iets van zijn schoonheid zal inboeten.
Het college van B. en W. vreest echter niet, dat door de voorgenomen vergrooting van den bijbouw het uiterlijk aanzien van het museum in die mate lijden zal, als door velen wordt gemeend. Zooals toch uit een overgelegde teekening blijkt, zal van den bijbouw niets te zien zijn, wanneer men het gebouw nadert van het noorden, het westen of het oosten. Alleen van de zuidzijde en dan nog enkel indien men gaat in de richting van den doorgang onder het museum, zal een gedeelte van den achtergevel iets later in het gezicht komen, dan thans het geval is. Dat gedeelte is echter reeds thans grootendeels aan het gezicht onttrokken door boomen en beplanting.
Niettemin erkennen B. en W., dat de raad voor een zeer lastige beslissing wordt gesteld, te meer, waar Dr. Cuypers, door hen naar zijn meening gevraagd, bij brief van 26 April j.l. zegt, de verantwoordelijkheid voor den uitbouw overeenkomstig zijn eigen plannen, geheel te moeten laten aan hen, die zulks wenschen en bevelen.

Nu echter de minister schrijft, dat een andere oplossing dan vergrooting van den bestaanden Drucker-uitbouw niet mogelijk is, en het B. en W. bekend is, dat deze de eenige is, waarmede de heer en mevrouw Drucker zich vereenigen, dient een keuze te worden gedaan. En waar deze staat tusschen de mogelijkheid, dat Nederland en meer in het bijzonder Amsterdam zich zou zien ontgaan een zeer belangrijke verzameling van de beste werken van Nederlandsche kunstenaars, en het toelaten van een op zichzelf minder gewenschten, doch in verband met de reeds aangebrachte gebouwen, vrij onschadelijken bijbouw aan het Rijksmuseum, meenen zij, dat zij niet verantwoord zullen zijn, indien zij adviseerden, de gevraagde toestemming te weigeren.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADION DER MAATSCHAPPIJ HET NEDERLANDSCHE SPORTPARK TE AMSTERDAM.

Bij sluiting der termijn waren ingekomen 24 inzendingen onder de navolgende motto's:
Platvol; Stockholm; Neêrlands Colosseum; Ontspanning; Esperanto; Renperk; Sport staalt spieren; Poliglot; Veni creator spiritus; Banardes; Je maintiendrai; De tijdgeest; Hoc erat in votis; Wilau; Ernst; Van onzen tijd; Trial; Macucaua; Pat; Sport spiert; Tertius; Olympic; Olympia; P. E. J.
Het zal vermoedelijk nog geruimen tijd duren, eer de jury met haar onderzoek en beoordeeling gereed is. Intusschen zijn de werkzaamheden aan het terrein begonnen. Er wordt druk aan de ophooging gewerkt.

DE PALEIS-RAADHUIS-QUASTIE.

Naar de Tel. verneemt, overwegen B. en W. van Amsterdam het plan om, nu het historisch onderzoek van prof. dr. Br[illegible]ans, aangaande de vraag, of het Paleis op den Dam [illegible] het eigendom van den staat dan wel als dat van de gemeente moet worden beschouwd, geëindigd is, drie bekende juristen, onafhankelijk van elkaar, de quaestie van uit een rechtskundig oogpunt te laten onderzoeken.

BOEKAANKONDIGING.

F. J. Vaes. *Lijnteekenen*. Uitgave P. Noordhoff te Groningen, prijs *f* 1.25. Het boek, geschreven door F. J. Vaes, w. i., leeraar aan eene H. B. S. 5-jarige cursus en aan de academie voor B. K. en T. W. te Rotterdam, is bedoeld als handleiding bij het eerste onderwijs in het lijnteekenen. Het behandelt achtereenvolgens: de teekeninstrumenten, de constructies, de kromme lijnen, de teekenvoorbeelden. Studeerenden voor de teekenakten zullen voor het vak „methode" belang stellen in dit boek.

Algemeene voorschriften voor de uitvoering van werken in gewapend beton, vastgesteld door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, afdeeling voor bouw- en waterbouwkunde, 23 Maart 1912. De N. V. Wed. J. Ahrend en Zoon's Boekhandel en Uitgevers-Maatschappij heeft deze voorschriften in boekvorm doen verschijnen, voorzien van toelichtingen en aanteekeningen door J. H. Schaad, inspecteur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht te Zwolle. De prijs is *f* 0.50.

NEGENDE JAARVERSLAG DER RIJKSCOMMISSIE TOT HET OPMAKEN EN UITGEVEN VAN EEN INVENTARIS EN EENE BESCHRIJVING VAN DE NEDERLANDSCHE MONUMENTEN VAN GESCHIEDENIS EN KUNST. (1 Januari—31 December 1911). Vervolg van blz. 246.

Omtrent de bemoeiingen van de Commissie of hare leden in het belang van bepaalde monumenten volgt wijders een lange lijst van wederwaardigheden, waaruit wij, door plaatsgebrek daartoe genoodzaakt, slechts enkele aanteekeningen kunnen overnemen, t. w.:

Buurmalsen. De toren der Ned. Hervormde kerk had vroeger een lage spits in den vorm eener vierzijdige pyramide met licht ingebogen dakvlakken, van fraai silhouet. Toen deze spits in 1910 vernieuwing behoefde, heeft men niet den ouden vorm aangehouden, doch het metselwerk van den toren een weinig verhoogd en daarop een van vier- tot achtkant ingesnoerde spits geplaatst, hooger dan de oude. Een eigenaardigheid van den ouden toren, te opmerkelijker omdat dezelfde lage spitsvorm bij verschillende torens in den omtrek voorkomt en dus typisch voor deze streek schijnt te zijn, ging op deze wijze verloren. Hadde het gemeentebestuur van de voorgenomen wijziging behoorlijk kennis gegeven aan het Departement van Uwe Excellentie, dan zou deze noodelooze schending natuurlijk voorkomen zijn [1]).

Dordrecht. Burgemeester en Wethouders van deze gemeente stelden aan den raad voor de z.g. Berckepoort, een merkwaardig renaissance-bouwwerk uit de zestiende eeuw, waaraan vele historische herinneringen verbonden zijn, te sloopen, om plaats te vinden voor een nieuwe school. Niet het minst door toedoen van een der leden der Commissie, die ter zake met Burgemeester en Wethouders in overleg trad, is dit noodlottig plan gelukkig voorkomen.

Haarlem. De Secretaris van den Bond „Heemschut" berichtte, dat de gevel van het garnizoens-kleedingmagazijn alhier was ontdaan van de pleisterlaag, die hem bedekte, waardoor bleek, dat het een fraaie baksteengevel is, met bergsteenen boogblokken versierd en met eenen gevelsteen, die het jaartal 1567 droeg, zoodat het gebouw dagteekent uit eenen tijd, waaruit slechts weinig bewaard is gebleven. De Genie was volgens dit bericht voornemens den gevel opnieuw te bepleisteren en ditmaal met portlandcement, zoodat hij onherroepelijk zou bedorven worden. Aan den Minister van Oorlog is daarom verzocht dit te voorkomen en tot heden is de gevel niet opnieuw bepleisterd, zoodat de Commissie vertrouwt, dat hij voor nieuwe bepleistering gespaard zal blijven.

Kampen. Bij een bezoek bleek, dat herstellingen, ondernomen aan de Roomsch-Katholieke kerk van Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart, de z.g. Buitenkerk [2]), niet zonder bedenking waren. Zoo wilde men in het uit verschillende perioden dagteekenend gebouw, de niet overal op dezelfde hoogte aangelegde lijsten olle op één hoogte brengen en de schalken, die van de waterlijst oprezen, doortrekken tot op den grond, kortom wegnemen wat in den bouw nog wees op zijne historische ontwikkeling. De tusschenkomst werd ingeroepen van de Afd. K. W. van Uwer Excellentie's Departement en dientengevolge konden de bedoelde fouten althans ten deele nog worden hersteld en voorkomen. Twee der schalken bleken te rusten op gebeeldhouwde houten kraagstukken. Toen vernomen werd, dat het kerkbestuur deze wilde verkoopen, is aan Z. D. H. den Aartsbisschop van Utrecht met gunstig gevolg verzocht dit te beletten.

Vere. Toen in 1881 een aanvang gemaakt werd met de slooping van het fraaie Schotsche huis „Het Lammetje", een der weinige overgebleven gothische woonhuizen hier te lande, redde Jhr. Mr. Victor de Stuers dit merkwaardig monument van oude burgerlijke bouwkunst door het aan te koopen. Onlangs gaf hij aan het Rijk ten geschenke en thans is het geheel hersteld, zoodat het voor langen tijd behouden kan worden geacht.

Zwolle. Sinds eenige jaren is het bovendeel van den aan de burgerlijke gemeente behoorenden toren bij de Roomsch-Katholieke kerk van Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart te Zwolle ingericht tot réservoir der gemeentelijke drinkwaterleiding.
Bij beschikking van 2 Juni 1911 was door Burgemeester en Wethouders aan het parochiaal kerkbestuur vergunning gegeven o. a. tot het verdiepen van een tegen den toren gelegen kelder ten behoeve van den aanleg eener centrale verwarming voor de kerk. 10 Juli d. a. v. bleek den Inspecteur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht, dat men om ruimte te winnen een deel der versnijding van het fundament van den toren had weggekapt. Zoodra zij dit vernam, heeft de Commissie hiervan kennis gegeven aan de Afd. K. W. van Uwer Excellentie's Departement. Het geschil over de verantwoordelijkheid voor de mogelijke gevolgen van deze verzwakking van den toren is nog niet beëindigd.
Omtrent maatregelen, wenschelijk in het belang van den arbeid der Commissie geacht, wordt nog het volgende gezegd:
Nu het eerste deel van de definitieve beschrijving der monumenten gereed kwam, is de Commissie beter dan vroeger in staat den omvang van haren arbeid te overzien. Het spreekt vanzelf, dat de tijd welken dit eerste deel gevorderd heeft, niet als maatstaf behoort te worden genomen voor de volgende deelen.
Twee tot drie jaren zullen echter, al naar gelang der grootte van

---

[1]) Ook vroeger moest de Commissie reeds klagen over onoordeelkundige herstellingen, die dezen toren bedreigden (Vierde Jaarverslag, blz. 13).

[2]) Zie over dit gebouw het artikel van den heer F. A. Hoefer, in *Bulletin van den Nederl. Oudheidkundigen Bond*, 1907, blz. 91 vv.

het telkens te behandelen gebied, ongetwijfeld voor ieder deel noodig blijken. De beschrijving van het geheele land zal zeker vele deelen van den omvang van het eerste deel vullen, zoodat lange jaren met de voltooiing van het gansche werk gemoeid zullen zijn. Het behoeft geen betoog, dat dit een zeer ongewenschte toestand is, daar de monumenten met toenemende snelheid verdwijnen en hunne beschrijving juist zorgen wil, dat zij in de gevallen, waarin dit verdwijnen niet te vermijden is, althans door afbeelding in woord, teekening en foto niet geheel te loor gaan. Bespoediging van het werk is daarom dringend noodzakelijk. En zij kan gemakkelijk verkregen worden, indien de beschrijving niet, gelijk tot heden, aan één man doch aan meer personen wordt opgedragen.
De leden der Commissie, die allen een drukken werkkring hebben, kunnen zich slechts bij uitzondering voor de definitieve beschrijving der monumenten beschikbaar stellen. Voor zoover hun tijd het toelaat, hebben zij zich reeds belast met het bijeenbrengen der gegevens voor de voorloopige inventarisatie, die begonnen is opdat althans binnen afzienbaren tijd een globaal overzicht der monumenten, ook met het oog op hun behoud van zoo groot belang, zou verkregen worden. Maar ook dit werk vordert betrekkelijk langzaam, omdat ook de voorloopige lijsten ten slotte geredigeerd moeten worden door den Secretaris der Commissie. Zoo wordt ook hier de voortgang van haren arbeid bemoeilijkt, omdat de Commissie over slechts één wetenschappelijken ambtenaar beschikt, die bovendien geheel alleen heeft te zorgen voor hare briefwisseling, de voorbereiding en notuleering harer vergaderingen en het beheer van hare bibliotheek buiten en behalve zijn voornaamste werk: de samenstelling der definitieve monumentenbeschrijving. Deze toestand is des te bedenkelijker, omdat, indien de Secretaris om een of andere reden aan zijn ambt wierd onttrokken, de arbeid der Commissie zoo goed als geheel zou moeten stilstaan, tot een ander zich in deze taak had ingewerkt. Ook hierom, om de niet zonder moeite gevestigde traditie van het werk behouden te doen blijven, is het een eisch van verstandig beleid, dat naast den Secretaris een tweede wetenschappelijk gevormde ambtenaar worde gesteld, die aan het werk deelneemt en eventueel den Secretaris kan vervangen.

VAN ALLERLEI AARD.

HEEMSCHUT BEWEGING.

In Frankrijk zullen de hinderlijke en ontsierende reclame-borden, die er, als bij ons, langs elke spoorlijn zijn opgesteld, gelukkig verdwijnen; er is althans door de Kamer een wet aangenomen, waarin de prijs voor dergelijke reclame-middelen zoo hoog is gesteld, dat er niet velen zich meer aan vergrijpen zullen. Als nu ook de Senaat het ontwerp aanneemt, dan heeft Frankrijk het goede voorbeeld gegeven. Zichier enkele cijfers uit het nieuwe tarief. Er zal f 25 per vierkanten meter per jaar moeten worden betaald voor borden, welke minder dan 6 meter lengte hebben; f 50 per vierkanten meter voor borden van minder dan 10 meter lengte;
f 100 per vierkanten meter voor borden minder dan 20 Meter lang, en f 180 per vierkanten meter voor alle afmetingen daarboven. Een reclamebord van de grootte, waarin ze thans meestal voorkomen, zou komen te staan op f 3600 per jaar.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM

De Directie van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is voornemens om bij genoegzame deelneming in de maand September eene Tentoonstelling te houden van Silhouettten, zoowel uitknipsels als teekeningen.
De kunst der Silhouetten was in de eerste helft der 19de eeuw ook hier te lande zeer in zwang en het zal hoogstmerkwaardig zijn om bijeen te zien het geen daarvan ten onzent nog is overgebleven.
De Directeur van genoemd Museum doet derhalve een beroep op de medewerking van allen die uitknipsels en teekeningen in hun bezit hebben om deze gedurende eenigen tijd voor het houden der tentoonstelling te willen afstaan.

STADSUITBREIDING.

De gemeente Enschede heeft ter uitvoering van het Uitbreidingsplan verschillende terreinen, ter grootte van 168000 M² aangekocht, gelegen in 't Lasonder aldaar, terwijl binnenkort zal worden overgegaan tot verderen aankoop van de gronden in dat stadsgedeelte, zoo mogelijk bij minnelijke schikking of anders door onteigening.
De Gemeente zal daardoor geraken tot betere verbindingswegen, maar ook in staat zijn perceelen beschikbaar te stellen voor arbeiders- en burgerwoningen, waaraan daar zoo groote behoefte bestaat.

OPGRAVINGEN TE ARGOS.

Prof. C. W. Vollgraff schrijft d.d. 30 Juni uit Argos aan de Pr. Gr. Ct.: De werkzaamheden alhier naderen haar einde: morgen wordt de inventaris voltooid en worden al de vondsten overgedragen aan den beheerder van het museum te Argos. Nadat de ontgraving van de lange zuilenrij van het marktplein voltooid was, is de overblijvende tijd gebruikt om een aantal byzantijnsche fundamentmuren af te breken, die grootendeels uit antieke brokstukken bestonden. Daarbij zijn ongeveer 250 meestal goed bewaarde blokken van tempelgebouwen van verschillende afmetingen en verschillend materiaal gevonden. Verder een niet onaanzienlijk aantal inscripties op steen, waaronder 4 proxemédecreten uit de 3de en één uit de 4de eeuw v. Chr., een paar lange lijsten van overwinnaars in tooneelwedstrijden uit de 2de eeuw v. Chr., een nieuw fragment van 17 regels van het verdrag tusschen twee cretensische steden, waarvan in 1906 een ander stuk gevonden was, uit pl.m. 450 v. Chr., 2 fragmenten van een oorkonde uit het eind van de 5de eeuw v. Chr., waarin de loop van de grenzen van Argolis wordt aangegeven, 2 voetstukken van standbeelden uit de 3de eeuw voor Christus met de namen van de beeldhouwers, en eene inscriptie ter eere van Pompeius den Groote, den redder en weldoener der menschheid voor wien in het 4de jaar van zijn bewind een standbeeld op de markt te Argos werd opgericht.
In de nabijheid van Epano-Belissi, een dorp 30 K. M. ten N.W. van Argos, heb ik den oorsprong van de Romeinsche waterleiding van Argos ontdekt. Deze waterleiding passeerde de beddingen van den Inachos en den Charadros op bogen, die gedeeltelijk bewaard zijn en nog door niemand zijn beschreven. Te Skala, een gehucht aan den weg van Argos naar Epano-Belissi, heb ik eene tot nog toe onbekende myceensche necropolis ontdekt. Ik heb er acht grotsgraven gezien, waarvan er één door lieden uit den omtrek geplunderd is, terwijl de 7 anderen den indruk maken van ongeschonden te zijn. Allicht zijn daar nog meer graven, die eerst bij nader onderzoek gevonden zouden kunnen worden.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 29. De westelijke gevel der Nieuwe Kerk te Amsterdam, door J. G. met afb. Het ontwerp algemeene administratieve voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. J. van Nieukerken. — Dr. Cuypers geïnterviewd. — Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven over het jaar 1911.
DE BOUWWERELD No. 29. Prijsvragen (de Stadionprijsvraag in het bijzonder) en de P. P. C., door J. H. W. L. — Wat er met onze „monumenten" gebeurt, met afb. van het Raadhuis te Balk met verbouwingsplannen en een nieuwbouw tegen de kerk te Zwolle.

INHOUD: Kroniek: Cuypers, Berlage, De Bazel. — Prijsvraag voor een aanplakbiljet voor de Tentoonstelling „De Vrouw 1813—1913". — Prijsvraag voor een Stadion der Maatschappij Het Nederlandsche Sportpark te Amsterdam. — De aanbouw van het Rijksmuseum. — De Paleis-Raadhuis-questie. — Boekaankondiging. — Negende Jaarverslag der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en een beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. (Slot). — Van allerlei aard — Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. -:-
Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 31. ZATERDAG 3 AUGUSTUS 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

KRONIEK: CUYPERS, BERLAGE.

In aansluiting op en ter wille van de volledigheid van hetgeen onder bovenstaand hoofd in ons voorgaand nummer verscheen, laten wij hieronder een brief volgen van Dr. P. J. H. Cuypers aan de Redactie van de „N. Rott. Courant" welken brief dit blad onder „Ingezonden" publiceerde:

Aan de Redactie van de Nieuwe Rott. Courant.

„Tot mijn groote teleurstelling las ik in het Handelsblad „voor 23 Juli (?) een overzicht van eenige artikelen, welke „in de laatste dagen zijn verschenen ten gevolge van een „onderhoud dat ik den heer Brusse toestond. Wel was mij „het eerste artikel bekend in de N. R. Ct., maar het tweede „gedeelte, ofschoon eenige dagen na de verschijning mij „door den schrijver toegezonden, had ik nog niet gelezen. „Ik wist niet welk gebruik de heer Brusse van zijn onder„houd met mij wilde maken, maar ik hield het in elk geval „voor uitgesloten, dat mijn interviewer iets hoegenaamd „zou publiceeren zonder het geschrevene vooraf aan „mijn oordeel en revisie te onderwerpen.
„Had de heer Brusse zich niet aan deze journalistieke „usantie onttrokken, dan ware voorkomen geworden, dat „door zijn toedoen op mijn gezag beschouwingen en me„dedeelingen openbaar werden gemaakt, welke ten deele „niet voor publiciteit bestemd of vatbaar waren en wat „erger is ten deele allerminst mijne denkwijze juist „weergeven.
„Op de onkiesch gepubliceerde bijzonderheden betref„fende zaken van meer privaten aard, waarmede het „groote publiek niets te maken heeft, kom ik evenmin „terug, als op de min correcte voorstellingen er van, wijl „hier het redres of wel onmogelijk is of wel te weinig van „algemeen belang is. *Des te meer voel ik mij evenwel ge„drongen om op te komen tegen de beschouwingen in de „N. R. Ct. over den heer Berlage en diens artistieken „arbeid, wijl die allerminst beantwoorden aan mijne wer„kelijke veel hoogere appreciatie, welke den heer Berlage „van elders bekend is.* (Wij cursiveeren.)
„Aangezien wij beiden, gelijk terecht is opgemerkt in „de Tijd" den stelregel huldigen: „Toute forme, qui n'est „pas indiquée par la structure doit être repoussée", kan „ik mij onmogelijk over den heer Berlage hebben uitge„laten, zooals de heer Brusse het voorstelt. Het geheel „verwerpen van aansluiting aan alle historische vormen „der Bouwkunst van den Bouwmeester van de Amster„damsche Beurs is hier het grondverschil tusschen ons „beiden, dat ik tot uitdrukking wilde brengen maar dat „al heel gebrekkig weer te vinden is in de critiek mij door „den heer Brusse in den mond gelegd. Soortgelijke op„merking geldt hetgeen de schrijver in N. R. Ct. mij laat „zeggen over de denkbeelden van den heer Berlage „betreffende het Christendom. Evenmin als den groot„sten tegenstander van den christelijken godsdienst, kan „het in het hoofd van dezen modernen bouwmeester op„komen tegen alle evidentie in de absurditeit te debitee„ren: het Christendom bestaat niet meer. Hoe de heer „Berlage in werkelijkheid over het Christendom denkt, „in verband met de moderne schoonheidscultuur, kan „een ieder weten, die gelijk ik, zijne veelbesproken stu„dies over bouwkunst, stijl en samenleving aandachtig „gelezen heeft. In deze studies constateert de schrijver „integendeel, dat de moderne schoonheidscultuur juist „in de historische gegroeide christelijke beschaving een „hinderpaal ontmoet, welke aan de verwezenlijking van „zijne artistieke denkbeelden nog altijd onverbiddelijk „in den weg staat. Op deze tegenstelling heb ik de aan„dacht van den heer Brusse gevestigd maar ik heb mij „daarbij heel wat correcter uitgedrukt dan men, afgaan„de op het artikel in de N. R. Ct., meenen zou."

Dr. P. J. H. CUYPERS, Arch. d. R. M. geb.

* * *

De Redactie van de „N. Rott. Courant schrijft hieronder een stuk waaruit wij 't volgende citeeren: „De redacteur „van de rubriek „Onder de Menschen", — vaststellende „dat Dr. Cuypers hem, rondzwervende door Brabant en „Limburg, op zijn telegrafisch verzoek telegrafisch en „zonder eenig voorbehoud een onderhoud toegestaan „heeft *om dit te publiceeren in deze courant*; — dat hij „zoodra Dr. Cuypers begon te spreken, *met diens uit„drukkelijk goedvinden*, van al het gesprokene volledig „aanteekeningen heeft gemaakt, waarachter de bouw„meester nog wel zoo vriendelijk is geweest zijn sierlijk „gestileerde handteekening te zetten; — dat deze aan„teekeningen aanstonds letterlijk uitgewerkt zijn, zooals „hij, zonder nog ooit bezwaren omtrent de juistheid te „hebben vernomen, sedert tal van jaren gewend is te „doen bij het interviewen van belangwekkende personen „op zoo velerlei gebied; — houdt staande de nauwkeu„righeid en de volledigheid zijner weergave van dit ge„sprek, en tevens zijn recht, zonder zweem van onkiesch„heid, om al wat hem onder deze omstandigheden mee-

*) Men kan deze leeren kennen uit hetgeen aangehaald wordt in een artikel in Architectura 27 Juli 1912 over dit interview door R. geschreven.

„gedeeld is, openbaar te maken, zóó als hij dit heeft ge-
„daan.
„Nadat Dr. Cuypers, die blijkbaar niet op onze courant
„geabonneerd is, van andere zijde het eerste der drie
„door hem geïnspireerde artikelen had ontvangen,
„schreef hij persoonlijk den 12en Juli uit Roermond aan
„onzen redacteur onder meer:
„Met genoegen nam ik kennis van Uw gunstig uitne-
„mend artikel Onder de Menschen Zwerftocht II over
„Dr. Cuypers. Zeer zult U mij verplichten indien U mij
„wilt mededeelen op welke wijze ik mij kan verzekeren
„al die artikelen van U te mogen ontvangen. In de hoop
„eenig antwoord van U te mogen ontvangen blijf ik
„gaarne, na vriendelijken groet: Uw dw. dienaar P. J.
„H. Cuypers.
„Dit briefje weerlegt wel volkomen het verwijt, dat Dr.
„Cuypers niet anders verwacht had of zijn interviewer
„zou hoeg enaamd niets publiceeren zonder het geschre-
„vene vooraf aan zijn oordeel en revisie te onderwerpen.
„Dr. C. rept daarvan immers met geen woord, nadat hij
„het eerste stuk reeds met genoegen heeft gelezen, en
„hij denkt er niet aan om van het vervolg inzage der
„copy te krijgen, daar hij enkel maar verzoekt om de
„couranten te zenden, waar de rest in staat.
„Hierop zijn dan ook, direct bij het verschijnen, de vol-
„gende artikelen aan Dr. Cuypers toegezonden. De
„bouwmeester heeft dus op zijn verzoek de weergaaf
„van zijn woorden, *ook over Berlage*, in zijn huis gehad
„op 15 en 16 Juli. Is het nu aannemelijk, dat deze woor-
„den, bijzonderlijk wat betreft het uiterst delicate onder-
„werp der volkomen misprijzing van een kunstbroeder,
„zoo averechts in ons blad hebben gestaan, zonder dat
„Dr. Cuypers, toch eenmaal in correspondentie met den
„redacteur over die stukken, nu eveneens aanstonds naar
„de pen zou hebben gegrepen om dit openlijk onrecht,
„zijn confrater daardoor aangedaan, ten spoedigste te
„herstellen? —
„Doch neen, Dr. Cuypers zweeg. Maar talrijker en tal-
„rijker werden de protesten, juist naar aanleiding van
„dezen aanval. En nu de verontwaardiging op haar
„hoogst schijnt, ontvangen wij, *twaalf dagen later*, dit
„protest, waar wel de naam, echter niet de handteeke-
„ning van Dr. Cuypers onderstaat, begeleid van een
„brief, onderteekend door Dr. Cuypers' *zoon* Jozef Cuy-
„pers!
„Dit begeleidend schrijven motiveert de toezending van
„het bezwaarschrift: „Ik (de zoon?) zie mij verplicht, ten
„gevolge van den verkeerd geachten indruk door de
„artikelen van den heer Brusse gemaakt, daarop terug
„te komen." — Voor den interviewer is het echter geen
„vraag wie aan dezen „verkeerd geachten indruk"
„schuldig staat: hij, die de woorden aan den journalist
„zóó meegedeeld heeft als deze ze nòg letterlijk in zijn
„aanteekeningen aankan wijzen, óf degeen die niets an-
„ders deed dan ze opschrijven.
„Maar een feit is, dat Dr. Cuypers nu eenmaal moeilijk-
„heden heeft ondervonden van zijn uitspraken, waarna
„die thans, langdurig overwogen en achteraf aan Ber-
„lage's boeken getoest, gansch gecorrigeerd en gewij-
„zigd hierboven opnieuw verschijnen, met een schuldig-
„stellen van.... den journalist! De verbeterde editie zal
„voorzeker met voldoening worden ontvangen. — Maar
„behouden daarnaast de met spontane oprechtheid door
„Dr. Cuypers zelf voor den journalist geuite innerlijke
„gevoelens niet een althans even groote psychologische
„waarde?
„Met dit al acht de redacteur van O. d. M. de diepere
„beteekenis van dezen brief, in verband met andere po-
„lemiek, van voldoend journalistiek belang om in zijn
„rubriek uitvoeriger het wezen van het interview te be-
„handelen."

HET AMSTERDAMSCHE STADION.

1. De uitslag der Prijsvraag.

Zaterdag voor een week heeft de uitspraak plaats gehad van de door de Mij. „Het Nederlandsche Sportpark uitgeschreven prijsvraag. De jury, bestaande uit de heeren H. P. Berlage Nzn., architect, voorzitter; C. B. Posthumus Meijjes, idem; J. H. W. Leliman, idem, rapporteur; F.W. baron van Tuyll van Serooskerken, voorzitter van het Nederlandsch Olympisch Comité en J. Warner, voorzitter van den Nederlandschen Voetbalbond, deelde in een uitvoerig rapport mede, dat ingekomen waren 24 ontwerpen. In tegenwoordigheid van de leden van den Raad van Beheer en de terrein-commissie, deelde de voorzitter der jury mede, dat deze prijsvraag alle verwachtingen had overtroffen, zoodat de jury tot een beslist resultaat was gekomen. Zij had evenwel verschillende, zeer mooie plannen ter zijde moeten leggen, die niet voldeden aan de bepalingen van het programma. Intusschen werden de ontwerpen onder de motto's „Banardes" en „Tijdgeest" voorgedragen ter premieëring, ad *f* 1500 elk; terwijl de jury de maatschappij in overweging gaf, te harer beschikking te stellen een bedrag ad *f* 1500, gelijkelijk te verdeelen tusschen de ontwerpen ingediend onder de motto's „Polyglotte" en „Stockholm". Na onderzoek en ampele bespreking vereenigde het bestuur der Maatschappij zich met de uitspraak der jury.

Ten slotte werd het ontwerp, ingediend onder het motto „Banardes", door de jury met algemeene stemmen voorgedragen als het voor uitvoering aangewezen ontwerp en door de bestuurderen van voornoemde maatschappij en bloc aanvaard.

Na opening van den naambrief bleek het ontwerp „Banardes" te zijn ingezonden door den heer H. Elte Phzn., architect te Amsterdam. De inzendingen „Tijdgeest" en „Polyglotte" waren ontworpen en van de hand der Heeren V. d. Vijgh en Heineken en Kuipers Architecten te Amsterdam.

2. Jury-rapport.

Wij ontvingen het jury-rapport inzake deze prijsvraag dat luidt als volgt:

„In handen der jury zijn gesteld 24 inzendingen onder de navolgende motto's, genummerd naar de volgorde van ontvangst:

1. Platvol; 2. Stockholm; 3. Neerlands Colosseum; 4. Ontspanning; 5. Esperanto; 6. Renpark; 7. Sport staalt spieren; 8. Poliglot; 9. Veni creator spiritus; 10. Banardes; 11. Je Maintendrai; 12. De Tijdgeest; 13. Hoc erat in ortis; 14. Wilau; 15. Ernst; 16. Van onzen tijd; 17. Trial; 18. Macucaua; 19. Pat; 20. Sport spiert; 21. Tertius; 22. Olympia; 23. Olympia en 24. P. E. J.

Elk der ingekomen ontwerpen is aan een nauwgezet onderzoek onderworpen. Waar echter de onderhavige prijsvraag geen studiedoeleinden beoogt, bepaalt de jury zich in haar rapport tot het bespreken van het viertal ontwerpen, dat bij laatste schifting overbleef.

Op den voorgrond zij gesteld, dat de jury mocht constateeren, dat het meerendeel der inzenders zich ernstig aan de oplossing van het vraagstuk heeft gewijd en in het bijzonder aan die van het moeilijkste en belangrijkste onderdeel: de geregelde circulatie der reusachtige menschenmenigte zoowel op het voorplein als in het gebouw. Is zulks reeds van groot belang bij de — geleidelijke — vulling van het stadion, van nog meer beteekenis

is de bestudeering van het vraagstuk der ontruiming, die in een kort tijdsverloop moet kunnen geschieden. Verschillende ontwerpers, die op goede of redelijke wijze waarborgen gaven voor eene regelmatige toestrooming van het publiek, hadden voor het vraagstuk van de wegstrooming geene voldoende ruimte en onbelemmerde communicatie aangegeven. Andere ontwerpen gaven aanleiding tot de bemerking, dat zij de menschenmenigte te veel concentreerden bij enkele kort bijeen gelegen in- of uitgangen in plaats van haar, onmiddellijk bij haar komst op het stadionterrein, zoowel als bij de ontruiming zooveel mogelijk te verspreiden en te verdeelen.

De jury heeft zich bij de schifting der ontwerpen in de eerste plaats afgevraagd, hoe het verkeersvraagstuk was opgelost.

Eenige inzendingen waren onvolledig en konden niet voor beoordeeling in aanmerking komen. Slechts een enkel ontwerp moest terzijde worden gelegd, omdat de inzender zijne krachten als ontwerper blijkbaar aanmerkelijk had overschat. Kon de jury dus aanstonds constateeren, dat deze prijsvraag eene zeer ernstige mededinging had uitgelokt, dit blijkt te meer, omdat ook enkele der ontwerpen, die reeds bij de eerste schifting moesten uitvallen wegens afwijkingen van primaire eischen van het programma (als bijv. verregaande overschrijding van het beschikbare bouwterrein of afwijking der verlangde zonnige ligging der 1e en 2e rangtribunes) niettemin hoogst verdienstelijke kwaliteiten van plan of architectuur vertoonden.

Bij nadere schifting moesten mede worden uitgeschoten 1e die ontwerpen, welke — deels ook volgens de eigen begrooting — de beschikbare bouwsom overschreden, zonder dat eene mogelijkheid van bezuiniging bestond, welke niet het ontwerp in zijn wezen zou aantasten, en 2e de ontwerpen, waarbij de verkeersregeling op onvoldoende wijze was opgelost of bij de groepeering der plaatsen geene rekening was gehouden met de noodzakelijkheid, dat overal een gemakkelijk en vrij overzicht over het veld werd genoten.

Geschiedde de eerste schifting meer op grond van den algemeenen opzet der ontwerpen, de inzendingen Nos. 2, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 17, 18 en 22 werden aan een nader, gedetailleerd onderzoek onderworpen, waarbij wederom op den voorgrond stond de wijze, waarop het verkeer geregeld was. Na hernieuwde schifting bleven als de relatief beste oplossingen over de ontwerpen Nos. 2, 8, 10 en 12.

In deze ontwerpen trof de jury aan logisch en goed doordachte oplossingen, in verband met een ernstig streven naar een economischen opzet, ondanks zij aanleiding geven tot enkele bemerkingen, die evenwel niet den hoofdopzet raken en hoewel op een enkel, zij het ook ondergeschikt punt, eenige afwijking van het programma moet worden geconstateerd.

Bij het ontwerp No. 2, motto „Stockholm", was tengevolge van de lengteontwikkeling van het stadion (waarin blijkens de toelichting de ontwerper door een toelaatbare versmalling der plaatsen, steeds wilde tegemoetkomen) een voorplein van te geringe diepte overgebleven. De plattegrond van het stadion zelf, biedt over het algemeen eene bevredigende oplossing van de belangrijke punten. Het is echter aan twijfel onderhevig of alleen met de door den ontwerper reeds aangegeven bezuinigingen de bouwsom tot het beschikbare bedrag zou zijn terug te brengen.

Het ontwerp, No. 8, motto „Poliglot", trekt de aandacht, niet slechts door de kwaliteiten der zeer modern getinte architectuur, maar ook door de consekwente wijze, waarop de splitsing van het publiek in het gebouw is doorgevoerd. De hoofdgedachte moge juist — zelfs ingenieus — zijn, toch leidde zij tot te ingewikkelde oplossing. De concentratie van het publiek bij enkele ingangen, tevens uitgangen, is niet zonder bedenking, evenmin als de lange corridors, die de ontruiming bemoeilijken. Hierin ware evenwel te voorzien met behoud van het goede. Het plan bezit de verdienste van regelmaat en overzichtelijkheid, maar daartegenover staat o.a., dat aan de nevenlokalen niet de noodige aandacht is gewijd en de clublokalen bijv. niet juist en niet geheel overeenkomstig het programma zijn gesitueerd.

Geven deze beide ontwerpen „Stockholm" en „Poliglot", ondanks hunne kwaliteiten, aanleiding tot bemerkingen, die — hoewel zij behooren tot de relatief beste inzendingen — een premieering in den zin van art. 3 van het programma uitsluiten, anders is dit ten aanzien der ontwerpen No. 10, motto „Banardes", en No. 12, motto „Tijdgeest".

Het ontwerp „Banardes" blijft bij nadere beschouwing tot in onderdeelen een uiterst gunstigen indruk maken. Het is de meest beknopte, vanzelf sprekende oplossing, welke door den strengen regelmaat, die overal in den aanleg is volgehouden zeer overzichtelijk en eenvoudig is — deugden, die zich ook in de consequentie uiten. Even wèloverwogen als de oplossing van het vraagstuk eener veilige vulling en ontruiming van het stadion in al zijne rangen — in aansluiting bij den aanleg van een ruim voorplein, dat eene gemakkelijke vóórsorteering van het publiek verzekert — is de toepassing der dienstlokalen der kleedkamers en clublokalen, der bars, toiletgelegenheden en ook der stallen. Tot bemerking geeft echter aanleiding, dat het promenoir niet over de volle lengte van den 1en rang doorloopt.

De architectuur zoowel van het stadion als het voorplein is in gevolge het kennelijk streven naar beperking in verband met de gestelde bouwsom, eenvoudig en sober maar beschaafd, en — hoewel ietwat massief — van een passend karakter.

Het ontwerp „Tijdgeest" vertoont mede een voor geregelde vulling en ontruiming zeer doelmatigen plattegrond, zij het ook dat hij de in ruimen getale aanwezige en goedverdeelde trappen er een aantal is, welks beloop met twee bordessen niet zonder bedenking is. Bij de groepeering der ruimten onder het stadion is — welke de verdiensten ook zijn — niet in allen deele rekening gehouden met het gemak van den dienst, terwijl de ventilatie en verlichting van enkele hunner onvoldoende is. De behandeling van het voorplein in verband met een vóór-sorteering van het publiek overeenkomstig de rangen, is goed doordacht, hoewel zij eenigszins tot verbrokkeling van het beschikbare oppervlak leidt. De architectonische opvatting is zeer eenvoudig gehouden.

Ten aanzien van de begrooting der beide laatst genoemde ontwerpen „Banardes" en „Tijdgeest" heeft de jury alle reserve in acht te nemen. Zij heeft echter overwogen dat door gepaste bezuiniging bij de ontwerpen, die het vraagstuk op zeer economische wijze aanvatten, de mogelijkheid bestaat om hen met behoud hunner kwaliteiten voor de gestelde som te verwezenlijken.

De jury is op grond van het bovenstaande eenstemmig tot de slotsom gekomen, dat twee ontwerpen en wel die ingezonden onder de motto's „Banardes" en „Tijdgeest" in aanmerking komen voor premieëring, met een bedrag van *f* 1500 op grond van art. 3 van het prijsvraagprogramma, terwijl zij u voorstelt om ter harer beschikking te stellen een bedrag van *f* 1500, ter gelijke verdeeling

tusschen de inzenders der ontwerpen „Poliglot" en „Stockholm" als waardeering van hun zeer ernstigen en verdienstvolle arbeid.

(w.g.) H. P. Berlage Nzn., *Voorzitter.*
C. B. Posthumus Meyjes.
J. H. W. Leliman.
F. W. van Tuyl van Serooskerken.
J. Warner.

Amsterdam, 25 Juli 1912.

3. Tentoonstelling.

Van af Donderdag 1 Augustus zijn in 't gebouw van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam, gedurende 14 dagen, de 24 ingezonden ontwerpen tentoongesteld.

OORSPRONKELIJKHEID.

Onze tijd vraagt een eigen stijl, nieuwe vormen en constructies van eigen schepping.
Die ontwakende stijl is van eigen tijd.
Nu ontstaat uit eene opvolging van voortgebrachte vormen eene ontwikkeling en worden als vanzelf de eerste vormen door beteren vervangen.
Geboren uit den drang om zich zelf te zijn, zich zelf te begrijpen, en zoodoende te weten waartoe het zelf in staat is, ontstaat een oorspronkelijk werk en zonder direct aan alle eischen van schoonheid te voldoen of bevrediging te geven aan wat gaarne gezien wordt, is het voortgebrachte *wáár* omdat het overeenkomt met het kunnen *uit* en *door* zich zelf.
Deze oorspronkelijkheid is dus vrij van nagebootste vormen welke bestaan of afgedaan zijn.
Zoo ontstaat een stijl door verbetering en vernietiging van wat onvolkomen is . . . De tijd waarin een dusdanige groei zich ontwikkelt, begrijpt dat proces niet, want de gebrekkige vormen worden als *af* en *klaar* beschouwd.
De tijd, waarin een oorspronkelijke stijl groeit, leeft voort op afgedane vormen en heeft geen geloof in een tijd waarin de groeiende vormen tot een vaste en afgeronde stijl zullen zijn samen gebracht.
Nu is het begrijpen van voornoemd proces alleen mogelijk, wanneer de drang om „zich zelf te zijn", bovenaan staat en de vrees om oudere vormen te verliezen dus niet bestaat.
Daarvoor is een geloof noodig, een geloof gebouwd op *wáárheid* en dit alleen kan een stijl voor den toekomst bouwen.
Oorspronkelijk zijn niet de werken waar vormen van andere stijlen b.v. naast en bij elkander gebracht zijn al mogen dusdanige werken bekoorlijk zijn; zulke werken mogen mooi zijn, zij zijn niet de hoeksteenen van een nieuwen tijd.
En al geschiedt de vorming van een stijl zeer langzaam en komen er oogenblikken waarin het vertrouwen verloren lijkt, niets kan den weg versperren om die ontwikkeling tegen te gaan, want het groeit in eigen tijd der tijden. Het aantal stoere werkers wordt gaandeweg grooter en zonder te willen is de zegepraal aan hen.

C. J. de Haas.

TENTOONSTELLING: „HUIS EN TUIN, IN BOUW, INRICHTING EN AANLEG".

Op de Buitengewone Algemeene Vergadering der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, gehouden den 24 Juli 1912, te Utrecht, is besloten het initiatief te nemen tot het houden van eene tentoonstelling van Juli tot October 1913, betreffende: „Huis en Tuin, in bouw, inrichting en aanleg".

Deze tentoonstelling, waarvoor men hoopt te beschikken over een terrein van ruim 1 H.A. in het nieuwe uitbreidingsplan Zuid van Amsterdam, zal gelegenheid bieden tot expositie van allerlei bouwmaterialen en hulpmiddelen op het bouwen betrekking hebbende, het inrichten van woningen, watervoorziening, licht en verwarming, tuin- en straataanleg, hygiene en doelmatigheid.
Op het tentoonstellingsterrein zal een „ideale woning" geheel compleet worden ingericht, terwijl er voor de kunstnijverheid ruime gelegenheid zal zijn om uit te komen. Voorts ligt het in de bedoeling eenige aan het bouwvak verwante bedrijven in werking te laten zien, terwijl tusschen de gebouwen een fraaie moderne tuinaanleg is ontworpen. De plannen voor deze tentoonstelling zijn opgemaakt door den Heer L. Zwiers.
De voorloopige tentoonstellingscommissie bestaat uit de heeren M. J. van Löben Sels, A. Smits Az., J. H. Janson en L. Zwiers.
Secretaris der Commissie is de heer J. H. Janson, Bischop Hamerstraat 1 A te Nijmegen.

NATIONALE TENTOONSTELLING VAN WERKSTUKKEN HET STUKADOORSVAK BETREFFENDE, TE HOUDEN TE ROTTERDAM VAN 27 SEPTEMBER TOT 6 OCTOBER 1912 IN HET GEBOUW VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN AAN DEN SCHIEDAMSCHE SINGEL, GEORGANISEERD DOOR DEN NEDERLANDSCHEN STUKADOORSPATROONS-BOND, OPGERICHT 11 SEPTEMBER 1902.

Programma voor de in te zenden werkstukken enz.

Het doel dezer Tentoonstelling is een streven om het stukadoorsvak weder een eereplaats onder de bouwvakken te doen innemen, door te laten zien wat door beoefenaren van dit vak kan worden gepresteerd, wat in deze richting kan gevraagd en tevens hoe het stukadoorswerk als degelijk en daarbij prachtig verfraaiingsmiddel aangewend worden kan.
De inzendingen zullen gerangschikt worden in 4 afdeelingen.
Afd. I. A. Werkstukken vervaardigd door gezellen.
B. Werkstukken vervaardigd door leerlingen.
C. Inzendingen van Ornamentwerken.
Afd. II. Idem door patroons.
Afd. III. Inzending van Betonwerken in betrekking tot het vak.
Afd. IV. Inzending van Teekeningen enz., het vak betreffende.
Als nadere omschrijving der afdeelingen kan het volgende dienen, o.a.:
Dat *voor afd. I* er wel degelijk op zal gelet worden dat de inzenders met hun werkstukken aantoonen, dat zij volkomen een begrip hebben omtrent de ware roeping van het stukadoorswerk als een voltooiend bouwonderdeel, zoodat werd b.v. hun inzending in werkelijkheid toegepast, dit zoude blijken een bruikbaar en tevens fraaie afwerking van een of ander bouwwerk of gedeelte er van te zijn.
Als zoodanige werkstukken kunnen ingezonden worden: plafonds voor kamers in verschillende bewerkingen enz., een vestibule, een hal met plafond- en wandversieringen, een schouw, een versierde orgelwand in een kerk enz. enz., kortom alles waarmede de vervaardiger zal aantoonen een werkstuk te hebben geleverd dat als stukadoorswerk in aanpassing met andere bouwwerken een afgewerkt en fraai geheel vormt.
Bovenstaande kan ook gelden voor sub B, terwijl voor sub C bedoeld is:
1°. Inzending van ornament toegepast bij de werkstukken en

2°. Inzending van ornament afzonderlijk.
De inzenders hebben met de volgende bepalingen rekening te houden:
1. De in te zenden voorwerpen moeten gemakkelijk vervoerbaar zijn.
2. Van ieder werkstuk zal, waar het noodig blijkt, een teekening verlangd worden met de verschillende details.
3. Fragmentwerk zal zooveel mogelijk vermeden moeten worden.
4. Een inzending van eenige personen, zoogenaamde groepinzending, is toegestaan.
Voor afd. II. Geheel als voor de bovenomschreven afdeeling.
Voor afd. III. Ook hier moet terdege rekening gehouden worden dat de in te zenden werkstukken vervoerbaar zijn.
Voor bekroning komen in aanmerking inzendingen bedoeld in afd. I en IV.

Algemeene Bepalingen.

De werkstukken enz. zullen enkele dagen voor de tentoonstelling beoordeeld worden door een jury, bestaande uit bekwame bouwkundigen en vaklieden, opdat de mogelijkheid zal bestaan de bekroningen tijdens de opening bekend te maken en uit te reiken.
Voor de inzendingen van gezellen komen de kosten van verzending naar en van de tentoonstelling, voor rekening van het Uitvoerend Comité, terwijl plaatsruimte voor de inzendingen van gezellen en patroons eveneens kosteloos is.
Bij elk werkstuk moet zijn een verzegelde enveloppe, waarin de naam van den vervaardiger zich bevindt. Op de enveloppe moet vermeld staan het motto waaronder wordt ingezonden en een correspondentieadres.
Op elk emballagestuk moet het kenteeken voorkomen van het ingeleverd stuk.
Het Comité voornoemd kan niet aansprakelijk gesteld worden voor eventueele beschadigingen van werkstukken.
Alle werkstukken blijven het eigendom van de inzenders doch het Comité heeft het recht photo's te maken van die inzendingen, welke zij daarvoor geschikt acht.
Bij de inzending moet worden vermeld of het werkstuk wordt terug verlangd.
Krachtens het feit zijner inzending word. iedere inzender geacht zich aan deze voorschriften te onderwerpen.
Inzenders van werkstukken, waarvoor geen vrij vervoer is toegestaan, zijn verplicht deze na sluiting van de tentoonstelling zoo spoedig mogelijk van de plaats der expositie te laten weghalen. Inzendingen welke drie dagen na de sluiting niet zijn weggehaald, vervallen aan aan het Comité.
Reis- en Verblijfkosten van inzenders buiten de gemeente Rotterdam, die naar het oordeel van het uitvoerend comité daarvoor in aanmerking komen, kunnen worden vergoed.

INGEZONDEN.

Aan de redactie van „Architectura".

M. M. H. H.!

Reeds in onze annonce's wezen wij er op, dat de door de firma Kalker & Visser, Amsterdam, aangeboden „Wicking-Extra" volgens verklaring van de fabriek zelve hydraulische kalk is. De firma Kalker en Visser brengt in den laatsten tijd attesten in den handel, waarin dit product naast Wicking-Extra „*Anker-Cement*" wordt genoemd. Hiermede wordt dus klaarblijkelijk beoogd een ieder te doen gelooven, dat Wicking-Extra inderdaad Cement is. Blijkt reeds hieruit dat het gewenscht is de aandacht te vestigen op de wijze van handelen der firma Kalker & Visser, de onderstaande briefwisseling, welke een aannemer ons, ter publicatie, beschikbaar stelde, zal bovendien de dringende noodzakelijkheid daarvan ten volle aan het licht brengen.
Deze briefwisseling luidt als volgt:
Briefkaart van 11 April 1912 van den Aannemer aan de firma Kalker & Visser:
„Gaarne zou ik, naar aanleiding van het mij toegezonden attest over Anker-Cement vernemen, wat U voor dit Cement franco wagon Rotterdam noteert en van welke fabriek die afkomstig is."
Brief van 13 April 1912 van de firma Kalker & Visser aan den Aannemer:
„Wij ontvingen Uw schrijven van dato gisteren, en kunnen U onze „Wicking-Extra" aanbieden tegen den prijs van *f* 12.— per 1000 K.G., franco vracht station Rotterdam. Betaling 30 dagen netto.
Zakken worden tegen den prijs van 20 cents per stuk berekend, en indien dezelve franco en binnen uiterlijk twee maanden naar de fabriek te Neubeckum, anschluss Friederichshorst geretourneerd worden, tegen dezen prijs weder gecrediteerd.
De „Wicking-Extra is van de bekende fabriek Wicking'sche Portland Cement und Wasserkalkwerke te Recklinghausen.
Het zal ons zeer aangenaam zijn hierop Uwe geëerde orders te mogen ontvangen en teekenen in afwachting."
P.S. Bovengenoemde prijs is voor wagons van 15000 K.G., aangezien de vracht voor 10000 K.G. aanmerkelijk hooger is."
Briefkaart van 16 April 1912 van den aannemer aan de firma Kalker & Visser:
„In het bezit van Uw schrijven van 13 dezer, zou ik gaarne van U vernemen, of het door U geoffreerde merk „Wicking-Extra" Portland Cement of Natuurcement is.
Brief van 18 April 1912 van de firma Kalker & Visser aan den Aannemer:
„Wij bevestigen ons bezoek van hedenmorgen, en berichten wij U hiermede, dat „Wicking-Extra" *kunstmatig fabricaat* (cursiveering van ons) is en leveren wij dit onder garantie voor druk- en trekkracht volgens de A.V. De proefnemingen bewijzen, dat dit de Algemeene voorwaarden verre overtreft. Wij zijn overtuigd dat de qualiteit U zeer zeker zal bevallen en doen besluiten ook met het oog op den lagen prijs na proefname geregeld na te bestellen. Dit is de ervaring, welke wij zonder uitzondering bij elke proefbestelling hebben opgedaan.
Vertrouwende Uwe gewaardeerde orders te mogen uitvoeren teekenen wij."
Brief van 22 April 1912 van den Aannemer aan de firma Kalker & Visser:
„Uw schrijven van 18 dezer heb ik ontvangen, en verzoek ik U voorloopig 90.000 Kg. Portland Cement van het merk Wicking Extra voor mij te noteeren. De levering moet geschieden naar Rotterdam station Maas en de betaling zou ik wenschen gesteld te zien op 3 maanden. Voor de goede orde gelieve U mij dezen koop te bevestigen.
De architect, die ik Uw brief heb laten lezen, merkt echter op, dat goed beschouwd, uit Uw brief niet blijkt, dat U inderdaad kunstmatige Portland Cement levert en daarvoor ten volle de A.V. garandeert. Ik voor mij lees dat daar niet uit, doch voor de goede orde gelieve U in Uwe bevestiging te vermelden dat U inderdaad Portland Cement zult leveren, dat geheel en al aan de keur zal voldoen.

Na ontvangst van Uwe bevestiging zal ik U opdracht tot afzending geven.
Ook zou ik nog graag van U vernemen of U onder Anker Cement en Wicking Extra hetzelfde verstaat. Is Anker-Cement soms goedkooper? Afwachtend."
P.S. De levering, die in het geheel vermoedelijk wel ruim 12 wagons zal bedragen, moet voor einde van dit jaar geschieden.
Brief van 24 April 1912 van de firma Kalker & Visser aan den Aannemer:
„In beleefd antwoord op Uw schrijven van 22 dezer overhandigen wij U inliggend proefneming verricht door het Bureau Koning & Bienfait alhier, op onze *Ankercement* (cursiveering van ons) of Wicking-Extra.
Wij garandeeren naar deze resultaten te zullen leveren met een schommeling van 10 pCt. boven en beneden de daarin genoemde cijfers.
Aangenaam zal het ons zijn het adres van verzending te mogen ontvangen en teekenen inmiddels."
Brief van 26 April 1912 van den Aannemer aan de firma Kalker & Visser:
„Uw schrijven van 24 dezer heb ik aan mijn architect ter inzage gezonden. Deze schrijft mij thans volgens bijgaand afschrift. Schrijft U mij dus, of U een dergelijke verklaring bij elken wagon kunt overleggen, zoo niet, dan beschouw ik mijn koop als niet gedaan. Geeft U thans definitief antwoord, want de zaak begint me wel wat te vervelen."
Brief van den Architect aan den Aannemer:
„Hierbij ontvangt U het schrijven van de HH. Kalker & Visser terug. Deze Heeren draaien om de zaak heen en hebben U nog geen antwoord gegeven, dat mij zoodanig bevredigd dat ik die Ankercement kan toelaten.
Ik heb U gevraagd om van de leveranciers eene positieve verklaring te verlangen, niet dat zij een kunstmatig „fabricaat" of Ankercement zullen leveren, doch dat Ankercement kunstmatige Portlandcement is, die ten volle aan de A.V. voldoet. Nu U mij deze verklaring nog niet hebt verstrekt deel ik U mede, dat ik niet van plan ben die Ankercement toe te laten. Koopt U dus maar .....
Wilt U echter per sé die Ankercement betrekken, dan kan mijn bezwaar alleen uit den weg worden geruimd door bij elke zending een door de Wicking'sche Portland Cement und Wasserkalkwerke geteekend bewijs van herkomst te voegen, waarbij zij verklaren, dat Ankercement eene kunstmatige Portlandcement is, die ten volle beantwoordt aan de „Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901".
De heeren Kalker & Visser zeggen wel, dat zij de resultaten garandeeren volgens het ingezonden rapport met een schommeling van 10 pCt. boven en beneden de daarin genoemde cijfers, doch wat heb ik aan goede trek- en drukvastheden, wanneer de in de A. V. voorkomende voorschriften ten opzichte van bindtijd, volumebestendigheid en fijnheid van maling niet worden gegarandeerd....!
Telegram van 6 Mei 1912 van den Aannemer aan de firma Kalker & Visser:

„Zendt nog heden antwoord brief 26 April. Moet uiterlijk Woensdagmorgen besluit nemen."

Op den laatsten brief en het telegram is door den Aannemer nimmer eenig antwoord ontvangen. Indien echter de Aannemer en voornamelijk de Architect niet op hunne hoede waren geweest, dan waren zij erin geloopen. Zij hadden dan Wicking Extra gekocht, vertrouwende Portland Cement te ontvangen, terwijl zij hydraulische kalk hadden gekregen.
Wij hebben het in het belang van den eerlijken handel tot onzen plicht gerekend, dit onder de aandacht van belanghebbenden te brengen.
Wij verzoeken U beleefd, aan bovenstaand artikel eene plaatruimte in Uw blad te verleenen, en verblijven, U daarvoor beleefd dank zeggende,

Hoogachtend,
VEREENIGING VAN CEMENT-HANDELAREN.

* * *

ASPHALTPAPIER ONDER LEIBEDEKKING.

Aangezien de schrijver van bedoeld artikel het Pro en Contra inzake deze extra bedekking onder de oogen wenscht te zien, doch wel het contra bespreekt en het Pro totaal vergeet, zult U mij Mijnheer de Redacteur een grooten dienst doen, wanneer U het Pro in deze zaak, door mij nader te omschrijven, wilt opnemen.
Punt A. Asphaltpapier onttrekt de houten beschieting aan het oog van den leidekker. Zeer te recht merkt schrijver op dat daardoor een lei gespijkerd kan worden op twee deelen en bij krimpen der bedekking de lei vernietigd. Ik vermeen echter dat het spijkeren van leien een verouderd systeem is en eene leibedekking op haken aangebracht veel doeltreffender is. Mag ik tevens hier bij opmerken dat, wanneer men beslist de dakbedekking met leien gespijkerd wilt zien, de dakdeelen niet staande maar liggend behooren te worden aangebracht, waardoor het niet mogelijk meer is, een lei op twee planken gelijk te kunnen spijkeren, waardoor het geopperd bezwaar uit den weg is geruimd.
Punt B is daardoor gelijktijdig opgelost.
Punt C zegt: Asphaltpapier gespijkerd aan twee zijden scheurt aan flarden, opeenhoping van vuil onder de leien werkt het in de hand. Wanneer men een kap met Asphalt bekleed onder een leiendak, moet alleen de bovenzijde gespijkerd worden en de naden tijdelijk worden vastgezet met een latje, en naar gelang het leiendak avanceert, de latjes door de leiendekker worden weggenomen, dan is tevens het bezwaar van aan weerszijden spijkeren ook opgeheven. Al wordt echter de baan kop aan kop aan beide zijde gespijkerd, dan is Asphaltpapier nog te elastisch om te scheuren. Immers alle spoorwegloodsen, fruithallen, Vischmarkten, koepels, kippenhokken zijn kop aan kop genageld, hiervan kan men zich dagelijks overtuigen, dat van scheuren geen sprake is, en kan ik nu tevens Punt D oplossen, dat door al die spijkers toch bedoelde dakbedekkingen wel degelijk dicht zijn. Het hoofdpunt verzuimt de schrijver geheel en dit is: dat in ieder geval bij het breken van leien, de kap waterdicht blijft en dat beschieting voor leibedekking soms weken lang aan weer en wind zijn blootgesteld waardoor de kapdeelen omhoog zwellen en dit voorkomen wordt, door het beschoten gedeelte onmiddellijk met Asphaltpapier te bekleeden. Bij voorbaat Mijnheer de Redacteur mijnen dank voor de verleende plaatsruimte,

Hoogachtend,
L. HARTOG, Asphalt Fabrikant.

* * *

Aan de Redactie van „Architectura" verzoekt ondergeteekende beleefd plaatsing van het volgende:

ASPHALTPAPIER ONDER LEIBEDEKKING.

In „Architectura" van 6 Juli 1912 zegt de Heer Adr. M.: het ten zeerste door de redactie op prijs zal worden gesteld, zoo in dit blad het vóór en tegen inzake asphaltpapier onder leibedekking besproken wordt".

Het hoofddoel dat men met 't papier onder leibedekking beoogt, is niet een extra-bedekking, doch het drooghouden der beschieting, onmiddellijk na 't aanbrengen van deze. Het gebouw kan dan als waterdicht worden beschouwd en men ondervindt dus geen hinder (zooals anders wel) van 't doorlekken, men kan dus beginnen met vloeren leggen enz. Geen geringe voordeelen, in dezen tijd van „haast je, rep je!"
Het leidekken toch is een tijdroovend werk en wanneer dit werk gestaakt moet worden wegens veelvuldigen of aanhoudenden regen behoeft de afwerking van het inwendige geen vertraging te ondervinden.
Ook wordt de houten beschieting niet onmiddelijk blootgesteld aan 't condensatiewater, dat zich bij vorst onder de leien vormt, zij 't ook dat er wel een weinig water door de gaatjes kan dringen.
't Zelfde geldt voor eventueel ontbrekende leien, 't hout zal nagenoeg droog blijven. Nu de bezwaren van den Heer Adr. M.
a. Dat asphaltpapier de houten beschieting aan 't oog onttrekt, waardoor de leidekker niet zou kunnen zien of hij zijn lei op één of 2 deelen spijkert, is een denkbeeldig bezwaar; bij gespijkerde leien toch, liggen de deelen horizontaal, de 2 spijkers in iedere lei liggen òòk in een horizontale lijn, dus komen ze altijd in èène plank; bij 't gebruik van haken, kan 't dakbeschot verticaal zijn en een lei die aan eene haak hangt zal nimmer scheuren.
b. Waarom ontmoet het spijkeren der leien groote bezwaren op de plaats waar de asphaltpapierbanen gespijkerd zijn?
Dat de leispijkers of haakjes op de zelfde hoogte zouden kunnen komen als de asphaltspijkers, is een klip die gemakkelijk te ontzeilen valt, immers, men zou de zelfde bezwaren kunnen aanvoeren tegen de spijkers waarmee beschieting en gording of sparren verbonden zijn. Bovendien zijn, mij althans, geen klachten van leidekkers in dezen bekend.
c. Het asphaltpapier aan twee kanten te spijkeren, dus boven en onder, is niet noodig. Om de plooi welke door het uitzakken ontstaan, te voorkomen, spijkert men de banen, aan den voet van het dak beginnend, alleen aan de bovenzijde, en hecht voorloopig de onderkant met een tengel vast, om 't opwaaien te beletten. Deze lat neemt men weg, als het leidekken zoo hoog is gevorderd.
Wanneer het papier eenigen tijd gezeten heeft, is het ook reeds uitgezakt.
Aangenomen wordt, dat de elastische eigenschap van het papier het klepperen der leien helpt beperken.
Ofschoon een leibedekking zonder papier goed werk kan zijn, is er toch geen overwegend bezwaar tègen het gebruik, gezien de argumenten die er vòòr zijn aan te voeren!

Amsterdam, 26 Juli 1912. A. C. A. ROTGANS

ALWEER: PALEIS OF RAADHUIS?

„De N. Rott. C." schrijft:

Het „Nieuws" heeft den titel zóó neergeschreven boven een artikel naar aanleiding van het historisch onderzoek dat prof. dr. H Brugmans, hoogleeraar aan de universiteit van Amsterdam, ingesteld heeft naar de vraag of het Paleis op den Dam als het eigendom van den Staat, dan wel als het eigendom van de gemeente moet worden beschouwd.
Alweer: Paleis of Raadhuis? In dat „alweer" zit iets van tegenzin, de geraaktheid van iemand die verplicht is nòg eens een vervelend onderwerp ter sprake te brengen. En de eerste regel van het artikel bevestigt het vermoeden van deze stemming. „De pogingen van prof. Brugmans, om het licht der geschiedvorsching te laten schijnen in deze netelige quaestie *die nu ten minste voor een poos van de lucht was gebleven* (wij cursieveeren) verheugen zich in de bijzondere belangstelling der ijveraars voor „de teruggaaf van het Raadhuis", aldus lezen wij daarin.
Inderdaad, ook in de onze! Want het moge waar zijn, dat prof. Brugmans, die lid was van de Raadhuis-Dam-commissie, zijn onderzoek begonnen is met eene geve-tigde overtuiging, en dat hij zijne nasporingen niet ondernomen heeft ingevolge officicele opdracht, vast staat aan den anderen kant dat wij hier te doen hebben met een uitnemend kenner van Amsterdam's historie en een zeer bekwaam navorscher, aan wiens „duidelijke en onpartijdige historische uiteenzetting" ook het „Nieuws" alle hulde brengt.
Wij hebben aan de hand van een intervieuw, dat een medewerker van het „Handelsblad" met den hoogleeraar gehouden heeft, meegedeeld welke conclusies prof. Brugmans trekt. Kortweg gezegd komen die conclusies hierop neer, dat het Paleis op den Dam, ons oude Raadhuis, *nog altijd aan Amsterdam behoort.*
Toch vindt het „Nieuws", dat zich steeds tot tolk heeft gemaakt van de tegenstanders der teruggaaf, in de uitkomsten van het onderzoek aanleiding om zich te verheugen.
Immers, prof. Brugmans heeft, volgens dat blad, geene *nieuwe* feiten ontdekt „waardoor de oude quaestie kon aangevat worden van een nieuw standpunt, en wellicht opgelost".
Wij zouden ons oordeel in deze gaarne willen opschorten tot tijd en wijle de onderzoeker zijne volledige studie, als uitgave van de Vereeniging „Amstelodamum", in het licht heeft gegeven. Hieromtrent nu reeds een oordeel te vellen lijkt ons voorbarig. Alleen wenschen wij er op te wijzen, dat bijv. — voor zoover ons bekend is — tot dusverre nimmer geplubliceerd werd, de inhoud van het stuk of de stukken waaruit — volgens prof. Brugmans — blijkt: dat Amsterdam gedurende het geheele jaar 1814 het onderhoud van het Paleis op den Dam heeft betaald, — eene omstandigheid welke een bewijs te meer vormt voor de stelling, dat de Prins van Oranje het oude stadhuis, op 2 December 1813, aan Amsterdam heeft teruggegeven. Overigens achten wij het standpunt van hen, die het Paleis op den Dam gaarne aan zijne oorspronkelijke bestemming terug zouden geven, waarlijk niet verzwakt door de uitkomsten van het onderzoek van prof. Brugmans.
Gelijk de hoogleeraar in het begin van zijne mededeelingen verzekerde, mocht hij bij dat onderzoek de medewerking ondervinden van de Ministers van Waterstaat en van Binnenlandsche Zaken, en van B. en W. van Amsterdam, terwijl hij ook van de ambtenaren van het Rijks- en het Gemeente-archief de gewenschte hulp ontving. Hij heeft dus alle bronnen kunnen onderzoeken: geen deur bleef voor hem gesloten. — En toch zijn hem -- o Nieuws! — geen nieuwe feiten onder de oogen gekomen, welke hem, als eerlijk, wetenschappelijk man, noodzaakten zijne oorspronkelijke meening te wijzigen, en te erkennen dat inderdaad, te eeniger tijd, de regeering van Amsterdam, den eigendom van het Paleis uit handen heeft gegeven.
Onomstootelijk schijnt daarentegen thans vast te staan, dat de Prins op den dag toen hij te Amsterdam tot souverein vorst werd geproclameerd — den 2den December van het jaar 1813 — het stadhuis aan Amsterdam heeft teruggegeven. (De regeering werd toen weder naar den Haag verplaatst.) Hij deed dat op aanraden van Van Van Hogendorp, en in de notulen van 3 December 1813 van het provisioneele bestuur van Amsterdam, kan men — blijkens het bovenaangehaald intervieuw — lezen, dat de president meedeelde hoe de Prins bij de ontmoeting buiten de Haarlemmerpoort op de minzaamste wijze verklaarde, „het Paleis binnen deze stad wederom als Stadhuis aan de Regeering en de Burgerij te cederen, als een blijk van de achting en toegenegenheid door Z. K. H. aan deze belangrijke stad toegedragen."
Tevens gaf volgens diezelfde notulen Z. K. H. te kennen, „dat Hoogstdezelve zich met de afzondering van eenige vertrekken in hetzelve zoude vergenoegen om bij een eventueel verblijf alhier van gebruik te maken."
Ook in tal van brieven uit dien tijd heeft prof. Brugmans hiervan het bewijs gevonden.
Het werd o.a. door Van der Duyn in een brief van 2 December 1813 aan Van Hoogendorp geschreven. Van der Duyn gaf in dien brief een verslag van de warme ontvangst, den Prins in Amsterdam te beurt gevallen en hij vertelt dan tevens, dat „l'offre de rendre l'Hotel de ville a fait le plus grand et le meilleur effet".
Kemper, die ook bij de ontvangst tegewoordig was, schrijft in een brief van 3 December 1813 aan zijn vrouw: „Wij leidden hier den Prins op het Paleis, dat door hem aan de stad werd teruggeven."
Van Hogendorp zelf schreef 3 December 1813 aan de moeder van Willem I: „le Prince a rendu à la ville ce superbe hôtel dont on avait fait un palais".
En het sterkste argument noemt prof. Brugmans dit: de Prins zelf heeft op 2 December 1813 zijn beroemde proclamatie, waarbij hij de souvereiniteit en de regeering aanvaardde, op het paleis geteekend, terwijl ze voorzien was van de woorden: „Gedaan op het Raadhuis van Amsterdam".
Later maakte de Engelsche gezant Clancarty, in opdracht zijner regeering, er den Prins opmerkzaam op, van hoeveel gewicht het was, dat hij in goede verstandhoudig met Amsterdam bleef. Juist het feit dat Willem V, de vader van Willem I, bijna nooit in Amsterdam kwam, had de impopulariteit van het Huis van Oranje in Amsterdam veroorzaakt, en daarom gaf lord Clancarty den Prins in overweging

eenige maanden van het jaar — of, zooals het elders heet, eenigen tijd — in Amsterdam door te brengen, ten einde de voeling met Amsterdam niet te verliezen. De Engelsche gezant vertelt, dat de Prins eerst niet veel ooren had naar dien wensch, maar ten slotte, na eenige weken deliberatie, door hem is overgehaald.
De Prins, het denkbeeld goedkeurende, ging nu redeneeren, dat het beter was het stadhuis als paleis te gebruiken, zooals koning Lodewijk dat gedaan had; waar de schatkist niet toeliet om twee gebouwen aan aan te koopen, lag het immers voor de hand het stadhuis voorloopig als paleis te betrekken. Na op 2 Dec. 1813 het stadhuis te hebben teruggegeven was het eenige wat hij vragen kon, het gebouw voorloopig in gebruik te kunnen nemen.
Er komt daarop een deputatie uit de regeering van Amsterdam naar den Haag, en vervolgens nog eene deputatie, die het voorloopig gebruik aanbiedt. Van afstand van het gebouw is geen sprake.
Dat blijkt ten duidelijkste uit de stukken. In het deliberatieboek, het notulenboek, der stad Amsterdam van 28 Januari 1814 kan men lezen, dat niet teruggekomen werd op de teruggave van 2 December 1813, maar dat het gebruik van eenige vertrekken, waarom door den Prins op 2 December 1813 gevraagd werd, uitgebreid is geworden tot een *provisioneel gebruik van het gecedeerde paleis*.
Op 28 Januari 1814 is dan ook door den raad besloten: „aan Hooggemelde Z. K. H. het provisioneel gebruik van het aan deze stad gecedeerde paleis aan te bieden."
M.a.w: het Paleis is op 2 December 1813 aan de stad teruggegeven en behoort nog aan de stad, maar het is op 28 Januari 1814 voorloopig in gebruik gegeven aan den souvereinen vorst.
Zóó stelt prof. Brugmans zich de zaak voor, en hij voegt er aan toe, dat na dien tijd tusschen de stad en den Koning (de Koningin) nooit weer eene nadere schikking is aangegaan.
Het komt ons voor dat prof. Brugmans met zijne uitgebreide en nauwkeurige studie niet slechts den gemeenteraad, maar ook B. en W. zeer aan zich heeft verplicht. Mogen de vruchten hiervan blijken als straks B. en W. hun prae-advies uitbrengen naar aanleiding van het antwoord van minister Heemskerk, en daarna de gemeenteraad over dat prae-advies beraadslaagt!

NEDERL. VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST TE AMSTERDAM.

Mededeelingen betreffende de onderhandelingen met het comité voor de tentoonstelling van Ned. en Ned. Ind. Kunstnijverheid in het Musée des arts decoratifs, Parijs 1914.

In de ledenvergadering gehouden 29 Juni jl. heeft het bestuur uitvoerig rapport uitgebracht over de gevoerde onderhandelingen in zake de Parijsche Tentoonstelling en voorlezing gedaan van desbetreffende stukken en correspondenties.
Het bestuur is echter van meening dat, waar slechts een deel der leden op deze vergadering aanwezig was, het gewenscht is op deze aangelegenheid, zij het dan thans in het kort, nogmaals terug te komen, opdat alle leden zich goed op de hoogte kunnen stellen van deze, om principieele redenen vooral, zoo gewichtige aangelegenheid. Te meer acht het bestuur dit noodzakelijk nu er in verschillende dagbladen mededeelingen, deze tentoonstelling betreffende, zijn gepubliceerd, die, hoewel niet officieel van het Centraal Comité der Parijsche Tentoonstelling afkomstig, nochthans door dit Comité niet zijn tegengesproken, hoewel deze mededeelingen noch volledig, noch geheel juist zijn te noemen. Het bestuur acht zich niet geroepen deze niet-officiecle persberichten openlijk te weerleggen of aan te vullen, maar waar het bestuur er prijs op stelt alle leden onzer vereeniging volledig in te lichten, besloot het toch ook deze mededeelingen aan de pers te doen toekomen, om deze althans in de gelegenheid te stellen en uit te noodigen van deze volledi ger en juister gegevens gebruik te maken.
Zooals de leden weten, betreft het de voorbereiding van een tentoonstelling te Parijs, waartoe de Directie van het Musée des Arts décoratifs te Parijs het initiatief had genomen, en waarvoor zij bereid was twee zalen in het paviljoen „Marsan" ter beschikking te stellen van de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Kunstnijverheid. De directie van voormeld museum wendde zich tot enkele Hollandsche particulieren, die daarna een centraal comité ter voorbereiding samenstelden, in welk comité echter *geen enkel kunstenaar zitting had*.
Door dit comité werd daarna een speciale commissie voor de Nederlandsche afdeeling voor Moderne Toegepaste Kunst samengesteld, waarvan de *leiding echter in handen van niet-kunstenaars was gegeven*.
Bovendien werd er een voorloopige exposanten-commissie aangewezen, die *voor de helft uit ondernemers en fabrikanten bestond*. Toen langzamerhand deze bijzonderheden bekend werden, meende het Bestuur der V. A. N. K. zich, hoewel ongevraagd, met de zaken te moeten bemoeien. Als gevolg hiervan, werd er uit de leden van de vereeniging een commissie gekozen om aan het bestaande centrale comité der Parijsche tentoonstelling de bezwaren mede te deelen welke algemeen bij de kunstenaars tegen de voorbereiding dezer tentoonstelling gerezen waren.
Het Centraal Comité zag toen blijkbaar in, dat voor het welslagen van een dergelijke tentoonstelling, de medewerking van de kunstenaars en hunne vereeniging onmisbaar zou zijn, en aldus werd, hoewel wat laat, de erkenning van de V. A. N. K. verkregen.
Bij de daarop gevolgde bespreking en briefwisseling stelde de commissie uit de V. A. N. K. zich ten doel om, uitgaande van den nu eenmaal bestaanden toestand, de zaken weder in een beter spoor te brengen.
De hoofdpunten, waarover de onderhandelingen gevoerd werden, waren de volgende:
a. Uitbreiding van het Centraal Comité met eenige kunstenaarsleden.
b. Herziening van de Commissie voor Moderne Nederlandsche Toegepaste Kunst.
c. In verband hiermede, het vormen van eene Technische Regelingscommissie uit en door de kunstenaars, leden van de onder *b* genoemde Commissie.
d. Inzenders zullen slechts zijn de kunstenaars-ontwerpers, terwijl daarnaast de fabrikant-uitvoerder als vervaardiger van het werk genoemd kan worden.
De onderhandelingen strandden tenslotte op de beide laatste punten *c* en *d*, welke het Centraal Comité weigerde te aanvaarden, zoodat zij in een schrijven van 26 Juni j.l. onze vereeniging mededeelde, dat zij van de verdere medewerking der Nederl. Vereeniging V. A. N. K. moest afzien.

* * *

Wat in de wetenschappelijke wereld terecht niet mogelijk zou zijn, dat bijvoorbeeld de organisatie van een wetenschappelijk congres zou worden ter hand hand genomen uitsluitend door enkele buiten de wetenschap staande partuculieren en enkele leveranciers van wetenschappelijke ingredienten, en dat deze particulieren de keuze zou worden gelaten, welke wetenschappelijke personen al of niet tot de voorbereiding van een dergelijk congres zouden worden uitgenoodigd, dit scheeve standpunt wordt, wanneer het kunst geldt, helaas nog te vaak door belangstellende particulieren gehuldigd.
Tegen die scheeve opvatting op te komen lag geheel op den weg van wat het Bestuur van de V. A. N. K. meent zijn plicht te zijn. Want hoezeer de kunstenaars zich ook altijd zullen verblijden over de belangstelling en toewijding van hen, die, hoewel buiten de kunstbeoefening staande, de belangen van de kunst wenschen te dienen, zoo zijn toch de uitvoerende kunstenaars gerechtigd in de eerste plaats de leiding te eischen van alle kunstmanifestaties, die zonder hun scheppend kunstvermogen onbestaanbaar zouden zijn. Dat het stellen van dezen toch zoo vanzelf sprekenden eisch, geleid heeft tot zoo ongewenschte afloop, mogen wij betreuren, maar tegelijk zijn wij overtuigd, dat het vasthouden aan deze eerste eischen voor de toekomst althans van het grootste gewicht is.
Het bestuur herinnert de leden hierbij nogmaals aan het reeds op een vorige vergadering genomen besluit, waarbij alle individueele deelname aan deze expositie, door de leden onzer vereeniging, werd uitgeschakeld.
Het bestuur zal verder overwegen of het houden van een tentoonstelling van Moderne Toegepaste Kunst te Parijs, uitgaande van onze vereeniging, wenschelijk en mogelijk is, en zal daaromtrent op een volgende vergadering voorstellen doen.

Het Bestuur:
R. N. Roland Holst, Voorzitter.
K. P. C. De Bazel, Vice-Voorzitter.
Walter van Diedenhoven, 1e Secretaris.
C. W. Nijhoff, 2e Secretaris.
J. Visser Jr., Penningmeester.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 30. Dr. Cuypers geinterviewd. — Woningen der Amsterdamsche Coöperatieve Woningvereeniging „Samenwerking", arch. M. J. E. Lippits (met afb. van plattegronden en gevels). — Het ontwerp alg. adm. voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect door Mr. K. J. van Nieukerken (vervolg).

DE BOUWWERELD, 30. Gebreken in metselwerk en beton door prof. J. A. van der Kloes. — Het bouwvak en de aanverwante nijverheid en handel in 1911. — Afbeeldingen van de Synagoge te Nijmegen, arch. Oscar Leeuw.

DE INGENIEUR, 30. De nieuwe Kustlichttoren in gewapend beton nabij het Westhoofd gemeente Ouddorp (eiland Goeree), door B. A. Verhey c. i. (met afbeeldingen). — Stationsinrichtingen te Rotterdam door W. F. H. van Ryckevorsel c. i. (met plattegrond).

INHOUD: Kroniek: Cuypers, Berlage. — Het Amsterdamsche Stadion. — Oorspronkelijkheid. — Tentoonstelling: „Huis en Tuin, in bouw, inrichting en aanleg". — Nationale Tentoonstelling van Werkstukken het Stukadoorsvak betreffende. — Ingezonden. — Alweer: Paleis of Raadhuis? — Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam. — Weekbladen en Tijdschriften.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 32. ZATERDAG 10 AUGUSTUS 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

KRONIEK.

De schrijver van „Onder de Menschen" pende in de „N. Rott. Courant" het volgende naar aanleiding van onze „Kroniek" van voor 14 dagen: *)

Het Interview.

Eerst zoo hier en daar 'n enkele dubbelzinnige opmerking; — toen de architect Kropholler in „de Tijd", die er declineerend over sprak, dat niet een architect, maar een journalist, leek op bouwkundig gebied, Dr. Cuypers heeft geïnterviewd. Daarna R. — R.? — in het weekblad „Architectura".
Deze R. neemt het ons gloeiend kwalijk dat wij hier, drie artikelen achtereen, twee meesters in zijn vak: Dr. Cuypers en De Bazel, aan 't woord gelaten hebben voor hun beschouwingen over bouwkundige onderwerpen. En zoodra hij ons dit, op koddig neuswijzen toon, eens ter dege raak heeft gezegd, vat R. de schaar, zet 'm in die verderfelijke stukken, „die nooit publicaties hadden mogen worden", en plakt daar zijn kroniek pardoes mee vol, vijf pagina's lang, van het nummer dat in 't geheel acht bladzijden telt. — Maar inmiddels roept hij ons — of liever den redacteur dezer rubriek persoonlijk —, nog rellend na, dat 't immers komkommertijd is, en dat de „journalistieke jager" dáárom zich de warme reis getroostte voor .... een intervieuw met een „groot man!"
Nu zou ik kunnen volstaan met daaruit af te leiden: o zoo, dus de heer R. wordt in de hondsdagen liever met zeeslangen bezig gehouden dan door besprekingen uit den mond van Dr. Cuypers en de Bazel, die voorzeker in dit drukkende jaargetij ernstiger aandacht vragen van zijn architectoralen geest. — Want anders ontgaat mij volkomen de reden van zijn smalend verwijt. Tenzij het 'n ietwat ordinaire humor mocht wezen van den rustig op zijn stoel gezeten kronikeur, die — wellicht in overhemdsmouwen en met 'n pijp aan 't koeltje door zijn open raam — zich verkneuterde; — hij heeft de moeite van een reis en van zijn herseninspanning gedaan, voor wat ik nu één, twee drie knip in dezen weerlags broeïgen, feitenarmen en doezelingwekkenden komkommertijd! In diergelijken allerkromsten trant heeft R. daar toen zoo klakkeloos nog maar enkele grollen meer doorgestrooid, allemaal aan 't adres van den interviewer. Wel blijkbaar zonder verder overwegen of bedachtzaamheid, — want 't is toch niet te veronderstellen van een architect, en dan nog wel een aan wien Architectura's zevenhoofdige redactie vijf vellen hoofdartikel overlaat, dat hij — waarlijk zóó'n kruk in de logica zou wezen als hij zich hier voor 't publiek vertoont.
Maar waar deze grof heden en insinuaties zonder eenig redelijk verband op die plaats dan toch komen onder de oogen van velen wier oordeel een journalist niet onverschillig kan laten, schijnt het de moeite waard te trachten die verwarringen van R.'s hand om de lappen van mijn uitgeknipte werk óók recht te zetten.
Wat verwijt R. mij dan? — Dat ik aan Dr. Cuypers om een onderhoud voor mijn rubriek heb gevraagd? — Ja en neen; hij spreekt niet ronduit, hij smaalt en insinueert. Ik kwam — vertelt R. — „op 't idee eens een praatje uit te lokken met Dr. C." Dit is — vindt hij — op zich zelf „een onschuldige zaak." Een ieder zou voor het aangename bezoek aan en een gesprek met een groot man een warmen dag offeren. En in den komkommertijd kon 't den journalistieken jager vruchtbaar zijn. Dit bezoek en de vriendelijke ontvangst misgunt R. mij niet, — evenmin de dosis wijsheid die ik heb kunnen putten uit de bron, alweer: onder de energie-doodende temperatuur. Máár... ik had die wijsheid niet mogen „exploiteeren" in twee artikelen. En dan matigt de onbekende R. zich aan mij raad te geven over de wijze waarop ik mijn rubriek heb te schrijven: Ik moet me voortaan geen offers getroosten en het exploiteeren op zoodanige wijze nalaten, of .... andere sujetten opsporen voor mijn experimenten. En hoe weinig sympathiek hem, „achterna beschouwd", het geval ook is, hij zal er tòch zijn kolommen maar mee volknippen.
Deze redenatie is er een, wat men noemt: van Jan Kallebas. Maar we ontmoeten van onbevoegden wel vaker dergelijke kleineerende piet-praat over het werk van journalisten in 't algemeen, omdat dergelijke lieden geen steek begrijpen van de roeping der pers. Ik vraag u in gemoede: wanneer ge uw onderwerpen onder de menschen zoekt, is 't dan te misprijzen dat ge daarvoor belangrijke persoonlijkheden kiest op ieder gebied? Is het daarbij dan om „praatjes", om bladvulling te doen, of wel om het publiek nader te brengen tot allerlei markante figuren in de samenleving? Is hun voorbeeld, hun gesproken woord, zijn hun levensinzichten, ervaringen en beschouwingen op elks speciale terrein dan niet meer van *waarde* in onzen haastig-vluchtigen tijd, waarin elk individu meer en meer voor zich zelf ploetert en streeft, ten

*) De Redactie heeft goedgevonden volledigheidshalve het geheele relaas in extenso over te nemen; hoewel heel veel zonder bezwaar had kunnen vervallen. R.

koste van de persoonswaardeering,—om, voor ons volk, van vereering maar te zwijgen?
R. zelf noemt Dr. Cuypers: „een groot man". Maar om 's hemels wil, waarom had ik dan toch *niet* hem, doch wel zooveel ander kunstenaars van belang, in mijn rubriek mogen bespreken en laten spreken? En nu herhaal ik, dat ik dezen grooten bouwmeester om een onderhoud heb gevraagd voor mijn rubriek. Dat hij mij dit welwillend verleend heeft. Dat hij toen is gaan spreken tot den journalist, tot het publiek. Dat ik, overtuigd van de belangrijkheid der dingen die de levenswijze kunstenaar op hooge jaren zou zeggen (met zijn wetenschap, dat zij zouden worden gepubliceerd), verlof vroeg om daarvan onder zijn spreken aanteekeningen te maken. En dat Dr. Cuypers dit goed vond.
Inderdaad, een interview met dezen bouwmeester te mogen schrijven, is een voorrecht voor een journalist, omdat het een voorrecht is voor het publiek op deze wijze met een zoo belangwekkende figuur kennis te mogen maken.
R. echter noemt dit: „exploiteeren". En aan het slot spreekt hij zelfs van „het kwaad dat uitgaat van publicaties (als deze), die dit nooit hadden mogen worden". — Hij motiveert dit wel niet uitdrukkelijk, maar toch blijkt uit zijn opmerkingen, dat ik wat hij „de praatjes" noemt uit dit onderhoud wèl, maar Dr. Cuypers' oordeel over Berlage niet had mogen weergeven. — Nu kan men deze misvatting van R. op verschillende wijzen uitleggen. Of hij neemt Dr. Cuypers niet au sérieux, òf hij acht hem onbevoegd en is bang dat de grijsaard zich blameert, of hij wenscht in een dagblad geen oordeelvellingen, van wien ook, te lezen, die niet kloppen met R.'s eigen universeel en onfeilbaar inzicht. Maar dan prijs ik mij gelukkig, dat ik geen dezer overwegingen deel. Gelukkig, als journalist, die, — in de ondergeschikte positie van *interviewer*, — de natuurlijk wel overwogen keuze der te ondervragen personen eenmaal gedaan, zijn eigen sympathieën en antipathieën, zijn eigen subjectiviteit aan kant heeft te zetten, om zoogetrouw mogelijk als 't ware te wezen de phonografische plaat.
Wat had R. dan eigenlijk gewild? Een soort censuur van mij over uitlatingen van ..... Dr. Cuypers? — Dat ik onder 't uitwerken van mijn aanteekeningen over dit gesprek, was gaan corrigeeren, veranderen en schrappen overeenkomstig mijn eigen leeken-opvattingen? — Wanneer men mij dáárop had kunnen aanvallen, dan had ik als journalist beschaamd gestaan, omdat ik gezondigd zou hebben tegen de eerlijkheid en de goede trouw, die onze hoogste moraal pleegt te zijn. En dat nog wel tegenover een oud man, die mij in goed vertrouwen en zoo uiterst affabel ontvangen had: om — op mijn verzoek — zijn woorden weer te geven aan het publiek.

En nu in 't bijzonder de uitlatingen over Berlage waarvan R. in dienzelfden ongemotiveerd smalenden toon zegt ..... „en kwam natuurlijk ook Berlage ter sprake. Natuurlijk, wie spreekt niet over Berlage en waar bespreekt men hem niet?"
Ik vraag wederom is het voor de kennis van het publiek omtrent groote kunstenaars niet van belang, wanneer de een zich uitspreekt over den ander? Ik ga verder: wie is daartoe beter bevoegd? — Had R. dan waarlijk van mij verlangd, dat ik, Dr. Cuypers aanhoorende over onze moderne architectuur, den naam van Berlage opzettelijk had verzwegen? — Is dit de tactiek, die zekere slinkschheid, die hij óók al in den interviewer zou prijzen. Kan hij zich voorstellen, dat een leek, die journalist is, die jaren lang als zoodanig onder de menschen verkeert, en dan toch zeker niet minder dan anderen de stroomingen van zijn tijd, de maatschappelijke verschijnselen op ieder gebied geroepen wordt waar te nemen, zich veroorlooft er voor zich zelf meeningen, overtuigingen en waardeeringen op na te houden? R. vindt het zeker de comble van aanmatiging wanneer zoo'n krantejager bijvoorbeeld een groote bewondering zou durven koesteren voor den bouwmeester Berlage, nadat hij diens boeken aandachtig heeft gelezen, zijn gebouwen gezien, herhaaldelijk zijn voordrachten bijgewoond, en zelfs wel persoonlijk met hem heeft mogen verkeeren. Maar, gesteld dit perfide geval, — had dan zoo'n journalist zijns inziens erg dapper gehandeld, wanneer hij, toen Dr. Cuypers hem sprak over moderne bouwkunst, uit pure vrees om den ouden meester onwelgevallig te wezen, den naam van den jongeren kunstenaar, dien hij vereert, krampachtig weggedrukt had van zijn lippen?
Of had R. soms gewild, dat de interviewer de misprijzende woorden van Dr. C., die dan dwars ingingen tegen des journalisten bewondering voor den Beurs-bouwmeester ... daarom dan ook heelemaal weggemoffeld zou hebben, en het interview met Dr. C. hierdoor in het cardinale gedeelte vervalscht?
Van dezen R., die er, blijkens zijn hier bedoelde kroniek, maar zonder overtuiging op los pent, lijkt mij de veronderstelling juist. Hoewel hij mij verderop verwijt, dat ik „onmiskenbaar" in mijn interview met De Bazel „gesnoeid of eenvoudig gezegden weggelaten" heb, voor welke insinuatie ik hem aanstond beschaamd zal zetten.
Doch voortgaande in de veronderstellende wijs — wat ook wel in positieven vorm had kunnen gezegd — : de interviewer schreef, ware 't, vierkant tegen eigen overtuiging in, uit den mond van Dr. C. de disqualificatie op: voor de courant, waarvoor een interview nu eenmaal bestemd is. En hij deed dit, trouw aan den eersten eisch voor den ondervrager: objectiviteit.
Doch toen hij opgeschreven had, wat hem dan tegen de borst moest zijn, omdat het een door hem vereerd kunstenaar aantastte in zijn diepste beginselen, — waren er dan toen geen menschelijker overwegingen denkbaar dan „interview-jagerij", dan pogen om Berlage te „verschalken" en „zijn snuffelende neus" in andermans zaken te steken — zooals alweer deze R. uit eigen ordinair levensinzicht maar voortrelt — voor het feit, dat de journalist op den trein is gaan zitten en aan den zoo misprezen bouwmeester heeft gevraagd: „ik ben als journalist eerlijkheidshalve verplicht dit oordeel van Dr. C. over u in mijn rubriek op te nemen. Wilt ge niet aanstonds daar tegenover uw verdediging stellen?"
Ontgaat R. de mogelijkheid, dat de krantenjager toen met den bouwmeester — die, breed als hij denkt, de situatie, waarin de journalist verkeerde, aanstonds volkomen billijkte, en zijn bezoek verklaarde te waardeeren — geruimen tijd overleg heeft gepleegd, al had de heer Berlage zich aanstonds op het hooge standpunt gesteld van zonder voorbehoud op den aanval te zwijgen?
En dat zij tezamen rijpelijk hebben overwogen, wat den journalist nu te doen stond? En dat uit dit overleg het verzoek aan De Bazel is voortgekomen, om aan den „journalistieken jager" zijn oordeel over het geval mee te deelen in den vorm van 'n interview?
R., met zijn troebel inzicht, vertelt: „toen de jager bij Berlage zijn snuffelende neus had gestooten, probeerde hij 't met De Bazel, die williger bleek."
Maar nu komt het kostelijkste:
„Indien — schrijft R. — de heer Brusse meer en beter „dit rustig nagaan (van Dr. C.'s woorden door De Bazel)

„gevolgd had en aanstonds zijn aanteekeningen nauw-
„keuriger gemaakt, dan zou ongetwijfeld het resultaat
„van deze samenspreking heel wat vruchtbaarder ge-
„weest zijn. Het relaas draagt er de onmiskenbare spo-
„ren van dat óf sommige zinnen besnoeid zijn, waardoor
„deze hun kracht en beteekenis voor een groot deel ver-
„loren, òf dat sommige aanvullende, en tot andere nood-
„zakelijk behoorende, gezegden eenvoudig zijn weg ge-
„gelaten, òf dat de spreker op sommige punten totaal
„niet begrepen is."
Hoe is nu 't interview met de Bazel tot stand gekomen? Eerst had ik 's avonds met dezen wijsgeerigen architect het geval in den breede besproken. Den volgenden middag kwam ik bij hem terug om het essentieele van dit gesprek met hem samen te repeteeren voor het artikel. En bij iedere uitspraak herhaalde ik, lezend uit mijn aanteekeningen: „u bedoelt dus zóó?" Waarbij elk opgeteekend woord werd overwogen. — Daaruit werd het artikel opgeschreven. Maar omdat de heer De Bazel er nog over doordacht, wilde hij 't, nadat 't in schrift zou staan, wellicht nog hier en daar aanvullen. Dat gebeurde inderdaad, en toen hij er zoo zijn fiat aan had gegeven, kwam het in de courant: onder de oogen van R., — dien ik nu toch waarlijk niet langer als kroniekschrijver ernstig te woord behoef te staan.

Ik had dit smalende gebazel dan ook van het begin af genegeerd, ware er in 't naargeestige deuntje niet een motief, dat ons journalisten bekend in de ooren klinkt. Namelijk de aanmatigende toon, de eigenwaan en de laatdunkendheid, waarmee er zoo nu en dan van uit het publiek door eenigerlei willekeurling wordt geoordeeld over journalisten in 't algemeen, die persmuskieten, die nieuwtjesjagers, en hun krantengeschrijf. Dat wil zeggen: zoo lang zij de pers niet noodig hebben. Want dáárvoor worden de dagbladschrijvers dagelijks uit alle deelen der samenleving gezocht, gevleid en met strijkages bejegend, om toch maar hun belangen te behartigen, 't op te nemen voor hun onrecht, hun eerzucht, hun financieel voordeel, hun kunst, hun grieven, enzoovoort, enzoovoort. Want de courant, niet waar, vormt in onzen tijd nu eenmaal een groot deel van de ontwikkeling, van de kennis en het oordeel der gansche natie. Hoevelen, wier reputatie men dat toch niet aan zou zeggen, willen er niet gráág in de krant? Ook in den vorm van een intervieuw? Hoe vaak, bij voorbeeld, komen architecten zich bij ons, persjagers, beklagen over de onverschilligheid van het publiek tegenover de architectuur en haar dienaars? Terwijl zij zelf — op een enkele loftelijke uitzondering na — gemeenlijk de pen niet anders opnemen dan om elkander af te takelen, tenzij om, met ontstentenis van alle waardeering, slechts eigen werk, eigen richting te propageeren, in een vorm — die geen leek aantrekt om 't te lezen.
Doch zoodra staat er dan in een blad iets wat den een of ander niet past of hij matigt zich, vaak op den pedantsten toon, een smalend gepraat en geschrijf over diezelfde krantenlui aan, van wier moeilijken allerlei hooge eischen stellend vak zoo'n eenzijdig op het bouwen afgericht man immers geen flauw vermoeden heeft.

Maar om nu op 't onderhavige geval terug te komen:
Wat voel ik hierin — ook nadat ik met verschillende architecten heb gesproken — als de cardinale kwestie? Dat in bouwkundige kringen, naast oprechte vereering voor den genialen bouwmeester van zóóvele monumenten, een geprikkelde stemming heerscht over den machtigen invloed van Dr. Cuypers nog op den huidigen dag. En dat zij hèm zijn uitval op Berlage zeer kwalijk nemen, of 't willen goedmaken waar hij zich huns inziens voorbijsprak. Maar dat de enkelen, die daar nu over schrijven in vaak grove aanvallen op den interviewer, den moed missen om hun misnoegen uit te spreken aan het juiste adres. Inderdaad, het raakt in onzen gecompliceerden tijd steeds meer uit zwang om — althans in 't openbaar — vierkant en eerlijk voor zijn overtuiging uit te komen, vooral waar het personen betreft van nog groot gezag. En dan draait men er liever om heen en treft over het doel heen degenen, die nu toch eenmaal vogelvrij schijnen te zijn.
Vertrouwen mijn opponenten den 85-jarigen bouwmeester zijn vrijwel almachtig zeggenschap over zeer veel van wat althans de officieele architectuur betreft, niet langer toe? Ja, ontkennen zij bij voorbaat de waarde van de woorden, die hij voor 't publiek bestemd, tot den interviewer spreekt? — Hoe is anders hun grief te verklaren, dat de journalist naar Dr. Cuypers is toegegaan? — van waar anders de voogdij van 'n R. over den bouwmeester, als hij mij verbiedt speciaal *diens* beschouwingen te vragen, en aanraadt om liever aan te kloppen bij anderen? Vanwaar die opvatting, dat het onkiesch zou wezen om *volledig* te publiceeren, wat Dr. C. zijn interviewer meegedeeld heeft? Dr. C., die toch zoo in alle opzichten sedert jaar en dag een public man is, een officiëel man, een man van zijn moderne wereld, dat hij best weet wat hij voor den journalist, wien bij een onderhoud verleent, moet zeggen en zwijgen, — omdat 't interview immers niet anders *is* dan een gesprek voor de courant? — Waarom schuiven die opponenten de verantwoordelijkheid voor Dr. Cuypers' woorden van hem zelf af op dien zondebok, den journalist?

Tot hiertoe had ik geschreven, toen het ontkennend ingezonden stuk verscheen, waaronder Jozef Cuypers den naam zijns Vaders heeft gezet, — en dat zich nu juist beroept op dienzelfden R. van hierboven.
„Maar hierdoor is dan toch volkomen recht gedaan aan hen die u aanvielen?" — zal men zeggen. —
In woorden wel, maar niet in wezen. Want, met allen eerbied voor Dr. Cuypers' hooge jaren, — dit verbijsterend dementi is zóó desillusioneerend onoprecht, dat ik niet aannemen kan, dat het spontaan is voortgekomen uit den eigen wil van den grijsaard, die zóó eerlijk en onomwonden onder vier oogen zijn herinneringen, illusies en grieven aan mij heeft toevertrouwd voor de courant.
Wanneer ik nu, omdat mijn journalisteneer op naam van een zóó aanzienlijk kunstenaar wordt aangetast, om den geïnterviewde de verantwoordelijkheid van eigen later aangevallen uitspraken te ontnemen, — Dr. Cuypers bijvoorbeeld herinner aan zijn „ter-zijde", vóór zijn nu betwiste uitspraak in zake bouwkunst en Christendom: „Ja, ik heb die boeken van Berlage natuurlijk niet gelezen, maar onlangs gevonden in 'n krant, enz.....", zal hij dan kunnen instemmen met die tirade in het stuk waar zijn naam onder staat:
„Hoe de heer Berlage in werkelijkheid over het Christendom, denkt, in verband met de moderne schoonheidscultuur, kan een ieder weten, die, gelijk ik, zijne veelbesproken studies over bouwkunst, stijl en samenleving aandachtig gelezen heeft?"
Of moet ik in deze en zoo vele andere zinnen van het bij nadere bestudeering zoo dubbelzinnig gestelde protest, een diplomatieke wending zoeken, — mij er mee troostend dat in de diplomatieke wereld óók, wanneer het nuttig mocht blijken, de ontkenning van eenmaal gesproken woorden geen zeldzaamheid is?

Landhuis te Laren. Architect A. J. Kropholler.

Doch hoe het zij — na mijn zakelijke opmerkingen onder de tegenspraak in het Maandagavondnummer, voeg ik daar niets meer aan toe, uit referentie voor een oud man. En ik voel mijn werk toch niet vergeefs, omdat ik per slot een intiem oordeel, zooals architecten het elkander blijkbaar zelf nooit zeggen, op schrift heb gesteld. Want aanvankelijk moge deze spontane appreciatie wat stof hebben opgeworpen en eenige verwarring gewekt, — ook na dit onweer zal de lucht zuiverder aanvoelen.

Alleen dit wil ik nog zeggen: dat het mij nu gemakkelijk zou vallen om mijn aanvallers toe te geven: het is onkiesch (en voor den journalist een gevaar!) om een 85-jarig kunstenaar te gaan interviewen! Maar ik houd vol dat zij zich vergissen. En dat mijn interview, vooral in verband met het daarop gevolgde refus, is en blijft een stuk van psychologische beteekenis omtrent een der aanzienlijkste figuren van zijn tijd. Helaas, de authenticiteit ervan zou ik alleen kunnen bewijzen door op de eerstvolgende tentoonstelling van Architectura mijn veertig pagina's aanteekening in te zenden in stijlvolle lijsten. Want daaruit zou ieder op de betwiste punten de gesproken zinnen gemakkelijk kunnen reconstrueeren, — en op 't laatste blad de nog zoo kloeke en sierlijke handteekening bewonderen, die Dr. Cuypers, ter herinnering aan dit heuglijk interview, daar op mijn verzoek heeft neergepend.

En hiermee neemt de journalistieke jager voor goed afscheid van dit levendig jachttafereel om in een vacantie nieuwe krachten voor verdere strooptochten op te doen.

* * *

De schrijver van „Onder de Menschen" heeft mij blijkbaar nog al kwalijk genomen dat ik, nu 14 dagen geleden, zijn beide interviews hier besprak, daaraan in sommige opzichten mijne meening toevoegende. Hij wijt in de Nieuwe Rott. Courant daaraan opnieuw 2 × 5 kolommen en geeft zijn hart lucht in heel wat dat uitsluitend voor mij bestemd is, niemand anders kan interresseeren. Een ietwat grappige inleiding (van wege den komkommertijd?), dán iets journalist-contra-dillettant-weekbladschrijver, vervolgens een nijdigheidje, dàn een verwrongen beschouwing over wat ik „exploiteeren" heb durven noemen, eindelijk nòg een vennijnigheidje ..... zóó kwamen de 10 kolommen klaar nog juist voor de vacantie.

Heeft de heer Brusse mij dan inderdaad niet begrepen? Of was hij zóó boos dat hij niet meer begrijpen kon, wellicht wilde, tengevolge van het stof door zijne „interviews" opgejaagd en waarvan hij natuurlijk mee te slikken kreeg. Of de „onbekende R.", die zich vermeed in deze kolommen te knippen en te schrijven, daaraan dus schuldig was? Ja! in des heeren Brusse's oog, ja! Zoo'n „kleineerende piet-praat, redenatie van Jan Kallebas, van onbevoegden", komt ook héélemaal niet te pas.

Dit alles heeft den heer Brusse zóó geprikkeld, dat hij heusch niet meer begreep, zich aangevallen, beleedigd, gekleineerd voelde en niet alleen zich zèlf, doch de pers, de hééle vaderlandsche pers .....

Niets is minder mijne bedoeling geweest dan dit. Noch de heer Brusse, noch de pers heb ik willen kleineeren. Ik heb alleen gezegd, en dit wensch ik staande te houden, dat dergelijke „interviews" en speciaal het gesprek met Dr. Cuypers niet „geëxploiteerd", beter gezegd: „niet zóó geëxploiteerd", mogen worden als de heer Brusse deed. Dit heb ik, als mijne meening, in het licht willen stellen, met welke meening ik gansch niet alleen stond. De heer Brusse is van bevoegde zijde bovendien, en om goede redenen, gewaarschuwd tegen de publicatie in den bekenden vorm, doch deze waarschuwing is door hem in den wind geslagen. Daarover spreekt de heer Brusse thans niet. De overwegingen, die tot deze waarschuwing leidden, deelt hij niet.

Ieder, zonder twijfel ook de schrijver, zal met mij eens zijn dat de kunst, hier meer speciaal de bouwkunst, niet gediend wordt door deze publicatie; ook al „voelt hij zijn werk per slot toch niet vergeefs omdat hij een intiem oordeel op schrift heeft gesteld zooals architecten het (volgens zijne meening) elkaar zelf nooit zeggen".

Dit als antwoord op de vraag: „Wat verwijt R. mij dan?" Wat de schrijver „in gemoede vraagt"; zeker daarmee ben 'k het geheel eens; doch ..... daarover gaat 't hier niet. In de repliek is bovendien geheel Dr. Cuypers' vroegere oordeel over Berlage's Beurs buiten bespreking gelaten.

Op de vele volgende vragen en veronderstellingen zal ik moeten zwijgen, ook al zijn sommige daarvan nóg zoo uitdagend gelanceerd. Er zijn daarvoor nog andere redenen dan die welke de interviewer kent of te kennen wenscht.

Waar de schrijver De Bazels's woorden, en het ontstaan daarvan zooals de courant ze geeft, bespreekt, zal ik op gevaar af van hem opnieuw te vertoornen, toch nog even in tegenspraak moeten komen. Gaarne wil ik gelooven wat de heer Brusse zegt; doch dat De Bazel de dingen volledíger en daarom duidelijker en logischer gedacht heeft, staat vast. Desgevraagd zou De Bazel dit zonder twijfel zelf erkennen (en heeft dit wellicht reeds gedaan). Voor het couranten-lezend publiek mag hij zich al tevreden hebben gesteld met wat in de copy stond; het is hem geenszins ontgaan dat sommige gezegden noodzakelijk aanvulling behoefden.

Veel zou er verder over dit 10 kolommen lange artikel van de heer Brusse te zeggen en te strijden zijn; doch waartoe?

Voor den goeden verstaaner schrijft de heer Brusse m.i. het requisitoir over zijn eigen misslag.

Zijn ongemotiveerd nijdige uitvallen laat ik voor wat ze zijn en wil ze hem wel vergeven. G. J. RUTGERS.

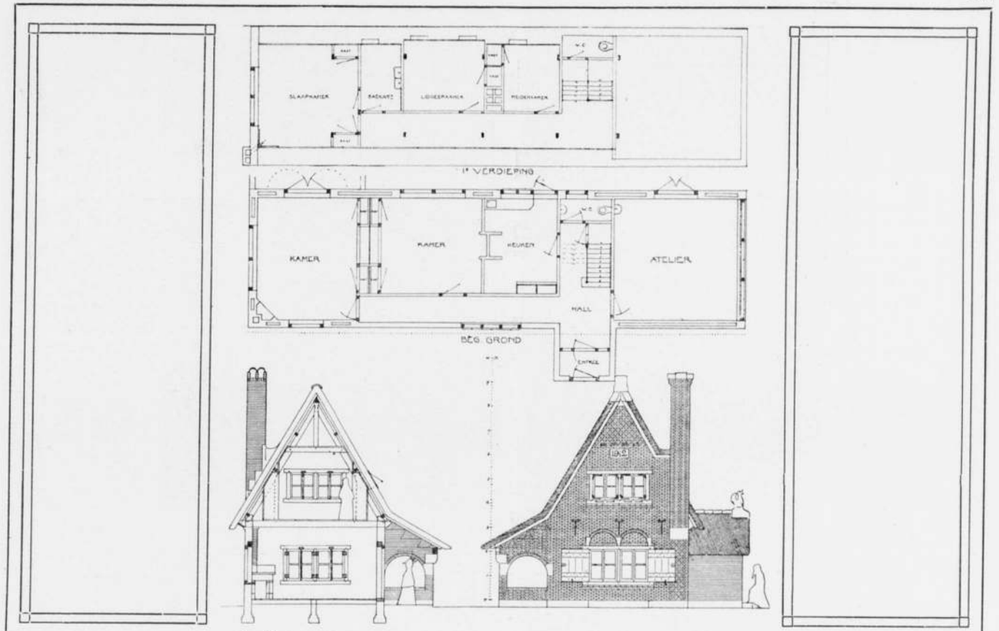

Landhuis te Laren. Architect A. J. Kropholler.

LANDHUIS TE LAREN. (N.H.)

Architect A. J. KROPHOLLER.

Het landhuis met atelier (voor den beeldhouwer Mendes da Costa) staat te Laren nabij den molen, halverwege het station Gooische stoomtram en de villa van den Heer H. Polak.

Het landhuis, voor een bouwsom van plm. *f* 6000 gezet, draagt het eerste brandvrij rieten dak uit deze omgeving. Bij de genomen proeven omtrent brandvrijheid voldeed het hier gevolgde procédé uitnemend. Door de brandverzekeringmaatschappij werd het dan ook als brandvrij riet verzekerd. De tint van het riet mist alleen door de bewerking het frissche van een nieuw dak.

De gevelsteen is van de allergoedkoopste soort, doch metaalhard. De prijs hiervan was voor één partij *f* 5 per 1000 en voor een andere partij *f* 8 per 1000. Het zijn stukken en brokken, kromgetrokken steenen, halfgesmolten en daardoor met glazuur overdekte steenen, kortom, de steenen vertoonden groote onregelmatigheden in vorm en kleur.

Echter — eens gemetseld vond iedere leek dat het muurwerk er uitzag zooals alle muurwerk, wellicht met het eenige verschil, dat er wat meer variëteit in de steenen te zien was dan men dit gewoonlijk aan de nieuwe huizen vindt.

Landhuis te Laren. Zij- en achtergevel. Architect A. J. Kropholler.

Alleen een eigenbouwer, die het toevallig zag, keurde het sterk af. Het was meneer niet netjes genoeg. Een geluk voor ons allen, dat die maar geen boomen en gras op speculatie kan bouwen, want die zouden er als geheel in één tint door hem gemaakt, abominabel vervelend uitzien — evenals zijn éénkleurige baksteenmuren. Voor de rest heeft het huis niets bijzonders. De kozijnen zijn van zeer zwaar hout, zooals men dat aan oude huizen vindt. Het is geschilderd in geel, wit en donker kobaltgroen, respectievelijk voor kozijnen, ramen en luiken, eveneens zooals men dat vroeger veel deed. Het eerste spreekt meer dan de magere lattenkozijnen, die men tegenwoordig veel ziet, en het tweede heeft het voordeel van een rustig kleureffect te geven.
Door den beeldhouwer Mendes da Costa zelf wordt het huisje met beeldhouwwerk versierd.
Het huisje is in ruim 2 maanden, en voortreffelijk, uitgevoerd door den heer E. Hartog, aannemer te Baarn.

ASPHALTPAPIER ONDER LEIBEDEKKING.

Even een paar opmerkingen naar aanleiding van de — onder dit hoofd — ingezonden stukken. In het vorig nummer toch bepleit de heer L. Hartog, Asphaltfabrikant, het gebruik van asphaltpapier onder leibedekking, wat volkomen begrijpelijk is. Evenwel grondt hij zijne pleitrede op technische beweringen, die nu niet geheel onaanvechtbaar zijn. Zijn „vermeenen" al dadelijk, „dat het spijkeren van leien een verouderd systeem is en eene leibedekking op haken aangebracht, veel doeltreffender is", is hiervan een doorslaand bewijs, ook al geeft hij hierbij vriendelijk den raad, om bij spijkeren der leien de dakdeelen toch vooral liggende aan te brengen „waardoor het niet mogelijk meer is, een lei op twee planken gelijk te spijkeren."
Dat de opvatting van den heer H. inzake al of niet spijkeren der leien al wat verouderd blijkt te zijn, kunnen de hier volgende rapporten inzake dit onderwerp (door de afdeelingen Amsterdam en Arnhem, bij monde van de heeren Posthumus Meyes en Van de Berg, aan het Hoofdbestuur der „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" uitgebracht) uitwijzen. Deze rapporten dateeren van 1895 en we schrijven thans .... 1912! Op de vraag: *Welke zijn de voor- en nadeelen van het dekken met leien met haakjes? Welke is de beste leibedekking?* werd het volgende gerapporteerd:

Antwoord der Afdeeling Amsterdam:

Het dekken van leien met haakjes is sedert een vijftiental jaren bij verschillende gebouwen toegepast.
Beschouwt men deze dakvlakken, dan blijkt het, dat de haakjes welke van ijzer zijn, hetzij gegalvaniseerd of niet, genoegzaam geheel op de bocht, waar het haakje om de lei grijpt, zijn doorgeroest. De eene lei na de andere raakt dan los en het leiendak moet worden verdekt. De leien daken die met koperen haakjes, en wel roodkoperen haakjes, zijn gedekt, zijn beter gebleven, doch ook hier zijn de haakjes voor zooverre zij aan de buitenlucht zijn blootgesteld, steeds sterk geoxideerd.*)
De nadeelen zijn nog bovendien het minder vastliggen der leien dan wanneer deze zijn gespijkerd.
Het voordeel der bedekking met haakjes is de gemakkelijke wijze van herstellen van gebroken leien, door het uitbuigen der haakjes en het inboeten van een nieuwe lei. Zijn de haakjes echter te sterk geoxideerd, dan vervalt ook dit voordeel, daar de haakjes dan af breken bij het ombuigen.
De erkend beste leibedekking welke, mits met zorg gedekt, eeuwen kan liggen, is die met Moezelleien in couvertdak, gespijkerd met zware roodkoperen leinagels. Bij het dekken moet de lei nauwkeurig behakt worden volgens zijn natuurlijke draad.
De Moezellei is ongeschikt om er maasdak van te maken, daar de draad gewoonlijk dwars in de lei loopt, doch daardoor bij uitstek geschikt voor couvertdak.

*) Terwijl het zink der goten daardoor nog bovendien in sterke mate aangetast wordt.

ADR. M.

Antwoord der Afdeeling Arnhem:

Om de beantwoording van het eerste gedeelte van de vraag beter tot haar recht te doen komen, meen ik, dat het beter is eerst het tweede gedeelte te behandelen en wel: „Welke is de beste leibedekking?"
In de eerste plaats is voor een goede bedekking een goed materiaal een hoofdzaak, zoodat de beste leien voor de leibedekking zeer zeker aan te bevelen zijn.
De Moezelleien en ook de Fransche Remogne leien, zijn over 't algemeen de beste, en wat bedekking betreft, is het couvertdak het meest (vooral om de vele voordeelen) aan te bevelen.
Waar bij de dekking als maas-, schulp- en puntdak de leien elkander horizontaal en verticaal dekken, is dit bij het couvertdak niet het geval.
Om eenigszins nader de constructie van het couvertdak te verklaren, het navolgende:
Alleen de onderste rij leien (zoogenaamde aanzetleien) loopt horizontaal, overigens loopen de rijen in schuine richting en overdekt in elke rij de eene lei de andere, met een rand of overlap van 7 à 8 c.M. breedte.
Het loopen in schuine richting bevordert de afloop van het water, en belet het minder opzuigen daarvan, wat zeer zeker een groot voordeel is boven de bedekkingen van maas-, schulp- en puntdak.
Waar de leien elkander voor 2/3 bedekken bij maas-, schulp- en puntdak, is dit bij couvertdak veel minder en geeft de laatste bedekking een leienbesparing van 20%.
Na deze voorafgaande beschouwing blijkt dus, dat couvertdak de beste en voordeeligste wijze van bedekking is, bij een groote leienbesparing; vooral bij toepassing, voor groote daken van kerken bijv., geeft dit bij een besparing van 20% ook 20% minder belasting dan bij alle overige leibedekkingen.
Het eerste gedeelte der vraag luidt:
„Welke zijn de voor- en nadeelen van het dekken met leien met haakjes?"
Aan het dekken van leien met haakjes zijn, mijns inziens, meerdere nadeelen dan voordeelen verbonden. Een der voordeelen is zeer zeker, dat een leiendak met haakjes gemakkelijker te herstellen is; vooral het inbrengen van nieuwe leien (bijboeten zoogenaamd) kan beter geschieden; dan dat de leien met nagels zijn bevestigd.
Een der groote nadeelen is echter, dat bij geringen wind een vervelend geklepper wordt veroorzaakt van de leien, omdat deze veel losser liggen dan wanneer zij met nagels zijn bevestigd.
In geen geval zijn haakjes of nagels van ijzer aan te bevelen, als zij niet gegalvaniseerd zijn, en verdient bovenal koper de voorkeur.
Voor iedere lei wordt een haakje of twee nagels gebruikt, en verdient 't laatste, wegens de goedkoopte, nog de *voorkeur boven haakjes*.

Dat nu bij liggend dakbeschot het spijkeren van leien op twee deelen buitengesloten is, is geheel bijzijden de waarheid *zoo er asphaltpapier wordt toegepast*. De heer H. gelieve dit bij vakmenschen eens nader te informeeren. Punt B is hierdoor *geenszins* gelijktijdig opgelost.

ADR. M.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LANDBOUWVEREENIGING.

PRIJSVRAAG: ONTWERPEN VAN WONINGEN VOOR LANDARBEIDERS MET KLEIN GRONDGEBRUIK.

Bij den Secretaris der Keuringscommissie voor bovengenoemde Prijsvraag is een aantal vragen om inlichtingen ingekomen. Door de Keuringscommissie werd besloten daarop onderstaande antwoorden te geven.

Vraag 1. De oppervlakte der vertrekken, is deze zonder aftrek der betimmeringen?
Antwoord. Ja.
Vraag 2. Wordt onder slaapgelegenheden verstaan, slaapkamers of bedsteden?
Antwoord. Beide. Bedsteden in het woonvertrek moeten bij voorkeur vermeden worden.
Vraag 3. In het programma staat vermeld stalling, bij voorkeur voor enkele geiten. Daar nu alle landarbeiders met klein grondgebruik in mijn omgeving in het bezit zijn van een koe en meestal ook nog een rund, zou deze stalling, wil de woning aan haar doel beantwoorden, niet voldoende zijn. Dus verzoek ik U mij mede te deelen of ik hier rekening mede kan houden.
Antwoord. Ja. Het is juist de bedoeling, dat zooveel mogelijk rekening wordt gehouden met bestaande toestanden in de betreffende steek.

De Secretaris der Koninklijke
Nederlandsche Landbouwvereeniging,
V. R. Y. CROESEN.

OVER HET SCHOONHEIDSBEGRIP BIJ INGENIEURSBOUWWERKEN.

De civiel-ing. A. Plate schrijft onder dit hoofd in „De Ingenieur" het volgende:
Ruskin in zijn „Seven Lamps of Architecture" leerde reeds vele jaren geleden dat „there never was more flagrant or impertinent folly than the smallest portion of ornament in anything concerned with railroads or naer them". Het is zeker dat wat Ruskin schreef over spoorwegen door hem ook bedoeld was voor al die bouwwerken, welke men in het algemeen utiliteitswerken noemt.
Na Ruskin is de genoemde stelling door meerdere mannen van gezag op het gebied der architectuur in velerlei vorm herhaald.
Een principieel verschil in denkbeelden ontstond echter op een ander punt. Ruskin wenschte uit den grond zijns harten eigenlijk niets liever dan met de ornamenten de geheele ijzerconstructie te verbannen, om terug te komen tot de cultuurperiode van gothiek. Zijn volgelingen daarentegen, meer staande te midden van de moderne maatschappij, verzoenden zich ten slotte met het denkbeeld om de plaatshebbende evolutie in de bouwwijze als een noodzakelijk iets te aanvaarden. In stede van een plotselingen terugkeer te wenschen naar bouworden van vroeger eeuwen, waarvoor thans alle levensvatbaarheid ontbreekt, beijverden zij zich de evolutie in zuivere banen te leiden.
De moderne opvattingen omtrent bouwkunst, er op gericht zich aan de eigenlijke ingenieurswetenschap aan te passen, deze te beschouwen als iets onontbeerlijks, breken zich langzaam, maar zeker in verschillende landen baan, speciaal in Duitschland, Oostenrijk, eenige Noorsche landen en ook Nederland. Merkwaardig genoeg, wordt deze beweging in breede kringen van ingenieurs, dus door hen wien de beweging het meest ter harte moest gaan, niet gevoeld, althans niet begrepen. Het bewijs hiervoor wordt geleverd door talrijke ingenieursbouwwerken. Om slechts enkele te noemen.
In onze groote steden ziet men vele bruggen, bestaande uit ijzeren liggers, afgedekt door zware steenen banden. De dragende liggers, de kern vormend van het bouwwerk, teekenen zich door de tegenstelling met de steen, zwak af. Analoog hiermede zijn de ijzeren lateien, welke steenen muren dragen, een bouwwijze van slechte architecten overgenomen.
De totaalindruk bij zoodanige bouwwerken is die van instabiliteit. Er is dus bij het ontwerpen geen poging gedaan om de ingenieurswetenschap te gebruiken tot het verkrijgen van een harmonisch geheel. In een onzer groote steden is een „monumentale" brug, geconstrueerd uit ijzeren boogliggers. De liggers zijn aan de zijvlakken bedekt met granietplaten, welke de brug uitwendig het aanzien van een steenconstructie geven.
Waren de voegen zoodanig aangebracht, dat de steen zich niet als dragende constructie doch inderdaad als bekleeding voordeed, dan zou de noodzakelijke samenhang, de samengroeiing als het ware tusschen kern en bedekking, toch ontbreken, zoodat ook in dien zin de bouwwijze verkeerd blijft. De rosetten om nagelkoppen van brugliggers en kapconstructies, alsmede de gietijzeren consoles, ware „ornamenten" om de voetingen van kappen los aangebracht of als niet dragende steunpunten onder gordingen geplaatst, zijn ten slotte ieder welbekend. Zelfs behoort het tijdperk, waarin het werken met surrogaten van natuursteen als geoorloofd wordt beschouwd, nog niet tot het verleden.

In de meeste gevallen stelt de ingenieur en wel speciaal de civiel-ingenieur zich onnoodig een uiterst moeilijk vraagstuk, door te trachten iets „architectonisch" te leveren, terwijl het zuiver constructief behandelen van zijn ontwerp, in de meeste gevallen reeds moeilijk genoeg, een in alle opzichten veel bevredigender resultaat uit aesthetisch oogpunt zou opleveren.
Een treffend voorbeeld hiervan geven vele groote bruggen. De Hembrug zal op ieder toeschouwer een machtigen indruk maken en daarmede is inderdaad datgene bereikt, wat van een dergelijk bouwwerk vereischt kan worden.
Daarentegen maken Duitsche bruggen uit de laatste jaren, we denken hierbij aan Dusseldorf en Keulen, dank zij haar massale, steenen ingangspoorten, volstrekt niet een grootschen indruk, welken haar ijzermassa zonder meer teweeg zou brengen. Het evenwicht der massa's is totaal verstoord, het bouwwerk is groot in plaats van grootsch.
Behalve bij den ijzerbouw komt de begripsverwarring sterk aan het licht bij den bouw van watertorens. Niemand zal ontkennen dat het ontwerpen van een goed geproportionneerden watertoren moeilijk is als gevolg van de eigenaardige eischen. Slaagt de ontwerper niet, wat regel is, dan ligt voor de hand te trachten den toren niet meer in het oog te doen springen dan uit den aard zijner afmetingen reeds geschieden moet. Toch worden in ons land nog steeds torens in gewapend beton uitgevoerd, waarbij met extra kosten de beton bekleed wordt met schril gekleurde steen. Het dak wordt veelal voorzien van kanteelen, welke een variant vormen op die, voorkomende op middeleeuwsche burchten. Het gevolg is, dat door het aldus ontstane schreeuwende geheel het landschap uren in den omtrek bedorven wordt.
Hoevele stoomschepen *zijn* niet inderdaad mooi? Toch denkt de scheepsbouwer er niet aan, aan zijn ontwerp iets anders toe te voegen dan hetgeen geheel in overeenstemming gebracht kan worden met zijn eigen zuivere ingenieurswetenschap. Men zal immers geen stoomschip verfraaien door den romp met ijzeren rosetten te voorzien? Treffend ook is hoe de holle voorsteven met beeld, welke het ranke, deels met gevoel ontworpen zeilschip sierden, het stoomschip zeer misstaan. Zij passen niet bij het lichaam, dat zijn uiterlijk schoon dankt aan de strenge doorvoering der techniek in al zijn lijnen.
De heer Plate geeft daarvan voorbeelden en stelt dan de vraag: Hoe kan men tot een algemeene verbetering bij de utiliteitsbouwwerken komen?
De weg daartoe moet in de eerste plaats door de civiel ingenieurs zelven gezocht worden. Hoe meer zij een open oog willen hebben voor de nieuwere opvattingen omtrent aesthetica in het algemeen en bouwkunde in het bijzonder, hoe minder de kans wordt, dat zij voortgaan land en steden te ontsieren.
Ten deele zou verbetering te verkrijgen zijn door een kleine wijziging in de Delftsche opleiding. Tot dusverre worden aan de civiel ingenieurs schoonheidsbegrippen in hoofdzaak bijgebracht door colleges in bouwkundige geschiedenis, welke ongetwijfeld tot een algemeene ontwikkeling kunnen bijdragen, maar ook een gevaar opleveren voor hen, die er niet toe komen kennis te nemen van de groeiende denkbeelden in de moderne bouwkunst. Bij hen kunnen de zuivere stijlcolleges zonder meer het gevolg hebben, dat zij niet doordrongen worden van de waarheid, dat „die künstlerische Echtheit beruht in der vollen Uebereinstimmung von Wesen und Form, nicht darin dass das Wesen der Sache einer hergeholten Form zum Opfer fallt", om met den Duitschen hervormer Muthesius te spreken.
Om dat „Wesen" op klare wijze tot uitdrukking te leeren brengen, zou een zorgvuldige studie van de verhoudings- en evenwichtsleer, onschatbare diensten kunnen bewijzen. Practische oefeningen om de verschillende hulpmiddelen (triangulatie, quadratuur, enz.) ter verkrijging van harmonische ontwerpen, te leeren toepassen, ware vooral te wenschen, desnoods ten koste van den tijd aan bouwkundige geschiedenis besteed.
De aanstaande ingenieur kan zich daarbij overtuigd houden dat zijn aandeel in den toekomstigen bouwstijl niet gering zal zijn.
Geloofde Morris niet reeds dat juist van de zuiver zakelijke bouwwerken de nieuwe en echte architectuur zou komen, veeleer dan van de proefnemingen met verschillende meer of minder toepasselijke bouwstijlen?

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

De tentoonstelling van silhouetten, welke in de maand September in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal worden gehouden, belooft wegens de vele aanbiedingen die plaats hebben, zeer belangrijk te worden. De inzendingen zullen met de meeste zorg behandeld worden en voor de opgegeven waarde tegen brandschade verzekerd worden. Zij worden ingewacht van 25 Augustus tot 1 September, waarbij de inzenders wel zorg willen dragen nauwkeurige opgave van naam en woonplaats te voegen en tevens te vermelden, dat de zending voor genoemde tentoonstelling bestemd is.

CATACOMBE VAN VALKENBURG.

Dinsdagmorgen voor een week heeft te Valkenburg (L.) de plechtige opening plaats gehad van het dit jaar aangelegde laatste gedeelte van de reproductie der Romeinsche Catacomben. Uit Rome waren daarvoor overgekomen de commandant der Pauselijke Lijfwacht, graaf Ceccopieri Maruffi, terwijl verder aanwezig waren de heeren Marcel de Jongh uit Rome, zoon van het Eerste-Kamerlid, de leden der commissie voor de Catacomben, burgemeesters uit den omtrek en andere autoriteiten.
Voor den ingang op het Rotspark voerden het woord de heer Jan Diepen, eigenaar der Catacomben, voorts prof. Pijper uit Leiden, dr. Cuypers uit Roermond en Graaf Ceccopieri, terwijl later voor den ingang der Plaviers-Catacombe de officieele opening plaats had door baron Kanzler.

* * *

— De oude kerk te Katwijk, waarvoor kunstschilders zich altijd sterk interesseerden, wegens haar eigenaardigen bouw, zal binnenkort voor een groot deel haar schilderachtig voorkomen zien verdwijnen.
Reeds voor enkele jaren is, tot groote ontstemming van velen, de antieke toren geheel in modernen stijl gerestaureerd. Nu zal er een geheel nieuwe kap op de kerk worden getimmerd. Dit werk is bij aanbesteding opgedragen aan A. Parlevliet voor ƒ 2500. Het moet over vijf weken gereed zijn. Sinds de godsdienstoefeningen er niet meer in gehouden worden, wordt deze kerk gebruikt voor haringpakhuis door de reederij N. V. Katwijk a/ Zee.

EXPEDITIE NAAR HET PASCHENEILAND.

In den Stillen Oceaan ligt een klein, eenzaam eilandje, het Paschen-eiland, dal sinds lange jaren het voorwerp van onderzoekingen en beschouwingen is geweest van tal van ethnologen en reislustigen, en wel, omdat men daar een aantal reusachtige standbeelden vindt, over wier oprichting en oprichters men tot dusver niets zekers weet. Enkele dier standbeelden — er zijn er enkele honderden en zij stellen meest menschelijke figuren voor — zijn tot 22 M. hoog, terwijl zij bovendien nog staan op een onderstuk van 10 M. hoogte en 60 M. lengte. Ook de tegenwoordige bewoners van het eilandje weten geenerlei uitsluitsels te geven omtrent de oorspronkelijke ontwerpers der reuzenfiguren; vast staat alleen, dat hun voorvaderen de bouwmeesters niet geweest zijn.
Een Engelsch sportsman, W. Scozeby Routledge, onderneemt nu een expeditie naar het eiland, met het doel de standbeelden nader te bestudeeren en het vraagstuk, wie de oprichters er van zijn, tot oplossing te brengen. Hij wordt o. a. vergezeld door een archaeoloog en een geoloog van het Britsch Museum. „Tel."

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

INHOUD: Kroniek. — Landhuis te Laren (N.H.). — Asphaltpapier onder leibedekking. — Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging. — Over het schoonheidsbegrip bij ingenieursbouwwerken. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWINTIGSTE JAARGANG No. 33. ZATERDAG 17 AUGUSTUS 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

INTERNATIONALE BOUWKUNSTTENTOONSTELLING TE AMSTERDAM IN 1913.

In de vergadering van 8 Aug. j.l. hebben de afgevaardigden der Besturen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, van het Genootschap „Architectura et Amicitia", de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" en den Bond van Nederlandsche Architecten in beginsel vastgesteld, dat het niet gewenscht is in 1913 een uitgebreide Internationale Bouwkunst-tentoonstelling te organiseeren, terwijl in datzelfde jaar te Leipzig een Internationale „Baufach-Ausstellung mit sonder ausstellungen" op uitgebreide schaal (zie „Architectura" No. 22) zal plaats vinden.
De oud-commissieleden van de Bouwkundige Afdeeling der Internationale en Stedelijke tentoonstelling van Kunstwerken door levende Meesters te Amsterdam ontvingen toen opdracht dit den Heer Burgemeester mede te deelen.
De geopperde bezwaren, als: de concurrentie, de moeielijke keuze tusschen Leipzig en Amsterdam, de versnippering der krachten, onvolledige vertegenwoordiging der Bouwkunst en aanverwante kunstvakken, hetzij te Leipzig, hetzij te Amsterdam, ook de concurrentie van de reeds alom in den lande voorbereide tentoonstellingen voor 1913 werden door den Heer Burgemeester gedeeld. Deze kon zich met het voorstel om eventueel de Bouwkunsttentoonstelling in 1914 te houden zeer goed vereenigen, en ziet nadere voorstellen met belangstelling tegemoet, waarbij hij de zeer gewaardeerde voorloopige toezegging deed van zijn steun en medewerking.

JAN DE MEIJER, *te Secr.*

* * *

Ons Bestuur verzond het navolgend adres:

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam.

Verzoekt het genootschap Architectura et Amicitia, te Amsterdam gevestigd, met den meesten eerbied, onder aanbieding van eene memorie van toelichting, waarin zijne beweegredenen tot dit adres uitgezet zijn,
dat de Raad afzie van medewerking aan plannen, die ertoe leiden, dat het „Openbaar Park", behoorende tot het Rijks-Museum, nog verder bebouwd wordt.

't Welk doende, doet gij wel.

Voor het genootschap Architectura et Amicitia.
H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.

Amsterdam, Augustus 1912.

TOELICHTING, behoorende bij het adres aan den Gemeenteraad van Amsterdam gericht door het Genootschap „Architectura et Amicitia" ter zake van de voorgenomen uitbreiding van den „Drucker-uitbouw" aan het Rijks-Museum.

Het lijdt geen twijfel, of het voorstel door het Dagelijksch Bestuur onzer stad aan den Raad gedaan, om medewerking te verleenen aan de plannen der Regeering, beoogende de zoogenaamde „Drucker-uitbouw" aan het Rijks-Museum te vergrooten, zal bij den Raad levendige belangstelling wekken. Het nemen eener beslissing in deze zaak wordt namelijk zeer bemoeilijkt door den nadruk, die in de Memorie van Toelichting tot het betreffende voorstel gelegd wordt op het verlangen van den Heer en Mevrouw Drucker, dat hunne buitengewoon rijke schenkingen in aansluiting met de overige verzamelingen in het Rijksmuseum zullen ondergebracht worden. Ongetwijfeld is het zeer lofwaardig dat aan dit verlangen de meest mogelijke aandacht gewijd wordt; tegenover de vorstelijke schenkingen en toezeggingen is zoodanige houding niet dan prijzenswaardig. Doch aan den anderen kant dient met niet minder belangstelling gelet te worden op de ernstige benadeeling, die het meesterwerk van den grootsten bouwkunstenaar van ons land der vorige eeuw bedreigt, indien aan bovenbedoeld verlangen gehoor gegeven wordt op de thans voorgestelde wijze: door uitbreiding van den bestaanden „Drucker-uitbouw". En op meerdere belangen, die ons gemeentebestuur te behartigen heeft — nu zelfs blijkt te verdedigen te hebben tegenover de Regeering.
Waar uit de toelichting van B. en W. blijkt dat in ruime mate aandacht geschonken wordt aan de wenschen van den Heer en Mevrouw Drucker, blijkt niet, dat met evenveel ernst de gevolgen van het medewerken aan de plannen van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken onder het oog gezien zijn.
Tevergeefs zoekt men naar mededeeling van welke pogingen aangewend zijn, om het verlangen van de milde schenkers te bevredigen, zonder daarbij in de noodzaak te geraken van vergrooting van den uitbouw. Heeft de Regeering inderdaad gepoogd in het Rijks-Museum zelf ruimte te maken, om de nieuwe verzamelingen onder te brengen? Reeds op het eerste gerucht omtrent verdere bebouwing van den Museum-tuin wendde een groep bekende mannen zich tot de Regeering met een verzoek van het plan af te zien en over te gaan tot de reeds meermalen gewenschte verschikking der collecties in het Rijksmuseum, waarbij alleen aan de meesterwerken

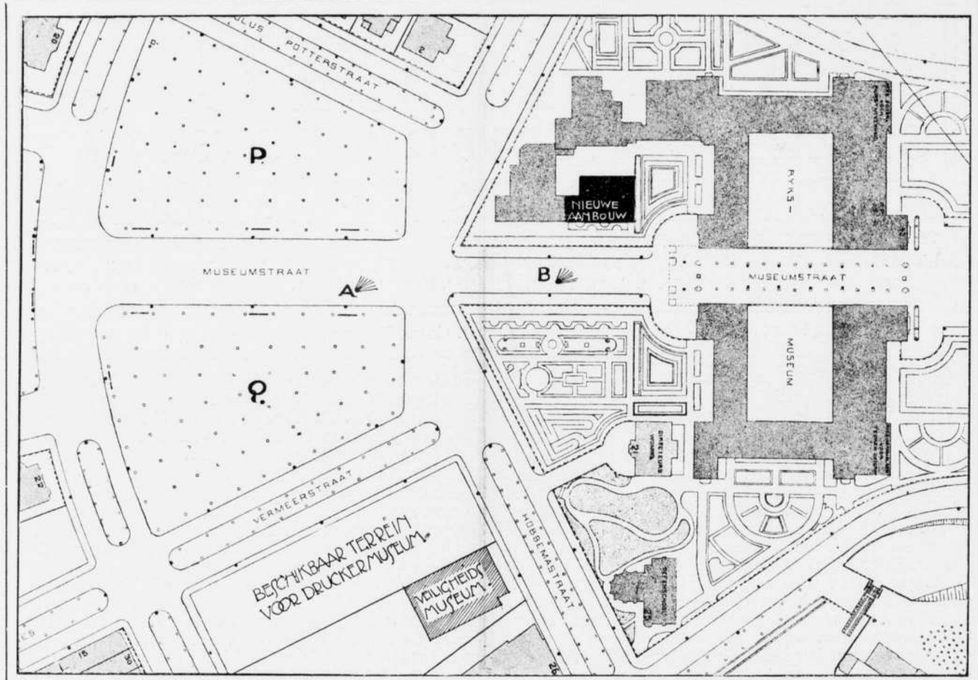

Plattegrond van het Rijks-Museum met de Drucker-aanbouwen en de omgeving. Men lette op de nabijheid van den Rembrandt-uitbouw, die op deze plattegrond niet getint is.

plaats verleend zou worden en de overige schilderijen die meer historische of wetenschappelijke dan kunstwaarde bezitten, overgebracht zouden kunnen worden in de ruimten, vrijkomende door verplaatsing van scholen, architecten-bureau, enz. Daarbij zou zeer zeker in het Rijksmuseum voldoende plaats beschikbaar komen, om aan den wensch van den Heer en Mevrouw Drucker beter gehoor te kunnen geven, dan door eene plaatsing hunner collecties in bijgebouwen geschiedt.

Is inderdaad met den ernstigen wil, zoo mogelijk hiertoe te geraken, in deze richting naar eene oplossing gezocht zonder bevredigenden uitslag?

Behalve, dat de bestaande verzamelingen beter tot hun recht zouden gebracht worden, behalve, dat de Druckercollectie niet in een bijbouw, doch werkelijk in aansluiting met de bestaande collecties zouden opgesteld kunnen worden, wordt de moeite, die bovenbedoelde verschikking met zich medebrengt, nog beloond, doordat er de noodzakelijkheid mede ontgaan wordt, het schoone Rijksmuseum-gebouw te ontsieren en belangrijk in zijn kunstwaarde te schaden. Tezamen genomen toch voorzeker een ruime belooning!

Of, en in hoeverre de Heer Drucker het licht in het hoofdgebouw onvoldoende vindt, en of het onmogelijk gebleken is, in dit geval hier verbetering in te brengen, wordt niet vernomen. Waarbij dient bedacht te worden, dat het lang niet zeker is, dat het licht in de te bouwen zalen het licht in het hoofdgebouw in qualiteit zal overtreffen.

De geringe afstand tusschen deze zalen en den het zonlicht weerkaatsenden, helrooden zuidelijken gevel kon wel eens van grooten invloed blijken!

Is er alzoo weinig aandacht gewijd aan de middelen, ter voorkoming van de uitbreiding, en evenmin aan de bezwaren, die de uitvoering zou kunnen opleveren, — waarbij wij nog denken aan de moeilijkheid om later bij nieuwe schenkingen nieuwe ruimte te scheppen bij gebrek aan bebouwbare tuin-oppervlakte — al even weinig is er gedacht aan de miskenning van de goede zorgen en de opofferingen, die onze stad heeft overgehad, om het Rijksmuseum-gebouw recht te doen wedervaren. De kostbare stukken bouwgrond op bijgaande situatie kaart met P en Q aangegeven zijn onbebouwd gelaten met het oogmerk het Rijksmuseum aan deze zijde een waardig voorplein te verzekeren. De radiaal aangelegde straten in het voornaamste woonkwartier van Amsterdam zijn gericht op deze zijde van het monumentale gebouw. Bij de overdracht van den grond aan het Rijk ten behoeve van de stichting van het Rijksmuseum bedong onze stad de voorwaarde, dat het ruim toegemeten, omliggende terrein de bestemming van „openbaar park" zou verkrijgen en behouden. Dit alles, om aan het schoone gebouw een waardige omgeving te verzekeren.

Van het meeste belang voor het monumentale effect van het gebouw is de handhaving van het „park" in den vorm, dien Dr. Cuypers eraan gegeven heeft. De hoog opschietende groepen populieren, die op de hoeken van

Photo No. I. Gezicht op het Rijks-Museum, zooals het zich thans vertoont aan de Zuidzijde. De photo is genomen in punt A. van bijgaanden plattegrond. Van de fraaie gevels van het bibliotheekgebouw is niets meer te zien.

het park geplant zijn, geven reeds van verre de afmetingen van het complex aan. Overal waar de aanleg nog onaangetast is, werkt zij mede om het monumentale effect van het geheele complex, gebouw en tuin, te verhoogen. Niet dan met zekerheid van schade kan men den aanleg aantasten — wat men wederom, hoewel men reeds te veel leergeld betaald heeft door het wegwerken van de twee prachtige bibliotheek-gevels, bij herhaling voornemens is te doen. Wij wijzen er met nadruk op: het Rijksmuseum kan zijn entourage niet ontberen.

Men verwijze nu niet, ook niet op zoo schoorvoetende wijze als in de toelichting van B. en W. naar de vroeger door den Raad reeds verleende vergunning tot oprichting van den bestaanden Drucker-uitbouw. Wie zich de geschiedenis daarvan herinnert, kan daaraan niet dan met zekeren wrevel over de toen gepleegde afpersing terugdenken. De vergunning is toen afgedwongen met de bedreiging, dat de collectie Drucker naar elders zou verhuizen en als middel om de schaamte daarover te bedekken, vond men uit, dat de tuin kon gebruikt worden voor opstelling van bouwfragmenten en dat tegen een fragmenten-gebouw geen bezwaar behoefde te bestaan, een fragmenten-gebouw, dat dan de collectie Drucker kon bevatten. Men zie het resultaat op bijgaande foto No. I, die een beeld geeft van den Zuidwestelijken vleugel van het Museum, zooals deze zich thans, gezien van het geheele museum plein, aan het oog voordoet, en men betreure met ons, die weten wat achter de onoogelijke, bergplaats-achtige Drucker-uitbouw verborgen ligt, de aantasting van zooveel schoons.

En dit om welke reden? Omdat het museumbestuur vasthoudend is aan het bestaande en opziet tegen de zoo noodige opruiming in eigen huishouden? Het schijnt wel, of het museum-bestuur door verwerping van het aanhangige voorstel gedrongen moet worden naar de betere middelen, die ten dienste staan, om aan het verlangen van den Heer en Mevrouw Drucker te voldoen. De voor verplaatsing van collecties en inrichtingen eventueel benoodigde bouwgrond heeft ons Gemeentebestuur beschikbaar gehouden, zulks met opoffering van de opbrengst, die deze grond kan leveren.

Op de verminking van het Rijksmuseum-gebouw is — met reden — in de toelichting bij het voorstel zoo weinig mogelijk nadruk gelegd. Behalve de opmerking, dat, naar veler oordeel, het Rijksmuseum weder *iets* van zijn schoonheid zal inboeten, vernemen wij, dat blijkens daartoe overgelegde teekeningen men het gebouw van drie zijden naderen kan, zonder te kunnen zien, wat er aan de vierde zijde gebeurd is! In dezen trant verder betoogende, hadden B. en W. hieraan kunnen toevoegen, dat men van de Drucker-uitbouwen in 't geheel niets zien kan, zelfs niet, indien men de bedreigde zijde van het Rijksmuseum nadert, mits met afgewend gelaat. Waarlijk, door het overleggen der teekeningen, toonen B. en W. niet dat het hun zeer ter harte gaat!

Photo No. II. Van den Zuid-Westelijken vleugel, het bibliotheekgebouw en het eerste fragmenten-gebouw.
Deze photo is genomen in punt B.

Op duidelijker wijze kunnen wij den Raad toonen, wat thans wederom verloren zal gaan, door bijgaande foto No. II, die genomen is ter plaatse, waar in de situatieteekening de letter B staat, dus op geringen afstand van den Rembrandt-uitbouw, dat is op de plaats, die voor het bezien van het resteerende het meest gunstig is. Door de naast de foto aangehechte strook neer te slaan, zal men opmerken hoeveel thans weder dreigt verloren te gaan: de Zuidgevel van den Z.W. vleugel grootendeels, de Oost- en de Zuidgevel van het bibliotheekgebouw, het geestige klokketorentje van den eersten fragmentenaanbouw (opgericht in den tijd, toen ook de Staat de destijds in de bouwerij gebruikelijke methode volgde, bouwvergunning te vragen als met het werk reeds lang aangevangen was) en eindelijk het overschot van wat eens een fraai deel van het „openbare park" was.
Na kennisneming van deze foto zal men bezwaarlijk kunnen toegeven, dat het museum slechts *iets* van zijn schoonheid zal inboeten. Integendeel men zal neiging gevoelen zich te scharen aan de zijde van den grijzen kunstenaar, Dr. Cuypers, die zich op zijn hoogen leeftijd nog moeite moet geven, zijn meesterwerk tegen schennende hand te verdedigen.
Indien de Raad zich in dezen geest uitspreekt, zal hij een voorbeeld geven van de wijze, waarop een land zijn groote mannen moet eeren en daarbij tevens aan den Heer en Mevrouw Drucker de hand reiken om te geraken tot inwilliging van hun voornaamsten wensch „de door hen geschonken en nog te schenken verzamelingen deel te zien uitmaken van aansluitende verzamelingen in het Rijksmuseum."
En onze stad zal gelegenheid hebben te toonen, dat de verdediging van verworven rechten haar ernst is, ondanks geuitte dreigementen, waarin vernedering schuilt.

Amsterdam, Augustus 1912.

AANBOUW RIJKSMUSEUM.

Het Gemeenteblad bevat thans een voorstel van het Raadslid Posthumus Meyjes om het volgende besluit te nemen:
„De Raad, zich niet kunnende vereenigen met de voordracht van B. en W., d.d. 23 Juli 1912, No. 886, waarbij wordt voorgesteld vergunning te verleenen, om het in 1873 aan het Rijk ten dienste van den bouw van het Rijksmuseum geschonken terrein nog meer te bebouwen dan totnogtoe is geschied, besluit uit het oogpunt van stadsschoon en uit eerbied voor het architecturale schoon van het Rijksmuseumgebouw, geen verdere bebouwing van het thans nog onbebouwde museumterrein toe te staan.
„De Raad, gaarne willende medewerken, om de waardevolle collectie-Drucker in de onmiddellijke omgeving van het Rijksmuseum te doen blijven, verklaart zich bereid ten dienste van den bouw van een nieuw museum voor hedendaagsche kunst, waarin alsdan de collectie-Drucker de eereplaats zoude verkrijgen, onder nader te stellen voorwaarden én behoudens de wettelijk vereischte goedkeuring van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, een besluit te nemen, aan het Rijk kosteloos af te staan het bouwterrein, gelegen aan de Joh. Vermeerstraat tusschen de Hobbema- en de Honthorststraat naast het Veiligheidsmuseumgebouw".
Ter toelichting zegt de voorsteller: De voordracht van B. en W. aan den Raad om vergunning te verleenen, den ter onzaliger ure gestichten aanbouw achter het Rijksmuseum ten dienste van de collectie-Drucker nog meer dan eens zoo groot te laten maken en aldus den fraaien achtergevel van het Rijksmuseumgebouw nog meer te ombouwen en te bedekken, heeft een zeer pijnlijken indruk gemaakt op alle belangstellenden in de monumenten van bouwkunst uit de latere jaren en in het bijzonder op de bewonderaars van het Rijksmuseum als gebouw.
Reeds heeft het aspect van den achtergevel belangrijk geleden door het aanbouwen van de Rembrandtzaal en door den Drucker-aanbouw en nu dreigt het gevaar, dat op den eens ingeslagen verkeerden weg zal worden voortgegaan en opnieuw een fraai gedeelte van den achtergevel van het Rijksmuseum grootendeels aan het oog zal worden onttrokken.
Reeds is door een aantal schilders, bouwmeesters en kunstkenners tot Z.Ex. den Minister van Binnenlandsche Zaken per adres het dringend verzoek gericht, niet tot dit wandalisme te willen medewerken.
De bouwmeester van het Rijksmuseum, dr. Cuypers, heeft zich onomwonden uitgesproken in woord en geschrift, waar hij zegt:

> Als bouwkunstenaar moet ik elken verderen aanbouw of bijbouw op het museumterrein ten stelligste blijven ontraden;
> maar om er nu voor de collectie-Drucker weer 'n brok aan te zetten, daar ben ik vierkant tegen.

Hij geeft twee oplossingen aan, om de collectie-Drucker een plaats te geven, deze pracht-verzameling waardig, en wel:
1°. om in het bestaande Rijksmuseumgebouw eenige zalen daarvoor in te ruimen, aldus zoude aan den wensch van den heer en mevrouw Drucker zijn voldaan, „dat de door hen geschonken en nog te schenken verzamelingen deel zouden uitmaken van aansluitende verzamelingen in het Rijksmuseum". Voor de schilderijen uit de te ontruimen zalen en voor uitbreiding zoude dan een annexe van het museum in de nabijheid moeten worden gebouwd;
2°. om een geheel nieuw museumgebouw voor hedendaagsche kunst te bouwen en daarin de geheele collectie-Drucker bijeeen te brengen en een eereplaats te geven.
Terecht wijzen B. en W. in de voordracht erop, dat de Raad voor een zeer lastige beslissing wordt gesteld, te meer, waar dr. Cuypers alle verantwoordelijkheid voor den mistand, welke zoude geschapen worden en voor het schenden van het door hem gebouwde monument, laadt op de schouders van hen, die zulks wenschen en bevelen.
Overtuigd, dat de Raad niet zal wenschen, dat den bouwmeester zoude bevolen worden tegen zijn gevoelen en overtuiging het schoonste bouwwerk, dat hij schiep, nog meer te bederven, dan hij reeds gedwongen was te doen, vertrouwt de voorsteller dat de Raad zich niet zal vereenigen met de voordracht No. 886 van B. en W.
De Raad heeft het in handen; moge de Raad besluiten te zeggen: „tot hiertoe en niet verder!"
Amsterdam toone zich dankbaar, dat de prachtcollectie-Drucker binnen zijn muren wordt bewaard en tentoongesteld, Amsterdam brenge daarvoor een offer, door aan het Rijk aan te bieden het zeer gunstig gelegen bouwterrein achter en onmiddellijk in de nabijheid van het Rijksmuseum, groot 3535 M²., ter waarde van ongeveer *f* 150,000, opdat het Rijk daarop stichtte een nieuw museum voor hedendaagsche kunst, te bouwen door dr. Cuypers, die daarbij voorzeker wel zal zorgen, dat de collectie-Drucker, in de eerezalen ondergebracht, even goed verlicht zal worden, als zij thans is in den aanbouw.
Mogen alsdan de heer en mevrouw Drucker, deze medewerking van Amsterdam en van het Rijk waardeerende, hunne bezwaren laten vallen, dan zal grooter dank van het Nederlandsche volk hun ten deel zijn, dan dat ter wille van de schilderijen en kunstvoorwerpen het monumentale Rijksmuseumgebouw weder zoude worden geschonden.

PRIJSVRAAG VOOR EEN AANPLAKBILJET VOOR DE E.N.T.O.S. TE AMSTERDAM JUNI-SEPTEMBER 1913.

Het Uitvoerend Comité voor de Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied te Amsterdam 1913 schrijft een prijsvraag uit voor een schetsontwerp voor een aanplakbiljet voor deze tentoonstelling, die gehouden zal worden aan den overkant van het IJ, op het Tolhuisterrein en aangrenzende terreinen. Het Comité wil trachten te verkrijgen een aanplakbiljet, groot ongeveer 1.50 × 0.75 M., dat in hoogstens drie kleuren kan worden uitgevoerd (uit te voeren in steendruk in hoogstens drie kleuren, of met hoogstens drie steenen). Het verlangt daarvoor een schetsontwerp op de helft van de grootte, geteekend in de kleuren, waarin de ontwerper zich de uitvoering voorstelt, met bijvoeging van enkele details, uitvoerig geteekend en op ware grootte. Het ontwerp zal den volgenden tekst moeten bevatten:
E. N. T. O. S. (Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied) Amsterdam, Juni-September 1913 Tolhuisterreinen.
Ieder ontwerp moet voorzien zijn van een motto en een begeleidend verzegeld schrijven, dragende hetzelfde motto, bevattende naam en adres van den vervaardiger. Op de buitenzijde der enveloppe moet tevens een correspondentie-adres vermeld zijn.
De ontwerpen moeten franco vóór 1 Oct. a.s. worden toegezonden aan het Bureau der E. N. T. O. S., Beursgebouw Amsterdam.
De ingezonden ontwerpen, uitgezonderd dat, hetwelk met den eerstenprijs bekroond en voor de uitvoering aangewezen wordt, blijven het eigendom van de inzenders.
Het Comité behoudt zich het recht voor alle ontwerpen te exposeeren.
Als eerste prijs wordt toegekend een som van *f* 350, als tweede een som van *f* 100.
De ontwerper van de teekening, bekroond met den eersten prijs, is verplicht zijn ontwerp op ware grootte te teekenen en op steen over te brengen, voor welken arbeid hij na goedkeuring er van door de jury *f* 100 extra belooning zal ontvangen.
De drukker van den proefdruk zal in onderling overleg worden aangewezen.
De prijzen worden eerst uitbetaald nadat alle genoemde werkzaamheden ten genoege der jury zijn verricht. Binnen vier weken na toekenning van den prijs moet het op steen gedrukte (of het op ware grootte geteekende) biljet aan het oordeel der jury worden onderworpen.
De jury behoudt zich het recht voor, zoo geen der inge-

komen ontwerpen haar voor uitvoering geschikt voorkomt, den eersten prijs niet toe te kennen,
De jury zal bestaan uit de volgende heeren:
Prof. A. J. Derkinderen, Directeur-Hoogleeraar Rijks Akademie van Beeldende Kunsten, Prof. J. J. Aarts, Hoogl. aan de Rijks Akademie van Beeldende Kunsten, G. W. Dysselhoff, Sierkunstenaar, Mr. J. Kalff Jr., Kunstcriticus, en H. J. M. Walenkamp, Architect.
Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan het Bureau der Scheepvaarttentoonstelling, Beurs, Damrak te Amsterdam.

BOEKBESPREKING.

DE TECHNISCHE VRAAGBAAK.

Handboek, bevattende een verzameling van gegevens, wenken en prijsberekeningen op technisch en bouwkundig gebied, bijeengebracht door J. C. de Meyier Jr., uitgave van A. E. Kluwer, Deventer, 1912, prijs gebonden *f* 10.—.

In het voorbericht vermeldt de schrijver, dat zooveel mogelijk naar alzijdigheid is gestreefd, voorts dat alleen betrouwbare bronnen zijn geraadpleegd, aangevuld met gegevens uit eigen ervaring, terwijl de opgave van prijzen, welke uit den aard der zaak van verschillende tijds- en andere omstandigheden afhankelijk zijn, dienen moet om den gebruiker in de kosten van verschillende materialen en bewerkingen een inzicht te geven, hetwelk voor voorloopige ramingen voldoende is.

De verschillende formules en tabellen, die veelvuldig gebruikt worden, o.a. op statisch gebied zijn zeer volledig gegeven. Een globale prijsopgave van alle mogelijke onderdeelen, tot zelfs van koplatten, raamnaalden en glasroeden toe, kan zeer zeker zijn nut hebben. Dat de alzijdigheid zich echter uitgestrekt heeft tot eene afdeeling over „het projecteeren van gebouwen", onderdeeld in: *a.* woonhuizen; *b.* scholen; *c.* ziekenhuizen; *d.* badinrichtingen en badhuizen; *e.* slachthuizen, dat men aldaar plannen van arbeiderswoningen, burgerwoonhuizen, heerenhuizen, villa's, scholen en ziekenhuizen in diverse soorten en prijzen voor het opslaan heeft, nu, dat gaat toch wel wat al te ver en geeft een idee van bouwkundig stalenboek, dat toch zeker niet de bedoeling èn van den schrijver èn van den uitgever zal geweest zijn. Dat er wijders heel wat aangeboden wordt, bewijst de volgende, gedeeltelijke opsomming der inhoudsopgave: cosmographische gegevens; meteorologische gegevens; geographische gegevens; geologische gegevens; hydrographie van Nederland; munten; maten en gewichten; wiskundige gegevens; het gebruik van de rekenliniaal; rente-berekening; inhoud van vlakken en lichamen; berekening der aardmassa's; meetkundige constructies, van toepassing in de bouw- en werktuigkunde; draagvermogen van balken, kolommen, enz.; belastingen en eigen gewicht van bouwconstructies; rente en afschrijving bij een bedrijf, enz. enz. enz., waarna nòg volgen 8 pagina's „inhoud", omvattende 276 pagina's druks.
Zeer zeker dus een alzijdig en uitgebreid werk. A. H.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „Architectura", met beleefd verzoek om plaatsing.

ASPHALTPAPIER ONDER LEIBEDEKKING.

Ter aanvulling van mijn betoog in No. 31 en mede naar aanleiding van de conclusie in No. 32, welke de Heer Adr. M. trekt, (en afgedrukt is onder de rapporten over: „de vóór- en nadeelen van het dekken met leien op haakjes?" en: „Welke is de beste leibedekking?") merk ik op dat deze conclusie ook alléén betrekking heeft op de in die rapporten als de best geoordeelde leibedekking, terwijl in „Architectura" slechts de vóór- en nadeelen van asphaltpapier onder leibedekking in 't algemeen, dus niet alleen van 't couvertdak, besproken zouden worden.
Genoemde conclusie behoort aangevuld te worden met het hieronder cursief gedrukte gedeelte, en wordt dan als volgt:
Dat nu bij liggend dakbeschot het spijkeren van leien op twee deelen buitengesloten is, is geheel bijzijden de waarheid, zoo er asphaltpapier wordt toegepast *onder couvertdak of andere bedekking, waarbij de spijkers in eene schuine richting komen!*
Doch er is geen enkele reden om het voordeel van asphaltpapier, n.l.: het drooghouden der beschieting tijdens 't leidekken, te derven bij maas-, schulp- of puntdak enz. waarvan de nagels en ook de deelen bij deze wijze van bevestigen in horizontale richting komen.
Bij schulp- en puntdaken zijn de voordeelen van dubbele dekking vereenigd met het beter afdruipen als bij 't couvertdak.
't Maasdak is in Nederland veel gebruikelijk en 't couvertdak in Duitschland.
Onder groote waardeering voor de aangehaalde rapporten is er toch wat te zeggen tegen de uitspraak: „couvertdak is de beste".
't Schijnt toch aannemelijk dat het maasdak waarvan de dekte lei nog ± 7 cM. over de eerste dekt, de zoogenaamde dubbele dekking, meer betrouwbaar is dan de enkele dekking van het couvertdak. Als een regenbui met sterken wind in ongunstige richting op 't couvertdak valt, is ermeer kans op opstuwen van 't water dan bij de dubbele dekking. Er kunnen tenslotte nog overwegingen van æsthétischen aard zijn om *niet* het couvertdak te nemen, dus wel maas- of andere bedekking.
't In punt *b*, genoemde „groote" (?) bezwaar, n.l. een eventueele ontmoeting van leispijker en asphaltspijker is van zoo ondergeschikten aard, dat 't onbegrijpelijk is, hoe men daaraan zoo lang kan vasthouden. Als bij hooge uitzondering die ontmoeting mocht plaats hebben met de tweede leispijker dan neemt de leidekker de lei los, en slaat een nieuw gat, da's alles!
Dergelijke bezwaartjes zijn er slechts om ze te overwinnen en niet om er een hinderpaal in te zien voor de toepassing van 't asphaltpapier.
Besluitend onder aanbeveling voor op- of aanmerkingen van hen, die daartoe aanleiding mochten vinden, teekent met hoogachting,

Amsterdam, 11 Aug. 1912. A. C. A. ROTGANS.

P. S. Rechtzetting van zetfouten: In 't begin van mijn stukje in No. 31 is het " — teeken achter de (:) weggelaten en het woord (ontstaan) op de 14de regel van onder moet zijn: (ontstaat).

VOOR DE LEESTAFEL.

Van de Vereeniging „Nehalennia" (tot instandhouding en bevordering van Walcheren's natuur- en stedenschoon), alsmede van „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam ontvingen wij een exemplaar van haar jaarverslag, dat ter leestafel gedeponeerd werd.

LUDWIG HOFFMANN. — 1852 - 31 Juli - 1912.

Den 31sten Juli heeft de Berlijnsche stads-architect, Geh. Baurat Dr. Ing. Ludwig Hoffmann, lid der Berlijnsche Kunstacademie en der Kgl. Academie des Bauwesens, zijn 60sten verjaardag gevierd. Evenals zijn vertrouwste vriend en geestverwant Alfred Messel in Darmstadt geboren, ontving hij zijn eerste artistieke opleiding aan de Kgl. Bauschule te Kassel en vervolgde deze aan de Bauacademie te Berlijn voornamelijk onder Heinrich Strack, die hem inwijdde in de monumentale grootheid der Italiaansche renaissance. Deze trok hem naar Italië om ter plaatse hare wijze van uitdrukking en het geheim van hare werking te bestudeeren toen hem in de prijsvraag voor het Rijksgerechtsgebouw te Leipzig de bekroning en de uitvoering was ten deel gevallen. Toen Hoffmann, 44 jaar oud, na de voltooiing van dezen bouw (1886—95) als Stadtbaurat naar Berlijn werd beroepen, wist men dat van hem geen onstuimigen drang voorwaarts was te wachten, noch eene proefneming met het begin eener nieuwe nog niet gerijpte kunst. Geen overmoedig wagen, maar zorgvuldig overleg, nauwgezet doorwerken van doelbewuste, akademisch zuivere vormen kenmerkten reeds zijn eerste groote werk.
De erfenis die hij te Berlijn aanvaardde, was het algemeen bespotte schematisme van den dorsten bureaustijl. Geen wonder dus, dat reeds zijne eerste schoolgebouwen met hunne ernstige zakelijkheid, de schilderachtige groepeering en de liefdevolle bestudeering van alle onderdeelen en meer nog, de omvattende tentoonstelling zijner ontwerpen en modellen op de Grosze Berliner Kunstausstellung 1901 — zuiver zakelijk gehouden, zonder eenig vertoon van perspektieven enz. — algemeen een verademing, een vertrouwensvolle hoop voor de toekomst gaven. In onafgebroken reeks volgden elkander sedert de gebouwen op van de meest uiteenloopende bestemming en omvang.
Zij hebben alle de beloften gehouden en overtroffen. Wie echter de werkzaamheid van Hoffman in het zestienjarig tijdvak van rusteloozen arbeid als leider van het stedelijk bouwbureau wil waardeeren, moet niet slechts de gebouwen elk voor zich beoordeelen maar hun totaal, hunne beteekenis voor het stadsbeeld en daarbij het bijzonder karakter der Berlijnsche verhoudingen in het oog vatten.
Berlijn gaat meer dan de andere groote steden gebukt onder de gevolgen van eene te snelle ontwikkeling. Eerst tegen het eind der 17de eeuw verheven boven de beteekenis eener kleine Brandenburgsche stad, heeft Berlijn door Schlüter en Frederik den Groote een karakter verkregen. Dit echter is thans verdwenen met uitzondering van weinige sporen die eveneens binnenkort zullen vallen. Het veelbelovend begin van Schinkel's school is in de daarna volgende verwarring van stijlnavolging zonder gevolgen gebleven. Om de steeds meer ontsierde stadskern schikten zich in de zestiger en zeventiger jaren met de nuchterste, schematische dorheid de uitgestrekte noordelijke en oostelijke stadswijken, die thans door de arbeidersbevolking worden betrokken. Daarop volgden vanaf den aanvang der tachtiger jaren de steeds poeniger bouwwerken van Berlijn-West, waarvan het eene altijd het andere tracht te overschreeuwen.
Zoo vond Hoffmann bij zijne ambtsaanvaarding eene reusachtige huizenzee van de meest heterogene samenstelling, zonder organisch verband noch gemeenschappelijke aesthetische overlevering, en vooral zonder de kostelijke overlevering eener oude, door eeuwen gevestigde kultuur, zonder voorname architektonische neigingen. Wanneer sedert reeds oneindig veel bereikt werd, wanneer orde komt in de chaos en het goede en het beste niet meer spoorloos verdwijnt in de massa, dan komt een groot deel der verdienste, zoo niet alle, toe aan Hoffmann's stedelijke gebouwen naast Messel's baanbrekende bank-, woon- en kantoorgebouwen. Juist zijne gebouwen hebben zooveel bijgedragen tot verheffing van het architektonisch gevoel.
De kritiek heeft er vaak genoeg mede willen spotten dat Hoffmann's gebouwen niet stijl-zuiver waren, dat zij nu eens zich aansloten bij Italiaansche, dan bij Hollandsche of Noord-Duitsche renaissance, dat zij hier met rusticablokken in den trant der Palazzi gebouwd werden, gindsch in baksteenbouw of in Zuid-Duitsche pleisterarchitektuur. Wie echter in aanmerking neemt hoe het karakter der verschillende stadsdeelen uiteenloopt, zal dankbaar waardeeren dat Hoffmann met fijn en zeker gevoel de daarbij behoorende architektonische vormen heeft begrepen en hij daardoor aan de stedelijke gebouwen in hunne omgeving de grootste beteekenis en stemming wist te verleenen. In dat verband moet men de gebouwen natuurlijk niet alleen op afbeeldingen maar ter plaatse beoordeelen. Dan eerst zal men inzien hoe meesterlijk zij in hunne omgeving zijn gedacht en hoe zij daarin een nieuwe en steeds voornamer toon brengen, die overheerscht in de troostelooze dorheid of de beangstigende poenigheid.
En ondanks die schijnbare veelsoortigheid vertoonen zij toch eene eenheid van geest, geheel doordrongen en beheerscht door de rijpe ervaring en het buitengewone organiseerende talent, waarmede Hoffmann zijn reusachtigen arbeidslast weet te verzetten. Eén van geest zijn zij vooral in de zorgvuldige uitbeelding van alle onderdeelen, in de doelbewuste zuiverheid, in het strenge zelf bedwang dat afziet van alle kunstjes en kleinigheden, maar dat ook met de meest verfijnde middelen het gewenschte effekt weet te bereiken.
Deze fijne terughoudende richting, waarin de vorm middel is en geen doel, heeft in het nieuwe stadhuis dat na negenjarigen bouwtijd in Oktober 1911 werd ingewijd, hare volkomenste uiting gevonden.
Overal blijkt het streven om bij de behandeling van elk, ook schijnbaar ondergeschikt detail, een volwaardig aesthetisch effekt te bereiken en zulks niet door opvallende of nieuwe motieven, niet door een zich opdringende schaal of door opeenhooping van vormen, maar door fijngevoelde artistieke opvatting. Zoo heeft bijv. de vaak bij Italiaansche voorbeelden zich nauw aansluitende kleine plastische versiering der portalen enz. door de volmaakte uitvoering en meer nog door de sobere toepassing, de weloverwogen opstelling overal aan blijvende bekoring en aesthetische beteekenis gewonnen.
In dezen zin heeft Hoffmann aan de groote, in haar streven en haar resultaat weifelende Berlijnsche bouwkunst steeds uitnemende voorbeelden gegeven. Hij heeft evenals Messel school gemaakt in de verheffing van het artistiek peil. Dat moeten ook zij zonder voorbehoud erkennen, die in Hoffmann den overtuigden aanhanger der gevestigde traditie en den tegenstander van een nieuwen stijl bestrijden. Deze kan zich volgens Hoffmann's overtuiging slechts organisch ontwikkelen uit een voortdurend voortschrijden der kultuur en niet uit een afkeer der oude kunstuitingen.
Hier kan niet worden ingegaan op de afzonderlijke werken van zijn omvattenden werking waarbij het Märkische Museum, het Vircho-ziekenhuis en de groote weldadigheidsstichting te Buch met haar oudeliedenhuis, hare sanatoria voor longlijders, ziekenhuizen en krankzinnigengestichten als de breedst opgezette en in aesthetisch

zoowel als technisch opzicht meest volmaakte scheppingen zijn te noemen. Dat de stad Berlijn haar beproefden Bouwmeester geen beslissenden invloed heeft toegekend bij de bebouwing van het groote Tempelhofer Paradeveld, kan slechts iemand begrijpen die de vreemde Berlijnsche toestanden kent. Athene had echter de gelukkigste keuze getroffen toen het aan Hoffmann zijn uitbreidingsplan toevertrouwde. In dit tot in alle onderdeelen zorgvuldig doordacht werk, in de schitterende distributie der parken en verkeerswegen, van de verdeeling der openbare gebouwen, in de zorgzaam voorzichtige wijziging van het bestaande, in de fijngevoelde en vaak met ongelooflijk eenvoudige middelen doorgevoerde wijze waarop elk bouwwerk tot zijn recht is gebracht, uit zich Ludwig Hoffmann's meesterschap op het schitterendst.*) Wel beschikt geen andere stad over zulk een overvloed der edelste kunstwerken noch over zulk een omgeving, maar zij kunnen alle leeren van Hoffmann's plan dat het geheele stadgebied vanaf den boschrijken Lykabettos tot de golf van Phaleron wil vervormen tot één groot openlucht-museum met betrekking tot de uitbeelding van straten en pleinen en de toepassing van kunstwerken als gemeengoed, niet als doode, in een museum opgeborgen voorwerpen.
Voor het keizerlijk Berlijn wijdt Hoffmann zich thans aan de uitvoering van de nieuwe gebouwen op het Museum-eiland volgens de nagelaten plannen van zijn vriend Messel. Moge hem tot de doorvoering dezer groote taak onverminderde werkkracht en lust gegeven zijn.

C. ZETZSCHE.

*) Een portefeuille met de voornaamste plannen (40 platen) met toelichting is bij Ernst Wasmuth A. G. te Berlijn verschenen.

Overgenomen uit „De B. W."

VAN ALLERLEI AARD.

WAALBRUG-NIJMEGEN.
Zooals men weet heeft de Gemeenteraad van Nijmegen onlangs besloten tot den bouw van een vaste brug over de Waal bij de Belvedère, met een afrit naar de Waalkade en tevens om aan de Staten van Gelderland een renteloos voorschot te vragen van ƒ 400.000 terug te betalen in 60 jaren.
Een groot deel der ingezetenen is met dezen bruggenbouw lang niet ingenomen en in een adres aan de Staten geven ze hun redenen daarvoor op, nl. dat de plaats der brug slecht gekozen is, wijl het verkeer nu niet *door* doch *langs* de stad geleid wordt. Blijkbaar heeft de Raad dit ook zelf wel gevoeld en daarom ter elfder ure een afrit naar de Waalkade aan de Belvédèrebrug toegevoegd.
Ook over de financieele zijde der zaak hebben de ingezeten bezwaren. Daarom verzoeken ze den Staten geen renteloos voorschot voor die brug toe te staan, doch eerst een nauwkeurig onderzoek te laten instellen of bovengenoemde brug werkelijk de voorkeur verdient boven de andere voorgestelde bruggen.

HISTORISCH ONDERZOEK.
Destijds werd hier mededeeling gedaan omtrent het vinden van een brug in het veen te Buinerveen van meer dan 100 Meter lengte.
Een nader onderzoek heeft geleerd dat in de nabijheid van Hunze een keien weg door 't land en 0.30 tot 0.60 Meter bedolven ligt.
De keienlaag is in zand gevlijd op een bed van twijgen (rijshout).
Het onderzoek, dat geleid wordt door den heer Van Gissen, wordt voortgezet.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.
Voor de tentoonstelling van silhouetten, die in het museum van Kunstnijverheid te Haarlem wordt voorbereid, werden vele welwillende toezeggingen gedaan en belooft deze tentoonstelling hoogst merkwaardig te worden, zoodat de Directie het voornemen heeft, aan den catalogus eene korte inleiding toe te voegen. Zij doet derhalve een beroep op allen, die over dit onderwerp eenig licht kunnen doen schijnen, haar daaromtrent mededeeling te willen doen, terwijl zij het op hoogen prijs zal stellen, indien men haar omtrent de inzendingen zooveel mogelijk nadere bijzonderheden wil doen toekomen.

COMITÉ PERMANENT INTERNATIONAL DES ARCHITECTES.
Na het overlijden van den president van het Comité Permanent International des Architectes, den heer H. Dau net, is op de onlangs te Parijs gehouden vergadering de nestor der architecten, Dr. P. J. H. Cuypers, tot diens opvolger benoemd, tot 15 December van dit jaar, om daarna te worden vervangen door den vice-president, den heer H. P. Nénot.
Dr. Cuypers blijft dan eere-president, tevens eere-president van de Societé des Artistes Français. De heer A. Salm G.Bzn. is benoemd tot secretaris van het „Bureau du Comité" te Parijs.

DE GRANDE CHARTREUSE.
De vereeniging van Architecten van Dauphiné heeft zich per adres tot de Regeering gewend, om den ondergang der Grande Chartreuse te voorkomen.
Overwegende, dat het klooster der Grande Chartreuse een voorbeeld is van schoonen kloosterbouw, waarvan het karakter in overeenstemming is met de heerlijke natuur, die het omgeeft;
O. dat dit klooster de wereld door beroemd is als bouwkundig meesterstuk, om de herinneringen, die er aan verbonden zijn en gerekend mag worden onder de merkwaardigste bouwwerken van Frankrijk en Dauphiné;
O. dat de staat van verval en verlatenheid van die gebouwen met recht de publieke opinie verontrust;
Verklaart de vereeniging van architecten van Dauphiné zich aan te sluiten bij de wettige campagne voor het behoud der Chartreuse en dringt er met nadruk op aan, dat de gebouwen zoowel van het klooster als van de kapellen zoo spoedig mogelijk worden gebracht op de lijst der historische monumenten, met het doel ze in goeden staat te houden, en protesteert tegen elke verandering in sanatorium, gevangenis, hotel of welke andere aanpassing ook, die het karakter van het oude kloostergebouw zouden veranderen.

RESTAURATIE VAN EEN KERKRAAM.
— De Ned. Herv. gemeente te IJzendijke viert 29 September het 300-jarig bestaan van haar kerkgebouw. Te dezer gelegenheid zal het eenig overgebleven gebrandschilderde kerkraam dateerende van 1658 en geschenk van de stad IJzendijke aan die kerk, gerestaureerd worden.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 32. Landhuis te Laren, architect A. J. Kropholler (met afbeeldingen). — Het ontwerp algemeene administratieve voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. J. van Nieukerken (vervolgartikel). — Normaalprofielbalken van gewapend beton, (met afbeeldingen).
DE BOUWWERELD, 32. Een jaar Heemschut, Nehalennia 1911—12, met eene afbeelding van een woonhuisje te Oostkapelle, ontworpen door C. Doets. — Gebreken in metselwerk en beton door J. A. v. d. Kloes (vervolg artikel). — De tentoonstelling van gemeentewezen te Dusseldorf (29 Juni—31 Oct. '12). — Afbeelding van „de bloeiende theeboom", oude winkelpui die bij de verbreeding van de Vijzelstraat gaat verdwijnen.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Aanbouw Rijksmuseum. — Prijsvraag voor een aanplakbiljet voor de E.N.T.O.S. te Amsterdam, Juni-September 1913. — Boekbespreking. — Ingezonden. — Voor de Leestafel. — Ludwig Hoffmann. - 1852-31 Juli-1912. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijkskche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM. JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. AFDEELING VOORTGEZET- EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT.
De inschrijving van deelnemers aan den cursus 1912—13, welke cursus aanvangt op een der eerste dagen van October, is opengesteld vanaf heden tot 15 September e.k. De opgave tot inschrijving geschiedt mondeling of schriftelijk aan het bureau van het Genootschap, „Parkzicht" Hobbemastraat Amsterdam. Bij schriftelijke opgave gelieve men, behalve naam en adres, te vermelden den leeftijd, het beroep, den duur zijner werkzaamheid als opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar en het reeds genooten onderwijs met vermelding van eventueel behaalde diploma's.
Inlichtingen verstrekt de administrateur der Afdeeling aan genoemd bureau.

II. De deelnemers aan den Cursus, 3e jaar, die in aanmerking wenschen te komen voor het diploma, zijn uitgenoodigd hun werk in te leveren aan het bureau van het Genootschap vóór of op Zaterdag 31 Augustus e.k.

G. J. RUTGERS, *Adm.*

III. PLAATWERK DE ARCHITECT.
Zooeven verscheen van den twintigsten jaargang dezer uitgave de derde aflevering, bevattende drie reproducties naar gekleurde projectie-teekening van de gevels van het American-Hotel te Amsterdam, door den Architect-ontwerper W. Kromhout Czn., benevens drie reproducties naar foto's van belangrijke uitwendige onderdeelen van dit bouwwerk, de plannen en een doorsnede op kleine schaal zijn opgenomen in den beschrijvenden tekst.
Men abonneert zich op deze uitgave, waarvan de artistieke leiding berust bij de Genootschappelijke redactie, aan het bureau van het Genootschap, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. De abonnementsprijs bedraagt voor leden van A. et A. f 5.—, voor leden van sommige zustervereenigingen f 6.50 en voor niet-leden van een dezer vereenigingen f 7.50 per jaargang. De jaargang bestaat uit zes afleveringen, elk bevattende zes platen en beschrijvende tekst.

IV. Als kunstlievend lid is tot het Genootschap toegetreden de firma Couturier & Ladiges te Amsterdam.
Als adspirant-lid is op voordracht van den heer A. A. Kok toegetreden de heer J. van den Biggelaar, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.
Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer P. J. Smit, bouwkundig opzichter-teekenaar te Amsterdam door de heeren Maurits Plate en Fr. J. Padt.

J. ROOSING JR., *2e Secr.*

LUDWIG HOFFMANN.

Het voorgaand nummer van ons orgaan bevat een paar kolommen druks, door C. Zetsche gewijd aan den Berlijnschen stads-bouwmeester Ludwig Hofmann, ter gelegenheid van diens zestigsten verjaardag op 31 Juli l.l. Wat wij daar lazen over dezen architect, wiens naam zoo dikwijls reeds vernomen werd, prikkelde tot verder zoeken en verzamelen.
Op onderscheidene plaatsen bleek wat te vinden, en van zóóveel belang mag de arbeid van dezen tijdgenoot zonder twijfel geacht worden, afgezien er van of men het met zijn kunstopvattingen al dan niet eens kan zijn, dat hier iets van het vele dat deze man voortbracht nader mag worden bezien.
Hierbij gaan eenige afbeeldingen van enkele zijner talrijke bouwwerken, welke wij aantroffen in een speciaal aan hem gewijd „Sonderheft der Berliner Architekturwelt", uitgegeven door Ernst Wasmuth A. G. te Berlijn, waarin Fritz Stahl, kunstcriticus te Berlijn, o.m. het volgende schrijft:
Wie kijk heeft op architectuur, die zal overal in de buitenwijken van Berlijn gebouwen ontdekken, die uit de zee van nuchtere en stijve banaliteiten als voorbeelden van goeden smaak boven de omgeving verheven zijn. Zij worden niet door dezelfde stijl bijeengehouden, wel echter door denzelfden geest; men voelt reeds van buiten, dat telkenmale de afzonderlijke opgaven met gevoel en liefde aangevat en opgelost zijn, zóó, dat ze tegelijk dienst doen en verfraaien. Met een zekere stoutmoedige bescheidenheid, die op het bewustzijn van innerlijke waarde berust, zoeken ze geen praal of bekoring op den aanschouwer uit te oefenen. Alles, stof en gedaante, is levendig en sprekend. Zij staan tusschen hun buren als voorname lieden in goed en goedgedragen gewaad tusschen op zijn Zondags uitgedoschte plebejers.
Deze gebouwen zijn de huizen, die de stad Berlijn sinds een tiental jaren opgericht heeft om in de verschillende behoeften van haar burgers te voorzien: volksscholen, ziekenhuizen, kinderbewaarplaatsen, badinrichtingen, enz. Hun schepper is de bouwmeester van de stad, Ludwig Hoffmann.

Men moet deze werken verzamelen en er getuigenis van afleggen. Want wie kent ze? „Het bouwkundig inzicht"

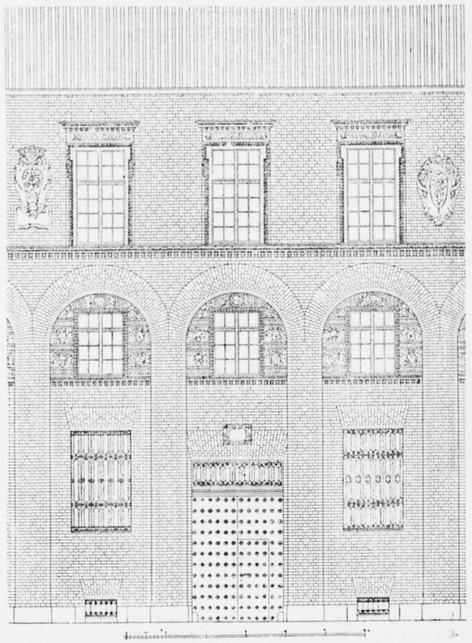

Woning van den rector in de Lychenerstrasse (Façadesysteem).
L. HOFFMANN, Arch.

Woning van den rector in de Lychenerstrasse. L. HOFFMANN, Arch.

is een zeldzame gave, het is de Duitschers*) bepaald niet aangeboren, en tot nu toe gebeurt niets om het hen bij te brengen. Maar zelfs wanneer de Berlijners het hadden, ze zouden het in Berlijn zelf zoo weinig aanwenden als het „schilderachtige" en het „plastische" dat toch vele bezitten, maar slechts in den vreemde in toepassing brengen. Menschen, die er overal in de wereld voor bekend staan, dat ze alles gezien hebben, zien thuis nooit iets. Zoo weten ze van den omvang en den aard der werkzaamheden van Ludwig Hoffmann wel wat, maar ze hebben er geen inzicht in. Zelfs de bestuurders van de stad schijnen er geen idee van te hebben, welk een grootsch en mooi kwartier deze gebouwen, in elkaar's omgeving geplaatst, zouden vormen. — — Wanneer de steenen zwijgen, moeten de menschen spreken.

Het is nu juist tien jaar geleden, dat ik, de nieuwe kunstcriticus van het Berlijnsche dagblad, de nieuwe bouwmeester van de stad Berlijn opzocht, om iets van zijn plannen te vernemen. Het waren heerlijke oogenblikken toen de bezielende en welbespraakte man mij, uit map na map, plan op plan liet zien en in beeld en woord voorspelde, in welken geest hij de opdrachten van zijn ambt dacht uit te voeren. Bij elk ambtelijk wantrouwen twijfelde ik niet één oogenblik, of hier stond een man bekwaam en beraden, die tienmaal meer presteerde, dan het vele, dat hij beloofde. En in deze tien jaren heeft het tot de liefste plichten van mijn beroep gehoord, deze enorme arbeid na te gaan en het ééne plan na het andere tot een mooie daad te zien worden. Een prachtig schouwspel voor een ieder, die onze stad lief heeft, en voor ieder, die welbehagen heeft in zegenrijke arbeid.

*) Of 't met de Hollanders beter gesteld is? (R.)

Ik had zooeven van Hoffmann's huizen gezegd, dat ze zijn gebouwd met zin en liefde. Dat schijnt mij een goede formule voor de natuur van den mensch en den kunstenaar, in hem te zijn, die onmogelijk te scheiden zijn.

Een oude vakgenoot van Hoffmann pleegt van hem te zeggen, bewonderend, maar wellicht ook een beetje ironisch, hij heeft de filosofie der bouwkunst uitgevonden. „Wij", voegt hij er dan wel onderwerpend, maar wellicht ook een beetje overwegend bij, „wij hebben bij het projecteeren niets gedacht". Hij zou op denzelfden toon kunnen zeggen: „Hoffmann heeft het ethos der bouwkunst uitgevonden", en daaraan toevoegen: „Wij hebben bij het projecteeren niets gevoeld". Of, hij zou beiden samen kunnen vatten en bekennen: „Wij hebben als geleerde architecten de bouwkunst als beroep uitgeoefend, en als menschen voor menschen door bouwkundige werken gezorgd". En wat voor de massa van zijn generatie geldt, dat geldt zonder twijfel ook voor de massa der tegenwoordige, die minstens evenzeer geneigd zijn, meer aan zich zelf, dan aan de zaak te denken. Het „ik" treedt terug, het geeft zich geheel aan de zaak over, het wil dienen. De kunst is voor hem niet tot gebruik voor zichzelf, maar middel; niet eenig vrij spel van den luim, maar slechts vrije vorming van een in de grondslagen onwrikbare noodzakelijkheid. „Kunstvol" en „practisch" zijn echter geen tegenstellingen, maar het kunstvolle is de meest volkomen vorm van het practische met een toevoeging van schoonheid.
Elke moeilijkheid, door de practijk aan eenige opgave verbonden, wordt door den kunstenaar dankbaar aanvaard als een te verwerken motief. Hoe meer voorwaarden, des te grooter de kans dat zijn schepping het karakter zal verkrijgen van de behoeften welke deze voorwaarden noodzakelijk maakten. Het zal des kunstenaars trotsch zijn aan de gestelde eischen zoo volledig mogelijk te voldoen en dit verlangen zal zijn schepping beheerschen, die straks op hare beurt naar buiten zal vertoonen welke taak in haar is volbracht.

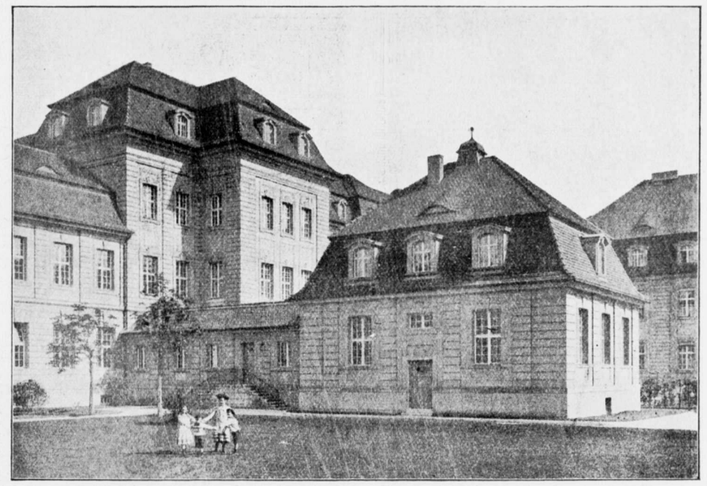

Fragment van het Virchow-Ziekenhuis. LUDWIG HOFFMANN, Architect.

Hoffmann is een filantroop; hij heeft de menschen lief, voor wie hij bouwt, en hij houdt van hen des te meer, naar mate ze armer en zwakker zijn.
„Hij schijnt als bestemd voor een werkzaamheid in dienst der sociale wetgeving. Hij heeft de zeldzame gave, met vreemde zielen mee te voelen, met de ziel van het kind, dat op school; gaat van de zieke, die uit het eigen in het openbare huis gebracht wordt, van de invalide die men een heim aanbiedt. Hij weet, wat hen gelukkig maakt, en is verheugd het te weten en te kunnen geven. Hij voelt ook mee met hen die aan zulke inrichtingen werken zullen, en wil hen den arbeid verlichten.
Daaruit komen die zekere en heldere grondslagen te voorschijn, zooals alleen de koudste berekening, maar zooals nooit alléén de koude berekening kan scheppen. De keizer heeft, toen hij het plan van het Virchow-ziekenhuis zag, aan Moltke's strategie herinnerd en daarmee de volmaakte juistheid, de niets vergetende omzichtigheid nadrukkelijk gekenmerkt. Niets is toevallig, alles gemotiveerd. En daaruit verheffen zich de eenvoudige façaden, die zijn huizen natuurlijke en karaktervolle aanzichten geven. Bij dringt de zaak niet in zijn vormen, maar laat haar in zijn fantasie vrij groeien.
En evenzoo goed als hij voor de physische behoeften zorgt, draagt hij ook zorg voor wat de ziel betreft. Zijn kunsttaal, zou men kunnen zeggen, heeft iets van de manier, waarop slimme en liefderijke geneesheeren tot zieken, opvoeders tot kinderen spreken: zacht, hartelijk met vriendelijke beelden en vroolijke grappen.
Wie eenmaal in moeilijke omstandigheden het troostende streelen van zulk een taal gevoeld heeft, die weet, dat ze weldadig werkt. Maar slechts dan, wanneer ze echt is, daar het gevoelige gemoed elk spoor van een gemaakte toon wantrouwen en schrik inboezemt. Bij Hoffmann is ze altijd goed gemeend. Men vindt in zijn werken een onuitputtelijke overvloed van vriendelijke invallen, die des te sterker werken, daar juist voor zulke gebouwen sedert eeuwen een zure en knorrige strengheid gebruikelijk, of liever in misbruik was.
Zoo verkrijgt, evenals de constructeur, ook de kunstenaar in Hoffmann zijn opdracht van de menschen. Aangeboren gave en door nauwgezette studie verworven kennis verbonden zich, om de gebouwen de sierende schoonheid der verhoudingen en lijnen te verleenen, geholpen door het materiaal voor de werkingen, die zijn natuurlijk fijne smaak als noodzakelijk aanwezig achte.

Het gebouw, dat van Hoffmann's bouwen de meest kenmerkende voorstelling geeft, is het ziekenhuis van Rudolf-Virchow. Wie dit huis of, beter gezegd, deze stad, want er leven bijna drie duizend menschen in de inrichting, doorwandelt, die kent den geheelen man en heeft nog slechts over den omvang van zijn kunnen en scheppen eenige kennis op te doen. En juist hier zal men ook het duidelijkst begrijpen, dat zijn werzaamheid niet alleen van asthetische, maar ook van sociale beteekenis is.
Het is bekend, dat de verbreide vrees voor het ziekenhuis rechtstreeks een openbaar gevaar beteekent. Om aan deze vrees een einde te maken, dat het ziekenhuis niet meer als een dreigende gevangenis, maar als een onder zekere omstandigheden wenschelijk toevluchtsoord te beschouwen is, is deze inrichting bestemd en geëigend. Deze vrees kan bij niemand bestaan blijven, die de statige huizengroepen met hun vriendelijken tuinaanleg, die over de witte muren heen en door hunne openingen groeten, ook slechts van buiten ziet. Vestigt zich niet dadelijk de overtuiging, dat de zieke daar meer vindt dan hem zelfs het beste huis in de groote stad zou kunnen aanbieden. En wie nu als bezoeker of zieke de stad eenmaal bezocht heeft, die weet, dat op de meest nauwgezette wijze er voor gezorgd is, alle

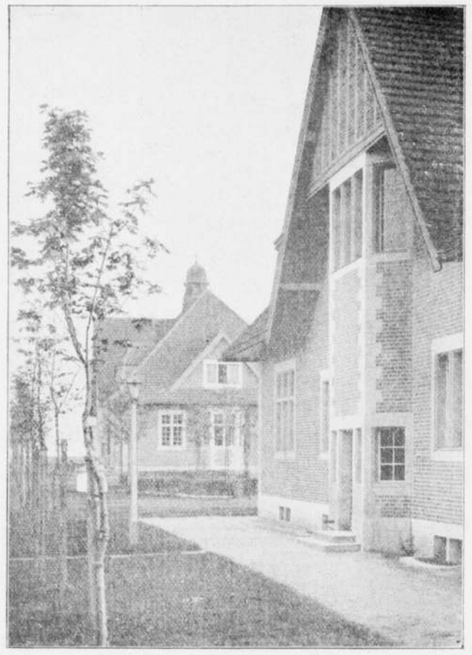

Krankzinnigengesticht Buch. Landhuis voor vrouwen.

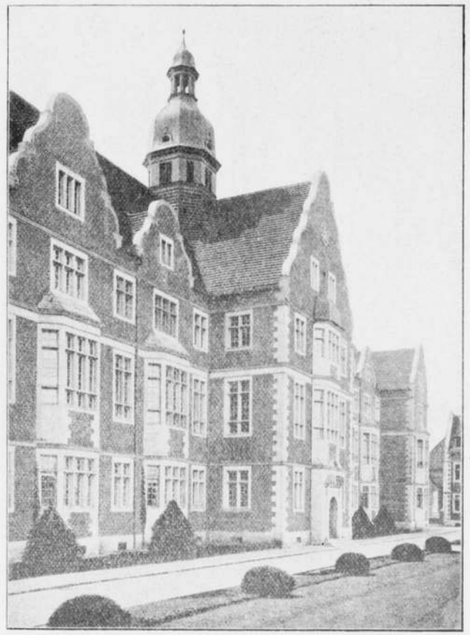

Bestuursgebouw.
LUDWIG HOFFMANN, Architect.

gasten elke verstoring te besparen, en hen een stille, huiselijke, lichte, vriendelijke omgeving te verschaffen. Het geheele verkeer van de inrichting met de buitenwereld, dat natuurlijk door den omvang van deze ziekenstad zeer druk zijn moet, is in een aparte straat door een aparte ingang geleid. Het blijft op deze wijze aan oog en oor der bewoners onttrokken. En evenzoo staat het met het interne leven, dat van de huishouding, daar de kook- en waschkeukens, de machinekamers voor stoombereiding, licht- en watertoevoer aan dezelfde straat gelegen zijn. De lijkenkamer en de begrafeniskapel, een eenvoudig, maar plechtig werkend koepelgebouw, zijn geheel aan het eind der stad geplaatst. Zoo wordt de zieken de aan het „memento mori" herinnerende aanblik bespaard. Met bijzondere omzichtigheid is er ook voor gezorgd, dat het eerste binnenkomen in het huis zich voor den zieke met zijn enorm verhoogde gevoeligheid onder de meest gunstige voorwaarden voordoet. Niet slechts, dat de entreehal iets bijna feestelijks heeft; maar deze hal en de onmiddelijk daarbij aansluitende gangen met de kantoren zijn van de eerste ziekenzalen nog ver genoeg verwijderd, dat ze geheel en al vrij van alle herinneringen aan de bestemming van het huis blijven.

Het treffendst openbaart zich de eigenaardigheid van den aanleg, als men uit den tuin van het groote hoofdgebouw door het mooie portaal in het eigenlijke binnenste gedeelte treedt. Het verrastte oog ziet een vriendelijke, naar een goed plan aangelegde tuinstad. Een zeer breede avenue, in 't midden groene grasvlakten met kleurige bonte bloemenbedden, hier en daar een verfrisschende fontein van goeden vorm, aan beide zijden schaduwrijke lanen met witte rustbanken. Aan deze straat liggen de pavilloens voor de zieken dezer afdeeling als landhuizen, helder en vriendelijk met hun witte muren, en roode daken; de ligplaatsen door een groen hek omgeven met bonte bloemen op alle vensterbanken der met groen omgeven ramen. Volgt men deze straat, dan heeft men naar alle zijden mooie uitzichten, of men vooruit blikt, waar zich over de boomen heen de koepel van de kapel verheft, achteruit naar het hoofdgebouw, of rechts naar de arbeidersstad, welker watertoren zijn kap hoog in de lucht steekt. De voorname factor is, hier als elders, de vereeniging van de natuur en het kunstwerk; een der belangrijkste factoren in Hoffmann's werken, die niet alleen met steenen bouwt, maar huis en straat en tuin als één geheel ziet. Zoo is dan ook het eenigzins heuvelachtige terrein van het park, dat zich aan de promenade aansluit, voor uitzichten op de stad gebruikt geworden, die zich juist van hier uit bizonder goed, als een behagelijk oud stadje, voordoet. En nu de zalen, waarin de zieken zijn ondergebracht. Zij zijn zoo veel mogelijk licht en luchtig gehouden, zoodat, wanneer men het zeggen wil, de netheid zichtbaar wordt. Het overheerschende wit wordt slechts door spaarzame dekoratie met weinige kleuren onderbroken.

Het beste bewijs daarvoor, dat men Ludwig Hoffmann niet slechts als „architect" beschouwen kan, ligt hierin, dat dit bouwwerk, zooals vele andere, zoo veel oplettend-

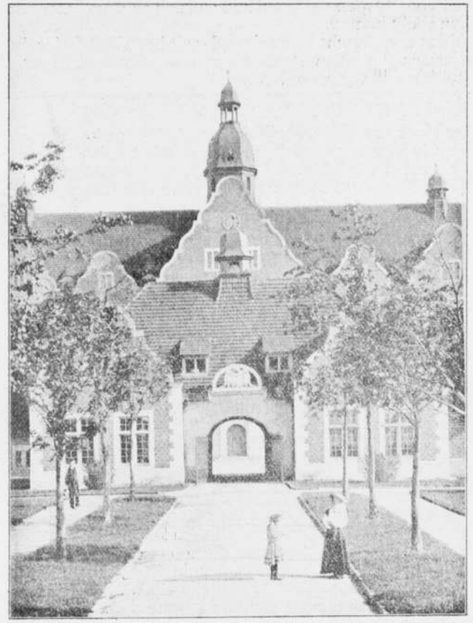

Ingang tot het Kranzinnigengesticht Buch. L. HOFFMANN, Arch.

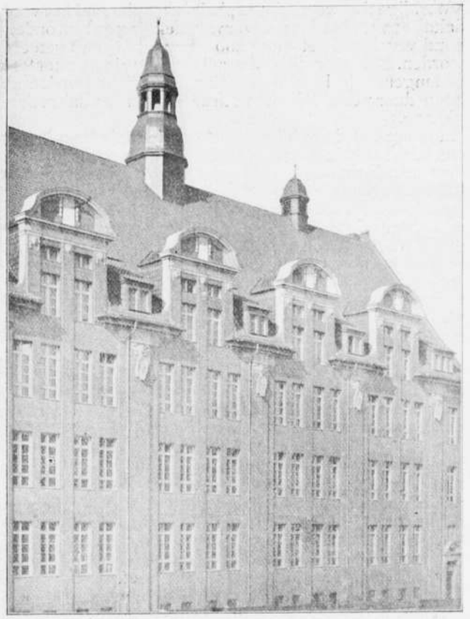

Gemeenteschool in de Pasteurstrasse. L. HOFFMANN, Arch.

heid eischt, voor men tot de bouwkunst in eigenlijken zin komt. Juist omdat dit zoo is, blijft het voor een gevaar bewaard, het gevaar van onzen tijd, dat is: „het teveel". Het teveel der vormen, waarmee de kunstenaar zich zoo licht met een „te weinig" aan gehalte bedriegen kan. Hoffmann zou van huizen zeggen, en zijn woord als een variatie op Lessing's woord over de vrouwen laten gelden: „wanneer ze mooi zijn, zijn ze ongesmukt het mooiste; zijn ze juist en goed gebouwd en geproportioneerd, dan zou het zonde wezen, door bijvoegsels en uitwassen die schoonheid te vernietigen of slechts te verstoren". En omdat, om in beelden te blijven, een koopman in modeartikelen, die zijn beroep verstaat, slechts weinig versierselen aanwendt om bepaalde zaken uit te doen komen en daardoor het aspect van het geheel verzwakt; juist zoo gaat de bouwmeester te werk met zijn in- en exterieur.

Deze eenvoud treedt in de ziekenstad overal op den voorgrond, van de stemmige kapel af over het paleisachtige hoofdgebouw en de landhuisachtige pavilloens tot aan de dienst- en machinelocalen. Zij staan tot elkaar als in een afdalende reeks.

Hier is elk overbodig toevoegsel, zooals anders zoowel door architecten als door bouwers vereerd wordt, vermeden. Geen vorm is uit de een of andere soort van gebouwen, van burchten of kasteelen of burgermanshuizen, geen aan een anderen tijd ontleend. Zoo zijn deze huizen in den waren zin van het woord „modern". Zij bestaan slechts uit de grondelementen van het voor een bepaald doel bestemde huis en werken uitsluitend door de groote lijnen.

Naast de zekerheid en harmonie der groote massa's valt in de eerste plaats de zorg voor de detailleering op. Zooals nu weer door velen, nadat een tijdlang de kunstgedachte overschat geworden is, de „qualiteit" als eerste eisch aan het product van de een of andere kunst gesteld wordt, kan men Hoffmann als een van de eerste vertegenwoordigers van deze opvatting beschouwen. De ergste fouten van het tijdperk van geest- en zinloos namaken worden begaan jegens de details. De opgeplakte en tot de bouworde behoorende ornamenten werden uit boeken met voorbeelden nageteekend; hoe ze later bij den bouw werkten, dat wist en daarom bekommerde zich geen mensch. Daartegenover voelt men hier elke voorsprong, elk raam, elk ornament doorwerkt, waardoor elk dezer deelen aesthetisch precies de functie vervuld, die het is toebedeeld. Weinig versiering, maar dit weinige van geen goedkoope arbeid, maar goed kunstenaarswerk, en bovendien met smaak zoo aangebracht, dat het gezien wordt en als een eenheid de zaal of het huis het karakter van eenheid en verbizondering geeft. Zoo heeft elk paviljoen bij alle gemeenzaamheid toch een onderscheidend teeken.

(Wordt voortgezet.) R.

INGEZONDEN.

ASPHALTPAPIER ONDER LEIBEDEKKING.

Mijnheer de Redacteur!

Naar aanleiding van de vraag in hoeverre een onderlaag van asphaltdakpapier onder een leiëndakbedekking aanbeveling kan verdienen meen ik nog de volgende opmerking te mogen maken.

Voorbijgezien wordt dat asphaltdakpapier, zal het voor daken een eenigszins duurzame bedekking geven, onderhoud vereischt, het moet zoo eenmaal 's jaars geteerd worden. Laat men dit na dan zal het materiaal na kortere of langere tijd hard, brokkelig en ondicht worden en houd daarmede ook de waarde er van als dakbedekking op.
Nu moge het door leiën beschermde asphaltpapier tot een langer leven voorbestemd zijn dan het open en bloot liggende, in duurzaamheid staat het vergeleken met het leiëndak vrijzeker verre achter. Er komt dus na een niet nauwkeurig te bepalen aantal jaren een tijd waarin de ondichte asphaltpapierlaag een ongewenschte verzamelplaats voor stof en vuil wordt en waarin bovendien het soms doorlekkende water wordt vastgehouden en verrotting van het dakbeschot in de hand werkt.
Toen ik voor een paar jaren eens aan een ervaren opzichter zijn oordeel vroeg over het bovengenoemd gebruik van asphaltpapier antwoordde hij: het is uitstekend om én het dakbeschot én het gebouw droog te houden tijdens de nogal tijd eischende dekking, vooral wanneer dit in regenperiode geschiedt, maar wanneer het dak gereed is wenschte ik wel dat ik het papier er weder kon onderuit halen. C. VISSER.

* * *

Met bovenstaande zijn wij het volkomen eens. Om met den heer Rotgans te spreken: vinden wij het onbegrijpelijk hoe iemand zoolang aan de quasi-voordeelen van asphaltpapier als *blijvende* dekking onder leien kan vasthouden. Heeft de heer R. wel eens asphaltpapier van eenige jaren oud gezien? Asphaltpapier n.l. waarnaar men niet meer heeft omgezien? Zeker niet, anders zou hij weten dat het totaal opraakt en enkel een partij lappen, met het noodige vuil achterlaat, wat, door een malsch regentje, van tijd tot tijd gedrenkt, spoedig een bruin vocht afgeeft dat verrotting van het dakbord, vergezeld van schimmel aan de binnenzijde daarvan tengevolge heeft. Als *tijdelijke dekking* erkennen wij gaarne enkele voordeelen doch bij het naderen van de leidekking dient dit. *hulpmiddel* dadelijk te verdwijnen. Het wordt o. i. thans meer dan tijd om het dwaze idée „dat asphaltpapier voor een goede leidekking onmisbaar is", voorgoed den kop in te drukken. Er wordt op dit gebied al veel te veel *nagedaan* — al is het dan ook door menschen die van hun bestekken een klapper van eens andermans dwaze technische voorschriften maken. ADR. M.

HET WEST-FRIESCH MUSEUM TE HOORN.

Dezer dagen ontvingen wij het verslag over den toestand van het West-Friesch Museum te Hoorn, gedurende het jaar 1911." Hieruit blijkt dat 1911 zich heeft doen kennen als een jaar vol inspannenden maar zelfvoldoening schenkenden arbeid. Na eene sluiting van ongeveer 16 maanden is het thans gelukt het museum te heropenen en weder ter bezichtiging te stellen voor de belangstellenden. Het gebouw, waarin de verzamelingen gehuisvest zijn, eischte restauratie en dientengevolge was in 1910 sluiting onvermijdelijk. Meer dan twee jaar heeft de vernieuwing van het „Oude Staten-college" geduurd, wijl getracht is het nieuwe tot in de kleinste bijzonderheden aan het oude gelijk te doen zijn en de oude beeldhouwwerken hunne plaats te doen behouden. Evenwel is, waar de oude gevel van Namenschen steen geheel verweerd bleek te zijn, deze herbouwd in hardsteen, aan de binnenzijde vereenigd met de gewapend betonconstructie. Thans kan dan ook het geheele gebouw voor exposeeren benut worden inclusief de zolder verdieping, zoodat meerdere ruimte aan de te exposeeren voorwerpen verleend kan worden en deze beter tot hun recht komen.
Aldus opgefrischt en verjongd gaat het West-Friesche Museum een nieuw levenstijdperk in, zich in de belangstelling van velen aanbevelend.

MOET HET RIJKSMUSEUM VERGROOT?

De Heer Jan Veth schrijft in het Alg. Handelsblad:
Men is in groote moeilijkheden met het Rijksmuseum. De heer Drucker stelt opnieuw mooie schilderijen ter beschikking, maar dan wil hij daar ook weer nieuwe zalen voor krijgen. Dr. Cuypers verklaart zich wel bereid, die zalen aan te bouwen, maar zou het toch, lettende op den welstand van zijn gebouw, eigenlijk liever niet doen. De Regeering wil echter bouwen en dringt aan bij de stad Amsterdam, die over den grond te zeggen heeft, en waarschijnlijk heeft zij in haar pressie den heer Drucker wel zeer achter zich. Het raadslid Posthumus Meijes stelt voor, den aanbouw van een afzonderlijk gebouw voor moderne kunst achter het Rijksmuseum te vergemakkelijken door stadsgrond daartoe aan het Rijk af te staan. Maar de heer Drucker heeft al vroeger te kennen gegeven, in zooiets niet te willen treden. Zoo komt men in de knel door het op zijn stuk staan van een in andere opzichten buitengewoon liberaal man.
Het lijkt al heel moeilijk een oplossing te vinden in het dilemma, zooals het daar voor ons ligt. Maar het is noodig er op te wijzen, dat deze moeilijkheden vooral voortkomen uit het als onveranderlijk aanvaarden van toestanden, die in den grond verbeterd konden en moesten worden. Er zijn waarheden die zoo eenvoudig zijn, dat men wel eens vergeet ze onder de oogen te zien, wanneer men midden in de verwikkelingen zit.
Zulk een eenvoudige waarheid is het, dat ons Rijksmuseum geen gebrek aan ruimte zou hebben, voor het aanvaarden van nieuwe schenkingen, wanneer het niet te zeer gevuld was met dingen die er niet in hooren. Het is de verdienste van het Genootschap Architectura et Amicitia, dit in hare toelichting tot een aan den Gemeenteraad verzonden adres thans te doen uitkomen. Maar het mag met nog veel grooter nadruk gezegd worden. Er is, — ik bepaal mij tot de schilderijen-verzameling — sinds de schatten van het Trippenhuis in 1884 hierheen werden overgebracht, aanhoudend meer bijgekomen, al maar meer bijgekocht. Maar er is niets afgegaan. En het is alsof men het langzamerhand vanzelf sprekend is gaan vinden, dat een museum-collectie verbeterd wordt, wanneer men haar uitgebreider maakt. Toch is daar het tegendeel van waar. Zoo ergens, dan komt het bij een schilderijen-verzameling niet op de quantiteit, maar op de qualiteit aan. *Non multa sed multum* zij hier het door alles heen geldend parool.
Iedereen voelt dit eigenlijk. Alle bezoekers, binnen- en buitenlanders, klagen over den chaos. Het is doodelijk vermoeiend, hier rond te dolen. Men wordt in het genieten van uitnemende werken gestoord door de vele minder belangrijke er om heen. Het is een ziekte van vele musea, maar bij ons is het heel erg.
Men moet tot een duidelijker grondbeginsel voor de verzameling, men moet tot een stelsel van zuivering komen. Zóó kan het niet langer, want onze kostelijkste Rijksverzameling, die in een bepaalde lijn tot de mooisten van de wereld behoort, wordt op die wijze tot iets ongenietbaars gemaakt.
Zeker, er zijn technische moeilijkheden. Bepalingen van legaten, — het kleine jaarlijksche crediet voor aankoop, waardoor men licht tot het verwerven van derderangs dingen geleid wordt — het historisch, ook zelfs kunsthistorisch belang van vele dingen, die overigens niet zoo heel mooi zijn. Maar er is nooit ernstig naar getracht die moeilijkheden radicaal te overwinnen. En zoo gaat men maar door op het oude systeemlooze systeem: uitbreiden op avontuur.
Ik heb wel eens gemeend, dat de helft van de schilderijen uit ons Rijksmuseum er gemist konden worden. Maar zulke taxaties in het wilde hebben alleen beteekenis in zooverre zij een ander tot zelf overwegen prikkelen. Het wordt echter tijd de zaak exacter te onderzoeken. Laat ons de bespiegeling opgeven: ik kom met een concreet voorstel. De Regeering benoeme een commissie van vijf personen. De bloote liefde tot het schoone, de kunsthistorie en ook de historie en het ambtenaarsinzicht moeten in dit gezelschap op hun best vertegenwoordigd zijn. Er wordt na discussie over elk schilderij gestemd. Wanneer er vier stemmen vallen *tegen* het behoud van het stuk in deze keurverzameling, dan wordt er een andere bestemming aan gegeven. Voor een onredelijken beeldenstorm heeft men op die manier niet te vreezen. Decentralisatie en depôt zullen als veiligheidskleppen dienen. Maar ik ben er zeker van, dat de aldus gehouden schoonmaak groote verrassingen zal opleveren.
En van gebrek aan plaatsruimte zal men dan vooreerst niet meer hooren!
Wanneer de bizondere aandacht, welke de quaestie van den Drucker-aanbouw thans algemeen trekt, indirect tot zulk een zuivering mocht leiden, dan zou het gansche geval ook voor de toekomst van de museumquaestie, en per slot voor heel een beter algemeen besef van de waarde der kunst, wel zeer ten zegen worden.

DE 3E AMBACHTSSCHOOL.

In tegenwoordigheid van een groot aantal genoodigden had Maandagmiddag de overdracht plaats van de in „gemeentelijken stijl" opgetrokken 3e ambachtsschool aan de Borneostraat. Aanwezig waren o.a. de burgemeester, jhr. Roëll, de wethouder Josephus Jitta, de heer Ketelaar, lid van Ged. Staten van Noord-Holland, bestuurders van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, verschillende Raadsleden, directeur en leeraren van de school en verdere belangstellenden.
De Burgemeester heette de aanwezigen welkom en deelde vervolgens het een en ander mede van de totstandkoming dezer kolossale onderwijsinrichting, waartoe reeds in 1903 principieel door den Gemeenteraad was besloten. Eerst 6 jaar later, in 1909, werd echter definitief tot de oprichting besloten. Eén der vele plannen die door het bestuur van de afd. Ambachtsscholen werden ontworpen liep over een bedrag van f 161.000, doch dit werd door Publieke Werken geraamd op f 320.000. Talrijke besprekingen zijn daarop gevolgd, ook met de Commissie van Toezicht op het M. O., speciaal belast met het toezicht op de ambachtsscholen. Een goedkooper plan werd gemaakt, doch ten slotte is toch tot de uitvoering van het groote plan besloten, nadat het Rijk voor de uitvoering daarvan zijn subsidie tot een bedrag van f 48.500 in de jaarlijksche kosten afhankelijk had gesteld. De gemeente verleent een subsidie tot hetzelfde bedrag en de Provincie f 10.000. Het gebouw, dat plaats biedt voor 500 dagleerlingen en 825 avondleerlingen, heeft in het geheel f 420.000 gekost. De tegenspoed, welke bij de voorbereiding werd ondervonden, veranderde in voorspoed, nadat in Juni 1911 tot de oprichting was besloten.
Reeds 11 maanden later, in Mei van dit jaar, 2 maanden vóór den tijd, werd de school door de aannemers, de heeren Z. Gelders en J. v. d. Wal, opgeleverd. September a.s. vangt de nieuwe cursus aan. Als nu de leerlingen in voldoende aantal maar naar de Borneostraat willen komen.

HET SCHEEPVAARTHUIS.

Binnenkort zal onze stad een nieuw gebouw rijker zijn. Reeds geruimen tijd was het der directie van de Kon. Ned. Stoomboot Maatschappij duidelijk, dat haar kantoorgebouw aan de Prins Hendrikkade 161 niet meer voldeed aan de eischen welke gesteld mogen worden, niet alleen wat betreft de inrichting, maar ook door een tekort aan ruimte.
Inmiddels was het bekend, dat ook de directies van de Stoomvaart Maatschappij „Nederland" en de Kon. Paketvaart Maatschappij behoefte hadden aan meer ruimte. Er werd overleg gepleegd en zoo is men ten slotte gekomen tot het plan om gezamenlijk een nieuw gebouw, een scheepvaarthuis, te stichten, waar de directies van onze voornaamste reederijen hare bureaux zullen vestigen. Opgericht werd de Naamlooze Vennootschap Kantoorgebouw „Het Scheepvaarthuis", met een maatschappelijk kapitaal van *f* 1.000.000. Aandeelhouders zijn de maatschappijen, die hare kantoren in het nieuwe gebouw zullen vestigen, nl. de Kon. Ned. Stoomboot Mij., de Stoomvaart Mij. „Nederland", de Kon. Paketvaart Mij., de Kon. West-Indische Maildienst, de Java-China-Japan-lijn en de Nieuwe Rijnvaart Maatschappij.
Het Scheepvaarthuis zal opgericht worden op den hoek van Prins Hendrikkade en Binnenkant. In het geheel zullen 13 huizen gesloopt worden, nl. de perceelen Prins Hendrikkade 108 tot 114 en Binnenkant 1 tot 6, waardoor een terrein van 1400 vierk. M. vrij komt. Het maken van de plannen voor het nieuwe gebouw is opgedragen aan de heeren Gebr. van Gendt A.Lzn. en den heer J. M. van der Mey. Terwijl de heeren Van Gendt zich meer speciaal aan de practische en doelmatige inrichting van het interieur zullen wijden, zal de taak van den heer Van der Mey, voornamelijk zijn voor een waardige architectuur uit aesthetisch oogpunt zorg te dragen. De bedoeling is om, zooals het „Alg. Hbld." dat uitdrukt, de gevels zooveel mogelijk in overstemming te brengen met de typische omgeving van het oud-Amsterdam, waar in vroeger dagen de Oost-Indië-vaarders ter reede lagen en waar ook nu nog zooveel is, wat herinnert aan het tijdperk waarin onze scheepvaart in haar grootsten bloei verkeerde.

DE DAM.

Naar de bladen melden is in de vergadering van het college van Burgemeester en Wethouders besloten, dat voor het Damterrein Vijgendam hoek Rokin in de eerste plaats in aanmerking zullen komen gegadigden, die er een gebouw willen zetten, bestemd voor winkels en kantoorlokalen, zulks in overeenstemming met het advies te dier zake van de Raadhuis-Dam-commissie.
Aan weerszijden van den Vijgendam worden thans ook schuttingen geplaatst, zoodat men zich een denkbeeld kan vormen van de breedte, welke deze straat zal krijgen. Met de rioleering is men zoover gevorderd, dat alleen nog het gedeelte ten zuiden van den Dam, langs het Rokin, moet worden aangelegd. Donderdagmorgen zou men met het heien hiervoor beginnen, doch door een defect aan de heimachine kon aan dit voornemen geen gevolg worden gegeven.
Is ook dit werk afgeloopen, dan zal worden overgegaan tot slooping van het laatste gebouw der Damterreinen, het kantoor der firma Van Eyk, dat thans nog als directiekeet voor Publieke werken in gebruik is.

Voorbijgezien wordt dat asphaltdakpapier, zal het voor daken een eenigszins duurzame bedekking geven, onderhoud vereischt, het moet zoo eenmaal 's jaars geteerd worden. Laat men dit na dan zal het materiaal na kortere of langere tijd hard, brokkelig en ondicht worden en houd daarmede ook de waarde er van als dakbedekking op.
Nu moge het door leiën beschermde asphaltpapier tot een langer leven voorbestemd zijn dan het open en bloot liggende, in duurzaamheid staat het vergeleken met het leiëndak vrijzeker verre achter. Er komt dus na een niet nauwkeurig te bepalen aantal jaren een tijd waarin de ondichte asphaltpapierlaag een ongewenschte verzamelplaats voor stof en vuil wordt en waarin bovendien het soms doorlekkende water wordt vastgehouden en verrotting van het dakbeschot in de hand werkt.
Toen ik voor een paar jaren eens aan een ervaren opzichter zijn oordeel vroeg over het bovengenoemd gebruik van asphaltpapier antwoordde hij: het is uitstekend om én het dakbeschot én het gebouw droog te houden tijdens de nogal tijd eischende dekking, vooral wanneer dit in regenperiode geschiedt, maar wanneer het dak gereed is wenschte ik wel dat ik het papier er weder kon onderuit halen. C. VISSER.

* * *

Met bovenstaande zijn wij het volkomen eens. Om met den heer Rotgans te spreken: vinden wij het onbegrijpelijk hoe iemand zoolang aan de quasi-voordeelen van asphaltpapier als *blijvende* dekking onder leien kan vasthouden. Heeft de heer R. wel eens asphaltpapier van eenige jaren oud gezien? Asphaltpapier n.l. waarnaar men niet meer heeft omgezien? Zeker niet, anders zou hij weten dat het totaal opraakt en enkel een partij lappen, met het noodige vuil achterlaat, wat, door een malsch regentje, van tijd tot tijd gedrenkt, spoedig een bruin vocht afgeeft dat verrotting van het dakbord, vergezeld van schimmel aan de binnenzijde daarvan tengevolge heeft. Als *tijdelijke dekking* erkennen wij gaarne enkele voordeelen doch bij het naderen van de leidekking dient dit. *hulpmiddel* dadelijk te verdwijnen. Het wordt o. i. thans meer dan tijd om het dwaze idée „dat asphaltpapier voor een goede leidekking onmisbaar is", voorgoed den kop in te drukken. Er wordt op dit gebied al veel te veel *nagedaan* — al is het dan ook door menschen die van hun bestekken een klapper van eens andermans dwaze technische voorschriften maken. ADR. M.

HET WEST-FRIESCH MUSEUM TE HOORN.

Dezer dagen ontvingen wij het verslag over den toestand van het West-Friesch Museum te Hoorn, gedurende het jaar 1911." Hieruit blijkt dat 1911 zich heeft doen kennen als een jaar vol inspannenden maar zelfvoldoening schenkenden arbeid. Na eene sluiting van ongeveer 16 maanden is het thans gelukt het museum te heropenen en weder ter bezichtiging te stellen voor de belangstellenden. Het gebouw, waarin de verzamelingen gehuisvest zijn, eischte restauratie en dientengevolge was in 1910 sluiting onvermijdelijk. Meer dan twee jaar heeft de vernieuwing van het „Oude Staten-college" geduurd, wijl getracht is het nieuwe tot in de kleinste bijzonderheden aan het oude gelijk te doen zijn en de oude beeldhouwwerken hunne plaats te doen behouden. Evenwel is, waar de oude gevel van Namenschen steen geheel verweerd bleek te zijn, deze herbouwd in hardsteen, aan de binnenzijde vereenigd met de gewapend betonconstructie. Thans kan dan ook het geheele gebouw voor exposeeren benut worden inclusief de zolder verdieping, zoodat meerdere ruimte aan de te exposeeren voorwerpen verleend kan worden en deze beter tot hun recht komen.
Aldus opgefrischt en verjongd gaat het West-Friesche Museum een nieuw levenstijdperk in, zich in de belangstelling van velen aanbevelend.

MOET HET RIJKSMUSEUM VERGROOT?

De Heer Jan Veth schrijft in het Alg. Handelsblad:
Men is in groote moeilijkheden met het Rijksmuseum. De heer Drucker stelt opnieuw mooie schilderijen ter beschikking, maar dan wil hij daar ook weer nieuwe zalen voor krijgen. Dr. Cuypers verklaart zich wel bereid, die zalen aan te bouwen, maar zou het toch, lettende op den welstand van zijn gebouw, eigenlijk liever niet doen. De Regeering wil echter bouwen en dringt aan bij de stad Amsterdam, die over den grond te zeggen heeft, en waarschijnlijk heeft zij in haar pressie den heer Drucker wel zeer achter zich. Het raadslid Posthumus Meijes stelt voor, den aanbouw van een afzonderlijk gebouw voor moderne kunst achter het Rijksmuseum te vergemakkelijken door stadsgrond daartoe aan het Rijk af te staan. Maar de heer Drucker heeft al vroeger te kennen gegeven, in zooiets niet te willen treden. Zoo komt men in de knel door het op zijn stuk staan van een in andere opzichten buitengewoon liberaal man.
Het lijkt al heel moeilijk een oplossing te vinden in het dilemma, zooals het daar voor ons ligt. Maar het is noodig er op te wijzen, dat deze moeilijkheden vooral voortkomen uit het als onveranderlijk aanvaarden van toestanden, die in den grond verbeterd konden en moesten worden. Er zijn waarheden die zoo eenvoudig zijn, dat men wel eens vergeet ze onder de oogen te zien, wanneer men midden in de verwikkelingen zit.
Zulk een eenvoudige waarheid is het, dat ons Rijksmuseum geen gebrek aan ruimte zou hebben, voor het aanvaarden van nieuwe schenkingen, wanneer het niet te zeer gevuld was met dingen die er niet in hooren. Het is de verdienste van het Genootschap Architectura et Amicitia, dit in hare toelichting tot een aan den Gemeenteraad verzonden adres thans te doen uitkomen. Maar het mag met nog veel grooter nadruk gezegd worden. Er is, — ik bepaal mij tot de schilderijen-verzameling — sinds de schatten van het Trippenhuis in 1884 hierheen werden overgebracht, aanhoudend meer bijgekomen, al maar meer bijgekocht. Maar er is niets afgegaan. En het is alsof men het langzamerhand vanzelf sprekend is gaan vinden, dat een museum-collectie verbeterd wordt, wanneer men haar uitgebreider maakt. Toch is daar het tegendeel van waar. Zoo ergens, dan komt het bij een schilderijen-verzameling niet op de quantiteit, maar op de qualiteit aan. *Non multa sed multum* zij hier het door alles heen geldend parool.
Iedereen voelt dit eigenlijk. Alle bezoekers, binnen- en buitenlanders, klagen over den chaos. Het is doodelijk vermoeiend, hier rond te dolen. Men wordt in het genieten van uitnemende werken gestoord door de vele minder belangrijke er om heen. Het is een ziekte van vele musea, maar bij ons is het heel erg.
Men moet tot een duidelijker grondbeginsel voor de verzameling, men moet tot een stelsel van zuivering komen. Zóó kan het niet langer, want onze kostelijkste Rijksverzameling, die in een bepaalde lijn tot de mooisten van de wereld behoort, wordt op die wijze tot iets ongenietbaars gemaakt.
Zeker, er zijn technische moeilijkheden. Bepalingen van legaten, — het kleine jaarlijksche crediet voor aankoop, waardoor men licht tot het verwerven van derderangs dingen geleid wordt — het historisch, ook zelfs kunsthistorisch belang van vele dingen, die overigens niet zoo heel mooi zijn. Maar er is nooit ernstig naar getracht die moeilijkheden radicaal te overwinnen. En zoo gaat men maar door op het oude systeemlooze systeem: uitbreiden op avontuur.
Ik heb wel eens gemeend, dat de helft van de schilderijen uit ons Rijksmuseum er gemist konden worden. Maar zulke taxaties in het wilde hebben alleen beteekenis in zooverre zij een ander tot zelf overwegen prikkelen. Het wordt echter tijd de zaak exacter te onderzoeken. Laat ons de bespiegeling opgeven: ik kom met een concreet voorstel. De Regeering benoeme een commissie van vijf personen. De bloote liefde tot het schoone, de kunsthistorie en ook de historie en het ambtenaarsinzicht moeten in dit gezelschap op hun best vertegenwoordigd zijn. Er wordt na discussie over elk schilderij gestemd. Wanneer er vier stemmen vallen *tegen* het behoud van het stuk in deze keurverzameling, dan wordt er een andere bestemming aan gegeven. Voor een onredelijken beeldenstorm heeft men op die manier niet te vreezen. Decentralisatie en depôt zullen als veiligheidskleppen dienen. Maar ik ben er zeker van, dat de aldus gehouden schoonmaak groote verrassingen zal opleveren.
En van gebrek aan plaatsruimte zal men dan vooreerst niet meer hooren!
Wanneer de bizondere aandacht, welke de quaestie van den Drucker-aanbouw thans algemeen trekt, indirect tot zulk een zuivering mocht leiden, dan zou het gansche geval ook voor de toekomst van de museumquaestie, en per slot voor heel een beter algemeen beseft van de waarde der kunst, wel zeer ten zegen worden.

DE 3E AMBACHTSSCHOOL.

In tegenwoordigheid van een groot aantal genoodigden had Maandagmiddag de overdracht plaats van de in „gemeentelijken stijl" opgetrokken 3e ambachtsschool aan de Borneostraat. Aanwezig waren o.a. de burgemeester, jhr. Roëll, de wethouder Josephus Jitta, de heer Ketelaar, lid van Ged. Staten van Noord-Holland, bestuurders van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, verschillende Raadsleden, directeur en leeraren van de school en verdere belangstellenden.
De Burgemeester heette de aanwezigen welkom en deelde vervolgens het een en ander mede van de totstandkoming dezer kolossale onderwijsinrichting, waartoe reeds in 1903 principieel door den Gemeenteraad was besloten. Eerst 6 jaar later, in 1909, werd echter definitief tot de oprichting besloten. Eén der vele plannen die door het bestuur van de afd. Ambachtsscholen werden ontworpen liep over een bedrag van f 161.000, doch dit werd door Publieke Werken geraamd op f 320.000. Talrijke besprekingen zijn daarop gevolgd, ook met de Commissie van Toezicht op het M. O., speciaal belast met het toezicht op de ambachtsscholen. Een goedkooper plan werd gemaakt, doch ten slotte is toch tot de uitvoering van het groote plan besloten, nadat het Rijk voor de uitvoering daarvan zijn subsidie tot een bedrag van f 48.500 in de jaarlijksche kosten afhankelijk had gesteld. De gemeente verleent een subsidie tot hetzelfde bedrag en de Provincie f 10.000. Het gebouw, dat plaats biedt voor 500 dagleerlingen en 825 avondleerlingen, heeft in het geheel f 420.000 gekost. De tegenspoed, welke bij de voorbereiding werd ondervonden, veranderde in voorspoed, nadat in Juni 1911 tot de oprichting was besloten.
Reeds 11 maanden later, in Mei van dit jaar, 2 maanden vóór den tijd, werd de school door de aannemers, de heeren Z. Gelders en J. v. d. Wal, opgeleverd. September a.s. vangt de nieuwe cursus aan. Als nu de leerlingen in voldoende aantal maar naar de Borneostraat willen komen.

HET SCHEEPVAARTHUIS.

Binnenkort zal onze stad een nieuw gebouw rijker zijn. Reeds geruimen tijd was het der directie van de Kon. Ned. Stoomboot Maatschappij duidelijk, dat haar kantoorgebouw aan de Prins Hendrikkade 161 niet meer voldeed aan de eischen welke gesteld mogen worden, niet alleen wat betreft de inrichting, maar ook door een tekort aan ruimte.
Inmiddels was het bekend, dat ook de directies van de Stoomvaart Maatschappij „Nederland" en de Kon. Paketvaart Maatschappij behoefte hadden aan meer ruimte. Er werd overleg gepleegd en zoo is men ten slotte gekomen tot het plan om gezamenlijk een nieuw gebouw, een scheepvaarthuis, te stichten, waar de directies van onze voornaamste reederijen hare bureaux zullen vestigen. Opgericht werd de Naamlooze Vennootschap Kantoorgebouw „Het Scheepvaarthuis", met een maatschappelijk kapitaal van *f* 1.000.000. Aandeelhouders zijn de maatschappijen, die hare kantoren in het nieuwe gebouw zullen vestigen, nl. de Kon. Ned. Stoomboot Mij., de Stoomvaart Mij. „Nederland", de Kon. Paketvaart Mij., de Kon. West-Indische Maildienst, de Java–China–Japan-lijn en de Nieuwe Rijnvaart Maatschappij.
Het Scheepvaarthuis zal opgericht worden op den hoek van Prins Hendrikkade en Binnenkant. In het geheel zullen 13 huizen gesloopt worden, nl. de perceelen Prins Hendrikkade 108 tot 114 en Binnenkant 1 tot 6, waardoor een terrein van 1400 vierk. M. vrij komt. Het maken van de plannen voor het nieuwe gebouw is opgedragen aan de heeren Gebr. van Gendt A.Lzn. en den heer J. M. van der Mey. Terwijl de heeren Van Gendt zich meer speciaal aan de practische en doelmatige inrichting van het interieur zullen wijden, zal de taak van den heer Van der Mey, voornamelijk zijn voor een waardige architectuur uit aesthetisch oogpunt zorg te dragen. De bedoeling is om, zooals het „Alg. Hbld." dat uitdrukt, de gevels zooveel mogelijk in overstemming te brengen met de typische omgeving van het oud-Amsterdam, waar in vroeger dagen de Oost-Indië-vaarders ter reede lagen en waar ook nu nog zooveel is, wat herinnert aan het tijdperk waarin onze scheepvaart in haar grootsten bloei verkeerde.

DE DAM.

Naar de bladen melden is in de vergadering van het college van Burgemeester en Wethouders besloten, dat voor het Damterrein Vijgendam hoek Rokin in de eerste plaats in aanmerking zullen komen gegadigden, die er een gebouw willen zetten, bestemd voor winkels en kantoorlokalen, zulks in overeenstemming met het advies te dier zake van de Raadhuis-Dam-commissie.
Aan weerszijden van den Vijgendam worden thans ook schuttingen geplaatst, zoodat men zich een denkbeeld kan vormen van de breedte, welke deze straat zal krijgen. Met de rioleering is men zoover gevorderd, dat alleen nog het gedeelte ten zuiden van den Dam, langs het Rokin, moet worden aangelegd. Donderdagmorgen zou men met het heien hiervoor beginnen, doch door een defect aan de heimachine kon aan dit voornemen geen gevolg worden gegeven.
Is ook dit werk afgeloopen, dan zal worden overgegaan tot slooping van het laatste gebouw der Damterreinen, het kantoor der firma Van Eyk, dat thans nog als directiekeet voor Publieke werken in gebruik is.

VAN ALLERLEI AARD.

DE ST. JANSKERK TE GOUDA.

De St. Janskerk te Gouda, met haar gebrand-schilderde glazen, gaat men nog steeds voort te restaureeren. Behalve door particulieren en de kerkvoogdij worden voor de herstelling ook bijdragen gegeven door het Rijk van *f* 10.000 's jaars, door de provincie Zuid-Holland van *f*1000 's-jaars en door de gemeente Gouda eveneens van *f*1000 's-jaars. De commissie voor de restauratie zegt o.a. het volgende in haar thans verschenen verslag:

Nadat in 1910 en in het begin van 1911 de kappen en de beschieting van de noordelijke zijbeuken waren hersteld, werd in 1911 de bekapping en de gewelf beschieting van het middenschip tusschen den toren en het transsept, onder handen genomen, terwijl van dit dakgedeelte het leien dak en de goten geheel zijn vernieuwd. Thans zijn dus het dak van het middenschip en de lagere daken van de noordwestelijke beuken tot aan het transsept óf geheel vernieuwd óf afdoende hersteld. Wederom werden in de wintermaanden eenige kolommen schoongemaakt en bijgewerkt.

De proeven van beschildering van het plafond hebben tot het besluit geleid geen wijziging in het bestaande te brengen; in het najaar werden derhalve de houten gewelven van de elf vakken der noordwestelijke zijbeuken, welke in 1910 en 1911 waren hersteld, in de oude kleur overgeschilderd.

In de maand Juli werd het gerestaureerde groote transseptraam no. 7 herplaatst (zie „Architectura" No. jaargang 1911). In de laatste honderd jaren was daarvan alleen de onderste helft in het venster te zien geweest, wijl de bovenste helft bij een storm ingewaaid was; de scherven waren evenwel verzameld en bewaard en vormden de basis voor de restauratie ook van deze helft. Thans is het reusachtige raam in zijn geheel weder zichtbaar en bindt het de reeks vensters in den noordermuur tot een schitterend geheel te zamen.

De commissie brengt een woord van warme erkentelijkheid aan de milde geefster, die de kosten der herstelling van dit raam voor haar rekening nam.

RESTAURATIE OUDE POORTJES.

Door den gewaardeerden steun van verschillende ingezetenen is het mogelijk geweest een tweetal antieke poortjes binnen deze gemeente te restaureeren. Daartoe behoort in de eerste plaats het poortje in de Koningstraat, dat herinnert aan de plaats waar de bewoners van Goes hun vischmarkt hadden, daar deze op het pleintje bij het gasthuis plaats had. Daar de Lombardstraat destijds nog slechts aan een zijde toegankelijk was, was een gang door het vischpoortje de kortste weg. Van het tweede poortje, dat op de Kreukelmarkt, wordt het volgende gemeld. Eeuwen geleden was de stedelijke begraafplaats, thans kerkplein, door een hoogen muur omringd en men was dientengevolge verplicht, komende van de Markt, langs het Klooster te gaan tot men aan de Kerkstraat kwam. Op de Kreukelmarkt kon men niet komen, daar een groot gebouw, de kloosterschool of stadsschool, de straat afsloot. In 1610 besloot de gemeente een ander gebouw aan te koopen en in te richten tot school. De keuze viel op een gebouw in de Lombard traat. Men brak de kloosterschool af, terwijl de »Edele standboog" en de »Edele voetboog" in 1611—1612 nieuwe schuttershoven stichtten. Het lag evenwel voor de hand, dat deze nuttige instellingen een behoorlijken toegang behoorden te hebben, waarom het gemeentebestuur een nieuwe straat aan liet leggen. Langzamerhand kreeg men tevens behoefte een Latijnsche school te stichten. De stedelijke notulen (28 October 1613) verhalen, dat de regeering besloot „de kerk van het zusterhuis te appropriceren tot een school, waarin ook gehouden wordt de Kamer der Rethorica". Daar deze nieuwe inrichting een eigen ingang moest hebben aan de nieuwe straat, bouwde men het nu gerestaureerde poortje en liet er boven beitelen: AMAN — DAPAL — LASEX ItV. (De wetenschap is te beminnen door hetgeen uit haar voortkomt). Dit poortje schijnt in 1710 zoo in verval te zijn geraakt, dat eenige ingezetenen het weer in orde lieten brengen. In 1840 was het geheel ingestort en weder lieten eenige ingezetenen het restaureren. Thans in 1912 was het opschrift onleesbaar geworden, de zandsteenen rand zoover verweerd, dat hij onherstelbaar was, de deur van zulk een buitengewoon model, dat eenige ingezetenen, die het behoud van dit poortje voor de plaatselijke geschiedenis van groot belang achten, het op eigen kosten lieten restaureeren.

HUNNEBEDDEN.

Teneinde zoo mogelijk nadere aanwijzingen te vinden omtrent den ouderdom enz. der hunnebedden, worden thans opgravingen gedaan bij de hunnebedden te Drouwen. De opgravingen geschieden onder toezicht van dr. Holwerda, conservator aan het Rijksmuseum van oudheden te Leiden.

In aansluiting met dit bericht kunnen we thans op goed gezag mededeelen, dat onder het hunnebed een grafkelder is ontdekt ter lengte van ongeveer 7 M. en ter breedte van 1½ M. In de grafkelder werden verschillenden steenen beitels en hamers, benevens eenige urnen gevonden. Het onderzoek moet hebben geleid tot de conclusie dat de hunnebedden minstens 1200 jaar voor onze jaartelling gebouwd en dus meer dan 3000 jaren oud zijn. Omtrent verdere meeningen wenschen wij niet op de zaak vooruit te loopen. Vast staat in elk geval reeds dat het onderzoek vrij wat meer resultaten oplevert dan dat naar de stad Hunsouw tusschen Exloo en Valthe, welk onderzoek in 1846 plaats had en een geheel negatief resultaat heeft opgeleverd.

DE KERK TE IJSELMUIDEN.

Men schrijft uit Kampen aan het „A. H. B.":

Het kerkgebouw der Nederl. Hervormde Gemeente te IJselmuiden dat naar de plannen van den rijksarchitect den heer A. Mulder wordt vergroot, nadert allengs zijne voltooiing. Deze oude kerk, een monument van historische waarde en kunst, werd aanvankelijk gebouwd in de vormen der Romaansche en Gothische stijlperiode; verschillende geslachten hebben aan dit gebouw gearbeid, hebben het gewijzigd en vergroot, al naar de behoeften van den eeredienst het in den loop der tijden vorderden.

Thans wordt dit kerkje op rationeele wijze uitgebreid en veranderd in een kruiskerk met transepten en schepen. Het fraaie koor en de toren blijven onveranderd en de oude kerk blijft voor den deskundige duidelijk zichtbaar. De nieuwe bijbouw wordt uitgevoerd in baksteen; de gothieke vormen van spitsbogen, topgevels met vlechtingen, ranke contreforten en steile daken geven een schilderachtig kleur- en lijnenspel te zien, dat met het mooie aspect van IJselmuiden op vriendelijke wijze harmonieert.

* * *

— Door den Bond Heemschut is een adres aan den gemeenteraad van Amsterdam gezonden om het terrein behoorende bij het Rijksmuseum, niet verder te bestemmen voor bouwterrein en daardoor de ontsiering van de Zuidzijde van het gebouw nog grooter te maken.

* * *

— H. M. de Koningin-Moeder heeft aan de Vereeniging tot behartiging van het behoud van Natuurmonumenten een gift van *f* 100 doen toekomen.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 33. Oud- en nieuw Haarlem, door J. Gratama, met afbeeldingen naar schetsen van G. Kerkhoff. — Het ontwerp alg. adm. voorschriften en de aansprakelijkheid van den architekt, vervolgart. door Mr. K. J. van Nieukerken. — Wie zal 't winnen? verhoogde actie of reactie? door J. D. Landré.

DE BOUWWERELD, 33. Ludwig Hoffmann, 1852—1912, door C. Zetzsche. Herinneringen aan het Heemschut-congres te Stuttgart, Juni 1912 gehouden, door A. W. Weissman, met afb. van arbeiderswoningen, ontworpen door de Bauberatungsstelle te Stuttgart. — Afbeeldingen van een niet zeer geslaagd landhuis te Zantvoort.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Ludwig Hoffmann. — Ingezonden. — Het West-Friesch Museum te Hoorn. — Moet het Rijksmuseum vergroot? — De 3e Ambachtsschool. — Het Scheepvaarthuis. — De Dam. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM. JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. AFDEELING VOORTGEZET- EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT.

De inschrijving van deelnemers aan den cursus 1912—13, welke cursus aanvangt op een der eerste dagen van October, is opengesteld tot 15 September e.k.

De opgave tot inschrijving geschiedt mondeling of schriftelijk aan het bureau van het Genootschap, „Parkzicht" Hobbemastraat Amsterdam. Bij schriftelijke opgave gelieve men, behalve naam en adres, te vermelden den leeftijd, het beroep, den duur zijner werkzaamheid als opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar en het reeds genoten onderwijs met opgave van eventueel behaalde diploma's.

Inlichtingen verstrekt de administrateur der Afdeeling aan genoemd bureau.

Voor de goede orde, o.m. met het oog op adresverandering, is het gewenscht dat ook de reeds ingeschrevenen van hun voornemen tot herhaalde deelname kennis geven.

II. De deelnemers aan den Cursus, 3e jaar, die in aanmerking wenschen te komen voor het diploma, zijn uitgenoodigd hun werk in te leveren aan het bureau van het Genootschap vóór of op Zaterdag 31 Augustus e.k.

G. J. RUTGERS, *Adm.*

DE „DRUCKER-UITBOUW".

Van allerlei zijden komen blijken van instemming in met de strekking van het adres van ons genootschap aan den Raad ter zake van de voorgenomen uitbreiding van den Drucker-uitbouw. Al zijn er enkelen, die andere middelen, dan in het adres voorgeslagen, voorstaan ter voorkoming van verdere verminking van het Rijksmuseumgebouw, van niemand hebben wij vernomen, dat hij ter wille van een rijk geschenk de aantasting der schoonheid van het gebouw zou willen toestaan, nergens, ook niet in 't openbaar, hoevelen ook in de dagbladen hun meening over het geval kenbaar maakten, is de bewering bestreden, dat door de inrichting van het Rijksmuseum te wijzigen, voldoende ruimte te vinden zal zijn voor de schenkingen van den Heer en Mevrouw Drucker.

Integendeel het blijkt meer en meer, dat met groot verlangen naar verbetering van den toestand der collecties in het gebouw wordt uitgezien. De huidige toestand voldoet niemand. De velerlei collecties brengen elkander in 't gedrang en de afzonderlijke bewonderaars van deze collecties dringen allen aan op verruiming of verplaatsing, en allen zijn het er over eens, dat er voldoende ruimte in het museum gemaakt kan worden, om de „Drucker-collecties" overeenkomstig hunne waarde, die nergens onderschat wordt, onder te brengen.

Ook, zij, die niet in 't openbaar, doch per brief hun meening aan ons Bestuur te kennen gaven, stemmen met het koor van ontevredenen in, en toonen onbevredigd te zullen blijven, ook al wordt de bestaande uitbouw vergroot, of liever hun ontstemming zal er slechts door stijgen!

Van zeer gewaardeerde zijde wordt ons Bestuur de opmerking gemaakt, dat deze gelegenheid diende aangegrepen te worden, om het hier te lande onaangevochten dogma te bestrijden, als zou een museumgebouw maar steeds groot genoeg moeten *blijven* om wassende collecties te herbergen, en de schrijver adviseert aan te dringen op de stichting van een nieuw museumgebouw in de buurt van het bestaande.

Ook het voorstel van den Heer Posthumus-Meijes aan den Raad beoogt zoodanige stichting. Gaarne brengen wij hulde aan dit verdienstelijk raadslid voor zijn flink en royaal ingrijpend voorstel, dat in gewone gevallen en ter voldoening van de bovenbedoelde ontevredenen het beste voorstel is, dat gedaan zou kunnen worden.

Men meene niet, dat ons Genootschap niet geheel dit voorstel zou kunnen steunen en toejuichen. Integendeel, geen voorstel verdient, bezien uit het oogpunt van architecten, méér steun. Beter dan met villa's (zonder tuin) kan het museumplein aan de oostzijde afgesloten worden door een monumentaal gebouw, als dit nieuwe museum zou kunnen worden.

Maar in het geval, zooals het thans voor ons ligt, mag in deze richting de oplossing niet in de eerste plaats gezocht worden. Wat ons te doen staat is te voorkomen, dat het Rijksmuseum verder ingebouwd wordt, met inachtneming van de pertinente wenschen van een buitengewoon milden schenker. En deze wenschen zijn in strijd met het aanbieden van een nieuw gebouw voor zijne collecties, los van de bestaande verzamelingen in het Rijksmuseum. Het is een min of meer publiek geheim, dat de heer Drucker zoodanig nieuw gebouw weigert te aanvaarden voor zijne collecties, die anderdaad van zeer buitengewone kunstwaarde zijn en voor de verwerving waarvan men zich bijzondere moeite en kosten zeer zeker getroosten mag.

Nu mogen er enkele opgewondenen zijn, die ons bestuur

schrijven: „men moest die Maecenas met zijn Marissen en Israelsen om de ooren slaan" — hoezeer wij de heilige verontwaardiging, die tot zulke wilde uitingen inspireerde, respecteeren — wij zijn er verre van, daarmee in te stemmen. Een zoo buitengewonen Maecenas, die onschatbare schenkingen aan den rijken Staat der Nederlanden doet, mag zich desnoods, eenige grilligheid en eenige ijdelheid veroorloven.
Maar lands- en stadsregeering hebben bij het eerbiedigen van de uitgesproken wenschen er alle maatregelen tegen te nemen, dat niet tegelijkertijd onherstelbaar verlies toegebracht wordt door blijvende verminking van een groot en zeldzaam kunstwerk. En daarbij moeten wij de autoriteiten steunen en hun geen voorstellen doen, als tot de oprichting van een nieuw gebouw ten behoeve der Drucker-collectie, waarvan wij weten, dat het geen baat zal geven — vooral nu een ander probaat middel voor de hand ligt, dat tevens vele andere voordeelen met zich brengt.
De ruimte in het Rijksmuseum is beschikbaar — dit blijkt meer en meer. De heer Drucker verlangt, behalve aansluiting aan de bestaande collecties, op aandrang van zijn adviseerende-schilders-aanhang, kleine expositiezalen in atelier-formaat, zooals dit blijkt uit de bestaande Drucker-zaaltjes. Welnu, is de beschikbare ruimte niet daartoe in te richten? Zou Dr. Cuypers hierbij niet beter slagen de bestaande schoonheid te handhaven, dan door het maken van steeds nieuwe aanwassen en puisten tegen den gevel, dien B. en W. met zekere miskenning der waarde „achtergevel" noemen?
Waarlijk, wij meenen, dat ons Genootschap het in de gegeven omstandigheden meest rationeele middel aan de hand gedaan heeft.
Het is duidelijk, dat de Gemeenteraad in de inwendige inrichting van het Rijksmuseum niet ingrijpen kan, maar de wetenschap, dat er voldoende ruimte bestaat, zal den raadsleden geruststelling ten aanzien van het lot der Drucker-collectie geven en de Raad zal, onder aanbieding van nieuwe bouwgrond ten bewijze van zijn ernstigen zin tot medewerking het voorstel kunnen afwijzen in de overtuiging, dat het de Regeering mogelijk zal blijken den heer Drucker te voldoen, ook al worden de bestaande uitbouwen niet vergroot.

In verband met deze zaak zijn, zoover ons bekend geworden, de navolgende adressen alsnog aan den Raad der Gemeente Amsterdam verzonden:

Amsterdam, 23 Aug. 1912.

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam.

Edelachtbare Heeren,

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, dat, waar het Rijksmuseum een monumentaal bouwwerk is, er op berekend om aan alle zijden zijn fraaie architectuur te vertoonen, het zeer te betreuren is, dat aan de zuidzijde door de bekende aanbouwen het gezicht op dien gevel voor een belangrijk deel ernstig wordt geschaad;
dat Amsterdam blijk geeft geen juist begrip en waardeering voor het meesterwerk der Nederlandsche Architectuur uit de 19e eeuw te hebben, daar het toelaat, dat een deel van het bouwwerk voor het oog achter minder belangrijke gebouwen wordt verborgen, in stede van de schoonheid van het fraaie stadsbeeld aldaar tot zijn recht te doen komen;
dat het dus een vergrooting van den aanbouw Drucker, waardoor een nog grooter deel van genoemden gevel aan het oog zal worden onttrokken, ten zeerste zou betreuren; en
dat het verder te dezer zake volkomen adhaesie betuigt aan het adres en toelichting van het Genootschap Architectura et Amicitia over dit onderwerp tot U gericht.
't Welk doende, enz.

Voor het Hoofdbestuur voornoemd,
(w.g.) A. Salm G.Bzn., *Voorzitter.*
(w.g.) J. Gratama, *Secretaris.*

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam.

Het zij ons vergund bij en door deze adhaesie te betuigen aan het door het Genootschap „Architectura et Amicitia" ingediende adres, betreffende een herhaald aanbouwen aan het Rijks-Museum.
Met de meeste hoogachting, namens het Utrechtsch Kunstverbond waarbij aangesloten zijn:
Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer Utrecht en Omstreken;
Club van Utrechtsche Leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia";
Schilder- en Teekenkundig Genootschap „Kunstliefde";
Nederl. Bond van Vakschoolleeraren en leeraressen, Afdeeling Utrecht;
Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Afdeeling Utrecht;
Het Boellaerd Fonds;
Vereeniging ter Bevordering van Beeldende Kunsten.

De Voorzitter: *(w.g.)* Carel J. A. Begeer.
De Secretaris: *(w.g.)* C. J. de Haas.

NUCHTERHEID, OF GEBREK AAN NATIONALE EIGENWAARDE?

Door stad en land worden nu, sedert het gevleugelde woord van „Holland op zijn smalst" in verband met monumenten-bescherming werd uitgesproken, allerwege onze oude monumenten bewaard, verzorgd en *ontmanteld*. Om maar eenige voorbeelden te noemen die voor de hand liggen: de Nieuwe Kerk te Amsterdam, de z.g.n. groote kerken te 's-Gravenhage, Gouda, Arnhem worden vrij gelegd door de wanstallige bijbouwtjes ten koste van aanmerkelijke bedragen weg te breken. Ook oude verdedigingswerken als poorten en walmuren worden vrijgelegd.
Maar wat wil men dan toch doen met het Rijksmuseum? Eischt de moderne cultuur dat onze kunst met voeten getreden wordt om de andere te eeren?
Of zijn wij alleen voor die kunst gevoelig geworden, waarvan wij de erkenning door den vreemdeling onder cijfers kunnen brengen, daar zij een goed deel van het Nederlandsche werk tot over den oceaan meenemen?
Al hebben zij voor onze architectuur nog geen geld geboden, wij kunnen er toch niet aan twijfelen, dat die buiten onze grenzen evengoed wordt op prijs gesteld.
Wil men de proef nemen hoe ver wij gaan kunnen totdat de kunstminnende vreemdeling bij ons zal komen protest aanteekenen tegen de verminking van het Rijksmuseum dat door hen toch van den bouw af is op prijs gesteld?

Th.

LUDWIG HOFFMANN, *(vervolg van pagina 283).*

In den loop van dit betoog is gezegd dat wie Berlijn doorgewandeld heeft dezen architect kent en zich dan nog alleen rekenschap te geven heeft van den omvang van diens kunnen. Of deze bewering is staande te houden; de uiteraard zeer oppervlakkige kennismaking door

Stadhuis te Berlijn; Hoffmann's omvangrijkste schepping.

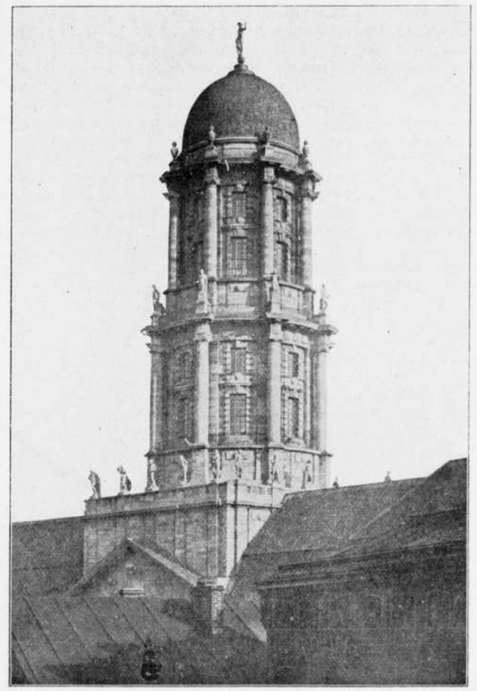

Toren van het Stadhuis te Berlijn.

middel onzer bescheiden illustraties en 't geen wij meer van dezen kunstenaar zagen, wekt twijfel. En daarvoor bestaat reden. Want immers wij zien hem niet slechts bij verschillende, doch ook bij geheel gelijkvormige en gelijkwaardige opgaven gebruik maken van talrijke niet alleen naar hunnen aard zeer uiteenloopende middelen, maar ook van een zeer verschillende vormenspraak zich bedienen. En dan geldt alleen voor hen, die nader, véél nader, op de gemaakte kennis zijn ingegaan, het „C'est le ton qui fait la musique", en komt 't er op den spraak niet meer aan.
Men zou geneigd zijn Hoffmann van eene te groote veelzijdigheid te verdenken, wanneer men hem nu eens naar Italië, dan weer naar Holland ziet grijpen; 't schijnt een onweerstaanbaar verlangen dat hij steeds weer iets geheel anders wil geven. Hieraan lijkt ons niet vreemd het feit dat Berlijn geen bepaalde traditie kent, welk feit den scheppenden kunstenaar eene onbeperkte vrijheid toestaat en hem dus naar zijn geest ten goede, sóms wellicht ten kwade, komt. Een zeer belangrijke kwestie mag hierbij echter niet buiten bespreking gelaten worden en dat is, dat Hoffmann er steeds naar streeft dié oplossing te vinden welke naar zijn inzicht de meest passende is voor elke opgave in 't bizonder in verband met ligging, grootte, doel en meer andere invloedhebbende factoren; zoodat tenslotte dus niet de vrije kunstenaar, doch inderdaad de aard van 't geval zelf de beslissende stem behoudt. Ondanks dit alles zijn toch wel al zijn werken van denzelfden geest doortrokken en vormen toch zijn scheppingen te zamen één groote familie.
Evenals alle stijlen, culturen der elkaar opgevolgde perioden, beheerscht Hoffmann alle materialen. „Geen materiaal is minder echt als het andere wanneer men het maar niet misbruikt; doch naar karakter en aard waardeert en zijn eigenschappen tot uiting brengt. Dit geldt ook voor de pleisterspecie op den gevel, die de verachting, welke haar deel werd, alleen verdient als men er den bergsteen mee gaat immiteeren." Gehouwen steen, baksteen en pleister staan voor Hoffmann als gelijkwaardige elementen naast elkaar. Alle drie kunnen door bekwame en bedachtzame toepassing tot zuivere en kunstvolle scheppingen aangewend worden. Wil men geen gebakken steen, blijkt de toepassing van gehouwen steen uit oeconomische overwegingen uitgesloten, dan is het de gepleisterde gevel, die de gelegenheid biedt het huis, dat hij omsluit, een kunstvol aanzien te geven. Dit materiaal behoort echter niet tot de gemakkelijkste; bevat integendeel uit hoofde van zijn karakter en geaardheid tal van moeilijkheden.
De verzorging der onderdeelen tot in de meest ondergeschikte détails, welke geldt als eene scherp onderscheidende eigenschap van Hoffmann's producten, treedt in

't bizonder op den voorgrond in de zorgvuldige keuze der materialen en hunne bewerking. Van elk deel wordt het materiaal bepaald uit zijn functie, zijn belasting, zijn verband met de omgevende deelen in het geheel; uit welke gegevens tegelijker tijd den vorm wordt afgeleid. Ten slotte treedt des kunstenaars veelzijdigheid op den voorgrond in de wat wij zouden kunnen noemen de ethische of wel filosofische zijde van zijn bouwen. Door silhouet, verdeeling, onderverdeeling en versiering geeft hij elk gebouw een eigen karakter, het karakter van zijn bestemming. De aanwezigheid van deze eigenschap is niet slechts een aesthetische eisch. Hare beteekenis heeft een veel wijdere strekking en raakt ook onmiddelijk het practische. Slechts daardoor wordt het mogelijk de persoonlijke betrekking tot stand te brengen van de gebruikers of bewoners tot hún huis of hún interieur. Het voldoen aan dezen eisch is de voorwaarde waarop een huis aangenaam bewoond, eenige inrichting gemakkelijk gebruikt, een gebouw in 't algemeen gaarne gezien wordt en ontroering wekt bij den aanschouwer door het naar buiten uitspreken van zijn innerlijk wezen.
Dat deze eisch derhalve een zeer belangrijke is, voor rijp kunstwerk een onafwijsbare, zal niemand ontkennen die bedenkt welk een opvoedende kracht van een goede, welk een demoraliseerende invloed kan uitgaan van een slechte woning; om nog niet te spreken van de school, waarin de jeugd hare opvoeding ontvangen moet, van het badhuis, de vergaderzaal en tal van andere huizen, waarin de menschheid verkeert, van de groote openbare en officiëele gebouwen wier invloed op het algemeen onmiskenbaar is.

Het spreekt van zelf dat Hoffman niet van het begin af in het volle bezit was van de rijke middelen die hem thans in staat stellen te voldoen aan de zeer hooge eischen welke aan zijn werken worden gesteld.
Een langen weg heeft hij echter moeten doorloopen sedert zijne studiën, gelijk met Alfred Messel, om, toegerust met eene uitgebreide kennis der historie, te komen van de idealen van toen tot de daden van heden. R.

Xe INTERNATIONAAL WONING-CONGRES, 's-GRAVENHAGE, SEPTEMBER 1913.

Den 8en September en volgende dagen zal, krachtens uitnoodiging daartoe gedaan door de Nederlandsche Regeering en door het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage, het Internationaal Woningcongres voor de eerste maal in Nederland bijeenkomen en wel in de gemeente 's-Gravenhage.
Het Nederlandsch comité, dat, in samenwerking met het te Brussel gevestigde bestendige comité der Internationale Woningcongressen, de voorbereiding van dit congres heeft ter hand genomen, kan in de eerste plaats met groote erkentelijkheid vermelden, dat Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden zich wel bereid heeft willen verklaren het beschermheerschap van het comité en van het congres te aanvaarden.
Het comité maakt verder dankbaar gewag van de samenstelling van het Eere-comité en is erkentelijk voor de bereidwilligheid, waarmede de uitnoodiging om daartoe toe te treden is aangenomen.
Aan dit Internationaal Woningcongres zijn negen andere voorafgegaan en wel: in 1889 te Parijs, in 1894 te Antwerpen, in 1895 te Bordeaux, in 1897 te Brussel, in 1900 te Parijs, in 1902 te Düsseldorf, in 1905 te Luik, in 1907 te Londen en in 1910 te Weenen. In steeds klimmende mate zijn de Internationale Woningcongressen, waarheen door vele regeeringen officieele vertegenwoordigers worden afgevaardigd, een vereenigingspunt geworden van hen die, als regeeringspersonen, leden van vertegenwoordigende lichamen, deskundigen op verschillend gebied of belangstellenden, kennis wenschen te nemen van de wijze waarop zich buiten hun eigen land de woningtoestanden hebben ontwikkeld, de middelen tot verbetering der volkshuisvesting, die aldaar door overheid en particulieren zijn aangewend en de resultaten die daarmede bereikt zijn.
Het congres zal trachten werkzaam te zijn ter verbreiding van de kennis omtrent het woningvraagstuk op tweeërlei wijze en wel vooreerst door de behandeling van een aantal punten ter vergadering en vervolgens door plaatselijk kennis te nemen van hetgeen in Nederland in het belang der volkshuisvesting is geschied.
De punten, die ditmaal zullen worden behandeld, zijn:

I. Verbetering van woningtoestanden op het platte land;

II. Verbetering en opruiming van ongezonde woningen;

III. Overbevolking van woningen;

IV. Wettelijke regeling der stadsuitbreiding.

De debatten hierover worden voorbereid door rapporten uit de verschillende landen, uit te brengen door hen, die voor elk der afzonderlijke punten bij uitstek deskundig zijn. De rapporten zullen, naar gehoopt mag worden, evenals die welke voor vroegere congressen zijn uitgebracht, blijvende waarde bezitten als bijdragen tot de kennis van wetgeving en praktijk in de onderscheidene landen.
Het bezoek aan de plaatsen, die voor de belangstellenden in het woningvraagstuk van beteekenis zijn, zal zooveel mogelijk zoo worden ingericht, dat de buitenlandsche congresleden op hun tochten tevens een denkbeeld verkrijgen van de schoonheid die Nederland in stad en land aanbiedt.
Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat, ook bij het betrachten der grootste zuinigheid, de uitgaven, die het congres zal medebrengen, niet onbelangrijk zullen zijn. Het comité heeft te zorgen voor het drukken van rapporten en verslag (bij het vorige congres waren dit twee boekdeelen van te zamen bijna 1500 bladzijden), van programma's, circulaires, enz. Een Nederland waardige ontvangst moet aan de vertegenwoordigers der onderscheidene regeeringen en aan de overige bezoekers worden bereid. De kosten, aan een en ander verbonden, zullen, vermeerderd met tal van bijkomstige uitgaven, naar zich laat voorzien, een bedrag bereiken, aanmerkelijk hooger dan hetgeen verkregen zal worden uit de subsidies, die, zooals het comité met dankbaarheid constateert, van officieele zijde in uitzicht zijn gesteld, en uit de kontributies der congresleden. Daarom heeft het comité zich reeds tot eenige belangstellenden gewend met het verzoek om eene bijdrage ter dekking van het geraamde tekort te willen beschikbaar stellen en het verheugt zich te kunnen mededeelen, dat bereids enkele giften zijn toegezegd, waaronder één van ƒ 1000, drie elk van ƒ 250 en één van ƒ 100. Verdere versterking der inkomsten blijft echter dringend geboden, en daarom spreekt het comité de hoop uit, dat nog velen bereid mogen worden bevonden om finantieelen steun te verleenen en zoodoende het welslagen van het congres te helpen verzekeren.
Voorzitter van het voorbereidend Comité is de heer Mr. D. Fock, Oud-Minister van Koloniën. Algemeen Secretaris is de heer Mr. H. J. Nieboer, Den Haag, van den Eyndestraat 2, die bereid is aan belangstellenden nadere inlichtingen te verstrekken.

Aan de Gemeentebegrooting van Amsterdam ontleenen wij het navolgende:
Voorgesteld wordt aan het Comité ter voorbereiding van het in 1913 te 's-Gravenhage te houden *Tiende Internationale Woningcongres* ƒ 1000.— subsidie te geven.
Het te Weenen genomen besluit om het Tiende Internationale Woningcongres hier te lande te houden, moet mede worden toegeschreven aan het feit, dat de directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht, die het te Weenen gehouden congres heeft bijgewoond, door B. en W. gemachtigd werd de verklaring af te leggen, dat door hen het houden van het Xe Internationale Woningcongres in Nederland en een bezoek van de deelnemers aan het congres aan Amsterdam op prijs zoude worden gesteld. De subsidie is echter nog meer gerechtvaardigd, wijl de meeste der op het congres te behandelen onderwerpen, welke vermeld zijn in het „Programma des questions", voor Amsterdam op dit oogenblik van groot belang zijn.
Voorts wordt voorgesteld aan den Amsterdamschen Woningraad, voor het, door deze instelling ter gelegenheid van het Woningcongres, uit te geven geschrift, waarin vermeld zal worden wat door de gemeente en particulieren ten behoeve van de verbetering der volkshuisvesting te Amsterdam is verricht of wordt voorbereid, ƒ 1500.— subsidie toe te kennen.
Op het programma van het Xe Internationale Woningcongres komt voor een bezoek van de deelnemers van het congres aan Amsterdam ter bezichtiging van woningen van verschillend type. Het zal ongetwijfeld doelmatig zijn — zooals de ervaring elders heeft geleerd — om den deelnemers een samenvattend geschrift in een of meer talen aan te bieden, waarin vermeld staat wat te Amsterdam door de gemeente en particulieren is verricht ten behoeve van de verbetering der volkshuisvesting. Maar niet alleen voor de deelnemers aan het congres, ook voor ieder die in het belangrijke vraagstuk der volkshuisvesting belang stelt, zal het geschrift waarde hebben.

PRIJSVRAAG RECLAMEBILJET E. N. T. O. S.

In de mededeeling, omtrent het ontwerp van dit reclamebiljet, is een fout geslopen, wat het formaat der teekening betreft. Dit moet nl. niet zijn ± 1.50 × 0.75 M., maar ±1.20×0.80 M. De grootte van het papier is ±1.25 × 0.85 M.

BOEKBESPREKING.

OUD-DEVENTER PRENTENBOEK.

Zal een leek, den naam „Deventer" hoorende, aangenaam worden aangedaan door de gedachte aan de overheerlijke, aromatische koek, ons architecten zou dit kwalijk passen.
Ofschoon dagelijks met materialen omgaande, is het verwondering-wekkend hoe niet-materialistisch onze kunstbroederen zijn!
Misschien is het noodgedwongen. Want het vak eischt veel van zijn beoefenaar. Voornamelijk tijd. De arme architect heeft geen tijd om rustig zijn brood te eten, laat staan een Lucullischen maaltijd te genieten!
Geestelijk voedsel is daarom het wat den stumper op de beenen moet houden: mooie gebouwen, kunstvoortbrengselen uit alle tijden, schilderachtige stadsgezichten voeden zijn hooger innerlijk.
Maar, ik behoef het U niet te vertellen, ook dat voedsel kan hij „in natura" zoo moeilijk verkrijgen. Het eischt, behalve geld — wat den bouwkunstenaar anders ruim toevloeit — ook alweer tijd. Reizen kost véél tijd.
Ook dit dervende, zegent hij dengene, die hem dat voedsel toch reikt, zij het ook als surrogaat. Lofzangen zingt hij op den photograaf, den uitgever en den drukker, die hem in staat stellen zich te verzadigen aan alles, wat de wereld aan kunstschoon biedt.
Denken wij in de eerste plaats slechts aan de vele schitterende uitgaven, die verschillende kunstschatten nader tot ons hebben gebracht, dan in de werkelijkheid mogelijk is; b.v. aan de prachtuitgave van de St. Marco te Venetië. Vindt gij er niet details in, die, stondt gij vóór, of in het bouwwerk zelf, niet bereikbaar zijn, en die gij dus niet tot in de fijnste bijzonderheden kunt bestudeeren? Zeker, de stemming door de kleur mist gij in de weergaven, doch gij wint aan vormkennis.
En dankbaar moeten wij hun zijn, die door kleinere, een overzicht gevende werkjes, ook al dat wetenswaardigs makkelijker bereikbaar maken.
Hier denk ik aan de „Monographieën zur Kunstgeschichte", aan de „Berühmte Kunststätte", aan de „Italia artistica", en zoovele andere. Tot deze behoort ook een pas verschenen boekje van M. E. Houck: „Oud-Deventer prentenboek", een Hollandsche en daarom bescheidener uitgave van Charles Dixon te Deventer, een prettig uitziend werkje.
Het geeft niet een drooge op elkaar volging van gebouwen, doch is opgevat als een geillustreerde Baedeker van Deventer. Behalve photo's zijn er ook afbeeldingen van oude prenten en teekeningen in.
Stappen wij van uit 't station Deventer binnen, dan vinden wij in dit boekje een gids, aan welks hand wij een wandeling door het oude gedeelte der stad maken, die ons de geschiedenis van de stad vertelt, en die ons tevens opmerkzaam maakt, op al wat op bouwkunstig gebied merkwaardig is.
Het aardige prentenboek zij iederen bezoeker van Deventer aanbevolen. J. D. M.

BERICHT.

Naar het Secretariaat der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten ons mededeelt, blijkt uit berichten, welke bij het Bestuur der Vereeniging zijn ingekomen, dat op de steenfabrieken belangrijke schade geleden is aan de vormlingen (pas gevormde steenen), eensdeels door het ongunstige weder van de laatste weken en anderdeels door den jongsten hevigen storm en regen, terwijl het aantal der verloren gegane steenen in de millioenen stuks loopt.
Tengevolge van den reeds bestaanden achterstand in vergelijking tot het vorig jaar (van 10 tot 30 pCt. en meer) en vooral ook door de nu weder aangerichte schade zal een belangrijke prijsverhooging, volgens mededeeling der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, niet kunnen uitblijven, gezien de levendige vraag naar baksteen en gezien ook de onmogelijkheid van inhalen van den achterstand wegens te ver gevorderd seizoen.

EEN GOED VOORBEELD.

Het Gemeentebestuur van Maastricht heeft onderstaanden oproep tot de Ingezetenen dier gemeente gericht:
„Talrijk zijn de vreemdelingen, die onze stad om hare fraaie en imposante historische gebouwen bezoeken en daardoor herinnerd worden aan het roemrijk verleden van Maastricht.
De vraag is gewettigd, of de indruk, dien zij medenemen, nog niet dieper zou zijn, indien er van de kant der ingezetenen meer naar gestreefd werd, het uiterlijk schoon

onzer pleinen en straten te verhoogen — een streven, dat tevens den kunstzin en het schoonheidsgevoel der eigen inwoners zou ontwikkelen.
Het werkt in hooge mate veredelend te zien, hoe onze oude kerkgebouwen na hunne restauratie uitmunten door schoonheid van lijnen, door juistheid van de afmetingen der constructiedeelen, door soberheid en strengheid in de aangebrachte versieringen. Ditzelfde is het geval met tal van andere gebouwen, zooals de zoogenaamde feilenkazerne, het daarnaast gelegen torentje, den walmuur, de torens der Helpoort en de geheele omgeving daar ter plaatse.
Vraagt men zich af, hoe dit bereikt werd, dan is het antwoord zeer eenvoudig: men heeft getracht, die gebouwen en bouwwerken zooveel mogelijk te ontdoen van de gevolgen van het vandalisme van vroegere geslachten en ze te herstellen in hunnen oorspronkelijken — wij zouden haast zeggen: natuurlijken — luister.
In het bijzonder heeft men er naar gestreefd, de talrijke verf- en kalklagen, waaronder de architectonisch zoo schoone lijnen schuil gingen, weder te verwijderen.
Het loffelijk voorbeeld, in deze gegeven door staat, provincie, gemeente en kerkbesturen, heeft ook enkele particulieren tot nadenken gebracht en hen geleerd, hoe zij zelf met de hun toebehoorende huizen hebben te handelen. Is b.v. niet het onlangs herstelde geveltje in de Platielstraat een sieraad voor de geheele omgeving? Zijn er niet meerdere andere huizen die, ontdaan van de dikke verflaag, waarmede smakelooze handen ze ontsierd hadden, thans een aangenamen, den schoonheidszin streelenden aanblik opleveren?
Men zal toch wel het hemelsbreed verschil zien dat er bestaat tusschen een gevel, waarvan de harmonieuse samenstelling uit hardsteen, zandsteen of mergelblokken eenerzijds, en baksteen anderzijds, in den oorspronkelijken toestand bewaard is gebleven — en een anderen, waarvan een vroegere eigenaar in zijn misschien groot, maar voor ons minder begrijpelijk kunstgevoel, aan den hardsteen een bloedkleur, aan den rooden baksteen een graskleur liet geven?
Een der grootste Nederlanders van onzen tijd, onze gewestgenoot Dr. P. J. H. Cuypers, heeft het meermalen herhaald: „Iets wat onwaar is, kan niet schoon zijn".
Dezen stelregel tot den onzen makend, moeten wij beslist veroordeelen de wijze, waarop hier ter stede tal van fraaie gevels verminkt worden.
Waarom, zoo vragen wij ons af, moet aan den van zich zelf toch zoo schoonen hardsteen een kleur gegeven worden, die hij van nature niet bezit? Waarom moeten de huizen beschilderd worden in de onoogelijkste kleuren: met gele, groene, paarse, witte, blauwe, ja zelfs vuurroode strepen? Waarom vindt men hier gevels van hardsteen overdekt met onbestaanbare en ondenkbare marmerkleuren, ja, hoe heeft iemand den wansmaak kunnen hebben, een hardsteenen pui met een cementkleurige verflaag te doen bestrijken.
Is het er dan alleen om te doen, de gevels zoo schreeuwend mogelijk te maken en zóó te bederven, dat zij in leelijkheid die der buren den loef afsteken? Zulk een handelwijze is onverschoonbaar, zelfs al geschiedt zij om reclame te maken.
Wij wenschen eene poging te doen, om de ontsiering der stad door het smakeloos verven van huizen tegen te gaan, door de ingezetenen te wijzen op het onaesthetische daarvan.
Doch er is meer. Wat geldt voor het bederven van het gevel-uiterlijk door het aanbrengen van onnatuurlijke kleuren, geldt in nog meerdere mate voor het vervangen van oude, karakteristieke gevels door vulgaire gebouwen. Hoe vaak ziet men niet, dat huizen, uit vroeger eeuwen af komstig en den stempel dragend van den kunstzin onzer voorouders, tegen den grond worden geworpen, terwijl er voor in de plaats verrijzen gebouwen, die alleszins het karakter dragen van het materialistisch zaken-karakter van eigen tijd, zonder lijn, zonder teekening, zonder stijl, een smakelooze combinatie van steen, ijzer en glas.
Wij veroorloven ons daarom, den huiseigenaren en in het algemeen allen, bij wie in deze de beslissing rust, in overweging te geven, om, alvorens zij er toe overgaan, hunne panden op te schilderen, zich af te vragen, of het niet veel beter ware, de oude verf- of kalklagen te verwijderen en aan de bouwstoffen hunne natuurlijke kleur terug te geven. Dat zal misschien tot eenige meerdere kosten aanleiding geven, doch daar staat tegenover eene veel grootere besparing in de toekomst, daar de kosten van onderhoud tot een minimum teruggebracht worden.
En mocht men er toe willen overgaan den geheelen gevel te vernieuwen, late men dan eerst nagaan of de bestaande, zoo deze althans uit bouwkundig oogpunt van eenige waarde is, niet kan behouden blijven en door eene restauratie in behoorlijken staat kan worden gebracht. Door aldus te handelen, zal men bijdragen tot verfraaiing van onze stad, die in hare talrijke en waardevolle gebouwen voor inwoner en vreemdeling zooveel belangrijks en bezienswaardigs oplevert. En waar door de ingezetenen zoo vaak een beroep wordt gedaan op het Gemeentebestuur, opdat dit zijne hulp verleene bij het bevorderen van het verkeer hier ter stede, moge het beroep, dat thans door het Gemeentebestuur wordt gedaan op de medewerking der ingezetenen in goede aarde vallen.
Het architectonisch schoon eener stad — de oude Hollandsche en Vlaamsche steden bewijzen het ten volle — oefent op de vreemdelingen eene grootere aantrekkingskracht uit dan welk kunstmatig middel ook.

Burgemeester en Wethouders,
Mr. L. B. J. VAN OPPEN.
De Secretaris,
G. J. H. PFAFF.

MAATSCHAPPIJ „ARTI ET AMICITIA".

Aan het Verslag over het Maatschappelijk jaar 1911, ontleenen wij onderstaande mededeelingen:
De Maatschappij genoot den 8 Juni, de hooge eer van het bezoek van Hare Majesteit de Koningin en van Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins der Nederlanden, ter gelegenheid van de Voorjaarstentoonstelling. Hare Majesteit de Koningin-Moeder gaf van Hare hooge belangstelling blijk door H. D. Z. bezoek aan deze expositie op 10 Juni.
De gouden medaille door Hare Majesteit de Koningin ter beschikking van Bestuurderen gesteld, werd door hen toegekend aan den Heer A. M. Gorter voor zijne belangrijke inzending op de Voorjaarstentoonstelling.
Hare Majesteit de Koningin deed wederom een gift van ƒ 250 ten bate der Stichting: Het fonds voor Weduwen en Weezen van Kunstenaars, leden der Maatschappij „Arti et Amicitiae", aan het Bestuur toekomen.
Tot Eere-lid der Maatschappij werd benoemd de Heer Mr. P. Dozy, Directeur van Teylers Stichting te Haarlem.
Bij de receptie ter gelegenheid van zijn 80en verjaardag werd den Heer Mesdag mededeeling gedaan van zijne benoeming tot Eere-Voorzitter der Maatschappij.
Sir Laurens Alma Tadema, Eere-lid der Maatschappij werden, ter gelegenheid van zijn 75en verjaardag op 8 Januari, de gelukwenschen der Maatschappij aangeboden.
De Heer Mr. G. van Tienhoven, Eere-lid der Maatschappij, werd den 12 Februari ter gelegenheid van zijn 70sten verjaardag, namens de Maatschappij geluk gewenscht.
Den Heer Mr. Dr. W. F. van Leeuwen, Eere-lid der Maatschappij werden bij de aanvaarding van het ambt als Commissaris der Koningin in de Provincie Noord-Holland, de gelukwenschen der Maatschappij aangeboden.

Aan Provinciale Staten van Noord-Holland werd een adres gezonden' houdende adhaesie-betuiging aan de „Ontwerp-Verordening tot het weren van inbreuken op natuurschoon", ingediend door het lid van genoemd College, den Heer Mr. K. A. W. C. Hazelhoff-Roelfzema.
Tot Correspondent der Maatschappij te 's-Gravenhage werd benoemd de Heer Willy Martens.
Op uitnoodiging van de Vereeniging „Amstelodamum" heeft in de door haar samengestelde „Commissie voor stadsschoon" als vertegenwoordiger der Maatschappij zitting genomen de Heer Ed. Karsen.
Mevrouw de Wed. Prof. P. Dupont schonk aan de Maatschappij een exemplaar van den eersten staat der gravure „Dirk Tulp" door wijlen Prof. Dupont naar de schilderij van Paulus Potter vervaardigd.
De Maatschappij ontving van het Tentoonstellingsbestuur te Buenos Aires een diploma en een medaille als herinnering aan de aldaar in 1910 gehouden Internationale Kunsttentoonstelling.
Het Bestuur van de „Associazione degli Artisti Italiani" te Florence benoemde de Maatschappij tot Correspondente dezer vereeniging.
In het jaar 1911 zijn der Maatschappij — door overlijden — de volgende Kunstenaarsleden ontvallen:
Jozef Israëls, geb. te Groningen 1824, overl. te Scheveningen op 12 Augustus, Eere-Voorzitter der Maatschappij.
Jozef Israëls werd in 1848 kunstlievend lid der Maatschappij en in 1852 stemhebbend gewoon lid. In 1872, nadat hij zich te 's-Gravenhage had gevestigd, volgde zijne overschrijving als buitenlid. Gedurende een aantal jaren droeg Israëls door het inzenden van zijne werken, belangrijk bij tot den luister der periodieke tentoonstellingen in de Maatschappij.
In 1895 werd in de kunstzalen een expositie gehouden van eenige van 's meesters schilderijen, daartoe uit particulier bezit afgestaan.
Op de Eere-tentoonstelling, welke in 1906 tijdens de Rembrandtfeesten in Arti werd ingericht was Israëls door 22 schilderijen en aquarellen vertegenwoordigd, terwijl voorts op de Retrospectieve Tentoonstelling in 1910 gehouden bij de herdenking van het 70-jarig bestaan der Maatschappij, een 5-tal zijner werken, uit verschillende perioden, zich bevonden.
De Maatschappij is eenige malen in de gelegenheid geweest, den meester te mogen huldigen:
In Februari 1895 werd Israëls' 70sten verjaardag in Arti gevierd. In de groote kunstzaal werd toen een eere-maaltijd gehouden. De huldebetooging werd besloten met de vertooning van een tableau-vivant naar „Een zoon van het oude volk".
Tevens werd zijn naam ingeschreven op de in het maatschappelijk gebouw geplaatste gedenkplaat, gewijd aan de groote beeldende kunstenaars van Nederland.
Op Israëls' tachtigsten verjaardag in 1905 werd hem het Eere-Voorzitterschap der Maatschappij aangeboden — de hoogste onderscheiding waarover deze kan beschikken.
Dat de meester der Maatschappij zeer genegen was, is o. m. gebleken uit de schenking door hem bij die gelegenheid aan Arti gedaan.
Pieter Dupont, Hoogleeraar aan de Rijks Academie van Beeldende Kunsten, geb. te Amsterdam 1870, overl. te Hilversum op 7 Februari, stemhebbend lid sedert 1903. Het vroeg verscheiden van dezen hoogbegaafden kunstenaar wordt door de Maatschappij als een zeer ernstig verlies gevoeld. Aanstonds na zijn overlijden werd door Bestuurderen, in overleg met de Commissie van beheer over de kunstzalen, besloten tot het houden van een expositie van zijn werk.
Ingericht door de goede zorgen van de Heeren M. W. van der Valk, K. van Leeuwen en D. H. M. Harting gaf deze Eere-tentoonstelling een ruimen blik op Prof. Dupont's buitengewoon talent.
In het van groote waardeering getuigende, met warmte geschreven Voorwoord van den Catalogus, ontwierp Prof. A. J. der Kinderen een beeld van den sympathieken kunstenaar en zijn van zooveel overtuiging en volharding sprekenden arbeid.
Tony Offermans, geb. 1854 te 's-Gravenhage, overl. 23 Augustus te Laren N. H., buitenlid sedert 1900.
Jan van Looy, geb. 1852 te Amsterdam, overl. 14 April te Cleve, oud-bestuurslid der Maatschappij (1890—1892), stemhebbend lid sedert 1884.
Remmert Dekker, overl. 15 April te Amsterdam, gewoon lid sedert 1911.
Petrus Johannes Franken, geb. 1866 te Tilburg, overl. 25 Juli te 's-Gravenhage, gewoon lid sedert 1900.
Johannes Frederik Hulk, geb. 1829 te Amsterdam, overl. 12 Juni te Haarlem, gewoon lid sedert 1897.
Gustaaf van de Wall Perné, geb. 1877 te Apeldoorn, overl. 27 December te Amsterdam, gewoon lid sedert 1902.
Bestuurderen brengen eerbiedige hulde aan de nagedachtenis der overledenen en een woord van dank voor de velerlei diensten der Maatschappij bewezen.
Het Comité voor Buitenlandsche Kunsttentoonstellingen was voor het jaar 1911 samengesteld als volgt:
Prof. Bart van Hove, Voorzitter, H. J. Haverman, tweede Voorzitter, A. M. Gorter en R. Ives Browne, Secretaris-Penningmeester.
Het Comité verleende zijne medewerking aan de 6e Internationale Kunsttentoonstelling te Barcelona.
Voor deze tentoonstelling was een regeerings-subsidie ten bedrage van f 500.— verkregen. In de Commissie van toelating hadden — behalve de Comité-leden — zitting de heeren G. H. Breitner, F. Hart Nibbrig en W. B. Tholen, door de inzenders bij meerderheid van stemmen gekozen.
Aangenomen werden 58 schilderijen, 37 teekeningen en etsen en 4 beeldhouwwerken.
De heer A. Kriens, Consul der Nederlanden te Barcelona, belastte zich evenals vroeger, bereidwillig met het inrichten der zaal en met de behartiging van de belangen der inzenders.
Door de jury voor het toekennen der medailles werden de volgende inzenders bekroond: Medaille eerste klasse: Mevrouw Th. Schwartze-van Duyl, de Heeren H. J. Haverman en M. van der Maarel.
Medaille tweede klasse: Mevrouw S. Bisschop-Robertson en de Heer M. Bauer; medaille derde klasse: Mevrouw H. W. J. Schaap-van der Tek, de Heeren W. van den Berg, Ed. Frankfort, Th. Goedvriend, A. Hijner, J. H. van Mastenbroek, J. G. Veldheer en A. W. van Voorden.
Eervolle vermelding: de Heeren C. Kuypers en D. de Vries Lam.
Ingevolge het bepaalde bij Art. 5 van het Reglement, bleef het Comité voor het jaar 1909 — bij Koninkl. Besluit van 11 Januari 1910 benoemd tot Regeerings comité — belast met de behartiging van de belangen der Nederlandsche inzenders op de Internationale Kunsttentoonstelling te Rome in 1911.
Aan dit Comité, waarin zitting hadden de H.H.: W. Steelink, Voorzitter, A. M. Gorter, tweede Voorzitter, H. J. Haverman en A. F. Reicher, Secretaris-Penningmeester werden als leden toegevoegd de H.H. Prof. Bart van Hove, Prof. P. Dupont en A. Salm G.Bzn.
De Heer W. Steelink werd benoemd tot Regeerings-Commissaris.
Prof. P. Dupont overleed in Februari.
De Secretaris-Penningmeester, de Heer A. F. Reicher nam in Maart ontslag uit de Commissie.
De Commissie van toelating bestond uit de leden van het Comité benevens de H.H. M. Bauer, H. P. Berlage Nzn., G. H. Breitner, J. Gratama, F. Hart Nibbrig, W. B. Tholen en Ch. van Wijk, door de inzenders gekozen.
De bijeenkomsten der jury werden gehouden op 10 en 11 Januari.
Aangenomen werden 70 schilderijen, 45 aquarellen en teekeningen, 72 grafische werken, 31 beeldhouwwerken en 36 teekeningen van bouwkunst.
In de retrospectieve afdeeling werden bovendien 24 werken geplaatst.
In de Nederlandsche afdeeling werden bekroond: de H.H. M. A. Bauer, H. P. Berlage Nzn., E. Bosch, W. van Boven, P. G. Buskens, H. J. Haverman, H. W. Mesdag en Jhr. C. N. Storm v. 's Gravesande.
Verkocht werden 24 werken, waarvan door de Italiaansche Regeering werden aangekocht werken van H. W. Mesdag, A. F. Reicher, B. Schregel, J. G. Veldheer en Ph. Zilcken; door Z. M. den Koning van Italië: werken van M. Bauer, A. Derkzen van Angeren, L. van Soest en D. de Vries de Lam; door H. M. de Koningin-Moeder van Italië: een schilderij door W. Steelink.
Het Comité benoemde met machtiging van het Bestuur der Maatschappij en van het Bestuur van het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio" — tot zijn gedelegeerde voor de Internationale Kunsttentoonstelling te München in 1913, de Heer Prof. Hans von Bartels.
De Heer John Robertson te Dundee werd op gelijke wijze en in dezelfde functie benoemd voor de eventueel in Schotland te houden kunsttentoonstellingen.
Op de Internationale Kunsttentoonstelling te Santiago de Chile in 1910 werden in de Nederlandsche afdeeling kunstwerken tot een totaal bedrag van ƒ 16750.— verkocht.
Het Comité voor 1912 bestaat uit de Heeren Prof. Bart van Hove, Voorzitter; Willy Martens, tweede Voorzitter; A. M. Gorter en R. Ives Browne, Secretaris-Penningmeester.

VAN ALLERLEI AARD.

— De decoratieve schilderingen in het Arsenaal te Amsterdam, die in zeer gehavenden toestand verkeerden, zijn volgens het jaarverslag van het Rijksmuseum voor schilderijen, nadat het gebouw voor sloping gered was, hersteld en opnieuw geplaatst, terwijl ze van het Beheer van het Departement van Oorlog werden overgebracht naar dat van Binnenlandsche Zaken. Wij hopen dat het gebouw zelf binnenkort even gelukkig zal zijn!

— Op de Keizersgracht 334—368 staat 't Katholieke hofje „Liefde is 't fondement." Het is heel weinig bekend, waarvan zijn ligging wel de oorzaak zal zijn. 't Bevindt zich namelijk achter eenige heerenhuizen en is met de Keizergracht slechts door een gang verbonden. 't Hofje, dat 18 vrouwtjes woning geeft, gaat den weg op van zooveel andere dezer dagen: 't wordt gesloopt en modern herbouwd. Een der huizen ervoor is reeds afgebroken.
't Is een prettig intiem hoekje; lage, oude huisjes met heel veel bloemen voor de ramen en een groot bleekveld in 't midden. 't Hofje, dat ervoor in de plaats komt, wordt in oud-Hollandschen stijl gebouwd.

LOODGIETERS EN KERKEN.

In een missive aan de Commissarissen der Koningin in de verschillende provinciën wijst de minister van binnenlandsche zaken er op, dat het meermalen is voorgekomen, dat monumenten van geschiedenis en kunst een prooi der vlammen zijn geworden tengevolge der onvoorzichtigheid van werklieden, voornamelijk van loodgieters, aan de daken of goten werkzaam. Het ware, meent de minister, ongetwijfeld wenschelijk, indien, voor zooveel dit nog niet is geschied, van gemeentewege maatregelen werden genomen, welke ten doel hebben brandgevaar te voorkomen in al die gevallen, waarin zoodanig gevaar te voorzien is, inzonderheid, als aan daken of goten met vuur moet worden gewerkt. De minister zou het aangenaam vinden, indien de aandacht van de gemeentebesturen hierop werd gevestigd.

BRANDPROEF MET ONBRANDBAAR RIET OP DE TERREINEN VAN DE TENTOONSTELLING TE DORDRECHT.

De heer H. Dubbeldam Hz., te Gorinchem, fabrikant van onbrandbaar riet, schrijft ons:

„Door mij wordt sinds eenigen tijd in den handel gebracht eene nieuwe vinding, n.l. onbrandbaar riet voor dakbedekking, op welke uitvinding door mij reeds in verschillende landen patent is genomen. Ten einde deze onbrandbaarheid nogmaals daadwerkelijk te toonen, heb ik het voornemen, met welwillende medewerking van het Dordrechtsche Tentoonstellingsbestuur, op Vrijdag 6 September a.s., des namiddags te twee ure, een proef te nemen op het terrein van voornoemde tentoonstelling, en zou het mij zeer aangenaam zijn, indien U deze proefneming met Uwe geëerde tegenwoordigheid zoudt willen vereeren en U van deze proefneming een verslag zoudt willen geven in Uw geacht blad, opdat Uwe lezers met de uitvinding bekend worden en van de zooveel voordeelen brengende rieten dakbedekking zullen kunnen profiteeren.

Wij hopen hierop nader terug te komen. Arnhem en Dordrecht staan dus al in het teeken van het onbrandbaar riet. Wellicht spoedig meerdere plaatsen met meerdere proeven.

DE NED. HERV. KERK TE BEVERWIJK.

Door het inslaan van den bliksem is op 21 Aug. l.l. de toren der Ned. Herv. Kerk in brand geraakt. De toren is uitgebrand. De kerk heeft echter weinig schade geleden. De „Noord-Holl. Oudh." geven omtrent dit gebouw eene door eenige afbeeldingen toegelichte beschrijving waaraan het volgende ontleend is.

De kerk bestaat uit drie beuken; iedere beuk eindigt aan de oostzijde rechthoekig. De middenbeuk en de noorderzijbeuk bestaan uit 8 traveeën; de zuiderzijbeuk heeft er slechts 5. De beuken hebben gelijke hoogte en worden door korte, achtkante pijlers, van achtkante lijstkapiteelen en zeer eenvoudige basementen voorzien, van elkander gescheiden. De bogen, welke deze pijlers verbinden, zijn spitsbogen, doch verschillen slechts weinig van den halfcirkelvorm; zij zijn zeer eenvoudig geprofileerd. Het schijnt, dat pijlers en bogen nog uit de 13e eeuw afkomstig zijn. Aan de noord-, oost- en zuidzijden van het gebouw zijn, in de 18e eeuw, kapellen gebouwd, die weinig architektonische waarde bezitten.

Aan de westzijde, vóór de middenbeuk, staat een zware steenen toren, die echter niet onmiddellijk tegen den westelijken gevel geplaatst is, doch door een lageren aanbouw met de kerk in verbinding gebracht is. Hij bestaat uit gebakken steen en heeft tufsteenen blokjes op de hoeken; de spits is van hout. De toegang tot den toren geschiedt door een portiek in Dorischen stijl, in het karakter van plm. 1640. De verdiepingen van den toren zijn met nissen versierd, die echter door herstellingen der 17e en 18e eeuw veel van hun oorspronkelijk karakter verloren hebben.

De vensters der kerk bezitten hunne traceeringen niet meer; die aan de noordzijde zijn zeer klein en schijnen de oudste te zijn; die aan de zuidzijde zijn grooter, terwijl de beide westelijke het grootst zijn. De steunbeeren bezitten eenvoudige schuine afdekkingen. De gevels van het gebouw zijn, met uitzondering van die aan de noordzijde, waar de gebakken steen in het gezicht bleef, bepleisterd. De gewelven der kerk zijn van hout.

Predikstoel en banken zijn van eikenhout uit de 17e eeuw. In de noorderbeuk bevindt zich een goed geprofileerd koorhek van omstreeks 1600. Het doophek schijnt uit denzelfden tijd. Voorts worden vermeld eenige gesneden deuren, opschriftborden in rouwkassen en het in 1756 door Anna Elisabeth Geelvink geschonken orgel, alsmede eenige oude koperen kaarskronen en dito blakers.

De bovengenoemde kapellen zijn grafkapellen waarbij in het bijzonder genoemd worden die van Johannes Corver, met een marmeren portiek in 18e eeuwschen stijl en die van de familie Van Harencarspel, welke 8 rouwkassen en eene marmeren tombe bevat. Fraaier echter is de laat-gothische grafzerk van een priester die, ten deele aan het gezicht onttrokken, onder het orgel te zien is.

— In het plaatsje Riviera nabij Bologna ontdekte prof. Cortoni een Madonna van den Venetiaanschen meester Jacopo Bellini. Het stuk is goed bewaard en zal naar het museum te Bologne worden overgebracht.

— In Zwitserland is verleden jaar een nationale Heemschutwet tot stand gekomen, op grond waarvan nu de verschillende kantons gewestelijke regelingen maken. Thans heeft Zürich er eene uitgevaardigd. Deze verordening beschermt de natuur, de landschaps- en stadsbeelden, de monumenten, de zich in de vrije natuur bevindende voorwerpen, die voor zichzelf of in verband met wetenschap en schoonheid van belang zijn om te worden beschermd, zooals bijv. erratische blokken, rotspartijen, oude en zeldzame boomen en dergelijke. Voorts komen in aanmerking de vóór-historische paalwoningen, medicinale bronnen, uitzichtpunten, bouwwerken verbonden aan gewichtige historische herinneringen.

Het is verboden een dezer dingen zonder toestemming der overheid te niet te doen, te veranderen, hun effect te verkleinen, etc.

De verordening keert zich in 't bijzonder tegen het aanbrengen of het voortbestaan van reclameborden, opschriften, uitstalramen, lichtreclame en dergelijke. De uitvoering der natuur- en heemschutwet ligt in de eerste plaats bij de gemeenteraden. De regeeringsraad benoemt een commissie van deskundigen als Heemschutcommissie, die oordeelen over de noodzakelijkheid van bescherming over ieder afzonderlijk geval.

De gemeenteraad van Zürich is belast met de handhaving der kantonnale verordening voor het gebied der stad, met uitzondering van de reclame op publiek terrein, die onder toezicht der politie staat. De wenschen en aanvragen der inwoners zijn dus aan deze te richten. Tevens zijn de noodige maatregelen genomen en de noodige personen benoemd, die ze zullen handhaven.

Moge hun arbeid vruchtbaar zijn; het ontbreekt in Zürich niet aan schoonheden uit de oude en nieuwe tijden, die beseherming noodig hebben.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 34. De vergrooting van den uitbouw-Drucker aan het Rijksmuseum. Het ontwerp algemeene administratieve voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, vervolgartikel door Mr. K. J. van Nieukerken. Verwarming met water onder druk, door F. G. Unger, w.i.

DE BOUWWERELD, 34. Herinneringen aan het Heemschut-congres, door A. W. Weissman, met afbeeldingen van schilderachtige straatjes en eene kerk te Wimpfen aan de Neckar. Mijn één-familiehuis door H. Kasparch te Antwerpen. Fabrieksgebouw der N. V. „Puraiimento" aan den Omval.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De „Drucker-uitbouw." — Nuchterheid, of gebrek aan eigenwaarde. — Ludwig Hoffmann (Vervolg). — Xe Internationaal Woning-Congres. — Prijsvraag Reclamebiljet E.N.T.O.S. — Boekbespreking. — Bericht. — Een goed voorbeeld. — Maatschappij „Arti et Amicitia." — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWINTIGSTE JAARGANG No. 36. ZATERDAG 7 SEPTEMBER 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN
BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

DE 1314e GEWONE LEDENVERGADERING ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 11 SEPTEMBER E.K. DES AVONDS TE **8.30** UUR IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

Agenda.

1. Opening en Notulen der 1313de ledenvergadering.
2. Mededeelingen, waaronder overzicht van het zomerreces, en Ingekomen stukken.
3. Ballotage van de heeren W. G. van der Waay en G. E. de Groot, voorgesteld door de heeren W. N. van Vliet en A. A. Hes; J. P. Mieras, voorgesteld door de heeren A. A. Kok en J. Roosing Jr.; W. Pool, voorgesteld door de heeren C. W. Nijhoff en M. J. Hack.
4. Bespreking van de alsnog te houden excursie.
5. Benoeming van een lid in eene Commissie, wier taak het zal zijn, in zaken betreffende bouwkunst het Bestuur van den Bond „Heemschut" voor te lichten.
6. Behandeling van een schrijven van de „Permanente Prijsvraag-Commissie" ter zake van het Plan voor het Koloniaal Instituut te Amsterdam.
7. Behandeling van een schrijven van het Bestuur van den „Bond van Nederlandsche Architecten", luidende als volgt:

„Naar aanleiding van uitvoerige besprekingen, die in de ledenvergadering van onzen Bond den 21sten Juni j.l. zijn gehouden over de U bekende moeielijkheden, die bij het uitschrijven van de Stadion-prijsvraag zijn gerezen, werd in die vergadering met groote meerderheid een voorstel van den heer J. E. van der Pek aangenomen, bedoelende om voor de leden der constitueerende Vereenigingen het medewerken aan een prijsvraag niet als geoorloofd te beschouwen, wanneer het programma daarvan niet is gecontrasigneerd door de Permanente Prijsvraag-Commissie.

Het Bestuur verzoekt U dit voorstel in Uwe Vereeniging aan de orde te willen stellen en daarop een besluit uit te lokken, waarvan het gaarne te zijner tijd mededeeling ontvangt."

J. ROOSING JR., *2e Secretaris.*

II. AFDEELING VOORTGEZET- EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT.

De inschrijving van deelnemers aan den cursus 1912—13, welke cursus aanvangt op een der eerste dagen van October, is opengesteld tot 15 September e.k.

De opgave tot inschrijving geschiedt mondeling of schriftelijk aan het bureau van het Genootschap, „Parkzicht" Hobbemastraat Amsterdam. Bij schriftelijke opgave gelieve men, behalve naam en adres, te vermelden den leeftijd, het beroep, den duur zijner werkzaamheid als opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar en het reeds genoten onderwijs met opgave van eventueel behaalde diploma's.

Inlichtingen verstrekt de administrateur der Afdeeling aan genoemd bureau.

Voor de goede orde, o.m. met het oog op adresverandering, is het gewenscht dat ook de reeds ingeschrevenen van hun voornemen tot herhaalde deelname kennis geven.

G. J. RUTGERS, *Adm.*

PRIJSVRAAG-ONTWERP VAN DEN OMSLAG VOOR DEN GENOOTSCHAPSKALENDER 1913.

Gevraagd wordt: een teekening van den opengeslagen omslag, hoog 16 cM., breed 16.4 cM., waarbij 4 mM. voor den rug is gerekend.

Het boekje wordt, dichtgeslagen, gemeten 7 × 14 cM. De teekening wordt dus een weinig verkleind.

De tekst op het voorblad luidt:

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
KALENDER 1913

De groepeering der woorden is in verband met de versiering vrij gelaten,

Het ontwerp is te teekenen in zwarten inkt op wit papier.

Uitgeloofd wordt één prijs ad *f* 25.—, benevens het diploma van het Genootschap.

De inzendingen moeten zijn ingekomen aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam, vóór of op den 1sten December 1912.

Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Genootschapskalender" vermeld zijn. Over de keuze der kleuren van het papier en de drukinkt zal de bekroonde inzender adviseeren.

Op deze prijsvraag zijn de gewone Algemeene Bepalingen van toepassing.

De Jury wordt gevormd door het Bestuur van „A. et A."

Voor het Bestuur,
J. ROOSING JR., *2e Secr.*

DE „DRUCKER-UITBOUW".

Sedert onze vorige publicatie's is nog een en ander geschiedt, wat wij volledigheidshalve in extenso zullen

releveeren. Allereerst werd onderstaand adheasie-adres verzonden, luidende:

Amsterdam, Augustus 1912.

Aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

Geven ondergeteekenden eerbiedig te kennen dat zij instemming betuigen met de strekking van het adres, tot Uw college gericht door het Genootschap Architectura et Amicitia ter zake van de voorgestelde uitbreiding van den „Drucker-Uitbouw" aan het Rijksmuseum.

Zij betuigen deze instemming mede namens de belangstellenden wier namen ter linkerzijde hieronder zijn ingevuld, daartoe door hen gemachtigd, wijl zij niet in de gelegenheid waren persoonlijk dit adres mede te onderteekenen.

Prof. Dr. H. Brugmans.
Cornelis Veth.
Mr. H. P. L. Wiessing.
Albert Verwey.
A. J. Joling.
C. K. Elout.
R. N. Roland Holst.
A. W. Weissman.
Prof. Dr. W. Vogelsang.
Jan Veth.
Prof. Henri Evers.
Anton Averkamp.
W. Kromhout Czn.
Th. M. Ketelaar.
F. W. M. Poggenbeek.
B. J. Ouëndag.
Herman Robbers.
A. G. Boissevain.
M. Victor Zwijsen.
K. de Bazel.
J. Gratama.
H. P. Berlage Nzn.
H. G. Jansen.
Tjeerd Kuypers.
J. H. W. Leliman.
A. Salm G. Bzn.
Jon. Ingenohl.
D. A. N. Margadant.
J. W. F. Hartkamp.
Jos. Th. J. Cuypers, B.N.A.
C. Baard.
Paul J. de Jongh, B.N.A.
Jan Stuyt.
C. W. Nyhoff.
Joh. C. Breen.
H. A. J. Baanders.

Bovendien verzond de Heer v. Hogendorp te Scheveningen een adres aan den Raad van den volgenden inhoud:

„Tegen verderen Drucker-uitbouw in den tuin van het Rijksmuseum gaan vele stemmen op, van welke onderscheidene twee andere oplossingen aanbevelen.

Hieronder wordt gewezen op de ernstige bezwaren die beide oplossingen aankleven.

De eerste ervan strekt om in het hoofdgebouw van het Rijksmuseum, ten behoeve der schenkingen van den heer en mevrouw Drucker, plaats in te ruimen, door verwijdering van de niet aesthetische schilderijen. In verband daarmede diene het volgende:

Toen het echtpaar Drucker er toe wilde overgaan gedeelten uit hunne kostbare en belangrijke verzameling meer blijvend aan het Rijksmuseum af te staan, hadden zij gelegenheid er zalen te kiezen waar, volgens hun billijk verlangen, de kunstwerken goed tot hun recht zouden komen. Zij vonden er slechts één, te weten zaal no. 342, gelegen in den bijbouw, die echter onvoldoende ruimte bood. Zulks leidde tot den thans bestaanden Drucker-uitbouw, welke in 1909 is geopend en de schenkingen van 1909 en 1912 ten gevolge had, vertegenwoordigende een handelswaarde van 10 à 12 ton.

Was evengenoemd ongunstig oordeel van den heer en mevrouw Drucker onredelijk? Ter ontkennende beantwoording dier vraag wijs ik op het volgende.

Kort voor de openstelling van het Rijksmuseum, toen de kunstwerken er nog niet aanwezig waren, had ik gelegenheid het gebouw van binnen te zien. Mijn medebezoeker gaf aanstonds de vrees te kennen dat voor schilderijen het licht ongunstig zou zijn wegens zijn schelheid; toen hij weinig tijds daarna en nog voor de openstelling den wereldvermaarden oculist, nu wijlen professor Donders ontmoette, verklaarde deze dat de lichtinval geschiedde onder te scherpen hoek, vandaar te schel licht. Dat oordeel is sedert van wege het Museumbeheer implicite erkend door de aanbrenging van stellingen aan de boven binnenzijde der ramen van de tien kabinetjes (nrs. 215, 216, 217, 218, 219, 270, 271, 272, 273 en 274) gelegen aan de noordzijde, ter weerszijden van de groote vestibule, door welke stellingen het *zijlicht* aldaar onder aanzienlijk minder scherpen hoek op de schilderijen valt. Desniettegenstaande blijven die kabinetten ook om andere redenen weinig geschikt als schouwzalen voor schilderijen. En wat de zalen met *bovenlicht* betreft, herinner ik aan het getob met de „Nachtwacht", dat, onder drang van Jozef Israëls en dr. Jan Veth, ten gevolge had den Rembrandt-uitbouw, die den zuidgevel van het Rijksmuseum ontluistert, eene ontluistering, welke tot het aesthetisch nadeel van den bestaanden en den aangevraagden Drucker-uitbouw in verhouding staat als een olifant tot een muis.

Bij de beschouwing van de afbeeldingen in het Bouwkundig Weekblad van Zaterdag 24 Augustus j.l., weergevende den huidigen en den voorgestelden toestand van den Zuidelijken gevel van het Rijksmuseum met bijgebouwen, zal den onbevooroordeelden belangstellende blijken dat de oorspronkelijke *monumentale* bouwwijze van dat deel is overgegaan in een *picturale*. Zulks moge betreurenswaardig zijn — ik deel die zienswijze, — dit neemt echter niet weg dat men dien toestand, nu zij eenmaal bestaat, rekening dient gehouden te worden bij de beoordeeling van den gevraagden nieuwen Druckeruitbouw. Van uit dat standpunt bezien wil het mij voorkomen dat het verzet ertegen van overdrijving niet is vrij te pleiten en zulk te meer omdat de verdere uitbouw zal worden toevertrouwd aan den talentvollen bouwmeester die al het reeds bestaande heeft gewrocht. Staande op voldoenden afstand om het bijgebouwencomplex te omvatten, ontwaart het oog een profileering — fijn, geestig en wonderschoon. 's Kunstenaars hand, die kalk en steen weet te bezielen en te doen spreken tot ons gemoed, heeft de *monumentale pracht* — aan ons oog ten deele onttrokken, vervangen door *picturale schoonheid*.

Ik keer thans terug tot de beoordeeling der zalen.

Hij, die zich de moeite wil getroosten om ter plaatse bovengenoemde zaal no. 342 te vergelijken met de zalen in het hoofdgebouw eenerzijds en anderzijds met de zalen nrs. 367 en 368 van den bestaanden Drucker-uitbouw, zal, als hij heeft een coloristisch oog en onbevooroordeeld is, ontwaren, dat eerstgenoemde zaal als schouwzaal voor schilderijen *goed* is, de voorzegde Drucker-zalen *zeer goed* en die in het hoofdgebouw daarentegen *onvoldoende*.

Piëteit en eerbied jegens onze groote kunstenaars doen den heer en mevrouw Drucker er naar streven hunne werken geplaatst te zien in zalen waar zij „goed tot hun recht komen"; daarom is het niet wel aan te nemen, dat zij eene oplossing zullen aanvaarden, welke hun *onvoldoende* zalen zou verschaffen in stede van de *zeer goede*, welke zij eensdeels reeds hebben en die zij anderdeels verwachten van den bestreden verderen uitbouw; zij zullen daartoe te minder bereid zijn sedert dr. Cuypers hen, na eene persoonlijke bespreking en daarop gevolgde gezette overweging zijnerzijds, schriftelijk kenbaar heeft gemaakt zich te vereenigen met de zienswijze dat „een offer gebracht moest worden" (nl. de verdere uitbouw) „omdat daardoor een aanwinst kon verkregen worden, welke tegen het offer ruimschoots opwoog."

Van nabij bekend met de kunstschatten, welke den heer en mevrouw Drucker thans nog toebehooren, en met hunne zeer ernstige voornemens tot vermeerdering en afronding ervan, kan ik uit volle overtuiging verklaren, dat de in het vooruitzicht gestelde aanwinst, waarvan hierboven gesproken wordt, inderdaad zeer aanzienlijk en kostbaar is.

Voor zoover noodig merk ik nog op, dat de noodzakelijkheid van den thans bestreden verderen uitbouw, door den heer en mevrouw Drucker reeds is betoogd tijdens het vaststellen der plannen van den bestaanden uitbouw, terwijl hun toen is te kennen gegeven, dat daartegen geen bezwaren zouden bestaan. Door dien verderen uitbouw wordt overigens ook voor de toekomst voorzien in de noodige plaatsruimte, gelijk trouwens door den heer Drucker is verzekerd aan den Minister van Binnenlandsche Zaken op eene daartoe uitdrukkelijk door Zijne Excellentie tot hem gerichte vraag; zulks geschiedde op eene audiëntie, waarbij ik zelf tegenwoordig was.

Ik wijs er nog op dat dr. Cuypers van de zijde van den heer en mevrouw Drucker steeds met de meest mogelijke piëteit is bejegend. Daar ik deze geheele aangelegenheid met of namens hen heb behandeld, kan ik zulks op grond van eigen ervaring bevestigen.

Overigens zij mij de verklaring veroorloofd dat het felle, hartstochtelijk verzet der tegenstanders mij heeft genoopt hierboven af te dalen tot beschouwingen over het Rijksmuseumgebouw, die uitsluitend zijn gedacht als verweer tegen de ongegronde beschuldigingen, welke den heer en mevrouw Drucker naar het hoofd zijn geslingerd; allerminst zijn die beschouwingen bedoeld als kleineering van dr. Cuypers, in wien ik den genialen bouwkunstenaar eer, aan wien ons Vaderland zooveel is verschuldigd en die, in de meergenoemde zalen nrs. 367 en 368 van den bestaanden Druckeruitbouw, schouwzalen heeft doen verrijzen voor moderne schilderijen, die tot het beste behooren wat ik binnen en buiten Nederland ken.

Ik ga thans over tot de tweede der voorgestelde oplossingen, te weten het bouwen van een nieuw museum buiten den tuin van het Rijksmuseum, doch in de onmiddellijke nabijheid daarvan, gelegen naast het Veiligheidsmuseum aan de Joh. Vermeerstraat, tusschen de Hobbema- en Honthorststraten. Daar de heer en mevrouw Drucker bovenlicht wenschen, evenals in de bestaande Drucker-zalen, zou de voor hunne schenkingen bestemde localiteit in evenbedoeld Museum komen, naar verluidt, op de vierde verdieping. Die plaatsing in de haneb alken zoude onaangenaam zijn voor de bezoekers en buitendien ongewenscht ingeval van brand, waarmede in het onderwerpelijk geval meer rekening gehouden dient te worden, vermits het Museumgebouw onder ander beheer zou staan, dan het daaraan belendende Veiligheidsmuseum. Daarenboven zouden de heer en mevrouw Drucker de *zeer goede* zalen, die zij reeds hebben, alsmede de nieuwe zeer goede die zij door verderen uitbouw hopen te verkrijgen, moeten prijsgeven voor andere, die nog in de lucht zweven. Voorzeker zal dan ook voor hen gelden het spreekwoord: „Beter één vogel in de hand, dan tien in de lucht".

Er bestaat tegen de tweede oplossing nog een ander meer objectief bezwaar van zeer overwegenden aard. Bij het ontwerpen en uitvoeren van het Rijksmuseum is niet het noodige terrein voorbehouden voor vergrooting en daaraan zijn te wijten de moeilijkheden, welke thans bij deze Drucker-aangelegenheid worden ondervonden; diezelfde bezwaren, doch in veel sterker mate, bestaan tegen het nieuwe museum aan de Joh. Vermeerstraat, vermits daarbij voor latere uitbreiding volstrekt geen terrein is gereserveerd, gelijk ik meen te moeten opmaken uit de situatieteekening op blz. 405 der hierboven aangehaalde aflevering van het Bouwkundig Weekblad.

Aanvaarding der tweede oplossing zou die betreurenswaardige bezwaren binnen afzienbaren tijd opnieuw doen verrijzen en dan nog wel in veel acuter vorm. De tweede oplossing komt mij om die redenen niet aanbevelenswaardig voor.

De heer en mevrouw Drucker hebben het Rijksmuseum aanzienlijk verrijkt en anderszijds hebben zij, na moeite en strijd, verkregen dat eenige schouwzalen zijn verrezen, die, wat verlichting en afmetingen, alsmede wat de keuze en plaatsing der kunstwerken betreft, kunnen gelden als modellen voor een schilderijenmuseum op aesthetischen grondslag.

Hun beider streven is te meer te waardeeren, omdat die aesthetische grondslag, gelijk door Dr. Jan Veth is uiteengezet („Handelsblad", 20 Aug. 1912, Avondbl., 2e bl.), in de schilderijenafdeeling van het Rijksmuseum overigens ontbreekt; dientengevolge blijven belangrijke schenkingen achterwege en anderzijds beantwoordt die afdeeling niet aan hare bestemming, welke in hoofdzaak strekt tot aesthetische vorming en opvoeding.

Als dank voor hunne zoo welgeslaagde en verdienstelijke bemoeiïngen, welke zij door middel van den aangevraagden verderen uitbouw hopen voort te zetten, als dank voor hunne vorstelijke vrijgevigheid, oogsten zij verzet en worden op meer of minder open wijze beschuldigd van eigendunk, onredelijkheid en dwingzucht en dat alles geschiedt zonder dat zij vooraf gehoord zijn, zonder dat de bestrijders hunne bedoelingen en beweegredenen voldoende kennen, kortom het is „la mort sans phrase".

Zij, die *werkelijk* belang stellen in onze openbare kunstverzamelingen mogen zich, zonder onderschatting der hooge kunstwaarde van het Rijksmuseum als bouwmonument, wel rekenschap geven, dat bij dergelijke gedragingen de schenkers verre blijven; een niet genoeg te betreuren nadeel, vermits de Regeering zóóveel moet besteden aan sociale en militaire doeleinden, dat er te weinig beschikbaar blijft voor aankoopen van belangrijke kunstwerken, de hooge prijzen daarvoor in aanmerking genomen.

Of zulke gedragingen overigens vereenigbaar zijn met de waardigheid der Hoofdstad, het is de zaak der Amsterdammers zelven en van hun Gemeenteraad. Niettemin zullen velen ook buiten Amsterdam verlangend zijn te vernemen hoe de Raad daarover denkt. Weldra zal deze gelegenheid hebben zich daarover uit te spreken bij de beslissing omtrent de voordracht van Burgemeester en Wethouders dd. 23 Juli 1912. No. 886 in zake den Drucker-uitbouw.

Moge die beslissing genomen worden met inachtneming der groote algemeene belangen die in het spel zijn. Moge die beslissing Nederland en zijn hoofdstad waardig zijn.

Scheveningen, 30 Augustus 1912. D. v. HOGENDORP.

Een goed beeld ten slotte, van de stemming in den Raad geeft het navolgend overzicht:

In de Donderdagmiddag j.l. gehouden vergadering van den gemeenteraad is behandeld het voorstel van B. en W. om aan den staat vergunning te verleenen tot vergrooting van den bestaanden Drucker-uitbouw aan het

Rijksmuseum, en het daarbij behoorend amendement van het raadslid Posthumus Meyjes, om uit een oogpunt van stadsschoon en uit eerbied voor het architecturale schoon van het Rijksmuseum geene verdere bebouwing van den tuin toe te staan, maar aan het Rijk kosteloos af te staan het bouwterrein gelegen aan de Joh. Vermeerstraat naast het Veiligheidsmuseum, ten einde daarop een Rijksmuseum voor moderne kunst te bouwen.
De heer Posthumus Meyjes erkende dat de raad voor een zeer moeilijk vraagstuk staat. Eenerzijds wil de raad gaarne eene goede plaats verschaffen aan de pracht-collectie-Drucker, maar anderzijds mag zij toch niet voortgaan den schoonen achtergevel van het Rijksmuseum te bederven. Spr. vindt het geen argument om nu maar te zeggen: die achtergevel is toch al bedorven! Als men een *faux pas* heeft gedaan is het beter daarop terug te komen, dan een nieuwen misstap te begaan.
Spr. wil zijn voorstel in twee deelen verdeelen. In de allereerste plaats wenscht hij te zien uitgemaakt, dat de tuin van het Rijks-Museum niet verder mag worden bebouwd. Toen in 1873 de gemeente Amsterdam aan het Rijk grond afstond voor het Rijks-Museum, is dat op zeer royale wijze gebeurd. Het Rijks-Museum zou van alle kanten te zien zijn, en om het museum heen werden later zeer breede straten ontworpen. Eerst is toen de Rembrandtzaal gebouwd, daarna volgde de eerste uitbouw-Drucker. Verder mag men in elk geval niet gaan.
Ten einde evenwel uiting te geven aan de groote waardeering welke ook Amsterdam gevoelt voor de daad van den heer en mevrouw Drucker, stelde spr. in de tweede plaats voor, aan het Rijk aan te bieden een gunstig gelegen bouwterrein, tot stichting van een nieuw museum voor hedendaagsche kunst.
Eene tweede oplossing zou zijn eene schifting in het Rijks-Museum. Spr. legt er den nadruk op, dat dr. Cuypers zelf zeer tegen verderen uitbouw gekant is.
De heer ter Haar sloot zich hierbij aan, en herinnerde eraan dat hij reeds in 1906 zijn stem tegen den eersten aanbouw-Drucker heeft verheven. De raad mag nu in geen geval verder gaan.
Prof. Fabius kon zich uitnemend voorstellen dat velen bezwaar hebben tegen het denkbeeld om den uitbouw-Drucker nu nog te vergrooten. Desalniettemin is spr. bereid met het voorstel van B. en W. mee te gaan. Spr. gevoelt veel voor de bezwaren van bouwkundige zijde, al meent hij dat die bezwaren wel wat overdreven worden. Hij wijst er echter met den heer van Hogendorp op dat de voornaamste ontsiering van den achtergevel van het Rijksmuseum gevormd wordt door de Rembrandtzaal. En nu zijn er verschillende andere oplossingen aan de hand gedaan dan die van B. en W. Maar geen dezer geeft solutie, omdat de heer en mevrouw Drucker er prijs opstellen nieuwe zalen te hebben met hetzelfde licht. En dat prachtige licht is in het Rijksmuseum niet te krijgen. Ook de stichting van een nieuw Rijksmuseum voor moderne kunst geeft geene solutie, daar de collectie-Drucker dan op de derde of vierde verdieping zou moeten worden geplaatst.
Mr. Schoch meende dat de zaak niet zuiver is gehouden De overeenkomst van 1880 tusschen rijk en gemeente liet geen twijfel over. Nadrukkelijk werd daarin bepaald dat de tuin van het Rijksmuseum onbebouwd zou blijven. Het rijk heeft zich niet gehouden aan die overeenkomst, maar plaatste in het plantsoen allerlei bouwfragmenten, oude kanonnen enz., terwijl verschillende gebouwen werden opgetrokken.
Het gemeentebestuur liet na zich in den Haag te verzetten. Toen kwam 1906. De regeering decreteerde eenvoudig aan Amsterdam dat de eenige manier om de collectie-Drucker op waardige wijze onder te brengen was de bouw van den Drucker-uitbouw. Dus werd daartoe besloten, en thans vervolgen B. en W. bij hun voorstel deze gedachte in climax. Deze oplossing, schrijven B. en W., is de eenige waarmede de heer en mevrouw Drucker zich vereenigen, en zij geven te kennen dat anders Nederland en Amsterdam zich zullen zien ontgaan eene zeer belangrijke verzameling schilderijen. Spr. gelooft dat deze zaak te zeer op de spits is gedreven — door de regeering. Hij wenscht hierbij nadrukkelijk op te merken dat z. i. den heer en mevrouw Drucker geen enkele blaam kan treffen.
Zij hielden zich vast aan de ministerieele toezegging, ook toen de Rijksbouwmeester bezwaren deed hooren. Spr. heeft voor zich een briefje van den heer Drucker aan een zijner amici, geschreven in Maart l.l. De heer Drucker verzekert daarin, dat het hem en zijne vrouw alleen te doen is om goed licht en behoorlijke plaatsruimte voor hunne schilderijen. Nergens blijkt echter, dat hij vasthoudt aan dien tweeden uitbouw, al verzekert hij ook dat hij, bij verwerping van het voorstel van B. en W., zal overwegen wat hem te doen staat.
Spr. brengt een woord van hulde aan den heer en mevrouw Drucker, die voor het vaderland gedaan hebben wat weinigen deden, en hij zet daarna uiteen waarom hij den nieuwen uitbouw ongewenscht acht.
Er zijn daarvoor verschillende redenen. Vooreerst dat de bouwmeester zelf niet wil en niet kan. Niet kan: want hij kan zijn eigen werk niet verder bederven. Trouwens, hij staat in zijn oordeel niet alleen. De jonge van der Mey denkt ook ongunstig over verderen uitbouw en desgelijks oordeelt onze directeur van publieke werken. Ten einde echter zoover te gaan als kan in het uitspreken van waardeering voor de vorstelijke gift van het echtpaar Drucker, steunt spr. het voorstel-Posthumus Meyjes.
De heer Wibaut verklaarde het voor een groot deel met den heer Schoch eens te zijn.
In geen der stukken wordt gezegd dat de heer en mevrouw Drucker de uitbreiding van den uitbouw-Drucker de eenige oplossing vinden. Zij hebben slechts verlangd dat de door hunne schenking verkregen schilderijen zóó geplaatst zullen worden, dat de kunstvoorwerpen voldoende tot hun recht komen. Zelfs is het niet zeker dat de lichtinval in den nieuwen uitbouw gelijk zal zijn aan dien in den ouden. Spr. heeft daaraan dezer dagen door een deskundige redelijken twijfel hooren opperen. Spr. gelooft niet dat het zoeken van een andere oplossing dan die welke B. en W. aan de hand deden, ten gevolge zal hebben dat de nieuwe schenking-Drucker ons land en onze stad onthouden zal worden. Ongewenscht acht spr. het, heden het eerste gedeelte van het voorstel van den heer Poslhumes Meyjes aan te nemen. Beter oordeelt hij het om de regeering te verzoeken in het Rijks-Museum eene schifting van schilderijen tot stand te brengen, zooals dr. Jan Veth heeft aanbevolen. Hij acht het zeer waarschijnlijk dat dan voldoende ruimte zal worden gevonden, waarin de schilderijen van den heer en mevrouw Drucker kunnen worden geplaatst, volkomen op de wijze welke zij verkiezen. Spr. zou willen voorstellen aan B. en W. te verzoeken zich in dien geest tot de regeering te wenden. Hij wenscht echter allereerst van B. en W. te vernemen of dergelijke stappen, blijkens hunne ervaring, overbodig zouden zijn.
De heer Kl. de Vries, eveneens een motie aankondigend, sprak zijn hooge waardeering uit voor de nieuwe schenking-Drucker, maar sloot zich verder aan bij het betoog des heeren Posthumus Meyjes en Schoch. In geen geval

Totaal aanzicht van den tempel.

mag verderen bijbouw worden toegestaan, en zelfs zou hij den eersten uitbouw willen wegnemen. Hierover moet met de Regeering onderhandeld worden.
Spr. stelde daarop mede, namens de heeren Boissevain en De Jongh, eene motie voor, waarin de Raad, op hoogen prijs stellend de tweede royale schenking van den heer en mevrouw Drucker, B. en W. uitnoodigt in overleg te treden met de regeering en den heer en mevrouw Drucker, ten einde te verkrijgen, hetzij plaatsing van de collectie in een afzonderlijk gebouw, hetzij door ontruiming van eenige zalen in het Rijks-Museum.
Wethouder Delprat gaf een overzicht van de geschiedenis der zaak. Aanvankelijk hadden de heer en mevr. Drucker het denkbeeld om hunne geheele collectie in het Rijks-Museum bijeen te brengen. Naast de roemruchte Oud-Hollandsche school wilden zij de glorieuze, moderne Nederlandsche meesters plaatsen. Het idee om hiervoor een afzonderlijk gebouw te stichten was hun niet welkom. Het onderzoek leerde echter dat er geene ruimte zou zijn te vinden in het Rijks-Museum, waarom de heer Drucker genoegen nam met een uitbouw. Echter niet dan nadat een der ambtenaren hem, in het bijzijn van dr. Cuypers, verzekerd had dat het in dien uitbouw niet aan ruimte zou ontbreken. Uitbreiding zou te allen tijde mogelijk zijn. Toen eenmaal de uitbouw tot stand was gebracht bleek dat de lichtinval bijzonder mooi was. Nergens in de wereld heeft de heer Drucker zulk een gunstige verlichting aangetroffen. en hij houdt daarom vast aan uitbreiding van dien uitbouw. Staat men de uitbreiding niet toe, dan zal het zeer de vraag zijn of de schenking doorgaat. Wellicht dat de schilderijen in eene andere stad in Nederland zullen worden geplaatst, maar in elk geval ontgaan zij Amsterdam.
Spr. wijst erop dat dr. Cuypers aanvankelijk geene bezwaren heeft doen hooren tegen den nieuwen uitbouw. Althans dit bleek in een mondeling gesprek dat de burgemeester voerde met spr. Echter heeft dr. Cuypers niet voldaan aan de uitnoodiging om deze meening later schriftelijk te bevestigen.
Er schijnen toen andere invloeden aan het werk te zijn gegaan. Spr. blijft zich intusschen op het eerste oordeel van dr. Cuypers beroepen. Het aspect van het hoofdgebouw zal niet geschaad worden, en spr. had dan ook verwacht dat de raad met enthousiasme het gevraagde offer zou brengen. Den bouw van een afzonderlijk museum begeeren de heer en mevrouw Drucker niet. Zij willen hunne collectie doen aansluiten aan het Rijks-Museum. Beiden zijn niet zoo heel jong meer, en zij wenschen dat hun ideaal bij hun leven verwezenlijkt wordt. En de bouw van een nieuw Museum zou langen tijd vorderen.
Ook de voorzitter sprak nog een woord van aanbeveling voor het voorstel van B. en W. Het denkbeeld-Posthumus Meyjes is reeds door B. en W. zelven aan den heer en mevrouw Drucker overgelegd, maar zij konden zich met die oplossing niet vereenigen. Dit wat betreft de stichting van een afzonderlijk museum. Wat aangaat het denkbeeld van dr. Jan Veth om in het Rijks-museum eenige zalen te ontruimen heeft spr. inlichtingen gevraagd aan den hoofddirecteur van het Rijks-Museum. Voor de geheele collectie-Drucker zou noodig zijn 319½ strekkende meter zaalruimte, en de eenige zaal welke thans in het Rijks-Museum beschikbaar zou kunnen worden gesteld biedt slechts 32 strekkende meter. Er zouden dus in het Rijks-Museum tien zalen moeten worden ontruimd, dat is een geheele vleugel zonder de kabinetten aan de voorzijde.
De heer Wibaut diende een motie in, waarin de raad, van oordeel dat alle maatregelen genomen moeten worden om te waarborgen dat de schilderijen en kunstvoorwerpen, geschonken door den heer en mevrouw Drucker voldoende tot hun recht komen; van oordeel dat deze voorwaarde waarschijnlijk is te bereiken door schifting in het Rijks-Museum, en zoo noodig in verband daarmede de stichting van een nieuw historisch museum; van oordeel dat deze oplossing moet worden verkozen boven uitbreiding van den uitbouw-Drucker, B. en W. uitnoodigt zich in verbinding te stellen met de regeering en den heer en mevrouw Drucker, en B. en W. machtigt om den benoodigden grond aan te bieden.
In verband met beide moties werden de beraadslagingen hierna geschorst. De twee voorstellen zullen eerst in het Gemeenteblad worden opgenomen. Daarna zal de gedachtenwisseling in eene volgende vergadering hervat worden.

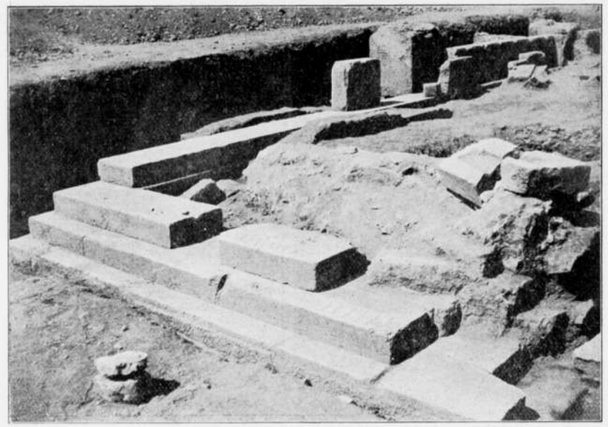

N. O. hoek van den tempel.

DE HOLLANDSCHE OPGRAVINGEN IN GRIEKENLAND.

In begin Mei j.l. zijn de Hollandsche opgravingen in Griekenland onder leiding van Prof. Dr. C. W. Vollgraff, uit Groningen weder vervolgd. De laatste waren in 1906 geweest, de eerste in 1902, terwijl in 1903, en 1904 eveneens opgravingen gedaan werden — zoodat thans voor de vijfde maal de werkzaamheden begonnen zijn.

Aanvankelijk reeds koos Prof. Vollgraff deze streek n.l. Argos, als arbeidsveld, daar het toch ging bij hem om een onderzoek in te stellen naar oud-Griekschen stedenbouw.

Argos als een der voornaamste centra van den Peloponnesus in de oudheid, gelegen aan den grooten handelsweg — welke liep en nog loopt van Nauplia, over Tiryns-Argos-Mykenae naar Corinthe, was reeds vroeg tot bloei gekomen en door zijn ligging van strategische waarde voor de Argievers, die voor een deel de vlakte bewoonden.

Wel is waar zijn het heden ten dage geen groote tempel resten of andere monumenten, die den bezoeker in 't oog vallen — en zouden opgravingen dus hier niet geven direct groote schitterende architectuur overblijfselen of machtig beeldhouwwerk, maar daarentegen moest Argos voorzeker onder den grond nog voortleven voor de cultuurhistorie in 't algemeen. Is 't daarom vroeger misschien iets op den achtergrond geschoven, wijl het bovengronds bijna geen gebouwen meer toonde; voor den ernstigen onderzoeker moest het echter resultaten geven, die hem instaat stellen dieper in te dringen in het stede-leven der oude Grieken.

Argos ligt te midden van een vruchtbare vlakte, (vruchtbaar zoolang kunstmatige besproeingen voldoende water over het land verspreiden) aan drie zijden is deze vlakte begrensd door het bergland, aan de vierde zijde (Zuid) bespoeld door de zee (golf van Nauplia). Twee heuvels beheerschen Argos en zijn de natuurlijke burchten aan wier voet tusschen beide in, de stad zich ontwikkelde.

De eene is de ± 300 M. hooge Larissa, de andere de ± 75 M. hooge Aspis (aldus genoemd naar haar schildvorm). Beide hebben dan ook vroegtijdig nederzettingen gehad. Het is op de Aspis, waar de opgravingen het eerst begonnen zijn en welke vele vondsten van nederzettingen gegeven hebben: van af den prehistorischen tijd tot en met den Byzantynschen tijd. Deze opgravingen zijn reeds gedeeltelijk gepubliceerd — terwijl het laatste gedeelte ook spoedig gereed zal zijn.

Belangrijk zou nu ook worden het vroegere marktplein (agora) te ontgraven. Daar waar het middelpunt van het gemeenschapsleven der oude stad gelegen was en zij haar groote bouwwerken had opgericht waarvan Pausanias er in de 2e helft 2e eeuw na Chr. nog zeventien noemt.

Hoewel reeds vóór 1906 door Prof. V. deze plaats vermoed werd en als zoodanig een stuk grond onteigend was (juist buiten de tegenwoordige stad gelegen, ongeveer 7500 M². groot) kon nog op het eind der expeditie van 1906 dit vermoeden bewaarheid worden door het vinden van den eersten tempel.

Hoewel de staat dit onteigende voor archaeologische doeleinden en de kosten dus geheel voor de Hollandsche opgravingen kwamen, had diezelfde staat het in dien tusschen tijd n.l. na 1906, weer verpacht en groeide er wat schrale gerst op; echter zoodra de oogst binnen was, waarmee men zich blijkbaar haastte toen men hoorde dat de opgravingen weer zouden beginnen, was het vlakke terrein gereed ontgraven te worden. Jammer dat men te gelijk met het bebouwen van het land ook kans gezien had enkele kolommen, welke verder op stonden in voorloopige onderzoek — sleuven, stuk te slaan; wat de tijd in meer dan 20 eeuwen niet heeft kunnen doen hebben de boeren in zes jaar tijd nog weten op te knappen.

Thans is de onderbouw van den eersten tempel geheel ontgraven. Hij bestaat uit een fondament van z.g. porossteen en een stylobaat met wanden van een hier veel voorkomende grijs-witten kalksteen, welke zeer fijn van structuur is. Gemiddeld ligt de onderste laag der fundeering 3.50 M. onder den tegenwoordigen grondslag — welke in de oudheid ± 2.50 M. lager was, zoodat het fundament ± 1.00 M. onder het toenmalige niveau lag. Bij benadering (het geheel is nog niet opgemeten) meet

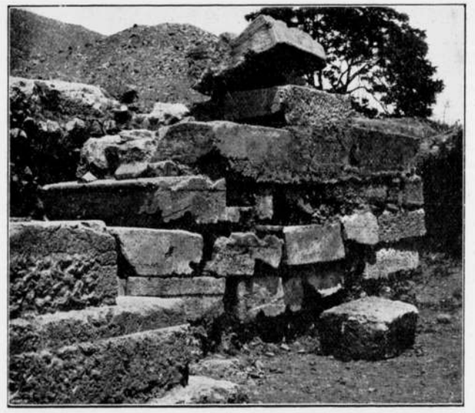

Z. O. van den tempel.

de tempel 100×45 voet, (de voet van Argos is ±0.31 M.) Het zijn voornamelijk den Zuid- en een gedeelte van den Oostwand, die het best bezwaard bleven, zoodat hier de fundeering, het stylobaat en een gedeelte der rechtstandsmuren te zien zijn, te samen tot een hoogte van ± 3.00 M., zijnde dus nog 0.50 M. onder den tegenwoordigen grond.

Het fundament bestaat uit groote blokken poros, die gemiddeld 0.31×0.62×1.24 M. (1×2×4 voet) zwaar zijn; zij kwamen niet in het zicht en waren daarom ruw bewerkt, echter wel rechthoekig en zuiver op maat. Dan volgden vier lagen kalksteen, ieder hoog 1 voet en gemiddeld 7 voet lang bij 2 voet breed. De onderste laag was gedeeltelijk onder den grond en daar dan ook ruw behakt, terwijl het in het zicht komende gedeelte fijn geschuurd was, evenals de overige traps-gewijze telkens 1 voet terugspringende lagen. Zij vormen het terras waarop de eigenlijke tempel verrijst. De treden echter hebben aan de zijkant een kleinere aantrede (± ½ voet) dan aan de voorzijde.

Op dit stylobaat stond aan drie zijden een muur, die de ruimte omsloot waarin zich het groote beeld bevond. Deze wanden zijn geconstrueerd uit twee-dik kalksteenblokken ieder 1 voet zwaar, 3 voet hoog en gemiddeld 5 voet lang. Telkens goed verankerd onderling, vormen zij voorzeker een degelijken muur — maar toch ziet men uit deze manier van werken weer dat zij zoo min mogelijk voegen wilden maken aan de buitenzijde om wellicht den schijn te geven groote blokken gebruikt te hebben, anders hadden zij als de Romeinen toch wellicht de steenen meer op hun plat gelegd. Het staand leger wat ze hiendoor kregen zal toch niet te prefereeren zijn boven een liggend leger, al vriest het hier ook niet stuk. Zelfs hebben ze de steen niet een regelmatig verband geplaatst over de dikte van de muur. De bewerking van de steen aan de buitenzijde is een manier die veel hier voorkomt, en die doorsommigen beschouwd wordt als een voorloopige wijze van afwerking n.l. aan de vier zijden is de steen omlijst door een rand van varieerende breedte (van 0.06 M. tot 0.08 M.) welke fijn gefrijnd is. Het overblijvend gedeelte is ongeveer 0.003 M. hooger, bijwijze van vlak kussen gebouchardeerd. Sommigen zien in het kussen slechts 't vlak welke den steen tegen beschadiging zal behoeden zoolang hij niet op zijn plaats zit, om later wanneer alles gereed is, alles onder de rei te behakken en te schuren.

In het midden van de binnen ruimte ligt op twee zware blokken poros gefundeerd, de vierkante bases van kalksteen voor het beeld. Deze basses is 1 voet hoog en heeft een oppervlakte van 4×4 voet. Het beeld zelve is verdwenen, hoewel van een groot marmeren beeld een fragment van den kop (voorhoofd, oogen en neus) en tal van stukken van het lichaam gevonden werden.

Maar waar zijn de zuilen en hoofdgestel-blokken, dakbedekking en versierende deelen van den bovenbouw? Deze worden in groote menigte teruggevonden in de muren van bouwwerken der latere bewoners van de vlakte. Of deze klassieke tempels verwoest zijn gedurende oorlog of invallen van andere volken (o.a. de Gothen op 't eind der 3e en 4e eeuw) opdat ze vervallen zijn door den tijd en gesloopt; zeker is het dat ook weer dit gebouw laat zien hoe een nageslacht als de Byzantijnen en later hier ook de Franken en Venetianen den onderbouw benut hebben voor 't optrekken hunner werken, die zoo'n schriel contrast vormen met die welke eens de fijne geest der Hellenen schiep.

Zoo ziet men de verschillende perioden duidelijk van elkaar gescheiden in dit bouwwerk. Aan de zuidzijde ziet men een zwaren Romeinschen pijler van baksteen, welke zich op regelmatige afstanden langs den geheelen zuidmuur verder herhaald. Ze vormen de steunpunten van bogen die in den Romeinschen tijd een arcade vormden. Tegen deze pijler ziet men de blokken kalksteen welke tot den oorspronkelijken cella-muur behoorden.

De tegenoverliggende noordmuur is uit later tijd en geheel uit bouwfragmenten opgestapeld. Vreemd zijn de talrijke dwarsmuren eveneens uit bouwfragmenten opgestapeld en met aarde aangevuld. Ze dateeren uit veel later tijd dan de Grieksche en Romeinsche periode. Moeilijk is thans reeds een bestemming hieraan te geven. Onwilkeurig denkt men aan de zooveel andere bergruimten op Kreta in 't paleis van Minos te Knossos ook in Delphi zag ik een kleinen tempel welke vele dwars-

muren uit later tijd had). Verschillende gegevens wijzen uit dat hier niet aan steunmuren van de vloer gedacht moet worden.
Nadat alles van den tempel ontgraven was, kon men beginnen de verschillende fragmenten te verzamelen en enkele hoofdgroepeeringen te maken en wel die van een poros-bouw, een kalksteen bouw en een marmerbouw. De tijd was thans nog te kort om de opmetingen en beschrijvingen reeds vast te stellen, echter enkele algemeenheden werden genoteerd o.a. waren de poros-blokken bedekt met een verflaag, zonder ornamentale versieringen (voorzoover men kon nagaan). De triglyphen en metopen waren blauw (kobaltachtig). De metopen zijn dikwijls versierd geweest met bronzen platen waarvan nog verschillende sporen aanwezig zijn en op vele plaatsen de bronzen nagels waarmee deze vastgehecht waren, gevonden worden. De kroonlijst blokken zijn aan den onderkant van den voorsprong tusschen de platen met de z.g. druppels, rood gekleurd (bruinachtig rood). Het is slechts de eerste tempel die thans blootgelegd is en die een keur van architectonische fragmenten gegeven heeft waarbij gevoegd moeten worden de kleinere en grootere beeldhouwwerken, kunstnijverheid voortbrengselen, munten en een aantal inscripties. Rekent men dat hier nog in de 2e eeuw na Chr. een zeventien tempels aan dit marktplein gelegen waren, behalve andere gebouwen, dan valt nog veel hiervan te verwachten.
Augustus 1912. WILLEM A. E. VAN DER PLUYM.

PRIJSVRAAG VOOR EEN BIBLIOTHEEK-GEBOUW EN EEN MUSEUM TE SOFIA.

Het programma dezer prijsvraag — waarbij staat der eenheidsprijzen van de bouwmaterialen, situatieteekening en 2 foto's — is ter leestafel gedéponeerd.
De inlevering der projecten is bepaald op uiterlijk 1 December 1912. Als prijzen worden uitgeloofd: 1e prijs 4000 francs, 2e prijs 2500 francs, 3e prijs 1000 prijs.

TENTOONSTELLING IN DE ROTTERDAMSCHE KUNSTKRING.

Van 1 tot en met 29 September 1912 wordt in de Rott. Kunstkring — Witte de Withstraat — een expositie gehouden van bouwaardewerk en ontwerpen voor bouwbeeldwerk van Willem C. Brouwer te Leiderdorp, benevens eenige werken van W. Huszár.

EEN NIEUW TECHNISCH MAANDBLAD.

Verschenen is het eerste No. van „*Gewapend beton*" Maandblad voor beton- en gewapend-betonbouw, onder hoofdredatie van den civiel-ingenieur B. A. Verhey. De inleiding zegt o.m.: „Er zal naar gestreefd worden beschrijvingen op te nemen van belangrijke uitgevoerde werken; evenwel zullen ook kleine werken worden beschreven, ten einde de belangrijkheid van het materiaal op velerlei gebied te kunnen aantoonen".
Medewerking is toegezegd uit Ned.-Indië en Z.-Afrika. Uitgever is de firma L. J. Veen. De prijs per jaargang franco p. post bedraagt *f* 2.65.

VAN ALLERLEI AARD.

DE DAMBEBOUWING.

Het Alg. Handelsblad schrijft: „Reeds in het vorige jaar werd door den architect Willem Hoffmann te Nijmegen, namens een Nijmeegsch-Amsterdamsch consortium een plan bij de gemeente ingediend tot het bouwen van een hôtel-café-restaurant op de hoek van Vijgendam en Rokin. De Raadhuis-Dam-Commissie, in welker handen het plan was gesteld, maakte geen bezwaar den architect toe te laten, doch verklaarde — in een dezer dagen toegezonden schrijven — de voorkeur te geven aan een bebouwing van dien hoek met winkelhuizen gelijkstraats en daarboven kantoorlokalen. Daar de architect hiertegen bezwaar maakte, zijn thans de onderhandelingen met dit consortium afgesprongen."
In aansluiting hierop deelt dit blad nog mede:
„Wij hebben meegedeeld, dat door het gemeentebestuur bezwaar is gemaakt tegen de plannen van een Nijmeegsche combinatie, welke op den hoek Vijgendam en Rokin een hotel wilde stichten. Dit bezwaar was hierop gegrond, dat de Raadhuis-Dam-Commissie voor dezen hoek de voorkeur gaf aan een bebouwing met winkels en kantoren. De architect der Nijmeegsche combinatie, de heer Willem Hoffman, trachtte aan het bezwaar tegemoet te komen, door in het hotel winkels te ontwerpen, doch het gemeentebestuur kon zich ook hiermede niet vereenigen.
Naar wij thans vernemen is tusschen het gemeentebestuur en een Amsterdamsche combinatie, gevormd door den makelaar Jacq Bloch J.r., overeenstemming verkregen over de bebouwing van het terrein Vijgendam—Rokin met winkels en kantoren. De plannen voor dit gebouw zijn ontworpen door den architect Foeke Kuipers, die reeds door de Raadhuis-Dam-Commissie is toegelaten.
Binnenkort kan een voordracht te dezer zake tegemoet worden gezien."

DE ARCHITECT DER E. N. T. O. S. IN SAMENWERKING MET EEN BOUWCOMMISSIE.

Het Comité voor de uitvoering der scheepvaarttentoonstelling (welke in 1913 over het IJ zal worden gehouden en waarvan de heer H. J. M. Walenkamp architect is) heeft goed gevonden zich de medewerking te verzekeren van een bouwcommissie, bestaande uit de Heeren: C. D. Nagtglas Versteegh, M. B. N. Bolderman en G. van Arkel.
Naar wij vernemen is deze bouwcommissie thans ingesteld na herhaald verzoek van den architect der tentoonstelling, die een deskundige commissie schijnbaar prefereerde boven een talrijk comité van uitvoering.

DE HAAGSCHE SCHOUWBURG.

Het voorstel in zake den bouw van een nieuwen schouwburg op de tegenwoordige plaats, dat door B. en W. van Den Haag als resultaat van den arbeid van de Schouwburgcommissie, aan den Raad zal worden aangeboden, zal vergezeld gaan van de besteksvoorwaarden voor dien bouw en voor alle verdere in- en uitwendige werkzaamheden — de meubileering inbegrepen.
De kosten van den bouw worden geraamd op ongeveer *f* 1,150,000.
Het ligt voorts in het voornemen van B. en W. den Raad voor te stellen de leiding bij de uitvoering van den bouw op te dragen aan de heeren Felluer en Helens, architecten te Weenen en ontwerpers van het plan.
De nieuwe schouwburg zal plaats kunnen bieden aan 1268 bezoekers.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)
II. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet voor de E. N. T. O. S. te Amsterdam. Programma in No. 33.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De „Drucker-Uitbouw". — De Hollandsche opgravingen in Griekenland. — Prijsvraag voor een Bibliotheekgebouw en een Museum te Sofia. — Tentoonstelling in de Rotterdamsche Kunstkring. — Een nieuw Technisch Maandblad. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1315e GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 18 SEPTEMBER E.K. des avonds te **8.30** UUR in het GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".
Agenda.
1. Opening en Notulen der 1314de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Installatie van de heeren W. G. van der Waay, G. E. de Groot, J. P. Mieras, W. Pool en P. J. Smit als gewone leden van het Genootschap.
4. Benoeming van een lid in eene Commissie, wier taak het zal zijn, in zaken betreffende bouwkunst, het Bestuur van den Bond „Heemschut" voor te lichten.
(Dit punt werd van de agenda der voorgaande vergadering afgevoerd, teneinde het Bestuur in de gelegenheid te stellen eene voordracht op te maken).
5. Behandeling van een schrijven van de Permanente Prijsvraag-Commissie ter zake van het Plan voor het Koloniaal Instituut te Amsterdam.
(Voortzetting van de behandeling in de voorgaande vergadering).
6. Behandeling van een schrijven van het Bestuur van den „Bond van Nederlandsche Architecten", welk schrijven ter kennis van de leden is gebracht onder punt 7 der agenda van de voorgaande vergadering.
7. Rondvraag en sluiting.

II. Als buitenlid wenscht tot het Genootschap toe te treden de heer P. M. C. Nicolai, w. i., te Utrecht.

JAN DE MEIJER, *te Secr.*

III. AFDEELING VOORTGEZET- EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT.
De inschrijving van deelnemers aan den cursus 1912—13, welke cursus aanvangt op een der eerste dagen van October, is opengesteld tot 15 September e.k.
De opgave tot inschrijving geschiedt mondeling of schriftelijk aan het bureau van het Genootschap, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. Bij schriftelijke opgave gelieve men, behalve naam en adres, te vermelden den leeftijd, het beroep, den duur zijner werkzaamheid als opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar en het reeds genoten onderwijs met opgave van eventueel behaalde diploma's.
Inlichtingen verstrekt de administrateur der Afdeeling aan genoemd bureau.
Voor de goede orde, o.m. met het oog op adresverandering, is het gewenscht dat ook de reeds ingeschrevenen van hun voornemen tot herhaalde deelname kennis geven.

G. J. RUTGERS, *Adm.*

STAEDTE-AUSSTELLUNG, DUSSELDORF.

Ingevolge de bespreking in de jongste ledenvergadering deelt het Bestuur mee, dat op 24 en 25 Sept. e.k. door een groep architecten een bezoek wordt gebracht aan bovenvermelde Tentoonstelling. Het vertrek heeft plaats op 24 Sept., des morgens te 7 uur, uit Amsterdam. Inlichtingen verstrekt het Secretariaat. Zie verhandeling op pag. 304.

VERSLAG VAN DE 1314e LEDENVERGADERING GEHOUDEN OP WOENSDAG 11 SEPTEMBER 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL „PARKZICHT".

De voorzitter, de heer Baanders, opent met een kort welkomstwoord deze eerste vergadering na het zomerreces, waarna de notulen der laatste gehouden vergadering worden gelezen en na kleine aanvulling worden goedgekeurd.
Onder de ingekomen stukken komt o.m. voor: *a.* een brief van den bond Heemschut (welke later zal worden in behandeling genomen). *b.* Id. van de commissie tot oprichten van een gedenkteeken op het graf van wijlen den heer J. Kuijper. De voorzitter zou gaarne hierover het oordeel der vergadering vernemen, die, na korte bespreking, het bestuur machtigde in evenredigheid van de draagkracht der kas, eene bijdrage hiervoor beschikbaar te stellen. Het monument zal belangeloos worden ontworpen door den heer W. Kromhout Czn., vriend van den overledene.
c. Id. van de Amst. Commissie van plan 1913 om steun bij de volvoering harer plannen, speciaal wat betreft het oprichten van een monument op den Dam. De voorzitter licht een en ander als lid dier commissie nader toe, doch zou het nemen van een besluit gaarne verdaagd zien tot een volgende vergadering op grond van eene bespreking, die hij een dezer dagen over dit punt zal voeren.
De heer Weissman zou gaarne even de vraag gesteld zien of er wéér een monument moet komen op den Dam zoo het thans bestaande verdwijnen kan. Zou dit geen afbreuk doen aan het paleis? De heer Ingenohl zag liever eerst de vraag gesteld: wat voor 'n plein krijgen we; alvorens een monument te gaan ontwerpen voor een plein dat nog absoluut niet vastgesteld is. Bovendien acht spr. het oprichten van een *monument* niet urgent. Voor welk doel zou dat moeten zijn? Nà een 100-jarige onafhankelijkheid gaat men daarvoor toch geen monument meer oprichten, en laten we niet vergeten, het monument dat thans op den Dam staat gedenkt dat feit al.
Overeenkomstig het voorstel des voorzitters wordt de

verdere bespreking tot een volgende vergadering aan gehouden.
Thans geeft de voorzitter een uitvoerig overzicht van het zomerreces, waaraan het volgende kan worden ontleend: Tot op heden traden 48 nieuwe leden tot het Genootschap toe. Het bestuur hield zich onledig met de voorbereiding der excursie; met de regeling der Genootschapsprijsvragen (waarvoor de jury is samengesteld uit de heeren De Jong, v. d. Pek, Nijhoff en Berlage. In een der e.v. Nos. zullen de programma's worden gepubliceerd); met den Drucker-aanbouw, thans nog in volle actie; met een adres-beweging aan alle Ministers, — Departementshoofden, teneinde het uitschrijven van prijsvragen voor Rijksgebouwen aan te bevelen; met de aanbieding van een huldeblijk aan Dr. Cuypers (waarvan de voorzitter verslag uitbrengt); met de Dambebouwing, thans nog aan de orde; en met de samenstelling van een lijst van personen, die tot het houden van voordrachten zullen worden uitgenoodigd. Voorts herinnert de voorzitter nog aan de te Leiden en Dordrecht gehoudene en goed geslaagde proeven met het brandvrije rieten dak, welke proef einde October a.s. te Arnhem nogmaals namens verschillende bouwkundige corporatiën zal worden gehouden; aan de Stucadoorstentoonstelling te Rotterdam; aan het nogmaals uitstellen der Int. 4-Jaarlijksche Bouwkunstentoonstelling; aan de Auteurswet, die nog in behandeling verkeert; aan de plannen voor het Kunstenaarshuis, die nog immer op verwezenlijking wachten, alhoewel reeds 145 van de 250 borgstellingen geplaatst zijn. Spreker wekt nog eens tot deelname op. Tenslotte passeeren het Weekblad en de Cursus H. B. O. (die op voorstel des heeren Nijhoff van een 3 tot een 4 jarige cursus is uitgebreid) nog even de revue, om met de mededeeling, dat de huur met „Parkzicht" wederom verlengd is, dit welverzorgd resumé te besluiten.
De vergadering gaat hierna over tot ballotage van de heeren P. J. Smit, W. G. v. d. Waay, G. E. de Groot, J. P. Mieras en W. Pool, die allen (met algemeene stemmen) als lid worden toegelaten.
Het benoemen van een lid in de Commissie van den Bond „Heemschut" wordt tot een volgende vergadering aangehouden, wijl een voordracht van het bestuur eerst gaarne gezien wordt. Inzake de te houden excursie kan worden medegedeeld dat het Vredespaleis voortaan voor bezoeken van deskundigen gesloten is. Het bestuur is thans in overleg getreden met de directie van de Zuider Gasfabriek, die zich dadelijk bereid verklaarde de leden van ons Genootschap een en ander te demonstreeren.
Op verzoek der vergadering zal het Bestuur dit bezoek in overleg met voornoemde Directie vaststellen op Zaterdag 5 October a.s. Eveneens wordt het plan overwogen om bovendien een excursie naar Dusseldorf te doen plaats vinden. De heer Gratama, juist ter vergadering gekomen, geeft van de momenteel aldaar gehouden wordende tentoonstelling hoogst belangrijke mededeelingen en inlichtingen. Spr. stelt voor een 2 daagsche excursie naar Dusseldorf te doen samenvallen met die van de maatschappij t. bev. der Bouwk. op 24 en 25 Sept. a.s.
Besloten wordt in het orgaan een oproep tot dit 2 daagsch uitstapje te plaatsen.
Hierna komt aan de orde punt 6 der agenda: behandeling van een schrijven van de p. p. c. ter zake van het plan voor het Koloniaal Instituut te Amsterdam. Breedvoerig wordt hierover van gedachten gewisseld en, met het oog op het reeds late uur, besloten tot het houden eener extra vergadering op Woensdag a.s. teneinde de gedachtenwisselingen alsdan te kunnen voortzetten.
Te ruim half 12 u. sluit de voorzitter onder dankzegging deze eerste, goed bezochte en hoogst belangrijke vergadering.
ADR. M.

KONGRESS FÜR STÄDTEWESEN, TE HOUDEN TE DUSSELDORF VAN 23—28 SEPT. 1912.

De Maatschappij tot bevordering der bouwkunst houdt dit jaar hare alg. Septembervergadering te Dusseldorf en verbindt daaraan eene excursie naar de Städteausstellung. Deze vergadering-excursie is bepaald op Dinsdag 24 en Woensdag 25 September.
De commissie van voorbereiding heeft alvast een bezoek aan Dusseldorf gebracht ten einde zich nader op de hoogte te stellen van de „Ausstellung" en van het „Kongres für Stadtewesen". In verband met de verkregen inlichtingen deelt zij het volgende mede: [1])
PROGRAMMA:
Dinsdag 24 September.
9. u. v. m. Reunie van alle excursionisten in de hal van het kunstpaleis (Cecilien-allee).
9. u. v. m. — 1 u. n.m. Bezoek aan de Städteausstellung in het kunstpalast. Entrée 1 Mark.
Bezichtiging van groep I: Städtebau.
2½ uur n.m. Gemeenschappelijke tocht door Dusseldorf ter bezichtiging van de voornaamste gebouwen. Voorloopig is de volgende route door de Commissie vastgesteld: Cecilien Allee. Königl. Regierung; Königl. Oberlandesgericht. Hofgartenufer. Hofgarten; Rijnbrug; Königl. Kunstakademie.
Aan den overkant voorstad Obercassel.
Rathausufer. Loubbecke Museum; Historisches-Museum; Lambertuskerk; Düsselschlössen.
Burgplatz. Oude Slottoren; Kunstgewerbeschule.
Zollstrasse. Jan Willem standbeeld; Markt met oud en nieuw Stadhuis.
Flingerstrasse, Volkshaus.
Berger-Ufer. Blik op den Rijn en de Rijnbrug; Rijnhaven; Landeshaus.
Haroldstrasse. Spee'scher Graben.
Wasserstrasse. Zwanen vijver.
Ständehausstrasse; Elisabethstrasse; Provinzial-Ständehaus; daarvoor de groep: De Rijn met zijne bijrivieren.
Kassernenstrasse; Karl Theodorstrasse- Ober-Post Direktion; Synagoge; Kreishaus; Schauspielhaus.
Breitestrasse. Luisenschule - Stahlhof; Kantoor van het Verein Deutscher Eisenhüttenleute; Rheinhof; Discontobank.
Alleestrasse (Oostzijde). Moltke-standbeeld; Palast-Hotel „Breidenbacher Hof"; Warenhaus Tietz; Keizer Wilhelm-standbeeld.
Alleestrasse (Westzijde). Stadttheater; Bismark-standbeeld; Lands- en Stadsbibliotheek; Kunstgewerbemuseum; Kunsthalle; Rijksbank.
Ratinger Tor, Hofgarten, Parkhotel, Ananasberg en Blik op de „Gouden Brug".
Theaterstrasse. Stadttheater.
Corneliusplatz. Cornelius-standbeeld; blik op het Schadowplein met schadowbuste.
Königsallee. Vóór het Corneliusplein - Tritonengroep, fontein; Bureau van de „Düsseldorf General Anzeiger en Königsbrücke; kantoor van de Berg-Märkischen Bank; Telegraatkantoor; nieuwe heerenhuizen.
Graf Adolf Platz. Zuideinde der Stadsgracht met fraai uitzicht op de plantsoenen; Nieuw Hoofdpostkantoor; Oud Hoofdpostkantoor.
Adersstrasse, „Landesversicherungsanstalt" der Rijnprovincie; Apollotheater Hüttenstrasse.

[1]) Door de vriendelijkheid v. d. Red. van het „Bouwk. Weekblad" zijn wij in staat gesteld deze mededeelingen hieronder af te drukken.

Graf Adolfstrasse. Handelskammer.
Wilhelms Platz. Centr. Station; Hansa-Haus; Löwehaus.
5½ uur n.m. Kaffee mit Kuchen, in het café „Industrie", Wilhelm platz, tegenover het Centraal Station.
's avonds. Apollo-theater (groote specialiteiten-voorstelling). Hoek König- en Aderstrasse.
Woensdag 25 September.
9 uur v.m.—1 uur n.m. Bezoek aan de Städteausstellung. Entree 1 Mrk. Beginnen met Groep IV, Hochbauten. [1])
1—2 uur n.m. Gemeenschappelijke maaltijd in het Restaurant van het Kunstpalast à 2 Mrk. per couvert. Bij tijdige opgave der deelnemers wordt een afzonderlijke zaal beschikbaar gesteld.
HÔTELS.
Kamers worden desgewenscht bezorgd door het „Verkehrs Verein" te Düsseldorf, Graaf Adolfstrasse 91 (niet ver van het station), wanneer deze tijdig besteld worden. Hotels voor heeren, die eenvoudig wenschen te logeeren, zijn o. a. Hof von Holland, Immermanstrasse 51-53, Bahnhoffhôtel, Bergisch-Märkischer Hof, Worringerstrasse 122, Zentral Hôtel, hoek Graaf Adolfstrasse en Harkortstrasse, alle vlak bij het station. Er zijn trouwens nog vele andere hôtels vlak bij het stationsplein (Wilhelmplatz), waarvoor per kamer allicht een halve of eenige Marken meer wordt gevraagd. Als zoodanig noemen wij het Hanza Hôtel, Wilhelmsplatz, Germania, Bismarkstrasse 101. De ondervinding heeft ons geleerd dat de hôtels zeer goedkoop annonceeren, doch slechts enkele goedkoope „einzelzimmer" van die prijs beschikbaar hebben, die meest bezet blijken te zijn.
Als zeer goede hôtels worden nog aanbevolen: Monopol-Metropol, Kaiser Wilhelmstrasse 214 vanaf 4 en 5 Mark met Restaurant, Hôtel Royal, id. Bismarkstrasse 102. Kamers van af 5 Mark of 6 en 8 Mark. Palast Hôtel, Breidenbacher Hof, Alleestrasse 34, en het Parkhôtel Cornelius Platz, beide evenals Metropol met Weinrestaurant. In allen geval, vooral met het oog op het congres, is het zaak tijdig te bestellen, met opgave van den prijs welke men wenscht te besteden met duidelijke opgave van zijn adres, hetzij men schrijft aan het Verkehrsverein, hetzij aan de Hôteldirectie zelf. (In het laatst geval wordt met het oog op het Congres nog aanbevolen met „betaald antwoord". Postzegels van 25 Pfennig zijn aan de postkantoren hier te lande wel verkrijgbaar.)
GIDSEN.
Een aardige, geïllustreerde gids in het Hollandsch, getiteld „Dusseldorf aan den Rijn", is verkrijgbaar à 1 Mark bij het Verkehrsverein, Graf Adolfstrasse, 91, dicht bij het Centraal Station. In deze gids is echter geen kaart. Een handige gids, met kleine, overzichtelijke kaart is „Düsseldorf und Umgebung", behoorend tot de bekende Griehen'sche Reiseführer. Prijs 60 pf. Overal verkrijgbaar. Idem de „Illustrierter Führer durch Düsseldorf und Umgebung" van Leo Woerl, met flinke, duidelijke kaart. Prijs 50 pf.

* * *

STÄDTE-AUSSTELLUNG TE DUSSELDORF.
Deze hoogst belangrijke en uitvoerige tentoonstelling is verdeeld in 5 groepen: groep I. Städtebau; groep II. Einrichtungen für die Gesundheit; groep III. Einrichtungen für die Krankenpflege; groep IV. Hochbauten en groep V. Industrie. Voor de indeeling van het Tentoonstellingsgebouw hopen wij volgende week de plattegronden van het geheel en van de groepen, waarin ook de onderdeelen duidelijk vermeld zijn, te plaatsen. Hier onder wordt alleen groep I. besproken.
Bezoek aan Groep I: Städtebau.
Deze groep is onderverdeeld in:
A. Bebauungspläne und Wegekarten, met als onderdeel: Kirche im Stadtbild.
B. Heimatschutz.
C. Historische Plan-Sammlung.
D. Platz und Monument.
E. Friedhofsanlagen.
F. Städtische Grünanlagen.
G. Ballon aufnamen.
H. Bodenpolitik, met de onderdeelen.
a. Boden-ankaufspolitik und Aufschiessung.
b. Bauordnung und Bauzonenteilung.
c. Umlegung der Grundstücke.
d. Erbbaurecht, Wiederkaufsrecht, Rentengutsbildung als bodenpolitische Mittel.

[1]) Om 10 uur v.m. gaat een gids in Groep IV rond, die kosteloos uitlegging geeft. Idem is er om 5 uur n.m. een gids voor Groep 1.

TREINVERBINDINGEN.

Staatspoor.	+		+	◎	◎	◎			◎	◎	◎	+	+	
Amsterdam C.S. . .	6.45	9.01	9.35	12.23	4.35	7.51		10.05	10.55	2.56	6.59	8.53	10.35	11.47
Amsterdam W.P. . .	7.00	9.18	9.52	12.38	4.50	8.06		9.48	10.40	2.41	6.44	8.38	10.20	11.32
Den Haag	6.17	8.44	9.14	11.56	4.20	7.26		10.22	11.14	3.17	7.21	9.15	10.58	12.10
Rotterdam (Maas). .	6.28	8.48	9.17	12.07	4.23	7.37		10.12	11.04	3.07	7.11	9.05	10.48	12.00
Utrecht C.S.	7.40	9.58	10.31	1.18	5.34	8.45		9.08	9.58	2.00	6.08	8.03	9.42	10.50
Arnhem	8.34	10.53	11.33	2.11	6.31	9.37		8.08	9.01	1.02	5.13	7.09	8.50	9.35
Düsseldorf	11.31	2.09	2.39	5.24	9.40	1.04		6.03	6.24	10.43	3.07	5.18	6.53	7.14
Holl. Spoor.	+			◎		◎		◎			◎			+ ◎
Haarlem	5.40	8.10	10.23	3.01	4.52			12.06	4.18	7.25		—		11.30
Amsterdam C.S. . .	6.10	8.38	10.53	3.35	5.20			11.22	3.29	6.50		—		10.57
Den Haag	4.55	—	10.14	1.58	4.08			12.08	5.25	7.44		11.04		12.05
Rotterdam D.P. . .	5.33	—	10.47	2.33	4.47			11.42	4.54	7.06		10.30		11.08
Rotterdam Beurs . .	5.55	—	10.54	2.41	4.54			11.35	4.47	6.59		10.23		—
Neuss		2.29	4.32	10.03	10.54			7.45	10.55	3.05		4.19		7.57
Düsseldorf	10.33	2.54	4.51	10.25	11.49			7.25	10.31	2.44		3.52		7.18

◎ beteekent doorgaande rijtuigen.
\+ beteekent restauratiewagen.
De reiskosten bedragen enkele reis, respectievelijk Eerste en Tweede klasse naar Dusseldorf: van Amsterdam *f* 10.05 en *f* 7.20; van Rotterdam *f* 10.65 en *f* 7.70; van Den Haag *f* 10.90 en *f* 7.90; van Utrecht *f* 8.85 en *f* 6.30; van Arnhem *f* 7.— en *f* 4.90.

e. Bodenaufschiessung von Bauland für den Kleinwohnungsbau durch die Industrie.
f. Verschiedenis.
g. Bauberatungsstellen.

Het is niet onze bedoeling al het tentoongestelde in deze groep, die een groote tentoonstelling op zich zelf vormt, te bespreken. Wij willen slechts op hoofdzaken wijzen, als opwekking van de excursionisten, om deze hoogstbelangrijke afdeeling te gaan zien, waarbij het onderstaande als leidraad kan dienen.

Binnenkomende in de hoofdvestibule van het Kunstpalast bevindt zich links groep I, waarvan het eerste onderdeel: *Bebauungspläne und Wegekarten* in Zaal 1—9 is ondergebracht.

In Zaal 1 hangt een kaart aan den wand rechts, voorstellende een *Overzichtsplan van de hoofdverkeerswegen in het Industriegebied* (1) de streek, waarin al de tentoonstellende steden als Dusseldorf, Keulen, Essen, Hagen i. M., Hamm, Leizig enz. voor komen. Met rood zijn hierop de bestaande straatwegen, die de plaatsen onderling verbinden, aangegeven. Een net van meest zeer kronkelende wegen, welke 7 à 8 M. breed zijn. Vroeger, toen gewoon vrachtverkeer plaats vond, waren deze wegen, ondanks hunne slingerende vorm, voldoende. Met de opkomst van nijverheid en industrie in deze streek werd door de spoorwegen het stratenverkeer verlicht. Echter is sedert ongeveer 10 jaren het tram- en autoverkeer sterk toegenomen, met het gevolg dat de bestaande wegen geheel onvoldoende worden.

Daarom wordt door de „Aufsichtsbehörden" overwogen om nieuwe rechte verbindingswegen van minstens 21 M. breedte te maken, aan beide zijden van den Rijn op ruim verkeer berekend, zoodat de steden onderling en met de havens en laadplaatsen op de snelste wijze verbonden worden.

Dit is een reusachtig plan; spoorwegen zullen daarbij moeten worden verlegd, rivieren met haar vele bochten gekanaliseerd of verplaats, enz.

Een belangrijk voorbeeld in dezen geest biedt het *dubbele reliëfmodel van de Stad Hamm Westf.* (2) in het midden van de zaal. De beide reliëfs geven den toestand van de stad en de omgeving weer, vóór en na de uitvoering van de volgende werken: De om de stad loopende Ahse zet bij hoogen waterstand de stad geregeld onder water; om dit te verbeteren wordt de Ahse naar het Oosten verlegd en het vrijloopende land voor hoogwater beschermd; kronkelende Lippe wordt op zij geschoven, om plaats te maken voor het rechte Lippe-zijkanaal; verder worden tegelijk met den verbouw van het station de sporen hooger gelegd, ten einde door onderdoorgangen voor schepen eene verbinding van de stad met het nieuwe havengebied te verkrijgen. In verband met deze werken moeten het vrijgekomen Ahse-terrein met de oude Lippebedding tot een ring van groen worden vervormd.

Hiertoe is een prijsvraag uitgeschreven; de bekroonde ontwerpen hangen in het cabinet, vlak tegen over de modellen (3). De 1ste prijs (zie het plan) vertoont een gordel groen met openbare gebouwen, die aan het geheel eenige vaste assen en schoone gezichtspunten geven; daarenboven een goede onderbreking van de gordel aan de Z.O. kant door een streng architectonische as met kanaal (Rathaus en Landratsamt) en de aanleg van een vijver in de oude Lippe-bedding met eiland. De hoogte verschillen zijn voor terrassen en trappen gebruikt. Andere projecten, voor alles die met de motto's: „Denk au die Zukunft" en „Fruhlingswehen" vertoonen uitstekende architectuur en fraaie straatbeelden, met een juiste groepeering en een goede verbinding met de omgeving. (4)

Het teekenwerk in Duitschen geest, flink en krachtig, uitstekend berekend op tentoonstellen, is meerendeels zeer fraai; ook verderop zullen wij herhaaldelijk gelegenheid hebben deze goede teekenkunst te bewonderen.

Een voorbeeld van combinatie van open- en gesloten bebouwing biedt *Borbeck* (5) waarvan een plan hangt aan de rechterachterwand van de zaal. Hier zien wij Oostelijk van de Friedenstrasse open bebouwing, met groepenhuizen, Westelijk gesloten bebouwing. Kenmerkend is hierbij, dat de openbare gebouwen als middelpunt van aanleg om een plein zijn geconcentreerd; een monumentale werking, een meer imposant geheel wordt verkregen dan bij verspreide ligging dezer gebouwen in de stad.

Hier vlak bij, tegen den aansluitenden wand, is de *Gartenvorstadt an der Donnerkule te Hagen i. W.* afgebeeld (6). Een bebouwing met landhuizen. Om het plateau bevindt zich een straat met vergezichten en interessante doorsnede-veranderingen. De tuinmuur is gedeeltelijk van de grenzen teruggezet, om zoodoende een voorspringen van enkele gebouwen mogelijk te maken. De enkele gebouwen zijn door groepeering tot elkaar gebracht, om het onrustige karakter van de villa-kolonies te vermijden.

Hierbij is de behandeling van een geheele wijk aan één architect opgedragen. Osthaus, de kunstmecenas te Hagen, de stichter van het bekende moderne Museum für kunst in Handel und Gewerbe, heeft dit voorgesteld, daarbij van het zeer juiste inzicht uitgaande, dat schoonheid van een stadsdeel, harmonie, alleen bereikt kan worden, als één kunstenaar het beheersch.

Een voorbeeld, dat zeker navolging verdient.

In het cabinet, hier vlak tegenover, zijn afbeeldingen en foto's van *Essen* (7); deze geven een interessante oplossing van de „rijhuizen-aanleg".

Gewoonlijk wordt bij villa-parken de grond zoo klein mogelijk verkaveld; de villa's, hoewel vrijstaande, komen te dicht op elkaar, soms met tusschenruimten van 4 à 5 M. Het gevolg is dat de vrijstaande villa niet aan alle zijden te overzien is; van de zijgevel en de achtergevel wordt dan geen werk gemaakt. Ook wordt de natuuraanleg tusschen de villa's te veel verbrokkeld, en is het geheele aanzicht wat onrustig.

Daarom wordt er, zooals te Essen, naar gestreefd rijhuizen te verkrijgen, met hier en daar openingen voor door-luchting van het blok-binnenste of voor doorkijk. Op enkele punten zijn villa-terreinen gereserveerd, doch zóó, dat het terrein rond de vrijstaande villa ruim is. Het bebouwingsplan van de Brülinghaushof vertoont deze rij-huizen; zij hebben meest een gestrekte rechthoekige vorm, met vrijlating van de smalle zijden. De groenvlakten hebben gedeeltelijk rand-bebouwing, zooals het duidelijkst bij Essen-West, afb. 50, te zien is. Deze huizenparken zijn van het lawaai en stof der straten tamelijk wel afgesloten.

De photo's vertoonen het nieuwe Essen, straathoekoplossingen, overbouwing van straten, enz.

(Wordt voortgezet.)

VERSLAG VAN DE JJL. GEHOUDEN LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Wijl het aantal leden van het Bestuur niet volledig was, werd door de benoeming van den Heer P. M. C. Nicolaï daarin voorzien, welke benoeming door dien heer aanvaard werd.

Door den secretaris werd de vergadering medegedeeld dat een schrijven van het Genootschap „A. et A." ingekomen was met het verzoek adhaesie te betuigen betreffende het adres inzake de uitbreiding van het Rijksmuseum, hetwelk aan den Gemeenteraad van Amsterdam gezonden was. Een adres van instemming is tot den Raad gericht.

In de afgeloopen maand had een gecombineerde vergadering met de Besturen van den Ned. Aannemersbond Afd. Utrecht en de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." plaats. Op die vergadering werd over de rioleering van de oude stad Utrecht gesproken en werd besloten om van de leden der beide vereenigingen gegevens omtrent onjuiste toestanden te krijgen en alsdan wederom bij elkander te komen en te beslissen hoe verder te handelen.

Van het Genootschap „A. et A." te Amsterdam zal in den vervolge het plaatwerk „de Architect" gratis aan de Club toegezonden worden, eveneens een drietal exemplaren van het weekblad „Architectura", het orgaan van het Genootschap.

De secretaris deelde voorts mede dat de Koninklijke goedkeuring op de Statuten aangevraagd is.

Gedurende den komenden winter zal de leesportefeuille opnieuw bij de leden rondgaan. Eenige tijdschriften en plaatwerken werden door de leden daarvoor afgestaan. Hierna had de bespreking „Werkplan Winter 1912—1913" plaats.

De Heer G. C. B. van Dijk zal op een avond het onderwerp „De verhouding van aannemer en architect" inleiden.

Pogingen zullen in het werk gesteld worden een gevelwedstrijd in de Gemeente Utrecht te krijgen. Hiervoor zal de Club zich in verbinding stellen met de Vereen. tot Bevord. van Vreemdelingenverkeer voor Utrecht en Omstreken.

Verder zullen eenige heeren architecten uitgenoodigd worden lezingen voor den besloten kring van leden en uitgenoodigden te geven.

De wenschelijkheid werd ter tafel gebracht dit jaar een tentoonstelling van het werk van Utrechtsche architecten te organiseeren. Getracht zal worden medewerking te krijgen.

Een der leden vroeg of het ook op den weg van de club ligt te trachten opheffing der „Verboden kringen" rondom Utrecht te krijgen. De aanwezigen waren de meening toegedaan dat zeer zeker een pogen in die richting gewenscht is.

Nadat nog besloten was opnieuw tot de Prov. Staten van Utrecht een adres te richten voor het behoud van het natuurschoon in deze provincie, werd de vergadering gesloten.

C. J. DE HAAS, *te Soer.*

„ENKHUIZEN VOORUIT".

„Enkhuizen wordt handelsstad en zelfs bloemenstad; wanneer dit moet beteekenen dat zij ophoudt uit kunsthistorisch oogpunt „doode stad" te zijn en dat de moderne beschaving, het oude eerbiedwaardige opruimende, ook dáár doordringt, dan is dit zeer te betreuren. Ieder die er is geweest kent het fraaie vroeg 17de eeuwsche poortje in de paktuinen, breedvoerig beschreven in de Noord-Holl. Oudheden van v. Arkel & Weissman deel I blz. 122 met opschrift

D.B.N.E.A.D.S.P.F.D.Q.S.V.E.V.S.S.T.

Naar ik verneem is dit juweel van bouwkunst aan de opkoopers J. Verfaille te Helder en H. de Vos te Hoorn voor *f* 1100 verkocht.

Over den verkoop van den fraaisten woonhuisgevel van Enkhuizen, wellicht van geheel Nederland, althans boven het IJ, is men nog in onderhandeling. Deze gevel is beschreven in het bovenvermelde werk I blz. 119. Ook hier geeft de eigenaar, wien door het noodlot grillig een pand van hooge waarde was toevertrouwd meer blijk van geldzucht dan van kunstliefde, en zal der stad zijner inwoning onberekenbare schade berokkenen. De haringmaagd is veil en verkoopt hare bekoorlijkheden aan den meestbiedende en als een oude dame op jaren dat doet, geschiedt het niet ongestraft. Dit alles gebeurt „Heemschut" en „Monumenten Commissie" ten spijt en geen voogdijraad trekt zich deze aangelegenheid aan. Van eenige zorg en activiteit van het gemeentestuur is mij niets gebleken.

Humor ontbreekt niet, want de raadselachtige letters hierboven vermeld, beteekenen:

Die Benijdt een ander sijn Profyt
Die Quelt sijn vleesch en verspilt sijn tijd.

Benijden wij daarom het profijt den baatzuchtigen Enkhuizer niet; maar betreuren wij dat er niet beter zorg wordt gedragen voor het schoon onzer steden dat toch in zeker opzicht ten algemeenen nutte bestaat.

DE VRIES VAN DOESBURGH.

Leeuwarden, 28 Augustus 1912.

't Was door dit ingezonden stukje in de N. Rotterd. Courant van een dezer dagen dat zich weer levendig aan ons opdrong de droeve herinnering welke wij meenamen van ons laatste bezoek aan Enkhuizen. Dit bezoek ligt nu al bijna anderhalf jaar achter ons. Wie weet hoe er in dien tijd opnieuw gemoderniseerd is door een voortvarend gemeentebestuur; trouw bijgestaan door een dito gemeente-bouwmeester. Wij zagen hoe deze beide, bestuur en ambtenaar, bezig waren hun oud stadje van haar charme langzaam, doch zeker, te ontdoen. Grachten waren gedempt om en ter wille van het verkeer, letwel verkeer in Enkhuizen, breede straten te maken; straten met plantsoenen, zooals elk ander stadsbestuur ze heeft laten aanleggen, en die dus in Enkhuizen ook wel noodig zouden zijn; Enkhuizen dat mee moet met den tijd, den modernen tijd met z'n moderne vervoermiddelen, en zooveel meer, 't geen den stadsbesturen plichten oplegt.

Wij zagen plannen van een riool; met lengte- en dwarsprofielen waaruit ons duidelijk gemaakt werd dat op nieuw geeischt zou worden een dier grachten te dempen waaraan Enkhuizen zijn naam en zijn vreemdelingenverkeer te danken heeft ..... gehad.

Ook werd ons verklaard dat geen enkele van de boomen staan kon blijven. Die boomen die tientallen jaren hadden samengewerkt met de daarachter staande verweerde geveltjes en groenbemoste roode daken om den bezoeker te bekooren; ze moesten vallen. Allemaal moesten ze weg voor 't leggen van het moderne riool in de modern wordende stad? ..... neen, niet voor het riool alleen; dat kwam in 't midden; maar omdat ... ze niet in de rij en niet op onderling gelijke afstanden stonden; omdat ze niet alle recht waren blijven staan, een beetje rechts of een beetje links gezakt waren tengevolge van de vele stormen welke zij gedurende al die tientallen jaren getrotseerd hadden.

En wat nu wel 't allerbedenkelijkste is? Zoodra zoo'n niet-modern grachtje voor het met zeer vooruitstrevende begrippen bezielde gemeentebestuur is omgetooverd in een moderne straat mét of zónder plantsoen, dan laten zich ook de vooruitstrevende gemeentenaren niet onbetuigd.

Fluks gaan zij aan den slag, volgende het opwekkend voorbeeld van de moderniseerende vroedschap die 't o zoo goed meent met z'n stad; sloopen hunne oude huizen, die uit den tijd zijn, en bouwen met de hulp van den modernste der moderne Enkhuizer timmerlieden allemaal moderne woonhuizen, winkelhuizen, kantoren en wat dies meer zij op de door den Raad vastgestelde natuurlijk rechte moderne rooilijn langs de moderne straat van de stad die met d'r tijd mee wil.
Zoo wordt de eens zoo schoone stad, een van het drietal parelen der Zuiderzee, gemetamorfoseerd. Zij poogt te worden een moderne stad.
De hemel beware haar voor dit modernisme! R.

NIEUWE UITGAVEN.

VRAAGSTUKKEN MET UITGEWERKTE VOORBEELDEN TER OEFENING IN HET BEREKENEN VAN BOUWKUNDIGE CONSTRUCTIES DOOR P. W. SCHARROO.

Dezer dagen ontvingen we bovengenoemd werkje ter recencie. Het dankt zijn ontstaan aan de behoefte om naast het werk „Elementaire berekeningen van bouwkundige constructies" van denzelfden schrijver als eene verzameling vraagstukken (met uitgewerkte voorbeelden) gebruikt te worden. Te dien einde zijn de voor de oplossing te bezigen paragrafen, formules en tabellen van genoemd werk onder de verschillende vraagstukken, zoowel als onder de uitgewerkte voorbeelden vermeld. Behalve bij een dusdanig gebruik is het ook den zelfstudeerenden, zoowel als den onderwijzer zeer welkom door zijne groote keuze vragen en voorbeelden van allerlei aard, terwijl de bewerking voor eerstgenoemden ook zeer duidelijk is. Ongetwijfeld zullen velen zich dit werkje aanschaffen. A. H.

CONGRES EN TENTOONSTELLING VAN DEN HANDENARBEID BIJ HET ONDERWIJS EN IN DE OPVOEDING.

Dit congres wordt op Vrijdag en Zaterdag, 13 en 14 September, in het Stedelijk Museum te Amsterdam gehouden, ingeleid zou men kunnen zeggen door de Tentoonstelling die op Woensdag l.l. dezer geopend werd in het zelfde gebouw.
Het programma van het Congres bevat het volgende: Receptie van de Congresleden door het Gemeentebestuur van Amsterdam ten stadhuize op Donderdagavond, Vrijdagmorgen opening van het Congres door den voorzitter Dr. J. H. Gunning Wzn., en rede van Dr. D. Bos, die eene uiteenzetting zal geven van de paedagogische, ethische en maatschappelijke beteekenis van den handenarbeid, des middags gevolgd door de behandeling van het onderwerp: „De handenarbeid in het Buitenland". Dit onderwerp wordt achtereenvolgens voor verschillende landen door verschillende sprekers ingeleid; Duitschland en Zwitserland door den heer P. T. van der Meulen, Amerika en Engeland door Mej. Joh. G. Lugt, De Scandinavische Rijken door den heer N. Broekhuysen.
De Zaterdagmorgen zal gewijd zijn aan de vraag: „welke vakken van den Handenarbeid moeten op de verschillende scholen worden onderwezen?"; welke vraag zal worden ingeleid door de heeren Kl. de Vries Szn. en A. W. Weissman; terwijl des namiddags aan de orde wordt gesteld het onderwerp: „De Opleiding der Leerkrachten", in welk onderwerp zullen voorgaan de heeren D. Been en H. Enno v. Gelder. Over dit congres volgt te zijner tijd verslag van het congreslid, dat als zoodanig ons Genootschap vertegenwoordigt.
Bepalen we ons thans tot de tentoonstelling in het Stedelijk Museum. Dr. J. H. Gunning, voorzitter van het congresbestuur, wees er in zijn openingsrede op dat deze Tentoonstelling een bizondere waarde kan worden toegekend in vergelijking met reeds te voren gehouden exposities op dit gebied, wijl hieraan thans is verbonden het congres, de gelegenheid waar men, d. w. z. de werkers op het terrein van den handenarbeid en de belangstellende outsiders, elkaar zullen ontmoeten en van gedachten wisselen. De nadruk legde spr. hierbij op die categorie van belangstellenden, die hij aanduidde met den naam „technici". Bedoeld worden natuurlijk allen, wier arbeid en bemoeiingen raken aan den handenarbeid en wat daarmee in verband staat. Tot deze categorie behooren wij, architecten en kunstnijveren. Voor ons en ons bedrijf kan de beweging voor den handenarbeid van het hoogste belang zijn. Bij herhaling deed Dr. Gunning beroep op de belangstelling en de kritiek van technische zijde, de kritiek welke de „beweging" zich ten nutte zal weten te maken. Inderdaad, de beweging is deze belangstelling waard. De tentoonstelling zal het bewijzen, de verhandelingen in het congres zullen het bevestigen. Al reeds voor men de tentoonstellingszalen bereikt heeft, maakt een zeer aangenamen indruk de geïllustreerde catalogus, welke den bezoeker zich voor 25 cent aanschaft om hem te leiden en voor te lichten. Dit boekje draagt het karakter van wat in de heele beweging voor den handenarbeid vooropgezet is. Zoowel uiterlijk als innerlijk is het met nauwlettendheid en smaak verzorgd. Over de tentoonstelling zeide Dr. Gunning in zijn openingsrede o.m. het volgende en dit is van belang te weten en tevens toereikend om bij hen die tot heden geen kennis namen van de bemoeiingen der „beweging", die belangstelling te wekken, waarop deze expositie aanspraak mag maken.
„Ik heb in al de jaren, dat ik aan de „beweging" deelneem, al heel wat tentoonstellingen van Handenarbeid in binnen- en buitenland, gezien en ook wel aan de inrichting ervan meegewerkt. Maar van geen enkele heb ik zoo groote verwachting gehad als van deze.
„Dat ligt niet aan haar volledigheid. Want die is helaas zeer onvolkomen. Vele scholen ontbreken op 't appèl en daaronder ook zulke, die wij hier gaarne een eerste, ja een eereplaats hadden zien innemen.
„Zoo zoude ik op nog meer, niet minder betreurenswaardige lacunes kunnen wijzen. Maar nog in een ander opzicht is de tentoonstelling onvolledig, moest zij dit zijn. Immers, niet alle werk leent zich even goed tot transport en expositie, en vooral: aan de meeste scholen kon men slechts over een klein gedeelte van het gemaakte werk beschikken, omdat het algemeen gewoonte is, dat het werk het eigendom der leerlingen (of cursisten) blijft en door hen mee naar huis wordt genomen.
„Daarom is 't zoo goed, dat deze catalogus „geïllustreerd" is. Dat verhoogt niet alleen zijn aantrekkelijkheid, maar door die aardige kiekjes worden onvermijdelijke leemten der tentoongestelde verzamelingen zoo goed aangevuld.
„In andere opzichten evenwel mag de tentoonstelling tamelijk wel volledig genoemd worden. Al ontbraken enkele scholen, geen enkele catagorie van scholen is geheel en al onvertegenwoordigd. De handenarbeid wordt in Nederland reeds beoefend op bewaarscholen, scholen voor gewoon-, uitgebreid en meer uitgebreid lager onderwijs, op scholen voor gegoeden en onbemiddelden, op openbare en bizondere, ook confessioneele

scholen, op inrichtingen tot opleiding van onderwijzers, op scholen voor achterlijke en gebrekkige kinderen, op cursussen voor kinderen en volwassenen, ja zelfs het middelbaar onderwijs is althans door één school vertegenwoordigd. Alleen het gymnasium en de universiteit schitteren nog door totale afwezigheid. Of dit een normale toestand is, dan wel of, in navolging van andere landen, ook deze terreinen voor den handenarbeid moeten worden opgeëischt, ziedaar een der vragen, die ons op ons congres zullen bezig houden.
„Volledig mag voorts de tentoonstelling ook heeten, in zooverre alle soorten van handenarbeid, die op onze scholen en daarbuiten beoefend worden, er te vinden zijn. Ik heb althans niet kunnen ontdekken, dat één gemist wordt. En men behoeft den catalogus slechts door te bladeren om zich te verbazen — met blijde verbazing! — hoe groot dat aantal reeds is. Papier-, klei-, carton- en houtarbeid mogen overal de grootste plaats innemen, gelijk niet meer dan natuurlijk is, daarnaast vindt men raffia pitriet, weven, houtbeitel- en snijwerk en boekbindwerk. En hoeveel verschillende arbeid wordt onder al die verzamelnamen niet samengevat?
„De tentoonstelling geeft dus een levendig en in sommige opzichten vrij volledig beeld van wat er op 't oogenblik in Nederland reeds aan handenarbeid gedaan wordt en ik meen mij niet aan kunstmatig of kortzichtig optimisme schuldig te maken, wanneer ik zeg, dat het een veelszins verblijdend en moed gevend tafereel is".
Het mag overbodig geacht worden hieraan meer toe te voegen onzerzijds dan een warme aanbeveling van dezen arbeid in de belangstelling van velen.
De tentoonstelling blijft op de gewone Museumuren en dagen geopend tot 18 September e.k. R.

CENTRALE-VERWARMING EN LUCHT-VERVERSCHING VAN GEBOUWEN,

DOOR F. G. UNGER, W. I.

DEEL I. ALGEMEENE BESCHOUWINGEN EN GEGEVENS.

Inleiding.

Het gebruik van stoom en electriciteit heeft in den loop der vorige eeuw eene gestadige ommekeer te weeg gebracht in onze samenleving en individueele levensomstandigheden. Allerlei eertijds slechts gedroomde mogelijkheden worden de een na de ander verwezenlijkt en daardoor worden voortdurend nieuwe behoeften geschapen.
Dit openbaart zich ook op een gedeelte van het gebied der techniek, dat zich voornamelijk in het laatste kwartaal der vorige eeuw is gaan ontwikkelen en allengs een enormen vlucht heeft genomen, n.l. de techniek der verwarming en luchtverversching van gebouwen.
Aangezien deze techniek eene groote beteekenis heeft voor ons dagelijksch leven en een belangrijke invloed is gaan uitoefenen op de werkzaamheden van allen, die zich met de uitvoering van bouwwerken bezig houden, zijn in de navolgende verhandelingen eenige der voornaamste punten in het kort besproken.

Kennis voor bouwkundigen.

Hij het samenstellen van deze verhandeling werd het standpunt ingenomen dat het voor den bouwkundige in de eerste plaats noodzakelijk is een goed begrip te krijgen van *die beginselen* der verwarmings- en ventilatietechniek, welke van directen invloed zijn op zijne eigenlijke werkzaamheden, d.w.z. op het maken van plannen voor een gebouw, op de architectuur daarvan en op de eigenlijke uitvoering van het bouwwerk.

In de tweede plaats dient de bouwkundige, en wel in het bijzonder de bouwkundige opzichter, met meer oordeel dan thans doorgaans het geval is toezicht te kunnen uitoefenen op de montage van dergelijke inrichtingen, zoodat van oogenblik tot oogenblik dit werk ook van de zijde van den architect onder behoorlijke controle staat. Want het is niet mogelijk een dergelijke inrichting na oplevering in al zijne onderdeelen te keuren, aangezien allerlei gedeelten door de verdere bouwwerkzaamheden aan het oog worden onttrokken en dan buiten de controle vallen.
De eigentlijke *techniek* der verwarming en luchtverversching van gebouwen zal ik dan nog verder in hoofdtrekken behandelen.

Beteekenis en voornaamste eigenschappen.

Allereerst een enkel woord over de beteekenis der verwarming en ventilatie in den tegenwoordigen tijd. De behoefte aan eene inrichting voor centrale verwarming doet zich tegenwoordig niet meer alleen gevoelen bij groote gebouwen, doch ook bij gewone villa's en woonhuizen. Het feit dat door eene dergelijke installatie eene gelijkmatige, aangename, snelregelbare temperatuur kan worden verkregen (klachten over te hooge temperatuur, onaangename atmosfeer enz., zijn in den regel het gevolg van onoordeelkundige behandeling en gebrekkig werkend of verkeerd gekozen systeem), dat van uit een centraal punt warmte naar alle deelen van het gebouw kan worden geleid, het vervoer van brandstoffen en verbrandingsproducten door het gebouw vervalt en eenvoudige bediening wordt verkregen, dat brandgevaar zeer wordt beperkt, dat de hygiene wordt bevorderd door de lage oppervlakte temperatuur der verwarmingstoestellen in de vertrekken en door de combinatie van verwarmings- en ventilatie-inrichtingen, dat alles draagt er wel toe bij het gebruik van centrale verwarmingsinrichtingen in steeds grooter mate toepassing te doen vinden.
En niet alleen geldt dit voor ieder gebouw op zich zelf, ook voor groepen van gebouwen is het gebruik van een dergelijke centrale installatie van groot gewicht en bestaan er op dit gebied reeds tal van belangrijke inrichtingen.
Bedenkt men hierbij de mogelijkheid van een combinatie te kunnen treffen tusschen krachts- en warmte centrales, door b.v. de warmte, die in electrische krachtsstations als onbruikbaar verloren gaat (en dit is wel 50 tot 60 pCt. van de warmte, die door de steenkool wordt ontwikkeld) voor een groot deel nog te gebruiken voor verwarmingsdoeleinden, dan wordt het duidelijk, dat op dit gebied het laatste woord nog lang niet gesproken is en dat vele interessante toepassingen kunnen worden gemaakt. Zoo bestaan er in het buitenland reeds groote inrichtingen, waar electriciteit- en warmtecentrale een zijn.

Op eenige voorname punten dient men het oog gevestigd te houden bij het beoordeelen der voor- en nadeelen aan het gebruik van een centrale-verwarmingsinrichting in een gebouw verbonden. In de eerste plaats bedenke men dat eene dergelijke installatie is de fabriek der warmte en de verbruiker tegelijk.
Het verschil met een electrische installatie springt hierbij wel in het oog. Daar wordt de electriciteit elders geproduceerd, n.l. aan de centrale, alwaar geoefend personeel en een kostbare in alle deelen geperfectioneerde machine-inrichting in de productie voorziet.
In een centraal verwarmd gebouw wordt de ketelinstallatie in een kelder opgesteld en ongeoefend en dikwijls ongeschikt personeel moet in de warmteproductie [illegible] aanzal vrij

zien. Het heet wel, dat die warmteproductie automatisch geschiedt, doch dit is maar ten deele waar en veel hangt af van de min of meer oordeelkundige bediening.

Constructie tijdens opbouw

Men bedenke voorts, dat de geheele inrichting een mechanisme vormt, dat niet kant en klaar aan de eene of andere fabriek wordt afgewerkt en in elkaar gezet, doch dat ketelinstallatie, pijpleidingnet en verwarmingstoestellen tot één geheel worden opgebouwd in het bouwwerk zelf, en men begrijpt dan, hoe licht er het een en ander aan de werking kan haperen, wanneer niet eene zoo zorgvuldig mogelijke berekening en uitvoering bij den opbouw worden in acht genomen.

Wisselende invloeden.

Voor alles moet er aan worden gedacht, dat men bij verwarming van een gebouw met zeer wisselende en ongelijke factoren te rekenen heeft en dat onvoldoende of te krachtige verwarming direct aan den lijve wordt ondervonden.

De invloed van weer en wind is zeer wisselend en dus ook de afkoeling van een gebouw zeer ongelijk. Het eene gebouw is voorts van veel solieder constructie of van heel ander materiaal opgetrokken dan het andere, terwijl door de ligging dit gebouw veel meer blootgesteld is aan den invloed van het weer dan het gindsche.

En ten slotte is de eene mensch veel gevoeliger voor temperatuursinvloeden dan de andere, heeft de een het te warm, als het den andere nog te koud is, enz.

Uit dit alles ziet men dat er bij den aanleg van een verwarmingsinrichting met heel wat meer factoren te rekenen valt, dan b.v. bij dien van eene electrische lichtinstallatie. Aan het veel gemakkelijker verleggen der lichtgeleidingen dan van de verwarmingsbuizen, aan het veel gemakkelijker plaatsruimte vinden voor een lichtpunt, dient men ook te denken. En de kans op bedrijfsstoring bij een electrische lichtinstallatie is gering in vergelijking met die bij een verwarmingsinrichting. Men behoeft b.v. maar te denken aan de mogelijkheid van bevriezen van een niet of onvoldoende geisoleerd gedeelte der pijpleiding.

Het hier gezegde moge eenigermate een beeld geven van de voordeelen aan centrale verwarming van een gebouw verbonden en van de moeilijkheden en bezwaren, welke niet mogen worden onderschat.

Verband met indeeling en architectuur.

In de allereerste plaats dient de bouwkundige zich zooveel vertrouwd te maken met het wezen der verwarmings- en ventilatie-inrichtingen, dat hij begrijpt, welken invloed zij zullen uitoefenen op zijne plannen, dus welk verband er moet bestaan tusschen indeeling en architectuur van een gebouw en genoemde inrichtingen.

Plaatsing en soort der verwarmingstoestellen.

Ik noem als voorbeeld de plaatsing en de soort der verwarmingstoestellen bij eene verwarring door middel van water of lagedruk stoom.

In de vertrekken zal men als regel de toestellen onder de vensterbanken der ramen moeten plaatsen, vooral, wanneer daarin personen zullen verblijven, die veelal zittend hunne bezigheden verrichten, dus in studeerkamers, kantoorlokalen, enz. De hoogte der radiatoren houdt direct verband met de hoogte van de borstwering en aangezien de prijs der radiatoren geringer is, naarmate zij hooger kunnen zijn, dient de bouwkundige daarmede zooveel mogelijk rekening te houden. Het is geenszins de bedoeling hiermede te zeggen, dat de hoogte der radiatoren de hoogte van de borstwering moet bepalen, doch wel, dat het soms slechts om een verschil van enkele centimeters gaat, of een hooger, dan wel een lager type zal kunnen worden gekozen.

En aangezien de prijs van een verwarmingsinrichting tot 20 % van de bouwsom kan bedragen, is iedere besparing hier wel van beteekenis.

Uit een oogpunt van goede verwarmingstechniek is het ook af te keuren, een zit-, b.v. een studeervertrek of leerkamer te voorzien van vele openslaande deuren in den buitenwand, aangezien men dan geen verwarmingstoestellen kan plaatsen voor de voornaamste afkoelende oppervlakken, waardoor tochtverschijnselen langs den vloer zich voordoen, die zeer onaangenaam en nadeelig voor de gezondheid zijn.

Hierop wordt later nog terug gekomen.

(Wordt voorgezet.)

BERICHT.

Blijkens zooeven ontvangen bericht uit Soerakarta, is ons medelid, de Architect der Genie in Ned. Oost-Indië, A. H. Pinxter bevorderd tot 2e Luitenant-Magazijnmeester der Genie.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 25. Dorpswoning te Mantgum, architect D. Meintema, met eenige afbeeldingen. Galerijconstructies voor schouwburgen, door J. H. Schaad, met afbeeldingen. Internationale conferentie over volks- en schoolbaden te Scheveningen.

DE BOUWWERELD, 35. A. W. Weissman. Het derde eeuwfeest van den Beemsterpolder, met afbeelding van twee ontwerpen door Philip Vingboons gemaakt voor het „huis Vredenburg" in de Beemster. Het sloopen van werken in gewapend beton.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 36. Kroniek XL, Heemschut, watertoren te Oosterbeek, arch. Roelof Kuipers, met afb. Een nieuw uitbreidingsplan (tusschen Spaarndammerdijk en Spaarndammerstraten), door A. Keppler, c. i. Middelburg, door B. van Brucken Fock, met afb.

DE BOUWWERELD, 36. Oude landelijke bouwkunst in Engeland. Het sloopen van werken uit gewapend beton, met eenige afbeeldingen. Boerderij te Vaassen door J. J. Hellendoorn, met afb.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

II. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet voor de E. N. T. O. S. te Amsterdam. Programma in No. 33.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1314e Ledenvergadering. — Kongress für Städtewesen. — Verslag van de Utrechtsche Ledenvergadering. — „Enkhuizen vooruit". — Nieuwe Uitgaven. — Congres en Tentoonstelling van den handenarbeid bij het onderwijs en in de opvoeding. — Centrale verwarming en luchtverversching van gebouwen. — Bericht. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs kra[illegible] zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". D. Be[illegible] betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWINTIGSTE JAARGANG No. 38. ZATERDAG 12 SEPTEMBER 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

VERSLAG VAN DE 1315e LEDENVERGADERING GEHOUDEN OP WOENSDAG 18 SEPTEMBER 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL „PARKZICHT".

De voorzitter, de heer Baanders opent de vergadering en verzoekt lezing der notulen die worden goedgekeurd voor zooverre ze geschreven zijn; de rest zal op de volgende vergadering worden gelezen. Als ingekomen stuk komt ter tafel een brief van den bond van Ned. Architecten inzake de prijsvraag Kon. Instituut. Op verzoek van den voorzitter zal dit schrijven bij punt 5 der agenda behandeld worden.

Als nu is aan de orde de installatie der nieuwe leden. De heer v. d. Waay, die alleen tegenwoordig is, wordt met een paar welgekozen woorden door den voorzitter als zoodanig geinstalleerd. Voor de benoeming van een lid in een commissie van den Bond „Heemschut" die het bestuur van dien Bond in zaken betreffende bouwkunst zal voorlichten, wordt door het Bestuur als tweetal gesteld de heeren Maurits Plate en J. Roosing, waarvan de heer Plate bij meerderheid van stemmen wordt gekozen. Genoemde heer neemt zijne benoeming aan na uit den mond des voorzitters nadrukkelijk te hebben vernomen dat hij als lid dier commissie geheel zelfstandig, dus naar eigen inzicht kan oordeel vellen.

Hierna komt aan de orde het schrijven onder sub 6 der agenda vermeld, (zie „Architectura". No. 36, 1e kolom, 1e pag.) van den Bond van Ned. Architecten.

Op verzoek van den voorzitter licht de heer de Jongh als lid der P. P. C. dit punt nog eens nader toe. De heer Ingenohl vraagt of van de nieuwe bepaling verwacht zal worden dat ze niet meer te ontloopen valt. Hij wijst in verband hiermede op hetgeen met het Kon. Instituut gebeurd. is.

De voorzitter zegt dat er dient uitgemaakt te worden wat een prijsvraag is. De heer Plate vraagt wat wel de straf zal zijn voor dat lid, dat zich niet aan die nieuwe bepaling houdt. Z.i. is Architectura een *kunst*genootschap en geen *vak*vereeniging.

De heer de Jongh zegt dat het hier niet gaat over kunst- of vakvereeniging dan wel: of eene vereeniging die zich competent verklaart heeft aan de opstelling der algemeene regelen mede te werken, nu ook *verplicht* is die regelen te helpen handhaven.

Met algemeene stemmen wordt hierna aangenomen dat het *on*geoorloofd is aan prijsvragen mede te werken die niet door de P. P. C. zijn gecontrasigneerd. De vergadering gaat hierna met het voorstel van den praesis mede om den aard der straf bepaling eerst nog eens nader in het bestuur onder de oogen te zien alvorens deze voor het Genootschap bindend vast te stellen.

Hierna komt thans aan de orde de brief voornoemd van den Bond van Ned. Architecten, luidende:

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

WeledelGeb. Heeren!

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten ontving evenals die der andere Constitueerende Vereenigingen een schrijven van de Permanente Prijsvraag Commissie in zake de kwestie „Koloniaal Instituut".

Het Bestuur gaat in beginsel accoord met dit schrijven doch zou gaarne met de andere besturen van gedachten wisselen over de wijze waarop zij zich tot de Heeren Cuypers, Van Nieukerken en Ouëndag zullen wenden. Het stelt U te dien einde eene op nader aan te geven tijd en plaats te beleggen conferentie van voorzitters en secretarissen der besturen voor. Gaarne uw bericht hieromtrent zoo spoedig mogelijk tegemoet ziende, hoogachtend, namens het Bestuur

(w.g.) C. N. VAN GOOR, 1e Secretaris.

De vergadering besluit, na kennisname met dit schrijven, dat het bestuur van het Genootschap nader met de besturen der constitueerende vereenigingen zal confereeren, alvorens in deze zaak een beslissing te nemen.

De voorzitter geeft hierbij de verzekering dat het bestuur er ernstig naar zal streven om op deze conferentie eene *afdoende discussie* uit te lokken.

De heer de Jongh bespreekt nu nog even de Haagsche schouwburgkwestie en vraagt of „Heemschut" ook pogingen heeft aangewend voor behoud der oude schouwburg.

De heer Weissman zegt dat er in den Haag een comité van actie bestaat en dat Heemschut zich op verzoek dier commissie voor behoud der oude gevel heeft uitgesproken.

De heeren de Meijer, Walenkamp en de Jongh bespreken dit punt nog nader met afwijkende meeningen.

De heer Plate is ontstemd over het nog niet verschijnen van het juryrapport. De voorzitter licht de oorzaak hiervan nader toe, al is ook hij van oordeel dat het lang duurt.

In gelijken geest bespreken de heeren Ingenohl en de Jongh het niet verschijnen van de lezing (met de gevoerde debatten) des heeren Keppler in ons orgaan. De voorzitter zegt dat genoemde heer al een paar malen is aangezocht geworden, doch tot nu toe zonder eenig resultaat.

De heer De Jongh is van meening dat het toch niet aangaat een zaak, waarbij een ambtenaar zich nog al vrij

kras over ambtenaren en architecten uitliet, zoo maar in den doofpot te stoppen. Hij verzoekt dat in elk geval dan een verslag der debatten in het orgaan wordt opgenomen. De voorzitter wijst er nog even op dat a.s. Woensdag de Drucker-„kwestie" in den Raad komt. Het stuk van den heer Six zal in het orgaan nader besproken worden vooral waar die heer daarin spreekt van „misleiden" en „zand in de oogen strooien". Ook de excursie naar Dusseldorf wordt door spr. nog eens warm aanbevolen. Ten slotte wordt een voorstel van den secretaris der redactie aangenomen om eene commissie uit Bestuur en leden te benoemen die zal onderzoeken of het plaatwerk „de Architect" met andere periodieken — zooals „Bouwkunst" — saam te smelten valt ten einde zoodoende tot de uitgave van één groot plaatwerk te geraken. Op de e.v. vergadering — over drie weken — zal deze commissie worden benoemd. Hierna sloot de voorzitter om even elf uur de vergadering. ADR. M.

HET ONDERHOUD VAN HET PALEIS OP DEN DAM.

VERVAL VAN HET KONINKLIJK PALEIS?

Hedenmiddag is een arm van een der beelden in het tympan (het driehoekig gevelveld in het midden van den voorgevel) van het Koninklijk Paleis plotseling afgebroken en op de „kleine steentjes" voor het Paleis gevallen. Een schildwacht, die er onder liep, had nog juist den tijd op zijde te gaan. De steen viel als poeder uiteen.

Naar men zich herinnert is eenige jaren geleden ook eens een stuk steen van het Paleis afgebrokkeld.

Bovenstaand berichtje troffen wij voor een paar dagen in het Handelsblad. De berichtgever had gevoegelijk het vraagteeken achter het opschrift weg kunnen laten. Het gebouw verkeert niet in zóódanigen staat van onderhoud en dit onderhoud wordt niet zóó behartigd, als voor het meesterwerk van onze Nederlandsche bouwkunst verlangd mag worden.

Wat de berichtgever zich herinnert dat er „eenige jaren geleden ook eens een stuk steen van het Paleis is afgebrokkeld" is in zijne vaagheid wel wat te zacht uitgedrukt. Minstens vijftig van de sierlijk bewerkte consôles in de eerste kroonlijst (ter halve hoogte van het gebouw) zijn niet alleen afgebrokkeld, doch geheel verdwenen.

Een paar jaren geleden, in 1908, nadat het zich herhaaldelijk voorgedaan had, dat deze consôles onverhoeds op „de kleine steentjes" en op den openbaren weg neerploften tot groot gevaar van schildwachten en voetgangers, heeft men deze kroonlijst eens geïnspecteerd. Men herinnert zich den daarbij gebruikten verplaatsbaren steiger, die een tijdlang de aandacht der Amsterdammers trok, zonder dat in het openbaar vermeld werd, wàt men toch wel uitvoerde.

Welnu, men inspecteerde toen, en de timmermansbaas, die zonder verdere technische voorlichting dan zijne bij het onderhouden van arbeiderswoningen opgedane ondervinding, hierbij adviseerde, bevond, dat de zandsteenen kroonlijst niet met lood afgedekt en door de eeuwen heen „doorgewaterd" was, zoomede de consôles, die deze kroonlijst gedeeltelijk helpen dragen. Zeer velen dezer consôles vereischten dringend vernieuwing en wat deed men? Men vernieuwde inderdaad. Doch niet met zandsteen, wat toch echter ieder, die eenig besef van verplichting tegenover het achtste wereldwonder bezit, zou gedaan hebben, maar met greenenhout, in de kleur bijgesausd met een modderig sopje, op tentoonstellingsmanier! Van de straat af kan men deze houten consôles onderscheiden van die, welke nog van zandsteen zijn en de oplettende waarnemer zal opmerken, dat het aantal houten exemplaren zeer groot is. Aan de zijde van de Paleisstraat heeft deze „reparatie" nog niet zoo uitgebreid plaats gehad (zeker wegens gebrek aan geldmiddelen) als aan de Damzijde en hier ontbreken dus vele consôles, die afgevallen en niet „vernieuwd" zijn.

Het is de moeite waard eens te gaan zien, hoe de rijke Staat der Nederlanden, op wien de plicht van onderhoud der koninklijke verblijven rust, dezen plicht betracht ten aanzien van het schoonste gebouw, dat hij in leen en in gebruik heeft.

In denzelfden tijd, toen bovenbedoelde inspectie plaats had, bracht een groot aantal leden van ons Genootschap een bezoek aan het voormalig Raadhuis. Behalve de wolkjes motvlinders, die opvlogen, als een vrijpostige bezoeker het waagde een der hoezen van de prachtige Empire meubelen, waarmede Lodewijk Napoleon, de vreemdeling, het paleis voorzien heeft, op te lichten, trof ons nog een andere merkwaardigheid, die zoowel van zorg voor de bewoners en de bezoekers, als voor de kunstschatten getuigde. In de groote zaal waren namelijk over het „Utrechtsche" tapijt, waarmede de marmeren, met koper ingelegden vloer bedekt is, deklakens uitgespreid voorzoover de bezoekers het tapijt moesten overschrijden.

Een gedeelte hiervan was echter wederom afgezet met een kring van houten banken, om de bezoekers te verhinderen, dat zij deze plek zouden passeeren, omdat het daar ..... zoo lekte. Het lekte door het beschilderde gewelf heen!

De prachtige kristallen kronen, die, hoewel „Style Empire", in de plechtige ruimte stil en statig hingen te droomen, en de oude vlaggen uit den tijd onzer heldhaftigheid lieten zich deze miskenning hunner waardigheid stil voorbijgaan. Maar de uitgezaagde latjes, style „Guillaume trois", indertijd op de marmeren kroonlijsten bevestigd voor het aanbrengen eener feestverlichting van vetpotjes à 3 cent (gevuld), die latjes gnuifden over onze verwondering. Zij wisten bepaald al, waar de schoen wrong en ook wij hadden even later gelegenheid dit waar te nemen.

Want toen wij bij het vervolgen van onzen tocht, dank zij de welwillende vergunning van de Paleis-directie, na een interessante wandeling over de met plavuizen belegde zolders onder de zware kapspanten door en langs de geweldige schoorsteenen, het plat onder het carillon betreden hadden, merkten wij op, dat juist boven de plaats, waar het zoo lekte in de groote zaal, het lood van het dak verdwenen was. Flauwtjes blonk het zink nog van nieuwigheid.

Zou de Staat daar bij wijze van proef, van den Rijksloodgieter het bekende aanbod aanvaard hebben: *„gratis* de dakbedekking wel te willen vernieuwen?"

Of zou de opbrengst van het lood een welkome bijdrage geweest zijn in de kosten om het Paleis eens 'n flinke beurt te geven?

Onder de verwonderde bezoekers werd toen zoo iets gemompeld.

En nu valt er een arm van het beeldhouwwerk uit den marmeren tympan voor de voeten van een krijgsman-op-de-plaats-rust, in gruizelementen. De krijgsman „had nog juist den tijd op zijde te gaan", zegt de berichtgever heel hoffelijk en eerbiedig. Maar zou deze onnoozele opmerking ook zoo gemaakt zijn, indien de koninklijke Familie zich op dat moment juist op het balcon bevonden had?

Den berichtgever ontgaat blijkbaar, hoe dit geval een

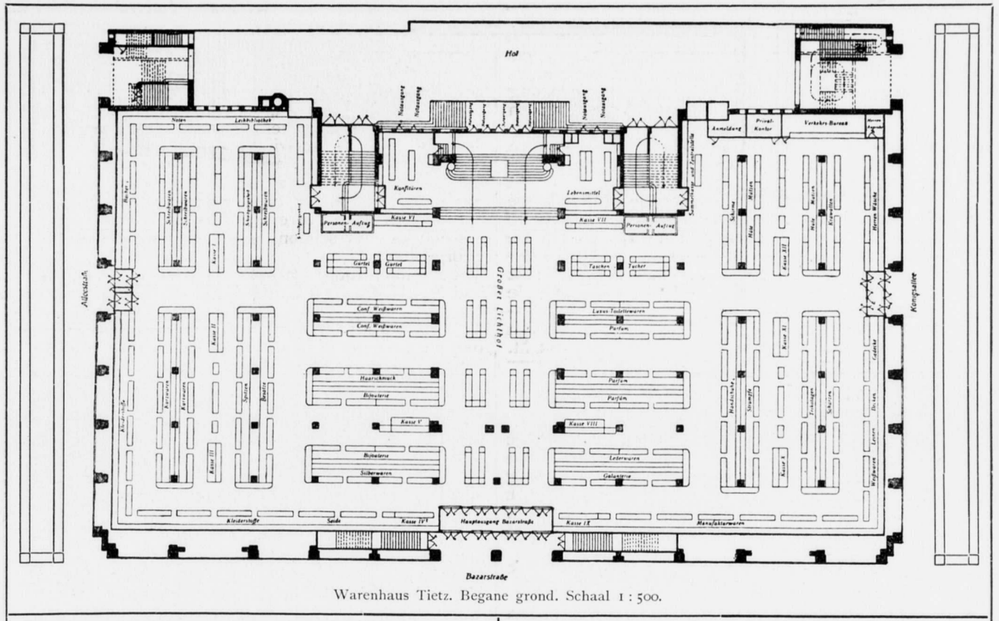

Warenhaus Tietz. Begane grond. Schaal 1 : 500.

duidelijke aanwijzing is, dat „het paleis in verval" is, zonder vraagteeken.

Hoeveel vogelmest blijft daar jaar en dag zijn vernietigenden invloed op het marmer uitoefenen? Wie weet hoeveel kostbare guano in het frontispice verzameld is en wie weet of de opbrengst ervan de schoonmaakkosten niet zou dekken!

Het wordt tijd, dat de gemeente zijn bezit meer dringend gaat opeischen mede ter voorkoming van verder verval. Mocht het zich doen aanzien, dat dit nog langer duren moet, dan wenschelijk blijkt, dan zou het gemeentebestuur kunnen overwegen intusschen een bedrag ter beschikking van den Staat te stellen ter verhooging van het bedrag, dat aan de Koningin verstrekt wordt voor het onderhoud van hare verblijven en speciaal van het meest kunstvolle dier verblijven.

Mogelijk ware daartoe ook te bestemmen de sommen, die de Staat voornemens is te besteden aan het verder aantasten der schoonheid van een ander architectonisch kunstwerk, het Rijksmuseum. Ons gemeentebestuur zou bij afwijzing van het daartoe strekkende verzoek, dit advies allicht kunnen inlasschen. De terechtwijzing die erin zou liggen, is niet overbodig! B.

STÄDTE-AUSSTELLUNG TE DUSSELDORF.*)

Wij gaan nu naar *Zaal 6*, en vinden links en rechts modellen voor den *Aanleg van markt en raadhuis te Herne* (7), hiervoor is een prijsvraag uitgeschreven; links staat het voor uitvoering bestemde ontwerp van prof. Kreis te Dusseldorf (8); rechts staat het ontwerp van de architecten Kurzreuter, Haro en Möll (9). Dit laatste, in goede, klassieke architectuur opgevat, geeft een bijzondere en fraaie oplossing; van 6 verschillende straten heeft men gezicht op het raadhuis of een deel ervan en op het „gesloten" plein; op het midden van het plein zelf heeft men echter een gesloten stadsbeeld. Het geheel ziet er aantrekkelijk uit; en als men bedenkt dat kleine plaatsen als Herne op dergelijke ruime wijze hun stad monumentaal verbeteren (en zoo zijn er meerdere in Duitschland) dan maakt het stumperen van de wereldstad Amsterdam, met zijn Dam toch wel een erg bedroevende indruk!

Op onze schreden terugkeerende gaan wij door Zaal 6 en 1 naar *Zaal 3*. Hier vinden wij aan onze rechterhand: *Bebouwingsplan van de Königl. Dormäne Dahlem b. Berlijn;* idem van *Halberstadt* en idem van *Wyk auf Föhr* (15), alle van den architect Herman Jansen te Berlijn. Het streven van dezen architect is er op gericht om zooveel mogelijk het groen in een stad niet te verdeelen maar aan elkaar te binden. Vooral op het project van het zeeplaatsje Wyk is dit goed te zien. Teneinde ook wandelwegen te verkrijgen, die niet aan zee liggen, zijn daar de banden „groen" aangebracht, die om financieele en practische redenen, een randbebouwing krijgen. Tusschen 2 straten is nu de toestand als volgt: Langs de straten staan de huizen; daarachter bevinden zich de tuinen en tusschen deze achtertuinen in bevindt zich de breede baan van „groen."

Tegen den eindwand van dit zaaltje bevinden zich *projecten van prof. Karl Henrici* (16) en wel voor *Dessau* uit het jaar 1889, dus uit de vroegste jeugd van de stedenbouw-beweging, met voorbeeldige plaatsing der openbare gebouwen in het straatbeeld en interessante perspectieven; verder van *Kempen* en van *Halberstadt*. Interessant is de wijze, waarop Henrici de doorzichten in te lange straten afbreekt, namelijk door de straten bij elkaars doorsnijding af op een plein uitloopend, even te verschuiven waardoor het beeld door de architectuur

*) Aan de vriendelijkheid der Redactie van het „Bouwk. Weekblad", danken wij bijgaande cliché's met tekst. Red.

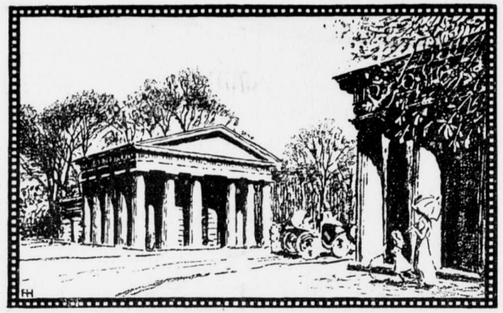

Dusseldorf. Ratinger Tor.

van een hoekhuis wordt afgesloten. Verschillende variaties van dit thema zijn te zien.
Verder geeft Henrici geen breede gras-aanleg, als Jansen, maar brengt hij het „groen" aan in den vorm van boomenalleën.
De tegenovergestelde poort doorgaande komen wij in *Zaal 4* en vinden vlak naast den ingang een *Model voor de omgeving van het nieuwe Raadhuis alsmede van het Oostelijk Stadspark te Schöneberg* (17), waarbij plattegronden, perspectieven en projectieteekeningen, ontwerp van Paul Wolf, Stadtbauinspector te Schöneberg. Een hoogst verdienstelijk project van monumentale werking; de aansluiting van Raadhuis en park is uitstekend. Om het park is gedacht een lage bebouwing terwijl daarachter, als achtergrond, de hoogere stadsbebouwing zichtbaar is. Merkwaardig is de veelbestreden plaatsing van het monument voor het raadhuis; het staat namelijk niet in de as van den voorgevel, doch terzijde; dit is gedaan om het monument zoo best mogelijk te doen uitkomen in verband met de omringende architectuur, en vooral ook om het van uit 4 belangrijke straten zichtbaar te doen zijn. Een dergelijke plaatsing komt ook in vroegere tijden voor b.v. bij het Gattamelata monument in Padua.
Aan den eenen langswand van *Zaal 4* hangen de projecten van Bruno Möhring 1ste prijs en Henry Grosz, 4de prijs, (19) en aan den anderen langswand het project van Wolf (20) dat aangekocht is.
In het NW. van de stad Leipzig bevindt zich een groote weide, die zich aan de eene zijde tot aan het middelpunt der stad uitstrekt en aan de andere zijde door groote boschen is begrensd. In aansluiting aan de voorgenomen hoogwaterreguleering van dit, tot heden geheel onbebouwd gebleven, land moet nu een grootsche bebouwing plaats vinden, en moesten er behalve groote sportvelden en een plein voor de Leipziger Messe, nog een feesthal en andere openbare gebouwen komen. De hoofdlengteas in de richting van het kanaal was gegeven, en de plaatsing der hoofdgebouwen in een loodrecht daarop staande dwarsas met verbreeding van het kanaal tot een waterbekken op het snijpunt der beide assen lag voor de hand en komt dan ook bij de 3 projecten voor.
Wij kunnen echter in dit kort overzicht hier niet langer bij stilstaan en gaan we naar *Zaal 5*, waar wij een fraaie collectie afbeeldingen van:
Kerken in het Stadsbeeld aantreffen (21). De bedoeling is te laten zien, hoe in oude steden op voorbeeldige wijze het stedenbouw-vraagstuk: de kerk in het stadsbeeld te plaatsen en haar met de omgeving, zij het architectuur of landschap, tot een goed geheel te verbinden, werd opgelost.
Prachtige voorbeelden zijn hiervan te zien: Limburg a/d. Lahn, St. Pieter te Rome, Dietkirchen, Corvey, Wetzlar, Breslau, Gräfrath, enz.
Goed is aan deze fraaie afbeeldingen te zien, hoe door tegenstelling en juiste plaatsing, silhouetwerking en goede architectuur de schilderachtige schoonheid en monumentaliteit der kerken in de oude steden ontstaat.
Een dankbaar studieveld, ook voor Heimatschutz. En ongemerkt sluiten wij hierbij aan de afdeeling:
Heimatschutz. In *Zaal 10, 11* en *12* worden Westfaalsche Stadsbeelden gegeven, een fraaie collectie photo's uit de schilderachtige oude plaatsjes als Bielefeld, Gütersloh, Wiederbrücke, Münster, enz. (22,23). In *Zaal 12* wordt goed aanschouwelijk voorgesteld, hoe door Heimatschutz tegen grove vernieling van het oude schoon, tengevolge van verbreeding der straten, gewaakt wordt. Nemen wij daartoe het plan van Höxtel (14). In zwarte lijnen is de bestaande toestand aangegeven; verschillende straten waren voor het verkeer te smal of te ongelijk; de roode lijnen geven de verandering, zooals de gemeente die voorsloeg, weer. Zonder eenig streven fraaie oude huizen te bewaren zijn de lijnen getrokken, zoodat talrijke schilderachtige gevels zouden moeten vallen. De belangrijkste zijn op de plattegrond aangeduid, terwijl de desbetreffende photo's er naast hangen.
Höxtel zou in de plaats van zijn schilderachtige schoonheid, de verveling van een nuchter en leelijk nieuw stadje verkregen hebben. Van de zijde van Heimatschutz is een verbeterd plan gemaakt, in groene lijnen aangegeven, waarin hier en daar, voorzichtig uitgezocht, ruimte en lucht verkregen is, de oude gebouwen bewaard blijven, en het aardige karakter van het stadje niet gewijzigd wordt.
Meerdere voorbeelden zijn hiervan aanwezig; zie bijv. Minden (25).
Zaal 14 geeft een voortzetting van de Rheinische Städtebilder, terwijl in *Zaal 16*, in aansluiting aan het vorig onderwerp, *Historische plannen* zijn tentoongesteld. De ontwikkeling van enkele steden tengevolge van de eischen der 19de eeuw zijn hier te zien; links bevinden zich vooral oude historische afbeeldingen (29) terwijl rechts o. a. het plan van *Wiesbaden* (30) opvalt. Hiervan zijn 5 plattegronden opgehangen. Wiesbaden was in 1799 en in 1826 nog klein. Het kwam op als badplaats; een boulevard in groote rechte lijnen werd om het stadje

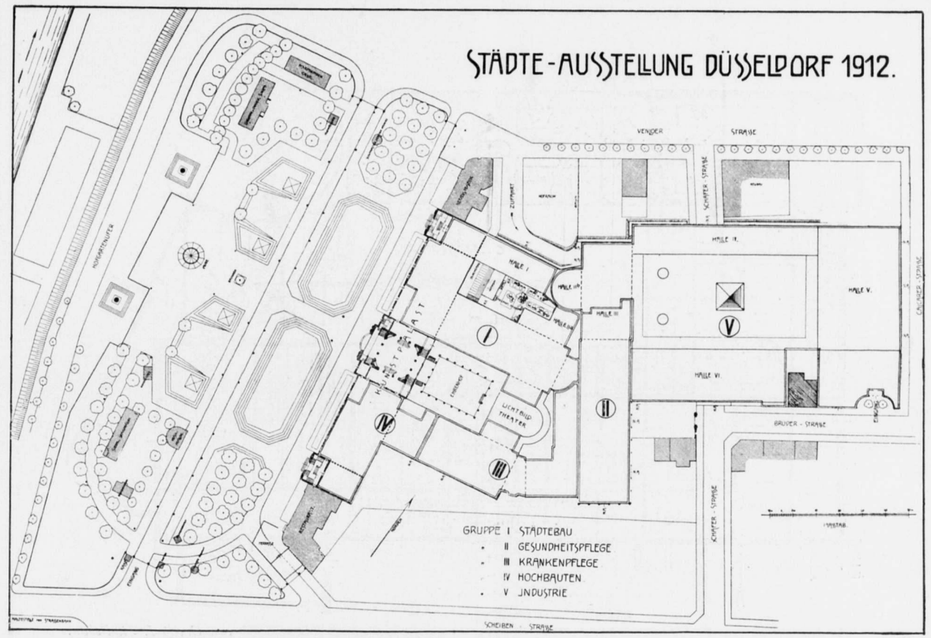

Dusseldorf. Rhein. Westf. Disconto-Gesellschaft.

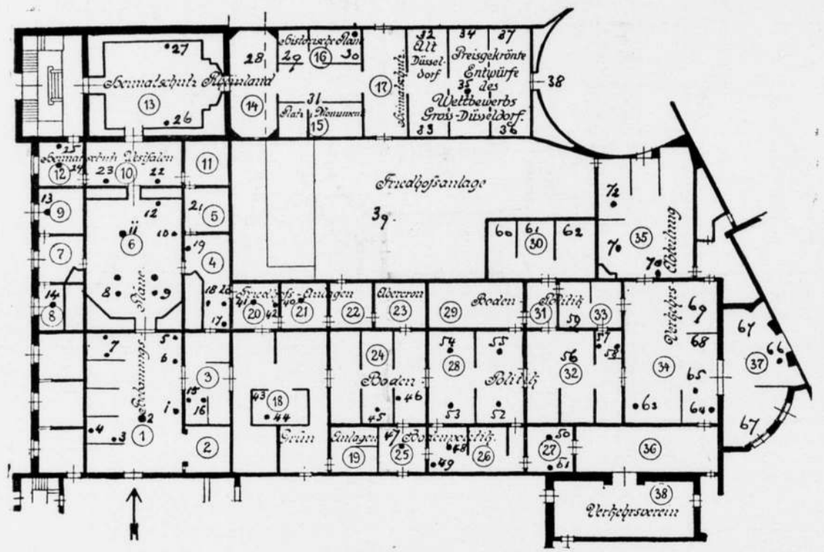

Plattegrond van *Groep I, Städtebau.*

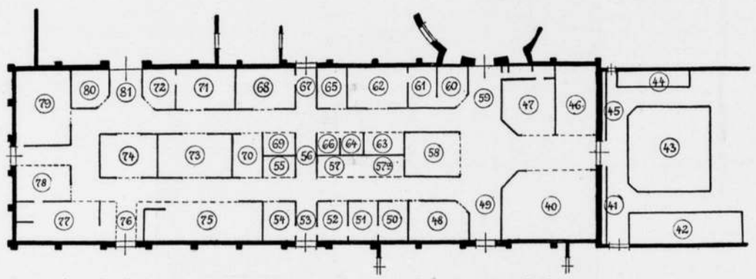

Strassenbau. Zaal 48.
Kanalisation. Zaal 56, 59, 60—74.
Müllverwertung. Zaal 75, 76.
Wasserversorgung. Zaal 50—58, 73, 74.

Rettungswesen. Zaal 40—47.
Sanitäre Einrichtungen. Zaal 74, 78—80.
Bekämpfung der Mückenplage und Tierschutzbestrebungen. Zaal 77.

Plattegrond van *Groep II, Einrichtungen für die Gesundheit.*

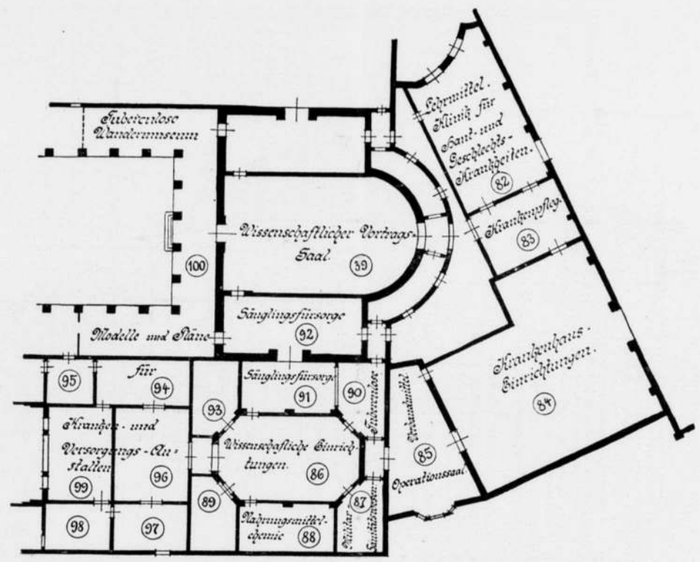

Plattegrond van *Groep III, Krankenpflege.*

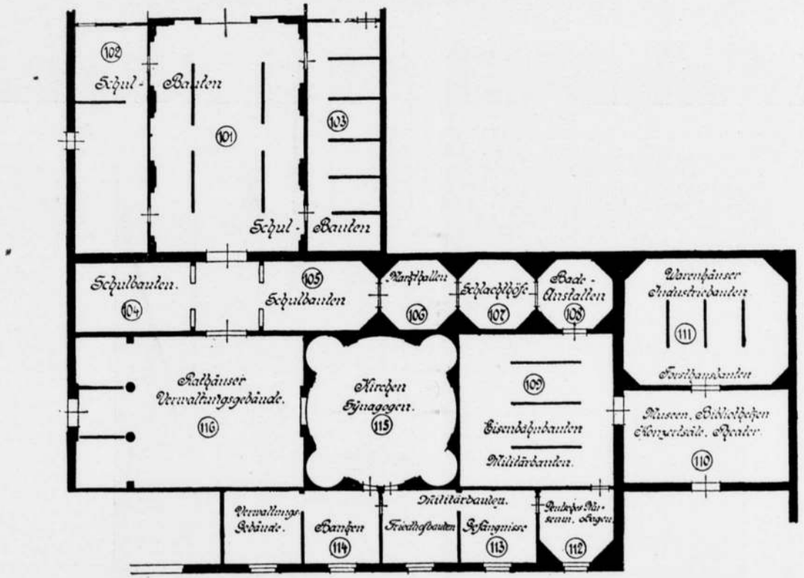

Plattegrond van *Groep IV, Hochbauten.*

Dusseldorf. Warenhaus Tietz. Arch. Jos. Olbrich.

Dusseldorf. Neues Schauspielhaus.

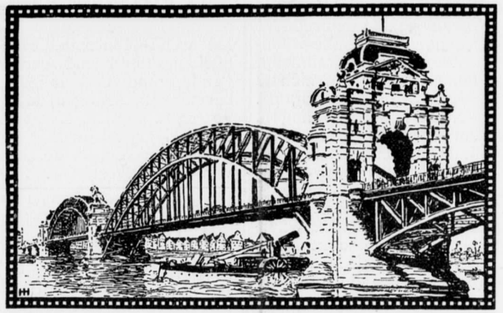

Dusseldorf. Rijnbrug.

gelegd. In 1857 werd het station gebouwd; in 1888 werd dit met den spooraanleg zeer vergroot, terwijl de stad in rechthoekigen aanleg zich uitbreidde; in 1910 werd de uitbreiding afgerond door een geboger aanleg, een ring, die een minder goeden straataanleg tengevolge had; tevens werd het station verplaatst.

Na een blik geworpen te hebben in *Zaal 15*, *Platz und Monument* (31), gaan wij door *Zaal 17*, waarin nog een expositie van Heimatschutz, en komen in de zaal, waar de 5 bekroonde ontwerpen van de hoogst belangrijke en groote *Prijsvraag voor Gross-Düsseldorf* zijn opgehangen, een hoogtepunt van deze Städtebaugroep.

Wij keeren echter op onze schreden terug en gaan door *Zaal 17* naar buiten in de *Friedhofanlage* (39).

Hier kan men voorbeelden van eenvoudige grafteekenen van steen, hout of metaal zien, die goedkoop en toch smaakvol zijn en waarbij ook de bedoeling voorzit, niet alle in één rij te plaatsen.

Wij gaan nu door *Zaal 22*, waar ook afbeeldingen van kerkhoven en grafsteenen hangen, naar *Zaal 21*, waar wij een model en 2 plannen van de *Stedelijke begraafplaats te Minden* (40) nader bekijken. De graven worden hier stelselmatig in rijen geplaatst; echter worden de rijen gescheiden door een heg, zoodat de gedenkteekenen een goed fond hebben. Toch is deze aanleg wat gekunsteld; aantrekkelijker is de aanleg in de *Sennefriedhof van Bielefeld* (41), waar de grafsteenen groepsgewijze bij elkaar liggen, rondom omsloten door een heg, wat een intieme oplossing geeft. Deze aanleg is natuurlijker; ja, men gaat zelfs zoo ver, de aangrenzende heide weinig te veranderen, en de graven daar niet al te regelmatig te plaatsen. Te midden van de heide- en andere bloemen maakt dit een natuurlijk en gevoelig effect.

Aardig is verder het resultaat van een prijsvraag voor eenvoudige gedenkplaten te zien (42); hierbij zijn verdienstelijke inzendingen, en uit alles blijkt, hoe zeer Duitschland ook in een onderdeel als kerkhofbehandeling Nederland ver vooruit is.

Wij komen nu aan de afdeeling *Grünanlagen in Zaal 18*, en merken in het voorbij gaan op: het *Stadtwaldplan van Crefeld* (43) met groote, effen grasvlakten, voorzien van enkele boomen. *Dusseldorf* heeft een groote inzending van zijn verschillende parken; wij vestigen de aandacht op het model van de *Hansaplatz* (44), waarbij door groepeering van boomen een flink midden speelterrein in zand voor kinderen, en in de 4 hoeken 4 kleinere verkregen zijn.

De tijd, dat men het aanbrengen van boomen en bloemen alleen noodig achtte voor enkele hoofdpunten van de stad, is reeds voorbij. Men ziet nu in, dat parken, tuinen en grasvelden tot het organisme van de stad behooren, dat zij de longen van de stad zijn en onontbeerlijk voor spelen, sport, licht en luchtbaden, enz., terwijl zij daarenboven buitengewoon kunnen medewerken om het vriendelijk, rustig en voornaam karakter eener stad te verhoogen.

In het kabinet naast het middenkabinet van *Zaal 29* bevinden zich belangwekkende voorbeelden van *Baulandumlegung*. Zie hiertoe het plan van *Frankfurt a. M.* voor de omlegging in Niederrad (46). Het aan te leggen gebied omvat 20.41 H.A. met 140 grondstukken. De zeer lange en smalle strooken worden door de geprojecteerde nieuwe straten herhaaldelijk doorsneden. Hierdoor ontstaan meermalen ongelukkige bouwblokken, verbrokkeld, en daardoor voor den bezitter van weinig waarde. Om hiervoor een beteren toestand te verkrijgen is het terrein in bepaalde en gesloten bouwblokken verdeeld, die goed te bebouwen zijn en welke respectievelijk voor de vorige geruild worden. Hierdoor zijn eigenaars en stad beide gebaat. Meestal is dit vrijwillig gegaan door de betreffende partijen; echter is het gewenscht, dat de wet ingrijpt, wanneer een onwillige grondbezitter de omlegging tegenhoudt. In Frankfort is dat geschiedt, doch te Dusseldorf was dit niet mogelijk.

Wij gaan nu weer terug, en door *Zaal 26* en *Zaal 28*, waar wij voorbeelden vinden van *Bebouwing voor den kleinwoningbouw door de Groot-industrie*.

In ditzelfde zaaltje bevinden zich tegen den achterwand voorbeelden van den invloed der *Bauberatungsstelle der stad Trier* (51). Gaan wij terug en door het gangetje naar *Zaal 28*, dan vinden wij daar nog verschillende interessante voorbeelden van kleinwoningbouw voor arbeiders en beambten door de Groot-industrie. Zoo een model van de *Huizen der Gewerbschaft „Carl Alexander"* in *in Baesweiler bij Aken*, architect Grosswendt (52), met verdienstelijke groepeering van dubbel- en rijenhuizen; de architectuur heeft een goed, eenvoudig karakter. Iedere familie bewoont een huisje met een keuken, 2 kamers en 2 kelderruimten. Hierbij behoort een stal en een stuk grond, ± 380 M². groot. Alle huizen zijn geheel onderkelderd. De bouwkosten per huis bedragen pl.m. 4400 Mark (zonder de grondkosten).

Verder wijzen wij op inzendingen van *Krupp uit Essen* (53—54); met modellen van de *Kolonie bau Zeche Gottfried Wilhelm*; en van de *Beamten en Arbeiterkolonie Zeche Friedrich-Ernestine*. De Haupener Bergbau A. G.

Dortmund vertoont de nieuwe *Beambten und Arbeiterkolonie der Zeche Victoria-Lünen* (55). In de breedere verkeersstraten, 10—12 M., monden de smalle woonstraten, 5 M., uit. Het type der huizen is voornamelijk dubbel-woonhuis. Midden in den aanleg bevindt zich de markt, met Casino, visch- en vleeschafslag, bakkerij, enz. De kolonie heeft 400 arbeiders- en 60 beambtenwoningen. Wij komen nu aan de interessante afdeeling der *Bauberatung;* die zich voornamelijk daarnaast in *Zaal 32* bevindt. Hier wordt een zeer goed overzicht gegeven van het nut dezer instelling; en niet alleen in teekening doch ook in model kan men zien, hoe in de verschillende steden de Bauberatungsstelle van de ingediende, minderwaardige plannen, smaakvolle ontwerpen gemaakt heeft. Waar dit onderwerp vermoedelijk spoedig in Nederland aan de orde gesteld zal worden, is deze afdeeling voor ons van bijzonder belang.

In Duitschland bestaan ook instituten, die te vergelijken zijn met onze „Schoonheidscommissiën". In enkele plaatsen gaat men daarbij echter verder als bij ons. Zoo heeft Dusseldorf een „Façade-Kommission", die veel macht heeft, en niet alleen over gebouwen op Gemeenteterrein, maar ook over die op particulier terrein, dus over alle te stichten bouwwerken te oordeelen heeft over de gevels. Van bevoegde zijde werd ons medegedeeld, dat de betrekkelijk goede architectuur die algemeen de nieuwere bouwwerken in Dusseldorf vertoonen, hieraan voor een belangrijkdeel te danken is. Blijkt een architect onbekwaam, dan wordt zijn project niet goedgekeurd.

Een voorbeeld, dat ook in Nederland ernstige overweging verdient.

Denzelfden weg teruggaande, gaan wij naar *Zaal 34*, waar de afdeeling *Verkehrs-Anlagen* begint. Zoowel het verkeer te land als op het water met Schwebebahnen, trammen, havenaanleg, kanalen enz. wordt hier in teekeningen en modellen vertoond. Het modernste, het luchtschip *Zeppelin* is in model aanwezig (63). In het hoekcabinet is een kaart van het *Rhein-Weserkanaal* (64), toonende de hoogteprofielen, waaruit het belangrijk verschil in niveau van het kanaal op de verschillende plaatsen goed is te zien. Eigenaardig is het onderscheid tusschen den *modernen pneumatischen elevator* (65) en de *historische kraan te Andernach* in *Zaal 17*, in 1554 gebouwd (66) in een merkwaardige architectuur. Het is een uitstekend staal van de ingenieurskunst uit die dagen; goed geconstrueerd is hij tot 1910 in gebruik geweest.

Ten slotte zij nog medegedeeld, dat in *Zaal 38* (zie rechter benedenhoek van het kaartje) het bureau van het Verkehrsverein is gevestigd, waar kosteloos alle mogelijke inlichtingen omtrent het verblijf te Düsseldorf gegeven worden.

Is er nog tijd over, dan verdient het aanbeveling door de halfronde Zaal IIb te gaan, langs modellen van kranen en transporthoogbanen, en recht door te steken ten einde een blik te werpen op *Groep 2, Gesundheitpflege*. Deze doorloopende komen wij op den open hof, waar 2 fonteinen lustig springen.

Wij zijn dan in *Groep V, Industrie* en raden de excursionisten aan, naar *Halle IV* te gaan, waar o.a. twee interessante inzendingen van Ballauf en Wolfferts te zien zijn, bestaande uit rijk en smaakvol ingerichte badkamers en andere sanitaire inrichtingen.

Een enkel woord nog over het *Lichtbildtheater*, waarin op pakkende wijze de verschillende gemeentelijke instellingen en bedrijven worden vertoond. Zoo de electrische tram, met verkeerd- en goed instappen, het monteeren der motorwagens, de brandweer, ziekenverpleging, enz. Verder een toepasselijk blij-eindend drama, het gebruik van verkeerde melk door een zuigeling en het herstel in de stedelijke zuigelingen kliniek, enz.

De architecten zullen zich denkelijk niet te veel laten afleiden door brandweerwagens, spuitende en natberegende brandweermannen, de microscopen van het Tuberculose museum; zij doen verstandig als zij, na groep 1 gezien te hebben, *Groep IV, Hochbauten* (Raadhuizen, Regeeringsgebouwen, Scholen Musea, Theaters, enz.) gaan bezoeken, welke zich bevindt aan de andere zijde van de hoofdvestibule.

DE DRUCKER-UITBOUW.

In de dagbladen hebben in de laatste weken velen hun meening doen kennen, waarbij de artikelen van de heeren J. Six, Jan Veth en Mr. S. Muller Fz. het meest onze aandacht trokken.

De beide laatsten betoogen met meer en meer klem de noodzakelijkheid van eene schifting in het Rijksmuseum, waardoor dan zeer voldoende ruimte voor de Druckercollecties beschikbaar zal komen. Zeer terecht wijst de heer Veth in een zijner stukken erop, dat er een duidelijke tegenspraak is tusschen de betrekkelijk weinige ruimte, die door de Drucker-uitbouwen geboden wordt en de geuitte vrees, dat voor het herbergen der Druckercollecties nagenoeg een geheele vleugel van het Rijksmuseum benoodigd zou zijn. De onjuistheid van dit beweren krijgt door deze snedige opmerking van den heer Veth een sterken schijn van opzettelijkheid.

De heer Six doet zich daarentegen kennen als een aanbidder-door-dik-en-dun van steeds nieuwe uitbouwen. In het gevlei van Dr. Cuypers, waartoe hij daarbij vervallen is, laat zich een der eigenschappen van vleierij, namelijk gevaar voor in 't oog loopende.... onjuistheid, niet miskennen.

Men oordeele door herlezing van wat de heer Six schrijft in het Handelsblad :

„Toen Cuypers de grootsche massa van het Rijksmuseum schiep en de zeldzaam rijke bekroning door de onvolprezen torens, had hij nog geen oog voor de gevoeligheid der Hollandsche schilderkunst. Hij heeft dit eerst later gekregen.

De achtergevel van het gebouw was stilzwijgend bestemd om door aanbouw verlevendigd te worden. (? Red.) Reeds dadelijk stond in het zuidoosten de directeurswoning, weldra door de oejenschool met de kap van Warmenhuizen gevolgd. De noord-westelijke uitbouw der bibliotheek vond zijn voortzetting in de grillige fragmenten-gebouwen waarbij de ruimten die tusschen de wanden ontstonden reeds beter voldeden door licht en door inrichting voor Hollandsche kunst. De hooge triumfboog die de Nachtwachtzaal draagt, gaf daarna een waardigen toegang, alleen minder geslaagd in de bekronende poppen, aan het gebouw, daar waar de stadsontwikkeling geen achterdeur meer toeliet en de zaal zelve roept het uit hoe overeenstemming tusschen kunstwerk en omgeving is gezocht en gevonden (? Red.).

Daarna was nog de Druckeruitbouw een welkome (? Red.) gelegenheid voor den grijzen kunstenaar om te toonen hoe uitnemend hij nu de Hollandsche kunst in de omgeving wist te vatten, die haar recht doet weervaren, zijn plan te voltooien, af te ronden en het hoofdgebouw, het beeld van hem zelven, te doen verrijzen als een kathedraal uit de lagere huisjes van de stadsmarkt. Maar de gelden waren beperkt en die bouw met zijn bescheiden uiterlijk en edele verhoudingen eindigde op een blinden muur. De bouwmeester, die niet dacht nog een verderen bouw te beleven, plaatste in zijn versche ontstemming (? Red.) zuilen en zuilenfragmenten in het verlengde van de as als een blijvende waarschuwing. (? Red.)

Mijn ergernis over het gepleegde vandalisme is niet minder, maar ik woon dichter bij dan de heer Cuypers. Niet onder 't Rijksmuseum te kunnen doorgaan zonder de bitterheid van die herinnering lijkt mij te veel. Er moeten zelfs menschen zijn op wie dit herhaalde gezicht afstompend werkt. „Sloop maar raak, de oudheidlief hebbers zijn toch met de brokken nog in hun nopjes."

Zij, die aan den raad der gemeente een adres gezonden hebben om Cuypers tegen zijn eigen plannen te verdedigen, hebben den raad wel op zeer plompe wijze zand in de oogen gestrooid. Zij geven een afbeelding van den toegang tot den doorrit en dekken die ten deele toe met een wit papiertje, alsof er daar voortdurend een reusachtige bouwschutting zou komen te staan! Zij verzuimden te wijzen op wat men ziet als men onder het Museum door naar de nieuwe stad gaat: de rampzalige resten der mooie kapel, de rommel er achter van allerlei bouwdeelen, de blinde muur der Druckerverzameling die om aanbouw schreeuwt (of om slooping? Red.)

En nog hebben wij den schepper van dit geheel, die zijn plannen gereed heeft, en bereid is ze uit te voeren, om zijn werk te voltooien. (? Red.)

Het is waar, hij heeft zich door het rumoer om zich heen, van hen die het beter meenden te weten dan hij zelf, van de wijs laten brengen en zegt nu ook liever een nieuw museum te willen bouwen. Dat komt onvermijdelijk later, hoe men ook schikken mag en schiften. Maar laat toch de raad van Amsterdam niet verhinderen dat Cuypers zelf nog de laatste hand legge aan zijn werk, dat er zeker niet bij verliezen zal, wat alle betweters ook beweren".

Tot zoover het artikel van den heer Six. Is het niet treffend te vernemen, dat Dr. Cuypers blijkbaar ernaar snakt, het Rijksmuseum verder in te bouwen? dat Dr. C. van de wijs gebracht is door betweters, als hij verklaart „er vierkant tegen" te zijn, dat hij de bestaande uitbouwen met hun „edele verhoudingen", hem voorgeschreven door de eischen van een commissie van schilderij-deskundigen, moet vergrooten op hoog bevel?

Dat zelfs Dr. Cuypers het als de voltooiing van zijn werk heeft te beschouwen?

Het komt ons voor dat de heer Six van de wijs gebracht is bij zijn verlangen om door het vleien van Dr. Cuypers zekere verlegenheid met het geval te verbergen.

Dit blijkt ook wel door de opmerking van het adres van ons Bestuur gericht, als zou het „den raad wel op zeer plompe wijze zand in de oogen hebben gestrooid." *Want dit is ten eenenmale onwaar.* De ons adres begeleidende afbeelding van den vleugel van het museum, die grootendeels aan het gezicht zal onttrokken worden, is voorzien van een strookje papier, dat nauwkeurig op de foto bedekt, wat door den nieuwen uitbouw onzichtbaar zal worden van de plaats af, waar de foto genomen is.

Deze plaats is evenmin opzettelijk zóó gekozen, dat een verkeerde indruk gewekt wordt. Om dit te bewijzen is zij op de begeleidende plattegrond duidelijk aangegeven.

Wij wijzen de beschuldiging van misleiding dan ook ten stelligste af, en vertrouwen, dat er onder de raadsleden wel niemand zal gevonden worden, die het strookje papier voor de afbeelding van een „reusachtige bouwschutting" aangezien heeft.

Wij verheugen ons over de afschrik, die onze afbeelding zelfs bij den heer Six blijkt gewekt te hebben. Moge deze ook bij onzen raad zoo sterk zijn, dat hij afzie van medewerking aan de zoo laakbare poging, het Rijksmuseum opnieuw blijvend te schenden.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN IN 1912.

1ste Prijsvraag. Ontwerp voor een Bioscope-theater.

Gevraagd wordt het ontwerp voor een gebouw ingericht voor bioscope-voorstellingen met daarboven gelegen feestzaal. Het bouwterrein, als op de situatie aangegeven, is gelegen op den hoek van twee hoofdstraten en heeft een afgeschuinde hoek van tenminste 2 M[1]; het mag alleen op den beganen grond en entresol geheel worden bebouwd, doch op de verdiepingen voor hoogstens 9/10 van het beschikbare terrein.

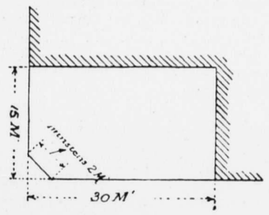

Het gebouw moet bevatten:

1. *Kelder.* Onder een gedeelte van het gebouw, met ruimten voor de centrale verwarming en kolenbergplaats, een ruimte voor een electromotor en meter, ruime bergplaatsen voor gereedschappen en voor het bewaren van films enz., benevens een diensttrap naar den beganen grond.

2. *Beganegrond.* Ruime open vestibule met portiersloge en minstens twee tochtvrije toegangen naar de bioscopezaal, groot ± 300 M² met ± 500 zitplaatsen, in te deelen in twee rangen en eenige loges. Deze zaal, met gemakkelijk te bereiken nooddeuren, direct uitkomende aan een der straten.

De vloer moet 5 cM. per Meter naar beneden afloopen. De afmetingen der zitplaatsen moeten minstens 0.50 × 0.80 M., en de gangpaden minstens 1.10 M. breed zijn.

Grenzend aan deze zaal ruime toiletkamers met W.C.s aan te brengen voor dames en heeren in verbinding met een dienstgang van waaruit ook de kelder bereikbaar moet zijn. Verder een cassa met minstens twee loketten en gelegenheid gevend zaal en vestibule te overzien.

Een 2e vestibule met tochtportaal en hoofdtrap, toegang gevende naar entresol en 1e verdieping.

3. *Entresol.* Ruimte voor het orkest, gedeeltelijk uitgebouwd in de zaal, groot ± 25 M². In de as der zaal een cabine, groot ± 32 M². voor het toestel, met bergplaatsen voor films. In deze cabine een luchtkanaal, groot inwendig 0.22 M²., reikende tot 1 M. boven het dak.

4. *Eerste verdieping.* Ruime vestibule met garderobe, in verbinding met het genoemde trappenhuis en direct van uit de vestibule te bereiken een bar, groot ± 80 M². met buffet, spoelkamer, office en lift naar de keuken van den concierge. Boven de bioscopezaal een feestzaal met tooneel en twee kleedkamers. In deze zaal langs de wanden een aantal kleine boxes met ruimte voor twee of vier personen. De wanden dezer boxes behoeven niet tot het plafond door te loopen. Tusschen de bar en danszaal een portaal, waarop de toiletten met W.C.s voor dames en heeren uitkomen. Verder een trap naar de tweede verdieping, bergplaats voor requisieten, kasten, enz.

5. *Tweede verdieping.* Woning voor den concierge, bestaande uit twee kamers en keuken met zolder en dienstbodenkamer.

De begane grond mag hoogstens 1 M. boven het trottoir gelegen zijn: de verdiepinghoogten zijn vrijgelaten, doch zullen voor de zalen een hoogte van 6 M. niet mogen overschrijden.
Gevraagd worden te teekenen: de vijf platte gronden en een doorsnede op een schaal van 1 à 100; de twee gevels op een schaal van 1 à 50 en een perspectief, overgebracht van deze gevelteekeningen.
Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens *f* 70.—.
Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens *f* 30.—.
Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

2de Prijsvraag. Ontwerp van een wachthuisje voor de tram.

Gevraagd wordt het ontwerp van een Wachthuisje voor de Tram, groot in grondvlak ongeveer 7.5 M², met toegang breed ± 1.50 M., afsluitbaar door rolluik of schuifdeur en voorzien van rustbank(en) en bergruimte voor gereedschappen enz., zooals een vijzel, verbandtrommel enz., welke eventueel onder de bank(en) kan geplaatst worden.
Het huisje wordt gedacht aan alle zijden vrij te staan op een steenen voet met opbouw van hout of metaal, naar keuze van den ontwerper; ook de wijze van afdekking is vrij.
Verlangd worden: de opstanden, platte grond, lengte- en breedte-doorsneden op een schaal van 1 à 10.
Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens *f* 35.—.
Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens *f* 15.—.
Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

3de Prijsvraag. Een Penteekening. Men vraagt een Penteekening van een naar de natuur geteekend brok bestaand Bouwbeeldhouwwerk of Plastiek. De keuze van het onderwerp, doch evenzeer de wijze, waarop het geteekend is, zullen bij de beoordeling in aanmerking genomen worden.
De teekening moet een grootte hebben van 18 × 24 cM. binnen den rand.
Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens *f* 15.—.
Een tweede prijs: Getuigschrift der Vereeniging met *f* 10.—.

Algemeene bepalingen. De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch *niet in houten lijsten gespannen* zijn en, van de 1e prijsvraag *geen grootere afmeting* hebben dan 75 × 110 cM.
Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op *1 December 1912* vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, *Nieuwehaven N.Z. 115. Zij mogen niet in kisten of op andere wijze in hout verpakt worden.*
Ontwerpen na dien datum ingezonden, blijven buiten beoordeeling, tenzij aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied.
De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van *een gesloten brief*, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper en van een *tweede dito*, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.
De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.
De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:
H. A. J. Baanders, Architect, te *Amsterdam.*
J. J. Gort, „ *bij de Gemeente-werken te 's-Gravenhage.*
D. B. Logemann, „ te *Rotterdam.*
Alb. Otten, „ „ „
W. F. C. Schaap, C.B.I. *Directeur van Gemeentewerken te Arnhem.*
J. Herman de Roos, Architect te *Rotterdam, (plaatsvervangend).*

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan bovenstaande wijze te verdeelen.
De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap.
De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.
De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.
De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de N. R. C." en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.
De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1913 zal worden gehouden.
De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld. *Namens het Bestuur,*
Alb. Otten, *Voorzitter.*
J. Herman de Roos, *Secretaris.*

Rotterdam, Augustus 1912.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 37. Excursie naar Düsseldorf, met uitvoerige inlichtingen, plattegronden van de tentoonstellingsgebouwen, afbeeldingen van het Warenhaus Tietz en andere belangwekkende bouwwerken te Düsseldorf.
DE BOUWWERELD, 37. Watertorens, door J. H. W. Leliman, met eenige afbeeldingen. — Herinneringen aan het Heemschutcongres, door A. W. Weissman.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)
II. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet voor de E. N. T. O. S. te Amsterdam. Programma in No. 33.
III. Prijsvraag Ontwerp van den Omslag voor den Genootschapskalender 1913. Programma in No. 36.
IV. Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, in 1912: 1°. Ontwerp voor een Bioscope-theater; 2°. Ontwerp voor een Wachthuisje voor de tram; 3°. Een penteekening. Programma in No. 38.

MEDEDEELING VAN DE REDACTIE.

Wegens plaatgebrek moesten verschillende stukken tot het volgend nummer blijven liggen.

INHOUD: Verslag van de 1315de Ledenvergadering. — Het onderhouden van het Paleis op den Dam. — Städte-ausstellung te Dusseldorf. — „De Drucker-uitbouw". — Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, uitgeschreven in 1912. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 39. ZATERDAG 28 SEPTEMBER 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer A. de Maaker, architect te Haarlem, door de heeren Jos. de Jonge en G. Repko.
II. De reeds op onze ledenvergadering besproken excursie naar de nieuwe Zuidergasfabriek aan den Omval, te Amsterdam, zal — dank zij de welwillende toestemming van de Directie der gemeentegasfabrieken — worden gehouden op Zaterdag 5 October a.s. des morgens ten 10 ure.
Deelnemers worden dus verzocht op dat uur bij de stoompont aan de Utrechtschezijde tegenover de Zuidergasfabriek samen te komen. Jan de Meijer, *te Secr.*

KRONIEK.

I. Het onderhoud van het Paleis op den Dam.

Het stukje onder bovenstaanden titel van den heer B. in het vorig nummer van „Architectura" heeft beweging gebracht in belangstellende gemoederen. Het doet goed te constateeren dat inderdaad deze belangstelling voor Amsterdam's oude Raadhuis levendig is.
In de „N. Rott. Gourant" schreef een zekere heer X. het volgende:
„Zelden heb ik met meer spanning naar uw avondblad uitgezien dan vandaag. Zou het!? Zou het niet!? . . . . . 't He ft niet mogen zijn! Laat ik kort wezen.
Ik heb met teleurstelling gezien, dat niemand het noodig heeft gevonden verdere aandacht te schenken aan het, door uw blad uit „Architectura" overgenomen bericht omtrent den toestand van het Paleis te Amsterdam.
Ik kan natuurlijk niet nagaan in hoeverre die mededeeling juist was: voor de waarheid daarvan pleiten natuurlijk de naam van uw blad zoowel als die van het weekblad, maar ik zou toch willen vragen, *indien* ook maar de helft waar zou zijn; wanneer inderdaad zou moeten worden erkend, dat dit prachtige bouwwerk, publiek eigendom, op zoo onvoldoende wijze wordt verzorgd, moet daar dan maar in worden berust, en kunnen wij dan volstaan met een bericht in de krant af en toe, hoever de verwoesting gevorderd is?!
Ik moet U zeggen, dat ik Zondagmorgen eerlijk ontroerde.
En dan moet ik natuurlijk vragen: wie is de paleisdirectie die zoo „welwillend vergunning" gaf en in hoeverre is die verantwoordelijk, verantwoordelijk voor de lekken, voor het „nieuwe zink"... voor de motjes die in 1908 zoo talrijk waren („Architectura" heeft in 1912 niet nagegaan of het aantal vermeerderd was?), verantwoordelijk voor de afgevallen hand en voor de *gepleisterde groenehouten zandsteenen consoles* van den *„timmermanshaas" met arbeiderswoning ervaring.*
De plicht van onderhoud berust bij den Staat der Nederlanden. De paleisdirectie niet aansprakelijk?! — de verantwoordelijkheid moet te plaatsen zijn, al is verzuim hier zwaar te straffen en waarschijnlijk nooit goed te maken helaas.
Er zouden in verband hiermede gemakkelijk eenige „geestige" opmerkingen te plaatsen zijn omtrent het verspillen van subsidie aan ongewenschte scholen, en het onthouden van het noodige, aan oude, onschatbare kunstgewrochten, maar laat ik alle hatelijkheid vermijden. Ik wil alleen vragen, nu niemand anders het doet:
1. Hoe is de toestand?
2. Is daartoe een onderzoek noodig?
3. Van wien moet dat uitgaan?
4. Is er schade?
5. Kan de schade hersteld worden?
6. Wat moet daartoe gedaan worden?
7. Wie heeft verzuim gepleegd, of hoe kan dat in 't vervolg v. orkomen worden of — in 't kort saamgevat — moeten wij berusten?"

Natuurlijk niet berusten!
Gelukkig rekenen w' ons te constateeren dat niet alleen wij niet wenschen te berusten. Er gaan van andere zijden stemmen op. Zie slechts onderstaand citaat uit het verslag der op l.l. Woensdag gehouden vergadering van den Gemeenteraad van Amsterdam.

De heer Lambrechtsen van Ritthem vroeg, of B. en W. bereid zijn inlichtingen te geven omtrent den stand van de Paleis-Raadhuiskwestie. Hoe staat het daarmede?
Spreker acht zich verplicht, die vraag te doen, nu alweer nieuwe uitgaven worden gevraagd voor het tegenwoordigen stadhuis. (Dit betreft een voorstel van B. en W. met betrekking tot eene verbouwing van het Prinsenhof.)
De burgemeester antwoordde, dat het praeadvies van B. en W. in voorbereiding is. Zij wachten op het juridisch advies van den stadsadvocaat omtrent de door de regeering geponeerde stelling, dat het Paleis op den Dam rijkseigendom is. Dat juridisch advies is nog niet ingekomen.
De heer Posthumus Meyjes vestigde er de aandacht op, dat, blijkens de stukken steen, die nu en dan van den gevel van het Paleis vallen, dit gebouw niet goed wordt onderhouden.
Wethouder Delprat verzekerde, dat Bouw- en Woningtoezicht zich op de hoogte van den toestand stellen. Tevens deelde hij mede — dit bij wijze van nieuwtje — dat het zoogenaamde marmeren beeldhouwwerk in het driehoekig fronton vervaardigd is . . . uit zandsteen. *)

Uit een en ander blijkt wel, wat wij in den aanhef dezer met vreugde constateerden: de aanwezigheid van onverflauwde belangstelling.
Laat ons hopen dat onder de bescherming dezer belangstelling het oude Raadhuis van Amsterdam veilig zij. Dit belet niemand mede waakzaam te zijn. R.

II. De Drucker-Uitbouw.

De agenda der jongste Raadsvergadering bevatte o.m.:
Voorzetting van de behandeling van het voorstel van B. en W., in zake de vergrooting van den aanbouw van het Rijksmuseum, waarin de schenking-Drucker is ondergebracht, met het voorstel van den heer Posthumus Meyjes om geen toestemming te verleenen tot het vergrooten van den aanbouw van het Rijksmuseum, waarin de schenking-Drucker is ondergebracht, doch terrein voor een nieuw museum voor hedendaagsche kunst beschikbaar te stellen; de motie van de heeren Kl. de Vries, Boissevain en De Jongh, en de motie van den heer Wibaut, beide houdende een uitnoodiging aan B. en W., om

*) Deze meening bleek later op een misverstand te berusten.

met de regeering en den heer en mevrouw Drucker in overleg te treden omtrent een andere oplossing.

Overbodig is 't te zeggen dat met gespannen belangstelling naar den uitslag dier voortgezette behandeling werd uitgezien. Het onderwerp is echter niet aan de orde gekomen en blijft rusten tot eene vergadering acht of veertien dagen later.

Wat is intusschen gebeurd, in het openbaar namelijk, dus voor zoover men met dit gebeuren bekend wordt? Een veertigtal belangstellenden, meest kunstbeoefenaren, hebben instemming betuigd met het adres van ons Genootschap, waarin den Raad ten stelligste en op deugdelijke gronden ontraden wordt mede te werken tot de totstandkoming van de voorgenomen vergrooting van den Uitbouw.

Een kleine veertig aanzienlijke Amsterdammers, onder wie hoogleeraren en mannen-van-aanzien die van kunst houden, hebben zich met een adres tot den Raad van Amsterdam gewend, mede ondersteekend door, de schilders Bauer, Witsen en Breitner, luidende:

De ondergeteekenden wenden zich tot Uwen Raad met het eerbiedig verzoek den door de Regeering gewenschten uitbouw van 's Rijks Museum toe te staan. Zij meenen, dat zelfs al zoude daardoor de bestaande toestand van het geheel iets minder worden, waarvan zij niet allen overtuigd zijn, het ten zeerste te betreuren ware indien door Uw weigering de prachtige verzameling van den heer en mevrouw Drucker voor Amsterdam verloren zou gaan.

Deze heeren wenschen dus dat Amsterdam's Stadsbestuur zal handelen als hij die zijn eerstgeboorte recht verkocht voor een schotel linzen?

Intusschen wordt van verschillende zijden met nadruk gepleit voor een zuivering van de Museumzalen om daar ruimte te maken, waardoor de uitbouw-vergrooting overbodig zou worden; aangenomen althans dat men bij eene dergelijke regeling niet zou stuiten op den beslisten eisch van de schenkers der kunstschatten, waarvoor bij sommigen vrees blijkt te bestaan.

Behalve de actie van Dr. Jan Veth, van verschillende zijden gesteund, traden een aantal gezaghebbenden op in den volgenden vorm.

De ondergeteekenden meenen met nadruk de algemeene aandacht te mogen vestigen op deze vóór eenige maanden in een vergadering van den Oudheidkundigen Bond als beginselen aangenomen stellingen:

1. Elk museum behoort een nauwkeurig omschreven doel te hebben, met een programma van hetgeen door de directie verzameld moet worden.

2. Er behoort te zijn een afzonderlijk rijksmuseum, gewijd aan de beschaving en de geschiedenis van Nederland in den meest uitgebreiden zin.

Voor zulk eene afscheiding van het bloot historische uit 's Rijks Museum van kunstnijverheid, heeft zich ook de directeur van het Nederlandsche museum Dr. A. Pit reeds twee jaar geleden in een Gids-artikel uitgesproken.

Eveneens is al sinds jaren van verschillende kanten duidelijk gemaakt, hoe in de uitsluitend als kunstverzamelingen bedoelde afdeelingen van het Rijksmusem, als zoodanig, eene radicale zuivering gewenscht is. Onder den drang nu van de tegenwoordige omstandigheden, door welke ook de aandacht van wijder kring voor het gebrek aan ruimte en de stelselloosheid in het Rijksmuseum-gebouw wakker is geworden, meenen zij dat het oogenblik daar is, waarop door Stads- en Lands-Regeering stappen behooren te worden gedaan, in de richting, van bovenbedoelde stellingen en wenschen, opdat eene principieële zuivering van de verschillende afdeelingen in het overvolle Rijksmuseum worde verkregen.

P. C. J. A. Boeles, directeur van het Friesch museum; H. T. Colenbrander, directeur van het bureau van 's Rijks geschiedkundige publicatiën; Joseph Cuypers, J. A. Feith, directeur van het Groningsch Museum; C. Hofstede de Groot, oud-directeur van 's Rijks prentenkabinet; J. Huizinga, hoogleeraar in de geschiedenis te Groningen; Jan Kalf, secretaris van 's Rijks monumenten-commissie; G. W. Kernkamp, hoogleeraar in de geschiedenis te Utrecht; S. Muller Fz., directeur van het Utrechtsche museum; J. C. Overvoorde, directeur van het Leidsch museum; C. G. Thooft, directeur van het Museum Fodor: Jan Veth, W. Vogelsang, hoogleeraar in de kunstgeschiedenis te Utrecht.

De „Groene Amsterdammer" heeft aan een klein aantal mannen van erkend gezag in kunstzaken hun meening gevraagd, welke loffelijke wijze van voorlichting geven leidde tot het volgende resultaat:

De heer K. P. C. de Bazel schreef:

Het schijnt mij in het algemeen ongeoorloofd en onlogisch toe, om, ter wille van de beweegbare dingen, een fout te begaan ten opzichte van de onbeweegbare en stabiele.

Dat, met den z.g. Drucker-uitbouw, aan het Rijksmuseum een zoodanige fout is gemaakt in geestelijken zoowel als in stoffelijken zin, wordt door nagenoeg geen bevoegd beoordeelaar weersproken.

Uitbreiding van dien aanbouw vergroot en bestendigt dus die fout; afgescheiden hiervan is die aanbouw op zich zelf een dissonant, niet monumentaal in overeenstemming met het museum en ook zonder picturale schoonheid, zooals het z.g. fragmentengebouw.

De schoonheid der schilderijen is aan de beweegbare dingen gebonden; de vraag is nu of ter wille van een bijzondere wijze van openbaren of toonen dier schoonheid, het geoorloofd is de schoonheid van het gebouw en van het stadsbeeld te deprimeeren en ten deele te vernietigen. Het antwoord kan niet anders zijn dan dat zulks ongeoorloofd is, juist omdat de schoonheid der schilderijen daaraan eigen blijft en er mitsdien een andere wijze gevonden kan worden om die op even doeltreffende wijze te toonen; terwijl, wanneer men een fout maakt aan stadsbeeld of gebouw, de schoonheid daarvan onherroepelijk verloren is.

De heer H. P. Berlage geeft zijn meening aldus:

Het is wel niet meer twijfelachtig, dat zoowel de aanbouw van de Nachtwachtzaal, als de bijbouw van de kunstzaal-Drucker, toch wel dit hebben geleerd, dat het beter aan de monumentale architektuur en het Museum zou staan, wanneer deze beide niet waren gebouwd. Bij deze erkenning komt het mij dan ook ondenkbaar voor, dat de Raad de vergrooting van de Druckerzaal zal goedkeuren, maar niet dat bij hem de ernstige wil er is, te trachten een oplossing te vinden die met het meest ruime kunstinzicht strookt. Want wanneer die wil er is, is er ook een weg om zoowel de Druckercollectie een plaats en verlichting te geven, die voor zulk een kostbaar bezit worden vereischt, als om het Museum door verdere bijgebouwen tegen een volledige schending te behoeden.

Prof. Dr. H. Brugmans:

Dat aan den stellig reeds te ver toegestanen aan- en bijbouw aan ons meest monumentale moderne paleis althans geen verdere uitbreiding moet worden gegeven, spreekt voor mij van zelf. De Raad neme daarom het voorstel van den heer Posthumus Meyjes aan; het daarin uitgedrukte denkbeeld is mij vooral sympathiek, omdat het de mogelijkheid opent van de stichting van een nationaal historisch museum, waarvoor het materiaal in overvloed reeds in het Rijksmuseum is te vinden.

Dr. P. J. H. Cuypers geeft als zijn oordeel,

dat de beste oplossing voor de plaatsing der verdere schenkingen van schilderijen door de familie Drucker zou te vinden zijn door het denkbeeld van Dr. Jan Veth te volgen; namelijk zuivering van het Rijks-Museum. Doch een tweede veel betere oplossing zou zijn: het bouwen van een Museum-Drucker op de plaats daarvoor door de Gemeente aan het Rijk af te staan. Daar zoude men dan volkomen in overeenstemming met de bestaande zaken voldoende ruimte verkrijgen voor de meest uitgebreide schenking.

De heer Jos. Th. J. Cuypers:

Wordt deze bebouwing door den Raad goedgekeurd, dan zal men op dien weg voortgaande, bij de natuurlijke verdere vraag om ruimte over een jaar of vijf ook weer het zuidelijke tuinvak dienen te bebouwen! Aldus zal daar dan een „pendant" van de Drucker-galerij even goed moeten worden toegestaan.

Zoo goed als Amsterdam vroeger verklaard heeft de bebouwing van den Museumtuin aan den hoek van Jan Luykenstraat en Hobbemastraat niet toe te laten, moet thans den hof tusschen bibliotheek en doorrit vrij gehouden worden.

De heer Jon. Ingenohl:

Naar mijne overtuiging zal de Drucker-uitbouw, wanneer hij daar eenmaal staat, nog meer tegenvallen dan de tegenstanders verwachten. Niet alléén om de belemmering van het uitzicht op den interessanten Museum-gevel, maar ook om den uitbouw zelve, die, als verlenging van het bestaande Drucker-gebouw, bij zijne betrekkelijk geringe hoogte uit den aard der zaak te gerekt zal doen. Dat Dr. Cuypers het werk zelf zal uitvoeren, is maar een halve geruststelling, waar hij uitdrukkelijk heeft verklaard, dit niet dan met tegenzin te kunnen aanvaarden, en waar wij gezien hebben wat er van den Rembrandt-uitbouw is terecht gekomen, die hem indertijd eveneens wel zal zijn afgedwongen. De nestor in ons vak is een zeer welwillend man, die gaarne iedereen van dienst is en men kan het zich voorstellen, dat hij, nòch tegenover de familie Drucker, nòch tegenover de Regeering, zijne eigene schepping zoó hoog heeft willen schatten, om elken verderen aanbouw uit den booze te verklaren.

Ik hoop echter dat hij deze bescheidenheid zal laten varen, nu hij bemerkt dat zijne vakgenooten voor het kunstwerk in de bres springen en dat hij dus ronduit zal weigeren dit onzalige werk aan te vatten, wanneer de Raad onverhoopt de voordracht mocht goedkeuren. Het nageslacht, dat eerst zijn kunstwerk in zijne volle beteekenis zal leeren waardeeren, zal hem daarvoor dankbaar zijn.

Een betere oplossing zal zeker kunnen worden gevonden, wanneer men slechts wil. Het schijnt mij toe, dat het voorstel-Meyes het meest afdoende is. Daarin is, naast de groote waardeering der gemeente voor het rijke geschenk, de appreciatie voor het mooie gebouw het meest belichaamd.

De heer Herman Robbers:

Met volkomen waardeering voor den kunstzin en de werkelijk vorstelijke vrijgevigheid van den heer en mevrouw Drucker, zou ik toch gaarne zien, dat de bouwmeester van het Rijksmuseum gebruik maakte van het recht, hem, tengevolge der nieuwe auteurswet, binnenkort toekomend, om een nieuwen uitbouw eenvoudig te verbieden.

Ik twijfel niet, of er zal wel een andere manier gevonden kunnen worden om de schoonheid der betreffende schilderijen onder voldoende belichting te doen uitkomen.

De heer R. N. Roland Holst:

Nemen wij aan, er werd voorgesteld van een schilderij van Rembrandt of Israëls een stuk af te knippen of er een stuk bij te schilderen, om 't pasklaar te maken voor een bepaald wandvlak, zou er één Raadslid zijn of één Staatsman die tot deze daad zijn toestemming gaf?

Maar waarom dan wel voor het verminken van ons schoonste bouwkundig kunstwerk van de 19e eeuw; is de kunstconceptie die hieraan ten grondslag ligt soms geringer en minder het beveiligen waard? Zooals de stand van de zaak thans is, worden de leden van den Raad uitgenoodigd vóór de verminking van een groot architectonisch kunstwerk te stemmen, en dat op grond van daardoor andere kunstwerken te zullen krijgen, die niemand hunner echter ooit zag, en over welker kunstwaarde van staatswege geen rapport van deskundigen ooit is verschenen, waarop zij zich beroepen kunnen.

Onder deze omstandigheden blindweg vóór den verminkenden uitbouw te stemmen, lijkt mij buitengewoon lichtvaardig en daarenboven een zeer gevaarlijk precedent.

De heer Carel Scharten:

. . . . . .

Een schaduwzijde van het eene zoowel als van het andere voorstel blijft intusschen, dat nu de verdere om-manteling van het schoone bouwwerk niet door zou gaan... Dit paste zoo aardig bij een stad, waar nog altijd het Raadhuis leeg staat en het Koninklijk Paleis van een zóó spookachtige zonderlingheid is, dat de Koningin er eten moet in de gang.

Jhr. Victor de Stuers:

verklaart zich zonder eenig voorbehoud tegen den herhaalden aanbouw en vóór den bouw van een afzonderlijk gebouw.

De heer J. H. Toorop zegt:

Het zal een geluk zijn voor geheel het aesthetisch Europa in dien de Amsterdamsche Gemeenteraad *niet* zal overgaan tot den Druckeruitbouw.

De heer Jan Stuijt:

In een klein land zijn grootsche daden — is het breede gebaar — zijn monumentale uitingen — schaarsch, uiteraard. De situatie is ten dezen opzichte een onvoordeelige. In de stichting van het Rijks-Museum hebben wij die grootsche daad — dat breede gebaar — die monumentale uiting — en wel op bijzonder superieure wijs. Ook te dezen opzichte een unicum sinds honderden jaren van ons volksbestaan. Men zou zeggen dat hierin ons volk zichzelf overtroffen heeft, want sedert jaren knaagt men aan die schoone pracht! En thans zou de magistraat der stad, die de kroon draagt van Europa, nog verdere verminking toestaan? Mag niet veeleer van haar verwacht worden dat de schennis der latere jaren wordt te niet gedaan, dat zoowel Drucker-museum als Rembrandtzaal verdwijnen, opdat in ongerepte schoonheid voor het nageslacht bewaard blijve wat terecht als een der schitterendste parelen aan der stede roemruchtige kroon wordt geacht.

Het is overbodig hieraan nog onze meening toe te voegen; bovendien is dat ook niet de bedoeling dezer kroniek.

Alleen bevelen wij de bovenomschreven meeningen in de belangstelling aan van hen die straks zullen hebben te beslissen. Hopelijk zullen zij een gewillig oor leenen aan de talrijke waarschuwingen van even onbevooroordeelde als ter zake bevoegde personen. R.

BOEKBESPREKING.

LEERBOEK DER NATUUR- EN WERKTUIGKUNDE DOOR V. D. WIJNPERSSE.

Waar ik bij de bespreking van het „Leerboek der Vastheidsleer" van de hand des heeren v. d. Wijnperse aandrong op voorbeelden aan de praktijk ontleend, is bij het nu verschenen „Leerboek der Natuur- en Werktuigkunde" van denzelfden schrijver aan deze practische voorbeelden een ruime plaats verleend.

Genoemd leerboek behandelt de eigenschappen van vaste lichamen, vloeistoffen en gassen op zeer duidelijke en heldere wijze, terwijl al het behandelde door uitgewerkte vraagstukken en voorbeelden, aan de praktijk ontleend, wordt verduidelijkt en toegelicht.

Voor het technisch onderwijs en zelfstudie lijkt mij deze wijze van behandeling de meest gewenschte, daar eigen aanschouwing in het dagelijksch leven het geleerde beter doet onthouden, en de studie van deze vakken voor den techniker, dien het tenslotte toch om de toepassing te doen is, op deze wijze veel doeltreffender is. E. P. M.

PRIJSVRAGEN.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LANDBOUWTENTOONSTELLING.

Met betrekking tot de prijsvragen voor: Ontwerpen van boerderijen op Heideontginningen en Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders met klein grondgebruik zijn bij den Secretaris der Keuringscommissie een aantal vragen ingekomen, waarop besloten werd onderstaande antwoorden te geven:

Vraag 1. Moet men aan klasse A ook voldoen om aan klasse B deel te nemen? (Prijsvraag voor Ontwerpen van boerderijen op heideontginningen).

Antwoord 1. Neen.

Vraag 2. Moet men zich ook aangeven om deel te nemen aan de prijsvraagteekening?

Antwoord 2. Neen.

Vraag 3. Waar of voor welke provincie moet deze teekening dienen, wijl elke provincie wel wat verschil in bouwmateriaal heeft. Het liefst heb ik volgens Noordbr. model.

Antwoord 3. Ieder type is goed, mits het aan de gestelde eischen voldoet.

Vraag 4. Moet voor de groote boerderij, klasse B, alles onder één dak gebouwd worden of mag voor berging van wagens en werktuigen een afzonderlijk gebouw, een zoogenaamde schuur, gebouwd worden? Naar mijne meening zal een schuur afzonderlijk bij de woning met stal het doelmatigst zijn en was mijn voornemen aldus in te zenden. Is Uw voorschrift alles onder één dak, dan blijft mijn idee van zelf buiten beschouwing.

Antwoord 4. Alles onder één dak is niet noodzakelijk.

Vraag 5. Mag of moet soms de inzender eener teekening met beschrijving op de tentoonstelling te 's-Gravenhage tegenwoordig zijn om desverlangd uitlegging te doen van zijn gemaakte plannen?

Antwoord 5. Het behoeft niet, maar het mag wel.

Vraag 6. Een groot verschil in bouwkosten is de ligging van het gebouw, d.w.z. wordt in het algemeen verondersteld, dat de gebouwen verrijzen op een half uur afstand of drie kwartier van een spoorwegstation of harden weg of mag de begrooting gemaakt worden met gewoon grondwerk, doch zonder vervoerkosten der benoodigde bouwmaterialen?

Antwoord 6. Er wordt geen begrooting der kosten gevraagd, wel een opgave der benoodigde bouwmaterialen.

Vraag 7. Mag de balklaag der woonhuizen gerekend worden op een hoogte boven peil of vloer van 2.50 M.,

zooals in deze gemeente (de vrager bedoelt de gemeente zijner inwoning) de bouwverordening slechts vordert en ook naar mijne meening voor arbeiderswoningen voldoende is of zou het bestuur ook voor arbeiderswoningen een hoogte prefereeren van 2.65 en 2.80 M.

Antwoord 7. Een zolderhoogte van 2.50 M. is voor arbeiderswoningen toelaatbaar, wanneer de bouwverordeningen in de gemeente, gelegen in de streek, waarvoor de ontwerpen bedoeld zijn geen grooter hoogte eischen. Grooter hoogte verdient echter uit een gezondheidsoogpunt de voorkeur.

Vraag 8. Voor groote boerderijen, klasse B, zou het mijn voornemen zijn een zolderhoogte te nemen van 2.80 M., tenzij Uw bestuur mij beslist opdraagt de zolderhoogte lager of hooger te stellen.

Antwoord 8. Deze zolderhoogte van 2.80 M. is toelaatbaar, wanneer de bouwverordeningen in de gemeenten, gelegen in de streek, waarvoor de ontwerpen bedoeld zijn, geen grooter hoogte eischen.

BOEKAANKONDIGING.

Wij vestigen de aandacht op het nieuwe werk van Prof. Dr. H. Brugmans: „Van Raadhuis tot Paleis", documenten betreffende den overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot Koninklijk paleis.

Als beginjaar voor de uit te geven documenten is genomen 1807, toen koning Lodewijk het voornemen te kennen gaf zijne residentie naar de Hoofdstad te verplaatsen; als eindjaar 1815, toen de tegenwoordige verhouding tot stand kwam. Eenige stukken uit 1848 zullen eene Bijlage vormen. Het spreekt van zelf dat de uitgave een zuiver historisch karakter draagt; ook de inleiding, waarin Prof. Brugmans, aan de hand van deze en ook van andere niet gepubliceerde stukken, de geschiedenis van het gebouw van 1807 tot 1815 zal beschrijven, zal natuurlijk aan alle polemiek zijn gespeend.

Het voornemen bestaat den tekst toe te lichten met platte gronden der verschillende verdiepingen van het Paleis-Raadhuis, en zoo mogelijk met niet of weinig bekende afbeeldingen van het gebouw of zijne onderdeelen.

Het boek, dat met inleiding en register ongeveer 18 tot 19 vel druks, dus omstreeks 300 bladzijden zal beslaan, zal in den handel minstens *f* 2.50 kosten. Voor de leden van „Amstelodamum" is het tegen het zeer geringe bedrag van *f* 1.25 verkrijgbaar tot 1 October a.s.

* * *

Onder de vele lofwaardige bemoeiingen van de „Alg. Ned. Wielrijders Bond" behooren ook de adviezen van haar Wegen-Commissie. Deze verzamelt alle gegevens voor wegenaanleg, wegverbetering, wegonderhoud, wegbeheer en stofbestrijding. Haar adviezen, die zij gratis geeft, worden steeds op prijs gesteld. En dit is geen wonder, als wij zien met welk een ernst zij haar taak opvat.

Hiervan getuigt het ons toegezonden „rapport omtrent het maken van proefwegen in de Gemeente Wassenaar", een advies aan Burgemeester en Wethouders der gemeente Wassenaar.

In dit Rapport wordt op grondige wijze den aanleg van een grindweg; een steenslagweg, een teersteenslagweg en een verbeterden klinkerweg nagegaan.

Het rapport ligt op de leestafel ter inzage.

Over het onderwerp „wegen" heeft de Commissie bovendien meerdere besprekingen het licht doen zien. Voor hen, die hierin belang stellen geven wij het lijstje van deze uitgaven, die voor Bondsleden om niet verkrijgbaar zijn op het bureau dier commissie te 's Gravenhage, Laan Copes van Cattenburch 64.

1. Onze wegen.
2. Stofbestrijding.
3. Het onderhoud van grindwegen en het leggen klinkerpaardenpaden.
4. Chloorcalcium of chloormagnesium.
5. Breede of smalle velgen.
6. Het voorkomen van het vernielen en onbruikbaar maken van wegen.
7. Het tweede Wegen-Congres.
8. Over den invloed van de velgbreedte op de trekkracht.

De Wegen-Commissie zal het ten allen tijde zeer op prijs stellen. gegevens te mogen ontvangen welke voor haar van belang kunnen zijn. RED.

Koloniaal Instituut te Hamburg.

INGEZONDEN.

AUGUSTE RODIN OVER KUNST.

Bij Bernard Grasset is onlangs te Parijs een boek van Paul Gsell verschenen, dat „Auguste Rodin" tot titel heeft. Daarin worden gesprekken van den beroemden beeldhouwer met den schrijver vermeld, waaronder de volgende uiting voorkomt.

„Quel original que vous faites! Vous vous intéressez donc encore à l'art! C'est une préoccupation qui n' est quère de nôtre temps. Aujourd hui les artistes et ceux qui les aiment font l'effet d'animaux fossiles. Figurez vous un megatherium ou un diplodocus se promenant dans les rues de Paris. Voilà l'impressions que nous devons produire sur nos contemporains. Nôtre époque est celle des ingenieurs et des usiniers, mais non point celle des artistes. L'on recherche l'utilité dans la vie moderne; l'on s'efforce d'améliorer matériellement l'existence. Mais l'esprit, mais la pensée, mais le rève, il n' en est plus question. L'art est mort".

Hetwelk, overgezet zijnde, beteekent:

„Wat zijt gij een zonderling! Immers gij stelt nog belang in de kunst! Dat is iets hetwelk in onzen tijd niet meer thuis behoort. Tegenwoordig maken de kunstenaars en zij, die hun bewonderen, den indruk van voorwereldlijke dieren. Denk U eens een megatherium of een diplodocus, die door de straten van Parijs wandelt. Zoo beschouwen ons onze tijdgenooten. Onze tijd is die der ingenieurs en der fabrikanten, maar niet die der kunstenaars. Men wil in het leven van thans slechts wat nuttig is, men streeft er naar het stoffelijk welzijn te verhoogen. Maar de geest, de gedachte, den droom, daarnaar vraagt men niet weer. De kunst is dood". W.

* * *

Mijnheer de Redacteur!

Zondag ll. maakte ik voor het eerst een rit met de onlangs geopende lokaalspoor Haarlem—Aalsmeer—Leiden. Ik stapte in aan de halte „Rijksstraatweg", het kruispunt van de nieuwe baan met den straatweg Amsterdam—Haarlem. Dit haltegebouwtje maakt door de frissche kleur der baksteen, door den aardigen vorm en door het heldere rood der pannen, een prettigen indruk. Trouwens, van de vele anderen, langs de lijn gebouwde woninkjes en stationnetjes, valt hetzelfde te zeggen.

Maar de brug over de Haarlemmertrekvaart, o foei, hoe tergend leelijk! Wat 'n bederf voor het landschap. En dat langs een spoorweg waar langs duizenden komen om van het pittoreske Holland te genieten. Langs een rijweg waarover de automobielen bij tientallen snorren, in 't spoorbaan ten slotte welke honderden naar een onzer fraaiste Hollandsche polders zal voeren!

Moge dit bouwwerk er toe bijdragen, dat spoedig de tijd kome, waarin het niet ieder meer vrij staat ons platteland naar willekeur te ontsieren!

Waak Heemschut! C. VISSER.

* * *

De Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten bericht ons, dat de prijzen der Rijnsteenen (drieling) belangrijk is verhoogd. De reden daarvan is de mindere productie tengevolge van slechte weergesteldheid. In vergelijking tot andere jaren bleef dit jaar de productie meer dan 20% ten achter.

CENTRALE-VERWARMING EN LUCHT-VERVERSCHING VAN GEBOUWEN,

DOOR F. C. UNGER, W. I. (Vervolg van blz. 103.)

Ligging stookplaats. — Warmteafgifte van kelder en schoorsteen. — Gunstige afmetingen leidingnet.

Een ander punt, waarmede rekening moet worden gehouden is het vaststellen van de juiste ligging van de stookplaats.

Uit een verwarmings-technisch oogpunt is een centrale ligging de meest gunstige. Dan toch deelt zich de overigens verloren warmte, die door uitstraling en geleiding in de stookplaats ontwijkt, zooveel mogelijk aan het gebouw mede, terwijl ook de schoorsteen, door het midden van het gebouw omhoog gevoerd, in den regel op gunstige wijze zijne warmte aan de omgeving kan afgeven. Bovendien kunnen de verdeelleidingen, welke de warmte van uit den ketel of vuurhaard naar de verschillende vertrekken brengen, zoo kort en zoo gunstig mogelijk van doorsnede worden.

Hoewel wij hier niet in nadere bijzonderheden zullen treden over het stookbedrijf en de stookplaats, mogen toch nog eenige punten genoemd worden, die voor de kennis van den bouwkundige van direct nut zijn.

In de eerste plaats zij er op gewezen dat in de stookplaats licht, lucht en ruimte niet mogen ontbreken. Dikwijls wordt hierin bij het maken der plannen niet in voldoende mate voorzien en toch is zulks van veel waarde voor het latere gebruik van de installatie.

Voorts houde men de stookplaats zooveel mogelijk gescheiden van de overige ruimten van het gebouw, teneinde stof, reuk en warmte te beletten zich op ongewenschte wijze te verspreiden.

Een goed trekkende schoorsteen is een hoofdvereischte. In normale gevallen kan men zich voor de keuze der schoorsteenmaten zonder verdere berekening van de volgende cijfers bedienen:

Schoorsteenafmetingen.

Doorsnede in c.M.²	Hoogte in M. te rekenen vanaf het vuur.					
	5	10	15	20	25	30
	Kilo-calorieën per uur. *)					
169	13	18	22	25	28	31
325	24	34	42	49	54	59
500		53	65	75	83	91
625		66	81	93	104	115
950		100	123	142	158	173

Brandstofbergplaats.

Ten slotte een wenk voor de benoodigde plaatsruimte voor de brandstof. In den regel gebruikt men als brandstof hoogovencokes, z.g.n. gietcokes, welke per 10.000 K.G. een ruimte van 22—26 M³. innemen.

Tijdig vaststellen van het Systeem.

Dan dient de bouwkundige de noodige kennis te bezitten van de voornaamste eigenschappen der hoofdsystemen van verwarming, op dat hij reeds bij het maken zijner schetsplannen in beginsel zal kunnen vaststellen, welk systeem in het onderhavige geval het meest in aanmerking komt.

Feitelijk dient hij daarover reeds bij de eerste besprekingen met zijn opdrachtgever overleg te plegen, omdat een verwarmings- en ventilatieinrichting nu eenmaal tot die zaken behoort en welk één geheel met het gebouw zullen uitmaken en die feitelijk opgroeien met het bouwwerk.

Dit komt zoowel den kostprijs als eene juiste indeeling van het gebouw en deugdelijke werking der installatie ten goede.

Het is echter regel, dat eerst over de verwarmings- en ventilatieinrichting gedacht wordt, nadat het gebouwontwerp reeds op allerlei punten vaststaat, en dat men aangewezen is op dit of dat systeem, eenvoudig, omdat het ontwerp geen ander toelaat.

Loop der leidingen.

De bouwkundige dient met het oog op het aan- en onderbrengen van pijpen en buisleidingen, in hoofdtrekken de loop daarvan te kunnen vaststellen in verband met het eventueel toe te passen systeem, zoodat later niet tot minder geschikte of onooglijke oplossingen een toevlucht zal behoeven te worden genomen.

Resumé.

In enkele woorden het bovengezegde te samen vattende: De bouwkundige moet zich door studie zooveel mogelijk de beginselen van de techniek der verwarming en ventilatie eigen maken, opdat de kennis daarvan hem steeds in voldoende mate ter beschikking sta bij het maken van zijne plannen, zoodat hij daaraan van den beginnen af ook ten aanzien van deze aangelegenheid de noodige vorm en kleur kunne geven en in staat zij werk te leveren op de hoogte van en overeenkomstig met den geest van zijn tijd.

Dit in het oog houdende, zullen thans verschillende punten nader worden besproken.

Warmteberekening.

Een vraagpunt, welks oplossing van het allereerste belang is voor de te maken verwarmings- en ventilatie-

*) Om het gebruik van groote getallen te vermijden zijn duizendtallen van warmteeenheden te samen gevat en „kilo-calorieën genoemdt evenals in de electro-techniek duizend Watt te samen Kilo-Wat, worden genoemd.

inrichting, is dat der benoodigde hoeveelheid warmte, m.a.w., hoewel warmte geeft een bouwwerk 's winters aan de buitenomgeving af en van welken omvang moet de verwarmingsinrichting zijn, om daarin op voldoende wijze te kunnen voorzien.
Het is niet de bedoeling veel cijfers en berekeningen te geven, doch meer te wijzen op de voornaamste punten, die hierbij op den voorgrond treden en hoe men vooral bij deze kwestie goed moet onderscheiden in hoeverre theorie en practijk kunnen en mogen samengaan

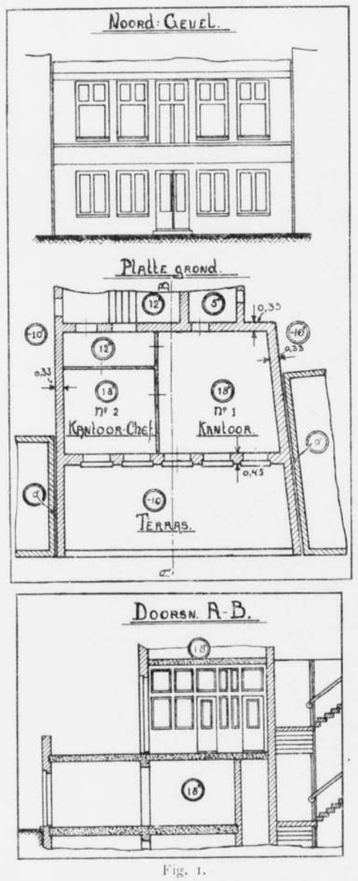

Fig. 1.

Bepaling van het warmteverlies. Oppervlakteberekening.
Voor de bepaling van het warmteverlies moet in de eerste plaats eene oppervlakteberekening worden gemaakt. Daartoe richt men een tabel in, waarin de afkoelende oppervlakken van elk vertrek worden opgenomen, dus die oppervlakken welke naar buiten of naar de onverwarmde omgeving warmte afgeven.
Deze tabel kan b.v. eene indeeling hebben als aangegeven in *tabel I*.

De in de tabel opgenomen getallen hebben betrekking op het in *figuur 1* afgebeelde lokaal. Bij de berekening zijn de cijfers in het algemeen afgerond.

Transmissiecoefficienten.

Daarna stelt men een tabel samen voor de berekening der eigentlijke warmteverliezen, waarin o.a. de zoogenaamde transmissiecoefficienten voor de verschillende bouwstoffen worden opgenomen.
Alvorens eene dergelijke berekening nader toe te lichten zij het een en ander over deze coefficienten gezegd.
Een transmissiecoefficient geeft aan het aantal warmteeenheden, *) dat door een vierkante Meter afkoelend oppervlak bij een graad Celcius temperatuurverschil tusschen binnen en buiten per uur wordt afgegeven.
Voor glas is deze coefficient b.v. 5. Is dus de buitentemperatuur 10° C., terwijl het binnen 18° C. moet wezen, dan dient er op te worden gerekend, dat iedere vierkante Meter glasoppervlak $5 \times 28 = 140$ W. E. per uur zal afgeven. **)
Deze berekening is dus zeer eenvoudig, jammer echter, dat in de praktijk allerlei omstandigheden optreden, die de overeenkomst tusschen de aldus berekende cijfers en de warmteverliezen in de werkelijkheid zeer op losse schroeven stellen.
Allereerst iets over de juistheid der gebruikelijke coefficienten.

Berekening der transmissiecoefficienten.

Een transmissiecoefficient kan op de volgende wijze worden vastgesteld:
Warmte plant zich door een scheidingswand voort op eene wijze, overeenkomend met de verplaatsing van een vloeistof door een poreuzen wand, d.w.z. er is daartoe temperatuur(druk) verschil noodig. Hoe meer temperatuurverschil, hoe spoediger de warmte door den scheidingswand dringt, terwijl ook de geaardheid van het materiaal van den wand van directen invloed is.
Om door een wand van een bepaald materiaal (fig. 2) per tijdseenheid (b.v. per uur) een hoeveelheid warmte te voeren is een zeker temperatuurverschil noodig om de daarbij optredende weerstanden te overwinnen. Deze weerstanden treden op bij den overgang der warmte uit de lucht op den wand, bij den doortocht door den wand en bij de overgang van den wand in de lucht.
Zij a_1 het aantal warmteeenheden dat per M². wandoppervlak per uur, bij 1 graad temperatuurverschil tusschen wand en lucht, van de lucht op den wand overgaat, a het aantal dat van den wand in de lucht overgaat, dan is een temperatuurverschil van $\frac{1}{a_1}$ resp. $\frac{1}{a}$ graad noodig om de warmteeenheid te doen overgaan van de lucht op den wand resp. van den wand in de lucht. Is b het aantal warmteeenheden, dat per M². wandoppervlak per M. wanddikte, per uur bij 1 graad temperatuurverschil door den wand heentrekt dan is een temperatuurverschil van $\frac{1}{b}$ graad noodig om een warmteeenheid door den wand van 1 Meter dikte te voeren, en van $\frac{e}{b}$ graad voor voor den wand van e M. dikte. †) Om dus een warmteeenheid van de lucht aan de eene zijde over te brengen

*) Als eenheid van warmtehoeveelheid neemt men aan de warmte, welke door 1 K.G. water wordt opgenomen, wanneer het 1 graad Celsius in temperatuur stijgt.
**) In het vervolg worden steeds graden Celcius bedoeld, ook al is dit niet nader aangeduid.
†) a en a_1 noemt men uitwendige geleidingscoefficient, terwijl b inwendige geleidingscoefficient heet.

op de lucht aan de andere zijde is noodig een totaal temperatuurverschil van $\frac{1}{a} + \frac{e}{b} + \frac{1}{a_1} = t$ graden.

Omgekeerd stelt $\frac{1}{t}$ het aantal warmteeenheden voor dat per uur en per graad temperatuurverschil tusschen de lucht aan de eene en aan de andere zijde van den wand per M². wandoppervlak van lucht op lucht overgaat. Dit aantal noemt men de transmissiecoefficient van de wand en wordt voorgesteld door de letter k.
Dus is $k = \frac{1}{t}$ of $\frac{1}{k} = t = \frac{1}{a} + \frac{1}{b} + \frac{1}{a_1}$.
Kunnen wij door proefnemingen a, a_1 en b bepalen dan is k te berekenen.
Het moeilijkste zijn a en a_1 te bepalen.
Volgens onderzoekingen van Peclet (midden vorige eeuw) is:
$a = 1 + s + (0,0075\, l + 0,0056\, s)(d - d_1)$ hierin is:
l de coefficient der warmtegeleiding bij aanraking van lucht met een vast lichaam.
s de coefficient der warmtestraling.
$d - d_1$ het temperatuurverschil tusschen het vaste lichaam en de lucht (en omgekeerd).
Hierin zijn weer het moeilijkst te bepalen l en $d - d_1$.
Volgens Valerius en Grashof (Theoretische Maschinenlehre 1875 blz. 944) is:
$l = 4$ voor ingesloten lucht.
$l = 5$ voor vrije lucht.
$l = 6$ voor krachtig bewogen lucht.
terwijl volgens Rietschel (Leitfaden zum Berechnen und Entwerfen von Heizungs- und Lüftungsanlagen) $d - d_1$ voor een muur van 0,22 M. dikte 7° bedraagt bij een binnentemperatuur van + 20° C. en een buitentemperatuur van 20° C.
Berekenen wij volgens het bovenstaande de transmissiecoefficient van een eensteensmuur, 1 c.M. dik bepleisterd, waarbij voor de geleidingscoefficient b van steen en pleister 0,69 en voor de stralingscoefficient s 3,6 kan worden gerekend dan wordt (fig. 3)

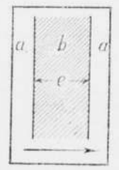

Fig. 2.

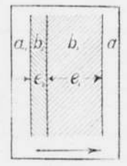

Fig. 3.

$\frac{1}{k} = \frac{1}{a} + \frac{e_1}{l_1} + \frac{e_2}{b_2} + \frac{1}{a_1}$
of $k = 1,825$.
Hierbij is $l = 5$ genomen aan de binnenzijde (a_1).
$l = 6$ „ „ „ buitenzijde (a).
Wordt de gepleisterde muur behangen (fig. 4) dan hebben wij te rekenen met de coefficienten van papier waarvan $s = 3,8$ en $b = 0,034$.
Nu krijgen wij:
$\frac{1}{k} = \frac{1}{a} + \frac{e_1}{b_1} + \frac{e_2}{b_2} + \frac{e_3}{b_3} + \frac{1}{a_1}$ waarbij b_3 is te stellen op 0,0001 M. (Fig. 3).
Wij vinden ook weer $k = 1,825$.
De invloed van het papier is dus practisch niet merkbaar. Brengen wij het behangsel op tengelwerk aan, zoodat er een soort spouw ontstaat, terwijl de muur niet bepleisterd is dan hebben wij bovendien te rekenen met de overgang van de warmte in en uit de lucht van de spouw en we krijgen (fig. 5):
$\frac{1}{k} = \frac{1}{a} + \frac{e_1}{b_1} + \frac{1}{a_1} + \frac{1}{a_2} + \frac{e_2}{b_2} + \frac{1}{a_3}$.
Nemen we voor de berekening van a_1 $l = 4$, $d - d_1 = 7$, van a_2 $l = 4$, $d - d_1 = 10$, van a_3 $l = 5$, $d - d_1 = 10$, terwijl het overige blijft als in de vorige berekeningen dan vinden we: $k = 1,27$.
Dus is volgens de berekening:
$k = 1,825$ voor 1 st. muur bepleisterd,
$k = 1,27$ „ 1 „ „ „ met behang of tengelwerk.
De eerste coefficient is dus 43 % grooter dan de tweede,

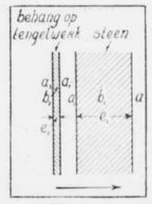

Fig. 5.

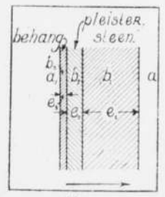

Fig. 4.

een zoo groot verschil dat het, mits proefondervindelijk bewezen, bezwaarlijk als juist aan te nemen is.
Dat men van een transmissiecoefficient niet als van een constante factor kan spreken blijkt uit de veranderlijkheid van de inwendige en van de uitwendige geleidingscoefficient. (Wordt voortgezet.)

VAN ALLERLEI AARD.

STADSSCHOON.

Op de ontwerp-begrooting der gemeente Utrecht voor 1913 is een post van *f* 1500 uitgetrokken voor het bewaren van het historisch schoon der stad en de bevordering van het artistiek bouwen.
B. en W. merken naar aanleiding hiervan in een nota aan den raad nu o. a. op, dat over beide onderwerpen in het aan den raad aangeboden geschrift over den hedendaagschen stedenbouw van de hand van hun medelid mr. J. P. Fockema Andreae vrij uitvoerig gehandeld is en bij wiens beschouwingen zij zich gaarne aansluiten.
Het feit, dat de overheid zich in de 19de eeuw nagenoeg niets aan het uiterlijk der gebouwen gelegen heeft laten liggen, heeft zich reeds ernstig gewroken, ook in Utrecht, zeggen B. en W. verder. Hare onthouding op dit stuk wreekt zich nog dagelijks. In het algemeen kan toch hetgeen in dezen tijd in binnen- en buitenstad gebouwd wordt, den toets van een zeer gematigde critiek niet doorstaan; ieder, die met aandacht de in de laatste 10-tallen jaren gebouwde of herbouwde huizen gadeslaat, zal dit moeten erkennen.
Het komt B. en W. voor, dat het gemeentebessuur er ernstig naar moet streven in dezen toestand verbetering te brengen. Gelijk in „De hedendaagsche stedenbouw" is uiteengezet, kan van eene dwingende verordening op dit oogenblik geen dadelijk heil worden verwacht. Ook zij zijn van oordeel, dat daartoe als het ware eerst de bodem beter moet worden voorbereid. Dit kan geschieden door die vele doeltreffende middelen, welke verschillende genootschappen daartoe hebben uitgedacht; het organiseeren van tentoonstellingen, het bijeenbrengen van eene verzameling goede modellen, het houden van lezingen, het uitschrijven van prijsvragen, het in het leven roepen van z. g. „Bauberatungsstellen". Ook hier ter stede worden in die richting voorbereidende maatregelen getroffen, o. a. door het onlangs gestichte Utrechtsch Kunstverbond, met welks voormannen hunnerzijds reeds overleg is gepleegd. Gaarne zouden B. en W. deugdelijke pogingen om verbetering in de wijze van bouwen te brengen zoo noodig ook financieel steunen, en zij zullen dat kunnen doen als zij over eenige middelen de beschikking krijgen.

De minister van binnenlandsche zaken heeft:
1°. ingesteld eene commissie, aan welke wordt opgedragen om van advies te dienen omtrent de vraag of, en zoo ja, welke maatregelen van regeeringswege zullen zijn te nemen in zake het kunst- en teekenonderwijs, in verband met de nieuw ingestelde akten M.O. teekenen en boetseeren;
2°. benoemd: tot lid en voorzitter dier commissie: A. J. der Kinderen, hoogleeraar-directeur der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam;

tot lid en secretaris: B. W. Wierink, voorzitter der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs, te Amsterdam;
tot leden: J. J. Aarts, hoogleeraar aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam; H. Evers, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; B. van Hove, hoogleeraar aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam; T. K. L. Sluyterman, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; K. P. C. de Bazel, voorzitter van den Bond van Nederlandsche Architecten te Bussum; jos. Th. J. Cuypers, oud-voorzitter van het Genootschap Architectura et Amicitiae te Amsterdam; R. N. Roland Holst, voorzitter der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam;
3°. bepaald, dat de commissie zitting zal houden te Amsterdam. *(Stct.)*

De tentoonstelline van silhouetten in h t Museum v. Kunstnijverheid te Haarlem is Zondag j. l. geopend. Zij blijft open tot 22 October.
De tentoonstelling van werken in brons van den Zweedschen kunstenaar Hugo Elmquist, die te Florence woont, blijft in hetzelfde Museum open tot 15 October a s.

NATIONALE PRIJSVRAAG VAN HET CENTRAALBLAD DER BOUWBEDRIJVEN.

Op bovengenoemde prijsvraag, betreffende „een verhandeling over het gebruik van baksteen versus beton en gewapend beton, voor het maken van gebouwen of gedeelten van gebouwen", zijn twee antwoorden ingekomen, onder de motto's: „*Verschil van aard, vaak vriendschap baart*", en: „*Evolutie*".
Volgens de bepalingen, voor deze prijsvraag geldende, zal de jury, bestaande uit de heeren: H. P. Berlage, architect te Amsterdam, G. W. van Heukelom, civiel-ingenieur te Roermond, A. C. C. G. van Hemert, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage, D. J. van Wijk, steenfabrikant te Geldermalsen, L. Zwiers, architect te Amsterdam en H. Polano, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage (rapporteur), uitspraak doen vóór 15 December 1912.

MEUBELPRIJSVRAAG.

De Bond van Meubelfabrikanten schrijft een prijsvraag uit, waarvoor een comité is gevormd uit drie leden van den Bond, aangevuld met de heeren A. le Comte, directeur van het Museum Lambert van Meerten te Delft, R. A. van de Pavert, leeraar aan de Rijksschool van kunstnijverheid te Amsterdam, prof. K. Sluyterman, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft. Een zevende lid zal door deze heeren worden aangewezen.
De prijzen bestaan uit bedragen van 500, 250 en 100 gulden.
Als secretaris van het comité fungeert de heer J. A. Pool, B. I. te Haarlem.

ST. JANSKERK TE 'S-HERTOGENBOSCH.

Aan het verslag betrekkelijk de herstellingen, aan dit kerkgebouw in 1911 verricht, ontleenen wij het volgende:
De werkzaamheden aan het noord-oostelijk gedeelte van het hoogkoor werden voortgezet en betroffen de herstelling van twee travee's en van twee stel dubbele schraagbogen.
Aangaande de uitvoering dezer werken valt op te merken, dat, voor wat het architectonische gedeelte aangaat, eenige belangrijke vernieuwingen aan schraagbogen, blindtraceeringen en lijstwerken moesten worden aangebracht.
In het bijzonder waren de z.g. stoelen der schraagbogen in sterke mate door verweering aangetast, hare vrijstaande bekroningen waren verdwenen; als bedekking deed voor sommige gedeelten metselwerk in baksteen dienst.
De balustraden op de gootlijst, benevens de afdekkingen der schraagbogen, verkeerden in betrekkelijk goede conditie en konden weder ter plaatse worden aangebracht. Deze gunstige uitzondering vindt hare verklaring hierin, dat voor de uitvoering dezer onderdeelen eertijds van meer weervaste steensoorten dan voor het overige gedeelte van den bouw werd gebruik gemaakt.
De toestand, waarin het beeldhouwwerk verkeerde, noopte tot meer ingrijpende herstellingen. Deze betroffen in hoofdzaak de vernieuwing van een gedeelte der hogels op de ruggen der schraagbogen, van het bladwerk aan de frontaallijsten, alsmede van de waterspuwers. Alhoewel de oude vormen op vele plaatsen nog slechts fragmentarisch aanwezig waren, verschaften deze overblijfsels toch nog voldoende gegevens voor eene nauwgezette vernieuwing. Alvorens tot de uitvoering der herstellingswerken over te gaan, zijn van de voornaamste onderdeelen photografische opnamen geschied. Voorts werd de herstelling der reeks frontaalvullingen boven de lichtvensters van het hoofdkoor voortgezet; zij betrof dit jaar de derde travée van het noordertransept af.
Aangezien de verweering dezer beeldgroep zeer sterk was ingetreden en ernstige inwendige gebreken zich openbaarden, moest hier noodwendig tot eene algeheele vernieuwing worden besloten. De af komende oude beeldwerken zijn in een der bouwloodsen opgesteld en hierdoor voor verder verval behoed.
Tevens is voortgegaan met het maken van afdrukken der frontaalvullingen; van de reeds vervaardigde gipsafgietsels zijn duplicaten ter plaatsing in het rijksmuseum te Amsterdam aan het rijk afgestaan.

STAATSBEGROOTING—1913.

Uit de zooeven gepubliceerde staatsbegrooting voor 1913 citeeren wij het volgende:
Bij de afdeeling Kunsten en Wetenschappen is *f* 900 uitgetrokken om met 1 Juli 1913 een adjunct-secretaris op *f* 1800 's jaars te kunnen aanstellen bij de commissie tot inventariseering der Nederlandsche monumenten.
Voorts worden als nieuwe subsidiën uitgetrokken: voor de R.K. kerk en toren te Denekamp *f* 3500, als eersten termijn van *f* 7000; voor de R. K. kerk te Harderwijk *f* 4000 als eerste termijn van *f* 13.500; voor den toren te Haren *f* 2100, als eerste termijn van *f* 8400; voor het raadhuis te 's-Heerenberg *f* 3000, als eerste termijn van *f* 9000: voor den toren der Groote Kerk te Steenwijk *f* 2500, als eerste termijn van *f* 13500; voor de Ned. Herv. kerk te Vlissingen *f* 9000, als eerste termijn van *f* 45000; voor de Ned. Herv. kerk te Oud-Vossemeer *f* 5000, als eerste termijn van *f* 11000, voor die te Zuidbroek *f* 2500, als eerste termijn van *f* 6000.

GESCHENK VREDESPALEIS.

De „N. Ct". verneemt, dat de beeldhouwer Toon Dupuis het bestuur van de Carnegie-stichting een levensgroote bronzen figuur „Terrassier" genaamd, ten geschenke heeft aangeboden. Het bestuur heeft dit geschenk in dank aanvaard en zal het beeld een plaats geven in het park van het Vredespaleis.

De stad Dusseldorf heeft zich met verschillende lichamen van belanghebbenden in de bouwbedrijven en het assurantiewezen verstaan voor de oprichting van een schouwburg voor proefnemingen in verband met brandgevaar. Het gebouw zou ter halve grootte van den Stadsschouwburg te Dusseldorf op de Golzheimer heide opgericht worden en in 1915 gereed zijn. De onderneming zou een kapitaal vorderen van 87.000 mark.

In een bidkapel bij Pisa is een prachtige fresco-schildering van Benozzo Gozolli (1420—1498) ontdekt. Het werk stelt Maria met vier heiligen voor.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)
II. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet voor de E. N. T. O. S. te Amsterdam. Programma in No. 33.
III. Prijsvraag Ontwerp van den Omslag voor den Genootschapskalender 1913. Programma in No. 36.
IV. Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, in 1912: 1°. Ontwerp voor een Bioscope-theater; 2°. Ontwerp voor een Wachthuisje voor de tram; 3°. Een penteekening. Programma in No. 38.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Kronick. — Boekbespreking. — Prijsvragen. — Boekaankondiging. — Ingezonden. — Centrale-Verwarming en luchtverversching van gebouwen. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

WET VAN DEN 23STEN SEPTEMBER 1912, HOUDENDE NIEUWE REGELING VAN HET AUTEURSRECHT.

Wij Wilhelmina, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz,, enz.
Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:
Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is eene nieuwe regeling van het auteursrecht vast te stellen;
Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

HOOFDSTUK I.

Algemeene bepalingen.

§ 1. *De aard van het auteursrecht.*
Artikel 1. Het auteursrecht is het uitsluitend recht van den maker van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst, of van diens rechtverkrijgenden, om dit openbaar te maken en te verveelvoudigen, behoudens de beperkingen, bij de wet gesteld.
Artikel 2. Het auteursrecht wordt beschouwd als eene roerende zaak. Het gaat over bij erfopvolging en is vatbaar voor geheele of gedeeltelijke overdracht. Geheele of gedeeltelijke overdracht van het auteursrecht kan niet anders geschieden dan door middel van eene authentieke of onderhandsche acte. Zij omvat alleen die bevoegdheden, waarvan de overdracht in de akte is vermeld of uit aard en strekking der gesloten overeenkomst noodzakelijk voortvloeit.
Het auteursrecht, hetwelk toekomt aan den maker van het werk, zoomede, na het overlijden des makers, het auteursrecht op niet openbaar gemaakte werken, hetwelk toekomt aan dengene, die het als erfgenaam of legataris van den maker verkregen heeft, is niet vatbaar voor beslag.

§ 2. *De maker van het werk.*
Artikel 3. Is de maker van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst, eene gehuwde vrouw, dan zal de man geene handelingen, die het auteursrecht op dat werk betreffen, mogen verrichten zonder medewerking der vrouw.
Van deze bepaling kan ook bij huwelijksche voorwaarden niet worden afgeweken.
Artikel 4. Behoudens bewijs van het tegendeel wordt voor den maker gehouden hij die op of in het werk als zoodanig is aangeduid, of bij gebreke van zulk eene aanduiding, degene, die bij de openbaarmaking van het werk als maker daarvan is bekend gemaakt door hem, die het openbaar maakt.
Wordt bij het houden van eene niet in druk verschenen mondelinge voordracht of het uitvoeren van een niet in druk verschenen muziekwerk geene mededeeling omtrent den maker gedaan, dan wordt, behoudens bewijs van het tegendeel, voor den maker gehouden hij die de voordracht houdt of het muziekwerk uitvoert.
Artikel 5. Van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst, hetwelk bestaat uit afzonderlijke werken van twee of meer personen, wordt, onverminderd het auteursrecht op ieder werk afzonderlijk, als de maker aangemerkt degene, onder wiens leiding en toezicht het gansche werk is tot stand gebracht, of bij gebreke van dien, degene, die de verschillende werken verzameld heeft.
Als inbreuk op het auteursrecht op het gansche werk wordt beschouwd het verveelvoudigen of openbaar maken van eenig daarin opgenomen afzonderlijk werk, waarop auteursrecht bestaat, door een ander dan den maker daarvan of diens rechtverkrijgenden.
Is zulk een afzonderlijk werk niet te voren openbaar gemaakt, dan wordt, tenzij tusschen partijen anders is overeengekomen, als inbreuk op het auteursrecht op het gansche werk beschouwd het verveelvoudigen of openbaar maken van dat afzonderlijk werk door den maker daarvan of diens rechtverkrijgenden, indien daarbij niet het werk vermeld wordt, waarvan het deel uitmaakt.
Artikel 6. Indien een werk is tot stand gebracht naar het ontwerp van een ander en onder diens leiding en toezicht, wordt deze als de maker van dat werk aangemerkt.
Artikel 7. Indien de arbeid, in dienst van een ander verricht, bestaat in het vervaardigen van bepaalde werken van letterkunde, wetenschap of kunst, dan wordt, tenzij tusschen partijen anders is overeengekomen, als de maker van die werken aangemerkt degene, in wiens dienst de werken zijn vervaardigd.
Artikel 8. Indien een openbare instelling, eene vereeniging, stichting of vennootschap, een werk als van haar afkomstig openbaar maakt, zonder daarbij eenig natuurlijk persoon als maker er van te vermelden, wordt zij, tenzij bewezen wordt, dat de openbaarmaking onder de bedoelde omstandigheden onrechtmatig was, als de maker van dat werk aangemerkt.
Artikel 9. Indien op of in eenig in druk verschenen werk de maker niet, of niet met zijn waren naam, is vermeld, kan tegenover derden het auteursrecht ten behoeve van den rechthebbende worden uitgeoefend door dengene, die op of in dat werk als de uitgever ervan is aangeduid, of bij gebreke van zoodanige aanduiding, door dengene, die op of in het werk als de drukker ervan is vermeld.

§ 3. *De werken, waarop auteursrecht bestaat.*
Artikel 10. Onder werken van letterkunde, wetenschap of kunst verstaat deze wet:
1°. boeken, brochures, nieuwsbladen, tijdschriften en alle andere geschriften;
2°. tooneelwerken en dramatisch-muzikale werken;
3°. mondelinge voordrachten:
4°. choregrafische werken en pantomimes, welker wijze van opvoering bij geschrift of anderszins is vastgesteld;
5°. muziekwerken met of zonder woorden;
6°. teeken-, schilder-, bouw- en beeldhouwwerken, lithografieën, graveer- en andere plaatwerken;
7°. aardrijkskundige kaarten;
8°. ontwerpen, schetsen en plastische werken, betrekkelijk tot de bouwkunde, de aardrijkskunde, de plaatsbeschrijving of andere wetenschappen;
9°. fotografische en kinematografische werken en werken, volgens gelijksoortige werkwijzen vervaardigd;
10°. werken van op nijverheid toegepaste kunst;
en in het algemeen ieder voortbrengsel op het gebied van letterkunde, wetenschap of kunst, op welke wijze of in welken vorm het ook verveelvoudigd kunne worden.
Vertalingen, bewerkingen, muziekschikkingen en andere verveelvoudigingen in gewijzigden vorm van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst, zoomede verzamelingen van verschillende werken, worden, onverminderd het auteursrecht op het oorspronkelijk werk, als zelfstandige werken beschermd.
Artikel 11. Er bestaat geen auteursrecht op wetten, besluiten en verordeningen, door de openbare macht uitgevaardigd, noch op rechterlijke uitspraken en administratieve beslissingen.
Evenmin bestaat auteursrecht op hetgeen verder door of vanwege de openbare macht is openbaar gemaakt, tenzij dat recht, hetzij in het algemeen bij wet, besluit of verordening, hetzij in een bepaald geval blijkens mededeeling op het werk zelf of bij de openbaarmaking daarvan, voorbehouden is.

§ 4. *Het openbaar maken.*
Artikel 12. Onder de openbaarmaking van een werk van letterkunde wetenschap of kunst wordt mede verstaan:
1°. de openbaarmaking van eene verveelvoudiging van het geheel of een gedeelte van het werk;
2°. de verbreiding van het geheel of een gedeelte van het werk of van eene verveelvoudiging daarvan, zoolang het niet in druk verschenen is;
3°. de voordracht, op- of uitvoering of voorstelling in het openbaar van het geheel of een gedeelte van het werk of van een verveelvoudiging daarvan.
Onder eene voordracht, op- of uitvoering of voorstelling in het openbaar wordt mede verstaan eene in besloten kring, welke tegen betaling toegankelijk is, ook al geschiedt die betaling door de voldoening van eene contributie of op andere wijze. Hetzelfde geldt van eene tentoonstelling in het openbaar.

§ 5. *Het verveelvoudigen.*
Artikel 13. Onder de verveelvoudiging van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst wordt mede verstaan de vertaling, de muziekschikking of toonceIbewerking en in het algemeen iedere geheele of gedeeltelijke bewerking of nabootsing in gewijzigden vorm, welke niet als een nieuw, oorspronkelijk werk moet worden aangemerkt.
Artikel 14. Onder het verveelvoudigen van een werk, dat door middel van het gehoor kan worden waargenomen, wordt mede verstaan het vervaardigen van rollen, platen en andere voorwerpen, bestemd om het geheel of een gedeelte van het werk langs mechanischen weg ten gehoore te brengen.

§ 6. *De beperkingen van het auteursrecht.*
Artikel 15. Als inbreuk op het auteursrecht op een nieuwsblad of tijdschrift wordt niet beschouwd het overnemen van daarin verschenen artikelen, berichten of andere stukken door een ander nieuwsblad of tijdschrift, mits daarbij het nieuwsblad of tijdschrift, waaruit zij overgenomen zijn, op duidelijke wijze genoemd wordt.
Echter mogen romans en novellen, in nieuwsbladen of tijdschriften verschenen, zonder toestemming van den maker of van zijne rechtverkrijgenden niet worden overgenomen.
Gelijke toestemming is vereischt ten aanzien van andere nieuwsblad- of tijdschriftartikelen, indien de maker of de redactie in hetzelfde nummer van het nieuwsblad of tijdschrift, waarin het artikel verschenen is, eene uitdrukkelijke verklaring heeft doen opnemen, waarbij het overnemen verboden wordt. Bij tijdschriften is het voldoende, indien dit verbod in algemeene bewoordingen aan het hoofd van ieder nummer voorkomt.
Het verbod, bij het voorgaande lid bedoeld, kan niet worden gesteld

ten aanzien van artikelen, politieke geschilpunten betreffende, nieuwstijdingen of gemengde berichten.
De bepalingen van dit artikel zijn mede van toepassing ten aanzien van het overnemen in eene andere taal dan die van het oorspronkelijk artikel.

Artikel 16. Als inbreuk op het auteursrecht op een openbaar gemaakt werk van letterkunde, wetenschap of kunst wordt niet beschouwd het overnemen van enkele korte gedeelten daarvan of van enkele korte opstellen of gedichten in bloemlezingen en andere werken bestemd voor het onderwijs of een ander wetenschappelijk doel, alsmede in aankondigingen en beoordeelingen in nieuwsbladen en tijdschriften, mits bij het overgenomen gedeelte, opstel of gedicht, of bij de aankondiging of beoordeeling, het werk genoemd wordt, waaruit het overgenomen is, en de maker, voor zoover deze op of in het werk is aangeduid, wordt genoemd. Deze bepaling is mede van toepassing ten aanzien van het overnemen in eene andere taal dan die van het oorspronkelijke.
Waar het geldt een werk, als bedoeld bij artikel 10, 6o, kan onder dezelfde omstandigheden en voorwaarden het gansche werk worden verveelvoudigd, mits die verveelvoudiging door hare grootte of door de werkwijze, volgens welke zij vervaardigd is, een duidelijk verschil vertoont met het oorspronkelijk werk; wanneer van deze werken twee of meer vereenigd openbaar zijn gemaakt, is die verveelvoudiging slechts ten aanzien van één daarvan geoorloofd.
Van eene in het openbaar gehouden mondelinge voordracht, welke niet reeds in druk is verschenen, kan de zakelijke inhoud als verslag in een nieuwsblad of tijdschrift worden medegedeeld, mits daarbij vermeld wordt degene, die de voordracht gehouden heeft.

Artikel 17. Als inbreuk op het auteursrecht op een werk van letterkunde, wetenschap of kunst wordt niet beschouwd de verveelvoudiging, welke beperkt blijft tot enkele exemplaren en uitsluitend dient tot eigen oefening, studie of gebruik, en die, waar het geldt een werk als bedoeld bij artikel 10, 6o, door hare grootte of door de werkwijze, volgens welke zij vervaardigd is, een duidelijk verschil vertoont met het oorspronkelijk werk.
Deze bepaling is niet van toepassing ten aanzien van het nabouwen van bouwwerken.

Artikel 18. Als inbreuk op het auteursrecht op een werk, als bedoeld bij artikel 10, 6o, hetwelk blijvend op of aan den openbaren weg zichtbaar is gesteld, wordt niet beschouwd de verveelvoudiging, welke door hare grootte of door de werkwijze, volgens welke zij vervaardigd is, een duidelijk verschil vertoont met het oorspronkelijk werk, en zich, wat bouwwerken betreft, tot het uitwendige daarvan bepaalt.

Artikel 19. Als inbreuk op het auteursrecht op een portret wordt niet beschouwd de verveelvoudiging daarvan door, of ten behoeve van, den geportretteerde of, na diens overlijden, zijne nabestaanden.
Bevat eene zelfde afbeelding het portret van twee of meer personen, dan staat die verveelvoudiging aan ieder hunner ten aanzien van andere portretten dan zijn eigen slechts vrij met toestemming van die andere personen of, gedurende tien jaren na hun overlijden, van hunne nabestaanden.
Onder nabestaanden worden verstaan de ouders, de echtgenoot en de kinderen.
Ten aanzien van een fotografisch portret wordt mede niet als inbreuk op het auteursrecht beschouwd het openbaar maken daarvan in een nieuwsblad of tijdschrift door of met toestemming van een der personen in het eerste lid genoemd, mits daarbij de naam des makers, voor zoover deze op of bij het portret is aangeduid, vermeld wordt.
Dit artikel is slechts van toepassing ten aanzien van portretten, welke vervaardigd zijn ingevolge eene opdracht, door of vanwege de geportretteerde personen, of te hunnen behoeve aan den maker gegeven.

Artikel 20. Tenzij anders is overeengekomen is degene, wien het auteursrecht op een portret toekomt, niet bevoegd dit openbaar te maken zonder toestemming van den geportretteerde of, gedurende tien jaren na diens overlijden, van diens nabestaanden.
Bevat eene zelfde afbeelding het portret van twee of meer personen, dan is ten aanzien van de gansche afbeelding de toestemming vereischt van alle geportretteerden of, gedurende tien jaren na hun overlijden, van hunne nabestaanden.
Het derde en het laatste lid van het voorgaand artikel zijn van toepassing.

Artikel 21. Is een portret vervaardigd zonder daartoe strekkende opdracht, den maker door of vanwege den geportretteerde, of te diens behoeve, gegeven, dan is openbaarmaking daarvan door dengene, wien het auteursrecht daarop toekomt, niet geoorloofd, voor zoover een redelijk belang van den geportretteerde of, na zijn overlijden, van een zijner bloedverwanten of aangehuwden in den tweeden graad, zoo in de rechte linie als in de zijlinie, of van zijn echtenoot zich tegen de openbaarmaking verzet.

Artikel 22. In het belang van de openbare veiligheid alsmede ter opsporing van strafbare feiten mogen afbeeldingen van welken aard ook door of vanwege de justitie worden verveelvoudigd en openlijk tentoongesteld en verspreid.

Artikel 23. Tenzij anders is overeengekomen is de eigenaar van een teeken-, schilder-, bouw- of beeldhouwwerk of van een werk van op nijverheid toegepaste kunst gerechtigd dat werk zonder toestemming van dengene, wien het auteursrecht daarop toekomt, in het openbaar ten toon te stellen of, met het oogmerk het te verkoopen, in een catalogus te verveelvoudigen.

Artikel 24. Tenzij anders is overeengekomen blijft de maker van eenig schilderwerk, niettegenstaande de overdracht van zijn auteursrecht, bevoegd gelijke schilderwerken te vervaardigen.

Artikel 25. Geen wijziging mag in eenig werk genoemd in artikel 10, 10. tot en met 9o., met uitzondering van bouwwerken, worden aangebracht zonder toestemming van dengene, wien het auteursrecht daarop toekomt. Heeft de maker zijn auteursrecht overgedragen, dan is desniettemin gedurende zijn leven zijne toestemming mede vereischt. Hetzelfde geldt ten aanzien van de benaming van het werk en van de aanduiding van den maker, voor zoover deze op of in het werk voorkomen. Is echter een werk niet onder den waren naam des makers openbaar gemaakt, dan is degene, wien het auteursrecht daarop toekomt, na het overlijden des makers bevoegd den waren naam des makers op of in het werk te vermelden, indien deze hem daartoe heeft gemachtigd.
De bepaling van het eerste lid is niet van toepassing ten aanzien van wijzigingen van zoodanigen aard, dat de maker of zijne rechtverkrijgenden te goeder trouw hunne toestemming daartoe niet zouden mogen weigeren. Ook behoudt de maker, al heeft hij zijn auteursrecht overgedragen, de bevoegdheid, zoodanige wijzigingen in het werk aan te brengen als hem naar de regels van het maatschappelijk verkeer te goeder trouw geoorloofd zijn.

HOOFDSTUK II.

De handhaving van het auteursrecht en bepalingen van het strafrecht.

Artikel 26. Indien aan twee of meer personen een gemeenschappelijk auteursrecht op een zelfde werk toekomt, zal de uitoefening en handhaving van dat recht geschieden hetzij door alle rechthebbenden gezamenlijk, hetzij te hunnen behoeve door dengene, die daartoe is aangewezen door de rechthebbenden bij onderling goedvinden of, bij gebreke van overeenstemming, op verzoek van den meest gereeden belanghebbende, door den voorzitter der arrondissements-rechtbank van diens woonplaats.
Zijn aldus door twee of meer voorzitters van arrondissementsrechtbanken aanwijzingen gedaan, dan heeft alleen de eerst gedane rechtsgevolgen.
Tegen de aanwijzing door den voorzitter staat geene hoogere voorziening open.
De rechthebbenden zijn bevoegd bij onderling goedvinden den door den voorzitter aangewezene ter zijde te stellen of door een ander te vervangen.

Artikel 27. Niettegenstaande de geheele of gedeeltelijke overdracht van zijn auteursrecht blijft de maker bevoegd eene rechtsvordering ter bekoming van schadevergoeding in te stellen tegen dengene, die inbreuk op het auteursrecht heeft gemaakt.

Artikel 28. Het auteursrecht geeft de bevoegdheid voorwerpen, in strijd met dat recht openbaar gemaakt, zoomede niet geoorloofde verveelvoudigingen, in beslag te nemen op de wijze en met inachtneming van de bepalingen, voorgeschreven voor het beslag tot revindicatie van roerende goederen, en hetzij dezelve als zijn eigendom op te vorderen, hetzij de vernietiging of onbruikbaarmaking daarvan te eischen. Gelijke bevoegdheid tot inbeslagneming en opvordering bestaat ten aanzien van het bedrag der toegangsgelden, betaald voor het bijwonen van eene voordracht, eene op- of uitvoering of eene tentoonstelling of voorstelling, waardoor inbreuk op het auteursrecht wordt gemaakt.
Indien afgifte wordt gevorderd van de zaken, in het eerste lid bedoeld, zal de rechter kunnen gelasten, dat die afgifte niet zal geschieden dan tegen eene bepaalde, door den eischer te betalen vergoeding,
De beide voorgaande leden van dit artikel zijn uitsluitend van toepassing ten aanzien van roerende zaken en van de zaken, die door bestemming onder onroerende zaken begrepen worden.
Ten aanzien van andere onroerende zaken dan de in het voorgaand lid bedoelde, waardoor inbreuk op auteursrecht wordt gemaakt, kan de rechter op de vordering van den gerechtigde gelasten, dat de gedaagde daaraan zoodanige wijzigingen zal aanbrengen, dat de inbreuk op het auteursrecht wordt opgeheven, met veroordeeling van den gedaagde tot eene bepaalde som gelds als schadevergoeding in geval binnen een bepaalden tijd niet aan 's rechters bevel is voldaan.
Alles onverminderd de strafvervolging wegens inbreuk op het auteursrecht en de burgerlijke rechtsvordering ter bekoming van schadevergoeding.

Artikel 29. Het recht, bij het eerste lid van het voorgaand artikel vermeld, kan niet worden uitgoefend ten aanzien van voorwerpen,

onder personen berustende, die niet in soortgelijke voorwerpen handel drijven en die voorwerpen uitsluitend tot eigen gebruik hebben verkregen, tenzij door hen zelf inbreuk op het desbetreffend auteursrecht is gepleegd.
De vordering, bedoeld bij het vierde lid van het voorgaand artikel, kan slechts worden ingesteld tegen den eigenaar of bezitter van het onroerend goed, die schuld heeft aan den inbreuk op het desbetreffend auteursrecht.

Artikel 30. Indien iemand zonder daartoe gerechtigd te zijn een portret openbaar maakt, gelden ten aanzien van het recht van den geportretteerde dezelfde bepalingen als in de artikelen 28 en 29 met betrekking tot het auteursrecht zijn gesteld.

Artikel 31. Hij die opzettelijk inbreuk maakt op eens anders auteursrecht, wordt gestraft met geldboete van ten hoogste vijf duizend gulden.

Artikel 32. Hij die een werk, waardoor hij weet dat inbreuk gemaakt wordt op eens anders auteursrecht, verspreidt of openlijk te koop stelt, wordt gestraft met geldboete van ten hoogste twee duizend gulden.

Artikel 33. De misdrijven in de beide voorgaande artikelen omschreven, worden niet vervolgd dan op klachte van den maker van het werk, of van dengene, die bevoegd is tot handhaving van het auteursrecht op te treden, of indien twee of meer personen bevoegd zijn, van een hunner.

Artikel 34. Hij die opzettelijk in eenig werk van letterkunde, wetenschap of kunst, waarop auteursrecht bestaat, in de benaming daarvan of in de aanduiding van den maker wederrechtelijk eenige wijziging aanbrengt, wordt gestraft met geldboete van ten hoogste vijf duizend gulden.
Het werk kan, indien het den veroordeelde toebehoort, worden verbeurd verklaard.
Het misdrijf wordt niet vervolgd dan op klachte van den maker van het werk of van dengene, wien het auteursrecht daarop toekomt.

Artikel 35. Hij, die zonder daartoe gerechtigd te zijn een portret in het openbaar ten toon steld of op andere wijze openbaar maakt wordt gestraft met geldboete van ten hoogste tweehonderd gulden. Het feit wordt beschouwd als eene overtreding.

Artikel 36. De door den strafrechter verbeurd verklaarde verveelvoudigingen worden vernietigd; echter kan de rechter bij het vonnis bepalen, dat zij aan dengene, wien het auteursrecht toekomt, zullen worden afgegeven, indien deze zich daartoe ter griffie aanmeldt binnen eene maand nadat de uitspraak in kracht van gewijsde is gegaan.
Door de afgifte gaat de eigendom van de verveelvoudigingen op den rechthebbende over. De rechter zal kunnen gelasten, dat die afgifte niet zal geschieden dan tegen eene bepaalde, door den rechthebbende te betalen vergoeding, welke ten bate komt van den Staat.

HOOFDSTUK III.

De duur van het auteursrecht.

Artikel 37. Het auteursrecht vervalt door verloop van 50 jaar te rekenen van den dag van het overlijden des makers van het werk, behoudens het bepaalde bij de volgende artikelen van dit hoofdstuk.
De duur van het gemeenschappelijk auteursrecht op eenzelfde werk, aan twee of meer personen als gezamenlijke makers daarvan toekomende, wordt berekend van den dag van het overlijden van den langstlevende hunner.

Artikel 38. Het auteursrecht op een werk, waarop of waarin de maker niet is aangeduid, of niet op zoodanige wijze, dat zijn ware naam daardoor bekend is, vervalt door verloop van 50 jaar, te rekenen van den laatsten dag van het kalenderjaar, waarin de eerste openbaarmaking van het werk door of vanwege den rechthebbende heeft plaats gehad.
Hetzelfde geldt ten aanzien van werken, waarin ingevolge artikel 7 of artikel 8 eene openbare instelling, eene vereeniging, stichting of vennootschap als maker wordt aangemerkt, als, alsmede ten aanzien van werken, die voor de eerste maal openbaar gemaakt zijn na het overlijden des makers.

Artikel 39. Het uitsluitend recht om een in druk verschenen werk te vertalen vervalt door verloop van 10 jaar, te rekenen ven den laatsten dag van het kalenderjaar, waarin de eerste uitgave van het werk door of vanwege den rechthebbende heeft plaats gehad, ten opzichte van die talen, waarin niet door den maker of met diens toestemming eene vertaling van het werk is uitgegeven in een der staten, aangesloten bij de Internationale Unie voor de bescherming van letterkundige en kunstwerken.
Het uitsluitend recht om in het openbaar voordrachten te houden of voorstellingen, op- of uitvoeringen van eenig werk te geven in eene andere taal dan die van het oorspronkelijke, duurt even lang als het uitsluitend vertalingsrecht.

Artikel 40. Het auteursrecht op fotografische en kinematografische werken zoomede op werken, volgens gelijksoortige werkwijzen vervaardigd, vervalt door verloop van 50 jaar, te rekenen van den laatsten dag van het kalenderjaar, waarin de eerste openbaarmaking van het werk door of vanwege den rechthebbende heeft plaats gehad.

Artikel 41. Voor de toepassing der bepalingen van de voorgaande drie artikelen worden werken, bij afleveringen verschenen, geacht eerst bij het verschijnen der laatste aflevering te zijn openbaar gemaakt.
Ten aanzien van werken, samengesteld uit twee of meer deelen, nummers of bladen, op verschillende tijdstippen in druk verschenen, zoomede ten aanzien van verslagen en berichten, uitgegeven door genootschappen of door particulieren, wordt ieder deel, nummer, blad of verslag en bericht, als een afzonderlijk werk aangemerkt.

Artikel 42. In afwijking voor zooverre van de bepalingen van dit hoofdstuk kan in het Rijk in Europa of in Nederlandsch-Indië geenerlei beroep worden gedaan op auteursrecht, waarvan de duur in het land van oorsprong van het werk reeds verstreken is.

HOOFDSTUK IV.

Wijziging van de Faillissementswet en van het Wetboek van Strafrecht.

Artikel 43. In art. 21, 1°, der Faillissementswet worden de woorden „en het auteursrecht;" vervangen door: „en het auteursrecht in de gevallen, waarin het niet vatbaar is voor beslag;"

Artikel 44. Het Wetboek van Strafrecht wordt gewijzigd als volgt:
Tusschen de artikelen 326 en 327 wordt een nieuw artikel 326 *bis* ingevoegd, luidende als volgt:
„Met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van ten hoogste vijf duizend gulden wordt gestraft:
1o. hij die op of in een werk van letterkunde, wetenschap, kunst of nijverheid valschelijk eenigen naam of eenig teeken plaatst, of den echten naam of het echte teeken vervalscht, met het oogmerk om daardoor aannemelijk te maken, dat dat werk zoude zijn van de hand van dengene, wiens naam of teeken hij daarop of daarin aanbracht;
2o. hij die opzettelijk een werk van letterkunde, wetenschap, kunst of nijverheid, waarop of waarin valschelijk eenige naam of eenig teeken is geplaatst, of de echte naam of het echte teeken is vervalscht verkoopt, te koop aanbiedt, aflevert, ten verkoop in voorraad heeft of binnen het Rijk in Europa invoert, als ware dat werk van de hand van dengene, wiens naam of teeken daarop of daarin valschelijk is aangebracht.
Het werk kan, indien het den veroordeelde toebehoort, worden verbeurd verklaard".
De artikelen 349*bis*, 349*ter* en 349 *quater* vervallen.

HOOFDSTUK V.

Verbindende kracht voor Nederlandsch-Indië.

Artikel 45. Met uitzondering van de artikelen 31, 32, 33, 34, 43 en 44 is deze wet ook verbindend voor Nederlandsch-Indië.
In Nederlandsch-Indië zijn voorts van kracht de navolgende bepalingen:
A. Hij die opzettelijk inbreuk maakt op eens anders auteursrecht, wordt gestraft met geldboete van ten hoogste vijf duizend gulden.
De aan den veroordeelde toebehoorende, door middel van het misdrijf verkregen verveelvoudigingen, alsmede platen, steenen, vormen, matrijzen en clichés, die tot het plegen van het misdrijf gediend hebben, kunnen worden verbeurd verklaard.
B. Hij die een werk, waardoor hij weet dat inbreuk gemaakt wordt op eens anders auteursrecht, verspreidt of openlijk te koop stelt, wordt gestraft met geldboete van ten hoogste twee duizend gulden.
De aan den veroordeelde toebehoorende, door middel van inbreuk op het auteursrecht verkregen verveelvoudigingen kunnen worden verbeurd verklaard.
C. De misdrijven in de beide voorgaande bepalingen omschreven, worden niet vervolgd dan op klachte van den maker van het werk, of van dengene, die bevoegd is tot handhaving van het auteursrecht op te treden, of, indien twee of meer personen bevoegd zijn van een hunner.
D. Hij die opzettelijk in eenig werk van letterkunde, wetenschap of kunst, waarop auteursrecht bestaat, in de benaming daarvan of in de aanduiding van den maker wederrechtelijk eenige wijziging aanbrengt, wordt gestraft met geldboete van ten hoogste vijf duizend gulden.
Het werk kan, indien het den veroordeelde toebehoort, worden verbeurd verklaard.
Het misdrijf wordt niet vervolgd dan op klachte van den maker van het werk of van dengene, wien het auteursrecht daarop toekomt.
E. Met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van ten hoogste vijf duizend gulden wordt gestraft:
1o. hij die op of in een werk van letterkunde, wetenschap, kunst of nijverheid valschelijk eenigen naam of eenig teeken plaatst, of den echten naam of het echte teeken vervalscht, met het oogmerk om daardoor aannemelijk te maken, dat dat werk zoude zijn van de hand van dengene, wiens naam of teeken hij daarop of daarin aanbracht;
2o. hij die opzettelijk een werk van letterkunde, wetenschap, kunst of nijverheid, waarop of waarin valschelijk eenige naam of eenig teeken is geplaatst, of de echte naam of het echte teeken is vervalscht, verkoopt, te koop aanbiedt, aflevert, ten verkoop in voorraad heeft of binnen Nederlandsch-Indië invoert, als ware dat werk van de hand van dengene, wiens naam of tecken daarop of daarin valschelijk is aangebracht.

Het werk kan, indien het den veroordeelde toebehoort, worden verbeurd verklaard.
Poging tot deze misdrijven is strafbaar.

HOOFDSTUK VI.

Overgangs- en Slotbepalingen.

Artikel 46. Bij het in werking treden van deze wet vervalt de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* No. 124), tot regeling van het auteursrecht. Echter blijft artikel 11 van laatsgenoemde wet van kracht ten aanzien van werken en vertalingen, vóór bedoeld tijdstip ingezonden.
Artikel 47. Deze wet is van toepassing op alle werken van letterkunde, wetenschap of kunst, welke hetzij vóór, hetzij na haar in werking treden voor de eerste maal door of vanwege den maker zijn uitgegeven in het Rijk in Europa of in Nederlandsch-Indië, alsmede op alle zoodanige niet uitgegeven werken, welker makers zijn Nederlanders of andere Nederlandsche onderdanen.
Een werk is uitgegeven in den zin van dit artikel, wanneer het in druk is verschenen of, in het algemeen, wanneer verveelvoudigingen daarvan openbaar gemaakt zijn; de opvoering van een tooneelwerk of dramatisch-muzikaal werk, de uitvoering van een muziekwerk, de tentoonstelling van een kunstwerk en het bouwen van een bouwwerk wordt niet als eene uitgave in dien zin aangemerkt.
In afwijking van het eerste lid kunnen geene rechten en bevoegdheden tot handhaving van het auteursrecht worden uitgeoefend ter zake van feiten, welke op het tijdstip, waarop zij plaats vonden, noch krachtens eenige wetsbepaling, noch krachtens tractaat, onwettig waren.

Artikel 48. Deze wet erkent geen auteursrecht op werken, waarop het auteursrecht op het tijdstip van haar in werking treden krachtens een der artikelen 13 of 14 der wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* No. 124), tot regeling van het auteursrecht, was vervallen, noch op werken, waarvan op bedoeld tijdstip het kopijrecht vervallen was krachtens artikel 3 der wet van den 25sten Januari 1817 (*Staatsblad* No. 5), de rechten bepalende die in de Nederlanden, ten opzichte van het drukken en uitgeven van letter- en kunstwerken, kunnen worden uitgeoefend.

Artikel 49. Het auteursrecht, verkregen krachtens de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* No. 124), tot regeling van het auteursrecht, zoomede het kopijrecht of eenig recht van dezen aard, onder eene vroegere wetgeving verkregen en door genoemde wet gehandhaafd, blijft na het in werking treden van deze wet gehandhaafd.

Artikel 50. Hij die vóór 1 September 1912, niet in strijd met de bepalingen der wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* No. 124), tot regeling van het auteursrecht, noch met die van eenig tractaat, in het Rijk in Europa of in Nederlandsch-Indië, hetzij eenige verveelvoudiging van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst heeft openbaar gemaakt, hetzij in het openbaar eene voordracht heeft gehouden, of eene op- of uitvoering, tentoonstelling of voorstelling van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst, of van eenige verveelvoudiging daarvan, heeft gegeven, verliest door het in werking treden van deze wet niet de bevoegdheid om de vóór dat tijdstip openbaar gemaakte verveelvoudigingen te verspreiden en te verkoopen, of om in het openbaar dezelfde voordrachten te houden, of op- of uitvoeringen, tentoonstellingen of voorstellingen te geven.
Dit artikel blijft gedurende twee jaren na het in werking treden van deze wet van kracht.

Artikel 51. Alle akten en geschriften betreffende de geheele of gedeeltelijke overdracht van auteursrecht of betreffende de vergunning tot uitoefening van eenige tot het auteursrecht behoorende bevoegdheid, die door den gerechtigde en den verkrijger of hunne wettelijke vertegenwoordigers te zamen of ieder afzonderlijk, hetzij in onderhandschen vorm, hetzij ten overstaan van een openbaren ambtenaar, zonder medewerking van derden, worden opgemaakt, zijn vrij van zegel en van de formaliteit van registratie of worden, indien deze formaliteit wordt gewenscht, kosteloos geregistreerd. Onder derden verstaat dit artikel niet de echtgenooten van partijen, indien deze gehuwde vrouwen zijn en die echtgenooten medewerken ten einde hunnen bijstand in de akte te verleenen.

Artikel 52. Deze wet kan worden aangehaald onder den titel „Auteurswet 1912".

Artikel 53. Deze wet treedt in het Rijk in Europa in werking op den eersten dag der maand volgende op die, waarin zij afgekondigd wordt.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.
Gegeven te Soestdijk, den 23sten September 1912.

WILHELMINA.

De Minster van Justitie,
E. R. H. REGOUT.

De Minister van Koloniën,
DE WAAL MALEFIJT.

Uitgegeven den *vijfden* October 1912.
De Minister van Justitie.
E. R. H. REGOUT.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 40. ZATERDAG 5 OCTOBER 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1316e GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 9 OCTOBER E.K. des avonds te **8.30** UUR in het GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1313de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer A. de Maaker, architect te Haarlem, als gewoon lid voorgesteld door de heeren Jos. de Jonge en G. Repko.
4. Voordracht van den heer C. Rol over *Elementaire vlakversiering*, toegelicht met lichtbeelden en geïllustreerd door schetsen, teekeningen en ontwerpen van den spreker.
5. Rondvraag en sluiting.

Met het oog op de voordracht van den heer C. Rol is de introductie voor deze vergadering zoo ruim mogelijk opengesteld.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

Door het Bestuur werd het navolgend adres verzonden:

Aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage,

Het Genootschap „Architectura et Amicitia", gevestigd te Amsterdam, geeft met verschuldigde eerbied te kennen,,
dat met belangstelling het verloop der plannen voor een nieuwen schouwburg in uw Gemeente heeft gevolgd,
dat het het ten zeerste zou betreuren, indien de oplossing zou worden gevonden in het bouwen van den nieuwen schouwburg op de plaats van den ouden,
dat het tot motiveering hiervan volkomen adhesie betuigt aan het adres van de Afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en de motie aangenomen op de openbare vergadering, 30 September j.l. onder leiding van „die Haghe" gehouden.

H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter.*
JAN DE MEIJER, *1ste Secretaris.*

DE HAAGSCHE SCHOUWBURG.

Men kan niet zeggen, dat in bovenstaande kwestie zij, die de Kunstbelangen hebben te verdedigen, niet op hun post zijn geweest, getuige het eenige dagen geleden gezonden adres van de afd. 's-Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, wat de volgende uitstekende motiveering onder de aandacht van burgemeester en wethouders gebracht: dat het dat bestuur bevreemdt, dat, waar het gemeentebestuur in de laatste jaren al het mogelijke doet om verruiming en verbetering van de verkeerswegen in de binnenstad te verkrijgen, er bij de bovengenoemde plannen geen poging gedaan wordt, om de verkeerstoestanden aan het Korte Voorhout te verbeteren, hetgeen zeer zeker helder in het oog zou springen, indien een juiste situatie-teekening van de omgeving, met aanduiding van de bestaande en nieuwe rooilijnen bij het plan waren overgelegd; — dat zelfs de verkeerswegen rondom het ontworpen gebouw belangrijk minder breed zullen zijn dan bij een theatergebouw noodzakelijk geacht mag worden (in verband hiermee wordt gewezen op den uitgang der hooger gelegen rangen in de brandpoort); — dat het plan van de firma Fellner en Helmer tengevolge van bovengenoemd euvel tot de conclusie leidt, dat het terrein beslist te weinig ruimte biedt voor den bouw van een door deze gemeente voldoend grooten schouwburg — (de geldelijke opofferingen, welke men zich getroost heeft om tot dit plan te geraken, hebben — zegt het bestuur — het groote voordeel gehad, dat door dit plan het tekort aan ruimte aan het licht is gebracht): dat bovendien het aesthetisch aanzicht van het geheel, met den aanbouw rechts, welke aansluiten moet aan den smallen en onaanzienlijken gevel van het huis op den hoek van de Lange Houtstraat allerminst kan bevredigen, — waarvan de architecten geen verwijt kan gemaakt worden, doch dat ontleend is aan de situatie van het gebouw en den vorm van het terrein; — dat dit laatste te meer te betreuren is, waar men, om dezen gevel te verkrijgen, moet overgaan tot afbraak van een bestaanden, in alle opzichten fraaien gevel, die de Lodewijk XVI-bouwtrant in ons land waardig vertegenwoordigt; — dat het mogelijk zal zijn, een geheel vrijstaanden, nieuwen schouwburg elders te plaatsen, zonder verhooging der kosten; — dat er door inwendige verbouwing en voorziening tegen brandgevaar andere bestemmingen te over zijn te geven aan het bestaande gebouw (genoemd worden een conservatorium voor muziek, een museum, een kleine schouwburg, enz.); — redenen waarom het bestuur voornoemd het college van burgemeester en wethouders verzoekt, het plan van de schouwburg-commissie niet aan den Raad ter uitvoering voor te dragen. —

Verder is er Maandagavond in de groote zaal van „Pulchri studio" te 's-Gravenhage een groote openbare vergadering van vele Vereenigingen op het gebied van Kunst en Geschiedenis met „Die Haghe" aan het hoofd geweest. De leiding was aan „Die Haghe" toevertrouwd omdat

— zooals haar voorzitter, de heer Aug. Sassen, meedeelde — deze vereeniging geheel onbevangen staat tegenover het vraagstuk, en het grootst aantal leden heeft.
Verschillende sprekers voerden over de schouwburgkwestie het woord.
Ten slotte werd een motie aangenomen, waarin als de meening der vergadering wordt uitgesproken, dat zij ten allersterkste betreuren zou, indien de gevel van den bestaanden schouwburg (voorheen paleis van Nassau-Weilburg) werd afgebroken, aangezien daardoor een belangrijk architectonisch monument, dat in het klassieke stadsdeel niet kan worden gemist, zou verloren gaan,
dat zij bovendien dit afbreken in geen enkel opzicht geoorloofd acht, nu het zou geschieden om daar ter plaatse een schouwburg te bouwen terwijl het beschikbare terrein voor een zoodanig aan hedendaagsche eischen voldoend en Den Haag waardig bouwwerk beslist ongeschikt is, hetgeen ook door de gepubliceerde plannen duidelijk gepubliceerde plannen duidelijk wordt bewezen.
Aan deze beide sluit zich ons hierboven, onder „Bestuursmededeelingen" opgenomen adres aan.
Den 13den September j.l. zond de provinciale Zuid-Hollandsche Archeologische Commissie het navolgend adres.
Nu uit het gepubliceerde ontwerp der architecten Fellner en Helmer voor een bouw van een nieuwen schouwburg op de plaats der tegenwoordige gebleken is, dat bij uitvoering daarvan de zeer fraaie gevel van het oude gebouw zou moeten verdwijnen, acht de Provinciale Commissie voornoemd zich verplicht ook hararzijds de aandacht van Uwen Raad te vestigen op de groote aesthetische waarde van dit monument, waarop vroeger reeds in adressen van den Oudheidkundigen Bond en de Verfraaiingscommissie werd gewezen.
Het gebouw als geheel, met zijn eenvoudigen zijgevel en in den tympan met goed allegorisch beeldhouwwerk versierden achtergevel, is merkwaardig als overblijfsel van het onvoltooid gebleven paleis, dat ten behoeve van den prins van Nassau-Weilburg, naar het ontwerp van den architect Friedrich Ludwig Gunkel, omstreeks 1767 werd opgetrokken. Maar de monumentale voorgevel heeft daarenboven een zeer ongemeene waarde. Afgezien van eenige gemakkelijk tot den ouden toestand terug te brengen wijzigingen in zijnen onderbouw, is deze gevel een zoo goed als ongeschonden en zeer mooi voorbeeld van den naar Lodewijk XVI genoemden bouwstijl, gelijk er op zoo groote schaal, slechts zeer enkele in Nederland zijn aan te wijzen. Bij betrekkelijk eenvoudige behandeling, kenmerkt dit bouwwerk zich door eene groote voornaamheid, die het dankt aan zijne statige verhoudingen en aan de groote zorg, waarmede de sober-aangebrachte versieringen zijn uitgevoerd. Het beeldhouwwerk aan de middentraveeën der beide voorbouwen, de sierlijkbewerkte balustrade op het middenstuk, en het fraaie smeedwerk der hekken om de balkons en voor de vensters, geven aan den gevel een vorstelijk aanzien.
Behalve de grootste architectonische waarde echter, dien hij op zichzelf bezit, heeft deze gevel een groote beteekenis voor het stadsgezicht, waarvan hij deel uitmaakt, want hij sluit zich prachtig aan bij de dettige bebouwing van het schoone deel van Den Haag: den Vijverberg en het Voorhout; hij vormt zelfs, als achtergrond van het vergezicht uit het Voorhout, een der hoogtepunten in de samenstelling van dit zoo bijzondere stadsbeeld.
De verdwijning van deze gevel zou daarom niet alleen Den Haag en Nederland verarmen door het verlies van een belangrijk monument — zij zou ook eene ernstige aanranding zijn van die levende schoonheid der stad, die hare grootste aantrekkelijkheid vormt. Het behoud van den gevel wordt dan ook alleen niet door kunsthistorici en oudheidkundigen bepleit: uit de aan dit adres als bijlage toegevoegde uittreksels uit enkele dag- en weekbladen moge blijken hoezeer ook door hedendaagsche architecten daarop de hoogste pijs wordt gesteld.

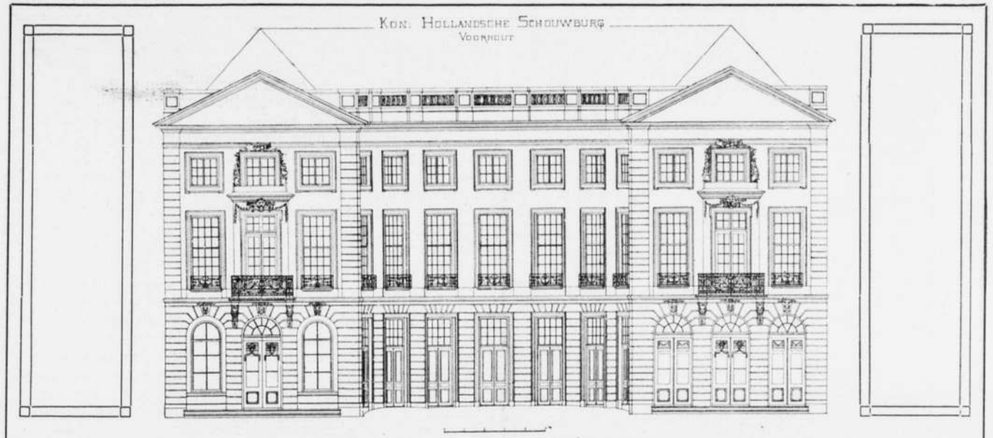

De provinciale Commissie voornoemd meent in deze omstandigheden met den meesten aandrang aan Uwen Raad te mogen verzoeken niet mede te werken tot de uitvoering van een plan, dat, voor zoover het de slooping van den ouden schouwburggevel eischt, niet anders dan een ergelijk vandalisme kan worden genoemd.

De Provinciale Commissie voornoemd:
J. C. Overvoorde, Voorzitter.
Jan Kalf, Secretaris.

Uittreksel uit Artikelen van Architecten over den Ouden Gevel van den Schouwburg te 's-Gravenhage.

Van Onzen Tijd, 1910, blz. 67. De oude façade is te schoon, om haar zoo maar prijs te geven, te meer nu in Den Haag zoo langzamerhand de echt-voorname huizen gesloopt worden om plaats te maken voor nieuwe, welke, qua architectuur, zelfs niet in de schaduw kunnen staan van de vroegere keurige gevels..... Sober als de façade is in versiering, maar rijk aan pracht van verhouding, representeert zij fijn en duidelijk den aristocratischen smaak, welke in 't algemeen hier te 's-Gravenhage heerschte: de architectuur eener stad is, en zal altijd blijven, de toetssteen van den smaak en van de karaktereigenschappen der burgerij. Wij waarschuwen dus nogmaals voor onbedacht vernielen.

Bouwkundig Weekblad, 1910, blz. 615. Voor hen, die zich de bijzondere waarde, de statigheid en de voornaamheid, de uitmuntende verhoudingen en het echt Haagsch karakter van dezen gevel niet goed herinneren, kunnen bijgaande afbeeldingen van dienst zijn om hen onmiddelijk weer tot het besef te brengen, dat het verdwijnen van dat stuk architectuur een verlies van zeer groote beteekenis in het stadsbeeld van Den Haag zou beteekenen. Ik zeg hier Haagsch karakter, en dan behoef ik slechts het complex Korte Voorhout, Voorhout, Kneuterdijk, Vijverberg, Korte Vijverberg en Binnenhof te noemen, om een bij uitstek fraai en eenig Haagsch-stadsbeeld voor oogen te krijgen. In dit gedeelte, dat het schoone punt van het oude 's-Gravenhage is, zijn niet alle huizen even belangrijk en even goed in den toon passend; verschillende nieuwe zijn er gekomen, enkele oude zijn wat verwaarloosd en versjofeld, maar daar tegenover zijn er weer eenige van zoo'n belangrijkheid en zoo'n beheersching van hun omgeving, dat zij vooral de accenten van het complex genoemd kunnen worden, de schoonheid ervan dragen en hoog houden. Ik noem hiervan slechts: het paleis van H. M. de Koningin-Moeder, de Koninklijke Bibliotheek, het paleis in den hoek van den Kneuterdijk, verschillende huizen op den Vijverberg, het complex Regeeringsgebouwen, zich spiegelend in het water, het Mauritshuis, het Gemeentemuseum en.... de oude Haagsche Schouwburg. Waar deze het Korte Voorhout afsluit voor het oog, is juist de Schouwburg niet de minste van deze schoone aristocratische „accenten" en zou een verdwijning bijzonder te betreuren zijn.

Nieuwe Rotterdamsche Courant van 7 Juni 1912, Ochtendblad A. De voorgevel [van den schouwburg], nu verwaarloosd en vervuild, is een der mooiste specimina van den Lodewijk XVI-stijl, die in Den Haag bestaan, en geeft een denkbeeld van den smaakvollen en rijken indruk, dien het paleis bij geheele voltooiing zou gegeven hebben.
De beide avant-corps, waartusschen de halfcirkelvormige gevel naar binnen springt, vormen een bijzonder aantrekkelijk brok architectuur, een uitnemende oplossing voor den paleisbouw, waarvan dit stuk als een onderdeel, een vleugel was bedoeld. De met zorg aangebrachte ornamentatie, zooals de raamomlijstingen der middenpartijen, consoles enz., verhoogen niet weinig het algemeen aanzien en duiden op een zuiver bouwwerk uit het Lodewijk XVI-tijdperk.
Aan de welwillendheid van de Prov. Z. H. Arch. Comm. danken wij bijstaande afbeeldingen.
Ten slotte lezen wij in „Het Vaderland" het volgend bericht:

De Commissie van Toezicht van het Conservatorium heeft n.l. het oog laten vallen op den ouden Schouwburg, en met het gemeentebestuur worden besprekingen gevoerd over het inrichten van dat gebouw als Conservatorium voor de Muziek, waarvoor het na eenige veranderingen, bijzonder geschikt wordt geacht. De schouwburgzaal zelf zou dan worden ingericht als concertzaal voor de openbare lessen.

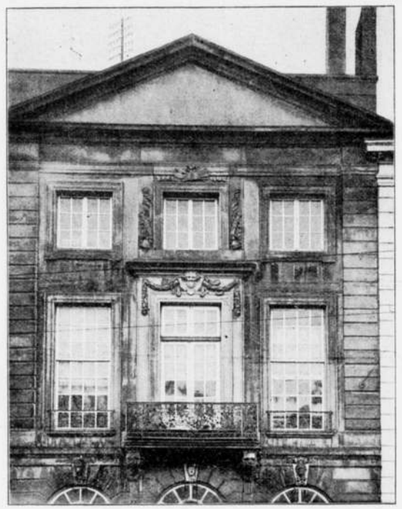

Koninklijke Hollandsche Schouwburg.

Dat een voorstel in dezen geest in den Raad veel bijval zou vinden, acht „Het Vaderland" boven allen twijfel verheven, te meer omdat daardoor eene uitgave van 3 à 4 ton voor een nieuw Conservatorium-gebouw zou worden bespaard.

Dit zou, gevoegd bij de plaatsing van den nieuwen schouwburg op een anderen plaats, b.v. „Zorgvliet" zeker een uitstekende oplossing van het vraagstuk zijn.

RED.

DUSSELDORP.

In geen negen jaar was ik te Dusseldorp geweest. Het stationsplein zag er nog wel uit als vroeger, maar toen wij met de auto de stad inreden vertoonden zich tal van nieuwe gevels. Het Breidenbacher Hof, waar ik in 1903 zoo goed gegeten had, was nu Palast-Hôtel en „allerersten Ranges" geworden. Dit bleek uit de prijzen en de blauwe rokken met paarsch fluweel, die de bedienden droegen.

Het liep tegen zessen 's Maandags, en daar de Magistraat van Dusseldorp de congressisten om acht uur in de Tonhalle zou ontvangen, diende er wat toilet gemaakt. Zou men de traditioneele champagne à ƒ1.25 de flesch te genieten krijgen, welke, in ons lieve vaderland, bij zulke gelegenheden geschonken worden? Ingewijden spraken van een koud buffet. Maar nog aan de Nederlandsche gewoonte getrouw lieten wij ons een middagmaal voorzetten, dat de Duitschers voor een avondmaal aanzagen.

En toen naar de Tonhalle, een groote zaal, die op een manier versierd was, welke weinig in den smaak onzer architecten viel. Professor „So-und-so" had de zoldering met „frescos" opgesmukt, „Anstreichermeister" X had voor roode en witte strepen op de muren gezorgd, en zoo was een kakelbont geheel ontstaan, dat een onzer de bekentenis ontlokte: „Het concertgebouw te Amsterdam is hier deftig bij."

Gedekte tafeltjes stonden in de zaal, welker middenas over haar volle lengte de heerlijkheden van het koude buffet deed aanschouwen. Het leek vreemd, zooveel congressisten, dat de zaal geheel gevuld scheen. Maar de Nederlandsche consul te Dusseldorp, een Duitscher, maakte ons duidelijk, dat de heeren, aan de zijden der zaal gezeten, zangers waren, die zich aanstonds zouden laten hooren.

Van de gastheeren merkte men niets, doch van een militaire kapel, op de verhooging opgesteld, des te meer. Immers zij maakte een oorverdoovend leven. Toen klonk een trompet-signaal, een heer met een grijs vest schreeuwde iets en aanstonds togen de zangers naar het koude buffet, waar zij zich te goed deden wat zij konden. Een Nederlandsch congressist sprak toen van barbaren en gebrek aan cultuur. Maar is niet 's lands wijs 's lands eer? spotte een ander landgenoot, die een beetje „Ochsenmaulsalat", dat de Germanen overgelaten hadden, in triumf medevoerde.

Gelukkig was er goede wijn, met het schenken waarvan de magistraat niet zuinig bleek. De „Riesling" uit der stede kelder won het ver van onze vaderlandsche congres-champagne.

De verzadigde zangers spoedden zich nu naar het orkest en droegen tal van koren voor, die het aanhooren wel waard waren. Met de „Wacht am Rhein" werd het concert besloten.

Wie zal zeggen, waar de Congressisten den avond en den nacht hebben doorgebracht? Sommigen begunstigden het „Palais de la Danse", anderen wisten en „English Buffet" te vinden, doch Goethe bleek gelijk te hebben toen hij zei, dat het „ewig weibliche" groote aantrekkingskracht bezit.

Des Dinsdags waren de feestvierders dan ook niet vroeg bij de hand. Pas langzamerhand zag men tegen twaalf uur de Nederlanders zich opmaken naar het Kunstpalast, in welks restaurant het gemeenschappelijk noenmaal zou worden gehouden. Er heerschte daar een kameraadschappelijke geest, en viel de „Spiesenfolge" velen wat vreemd, scherts en jok gaven ruimschoots vergoeding voor wat er aan fijnproeverij gemist werd.

Na tafel werd wie geen lid van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst was, uitgeleid, daar een vergadering gehouden zou worden.

Lang heeft die vergadering niet geduurd. Toen werd een tocht door Dusseldorp gemaakt volgens een plan, dat de heeren Salm en Gratama met wijs beleid hadden samengesteld en waardoor men alle moderne bouwwerken der stad te zien kreeg.

Aan geld ontbreekt het te Dusseldorp niet. En als geld voldoende was om bouwkunst te maken, dan zou de stad er goed van voorzien zijn. Aan groote gebouwen, die millioenen en nog eens millioenen gekost hebben, is geen gebrek. Jammer slechts, dat de kunstwaarde niet evenredig is aan het geld, dat besteed werd. De Dusseldorpsche bouwwerken doen denken aan den man, die een hamer nam, om een vlieg op zijn kalen schedel dood te slaan, en zich toen leelijk bezeerde. Ook de berg in barensnood van Phaedrus — welke een belachelijke muis ter wereld bracht, komt in de gedachten.

Tietz, het „Warenhaus" doet zich van buiten indrukwekkend genoeg voor. Bij het zien der vele lange en smalle vensters denkt men zich het inwendige als één hooge plechtige hal, waar een verheven eeredienst wordt gevierd. Doch zoo gij binnentreedt ziet gij, dat er vier verdiepingen zijn, om betrekkelijk kleine ruimten, die de volle hoogte hebben, bij wijze van galerijen aangebracht. Die verdiepingen zijn aan de gevels, zoo goed en zoo kwaad het ging weggewerkt.

Mozaïeken en kostbare bouwstoffen ziet men overal gebruikt, en zoo is een omgeving ontstaan, die waarlijk rijk mag heeten. Deze rijke lijst omsluit echter een pover schilderij. Immers overal is niets dan alledaagsche koopwaar aanwezig, wier eenige aantrekkelijkheid haar goedkoopte is. Zonder zwier in slordig zwart gekleede juffers verkoopen van alles en nog wat, juist zooals in den winkel van Sinkel, dien het volkslied herdenkt. De bezoeksters loopen op de koopjes, en haar „Spottbillig" doet ze als zuinige Duitsche huisvrouwen kennen. Voor iets fijns of iets moois hebben zij geen smaak, en zoo zullen haar zeker ook de schoonheden van Olbrichs zwanengang niet treffen.

Het zou zelfs begrijpelijk zijn, als ook Tietz zelf voor dat moois minder voelde, dan voor de zoete winst, die hij met haar als lokaas maakt. En wat van buiten een tempel lijkt, opgericht tot een verheven eeredienst, blijkt ten slotte slechts aan den dienst van het gouden kalf gewijd.

De Kasernenstrasse bevat verscheidene gebouwen, die, in de laatste jaren gesticht, door hun groote afmetingen de aandacht trekken. Wij stonden in die straat en zagen aan de eene zijde een moderne Romaansche kerk, aan de andere een gevangenis. Maar de kerk was een synagoog en de gevangenis het Schauspielhaus.

Wat verder verhief zich het Stahlhof, het „Geschäftshaus des Stahlsyndikats; dat blijkbaar de prijzen hoog weet te houden, en enorme winsten maken moet. Want het heeft aan zijn kantoor geen geld gespaard, althans niet wat de voor en zijgevels aangaat, waar alles roode zandsteen is, waarvan geen vierkante meter vlak bleef. „Was sagen sie zu diesen Prachtfassaden?" vroeg een geestdriftig Germaan. „Mehr Pracht als Fassaden" was het geestige antwoord.

Een paar banken vertoonden een pak van hetzelfde laken, alleen waren snit en kleur wat anders. In de eene bank heb ik geld gewisseld; bij dit prozaïsch werk stond ik tusschen marmer en brons aan een zwaar met koper versierd eikenhouten loket en terwijl ik mijn marken natelde, keken, als te Ravenna, statige mozaïkfiguren op mij neder, en op de heeren in kantoorjasjes, die achter het loket te pennen zaten.

Tegen vijf uur flaneerden wij langs de Königs-Allee, die in hersfttooi aan een Nederlandsche gracht deed denken, naar de Tonhalle, waar Berlage over het uitbreidingsplan van Den Haag zou spreken. Toen hij had geëindigd juichten wij hem toe.

Des avonds was er feestvoorstelling in den Schouwburg. Men had Carmen gekozen, hetwelk voor Duitschers nu niet bepaald een geschikte opera is. Toen Carmen was doodgestoken togen wij naar Malkasten, waar wij meenden, dat open hof zou zijn. Maar dat bleek maar tot op zekere hoogte juist. De deur stond open, men kon vrij in het naar den smaak van 1860 gestoffeerde lokaal binnengaan, doch van een ontvangst was geen sprake. Wel had de voorzitter, ter gelegenheid van het feest, een zwart fluweelen „cut-away" aangetrokken, maar dat was dan ook alles. Een zaalbediende in een zeemansbuisje en met een roode pruik op bracht voor geld en goede woorden bier. De Nederlanders zaten om één tafel en voerden diepzinnige gesprekken. Maar velen van hen bleven niet lang en zochten elders hun fortuin. Den Woensdag hebben wij in het Kunstpalast doorgebracht. Van wat daar te zien is werden in Nederlandsche vakbladen reeds zulke uitvoerige en geestdriftige beschrijvingen gegeven, dat ons een bescheiden stilzwijgen past.

Werken kunnen de Duitschers zeker. Hoeveel vierkante meters papier zouden de ontwerpen voor de prijsvraag ter vergrooting van Dusseldorp wel bedekken? En een bepaalde manier van teekenen met houtskool, welke alle vormen in het onzekere laat, vindt tal van bewonderaars. Hier in Nederland hebben wij het niet gezien, maar het zou mij niet verwonderen, als wij het gauw ingevoerd krijgen. Want aan navolgers is nooit gebrek. Menschen met eigen gedachten zijn daarentegen schaars.

Des Woensdagsavonds waren wij weder thuis en overpeinsden, wat wij gezien hadden.

W.

BOEKBESPREKING.

Het bekende duitsche: „Reichenbachsches Mathem. — Mech. Institut" der firma T. Ertel und Sohn. G. M. B. H. te München heeft een klein geschrift uitgegeven, getiteld: „Hundert Jahre Deutscher Präzisions-Mechanik 1812—1912; waarin een overzicht wordt gegeven van zijn geschiedenis gedurende een eeuw.

Hoewel allereerst op natuurkundig gebied de instrumenten een grooten naam hebben verworven, zoo is toch ook in bouwkunstige kringen de naam dezer firma niet onbekend en hier dus meer speciaal voor de vervaardiging van meetinstrumenten, waterpastoestellen, theodolieten enz. te noemen. Wij geven daarom enkele aanhalingen uit bovenstaand werkje, dat op onze leestafel ligt.

Allereerst wordt gegeven eenoverzicht van het samenwerken der drie mannen, wier namen in het begin der 19e eeuw voorzeker op dit gebied mogen genoemd worden: t. w. Fraunhofer, Reichenbach en Utzschneider. In 1812 vestigt zich Reichenbach met zijn werkmeester: Ertel, om kort daarna als firmanten voor gezamelijke rekening de fabriek te drijven. Enkele levensberichten over beiden volgen en in 1821, bij den dood van Reichenbach zien we Ertel alleen de fabricage voortzetten, zich meer en meer op de perfectionneering van zijn instrumenten zich toeleggend. Enkele namen zien we nog steeds voortleven, uit de beginperiode van deze constructeurs o.a. „Reichenbachschen meridiankreisen" enz. Dan volgen een reeks opsommingen van namen der mannen, welke het bedrijf voortzetten en lezen we hoe telkens de fabriek zich uitbreidt, om eindelijk in 1911, over te gaan in een naamlooze vennootschap, waarbij de naam van den eersten Ertel bleef voortleven.

W. v. D. P.

INGEZONDEN.

In de nabijheid van Sassenheim werden dezen zomer proeven genomen om zich te verzekeren hoe een zeer belangrijk buitenhuis bij de omgeving zal passen. Het geheele gebouw werd in doek ter plaatse aangebracht. Ook de inwendige verdeeling daarin.

Bouwheer en architectect, de beroemde Peter Berends uit België, konden dus beoordeelen of eenigszins het uitzicht aldus het gunstigst was verkregen, en ook of van buitengezien, de zeer inwendige massa van 't gebouw, op het best aansluit met de mooie boomgroepen der omgeving. Hier is dus n.l. sprake van een „ruimtekunst." Hulde aan den bouwheer die zich zulke belangrijke offers wil getroosten, vond de Gemeente Amsterdam die ook voor de omgeving van den Dam, ... maar tusschen de Wassenaarsche bosschen is men zelfs be-

veiligt voor de *kritiek* van den wandelaar, maar op den Dam?!! TH.

* * *

Carnegie overweegt het overbrengen van den tempelbouw op 't eiland Philae, dat telkens door het hooge Nijlwater kunstmatig overstroomt wordt, . . . naar . . . . . Amerika.

CENTRALE-VERWARMING EN LUCHT-VERVERSCHING VAN GEBOUWEN.

DOOR F. G. UNGER, W. I. (Vervolg van blz. 329).

Zooals hiervoor is aangegeven kan de uitwendige geleidingscoefficient worden voorgesteld door de formule:
$a = 1 + s + (0{,}0075\ l + 0{,}0056\ s)(d - d^1)$.
Aangezien $(d - d_1)$ en l niet constant zijn, kan ook a dit niet zijn, doch zal a afhankelijk zijn van het temperatuurverschil tusschen wand en lucht en van de luchtbeweging. M. a. w., bij windstil weer is de transmissiecoefficient een geheel andere, dan wanneer wind langs het oppervlak strijkt.
Ook de vochtigheid heeft invloed. Zoo vond men voor een verglaasd, nat oppervlak $a = 5{,}3$ en voor een zelfde droog oppervlak $a = 2{,}9$.
Tenslotte zij er op gewezen dat aard en kleur van het buitenoppervlak van invloed zijn op het aandeel der straling in de warmteafgifte.
Ook de inwendige geleidingscoefficient is niet constant. Allereerst omdat vochtige wanden beter geleiden dan droge, waarbij de poriën met lucht gevuld zijn. Dit is o.a. van invloed bij het op temperatuur brengen van pas gebouwde lokaliteiten.

Volgens Nusselt is $b_t = b_0\ (1 + \frac{t}{273})$ en ook volgens Eberle wordt de geleidingscoefficient grooter met de toename der temperatuur.
Daarbij speelt bij poreuze wanden ook de luchtbeweging door die wanden een rol. Boven de neutrale zone dringt de lucht van binnen naar buiten en voert warmte mede, onder de neutrale zone gaat lucht van buiten naar binnen en deze werkt afkoelend.
Voorts is uit proefnemingen met toestellen voor automatische temperatuurregeling, gedaan aan de Technische Hochschule te Charlottenburg tevens gebleken het veranderlijke van de tranmissiecoefficient bij veranderlijk temperatuurverschil en wel tengevolge van de stralende warmte der zon, door de wanden opgenomen.
Terwijl de buitentemperatuur bij die proefnemingen, welke op verschillende dagen tusschen 11 en 2 uur over dag plaats vonden, wisselde tusschen — 16° en + 7° bleek de gemiddelde transmissiecoefficient der begrenzende wanden van het lokaal de volgende waarden te hebben.

Temp. verschil.	Transmissiecoefficient k.
12	0,474
16	0,828
20	1,032
24	1,175
28	1,275
32	1,347
36	1,413

Dus is k = 1,18 voor buiten — 4 C° en binnen + 20 C°, kleiner dan k = 1,41 voor buiten — 16 C° en binnen + 20 C°. De laatste is bijna 20 % grooter dan de tweede.

Betrouwbaarheid der transmissiecoefficienten.

Uit het hier medegedeelde kan blijken dat de juistheid der waarden van vele transmissiecoefficienten betwijfeld

TABEL I.

LOKALEN		Naam	Kantoor 1	2	3	4
		No.				
		binnentemperatuur	18			
BUITENMUREN	Steen, glas en hout	buitentemperatuur	-10			
		M. lengte	5	2,5		
		M. hoogte	4			
		M². oppervlak	20	10		
	Glas of hout	M. breedte	3,3		1,0	
		M. hoogte	2,4		0,5	
		M². oppervlak	8,-		0,5	
		transmissiecoëfficient	5		1,8	
	Steen	M². oppervlak	11,5	10		
		transmissiecoëfficient	1,2	1,4		
BINNENMUREN	Steen, glas en hout	buitentemperatuur	0	12	5	
		M. lengte	4	1	2	
		M. hoogte	4	4	2	
		M². oppervlak	16	4	8	
	Glas	M. breedte				
		M. hoogte				
		M². oppervlak				
		transmissiecoëfficient				
	Hout	M. breedte			0,8	
		M. hoogte			2,25	
		M². oppervlak			1,8	
		transmissiecoëfficient			2,2	
	Steen	M². oppervlak	16	4.	6,2	
		transmissiecoëfficient	1,4	1,4	1,4	
VLOER OF PLAFOND		vloer of plafond	vl.			
		buitentemperatuur	0			
		M. lengte	5			
		M. breedte	4,7			
		M². oppervlak	23,5			
		transmissiecoëfficient	0,6			
LUCHTVERVERSCHING PER UUR		inhoud in M³.				
		aantal malen				
		Aantal M³.				

TABEL II.

TRANSMISSIECOËFFICIENTEN VAN BOUWSTOFFEN EN BOUWCONSTRUCTIES.

MUREN EN WANDEN.

1°. Baksteen.

Dikte in M.	0,11	0,22	0,33	0,44	0,55	0,66	0,77	0,88
k.	2,5	1,8	1,4	1,2	1,—	0,9	0,8	0,7

2°. Baksteen met spouw.

Dikte (zonder spouw) M.	0,22	0,33	0,44	0,55	0,66	0,77	0,88
k.	1,5	1,2	1,—	0,9	0,8	0,7	0,6

3°. Baksteen, binnenzijde betimmerd.

Steendikte in M.	0,11	0,22	0,33	0,44	0,11	0,22	0,33	0,44
Houtdikte in M.	0,01	0,01	0,01	0,01	0,015	0,015	0,015	0,015
k.	2,—	1,6	1,3	1,—	1,8	1,5	1,2	0,9

4°. Zandsteen.

Dikte in M.	0,30	0,40	0,50	0,60	0,70	0,80	0,90	1,—
k.	2,1	1,8	1,6	1,4	1,3	1,2	1,1	1,—

5°. Kalkzandsteen.

Dikte in M.	0,11	0,22	0,33	0,44	0,55	0,66	0,77	0,88
k.	2,7	2,—	1,7	1,4	1,2	1,—	0,9	0,8

6°. Gestampt Beton.

Dikte in M.	0,05	0,10	0,15	0,20	0,25	0,30
k.	3,4	2,7	2,3	2,—	1,7	1,5

7°. Hout.

Dikte in M.	0,01	0,015	0,02	0,025
k.	2,7	2,4	2,1	1,9

8°. Kurksteen.

Dikte in M.	0,12	0,25	0,38
k.	1,52	0,92	0,66

9°. Gipsplanken.

Dikte in M.	0,03	0,04	0,05	0,06	0,07	0,08	0,09	0,10
k.	3,2	3,01	2,9	2,8	2,64	2,53	2,42	2,33

10°. Vlechtdraad met specie (Rabitz).

Dikte in M.	0,04	0,06	0,08	0,10
k.	3,1	2,8	2,5	2,3

11°. Gegolfd Plaatijzer.

k. 7,—

VLOEREN EN PLAFONDS.

1°. Enkel hout en houten balken.
k. = 1,6

2°. Idem, onderzijds gepleisterd plafond.
k. = 1,—

3°. Massieve vloer op aarde.
k. = 1,4

4°. Baksteen gewelf 0,11 M. dik, diepe gedeelten aangevuld en belegd met:
a. tegels . . . . . k. = 1,66
b. gegoten asphalt . . . . . k. = 1,58
c. terrazo . . . . . k. = 1,60
d. linoleum . . . . . k. = 1,66

5°. Siegwartbalken, waarop zand, specielaag en linoleum.

	koudere lucht boven	onder
k.	= 1,30	0,60

6°. Betonplaat, boven specielaag en linoleum, onder pleisterwerk.

Dikte beton.		
	d. = 0,10	k. = 1,90
	d. = 0,15	k. = 1,65
	d. = 0,20	k. = 1,45

7°. Geconstrueerde betonvloer.

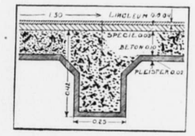

k. = 1,80

8°. Idem, met plafond.

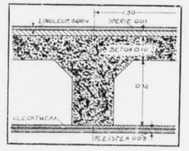

k. = 1,20

DEUREN.

1°. Dennenhout.

Dikte in M.	0,02	0,03	0,04	0,05	0,06
k. =	2,2	1,8	1,5	1,3	1,1

2°. Eikenhout. k. = 3,— 2,5 2,2 2,— 1,8

RAMEN EN BOVENLICHTEN.

1°. Enkel gewoon raam, of groot winkelraam van spiegelglas . . . . . k. = 5,—
2°. Enkel groot raam van gewoon glas (kerkraam . . . . . k. = 5,3
3°. Enkel raam in ijzer of lood. . . . . k. = 5,3
4°. Dubbel raam . . . . . k. = 2,2
5°. Enkel bovenlicht, daarboven buitenlucht k. = 5,1
6°. Dubbel „ „ „ „ k. = 2,35
7°. Enkel „ „ „ zolderruimte k. = 3,6
8°. Dubbel „ „ „ „ „ k. = 2,1

DAKEN.

1°. Cementmastiek en asphaltpapier op beschot 0,025 M. dik . . . . . k. = 2,13
2°. Zink of koper op beschot 0,025 M. dik . . k. = 2,17
3°. Leien op beschot 0,025 M. dik. . . . . k. = 2,10
4°. Pannen op latten en aangestreken voegen k. = 4,85
5°. Pannen op beschot 0,025 M. dik . . . . k. = 1,60
6°. Pannen op beschot 0,025 M. dik en kurkisolatie 0,03 M. dik. . . . . k. = 1,30
7°. Houtcement. . . . . k. = 1,32
8°. Gegolfd plaatijzer . . . . . k. =10,40
9°. Beton 0,08 M. met asphaltpapier . . . k. = 2,60
10°. Idem, idem, met 0,03 cM. kurkisolatie . k. = 1,30

TABEL III.

| | | |

riaal, b.v. uit kurkplaat of andere slecht geleidende stof, zijn opgetrokken, doch de warmte is uit het vertrek zeer spoedig verdwenen zoodra de verwarming is afgesteld, aangezien die wanden zeer weinig warmte absorbeeren. Temperatuurverschillen buiten of wisselende warmteafgifte der verwarmingstoestellen doen zich zeer spoedig door verandering van temperatuur in het lokaal gevoelen.

Zijn daarentegen de wanden uit massief, zwaar, doch eveneens slecht geleidend materiaal samengesteld, dan nemen deze op den duur eene aanzienlijke hoeveelheid warmte in zich op en doen dienst als verzamelaars van warmte, zoodat temperatuurverschillen langzaam optreden. Wil men dus een behaaglijk verblijf scheppen, dan dient men met deze eigenschappen rekening te houden.

Een kelderruimte dankt hare gelijkmatige, langzame verandering in temperatuur aan het accumulatievermogen der wanden en van den omgevenden bodem, en stoffen, aan bederf onderhevig, ondervinden daarvan den gunstigsten invloed. De doorgaans vrij lage, doch vooral gelijkmatige temperatuur in een kelder is daarbij van groot belang. Bouwt men boven den grond een bergplaats voor dergelijke stoffen van licht, hoewel slecht geleidend materiaal, dan zal deze niet zoo goed aan den eisch voldoen. In betrekkelijk korten tijd stijgt of daalt de temperatuur in dergelijke ruimten tengevolge van het geringe accumulatievermogen der wanden.

Men kan de absorbeerende werking van het materiaal der wanden vergelijken met die van een spons, welke eerst eene aanzienlijke hoeveelheid water in zich opneemt, wanneer men dit er op laat vloeien. Is de spons verzadigd, dan laat zij het water passeeren als ieder ander poreus materiaal.

Al naar de bestemming van het gebouw, waarvoor de verwarmingsinrichting moet dienen, zal de kwestie van het tijdig op temperatuur brengen van meer of minder direct belang zijn, d.w.z. zal men er mede rekening moeten houden bij de keuze van het verwarmingssysteem en bij het ontwerpen daarvan.

Men denke daarbij slechts aan de eischen, welke men bij het verwarmen van woonhuizen, schoolgebouwen, kantoorgebouwen, schouwburgen, kerken enz. met het oog op het tijdig op temperatuur zijn, dient te stellen.

Het is noodig al naar gelang van omstandigheden, met het verschijnsel der warmteabsorbtie rekening te houden, daar de tijd noodig voor het optemperatuur brengen van een vertrek, direct verband houdt met de hoeveelheid warmte, die de wanden in zich opnemen en die zij weer gelijdelijk afstaan bij de daling der temperatuur in het vertrek. Het is begrijpelijk, dat wanden, welke eene groote hoeveelheid warmte in zich opnemen alvorens er een evenwichtstoestand tusschen warmteopname en afgifte intreedt, b.v. zware steenen muren enz., de snelle daling der temperatuur in een vertrek beletten, doordien dan de warmtevoorraad daarin opgehoopt, weer vrij wordt. Eene groote warmtecapaciteit der wanden is dus ongewenscht voor het snelle op temperatuur brengen van een vertrek, wanneer dit door langen rusttijd enz. sterk is afgekoeld, doch zij is van groot nut voor het verhinderen van sterke daling in temperatuur gedurende kortere rusttijden. Het vertrek is dan weer spoedig op temperatuur gebracht.

In de practijk dient men zooveel mogelijk rekening te houden met het warmteopnemend vermogen der wanden en ieder geval zorgvuldig op zich zelf te beschouwen. De juiste beoordeeling is echter zeer moeilijk en volledige gegevens ontbreken. (Wordt voortgezet).

PRIJSVRAAG RECLAME BILLET E. N. T. O. S.

Op deze prijsvraag zijn ingekomen 99 antwoorden onder de navolgende motto's:

1	Motto	Holland.	53	Motto	Katrol.
2	„	. . . .	54	„	Het Wapen van Amsterdam.
3	„	Porobossus.	55	„	Met volle Zeilen.
4	„	't Eerste Licht.	56	„	Duifke.
5	„	Schets I.	57	„	Neptuun.
6	„	Anny.	58	„	Verdi.
7	„	Scheepvaart I.	59	„	Jocor.
8	„	Motto.	60	„	Driesteenendruk Iris.
9	„	Emulation.	61	„	Wie weet.
10	„	Zee.	62	„	?
11	„	Arbeid Adelt.	63	„	Tolhuis.
12	„	Oceana.	64	„	37.
13	„	Arno.	65	„	Columbus.
14	„	20.	66	„	De Amsterdamsche Koopvaarder „Op Hoop van Zegen".
15	„	101.			
16	„	Zeebeer.			
17	„	Simplex.			
18	„	Radiographie.	67	„	M. R.
19	„	Batavia.	68	„	Amsterdam-Neptunus.
20	„	Seinvlag.	69	„	Ebe.
21	„	Haven.	70	„	Driekleur I.
22	„	Zefier.	71	„	I II try.
23	„	Corry.	72	„	Puk.
24	„	R.W.B.	73	„	Storm.
25	„	3.	74	„	Sirene.
26	„	Dolfyn I.	75	„	1913.
27	„	Quo Vadis.	76	„	Scheepvaart III.
28	„	Gouden eeuw.	77	„	Luctor et Emergo.
29	„	Homosum.	78	„	Volharding.
30	„	Vaarwel.	79	„	Dwaal, ik wacht U.
31	„	Aegir gebonden.	80	„	Navigatio.
32	„	Vooruitgang.	81	„	De Drie Scheepsvrienden.
33	„	Nationaal.			
34	„	Amsterdam.	82	„	In Haast.
35	„	Vrijheid.	83	„	Marie.
36	„	Jan.	84	„	Simpel.
37	„	Schelp I.	85	„	Labor.
38	„	Motto X.	86	„	Thomasvaer.
39	„	Oproep.	87	„	Neptunus III.
40	„	De Vlag in Top.	88	„	Mercurius bedwingt Neptunus.
41	„	Schelp II.			
42	„	De Kruisbark.	89	„	Zwaan.
43	„	Scheepvaart II.	90	„	Herleving.
44	„	Ad Hominem.	91	„	Nautic.
45b	„	Dolfyn II.	92	„	Schets II.
46	„	Viking.	93	„	Amsterdam Madjoe.
47	„	Neptunus I.	94	„	Het Anker.
48	„	Bruin-Geel Zwartblauw.	95	„	Mercurius.
49	„	Pro Patria.	96	„	Recht door Zee.
50	„	De Boeg.	97	„	Driekleur II.
51	„	Roer.	98	„	Triton.
52	„	Neptunus II.	99	„	Entos 1913.

VAN ALLERLEI AARD.

Bij het afbikken van het stucadoorswerk van het plafond in een der gangen van het gebouw der Nutsspaarbank, eertijds een der voornaame heerenhuizen, aan het oude Delft te Delft, heeft men onder eenige lagen kalk stucadoorswerk gevonden van een bijzondere fraaie soort, uit de 2e helft der 18e eeuw, waarin familiewapens van D. E. Graswinckel, in 1872 en '83 burgemeester van Delft, en diens echtgenoote, Elisabeth Christina van Slingelandt, welke familie destijds dit huis bewoonde.

Op een voorstel van den Directeur der Gemeentewerken te Assen, de Heer T. Boonstra, aan Burgemeester en Wethouders gedaan, werd op 30 Sept. j.l. door den Raad dier Gemeente conform dit voorstel zonder hoofdelijke stemming besloten: de schutting staande om het terrein hoek Kloosterstraat-Oostersingel te doen verwijderen om daarvoor weder een eenvoudig ijzeren hekwerk met plantsoen er achter in plaats te stellen.

Tot dusver werd die schutting gebruikt voor reclamevlakte, maar de finantieele opbrengst wettigt h. i. geenszins de ontsiering van de entrée der stad in die mate als dat thans het geval is. Met 31 October a.s. expireert de huur en nu heeft het College van B. en W. den Raad ten sterkste ontraden de schuttingvlakte wederom te verhuren. Hiermede zal volgens B. en W. aan den onooglijken aanblik een einde komen, terwijl de Directeur in zijn schrijven te kennen geeft dat hiermede een misstand, die niet geduld mag worden, zal worden weggenomen.

v. A.

Bij verschillende winkeliers in de J. P. Heijestraat liggen thans lijsten ter inteekening, om aan het gemeentebestuur het verzoek te richten, nu men begonnen is tot doortrekking van die straat en met de noodige plannen tot een aan te leggen tram, de boomen, welke die straat een sierlijk aanzien geven, niet te doen verwijderen en een middel te zoeken om de tram zoo te doen rijden, dat de boomen kunnen blijven staan.

EEN STAD OP STELTEN.

J. Serrurier schrijft in „De Ingenieur" over het omhoog brengen van de stad Wilmington (in Californië):

Het vroegere oude stadje Wilmington, eerst kort geleden bij Los Angeles geannexeerd, en bestemd om in de toekomst de havenwijk van het groote Los Angeles te worden, lag slechts een enkelen voet boven de hoogwaterlijn, en daardoor werden niet alleen moeilijkheden ondervonden voor goede draineering in regentijd, maar ook zou voor de rioleering gepompt moeten worden, tenzij het niveau verhoogd werd. Onder leiding van City Engineer Homer Hamlin van Los Angeles werd het plan ontwikkeld om, tot overkoming van deze moeilijkheden, het niveau van het stadje op te hoogen, in verband met de nieuwe havenwerken, waarvoor een grootere hoeveelheid uit te graven grond anders naar zee afgevoerd zou moeten worden.

De wijze, waarop dit enorme omvangrijke technische probleem is aangepakt, is door den schrijver geschetst en met foto's toegelicht. De zaak komt hierop neer, dat de huizen worden opgelicht en er modder onder wordt geperst.

Het op te vullen gedeelte bestond uit ongeveer 280 perceelen, grootendeels aan verschillende eigenaars toebehoorend; er waren 12 baksteenen gebouwen en 60 groote en kleine houten gebouwen, waaronder een kerk en een groot logement, ook een groot gebouw uit zoogenaamde adobe (dat is in de zon gedroogde klei) vervaardigd, met muren van 2 voet dikte.

Het was inderdaad geen kleine taak om tot overeenstemming te geraken met een schaar van grondeigenaars, waaronder natuurlijk verschillenden de kans schoon dachten om bovenmatige schadeloosstellingen te krijgen door hun toestemming te weigeren.

Reeds verscheidene maanden vóór het werk werd uitbesteed, waren eenige nieuwe winkelhuizen gebouwd op hooge betonfundeeringen, met den winkelvloer 7 voet boven den beganen grond. De meesten, die oude huizen moesten laten oplichten, wachtten echter tot het opvullingswerk was uitbesteed, hoewel het pompen binnen 30 dagen daarna zou moeten aanvangen. Ieder ging daarbij volgens zijn of haar eigen opvattingen te werk, zoodat het stadie thans een allereigenaardigst aspect vertooni. Verreweg de meeste gebouwen zijn opgelicht geworden en staan thans op stelten en er is door de straten een planken brug gemaakt met vertakkingen naar de huizen, en daaronder is alles modder. Een compleet rioolstelsel is gelegd, in alle straten, ook waar nog geen huizen staan (dit moest, zooals gewoonlijk, betaald worden door de belanghebbende grondeigenaars), immers, door dit vóór de opvulling te doen spaarde men de kosten van diepgraven uit, en de gemetselde mangaten, zeven voet hoog, vertoonen zich overal in het landschap als reusachtige suikerbrooden. Verscheidene oude vervallen gebouwtjes worden langzamerhand opgevuld door de modder, daar ze door de eigenaars het opheffen niet waard werden geacht. (Wat voor hypothesen zullen — als over eeuwen deze huisjes worden opgegraven — worden opgeworpen over den ondergang der stad! RED.)

Een twintigtal woonhuizen zijn uit deze buurt, die bestemd is om geheel winkelbuurt te worden, weggevoerd en op anderen grond, buiten het op te vullen gedeelte gelegen, neergezet. Een eigenaardig geval doet zich voor met het Adobe-gebouw, dat een groote kroeg met billards is. De eigenaar daarvan heeft een muur van beton er omheen laten bouwen en zet zijn zaak ongestoord voort in de diepte. Later zal hij op dien muur als fundeering een groot nieuw gebouw laten zetten, waaronder hij dan een reusachtigen kelder zal hebben. Een van de grootste werken was het oplichten en een weinig verplaatsen van het Bankgebouw, van baksteen gebouwd en twee verdiepingen hoog, hetgeen, naar men mij vertelt, ongeveer $ 2500 heeft gekost. Het ligt in het plan van den gemeente-ingenieur van Los Angeles om ook de overige, thans nog weinig gebouwde gedeelten van Wilmington, die lager dan gewenscht liggen, op te vullen, wanneer verdere gedeelten van het uitgebreide havenplan in uitvoering komen. Wanneer dit geheele plan voltooid is, zal Los Angeles een waterfront hebben van 136.746 voeten of 25.9 mijlen lang. Er zal daarbij echter ook nog heel wat grond naar zee afgevoerd moeten worden.

De thans aan het werk zijnde electrische zuigbaggermolen „Oakland", die een capaciteit heeft van 8000 kubieke yards per dag van 24 uur, zal, behoudens onvoorziene omstandigheden, het werk op tijd kunnen volvoeren en mocht de noodzakelijkheid zich voordoen, dan bezit de Standard American Dredging Cy., die het werk uitvoert, nog 12 andere dergelijke zuigbaggermolens van gemiddeld dezelfde grootte als deze. De „Oakland" kan de modder tot op een afstand van 3500 voet wegpersen bij een opheffing van 10 of 12 voet boven water. Wanneer verder moet worden geperst, wordt een electrisch gedreven centrifugaalpomp in de buisleiding ingeschakeld, een zoogenaamde Boosting Plant. Op dit werk zal niet meer dan één extra pomp noodig zijn. In Galveston (Texas) heeft dezelfde maatschappij indertijd modder tot op een afstand van 27.000 voet vervoerd door middel van drie dergelijke extra centrifugaalpompen. De modder, die in dat geval gepompt wordt, bestaat uit ongeveer 12% grond, grootendeels zand en een weinig klei.

STUKADOORWERK VAN VOORHEEN EN THANS.

Dinsdagavond werd door den heer A. W. Weissman, architect te Amsterdam, voor de leden van den Stukadoorspatroonsbond en genoodigden een belangwekkende voordracht gehouden over stukadoorswerk van voorheen en thans.

Na eene definitie gegeven te hebben van het stukadoorswerk, een versieringskunst, welke tevens door het penseel van den schilder nog meer loonend is te maken, ging hij de geschiedenis van af de vroegste tijden na. Reeds bij de Egyptenaren was de stukadoor een kunstenaar, zoo ook bij de Romeinen. Later bloeide de kunst in Europa ook in Italië, in Frankrijk tijdens Lodewijk XIV en XV. te lande werd zij gesteund door Willem III, tevens koning van Engeland, en daarna kwrm de tijd der gilden, welke naast de andere vakken ook het stukadoorswerk hoog hielden. Bij den gildentijd stond spr. in 't bijzonder uitvoerig stil, als bij het St. Barbaragilde te Amsterdam. Toch ging er een gejuich op, toen het bevel kwam de gilden te ontbinden. Werd in de 18e eeuw nog fraai werk geleverd, daarna kwam het tijdperk van verval. Legde men er zich vroeger op toe uit te voeren wat groote kunstenaars ontwierpen, later bepaalde men zich tot nabootsen en geraakte men hoe langer hoe meer achteruit. Later kwamen de ambachtsscholen, doch aan bevordering van het stukadoorsvak werd weinig gedaan. Naast onderwijs in de theorie behooren ook vakscholen.

Waar echter alles op aankomt, zooals de heele geschiedenis leert, is, dat het ambacht en de kunst steeds behooren samen te gaan. Daardoor wordt het ambacht tot een kunstambacht verheven.

Na deze inleiding vertoonde spr. een prachtige serie lichtbeelden van stukadoorswerk uit verschillende tijdperken en landen Hij begon met een op het eiland Kreta opgegraven stuk muur, waaraan nog een Grieksche rand van stukadoorwerk zichtbaar was van voor 3000 j. v. C. Vele schoonheden zijn nog teruggevonden uit de eerste eeuw n. C. uit den tijd der Romeinen. Zeer veel hoogstaand kunstwerk liet spr. zien uit het Vaticaan en verschillende kerken in Italië. Dan kwam hij tot de Fransche kunst, prachtige foto's vertoonende uit het paleis te Fontainebleau en het Louvre Ook de Engelsche kunst stond ten tijde van Willem III zeer hoog. Eindelijk stelde hij, wat den latered tijd betreft, een aantal foto's van prulwerk tegenover goede pleistergevels, om duidelijk aan te toonen, waar de fout schuilt en den weg tot verbetering aan te toonen.

Hij hoopte dan ook den stukadoors te hebben aangetoond, dat de weg voor hen open ligt om te komen tot dat wat allen verlangen; verheffing van het vak.

Naar wij vernemen zal deze voordracht in druk verschijnen en tot geringen prijs voor belanghebbenden verkrijgbaar worden gesteld.

— De wederopbouw van den stadhuistoren te Haarlem (in 1758 wegens bouwvalligheid afgebroken) waarover raeds geruimen tijd geleden de eerste berichten opdoken, zal waarschijnlijk spoedig haar beslag krijgen. Immers hnt jaarverslag der vereeniging „Haerlem" deelt als belangrijkste feit mede, dat de bemoeiingen der vereeniging te dezer zake geslaagd zijn. Belangstellende stadgenooten brachten de vereischte ƒ 12,000.— bijeen en de gemeente heeft de gift aanvaard. Het verslag meent dat zonder twijfel velen zich zullen verheugen wanneer binnenkort het schilderachtig Haarlemsch stadhuis weder met zijn fraaien toren zal versierd zijn. Maar anderen zullen het voornemen tot herbouw in 1912 van een 16de eeuwschen toren in beginsel volkomen verwerpelijk achten, en tot aesthetische misslukking a priori gedoemd. Zij zullen er eene ergerlijke vervalsching en geldverknoeiing in zien, een „verfraaiing" waarin slechts zij behagen kunnen scheppen wier artistieke aspiraties door een „Oud-Holland" bevredigd worden. In dien zin werd door Dr. Jan Kalf in „Het Huis oud en nieuw" geschreven.

De opgravingen te Ostia, de oude havenstad nabij Rome, worden met succes voortgezet. De nieuwste vondst is een oud-Christelijke kerk, waarin een sarcophaag werd aangetroffen met het opschrift „Hic Quiriacus dormit in pace". Vermoedelijk heeft men dus te doen met het graf van den heiligen Quiriacus, die bisschop van Ostia geweest is en in de vierde eeuw den marteldood stierf. Men begint nu met de vrijlegging van het oude forum.

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

In een gister gehouden ledenvergadering van de Academie van Beeldende Kunsten, is tot lid van den raad van bestuur, vacature wijlen jhr. mr. W. J. Snouck Hurgronje, gekozen de heer dr. D. Bos, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waarna de raad van bestuur in zijn dienzelfden dag gehouden vergadering den heer Bos tot voorzitter benoemde.

Een der interessantste Renaissancegebouwen in Italië is de kerk San Francesco te Rimini, die na de verbouwing op last van Sigismondo Pandolfo Malatesta als Tempio Malatestiano aangeduid wordt. De roem dezer kerk is niet alleen te danken aan de harmonieuse bouwvormen van den grooten bouwmeester Leon Battista Alberti en de beeldhouwwerken van Agostino di Duccio, doch niet het minst aan de omstandigheid dat Sigismondo, de heer van Rimini, de oorspronkelijk aan Poverello d'Assisi gewijde kerk, zijn liefste, de schoone Isotta degli Atti had toegewijd.
Paus Pius II heeft den euveldader wegens deze schennis geëxcommuniceerd. Dit was bekend. Toch trachtten verschillende geschiedschrijvers Sigismondo van de zonde vrij te pleiten, aanvoerende dat het tot dusver aan niemand gelukt is in de kerk een beeltenis van de schoon Isotta te ontdekken, of zelfs een opschrift ter harer eer. Ook van een andere euveldaad werd hij vrijgesproken: hij zou namelijk voor de verbouwing marmer hebben gebezigd van een door hem beroofde kerk te Ravenna. Het is later dr. Corrado Ricci gelukt, dezen roof door documenten uit het archief te Ravenna te bewijzen. Maar van grooter belang zijn de overblijfselen en die hij nu in het gebouw zelf heeft aan het licht gebracht.
In de eerste kapel rechts zijn namelijk twee guirlanden voor den dag gekomen met de halfuitgewischte relief beeltenissen van Sigismondo en Isotta. Toen Paus Pius den banvloek tegen den tempelschenner uitvaardigde, liet deze het portret van Isotta wegkrassen, maar zooveel is er van overgebleven, dat men het fijne profiel der schoone vrouw met eenige moeite nog wel kan herdenken. Ricci heeft ook onder een opschrift van verguld brons een ander gevonden, dat oorspronkelijk het grafmonument van Isotta aanwees, en haar lichamelijke schoonheid in klinkende woorden roemde.
Ook kunsthistorisch gewichtige opschriften zijn te voorschijn gekomen, namelijk een opschrift waaruit blijkt dat Agostino de geheele in- en uitwendige sculpturale versiering der kerk had uitgevoerd en een ander, aanwijzende dat terwijl Alberti de uitwendige architectuur had ontworpen, voor het inwendige Matteo de Pasti, de bescheiden meester uit Verona is aansprakelijk te stellen.

BESCHERMING VAN NATUUR- EN STADSSCHOON.

Het ministerie van Binnenlandsche Zaken in Beieren heeft aan districts- en gemeentebesturen een rondschrijven gezonden, waarin er op gewezen wordt, dat men er bij den aanleg van fabrieken electrische installaties, enz. te waken heeft tegen alles, wat aan het typische karakter ot het fraaie van een landschap schade kan doen. Zoo zal de ingenieur bij den aanleg eener fabriek zich vóór alles op de hoogte hebben te stellen van de eigenaardigheid der streek, waar de fabriek komt; hij zal rekening hebben te houden met de plaatselijke bouwwijze en zooveel mogelijk het bouwmateriaal zoo kiezen, als in de omgeving, waar de fabriek komt, gebruikelijk is. Boomgroepen dienen zooveel mogelijk gespaard te blijven; bij den aanleg van kanalen vermijde men de stijve rechte lijnen; beplante de oevers met bosschage's, of legge er weiden aan. Masten voor electrische geleidingen behooren zoo aangebracht te worden, dat zij in het landschapsbeeld niet misstaan; ook electrische draden brenge men zóó aan, dat zij niet storend werken op den aanblik van fraaie stads- of landschapsplekjes, interessante gebouwen, oude boomen, enz. Vooral wake men er tegen de masten voor geleiding op de mooiste plekjes van een landschap op te richten; en men drage er zorg voor, dat èn wat vorm èn wat kleur betreft, die masten en de aankleve van die zoo weinig mogelijk opvallen. Tel.

Prof. Musil, de bekende Islam-onderzoeker te Weenen en prins Sixtus van Parma, de broeder van aartshertogin Zita, hebben een expeditie ondernomen naar de woestijn tusschen Syrië en Mesopotamië. De reizigers hebben van Damaskus af ongeveer 3000 K.M. per kameel in zoo goed als onbekende streken afgelegd en een nieuwe kaart samengesteld, waarop meer dan honderd namen staan. Zij vonden Romeinsche karavaanwegen met grensposten, mijlsteenen en wachttorens, verder Parthische en Perzische legerplaatsen. Uit den bloeitijd van het rijk der Chaliefen dagteekenden tal van buitenverblijven. Ook vonden de onderzoekers Israelietische stammen, die daar waarschijnlijk reeds lang leven en zich geheel bij de Mohammedanen aangesloten hebben.

Een geding, dat honderd jaar hangende is geweest, is te Granada geëindigd. De Spaansche rechters moesten uitmaken, wie de eigenaar was van El Generalife en van het prachtige Alhambra met hare fraaie tuinen, welke in den tijd van de Moorsche overheersching de zomerverblijfplaats van de Saraseensche vorsten waren. Een eeuw geleden heeft Grimaldi, de toenmalige burgemeester van Granada, de bezittingen toegewezen aan de voorvaderen van den tegenwoordigen markies de Campotejar.
Kort daarna spande de Spaansche regeering het geding tegen de familie aan en verlangde de overdracht van de bezittingen aan den staat als rechtmatig eigenaar.
Het hoogste gerechtshof van Salvador heeft nu uitgemaakt, dat El Generalife en het Alhambra aan de Spaansche koninklijke familie behooren en last gegeven om de bezittingen onverwijld aan haar over te geven. Tegelijk is de markies van Campotejar veroordeeld, om de geheele opbrengst van de vruchtenoogsten, die sedert honderd jaar verkregen zijn, aan de kroon te vergoeden. Bovendien zijn alle kosten van het geding te zijnen laste gebracht.

— Rotterdam zal een bekend gebouw minder krijgen. Men is begonnen met het afbreken van de Oostpoort. aldaar. Uit den poortmuur is reeds de zandsteen gelicht waarop het volgende bekende opschrift is gebeiteld:
Een Grave van Bossu met de Spannaerds bloetgierich uit jaer seventich twe April den 9 dach lande gier als vrient quam maer scofflerich vermoorden veel borgers met jammerlyck geclach.
Deze steen zal in het gemeentelijk museum van oudheden een plaatsje vinden.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 39. Overheid en stadsschoonheid. Gewapend beton en bouwkunst met afbeeldingen. Het ontwerp algemeene administratieve voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. J. van Nieukerken. Willem C. Brouwer over zijn werk. De nieuwe Haagsche schouwburg.
DE BOUWWERELD, 39. Openbare bouwkundige adviesbureaux, door J. H. W. Leliman. Kerkelijke wansmaak in Zeeland. C. Zetschke, De ruïnen in het oude Peru als oudste monumenten der nieuwe wereld. De herbouw van het afgebrande dorp Boekmenkirch, Wurtemberg (met afb.)

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)
II. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet voor de E. N. T. O. S. te Amsterdam. Programma in No. 33.
III. Prijsvraag Ontwerp van den Omslag voor den Genootschapskalender 1913. Programma in No. 36.
IV. Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, in 1912: 1°. Ontwerp voor een Bioscope-theater; 2°. Ontwerp voor een Wachthuisje voor de tram; 3°. Een penteekening. Programma in No. 38.

INHOUD: Mededeelinged betreffende het Genootschap. — De Haagsche Schouwburg. — Dusseldorp. — Boekbespreking. Ingezonden. — Centrale verwarming- en luchtverversching van gebouwen (Vervolg). — Prijsvraag Reclamebiljet E. N. T. O. S. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWINTIGSTE JAARGANG No. 41. ZATERDAG 12 OCTOBER 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon-Lid wordt voorgesteld de heer J. Lugt, bouwkundig teekenaar te Haarlem door de heeren A. W. Weissman en E. Sunier.

II. Ons Genootschap verzond het onderstaand adres:

Aan den Raad der Gemeente Enkhuizen.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia", gevestigd te Amsterdam, geeft met eerbied te kennen,
dat het met leedwezen heeft vernomen uw plan tot stichting van een nieuw gebouw voor den vischafslag op een zoodanige plaats, dat het fraaie gezicht op den Dromedaris en de daarbij staande mooie huisjes zou worden geschaad,
dat dit te meer is te betreuren, waar in uw Gemeente door onoordeelkundig optreden toch reeds zooveel stadsschoon onnoodig is te gronde gegaan. — Wij wijzen in dit verband op het, ons inziens onnoodig dempen der oude grachten en het vellen der niet op één rij staande boomen —,
dat het naar onze meening in het belang van uw Gemeente is, het schoon van uw oude, eerwaardige stad, als aantrekkelijkheid voor de vreemdelingen, die ons land om zijn oude steden komen bezoeken, te bewaren, mede ter ontwikkeling van den schoonheidszin uwer gemeentenaren,
dat het in het onderhavige geval U gemakkelijk zal vallen voor bovengemeld gebouw voor den vischafslag de plaats van het oude gebouw te bestemmen, of het daar onmiddelijk achter te zetten.
't Welk doende, doet gij wel.

H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter.*
JAN DE MEIJER, *1ste Secretaris.*

III. Van den heer A. W. Weissman werd voor onze bibliotheek ten geschenke ontvangen diens jongste werk: „*Geschiedenis van de Nederlandsche Bouwkunst*".
Den schenker is den dank van het Genootschap overgebracht. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

RECTIFICATIE.

Door een misverstand is in het vorig nummer (No. 40), in het stukje: „De Haagsche Schouwburg" niet vermeld, dat de beide photo's van de „Rijkscommissie voor de Monumenten" zijn, en dat de opmeting van den heer M. A. van Nieukerken, architect B. N. A. is.

VERSLAG VAN DE 1316e LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEHOUDEN OP WOENSDAG 9 OCTOBER 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Na opening, met een welkom aan de talrijke aanwezige leden en introducés, door den voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, worden de notulen der vorige vergadering gelezen. De 1ste secretaris heeft bedenkingen tegen den inhoud van den laatsten zin en meent dat hij deze notulen toch zóó niet kan onderteekenen. Discussies leiden er toe het punt aan te houden tot na de voordracht. Medegedeeld wordt dat de volgende adressen verzonden zijn: 1°. Een aan het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage ter zake van den Schouwburg welk adres reeds in het orgaan gepubliceerd is, 2° een aan het Gemeentebestuur van Enkhuizen ter zake van het behoud van het plaatselijk stadsschoon in verband met den voorgenomen bouw van een lokaal voor den vischafslag bij den Dromedaris. Dit adres wordt voorgelezen.
Vervolgens bespreekt de voorzitter het heden genomen besluit van den Gemeenteraad van Amsterdam strekkende tot het verleenen van toestemming aan de Regeering tot het uitbreiden van den Druckeruitbouw, welk besluit met 33 tegen 10 stemmen genomen is, ten spijt van alle betere inzichten, welke niet zijn nagelaten den Raad kenbaar te maken; allerminst door ons Genootschap.
Betreuren kunnen wij nog slechts dat van meerdere aanwijzingen geen beter gebruik gemaakt werd en met miskenning van den bouwkunstenaar, wiens houding in deze zaak overigens niet zeer beslist is geweest, het beste wat wij op architectuurgebied bezitten wordt opgeofferd, naast andere door ons niet erkende overwegingen, aan de alleen-zaligmakende schilderkunst.
Verdere ingekomen stukken, benevens de ballotage van een candidaat-gewoon-lid worden uitgesteld om het woord te geven aan den heer C. Rol, voor diens voordracht over „Elementaire Vlakversiering", gevolgd door eene serie belangwekkende projectiebeelden naar teekeningen.
Van deze voordracht is geen verslag gemaakt omdat zij welwillend werd afgestaan aan onze redactie en, verlucht met eenige reproducties naar schetsen en teekeningen van den spreker, in ons blad zal verschijnen.
De spreker oogst een warm applaus waarbij de voorzitter zich aansluit met woorden van dank voor het genotene en hulde voor den arbeid van den kunstenaar die er zijn taak van maakt zijne talenten dienstbaar te maken van talrijke jongeren die straks het corps onzer kunst-

corps onzer kunstnijveren en sierkunstenaars zullen versterken. De teekeningen aan den wand voltooien den, door de voordracht gevestigden, indruk van de wijze waarop de spr. deze taak opvat en toonen tot welke resultaten deze opvatting reeds heeft geleid.
Na een korte pauze komt opnieuw het notulen-vraagstuk aan de orde. De gewraakte zin luidt: „Besloten wordt dat de kwestie ('t handelt over het plaatwerk) eerst principiëel aan de orde zal worden gesteld en het advies van de commissarissen van het plaatwerk zal worden ingewonnen".
Dit laatste nu wordt bestreden door de heeren De Meijer en Moen wijl besloten werd tot de instelling eener commissie, die zich de belangen van 't plaatwerk zal aantrekken, welk besluit niet ongedaan werd gemaakt door den later uitgesproken wensch om de zaak eerst in principe te bespreken, en het advies te vernemen van het bestuur van het plaatwerk. Tegen bedoeld besluit heeft echter niemand bezwaar, wel tegen de directe uitvoering ervan zonder advies van het plaatwerkbestuur tengevolge waarvan voorbehoud gemaakt werd. Op dit punt was het verslag in ons weekblad onvolledig, en onjuist. De heeren Ingenohl en De Jongh herhalen de betreffende discussies.
Het slot van de historie is dat het woord „Besloten" aan het begin van den bestreden zin veranderd wordt in „Gewenscht". Aldus gewijzigd worden de notulen van de 1315de vergadering goedgekeurd en onderteekend.
Medegedeeld wordt dat de voorzitters en secretarissen van de „B. N. A.", „Bouwkunst en Vriendschap" en „A. et A." bijeengeroepen waren tot eene vergadering op l.l. Maandagavond ter bespreking van de kwestie Koloniaal-Instituut. Wegens verhindering van onzen voorzitter waren voor „A. et A." aanwezig de heeren Walenkamp en De Meijer. De Maatschappij tot Bev. der Bouwk. was niet genoodigd wijl deze reeds aan hare leden een vraag gesteld had en daarmee vooruit geloopen is op het optreden van de Const. Vereenigingen. De heer De Meijer deelt mee dat na bespreking besloten werd in het huidig stadium niet op te treden; doch eerst feiten af te wachten als punt van uitgang eener hernieuwde actie. Algemeen blijkt de vergadering deze meening te deelen, tenzij de heer Weissman; absoluut onjuist wordt gevonden dat de Maatschappij afzonderlijk optrad waar de P. P. C. heeft gevraagd aan de Const. Vereenigingen gezamentlijk te handelen. De heer De Jongh vindt aanleiding aanwezig om in de P. P. C. voor te stellen de Maatschappij daarop te wijzen.
Onjuist wordt eveneens genoemd dat de Maatschappij niet is uitgenoodigd voor de besprekingen op l.l. Maandag. Gereleveerd wordt nog door den heer De Jongh dat volgens inzicht van de P. P. C. en den B. N. A., welk inzicht is neergelegd in den door den B. N. A. aangenomen bekende motie, tegenover de betrokken architecten slechts de vraag geldt: „worden de heeren overeenkomstig de geldende regelen gehonoreerd?" Kan deze vraag bevestigend beantwoord worden, dan is de zaak in orde. Na discussie wordt aangenomen dat 't best is af te wachten.
In den loop dezer discussies vindt de heer De Meijer gelegenheid de meening van den heer Jan Stuyt, sprekende over de P. P. C., geuit in de jongste Algem. Vergadering van de Maatschappij, als zou tengevolge van de toekenning van grootere macht deze commissie moeten aftreden, eene schandelijke aantijging tegen de P. P. C. te noemen, getuigende van onvoldoende begrip.
De heer De Jongh deelt deze opvatting niet en meent dat de heer Stuyt dit ook niet zoo bedoeld heeft.
Medegedeeld wordt een schrijven van den Secretaris der Schoonheidscommissie houdende mededeeling van het periodiek aftreden door den heer M. J. E. Lippits als lid dier Commissie en uitnoodiging aan ons bestuur om in de vacature te voorzien. Het bestuur zal zich van zijn taak kwijten.
Besproken wordt de gehouden excursie naar de Zuidergasfabriek op l.l. Zaterdag. Deze inrichting mag op veel belangstelling aanspraak maken; de deelname was echter gering; waarschijnlijk tengevolge van het minder gunstig gekozen tijdstip voor het bezoek.
De heer A. de Maaker, architect te Haarlem wordt met algemeene stemmen tot het gewoon lidmaatschap toegelaten.
Tijdens het stemmen brengt de voorzitter het Paleis-Raadhuis in bespreking. Op het verschijnen van het stuk van B. in ons orgaan is er beweging gekomen ten opzichte van dit monument.
Men heeft een steiger zien verschijnen en een tweede wordt gebouwd. Ernstig dreigt thans de restauratiebacil tegen welker vernielzucht ieder onzer wachtzaam dient te zijn. Waakzaam ook tegen de opvatting van restaureeren zooals die door sommige deskundigen, o.a. ook door Dr. Cuypers, gehuldigd wordt. Afschrikwekkende voorbeelden van dusdanig restaureeren worden reeds al te veel aangetroffen.
Verschillende kostbare monumenten hebben er hun kunstwaarde bij ingeboet; beter ware geweest ze hunnen natuurlijken dood te laten sterven, dan ze verminkt en opgesmukt den geslachten na te laten. Dat men niet tijdig voorzorgen genomen heeft tegen verval kan niet anders als hoogst nalatig, onachtzaam, ergo laakbaar geacht worden. Reeds in 1885 is vanaf den steiger, die toen om het Onafhankelijkheidsmonument (Naatje) stond teneinde haar een nieuwen kop te geven, geconstateerd dat de tymphan in den voorgevel open voegen en scheuren vertoonde. Is 't wonder dat er 27 jaren later armen en beenen uitvallen?
Tenslotte wordt mededeeling gedaan van het geschenk dat den heer A. W. Weissman ons Genootschap aanbood in den vorm van diens jongste boek: „Geschiedenis van de Nederlandsche Bouwkunst". Den heer Weissman wordt onder daverend applaus dank en hulde gebracht.
Na rondvraag volgt hierop sluiting. R.

DE EXCURSIE NAAR DE Z.-GASFABRIEK.

Zaterdag 5 October heeft de gewone jaarlijksche excursie van ons Genootschap plaats gehad en ditmaal naar de in aanbouw zijnde Zuider-Gasfabriek, onder de gemeente Ouder-Amstel.
Van de gelegenheid om dit belangrijk werk en in wording zijnd bedrijf van naderbij te zien, hadden twee bestuursleden twee redactieleden en vier aspirantleden gebruik gemaakt. Het resultaat overtrof wel is waar verre dat van „Enkhuizen—Hoorn", doch toonde o. i. toch ook op af doende wijze dat de keuze van den Zaterdagmorgen voor een excursie nu niet bepaald een gelukkige was geweest. De voorzitter moest dit Woensdagavond beamen en zich daarmede tevens voor zijne afwezigheid verontschuldigen.
Doch ter zake. Onder geleide van de heeren Visser, ingonder-directeur en Terneden, bedrijfs-ingenieur, werd de wandeling over het kolossale fabrieksterrein met z'n haven, z'n villa's en z'n spoorlijnen aangevangen en langs, door, ja zelfs onder de vele technisch en aesthetisch alleszins bezienswaardige gebouwen voorgezet, een tocht die bijkans volle drie uur vroeg.

Aan de hand van situatie- en werkteekeningen trachtte men ons eerst een weinig in dit uitgebreid gebouwencomplex in te leiden en de diverse onderdeelen en derzelver functies nader te demonstreeren. Daarna hadden wij gelegenheid het gedemonstreerde van nabij te zien voor zooverre een en ander ôfin aanbouw ôf reeds voltooid was. Veel is nog in wording doch de directie heeft goeden moed half 1913 met de exploitatie te kunnen aanvangen. Met groote welwillendheid werden de vele vragen — en het waren er van allerlei aard — door onze geleiders beantwoord en mochten wij voorts van een zeer zaakrijke voorlichting profiteeren.
De heer Jan de Meijer was de tolk der kleine schare, toen hij genoemde heeren aan het einde van dezen belangrijken en leerrijken tocht hartelijk dank zeide voor hun allervriendelijkst geleide. ADR. M.

VERSLAG VAN DE LAATST GEHOUDEN VERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Na opening der vergadering door den voorzitter worden de notulen gelezen en goedgekeurd. Ingekomen is de koninklijke goedkeuring op de statuten. Besloten wordt betreffende het eerste punt van de agenda „Uitbreiding Gem. Utrecht", een schrijven tot het Utrechts Kunstverbond te richten met het verzoek dit onderwerp in behandeling te willen nemen.
Inzake de tentoonstelling van het werk van Utrechtsche architecten is de vergadering van meening, om kans van slagen te zullen hebben, een niet al te omvangrijke vorm aan deze tentoonstelling te geven, d.w.z. alleen teekenwerk van bouw- en tuinarchitectuur.
Een opgemaakt adres met memorie van toelichting aan de Staten der Provincie Utrecht inzake „verminking van het natuurschoon door reclameborden" wordt voorgelezen en door de vergadering onveranderd goedgekeurd.
Over de wijze van uitvoering loopen de meeningen uiteen maar wordt besloten 3 vereenigingen te verzoeken adhaesie te betuigen en wel „Vreemdelingenverkeer", „de A. N. W. B. (toeristenbond voor Nederland)" en „Heemschut". C. J. DE HAAS, *re Secretaris.*

GENOOTSCHAPS PRIJSVRAGEN 1912.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" worden de navolgende studie-prijsvragen uitgeschreven:

I. ONTWERP VAN EEN RAADHUIS VOOR EENE GROOTE GEMEENTE.

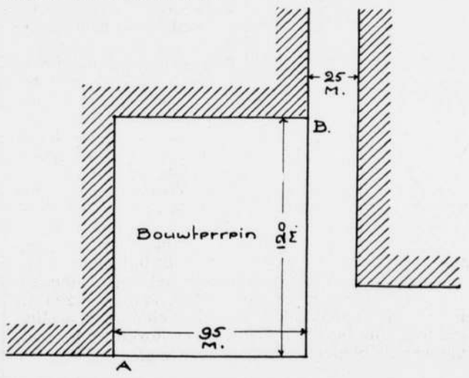

Het bouwterrein heeft den vorm en de afmetingen als op de situatie is aangegeven; het ligt met een der korte zijden aan een ruim plein en met de rechthoekig daarop staande lange zijde aan eene straat van 25 M. breedte; de beide andere zijden zijn ingebouwd.
Het gebouw moet op dit terrein vrijstaande zijn ontworpen, met dien verstande dat geen deel der gevels aan de beide ingebouwde zijden de terreingrenzen dichter dan 8 M. naderen mag; aan de plein- en de straatzijde moet de verkregen open ruimte bij A. en B. door een muur of hek op steenen voeting, waarin de vereischte poortopeningen, zijn afgesloten. Terugbouw binnen de aangegeven rooilijnen is toegestaan. Voor uitbouwen, trappen, e. d. mag de grenslijn aan de pleinzijde tot ten hoogste 3 M. worden overschreden.
Het gebouw zal bestaan uit:
a. Souterrain. *b.* Parterre-verdieping gelegen p.m. 1,50 M. boven de straat. *c.* Hoofdverdieping. *d.* Boven- en zolderverdiepingen. Het inbrengen van tusschenverdiepingen ten behoeve van ondergeschikte vertrekken is toegelaten.
Het gebouw moet de volgende ruimten bevatten:

SOUTERRAIN.

a. Verwarmingskelder.
b. Brandstoffenkelders.
c. Archiefruimte, ± 300 M²., met afzonderlijke bergruimte ± 100 M². en werkplaats voor den boekbinder, ± 40 M². De archiefruimte moet in verbinding staan met de na te noemen „Algemeene Secretarie".
d. Keuken ± 50 M²., bijkeuken 50 M²., dienkamer ± 30 M². door een trap en drie spijzenliften verbonden met de dienkamer bij de feestzaal, hierna te noemen; voorts provisiekamer en wijnkelder.
e. Bergplaats voor p. m. 60 fietsen.
f. Bergplaatsen voor verschillende doeleinden.

PARTERRE-VERDIEPING.

a. Ruime hoofdvestibule met tochtportaal en portiersloge.
b. Monumentale hoofdtrap uit de hoofdvestibule naar de hoofd-verdieping.
c. Groep Burgerlijke Stand en Bevolking, waarin op te nemen:
1. Hal voor het bevolkingsbureau ± 500 M²., met ongeveer 25 loketten welke in verbinding staan met een ruime wachthal voor het publiek.
2. Zes bureaux, elk ± 40 M².
3. Kamer voor den wethouder, ± 35 M²., met aangrenzende wachtkamer, toilet en W. C.
4. Bureau voor den hoofdambtenaar ± 25 M²., nabij 3 gelegen.
5. Archief ± 40 M².

d. Drie bureaux voor verkiezingen, elk ± 40 M². met depôt ± 40 M².; dit laatste kan in het souterrain zijn gelegen.
e. Twee trouwzalen, tevens vergaderzalen, gelegen nabij de hoofdvestibule, elk ± 90 M²., met bijbehoorende wachtkamers, tevens vergaderkamers, elk ± 60 M².
f. Groep Belastingen, waarin op te nemen:
1. Betalingsbureau voor belastingen ± 250 M² met 12 loketten, welke in verbinding zijn met een ruime wachthal voor het publiek. (Deze wachthal kan, mits voldoende ruimte biedend, tevens dienen als wachthal voor het Bevolkingsbureau onder *c.* genoemd, en als wachthal voor het bureau van inschrijving hierna onder *j* te noemen);
2. Twee bureaux, elk ± 30 M².

g. Groep Militaire Zaken, waarin op te nemen:
1. Drie bij elkander liggende zalen, nl. een wacht-

zaal, een lotingzaal en een keuringzaal; hiertoe kunnen dienen drie der onder *e.* genoemde lokalen.
2. In verbinding met de keuringzaal een kamer voor den dokter en een donkere kamer.
3. Bureau voor den hoofdambtenaar ± 35 M².
4. Klerkenbureau, ± 60 M² grenzend aan 3.

3 en 4 kunnen ook op de bovenverdieping zijn gelegen.
h. Pensioen-bureau, omvattende een bureau voor den hoofdambtenaar, ± 35 M²., en een klerkenbureau, ± 60 M².; deze vertrekken kunnen ook op de bovenverdieping zijn gelegen.
j. Groep Onderwijs, waarin op te nemen:
1. Bureau voor inschrijving van leerlingen, ± 120 M², met 5 loketten welke in verbinding zijn met een wachthal voor het publiek (zie aanteekening onder *f.*)
2. Archief, ± 100 M² in onmiddelijke verbinding met 1.
3. Kamer voor den wethouder, ± 35 M² met aangrenzende wachtkamer, toilet en W.C.
4. Bureau voor den hoofdambtenaar± 25 M², nabij 3 gelegen.
5. Klerkenbureau, ± 90 M² grenzend aan 4. 4 en 5 kunnen ook op de bovenverdieping zijn gelegen.

k. Politiepost, bestaande uit wachtkamer voor 15 agenten, kamer voor den inspecteur, kamer voor den hoofdagent, en één cachot.
l. Telefoon-centrale, ± 25 M².

HOOFDVERDIEPING.

a. Traphal en groote vestibule met ruime garderobes, aangrenzende toiletkamers en W.C.'s, en twee bodenkamers.
b. Feestzaal, minstens 300 M², waarin muziekgalerij ± 40 M². Aansluitende aan de feestzaal een buffetzaal met dienkamer, welke laatste in directe verbinding moet zijn met de in het souterrain gelegen dienkamer.
c. Vergaderzaal voor Burgemeester en Wethouders, ± 90 M² met toilet en W.C.
d. Kamer voor den burgemeester ± 50 M² in de onmiddelijke nabijheid van *c.*
e. In verbinding met *d.* een antichambre en een kamer voor den hoofdbode.
f. Wachtkamer voor het publiek ± 50 M².
g. Vertrek voor een stenograaf.
h. Trouwzaal ± 90 M².
j. Kamer voor den wethouder, grenzend aan *h.*
k. Vergaderzaal ± 60 M².
l. Raadzaal plaats biedend voor 45 leden, tafel voor B. en W., tafel voor 6 ambtenaren en tafel voor 6 stenografen; genoemde plaatsen op de plattegrondteekening aan te geven. Voorts, al of niet op een galerij gelegen, een publieke tribune ± 80 M², een gereserveerde tribune met ± 30 zitplaatsen, en een perstribune met ± 20 zitplaatsen met lessenaars; de twee eerstgenoemde tribunes elk met afzonderlijke trap; een der twee trappen kan tevens toegang geven tot de perstribune.
m. Antichambre voor de raadsleden ± 90 M², in directe verbinding met de raadzaal.
n. Leeszaal voor de raadsleden ± 90 M², als voren.
p. Bodekamer bij de raadzaal.
q. Ruime garderobe voor de raadsleden met toilet en W.C.'s

De zalen *b, c, d, h, j, k* en *l* moeten zooveel mogelijk rond de traphal en de groote vestibule zijn gegroepeerd en zoodanig zijn gelegen dat zij bij feestelijke gelegenheden een samenhangend geheel kunnen vormen.
r. Groep Algemeene Secretarie, waarin op te nemen:
1. Kamer voor den secretaris ± 35 M². in de nabijheid van de burgemeesterskamer.
2. Twee bureaux voor hoofdambtenaren elk ± 35 M².
3. Bureauruimte ± 150 M² in aansluiting met 2.
4. Bureauruimte ± 150 M². welke kan gelegen zijn op de verdieping, mits in directe verbinding met 3.
5. Schrijfkamers totaal ± 200 M² op de bovenverdieping gelegen en in aansluiting met 4.

s. Groep Financiën, waarin op te nemen:
1. Bureau van den gemeente-ontvanger ± 120 M². met 1 ruime kluis.
2. Wachtkamer voor het publiek met 5 loketten in verbinding met 1.
3. Spreekkamer ± 18 M²., grenzende aan 1.
4. Bureau ± 35 M².

Deze lokalen bij voorkeur in gemakkelijk contact met het betalingsbureau voor belastingen, op de parterre-verdieping gelegen.
5. Kamer voor den wethouder ± 35 M². met aangrenzende wachtkamer, toilet en W.C.
6. Bureau voor den hoofdambtenaar ± 35 M²., nabij 5 gelegen.
7. Klerkenbureau ± 125 M²., grenzend aan 6.
8. Bureau voor den hoofdinspecteur ± 35 M².
9. Klerkenbureau ± 125 M². grenzend aan 8.
10. Bureau voor den hoofdverificateur ± 35 M².
11. Bureau voor de verificateurs ± 70 M². grenzend aan 10.

5. 6. 7. 8. 9. 10. en 11. kunnen op de bovenverdieping gelegen zijn.

BOVENVERDIEPING.

Behalve de vertrekken welker ligging op de bovenverdieping facultatief is gesteld en als zoodanig hiervoren zijn aangeduid, moeten op die verdieping zijn ontworpen:
a. Twee wethouderskamers, elk ± 35 M². met voor elk aangrenzend bureau voor een ambtenaar ± 25 M²., wachtkamer, toilet en W.C.
b. Groep Kohieren, waarin op te nemen:
1. Bureau voor den hoofdambtenaar ± 25 M².
2. Klerkenbureau ± 75 M².
3. Acht vertrekken voor controleurs elk ± 20 M².
4. Wachtkamer voor het publiek, in de nabijheid van 3.

c. Koffiekamer ± 50 M². voor de chefs van afdeelingen.
d. Twee koffiekamers elk ± 90 M². voor het personeel.
e. Buffet, aansluitend met *c.* en *d.*, keuken en provisiekamer.
f. Conciergewoning bestaande uit 2 kamers, 2 slaapkamers, keuken en W.C.; de woning moet een afzonderlijken ingang en trap vanaf de straat hebben; de slaapkamers kunnen ook op de zolderverdieping zijn gelegen.

Op de *zolderverdieping* kunnen een aantal reserve-vertrekken, benevens bergplaatsen worden ontworpen.
Voorts zijn in het gebouw op te nemen:
a. De noodige ingangen, gangen en trappen ten dienste van het publiek en het personeel.
b. Twee personenliften ten gebruike bij den groep „feest- en vergaderzalen", en twee personenliften vanaf het souterrain tot de bovenverdieping.
c. Boden- of portierskamers bij alle voor het publiek bestemde buiten-ingangen, en op elke verdieping bij de trappen onder *a.* genoemd.
d. Op elke verdieping, voor het mannelijk en het vrouwelijk personeel afzonderlijk, een voldoend aantal garderobes, toiletkamers en W.C's en ten behoeve van het publiek op elke verdieping nabij de bodenkamers, W.C's. met toilet.
e. Op elke verdiepingen twee kleine dienstvertrekken of bergplaatsen.

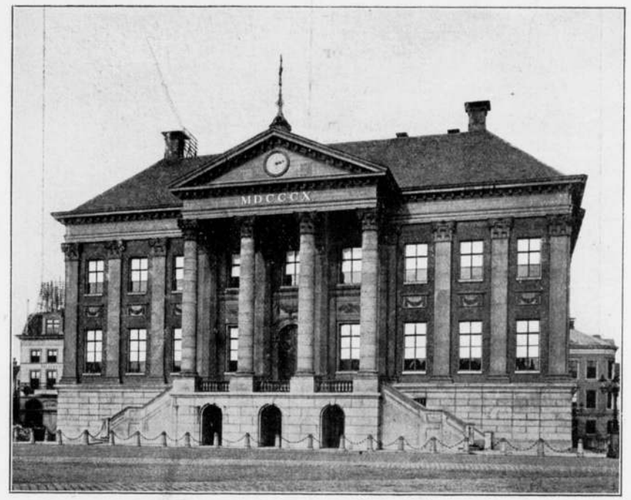

Stadhuis te Groningen. (Illustratie uit „Geschiedenis der Nederl. Bouwkunst", door A. W. Weissman).

Gevraagd worden de volgende teekeningen:
a. De plattegronden, de gevels aan plein- en straatzijde en twee doorsneden op schaal van 1 à 200.
b. Een belangrijk détail van een der genoemde gevels, op schaal van 1 à 20.
c. Een détail van de feestzaal, op schaal van 1 à 20.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten. Een memorie van toelichting moet worden bijgevoegd.
Als eerste prijs wordt uitgeloofd het diploma van het Genootschap met *f 160.—* als tweede prijs het diploma met *f 70.—*.
Datum van inlevering uiterlijk *8 Februari 1913.*

II. ONTWERP VAN EEN WATERTOREN.

Gevraagd wordt het ontwerp van een watertoren waarvan het ijzeren reservoir een diameter heeft van 10 M., bij eene hoogte van 8 M., terwijl de bovenkant van het reservoir ligt op 40 M. boven den beganen grond. Tusschen den wand van het reservoir en den buitenwand van den toren moet voldoende loopruimte overblijven, welke door een smalle trap met den beganen grond in verbinding is.
Met deze prijsvraag wordt in hoofdzaak de *aesthetische* oplossing van het vraagstuk beoogd.
Gevraagd worden een aanzichtteekening, één verticale en twee horizontale doorsneden waaruit de samenstelling van den toren te zien is, alles op schaal van 1 à 100.
De teekeningen in potlood en met kleuren opgewerkt.
Als prijs wordt uitgeloofd het diploma van het Genootschap met *f 50.—*. Datum van inlevering uiterlijk *15 Maart 1913.*

III. ONTWERP VAN EEN PIANINOKAST.

Gevraagd het ontwerp van een pianinokast voor een zeven-octaafs instrument, hoog 1.30 M. breed 1.60 M. diep 0.70 M. De kast wordt gedacht in mahoniehout.
Er wordt gevraagd: een vóór- en een zijaanzicht van de pianinokast op de schaal van 1 à 10, een perspectiefschets in kleur en enkele details op ware grootte.
Als prijs wordt uitgeloofd het diploma van het Genootschap met *f 30.—*. Datum van inlevering uiterlijk *23 November 1912.*

IV. ONTWERP VAN EEN STEENEN TRAP.

Gevraagd het ontwerp van een steenen trap voor de vestibule van een kantoor-gebouw en de verschillende verdiepingen van dit gebouw met elkaar in verband brengend. De trapruimte is groot 6 × 6 M. en heeft aan twee tegenoverliggende zijden een doorgang, correspondeerende met een vóórportaal en een gang. De trapruimte ligt aan één zijde aan een binnenplaats, waarvan licht verkregen kan worden en heeft bovendien bovenlicht. De hoogte van den begane-grond is 4.20 M.
Het materiaal is baksteen en gehouwen steen voor den trapopbouw en gesmeed ijzer voor de leuningen, terwijl de behandeling der wanden wordt vrijgelaten.
Gevraagd wordt: twee doorsneden over de trapruimte (de trap van beg.-grond tot eerste verdieping is voldoende) op de schaal van 1 à 20, een toelichtende perspectiefschets in kleur en eenige details op ware grootte.
Als prijs wordt uitgeloofd het diploma van het Genootschap met *f 50.—*. Datum van inlevering uiterlijk *14 December 1912.*

V. ONTWERP VAN EEN KALENDER.

Gevraagd wordt een kantoor-kalender, bestaande uit schild met 12 losse maandbladen.
De grootste afmeting van het schild mag 60 cM. niet te boven gaan. De ontwerper wordt vrij gelaten den kalender in de hoogte of in de breedte te ontwerpen. De 12 losse maandbladen moeten geheel typografisch uitgevoerd kunnen worden, terwijl de versiering van het schild geschikt moet zijn om mechanisch gereproduceerd te worden.

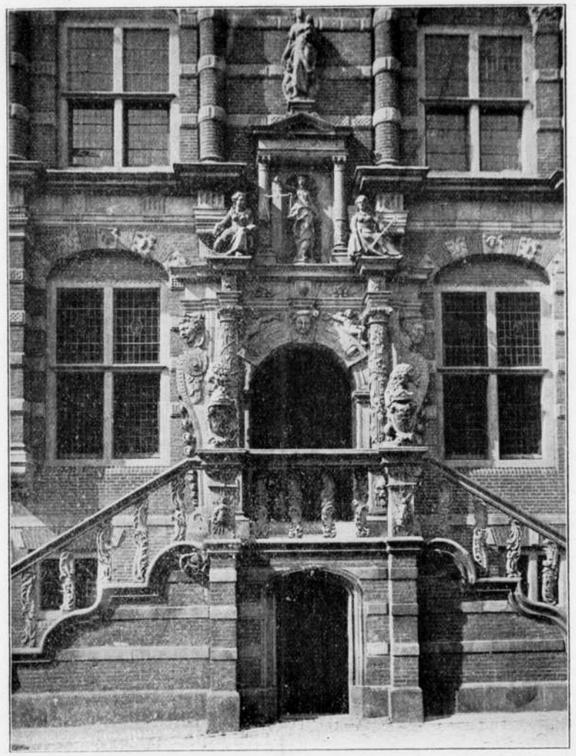

Ingang van het Stadhuis te Bolsward. (Illustratie uit „Geschiedenis der Nederl. Bouwkunst", door A. W. Weissman).

De tekst op het schild zal zijn „*Kalender 1913*".
Het geheel moet in één kleur (behalve de papierkleur) uitgevoerd worden.
Het doel van deze prijsvraag is het verkrijgen van ontwerpen die eventueel goedkoop uitgevoerd zouden kunnen worden, maar die door juiste indeeling, groote duidelijkheid, en welbegrepen versiering nochthans een schoon geheel vormen.
De ontwerpen moeten op ware grootte zijn, echter is het leveren van één maandblad voldoende, mits dat indeeling etc. daarop duidelijk staat aangegeven.
Als prijs wordt uitgeloofd het diploma van het Genootschap met *f* 40.
Datum van inlevering uiterlijk *9 November 1912*.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

1°. Tot de mededinging worden toegelaten alle leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".
2°. Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe waarin naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het motto . . . . . verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en de teekeningen door hem zelf zijn gemaakt."
Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto (geen *geteekend* kenmerk), dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen en bijgevoegde stukken niet vermeld zijn.
3°. De Jury van deze prijsvragen bestaat uit de Heeren: H. P. BERLAGE NZN., R. W. ROLAND HOLST, PAUL J. DE JONGH, C. W. NIJHOFF, en J. E. VAN DER PEK.
4°. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p.a. den heer G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam; *zes* weken vóór den datum van inlevering van Prijsvraag I. en *twee* weken vóór de data van inlevering der overige prijsvragen, wordt de gelegenheid voor het vragen van inlichtingen gesloten. De vragen worden met de antwoorden gepubliceerd in „*Architectura*"; uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.
5°. Wanneer geen der inzendingen voor volledige bekroning kan in aanmerking komen, is de Jury bevoegd de beschikbaar gestelde sommen geheel of ten deele onder de relatief beste ontwerpen te verdeelen.
6°. De inzendingen moeten op de in bovenstaande programma's vermelde data vrachtvrij zijn ingekomen aan

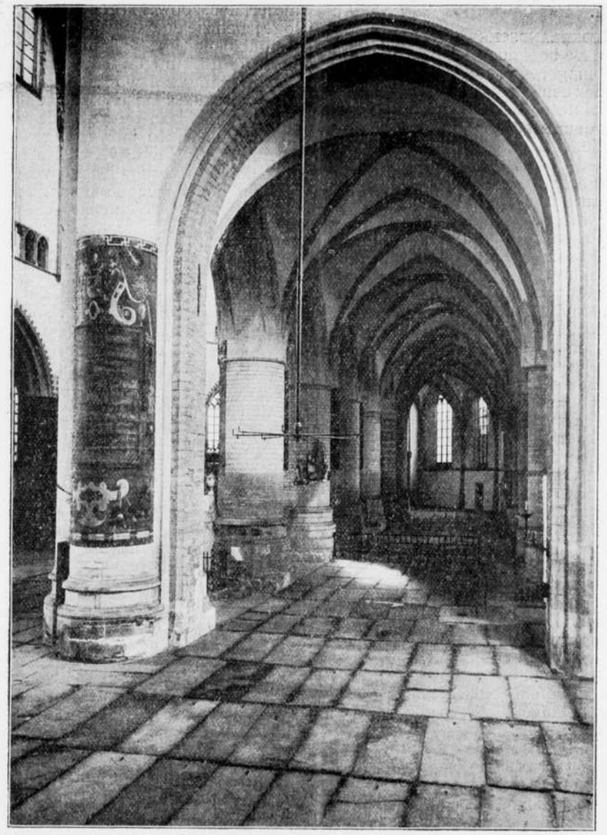

Zuiderzijbeuk vrn het koor der St. Bavokerk te Haarlem. (Illustratie uit „Geschiedenis der Nederl. Bouwkunst" door A. W. Weissman).

het bureau van het Genootschap „Parkzicht" Hobbemastraat, Amsterdam. De teekeningen moeten *plat verpakt*, dus niet opgerold ingezonden worden.
7°. Inzendingen welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of die welke na den gestelden datum inkomen, of die waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak van de Jury bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking. Ingezonden teekeningen welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.
8°. Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders; het Genootschap behoudt zich evenwel het recht voor, in overleg met de inzenders, de ontwerpen waaraan eene geldelijke belooning is toegekend te publiceeren in het weekblad „Architectura" of het Plaatwerk „De Architect", zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.
9°. De inzendingen worden vanaf den dag der inzending tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor eene som gelijk aan het bedrag van den eersten prijs bij elke prijsvraag uitgeloofd.
10°. Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen voor expositie ter beschikking van het Genootschap blijven; na dien termijn worden de inzendingen vrachtvrij aan de correspondentie-adressen terug gezonden.
11°. De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren, en, voor zoover mogelijk, over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting meer gedétailleerde beschouwingen leveren; het rapport zal bij de tentoonstelling der ontwerpen worden gepubliceerd.
Na de uitspraak der Jury zal door haar de naambrief behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen, wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

BOEKBESPREKING.

„GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE BOUWKUNST" door A. W. Weissman, een 4to boekdeel, 442 bladzijden met 185 platen naar teekeningen, schilderijen, prenten en fotographiëen, benevens een klapper en een verklaring van in het werk gebruikte uitdrukkingen; uitgave van S. L. van Looy, Amsterdam, prijs ƒ 7.50; gebonden ƒ 8.50.

Tot dusver is de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst slechts behandeld door hen, die over de bouwkunst in het algemeen schreven, en die daarbij uit buitenlandsche bronnen putten moesten. Dat in dergelijke werken aan onze bouwkunst slechts een kleine plaats kan worden gegeven spreekt wel vanzelf. Bovendien was het onderzoek der archieven waarop ten slotte alle geschiedenis berust, behalve op het onderzoek der overgebleven monumenten, tot voor betrekkelijk korten tijd ten opzichte der bouwkunst nog te weinig gevorderd, dan dat het ons veel nader kon brengen tot 't geen ons 't meeste belang inboesemt.

Sedert 1900 evenwel zijn de onderzoekers ook aan de Bouwkunst meer aandacht gaan schenken en verschenen geschriften en studiën die veel van wat vroeger in het duister lag, in een helder licht stelden. Wij herinneren slechts aan de werken van Mr. S. Muller Fz., C. H. Peters, Dr. Jan Kalf e.a. als evenzoovele belangrijke bijdragen tot de kennis der geschiedenis onzer Vaderlandsche bouwkunst.

De schrijver van dit nieuwe werk, die een belangrijk aandeel had in de onderzoekingen der archieven, heeft van wat gevonden is bij de samenstelling van zijn boek een nuttig gebruik gemaakt.

Ofschoon de schrijver het boek in de eerste plaats voor het beschaafd publiek bestemd heeft vertrouwt hij dat ook de beoefenaars der bouw- en aanverwante kunsten het met belangstelling zullen ter hand nemen. Dit vertrouwen zal onzes inziens niet beschaamd worden. Het boek is gemakkelijk leesbaar en onderhoudend geschreven waardoor het ongetwijfeld velen, die in de geschiedenis onzer bouwkunst belangstellen, een goed overzicht daarvan kan geven. Aan de versiering is bizondere zorg besteed. De afbeeldingen, genomen òf naar de monumenten zelf, òf naar teekeningen, foto's enz., zijn zóó gekozen dat zij niet slechts den lezer een duidelijke voorstelling geven van de bouwwerken die besproken worden, doch ook dat zij tevens aan bepaalde eischen van schoonheid voldoen.

Moge het levenswerk van den schrijver, wiens uitermate vruchtbare pen reeds een rijke productie belangwekkenden arbeid deed verschijnen, die belangstelling ontmoeten, die het verdient.

Eenige illustratiën uit het werk zijn hierbij gevoegd.

VEREENIGING VAN NEDERL. BAKSTEEN-FABRIKANTEN. TENTOONSTELLING 1913.

Van het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten ontvingen wij een programma met ontwerp-plattegrond van de Tentoonstelling van *Huis en Tuin*, in Bouw, Inrichting en Aanleg. Bij voldoende deelname zal deze tentoonstelling worden gehouden op een terrein in het Museumkwartier te Amsterdam en duren van 1 Juli tot 31 October 1913.

Ter toelichting bij den plattegrond*) diene het volgende. Rondom een tuinaanleg met daarin geplaatste tuinversieringen worden twee reeksen loges gebouwd van elk 3 × 4 M² oppervlak. In deze loges is ruimte beschikbaar voor de expositie van de meest uiteenloopende bouwmaterialen, zoowel in gedeelten der loges als per geheele loge; men zie daarvoor het programma.

Een afzonderlijke reeks dergelijke loges is beschikbaar voor de kunstnijverheid en meubileering, waarvoor de medewerking zal worden ingeroepen van de Vereeniging van Nederlandsche Ambachts- en Nijverheidskunst, terwijl achteraan de loges, de machinegalerij en de afdeeling bedrijven in werking zal worden opgericht. In het middengedeelte verrijst een flink café-restaurant met daaraan verbonden een vergader- en congreszaal, waarin door speciale inrichting gelegenheid zal zijn lichtbeelden te projecteeren.

In het achtergedeelte van het middenterrein wordt gelegenheid gegeven tot tuinexpositie en te midden daarvan zal een compleete baksteenen modelwoning worden gebouwd, welke geheel gemeubileerd ter bezichtiging van de bezoekers zal worden gesteld.

Het is de bedoeling om door een zoo matig mogelijk gestelde entrée het bezoek zoo groot mogelijk te doen zijn. Voorts zal gezorgd worden voor een geregelde attractie in den vorm van goede muziek in het café-restaurant of in den tuin daarvan en voor attracties van tijd tot tijd in den vorm van lezingen op het gebied der expositie, door feestelijke verlichting van de terreinen op gezette tijden, enz.

De wegen op het terrein zullen op zichzelf deel van de tentoonstelling uitmaken en worden gemaakt als modelwegen van diverse materialen, die voor wegenaanleg bruikelijk zijn.

*) Een afdruk hiervan is in dit nummer ingelegd.

TENTOONSTELLING DE VROUW 1813—1913.

Door het bestuur der tentoonstelling „De Vrouw 1813—1913" werd eenigen tijd geleden een openbare prijsvraag uitgeschreven voor een aanplakbiljet. De mededinging werd uitsluitend opengesteld voor Nederlandsche vrouwen. Het biljet moest lithographisch in twee kleuren, behalve de papierkleur, door de eerste-prijswinster worden uitgevoerd.

De jury bestond uit mevrouw Th. van Duyl—Schwartze, mejuffrouw Nelly Bodenheim, mejuffrouw Marg. Verwey, mevrouw Baanders—Fockema, den heer Nijhoff, den heer Roland Holst en dr. Mia Boissevain. Er waren 19 inzendingen. Bij het openen van het naambriefje „Paarsch en Groen" bleek de eerste prijs te zijn toegekend aan mej. W. C. Drupsteen. De tweede prijs, toegezonden onder het motto „Kracht trots Tegenwerking", viel mej. Cato Berlage ten deel.

Alle 19 inzendingen zullen van Donderdag af tentoongesteld worden bij den kunsthandel van mevr. Piena Deenik, Nieuwe Spiegelstraat 20, Amsterdam.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 4o. Verslag algemeene September-vergadering-excursie naar Dusseldorf op 24 en 25 September en van het „Kongress für Städtewesen" aldaar. Een mooi oud buiten aan den Rijn door Willem C. Brouwer (met eenige afbeeldingen) over de inwerking van zeewater op gewapend beton, door D. Kruyff c.i. Stadsschoon te Arnhem, met afb. van een door de gemeente aangekocht huis, grenzende aan de St. Eusebiuskerk. De nieuwe Haagsche schouwburg (vervolg).

DE BOUWWERELD, 4o. Herinneringen aan het Heemschutcongres door A. W. W. (met afb.) C. Zetschke, de ruïnen in het oude Peru als oudste monumenten der nieuwe wereld.

DE OPMERKER, 4o. Het schouwburgplan te 's Gravenhage, met plaat van het ontwerp der architecten Fellner & Helmer.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Rectificatie. — Verslag van de 1316e Ledenvergadering. — De excursie naar de Z.-Gasfabriek. — Verslag van de vergadering van de Utrechtsche Club. — Genootschapsprijsvragen 1912. — Boekbespreking. — Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten-tentoonstelling 1913. Tentoonstelling De Vrouw 1813—1913. — Weekbladen en Tijdschriften.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 42. ZATERDAG 19 OCTOBER 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1317e GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 23 OCTOBER E.K. des avonds te **8.30** UUR in het GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1316de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer J. Lugt, bouwkundig teekenaar te Haarlem, als gewoon lid voorgesteld door de heeren A. W. Weissman en E. Sunier.
4. Voordracht van den heer J. E. van der Pek: *„Toelichting tot drie Hoofdwerken van Michel Angelo"*, met lichtbeelden geïllustreerd.
5. Rondvraag en sluiting.

Met het oog op de voordracht van den heer J. E. van der Pek is de introductie voor deze vergadering zoo ruim mogelijk opengesteld.

JAN DE MEIJER, *1ste Secretaris.*

Als adhaesie aan het adres van de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." verzond het Utrechtsch Kunstverbond onderstaand adres:

Aan de Staten der Provincie Utrecht.

WelEd. Gestrenge Heeren,

Het zij ons vergund bij en door deze adhaesie te betuigen aan het door de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" ingediend adres met memorie van toelichting betreffende de verminking van natuurschoon door het plaatsen van onaestethische reclameborden in de Provincie Utrecht.

Met de meeste hoogachting namens het Utrechtsch Kunstverbond, waarbij aangesloten zijn:
de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Utrecht en Omstreken;
het Schilder- en Teekenkundig Genoots. „Kunstliefde";
de Nederlandschen Bond van Vakschoolleeraren en leeraressen, Afdeeling Utrecht;
de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia";
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Afdeeling Utrecht;
het Boellaerd Fonds;
de Vereeniging tot Bevordering v. Beeldende Kunsten.

De Voorzitter: (w.g.) CAREL J. A. BEGEER. *De 1e Schrijver:* (w.g.) C. J. DE HAAS.

EENIGE OPMERKINGEN OVER DEN AANLEG VAN VILLAPARKEN.

De aanleg van villaparken breidt zich in de laatste jaren zeer uit. Niet alleen worden terreinen te midden van bosch en heide door het verbeteren van verkeerswegen daartoe geschikt gemaakt, maar ook in de onmiddelijke nabijheid van steden worden villaparken aangelegd. Amsterdam heeft het Willemspark; Utrecht, Haarlem-Arnhem en den Haag mogen op nog belangrijker villaparken wijzen. In gemeenten met veel minder belangrijke kom komen reeds werkelijke tuinsteden tot stand, Oppervlakkig beschouwd lijkt de aanleg van een villapark de eenvoudigst denkbare zaak. Het traceeren van slingerende wegen, en de verdeeling der overblijvende ruimten in ongeveer gelijke vakken, die in afmeting overeenkomen met een vooraf bepaalde maat, die verband houdt met de vermoedelijke koopkracht der toekomstige bouwers, is dan ook een klein kunstje. Als die teekening dan mooi in kleur is gezet; roode huizen op groene terreinen doorkruist met geele wegen, wordt ze naar den lithograaf gezonden en spoedig kan de prent aan spoorwegstations worden opgehangen ter bevordering van de exploitatie, bv. van een belangrijk stuk heidegrond.

Toch leidt het geen twijfel, dat veel villaparken in de gemeenten met een groot zielenaantal aan ernstig onderlegde en zeer ontwikkelde ingenieurs of andere bouwkundigen wordt opgedragen. De plannen die in zulke gevallen B. en W. ter goedkeuring en ter vaststelling in Gemeenteraden worden voorgelegd, zijn zeker niet zoo lichtzinnig daarheen geworpen.

De begrippen die in deze laatste kategorie van villapark-ontwerpen zijn uitgewerkt, kunnen wij dikwerf duidelijk en stelselmatig uitgedrukt vinden in bouwverordeningen en bouwvoorschriften.

Een dier begrippen, welke ik telkens ontmoet, sedert jaren, zoowel in de practijk van de villabouw als nu weer in een zeer aantrekkelijk boekje door het Gemeentebestuur van 's Gravenhage ter beschikking gesteld, om de exploitatie van het villapark te bevorderen, wil ik hier even critisch bespreken.

Wij lezen daar in de toelichting:

„De villa's moeten op onderlingen afstand van ten „minste 10 M. worden gebouwd, terwijl de afstand uit „den weg 8 M., voor sommige terreinen 15 M. moet „bedragen. — Aan de 10 M. breede tusschenwegen blijft „de afstand tusschen de gevels dus nog 26 M. Op deze

„wijze is gewaarborgd, dat de geheele wijk een aange-
„naam en landelijk karakter blijft behouden".

Twee kaarten geven een duidelijk beeld van de plaats die de villa's tenopzichte van elkander zullen innemen, en hoe het geheele park in de omgeving aansluit.
Mooie duingroepen worden gespaard en de boomcultuur met zorg bevorderd. Eenige fotógrafische opnamen uit de omgeving geven werkelijk een alleraangenaamsten indruk van de geheele buurt. Dit park verkeert dus wel in gunstige omstandigheden.
Nu is het de taak der bouwkundigen om van dat terrein het gunstigste en schoonste geheel te maken, door een weloverwogen tracée der wegen (waarop ik hier niet nader wil ingaan) en daarna de plaatsing van de villa's elk in de gunstigste ligging op zijn bijbehoorend terrein, ten opzichte van elkander en tegenover de wegen.
Opvattingen die ik meen op verschillende gronden te moeten bestrijden zijn deze: 1° dat het ideaal bereikt wordt wanneer alle villa's in alle richtingen even ver van elkander verwijderd zijn, 2° de onbebouwde ruimte langs de wegen beiderzijds zoo groot mogelijk is.
Deze twee begrippen spreken niet alleen dikwijls uit ontwerp van villaparken, maar zij worden in praktijk gebracht door bouwverordeningen bv. van de Gemeente Bloemendaal, en door de voorschriften der Gemeente 's-Gravenhage voor bovengenoemd villapark. Door een maat vast te stellen waarop de villa's van elkander verwijderd moeten blijven, bereikt men, wel is waar, dat in de toekomst tusschen de verder van elkander geplaatste woningen, geen nieuwe bouw het karakter van villa park komt bederven en de voordeelen zoowel hygiënische als asthaetische, te niet doen. Maar in de gevallen waar men een beperkt plan voor zich heeft, is het voor een natuurlijk ontwikkeling van den bouw tevens, veel nuttiger het aantal bouwblokken van zekere maat op het verkavelingsplan vast te leggen. Daarmede wordt de verhouding tusschen bebouwd en onbebouwd oppervlak, waarom het toch eigenlijk gaat in verband met de hygiënische overwegingen, toch bepaald ; en de bouwmeester kan dan zijn terrein nog naar omstandigheden verdeelen voor elke villa.
De voorgeschreven afstand van 8 Meter tusschen den voorgevel van de villa en de grens van den weg acht ik werkelijk verkeerd, waar deze ook geldt voor lanen en wegen langs welke slechts ondergeschikt verkeer plaats vindt, die dus grenzen aan kleinere bouwblokken.
Een villapark wordt niet voornamelijk aangelegd om den toevalligen wandelaar een ruim gezicht te gunnen tusschen aardige landhuisjes dat bijkomstig doel kan toch worden in 't oog gehouden. Maar allereerst moet er naar worden gestreefd om een groot aantal woningen op de prettigste, gezondste en vroolijkste wijze te kunnen plaatsen op het bijbehoorende, niet te groote terrein. Als dan verder voor behoorlijke breedte der wegen is gezorgd in verhouding tot het verkeer ook in de toekomst, dan is een afstand van 8 Meter van dezen weg, in den regel voor verdeelings en zijwegen absoluut verloren ruimte bij den tuinaanleg.
Als ik mij hier beroep op de vele buitenwijken van Londen, waar de cottages vlak aan den weg, of maar op 2 of 3 Meter staan, langs wegen die een allergezelligsten, prettigen indruk maken, dan zal ik daardoor misschien weinig lezers overtuigen.*) Maar elke eigenaar van een stukje terrein in een villapark zal het toch wel eens zijn met de volgende redeneering, die door mijne bouwheeren ten minste tot nu toe geheel werd gedeeld:
Wanneer de verkaveling in hoofdzaak geregeld is door de diepte van de terreinen, namelijk den afstand van twee wegen midden door gedeeld, en door de koopers een of meer bouwblokken ook met een of meer villa's worden bestemd, is de vraag te beantwoorden: *waar* moeten de huizen geplaatst worden. Het antwoord daarop wordt beheerscht voor alle vrijliggende woningen niet enkel door een minimum onderl. afstand van 26 M. der villa's, waardoor een aangenamer karakter enz. zou worden gewaarborgd, maar aan meerdere eischen moet worden voldaan, die te dikwerf over het hoofd worden gezien. De inrichting van het huis is voor alle standen onafhankelijk van de min of meer rijk vloeiende middelen, afhankelijk van de oriëntatie. Voor ettelijke jaren heeft de tuinarchitect H. Copijn, dit in A. et A. in een avondvoordracht zoo eenvoudig en klaar uiteengezet, dat men mocht verwachten, dat deze regel allerwege reeds in toepassing zou zijn gekomen bij den nieuwen aanleg.
Of de zonnestralen 's morgens, 's middags of 's avonds of in 't geheel niet de kamers bereiken dat beheerscht immers haar karakter! Van de hoeveelheid zonnestralen is (vooral in ons klimaat) waarlijk toch de gezondheidstoestand, de opgewektheid, de geschiktheid om te werken in een vertrek, grootendeels afhankelijk.
De woonkamers, daarboven de slaapkamers, moeten tusschen Zuid Oost en Zuid West worden gericht. Het Z. O. heeft daarbij nog hygiënischer voordeelen daar bij ons Z. W. de regenzijde is.
De ingangen, trappen, toiletten en keukens die steeds verwarmd en geventileerd worden, moeten dus voor de Noord West tot Noord Oostzijde worden gereserveerd.
Uit deze plaatsing volgt ook dat eene zekere uitgestrektheid tuin op 't Noorden voor den bouwer weinig waarde heeft. Niet alleen zal hij daar zijn uitzicht niet zoeken, maar buitendien liggen die deelen in de schaduw van het huis zelf.
Toegangswegen, bergplaatsen, remises moeten dus op 't noorden worden gebracht, terwijl terrassen, verandah's steeds op 't Zuiden (Z. W. tot Z. O.) met de openslaande deuren toegankelijk zijn.
Zijn wij van deze stelregel overtuigd, dan volgt daaruit, dat alleen voor zeer groote tuinen een centrale plaatsing mogelijk is. Zulke centrale ligging vinden wij bij de groote buitenplaatsen vanaf de 18e eeuw. Zoodra echter een der zijden van 't terrein bijzonder aantrekkelijkheid heeft, wordt het huis daarheen geschoven. Langs de Vecht vinden wij de groote huizen dikwijls vlak aan 't water gebouwd, niettegenstaande de Vecht dient tot openbare verhuisweg, worden de buitenhuizen der villa van het ruime uitzicht dicht aan den oever gebouwd. De tuin aan de landzijde won daardoor in belangrijkheid. Nu de trek naar buiten zich verder heeft uitgebreid, en we nu allerwegen groepen villa-bouw zien verrijzen, op stukken grond die slechts ± 30 × 50 M. meten, moet een zuiniger methode worden toegepast.
Niet in de gelenheid zijnde nieuwe uitgebreidde litteratuur over dit onderwerp op te sporen, zij hier alleen opgemerkt, dat Carl Ebert, handelende over Gartenstädte volkomen de bovenstaande opvatting huldigt, op bladz. 145 van Bd. VIII van Lehmann's medizinische Atlanten-München. 1909. Hij geeft daarbij een afbeelding die duidelijk en leerrijk is.
Het schijnt eene nationale eigendommelijkheid te zijn, om meer dan 't dikwerf redelijk is, te hechten aan zekere

*) In Hampstead zijn zoowel voor de bestaande tuinstad, als voor door Architect Unwin ontworpen uitbreiding de villa's aan den rooilijn of op zeer korten afstand daarvan ontworpen. Het daar beoogde voordeel is de omslotenheid der tuinen, zooals wij die achter de Amsterdamsche grachthuizen ook kennen.

voornaamheid, deftigheid, die wij wellicht van onze achttiende-eeuwsche voorouders hebben overgeërfd. Voor het woord deftig is zelfs geen letterlijke vertaling te vinden bij onze buren.
Bij de villabouw doet dit zwak zich sterk gevoelen. De Engelschman met klein vermogen, erkent dat hij 's zomers een „cottage" bewoont; maar voor den Nederlander moet ook het „optrekje" met het voornamer woord „villa" worden betiteld. En zoo wil hij dat *rond* die villa aan *alle* zijden de tuin zich uitstrekt; ook al blijft er op die wijze aan geen der vier zijden een redelijk grasperk over!
Dat de bouwwijze van de meeste buitenhuizen aan hetzelfde euvel mank gaat, en veelal door zucht naar voornaamheid leelijk is geworden, moet voor een deel aan hetzelfde euvel worden geweten.
Resumeerende kom ik tot de slotsom dat de aanleg van villawijken onder meer door de voorschriften in dezen zin bevorderd kunnen worden.
Bepaling van het aantal bouwblokken, van max. afmeting. Twee, somtijds drie zulke blokken kunnen tot een geheel vereenigd worden in verband met de beschikking over het dubbele of drievoudige terrein.
De plaatsing door het algemeen plan in zooverre vastgelegd (behoudens door den G. Raad goed te keuren afwijkingen) dat aan volgende bepalingen wordt voldaan.
Langs de smalste verkeerswegen zullen de woningen in arbeiderswijken onmiddelijk aan den publieken weg kunnen aansluiten. In gemeenten waar de terreinen slechts tegen betrekkelijk hoogen kostprijs kunnen worden beschikbaar gesteld.
Woningen voor de meer bemiddelde standen langs wegen van 12 M. op minstens 2 Meter afstand.
Voor woningen langs wegen met een breedte van:

16 M. acht ik 4 M. minimum voortuin,
20 „ „ „ 6 „ „
24 „ „ „ 8 „ „ voldoende.

Daarbij zij opgemerkt, dat het naar mijn gevoelen geen voordeel maar eer een nadeel is de wegen onnoodig breed te maken, zooals bv. in het Zuiderhoutpark bij Haarlem op Heemstedes grondgebied is geschied.
Door het sterk terug zetten der villa, maken deze wegen waarin bijna geen verkeer is, en ook later maar in enkelen drukker verkeer te wachten is, een bepaald vervelende, verlaten indruk.
Door verschil van breedte verkrijgt men verschil van type, verschil van licht en schaduw, in elken weg.
Daardoor wordt een villapark ook aantrekkelijker, zelfs als we tevens vragen minder buitensporige grilligheid in de bouwvormen; waardoor de harmonische overstemming der architectuur aan het oog meer rust en genot zal geven.
Wellicht is 't de vrees geweest dat de Hollandsche kooper dan ook weer verschil van waarde in de bouwterreinen zou zien, en zich weer minder deftig zou voelen aan den smalleren verkeersweg.
Dis is niet alleen maar voor landwegen, maar ook in de stad van toepassing. Om niet ver van huis te gaan: Kalverstraat, Leidschestraat, zijn veel interessanter om door te loopen dan Willemstraat en Rozengracht, met hun driemaal grooter breedte.
Nog veel mooier zijn de dwarsstraten, in de Jordaan voor zoover die een belangrijk object aan 't eind vertoonen als b.v. Tichelstraat, 2e Anjelierdwarsstraat en Bloemgracht, met de Westertoren er voor. De Spuistraat is ook te breed voor het type van bebouwing. De goot van het buitenhuis, komt zelden op 12 Meter hoogte meestentijds slechts op 8 Meter; terwijl 10 Meter reeds voor groote buitenverblijven kan volstaan, die op ruimer terreinen worden gesticht. Waarom dan de villa's in alle richtingen zoo ver van elkander te verwijderen.
De minimum gevel afstand voor lanen, wegen, enz. van 12 Meter zal praktisch nog minder bezwaar opleveren, daar de villa's zelden juist tegenover elkander zullen staan. Immers in alle gevallen, waarbij de weg niet zuiver Noord-Zuid is gericht, zal er volgens het vorenstaande aanleiding zijn, om op de terreinen aan de Noordzijde van den weg de villa's geheel naar achter te schuiven. Wij hebben dan Zuidelijk een bebouwing nabij den weg; Noordelijk op grooter afstand. De toepassing dezer methode zoude in Aerdenhout veel gunstiger toestand scheppen, langs de Zantvoortsche laan en de Noordelijk daaraan parallel loopende weg.
De Zandvoortsche laan is een hoofdweg door wandelaars, wielrijders, rijtuigen en autos druk bezocht waarin dringend noodzakelijke verbetering reeds is begonnen. Het terugzetten van de rooilijn is hier alleszins gewettigd, om die verbetering mogelijk te maken.
De terreinen tusschen dien weg en de Electrische tram zijn pl.m. 60 M. diep.
De wegzijde is de zonnekant, maar tevens komen van die zijde de stofwolken door de autos voortdurend opgejaagd. Breng de villa dus noordelijk zoo dicht bij de afsluiting der spoorbaan, dat de beplanting daar nog juist dicht groeit langs de dienstvertrekken, dan houdt ge aan de voorzijde ten Zuiden een mooi zonnig veld voor uwe woonkamers over, door beplanting beiderzijds omsloten.
Zet deze opgaande beplanting ongeveer 2 Meter hoog voort langs de Zandvoortsche laan als ge de stof uit uw tuin wilt bannen; en houdt daarin slechts enkele gedeelten voor 't doorzicht.
Op het terrein, noordelijk van de Electrische spoorbaan tot aan parallelweg komt de bouwmeester in moeilijkheden met het onverstandige voorschrift van Bloemendaal: de gevels moeten op acht Meter afstand van den weg geplaatst worden. Deze 8 Meter zijn voor den tuin verloren, ook zal hier veelal nog een oprit voor rijtuigen moeten worden gemaakt.
Wilt ge op dit terrein van uw tuin genieten, vanuit de woonkamer die natuurlijk aan de zuidzijde wordt geplaatst, dan zoude het huis zoo ver mogelijk naar 't noorden moeten schuiven, om een ruime zonnige vroolijke middenpartij vrij te laten, die door kreupelhout aan West-Oost en Zuidzijde omgeven, om tegen de zandwolken door den dikwerf voortsnellenden electri-schen tram Zandvoort—Amsterdam opgejaagd, beveiligd te zijn.
De spoorbaan nog waarlangs hier de villa's slechts op grooten afstanden voorkomen, zouden door verlegging der rooilijn er niet onder geleden hebben; blijkens de vele korte bochten en dan nog is hij immers toch niet bestand om later (ten koste der aanliggende tuinen) verbreed te worden. Als ontlasting van het automobielverkeer langs de Zandvoortsche tram is toch zeker niet gedacht, en daartoe ook niet geschikt.
In het Bloemendaalsche Park is deze beperking door die sterk teruggezette rooilijn langs secundaire wegen die sterk gebogen zijn, en vormt voor 't algemeen belang als hinderlijk voor de eigenaars bij die tuinaanleg.
Zij die de tracées ontwerpen moeten niet alleen zelf een duidelijk beeld voor oogen hebben van de aangenaamste en gunstigste distributie van tuin en gebouwen, maar door de groepeering ook, de wellicht nog minder ervaren koopers het duidelijk maken hoe dat plekje grond hun het maximum van natuurgenot zal kunnen schenken.

Amsterdam, September 1912. JOSEPH CUIJPERS.

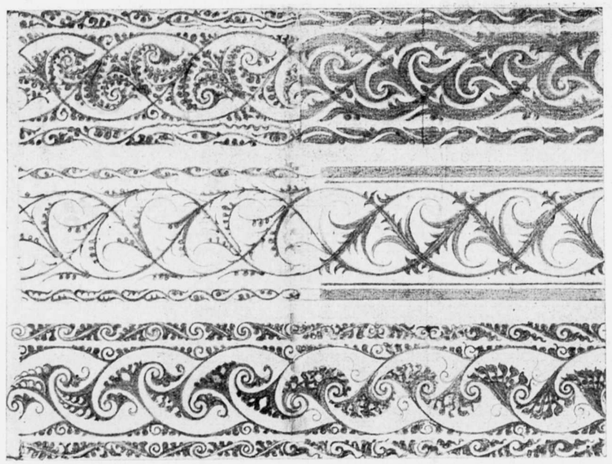

DE DRUCKER-UITBOUW.

Het weekblad „De Amsterdammer" (de Groene), het debat in den Amsterdamschen Gemeenteraad en de aldaar genomen beslissing besprekende, noemt het „een zotte geschiedenis" en ziet daarin alle aanleiding voor een „Lof der Zotheid".
De schrijver, uitgaande van de overweging dat niemand uit den Raad één van die schilderijen, die te Londen hangen, heeft gezien, en dat alleen de Hoofddirecteur van het Rijks-Museum, „wiens autoriteit allerminst vaststaat", ze heeft bewonderd, gaat dan voort:

Toen — wij meenen voor het Prado — aan de Spaansche regeering, eenige jaren geleden, een collectie werd aangeboden van driehonderd schilderstukken, onder het beding, dat ze alle driehonderd moesten worden ondergebracht in een of meer zalen van dat museum, verklaarde de regeering, na nauwkeurig en *deskundig* onderzoek, een door haar aangewezen buitengewoon waardevol deel ervan zeer gaarne en met groote dankbaarheid te willen aanvaarden. Op het herhaalde aanbod „alles of niets", antwoordde zij, gelaten, correct en met behoorlijke fierheid: „dan maar niets". Zonder ondankbaar te zijn, toonde zij een eigen meening te hebben.
Spanje is niet rijk, voor schilderijen kan het zeker niet veel besteden, en de Nederlandsche koopman vermaakt zich gaarne met grappen op Spaansche of Portugeesche armoed, maar eenige houding en zelfrespect kan — niet waar? — menig onzer dien Latijnen toch wel afzien. Wij aanvaarden zonder zelfs te durven kijken, en wij beloven als contra-praestatie expositie ad aeternum der ongeziene schilderijen en voltooiing van de Rijks-Museumschending, met gratuite mishandeling van den te zwakken, vijf-en-tachtigjarigen bouwheer.

En, verder aan dien bouwheer denkende, eindigt het artikel aldus:

Nu zullen wij nog moeten zien, dat dr. P. J. H. Cuypers, de nestor der architectuur, zijn eigen werk verder gaat bederven onder de oogen van de met tegenzin vervulde kunstbroeders en onder de oogen van hem zelf, die, tot bezinning gekomen, het schennis noemt.
Wij zullen het, meenen wij, niet beleven.
Wij moeten het tenminste zien vóór wij het gelooven.
Met eere zou Cuypers' naam genoemd blijven als hij ronduit weigerde.

ELEMENTAIRE VLAKVERSIERING.

Dames en Heeren!

Het is mij een voorrecht, voor uwe geachte vergadering mijne bevindingen te mogen meedeelen betreffende elementaire vlakversiering. Waar het hier geldt, de grondbeginselen van versiering te bespreken, ligt het wel voor de hand, dat het onderwijs er niet buiten blijft, wat ik echter hoop, dat U op de koop toe wilt nemen.
Onder vlakversiering dan hebben we te verstaan de versiering van vlakken; en vlakken komen voor aan lichamen of ze maken op zich zelf één afgerond geheel uit.
De versiering van een lichaam eischt echter een juist begrip omtrent de bestemming van het lichaam, omtrent zijn bouw, omtrent den aard der materialen, waaruit het is vervaardigd, en vooral van die, welke ter versiering van het voorwerp kunnen worden aangewend.
En aangezien het beantwoorden aan al deze eischen pas na langdurige studie en practische ervaring verkregen kan worden, lijkt het mij gewenscht, de versiering van het platte vlak als *zoodanig* voorop te stellen bij het onderwijs in versiering en bij deze versiering te gebruiken *die* materialen, die door een ieder het gemakkelijkst kunnen worden toegepast, waaronder, potlood, krijt en waterverf behooren, aangebracht op papier.
Het elementair decoratief teekenen bepaalt zich dan, naar ik meen, tot het in eenvoudige techniek samenstellen van de versiering van vlakke figuren, die veelvuldig voorkomen, voor velerlei doeleinden, op allerlei plaats en in verschillende technieken.
Van deze figuren zijn rand, vierkant, cirkel en onbegrensde vlak wel de meest voorkomende.
Men vindt deze figuren terug in de wanden van het ver-

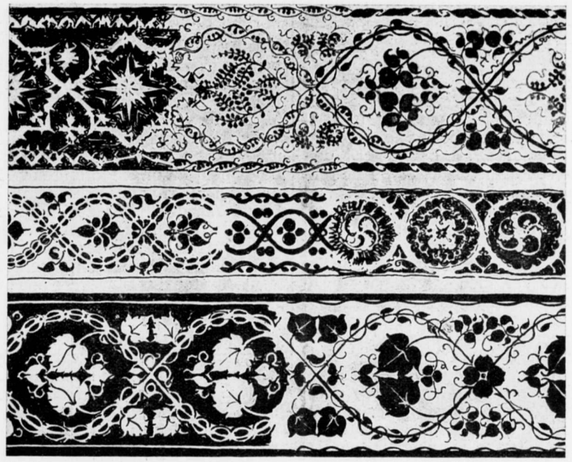

trek als behang- of schilderwerk, in het vloerkleed als weefwerk, in de ramen als glas in lood, in de kast als beeldhouw- of inlegwerk. En hoewel iedere techniek hare bijzondere eischen stelt en iedere plaats voor zich een zekere bouw der figuur en een zekere schaal der detailleering verlangt, hebben toch al deze versieringen vele factoren gemeen.
Aan genoemde figuren deze factoren te leeren kennen, die van elke versiering, wáár ook aangebracht, hóé en in welk materiaal ook uitgevoerd, een wezenlijkbestanddeel uitmaken, is, naar ik meen, de taak van den leermeester in elementaire vlakversiering.
Tot de belangrijkste van deze factoren reken ik de volgende.
1e. De bouw of samenstelling van de versiering overeenkomstig den aard der figuur.
2e. De rustige verdeeling van het vlak.
3e. De karaktervolle teekening en de eenheid van karakter in alle onderdeelen.
4e. De overeenstemming in vorm en kleur en de rustige kleurverdeeling.
Om den beginner bekend te maken met deze factoren, moet hij in aanraking worden gebracht met voorwerpen of figuren, waarin deze factoren duidelijk zijn aan te toonen, want ik geloof, dat er onder menschen weinig vinders zijn.
In 't algemeen kan de mensch slechts nabootsen, met rede combineeren, en aldus voortbouwen op ontvangen indrukken.
Is het nabootsen het klakkeloos en onbegrepen overnemen van bestaande vormen op allerlei plaats, dan spreekt het vanzelf, dat deze vormen geheel uit hun verband zullen worden toegepast.
Dit overnemen eischt geen hersenpijniging en is daarom een kostelijk middel in de hand van den gemakzuchtige, om zonder veel inspanning een schijnbaar goed resultaat te verkrijgen.
En een heerlijke uitvinding is het voor den winstbejager, om uit anderer wroeten en tobben munt te slaan. Handige afkijkers weten in korten tijd en zonder veel zorgen een ding samen te stellen, in schijn van groote gelijkenis met des meesters arbeid, in werkelijkheid, zoowel van vorm opbouw als van constructie van veel geringer waarde.
En zulk werk is gevaarlijker voor de hedendaagsche kunstontwikkeling, dan de meest prullerige fabrieksarbeid, want de leugen is er fijner en geslepener en verbergt haar wezen achter een deftig aanschijn.
Er is echter een nabootsen van een andere soort. Een vormenspraak, waarin een mensch is opgegroeid, die hij heeft zien toepassen op velerlei wijzen, zal hem zoo eigen geworden zijn, dat hij die niet ineens kan loslaten.
Gebruikt hij deze vormenspraak in onderling verband, met rede en gevoel, met kennis en beheersching van de stof, dan zal hij zijn vorm met rede opbouwen, aan alle deelen de hun toekomende plaats en grootte gevend; het geheel in vorm en kleur beantwoordend aan de bestemming, en uitdrukkend dus het karakter van het ding.
In de verschillende stijlperioden zien we één vormentaal, door een ieder gebruikt, evenals ieder mensch van éénzelfde land dezelfde taal spreekt; we zien éénzelfde opbouw van lichamen, toegepast door iederen bouwmeester, evenals we kunnen opmerken, dat er voor een muziekstuk of rede éénzelfde grondvorm door velen wordt aangewend.
Maar het resultaat van het toepassen dezer grondvormen en dezer detailvormen is niet bij allen hetzelfde; — de kunstenaar bereikt een treffend geheel, terwijl de namaker met gelijke opbouw en gelijke detailleering, door ongevoelde proporties en ongevoeld vorm — en kleurverband, een voor de groote massa helaas gelijk, maar voor een fijner voelend mensch afstootend resultaat verkrijgt.
In de verschillende kunstperioden kunnen we het voortbouwen op en ontwikkelen tot bepaalde typen van vormen uit voorafgaande tijden opmerken; dit is het tijdperk van zoeken, van ernstig en overdacht werken.
Is de tijd van zoeken voorbij en zijn vaststaande typen geschapen, dan wordt dit type door den meester aan zijn leerlingen getoond als het resultaat van zijn werken en streven.
De leerling zal, indien hij zelf meevoelt, onder den indruk van den ernst en de idealen van zijn leermeester, met deze

typen en vormen in de hand, nog combineeren in doordacht verband, en gevoelde verhouding, en hierdoor een reeks van schoone dingen maken; dit is het tijdperk van bloei.
En hierna komen tijden, waarin de traditie verstart tot uiterlijk vormtoon, zonder begrepen verband, zonder innerlijke bezieling. Dit is het tijdperk van verval.
Op 't oogenblik staan we in het tijdperk van wording, van zoeken en streven, 't heeft *dit* vóór boven het bloeitijdperk, dat daar is een schoonheidsideaal, en de toekomstdroom is schooner dan het bereikte. „Bezit" is 't calotje, dat ons kapt bij d' avondkaars, „Maar streven" is de zevenmijlenlaars, die voorwaarts stapt.
Echter heeft het *dit* tegen, dat het nog geen vaststaande typen geschapen heeft, die gemeen goed geworden zijn.
Maar achter ons ligt het verleden met zijn tallooze vormenspraken, maar *ook* met *zoovele algemeenheden*: (vormen en samenstellingen, die we in de verschillende kunsttijdperken sterk op elkaar gelijkend terugvinden;) zoodat wij als beginners een goede ruggesteun hebben aan die voorbijgegane tijden, wanneer wij slechts met oordeel zien en vergelijken.
En met den blik voorwaarts, dat wil zeggen, strevend naar eigen vormenspraak, die geschikt is voor eigen tijd, kunnen we leeren van datgene, in het achter ons liggende, wat van alle tijden en voor alle menschen *geweest is, is* en *wezen zal*.
Daarom lijkt het mij de taak van den leermeester, om naast het opwekken tot zelf samenstellen, zijn leerlingen de ornamenten uit verschillende tijdperken voor te leggen ter bestudeering, en van bestudeeren kan alléén sprake zijn, wanneer men zijn leerlingen alle eigenschappen, die aan een ding zijn waar te nemen, zoowel de goede als de slechte, doet opmerken, en liefst voor een groot deel zelfstandig doet opmerken.
Het doen opmerken kan het best geschieden, door de verschillende eigenschappen aan te toonen; het *zelfstandig* doen opmerken kan geschieden door den leerling te onder*vragen* naar bouw, karakter, vorm, kleur, verhouding, dit prikkelt de opmerkzaamheid en wakkert het zelf-denken aan.
Het opmerken van de eigenschappen in een ding stelt echter nog niet in staat, het naar waarde te schatten. Het kan zelfs ontaarden in een slechts verstandelijk en kleingeestig analyseeren.
Daarvoor dient men te waken. Een middel hiertoe is de *vergelijking*.
Want daar de waarde van alles, wat ons omringt, toch afgemeten wordt naar de middelmaat, of liever naar het niveau, waarop een ieder voor zich vindt, dat het middelmatige gelegen is, zal wel ieder er een eigen appreciatie op na houden, maar vergelijkenderwijs in den regel wel tot een betrekkelijke waardebepaling kunnen komen.
Dikwijls ben ik in de gelegenheid geweest op te merken, dat een leerling niet het bijzonder mooie ziet in zekeren vorm op zichzelf, maar door vergelijking tot waardeering komt.
Het Rijksmuseum biedt hiervoor prachtige voorbeelden; men vindt er schotels, glazen, kruiken, meubelen, weefwerken, enfin allerlei voorwerpen, dikwijls van gelijken bouw, maar het eene veel fijner van proportie, krachtiger en frisscher van vorm, rijker van kleur, dan het andere. En door onze leerlingen aan te toonen, dat er in de dingen is overeeneenkomst en verschil, zoowèl wat betreft de samenstelling van het geheel, als die van onderdeelen, en door hen er naar te vragen, *wàt* op hen den aangenaamsten indruk teweegbrengt, wordt het peil van hun schoonheidsbegrip steeds verhoogd — en leeren ze óók hooger eischen stellen aan eigen werk.
Het helpt niet veel, of men zijn leerlingen al met klem voorzegt, dat het ding, wat ze zien of teekenen, toch zoo verbazend mooi is; men moet het ze laten zien en gevoelen door .... *vergelijking*.
Want als we bij ons zelf eens nagaan, hoe onze achting voor het waarlijk schoone gestegen is, naarmate we meer, maar vooral beter, leerden kennen, dan zullen we begrijpen, dat onze leerlingen véél goed moeten kennen, om véél wáárlijk lief te hebben.
Nu is een goed middel om bekend te worden met een ding, dat men het van alle kanten met aandacht beziet, en hiertoe kan ons het copiëeren dwingen.
Maar dit copiëeren kan gedachteloos gebeuren, we kunnen soms teekenen volgens ons „weetje" —; zonder met het hoofd in het werk te zitten, toch naschrijvend streep voor streep, kleur voor kleur; en ten slotte ontstaat er een teekening, die waaràchtig gelijkt op het model, maar waarin natuurlijk elke bezieling gemist wordt.
Voor zulk copiëeren moeten we oppassen; en een goed middel hiertegen is een voorafgaande geheugenteekening. Bij een geheugenteekening stuiten we op allerlei moeilijkheden; en door te trachten, deze te overwinnen, wordt onze belangstelling gaande gemaakt; we willen weten, hoe die moeilijkheden zijn opgelost in het voorbeeld en worden zoo er toe gebracht, met *aandacht* te copiëeren.
Wat eerst onopgemerkt bleef, wordt al werkende treffend soms; de moeilijkheden, die we zelf hebben doorgemaakt en waarvoor we per slot àl of niet een oplossing hebben gevonden, zullen ons in opgelosten vorm direct treffen in anderer werk, en voor ons een openbaring kunnen zijn.
Maar dit zal alleen het geval zijn voor hem, die zelf de moeiten heeft meegemaakt van het zelf samenstellen.
Het *copiëeren* zal een middel kunnen zijn, om met een ding *bekend* te worden; het trachten zèlf samen te stellen zal de *liefde* tot het werk brengen, want de liefde tot het werk kan slechts dàn ontstaan, als het door strijd en met zelfopoffering verkregen is.
En daarom vind ik het zoo goed, dat de leerling tracht, een versiering zèlf samen te stellen.
Hij moet daartoe *gebracht* worden, natuurlijk. En om hem er toe te brengen, moet hij, aan de hand van voorbeelden, de factoren, die een goede versiering in den regel bevat, leeren kennen.
(Wordt vervolgd).

C. ROL.

INGEZONDEN.

EEN SCHANDELIJKE AANTIJGING.

„In den loop dezer discussies vindt de heer De Meijer gelegenheid de meening van den heer Jan Stuijt sprekende over de P. P. C., geuit in de jongste Algem. Vergadering van de Maatschappij, als zou tengevolge van de toekenning van grootere macht deze commissie moeten aftreden, een schandelijke aantijging tegen de P. P. C. te noemen, getuigende van onvoldoende begrip." *)
Minder niet — maar tot mijn groote verwondering ook niet meer! En ik kan mijn oogen nauwelijks gelooven! Ik lees het heldere verslag nog eens over — maar waarlijk de heer De Meijer laat het daarbij. Is dat nu de scherpzinnige wijsgeer die ons in zijn consequente betoogen der bouwkunst diepste wezen te ontsluieren wist? En hadden wij geen recht ook hier die te zijner tijd zoo bewonderde logica onverbiddelijk tot hare strenge conclusies te zien leiden. Waar moet het heen met het

*) Aldus in het verslag der 1316e Ledenvergadering van „A. et A." in het vorig nummer.

wel en wee onzer architectenstand als zulke schandelijke aantijgingen ongewroken blijven, wanneer het klaarblijkelijk getuigenis van zoo onvoldoend begrip niet afdoende wordt weerlegd! Waarom werd door de vergadering niet een motie van afkeuring aangenomen (door den heer De Meijer opgesteld) tegen de snoodaard die het waagde de schennende hand op te heffen tegen de ongerepheid der P. P. C., welke zeer zeker achtbare instelling in den korten tijd van haar bestaan reeds zooveel voor de verheffing van den Architectenstand en haar aanzien tegenover de buitenwereld heeft gedaan.
Waarom werd niet door den heer De Meijer voorgesteld een adres te richten tot de constitueerende vereenigingen (min één)? waarin met eerbied wordt te kennen gegeven dat de vergadering met leedwezen had vernomen dat er een schandelijke aantijging tegen de P. P. C. was geuit getuigende van onvoldoend begrip?
Waarom is door den heer De Meijer niet uitgemaakt welke Commissie of Vereeniging een schrijven zou richten tot den schandelijken aantijger om hem eens ter verantwoording te roepen?
Waarom? Pourquoi? Le terrible pourquoi?
Waarlijk, ook ten dezen opzichte geldt het: In raadselen wandelt de mensch op aard!
Oct. 1912.

JAN STUYT.

JURY-RAPPORT PRIJSVRAAG RECLAMEBILJET E. N. T. O. S.

De jury, bestaande uit de heeren prof. A. J. Derkinderen, directeur-hoogleeraar der Rijks Academie van beeldende Kunsten; prof. J. J. Aarts, hoogleeraar aan gemelde academie; G. W. Dijsselhoff, schilder en sierkunstenaar; H. J. M. Walenkamp; architect, en mr. j. Kalff Jr., lid van het uitvoerend comité der E. N. T. O. S., kwam op 7 October bijeen ter beoordeeling van de ingezonden ontwerpen op dezen prijsvraag.
Ingekomen waren 99 ontwerpen met de volgende motto's:
1. Motto Holland; 2. Motto K; 3. Motto Porobosus; 4. Motto 't Eerste Licht; 5. Motto Schets I; 6 Motto Anny; 7. Motto Scheepvaart I; 8. Motto Motto; 9. Motto Emulation; 10. Motto Zee; 11. Motto Arbeid Adelt; 12. Motto Oceana; 13. Motto Arno; 14. Motto 20; 15. Motto 101; 16. Motto Zeebeer; 17. Motto Simplex; 18. Motto Radiographie; 19. Motto Batavia; 20. Motto Seinvlag; 21. Motto Haven; 22. Motto Zefier; 23. Motto Corry; 24. Motto R.W.B; 25. Motto 3; 26. Motto Dolfijn I; 27. Motto Quo Vadis; 28. Motto Gouden Eeuw; 29. Motto Homo Sum; 30. Motto Vaarwel; 31. Motto Aegir gebonden; 32. Motto Vooruitgang; 33. Motto Nationaal; 34. Motto Amsterdam; 35. Motto Vrijheid; 36. Motto Jan; 37. Motto Schelp I; 38. Motto Motto X; 39. Motto Oproep; 40. Motto De vlag in Top; 41. Motto Schelp II; 42. Motto De Kruisbark; 43. Motto Scheepvaart II; 44. Motto Ad Hominum; 45. Motto Dolhjn II; 46. Motto Viking; 47. Motto Neptunus I; 48. Motto Bruin-Geel-Zwart-Blauw; 49. Motto Pro Patria; 50. Motto De Boeg; 51. Motto Roer; 52. Motto Neptunus II; 53. Motto Katrol; 54. Motto Het Wapen v. Amsterdam; 55. Motto Met volle Zeilen; 56. Motto Duifke; 57. Motto Neptuun; 58. Motto Verdi; 59. Motto Jocor; 60. Motto Driesteenendruk Iris; 61. Motto Wie Weet?; 62. Motto ?; 63. Motto Tolhuis; 64. Motto 37; 65. Motto Columbus; 66. Motto De Amsterdamsche Koopvaarder Op Hoop van Zegen; 67. Motto M. R.; 68. Motto Amsterdam-Neptunus; 69. Motto Ebe; 70. Motto Driekleur I; 71. Motto I will try; 72. Motto Puk; 73. Motto Storm; 74. Motto Sirene; 75. Motto 1913; 76. Motto Scheepvaart III; 77. Motto Luctor et Emergo; 78. Motto Volharding; 79. Motto Dwaal ik, wacht U; 80. Motto Navigatio; 81. Motto De drie Scheepsvrienden; 82. Motto In haast; 83. Motto Marie; 84. Motto Simpel; 85. Motto Labor; 86. Motto Thomasvaer; 87. Motto Neptunus III; 88. Motto Mercurius bedwingt Neptunus; 89. Motto Zwaan; 90. Motto Herleving; 91. Motto Nautic; 92. Motto Schets II; 93. Motto Amsterdam Madjoe; 94. Motto Het Anker; 95. Motto Mercurius; 96. Motto Recht door Zee; 97. Motto Driekleur II; 98. Motto Triton; 99. Motto Entos 1913.
Nadat de jury prof. Derkinderen tot haar voorzitter en mr. Kalff tot secretaris had benoemd, werd besloten allereerst uit het groote aantal de minst gelukkige te verwijderen.
Bij haar eersten rondgang legde de jury dus terzijde de nos. 1, 4, 5, 6, 9, 11, 17, 20, 21, 24, 27, 29, 32, 33, 35, 43, 46, 48, 53, 60, 69, 71, 72, 80, 81, 89, 91, 92, 95.
Zij ging, zooals wel niet anders verwacht kon worden, daarbij uit van de meening dat ook een aanplakbiljet aan zekere eischen van compositie, decoratieve constructie en goeden smaak heeft te beantwoorden.

Naar haar oordeel kwamen de hier genoemde nummers in deze opzichten al te zeer te kort.
Bij de tweede schifting vielen af de nos. 3, 8, 10, 14, 15, 18, 22, 25, 30, 34, 37, 38, 41, 44, 45, 49, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 66, 67, 68, 70, 74, 76, 78, 83, 87, 93, 97, en bij de derde de nos. 2, 7, 12, 16, 19, 26, 31, 36, 39, 42, 47, 50, 54, 55, 64, 65, 73, 75, 77, 79, 82, 84 85, 86, 88, 90, 94, 96.
Dat dit eerst bij tweede en derde schifting geschiedde, moet beschouwd worden als een teeken, dat de jury in deze nos. wel degelijk qualiteiten kon waardeeren. Die van elk afzonderlijk op te noemen, zou het rapport al te uitgebreid maken. De algemeene opmerking moge volstaan dat de inzenders menig goed motief en aantrekkelijke kleurencombinatie hadden gevonden; zij hadden echter weinig geprofiteerd van het recht, dat hun was gegeven, om een schets in te zenden. Bijna allen hadden hun kracht gezocht in een op kleine schaal geteekend gedetailleerd ontwerp. Dat daardoor veel werkkracht verloren ging, die zooveel beter aan de overdenking van een eigenaardige compositie ware besteed, kan slechts worden betreurd.
Wat details aangaat stond nu menig ontwerp beduidend hooger dan als geheel.
En waar (wat door de jury zoozeer gewaardeerd werd) het menschbeeld was aangebracht, werd soms iets verdienstelijk gegeven, maar werd niet die evenwichtigheid bereikt, welke gewoonlijk alleen als het resultaat van lang en goed nadenken wordt verkregen. De meeste inzenders echter hadden bijna uitsluitend aan eene klare architectonische indeeling gedacht en aldus het gevaar eener te groote eenvoudigheid niet weten te vermijden.
Het was dus in hoofdzaak door gebrek aan eenheid en evenwicht of doorwerking van gedachte dat de laatst genoemde nummers, niettegenstaande hun goede eigenschappen, moesten worden ter zijde gelegd.
Toen bleven over de nos. 13, 23, 28, 40, 61, 62, 63, 98 en 99, waarin de jury meende genoegzaam de geëischte qualiteiten saàm te treffen om daaruit eene keuze te doen. En ten slotte beperkte zich de jury tot de nos. 28 (Gouden Eeuw), 40 (De vlag in top), 98 (Triton) en 99 (Entos 1913), omdat men in deze nummers het compleetst meende saàm te vinden, wat in het gegeven geval moest worden gevraagd.
In een tweede bijeenkomst werden deze vier ontwerpen nogmaals uitvoerig door de jury besproken.
Van no. 28 (Gouden Eeuw) waardeerde zij het feestelijk karakter: het is als de viering van een gebeurtenis! Maar, is het ook al vroolijk en blijmoedig van aspect, en al werden sommige kleurenvondsten geprezen, onverdeeld konden zij toch geen bijval verwerven. De teekening van den zijkant van het schip laat wel wat te wenschen; de golven zijn niet gelukkig gestileerd en zij gaan te plotseling over in de dolfijnen die den onderrand vormen; uit de detailteekening blijkt echter wel dat de ontwerper deze weet te behandelen. Als een nadeel werd beschouwd dat de tekst niet duidelijk is, vooral de woorden „Amsterdam" een „Tolhuis-terreinen" en de in reddingboeien geplaatste 19 en 13. en vooral dat die woorden zoo maar boven op wapperende vlaggen zijn gezet. De onduidelijkheid werd echter van minder beteekenis geacht, omdat het kleurige biljet wel de aandacht zou trekken en men zich dan wel de moeite zou geven ook den tekst te gaan ontcijferen. Dat de naam der tentoonstelling niet voluit in den tekst voorkomt, werd verontschuldigd met de opmerking, dat die, tusschen haakjes geplaatst in het programma, wel kon worden, opgevat als uitlegging der letters E. N. T. O. S.; bij uitvoering zou hij wellicht nog aan te brengen zijn. Twijfel werd uitgesproken of het biljet met drie steenen te drukken zou zijn, speciaal het zwart van de omgeving.
No. 40. *De Vlag in top* werd al dadelijk geprezen om de kleur. Tegen het mooie, sterke blauw doet het gedempte rood zeer goed ook in dit biljet vond men iets feestelijks, doch op voornamer wijze dan in no. 28. Wel werd de opmerking gemaakt, dat het geheel eenigszins aan een teekening voor emailwerk doet denken; ook de glimlichtjes op het rood in den rand dragen daartoe bij. Het schip dat het midden van het ontwerp vult geeft het doel der tentoonstelling voldoende weer en de letters, hoewel niet altijd fraai van vorm, zijn duidelijk en goed aangebracht. Betreurd werd dat voor het fond van den rand niet van een andere kleur gebruik gemaakt was, dan voor het fond van het middengedeelte; daardoor is er niet voldoende afscheiding. Als affiche zal het ontwerp wel voldoen.
No. 98. *Triton*. Opgemerkt werd, dat dit biljet in zoover niet voldoet aan het programma, dat het geheel op ware grootte is geteekend, hetgeen voor de jury de vergelijking wat moeilijker maakt. Toch meende de jury den ontwerper, die meer gaf dan hij behoefde te geven, daarom niet te moeten afwijzen. Zij waardeert in zijn ontwerp een hoewel eenigszins schoolsch toch wel doordacht geheel en ziet met genoegen dat hij zich aan figuur en wel eenigszins symboliseerende figuren gewaagd heeft.
De vulling der beide bovenhoeken van het middenvak is echter veel beter geslaagd dan die van de beide onderste. Zwakker is het middengedeelte, zoowel van kleur als van teekening: van een schip en een zeil heeft de ontwerper niet door aanschouwing zooveel kennis, dat hij ze goed kan styleeren; het hart van de compositie is van het minst belangrijke motief voorzien. Ook de behandeling van

personificaties van wind en zee is niet zeer gelukkig. Het opschrift staat er goed in duidelijke letters.
No. 99. *Entos 1913*. Jammer is het, dat ook deze ontwerper niet geheel aan de voorschriften van het programma voldeed. De enkele details, uitvoerig geteekend en op ware grootte, waren door hem niet ingezonden. De jury was echter van meening, dat men ook dit verdienstelijke ontwerp, waarbij het moeilijkste beproefd was (het aanbrengen der Neptunus- en Mercurius-figuren), toch in overweging moest nemen, omdat het zich onderscheidt door eenvoudigen, klaren bouw en beschaafde kleur. Ook in de teekening valt veel te prijzen. Daarentegen werd betwijfeld of het, vergroot, in de open lucht niet flets en ook wat leeg zal doen. Dat de ontwerper die beide figuren kloek in het midden zette, is, ondanks het eenigszins Walter-Crane-achtige in die figuren, te waardeeren. Het opschrift is wat dun en zal weinig in het oog vallen. Het biljet maakt een aangenamen indruk. Maar waar dit ontwerp zoozeer beoordeeld moest worden naar het resultaat dat bij definitieve uitvoering op steen zou worden bereikt, daar moest het niet aanwezig zijn dezer details zeer ernstig worden gevoeld.
Na ampele bespreking werd over de biljetten gestemd door het geven van punten. Daarbij werd de volgorde der vier ontwerpen aldus: 40, 99, 98, 28. Met dezen uitslag, waarbij dus No. 40 *De vlag in top* den eersten, No. 99 *Entos 1913*, den tweeden prijs verwierf, vereenigde zich de jury.
Bij de mededeeling van dezen uitslag aan het Dagelijksch Comité der tentoonstelling, bij monde van den voorzitter prof. Derkinderen werd het door de jury betreurd dat de voorafgaande publicaties niet geheel voldeden aan wat wenschelijk geacht moet worden.
Voor een groot deel mag men dit toeschrijven aan het gemis eener algemeene regeling van prijsvragen in beeldende kunsten; toch blijft het jammer, dat de eenmaal opgegeven maten later moesten worden gewijzigd:
Verblijdend mag het dus voor het comité zijn, dat toch zoovelen zich hebben ingespannen om aan den oproep der Prijsvraag gevolg te geven. En mogen er onder de 99 ingezonden ontwerpen ook nog geen „meesterwerken" gevonden worden, er is toch veel te loven; het blijkt, dat ook in breeder kringen waarlijk een niet geringe oefening en gave aanwezig is om aan opdrachten van dezen aard te voldoen. Met het met den eersten prijs bekroonde biljet kan de tentoonstelling gerust voor den dag komen. De jury meende echter het comité in overweging te moeten geven van al de moeite door de vele inzenders gedaan, nog op andere wijze partij te trekken, wat dien inzender tevens ten goede zou komen. Onder dezen zijn er, speciaal bij hen die figuren gebezigd hebben als dragers van denkbeelden, die welicht in aanmerking zouden kunnen komen om de tympanons in de gevels van de gebouwen der tentoonstelling in overleg met den architect te versieren. Ook meende de jury, dat er zeker wel onder de niet-bekroonde ontwerpen een te vinden is, dat zeer verkleind als reclamezegel te gebruiken is. En eindelijk zou er zelfs onder de ontwerpen wel een gevonden kunnen worden, dat, verkleind, zeer goed zou doen als omslag of titelblad voor den catalogus. De voorzitter verklaarde, dat als op deze wijze van het ingezondene partij werd getrokken, de prijsvraag, wel als een succes voor de kunst in het algemeen mocht worden beschouwd.
Bij de opening van het naambriefje van den inzender onder motto *De Vlag in top* bleek deze te zijn de heer C. Rol, leeraar aan de Kunstnijverheidteekenschool Quellinus te Amsterdam; de inzender van het biljet met het motto *Entos 1913* was de heer L. Goudman te Amsterdam.

VAN ALLERLEI AARD.

DE NIEUWE-KERKSTOREN TE DELFT.

Op de ontwerp-begrooting van Delft voor 1913 is door B. en W. een post van *f* 900 uitgetrokken voor de kosten van een plan van restauratie van den Nieuwe-Kerkstoren in historisch getrouwen zin.
De restauratie wordt begroot op *f* 40.000. Hecht de Raad aan deze post zijne goedkeuring, dan zullen B. en W. stappen doen voor rijks- en provincialen steun, zoodat, naar de gebruikelijke regelen, *f* 10000 voor rekening der gemeente zullen komen, te dragen in 3 à 4 jaren.
De bouw van den toren werd in 1420 begonnen en duurde rond 100 jaren.

HET PALEIS OP DEN DAM.

Het „Handelsblad" van Woensdag bevatte o. m. het navolgend berichtje: „Naar wij vernemen zal waarschijnlijk spoedig met de restauratie van het Paleis begonnen worden. Reeds heeft overleg plaats gehad met het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht over het aanbrengen van steigers. Indien eenigszins mogelijk zal men trachten de herstellingswerken met behulp van zoogenaamde Rotterdamsche steigers te verrichten".
Vraag: Wie zal restaureeren; hoe en wat zal men restaureeren?

DE UITBREIDING ZUID.

In verband met de ophooging van de terreinen tusschen Amstel en Boerenwetering, waarvoor minstens twee millioen kub. meter duinzand noodig zal zijn en welk omvangrijk werk ongeveer zes jaar duren zal — is men dezer dagen begonnen met de voorbereidende werkzaamheden aan den Amsteldijk.
Daar is n.l. een aanvang gemaakt met het maken van een haven tusschen den watertoren en „Nereus".
Deze haven komt loodrecht uit op den Amstel en wordt ongeveer 150 M. in het weiland gegraven. De Amsteldijk wordt op deze plaats doorgebroken en overbrugd, zoodat het verkeer zijn gang blijft gaan.
In deze haven komen de schuiten met zand uit IJmuiden aan; met spoortreintjes worden dan de duizenden kubieke meters zand over het terrein, dat een oppervlakte heeft van 45 H. A., gestort.
Het zand wordt ontleend aan de terreinen, bestemd voor de uitbreiding der visschershaven te IJmuiden.
Ook is men begonnen met het aanleggen van een lossteiger aan den Amsteldijk.

In een der etalagekasten van de firma Thonet, zijn eenigen tijd tentoongesteld geweest de ontwerpen van de gebouwen, waarin het volgend jaar op de terreinen van het buiten „Meerhuizen" aan den Amstel de tentoonstelling zal worden gehouden van „De vrouw 1813—1913".
De ontwerpen zijn van de hand van den heer P. Molenaar te Zaandam. Zij lieten zien hoe het hoofdgebouw en de verschillende kleinere paviljoens zullen worden opgetrokken; waarbij nog een overzicht gegeven werd van het volledig tentoonstellingsterrein. Aparte gebouwen zullen verrijzen voor directie, afdeeling post, garderobe, bioscoop, restaurant. Op het middengedeelte van het terrein zal de muziektent worden aangebracht.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 41. De Drucker-uitbouw aan het Rijksmuseum. Landhuis te Heemstede, architect G. Meppelink (met afb.) Kongress für Städtewezen te Düsseldorf. Protesten tegen den voorgestelden nieuwen Haagschen schouwburg.
DE BOUWWERELD, 41. Het Amerikaansche gevaar. Marmeren transparanten. Moderne schouwburgbouw. De stucadoorstentoonstelling, door A. W. W.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)
II. Prijsvraag Ontwerp van den Omslag voor den Genootschapskalender 1913. Programma in No. 36.
III. Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, in 1912: 1°. Ontwerp voor een Bioscope-theater; 2°. Ontwerp voor een Wachthuisje voor de tram; 3°. Een penteekening. Programma in No. 38.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Eenige opmerkingen over den aanleg van villaparken. — De Drukker-uitbouw. — Elementaire vlakversiering. — Ingezonden. — Jury-rapport Prijsvraag Reclamebiljet E. N. T. O. S. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdskhriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

VERSLAG VAN DE 1317e LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEHOUDEN OP WOENSDAG 20 OCTOBER 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Na de opening deelt de voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, mee, dat de heeren Redera en Lippits, leden van het Bestuur, bericht gaven van hunne verhindering om tegenwoordig te zijn; de eerste wegens ongesteldheid. Verder dat de heer De Meijer eveneens niet aanwezig zal zijn en dat deze als lid van het Bestuur bedankte, waarop bij „ingekomen stukken" zal worden teruggekomen.
Met wijziging der agenda erlangt de heer J. E. van der Pek het woord tot het houden zijner voordracht: „Toelichting tot drie Hoofdwerken van Michel Angelo". De spreker beschouwde achtereenvolgens de plafondbeschildering in de Sixtijnsche Kapel, Het Grafmonument van Paus Julius II en de Grafkapel van de Medicis, na vooraf in het licht te hebben gesteld onder welke geestelijke invloeden deze scheppingen zijn ontstaan. Een resumé van deze voordracht, waarin de geestelijke grondslag van des kunstenaars arbeiden inzonderheid en op zeer bizondere wijze op den voorgrond werd gesteld, verschijnt in het volgend nummer van ons orgaan.
Na een korte pauze wordt de vergadering voortgezet met het lezen der notulen. De heer Weissman vindt dat zijn aandeel in de discussies der vorige vergadering niet volkomen juist is weergegeven.
Na een kleine aanvulling worden de notulen goedgekeurd en gearresteerd.
Voorlezing wordt vervolgens gedaan van den brief van den heer Jan de Meijer waarin deze te kennen geeft zijne functies als secretaris en als lid der redactie-commissie neer te leggen en mededeelt dat hij onmogelijk voorzitter de vergaderingen kan bijwonen.
De voorzitter voegt hieraan toe dat ook de heer Lippits wenscht te worden vervangen als lid van ons Bestuur, en tenslotte dat ook hijzelf in de aanstaande algemeene vergadering niet herkiesbaar zal zijn. Spr. beveelt de vergadering aan tijdig uit te zien naar plaatsvervangers in deze functies, niet noodig oordeelende dat nog tusschentijdsche verkiezingen plaats vinden, waarmee de vergadering zich vereenigt.
Verder wordt een brief van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst voorgelezen ter zake van de hangende kwestie Koloniaal Instituut, waarin de Mij. opheldering geeft van haar zelfstandig optreden ingevolge den brief van de P. P. C. aan de Constitueerende Vereenigingen. Den heer De Jongh komt het voor dat er misverstand heerscht ten opzichte van de Constitueerende Vereenigingen. Ter zake van de Algemeene Regelen en wat daarmee verband houdt kan er geen sprake zijn van vier verschillende vereenigingen. De C.V. dienen steeds als één corporatie gezamentlijk optetreden. Men moet geen behandeling verbrokkelen; noch de macht afmeten van elke vereeniging afzonderlijk. Juist het verbonden optreden verleend macht aan de daad.
Na nog eenige discussie wordt onder referte door den voorzitter aan het besluit der vorige vergadering vast gehouden aan het denkbeeld: „afwachten van de gevolgen van het besluit der afgevaardigden" als in de zooeven voorgelezen notulen gestipuleerd.
De heer Walenkamp brengt de vraag in bespreking „is 't niet van belang voor A. et A. te besluiten geen andere dan openbare prijsvragen te steunen en is 't zelfs niet tegen de principen van het Genootschap dit niet te doen?" Spr. wenscht deze vraag aan de orde te zien gesteld en beveelt die dringend in overweging aan; terwijl hij voor A. et A. in 't bizonder alléén de openbare prijsvraag van belang acht overwegende dat ons Genootschap is de vereeniging der jongeren die naast andere middelen uitsluitend in de openbare prijsvraag den weg zullen kunnen vinden tot een zelfstandige positie, wijl deze wel nimmer in de gelegenheid zullen worden gesteld aan een andere dan openbare wedstrijd deel te nemen. (Applaus).
De heer Ingenohl acht voor grootere gebouwen met bizondere bestemmingen de besloten prijsvraag wel gewenscht, ziet voor zoodanige gebouwen gevaren in de openbare; met welke meening de heer Walenkamp 't niet eens is.
Na een korte discussie wordt besloten prijsvraagaangelegenheid te zijner tijd aan de orde te stellen door het pro en het contra door inleiders tegenover elkaar te hooren stellen. Leden die zich daartoe beschikbaar stellen worden uitgenoodigd zich binnen 14 dagen bij het Bestuur aan te melden.
De heer Weissman wil bij de behandeling de restrictie maken dat de kwestie bezien moet worden „voor het Genootschap"; de voorzitter wenscht de zaak algemeen te beschouwen.
De heer De Jongh zet recht dat de Algem. Regelen niet door de P. P. C. doch door de C. V. zijn samengesteld, 't geen volgens spr.'s meening door den heer Walenkamp anders begrepen is.

Mededeeling wordt vervolgens gedaan van de veranderingen in de bibliotheek. Parkzicht stelde *f* 50.— disponibel voor behangen en verven. Het Genootschap liet kasten bij maken tot een bedrag van *f* 138.—; waarvan door de Afdeeling *f* 80.— betaald wordt. A. et A. zal dus plm. *f* 60 te betalen hebben. De voorzitter vraagt machtiging voor deze uitgave.
De heer Ingenohl vraagt of de post niet op de begrooting voor 't aanstaande jaar moet worden geplaatst; waarop de voorzitter meedeelt dat dit waarschijnlijk niet noodig zal zijn en het bedrag nog wel te vinden zal wezen in de rekening 1912; waarop de machtiging wordt verleend.
De heer J. Lugt, voorgesteld door de heeren A. W. Weissman en E. Sunier wordt bij ballotage met algemeene stemmen als gewoon lid toegelaten.
De voorzitter herinnert aan het voornemen om een gezellige avond te organiseeren met gebruikmaking van ons schimmelspel en vraagt opgaven van leden die genegen zijn mede te werken.
Op een desbetreffende vraag van den heer Joh. Kromhout deelt de voorzitter mee dat voor hem geen andere reden voor zijn aftreden aanwezig is dan 't feit dat hij geen voldoende tijd meer beschikbaar heeft. De heer De Meijer gaf binnenskamers redenen voor zijn heengaan op; spr. heeft geen vrijheid die aan de vergadering mee te deelen en laat dit aan den afgetreden secretaris zelf over.
Besproken wordt dat de heer W. A. E. van der Pluijm bereid is voorloopig de belangen van de bibliotheek te behartigen; terwijl op verzoek de heer E. Sunier medewerking toezegt, zoodat ten dien opzichte geen bezwaar bestaat de bestuursverkiezingen tot de Algemeene Vergadering aan te houden.
Hierna volgt sluiting. R.

ELEMENTAIRE VLAKVERSIERING.

(Vervolg van bladz. 356).

De *eerste factor*, die ik noemde, namelijk deze: dat de versiering in overeenstemming moet zijn met den aard van de figuur, sluit in zich, dat in de versiering de eigenschappen van de figuur treffend moeten worden uitgedrukt; dat dus de punten en lijnen, die deze figuur kenmerken, ook hoofdpunten moeten zijn van de versiering. Zoo zal een goede cirkelversiering geen vierkant moeten zijn met 4 aangeplakte segmenten bijvoorbeeld en omgekeerd een vierkant geen afgesneden cirkel.
De figuur met haar eigenschappen legt dus zekere beperkingen op aan den eenen kant en wijst aan den anderen kant al vanzelf eenige te bewandelen wegen aan.
De *tweede factor:* de rustige indeeling van het vlak, is voornamelijk afhankelijk van de *orde*.
Onder orde versta ik een rangschikking van de deelen om een kern, zóódanig, dat ze alle aan dezen kern ondergeschikt zijn.
In een gezin, waar de vader met vasten hand den teugel houdt, daar zal orde heerschen. De vader, zich bewust dat men zijn woord en raad niet in den wind slaat, voelt zich hierdoor rustig evenals de kinderen, die in den vader den persoon voelen, aan wien ze zich veilig kunnen toevertrouwen.
Is de vader niet de wezenlijke bestuurder van zijn gezin, en hebben de kinderen evenveel in te brengen, als hij, dan ontbreekt de kern, waaromheen zich de deelen groepeeren. Er is wanorde in het gezin, en onrust is hiervan het gevolg.
Eveneens is het gesteld met een versiering. Ook deze zal, zonder centrum, uit elkaar vallen. De deelen zullen met elkaar strijden en het gevoel van onrust teweeg brengen. Wel kunnen verschillende deelen van een versiering gelijkwaardig zijn, maar dan moeten ze zich binden tot een machtiger eenheid, zooals bij een boom de bladeren zich vereenigen tot één bladergroep; vele van deze groepen vormen den boom met den stam als kern, die het geheel draagt en bijeenhoudt.
Ook de *regelmaat* kan er toe bijdragen, om rust te verkrijgen.
In de natuur ontmoeten wij haar in allerlei vorm: in den geregelden loop der hemellichamen, zoowèl als in de vormen van menschen, dieren planten en kristallen. En het is juist deze regelmaat, die een groote bekoring van zich straalt. Niet een regelmaat, waarbij het eene deel de machinaal gestampte namaak is van het andere, maar een, waarin vrijheid heerscht. Dit is het juist, wat aan het handwerk een zekere charme verleent, die aan fabrieksarbeid ontbreekt. Alles, wat tot in de absolute consequentie wordt doorgevoerd, krijgt dit fabriekmatige en mist het levengevende.
Tot de gedaanten, waarin zich de regelmaat in de natuur voordoet, behooren in hoofdzaak de symmetrie, de herhaling, de straalvorm, de waaiervorm.
De symmetrie komt voor bij mensch en dier, blad en bloem. De herhaling nemen we waar in den groei der planten; en hoewel ze een middel is om schoonheid te verhoogen, door het meermalen doen verschijnen van den schoonen vorm, zal ze toch, in te groote mate toegepast, overslaan tot eentonigheid. Om dit te voorkomen, is tegenstelling noodig, zooals die zit in de regelmatige herhaling van den dag — maar — afgewisseld door den nacht. En tegenstellingen wekken elkaar op en verhoogen elkanders waarde. Zoo is de arbeid het middel, waardoor we de rust *genieten*. En de rust geeft op haar beurt weer kracht en lust tot den arbeid.
Naast de herhaling in éénzelfde richting staat de herhaling in alle richtingen, uitgaande van één punt; dit is de straalvorm, die voorkomt in bovenaanzicht van bloemen, aan sommige zeedieren, en aan sneeuwvlokken.
De waaiervorm komt voor aan vele bladvormen, in zijaanzichten van bloemen, en elders.
Evenals in ons leven de orde en de regelmaat de grondslag is van onze lichaams- en gemoedsrust, de afwisseling echter noodig is, om de rust tot een levende te maken, zoo zal ook in onze versiering de orde en regelmaat het gevoel van rust teweegbrengen, de tegenstelling behoeden voor *doode* rust.
De *derde factor* betreft meer den vorm van de motieven, de frischheid en het gelijke karakter van het ornament.
Evenals de afgeleefde natuur alle ziel of geest mist, zoo zullen ook vormen, die aan de afgeleefde natuur herinneren, den indruk geven van slapheid.
En evenals de jonge, ontwakende natuur het beeld is van frischheid en levenslust, zullen ook vormen van gelijk karakter een gelijk stemmingsbeeld oproepen.
En om karaktervol te kunnen zijn, moeten de vormen frischheid bezitten. Een verwelkte distel is niet meer het toonbeeld van vinnigheid, evenals een verwelkt madeliefje niet meer het beeld is van vriendelijkheid.
Het bestudeeren van de levende natuur is het schoonste middel, om tot de kennis van karaktervolle vormen te geraken. En deze kennis is noodig, om karakter te kunnen leggen in ornament, en om de gelijkheid van karakter te bewaren, die voor de harmonie der vormen noodig is.
De *vierde factor*, waaraan een versiering moet voldoen, is de harmonie tusschen vorm en kleur.
Een vorm kan een zekere stemming teweegbrengen; een hoekige, scherpe vorm geeft den indruk van vinnigheid;

overal, waar we dien vorm ontmoeten, hetzij hij voorkomt in den distel of in het beeld van den vrek met puntige neus en kin, de knokige en hoekig gekromde vingers, of in de kat, die met uitslaanden klauw en hoekig opengesperden bek blazend zich verdedigt tegen zijn aanvaller.
Om dit karakter uit te drukken, werkt de kleur en het geluid mee.
De grillige lijnen van voortjagende wolken, zoo*wèl* als de zware paarsblauwe kleuren met schril grijswitte contrasten, en deze nog vergezeld door het geluid van gierende windvlagen en krassende kraaien, brengen den indruk van woestheid teweeg.
De fijne, van levenslust sprankelende knopjes in de lente geven zoowel door geestige teekening als frissche kleur den indruk van blijheid. En het dartele vogelvolkje helpt met zijn beweeglijk gefladder en lustig gefluit mee, om de stemming te verhoogen.
Hier is de harmonie in beweging, vorm, kleur, geur en geluid; maar alleen de natuur is bij machte een dusdanige harmonische werking uit te oefenen op al onze zintuigen; en ze zorgt voor de noodige humor door de tegenstelling. Want, wat humoristisch doet het ons aan, wanneer wij, genietend van de ons omringende natuur, die één en al vrede ademt, plotseling in onze rust worden gestoord door eenige musschen, die sjilpend en pikkend uit den boom naar beneden schieten, en elkaar uitschelden voor al wat leelijk is.
Maar, 't is slechts even, en de rust herstelt zich; 't is de dissonnant, die even te binnen brengt, dat de harmonie der tonen zoo bekorend is.
Het trachten van den versierder is er op gericht, door lijn èn door kleur gelijke gewaarwordingen op te wekken Een levendig, contrasteerend lijnenspel zal door zware kleuren zijn karakter van levendigheid verliezen.
De lustige beweging van een café-chantant danseres en een deftig, donkerpaars, langrokkig costuum — ze passen bij elkaar als het dartele kind met grootvaders gekleede jas en calotje. Zijn vorm en kleur met elkander in harmonie, dan werken ze samen tot het teweegbrengen van een*zelfde* stemming en zoo verhoogen ze elkanders waarde.
Vooral de kleur is een machtig middel tot het wekken van stemmingen. Want het zijn voornamelijk de kleuren, die den herfstmorgen met het even door den nevel brekende zonlicht, zoo teer en blij, zoo sprookjesachtig maken.
En evenals in de natuur, wekken gelijksoortige kleuren bij de ons omringende voorwerpen een eenigszins gelijke stemming op.

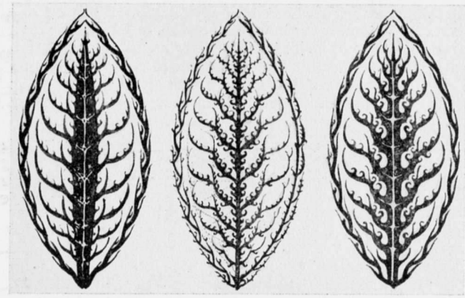

Want hoe vriendelijk noodigt de winkel tot binnengaan, waar de wanden ons als 't ware tegenlachen in hun lichte vroolijkheid. En hoe onaangenaam doet het ons aan, als de kleuren er dor en zwaar zijn.
De zinnebeeldige beteekenis, van verschillende kleuren wijzen er op, dat ze ten allen tijde reeds de uitdrukking waren van zekere gevoelens.
Zoo gold immer het wit als het symbool van smettelooze reinheid of van blijheid; zwart daarentegen als dat van dood en droefheid. Purper was steeds het zinnebeeld van macht en waardigheid. Rood van liefde; groen van hoop of jeugd; goud van bovenaardschen luister.
De werking der kleuren wordt bepaald door harmonie, contrast en verdeeling; en wat voor den vorm hierover gezegd is, meen ik, dat eveneens geldt voor de kleur.
C. Rol.

RECTIFICATIE.

Door een misverstand plaatste de zetter de clichés de vorige week liggende, in plaats van *staande*. De aandachtige beschouwer zal zulks voor zichzelven al gecorrigeerd hebben.
In de 2e plaats komt op blz. 356, 6e regel van boven, voor het woord *vormtoon;* dit moet zijn: *vormvertoon*.
En ten slotte willen wij er nog op wijzen, dat het hierboven afgedrukte slechts *een gedeelte* van de lezing des heeren Rol weergeeft. Het tweede gedeelte, dat een speciale verduidelijking van de gegeven projectiebeelden bedoelde te zijn, is op grond van het ontbreken dier projecties achterwege gelaten. Het had in dit geval geen zin en zou zijn doel missen. Red.

DE LEI VOOR DAKBEDEKKING.

In Februari 1912 verscheen een kleine brochure [1]) over de lei als bedekkings materiaal in de bouwkunst, waaraan het onderstaande werd ontleend.
Na een kort bibliografisch overzicht omtrent de leiindustrie en de toepassing van lei in de bouwkunst volgt een algemeene beschouwing over de formatie en structuur van lei-steen en de hiermee verbandhoudende wijze van ontginning en bewerking.
Hiet is Autissier die in zijn werk o. a. zegt: [2]) dat helaas te weinig bouwmeesters zich hiervan rekenschap geven, bij de toepassing van leidekking. Over de natuurlijke gesteldheid van de lei zegt hij dat ze gevormd is tengevolge

[1]) „Recherches sur les conditions d'essais et de recettes des ardoises, de couverture". Supplément à l'Architecture du 24 février 1912. (Société centrale des architectes. Commission du gros-oeuvre des constructions).
[2]) „Etude sur l'Industrie ardoisière en France".

van een mechanische werking door natuurkrachten veroorzaakt op aluinhoudende aard lagen. De splijtbaarheid hangt dus af van de gesteldheid der aardlagen, van den tijd gedurende welken de mechanische werking plaats heeft en de wijze waarop deze geschiedt.
Dit verklaart dan ook het verschil in weerstand, elasticiteit, poreusheid, kleur enz., welke men in de leisteen dikwijls van een zelfde geologische laag aantreft.
Wat het splijten zelve aangaat, is dit dus een eigenschap welke zekere rotsgronden hebben, n.l. om zich gemakkelijk laagsgewijze te laten klooven. Ze bestaan uit delfstoffen met schilferachtige structuur, veelal samengesteld uit kiezel en aluinaarde, vermengd met metaal oxyden; en zijn vervolgens ontstaan uit een door de natuur veroorzaakte verandering van structuur, tengevolge van ernorme drukking der aardkorst, die de lagen, welke oorspronkelijk horizontaal waren gelegen, hebben doen plooien. De leisteenformatie komt echter niet alleen in deze plooien-gedeelte voor, maar eveneens in de massa die zich tusschen de plooien bevindt en welke dus niet is veranderd. Het gevolg hiervan is dus dat de onderling evenwijdige vlakken der leisteenformatie de aardlagen kunnen doorsnijden onder verschillende hoeken. (Fig. 1).
Behalve het splijten volgens deze allereerste structuur, laat zich de leisteen nog gemakkelijk klooven in twee onderling rechthoekige richtingen.
De eene richting is in de lengte (in de Ardennen de naam: longrain gegeven) wat als 't ware te vergelijken is met den draad van het hout en evenals dit is ook de lei in deze richting alleen elastisch. Veelal vormt het splijtvlak volgens deze lengte richting met dat der schilfervlakken, een hoek varieerend tusschen 60 à 90°. (Fig. 2).
Zoo behoort dus bij het toepassen van leien hiermee rekening gehouden te worden, dat de lengte richting ook als zoodanig komt te liggen, hetgeen men gemakkelijk kan onderzoeken door de lei met twee handen te breken, wat dan moet plaats hebben volgens een breukvlak, loodrecht op het oppervlak van de lei.
Vervolgens heeft men nog een derde richting waarin men moet klooven en loodrecht op beide voorgaande; de dwarssplijting (querner, quernure en travers).
Stelt men zich voor, dat een groot blok zoo dun mogelijk gekloofd wordt dan houdt men de z.g. „repartons" over. Op deze dunne platen maakt men op maat enkele inkakkingen van een paar centimeters diep en vervolgens splijt men in lengte of dwarsrichting de lei, door een slag met een houten hamer. (Fig. 3).
Het vereischt natuurlijk een zekere ondervinding om deze lengte en dwarsrichting van splijting te zien. Merkwaardig is hetgeen hierover opmerkt Jannettaz:[3]) n.l. de warmtegeleiding bij gecristalliseerde lichamen is minder in de richting loodrecht op het splijtvlak dan evenwijdig aan dit vlak, en proeven hebben hem bewezen dat ook dit hier het geval is.
Wanneer men dus een doorsnede vlak loodrecht op het splijtvlak bedekt met een vet en men verwarmt een gedeelte hiervan, dan zal de kring, die het gesmolten vet na afkoeling vormt, een ellips zijn, waarvan de groote as evenwijdig aan de kleine, loodrecht op de richting van het splijten is.
Nadat dus de lei in dwarsrichting gespleten ook is, moet men ze nog verder over de dikte klooven en wel met een lange dunne en eenigszins veerkrachtige beitel (z.g. poucette). Een enkele slag splitst reeds in tweeën, vervolgens worden ze nog eens gespleten en nog eens, totdat tenslotte de gewenschte dikte of dunte is verkregen. Jammerlijk genoeg worden de meeste kloovers per duizend leiën betaald, zoodat gewoonlijk veel te dunne leien afgeleverd worden. Bovendien heeft men dikwijls verschil in dikte, dat ook niet ten goede zal komen aan de bedekking. Terecht wijzen hier reeds Rondelet [4]) en later weer Léonce Reynaud [5]) op. Wellicht om dit euvel eenigszins tegemoet te komen geeft de „Commission des ardoisières d'Angers" den raad aan de leidekkers om de leien eerst in drieën te sorteeren volgens de dikte, waarna de dikste onder, de middelsoort midden in en den dunste bij den nok te gebruiken.
Volgens de dikte heeft men verschillende proeven genomen ten opzichte der weerstand. Echter kan men niet al te groote waarde hieraan hechten, daar groote factoren, n.l. de soort, herkomst en wijze van ontginning niet in aanmerking veelal genomen wordt. Z.o. van Blavier [6]), die een grafische voorstelling geeft, van proeven op vierkante leien, groot 0.25 × 0.25 M., met verschillende belastingen per dM²., en verschillende dikten van leien. (Fig. 4).
Natuurlijk zal naar gelang de dikte toeneemt ook de weerstand grooter worden, maar bovendien heeft men volgens Detain aangetoond [7]), dat de dunne soort van de leien uit Angers niet langer dan vijf en twintig jaren het uithouden, terwijl de dikkere soorten een eeuw kunnen mee maken.
Zoo komt men dus tot een minimum dikte, en vervolgens in aanmerking nemende de elasticiteit tot een zekere verhouding tusschen dikte en lengte, welke laatste verhouding 1 à 80 of 1 à 90 is, die nog vermeerderd kan worden met 0.005 M.
Zoo vergeleken bij de thans bestaande, ziet men gemiddeld te dunne leien gebezigd worden.

Bijv:

	Tegenwoordig:	Voorgestelde minima:
Vierkante lei.		
$297 \times 216 \left(\frac{297}{90} = 3{,}30\right)$	2.70 à 3.00	3.00 à 3.30
$297 \times 216 \left(\frac{297}{80} = 3{,}70\right)$	2.80 à 4.00	3.70 à 4.00
Engelsch model.		
$640 \times 216 \left[\frac{640}{90} = 7\right.$	4.50 à 6.00	7.00 à 7.50
Fransch model.		
$360 \times 360 \quad \frac{360}{80} = 4{,}5$	3.80 à 5.00	4.00 à 5.00

Hoewel men de lichtheid van leien naar gelang der dikte, dikwijls aangrijpt als een finantieel voordeel ook in verband met de kapconstructie, evenals bij pannendak, zoo is dit toch niet vol te houden, vóór alles moet men voor een solide dakdekking zorgen, die de minst mogelijke onderhoud verlangt.
Behalve de dikte der lei, is natuurlijk de hoedanigheid der materie van veel belang op de duurzaamheid der bedekking. De weersgesteldheid, welke in temperatuur-verschil, vochtigheid, sneeuw, hagel, regen enz. telkens en telkens veranderlijk is, zal naarmate de helling van het dak minder is, ook meer te vreezen zijn. Détain zegt o.a., dat de ruwe lei het langer uithoudt, dan die met een glad-

[3]) „Les roches", Ed. Jannettaz.

[4]) Traité théorique et practique de l'art de bâtir par J. Rondelet, t. III.
[5]) Traité d'architecture par Léonce Reynaud.
[6]) Note sur la résistance du schiste ardoisier d'Angers, par A. Blavier.
[7]) Revue de l'architecture et des traveaux publics. Des couvertures en ardoises, par Detain.

Fig. 1.

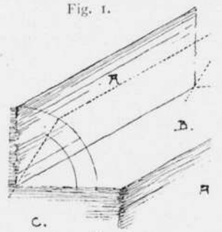

Fig. 2.

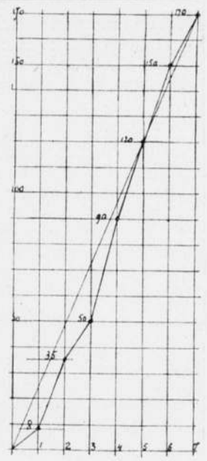
Fig. 4.

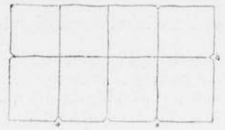
Fig. 3.

Fig. 6.

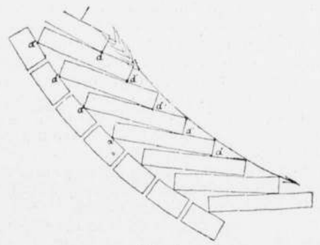
Fig. 5.

der oppervlak, wat hij verklaart uit het spoediger opdrogen, daar de lucht beter kan circuleeren. Blijkbaar heeft hij het dus over die deelen der lei, welke steeds bedekt zijn, daar hier toch eerder het ontbinden der materie plaats heeft, dan bij de vrij liggende deelen.
Volgens hem, is het dan ook minder het directe water, dat er op valt, dan wel de permanente vocht, aan welke de onderliggende deelen meer bloot staan.
Bovendien is dit gevaar des te grooter, met het oog op het stuk vriezen.
Zoo zal dus de meer of minder capillariteit bij de lei aanwezig, eveneens een rol spelen, en deze hangt dus ten nauwste samen met de dichtheid. Volgens Détain zal een lei van goede kwaliteit, welke gedurende 24 uur voor een strook in het water geplaatst is, niet hooger nat mogen zijn, dan 0.127 boven de waterlijn.
In 't algemeen zullen dus de hardheid en klank van belang zijn hiervoor.
Over de bevestiging van de lei op het dakbeschot, hetzij direct op de bebording of op latten, zien we bij colonel Emy een en ander opgemerkt over de wijze zooals hij, die in de Ardennen ziet toegepast n.l. waar het vlak van de bebording concaaf is. Als hoogte van den pijl wordt gemiddeld aangegeven 0.01 M. per Meterkoorde. Op deze wijze krijgen de leien twee steunpunten op iedere lengte doorsnede-lijn. Het geheel is een elastische constructie die bij winddruk haar voordeel kan hebben. Fig. 5.
Vooral toch bij daken waarvan de helling minder dan 40° is zal de winddruk, waarvan de richting in het normale geval niet veel afwijkt van de horizontale lijn, en welke bij den bodem dikwijls een golflijn wordt, de leien doen opwaaien niettegenstaande ze op elkaar liggen en vooral bij onvoldoende helling openingen telkenmale geven tusschen deze leien onderlingen. Hiertegen gebruikt men dus leihaken, die zooveel mogelijk de lei ondersteunen moeten en dan slechts klauwen wanneer ze dik genoeg zijn en wanneer de haak zelve eenigszins veerkrachtig is. De dikte dezer haken zal dus zooveel mogelijk gelijk aan de dikte der leien zijn, niet minder echter dan 3 m.M. middellijn. Zoo kunnen de leien met een kleine tusschenruimte gelegen worden waardoor de wind kan doordringen onder de leien. In 't algemeen echter worden deze haken, zelfs die van koper aangetast door het regenwater wat altijd zuren bevat, en hierdoor zullen zich soms de z.g. lei bloemen vormen, die de afschilfering der leien bevorderen hetgeen natuurlijk minder gewenscht is. Fig. 6.
De oxydatie is des te sterker naarmate de helling van het dak flauwer is en ook wanneer de haken vóór het ombuigen verzinkt zijn. Bij zeer dikke haken zal men deze van lood moeten maken.
De spijkers zijn minder blootgesteld doch worden in olie, vet enz. gedrenkt, wanneer ze tenminste niet verzinkt zijn.
Het ligt hier echter niet op den weg om een handleiding of beschouwing te geven over de wijze van bedekking en was dus de bedoeling zuiver zich te bepalen tot de lei als bedekkings materiaal.
Zoo stelt de commissie: du Gros-Oeuvre des Constructions het navolgende voor in 5 artikels.

Art. 1. De productie zal verdeeld worden in normale leien en buitengewone leien.

Art. 2. De normale zijn die waarvan de lengte in de zin van de geologische lengte richting (longrain) is en waarvan de dikte het minimum zal hebben:
voor gewone leien en het engelsche model 1/90 der lengte;
voor dikke leien van het fransche model 1/80 der lengte;

Art. 3. Zij zullen voorzien zijn van een officieel stempel van langwerpigen vorm, welke in de lengte richting geplaatst moet zijn, en dat behalve de aanduiding der groeve ook de normale maten zal aangeven.

Art. 4. De kwaliteit en de eigenschappen zullen beproefd worden naar monsters, welke getrokken worden uit de groote opslagplaatsen door een afgevaardigde van de Société Centrale des Architectes.

Art. 5. De proefnemingen van de leien voor bedekking zullen gedaan worden overeenkomstig de vastgestelde eischen, neergelegd in het rapport van P. Larivière aan de: „Commission des méthodes d'essai des matériaux

*) Traité de l'art de la charpenterie par le colonel Emy et A. Barré.

de construction (1900) van het ministerie van Publieke Werken."
Vervolgens is hieraan toegevoegd een en ander over het in art. 4 genoemde rapport dat onderteekend is door Pierre Larivière, en waarin onder de algemeene beschouwingen gesproken wordt over de monsters der leien, en die der materie, de weerstand tegen breuk door buiging, de bepaling der elasticiteit, de oplossing van water en de chemische analyse.
1e. De monsters welke gezonden worden aan een proefstation zullen vergezeld gaan van een schrijven, waarin voorkomt de naam der firma, die der groeve, de laag enz. waar zij uitgetrokken werden, dan zoo spoedig mogelijk voegt men hier aan toe een doorsnede teekening waar de dikte en plaats der lagen op voorkomt. Men geeft de geologische formatie aan, de kleur, het aanwezig zijn van caracteristieke fossielen enz. Dan de wijze van klooven. Het proefstation zorgt voor controle op een en ander. De monsters van het materiaal worden genomen van minstens 6 leien uit dezelfde laag.
De proeven kunnen droog of nat genomen worden, waarmee het proces-verbaal rekening houdt. De droge wijze zal bij 30° à 40° Cel. geschieden.
Over de weerstand bij breuk door buiging valt hier op te merken dat men de lei plaatsen zal op twee messen (afstand 0.20 M.) om vervolgens te belasten. Men neme hiervoor stukken lei breed 0.05 M. en lang 0.21 M. à 0.22 M. De dikte zal gemiddeld gerekend worden.
Over het bepalen der elasticiteit valt wat de afmetingen betreffen hetzelfde op te merken, de doorbuiging wordt met een microschroef of een daarmee gelijkwaardig instrument gemeten. De elasticiteitsmodulus E wordt bepaald uit de formule: $E = \frac{2 P l^3}{y b c^3}$ waarin

l = halve afstand der steunpunten.
b = breedte.
c = dikte.
y = pijl corresppndeerende met het gewicht P.
Dus bij: $2l = 0.20$ M. $b = 0.05$ M. in de formule:

$E = 0.4 \frac{P}{y c^3}$.

Over opslorping door water hetzij in de doorsnede hetzij op de oppervlakte gemeten, wordt bovendien de wensch uitgesproken door het comité, om na te gaan hoeveel water gemiddeld opgeslorpt wordt door een M² lei, gehangen aan haken zooals dit in de practijk plaats heeft, een en ander bij minimum helling voor deze daken, bij regelmatige regenval welke op bepaalde tijden nagegaan wordt (bijv. zooals o.a. een toestel van Schlössing aangeeft).
In de Chemische analyse zal men ontleden moeten de hoeveelheden water, silicium, ijzer aluin, kalk magnesium, alkalien, koolzuur en zwavel. [8])
Zoo was die geheel aangenomen door de „Commission du Gros-Oeuvre des Constructions" in haar vergadering van 11 Februari 1912 en onderteekend door den voorzitter A. Vaillant, om als rapport te dienen aan de Société Centrale des Architectes.
Amsterdam, Oct. 1912. WILLEM VAN DER PLUYM.

8.) Men vergelijke een methode van Prof. Brunner (Lausanne) hiervoor: men neemt een stuk leisteen 0.07 × 0.03 M., hangt dit op aan een draad in een glazen vat dat gevuld is met 100 c.M³. zwalig zuur verzadigd water — vervolgens sluit men het af — en laat dit in de gewone temperatuur staan.
Een slechte lei zal na eenige dagen, zelfs soms na eenige uren gaan afschilferen. Indien nog als één samenhangende massa blijft zal ze in ieder geval sponsachtig worden.
Een goede lei blijft vier, vijf à zes weken goed. De beste soorten zullen zelfs niet aangetast worden in verscheidene maanden.

GRAFIEKEN TEN DIENSTE VAN HET CONTROLEEREN VAN ONTWERPEN VAN PLATEN EN BALKEN IN GEWAPEND BETON DOOR A. W. C. DWARS EN A. A. VAN DER VOOREN. UITGAVE WED. AHREND EN ZOON. *f* 1.75.

Tot de opgaven der statica behoort het bepalen der afmetingen van een balk, indien het doorbuigend moment en de toe te laten spanning bekend zijn. Dit geschiedt bij balken van hout of ijzer door het toepassen van ééne formule: $\sigma = M : W$. Het benoodigde weerstandsmoment W wordt aldus gevonden, waarbij $W = {}^1/_6\ bh^2$ bij een rechthoekig profiel —, en een in tabellen vermelde waarde voor andere profielen heeft. Bij een balk van gewapend beton is het vraagstuk eenigszins omslachtiger. Men heeft dan niet met één, maar met 2 materialen te doen en de benoodigde formules hebben dan een minder onschuldigen vorm, n.l.: bij een rechthoekigen balk of plaat met enkelvoudige wapening

$$\sigma_b = \frac{2\,M}{b\,x\,(h - a - \frac{x}{3})} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (1)$$

$$\sigma_y = \frac{M}{f\,(h - a - \frac{x}{3})} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (2)$$

$$x = \frac{n\,f}{b}\left[-1 + \sqrt{1 + \frac{2\,b\,(h-a)}{n\,f}}\right] \quad \ldots\ldots (3)$$

bij een T ligger, alsvoren:

$$\sigma_b = \frac{x \cdot \sigma_y}{n\,(h - a - x)} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (4)$$

$$\sigma_y = \frac{M}{f\,(h - a - x + y)} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (5)$$

$$x = \frac{2n\,(h-a)\,f + bd^2}{2\,nf + bd} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (6)$$

$$y = x - \frac{d}{2} + \frac{d^2}{6\,(2\,x - d)} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (7)$$

Het gebruik van de formules (1) tot (7) vereischt inspanning en bedrevenheid in de behandeling van algebraïsche vormen; twee zaken, waarvan de eerste liefst vermeden wordt en waarvan de tweede weinig voorkomt. Zij vormen een bezwaar voor de toepassing. Indien het mogelijk zou zijn deze berekeningen met behulp van een instrument, als het ware machinaal, te verrichten, dan zou het vraagstuk om de samenstelling van een gewapend-betonbalk te bepalen binnen algemeen bereik kunnen worden gebracht. Een instrument, als hier bedoeld wordt, leveren de in het opschrift van dit artikel vermelde grafieken. Met behulp daarvan is de bewerking los gemaakt van de formules (1) tot (7) en herleid tot eenvoudige deeling en het plaatsen van een driehoek op de grafiek.
Meer eenvoud is moeilijk denkbaar; niet alleen, dat deze handeling uiterst vlug verloopt, maar ook is de kans op vergissingen uitgesloten. Dit laatste voordeel moet niet onderschat worden; het is een bezwaar, dat aan alle analytische berekeningen eigen is, en dat zoodoende vermeden wordt
Het bovenvermelde werk bestaat uit 6 grafische voorstellingen met een korte gebruiksaanwijzing, toegelicht door voorbeelden. De grafieken zijn duidelijk, op flinke schaal en accuraat geteekend. Zij zullen op bureau's, waar gewapend-betonconstructies worden ontworpen of gecontroleerd, een gewaardeerd hulpmiddel worden. *)
De Ontwerpers hebben zich op het standpunt geplaatst aan de bouwkundigen een practisch, zeer bruikbaar instrument te leveren; hoe het geconstrueerd is, wordt in de handleiding bij het gebruik niet vermeld. Het is echter zoo vernuftig in elkaar gezet, dat het de moeite overwaard is, ook op deze wijze de grafieken te bezien, n.l. het theoretische bewijs voor de juistheid op te sporen. Dit kan als volgt geschieden.
Van de betrekking, die tusschen 2 veranderlijke grootheden — b.v het doorbuigend moment en het ijzerpercentage — bestaat, kan een grafische voorstelling in den vorm van een lijn, gelegen in een plat vlak, gemaakt worden, als wordt aangetoond, dat in die betrekking uitsluitend de 2 gegeven veranderlijken en geen andere veranderlijke voorkomen. In dit geval worden 2 assen geteekend, — van de 2 veranderlijke grootheden treedt de eene op als abscis, de andere als ordinaat, en elk punt der lijn, die de betrekking voorstelt, heeft een abscis en een ordinaat, die bij elkaar behooren. Bij elke bepaalde abscis behoort een bepaald punt op de lijn en zoo vindt men de gezochte ordinaat.
Bij een rechthoekigen balk heeft men in de formules 8 veranderlijken, n.l.: σ_b, M, b, x, h, a, σ_y en f — (n = 15), terwijl het aantal vergelijkingen 3 bedraagt. Het was noodig de 8 veranderlijken zóó te combineeren, dat het aantal zooveel mogelijk werd verminderd. Dit aantal wordt 3 minder door vergelijkingen (1), (2) en (3) in eenigszins anderen vorm te schrijven en wel:

$$(1^1) \ldots \sigma_b = \frac{\frac{2\,M}{b\,(h-a)^2}}{\frac{x}{h-a}\left(1 - \frac{x}{3\,(h-a)}\right)};$$

$$(2^1) \ldots \sigma_y = \frac{\frac{M}{b\,(h-a)^2}}{\frac{f}{b\,(h-a)}\left(1 - \frac{x}{3\,(h-a)}\right)};$$

$$(3^1) \ldots \frac{x}{h-a} = \frac{n\,f}{b\,(h-a)}\left(-1 + \sqrt{1 + \frac{2}{\frac{n\,f}{b\,(h-a)}}}\right);$$

en als veranderlijken te bezigen

$$\frac{M}{b\,(h-a)^2},\ \frac{f}{b\,(h-a)},\ \frac{x}{h-a},\ \sigma_b \text{ en } \sigma_y$$

Om de betrekking tusschen $\frac{M}{b\,(h-a)^2}$ en $\frac{f}{b\,(h-a)}$ d.i. doorbuigend moment en ijzerpercentage, vast te stellen, kan men zich van de vergelijkingen (1^1) en (3^1) bedienen, waarin ook $\frac{x}{h-a}$ en σ_b voorkomen. Door aan σ_b een bepaalde waarde toe te kennen, vormen (1^1) en (3^1) 2 vergelijkingen met 3 variabelen, waaruit 1 vergelijking met 2 variabelen is af te leiden. Deze betrekking is derhalve grafisch als een kromme lijn, gelegen in een plat vlak, voor te stellen, maar geldt alleen voor de bepaalde waarde van σ_b. Voor elke andere waarde van σ_b moet dus een andere lijn worden geteekend. Vandaar, dat op grafiek no. 1 evenveel lijnen voorkomen, als men zich verschillende waarden van σ_b (betonspanningen) denkt.
Dezelfde beschouwing geldt voor de vergelijkingen (2^1) en (3^1) ten oprechte van een bepaalde waarde van σ_y. Voor elke toe te laten betonspanning en voor elke toe te laten ijzerspanning is een afzonderlijke lijn geteekend. Elke σ_b-lijn levert met elke σ_y-lijn een snijpunt, waarvoor de grafiek het bijbehoorende moment en ijzerpercentage oplevert.
Op overeenkomstige wijze zijn de formules der T balken behandeld. Hierbij moesten de formules (4) tot (7) worden vervormd, zoodat de variabelen $\frac{x}{h-a}$, $\frac{y}{h-a}$, $\frac{d}{h-a}$, $\frac{M}{b\,(h-a)2}$ en $\frac{f}{b\,(h-a)}$ verschenen, alsmede de constanten σ_b en σ_y; alzoo 4 vergelijkingen met 5 variabelen.
Vernuftig is ook de wijze, waarop in grafiek 6 de formule voor de schuifwapening $f = \frac{100\,b\,\tau}{\sigma}$ is in beeld gebracht. Aangezien hierin 2 constanten moesten worden toegepast, b en τ, is gebruik gemaakt van een hulpordinaat $y = \frac{2000\,\tau}{\sigma}$. Hierop zal niet nader worden ingegaan, aangezien dit betoog gemakkelijk is te leveren, door wien het eerste heeft gevolgd. Deze laatste beschouwingen hebben alleen waarde voor degene, die den wiskundigen grondslag van de aangeboden grafieken wenschen te kennen; voor het werktuigelijke gebruik kunnen zij gemist worden. Van de grootste practische waarde echter is de buitengewoon eenvoudige wijze, waarop dat hulpmiddel tot de gewenschte uitkomsten leidt. Wanneer het waar zou zijn, dat een goede zaak vanzelf haar weg vindt, is het succes van deze grafieken verzekerd.
October '12. VAN DE WIJNPERSSE.

*) Op den titel wordt gesproken van „het controleeren *van* ontwerpen"; — in verband met den inhoud is dit een drukfout en zijn de grafieken bestemd voor het controleeren *en* ontwerpen.

CENTRALE-VERWARMING EN LUCHT-VERVERSCHING VAN GEBOUWEN,

DOOR F. C. UNGER, W. I. (Vervolg van blz. 340.)

Op de volgende wijze echter kan men nadere gegevens verkrijgen.
In het vertrek, voor welks wanden men de warmteopname wil bepalen, meet men zorgvuldig de temperatuur der lucht, alvorens met de verwarming te beginnen, evenals de buitentemperatuur en die heerschende in alle omgevende vertrekken. Daarna brengt men de verwarming in werking en blijft op geregelde tijden de temperaturen opnemen in het vertrek en van de omgeving. tevens zoo zorgvuldig mogelijk de temperatuur bepalende van het verwarmingslichaam, hetgeen het beste kan geschieden bij waterverwarming door opname der watertemperatuur voor en achter het verwarmingslichaam.

Met behulp van de verschillende temperaturen kan men dan de warmteafgifte van het verwarmingslichaam bepalen en de warmtetransmissie van het vertrek naar de omgeving.

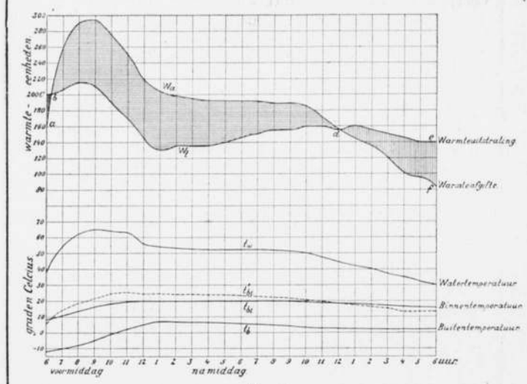

Fig. 6.

In figuur 6 zijn de temperaturen van het water eener waterverwarming gedurende een tijdsverloop van 24 uur grafisch weergegeven door de lijn t_w, terwijl de lijnen t_b en t_{bi} de temperaturen buiten en binnen aangeven. De warmte, dientengevolge door het verwarmingstoestel per M². V.O. aan het vertrek afgestaan wordt voorgesteld door de lijn w_a. Men ziet aan het verloop der lijn, hoe de afgifte in den morgen groot is en gedurende den nacht sterk daalt. De lijn w_i stelt voor het verloop der warmtetransmissie *) door de wanden, berekend uit het temperatuurverschil van het vertrek en de omgeving en is teruggebracht op de M². verw. oppervlak der verwarmingstoestellen.

Uit de figuur blijkt, dat de verlangde binnentemperatuur van 20° C. eerst bereikt wordt ten 1 ure n.m. en daarna vrijwel constant blijft tot 9 uur n.m. Gaat men na, hoe het onderlinge verband tusschen de warmteafgifte van de verwarmingstoestellen aan het vertrek en van de wanden van het vertrek naar buiten verloopt, d.w.z. het verloop der lijnen w_a en w_i, dan ziet men hoe aanvankelijk de lijn w_a is gelegen onder de lijn w_i (het gedeelte a—b), zoodat de hoeveelheid warmte, die door het vertrek naar buiten wordt afgegeven en voorgesteld wordt door den inhoud van de verticaal gearceerde figuur abc, is te beschouwen als warmte, die niet door de verwarmingstoestellen is afgegeven, doch door de wanden uit de daarin opgezamelde hoeveelheid.

Aangezien de warmteafgifte der verwarmingstoestellen snel stijgt, tengevolge van de stijgende temperatuur van het water, wordt de warmteafgifte der toestellen na eenigen tijd veel aanzienlijker dan de warmtetransmissie der wanden van het vertrek, m.a.w. de wanden en de lucht, benevens de voorwerpen in het vertrek aanwezig hoopen de meerdere warmte in zich op, hetgeen voortgaat gedurende den geheelen tijd gelegen tusschen het verloop der lijnen w_a en w_i van b tot d. De geheele inhoud van de horizontaal gearceerde figuur, gelegen tusschen de lijnen w_a en w_i van b tot d geeft dus aan de hoeveelheid warmte, welke in de wanden van het vertrek enz. is opgehoopt.

Na de snijding der beide lijnen in het punt d begint weer een periode, gedurende welke door de wanden meer warmte naar buiten wordt afgegeven dan door de verwarmingstoestellen wordt toegevoerd, m. a. w. er wordt weer warmte onttrokken aan de voorraad in de wanden enz. verzameld.

Uit het verloop der verschillende lijnen blijkt, dat de inrichting niet behoorlijk wordt bediend en dat zij waarschijnlijk niet het voldoende vermogen bezit om in eene verwarming naar den eisch te voorzien.

Om een indruk te geven van het verloop der binnentemperatuur zoo de wanden slechts warmte naar buiten afgeven, doch niet in zich ophoopen, is de (gestippelde) lijn t'_{bi} geconstrueerd, behoorende bij dezelfde watertemperaturen (lijn t_w) en zien wij daaruit de regelende werking, welke het warmteopnemend vermogen der wanden uitoefent. Daar slechts door het verrichten van een groot aantal metingen in gebouwen en vertrekken, van verschillende constructie en ligging, bij verschillende weersgesteldheid de noodige gegevens zijn te verkrijgen om de warmte, benoodigd voor het aanwarmen in rekening te kunnen brengen, is het zeer gewenscht waarnemingen te doen op eene wijze als hier in het kort is besproken.

Het is van belang er hier tevens op te wijzen, dat de meerdere capaciteit, welke een verwarmingsinrichting moet hebben om te voldoen aan de eischen van tijdig op temperatuur brengen, ten goede kan komen aan eene andere noodzakelijk te verwezelijken behoefte bij centraal verwarmde vertrekken, n.l. die der ventilatie. Thans zal op deze kwestie niet nader worden ingegaan, doch zij er de aandacht op gevestigd. dat zoo het op temperatuur brengen van een vertrek geschiedt bij buiten werking gestelde ventilatie-inrichting. d.w.z. bij gesloten luchtafvoerkanalen, later, wanneer de verlangde temperatuur is bereikt en de ventilatie in werking is gesteld, het volle vermogen, waarop de inrichting is berekend, geheel tot zijn recht kan komen.

Met het oog op tijdig op temperatuur brengen der vertrekken heeft men nu de volgende toeslagpercentages vastgesteld :

a) Voor ononderbroken verwarming doch zonder bediening gedurende den nacht en 3 uur opstoken 10 pCt.

b) Voor een dagelijkschen duur der verwarming van 13 tot 15 uur, inclusief 3 uur opstoken 15 pCt.

c) Voor een dagelijkschen duur der verwarming van 9 tot 12 uur, inclusief 3 uur opstoken 20 pCt.

d) Voor een verwarming met zeer lange rusttijden, b.v. bij kerken, feestlokalen en dergelijke niet dagelijks gebruikte lokaliteiten 30 pCt.

Deze toeslagpercentages moeten gerekend worden van de transmissiebereking inclusief alle vooraf genoemde toeslagen voor ligging, invloed van weer en wind enz. Het spreekt wel van zelf, dat de grootte van genoemde toeslagpercentages vrij willikeurig is, dat elk geval op zich zelf moet worden beschouwd en dat alleen door het nemen van vele proeven ten aanzien van deze kwestie de noodige gegevens kunnen worden verkregen.

Ten slotte zij er nu hier nog in het bijzonder op gewezen, dat het onzekere in de te kiezen grootte van de toeslagpercentages ons moet weerhouden bij de aanvankelijk besproken transmissieberekeningen eene overdreven mate van nauwkeurigheid te betrachten.

Wanneer wij dus het aantal warmteeenheden, voor een vertrek benoodigd, tot in honderden nauwkeurig hebben vastgesteld. is dit in den regel geheel voldoende.

*) Naast fig. 6 staat bij de lijn w_i abusievelijk „warmteuitstraling", d.m.z. „warmtetransmissie".

Keuze der verwarmingstoestellen.

Na door middel van een transmissieberekening uit de grootte en de soort van het afkoelend oppervlak van een gebouw de hoeveelheid warmte te hebben bepaald, welke voor de verwarming noodig is, dient men na te gaan, welk verwarmend oppervlak in den vorm van verwarmingstoestellen in de verschillende vertrekken zal moeten worden geplaatst.

Hoewel hier al meer het gebied van den verwarmingsinstallateur wordt betreden, dient de bouwkundige zich toch ook van het belang dezer kwestie meer in 't bijzonder rekenschap te kunnen geven, ten eerste, opdat hij zekerheid hebben, dat de toestellen een voldoend warmteafgevend vermogen zullen bezitten en ten tweede, opdat de meest geschikte soort, vorm en grootte van verwarmingstoestel worde gekozen, met het oog op aanschaffingskosten, plaatsruimte en uiterlijk aanzien.

Alvorens hierover in nadere bijzonderheden te treden, dient er op te worden gewezen, hoe men zich de wijze van warmteafgeven door een verwarmingstoestel moet voorstellen, daar hiervan nog meermalen onjuiste begrippen worden aangetroffen. Hierbij worden hoofdzakelijk de plaatselijke, dus in ieder vertrek opgestelde verwarmingstoestellen, m. a. w. de radiatoren enz. van een stoom- of waterverwarming bedoeld.

Warmte kan zich op tweeerlei wijze van een warm voorwerp mededeelen aan een kouder, n.l. door straling en door geleiding. De warmte der zon komt tot ons uitsluitend door straling, de warmte van het vuur in een vuurhaard wordt gedeeltelijk door straling, gedeeltelijk door geleiding aan de omgeving afgegeven.

Bij de warmteafgifte der radiatoren en andere plaatselijk opgestelde toestellen speelt de geleiding een hoofdrol, d.w.z. de lucht, die het verwarmingstoestel omgeeft, verwarmt zich daaraan terwijl ze er langs strijkt, stijgt op en wordt door de toestroomende koude lucht gevolgd. Men kan zich deze luchtstrooming bij eene vrijstaande radiator voorstellen, zooals figuur 7 aangeeft.

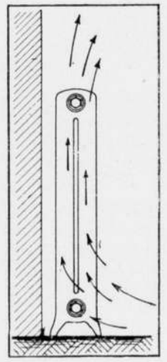

Fig. 7.

De stralende warmteafgifte is bij de geringe temperatuurverschillen, die bij stoomverwarming en vooral bij waterverwarming optreden, minder belangrijk dan de afgifte door geleiding, en men moet dus alles in het werk stellen om de luchtcirculatie om de verwarmingstoestellen zooveel mogelijk te bevorderen en vooral niet tegen te gaan.

Plaatsing der verwarmingstoestellen.

Hoe is het in dit opzicht in den regel gesteld met de plaatsing der verwarmingstoestellen?

Gaan wij daartoe eens na, hoe de lucht in een verwarmd vertrek circuleert.

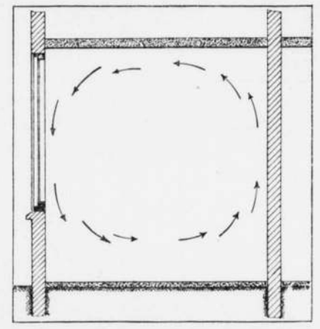

Fig. 8.

In figuur 8 is dit nader aangetoond. Plaatst men nu een toestel daar, waar van nature een stijgende luchtstroom geneigd is zich te vormen, dan versterkt men de geschetste luchtcirculatie, d. w. z. de koude lucht van de ramen zal nog krachtiger langs den vloer gaan stroomen, iets wat door de bewoners onaangenaam zal worden ondervonden. In dergelijke gevallen zijn in vertrekken van 3,5 M. hoogte met 1 ½ steens dikke muren en enkele ramen bij strenge koude temperatuurverschillen van 30° C. tusschen vloer en zoldering geconstateerd bij 20° op hoofdhoogte. Bij minder koud weer was het verschil 20° C.

Plaatst men het toestel bij het sterkst afkoelend oppervlak, in dit geval bij het raam, dan zal een luchtcirculatie ontstaan, als geschetst in fig. 9.

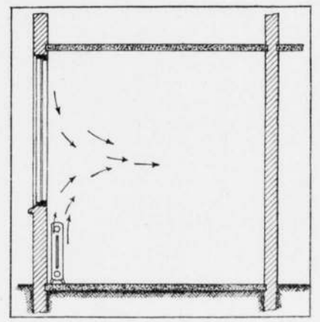

Fig. 9.

Bij vertrekken als zooeven genoemd, werd dan het temperatuurverschil tusschen zoldering en vloer op $^1/_{10}$ gegereduceerd. Ook is dan het brandstofverbruik geringer. De langs het venster vallende en door de reten en kieren binnendringende koude lucht en de stijgende warme lucht ontmoeten elkaar, zij zullen elkaar noodzaken af te buigen, zich mengen en in het vertrek stroomen, ter-

wijl langs den vloer lucht van nagenoeg kamertemperatuur naar het verwarmingstoestel stroomt.
Op deze wijze heeft men dus reeds eene groote verbetering in de luchtcirculatie gekregen en kan de vallende koude lucht van het raam worden weggenomen.
Echter werkt de botsing tusschen warme en koude lucht remmend op de luchtcirculatie langs het verwarmingstoestel en dus op de warmteafgifte, nog beter is daarom de opstelling volgens fig. 10.

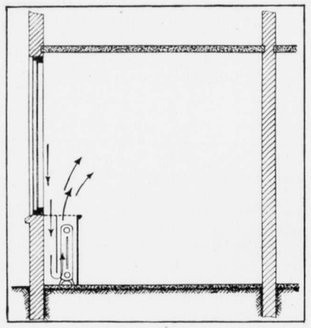

Fig. 10.

Op deze wijze verbetert men de luchtcirculatie, dus de warmteafgifte, voorkomt tochtverschijnselen en onttrekt men om goede redenen de weinig fraaie verwarmingstoestellen aan het oog. Eene gunstige combinatie dus van allerlei voordeelen.
Er dient echter nog op te worden gewezen dat het noodzakelijk is de omkasting der toestellen inwendig behoorlijk glad en zonder uitstekende hoeken en kanten af te werken daar er voor alles moet worden zorg gedragen, dat de lucht ongehinderd en in ruime mate kan circuleeren. Meermalen kan men de opmerking hooren, dat men niet begrijpt, waarom men bij het maken der omkastingen op eene goede constructieve uitvoering moest letten, zoodat de lucht ongehinderd kan circuleeren. De warmte moet er toch uit, redeneert men, niet bedenkende, dat het de lucht is, die als warmtedrager fungeert, die moet kunnen toestroomen en de warmte van de toestellen afnemend deze met zich voert, de te verwarmen ruimte in. Eene gemakkelijke circulatie is dus eene eerste vereischte. Fig. 11 en Fig. 12 doen eene verkeerde en eene

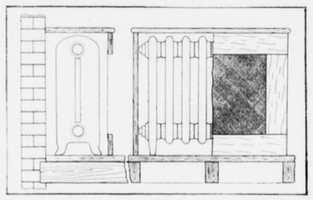

Fig. 11.

goede uitvoering van eene omkasting zien. Nog zij opgemerkt dat plaatsing der toestellen aan de buitenwanden in den regel een duurder pijpleidingnet dus een duurdere installatie met zich brengt.

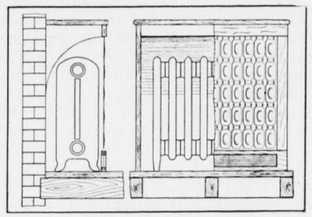

Fig. 12.

Typen van verwarmingstoestellen.

De meest gebruikte typen van verwarmingstoestellen zijn: de radiatoren, de ribbenbuis, door samenvoeging van meerdere buizen gevormd tot ribbenkachel, de gladde pijp, deze laatste doorgaans door samenvoeging van meerdere pijpen gevormd tot een pijpslang.
Radiatoren genieten in den regel de voorkeur wegens hun uiterlijk aanzien en gemakkelijk te reinigen oppervlakken. Want juist tengevolge van het feit, dat de warmteafgifte hoofdzakelijk geschiedt, doordien de lucht langs de toestellen circuleert, vindt een voortdurend afzetten en meenemen van stofdeeltjes plaats, iets, waarop hier nog de aandacht zal worden gevestigd. Het stof, dat zich op de verwarmingstoestellen afzet, bestaat voor een zeer groot deel uit straatvuil, dat aan de schoenen gehecht, door de bewoners naar binnen wordt gebracht of ook wel in de lucht zwevende, binnenkomt. Dit stof is hygroscopisch (waterdamp aantrekkend) en bevat tal van mikroorganismen. Een en ander heeft tengevolge, dat bij verwarming de aereobe mikroorganisme zich ontwikkelen en amoniakgassen afgeven.
Hierdoor krijgt de atmosfeer eene onaangename reuk en oefent zij eene prikkelende werking uit op de slijmvliezen der ademhalingsorganen van daarvoor gevoelige menschen. Bij langere verwarming droogt het stof uit en sterven de microorganismen.
Toch heeft men geconstateerd dat de amoniakontwikkeling zich herhaalt na rustperioden, d.w.z., wanneer het verwarmingstoestel een tijdlang weinig warmte heeft afgegeven.
Vermoedelijk is de oorzaak hiervan te zoeken in de hygroscopische geaardheid van het stof en het zich afzetten van nieuwe microorganismen gedurende de rustperiode.
Men heeft opgemerkt dat de amoniakontwikkeling na na korte rustperioden gewoonlijk minder krachtig is dan na langere.
Voorts is uit het onderzoek van deze verschijnselen gebleken, dat geen amoniakontwikkeling intreedt, wanneer de temperatuur der verwarmde oppervlakken blijft beneden 70° C., doch dat die ontwikkeling toeneemt, naarmate de temperatuur hierboven stijgt. Bevat het stof veel straatvuil en wel voornamelijk dierlijk vuil, dan treedt reeds ontleding daarvan op bij 65° C.
Tevens is gebleken dat het vochtig maken der lucht de stofontleding eveneens verhoogt en dient men dus hiermede wel rekening te houden bij het gebruik van verdampschalen, zooals men die dikwijls aantreft, geplaatst op de verwarmingstoestellen.
Ten slotte zij nog medegedeeld, dat zich ook eenige amoniakdamp ontwikkelt wanneer lucht zich langs overigens goed gereinigde verwarmingsoppervlakken beweegt.
In het algemeen is gebleken:
1e) Dat temperaturen der verwarmde oppervlakken boven 70° C. stofontleding tengevolge hebben.

2e) Dat de mate van ontleding stijgt met de temperatuur en met de hoeveelheid stof die zich op de verwarmde oppervlakken bevindt.
3e) Dat vochtige lucht de ontleding verhoogt.
4e) Dat een amoniakgehalte der atmosfeer $\frac{5}{10.000}$ prikkelend werkt op de ademhalingsorganen van gevoelige personen.
Als voorbeeld van een systeem van verwarming, waarbij men zeer duidelijk den onaangenamen invloed bespeurt van de ontledingsproducten van het stof en straatvuil op de atmosfeer, zij hier genoemd de door middel van een warme voetplaat verwarmde spoorwegrijtuigen. Iedereen moet de bijzonder onfrissche atmosfeer in dergelijke rijtuigen zijn opgevallen.
Is uit het voorgaande gebleken dat de verwarmingstoestellen de lucht in een vertrek met ontledingsproducten van het stof bezwangeren, zoo is daarmede nog niet rechtstreeks aangetoond, dat deze producten niet alleen een onaangenamen invloed op de ademhalingsorganen, doch ook eene schadelijke werking daarop uitoefent. Vooralsnog is het direct aantoonen van dit laatste niet mogelijk geweest.
Waarschijnlijk doet men daarom het beste aan de aanwezigheid van amoniak in de atmosfeer de zelfde beteekenis toe te kennen als aan die van koolzuur.
In de grootte van het koolzuurgehalte vond Pettenkofer de maat om de meerdere of mindere geschiktheid der lucht voor de ademhaling uit te drukken. Hij heeft aangetoond, dat met het ongeschikter worden der lucht voor de ademhaling het koolzuurgehalte stijgt, doch schreef daarom die ongeschiktheid niet toe aan het koolzuur alleen, doch veeleer aan andere, tegelijk met het koolzuur zich vormende niet direct aan te toonen bestanddeelen.
Zoo ontwikkelen zich ook bij de ontleding van het stof naast de amoniak bestanddeelen, die de lucht minder geschikt maken voor de ademhaling en men streve er dus naar bij die verwarmingsinrichtingen, waarbij in het bijzonder gelet moet worden op de kwaliteit van de atmosfeer in de te verwarmen vertrekken, de verwarmende oppervlakken der toestellen zoo zuiver mogelijk en op de lage temperatuur te houden.
Thans volge hier nog een korte omschrijving van de meest gebruikelijke verwarmingstoestellen. Er bestaat overigens tegenwoordig een groot aantal vormen en modellen, hetgeen er op wijst dat men er voortdurend naar streeft deze toestellen technisch te volmaken en aestetisch te verbeteren. (Wordt voorgezet.)

EEN MEUBEL-PRIJSVRAAG.

De Bond van Meubelfabrikanten heeft een prijsvraag uitgeschreven die beoogt ontwerpen te verkrijgen voor de inrichting van een huurhuis van het gewone suitetype, met eetkamer en ontvangkamer beneden, heerenkamer en slaapkamer boven, alle van dezelfde afmetingen. Men gaat uit van het denkbeeld, dat in een of meer dier vertrekken, althans in eetkamer en ontvangkamer, de meeste belangrijke meubelen in een historischen stijl zijn en dus daarin uitsluitend het verdere vertrek behandeld moet worden. Bovendien wordt gevraagd het ontwerp van een hal in een landhuis.
De prijzen bedragen *f* 500, *f* 250 en *f* 100.
Teekeningen worden vóór 1 Febr. 1913 ingewacht bij den secretaris van het comité den heer J. A. Pool te Haarlem.
De beoordeeling van de in te komen ontwerpen is aan het comité, bestaande uit 3 leden van den Bond van Meubelfabrikanten in Nederland, aangevuld door de heeren: A. le Comte, directeur van het Meseum Lambert van Meerten te Delft; R. A. van de Pavert, sierkunstenaar, architect, leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam; K. Sluyterman, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; J. A. G. van der Steur, bouwkundig ingenieur-architect Vredespaleisbouw te 's-Gravenhage.

VAN ALLERLEI AARD.

NATUURSCHOON.

De Staten van Noord-Holland stelden in hun laatste zitting een verordening vast op het weren van inbreuken op natuurschoon.
Deze verordening is thans Koninklijk goedgekeurd door Ged. Staten afkondigd.
De voornaamste artikelen luiden als volgt:
Art. 1. Het is den eigenaar of gebruiker van eenig onroerend goed verboden:
1°. daarop of daaraan te hebben muren, getimmerten, borden of andere voorwerpen, bestemd en gebezigd tot reclame;
2°. het onroerend goed op eenige andere wijze te bezigen tot reclame.
Art. 2. Het verbod is niet van toepassing:
1°. in zoover het geldt reclame voor zaken, die worden vervaardigd of verhandeld, of voor bedrijven, die worden uitgeoefend op of in het onroerend goed;
2°. in zoover het geldt eene reclame niet voorkomende in het landelijke gedeelte eener gemeente;
3°. in zoover Gedeputeerde Staten vrijstelling van het verbod hebben verleend overeenkomstig het in art. 3 bepaalde;
4°. tot 1 Januari 1914 in zoover het geldt eene reclame, waarvan blijkt, dat zij op het tijdstip van het inwerkingtreden dezer verordening aanwezig was.
Art. 3. De vrijstelling bedoeld in art. 2, 3°, kan door Gedeputeerde Staten enkel worden verleend, wanneer naar hun oordeel hierdoor de schoonheid van het omliggende landschap niet wordt geschaad. Aan de vrijstelling kunnen voorwaarden worden verbonden; zij kan te allen tijde worden ingetrokken.

De eerste vervolging te dezer zaken geschiedt in de afgeloopen week tegen een landbouwer te Haarlemmerliede. Het betreft n.l. het doen plaatsen van een groot reclame bord op diens land aan den Amst. straatweg. RED.

WIJZIGING VAN DEN DAM.

Volgens het N. v. d. Dag zal binnenkort den Raad een voordracht bereiken tot asphalteering en electrische verlichting van den Dam. Wordt dit voorstel aangenomen, dan zullen bij het opbreken voor asphalteering tevens de tramlijnen verlegd worden, op die manier, dat de rails van het middenplein verdwijnen en lijn 13 en 14 langs het paleis loopen. Bij de behandeling der bovengenoemde voordracht zal tevens voorgesteld worden, Naatje van haar voetstuk te laten verdwijnen.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand September bezocht door 849 belangstellenden.
Uit de aan het Museum verbonden boekerij, werden 252 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden.
De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid werd door 147 dagleerlingen bezocht, terwijl zich voor den avondcursus, die 1 October is begonnen, 82 leerlingen hebben aangemeld.

DE VERGROOTING VAN DEN DRUCKER-UITBOUW.

De fragmenten van de N. Zijdskapel, welke nu in het gedeelte van den Rijksmuseum-tuin staan, waar helaas de uitbreiding van het gebouw der collectie-Drucker zal verrijzen, worden dan verplaatst, naar het stuk tuin Jan Luykenstraat bij de Hobbemastraat, achter de groote poort, welke daar staat.
Wanneer met den bouw van het nieuwe gedeelte wordt begonnen, is nog niet bekend.

STADSVERFRAAIING EN DE TRAM.

Naar de dagbladen melden heeft de directie van de Gemeentetram besloten, in het komende jaar, het gewichtige jaar 1913, een poging te wagen om onze straten een fleurig aanzien te geven. Daartoe zullen de palen, waaraan de electrische geleidingen zijn bevestigd, voorzien worden van bloemkorven, zooals bij feestelijke gelegenheden reeds is toegepast, en ook zullen aan en op de halte-gebouwtjes planten worden aangebracht.

SCHOUWBURGBOUW.

„De Bouwwereld" bespreekt het fraaie gedenkboek van prof. Littmann over zijn beide schouwburgen te Stuttgart. Men weet, welke plannen daar zijn verwezenlijkt. De Wurtembergsche hoofdstad heeft twee zalen voor 1452 en 838 toeschouwers.

„Het verdient zeker ernstig aanbeveling te overwegen of dit denkbeeld niet ook voor 's-Gravenhage aanstonds navolging zou verdienen. En mocht men daartoe niet direct besluiten, dan kan het raadzaam zijn reeds bij den bouw van den nieuwen schouwburg, wat ontwerp en plaatskeuze betreft, aanstonds rekening te houden met de mogelijkheid dat de ontwikkeling van het schouwburgwezen — en van de Haagsche bevolking — binnen weinige jaren eene oplossing als te Stuttgart is toegepast, zou wenschelijk maken. Immers, wat in het wel kleinere, maar blijkbaar verder ziende Stuttgart nu reeds noodig werd geacht en tot uitvoering kwam, zal te zijner tijd ook wel tot onze residentie doordringen en mag dan niet onmogelijk zijn gemaakt.'

DE TEMPEL VAN PHILAE.

Niet Carnegie, maar Pierpont Morgan is met de Egyptische regeering in onderhandeling over den aankoop van de tempels op het eiland Philae, met het doel, die monumenten naar Amerika over te brengen. Of het er van komen zal is nog niet te zeggen. maar het denkbeeld is niet zoo excentriek. als het lijkt en zelfs een orgaan als de Deutsche Bauzeitung redeneert er over als iets, dat wel overweging verdient, want gelijk bekend is worden de tempels op Philae, tengevolge van de afdamming van den Nijl bij Assouan, met een bijna zekeren ondergang, binnen afzienbaren tijd, bedreigd.

Van Januari tot midden Juni ligt het eiland thans grootendeels onder water en niet alleen is daardoor het imposante effect verloren gegaan, dat het eiland maakte met zijn heiligdommen gelegen in de breede rivier, die hier door donkere rotsen omzoomd wordt, maar het spreekt vanzelf, dat de bouwwerken geducht van het water te lijden hebben en hoe hecht ook gebouwd, het in dezen toestand niet lang zullen uithouden.

De tempels van Philae behooren tot de bestbewaarde van het Nijlland en dit geldt vooral van den, door Nectanebus II omstreeks 375 v. C. gebouwden tempel van Isis, die hier met Osiris, Hathor, Horus en andere goden vereerd werd. De pylonen van dezen tempel zijn uitstekend bewaard; de zuilenhoven met hun groote verscheidenheid van kapiteelen staan nog grootendeels overeind en de wandbeschildering heeft betrekkelijk weinig geleden.

Zeer bekend is ook het kleine tempeltje, dat wel wordt aangeduid als kiosk van Trajanus en onder dezen keizer door de Romeinen gebouwd, te eigenaardiger omdat de Romeinen hier niet hun eigen moderne bouwvormen toepasten, maar de oude vormen van de Egyptische kunst.

Moeten deze monumenten nu worden opgeofferd aan de economischen eischen, die aanleiding hebben gegeven tot den bouw van den Nijldam?

Dat behoeft niet, zoo redeneert Pierpont Morgan, want het is technisch mogelijk alles af te breken en elders weder precies zoo op te bouwen; dat kan een tiental millioenen kosten, maar die heb ik er voor over.

Inderdaad berekent men, dat een honderdtal scheepsvrachten noodig zal zijn om de massa graniet naar Amerika over te brengen, nadat alles eerst met Nijlschuiten naar de haven zal zijn vervoerd.

Daar in de buurt van New-York zal wel een eilandje te vinden zijn waar de monumenten gereconstrueerd kunnen worden en goed bewaard voor het nageslacht, zoo niet van het Amerikaansch klimaat een vernielende invloed op het graniet te verwachten is.

Misschien zou het beter zijn een plaats op te zoeken, waar het klimaat zooveel mogelijk met het Egyptische overeenkomt en die is misschien elders in de Vereenigde Staten te vinden, doch dit is voorloopig bijzaak.

De hoofdzaak is het behoud der tempels van Philae. Het middel daartoe door Pierpont Morgan aan de hand gegeven mag zeker radicaal en up to date heeten. Men kan het afkeuren, maar wij vragen: „Wie weet er dan wat anders en wat beters op?

„De Opm."

DE BOROBOEDOER.

Verleden week Zaterdagavond werd in eene vergadering van leden en genoodigden van het Kon. N.d. Aardrijkskundig Genootschap, in „Artis" door den majoor der genie van het Ned.-Indische leger T. van Erp, een lezing gehouden over: „De restauratie van de Boroboedoer-Stoepa".

Reeds bij de Indische begrooting van 1905, werd door den minister toegezegd om een regelmatige photografische opneming te bevorderen van den Boroboedoer, ter voorbereiding van de restauratie van het bouwwerk. Bij Indisch gouvernementsbesluit van 25 April 1907 werden maatregelen getroffen ter voorkoming van verder verval en schending van den Boroboedoer en tegelijkertijd werd de toenmalige kapitein der genie T. van Erp, met de uitvoering belast.

Sedert heeft majoor Van Erp, met zijn gezin in de nabijheid van het grootsche monument uit het Hindoe-tijdperk gevestigd, zich geheel aan het werk gewijd. Nu hij het heeft volbracht, is hij met verlof naar Nederland gekomen. De herstellingen zijn geheel voltooid en alle sprekende reliefs zijn op bijna 1400 prachtige photografische cliché's in beeld gebracht. De uitgaaf zal door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, onder steun van de regeering worden bezorgd.

De Boroboedoer — dit nog ter verklaring van den titel van de voordracht — is een met prachtig bouw- en beeldhouwwerk bedekten heuvel, in den vorm gelijkende op een „stoepa", een koepelvormig monument, opgericht boven relieken. Het is een heiligdom gewijd aan de nagedachtenis van den goddelijk vereerden Boeddha, maar tevens om de door hem verkondigde heilleer in beeldhouwkunst uit te drukken,

GOTHIEK.

De directeur der afdeeling Sculptures du Moyen Age et de la Renaissance in het Louvre, de heer André Michel, zal in den loop van November vier avondlezingen houden in de zaal van „Pulchri Studio" in Den Haag. De bekende kunstgeleerde zal in die lezingen behandelen: de opkomst, den bloei en den ondergang der gothiek.

De lezingen zullen gehouden worden 8, 11, 22 en 25 November.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 42. Kongress für Städtewesen te Düsseldorf: Arbeiderswijken in groote steden (met afb.). — Rhodes national S. African memorial te Groote Schuur, door J. C. Meischke (met afb.).

DE BOUWWERELD, 42. De actie van den Drucker-uitbouw en haar moraal. — Italiaansche kunst in het Noorden. — Ambachtsschool te Hilversum, architecten C. de Groot Jr. en B. H. Bakker (met afb.). — De bouwverordening der tuinstad „Hellerau" door J. van der Breggen.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

II. Prijsvraag Ontwerp van den Omslag voor den Genootschapskalender 1913. Programma in No. 36.

III. Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, in 1912: 1°. Ontwerp voor een Bioscope-theater; 2°. Ontwerp voor een Wachthuisje voor de tram; 3°. Een penteekening. Programma in No. 38.

INHOUD: Verslag van de 1317e Ledenvergadering. — Elementaire vlakversiering (vervolg). — De lei voor dakbedekking. — Grafieken ten dienste van het controleeren van ontwerpen van platen en balken in gewapend beton. — Centrale verwarming en luchtverversching van gebouwen (vervolg). — Een meubel-prijsvraag. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1318e GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 6 NOVEMBER E.K. des avonds te **8.30** UUR in het GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1317de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken. (Zie mededeeling V).
3. Installatie van de heeren A. de Maaker en J. de Lugt als Gewone Leden van het Genootschap.
4. Benoeming van acht afgevaardigden naar de Derde (buitengewone) Algemeene Vergadering van het „Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen" te houden op Zaterdag 23 November, 's namiddags 1 uur in American-Hotel te Amsterdam (zie agenda hierachter).
5. *Lezing van den heer Corn. van der Sluys, kunstnijveraar te 's-Gravenhage, getiteld: „De huidige aankleeding en versiering der wanden"*. toegelicht met voorbeelden. (De spreker opent gaarne de gelegenheid tot debat of samenspreking).
6. Rondvraag en sluiting.

N.B. Met het oog op de lezing van den heer Corn. van der Sluys wordt de introductie voor deze vergadering zoo ruim mogelijk opengesteld.

II. Tot lid der „Commissie van Advies bij de Beoordeeling van Bouwontwerpen, ingeleverd bij Aanvraag voor Erfpacht of Koop van Gemeenteterreinen" is door ons Bestuur aangewezen de heer A. A. Kok, architect te Amsterdam ter vervanging van den heer M. J. E. Lippits, die periodiek aftreedt en niet terstond herkiesbaar is.

III. Ingevolge bespreking in de jongste ledenvergadering, hebben de heeren H. J. M. Walenkamp en J. J. Hellendoorn zich bereid verklaard, het „pro" van de Openbare Prijsvraag in te leiden en te verdedigen. Het bestuur brengt in herinnering, dat leden uitgenoodigd zijn en worden om het „pro" en het „contra" nopens dit onderwerp in te leiden en wacht gaarne bereidverklaringen in. Het tijdstip waarop het onderwerp aan de orde zal worden gesteld is nog onbepaald.

IV. De agenda van de Derde (buitengewone) Algemeene Vergadering van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, te houden op Zaterdag 23 November e.k. des namiddags te 1 uur in American-Hotel te Amsterdam, luidt als volgt:

1. Notulen en ingekomen stukken.
2. Mededeelingen van het Bestuur; o.a. betreffende toetreding der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst tot het Verbond.
3. Voorstellen van de Commissie benoemd tot voorlichting betreffende een te houden Kunstenaars-Congres in het voorjaar van 1913.
4. Wenschelijkheid van optreden van het Verbond inzake de Vierjaarlijksche Tentoonstelling te Arnhem in 1913 te houden.
5. Mededeelingen betreffende het gestichte Bureau voor Auteursrecht in verband met het in werking treden van de nieuwe Auteurswet.
6. Mededeelingen betreffende het Kunstenaarshuis.
7. Wat verder ter tafel zal worden gebracht.

V. Bij „Ingekomen Stukken" zal in de 1318de Ledenvergadering o. m. behandeld worden een brief van het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst (met bijlagen), welke brief luidt als volgt:

„WeledelGeb. Heeren,

„het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering „der Bouwkunst heeft de eer u mede te deelen dat het, „in opdracht van de j.l. gehouden Alg. September-Ver„gadering der Maatschappij een adres heeft gericht tot „den Gemeenteraad van Amsterdam (waarin de wen„schelijkheid van het tot stand komen van een plan voor „Groot-Amsterdam wordt betoogd) en een adres tot Z. „Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken (waarin „aangedrongen wordt op de stichting van een leerstoel „in den Stedenbouw aan de Technische Hoogeschool te „Delft). Vertrouwende, dat de behandelde onderwerpen „Uwe sympathie hebben, zal het Hoofdbestuur het zeer „op prijs stellen, indien U een adres van Adhesie, of een „adres met gelijksoortige strekking, aan genoemde auto„riteiten zoudt willen verzenden.

„Met de meeste hoogachting, voor het Hoofdbestuur voornoemd: J. GRATAMA, *Secretaris*.

Aan dit schrijven zijn de volgende bijlagen toegevoegd:

1°. Aan Zijne Excellentie den Minister van Binneniandsche Zaken.

Geeft met verschuldigden eerbeid te kennen, het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in opdracht van de Algemeene Vergadering der Maatschappij, gehouden 24 September j.l., dat het wenschelijk is, de Technische Hoogeschool te Delft te verrijken met een leerstoel in den Stedenbouw, aangezien een opleiding in dit hoogst belangrijk onderwerp in Neder-

land nog geheel ontbreekt; hetwelk tengevolge heeft, dat er in 't algemeen een groot gebrek is aan voldoend onderlegde krachten voor het maken der bij de wet voorgeschreven uitbreidingsplannen der gemeenten en voor het geven van advies bij de vele, zich in den laatsten tijd voordoende gevallen van stedenbouwkundigen aard.
Het Hoofdbestuur vertrouwt, onder verwijzing naar bijgaande toelichting, dat ook Uwe Exellentie van het groote gewicht en de urgentie van een dergelijke leerstoel overtuigd is.
Redenen, waarom het Hoofdbestuur Uwe Exellentie dringend verzoekt, te willen bevorderen, dat een leerstoel, als bovenbedoeld, spoedig gesticht zal worden.
't Welk doende, enz.

voor het Hoofdbestuur voornoemd,
w.g. A. SALM, G. BZN., *Voorzitter.*
w.g. J. GRATAMA, *Secretaris.*

TOELICHTING.

Het onderwerp Stedenbouw vraagt in de laatste jaren bijzondere aandacht. Talrijke steden in Nederland zijn in een stadium van snelle en algemeene ontwikkeling en uitbreiding, terwijl bijna iedere Gemeente geplaatst wordt voor meer of minder belangrijke vraagstukken van stedenbouwkundigen aard, zooals het verbreeden van straten, het omleiden van het verkeer, het bouwen van openbare gebouwen, het behoud van oude monumenten van geschiedenis en kunst, en van fraaie stads- of dorpsgezichten, enz. Dat hierbij de hygiëne een groote rol speelt, is een verblijdend verschijnsel en het zijn vooral de bouwverordeningen, die in deze haar invloed doen gelden. De Regeering, diep doordrongen van de groote nationale beteekenis eener goede ontwikkeling der Gemeenten, bepaalde dat gemeenten met meer dan 10.000 inwoners een goed uitbreidingsplan moeten vaststellen.
De vraagstukken, die zich bij den hedendaagschen stedenbouw voordoen, zijn vele, tengevolge van de talrijke eischen van de huidige samenleving, zoowel op hygiënisch, practisch als aesthetisch gebied. Het algemeen belang, dat hierbij betrokken is, is groot; maar eveneens zijn de uitgaven groot, die gemoeid zijn bij de verbetering van het hedendaagsche stedenwezen. Het onderwerp stedenbouw is dus actueel en van de grootste beteekenis. Echter, Nederland is niet voldoende voorbereid om de vele zich voordoende vraagstukken op te lossen. Verrast door de snelle ontwikkeling der steden heeft het daarenboven het specifieke, groote belang van het onderwerp in zijn geheel niet tijdig beseft. De onderdeelen bouwpolitie en grondpolitiek mogen als een gelukkige uitzondering genoemd worden. Maar aan het geheele onderwerp als zoodanig, waartoe ook, en niet het minst de aesthetische vraagstukken behooren, heeft Nederland nog geen voldoende aandacht geschonken.
Een beschouwing van de leerrijke Städte Ausstellung te Dusseldorf versterkt de overtuiging, dat ons land in deze achterlijk is. Stedenbouw wordt ten onzent nog niet als een hoogst belangrijk, zeer uitgebreid, wetenschappelijk en artistiek vak beschouwd; er wordt in geliefhebberd. Een wetenschappelijke opleiding er voor bestaat in Nederland niet. De architecten, die geroepen worden uitbreidingsplannen te ontwerpen, moeten door particuliere studie zich op hoogte stellen, terwijl aan vele ambtenaren, meermalen uit den aard der zaak eveneens onvoldoende voorbereid, het maken van een uitbreidingsplan wordt opgedragen. Deze toestand vraagt om verbetering, gezien de groote belangen die op het spel staan, en het ligt op den weg der Regeering, hier in te grijpen.
Immers zooals gezegd schrijft de wet voor, dat gemeenten met meer dan 10000 inwoners haar uitbreidingsplan vast moeten stellen. Maar op de vraag, wie zijn onze welonderlegde en talentvolle krachten voor het ontwerpen dezer plannen, volgt geen bevredigend antwoord. Een enkele architect heeft zich er voldoende in bekwaamd, de grootste steden verzekeren zich van de beste krachten; maar talrijk zijn de kleinere plaatsen, die op geheel onvoldoende krachten zijn aangewezen.
Waar de Regeering aan den denen kant iets voorschrijft, rust aan den anderen kant op haar de verplichting te zorgen, dat aan het voorschrift kan worden voldaan.
Van daar dat het op haar weg ligt, gelegenheid tot opleiding in dit vak te geven. Dit kan geschieden door de stichting van een leerstoel in den Stedenbouw aan de Technische Hoogeschool te Delft.
Deze school is hiervoor de aangewezen universiteit, omdat het onderwerp Stedenbouw voor een groot deel van technischen aard is, en gerekend moet worden tot de meest belangrijke vakken; welke tot een opleiding voor Bouwkundig Ingenieur of Architect behooren. De Gemeentewerken worden veelal door Bouwkundig Ingenieurs geleid, en zij komen dus in hun werkkring volop met stedenbouw in directe aanraking. Maar ook de Architecten komen voortdurend voor meer of minder belangrijke vraagstukken van Stedenbouwkundigen aard te staan. Het stichten van een leerstoel in den Stedenbouw is daarom een dringende noodzakelijkheid geworden. En deze leerstoel zal niet alleen den Bouwkundig Ingenieur en den Architect, maar ook de Technische Hoogeschool zelve ten goede komen, daar zij, hiermede verrijkt, beter kan voldoen aan hare verplichting: af te leveren bekwame technici, die berekend zijn voor hun modernen taak.

Voor het Hoofdbestuur van de Maatschappij
tot Bevordering der Bouwkunst
(w.g.) A. SALM, GBZN. *Voorzitter,*
(w.g.) J. GRATAMA, *Secretaris.*

2°. Aan den Raad der Gemeente Amsterdam,
geeft met verschuldigden eerbeid te kennen, het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in opdracht van de Algemeene Vergadering der Maatschappij, gehouden 24 September j. l. te Dusseldorf, dat het wenschelijk is voor Uwe Gemeente een algemeen uitbreidingsplan, omvattend Uwe geheele Gemeente, vast te stellen, waarbij, zonder te veel in details te treden, aangegen wordt welke beginselen de uitbreiding Uwer Gemeente moeten beheerschen en op welke wijze die beginselen moeten worden toegepast.
Genoemde Algemeene Vergadering was van oordeel, dat, waar een dergelijk volledig uitbreidingsplan voor Uwe Gemeente nog niet bestaat, de uitbreidingsplannen voor enkele gedeelten niet onder juiste omstandigheden tot stand komen en niet volkomen naar waarde kunnen worden beoordeeld. Immers het zoo hoogst belangrijk onderling verband dier plannen is niet voldoende vastgesteld, datgene wat genoemd kan worden de grondgedachte van Groot-Amsterdam, bevattende een goede regeling van het verkeersnet, aanduidend de verschillende wijken voor handels en industrie doeleinden, en voor bewoning door de verschillende klassen der samenleving; verder aangevend de aanleg van plantsoenen, speeltuinen, parken, enz. enz. heel deze uitbreiding, zoowel in prachtischen als in aesthetischen zin behandeld. De Gemeente 's Gravenhage heeft het belang van een dergelijk uitbreidingsplan begrepen en zij heeft door den architect Berlage haar plan voor Groot 's-Gravenhage

laten ontwerpen, verder zij gewezen op steden in het buitenland, o. a. Berlijn, Antwerpen, Dusseldorf, die door zeer goed geslaagde prijsvragen zich het bezit van hare uitbreidingen hebben verzekerd.
Het Hoofdbestuur meent dan ook U met aandrang in overweging te moeten geven te bevorderen, dat een goed plan voor Groot-Amsterdam tot stand zal komen, en het meent dat het uitschrijven van een prijsvraag in deze het beste tot het gewenschte doel zal leiden.
't Welk doende enz.,

Voor het hoofdbestuur voornoemd,
(w.g.) A. SALM GBZN. *Voorzitter,*
(w.g.) J. GRATAMA, *Secretaris.*

VI. Naar aanleiding van het adres d.d. 19 Augustus 1912, dat ons Genootschap richtte tot den Gemeenteraad van Amsterdam ter zake van de voorgestelde uitbreiding van den Drucker-Uitbouw aan het Rijks-Museum, ontving ons Bestuur het volgend schrijven:
„Burgemeester en Wethouder van Amsterdam, gezien „het aan den Gemeenteraad gericht adres, ingekomen „19 Augustus 1912, van het Genootschap „Architectura „et Amicitia" gevestigd te Amsterdam, houdende het „verzoek om verdere bebouwing van het plantsoen. be„hoorende bij het Rijks-Museum, niet toe te staan;
„geven het Genootschap „Architectura et Amicitia"
„voornoemd te kennen, dat de Gemeenteraad zich in
„zijne vergadering van den 9den October 1912 heeft
„vereenigd met de door Burgemeester en Wethouders
„ingediende voordracht, d.d. 23 Juli 1912, No. 886, van
„welke voordracht een exemplaar bij deze beschikking
„is gevoegd."

Burgemeester en Wethouders voornoemd:
A. ROËLL,
Amsterdam, *de Secretaris:*
24 Oct. 1912. J. A. BAËZA.

VII. Van de Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, uitgeefster van ons orgaan werd ten vervolge voor onze bibliotheek ontvangen: het tijdschrift „Oud-Holland", nieuwe bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlandsche kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz., onder redactie van Dr. A. Bredius en E. W. Moes, vierde aflevering, dertigste jaargang.
Deze aflevering, die op de leestafel is gedeponeerd, bevat: Een merkwaardig portret van Cornelis Ketel, door Dr. A. Bredius (met een portret)". „Iets over de copie van Gerrit Lundens naar Rembrandt's Nachtwacht" door A. Bredius, „De rederijker Louis Jansz" door Rena Pennink, „Een onbekend Rubens-document" door Dr. A. Bredius, „De nalatenschap van Joannes Lutma (den jonge)" door Dr. A. Bredius, „Nalezing der Tresoriersrekeningen van 's-Gravenhage" door Eduard van Biema, en „Bladvulling: „De Goede Oude Tijd" door Mr. S. Muller Fzn.
VIII. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer P. Doorn, Directeur der Ambachtsschool te Haarlem. Als adspirant-lid is toegetreden en eveneens toegelaten de heer J. Teixeira de Mattos te Amsterdam.

J. ROOSING JR., *te Secretaris a. i.*

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN.

Vraag 1. Voor den *watertoren* staat de diameter van het waterreservoir is 10.—M.; moet het reservoir juist een cylinder zijn, of mag het een kubus van denzelfden inhoud wezen?
Antwoord: Het reservoir moet een cylindervorm hebben.

DE JURY.

E. W. MOES †.

De heer E. W. Moes, Directeur van 's Rijks Prentenkabinet in het Rijks-Museum alhier, werd Woensdagmiddag, terwijl hij naar het Museum op weg was, plotseling zoo ernstig ongesteld, dat hij naar het Wilhelminagasthuis vervoerd moest worden, waar hij spoedig daarna overleed.
Sinds 1903 was de heer Moes, die den 5den September 1864 te Amsterdam geboren is, Directeur van het Prentenkabinet. Vóór dien was hij Adjunct-Bibliothecaris aan de Universiteitsbibliotheek en daarvoor Adjunct-Archivaris te Rotterdam.
De heer Moes heeft een aantal werken op kunstgebied geschreven, waaronder dat over Frans Hals, en sinds den dood van Mr. De Roever voerde hij met Dr. Bredius de redactie van Oud-Holland.

PRIJSVRAGEN.

Nu in de laatste vergadering de beteekenis van prijsvragen voor het Genootschap Architectura et Amicitia ter sprake is gekomen heeft het belang, te weten, hoe men vroeger in dien kring over dit onderwerp dacht.
Toen het eerste nummer van het Genootschapsorgaan op 6 Januari 1883 onder redactie der heeren Jan Springer, C. B. Posthumus Meyjes en A. W. Weissman verscheen, had het eerste artikel den titel: „Prijsvragen". Wij zullen daaruit een en ander overnemen.

* *
*

Prijsvragen zijn voor den jongen beoefenaar der bouwkunst een noodzakelijk middel om zich in zijn vak te bekwamen, om zich een eervollen naam in de wereld te verwerven.
De bouwkunstenaar is onder zijn overige kunstbroeders het meest stiefmoederlijk bedeeld. Zijn toch een paar vierkante decimeters doek, wat penseelen en wat verven voldoende om den schilder beroemd te maken; is een koperplaat en wat etsgereedschap den graveur genoeg om overal, waar beschaafde menschen wonen, met eere genoemd te worden; geeft een weinig klei of gips den beeldhouwer gelegenheid, zijn genie ten toon te spreiden — de architect moet eerst een Maecenas vinden, die zijn denkbeelden doet belichamen, wil hij niet voor een prentjesmaker aangezien worden.
Jongere bouwkunstenaars ondervinden maar al te vaak de waarheid van het spreekwoord: „onbekend maakt onbemind". Al hebben zij nog zulke degelijke studiën gemaakt en zich met bijzonder veel lust aan hun vak gewijd, het zal hun moeilijk vallen, waardeering voor hun talenten te vinden, tenzij zij hier of daar ondergeschikte willen worden.
Prijsvragen zouden veel talrijker kunnen zijn, dan thans bij ons te lande het geval is, *wanneer bij ieder belangrijk staats- of gemeentewerk een openbare prijsvraag werd uitgeschreven.* Het ligt, dunkt ons, alleszins op den weg der regeering van rijk, provinciën en gemeenten, die toch allen de belangen van de gemeenschap, dus ook van de bouwkunstenaars moeten behartigen, voor alles, wat van belang gebouwd wordt, een prijsvraag uit te schrijven, gelijk dit in het buitenland geschiedt.
Het bezwaar, dat men telkens met een ander architect zou moeten werken, zou vervallen, wanneer men aan de technische ambtenaren opdroeg, het bekroonde ontwerp onder leiding van den vervaardiger uit te voeren.
Misschien zal men ons tegenwerpen, dat het minder goed slagen van prijsvragen soms is voorgekomen. Maar dan was de gebrekkige opstelling van het programma of

een andere reden buiten de prijsvraag om, daarvan de oorzaak. Zoo werden vaak bij de uitschrijving de namen der juryleden niet openbaar gemaakt. Dan schrikte de vrees, dat onbevoegden het geleverde werk zouden beoordeelen, velen af.
Vele voorbeelden liggen ons nog versch in het geheugen van prijsvragen, waar voor een minimum belooning een maximum van werk werd geëischt. Die prijsvragen hebben natuurlijk geen gunstige uitkomst gehad; maar aan wie is dit te wijten, aan de inzenders of aan de uitschrijvers?
In het buitenland worden eerst algemeene prijsvragen uitgeschreven, waarbij slechts schetsontwerpen gevraagd worden. Aan een zeker aantal medewerkers kan de jury een voor allen gelijken prijs toekennen. Op deze wijze hebben de deelnemers, die geen prijs verwerven, geen belangrijke kosten, en worden de bekroonden, die nu nog in een besloten prijsvraag om de eer der uitvoering moeten kampen, voor hun moeite beloond.
Zulke besloten eind-prijsvragen zijn heel wat belangrijker, dan de besloten prijsvragen bij ons, waar men slechts een zeker aantal architecten om familie- en andere redenen uitnoodigt, en de anderen verzoekt, thuis te blijven.
Soms is ter verdediging van deze handelwijze aangevoerd, dat men zekerheid verlangde van de bekwaamheid en practische ervaring der architecten, en dat zulke mannen niet aan openbare prijsvragen willen mededoen. Is dit zoo, waarom doen zij dan niet mede? Willen zij als „*hors concours*" geen gevaar loopen, van hun voetstuk te tuimelen; is soms de kans om wat te verdienen hun te onzeker; of is lauwheid de reden van hun onthouding?
Wij weten het niet, maar betreuren, dat de ervaring, die men aan mannen met grijzende haren meent te mogen toeschrijven, tevens de oorzaak is, dat men zooveel zeer kundige jongeren uitsluit.
Aan de jury blijve het oordeel over de practische waarde van het ontwerp en omtrent de bekwaamheid van hem, die als uitvoerder zal optreden.
Men moet voorzichtig zijn bij het kiezen der jury, als haar rapport van beoordeeling inderdaad bevredigend zal zijn. Het is nog zulk een gemakkelijk werk niet, een goed rapport op te maken. Al te veel maakt de jury zich in den laatsten tijd van haar taak „met den Franschen slag" af, en meent te kunnen volstaan met het bespreken der bekroonde ontwerpen. Een Nederlandsch architect heeft onlangs beweerd, dat het rapport niet voor de inzenders, maar voor de uitschrijvers wordt opgemaakt. Het is ons echter een raadsel, hoe die architect, van wien toch mag verwacht worden, dat hij het wel meent met de bouwkunst en haar beoefenaars, iets dergelijks kon zeggen.
De bouwkunst in Nederland begint thans te herleven, maar er is nog veel, dat tot nadenken stemt. Pleit het voor de Nederlandsche architecten, dat zij deelnemen aan prijsvragen, die der kunst onwaardig zijn? Hoewel veel geschiedde, dat niet richtig was, merkte men nooit iets van een algemeene onthouding, ja zelfs maar hoogst zelden iets van protest.
De Nederlandsche architect, van nature reeds flegmatiek, schijnt vaardiger met de trekpen, dan met de schrijfpen en grijpt deze slechts, om den aannemer zijn bevelen en voorschriften kenbaar te maken.

* * *

Het zal 6 Januari 1913 dertig jaar geleden zijn, dat het artikel, waaruit wij eenige grepen deden, verscheen. Voor onze bouwkunst is het beschamend, dat het nog zoo actueel is, en dat wel, trots gemeenschappelijke actie der lichamen, trots P. P. C., trots vastgestelde prijsvraagregelen.
De eenige verklaring, die men geven kan is, dat de menschelijke natuur door alle tijden heen dezelfde is gebleven en blijven zal. W.

EEN ARCHITECTUURMUSEUM.

Het jongste nummer van „De Bouwwereld" bevat een artikel onder bovenstaanden titel, dat in breeden kring aanspraak op belangstelling mag maken en in staat is belangstelling te wekken. 't Gaat om niets meer of minder dan om de stichting van een verzameling bouwkunstontwerpen, studies, modellen, enz. Of dit geval belangstelling verdient? Men behoeft slechts dengenen die zich de moeite gaven, onderzoek in te stellen naar gedocumenteerde gegevens nopens onze 19de eeuwsche bouwkunst te vragen wat hun moeite en tijd hun opleverde om er van overtuigd te worden welke waarde een ook maar eenigszins volledige verzameling schetsen en teekeningen, in die tijden aangelegd, thans zou hebben vertegenwoordigd voor de kennis der historie niet alleen; doch meer nog wellicht voor de studie der hedendaagsche architectuur. Wij laten het artikel in extenso volgen en wenschen het de belangstelling die het ten volle verdient.
Als, in 1913, Nederland tot den laatsten inwoner, 't zij man of vrouw, tentoonstellend jubileert en jubelend tentoonstelt, zal er bij de architecten misschien stemming zijn om, desnoods naar de mate hunner bescheiden krachten, als blijvende stichting tot stand te brengen: de kern van een architectuurmuseum.
Welbeschouwd kon dat verkieslijker blijken dan menige tentoonstelling van voorbijgaanden aard en nuttiger. Dit laatste ook in dien zin, dat iedere eensgezinde samenwerking aan een gemeenschappelijk doel het gevoel voor eenheid in de professie zal versterken.
Waar de kans voorloopig wel miniem schijnt dat in eenig kunstmuseum eene speciale bouwkundige afdeeling tot haar recht kon komen, zou, als ten minste geen op zichzelf staande verzameling de voorkeur mocht vinden, een architektuurmuseum zich het best aansluiten bij een technisch museum. Trouwens is dat laatste ook aangewezen doordat een veelzijdig architektuurmuseum tòch niet uitsluitend artistiek kon worden opgezet, maar een groot deel der verzameling overwegend technisch en konstruktief belang heeft.
Ik zet noode de gedachte van mij af aan een technisch museum van ruimen opzet zooals die, welke elders doen blijken hoe groote beteekenis aan de techniek en de technische wetenschap wordt gehecht en waardoor omgekeerd de techniek hare populariteit en haar invloed vergroot.
Te München worden de omvangrijke verzamelingen van het „Deutsche Museum", dat uitsluitend aan de techniek gewijd is, eerlang vereenigd in een nieuw gebouw — waarin Gabriel von Seidl de kroon zet op zijn werk — omdaar eerst ten volle tot haar recht te komen. In Weenen is een technisch museum in voorbereiding. Parijs bezit van ouds in het Conservatoire des Arts et Métiers een technisch museum dat, schoon in vele opzichten niet meer op de hoogte van den tijd, toch belangrijk is gebleven, ook in zijne bouwkundige afdeeling.
Aan zulke veelomvattende kollekties denk ik echter thans niet, al zou het vraagstuk om een „Museum van Nederlandsche techniek en nijverheid" (gekombineerd misschien met handel en scheepvaart) tot stand te brengen, voor onze technici en industriëelen zeker niet tot onoverkomelijke bezwaren leiden. Het architektuurmuseum dat ik mij thans denk is naar de gevergde plaatsruimte en geldmiddelen van veel bescheidener aard. Desnoods zou het daarom voor een goed deel door partikulieren, door eene bouwkundige vereeniging of door een kombinatie met eigen krachten verwezenlijkt kunnen worden.
Het architektuurmuseum zou zich voorloopig in hoofdzaak beperken tot eene verzameling van, liefst origineele teekeningen en modellen. Daaromheen kunnen zich dan later, als de omstandigheden gunstig zijn, andere aanvullende verzamelingen groepeeren, tenzij — wat wenschelijker ware — het museum van den aanvang af vereenigd wordt met eene inrichting die, als de Technische Hoogeschool te Delft, reeds groeiende verzamelingen van boeken, foto's, afgietsels, lantaarnplaten en dergelijke bezit, waarmede de teekeningen-verzameling tot een geheel van groote beteekenis voor de bouwkundige studie kan samensmelten.
Waar bleven — en blijven — de teekeningen en ontwerpen onzer architekten? Men mag aannemen dat bijkans alle verloren gaan. In de eerste plaats schijnt het dat architekten zelf over het algemeen weinig aan teekeningen hechten na voltooiing van een bouwwerk. De veiling-A. C. Bleys was daarvan indertijd een zéér opmerkelijk voorbeeld.
Een particulier bouwheer bezit doorgaans weinig meer dan een stel revisieteekeningen. In archieven en portefeuilles van stichtingen zullen waarschijnlijk vele interessante ontwerpen bewaard zijn, maar ook dat zijn dan doorgaans teekeningen van het uitgevoerde werk. De studies waarin de architekt aan zijne fantasie geheel den vrijen loop kon laten, de oorspronkelijke ontwerpen waarin hij zijne ideale conceptie van het gegeven vraagstuk niet heeft moeten besnoeien, blijven zijn eigendom. Hij legt ze ad acta en kijkt er dikwijls niet meer naar om, ook al omdat zij mogelijk aan teleurstelling zouden herinneren. En zonder de zeer bijzondere omstandigheid dat een vriend of familielid in de artistieke nalatenschap van een architekt belangstelt, slaan diens portefeuilles den weg naar den papiermolen in.
Dit verschijnsel bepaalt zich niet tot ons land. Het is algemeen. Een Schinkelmuseum als te Berlijn of een Soane Museum te Londen, waarin het werk van een architekt vereenigd bleef, staan vrijwel alleen. In het museum der Groote Opera te Parijs worden, zoo ik wel heb, vele teekeningen van Charles Gernier tentoongesteld. Terwijl iedere krabbel door een schilder van naam zorgvuldig bewaard blijft, is het de gewone gang van zaken dat de beste concepties van befaamde architekten spoorloos verdwijnen. Het ligt in de eerste plaats op den weg der architecten daarin te voorzien.
De bouwkundige teekening mist handelswaarde, zoo men haar niet als het werk van een algemeen erkend oudmeester eene zekere zeldzaamheidspremie toekent. En zelfs dan is hunne waarde nog relatief gering in verhouding tot de schetsen van een schilder van minder rang en beteekenis in de kunsthistorie. Als kunstwerk betaalt men ze niet. Inrommelportefeuilles, op veilingen, bij de boekverkoopers op de Seinekaden te Parijs en elders zijn voor enkele stuivers interessante en fraaie bouwkundige teekeningen of opmetingen te koop.
Eenzelfde verschijnsel trouwens doet zich voor met betrekking tot bouwkundige boek- en plaatwerken. De hedendaagsche, die voor het publiek geene waarde schijnen te bezitten, zijn voor een appel en een ei te koop, maar eene kleine kollektie betreffende onze oude bouwkunst bestaande bijv. uit de Architectura moderna, de „Afbeelding van 't Stadt-huys van Amsterdam", Vingboom's en Pieter Post's verzamelde werken en eenige meer theoretische boeken die de grondslagen onzer 17de eeuwsche bouwkunst aangaven, vertegenwoordigen — waarschijnlijk meer als rariteiten dan wel als erkende kunstboeken — den inkoopsprijs eener aardige moderne boekerij.
Tot zekere hoogte is die waardeering van bouwkundige teekeningen door het publiek verklaarbaar. De bouwkundige teekening als zoodanig en zelfs de opgewerkte perspektief, het „Schaubild", is niet als kunstwerk bedoeld. Zij is den architekt niet einddoel maar middel en mist veelal aantrekkelijkheid voor den leeken-beschouwer, die zich niet in de voorstelling vermag in te denken. Die eigenschap van bouwkundig teekenwerk moge principieel zeer juist wezen, maar het is toch de vraag of zij niet een der redenen kon zijn, die de populariseering der bouwkunst tegenhoudt. Het is intusschen een feit dat in de kunstmusea in het teekeningen- en prentenkabinet de bouwkundige afdeeling schijnt te ontbreken, ten minste voor zoover het den nieuweren tijd betreft.
Als de Uffiziën-galerij te Florence een bijzondere zaal met architektonische en dekoratieve teekeningen, uitsluitend echter van oude meesters, bezit, dan is dit wel uitzondering. In het Louvre daarentegen heeft de kleine, maar interessante, verzameling „Dessins d'architecture" — waarbij de meest bekende fransche architekten van den nieuwen tijd vertegenwoordigd waren — het gangetje waarin zij waren opgehangen, moeten ruimen voor teekeningen van het legaat His de la Salle, hoewel deze misschien geen enkel nummer bezit dat de beteekenis evenaart bijv. van Labrouste's prijsvraagontwerp voor het grafmonument van Napeleon I, een der interessante nummers van de verdreven kollektie. Wie thans in Parijs bouwkundige teekeningen zou willen zien, moet gaan naar de Academie des Beaux Arts, die over de Prix-de-Rome-ontwerpen en de opmetingen en restauraties van klassieke monumenten beschikt, of wel naar de Commission des monuments historiques, welke voornamelijk over middeleeuwsche bouwwerken gegevens bezit. Maar teekeningen van een der nieuwere gebouwen zal men in het gunstigste geval niet zonder bijzondere moeite kunnen opsporen. En zoo is het overal.
Al blijkt de bouwkundige teekening voor het groote publiek niet „ausstellungsfähig", daarom heeft zij toch uit anderen hoofde wel degelijk beteekenis — en althans voor den vakman. Terwijl, zoo ik wel heb, de bouwkundige afdeeling der T. H. S. te Dresden onder leiding van Prof. Gurlitt, vooral rijk is geworden aan origineele oude teekeningen, heeft de Technische Hoogeschool te Berlijn eene hoogst interessante verzameling oorspronkelijke teekeningen van moderne bouwvakken bijeengebracht en publiek tentoongesteld. Daar is eene elders bestaande leemte tijdig aangevuld.
Eene architektenteekening moge nuchter zijn, slecht gestoffeerd, onartistiek bewerkt zelfs, zij bezit voor de studie der bouwkunst in ieder geval grooter dokumenteele waarde dan een koperprent of foto, daargelaten nog dat van het persoonlijke werk een zekere bekoring en bezieling uitgaat welke machanische (en verkleinde) reproductie missen. Daarbij geeft zij volkomen weer wat de ontwerper zich aanvankelijk heeft voorgesteld te bereiken. De teekening is de rechtvaardiging van menig bouwwerk.
Door zich tot uitgevoerde werken te bepalen, zou eene kollektie als door mij bedoeld zeer onvolledig wezen. En dat juist voor onzen tijd, waarin de bouwkunst zich naar alle zijden krachtig wil ontplooien en 't zij op architektonisch, 't zij op een verwant terrein (stedenbouw in de eer-

ste plaats) nieuwe gedachte geboren worden, die, hoe interessant zij ook zijn, niet steeds gelegenheid vinden zich practisch te uiten.
Een jong dichter kan nu eenmaal eerder een uitgever vinden dan een jong architect een principaal. Dientengevolge blijven vele bouwkundige gedachten tot het papier bepaald en verdienen zij althans in dien vorm bewaard te blijven. Voor de ontwikkeling der bouwkunst is de studie der idealen dikwijls belangrijker dan die der uitgevoerde gebouwen, waarbij onder allerlei druk de ontwerper zijne oorspronkelijke gedachten moest prijsgeven. Vooral studies en prijsvraagontwerpen zijn dan ook in dit opzicht vaak uiterst belangrijk.
Het architektuurmuseum kan zich echter niet bepalen tot uitsluitend teekeningen. Althans vroeger bezat het model gelijke, zoo niet meer beteekenis dan de teekening. Er is dan ook een groot aantal, ook in konstruktief opzicht uiterst nauwgezette modellen van belangrijke oude dikwijls thans verdwenen of veranderde bouwwerken bewaard gebleven. Blijkens berging en onderhoud in stadhuizen, lokale musea, etc. trekken zij niet zelden zoo weinig aandacht dat men mag hopen de eigenaren tot afstand of bruikleen bereid te vinden.
In de laatste jaren worden opnieuw meer modellen gemaakt en naar alle waarschijnlijkheid zal menigeen het een uitkomst vinden deze ongemakkelijke en breekbare voorwerpen aan een museum te kunnen kwijtraken.
Dat in openbaar en partikulier bezit verspreid nog eene hoeveelheid materiaal bestaat, die zonder zich aanstonds met eene der reeds genoemde verzamelingen te kunnen meten of wat oude teekeningen betreft, bijv. met het Sir John Soane's Museum te Londen of de bibliotheek van het Royal Institute of British Architects, toch een uiterst interessant en leerzaam geheel zou opleveren. Men moet het echter bij elkander brengen; verspreid is de raadpleging en vergelijking bezwaarlijk. Sommeering van onderdeelen die op zichzelf beschouwd eenige waarde bezitten, kan een belangwekkend geheel doen ontstaan. Wij kunnen er ons van overtuigd houden dat eene dergelijke stichting op medewerking ook bij de architekten mag hopen, vooral indien zij als gift of in bruikleen verbonden werd aan onze Technische Hoogeschool.
Wie echter neemt het initiatief?

BOORPALEN VAN GEWAPEND BETON.

Op de mededeeling van onzen voorzitter, dat er een nieuwe vinding in gewapend beton gedaan was en wel speciaal betreffende holle fundeeringpalen, zijn wij op onderzoek uitgetogen en kunnen dien overeenkomstig het volgende mededeelen: Door den Heer de Waal — vroeger lid der firma v. Eijk en de Waal, is, in samenwerking met Mr. Hazelhoff Roelfsema patent genomen — zoo hier als in het buitenland — op de vinding van holle fundeeringpalen in gewapend beton, z.g. *boorpalen*.
De bezwaren verbonden aan massieve betonpalen; het inheien of inspuiten derzelven alsmede vele andere technische tekortkomingen en moeilijkheden, hebben deze heeren naar andere middelen doen zinnen met bovengenoemd resultaat. Wij meenen het beste te doen hun zelven het woord te geven ter bepleiting van het goed recht der door hen op te sommen voordeelen, uit deze vinding voortvloeiende. Met nadruk voegen wij hieraan toe, dat wij ons thans enkel bepalen tot *mededeelen* en derhalve van elke meening of conclusie afzien; daarvoor was ons de tijd van onderzoek en voorbereiding te kort. Wellicht vinden wij in het onderstaande aanleiding om nog nader op de zaak terug te komen.

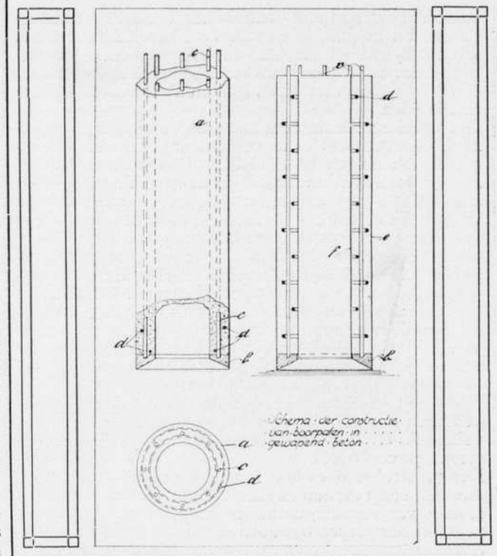

Van deze boorpalen zeggen de uitvinders dan het volgende:

„Het systeem dezer fundeeringpalen en de kenmerkende eigenschappen daarvan zijn in hoofdzaak de navolgende: De palen zijn vervaardigd uit beton en hebben het voorkomen van buizen, door welker wanden, in hunne volle lengte van het eene tot het andere einde toe, loopen ijzeren staven, door rondgaande staafijzers in onderling verband gebracht. Het geheel van dit ijzerwerk vormt de zoogenaamde bewapening.
Die palen, mitsdien in hollen toestand verkeerende, worden vertikaal of in schuine richting in den bodem gedreven in dier voege, dat de grond, waarin zij wegzinken, van onder indringend, door de holte heen naar boven uitgedreven wordt. Aldus daarin gedreven door eigen gewicht, zoo noodig geholpen door belasting of door mechanische kracht, door wegpulsen, spoelen of verwijderen op andere wijze van den grond onder het benedeneinde van den paal, baant deze zich een weg in de diepte.
Wenscht men voor fundeeringen of andere doeleinden te bezigen palen van betrekkelijke geringe lengte, zoo worden deze daartoe in één stuk vervaardigd. Dat wil zeggen, men vervaardigt ze aanstonds tot de volle lengte en drijft ze aldus in den bodem.
Wenscht men er te bezigen van betrekkelijke groote lengte, zoo brengt men ze stuksgewijze aan, in voege als volgt. Men vervaardigt eerst een stuk van hierbovenbedoelde lengte, drijft dat in den bodem slechts zoo ver, dat zichtbaar blijft een boven het oppervlak daarvan uitstekend gedeelte, hetwelk vervolgens in gelijke voege en onder gelijke bewerking tot langer paal wordt opgetrokken, waarbij de ijzeren staven van het verlengstuk langs de einden der reeds aangebrachte staven worden bevestigd, om aldus paralel aan deze laatste voort te loopen. Vervolgens wordt ook het verlengstuk in den grond gedreven, om aldus voort te gaan, tot men het

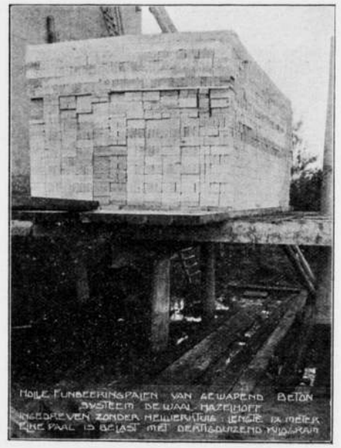

beoogde doel, d. w. z. eene voldoende lengte, heeft verkregen.
Is de paal tot eene genoegzame lengte in den bodem gedrongen, zoo wordt de holte van den fundeeringpaal gevuld, hetzij met zand of met ander materiaal, of ook weer met beton, hetwelk op zijne beurt verhardt, zoodat in het laatste geval de paal massief wordt.
De wijze, waarop de palen worden vervaardigd, is als volgt:
Een metalen ring, zie teekening onder letter b, wordt in horizontale of schuine richting op den bodem gesteld en strekt tot basis van het te vervaardigen samenstel. Loodrecht op dien ring wordt gesteld een koker, zie teekening onder f, nauwsluitend in de opening van den ring en aan dezen vast verbonden. Die koker is van hout, van plaatijzer of wel van een andere dergelijke stof.
Om dien koker f heen is in den ring, loodrecht op den bovenkant van dezen, en aldus den liggenden rand daarvan loodrecht (hetzij geheel of gedeeltelijk) doorborend, een willekeurig aantal gaten aangebracht, vormende te zamen, althans zoo dit aantal gaten meer dan vier bedraagt, ten naastenbij een kring of kransgelijk middelpuntig met den koker f. In die gaten worden aangebracht en bevestigd ijzeren staven, zie teekening onder letter c, loopende evenwijdig aan de wanden van gezegden koker f, welke staven met rondgaande staafijzers (deze laatste bestemd om eerstgenoemde staven in onderling verband te brengen) zie teekening onder letter d, te zamen vormen de bewapening van het, straks daarom heen aan te brengen, beton.
Om die staven wordt nu aangebracht een tweede koker, zie teekening onder letter e, met den koker f gelijk middelpuntig en van gelijk materiaal als deze dus, weder hout, plaatijzer of andere dergelijke stof.
Tusschen beide gelijkmiddelpuntige kokers bevindt zich thans een ledige ruimte, behoudens dat daarin voorkomt de reeds vermelde ijzeren bewapening. Die ledige ruimte wordt van boven uit aangevuld met beton, hetwelk om het ijzerwerk heen de ringvormige ruimte tusschen de beide kokers f en e aanvult en vervolgens, versteend zijnde, zelf wordt een nieuwe koker. (Zie teekening onder letter a.)
De betonwanden van dezen koker a worden mitsdien versterkt door ijzerwerk, dat als metalen aders er door heen loopt.
De drie gelijkmiddelpuntige kokers vormen in dit stadium door hunne onderlinge volledige aansluiting voor het oog één geheel.
Echter worden de beide kokers f en e na de versteening van den koker a weder afgenomen, koker e in elk geval en koker f al naar mate onder het werk dit uitvoerbaar blijkt — het een en ander terwijl het toestel zich nog boven den bodem bevindt, maar zoo noodig ook nadat dit reeds geheel of gedeeltelijk daarin is gezonken.
Het toestel, mitsdien al dan niet van de kokers f en e of wel van één hunner ontdaan, verticaal of in schuine richting op den bodem gesteld, daalt vervolgens door eigen gewicht met of zonder behulp van belasting, van mechanisch indrijvende kracht, wegpulsen, spoelen of verwijdering van den grond door andere middelen in den bodem en zulks, terwijl de aan het benedeneinde van den paal aanwezige grond of water, voor zooveel noodig door den drang, die het gevolg is dezer dalende beweging, in de holte van den binnenkoker gedrongen, daardoorheen wordt naar boven geperst en aan het oppervlak gekomen, uit de holte naar buiten wegloopt, alwaar hij over het oppervlak van den bodem wordt verwijderd.
Zijn de holle palen tot voldoende diepte in den bodem gedrongen zoo wordt de inmiddels versteende koker a door bijstorting van zand, ander materiaal of weder beton, zooveel mogelijk gevuld.
Bij bovenstaande opstelling is aangenomen, dat de fundeeringpalen een ronden vorm verkrijgen. Niets belet intusschen, dat zij geheel of gedeeltelijk, drie- of vierkantig worden gemaakt of halfrond of willekeurig van vorm zijn.
Bovenstaande fundeeringpalen zijn bestemd om bij bouwwerken de thans algemeen gebezigd wordende houten heimasten te vervangen, niet slechts voor versterking van fundeeringen of voor den bouw van huizen, maar ook voor die van bruggen, kaden, lossteigers, zeepieren, ducdalven, enz. Zulke palen toch zijn constructief zekerder dan houten palen, wijl het juiste steunpunt in den bodem, te weten de vaste grondlaag waarop de paal moet blijven staan, voor elken paal zonder eenige moeite uit de opgeperste materie kan worden vastgesteld. Vaststelling der lengte van den paal kan nu plaats vinden *onder het werk*, immers al naarmate de gesteldheid van den bodem bij het oppersen van den grond den eisch van meerdere of mindere lengte aanwijst. Eene vooraf naar gissing vast te stellen lengte behoeft hierbij niet langer voor te komen.
Ook is hier overbodig, wat bij houten palen steeds in acht genomen dient te worden, te weten dat zij zorgvuldig lager dan het peilwater moeten worden gehouden, namelijk tot bescherming tegen verrotting. Een groot gedeelte van kostbare herstellingen aan fundeeringsmuren, uit dien hoofde thans onvermijdelijk geacht, kan derhalve vervallen."

UIT HET VERSLAG OMTRENT DE BEHANDELING DER GEMEENTEBEGROOTING VOOR 1913 DOOR DEN AMSTERDAMSCHEN GEMEENTERAAD.

Bij het hoofdstuk over de kosten van onderhoud van gemeente-eigendommen en uitgaven voor gemeentelijke bedrijven komt de heer FABIUS terug op zijn reeds vroeger gemaakte opmerkingen over het Leidscheplein en nogmaals uit hij den wensch dat het stukje gedempte Lijnbaansgracht, waarop het tijdelijk gebouw van Hirsch staat niet tot plantsoen gemaakt maar bebouwd zal worden. Dat zal een goede mooie afsluiting van het Leidscheplein geven. Tevens blijft spr. volhouden dat de Schouwburg in den weg staat. Deze moet verdwijnen of achteruit gebracht worden, zoodat hij komt te staan in de rooilijn van het American-Hotel. Thans is het Leidsche-

plein geen plein, maar een kromme, breede streep tusschen de huizen. De Schouwburg zou ook op de plaats van het Huis van Bewaring kunnen komen. Dat men een plein maar geen willekeurigen vorm kan geven, bewijst, zegt spr., het Rhijnvis Feith-plein, dat geschikt is om te laten zien, welke zonderlinge opvattingen over pleinen bij het Gemeentebestuur bestaan.

Spr. herhaalt eveneens zijn reeds vroeger uitgesproken wensch om het Thorbeckeplein tot plantsoen in te richten, in den trant van het Rembrandtplein. Hij vreest, dat het achterste gedeelte van het Museumplein, als 't straks zal zijn volgebouwd, ook allesbehalve fraai zal blijken te zijn. Ook hier ware 't noodig geweest meer ruimte voor plantsoen uit te sparen.

Ten slotte wees spr. er op, dat de Gemeente ook meer invloed moet hebben op den bouw van particulieren, niet in den zin dat iedere bouwer zijn ontwerpen eerst moet laten keuren door een schoonheidscommissie, maar de gemeente had reeds vroeger op bepaalde plaatsen den bouwgrond in bezit moeten krijgen, zoodat zij bij het van de hand doen voorwaarden had kunnen voorschrijven.

Spr. wijst op het Willemsparkwegkwartier, waar aan den achterkant hooge blokken huizen verrijzen, die den Koninginneweg en de Prins Hendriklaan, waar tot nog toe mooi gebouwd wordt, zullen bederven. Dat zou voorkomen zijn als de gemeente destijds al den grond in het Willemsparkkwartier, toen de prijzen nog laag waren, had opgekocht.

De heer VERSCHURE meent dat de Raad nog eens het denkbeeld moet onder de oogen zien om het middenbouwblok op den Dam tegenover het Paleis onbebouwd te laten. De straten ter weerszijden van dat blok zullen anders te nauw blijken. Reeds nu, terwijl de toestand nog niet eens voltooid is, heeft men 't reeds noodig geacht een bereden agent op den Dam te plaatsen om het verkeer te regelen. De Raad heeft 't thans nog in zijn macht op een wellicht verkeerd besluit terug te komen. Men zegt dat tegenover het Paleis een ander groot gebouw moet komen, maar Jacob v. Gampen heeft er dan toch niet zoo over gedacht.

Sor. sluit zich aan bij hetgeen de heer Fabius heeft gezegd over het bouwen aan het achtergedeelte van den Willemsparkweg.

De heer LOOPUIT wijst op den leelijken aanleg van het Joh. Vermeerplein, dat geen plein is, maar een leelijk, tochtig hoekje. Zoo ook is het J. W. Brouwersplein een onmogelijk en onoogelijk ding geworden. Een groote gekheid zou spr. 't vinden als ingevolge den wensch van den heer Fabius het pleintje waarop het tijdelijk gebouw van Hirsch staat, bebouwd werd. Er is besloten dat hier plantsoen zal komen en zoo moet 't blijven, liefst met een fontein op den achtergrond. Spr. hoopt dat B. en W. voor het zoet gevlei van den vogelaar Fabius niet zullen bezwijken.

Spr. gelooft ook dat 't niet juist is geweest de rooilijnen voor de Dambebouwing vast te stellen als gebeurd is; maar daaraan is niet meer te veranderen. Men had eerst, zooals de heer Fabius wel aangaf, maar niet voorstelde, den boel moeten afbreken en dan pas de rooilijnen moeten gaan vaststellen.

Het afgesloten Damplein, dat wij nu zullen krijgen, is misschien wel zevende-eeuwsch mooi, maar 't deugt niet voor het verkeer van de 20ste eeuw.

De heer WIBAUT is 't eens met den heer Fabius, dat er hier vele voorbeelden zijn van slechten nieuwbouw, die het stadsbeeld zoo vaak verstoren. In andere steden, b.v. te Dusseldorf, ziet de nieuwe stad er veel beter uit dan bij ons. Men kent daar de zoogenaamde Bauberatungsstellen, dat zijn commissiën, die oordeelen en te beslissen hebben over de gevels der bouwwerken. Zij stellen hun eischen niet alleen bij bouw op erfpachtgrond, maar ook bij verkoop van gemeentegrond. Nu laat spr. in het midden of dit laatste bij ons zou kunnen. Maar wel zou bij de vaststelling van straten en plannen kunnen worden voorgeschreven, dat de gevels moeten worden goedgekeurd door B. en W. Men zou ook prijzen kunnen uitloven voor de beste gevelontwerpen. 't Gaat toch dikwijls zonderling met de gevels in onze stad; die worden veelal gemaakt door timmerlieden of dergelijken, die voor *f* 3 à *f* 5 voor een bouwer een gevel ontwerpen! Een zoodanige commissie zou over de medewerking van een ambtenaar van het Bouw- en Woningtoezicht moeten kunnen beschikken. Iets dergelijks heeft men bij ons in 1903 beproefd voor de buurt bij de Ooster-gasfabriek, maar dat was maar gebrekkig en er werd toch de hand niet aan gehouden.

De heer JULES DE VRIES betoogt eveneens de wenschelijkheid om de vrijheid van bouwen (wat de gevels betreft) te beperken; hij denkt vooral aan de oude stad, in 't bijzonder aan de mooie grachten, waar het aspect der oude huizen bedorven wordt door daar tusschen in geplaatste nieuwe gebouwen.

De heer SUTORIUS zegt dat wij wat onze verkeerswegen betreft in een impasse verkeeren. De grondslag daarvoor is gelegd den 7den Oct. 1896, toen de raad, tegen sprekers waarschuwing in, besloot de Beurs op het Damrak te bouwen. Spr. heeft toen gezegd: als wij dan zelf geen mooie verkeerswegen kunnen maken, leg daaraan dan geen beletselen in den weg voor de nakomelingschap. Men heeft dat later nog verergerd door toestemming te geven tot den bouw van „De Bijenkorf". Men heeft groote kosten gemaakt voor de verbreeding van de Paleisstraat en ten slotte wordt de straat bij het Paleis maar 13 M. breed! Ook de nieuwe Vijgendam is te nauw. Men schijnt hier ruimtevrees te hebben! Dat bewees weer de heer Fabius, die het gedempte stukje Lijnbaansgracht wil bebouwen! Men spreekt van intimiteit van den Dam, die geschaad zal worden door verruiming van het plein! Spr. zou de heeren die zoo spreken willen verwijzen naar.... het Begijnenhof! Daar heerscht intimiteit! (Gelach). Maar daar heeft men voor het moderne verkeer niets aan. Men was indertijd ook zoo tegen demping van zoo'n ellendig klein grachtje als de Reguliersgracht. (Gelukkig. Red.) Antiquiteiten zijn mooi in een museum, maar behooren niet thuis in het midden van een moderne stad.

Hierna komt de weth. van P.W., de heer DELPRAT aan 't woord.

Spr. heeft van den heer Fabius gehoord dat de Stadsschouwburg niet op zijn plaats staat; maar daaraan is op 't oogenblik niets te doen. Spr. herinnert er tevens aan dat bij Raadsbesluit is besloten het stukje Lijnbaansgracht, waarop het tijdelijk gebouw van Hirsch staat, niet te bebouwen.

Spr. komt op de groote Damquaestie. Het gebouw over het Paleis kan niet versmald worden ten behoeve van een nu wenschelijk geachte grootere breedte van de zijstraten. Spr. heeft daarover nogmaals het gevoelen der Damcommissie gevraagd en deze ontraadt, vooral uit een aesthetisch oogpunt, om nu nog wijziging in het plan te brengen. Als de ruimte op den Dam niet voldoende is meent zij, moet verbetering gezocht worden in de breedte-richting, gelijk de commissie reeds vroeger wenschelijk heeft geacht.

Spr. erkent dat er in het laatste gedeelte van het Willemsparkkwartier niet altijd fraai gebouwd wordt, maar de vergunningen aan de hierbij betrokken bouwmaatschappijen zijn indertijd gegeven door het gemeentebestuur van N.-Amstel en later heeft de stad er nog aan verbeterd wat mogelijk was. Men heeft geklaagd over het Joh. Vermeerplein, maar dat is geen plein, meer een kruising van twee wegen. Het J. W. Brouwersplein zal, als 't voltooid is, wel mede vallen, meent Spr.

Met betrekking tot een keuringscommissie voor gevels als de heer Wibaut wil, deelt spr. mede, dat de „Vereeniging tot bevordering van het Stadsschoon" heeft aangeboden, onder leiding van de Schoonheidscommissie zich met deze zaak onledig te houden.

De VOORZITTER zegt, dat met betrekking tot den Dam B. en W. moeten weten wat hun te doen staat. Moeten zij de onderhandelingen over de bebouwing van het Dam-blok voortzetten of niet? Daarover zouden zij toch gaarne een uitspraak van den Raad hebben.

De heer HENDRIX zegt dat hij op de straks door hem ontwikkelde gronden, n.l. dat de Raad nog eerst eens moet gaan kijken, geen voorstel doen kan.

De VOORZITTER herhaalt dat B. en W. na de opmerking in het algemeen verslag, gelijk is medegedeeld, nog eens het oordeel van de Damcommissie hebben ingewonnen en dat deze niet is voor wijziging. Als er dus geen tegenuitspraak van den Raad komt, achten B. en W. zich gemachtigd met de onderhandelingen voort te gaan. Het blijkt dat de Raad die zienswijze deelt.

VAN ALLERLEI AARD.

JAARBOEKJE VOOR BEELDENDE KUNSTEN.

Bij den Larenschen Kunsthandel te Amsterdam is in voorbereiding, om einde dezes jaars of begin volgend jaar te verschijnen, een Jaarboekje voor Beeldende Kunsten, samengesteld door N. van Harpen; daarin zal worden opgenomen behalve een jaaroverzicht der beeldende kunsten, alles wat voor den kunstenaar en den kunstminnende van belang is te weten. Met het schrijven van het overzicht hebben zich belast: voor bouwkunst J. Gratama, voor schilderkunst en grafische kunsten Cornelis Veth, voor beeldhouwkunst Tipke Visser en voor Kunstnijverheid R. W. P. de Vries Jr. Laatstgenoemde heeft tevens de zorg voor het uiterlijk van het boekje op zich genomen.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 43. Adres aan den raad betreffende het uitbreidingsplan voor Groot-Amsterdam. Adres aan den minister van binnenlandsche zaken betreffende eene leerstoel in den stedenbouw aan de Technische Hoogenschool te Delft. Examen bouwkundig opzichter 1912; de opgaven met desbetreffende figuren. Rembrandtplantsoen bespreking van het advies van B. en W. inzake het verzoek tot wijziging van het Rembrandtplantsoentje, door F. J. Rubatz. De prijsvraag voor het reclamebiljet van E. N. T. O. S. (met afb.) door J. G.

DE BOUWWERELD, 43. Twee advertenties. Italiaansche kunst in het Noorden. Dreigt de moker?; met afb. van het oud Amsterdamsche huis hoek Prinsen- en Brouwersgracht, door C. V.

BUITEN, 43, bevat, evenals het vorige nummer vele goede foto's van het Cossta gasthuis en Heringa state te Marsum.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Genootschapsprijsvragen. — E. W. Moes †. — Prijsvragen. — Een Architectuurmuseum. — Boorpalen van gewapend beton. — Uit het Gemeenteverslag van Amsterdam. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 45. ZATERDAG 9 NOVEMBER 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer J. J. Hellendoorn, architect te Amsterdam, thans buitenlid, door de heeren G. J. Rutgers en J. Roosing Jr.

II. Als buitenlid is toegetreden de heer A. Visser, civiel-ingenieur te Hoorn.

III. Voor de bibliotheek van het Genootschap werd ten geschenke ontvangen: „Dr. Popta Gasthuis en Heringa State te Marssum" van den auteur A. W. Weissman, architect-ingenieur te Amsterdam.

IV. In de vragenbus werd de navolgende vraag gevonden: „Wat is de symbolische beteekenis des omslags van „de Architect"?" J. ROOSING JR., *ze Secr. a. i.*

VERSLAG VAN DE 1318e LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEHOUDEN OP WOENSDAG 6 NOVEMBER 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Met een welkom aan introducés en leden, inzonderheid aan den spreker voor dezen avond, opent de voorzitter, de heer H. A. J. Baanders de vergadering en deelt mee dat op verzoek van den heer Corn. van der Sluis de volgorde in de agenda zal worden gewijzigd en deze allereerst het woord zal erlangen tot het houden van zijne lezing over „De huidige aankleeding en versiering der wanden."

Ter toelichting zijn eenige behangselpatronen; slechte betere en goede voorbeelden voor wandbekleeding; benevens eenige wandversierselen opgehangen.

Spreker behandelde na een kort historisch overzicht in hoofdzaak de papieren wandbedekking van den laatsten tijd, besprak daarbij de heerschende gewoonten, waarnaar bij de keuze van behangsels veelal klakkeloos gehandeld wordt zonder behoorlijke overwegingen van het hoe en het waarom, waardoor het resultaat beneden de normen van redelijk gestelde practische en aesthetische eischen blijft. Gevolg is o. m. dat de wand, die behoort te zijn een rustig fond voor het interieur, een zeer ongewenschte invloed gaat oefenen op de stemming en de waarde der onderdeelen van het interieur, als meubelen, wandversiering, enz. benadeelt.

Als gevolg van het ijveren eener jonge kunstnijvere generatie ontstonden betere inzichten en daarmee betere producten in den handel. Spreker wijst in dit verband op de aanwezige voorbeelden volgens ontwerpen van prof. Peter Behrens, welke zonder bepaald een effen fond te vertoonen toch een nuttig en aangenaam aandoend geheel vormen met den afsluitenden, iets rijker geornneerden, rand.

De versiering der wanden besprekende, toont spr. aan dat voor de beursen der kleine luiden, zoowel als voor de beter voorziene, gepaste en niet-leelijke voorwerpen te bekomen zijn, getuige de goede reproducties met behoorlijke en goed geconstrueerde omlijstingen aan den zaalwand gedemonstreerd.

Van de geboden gelegenheid gebruik makende vraagt de heer Vorkink of de heer Van der Sluis meent dat een met verstekken verbonden lijst niet goed geconstrueerd zou zijn, de spr. had dit terloops besproken in vergelijking met de gat-en-pen-verbinding; waarop de heer Van der Sluis wijst op de staaflijsten welke men gewoon is in 't verstek af te zagen en tegen elkaar te lijmen, in welk geval van geen constructie sprake is. Overigens is spr. geenszins van meening dat een verstekverbinding niet behoorlijk te construeeren zou zijn.

De heer Rutgers, vraagt waarom de rand als afsluiting van het geornneerd papier juist over de deuromlijstingen moet worden aangebracht. Is dit voor hooge en lage kamers, voor groote en kleine, steeds aan te houden, of spreken de verhoudingen daarin ook een woordje mee?

De heer Van der Sluis antwoordt dat voor deze handelwijze, n.m.l. het plaatsen van den afsluitenden rand over de deuren heen, verschillende redenen zijn; b.v. het verkrijgen van een gesloten lijn langs de wanden rondom, het omsluiten van de eigenlijke woonruimte in de kamers die in vele gevallen te hoog en daardoor niet gezellig zijn; verder wordt de plaatsing van de wandversierselen als vanzelf aangewezen. Overigens berust deze opvatting op persoonlijk inzicht en persoonlijke smaak.

De heer Wormser herinnert er aan dat de spreker een kwadratische verdeeling in de wandbekleeding veroordeelde, wijst er op dat in de getoonde voorbeelden het ornament op kwadraten is geteekend en vraagt opheldering, ook voor het geval dat een kamer te hoog zou zijn in verhouding tot zijn oppervlakte; waar op de heer Van der Sluis als zijn meening geeft dat in 't algemeen de wand meer een opgaand dan een liggend motief vraagt, en desondanks het kwadraat als grondslag voor het ornament niet onmogelijk noch onbruikbaar is. Een te hooge kamer is op andere wijze goed te houden, o.a. door het beplakken met twee kleuren, boven licht en onder donkerder.

Na nog een paar vragen en antwoorden dankt de voor-

zitter den spreker er aan herinnerde dat door onderscheidene Hollandsche kunstenaars op dit gebied belangrijke producten geleverd zijn en spreekt den wensch uit dat de heer Van der Sluis bij een volgende gelegenheid ook deze in behandeling zal willen brengen.
Met applaus sluit de vergadering zich aan bij des voorzitters woorden van dank.

Medegedeeld wordt, dat wederom van den heer A. W. Weissman een geschenk voor de Genootschapsbibliotheek is ontvangen in den vorm van diens werk getiteld: „Het Gasthuis van Dr. Popta en Heringa State te Marssum", uitgegeven door voogden der stichting ter gelegenheid van haar tweede eeuwfeest, welk werk niet in den handel is. De voorzitter betuigt den heer Weissman zijnen dank zich verheugende in de zich herhalende bewijzen van belangstelling voor ons Genootschap. Applaus!

Na een korte pauze wordt de vergadering voortgezet met de lezing der notulen, die vervolgens onveranderd worden goedgekeurd. Ingekomen is een schrijven van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst houdende uitnoodiging, adhesie te betuigen, 1°. aan een adres dier Maatschappij gericht tot Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken aandringende op de stichting van een leerstoel in den Stedenbouw aan de Techische Hoogeschool te Delft, 2°. aan een adres gericht tot den Gemeenteraad van Amsterdam in overweging gevende te bevorderen, dat een goed plan voor Groot-Amsterdam tot stand zal komen en daartoe een prijsvraag uit te schrijven. Beide adressen met toelichting op het eerste, zijn gepubliceerd in No. 44 van ons Orgaan. Aan de orde is het eerstgenoemde adres.

Den heer Weisman komt 't gevaarlijk voor de plaats van de leerstoel aan te duiden. Amsterdam ware wellicht beter dan Delft. In anderen kring, bedoeld wordt de B. N. A., werd de cursus van A.et.A. genoemd. Spr. stelt voor het adres te steunen, doch niet te spreken van Delft.

De heer De Groot meent dat men op deze wijze den Minister in een moeilijk parket plaatst. De heer Van der Pluym wijst er op dat dezer dagen een artikel verscheen vóór een Architectuurmuseum waarin ook Delft genoemd wordt. Alles wijst naar Delft.

De heer Ingenohl, den heer Weissman aanvullende, zegt dat de B. N. A. niet heeft willen doen uitkomen dat de leerstoel eventueel te Delft moet komen, doch 't zij te Delft, 't zij te Amsterdam, en acht Delft niet de aangewezen plaats.

Heeft daar een technisch student eenige colleges bijgewoond dan zijn de autoriteiten verantwoord tegenover het publiek wanneer zij dien student, na zijn diplomeering, benoemen in functies waarbij Volkshuisvesting en Stadsuitbreiding aan de orde zijn, terwijl de functionaris geen waarborgen bezit voor de behoorlijke vervulling van zijn taak. Met deze overweging heeft de B. N. A. naast Delft ook Amsterdam genoemd.

De heer Van der Pluym herrinnert er aan dat volgens de wet aan de Rijks-Academie Bouwkunst wordt gedoceerd. Deze Academie kan dus ook Stedenbouwkunst geven.

De heer De Groot meent dat een buitengewoon hoogleeraar zou kunnen worden benoemd; terwijl de voorzitter onderstelt dat het den Minister niet moeilijk zal vallen bij de reorganisatie der Academie een leerstoel in te stellen.

Besloten wordt hierna een zelfstandig adres bij den Minister in te dienen.

Vervolgens is het adres van den Gemeenteraad van Amsterdam aan de orde.

PRIJSVRAAG VOOR EEN UITBREIDINGSPLAN.

Aan den Gemeenteraad is het volgend adres gezonden:

„Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in opdracht van de Algemeene Vergadering der Maatschappij, gehouden 24 September j.l. te Dusseldorf,

dat het wenschelijk is, voor uwe Gemeente een algemeen uitbreidingsplan, omvattend uwe geheele Gemeente, vast te stellen, waarbij, zonder te veel in details te treden, aangegeven wordt welke beginselen de uitbreiding uwer Gemeente moeten beheerschen en op welke wijze die beginselen moeten worden toegepast.

Genoemde Algemeene Vergadering was van oordeel, dat, waar een dergelijk volledig uitbreidingsplan voor uwe Gemeente nog niet bestaat, de uitbreidingsplannen voor enkele gedeelten niet onder juiste omstandigheden tot stand komen en niet volkomen naar waarde kunnen worden beoordeeld.

Immers het zoo hoogst belangrijk onderling verband dier plannen is niet voldoende vastgesteld, datgene vast genoemd kan worden de grondgedachte van Groot-Amsterdam, bevattende een goede regeling van het verkeer, en het daarbij behoorend verkeersnet aanduidend de verschillende wijken voor handels- en industrie doeleinden, en voor bewoners door de verschillende klassen der samenleving; verder aangevend den aanleg van plantsoenen, speeltuinen, parken, enz. enz., heel deze uitbreiding, zoowel in practischen als in aesthetischen zin behandeld. De gemeente 's-Gravenhage heeft het belang van een dergelijk uitbreidingsplan begrepen en zij heeft door den architect Berlage haar plan voor Groot-'s-Gravenhage laten ontwerpen; verder zij gewezen op steden in het buitenland, o. a. Berlijn, Antwerpen, Dusseldorf, die door zeer goed geslaagde prijsvragen zich het bezit van hare uitbreidingen hebben verzekerd.

Het Hoofdbestuur meent dan ook u met aandrang in overweging te moeten geven te bevorderen, dat een goed plan voor Groot-Amsterdam tot stand zal komen, en het meent dat het uitschrijven van een prijsvraag in deze het beste tot het gewenschte doel zal leiden".

De heer De Jongh vraagt: kunnen wij deze actie wel steunen, terwijl wij weten dat dit onderwerp in handen is van een onzer leden?

De voorzitter: „Wat de heer Berlage gedaan heeft betrof Zuid; na de te verwachten annexatie zijn meerdere plannen aan de orde." Spr. acht dus geen bezwaar om deze reden aanwezig.

De heer Ingenohl acht het onderwerp niet geschikt voor een prijsvraag wegens de vereischte langdurige voorstudie en het noodzakelijk overleg met vele personen en diensten; terwijl den heer De Jongh ter staving van dit denkbeeld herinnert aan de groote moeilijkheden bij den geringen omvang van de Damprijsvraag.

De voorzitter acht deze bezwaren niet overwegend, meent dat ondergeschikte détails vermeden kunnen worden en men zich dient te bepalen tot ten grooten opzet.

Na nog eenige discussie wordt de vraag in stemming gebracht. De uitslag is 14 voor, 5 tegen, 3 blanco. Aldus is besloten te adresseeren, terwijl de redactie aan het Bestuur wordt overgelaten.

Van een langen brief van de P. P. C. aan de C. V. wordt de hoofdstrekking meegedeeld. Vervolgens wordt deze brief ter publicatie in ons orgaan bestemd en de behandeling uitgesteld tot de volgende vergadering.

Medegedeeld wordt dat op 16 November eene Buitengewone Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut is geconvoceerd. O. m. komt op de agenda voor voorziening in twee vacatures in het Bestuur en de keuze van een voorzitter uit het voltallig Bestuur.

Candidaten, door de afgevaardigden van „A. et A". te steunen, zullen zijn de heeren Jac. van Gils te Rotterdam en Mr. K. Hazelhof Roelfsema te Amsterdam; ook wordt de candidaat voor den voorzitterszetel genoemd.

Verder wordt meegedeeld dat het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen in deze maand vergadert, naar welke vergadering „A. et A.". 8 afgevaardigden heeft te zenden.

Besloten wordt dat de voor de vorige vergadering aangewezen leden thans weer „A. et A". zullen vertegenwoordigen.

Op zijn gewone welsprekende wijze installeert de voorzitter vervolgens den heer A. de Maaker als gewoon-lid (de heer J. de Lugt is niet aanwezig).

Bij de rondvraag brengt de heer Ingenohl het nieuwe seinhuis voor het Centraal-Station in bespreking. Het heeft spr. verwonderd dat daarover nog niets gehoord is. Spr. noemt dit product van gemeentelijke bouwkunst onder leiding van den aesthetisch adviseur absolute onzin en stelt voor in een adres aan den Gemeenteraad er op aan te dringen niet op den ingeslagen weg voort te gaan. De heer Weissman wenscht het oordeel aan den tijd over te laten; terwijl de heer Moen den heer Ingenohl in overweging geeft zijn meening in 't openbaar, in ons blad, te uiten. De heer Ingenohl wenscht eerst den steun van vakgenooten, acht optreden echter noodig, te meer daar de burgemeester zich ter zake van den Hortusbouw beroept op den aesthetisch-adviseur.

Opgemerkt wordt dat de capiciteiten van den heer Van der Meij niet zijn af te meten naar deze kleine opgave en dat hij niet aansprakelijk mag worden gesteld voor den Hortusbouw; de burgemeester heeft zich in de raadsvergadering vergist toen hij zich op den aesthetisch-adviseur beriep; wel ontwierp de heer Van der Meij het gebouw dat aan de Middellaan komt.

De voorzitter meent dat men niet te gauw moet oordeelen, de heer V. d. Meij begint pas, men wachte een paar jaar.

Als verschenen zullen zijn het Scheepvaarthuis, het Paviljoen van De Hoop e.a. kan men oordeelen. Wij moeten appreciëeren de lofwaardige pogingen van den directeur van P. W. die de functie hielp creëeren en den heer V. d. Meij daarvoor koos als gevolg van vroegere kennismaking.

De heer Plate is van oordeel dat het station van de Noord-Hollandsche Tram meer schade doet dan het seinhuisje.

Na discussies trekt de heer Ingenohl zijn voorstel in.

De heer De Jongh wijst er op dat het Genootschap onafgebroken actief dient te blijven. Van schoonheidszin is van gemeentewege niets te verwachten. Tal van voorbeelden zijn aanwezig om dit te bewijzen. In bespreking komt daarbij het binnen rooilijnen bouwen tengevolge van gewenscht hoog bouwen, waartegen de gemeente krachtens de bouwverordening geen bezwaar maakt.

De voorzitter, herinnerende aan andere dergelijke gevallen, waarbij het resultaat veel gunstiger was dan in de Kalverstraat, gelooft dat bepalingen ten opzichte van schoonheid niet algemeen te handhaven zijn; schoonheid is niet te reglementeeren, bovendien moet de gelegenheid tot groei opengelaten worden.

De heer Plate informeert naar de reden van het plotseling verdwijnen van den 1en secretaris, waarop de voorzitter antwoordt dat de heer De Meijer dit zelf beter zal kunnen verklaren dan ieder ander. In de bestuursvergadering werden vertrouwelijke mededeelingen gedaan; spr. heeft geen vrijheid daaromtrent mededeelingen te doen.

De heer Adr. Moen bespreekt de a.s. bestuursverkiezing in ons Genootschap. Spreker geeft het denkbeeld in overweging de functie van den algem. administrateur nader te regelen en stelt zich voor dat het Genootschap zou kunnen besluiten tot de benoeming van een algem. secretaris, dus een gesalarieerd bestuurslid; mocht het Genootschap hier niet mede accoord gaan, dan zou zijn tweede denkbeeld in overweging genomen kunnen worden, n.l. het benoemen van een schrijver ten dienste van het secretariaat en de redactie. De heer A. W. Weissman vraagt uitstel van behandeling van deze voorstellen.

De voorzitter acht 't wenschelijk, dat de heer Adr. Moen zijne voorstellen schriftelijk zal indienen, terwijl spreker 't in ieder geval wenschelijk acht, dat de persoon in kwestie, iemand is, die het Genootschap vertegenwoordigen kan, dus niet een gewoon schrijver.

De vergadering acht 't wenschelijk, dat schriftelijke indiening van deze voorstellen wordt afgewacht.

Na rondvraag en opening der vragenbus, waarin een vraag gevonden wordt, sluit de voorzitter onder dank de belangrijke vergadering. R.

DE NEDERLANDSCHE INTERIEURKUNST
OP DE „IDEAL HOME EXHIBITION" TE LONDEN, April 1912.

Op de „Ideal Home Exhibition", welke van 12 tot 28 April 1912 in het „Olympia Palace" te Londen werd gehouden, had een „Groep van Nederlandsche Kunstnijveren" een serie interieurs ingezonden, in welke de verschillende takken van Nederlandsche Kunstnijverheid, als in een welgeordend geheel, waren ondergebracht. De inzending was er dus geen van afzonderlijke kunstvoorwerpen, of van bepaalde rubrieken van dergelijke voorwerpen, maar wel van met zorg ingerichte kamers, in welke al datgene, wat in een kamer tehuis behoort, aldus was geplaatst en gerangschikt, als men dit in een goed en mooi ingericht vertrek in het dagelijksch leven zou mogen verwachten. Meubels, tapijten, wandbespanning, tafelgoed, naaldwerk, glaswerk, aardewerk, metaalwerk, vlechtwerk, lithografie en houtsnede maakten het interieur tot een ingewoond verblijf, waarin als het ware alleen de bewoners ontbraken, om het geheel te voleindigen. Zoo drong zich dan ook niets naar voren, om voor zich alleen de aandacht te vragen, maar werkte alles naar zijn aard mede, om het stemmingsbeeld te voltooien, om het algemeen karakter vast te stellen en toch de bijzonderheden tot haar recht te brengen.

Dat dit mogelijk is geweest pleit, bij alle verscheidenheid in de persoonlijke opvattingen, voor de overeenstemming in het algemeen streven van hen, die deze tentoonstelling hebben tot stand gebracht, en het is ook den vreemdeling opgevallen dat er een draad loopt door de Nederlandsche Kunstnijverheid en dat deze kunst, tenminste voor zoover ze zich hier vertoonde, bezig is zich te ontwikkelen langs banen, die vast genoeg zijn om tot grondslag voor een geregeld en ordelijk voortschrijden te dienen, maar die toch ook weer ruimte laten voor elke, op zuivere basis gegrondveste, persoonlijke opvatting. En dit is ook het beste wat men op dit oogenblik van de Nederlandsche Kunstnijverheid zou kunnen zeggen. Liet ze zich geheel gaan, gaf ze de vrijheid aan elken persoonlijker gril, aan elken fantastischen inval, zonder deugdelijken ondergrond, dan zou ze al heel spoedig ontaarden in willekeur en bandeloosheid en met de absolute vrijheid ook haar eigen vonnis hebben geteekend; snoerde ze hare beoefenaars in een keurslijf van kleingeestige voorschriften, maakte ze van enkele gevonden ambachtsgeheimen een offeraltaar, waarvoor men slechts had te knielen om tot de uitverkorenen te behooren, dan zou ze ten gronde gaan aan verstijving en verstarring en het leven, het levenbrengende leven, zou uit haar geweken zijn vóór het nog tot een echt en waar leven had kunnen worden. De Nederlandsche Kunstnijverheid koos dus het goede deel door zich van uitersten te onthouden, maar integendeel te zoeken naar de wegen, die tot een vast- en hoogstaand doel kunnen leiden. En waar men dus in hare voortbrengselen de resultaten mag zien van dit ernstig en moeitevol streven, daar bestaat reden om zich te verheugen en te gelooven in de toekomst.

De interieurkunst is de kunst van de binnenruimte, de kunst om deze ruimte aldus te vormen en te vullen dat

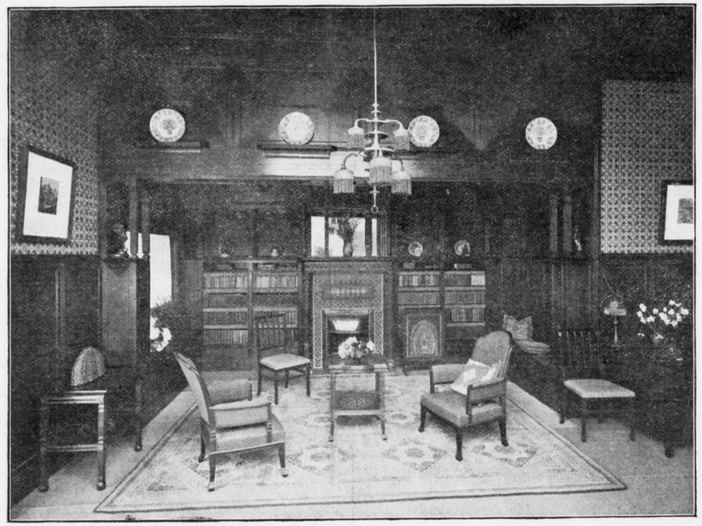

Fig. 1. Schoorsteeninbouw van een zitkamer in eikenhout, ontworpen door K. P. C. de Bazel.

een stemmingsbeeld ontstaat. Want de interieurkunst is vóór alles stemmingskunst. De mensch brengt een goed deel van zijn leven, en zeker niet het minste, door in zijn huis, in zijn vertrekken, en dit huis en deze vertrekken kunnen daardoor van grooten invloed zijn op zijn welbevinden. Erkent men het groote gewicht van het interieur in dezen zin, dan moet men er zich wel over verwonderen dat de mensch het meer dan een halve eeuw zoo goed als zonder interieurkunst heeft kunnen doen, en dat wel juist in een tijd dat de intellectueele ontwikkeling zulk een hoogen vlucht heeft genomen, in dien van de wonderwerken op het gebied van wetenschap en techniek, en ook in dienzelfden tijd dat de vrije schilderkunst tot ongekenden bloei geraakte, dat dus én verstand én hart ontvankelijk waren, maar niet in dien zin dat beide tot elkaar konden komen om te zamen datgene te scheppen waaraan de mensch toch zoo groote behoefte had: een goed en mooi binnenhuis. Dat er een interieurkunst was of zou kunnen zijn, men wist het zelfs niet meer. Meende men voor het uiterlijk van zijn huis nog een deskundig bouwmeester noodig te hebben, voor de binnenruimte dacht men het wel met een koopman in meubelen te kunnen afdoen of wel, men vulde zijn vertrekken met een samenraapsel van de meest heterogene bestanddeelen, die men hier en daar kocht of, nog erger, van vrienden en kennissen ten geschenke kreeg, en zoo schiep men een beeld van zóó groote wanorde en zóó verregaande smakeloosheid, dat het een wonder mag heeten hoe een beschaafd mensch — en aan beschaving op verschillend gebied heeft het de tweede helft der negentiende eeuw toch niet ontbroken — het erin kon uithouden. En tóch hebben onze ouders het in deze interieurs uitgehouden en de meeste menschen houden het er nog in uit, omdat — jà omdat, naar het schijnt, het schoonheidsgevoel van de menschen partieel tijdelijk ten gronde kan gaan, wanneer de factoren, die dit schoonheidsgevoel kunnen opwekken en onderhouden, blijven ontbreken.

Hoe geheel anders hadden onze voorouders ons dat geleerd. Wie, te midden van de verwarring, nog oog had voor de stemming die van een goed en mooi interieur kan uitgaan, kon zich niet onttrekken aan de bekoring die er lag in de kamer uit den ouden tijd, een enkele maal nog van geslacht op geslacht overgegaan, een ander maal in de musea opgeborgen en aldus voor het nageslacht bewaard. Er was iets dat weldadig aandeed in deze oude vertrekken, iets dat tot rust, tot kalmte, tot vreugde stemde. Er was iets van zelf sprekends in deze gevulde ruimten, iets natuurlijks, iets eenvoudigs zelfs bij alle voornaamheid, iets gevondens, iets ats. Iets dat was om jaloersch op te worden, omdat het in de eigen interieurs zoo geheel en al ontbrak en zoo kon het dan ook gebeuren, dat zij, die dit ontbrekende nog voelden, een poging aanwendden om het bekoorlijke oude vormelijk na te maken, in de hoop dat deze namaak weer dezelfde stemming zou kunnen opwekken als het voorbeeld uit vervlogen dagen. Maar dit laatste was toch niet goed mogelijk, want de tijden en zeden en gewoonten waren intusschen veranderd, en wat bij een zeventienden- of achtienden eeuwer paste, sloot zich niet meer aan bij den modernen mensch met zijn nieuwe opvattingen en nieuwe gewoonten, zijn nieuwe levenseischen en nieuwe levensbehoeften, zijn nieuwe materialen en nieuwe technieken, zijn nieuwe hulpbronnen en nieuwe vervoermiddelen. Het karakteristieke van de oude interieurs was juist geweest dat ze een spiegelbeeld gaven van den eigen tijd, en nu mochten ze ons, twintigsteeeuwers, nog treffen door hun opvatting, door hun harmonie, door hun eenheid in verhouding, schaal, vorm en kleur, het meest kenmerkende, het essentieele van hun wezen konden ze pas terugkrijgen wanneer we ze weer gevuld dachten met hun eigen bewoners, met de

Fig. 2. Woon- en eetkamer in Cuba-Mahoniehout, ontworpen door C. W. Nijhoff.

menschen voor wie ze gemaakt waren, die erin waren opgegroeid en er in geleefd hadden en ze juist door dit leven ook het leven hadden ingeblazen. En die menschen waren niet wij en ook niet onze ouders, maar de verdere vóórgeslachten, zij die leefden vóór het tweede vierde deel van de negentiende eeuw.

Zoo waren dan beide opvattingen verkeerd. Eenerzijds kon een toevallig samenraapsel van onbeduidendheden moeielijk met den naam van interieurkunst worden bestempeld, anderzijds mocht een vormelijke copie van een vroeger stemmingsbeeld toch niet voor een zuiver stemmingsbeeld worden aangezien. Om weer tot een echte interieurkunst, tot een waarachtig stemmingsbeeld te kunnen komen, moest men terugkeeren tot de bronnen daarvan, en hiervan uitgaande zou het misschien mogelijk blijken weer een zuivere interieurkunst op te bouwen, een kunst, die voor den modernen mensch zou kunnen zijn wat de zoogenaamde historische stijlen eenmaal waren voor hen, die leefden en dachten en gevoelden in de tijden die aan deze historische stijlen het aanzijn hebben gegeven.

Als vanzelf dringt zich dus de vraag op wat dan wel de grondslagen van de interieurkunst, dus ook van onze interieurkunst, kunnen zijn.

Het interieur is een ruimte gevuld met een aantal lichamen, die elk een deel van deze ruimte innemen. Deze interieurruimte en de zich daarin bevindende voorwerpen worden afwisselend door natuur- en door kunstlicht beschenen, terwijl dit natuurlicht voor het grootste gedeelte teruggekaatst licht is en het kunstlicht meerendeels uit een centrale bron voortkomt. Een enkele maal, maar dit is een uitzondering, valt het daglicht van boven in, gewoonlijk geschiedt dit van terzijde, door de vensters, soms is ook het kunstlicht verspreid. De interieurkunst stelt dus in de eerste plaats de studie van de ruimte aan de orde en wel in dubbelen zin. Want de beschouwer bevindt zich *in* het interieur, dus ziet de ruimtewerking van het interieur van binnen, maar hij bevindt zich buiten de meubels, dus aanschouwt de ruimtewerking van de meubels van buiten. Deze dubbele ruimtestudie onder zoo verschillende verlichting is, hoe eenvoudig zij ook moge lijken, buitengewoon moeielijk, en er zijn jaren van ervaring noodig alvorens de, zelfs zeer talentvolle, interieurkunstenaar zich in de ruimtewerking en de lichtwerking voldoende heeft kunnen indenken.

Verhouding, schaal, vorm en kleur spelen in het interieur een rol van beteekenis en bepalen voor een goed deel de aesthetische werking ervan. Elk gevoelig mensch ondergaat gewaarwordingen, die op verhouding, schaal, vorm en kleur betrekking hebben en al weet de gevoelige beschouwer nu niet waarom deze gewaarwordingen van meer of minder aangenamen aard zijn, en al kan hij de grenzen niet trekken tusschen deze factoren, de interieurkunstenaar heeft ze wel degelijk in hunne grondslagen te onderzoeken, om bewust in zijn werk datgene te leggen, wat de beschouwer weer onbewust in zich zal opnemen, en waardoor bij hem een stemming zal worden opgewekt, die voorzien was en berekend door degenen, die de gave hadden om stemmingen in levenloos materiaal te vertolken. Vooral voor goede verhoudingen is de mensch uiterst gevoelig en eigenlijk sluiten de goede verhoudingen vanzelf de goede schaal, den goeden vorm en de goede kleur in zich. Maar zelfs ook daar, waar dit mogelijk niet geheel en al het geval mocht zijn, waar dus de schaal niet geheel juist is, de vorm niet geheel uitgedacht, of de kleur niet geheel getroffen, kan de lichaamsverhouding voor zich nog weer een factor van hooge beteekenis zijn, zoodat men wel haast zou kunnen zeggen dat bij een niet getroffen lichaamsverhouding alle verdere arbeid vergeefs genoemd kan wor-

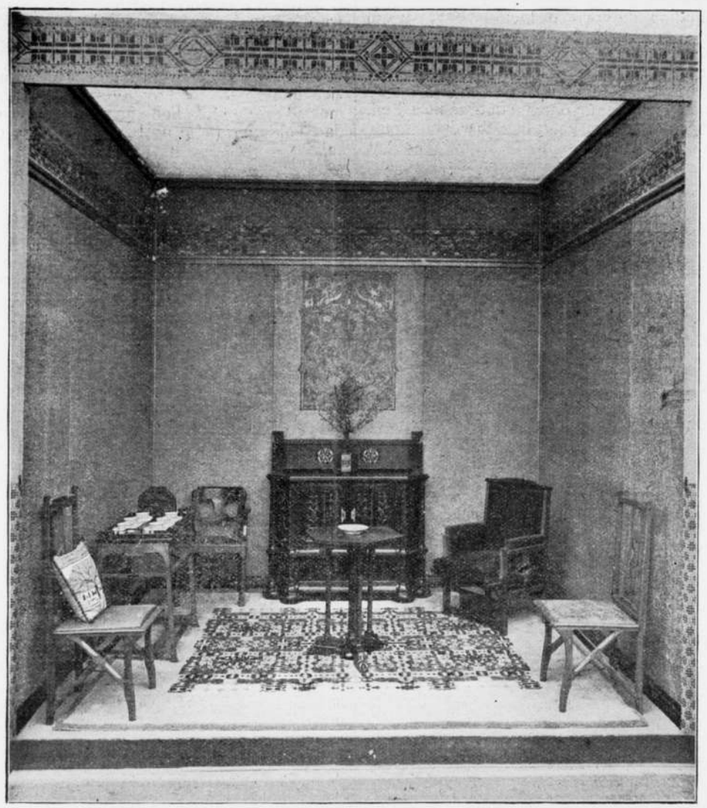

Interieur, ontworpen door C. A. Lion Cachet.

den en deze dus als het eigenlijk fundament van de aesthetische werking van het interieur kan worden beschouwd.
Of dan de fantaisie niet de eigenlijke grondslag is van de interieurkunst en zelfs van de architectuur in haar geheelen omvang? Wanneer het waar is dat de interieurkunst een stemmingskunst is, dan zal het wel even waar zijn dat er fantaisie noodig is om de aan de orde komende stemmingen te vertolken. De interieurkunstenaar kan onmogelijk een ander in stemming brengen, zonder zelf gestemd te zijn, kan niet een ander roeren zonder zelf geroerd te wezen, en de beelden, die de ontroering opwekt, kunnen niet kunstmatig worden opgeroepen, maar komen ongevraagd, als de kinderen van de fantaisie. De fantaisie is dus de hoogste faktor op het gebied van de interieurkunst, die factor welke het oer-denkbeeld, de oer-gedachte als het ware vastlegt, terwijl alles wat daarop volgt, als de aesthetische en technische daad, slechts de meer of minder geslaagde uitwerking is van het beeld dat de fantaisie heeft ingegeven. Maar juist daarom kan de fantaisie niet als de algemeen erkende grondslag van de interieurkunst gelden, want de grondslagen van deze kunst steunen op algemeene waarheden, die door de natuur, het leven en de wetenschap worden voorgehouden aan allen die de wetten van natuur, leven en wetenschap trachten te doorgronden, terwijl de fantaisie een gave is, aan enkele bevoorrechten geschonken, om haar te leeren beheerschen en te gebruiken tot vreugde van zich zelven en van anderen; maar ook als een zeer zeldzaam iets, dat, in zijn zuiverste wezen, de kracht bezit om door een eenige en kenmerkende daad het kunstgehalte in zijn geheel hooger op te voeren en op nieuwe wegen te leiden, zoodat soms voor een heel geslacht een nieuw pad is gebaand geworden, een wijdere horizont is geopend, waarop men veilig gaan kan en verder zien kan dan tot dusver het geval was geweest.
De interieurkunstenaar is een stemmingskunstenaar. Rust, kalmte, tevredenheid, vertrouwelijkheid, weelde, prachtlievendheid, vreugde, uitgelatenheid, verdriet, ingetogenheid, ernst, plechtigheid, wereldschheid, verhevenheid, alle menschelijke gewaarwordingen kunnen door hem in een stemmingsbeeld worden vertolkt. De ruimte, de verhouding, de vorm, de kleur en het licht zijn tot zijn beschikking en hij gebruikt ze als een solied en schoon instrument, waarop hij zijn fantaisie uitspeelt om het doode materiaal te doen leven En de beschouwer, hij bemerkt den opzet niet en kent ook de wegen niet, die de interieurkunstenaar is gegaan om zijn doel te bereiken. Hij ondergaat de stemming en voelt er zich wel bij. Maar hij ondergaat deze stemming in zuiveren zin. Hij komt niet onder den indruk van een bepaalden vorm, omdat hij geleerd heeft dat bepaalde vormen bepaalde aandoeningen kunnen opwekken, of omdat hij van te voren is ingelicht geworden omtrent zekere dingen, waaraan men bepaalde bedoelingen heeft vastgeknoopt (als Gothisch = ernstig, Oud-Hollandsch = deftig-gezellig, Baroc = prachtlievend, Rococo = sierlijk), maar omdat in den interieurkunstenaar iets is omgegaan dat door een daad blijvend is geuit geworden, en de innerlijke kracht van deze uiting zoo groot was, dat ze kon nawerken op anderen, wier gevoel, gestemd als de kunstenaarsziel, mede kon trillen waar deze was bewogen geworden.

(Wordt voortgezet) C. W. NIJHOFF.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

Van de P. P. C. ontving ons Bestuur onderstaand schrijven, dat op de e.v. vergadering van ons Genootschap in behandeling zal komen. Het luidt:

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

Wel Ed. geb. Heeren,

Hoewel de P. P. C. sedert haar schrijven van 31 Juli j.l. feitelijk buiten de kwestie betreffende de concurrentie voor het Koloniaal Instituut staat, meent zij toch in het feit, dat al wat sedert dien, daarover in de Vereenigingen is te berde gebracht een gevolg te achten is van haar oorspronkelijk optreden, aanleiding te mogen nemen om haar gevoelen omtrent een en ander aan U kenbaar te maken, en dit te meer waar twee der C. V. door het zenden van afschrift der tusschen de Vereenigingen gevoerde correcpondentie blijk gaven haar op de hoogte van het verhandelde te willen houden.
Zij neemt dan de vrijheid het navolgende onder Uwe aandacht te brengen, om, zoo mogelijk te bevorderen dat in den vervolge vruchtbaarder zal kunnen gewerkt worden in gevallen als die van de concurrentie voor het Koloniaal Instituut dan hierbij is geschied.
Uit de gevoerde correspondentie blijkt allerwege het bestaan van eene hopelooze begripsverwarring omtrent de kern van de kwestie en de wijze waarop deze opgelost behoort te worden, beginnende met het antwoord der Heeren Cuijpers, v. Nieukerken en Ouendag aan de P.P.C. en doorloopende tot de laatste briefwisseling tusschen de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst en den Bond van Ned. Architecten.
Om een beknopt beeld van het verloop der kwestie te bekomen moge hier een résumé van de briefwisseling daarover volgen.
De hoofdmomenten daarin zijn, (nadat de dagbladen de opdracht aan de Heeren Cuijpers, v. Nieukerken en Ouendag hadden gegeven) de volgende:
1°. Het schrijven der P. P. C. van 10 Juni 1912 aan genoemde heeren verzoekende inlichtingen omtrent de voorwaarden waarop de concurrentie was uitgeschreven.
2°. Het antwoord daarop van 14 Juni waarin genoemde heeren verklaren dat niet van een prijsvraag sprake is en de zaak buiten de bemoeienis der P. P. C. valt.
3°. Het schrijven der P. P. C. van 29 Juni aan de C. V. waarin van de correspondentie voornoemd wordt kennis gegeven en nadere instructien worden verzocht.
4°. De Vergadering van 3 Juli van afgevaardigden der besturen der C. V. waarin de P. P. C. wordt opgedragen zich andermaal tot bovengenoemde heeren te wenden met de vraag of, indien van geen prijsvraag sprake is er dan voldaan is aan de bepalingen van de honorariumtabel.
5°. Het schrijven der P. P. C. van 31 Juli waarbij zij verklaart bij nader inzien de opdracht niet te moeten aanvaarden daar zij zich daarmede op een terrein zou begeven dat niet het hare doch der C. V. zelve is.
6°. Het schrijven van 30 Augustus van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst aan de heeren v. Nieukerken en Ouendag, welk schrijven echter zonder ruggespraak met de andere C. V. werd opgesteld en verzonden.
7°. Het schrijven van den B. N. A. van 15 September aan de andere C. V. met verzoek om van gedachte te wisselen over het eventueel tot de heeren v. N., C. en O. te richten schrijven.
8°. Het antwoord hierop van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst d.d. 21 September, waarbij kennis gegeven wordt dat zij zich reeds tot die heeren wendde (zie 6°) doch bereid is andermaal te confereeren.
9°. Het schrijven van den B. N. A. van 24 Sept. aan de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, waarin deze zijn verwondering uitspreekt over de handelwijze van de Maatschappij.
10°. De vergadering van de drie andere C. V. d.d. 7 October en het besluit de zaak voorloopig te laten rusten.
11°. het schrijven van de M. t. b. d. B. d.d. 14 October waarin deze haar standpunt uiteenzet.

Gedurende 1° tot 3° had de zaak een normaal verloop. De eerste verkeerde stap werd gedaan bij 4°. Nadat n.l. de P. P. C. van de Heeren C., v. N. en O. ten antwoord had gekregen dat de hun gegeven opdracht buiten de bemoeienis van de P. P. C. viel en deze de kwestie daarna aan de C. V. endosseerde, had eene vergadering van bestuursafgevaardigden plaats waarin aan de P. P. C. werd opgedragen zich tot de heeren C., v. N. en O. te wenden met eene vraag die niet tot hare competentie behoorde; welke opdracht dan ook door haar bij nader inzien niet werd aanvaard.
Met het onder 6° genoemde schrijven van de Mij. aan de heeren O. en v. N. wordt echter eerst met recht verwarring geboren, niet om den inhoud, welke de P. P. C. volkomen juist acht, doch om het feit dat, door het afzonderlijk optreden der Mij. zonder voorafgaand overleg met de andere C. V. en in de motieven die de Mij. blijkens de sub 8° en 12° genoemde stukken daarbij hebben geleid, wordt uitgeschakeld het begrip van Constitueerende Vereeniging, als onderdeel van het quatuor, dat zich bij de samenstelling der A. R. moreel verbond om *gemeenschappelijk* de euvelen op prijsvraaggebied te bestrijden.
Het komt de P. P. C. voor dat het *machtsbegrip* waarbij de leden eener organisatie gedwongen zouden kunnen worden zich aan de vastgestelde regelen tegen hun wil te onderwerpen, zooals dat door de Mij., bij de verklaring van haar standpunt, op den voorgrond wordt geschoven niet aanvaard kan worden. Waar de middelen tot zulk een dwang ten eenenmale ontbreken kan van een macht *in die beteekenis* geen sprake zijn.
Er zal niet anders in deze richting gedacht kunnen worden dan aan een moreelen drang die de leden dringt om zich vrijwillig naar de Vereenigingsregelen te voegen, uit overtuiging, dat *daardoor* alleen het gemeenschap-

pelijk vakbelang gediend en het aanzien der vakbeoefenaren verhoogd kan worden.
Die drang kan wegens zijn moreel karakter door de organisatie zelfs worden uitgeoefend op hen die daarvan geen lid zijn en zal op den duur van grooter invloed blijken dan die van strafbepalingen, die hoewel zij voor uiterste gevallen niet gemist kunnen worden haar doel missen waar de betrokkenen zich door het uittreden uit de organisatie,aande gevolgen ervan kunnen onttrekken.
En waar de bevoegdheid der C.V. erkend werd om *gemeenschappelijk* regelingen te maken, zal de bevoegdheid om *gemeenschappelijk* op de naleving daarvan bij hare leden aan te dringen wel niet aangevochten kunnen worden, en evenmin ontkend de moreele verplichting dier leden om zich daarnaar te richten.
Moet van die bevoegdheid gebruik gemaakt worden dan zal een *gemeenschappelijk* optreden, dat op een in ruimeren kring gevoelde noodwendigheid wijst, meer kans hebben eenigen indruk achter te laten dan wanneer de gemeenschap verbroken wordt ter wille van zeer problematieke machtsoverwegingen.
Waar het blijkt zeer moeielijk te zijn om alle vakgenooten te doordringen van de noodzakelijkheid, niet alleen van het in het leven roepen van wetten en regelingen betrekkelijk de uitoefening van het beroep, maar ook van die om zich daarnaar te voegen, zelfs indien het persoonlijk belang minder gediend wordt, daar is het de taak der Vereenigingen om in gemeenschappelijke actie haar invloed ten goede te doen gelden en zich er op toe te leggen, bij elke overtreding opnieuw op die noodzakelijkheid te wijzen, minder om daardoor tot het opleggen van een straf te komen dan om langzamerhand het besef te wekken dat de Vereenigingen zich niet voor niet aangordden om verbetering in de verhoudingen op vakgebied te brengen ten algemeenen nutte, en den ernstigen wil hebben dat doel te benaderen.
Is dus het afzonderlijk optreden der Maatschappij waardoor aan het effect dat bereikt had kunnen worden te kort is gedaan, te betreuren, dat der andere C. V., die de zaak geruimen tijd op haar beloop lieten, verdient evenmin bewondering.
Eerst den 15den September toch noodigt de B. N. A. de andere C. V. uit tot eene samenspreking en als in antwoord daarop de M. t. b. d. B. bericht dat zij zich reeds tot twee der Heeren wendde, heeft daarna eene conferentie plaats van de overige C. V., waar besloten wordt voorloopig geen stappen meer te doen, doch de loop van zaken af te wachten ten einde wellicht later daarop terug te komen.
Al kan de P. P. C. zich voorstellen dat het de andere C. V. niet aanlokte, na de nieuwe door de Mij. geschapen moeielijkheid, verder op de zaak in te gaan, dan is het haar toch niet duidelijk, wat van deze onthouding kon verwacht worden, en is zij van meening dat eene verdere afwikkeling der kwestie had kunnen plaats vinden.
Behalve de reeds bovengenoemde begripsverwarring blijkt ook uit het verloop van het geheele geval een gebrek aan leiding.
Het afwisselend optreden der C. V. bewijst dat de actie der C. V. in gevallen als het onderhavige niet behoorlijk geregeld is.
Na het schrijven der P. P. C. van 29 Juni heeft de zaak waar het om ging gedobberd, en heeft nu eens de eene dan weder de andere C. V. een oogenblik de leiding genomen om te trachten tot eene oplossing te komen.
Het komt de P. P. C. voor dat hierin verandering behoort te komen en dat althans voor de gevallen de A.R. betreffende een vaste regel gevolgd dient te worden waarbij een der C. V. (het oudste) de verantwoordelijke leiding heeft.
Niet alleen echter voor wat betreft de door de A. R. beheerschte of daarmede nauw verbonden aangelegenheden, maar ook voor de handhaving van andere regelingen op de uitoefening van het beroep betrekking hebbende zou eene door de C. V. gemeenschappelijk overwogen regeling van nut zijn opdat in de daarvoor in aanmerking komende gevallen een vaste procedure gevolgd kon worden en het optreden van een of andere C. V. niet van het toeval afhankelijk ware.
Indien in deze richting iets uit de kwestie Koloniaal Instituut mocht voorkomen dan zou zij ook nog haar nuttige zijde hebben gehad.
De P. P. C. kan uit den aard der zaak U slechts voorstellen doen voor wat haar domein betreft en geeft U dan in overweging de leiding van de met haar te voeren correspondentie, over aangelegenheden de toepassing der A. R. betreffende op te dragen aan de oudste der C. V. en daarvoor eene speciale regeling te maken.
Voor wat betreft het optreden der C. V. voor de handhaving van andere regelingen dan de A. R. op de uitoefening van het beroep betrekking hebbende moet de P. P. C. zich beperken tot het uitspreken der wenschelijkheid dat ook daarvoor door de C. V. gemeenschappelijk eene regeling worde getroffen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie.

A. Salm G. Bzn., *Voorzitter.*
A'dam 1 Nov. 1912. C. N. van Goor, *Secretaris.*
P. J. de Jongh, *Penningmeester.*

BOEKAANKONDIGING.

De bouwkundige opzichter, door L. Cusell; tweede omgewerkte druk. Js. Bootsma, 's-Gravenhage, prijs f 0.80. Met niet genoeg waardeering kunnen wij dit klein en eenvoudig boekje aanbevelen. Het behandelt wat de opzichter op een werk doen en ook wat hij laten moet, waar hij bij de uitvoering naar heeft te zien en hoe hij zich heeft te gedragen jegens allen die verder bij het werk betrokken zijn. De architecten zullen een goed werk doen, wanneer zij een nog eenigszins jeugdigen opzichter naar een werk sturen hem dit boekje in den zak te schuiven.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

II. Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, in 1912: 1°. Ontwerp voor een Bioscope-theater; 2°. Ontwerp voor een Wachthuisje voor de tram; 3°. Een penteekening. Programma in No. 38.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN (programma's in No. 41).

a. ontwerp van een raadhuis voor een groote gemeente. — Inzending 8 Februari 1913.
b. ontwerp van een watertoren. — Inzending 15 Maart 1913.
c. „ „ „ pianokast. — „ 23 Nov. 1912.
d. „ „ „ steenen trap. — „ 14 Dec. 1912.
e. „ „ „ kalender — „ 9 Nov. 1912.
f. „ „ „ den Omslag voor den Genootschaps-kalender 1913. Inzending 1 Dec. 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1318e Ledenvergadering. — De Nederlandsche Interieurkunst. — Permanente Prijsvraag-Commissie. — Boekaankondiging. — Prijsvragen.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 46. ZATERDAG 16 NOVEMBER 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1318e Gewone Ledenvergadering zal gehouden worden op Woensdag 20 November e.k. des avonds te **8.30** uur in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".
Agenda:
1. Opening en Notulen der 1318e Ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Voordracht van den heer Willem C. Brouwer, ceramist te Leiderdorp, getiteld: „*Een praatje over Bouwaardewerk en Bouwbeeldwerk*", toegelicht met lichtbeelden.
4. Ballotage van den heer J. J. Hellendoorn, architect te Amsterdam, thans buitenlid, voorgesteld als gewoon lid door de heeren G. J. Rutgers en J. Roosing Jr.
5. Rondvraag en Sluiting.

II. Ons Bestuur is als gewoon-lid toegetreden tot de Vereeniging „Het Nederlandsch Openluchtmuseum".

III. Ons Bestuur verzond de volgende adressen:

1°. Aan de Provinciale Staten van Zeeland.

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam verzoekt Uw college hierbij met den meesten aandrang de voordracht van Gedeputeerde Staten Uwer provincie tot vaststelling eener Verordering tot het weren van inbreuken op natuurschoon aan te nemen. Het Bestuur voornoemd,

Amsterdam, 14 Nov. 1912. *w.g.* H. A. J. Baanders, *Voorzitter.* *w.g.* J. Roosing Jr., *Secretaris a.i.*

2°. Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Geeft eerbiedig te kennen het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, in opdracht van zijne 1318e Gewone Ledenvergadering gehouden op 6 November 1912,
dat het zeer wenschelijk moet worden geacht het Bouwkunstonderwijs in Nederland te verrijken met een leerstoel in Stedenbouw en Stadsuitbreiding en deze leerstoel te stichten in eene groote stad; bij voorkeur te Amsterdam in verband met de in voorbereiding zijnde reorganisatie en uitbreiding der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten aldaar.
Waar toch dit onderwerp bij de tegenwoordig velerzijds aan de orde zijnde vraagstukken betreffende volkshuisvesting en stadsuitbreiding moet worden betrokken;
waar toch de wet de gemeenten met meer dan 10000 inwoners de plicht oplegt uitbreidingsplannen vast te stellen;
waar de toename van het verkeer in de grootere gemeenten met gebruikmaking van hedendaagsche vervoermiddelen, en de eischen nopens hygiëne gesteld tengevolge van het huidig inzicht, verruimingen in de oudere steden en in niet-moderne stadswijken noodzakelijk maakt;
waar bovendien bij de behandeling dezer onderwerpen meer en meer de nadruk wordt gelegd, naast de eischen der practijk, op de eischen nopens den welstand en vooral het eerbiedigen van aanwezig merkwaardig stadsschoon op den voorgrond treedt;
waar verder erkend moet worden dat het onderwerp Stedenbouw en Stadsuitbreiding tot heden in ons land nog slechts een gering onderdeel uitmaakt van het leerprogramma van een op particulier initiatief opgerichte Cursus voor Voortgezet- en Hooger-Bouwkunst-Onderricht;
daar moet tevens erkend worden dat de instelling eener leerstoel in Stedenbouw en Stadsuitbreiding eene dringende noodzakelijkheid is geworden.
Redenen waarom het Bestuur voornoemd Uwe Excellentie met nadruk verzoekt te willen bevorderen dat een leerstoel als voren bedoeld gesticht worde.

't Welk doende, doet Gij wel!
Het Bestuur voornoemd,

Amsterdam, 14 Nov. 1912. *w. g.* H. A. J. Baanders, *Voorzitter,* *w. g.* J. Roosing, Jr., *Secretaris, a. i.*

3°. Aan den Gemeenteraad van Amsterdam,

Geeft eerbiedig te kennen het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia", in opdracht van de 1318de Gewone Ledenvergadering gehouden op 6 November j.l.;
dat het wenschelijk moet worden geacht voor Uwe Gemeente een algemeen uitbreidingsplan vast te stellen;
waarbij zonder te veel in détails te treden aangegeven wordt welke beginselen de uitbreiding Uwer Gemeente moeten beheerschen en op welke wijze die beginselen moeten worden toegepast; evenwel het onderwerp zoowel in aesthetischen als in practischen zin behandelend;
dat andere gemeenten, waaronder 's-Gravenhage, hebben gemeend haar belang het best te dienen door aan een architect bij keuze het ontwerpen van hare uitbreidingsplannen op te dragen;
dat daarentegen onderscheidene steden in het buiten land, waaronder Berlijn, Dusseldorf en Antwerpen, door

uitnemend geslaagde openbare prijsvragen zich het bezit van hare uitbreidingsplannen hebben verzekerd;
dat de meerderheid van voormelde Ledenvergadering van meening is dat laatstgenoemde handelwijze tot het beste resultaat zoude leiden.
Redenen waarom het Bestuur voornoemd Uwen Raad met nadruk in overweging geeft te willen bevorderen dat een goed plan voor de uitbreiding van Amsterdam tot stand kome.

't Welk doende doet Gij wel!
Het Bestuur voornoemd,

Amsterdam, 14 Nov. 1912.
w.g. H. A. J. Baanders, *Voorzitter.*
w.g. J. Roosing Jr., *Secretaris a. i.*

IV. Genootschapsprijsvragen 1912.

Op de prijsvraag voor het ontwerp van een kalender zijn 5 antwoorden ingekomen onder de navolgende motto's: 1. Motto Sepia. 2. Motto Cliché. 3. Motto Van Z tot Z. 4. Motto in 't avonduur. 5. Motto 1913.
Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden de heer G. Hartstra, Ambtenaar bij het Bouw- en Woningtoezicht te Bussum.

J. Roosing Jr., *Secretaris a. i.*

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Van den Heer Keppler mochten wij het manuscript zijner in het Genootschap gehoudene voordracht: „de Architect en het woningvraagstuk" ontvangen, dat, wegens plaatsgebrek, nog ééne week moest blijven liggen.

RECTIFICATIE.

Nu in het verslag der 1318e ledenvergadering o.m. ook het door mij in overweging gegeven denkbeeld gereleveerd wordt, n.l. om de functie van den Algem. Administrateur nader te regelen, stel ik er prijs op, nog vóór de behandeling der door mij ingediende voorstellen op een der eerstvolgende vergaderingen, te verklaren, dat de woorden: „dus een gesalarieerd bestuurslid" *niet van mij zijn.* Wellicht zijn ze door een ander geuit.

Adr. Moen.

DE NEDERLANDSCHE INTERIEURKUNST
op de „Ideal Home Exhibition" te Londen, April 1912.

(Vervolg van pag. 385.)

Na de studie van de ruimtewerking, van verhouding, vorm, kleur en licht, komt die van het doode materiaal en zijn bewerking aan de orde en zij mag gelden als een volgende grondslag, waarop de interieurkunst wordt opgebouwd. Dat de kunst de slavin moet zijn van de materie is zeker te veel gezegd, maar dat de materie en haar bewerking van grooten invloed zijn op de kunstprestatie kan moeilijk ontkend worden. Het materiaal te kennen, naar zijn aard te behandelen en naar de goede regelen van het ambacht tot een technisch-constructief geheel samen te stellen en op te bouwen, is een zaak van het hoogste belang en er is moeielijk een goede interieurkunst denkbaar, die niet in een zuivere ambachtskennis haar steun en wortel vindt. Maar het staat aan het juist en oordeelkundig inzicht van den interieur-kunstenaar om te weten en te voelen hoever de invloed van het materiaal en zijn bewerking mag gaan, want de grens, waar de technisch-constructieve vorm raakt aan den aesthetischen vorm, is niet met wiskundige zekerheid aan te geven. Het verstand eischt wel eens waar het gevoel niet wil en het gevoel wil wel eens waar het verstand zwijgt. Een verstandskunst is onbestaanbaar en een kunst, die los is van elk verstand, heeft geen levenskracht. Verstand en gevoel zullen dus samen moeten gaan, en wel in dien zin, dat de interieurkunstenaar zoo innig doordrongen is van den aard van zijn materiaal en van den juisten technisch-constructieven opbouw, dat hij reeds in den eersten opzet, als een vanzelf sprekend iets, dit materiaal en dezen technisch-constructieven opbouw in zijn aesthetischen vormopbouw opneemt en verwerkt, zoodat beide als het ware gelijktijdig geboren worden. Zijn schepping zal dan niet zijn een stuk kunst, dat ook wel geconstrueerd kan worden, evenmin een constructie, waaraan ook wel een kunstkarakter verleend kan worden, maar een wél gebouwd en schoon organisme, dat wél gebouwd is, omdat het schoon is, en schoon, omdat het wélgebouwd is, en waaraan elke bijgedachte aan iets, dat er later aan toegevoegd zou kunnen zijn, ten eenenmale ontbreekt.
En als laatste grondslag van de moderne interieurkunst kan de bruikbaarheid genoemd worden. Alles, wat zich in een interieur bevindt aan gebruiksvoorwerpen, heeft een gebruiksdoel en het ligt voor de hand dat een voorwerp met een gebruiksdoel ook zoo goed mogelijk aan dit doel zal moeten beantwoorden. Reeds in het feit dat een gebruiksvoorwerp den aard van het gebruik op het eerste gezicht verraadt, ligt iets dat aangenaam stemt, iets dat omtrent de bedoeling en het karakter van het voorwerp geruststellend werkt, en waar nu dit gebruik bij de gebruiksvoorwerpen uit het interieur zoo goed als dagelijks terugkeert, daar is ook het goede, gemakkelijke en geriefelijke gebruik een zaak van groot belang en van verre strekking. In het in de hoogste mate voldoen aan de eischen van het gebruik ligt zelfs iets, dat aan de schoonheid grenst en de meest treffende voorbeelden hiervoor zijn zeker wel die gebruiksvoorwerpen, welker vormen alleen door het doelmatig gebruik zijn ontstaan, maar waarbij deze gebruikseisch dan ook op de meest directe en zakelijke wijze, door een jaren- soms eeuwenlange bestudeering van dat gebruik, is opgelost geworden. Deze uiterst doeltreffende en daarom bijna schoone gebruiksvormen kan men, waar het oude voorwerpen betreft, vinden bij tal van werktuigen van den land- en scheepsbouw, en waar het nieuwe voorwerpen betreft, bij tal van machines.
Niet dus in een ongebreidelde fantaisie is de grondslag van de moderne interieurkunst te zoeken en evenmin in den namaak van wat eenmaal reden van bestaan had en schoon was. De grondslagen van de moderne interieurkunst liggen in de studie van de ruimtewerking, in die van de verhouding, den vormopbouw, de kleur en het licht, in de kennis van het materiaal, in den ambachtelijk zuiveren opbouw, in de soliditeit en de bruikbaarheid en eindelijk, en niet het minst, in de studie van het eigen leven. Dat de arbeid onzer voorouders ons daarbij zeer veel kan leeren zal wel altijd een groote waarheid blijven, maar dan zal deze arbeid voor ons een les moeten zijn hoe in bepaalde tijden, onder bepaalde omstandigheden, door bepaalde menschen soms zeer mooie dingen konden worden gemaakt en hoe dus ook wij, andere menschen, in andere tijden en onder andere omstandigheden moeten trachten desgelijks te doen.
Nu de beteekenis van de interieur- en meubelkunst als stemmingskunst is genoemd en op de grondslagen van de moderne interieur- en meubelkunst is gewezen geworden, zal ook als vanzelf, zij het dan ook zeer in het kort, de verhouding van het publiek tegenover deze kunst en den interieurkunstenaar, en, in verband daarmede, die van den kunstenaar-ontwerper tegenover den fabrikant-uitvoerder, ter sprake dienen te komen.
Het publiek weet ternauwernood dat er een interieur- en meubelkunst is en heeft dus al even weinig begrip ervan

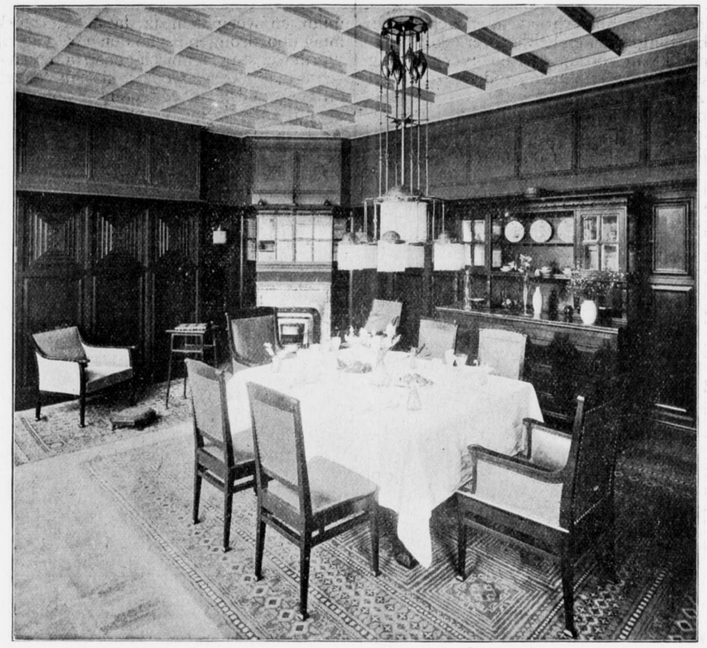

Eetkamer in Cuba-Mahoniehout, ontworpen door W. Penaat.

dat er kunstenaars zijn, die zich hiermede bezig houden. Waar het zich nog eenig denkbeeld heeft gemaakt van de inrichting van een interieur, daar is het meermalen van meening dat de bouwmeester, die het ontwerp voor het huis heeft gemaakt, ook de aangewezen persoon is om den inhoud van het interieur te scheppen, of, wanneer het deze meening niet is toegedaan, dan is het overtuigd dat de groote meubelmagazijnen daar zijn, om aan alle eischen van een stijlkundigen inhoud van het interieur te voldoen.
Wat nu de bouwmeester betreft geloof ik niet aan de waarheid te kort te doen als ik beweer dat ons vaderland vele bekwame architecten rijk is, die uitstekend een huis kunnen bouwen, en zelfs enkele, die de bouwkunst als kunst begrijpen en wier bouwkunstige werken als kunstwerken waarde hebben. Maar evenmin zal ik bezijden de waarheid zijn wanneer ik zeg, dat er onder deze bouwmeesters maar zeer weinige zijn, die de meubelkunst beoefenen en haar machtig zijn. Maar al te dikwijls zijn de bouwmeesters de meening toegedaan, dat zij zich in dezen zin bewegen, wanneer ze hun bouwkunst op de meubelkunst overbrengen en toch is dit onjuist. Bouw- en meubelkunst hebben, als loten van eenzelfden stam, vele punten van overeenkomst, maar bij al deze overeenkomst zijn ze toch in haar aard weer zóó verschillend, dat maar zelden in één persoon de gaven voor beide in gelijke mate vereenigd wordt aangetroffen. Het kan natuurlijk niet in de bedoeling van dit artikel liggen op de overeenstemming en het verschil dezer kunsten nader in te gaan, maar wellicht is het toch goed eenige punten aan te geven, waarin bouwkunst en meubelkunst van elkaar afwijken. Zij zijn o.m. de volgende:
a. Aan een gebouw neemt elk deel zijn vaste plaats in het geheel in, terwijl het mobilair van een interieur uit vele losse deelen bestaat, die zoowel in het geheel als afzonderlijk tot hun recht zullen moeten komen;
b. De beschouwer neemt ten opzichte van het gebouw een ander standpunt in dan ten opzichte van het mobilair, waardoor de werking der massa's, der vormen en der details een andere zal zijn. Terwijl het gebouw zich in drie tempo's laat beschouwen n.l. als totaalmassa, als een uit verschillende grondlichamen opgebouwde samenstelling en als een in details ingedeelde reeks grondlichamen, laat het meubel zich in-eens zien, in zijn hoofdopbouw en in zijn detailleering;
c. Het meubel komt door zijn dagelijks gebruik zóó dicht in aanraking met den mensch en het menschelijk lichaam (het sterkst is dit het geval bij de zitmeubels), dat het zich in veel sterkere mate, dan dit bij het gebouw het geval is, bij den schaal van den mensch zal aansluiten. Waar bij een gebouw nog een absolute en een betrekkelijke schaal denkbaar is, daar is bij het meubel slechts één schaal mogelijk en wel zulk eene, die in direkt verband staat met de afmetingen en de onmiddellijke nabijheid van den mensch.
d. Het gebouw wordt anders verlicht dan het meubel. Terwijl het gebouw, tenminste op driekwart van zijn zijvlakken zonlicht kan ontvangen, krijgt het meubel zoo goed als nooit zonlicht, meestal teruggekaatst licht

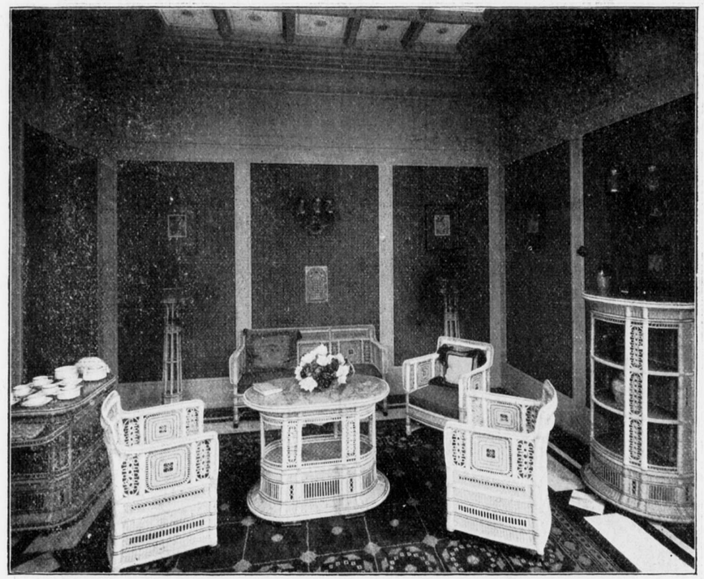

Serre, ontworpen door A. P. Smits en H. Fels.

en bovendien kunstlicht. De werking van het licht met het oog op de kleur en de schaduwwerking is dus bij een gebouw anders dan bij een meubel,
en *e:* De begrippen „dragen" en „gedragen worden" zijn bij een gebouw uit een technisch-constructief oogpunt anders gesteld dan bij een meubel. Het meubel heeft zijn eigen samenstelling als meubel, in verband met het materiaal hout. Het meubel is geen klein bouwwerk.
Zelfs zijn er in de kunst van houtbewerking nog drie graden te onderscheiden, die elk hun eigen eischen stellen, de timmerkunst, de schrijnwerkkunst en de meubelkunst.
Een moeielijke vraag zou nu nog kunnen zijn bij wien eigenlijk het schrijnwerk van het interieur behoort, bij den bouwkunstenaar of bij den meubelkunstenaar. Het schrijnwerk van het interieur (zoldering, wanden en vloeren) wordt gewoonlijk door den architekt ontworpen, maar is meermalen niet geschikt om als omlijsting van een ameublement te kunnen dienen. Dit is ook vrijwel onmogelijk, wanneer de architect zich niet een juist denkbeeld heeft gemaakt van het mobilair dat in het vertrek zijn plaats zal kunnen vinden, en zelfs wanneer dit wel het geval is, zal het nog zeer moeielijk blijven de noodige overeenstemming tusschen de binnen-architektuur en het mobilair tot stand te brengen, wanneer het ontwerp van beide niet van dezelfde hand is. Bij huurhuizen, in welker vertrekken steeds andere meubels geplaatst worden, is het natuurlijk dat de architect de binnenruimte schept, die zich zoo goed mogelijk voor velerlei inrichting moet leenen; maar waar het gaat om een stijlvolle binnenruimte, die aan den bewoner en eigenaar een beeld van een harmonisch geheel zal hebben te geven, daar zullen de binnenarchitectuur en het mobilair niet van elkaar gescheiden kunnen worden en ligt het, dunkt mij, op den weg van den interieur- en meubelkunstenaar om beide te ontwerpen.
En wat nu de groote meubelmagazijnen of werkplaatsen betreft, waar het publiek de inrichting zijner kamers bestelt en uit de vele modelkamers zijn keuze doet of een keuze samenstelt, — de ervaring leert dat deze meubelmagazijnen en werkplaatsen meermalen uitstekend geconstrueerd werk voortbrengen, maar dat de kunst bij dit werk ook heel dikwijls zoek is, wanneer men tenminste onder kunst datgene wenscht te verstaan wat boven als zoodanig is aangeduid geworden. Slechts waar deze magazijnen of werkplaatsen samenwerken met een interieur- en meubelkunstenaar — en dit komt enkele malen voor — daar is de weg geopend om tot een zuivere interieur- en meubelkunst te kunnen geraken en zelfs zou deze kans ook dáár kunnen bestaan waar de fabrikant interieur- en meubelkunstenaars in zijn dienst heeft, wanneer hij dan aan deze zooveel ruimte van beweging zou kunnen laten, als de kunstenaar behoeft om kunst te kunnen geven. Maar dit geschiedt veelal niet, want de fabrikant richt zich naar de luimen van het publiek en het publiek is een slechte raadgeefster in kunstzaken. Zoo wordt dan een mistoestand geboren en de interieur- en meubelkunst is er de dupe van.
Waar er echter interieur- en meubelkunstenaars zijn, die zelfstandig arbeiden of, in royalen zin, samenwerken met den fabrikant-uitvoerder, daar bestaat de mogelijkheid dat iets voortgebracht wordt hetwelk én uit een aesthetisch- én uit een technisch-oogpunt kan worden aanvaard en daar ligt het dan ook voor de hand, dat elk van de voortbrengers zich datgene van de eer van dezen arbied ziet toegewezen, waarop hij door zijn daad werkelijken arbeid aanspraak mag maken en waarvoor hij aansprakelijk gesteld kan worden. Zoo

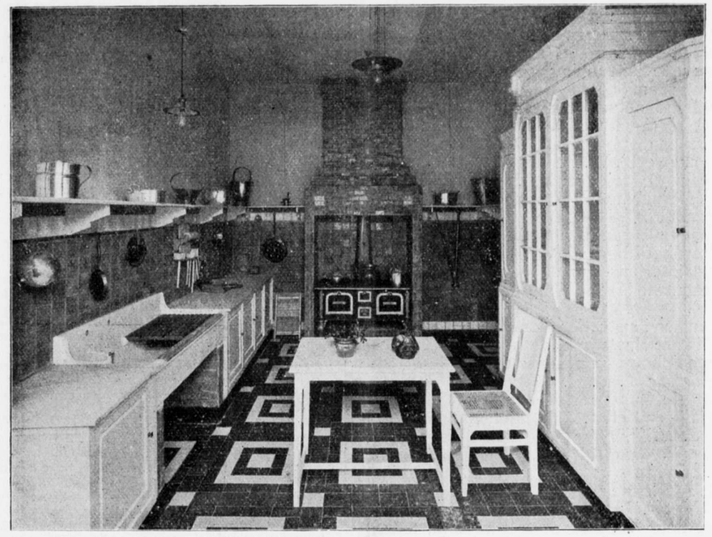

Keuken, ontworpen door Jan de Meyer.

komt dan de eer van het ontwerp aan den kunstenaar-ontwerper, die van de technische uitvoering aan den fabrikant-uitvoerder. En waar men nu mocht vragen of dit alles niet van zelf spreekt en of de een zich misschien den arbeid van den ander zou willen toeeigenen, daar moet het antwoord helaas zijn dat dit meermalen aldus is en dat lang niet altijd aan den ontwerper van een stuk toegepaste-kunst, dus aan hem of haar, wiens geestesprodukt door het kunstgehalte in de eerste plaats zijn waarde heeft verkregen, de eer van het ontwerp wordt gegund en maar al te dikwijls voor de ontwerpers worden aangezien, die aan dit ontwerp part nog deel hebben.
Bij de inzending van de „Groep van Nederlandsche Kunstnijveren" op de „Ideal Home Exhibition" te Londen is gepoogd in dit opzicht een zuivere toestand te scheppen door én den kunstenaar-ontwerper én den fabrikant-uitvoerder in hun rechten te erkennen. Waar de tentoonstelling eene kunsttentoonstelling wilde zijn, lag het ook voor de hand dat zij, die deze kunst het aanzien hadden gegeven, dus de kunstenaars-ontwerpers, de voorbereiding, den opzet en de leiding van de expositie in handen hielden. Waar het de bedoeling was een aantal interieurs te scheppen, die een zooveel mogelijk harmonisch geheel moesten vormen, daar was het natuurlijk dat het aantal deelnemers werd beperkt en dat zich zooveel mogelijk diegenen aansloten, waarvan men mocht verwachten dat hun arbeid, hoe persoonlijk ook, zou zetelen in zekere algemeene beginselen op aesthetisch en constuctief gebied, die door dezen kring als juist en goed worden aanvaard. Op deze wijze zou het mogelijk zijn den vreemdeling een zoo zuiver mogelijk beeld te geven van een deel der Nederlandsche Nijverheidskunst. Dat dit beeld niet volledig zou kunnen zijn lag dus voor de hand, maar beter een onvolledig, maar zuiver, beeld dan een volledig en onzuiver exemplaar. Dat zelfs deze poging in alle opzichten zou slagen was niet te verwachten, maar het vele goede in de poging is toch niet onopgemerkt voorbij gegaan. Ook waren de omstandigheden den exposanten niet bepaald gunstig. De voorbereidende arbeid werd in zeer korten tijd verricht, de plaatsruimte maakte de indeeling niet altijd gemakkelijk, de kosten moesten door enkelen worden gedragen, de moeite en zorgen waren zonder tal. Toch trok de inzending de aandacht van vreemdeling en landgenoot door zijn stemming en door zijn beschaafd karakter. De groote werkkracht die noodig was voor het voorbereiden, uitvoeren en leiden der tentoonstelling van „Nederlandsche Nijverheidskunst" op de „Ideal Home Exhibition" te Londen is uitgegaan van den interieur- en meubelkunstenaar W. Penaat te Blaricum, die als Voorzitter van de „Groep van Nederlandsche Kunstnijveren" was opgetreden. De zeer vele, en niet altijd aantrekkelijke, werkzaamheden van het Secretariaat werden vervuld door Mejuffrouw B. Bake, sierkunstenares te Bloemendaal, terwijl het penningmeesterschap door ondergeteekende werd waargenomen. Aan de beslommeringen der opstelling namen C. Oosschot, directeur van „de Ploeg" en H. W. Penaat, directeur van „de Woning" in ruime mate deel. De lijst van kunstenaars en kunstenaressen, welke de tentoonstelling door hun arbeid mogelijk maakten, bevatten de volgende namen: Mejuffrouw J. Q. van Rechteren Altena te Apeldoorn (borduurwerk), Mejuffrouw B. Bake te Bloemendaal (batikwerk), K. P. C. de Bazel te Bussum (interieur- en meubelkunst), H. J. Bouhuijs te Deventer (tapijten), W. C. Brouwer te Leiderdorp (aardewerk), Mejuffrouw W. Drupsteen te Amsterdam (illustratie), H. Ellens te Noordwolde (vlechtwerk), Mevrouw Dijsselhof-Keuchenius te Haarlem (naaldwerk), G. W. Dijsselhof te Haarlem (batikwerk), J. Eissenloeffel te Blaricum (metaal- en emailwerk), J. de Graaff te Laren (meubelkunst), Th. v.

Hoytema te 's-Gravenhage (lithografie), C. J. Lanooij te Gouda (aardewerk), Ch. Lebeau te Haarlem (damast), C. A. Lion Cachet te Vreeland (interieur- en meubelkunst), R. C. Mauve te Scheveningen (meubelkunst), Jan de Meijer te Amsterdam (interieurkunst), Bert Nienhuis te Hagen in Westfalen (metaalwerk), Mejuffrouw E. Nierstrasz te Oosterbeek (naaldwerk), C. W. Nijhoff te Amsterdam (interieur- en meubelkunst), C. Ooscho, te Amsterdam (beeldhouwwerk), W. Penaat te Blaricum (interieur- en meubelkunst), Mejuffrouw A. Philipse te Haarlem (naaldwerk), Mejuffrouw E. S. van Reesema te Oosterbeek (naaldwerk), M. D. Rensen te Deventer (tapijten), Rn. Roland Holst te Laren (decoratieve teekenkunst), G. Rueter te Sloterdijk (lithografie), A. P. Smits en H. Fels te 's-Gravenhage (interieur- en meubelkunst) J. C. Veldheer te Bergen (houtsnede) en Tjipke Visser te Alkmaar (beeldhouwwerk).

De enkele opgenomen illustraties (een meer uitgebreide serie komt voor in het plaatwerk „de Architect") stellen voor: Schoorsteeninbouw van een zitkamer in eikenhout, ontworpen door K. P. C. de Bazel te Bussum, uitgevoerd door de kunstwerkplaats „de Ploeg" te Amsterdam; Woon- en Eetkamer in Cuba-mahoniehout, ontworpen door C. W. Nijhoff te Amsterdam, uitgevoerd door de firma's J. H. Haag & Zn., J. W. G. Lasance en door A. F. v. d. Weij te Amsterdam; Wandbekleeding in eternit en verschillende meubels, ontworpen door C. Lion Cachet te Veeland; Eetkamer in Cuba-mahoniehout, ontworpen door W. Penaat te Blaricum, uitgevoerd door de kunstwerkplaats „de Woning" te Amsterdam; Serre met rieten meubelen, ontworpen door A. P. Smits en H. Fels te 's-Gravenhage, uitgevoerd door de Kon. Ned. Mandenfabriek H. van Vliet te 's-Gravenhage; Keuken, ontworpen door Jan de Meijer te Amsterdam. C. W. Nijhoff.

SCHILDER- OF BOUWKUNST?

In het „Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond (5e jaargang, No. 5, October 1912) schrijft Dr. C. Hofstede de Groot eenige opmerkingen*) aangaande het verschenen werk: „De voormalige Baronie van Breda" door Jan Kalf, waarin hij, behalve een meer critisch gedeelte aangaande teekeningen, betrekking hebbende op bovengenoemd werk, ook als inleiding zijn meening zegt over de prioriteit der Nederlandsche schilderkunst boven de bouwkunst, beeldhouwkunst en kunstnijverheid, wat we tenminste uit het volgende kunnen zien:

„Neêrlands glorie is de schilderkunst. Zonder gevaar van tegenspraak kan men zeggen, dat hare beteekenis verre opweegt tegen die van alle andere beeldende kunsten te samen. Wij zouden weinig of geen plaats innemen in het boek der wereldgeschiedenis der beeldende kunsten, indien wij niet onze schilderkunst en daarmede nauwverbonden de prentenkunst gehad hadden.

Ik betwist in geenen deele het plaatselijk belang der overige kunsten. Ik wil niet het minste aan hunne geschiedkundige waarde voor ons eigen volk te kort doen. Maar toch meen ik voor de schilderkunst een eerste plaats te mogen vragen, waar het de beschrijving der Nederlandsche monumenten van kunst betreft. Wat moet een buitenstaander denken, indien hij ziet, dat de Nederlander zich als een der laatsten onder de beschaafde volkeren Europa's opmaakt, de gedenkteekenen zijner kunst te beschrijven, en dat de schilderkunst daarbij in 't gedrang raakt? Moet hij niet denken: al dat andere, die beschrijving van bouw- en beeldhouwkunst, van kunstnijverheid en wat dies meer zij, hoe voortreffelijk, hoe gewichtig en hoe belangwekkend ook, gaf ik U gaarne ten geschenke, indien ik slechts van U kreeg wat de wereld belang inboezemt, de nauwkeurige beschrijving Uwer schilderkunst."

Dr. Jan Kalf beantwoord dit schrijven, waarin we den bekenden kunsthistoricus weer voor de zooveelste maal de lans zien breken voor het goed recht der bouw- en nijverheidskunst, wanneer hij schrijft:

„Dr. Hofstede de Groot voert in zijn stukje eenen „buitenstaander" ten tooneele, wiens extravagante eenzijdigheid niet zonder beantwoording mag blijven. Ik geloof gaaarne, dat er, helaas ook binnen onze grenzen, nog lieden bestaan, die zóó uitsluitend al hunne aandacht aan onze schilderkunst gaven, dat zij geen oog meer behielden voor onze architectuur en kunstnijverheid. Maar ook Dr. de Groot zal toch wel niet willen beweren, dat eene beschrijving van onze bouwwerken en onze gebruikskunst alleen door gelijktijdige behandeling onzer schilderkunst van universeel belang zou kunnen worden! En het schijnt zelfs naïef, te gelooven, door de monumentenbeschrijving, gelijk die thans van Rijkswege is ondernomen, een „nauwkeurige beschrijving van onze schilderkunst te leveren!" Deze monumentenbeschrijving toch heeft zich te bepalen tot hetgeen in Nederland aanwezig is en neemt niet op al wat in behoorlijk gecatalogiseerde verzamelingen bewaard wordt. Voor de schilderkunst is zij dus beperkt tot hetgeen in enkel kleine musea, in kerken, raadhuizen, gestichten en in onbeschreven particuliere verzamelingen voorkomt. En dit alles bij elkander, waarvan verreweg het meeste bovendien aan onze schilderkunst-specialisten allicht reeds bekend is, kan uit den aard der zaak zelfs geen flauw denkbeeld geven van de beteekenis onzer oude schilderkunst.

De „buitenstaander" van Dr. Hofstede de Groot vergt dan ook waarlijk het onmogelijke: op het gebied der schilderkunst kan de monumentenbeschrijving nooit meer aanbieden dan een betrekkelijk geringe aanvulling op reeds bestaande kennis.

Geheel anders echter is het met de architectuur gesteld. Hiervoor staat zoo goed als het volledige materiaal binnen onze grenzen. En juist omdat onze bouwkunst zoo volkomen is verwaarloosd, ook door de jongere kunsthistorici, die in de geschiedenis onzer schilderkunst zoo voortreffelijk hebben gewerkt, juist daarom heeft de monumentenbeschrijving aan de bouwkunst — de kunst trouwens, die, om hare sociale beteekenis, voor de beschaving van een volk heel wat belangrijker is dan de schilderkunst — al hare aandacht te wijden. Voor de kunstnijverheid geldt ongeveer hetzelfde.

De monumentenbeschrijving zou dus een wetenschappelijk volkomen verantwoord en zeer belangrijk werk verrichten — ook al liet zij onze schilderkunst geheel ter zijde." V. D. P.

*) De schilderkunst in de Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst.

BOEKBESPREKING.

Bij de uitgevers Scheltema & Holkema's Boekhandel (K. Groesbeek en Paul Nijhoff) verscheen in één band, aflevering 1—4 van de *„Kasteelen, Buitenplaatsen, Tuinen en Parken in Nederland"*, met tekst van H. Jongsma.

Gezien den betrekkelijk geringen prijs van het geheel, geeft dit werk veel (voor zoover we uit deze 4 eerste afleveringen kunnen nagaan), in tal van afbeeldingen, nu eens het bouwkunstig schoon, dan weer meer het schilderachtige op den voorgrond plaatsende.

Wel hadden we gaarne gezien, dat de boekverzorging wat beter geweest ware, daar toch voorzeker tegenwoordig dit ook meer en meer een eisch wordt. De verdeeling n.l. van de illustraties ten opzichte van het papier is niet gelukkig te noemen, evenmin de verdeeling van het drukwerk van den tekst met de povere vignetten; het moge van ondergeschikten aard zijn, toch diene men er wel degelijk rekening mee te houden.

De reproducties zijn over het algemeen goed en met zorg gekozen.

De teks, die voornaamlijk een kort en zakelijk historisch overzicht geeft, maakt hier en daar kleine escapades, die ons wel eens minder geschikt voorkomen; het „eigenaardig is het dat men juist in deze dagen de weg-gepleisterde natuurkleur van den baksteen weer gaat waardeeren", is iets, wat misschien een 50 jaar vroeger waarheid voor Holland bevatte, thans is het minder juist en ook minder goed dergelijke beweringen te verkondigen aan het algemeen publiek, voor wien dit werk toch meer geschikt is dan voor speciale kringen. Maar het ligt niet op onzen weg hier, waar de tekst als een kleine beschrijving van historische feiten gegeven en in algemeenen zin juist is, in nadere beschouwing te komen.

Handleiding voor de berekening en uitvoering van eenvoudige gewapend betonconstructies met toepassing der gewapend betonvoorschriften van het koninklijk instituut van ingenieurs door B. A. Verhey, civiel ingenieur; uitgever L. J. Veen Amsterdam.

In gemakkelijk leesbare verhandelingen behandelt dit boek wel ongeveer alles wat een architect of teekenaar — die zelf zijne gewapend betonconstructies wenscht te berekenen en te teekenen — van dit materiaal weten moet. De eerste afdeeling behandelt de eigenschappen van gewapend beton en hare samenstellende materialen; de tweede afdeeling het wiskundige gedeelte, toegelicht met voorbeelden; de derde afdeeling tal van praktische zaken betreffende de uitvoering en de meest gebruikte constructies voor fundeeringen, vloeren en trappen.

Voor zelfstudie meenen wij dit boek zeer te kunnen aanbevelen, toegerust met eenige algemeene ontwikkeling en bouwkundige vakkennis benevens eenige wiskundige kennis is dit boek — ook voor jongeren — zeer goed alleen door te werken en kan het bij het ontwerpen en berekenen der gewapend betonconstructies steeds eene goede handleiding blijven. Van de figuren zijn eenige minder goed geteekend of op te groote of te kleine schaal gereproduceerd.

* * *

Van de Drukkers- en Uitgeversmaatschappij C. Misset te Doetinchem ontvingen wij bundel I van *Sprokkelingen op technisch-hygiënisch* gebied, door J. van der Breggen, c. i. en bevattende: *Bouwhygiëne, Woningbouw met Rijkssteun* en *Plattelandshygiëne*, prijs f 0.75. Doel van den schrijver is het *groote belang* der Gezondheidswet en Woningwet voor de Volksgezondheid onder de oogen te brengen van diegenen, welken met die wetten in aanraking komen, te wijzen op de noodzakelijkheid van toezicht op uitvoering van de bouwverordeningen alsmede op de fouten in vele dier verordeningen en daardoor de volkswelvaart te verhoogen. Moge zijn pogen door dit werkje vervult worden!

* * *

Beknopt leesboek voor den timmerman door H. S. Wijker, opzichter-teekenaar 1e klasse bij P. W. en leeraar aan „Concordia Internos" en J. Kaper, leeraar aan de ambachtschool, uitgave S. L. van Looij, Amsterdam, prijs f 3.—. Van dit boek zond men ons de eerste aflevering, bevattende: houtverbindingen, kozijnen met deuren en ramen, gerangschikt volgens de gebruikelijk methodische volgorde. Dit eerste gedeelte ziet er zeer goed uit. De teekeningen zijn zeer netjes en duidelijk, de taal eenvoudig. Het geheel belooft een goed leerboek te worden. In hoeverre het beter zal zijn dan de bestaande werken zal later te beoordeelen zijn.

INGEZONDEN.

In „Architectura" van 2 November l.l. las ik iets over „Boorpalen van gewapend beton". Dit zou een „nieuwe vinding" zijn, waarop door de heeren de Waal en Hazelhoff Roelofsema patent is genomen.

Ik vermoed, dat dit patent nog niet verleend is en ook wel niet verleend zal worden. Immers is hiervaneen „nieuwe vinding" m. i. geen sprake.

Bedoelde fundeeringswijze is niet anders dan hetgeen men reeds jarenlang kent onder den naam van eene fundeering op putten; alleen is bij het aangevraagde patent vermoedelijk de middellijn van de put iets kleiner gedacht dan gewoonlijk wordt toegepast.

Om slechts één voorbeeld te noemen van een aldus uitgevoerde fundeering: de kaaimuur langs den visschershaven te IJmuiden, (ontworpen door den ingenieur Sanders) waar geheel gelijksoortige putten als de in de patent-aanvrage bedoelde, zijn gebruikt.

G. J. Meijers. c. i.

VARIA.

(Uit de les in hydraulica).

De dynamische druk in een buisleiding is grooter naar gelang de snelheid der vloeistof geringer is. Wanneer, in verband met den vorm der buis, de snelheid op eenig punt zeer groot wordt, kan zelfs die druk negatief worden, m. a. w. kan er een zuigeding ontstaan.

(Historisch).

VEREENIGING „HET NEDERLANDSCH OPENLUCHTMUSEUM".

De Vereeniging „Het Nederlandsch Openluchtmuseum" zond ons onderstaand schrijven, dat hier gaarne een plaats wordt ingeruimd en welker strekking met klem in de belangstelling onzer leden wordt aanbevolen. Het luidt:

Dezer dagen is weliswaar de naam van de pas opgerichte Vereeniging „Het Nederlandsch Openluchtmuseum" op veler lippen, maar, ofschoon in verschillende tijdschriften het doel en de inrichting van dit museum besproken werd, zijn er toch nog velen, die er een flauw, een verkeerd, zelfs geen denkbeeld van hebben.

Wellicht is het daarom goed er een kort woord aan te wijden.

Stel U voor een groot terrein, waarop al het eigenaardig Nederlandsche van den vroegsten tijd tot nu toe, zoover het in verband staat met de levenswijze op het platteland, is uitgestald, dan hebt gij „Het Nederlandsch Openluchtmuseum".

Aan dit begrip „Nederlandsch" is een groote afwisseling van terrein — hoog en laag —, arm en rijk aan water, en een belangrijke verscheidenheid van volksstammen verbonden.

Deze stam-verscheidenheid uit zich niet alleen in de wijze van zoeken naar bescherming tegen weersinvloeden, maar ook in het hebben en gebruiken van voorwerpen tot nut en tot genoegen.

Bij de eenvormige eischen van gezondheidsleer en meerdere gemakkelijkheid, dreigen echter zelfs de laatste sporen van verschil te verdwijnen en daarmede een stuk ontwikkelingsgeschiedenis van het Nederlandsche volk.

Om dien ontwikkelingsgang te kunnen volgen en nagaan, is het, evenals bij elke geschiedenis, noodig hem weer te geven; in dit geval niet uitsluitend in geschriften, die slechts een deel van Nederland's volk leest, maar ook in eene uitstalling, die voor ieder een aanschouwelijke geschiedenis vormt, door op één plaats in een passende omgeving al het verdwijnende eigenaardig Nederlandsche te vereenigen.

Zorgvuldig moet hierbij elke verspreiding vermeden worden, omdat evenals in een goed geschreven boek, geen hoofdstuk gemist kan worden zonder schade voor het beeld en een verbreken van den samenhang.

Wat bevat nu dit Nederlandsch Openluchtmuseum, dit opengeslagen prentenboek en relief?

Wanneer men de boeren- en dorpshuizen in verschillende streken van Nederland bezocht heeft, zal het reeds den oppervlakkigen bezoeker getroffen hebben, dat niet alleen de omgeving en de plaatsing der gebouwen onderling, maar ook de groepeering en indeeling van de onderdeelen der huizen een groote verscheidenheid aanbieden.

Wanneer men in de huizen een oog op bewoners en huisraad slaat, vertoonen deze een groote afwisseling.

Die verscheidenheid voert thans een zwaren strijd om haar bestaan. haar laatste sporen dreigen te verdwijnen.

Eischen van volksgezondheid, zucht tot navolging bestoken haar van alle zijden. En toch heeft die verscheidenheid groote waarde; vandaar, dat zij moet vastgelegd worden in „Het Nederlandsche Openluchtmuseum", het opengeslagen Nederlandsche Prentenboek en relief.

Die verscheidenheid spreekt in den huizenbouw, in de kleeding, in de versierselen, in het huisraad en in de gereedschappen van verschillende stammen, die, eens gescheiden, thans het Nederlandsche volk uitmaken.

„Het Nederlandsch Openluchtmuseum" moet, wil het aan zijn doel beantwoorden, een archief van frissche, levende stukken vormen, waarin de geleerde, de kunstenaar en de practicus materiaal tot studie, tot navolging en tot ontwikkeling vinden.

De geleerde, de landman, ieder kunstenaar, hetzij hij bouwmeester, schilder, beeldhouwer of kunstnijvere is, vindt hier een uitgebreid veld van onderzoek.

Elk oog kan zich in het openluchtmuseum verlustigen aan het vele belangrijke en schoone, dat hier verzameld is.

Het Openluchtmuseum vormt een schakel tusschen het weleer en het heden, daar het een volledig beeld vertoont van hetgeen het Nederlandsche volk in al zijn schakeeringen en in alle tijden uitdacht, om ten plattelande zich te beschutten tegen invloeden van weer en wind; om zijn woningen in te richten en te versieren; —

om het huisraad te vervaardigen en de voorwerpen benoodigd voor het werk; — om de kleeding te schikken naar klimaat en schoonheidszin.
Dit platteland ontleende meestal zijn hoofdvormen aan die der steden en hield hieraan met groote taaiheid vast, waardoor het mogelijk wordt ook den ontwikkelingsgang in de beschaving van den stedeling na te gaan tot in vroegere tijden, dan dit in de steden zelf mogelijk is.
Arnhem is als plaats bij uitnemendheid gekozen voor dit museum. Nergens vindt men hoog en laag terrein met zijn waterpartijen in zóo aantrekkelijke omgeving; men vindt hier in de nabijheid twee lichamen — de Nederlandsche Heidemaatschappij te Arnhem en de Rijks land-, tuin- en boschbouw-inrichtingen te Wageningen — die groot belang hebben bij deze stichting.
Geen plaats en omgeving in Nederland kan een zoo sterk vreemdelingenverkeer in de zomermaanden aanwijzen als Arnhem.
Dat hebben de stichters allen begrepen, vandaar dat na de uitspraak: „Nederland moet één Openluchtmuseum hebben", geen enkele stem zich verhief om het Nederlandsch Openluchtmuseum elders dan te Arnhem te vestigen.
Het Nederlandsche volk toone belang te stellen in *zijn* Openluchtmuseum, door het op *alle* wijzen te steunen. De kosten aan het lidmaatschap verbonden kunnen zoo gering zijn, dat nagenoeg de meeste Nederlanders lid kunnen zijn. De Nederlander in het algemeen kan deze Nationale zaak steunen door het schenken van voorwerpen voor hem van geene of geringe waarde, doch belangrijk voor het Museum.
Aan U in de eerste plaats om die belangstelling te bewijzen door het inschrijvingsbiljet in te vullen en te zenden aan een der onderstaande leden van het bestuur der vereeniging en bovendien anderen op te wekken tot het lidmaatschap toe te treden.

Het Bestuur:
Mr. A. J. A. A. Baron VAN HEEMSTRA te Arnhem, *Eere-Voorzitter.*
F. A. HOEFER te Hattum, *Voorzitter*, e. a.
De Commissie van Bijstand:
Dr. H. BLINK te 's-Gravenhage, e. a.

BAUFACHAUSSTELLUNG LEIPZIG 1913.

Volgens een ingekomen bericht van de: Internationale Bauausstellung: Leipzig 1913, is de termijn voor aanmelding *verlengd tot 1 Januari 1913.* Tevens werd vermeld dat reeds op 't oogenblik voor rond 1 millioen Mark aan plaatsruimte was genomen.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand October bezocht door 625 belangstellenden. Uit de aan het museum verbonden boekerij werden 290 boeken en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden.
De aan het museum verbonden School voor Kunstnijverheid werd door 183 vrouwelijke en mannelijke leerlingen bezocht.

GESCHENK VOOR HET VREDESPALEIS. *)

Het bestuur van de Peace Society heeft, naar het Vad. meldt, besloten een marmeren borstbeeld van wijlen Koning Edward aan het Vredespaleis te schenken.
Het bors beeld is het werk van A. Bruse-Joy. De totale kosten zullen 300 pd. bedragen, van welke Sir William Mather reeds 260 pd. heeft toegezegd.

BEHOUD VAN NATUURSCHOON. *)

Naar aanleiding van een desbetreffend verzoek van den A. N. W. B. Toeristenbond van Nederland, stellen Ged. Staten van Zeeland aan de Provinciale Staten voor, over te gaan tot vaststelling eener verordening tot het weren van inbreuken op natuurschoon. Het ontwerp is behoudens twee kleine wijzigingen, van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland overgenomen en bedoelt de ontsiering van het platteland door het plaatsen van reclameborden tegen te gaan.

„DE BIJENKORF". *)

De Dam-commissie heeft hare goedkeuring gehecht aan het gewijzigde plan voor het te stichten magazijn „De Bijenkorf". Dit plan onderscheidt zich van het oorspronkelijke ontwerp, doordat nu op het middelste paviljoen — het gebouw zal bestaan uit drie paviljoenen — een 50 meter hooge toren zal verrijzen.
De hoek-paviljoenen zullen 37 meter hoog worden, dit is 1 meter lager dan de beurs. Het gebouw, dat in renaissance-stijl wordt opgetrokken, zal aan de zijde van het Damrak een gevel-breedte hebben van 120 meter. Niet minder dan 18 uitstalramen zullen aan die zijde gemaakt worden, terwijl ook ter weerszijden van de ingangen aan den Dam en de noordzijde van het gebouw aan het Damrak twee etalage-kasten zijn ontworpen. Boven de vierde verdieping wordt het gebouw omgord door een kroonlijst, met frontons.
De heeren van den Bossche en Crevels hebben op $^1/_{50}$ der ware grootte een model in gips gemaakt, dat in het tijdelijk gebouw van „De Bijenkorf" te bezichtigen is.

HET MUSEUM SIX EN DE VIJZELSTRAAT-VERBREEDING. *)

Bij B. en W. is bericht ingekomen van den minister van Binnenlandsche Zaken, dat bij hem geen bezwaar bestaat tegen de onteigeningsplannen van de Vijzelstraat, mits ten aanzien van het museum toebehoorende aan Jhr. Six een bevredigende oplossing wordt gevonden. Alvorens verdere stappen te doen heeft de minister daarom B. en W. verzocht opnieuw onderhandelingen met Jhr. Six aan te knoopen. Deze werden daarop heropend en zijn thans nog gaande. Is men wel ingelicht, dan zal het resultaat hiervan zijn, dat Jhr. Six zijn eigendommen aan de Vijzelstraat aan de gemeente overdraagt, Mocht dit evenwel niet het geval zijn, dan wordt toch met de onteigening voortgang gemaakt en het wetsontwerp tot onteigening van de verschillende perceelen aan de Vijzelstraat kan dan ook binnenkort worden tegemoet gezien. In het laatste geval zal het stukje grond ter lengte van ongeveer drie meter, dat, zooals men weet, zal overblijven tusschen het Six-Museum en de nieuw vast te stellen rooilijn, door een muur of lage aanbouw van de Vijzelstraat worden afgesloten.

*) Wegens plaatsgebrek eerst heden opgenomen.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 45. De strafzaak te Almelo, in verband met de noodzakelijkheid van eene wettelijke regeling van het architectenvak, door G. Versteeg. Enkele opmerkingen over Dusseldorf's uitbreidingsplan door L. Zwiers. Het Rembrandtplantsoen door J. D. Landré. De herziening der woningwet, door J. H. Schaad.
DE BOUWWERELD, 45. Tentoonstellingskunst Zuid-Beveland, door B. von Brücken Fock, met afbeeldingen van stadhuis en kerk te Goes. Stadsuitbreiding Amsterdam 17e eeuw — Rotterdam 20e eeuw.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antvoorden in No. 32.)
II. Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, in 1912: 1°. Ontwerp voor een Bioscope-theater; 2°. Ontwerp voor een Wachthuisje voor de tram; 3°. Een penteekening. Programma in No. 38.
GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN (programma's in No. 41).
a. ontwerp van een raadhuis voor een groote gemeente. — Inzending 8 Februari 1913.
b. ontwerp van een watertoren. — Inzending 15 Maart 1913.
c. „ „ „ steenen trap. — „ 14 Dec, 1912.
d. „ „ „ den Omslag voor den Genootschaps-kalender 1913. Inzending 1 Dec. 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Rectificatie. — Mededeeling der redactie. — De Nederlandsche Interieurkunst (Vervolg). — Schilder- of bouwkunst. — Boekbespreking. — Ingezonden. Varia. — Vereeniging „Het Nederlandsche Openluchtmuseum. — Baufachausstellung Leipzig 1913. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

VERSLAG VAN DE 1319e GEWONE LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEHOUDEN OP WOENSDAG 20 NOVEMBER 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent met een woord van welkom de vergadering, deelt mee dat met het oog op de aangekondigde voordracht de volgorde in de agenda zal worden gewijzigd en geeft het woord aan den heer Willem C. Brouwer van Leiderdorp tot het houden zijner causerie: „Een praatje over Bouwaardewerk en Bouwbeeldwerk".
Na voor enkele oudere leden het een en ander opgediept te hebben uit zijne herinnering van voor 14 jaren, toen spreker voor 't eerst in eene vergadering optrad, en wel in die van ons Genootschap, bracht hij lof aan die jongeren welke zijn blijven pal staan voor hunne pas ontloken beginselen, ook al werd hun het leven en het werken, nu juist niet zeer gemakkelijk gemaakt. Vooral door diegenen niet, die aan de allereerste uitingen dier jongeren onverwijld maar allerlei eischen gingen stellen, om van de kritiek en verdere bemerkingen niet te spreken, welke amper te stellen zouden zijn aan een veel rijpere generatie. Onze jongeren begrepen al te goed, zoo zeide Brouwer, dat waar zij stonden aan het begin eener nieuwe beweging, van een nieuw tijdperk, dat dit begin onmogelijk zou kunnen hebben die rijpheid en bezonkenheid, die er was bij de genoegelijke suffers der conventie. De gestreden strijd heeft ons leeren zien, heeft ons aan ons zelf teruggegeven en wij hebben daarvan weten partij te trekken.
Evenals voor 14 jaar zeide spreker, „klei is klei en klei blijft klei", en gaf van deze bewering in eenige zinnen explicatie, waarbij de geaardheid van het materiaal en de zich daarnaar regelende techniek als vanzelf op den voorgrond kwam.
Een sprekend voorbeeld: „geef je een duw in de klei, dan ontstaan er twee heuvels naast een kuil", de eerste ontvangen licht; terwijl de tweede in schaduw komt te liggen. Ziedaar de grondgedachte vau het bouwboetseeren.
Dat Brouwer, de man van het bouwaardewerk, warm voelt voor onze baksteenarchitectuur; wie hem hoorde, kan 't getuigen.
Na gewezen te hebben op de eigenaardige wendingen

Links: Aap, hoekfiguur in gele terra-cotta aan een Woonhuis te Bandoeng N. O.-I.
Rechts: Overkragingsmotief „Leeuw" met diamantkoppen en overhoeksch steentje in grauwe terra-cotta a. e. Woonhuis te Dordrecht.

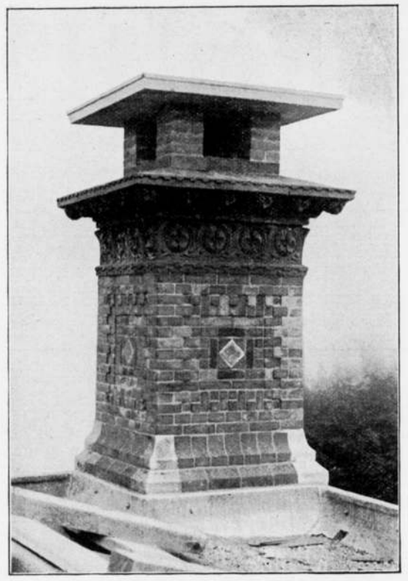

Links: Schouw in gele terra cotta in een landhuis te Halfweg.

Rechts: Schoorsteenbekroning in rooden terra-cotta aan een parkhuis in het Willemspark te Amsterdam.

en vormingen welke onder de juiste technische bewerking als van zelf onder de vaardige hand ontstaan, herinnert spr. er aan dat het geboetseerde model, als dienende voor het afgieten van meerdere exemplaren, ook door dit feit sterk beïnvloed wordt. Zal nml. het product zijn herkomst eeren, dan zal, zoowel de geaardheid van de klei als materiaal, en de eischen die dit materiaal aan zijn bewerker stelt, de techniek van de verdere bewerking, d. i. „het afgieten" tot uiting behooren te komen. De gedachte „terugwerking uit de lossende mallen" is onafscheidelijk verbonden met den vorm van elk product. In een groote serie projectiebeelden vertoonde de spr., al toelichtende, de talrijke schoone voorbeelden van terra-cotta-voortbrengselen van oud Noord-Italië. Van zelf spreekt dat een kunstenaar als Lucca Della Robia in dit verband genoemd werd en zijn kunst vertoond in een aantal lichtbeelden.
Terloops herinnerde spr. aan de eigenaardige, op zichzelf bizondere schoonheid van de zandsteen-versieringen der Hollandsche Renaissance, welke beschouwing hem woorden als „fotografie in steen" in den mond gaf. *Boetseeren* was *bootseeren*, nabootsen. Dat werk, dat de kenmerken droeg van te zijn gemaakt in ateliers, bleef atelier-beeldwerk, dat wel vaak zeer statuair, nimmer bouwkunstig was. Spr. trachtte aldus zijn gehoor nader te brengen tot het begrip *bouwbeeldwerk*, zonder zich te zeer te laten verleiden tot het spreken over bouwaardewerk alleen, waarna hij, dit spreekt immers van zelf, geheel vervuld is.

Om te komen tot de voortbrengselen van onzen eigen tijd, herinnerde spr. aan het: „men moet het oude ontginnen om het nieuwe te beginnen." Daarom ook heeft hij de talrijke oude voorbeelden laten zien, om op te merken, te vergelijken en betrekking te zoeken; vervolgens een uitgebreide serie van de nieuwe en nieuwste. In de eerste plaats Brouwer's werk aan het Vredespaleis, dat er in belangrijke mate toe heeft bijgedragen dat Brouwer werd wat hij is en, wat belangrijker is, dat de Hollandsche bouwceramist zich heeft kunnen toonen in zijn prestaties. De talrijke opgaven, verbonden aan deze veelomvattende opdracht, gaf hem daartoe de gelegenheid.
De soliditeit van het materiaal, waarvoor sommigen aanvankelijk vreesden, heeft in allerlei omstandigheden bewezen buiten bedenking te staan. Dat èn de prestaties van Brouwer's fabriek èn practische bruikbaarheid van zijn product na moeilijke tijden vertrouwen hebben gewekt, bewezen de collectie platen in de lantaarn en de afbeeldingen aan den wand, vertoonende détails van werken van onderscheidene architecten over heel ons land.
Men moge van Brouwer's materiaal denken wat men wil, men moge het mooi vinden of niet; een verblijdend teeken kan ieder zien in het feit dat onderscheidene Gemeentewerken, de Spoorwegen en zelfs de Rijksbouwmeesters dezen arbeid waardeeren, getuige de talrijke grootere en kleinere opdrachten waaraan werd voldaan.
Ten slotte dient gewezen te worden op enkele voorbeelden van kleur- en bewerkingsmogelijkheden welke in de zaal waren tentoongesteld, aantoonende dat de bouwbeeldwerkproductie tot het leveren van groote verscheidenheid in staat is.
De spreker oogst applaus der vergadering. De voorzitter den spreker dankend voor zijne belangwekkende mededeelingen spreekt zijn bewondering uit voor het bewonderenswaardig vele dat de heer Brouwer heeft weten te bereiken op het gebied dat hij nu een veertiental jaren geleden betrad en verheugt er zich over dat 's heeren Brouwer's streven waardeering vindt in een mate als waarvan het geëxposeerde, hedenavond blijk geeft.
Een herhaald applaus getuigt van de instemming der vergadering.
Met het oog op het gevorderd uur, de heer Brouwer nam den geheelen avond in beslag, wordt de behandeling der agenda tot de volgende vergadering uitgesteld. R.

GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

CONCEPT BEGROOTING 1912.

	Ontvangsten	Uitgaven
Contributies	*f* 4400.—	—
Gebruik projectielantaarn.	„ 175.—	—
Opbrengst kalender.	„ 200.—	—
Subsidie V. en H. B. O.	„ 8250.—	—
Renterekening	„ 40.—	—
Terug te ontvangen op het voorschot aan het plaatwerk „De Architect"	„ 800.—	—
Weekblad Architectura en onkosten redactie	—	*f* 800.—
Lokaalhuur.	—	„ 500.—
Salarissen	—	„ 1425.—
Onkosten bestuur.	—	„ 200.—
Lezingen	—	„ 50.—
Porti en incasso	—	„ 100.—
Assurantie	—	„ 30.—
Huldeblijken	—	„ 50.—
Drukwerk	—	„ 100.—
Lidmaatschappen	—	„ 130.—
Rente.	—	„ 100.—
Prijsvragen.	—	„ 400.—
Bibliotheek en leescirkel	—	„ 210.—
Subsidie V. en H. B. O.	—	„ 8450.—
Belastingen.	—	„ 20.—
Aflossing leening 1886, 1905 en 1910	—	„ 750.—
Afschrijving onkosten elfde lustrum	—	„ 332.48⁵
Afschrijving oninbare contributie	—	„ 25.—
Afschrijving bibliotheek	—	„ 200.—
Nadeelig saldo.	„ 7.48⁵	—
	f 13872.48⁵	*f* 13872.48⁵

AANKONDIGING.

NAAML. VENNOOTSCHAP: MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" TE AMSTERDAM.

De algemeene vergadering van aandeelhouders zal worden gehouden Zaterdag den 7en December 1912 ten Kantore van de N.V. bovenvermeld, Parkzicht, Hobbemastraat te Amsterdam, des namiddags te 3½ ure.
Agenda:
1e. Verslag van de directie omtrent de handelingen der vennootschap gedurende het afgeloopen jaar.
2e. Balans en winst- en verliesrekening. Deze stukken liggen gedurende 8 dagen voor aandeelhouders ter inzage ten Kantore van de Vennootschap.
3e. Verkiezing van een Commissaris wegens periodieke aftreding van een door het lot aan te wijzen lid van den raad van commissarissen. De aftredende is terstond herkiesbaar.
4e. Behandeling van eventueele voorstellen van directie, commissarissen en aandeelhouders.
N. B. Voorstellen door aandeelhouders te doen, kunnen dan alleen in behandeling worden genomen, indien zij uiterlijk 8 dagen vóór het houden der vergadering ten kantore der vennootschap zijn ingeleverd.

EEN POGING TOT BEHOUD VAN UTRECHT'S SCHOON.

Door de heeren De Haas en Heusinkveld is onderstaand adres verzonden:

Aan den Raad der Gem. Utrecht,

Geven ondergeteekenden met den meesten eerbied te kennen;
dat zij gelezen hebben de advertentie tot oproep der gegadigden voor 't sloopingswerk van de molens op 't Paardenveld alhier;
dat zij in het Utr. Prov. en Sted. dagblad van Zondag 10 Nov. j.l. een uiteenzetting gegeven hebben van een nieuw stadsbeeld met het behoud der bestaande molens voornoemd;
dat zij gelezen hebben het ingezonden stuk van een Utrechter, geboren in de schaduw der bedreigde molens, voorkomende in de middaguitgave v. h. „Utr. Prov. en Sted. dagblad" van Dinsdag 12 Nov. j.l.;
Geven den Raad in overweging b.v. door een betononderbouw met eenen spiraalvormigen opgang, (ommegang) en voorzien van eenen gemetselden buitenmantel de molens op zoodanige wijze toch aan hun doel te laten beantwoorden en waardoor de omliggende heuvels geslecht kunnen worden;
dat zij meenen te moeten verzoeken het sloopingswerk niet te laten gebeuren. maar zulke maatregelen te nemen dat de molens in het bestaande of toekomstige stadsplan blijven bestaan. 't Welk doende,

(*w. g.*) D. J. HEUSINKVELD.
(*w. g.*) C. J. DE HAAS.

(De twee dagbladen in het Adres genoemd, liggen ter lezing in de bibliotheek — Red.)

Het Utr. Kunstverbond sloot zich bij dit verzoek aan en requiestreerde als volgt:

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Utrecht.

WelEd. Gestrenge Heeren!
Het zij ons vergund bij en door deze adhaesie te betuigen aan het door de heeren D. J. Heusinkveld en C. J. de Haas ingediend adres, betreffende de slooping der molens de „Rein en Zon" en de „Meiboom" aan 't Paardenveld.
Alhoewel in de Raadszitting van Donderdag j.l. het besluit gehandhaafd werd om tot sloopingover te gaan verzoekt het Utrechtsch kunstverbond Uw college de vergunning aan den in aanmerking komenden inschrijver voorloopig niet te verleenen en alsnog in overweging te nemen of de sloopingniet vermeden kan worden.
Met de meeste Hoogachting namens het Utr. Kunstverbond waarbij aangesloten zijn:
De Vereeniging tot Bevordering v. h. Vreemdelingen Verkeer voor Utrecht en omstreken;

De Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia";
Het Schilder- en Teekenkundig Genootschap Kunstliefde;
De Ned. Bond van Vakschoolleeraren en leeraressen;
De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Afd. Utrecht;
Het Boellaerd Fonds;
De Vereeniging tot Bevordering v. Beeldende Kunsten;
De Vereeniging Openbare Leeszaal.

De Voorzitter, *De 2e Schrijver,*
(w. g.) Carel J. A. Begeer. *(w. g.)* L. Roxner.

DE ARCHITECT EN HET WONINGVRAAGSTUK.

Met het woningvraagstuk, het vraagstuk omvattende in hoofdzaak de huisvesting van de arbeiders, — immers het overgroote deel der woningen zijn arbeiderswoningen — hebben de architecten zich maar zelden bezig gehouden. De huisvesting der meer welgestelden heeft zeer zeker meer de aandacht der bouwmeesters gevraagd. Naast de villa's der rijken, waren het hunne kantoren e. d. — hunne burchten — die de vaardige hand van de architecten vroegen.
De stedenbouw is niet altoos onverschillig gadegeslagen door de architecten, doch tijdens den opbloei der steden in de laatste helft der voorgaande eeuw en ook nu nog is van den invloed van waarachtige bouwmeesters, van kunstenaars, zoo goed als niets te bespeuren. Beziet men de uitbreidingen der steden, de z.g. „nieuwe stad" van vele fraaie oude hoofd- en provincieplaatsen in binnen- en buitenland, dan gruwt men van den smakeloozen stadsaanleg. En mocht hier en daar iets beters tot stand zijn gekomen, dan is dit vooral te zoeken in en bij de verkeerswegen en bijna nooit in de woonkwartieren. En op die uiterst leelijke en onoordeelkundig samengestelde stratenplannen, zijn gebouwen opgericht, zoo smakeloos, zoo wanstaltig, dat het stratenbeeld slechts te verbeteren is door algeheelen nieuwbouw.
In de laatste tientallen van jaren is men zich in Nederland naar duitsch model op de verfraaing der steden gaan toeleggen. Plantsoenen, pleinen, verkeerswegen worden ontworpen, maar weinig wordt rekening gehouden met de eischen aan woonkwartieren te stellen, de ontwerpers der uitbreidingsplannen zijn maar al te vaak in het geheel niet op de hoogte van het woningvraagstuk en scheppen woonkwartieren, zonder te weten, wat zulke kwartieren eischen.
Toch moeten bij het ontwerpen van uitbreidingsplannen in de allereerste plaats de eischen van „het wonen" gelden. Alle andere eischen, die aan een uitbreidingsplan zijn te stellen, moeten zich aanpassen aan die eischen.
In Duitschland, vooral in de zich sterk ontwikkelde industrie-gemeenten, voelt men dat meer en meer. In Engeland heeft men veel aandacht van overheidswege moeten wijden aan de volkshuisvesting. De uitbreidingen van Engelsche gemeenten zijn maar al te vaak leelijk, doch gaat men door de woonwijken, dan voelt men wel dat „het wonen" niet onverschillig voor de overheid is geweest. Thans volgt men ook in Engeland Duitschland na, en aan den uiterlijken stadsaanlag wordt meer zorg besteed. Vrijwel jaarlijks worden er prijsvragen voor arbeiderswoonwijken uitgeschreven en wordt het bekroonde plan bebouwd met een tentoonstelling van werkelijke arbeiderswoningen. Zij die in de laatste jaren die woonwijktentoonstellingen te Sheffield, New-Castle Swansea hebben gezien, zullen moeten getuigen, dat het belang van goede, smaakvolle woonwijken in Engeland wordt gevoeld.
De getrapte bouwverordeningen, de zône bouwverordeningen kunnen veel bijdragen, tot een goed en schoon uitbreidingsplan. Maar de architecten beschouwen de bouwverordening altoos meer als een keurslijf, dat hun bewegen belemmert; maar al te vaak zien zij het belang van zoo'n verordening niet in en trachten ook niet verbeteringen in zulke verordeningen aan te brengen.
Toch zal het uitbreidingsplan en de bouwverordening tezamen, moeten bekeken worden. Het te ontwerpen plan moet niet in het buis van de bestaande bouwverordening gewrongen worden, neen de bouwverordening en het plan moeten zich samen ontwikkelen.
Zal dus een architect medewerken aan een uitbreidingsplan dan moet hij de grondgedachten van de bouwverordening ernstig bestudeerd hebben.
Om nu bij de hoofdstad te blijven, daar zien wij, dat de architecten op de uitbreiding der stad zeer weinig invloed hebben gehad. Alleen het plan-Zuid en de Transvaalbuurt zijn door een architect ontworpen. Deze beide plannen van den heer Berlage zijn bekend genoeg. Naast deze twee is er nog een ontwerp, voor een arbeidersbuurt, van den heer v. d. Pek. Andere plannen waar in architecten gemoeid zijn geworden, bestaan er niet.
Het plan van de Transvaalbuurt heeft twee bouwverordeningen over zich zien heen gaan. 't Past bij beide, de bebouwing, die de ontwerper zich bij het plan heeft gedacht, is niet ontstaan. De heer Berlage, doet verstandig die buurt niet te gaan aanschouwen. Tusschen de bebouwing en het plan ligt niet het minste verband. 't Is eene waarschuwing voor de uitvoering van andere plannen.
Het plan Zuid zal wel wijzigingen moeten ondergaan, een verband tusschen dit plan en de bouwverordening bestaat niet. Past men niet op, dan zal bovendien een afgrijselijke bebouwing daar verrijzen. De Zuidelijke uitbreiding van de stad behoeft ook niet in hoofdzaak uit vier-verdiepingshuizen te bestaan, er kunnen deelen worden ontworpen voor drie-verdiepings en twee-verdiepingshuizen, maar dan moet de verkaveling, de wijze van bestrating e. d. daarmeê verband houden. Maar dan moet ook de Bouwverordening mede wijzigingen ondergaan.
De constructie van lage bebouwing kan in de Amsterdamsche verordening gewrongen worden, maar met 't oog op lage bebouwing is die verordening niet gemaakt. Bovendien zullen er dan in de Bouwverordening meer zônes moeten worden opgenomen. Zullen de architecten eenigen invloed hebben op de uitbreiding der stad, dan moeten zij op de hoogte zijn van vele zaken het woning vraagstuk betreffende.
Naast Zuid en de Transvaalbuurt, leveren de Staatsliedenbuurt en de Indische buurt afgrijzelijke bebouwingsplannen op. Het plan thans voorgesteld voor de Spaarndammerbuurt mist ook veel, dat schoon heet. Maar de architecten hebben nooit hun stem verheven tegen vaststelling van zulke plannen, nooit hebben zij getracht Amsterdam te bevrijden van de slechte stratenplannen met de vier-verdiepings-arbeidershuizen. Nooit hebben zij, krachtig hun geluid in deze aangelegenheden doen hooren.
Ja, nu, in Oct. 1912, op een vergadering te Dusseldorf gedurende de stedenbouwtentoonstelling, is men blijkbaar onder den geweldigen indruk van wat in Duitsche gemeenten is gedaan, wakker geschud en heeft het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst het bekende adres (Zie Architectura No. 44 en 45). aan den Gemeenteraad van Amsterdam gezonden. Deze blijk van belangstelling komt feitelijk ettelijke jaren

te laat. Behalve voor de Indische buurt zijn voor alle andere stadsdeelen plannen reeds vastgesteld of volgens de kranten in voorbereiding. Maar niettemin is het een verblijdend teeken, dat de belangstelling van de architecten gewekt is voor den modernen stedenbouw. De nieuwe stad van Amsterdam, die jaarlijks een 8000 menschen moet opnemen heeft zich in de laatste 10tallen van jaren zonder de hooggewaardeerde belangstelling der bouwmeesters ontwikkeld.
Wat het bouwen van de huizen zelf betreft; dit is maar hoogst zelden door een architect geschiedt. Het overovergroote deel van de woonhuizen van Amsterdam zijn eigenbouwers-huizen, gemaakt naar ontwerpen van hongerlijdende projectenmakers.
Vol illusie is dan ook door hen, die zich met het woningvraagstuk ingelaten hebben, het denkbeeld opgevat, dat de arbeiderswoningen, te bouwen door Bouwvereenigingen, krachtens de woningwet, opgericht moesten worden door Architecten. Op een enkele uitzondering na, hebben de Architecten eerst weinig belangstelling voor dit denkbeeld getoond, Zij moesten er „warm" voor gemaakt worden. Maar het resultaat is, dat het overgroote deel der ± 3000 woningen welke voltooid, of in aanbouw zijn, of waarvan de oprichting in voorbereiding is, door architecten gebouwd of zullen gebouwd worden. Een bedrag van 7 à 8 millioen is daarmêe gemoeid.
Het pogen om de Architecten bij het woning vraagstuk te betrekken is echter met weinig liefde ontvangen.
Een prijsvraag slaagde vrijwel niet, omdat men regels wilde toepassen, die in werking traden na het uitschrijven van de prijsvraag. De Architecten-organisaties voelden niets voor het terrein, dat zij konden veroveren. De bouw van gewone woonhuizen, tot nu toe domein van Jan Rap en zijn maat, werd hen toegeworpen. Thans nog zijn de werkzaamheden der bouwvereenigingen gering, maar die groeien meer en meer. Als de ontwikkeling zich in de eenmaal ingeslagen weg voortzet, dan zullen de bouwvereenigingen de eigenbouwers gaan verdringen, en de bouwvereenigingen zullen meer en meer de hulp der architecten *kunnen* vragen.
Algemeen begreep men in die dagen eigenlijk niet waarom het ging, zelfs hoorde men wel eens: een winkelier moet ook aan onze eischen voldoen bij het verbouwen van zijn winkel, waarom nu die bouwvereenigingen ook niet. En toch vele architecten hebben nooit arbeiderswoningen gebouwd en nooit een studie van de volkshuisvesting gemaakt.
Het optreden ontstemde zeer; thans echter schijnen de architecten, nu zij den omvang van het aantal op te richten woningen gaan beseffen, zich wat vriendelijker tegenover de bouwvereenigingen te stellen. Vermoedelijk zijn er ook, die het belang van eene goede volkshuisvesting begrijpen en met liefde daaraan hunne krachten willen wijden.
Er is thans een voorstel aanhangig om van gemeentewege 2000 woningen te bouwen. 't Is niet bekend of dat voorstel gunstig ontvangen zal worden. Maar stelt eens dat de gemeente er toe overging van gemeentewege duizenden woningen te bouwen. Wat zou hier een schoone taak voor tal van architecten zijn weggelegd, immers deze duizenden woningen te doen ontwerpen door een gemeentedienst zou onjuist gezien zijn, deze geweldige complexen woningen te doen bouwen naar de opvatting van één architectenbureau zou niet bevredigen.
Waarom niet eerst een prijsvraag uit te schrijven en dan de 5 of 6 beste inzenders plannen laten uitwerken?
Deze opvatting is niet nieuw, in Dusseldorf bouwt de gemeente thans arbeiderswoningen met acht Architecten. Gemeentelijke controle is er natuurlijk. Als dat ook hier in Amsterdam was te bereiken, wat zou dat niet uitstekend werken, op de scheppingskracht van vele architecten. Maar dan moeten de Architecten hun belang ook inzien en moeten zij begrijpen wat de arbeidersklasse eischt en bekoorlijk vindt. Dan moeten zij bij eventueele prijsvragen en bij eventueele plannen niet wat een Zeeuwsche boer noemt: „Hun achtersten tegen de kribben gooien".
Behalve het belang, dat de architecten dienen te stellen in de uitbreidingsplannen en in den bouw van arbeiderswoningen is er nog een derde punt; en wel de arbeid van de Schoonheidscommissie.
Als men ziet welke gevels, welke gebouwen, gebouwd zijn, die met den toetssteen der Schoonheidscommissie in aanraking zijn geweest, dan staat men verstomd over de slapte van dit College.
Bovendien zijn er uitbreidingsplannen, bijv. in de Transvaalbuurt waarbij bepaald is, dat de gevels uit een oogpunt van welstand door het gemeentebestuur moeten worden goedgekeurd. De schoonheidscommissie ziet deze gevels niet, maar dringt ook niet aan op uitvoering van het desbetreffende Raadsbesluit waarbij dat stratenplan is vastgesteld.
De Architecten zouden moeten eischen grootere macht aan de Schoonheidscommissie. Hier uit te wijden over het nut van een instituut dat in Duitschland Bauberatungsstelle heet, is minder gewenscht. Het goed recht van zoo'n instituut zullen de Architecten niet kunnen vernietigen. De practijk in vele Duitsche steden doet zien wat te bereiken is.
Maar de Schoonheidscommissie kan met of zonder Beratungsstelle zeer veel schoons doen ontstaan.
Als de Architecten zich op het Woning-vraagstuk werpen en het grondig onder de knie krijgen, dan zullen zij er zeer zeker bevrediging in vinden en bovendien zullen zij een goed en schoon werk verrichten.

Keppler.

* * *

Het was in de 1305de Gewone Ledenvergadering op 10 Januari l.l. dat de heer A. Keppler over bovenstaand onderwerp eene voordracht hield, die de algemeene belangstelling had. De voorzitter, bij ontstentenis van den heer Baanders leidde de heer Walenkamp deze vergadering, verzocht toen den spreker zijn rede voor ons orgaan te willen bewerken, aan welk verzoek thans welwillend is voldaan.
Hieronder volgt een kort verslag van de discussies waartoe deze voordracht aanleiding gaf.
De voorzitter, den spreker dankende, zegt dat de volkswoningbouw inderdaad is in de handen van bouwers en speculanten; de architecten waren tot heden niet in staat dit vraagstuk te beheerschen, werden daarin gehinderd door allerlei toestanden.
De heer Weissman zegt, dat hij den spreker met genoegen heeft gehoord. Maar hij meent, dat de heer Keppler te ver gaat, wanneer hij den architecten alleen de schuld geeft van de onbevredigende toestanden. Veel meer schuld treft de gemeentebesturen, wier grondpolitiek tot dusver een kruidenierspolitiek is geweest.
Zelfs het gemeentebestuur der hoofdstad vraagt nog te veel, hoe men uit de beschikbare terreinen het meest onmiddellijk voordeel zal kunnen trekken. Door die opvatting kwamen zelfs de meeste terreinen achter het Rijksmuseum in handen van speculatiebouwers. Deze heeren laten hunne ontwerpen niet opmaken door architecten, doch wenden zich tot onbevoegden, die voor zeer

weinig geld een ontwerp vervaardigen. Zulke ontwerpen komen dan bij de schoonheidscommissie. En het is te begrijpen dat dit lichaam, al keurt het die ontwerpen telkens en telkens weder af, toch niet kan bereiken, dat de opdracht aan goede architecten gegeven wordt, hetwelk de eenige waarborg zou zijn voor behoorlijke ontwerpen, en, vooral, voor behoorlijke uitvoering daarvan.
Van architecten, die werkelijk dien naam verdienen, kan niet worden verwacht, dat zij onder de markt zullen werken. Zij zijn verplicht, zich aan de honorariumtabel te houden.
Voor de volkshuisvesting zou de gemeente Amsterdam meer kunnen doen, vooral door het geven van steun aan lichamen, die zich ten doel stellen, woningen te verschaffen aan hen, die slechts weinig huur kunnen betalen, en welke woningen dus minder opbrengen, dan voor het behoorlijk rentegevend maken van het besteede kapitaal wordt vereischt.
Met prijsvragen zal ten bate der volkshuisvesting slechts dan iets bereikt kunnen worden, wanneer men zich houdt aan de regelen, door de bouwkundige lichamen na veel overleg vastgesteld. Immers doet men dit niet, dan zullen architecten „van fatsoen" niet deelnemen. Philantropie mag van den architect niet geëischt worden.
De voorzitter herinnert er aan dat de Gemeente in één opzicht wel medewerking verleend, dat is n.m.l. ten opzichte van de Vereenigingen die zich den Volkswoningbouw ten doel stellen.
De heer de Meijer zegt, in verband met de opmerking over het Museumterrein als prooi van de eigenbouwers, dat er van gemeentewege geen grond beschikbaar is gehouden, alleen bestemd voor den bouw van heerenhuizen.
Op 't Museumterrein, *alleen* bestemd als heerenhuizenkwartier, wordt nu door de Gemeente ook al grond in handen van eigenbouwers gegeven.
Hierdoor krijgen wij toch zeker geen goed stadsbeeld! Want de eigenbouwers (die voor zijn eigen voordeel bouwt) bouwt liever huizen voor meer dan één gezin. Een dergelijk huis neemt moeielijk het karakter van „heerenhuis" aan.
Wat er dan ook van het stadsbeeld op sommige deelen van het Museumterrein is terecht gekomen bij de gevolgde regeling van bebouwing, kunnen wij nu gaan bewonderen. Groote tweegezinswoningen met geportlande zijgevels naast kleinere ééngezinswoningen.
De Gemeente geeft den eigenbouwer, die grond aanvraagt, vóór dat hij een lastgever heeft, een onredelijke voorkeur boven den architect, die alleen werkt in opdracht van een lastgever.
De heer Van der Pluym zegt dat behalve het gemeentebestuur ook het Rijk zelve niet voorgaat en verwijst naar de aanstaande museumuitbouw. Wat moet de eigenbouwer daarvan zeggen?
De heer Keppler, repliceerende, antwoordt den voorzitter en den heer Weissman dat naar zijne meening de architecten buiten dit onderwerp zijn blijven staan als gevolg van minder krachtig georganiseerd optreden hunnerzijds. Dat de volkshuisvesting prooi is van den eigenbouwer is het gevolg van den heerschenden volksgeest, deels ook van de samenstelling der overheid. De schoonheidscommissie zou zegenrijk kunnen werken, doch moest dan echter meer macht hebben.
Goedkoope woningen moeten er zijn en moeten gebouwd worden met overheidssteun; havens, hoogescholen, etc. genieten ook dien steun.
De heer De Meijer merkt nog op:
Het onjuiste is, dat de Gemeente zegt de „architect" niet te kennen. Voor haar bestaat er geen onderscheid tusschen „architect" en „eigenbouwer". Dit is treurig genoeg. Indien de architectenwereld zeer sterk was (zooals de medische wereld) kon de Gemeente dit niet zeggen. De architecten hebben nog te weinig vakbegrip, omdat er onder de architecten nog te weinig werkelijke architecten zijn.
De heer Weissman meent, dat nog niet algemeen bekend is, hoe, ingevolge de Woningwet, het Rijk, onder waarborg der Gemeentebesturen, geld voor het bouwen van volkswoningen beschikbaar stelt. Maar dit geld moet een behoorlijke rente opbrengen, en daarom is het niet mogelijk, woningen met zeer lage huren, waaraan in de groote gemeenten de meeste behoefte bestaat, te bouwen. De gemeenten zouden hierbij een subsidie moeten geven.
De heer Keppler deelt mee, dat een dergelijk geval in voorbereiding is. R.

PRIJSVRAGEN EN STADSUITBREIDING.

Nu het artikel Prijsvragen weder op het tapijt is gebracht met de bedoeling in één der komende vergaderingen hierover ernstig van gedachte te wisselen en het mij als buitenlid niet mogelijk is deze vergadering bij te wonen, wenschte ik mijne inzichten aangaande het bovengenoemde hieronder kenbaar te maken.
Zooals reeds door anderen is geopperd acht ook ik een geheele omwerking van de voorschriften voor het uitschrijven van prijsvragen beslist noodzakelijk, zullen zij doel treffen en populair worden.
Mijns inziens zou hoofdzakelijk op den voorgrond moeten treden de schets-prijsvraag en niet de volledig-uitgewerkte, waarop in genoemde voorschriften te veel het zwaartepunt is gelegd.
Zooals de opzet der voorschriften nu luidt, heeft men te veel vastgehouden aan de manier van uitschrijven voor studie-prijsvragen door Bouwkundige-Vereenigingen en heeft men te weinig rekening gehouden met de praktijk, waardoor zoo menige prijsvraag is mislukt of niet aan de verwachting heeft beantwoord.
Uitgewerkte-prijsvragen hebben hun nut voor jongelui die studeeren, doch voor den man in de praktijk is zoo iets een reden om de oproeping voor kennisgeving aan te nemen.
Ieder die met mij destijds de tentoonstelling heeft bezocht van de honderde volledige plannen ingezonden op de prijsvraag tot het verkrijgen van een ontwerp voor één, zegge één, Vredespaleis, moet het met mij betreuren dat hier zooveel arbeid onvruchtbaar is gebleven en men rilt bij de gedachte aan het kapitaal dat is uitgegeven door de gezamelijke mededingers waarbij de sommen uitgekeerd aan de prijswinners een fooitje lijkt. De gewaarwordingen die men heeft opgedaan bij het bezoek aan deze tentoonstelling zou een heilzame remedie dienen geweest te zijn tegen het uitschrijven van uitgewerkte-prijsvragen.
Het is dan ook geen wonder dat de mededinging aan openbare prijsvragen niet zoo algemeen is als men dit wel zou wenschen, daar de bezwaren aan de mededinging verbonden legio zijn. Een architect in dienstbetrekking kan er niet aan meedoen daar hem den tijd ontbreekt en meestal ook het geld om, met weinig kans op succes, zich hulp te assumeeren; een architect zonder werk en zonder kapitaal verkeerd bijna in de zelfde omstandigheden aangezien in vele gevallen het te leveren werk niet alleen door hem zelf in den bepaalden tijd kan worden afgewerkt; een architect met veel werk en die gewoon is zelf mede te werken verkeert in gunstiger conditie doch heeft in de meeste gevallen wel wat beters te doen;

dan rest ons nog de architect met veel werk en die alles aan zijn personeel overlaat, deze zou er wel aan kunnen meedoen, in zooverre dat hij zijn personeel aan het werk zet. De beide laatste categoriën vermeerderd met de kapitaal-krachtige architecten zijn dan de eenige welke aan dergelijke prijsvragen kunnen mededoen, doch de uitkomst heeft geleerd dat het niet vaststaat dat allen die, zooals boven gezegd is, kunnen, daarom ook willen.
Terloops zij hier opgemerkt dat een der medewerkers aan de besloten prijsvraag voor het Rotterdamsch stadhuis mij eenige maanden geleden mededeelde met zijn ontwerp klaar te zijn en dan nu ook het nuttelooze inzag om dit ontwerp nu nog eens volledig uit te werken, doch het voorschrift is nu eenmaal zoo; de gemeente Rotterdam had zich veel kosten kunnen besparen.
Neemt men bij uitgewerkte prijsvragen nog in aanmerking de omvangrijke taak welke bij dergelijke prijsvragen voor de jury is weggelegd en de hooge kosten voor prijzen en premiën, dan is het duidelijk dat dergelijke prijsvragen noch bij architecten, noch bij besturen, corporatiën of particulieren populair kunnen worden.
Stelt men nu tegenover de uitgewerkte-prijsvraag de schets-prijsvraag dan springen dadelijk de vele voordeelen duidelijk in 't oog.
Een schets-prijsvraag heeft alles voor: 1e ieder, tijd of geen tijd, geld of geen geld, personeel of geen personeel, ieder kan er aan meedoen; 2e de mededinging is buiten kijf meer aanlokkelijk; 3e de taak der jury is lichter, wijl elk ontwerp beknopter en daardoor overzichtelijker is en ten 4e de kosten zijn geringer en daardoor het uitschrijven van prijsvragen aannemelijker.
Om nog eens op de prijsvraag voor het Rotterdamsch stadhuis terug te komen; wat had men 't zich toch veel gemakkelijker kunnen maken door het uitschrijven van een schets-prijsvraag, dan had men kunnen zien wie voor een ernstige mededinging in aanmerking zou komen, doch nu heeft men gedeeltelijk in 't duister getast. Het is voor de stadhuis-commissie een heel zware taak geweest om de uitverkorenen uit te zoeken, van de Rotterdamsche architecten vertrouwde men er geen een en heeft ze daarom twee aan twee gekoppeld (twee weten immers meer dan één, ook op kunstgebied?) Deze keuze heeft men zoo onverstandig gedaan dat men onder meer twee heeft te zamen gevoegd die absoluut niet bij elkaar pasten, zoodat de eene helft van zoo'n tweespan zich moest terugtrekken; doch degene waarop men dadelijk het allereerst 't oog op had moeten laten vallen, als zijnde 't dichtst nabij, aan dezen heeft men niet gedacht; waarschijnlijk zal de lezer wel begrijpen dat hiermede bedoeld wordt de Heer van der Mey, de Rotterdamsche Prix de Rome. Hoe is 't mogelijk dat de stadhuiscommissie, waarin toch ook architecten zitting hebben, architecten heeft uitgenoodigd waarvan men weet dat zij verre ten achter staan bij andere uitgenoodigden, alleen om het vas.gestelde getal vol te maken en dat men dezen Rotterdammer heeft vergeten.
In verband met de ontwerpen voor Rijks- of Gemeentegebouwen waarvoor men nu eenmaal om bizondere redenen besloten heeft geen prijsvraag uit te schrijven doch toch ook wel eenige kunstwaarde mogen bezitten zou het m.i. toch wel gewenscht zijn wanneer de betreffende besturen eens ernstig in overweging zouden willen nemen dergelijke werken op te dragen aan architecten welke de Prix Rome behaald hebben; deze hebben toch blijk gegeven van een meer dan gewoon talent, hebben tijd, moeite en kosten geofferd om tot bovengenoemde onderscheiding te geraken en het Rijk heeft door zijn jaarlijksche toelagen ook het zijne er toe bijgedragen hen op een hoogeren trap van architectonische ontwikkeling te brengen. Het behalen van den Prix de Rome zou meer doel hebben en de gemeenschap zou van de gedane rijksuitgaven in esthetischen zin profijt hebben.
Nu ik toch over prijsvragen en Rotterdam bezig ben en naar aanleiding van de tentoonstelling te Dusseldorp het maken van plannen voor stadsuitbreiding weder ter tafel is gekomen, wil ik nog even releveeren dat in een der laatst gehouden vergaderingen van den Rotterdamschen raad een der leden voorstelde voor de uitbreiding der stad een volledig plan te maken, welk voorstel tot mijn groote verwondering door den Burgemeester, die al veel blijken heeft gegeven van een ruime opvatting en den ernstigen wil heeft getoond Rotterdam ook als woonstad vooruit te helpen, heftig werd bestreden. Hopenlijk komt ZEdelAchtb. hierop nog eens terug wanneer zijne zienswijze door goede voorlichting veranderd is. Zijn opvatting is thans dat men naar behoefte een stuk grond in exploitatie moet brengen en daarop straten laat aanleggen zooals het nu eenmaal uitvalt in verband met hoofdverbindingswegen, stations, spoorwegen, havens en handels- en industerieele inrichtingen; precies zooals het tot nu toe is gegaan en waarvan men de resultaten kan zien n.m. een traceering van wegen en straten waarin elke hoofdgedachte ontbreekt. Zoo is er een tijd geweest dat men alles recht en vierkant maakte gevolgd door een periode dat gebogen en schuin de boventoon voerde, doch aan een systeem dat zich aanpaste aan de hoofdvorm (een driehoek) van de oude stad heeft men blijkbaar niet gedacht.
Met het treurige resultaat dat met de uitbreiding van Rotterdam op deze wijze bereikt is voor oogen, kan het niet anders of ieder gemeentebestuur moet allengs doordrongen worden van het besef dat het een gebiedende noodzakelijkheid is vooraf de lijnen der hoofdwegen vast te stellen, opdat er in de uitbreiding hunner stad systeem komt en een stad geen doolhof wordt.
Hoe had Rotterdam, niet alleen door haar rivier, doch ook als stad mooi kunnen zijn; stel u voor een betrekkelijk kleine oude stad in driehoekvorm, met aan elken hoek een hoofd- en kruispunt en dit geheel verder uitgewerkt, zoodat het een geheel bleef en niet, zooals nu, een aan elkaar gezette reeks van op diverse wijzen doorsneden lappen.
Ook voor plannen van stadsuitbreiding acht ik het uitschrijven van prijsvragen nuttig, als leidende tot de beste oplossingen. De oplossingen dienaangaande kunnen legio zijn en is het niet aan te nemen dat één persoon dadelijk de beste en schoonste oplossing op papier br engt, te meer men aan het reeds bestaande voor een groot gedeelte gehouden is.
Ondergeteekende acht het dus zeer gewenscht dat het uitschrijven van prijsvragen zooveelmogelijk bevorderd worde, doch dan alleen in den geest zooals hierboven is verdedigd.
Rotterdam, November 1912. H. A. Schram.

NIEUWE UITGAVEN.

Bouwkundig vragenboek, bevattende vragen, opgaven en mededeelingen betreffende het *Mondeling examen* voor *Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Mij. tot bevordering der Bouwkunst, tevens te gebruiken als leiddraad bij het geven van Bouwkundig onderwijs door C. Visser, adj.-insp. Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. Uitgave van Æ. E. Kluwer te Deventer.

Om de eischen van een examen te leeren kennen, zich daarvoor voorbereidend of iemand daartoe opleidend, heeft dit boekje zeer veel nut, daar het beter dan de schriftelijke opgave, de zwaarte van het examen weergeeft. Het is dus ook niet moeilijk te profeteeren, dat deze uitgave zeer licht zijn weg zal vinden en velen ook reeds aangestelde bouwk. opzichters, zal doen gevoelen, hoe veel of hoe weinig, (?) zij hun vak kennen. A. H.

CENTRALE-VERWARMING EN LUCHT-VERVERSCHING VAN GEBOUWEN.

DOOR F. G. UNGER, W. I. (Vervolg van blz. 369).

a. *Raadiatoren.*

Radiatoren worden in allerlei vormen gemaakt. Door het aaneenzetten van meerdere leden vergroot men op eenvoudige wijze het verwarmend oppervlak, maakt men den radiator langer, terwijl men voorts een keuze kan doen uit radiatoren waarvan de leden uit een of meer kolommen kunnen bestaan, zoodat de breedte verschillende gekozen kan worden.

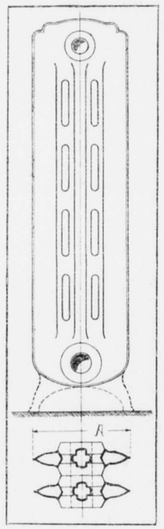

Fig. 13.

In figuur 13 is een radiator afgebeeld van Amerikaansch model met 3 kolomsleden. De totale breedte A is 230 m.M. die van 6—4—2 en 1 kolom radiatoren achtereenvolgens 315—270—185 en 115 m.M.
De hoogte der radiatoren wisselt tusschen 0,35 M. en 1,25 M. Hoogere type maakt men niet, o.a., omdat de lucht, terwijl zij langs den radiator opgstijgt, warmer en warmer wordt en ten slotte te hoog in temperatuur wordt om nog voldoende warmte van het bovenste gedeelte van den radiator op te kunnen nemen. Heeft men meer verwarmend oppervlak noodig, dan moet het aantal leden worden vergroot.

b. *Ribbenbuizen.*

Ribbenbuizen (ribbenkachels) bieden veel verwarmend oppervlak in een klein bestek.

Ribbenbuizen (fig. 14) worden gemaakt met een verwarmend oppervlak, dat varieert van 1,25 M². tot 2,5 M². V. O. per M. lengte.

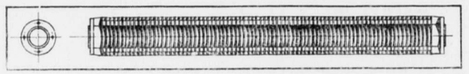

Fig. 14.

Ribbenkachels worden samengesteld uit daarvoor speciaal gevormde ribbenbuizen, welke op elkaar gestapeld en onderling verbonden worden. (fig. 15). Men plaats in

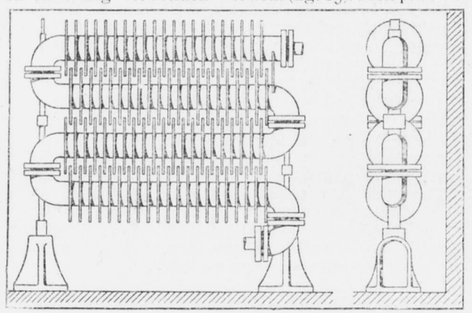

Fig. 15.

den regel niet meer dan 6 buizen op elkaar, omdat bij grooter aantal de bovenste niet in voldoende mate warmte kunnen afgeven aan de reeds sterk verwarmde lucht. De lengte van een ribbenkachel varieert van 0.60 M. tot 1,20 M.

c. *Pijpslangen.*

Deze toestellen leenen er zich goed toe overeenkomstig de beschikbare plaatsruimte te worden gevormd.
Pijpslangen worden in den regel van 1 ½" of 2" buis gemaakt. Ook hier legge men niet te veel pijpen boven elkaar, daar dan de bovenste geen voldoende effect hebben. (Fig. 16). Hooger dan 1 M. dient men ze niet te maken.

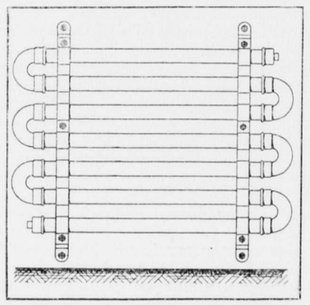

Fig. 16.

Plaatsruimte ingenomen door bovenomschreven verwarmingstoestellen.

Natuurlijk speelt de prijs dezer diverse typen van verwarmingstoestellen bij het maken van een project een belangrijke rol, terwijl voorts de benoodigde plaatsruimte van belang is. Over dit laatste zullen nog eenige aanwijzingen worden gegeven.
Stel, wij hebben bij een stoomverwarming een verwarmingstoestel noodig van een bepaalde capaciteit. Welke plaatsruimte wordt er nu ingenomen, wanneer wij achtereenvolgens radiatoren, ribbenbuizen of pijpslangen kiezen.
Het warmteafgevend vermogen van deze toestellen is niet gelijk, hetgeen zijn oorzaak vindt in de meer of minder hooge oppervlaktemperatuur en den meer of minderen weerstand die dit oppervlak aan de er langs stroomende lucht biedt. Zoo is natuurlijk de oppervlaktemperatuur van een gladde pijp, waarbij de stoom direct met alle deelen van het oppervlak in aanmerking komt veel hooger dan die van de ribben van een ribbenbuis, die uit massief gegoten ijzer bestaan, en dus slechts door inwendige geleiding de warmte van de stoom ontvangen.
Het warmteafgevend vermogen verhoudt zich ongeveer als volgt:
Gladde pijpslang 3; Radiator 2, Ribbenkachel 1,
m.a.w. een pijpslang met 1 M². verwarmend oppervlak geeft evenveel warmte af als een radiator met 2 en een ribbenkachel met 3 M². V. O.
Een pijpslang van 1 M². bestaande uit 6 windingen boven elkaar van 2" pijp wordt 0,9 M. lang, 0.65 M. hoog en 0,06 M. breed, beslaat dus een grondvlak van 0,054 M².
Een radiator van 2,10 M². bestaande uit 6 leden van 3 kolom en 0,66 M. hoog wordt 0,44 M. lang en 0,257 M. breed (om de voeten gemeten), beslaat een oppervlak van 0,11 M².
Een ribbenkachel van 4 M². bestaande uit 4 buizen te samen 0,71 M. hoog, wordt 0.685 M. lang en 0,154 M. breed, beslaat dus een oppervlak van ruim 0.1 M² dus per 3 M². een oppervlak van 0,08 M².
Bij nagenoeg gelijke capaciteit en hoogte verhoudt zich de plaatsruimte als volgt:

Rijpslang van 2" pijp	0.054 M².
Radiator.	0,11 „
Ribbenkachel	0,08 „

De radiator neemt dus gemiddeld 2 maal zooveel plaats in als de pijpslang en de ribbenkachel 1,5 maal.

Warmteafgifte der toestellen.

In het algemeen is de warmteafgifte van een toestel direct afhankelijk van het temperatuurverschil tusschen het warmteafgevend medium in het toestel en de lucht daarbuiten. Bij de behandeling van de verschillende verwarmingssystemen zullen nadere aanwijzingen worden gegeven over eenige coëficienten van warmteafgifte.
Hier zij echter vast de aandacht gevestigd op eenige bijzondere invloeden, waardoor de warmteafgifte wordt gewijzigd.
1e. Door de luchtsnelheid. Hoe sneller de lucht langs een verwarmingstoestel stroomt, hoe meer warmte door het toestel wordt afgegeven.
2e. Door den vochtigheidsgraad van de lucht. Met toename van de vochtigheidsgraad daalt de warmteafgifte.
3e. Door den plaatsing van het verwarmingstoestel.
Wanneer de toestellen tegen de koudste wanden worden geplaatst, is de warmtealgifte het grootste. Dit is een gevolg van de lagere temperatuur van de lucht in de nabijheid van de koudste wanden. Vandaar ook weer de gunstige plaatsing van een verwarmingstoestel tegen de buitenwanden.
4e. Door omkleeding of bedekking der toestellen. Het ligt niet in den aard dezer verhandeling, het uiterlijk aanzien der verwarmingstoestelien te toetsen aan de eischen der aestetiea, doch zij alleen gewezen op het feit dat de verwarmingstoestellen en leidingen dikwijls aan de directe waarneming worden onttrokken door de bijzondere plaatsing of door ze te omgeven met de een of andere omkleeding.
Aangezien dit punt van principiëel belang is, zij hierover nog een enkel woord gezegd.
Geen aestetisch bevredigende oplossing is voor een constructie te vinden, zonder dat men zich vooraf een goed begrip heeft gevormd van haar wezen.
Eene inrichting voor centrale verwarming is eene zoodanige, waarbij de warmte uit een *elders* gelegen bron wordt aangevoerd te gewenschter plaatse.
In beginsel vraagt centrale verwarming geen plaatselijk zichtbare verwarmingstoestellen en wij denken bij de uitdrukking „centraal verwarmd gebouw" eigentlijk altijd aan een overal gelijkmatig verwarmd geheel en niet aan de gezellige schouw, waarvoor men zich behaaglijk neerzet.
Wanneer de bouwkundige zich met dit beginsel vertrouwd maakt, zal hij zeker voor ieder geval oplossingen weten te vinden, die niet in strijd zijn met het begrip „centrale verwarming".
Uit een technisch oogpunt kan tegen de omkleeding van verwarmingstoestellen geen bepaald bezwaar worden gemaakt, mits men er rekening mede houde, dat de warmteafgifte al naar den aard der omkleeding sterk vermindert en dus de grootte der verwarmingstoestellen dienovereenkomstig vermeerderd moet worden.
Uit een oogpunt van hygiene wordt tegen dergelijke omkleedingen wel geprotesteerd. Natuurlijk bieden omkleedingen veelal eene goede gelegenheid aan het stof om er zich in op te hoopen, vooral doordien dit voortdurend door de langs den vloer toestroomende lucht wordt aangevoerd.
Een doelmatig geconstrueerde, goed inwendig toegankelijke omkleeding kan echter aan bezwaren ten opzichte der hygiene in vele gevallen tegemoet komen.
Ten aanzien van de vermindering der warmteafgifte door verschillende soorten van omkleeding is onze tot dusver zeer gebrekkige kennis veel verrijkt door de uitkomsten van eene geheel reeks proefnemingen, aan het laboratorium der technische hoogeschool te Berlijn gedaan.
Bij de nadere bespreking der warmteafgifte der toestellen voor stoom- en waterverwarming zullen de cijfers dier zeer belangrijke uitkomsten worden medegedeeld.

BOND „HEEMSCHUTT".

Zaterdagmiddag is in het gebouw der Maatschappij van „Bouwkunst" een buitengewone algemeene vergadering gehouden van bovengenoemden Bond, aanwezig waren de afgevaardigden van 12 aangesloten vereenigingen.
De waarnemende voorzitter, de heer G. A. Pos, bracht in den aanvang weemoedige hulde aan wijlen den heer E. W. Moes, vice-voorziter, van den Bond. Spr. herinnerde, dat de heer Moes reeds deel had gehad aan de oprichting en dat hij daarna zitting had verkregen in het bestuur, waarin hij, evenals in andere kringen, blijk had gegeven van zijn groote werkkracht en zijn veelzijdige kennis.
Naar aanleiding van een mededeeling in de notulen werd door Dr. Jan Kalf opgemerkt, dat aan het behoud van het kerkje te Kuik nog niet behoefde te worden gewanhoopt, zoodat pogingen daartoe wellicht goed succes konden hebben.
Mitsdien werd besloten in dien zin stappen te doen.
In de beide vacatures in het bestuur, door het bedanken van den heer A. Le Comte te Delft en door het overlijden van den heer E. W. Moes, werden gekozen Mr. K. Hazelhoff Roelfsema, te Amsterdam, en de heer W. Croockewit Witzen, te Amersfoort.
Tot voorzitter uit het thans voltallig bestuur werd gekozen Prof. Dr. H. Brugmans te Amsterdam.

De voorzitter bracht hulde aan mr. W. Buma te Leeuwarden, die na twee jaar het presidium te hebben vervuld had gemeend te moeten aftreden, omdat de groote afstand van zijn woonplaats tot het centrum van het land practische bezwaren meebracht.
Volgens mededeeling van den voorzitter is de commissie voor bouwkundige adviezen samengesteld uit de heeren Jan Stuyt, H. van der Kloot Meyburg, Alb. Otten en Maurits Plate, respectievelijk aangewezen door de Mij. t. Bev. der Bouwkunst, de Bond van Ned. Architecten, Bouwkunst en Vriendschap en Architectura et Amicitia.
Een der aanwezigen vestigde de aandacht op het zoogenaamde oude raadhuis (oude pastorie zie foto — Red.) te Bergen bij Alkmaar, dat met slooping wordt bedreigd. Na eenige gedachtenwisseling werd besloten te trachten eenig geld bijeen te brengen om dit belangrijke monumentje van 1655, dat men ter plaatse wil bestemmen voor museum, te behouden.
Dr. Jan Kalf stelde de vraag of het niet mogelijk was te verhinderen, dat de mooie grachten worden ontsierd door een soort van reclameschip, als thans is vastgemeerd in de Keizersgracht bij de Leidschestraat. Spr. achtte het wenschelijk, dat althans in de hoofdstad, waar de Bond „Heemschut" zijn zetel heeft, dergelijke ontsieringen bij politieverordening werden verboden.
Waar bedoeld reclame paviljoen ook 3 maanden in den Haag gelegen heeft, vertrouwde de vergadering dat 't nu ook wel spoedig uit Amsterdam zal verdwijnen, zoodat geen verdere stappen noodig werden geacht. *)
De heer Jansz uit Nijmegen vestigt de aandacht der vergadering op de reclame ontsiering op het Marktplein te Nijmegen en vraagt of Heemschut zou kunnen pogen dat ook de Prov. Staten van Gelnerland eene verordening tot weering der reclameontsiering doen vaststellen.
De voorzitter verklaart dat een dergelijke verordening alleen kracht heeft op de z.g. onbebouwde kom, in dit geval is een gemeentelijke verordening noodig, waar de Gemeente Nijmegen een dergelijke bepaling heeft uitgevaardigd vertrouwt spr. dat door deze te handhaven ook het bedoelde reclamebord verdwijnen zal.
Ten slotte deelt de secretaris der Bond mede dat de bouwk. adviescommissie in studie zal nemen of ook in ons land een centraalbureau voor bouwkundige adviezen mooglijk is. Waarna de vergadering onder dankzegging tot de aanwezigen gesloten wordt. J. R. Jr.

*) Inmiddels is dit stukje water-architectuur reeds uit elkaar genomen en per schuit verzonden! Red.

ONTSIERING VAN BERGEN.

„Er is in het hooge Noorden van Noord-Holland een veelbezocht oord — het Dorpje Bergen — dat zich in de gunstige stelling bevindt, behalve een overvloed van natuurschoon, ook een allerintiemst dorpsmilieu te hebben. Een oude kerk, waarvan slechts nog het koor bruikbaar is, staat te midden van dit mooie dorpspleintje, dat omzoomd is door een rij nederige huisjes, waarvan meer dan één nog genoeg bouwkundige waarde heeft om vernietiging daarvan in alle opzichten te betreuren. En als een oude getuige van het krijgsbedrijf, dat om deze kerk gewoed heeft, bevindt zich aan de Noordzijde der kerkruïne een zeventiende-eeuwsch huis uit 1655, met een bijzonder fraaien voorgevel ,waarin nog sporen zijn overgebleven van gothische bouwbegrippen. Dit huis is nu eigendom der gemeente Bergen en nu zou elkeen meenen, dat reeds voorlang maatregelen genomen waren, om deze kostelijke nalatenschap van vroeger bouwschoon te behoeden voor algeheel verval.
In Bergen schijnt de Gemeenteraad in star-zich-blindstaren op het nieuwe, niet te kunnen begrijpen, dat een wijziging van het dorpsbeeld niet met zich behoeft te brengen de totale vernietiging van het oude — dat aan het dorp zijn bekorende schoonheid gaf en nog immer blijft geven.
Niettegenstaande alle lofwaardige pogingen, die de burgemeester ondernam, om het aardige huisje te redden, namen de vroede vaderen het niet zeer wijze besluit dit treffend bouwwerkje te sloopen, indien niet voor het einde dezer maand door particulieren de kosten van herstelling worden bijeengebracht.
Uit de toelichting van het besluit blijkt nog, getuige die vriendelijke overdracht van de kosten der herstellingen aan eenige „kunstvrienden", de erkentenis, dat ook in der Raadsleden oogen dit bouwwerk een „kunstwerk" is. Voor de herstelling van een zoo aardig bezit hebben ze echter geen geld over, doch zijn welwillend bereid een ander toe te staan het op eigen kosten te repareeren, terwijl het natuurlijk toch eigendom der gemeente blijft. Komt er evenwel géén geld, zeggen de heeren Raadsleden, dan vernietigen wij moedwillig dátgene wat, in onze oogen kunst is".

Dit artikeltje in het „Vad." trok mijne aandacht, temeer daar ieder onzer het idyllisch plekje kent, dat thans

dreigt geschonden te worden! en dan waarom?.... omdat de Gemeenteraad van Bergen geen gevoel voor kunst heeft?.... helaas, neen!.... slechts uit zucht om dit schoons te willen vernietigen?.... uit verkeerd begrepen machtsgevoel, uit het niet begrijpen hoe men iets, dat hem in bruikleen gegeven is moet behandelen!
Dat „Heemschut" op zijn hoede zij!
NASCHRIFT. Zooals blijkt uit het in dit nummer voorkomend verslag van de vergadering van Zaterdag j.l. van „Heemschut" heeft dit onderwerp reeds een punt van bespreking uitgemaakt en zal getracht worden gelden bijeen te brengen, teneinde dit monumentje te behouden. Wel goed overlegd door Bergen's gemeenteraad, die op deze wijze *gratis* een zijner merkwaardigheden uit zijn vervallen toestand ziet herrijzen! A. H.

DE SCHAPENDUINEN.

Ten vorige jare bereikten de Prov. Staten verzoekschriften tot behoud van de schoone omgeving aan den straatweg welke langs het gesticht Meerenberg voert, wegens den bouw van eenige ambtswoningen recht tegenover het gesticht, waarvoor bosschages gekapt hadden moeten worden. Thans vragen Gedep. Staten *f* 83,000 voor den verderen aanbouw van ambtswoningen aan den straatweg, waarbij rekening zal worden gehouden met de schoone omgeving. Het bestaande geboomte en de geaccidenteerde gesteldheid van het terrein, zullen, — aldus Ged. Staten — uitteraard zooveel doenlijk gespaard worden. Het college vertrouwt, dat nu de zandvlakte rondom de eerst gebouwde woningen voor plantsoen in opkomst heeft plaats gemaakt, de Staten een gunstiger oordeel dan ten vorigen jare, over de tot dusver gevolgde wijze van bouwen zal kunnen uitspreken.

Verleden jaar is mede door ons genootschap een actie begonnen om te protesteeren tegen de ergerlijke wijze waarop Ged. Staten de „Schapenduinen', in een arbeiderswoningbuurt trachtte te herschapen. Volgens bovenstaand bericht uit het „N. v. d. D." vragen thans Ged. Staten weer verlof tot verdere bebouwing met een quasie belofte het een en ander te zullen aanpassen bij het terrein, doch inderdaad ons toeroepend: „Zie eens hoe mooi het plantsoentje rond de huizen geworden is; als wij het weer zoo doen, dan zal men daar toch zeker wel niets op aan te merken hebben!" 't Is te hopen; doch een oogje in 't zeil te houden zal toch zeker niet ondienstig zijn.
A. H.

Het „Handelsblad van l.l. Dondermorgen bevat het volgend ingezonden stuk:

NOG EENS: DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Aan de Redactie!
In een ingezonden stuk in uw ochtendblad van 18 Febr. 1912 heb ik gewezen op het gevaar van de uitbreiding der bevoegdheid van de Schoonheids-Commissie. Sedert is hieromtrent niets meer verluid. Nu uit uw avondblad van Woensdag 13 Nov. j.l. echter blijkt, dat er plannen aanhangig zijn, om de werkzaamheden der Schoonheidscommissie te koppelen aan die van de Commissie voor het Stadsschoon, acht ik mij verplicht u te verzoeken het volgende in uw blad op te nemen.
In plaats van de Schoonheidscommissie schijnt het thans de bedoeling te zijn de Commissie voor het Stadsschoon naar voren te brengen; ten minste ik lees, dat: „de Schoonheids-Commissie zou samenwerken met de Commissie voor het Stadsschoon in dien zin, dat de laatste als werk-commissie van de eerste zou optreden. Heeft b.v. de Schoonheids-Commissie bedenkingen tegen een ingeleverd ontwerp, dan zou zij het ontwerp in handen stellen van de Commissie voor het Stadsschoon, welke dan in overleg met den ontwerper, de door de Schoonheidscommissie gewenschte wijzigingen zou aanbrengen",
Ik stel nu de vraag: Is het belang der bouwkunst met zoo'n maatregel gediend?
In plaats van met één commissie, zal de bouwkunstenaar nu met twee te doen krijgen; zijn ontwerp wordt niet alleen gekeurd door architecten, maar, zooals de Commissie voor het Stadsschoon thans is samengesteld, zullen nu ook nog twee kunstschilders, een civiel-ingenieur en een museum-conservator daarin gemoeid worden.
Het komt mij voor, dat met grooten nadruk dient te worden betoogd, in welke verkeerde richting men de bouwkunst stuurt.
Stel u voor dat men de litteraire kunst in Nederland wil bevorderen, en nu den volgenden maatregel neemt: Een commissie van letterkundigen heeft tot taak het handschrift van iederen schrijver te keuren, voordat het in druk mag verschijnen. Heeft de commissie bezwaren, dan zal een werkcommissie, waarvan ook een paar beeldhouwers, een uitgever, en de stads-archivaris deel uitmaken, met den schrijver overleggen, welke verbeteringen hij heeft aan te brengen, opdat hij zijn werk zal mogen publiek maken.
Of, denk u het geval, dat men de schilderkunst wil opvoeren, en nu besluit, dat geen schilder zijn werk zal mogen maken, alvorens de schets gekeurd is door een commissie van collega's, en zoo noodig op verbetering is aangedrongen door een werkcommissie, waarin ook eenige architecten, een leeraar in de perspectief en een museumdirecteur zitting hebben.
Of men wil de beeldhouwkunst verheffen, en nu worden in de werkcommissie benoemd eenige schilders, een anatoom en de bezitter eener marmergroeve.
Mijnheer de Redacteur waar gaan wij heen?
Begrijpt men dan niet; dat als de hoofdstad met zulke ondoordachtheden voortgaat, de andere steden zullen volgen?
Is men dan niet wijs genoeg om te beseffen, dat wat hier in Amsterdam gaat gebeuren niet anders is dan het aan banden leggen der bouwkunst, waarvan het gevolg moet zijn, dat men minderwaardig werk *iets* verbetert *maar het beste verminkt*?
Er is vóór jaren op gewezen, dat Nederland moet trachten groot te worden in de dingen, waarin een klein land groot kan zijn. Bij bevordering der censuur op bouwwerken, zooals dat thans staat te geschieden, kan ons kleine land groot worden in..... middelmatigheid en onbenulligheid.
U dankend voor de plaatsruimte, J. E. VAN DER PEK.

DE PROVINCIALE ZUIDHOLLANDSCHE ARCHEOLOGISCHE COMMISSIE.

De Provinciale Zuid-Hollandsche Archeologische Commissie te 's-Gravenhage, heeft onderstaande adressen aan de 2e Kamer en aan den Minister van Waterstaat gericht, inzake de verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

I. Aan de Tweede Kamer Der Staten-Generaal.

De Provinciale Zuidhollandsche Archeologische Commissie heeft naar aanleiding van het bij Uwe Kamer ingediende wetsontwerp tot verhooging der Staatsbegrooting voor 1912, strekkende tot verbouwing en uitbreiding der Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Waterstaat op het Binnenhof te 's-Gravenhage, een adres gericht tot Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, waarin zij wijst op de ernstige bezwaren, die van archeologisch en aesthetisch standpunt zijn aan te voeren tegen het ontwerp der verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken.
De Commissie veroorlooft zich van dit adres aan Uwe Kamer bij dezen een afdruk te doen toekomen.
Het Binnenhof is ongetwijfeld het belangrijkste monument der geschiedenis van Nederland en terecht heeft Uwe Kamer dan ook schatten beschikbaar gesteld voor de herstelling van een deel der gebouwen, waaruit het bestaat.
De gebouwen aan de zijde van den Hofvijver maken daarenboven deel uit van een der schoonste stadsgezichten.
Bij den bouw van het Departement van Waterstaat heeft helaas zoowel de historische als de aesthetische waarde van het Binnenhof reeds veel geleden en de thans aanhangige plannen bedreigen het laatstovergebleven deel van dit schilderachtig front.
Onder verwijzing naar de in haar bovenvermeld adres aangevoerde bezwaren, acht de Provinciale Commissie voornoemd zich daarom verplicht Uwe Kamer met den meest ernstigen nadruk te verzoeken: het daarheen te leiden, dat de ontwerpen aan een nader onderzoek worden onderworpen.

De Provinciale Commissie voornoemd:
J. C. OVERVOORDE, *Voorzitter*.
JAN KALF, *Secretaris*.

II. Aan zijn Exellentie den Minister van Waterstaat.

Naar aanleiding der plannen tot verbouwing en uitbreiding van het Departement van Binnenlandsche Zaken op het Binnenhof te 's-Gravenhage acht de Provinciale Archeologische Commissie zich verplicht het volgende onder de aandacht van Uw Excellentie te brengen:
I. Het terrein der tegenwoordige Departementsgebouwen heeft ongeveer den vorm van een rechthoekig trapezium, waarvan de schuine zijde aan den kant van het Binnenhof ligt. Toen men in de eerste helft der zeventiende eeuw deze rooilijn vaststelde en daarlangs eenen verkeersweg legde, heeft men bij den bouw der twee nog bestaande poorten — de Binnenpoort en de Grenadierspoort — deze welstandshalve volgens de as van dien weg geprojecteerd. De daardoor ontstane scheeve grondvorm van hunnen aanleg is ook bij den opbouw tot uitdrukking gebracht en tot in de details consequent volgehouden, waardoor deze beide poorten voorbeelden zijn van logisch verantwoorde architectuur. Het verbouwingsplan wil echter de schuine rooilijn van het Departementsgebouw vervangen door een rechte en zal daardoor het motief, dat zoowel de plaatsing als den aanleg en de vormgeving der fraaie poorten beheerschte, geheel onzichtbaar maken. Uit aesthetisch oogpunt kan deze wijziging niet worden goedgekeurd en van practisch standpunt is zij evenmin aanbevelingswaardig, daar zij een belangrijk deel van het bouwterrein ongebruikt doet verloren gaan. De tegenwerping, dat de schuine rooilijn inwendig geerende vertrekken zou doen ontstaan — op zich zelve zeker reeds niet in staat om de verandering van een gaven architectonischen aanleg te rechtvaardigen — verliest alle waarde, omdat de achter dezen schuinen wand liggende vertrekken in het tegenwoordige gebouw geen van alle een ook maar enigszins hinderlijk-scheeven vorm vertoonen, terwijl de bouwmeester van het nieuwe gebouw zeker in staat is een oplossing voor deze moeilijkheid te vinden.
II. Het front aan den Hofvijver zal bij uitvoering van het ontwerp ernstig worden geschonden.
Dit front bestaat thans uit vijf gebouwen, n.l., van West naar Oost gaande:
a. een smal en hoog gebouw, reeds in de veertiende eeuw vermeld;
b. een eveneens nog uit de middeleeuwen dagteekenend gebouwtje met trapgevel;
c. een gebouw uit de zeventiende of achttiende eeuw;
d. een breeder gebouw, uit de achttiende eeuw;
e. een laat-middeleeuwsch achtkant torentje.
Volgens het ontwerp zullen de onder a, b en c genoemde gebouwen worden behouden en gerestaureerd, doch die, als c en d vermeld, afgebroken en vervangen door nieuwe gebouwen van geheel andere indeeling. Deze beide gebouwen, in het eind der zeventiende en het begin der achttiende eeuw gesticht voor den Raad van State, bevatten oorspronkelijk de vergaderzaal, de secretarie en een kamer voor den secretaris van dit College, en waren toegankelijk door een blijkbaar reeds vroeger aanwezige, en nog bestaande, steenen poort uit 1609, die leidde naar een insgelijks bewaarde, monumentaal opgevatte en rijk versierde voorhal, in 1687 aangelegd.
Terwijl de onder a b en c genoemde gebouwen alle veel van hunne oorspronkelijke vormen hebben verloren, heeft het gebouw van den

Raad van State uitwendig een sober achttiende-eeuwsch karakter en inwendig zijn smaakvolle voorhal bijna ongeschonden bewaard. De hier aanwezige vertrekken, laatstelijk in gebruik als wachtkamer voor de audienties, kamers voor den Secretaris-Generaal en voor eenige ambtenaren, zijn alle van zeer goede afmetingen, zoodat juist deze ruimten zonder veel bezwaar behouden zouden kunnen blijven. Zoowel ter wille van de fraaie voorhal, *waarvoor in het nieuwe project nergens plaats is aangewezen*, als voor het silhouet en het geheele aanzien aan den Hofvijver, zou de sloping van deze gebouwen zeer te betreuren zijn.

III. Voor zoover bij de boven onder a en e genoemde gebouwen in het ontwerp eene restauratie in vroegeren toestand is beproefd, zijn van archeologisch standpunt eveneens bedenkingen te maken. Waar bij den veertiende-eeuwschen bouw de middeleeuwsche kanteeling en het spietorentje weder worden aangebracht, is het o. a. daarmede niet in overeenstemming, dat aan de vensters in dienzelfden toren een vroeg-zeventiende-eeuwsch karakter wordt gegeven. Men kan het bestaande eerbiedigen, òf den ouden toestand herstellen, maar niet een oud gebouw gedeeltelijk in zijne oorspronkelijke gedaante terugbrengen en het gedeeltelijk vernieuwen in de vormen eener geheel willekeurig gekozen, latere periode.

Om de hier aangegeven redenen zou de Provinciale Commissie voornoemd het ten zeerste betreuren, indien de plannen tot verbouwing en vergrooting van het Departement van Binnenlandsche Zaken ongewijzigd tot uitvoering kwamen.

Zij vindt daarom vrijheid om Uwe Excellentie met nadruk te verzoeken deze plannen aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen.

De Provinciale Commissie voornoemd:
J. C. OVERVOORDE, *Voorzitter.*
JAN KALF, *Secretaris.*

VAN ALLERLEI AARD.

EXAMENVRAGEN.

Bouwkundig Opzichter, — Bouwkundig Teekenaar en — Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven.

Bouwk. Opzichter 1912 en 1911 à *f* 0.85; 1910 à *f* 0.50.
Bouwk. Teekenaar 1912 en 1911 à *f* 0.50, 1910, 1909, 1908, *f* 0.30
Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1912 en 1911 à *f* 0.50.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

Zij, die wenschen deel te nemen aan het ingenieurs-examen voor bouwkundig ingenieur, dat zal worden afgenomen in Januarie 1913, moeten zich daarvoor schriftelijk aanmelden vóór 7 December a.s., bij den secretaris der afdeeling, prof. T. K. L. Sluyterman, p.a. hoofdgebouw der Technische Hoogeschool te Delft.
Formulieren verkrijgbaar in den boekhandel van J. Waltman Jr., aldaar.

DAMBEBOUWING.

Door het Raadslid Sutorius is een voorstel bij den Gemeenteraad ingediend luidende: De Raad, van oordeel dat het midden-bouwterrein aan den Dam voorloopig ter beschikking van de gemeente behoort te blijven, besluit dit terrein uit te zonderen van de voor verkoop of erfpachtsuitgave aangewezen grondstukken.
In zijne toelichting zegt de voorsteller:
Van verschillende zijden werd de wenschelijkheid betoogd, dat de gemeente de vrije beschikking over het midden Damterrein behoude, totdat de voltooiing der gebouwen op reeds afgestane en nog ter bebouwing beschikbare grondstukken op en aan den Dam en omgeving een helder beeld zal bieden van den nieuwen toestand (ook op verkeersgebied), om daarna te beslissen omtrent vorm en omvang van het op genoemd middenterrein te stichten gebouw.
In de e.v. Raadszitting zal dit voorstel in behandeling komen.

In de Akademie van Opschriften enz. te Parijs heeft graaf Begouen, de bekende beoefenaar der p r a e h i s t o r i e, eenige mededeelingen voorgedragen over een ontdekking den 10en October gedaan in een hol in het district Montesquieu-Aventes (Ariège), dat bekend staat als de Tus Ditboubet. In datzelfde hol had graaf Begouen reeds vroeger prae-historische afbeeldingen op de muren ontdekt, van welke ontdekking in Augustus door Salomon Reinach mededeeling was gedaan in de Akademie.
Bij voortzetting van het onderzoek in het hol vond Begouen, die er den 10en October met zijn zoons een onderzoekingstocht in uitvoerde, zich den weg versperd door een muur van druipsteenkegels. Door dezen muur werd een gat gebroken en daardoor kwamen de onderzoekers in een hol, waarin zij twee kleibeeldjes aantroffen, onderscheidenlijk een bisonstier en een bison-koe voorstellende. De beeldjes moeten vroeger geplaatst zijn geweest op een stuk rots, dat van den wand was komen tuimelen; gelukkig waren zij door den val maar weinig beschadigd; het waren reliëf-beeldjes, slechts aan eene zijde volledig gemodelleerd.
Graaf Begouen heeft ook nog een derde kleibeeldje gevonden: maar dat was zoo ruw gemodelleerd, dat het onmogelijk is uit te maken wat het voorstelt.
Bij het doorwandelen van de uitgestrekte gangen van het hol, vonden de onderzoekers verscheiden indrukken van beren-klauwen en menschenvoeten.
Naar het schijnt zijn de door graaf Begouen gevonden kleibeeldjes de eerste prae-historische vondsten van dien aard, welke nog ooit zijn gedaan.
Ter vergadering van de Akademie werd de ouderdom der beeldjes op 20,000 jaar geschat.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 46. Verslag hoofdbestuursvergadering, 6 Nov. — Het ideaal huis op de tentoonstelling in Olympia te Londen. Sociale hygiëne en techniek door J. C. B. Keurschot.

De BOUWWERELD, 46. Twee advertenties, of „de architect in de timmermansaffaire". — Volkshuisvesting te Amsterdam, door J. H. W. Leliman. — Officieren sociteit te Rotterdam, ontwerp Mr. D. A. Vermeer Jr.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

II. Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, in 1912: 1°. Ontwerp voor een Bioscope-theater; 2°. Ontwerp voor een Wachthuisje voor de tram; 3°. Een penteekening. Programma in No. 38.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN (programma's in No. 41).
a. ontwerp van een raadhuis voor een groote gemeente. — Inzending 8 Februari 1913.
b. ontwerp van een watertoren. — Inzending 15 Maart 1913.
c. „ „ „ steenen trap. — „ 14 Dec, 1912.
d. „ „ „ den Omslag voor den Genootschaps-kalender 1913. Inzending 1 Dec. 1912.

INHOUD: Verslag van de 1319e Gewone Ledenvergadering. — Concept-Begrooting. — Aankondiging. — Een poging tot behoud van Utrecht's schoon. — De architect en het woningvraagstuk. — Prijsvragen en stadsuitbreiding. — Nieuwe Uitgaven. — Centrale verwarming en luchtverversching van gebouwen (Slot). — Bond „Heemschut". — Ontsiering van Bergen. — De Schapenduinen. — Nog eens: de Schoonheids-Commissie. — De Provinciale Zuidhollandsche Archeologische Commissie. — Van allerlei aard. Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1320e GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 4 DECEMBER E.K. des avonds te **8.30** UUR in het GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Agenda:
1. Opening en Notulen der 1318e en 1310e Ledenvergaderingen.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer J. J. Hellendoorn te Amsterdam, als gewoon lid, voorgesteld door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers.
4. Aanwijzing van een lid van den *Raad van Commissarissen* der N. V. Maatschappij tot Exploitatie van het Plaatwerk „De Architect", wegens periodieke aftreding van een der drie commissarissen, die echter herkiesbaar is.
5. Benoeming van eene *Verificatie-Commissie*, bestaande uit drie leden, voor onderzoek van de rekening en verantwoording van het Genootschap over 1912.
6. Aanwijzing van een lid van eene voorloopige commissie van advies in zake de *Intern. Baufachausstellung* te Leipzig in 1913, in te stellen in samenwerking met de Nederlandsche Vereeniging van Exposanten en in overleg met de Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.
7. Bespreking van de voorbereiding tot de oprichting van een *Architectuurmuseum*.
8. Bespreking van de reorganisatie der Schoonheidscommissie.

II. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer F. G. Unger, werktuigkundig ingenieur te 's-Gravenhage, docent aan de Afdeeling V. en H. B. O.

III. Van de heer J. H. W. Leliman, bouwkundig ingenieur te Amsterdam, werd in dank voor onze bibliotheek te geschenke ontvangen diens geschrift: „Volkshuisvesting te Amsterdam", overgedrukt uit „De Bouwwereld" 1912.

IV. *Afdeeling Voortgezet- en Hooger Bouwkunst-Onderricht.* Na voltooiïng van den driejarigen Cursus werden op voordracht van het Afdeelingsbestuur, gehoord de docenten, diploma's toegekend aan de heeren J. van Laren te Amsterdam, D. A. van Zanten te Hilversum, J. Kooyman te 's-Gravenhage en G. L. J. Schönbeck Jr. te Amsterdam.
Deze diploma's, zoomede die welke zijn toegekend aan de heeren D. Saal te Zwaag, W. Noorlander te Amsterdam en J. Coenraad te Zaandam, zullen worden uitgereikt in de 1321ste Gewone Ledenvergadering, tevens Algem. Vergadering, op Woensdag 18 December e.k.

J. ROOSING JR., *te Secr. a. i.*

RAPPORT VAN DE JURY IN ZAKE PRIJSVRAAG VOOR EEN WANDKALENDER.

Ingekomen waren vijf ontwerpen onder de volgende motto's:
1. Sepia; 3. 1913; 5. Van Z. tot Z.
2. In 't Avonduur; 4. Cliché;
Door de jury werden No. 1 en No. 2 ter zijde gelegd. In deze twee ontwerpen miste de jury te zeer de werkelijke artistieke opvatting van verdeeling en ornamentasie, en achtte beide ontwerpen te schraal van teekening en te zwak van verdeeling om voor een prijs in aanmerking te komen.
Hoewel No. 3 aanmerkelijk beter werd geacht en de jury de duidelijkheid van dit ontwerp althans kon loven, als ook de juiste opvatting van middenstuk met een goed afsluitend kader, kwam dit ontwerp de jury toch te eentonig en te schoolsch voor, terwijl ook, naar de meening der jury de geschulpte rand het ontwerp zeer schaadde.
Aldus bleven over de ontwerpen 4 en 5. In het ontwerp No. 4 waardeerde de jury het rustige algemeene aspect maar betreurde het dat de ontwerper een leege onopgeloste ruimte beneden in het ontwerp liet, en het bovengedeelte van de compositie te overladen werd met kleine vormen en letters, die op zich zelf eentonig zijn van vorm en de duidelijkheid ongetwijfeld verminderen. Aldus besloot de Jury eenparig aan No. 5 „van Z tot Z" den eersten prijs toe te kennen.
Het kwam de jury voor dat de groote verdeeling van dit ontwerp te loven was, als ook de plaatsing en vormgeving der dagletters, ook het midden motief der kopversiering leek de jury geslaagd, maar minder kon de jury zich vereenigen met de twee zij motieven der kop versiering die door de jury te groot en eenigszins zinledig werden bevonden. Ook de kleur van het datumschild achtte de Jury niet gelukkig gekozen. Maar waar zooveel deugden in dit ontwerp vielen op te merken, kwam het de jury voor dat de bezwaren tegen sommige onderdeelen van het ontwerp, haar niet mocht weerhouden den maker den eersten prijs toe te kennen.
Bij opening van het naambriefje bleek de vervaardiger te zijn de heer W. Bogtman te Haarlem.

ROLAND HOLST, *Rapporteur.*

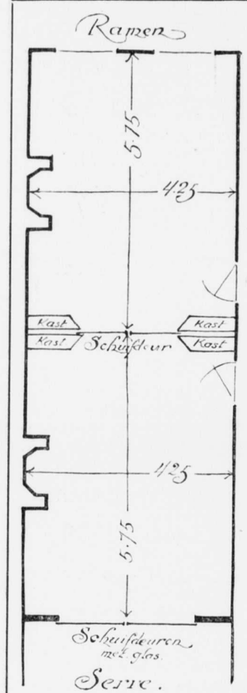

PROGRAMMA VOOR DE PRIJSVRAAG VAN DEN BOND VAN MEUBELFABRIKANTEN IN NEDERLAND.

Volgens nevenstaande plattegrond van een gewoon suite-type huurhuis vraagt men een ontwerp van een eetkamer en een ontvangkamer beneden, een heerenkamer en een slaapkamer boven, allen van dezelfde afmetingen.
Van elk dier vertrekken wenscht men 2 teekeningen op schaal 1 : 10. De hoogte der kamers is 3.50 M. van vloer tot onderkant balk.
Men gaat uit van het denkbeeld, dat in één of meer dier vertrekken, althans in eetkamer of ontvangkamer, de meest belangrijke meubelen in een historische stijl zijn en dus daarin aansluitend het verdere vertrek behandeld moet worden.
Wil men in een vertrek getrouw een historische stijl, waarvan de keuze aan den ontwerper wordt overgelaten, doorvoeren, dan is men daarmede vrij.
Wil men daarentegen bij bestaande meubelen in een bepaalde stijl aanwezig, een geheel scheppen, dat harmonieerend, en toch decoratief werkt, is zulks niet uitgesloten.
Bovendien wordt gevraagd een ontwerp van een Hall, in een landhuis, volgens bijgaanden plattegrond. De hall is hoog 3.70 M. van bovenkant vloer tot onderkant balk.
De keuze van stijl van dit ontwerp Hall is geheel vrij.
Men wenscht de teekeningen van de vier wanden van de Hall op schaal 1 : 10 en een plattegrond op 1 : 20, met de daarin te plaatsen meubelen aangegeven.
Voor de 4 kamers van het huurhuis is dit ook verlangt.
De teekeningen worden in inkt verlangt en zag men gaarne een aantal dezer, zoo mogelijk de helft, in kleuren aangezet, om daaruit een bewijs van de decoratieve kleurencombinatie te zien
Men wil tenslotte van elk vertrek een détail van minstens één meubel op ware grootte.
Wil men perspectievische teekeningen toevoegen, zoo is men daarin geheel vrij.
De prijzen zijn: 1ste prijs . *f* 500.—.
2de „ . „ 250.—.
3de „ . „ 100.—.
De teekeningen worden ingewacht vóór 1 Februari e.k. aan het adres van den Secretaris van het Comité, die gaarne bereid is elke verlangde inlichting verder te verstrekken.
De naam van den ontwerper in een gezegelde enveloppe bovendien een correspondentie-adres toe te voegen.
De beoordeeling van de in te komen ontwerpen is aan het Comité, bestaande uit 3 leden van den Bond van Meubelfabrikanten in Nederland, aangevuld door de Heeren:
1. A. LE COMTE, Directeur van het Museum Lambert van Meerten te Delft.
2. R. A. VAN DE PAVERT, Sierkunstenaar, Architect, Leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam.
3. K. SLUYTERMAN, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.
4. J. A. G. VAN DER STEUR, Bouwkundig Ingenier-Architect Vredespaleisbouw te 's-Gravenhage.
Voor nadere inlichtingen tot den Secretaris J. A. POOL, Bouwkundig Ingenieur te Haarlem.

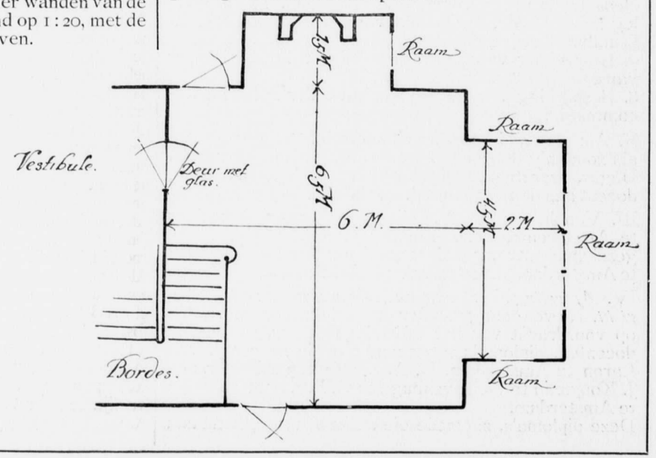

*) Beide plannen zijn op schaal 1 : 100.

DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE IN DEN BOND.

De Amsterdamsche leden van den Bond van Ned. Architecten, op verzoek van het bondsbestuur j.l. Maandagavond in vergadering bijeengekomen om te spreken over de blijkbaar aanhangig zijnde plannen voor reorganisatie van de Schoonheidscommissie, waarin ook de bond vertegenwoordigd is, hebben genoemd bestuur geadviseerd een schrijven te richten tot burgemeester en wethouders van Amsterdam, houdende verzoek geen wijzigingen in de instructie of in de organisatie van de schoonheidscommissie te brengen, of voorstellen daaromtrent te doen, zonder dat vooraf de bond in de gelegenheid zal zijn gesteld van bedoelde wijzigingen kennis te nemen, en daarover met hem overleg zal zijn gepleegd.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN.

Het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen hield 23 November 1912 een vergadering in de Egyptische Zaal van het American Hôtel te Amsterdam.
De bijeenkomst droeg ten deele een huishoudelijk karakter, doch de bespreking van het „Kunstenaarscongres" geschiedde in het openbaar.

Een commissie had een programma voor het congres opgemaakt, hetwelk werd voorgelezen. Volgens dit programma zou het congres zijn openbaar, zoodat niet slechts leden der Kunstenaarsvereenigingen, maar ook ieder die lid van het congres werd, recht zouden hebben aan de beraadslagingen deel te nemen.
De heer J. Gratama, die het Genootschap „Architectura et Amicitia" vertegenwoordigde, hield een warm pleidooi voor een besloten congres. Hij voerde aan, dat verschillende onderwerpen door de commissie op het programma gebracht, niet voor behandeling in het openbaar geschikt waren. Verscheidene sprekers vielen hem bij, doch het bestuur bleek meer voor een openbare bespreking te gevoelen.
Toen deed de heer H. P. Berlage het voorstel, het congres deels openbaar, deels besloten te doen zijn. Het congres zou op 28, 29 en 30 Maart 1913 bijeenkomen, en zoo zou men, bijvoorbeeld, twee dagen besloten en één dag in het openbaar kunnen vergaderen.
Het bleek echter, dat de Commissie op 30 Maart, zijnde een Zondag, niet vergaderen wilde, doch dan alleen een feestmaal houden. Door het kiezen van andere data meende het Bestuur, dat dit bezwaar zou kunnen worden opgeheven.
Bij stemming, die niet zonder moeilijkheden ging, werd het voorstel-Gratama verworpen, daarentegen het voorstel-Berlage aangenomen.
Het Congres zal noch eere-voorzitters, noch eere-leden hebben, en een nationaal karakter dragen. De volgende onderwerpen zullen, deels in besloten kring, deels in het openbaar, doch niet in sectievergaderingen, worden behandeld.
1e. instelling van een instituut voor schoone kunsten;
2e. personeele belasting op ateliers, werkkamers enz.;
3e. een vast instituut voor het toezicht, behoud en herstel van voortbrengselen van beeldende kunstenaars;
4e. het moreele recht van den componist op het auteursrecht;
5e. de vrije uitoefening van het bouwbedrijf;
6e. wettelijke bescherming van landschappen en steden tegen ontsiering;
7e. kunst en de zedelijkheidswet;
8e. bevordering der moderne kunstnijverheid.
9e. het misbruik van historische stijlen in de meubelkunst;
10e. de Duitsche Werkbund en zijn beteekenis voor Nederland;
11e. moeten rijksbouwwerken steeds door rijksbouwmeesters ontworpen en uitgevoerd worden.
12e. de opleiding van de kunstenaars.
Aan de Commissie werd overgelaten, met inachtneming van het ter vergadering gesprokene, het Congres verder te regelen.

VIERDE JAARVERSLAG AFDEELING VOORTGEZET- EN HOOGER BOUWKUNSTONDERICHT. CURSUS 1911—'12 (KALENDERJAAR 1912).

Het Bestuur.

Na de eerste drie-jarige periode van het bestaan der Afdeeling trad het Bestuur overeenkomstig de betreffende reglementaire bepaling in zijn geheel af. De verkiezing van het huidig Bestuur had plaats in de Algemeene Vergadering van 16 Juni 1911, welk Bestuur van dien datum af bestond uit de heeren C. W. Nijhoff, voorzitter, H. A. J. Baanders, vice-voorzitter, H. P. Berlage Nzn., Jos. Th. J. Cuijpers, Jan de Meijer, A. Redert, Jan Kalf, R. N. Roland Holst, W. Kromhout Czn., Jhr. Prof. Dr. J. Six, Jan Stuyt, en W. J. M. van de Wijnpersse.
De heeren H. A. J. Baanders, Jan de Meijer en A. Redert zijn als leden van het Algemeen Bestuur aangewezen uit hoofde hunner functies in het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia".
Tengevolge van eene functieverwisseling in laatstgenoemd Bestuur trad de heer A. A. Kok van af 1 Januari 1912 op als lid van het Algemeen Bestuur der Afdeeling ter vervanging van den heer A. Redert.
Als leden van het Dagelijksch Bestuur der Afdeeling waren uit hoofde hunner functies reeds aangewezen de heeren H. A. J. Baanders, Jan de Meijer en A. Redert, (vervangen door den heer A. A. Kok).
Bij verkiezing werd op 16 Juni 1911 als voorzitter aangewezen de heer C. W. Nijhoff; zoodat dus thans het Algemeen Bestuur bestaat uit de heeren:
C. W. Nijhoff, voorzitter, H. A. J. Baanders, vice-voorzitter, Jan de Meijer, secretaris, H. P. Berlage Nzn. A. A. Kok, penningmeester, Jos. Th. J. Cuypers, Dr. Jan Kalf, R. N. Roland Holst, W. Kromhout Czn. Jhr. Prof. Dr. J. Six, Jan Stuyt en W. J. M.v. d. Wijnpersse; van wie de vijf eerstgenoemden het Dagelijksch Bestuur uitmaken; waaraan de ondergeteekende als administrateur is toegevoegd.
In de algemeene samenstelling der Afdeeling en van den Cursus en in het Reglement werden gedurende het afgeloopen jaar geene wijzigingen van beteekenis aangebracht; hoewel de herziening van het leerplan onderwerp van langdurige studie en ernstige overweging uitmaakte; als vrucht waarvan de Algemeene Vergadering op 8 Juni 1912 voorstellen bereikten, tengevolge waarvan de driejarige cursus is omgezet in een vierjarige en het leerplan dienovereenkomstig gewijzigd werd.
Omtrent deze hervorming bevat het Prospectus, samenstelling 1912—'13, alle aanwijzingen.

De Docenten.

In de samenstelling van het docentencorps kwamen belangrijke wijzigingen voor, eensdeels omdat twee leden van dat corps, de heeren A. J. Th. Kok en J. W. C. Tellegen, als zoodanig wegens de drukke bezigheden meenden te moeten bedanken, anderdeels als gevolg van veranderde inzichten nopens de verdeeling van de leerstof, derdedeels wijl sommige docenten naar hun inzicht te veel colleges te geven hadden, 't geen gebleken was gedurende het derde jaar van het bestaan der Afdeeling.
De heer A. J. Th. Kok werd vervangen door de heeren F. s' Jacob en F. G. Unger, de heer J. W. C. Tellegen door Mr. E. H. P. Rosenboom. De heer J. Gratama werd belast met de colleges betreffende „protestantsche eeredienst"; doch doceerde dit vak nog niet wegens de uitgebreide voorbereiding daarvoor vereischt.
De heer J. E. van der Pek doceerde het vak „arbeiderswoningbouw"; terwijl de heer Jan de Meijer het onderwerp „concert- en vergaderzalen" overnam van de heeren H. P. Berlage en Jan Stuyt. De heer Jan Stuyt ontlastte op zijn beurt weer de heer W. Kromhout door „dragende en overspannende bouwdeelen" te behandelen. De heer K. P. C. de Bazel trad ten slotte op voor „bouwplastiek".
Als gevolg dezer wijzigingen bestond het docentencorps uit de heeren:
H. P. Berlage Nzn., architect te Amsterdam.
Jos. Th. J. Cuypers c. en b. i. architect te Amsterdam.
J. H. de Groot, architect te Amsterdam.
W. Kromhout Czn., architect en hoofdleeraar aan de Academie voor B. K. en T. W. te Rotterdam.
Jan Stuyt, architect te Amsterdam.
A. W. Weissman, architect te Amsterdam.

Balans per 25 September 1912

DEBET

Kassa, aanwezig		f 217.18
Subsidies: nog te innen:		
2e helft gemeente Amsterdam	f 1650.—	
Bijdrage van het Genootschap „Architectura et Amicitia"	„ 200.—	
		„ 1850.—
Kas-Vereeniging in deposito		„ 16.25[5]
		f 2083.43[5]

CREDIT

Projectielantaarn: nog te betalen		f 184.50
Inrichting-lokalen-Quellinusschool		„ 327.55
Drukwerk: Jaarverslag	f 105.—	
„ Prospectus	„ 105.—	
		„ 210.—
Leermiddelen:		
Verhandeling over Centrale Verwarming en Ventilatie	f 90.—	
Verhandeling over Geweltbouw	„ 90.—	
Aankoop-Bibliotheek	„ 232.—	
Aanschaffen-Bibliotheekkast	„ 80.—	
Docenten	„ 14.25	
		„ 506.25
Honoraria-Docenten		„ 725.—
Handteekenzaal: Verbetering der verlichting		„ 80.—
Saldo		„ 50.13[5]
		f 2083.43[5]

Rekening over den Cursus 1911-1912

UITGAVEN

Honoraria-Docenten	f 6175.—
Leermiddelen	„ 716.56
Salaris-Administrateur	„ 600.—
Reis- en verblijfkosten-Docenten	„ 346.16
Administratiekosten	„ 295.61
Projectielantaarn	„ 414.06[5]
Salarissen-Concierges	„ 210.—
Inrichting-lokalen	„ 475.34
Onvoorziene	„ 74.35[5]
Transport- en andere onkosten	„ 7.10
Drukwerk	„ 448.14
Advertenties	„ 122.69
Handteekenzaal: verbetering verlichting	„ 80.—
Voordeelig saldo	„ 50.13[5]
	f 10015.15[5]

ONTVANGSTEN

Cursusgelden		f 1050.50
Subsidies en bijdragen:		
Genootschap „Architectura et Amicitia"	f 200.—	
Particuliere bijdragen	„ 420.—	
Staat der Nederlanden	„ 3300.—	
Provincie Noord-Holland	„ 1650.—	
Gemeente Amsterdam	„ 3300.—	
		„ 8870.—
Saldo Cursus 1910—'11		„ 94.65[5]
		f 10015.15[5]

H. J. M. Walenkamp, architect te Amsterdam.
Dr. Jan Kalf, historicus te 's-Gravenhage.
Jhr. Prof. Dr. J. Six, hoogleeraar te Amsterdam.
Prof. Dr. W. Vogelsang, hoogleeraar te Utrecht.
R. N. Roland Holst, dec. schilder te Laren (N.H.).
W. J. M. van de Wijnpersse, leeraar aan de Middelbare Technische School te Utrecht.
A. W. C. Dwars, directeur der M. T. S. te Utrect.
F. G. Unger, werktuigk. ing. te 's-Gravenhage.
C. D. Nagtglas Versteeg, electr. ing. te Amsterdam.
Mr. E. H. P. Rosenboom, rechtsgeleerde en architect te Amsterdam.
Mr. E. J. C. Goseling, rechtsgeleerde te Amsterdam.
W. C. Brouwer, keramist te Leiderdorp.
J. H. Kremer, textielkundige te Hengelo (O.).
K. van Leeuwen, sierkunstenaar te Amsterdam.
J. W. le Nobel, glasschilder te Amsterdam.
F. 's Jacob, civiel-ingenieur te Amsterdam.
J. Gratama, bouwkundig ingenieur te Sloten.
J. E. van der Pek, architect-ingenieur te Amsterdam.
Jan de Meijer, architect te Amsterdam.
K. P. C. de Bazel, architect te Bussum.
C. W. Nijhoff, architect en directeur der Kunstnijverheidsschool „Quellinus" te Amsterdam, en
J. Kuyper, heraldicus en hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. *

De Deelnemers.

Voor dezen cursus waren 70 deelnemers ingeschreven; namelijk 23 voor het eerste, 16 voor het tweede en 14 voor het derde jaar; terwijl zich buitendien een 10-tal uitsluitend voor het architectonisch handteekenen hadden aangemeld, 3 alleen de lessen voor meubel- en interieurkunst volgden en aan een 4-tal op grond van hunne voorafgegane studie werd toegestaan dié colleges bij te wonen welke zij voor hunne verdere vorming noodig achtten.

Na voltooiing van den drie-jarigen cursus werden door het Bestuur van het Genootschap op voordracht van het Bestuur der Afdeeling, gehoord de docenten, diploma's toegekend aan de heeren W. Noorlander te Amsterdam, J. Coenraad te Zaandam en D. Saal te Zwaag (N.H.).

De Leerstof.

De oorzaak der veranderingen in het docentencorps ligt, dit spreekt van zelf, in de wijzigingen welke in de verdeeling en in de behandeling van de leerstof werden aangebracht.

*) Laatstgenoemde is sedert overleden.

Begrooting voor den Cursus 1912-1913, Boekjaar 1913

ONTVANGSTEN

1. Cursusgelden:		
1e jaar 25 deelnemers f 25.—	f 625.—	
2e jaar 15 deelnemers f 15.—	„ 225.—	
3e jaar 10 deelnemers f 10.—	„ 100.—	
		f 950.—
2. Subsidiën en bijdragen:		
Genootschap „Architectura et Amicitia"	f 200.—	
Particulieren	„ 375.—	
Staat der Nederlanden	„ 3300.—	
Provincie Noord-Holland	„ 1650.—	
Gemeente Amsterdam	„ 3300.—	
		„ 8825.—
		f 9775.—

UITGAVEN

1. Honorarium Docenten:		
1e jaar 92 colleges à f 25.—	f 2300.—	
2e jaar 92 colleges à f 25.—	„ 2300.—	
3e jaar 92 colleges à f 25.—	„ 2300.—	
		f 6900.—
1a. Architectonisch handteekenen 24 colleges à f 25.—		„ 600.—
2. Reis- en Verblijfkosten-docenten		„ 250.—
3. Leermiddelen (f 75.— per jaargroep)		„ 225.—
4. Administratiekosten:		
Bureauonkosten, porto, incasso, enz.	f 175.—	
Drukkosten	„ 100.—	
Advertentiekosten	„ 100.—	
		„ 375.—
5. Projectielantaarn, gebruik, bediening en aanschaffing van platen		„ 300.—
6. Zaalhuur, verlichting, verwarming		„ 300.—
7. Salarissen:		
Administrateur	f 600.—	
Concierges der Rijks-Academie en der Kunstnijverheidsschool „Quellinus"	„ 215.—	
		„ 815.—
8. Diversen en onvoorzienen		„ 10.—
		f 9775.—

Deze veranderingen ontstonden reeds onder den invloed der in studie zijnde wijzigingen van het leerplan als gevolg van eene driejarige ervaring ondernomen. Deze wijzigingen in het leerplan zullen worden toegepast op den aanstaanden cursus 1912—'13 en zijn daarom in een herzien prospectus vastgelegd.

Bedoelde wijzigingen, voor zoover deze den cursus 1911—'12 betreffen, strekten zich uit over de navolgende vakken:

1°. Sub 3, 4 en 5, respectievelijk „dragende-, overspannende- en afsluitende bouwdeelen" werden aan één docent opgedragen, overwegende dat deze onderwerpen onderling in te nauw verband staan om met vrucht afzonderlijk te worden behandeld.

2°. Sub 15 „kleur" werd ondergebracht bij sub 36 en 37, vereenigd tot sub 37, „ornamentcompositie".

3°. Sub 17 „vergaderzalen, concertzalen, theaters" werd beperkt tot de twee eerstgenoemde onderwerpen; terwijl het laatstgenoemde periodiek zal worden behandeld en uitsluitend voor de gevorderde deelnemers.

4°. Sub 18 „Diverse Gebouwen" werd bestemd uitsluitend voor „Arbeiderswoningen", „Musea", „Badhuizen" en „Scholen"; terwijl „gebouwen voor industriecle doeleinden periodiek zullen worden behandeld; later wellicht meer dergelijke onderwerpen.

5°. Sub 19 „Monumenten". en sub 20 „Stadsuitbreiding" werden niet gedoceerd; eerstgenoemde rubriek wordt ingelascht bij „Kunstgeschiedenis", terwijl laatstgenoemde in den vierjarigen cursus plaats zal vinden.

6°. Sub 24 „Beeldhouwwerk" werd vervangen door „Bouwplastiek", gedoceerd door den heer K. P. C. de Bazel.

7°. Aan de technische vakken sub 25 en sub 26, „Statica" en „Gewapend beton" werd uitbreiding gegeven, zooals in 't algemeen met technische vakken het geval zal zijn zoodra over meer tijdruimte kan worden beschikt.

8°. Sub 27 „Hygiëne, Verwarming, Ventilatie" werd gesplitst in sub 27v „Verwarming" en „Ventilatie" en sub 27r „Rioleering" en gedoceerd, respectievelijk door de heeren F. G. Unger en F. s' Jacob. Hieraan zullen nog worden toegevoegd: „Watervoorziening" en „Verlichting".

9°. Sub 34 „Meubelkunst" onderging uitbreiding; terwijl door den docent voor dit vak, den heer C. W. Nijhoff, tevens sub 13 „Interieurkunst" (vroeger „ruimtekunst") gedoceerd werd.

10°. Sub 8 „Architectonisch Handteekenen" moest bij den aanvang van den cursus naar de studiejaren gesplitst worden wegens te groote toeloop van deelnemers in verband met de beschikbare localiteit. Als gevolg hiervan werd het aantal lessen, gegeven door den docent K. van Leeuwen, uitgebreid tot 31. In de volgorde der colleges werd voor enkele noodzakelijke gevallen afgeweken van het lesrooster, soms in het belang van de verdeeling der leerstof, andertijds wegens verhindering van den betrokken docent.

De Localiteit.

De twee localen in de Rijks-Academie waren gedurende den geheelen cursus beschikbaar met uitzondering van één dat telkens op den 1sten en 4den Maandag van elke maand voor den dienst der Academie zelve noodig bleek te zijn.

In deze localen werd overeenkomstig het lesrooster regelmatig vier malen per week gedoceerd.

Tengevolge van de gedurende den vorigen cursus gevoelde behoefte werd voor dezen cursus de beschikking gevraagd en verkregen over twee localen der Kunstnijverheidsschool „Quellinus". In deze localen werd zonder onderbreking vier malen per week gedoceerd, en bovendien op twee Zaterdagen van elke maand.
Voor de lessen in Architectonisch Handteekenen werd onafgebroken gedurende acht maanden gebruik gemaakt van het Genootschapslocaal in Parkzicht dat voor dit doel zooveel mogelijk ingericht en van verlichting voorzien werd; welke verlichting echter te wenschen overlaat en verbetering behoeft.

De Financiën.

De financiëele toestand der Afdeeling kan blijken uit de hierbij gevoegde rekening en balans op 25 September 1912 bij welke stukken is gevoegd eene begrooting voor den Cursus 1912—'13 (Kalenderjaar 1913) sluitende in ontvangsten en uitgaven met een bedrag groot *f* 9775.—; op welke begrooting voorkomen de volgende aangevraagde en gedeeltelijk toegezegde subsidies en bijdragen, t.w.:

van Particulieren	*f* 375.—
van het Genootschap A. et A.	„ 200.—
van den Staat der Nederlanden	„ 3300.—
van de Provincie Noord-Holland	„ 1650.—
van de Gemeente Amsterdam	„ 3300.—

Met betrekking tot de rekening over den afgeloopen cursus, kalenderjaar 1912, kan nog worden medegedeeld dat deze belangrijk afwijkt van de in het vorig jaar vastgestelde begrooting.
Op deze begrooting kwamen o.m. de navolgende aangevraagde subsidies in voor, t.w.:

van den Staat der Nederlanden	*f* 3700.—
van de Provincie Noord-Holland	„ 1850.—
van de Gemeente Amsterdam	„ 3700.—

De subsidies zijn evenwel niet tot de genoemde bedragen verleend geworden, doch respectievelijk teruggebracht tot *f* 3300.—, *f* 1650.— en *f* 3300.—, zoodat de Afdeeling over *f* 1000.— minder te beschikken had dan geraamd was. Als gevolg hiervan zijn onderscheidene uitgaven beperkt moeten worden. Daartegenover staat echter eene vermeerdering van inkomsten uit de bronnen: „particuliere bijdragen" en „cursusgelden", respectievelijk tot bedragen van *f* 420.— en *f* 1050.50, 't geen ten slotte tot een batig saldo heeft geleid ten bedrage van *f* 50.13⁵.
Tenslotte kan worden medegedeeld, dat de rekening over het boekjaar 1912 na onderzoek werd accoord bevonden door eene door de Algemeene Vergadering benoemde Verificatie-Commissie, bestaande uit de heeren W. J. M. van de Wijnpersse en E. H. P. Rosenboom.

G. J. RUTGERS, *Administrateur.*

OMSLAG JAARVERSLAG AFD. VEN. H. B. O.

Het jaarverslag en een prospectus van de afd. V. en H. B.-O. — voorbeelden van keurig drukwerk — zijn in een omslag gestoken, ontworpen door den heer Walter van Diedenhoven.
Aan het Nov.-nummer van „De Witte Mier", waar dit steendrukje als bijlage in opgenomen is, ontleenen wij de volgende toelichting daarbij:
Het steendrukje, dient oorspronkelijk tot omslag van twee kleine geschriftjes, onlangs uitgegeven: een jaarverslag en een prospectus van de afdeeling „Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht", van het genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.
Het verband met de zaak, terwille waarvan deze uitgaven geschiedden — het academische bouwkunstonderricht van het genootschap „A. et A." — zocht ik in mijn voorstelling in het algemeen te behouden door twee momenten der menschelijke geestes-ontwikkeling te symboliseeren; mijn beperkt bestek wees mij als vanzelf den vorm: het schoone ontluiken lijk een openbloeiende bloem, het innige rijpen lijk een volgroeiende vrucht.
Behalve een eenvoudig geometrisch indeelings-schema, dat ik later met een krabmes accentueerde, is alle ornament onmiddellijk met krijt, pen en penseel op den gegreinden steen geteekend en gewasschen.
De letters zijn met gom afgedekt geworden, de lettervakjes met terpentijntusche behandeld; de letters zijn daarna, waar noodig, gecorrigeerd met het krabmes.
Het omslag, gedacht voor een boekje, dat in den zak moet kunnen worden gedragen, is oorspronkelijk gedrukt op de zwaarste soort van 't papier van bijgevoegd afdrukje: het z.g. Banzay-papier, een imitatie Japansch van de firma G. H. Bührmann. Er werden twee verschillende oplagen gemaakt, eene in een kleurencombinatie blauw-en-paars, en eene in een kleurencombinatie bruin-rood-en-oranje, de eerste voor het prospectus, de tweede voor het jaarverslag.
Alle afdrukken werden op de handpers gemaakt; het drukken volgens het nauwgezet-vastgesteld kleurenschema eener met zorg gemaakte proef en bovendien van een steen, die door zijn bewerking de gewone rappe ruwheid van een drukkers-werkplaats slecht verdragen kan is voor den Hollandschen steendrukker geen alledaagschen arbeid. Aan de firma Dieperink & Co. te Amsterdam, in het bijzonder aan den directeur dier firma, die zich zeer voor de verbetering van zijn schoone vak warm maakt, ben ik dan ook veel dank schuldig voor de moeite, die hij zich steeds geeft om zoo veel mogelijk „uit een steen te doen halen wat er in zit".

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

Vergun mij een enkel woord naar aanleiding van het artikel: „*Prijsvragen en stadsuitbreiding*" van den heer Schram in het vorige nummer van Uw blad.
Het is niet mijne bedoeling het stuk in zijn geheel te ontleden en te beantwoorden, daar er zooveel onderwerpen in behandeld worden die, wel is waar in min of meer verwijderd verband met elkander ontstaan, doch die elk voor zich eene aparte uitvoerige beschouwing zouden behoeven waartoe mij op 't oogenblik de tijd, en U wellicht de ruimte in Uw blad ontbreekt.
Ik wil in hoofdzaak aanroeren wat in het stuk meer rechtstreeks de „*prijsvraagregelen*" en hare toepassing raakt met het speciale doel nog eens weêr 't licht te laten vallen op de verkeerde inzichten, die daaromtrent in de bouwkundige (om niet te spreken van de daarbuiten staande) wereld heerschen.
Het komt mij voor, dat de heer S. even als zoovele onzer vakgenooten geen juist begrip heeft.
1°. omtrent het *doel* waarvoor de A. R. werden opgesteld.
2°. de overwegingen die er den stoot toe gaven.
3°. den inhoud der regelen.
Ook hem schijnt door het hoofd te spoken, dat het *doel* der A. R. is of behoort te zijn de prijsvragen wat hij noemt: „*populair*" te maken, doch niets heeft minder dan dat, voorgezeten bij hare samenstelling, en dat is niet verwonderlijk, daar dit doel nooit bereikt zou *kunnen* worden door het vaststellen van regelen.
Bij elke regeling toch wordt de vrijheid van den eenling ten bate van het algemeen aan banden gelegd en dit is *niet* het middel om populariteit in de hand te werken.
Wil men prijsvragen populair maken, dan moet men geen regelen stellen, doch iedereen de vrijheid geven om deze uit te schrijven op zijn eigen wijze, hem vrij laten, zijn eischen zoo hoog en zoo laag te stellen als hem goed dunkt, en hem geheel zelfstandig te laten beslissen over bedrog en verdeeling van prijzen en over de waarde en den eigendom der inkomende antwoorden.
Het doel der A. R. was echter juist om aan de gevolgen van *die* vrijheid, waarvan reeds zoo vaak de mededingers in prijsvragen het slachtoffer waren geworden paal en perk te stellen, maar *bovendien* om bij prijsvragen bij welker uitschrijving betere beginselen voorop staan een juiste toepassing daarvan te waarborgen, en leiding te geven aan uitschrijvers en mededingers, doch vooral om aan de jury een houvast te verschaffen bij hare voorlichting, bij het samenstellen van programma's en bij de beoordeeling der prijsvraag-antwoorden.
Bij de samenstelling werd uitgegaan van de volgende beginselen *(zeer verkort)*.
1°. dat een prijsvraag-uitschrijven, door het uitschrijven van een prijsvraag bedoelt zijn eigen of het door hem vertegenwoordigde belang te dienen;
2°. dat het rechtmatig is te achten dat hij de daarvoor gevraagde arbeid honoreert, en *daarnevens* een vergoeding geeft voor de kans die hij heeft, om door vergelijking van een keuze uit een aantal ontwerpen een zoo goed mogelijke oplossing te verkrijgen van het vraagstuk, waarvoor hij de prijsvraag uitschreef.
3°. dat het oordeel over architectonisch werk ten slotte tot de bevoegdheid van den architect behoort en de invloed van den prijsvraag-uitschrijver bij de beoordeeling zich dus heeft te bepalen tot louter verstandelijke overwegingen, rakende de practische bruikbaarheid van het ontwerp.
Deze beginselen, die in de A. R. consequent zijn uitgewerkt, *zullen* door elk architect, en *kunnen* door elk loyaal prijsvraag-uitschrijver onderschreven worden, en nu hoort men wel nu en dan zeggen, dat de A. R. te streng zijn en te veel afschrikken, doch bij mijn weten zijn nog nimmer de bepalingen der A. R. aangewezen, welke tot die exclamaties aanleiding gaven. Wellicht dat de heer S. daarmede nu, zonder in conflict te komen met bovengenoemde beginselen, eens een begin wil maken.
Ik ben er zeker van dat, indien zijn opmerkingen behoorlijk gemotiveerd en gegrond blijken te zijn, de Constitueerende Vereenigingen de gewenschte wijzigingen in de A. R. zullen aanbrengen.
Een andere dwaling van den heer S. ten opzichte der A.R. is zijne meening dat de strekking daarvan op eene bepaalde soort van prijsvragen, die hij uitgewerkte prijsvragen noemt, zou wijzen.
De A.R. spreken zich te dezen opzichte in geen enkele richting uit. Zij geven slechts algemeene regelingen die zoowel voor groote als kleine, voor openbare als besloten voor uitgewerkte als voor schetsprijsvragen gelden, en die gebaseerd als zij zijn op bovengenoemde beginselen, ook voor alle genoemde soorten van prijsvragen gelden *kunnen*.
Het verwijt van den heer S. is aan 't verkeerde adres, het behoort gericht te zijn tot de prijsvraaguitschrijvers die den *vorm* van de prijsvraag hebben te kiezen. De A.R. hebben *daarop* niet den minsten invloed.
Wat de heer S. verder omtrent de wenschelijkheid van schetsprijsvragen in 't midden brengt, gaat buiten de A.R. om en zou dus verder door mij buiten beschouwing kunnen gelaten worden, ik wil er echter toch even op ingaan om op een enkel misverstand te wijzen.
Het is wel juist dat voor prijsvragen die zeer groote gebouwen tot onderwerp hebben, schetsprijsvragen goede diensten kunnen bewijzen, (zooals art. 2 der A.R. met zoo vele woorden erkent), en groote hoeveelheden *voor het doel*, onnoodige arbeid kunnen voorkomen, doch de heer S. verliest uit het oog dat een *schets* prijsvraag alléén als voorbereiding tot een *eind* prijsvraag kan aanvaard worden. Immers in de schetsprijsvraag zijn te veel toevallige elementen dan dat deze, tot een eindoordeel zou mogen leiden, en dit in de eerste plaats juist bij die belangrijke onderwerpen, waarbij een schetsprijsvraag als voorbereiding in aanmerking kan worden genomen.
De schetsprijsvraag dient dus wel gevolgd te worden door de eindprijsvraag, waarbij *wel* nauwkeurig uitgewerkte plannen gevorderd worden, waarnaar met het oog op de meestentijds gelimiteerde bouwsom, eene begrooting te maken is, waaraan men tenminste *eenige* houvast heeft; en behalve voor zulk een begrooting is het uitgewerkte plan ook noodig omdat, vaak bij de samenstelling daarvan eerst blijkt of het schetsplan uitvoerbaar is.
Kosten worden dus niet gespaard, daar zoowel voor de schetsprijsvraag als voor de eindprijsvraag premies betaald moeten worden in overeenstemming met den gevorderden arbeid.
Toegepast op de Rotterdamsche raadhuisprijsvraag staat het te bezien of niet een hooger bedrag aan premies zou noodig zijn geweest, dan *nu* daarvoor beschikbaar is gesteld.
Wat de mededinger in de Rotterdamsche prijsvraag U als nuttelooze arbeid afschilderde, is eene practische noodzakelijkheid waaraan in geen geval te ontkomen is bij een prijsvraag en kan ook alleen nutteloos genoemd worden door hem, die meent, dat met het maken van het schetsontwerp waarin de artistieke idee van den ontwerper is neêrgelegd, diens arbeid eigenlijk is afgeloopen. Het komt mij echter voor dat, waar het er bij de uitwerking van het schetsontwerp op aankomt zich in alle details rekenschap te geven van de mogelijkheid, en het *hoe* der uitvoering van het geconcepieerde, daarin een een ontwikkelend element is gelegen van niet te onderschatten waarde, dat zoowel den ontwerper als zijn ontwerp ten goede komt, en waar door die arbeid, objectief genomen, zelfs niet nutteloos is te achten.
Dat verder de arbeid van de jury bij beoordeeling van schetsontwerpen lichter zal zijn, dan die bij uitgewerkte ontwerpen, is ook gemakkelijker beweerd dan bewezen. Hoe schetsmatiger een ontwerp is geteekend, hoe meer dus *geraden* moet worden, hoe minder zekerheid de beoordeelaar voor zich zelf omtrent de waarde van een ontwerp heeft. Bovendien bestaat de kans bij schetsontwerpen, dat de *wijze* van voorstellen zijn invloed bij de beoordeeling meer dan wenschelijk is, doet gelden, wat evenmin aan een juiste beoordeeling kan ten goede komen. Een charmante schets van een minderwaardig architectonisch product, behoudt zijn charme zoowel voor den leek als voor den deskundige, en wellicht voor de laatste niet het minst, hoe objectief men ook tracht zich daartegen over te stellen.
Het verdere in het stuk van den heer S. zal ik, daar het voor mijn doel niet ten zake doet, onbesproken laten waarmede ik echter allerminst wil te kennen geven, dat ik met het daarin beweerde instem.

Rotterdam 26 November 1912. C. N. VAN GOOR.

VAN ALLERLEI AARD.

FRANSCHE BOUWKUNST IN DE MIDDELEEUWEN.

Men meldt uit den Haag aan de N. R. Crt.:

In de derde van zijn causeries heeft de heer Michel de groote Fransche kathedralen behandeld en daarbij doen uitkomen hoe de geest van den tijd telkens in den bouw terug te vinden is. Deed het streven om het schip te verheffen, om de basiliek te verruimen de kerken minder materieel, lichter, ijler, als opvoerend naar omhoog worden, in de constructies, die buiten de groote lijnen van den bouw lagen, in de versieringen van kapiteel, in de tempans en de friezen werd het meer en meer merkbaar, dat de beeldhouwers in hun beelden niet steeds de belichaming van een geestelijke figuur gingen zien maar ook levende wezens en dat dit hen er toe bracht het object zoo te vermenschlijken, dat kleederdracht, vorm en uitdrukking aan het dagelijksch leven ontleend konden worden. Vooral was dit opvallend bij de kerken, die niet dadelijk voltooid waren. Zooals bij die te Chartres, waarvan de torens zelfs vier eeuwen in ouderdom verschillen en de eene gebouwd werd in de 12e eeuw, toen de gothiek nog van Romaansche invloeden niet vrij was en de ander in de jaren, in welke de gothique flamboyante aan de renaissance de hand reikte.

Ook die te Amiens vertoont in den gevel duidelijk het verschil van de tijden; en . . . van de beurzen, waaruit de bouw betaald werd. Het onderste deel, tot aan de Galerie des rois, is een schitterend stuk 13de-eeuwsche kunst, het bovendeel, twee eeuwen later tot stand gekomen, laat zien, dat de gothiek haar hoogtepunt reeds voorbij was en dat de tijden duurder werden.

In een reeks schitterende beelden heeft de heer Michel het verwereldlijken van de beelden van den Christus, van Maria en van heiligen aangetoond. Meer dan eens is in de middeleeuwen strijd geweest over de vraag of Christus mooi of leelijk was en de meeningen van de verschillende bouwmeesters zijn in de beelden te onderkennen.

Het steeds-meer-naar-het-leven-zien van de beeldhouwers deed de figuren — gelijk reeds gezegd is — minder ideëel worden en ten slotte ging de liefde voor de natuur soms zooveer, dat het geestelijke nagenoeg uit de beelden verdween.

Als voorbeeld daarvan noemde de heer Michel de Maria te Reims. De glimlach op het gelaat vertoont zoo duidelijk „un certain plaisir de plaire", dat men, heel oneerbiedig, deze Maria la soubrette picarde genoemd heeft. En in dezelfde kerk is een reliefkop te vinden, die zijn ontdekker verbaasd deed uitroepen „Mais, c'est Coquelin . . . ."

De tegenhanger van dit beeld steekt de tong uit . . . .

Maar dit zijn slechts uitzonderingen. Al mocht het wel eens blijken, dat de wereldsche visie van den maker te sterk was, verreweg de meeste groepen en reliefs zijn even zoovele bewijzen voor het oprechte godsdienstgevoel van hun vervaardiger, wi n het daarbij aan fantasie niet heeft ontbroken, getuige de vernuftige wijze, waarop voorstellingen van de maanden, van de deugden en de ondeugden, van het laatste oordeel, van het gaan van velen naar hemel of hel in steen aanschouwelijk gemaakt werd. De kathedralen van Chartres, Parijs, Bourges, Amiens en Reims hebben alle beelden, even fijn van gevoel als schitterend van techniek en de heer Michel heeft daar bij lichtbeelden weer geestig en losjes en vaak met geestdrift van verteld.

HET HUISJE VAN 1655 TE BERGEN (N.H.)

Naar wij vernemen is de oude pastorie, waarvan wij vorige week een afbeelding gaven, door de gemeente Bergen — als eigenaresse — onder zekere voorwaarden afgestaan aan den Heer J. Sterken te Bergen, die het zal restaureeren, en zoodoende voor het nageslacht tracht te behouden. Een belangrijk aandeel in deze zaak heeft de bekende schilder en houtgraveur J. G. Veldheer, eveneens te Bergen, gehad.

INBREUK OP NATUURSCHOON.

Evenals de Prov. Staten van Noord-Holland hebben nu ook de Staten van Zeeland het voorstel van Ged. Staten tot vaststelling eener verordering tot het weren van inbreuken op natuurschoon, aangenomen. Ook Ged. Staten van Zuid-Holland hebben een verordering ingediend tot het weren van ontsierende reclames.

Het Koninklijk Paleis op den Dam wordt inwendig aan een „flinke restauratie" onderworpen. Men zal beginnen met den kap. Een groote hoeveelheid steigerhoud is reeds ten aanschouwe van een talrijk publiek naar de vierde verdieping gedirigeerd.

SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Wegens de voortdurende toename van leerlingen, die voor 't Bouwkundig vak wenschen te worden opgeleid, zal het onderwijs der bouwkundige afdeeling voor den Cursus 1913 weder eene aanzienlijke uitbreiding ondergaan.

Werden de beide eerste klasse ten behoeve van het voorbereidend onderwijs dezer afdeeling, reeds over 1912 op degelijke grondslagen gevestigd, over 1913 zal zulks evenzeer voor de beide daaropvolgende, de 3e en 4e klasse, plaats hebben, zoodat de leerlingen, die deze vier klassen met vrucht hebben doorloopen, de zekerheid hebben, in de praktijk nuttige diensten te kunnen bewijzen en, ofschoon het aesthetisch karakter van af het begin het onderwijs blijft beheerschen, zal later een vijfde klasse daaraan worden toegevoegd, om in het bijzonder het meer decoratieve interieur en de compositie te behandelden. Tevens zal een praktische werkplaats uitsluitend voor de eerstgenoemde klasse der afdeeling houtbewerking worden ingericht. De Directie stelt alle mogelijke pogingen in het werk om de bouwkundige afdeeling op de meest degelijke en praktische wijze in te richten en vleit zich daar door aan de hooge eischen, die men heden ten dage aan de opleiding der bouwkundigen stelt, tegemoet te komen.

Die nieuwe cursus zal 6 Januari beginnen.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 47. Muurschilderingen van Roland Holst: het nieuwe mode-paleis van Hirsch, (Kroniek XLVI door J. Gratama). — Oberkirchner Zandsteen, een waarschuwing. — Sociale hygiëne en techniek, door Keurschot.

DE BOUWWERELD, 47. Volkshuisvesting te Amsterdam, door J. H. W. Leliman. — Onttakeld Dordrecht, door M. J. C. van Eyck. — Afbeeldingen van een heerenhuis en een winkelhuis van den architect G. Hoekzema te Groningen, bekroond in den te Groningen uitgeschreven gevelwedstrijd.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

II. Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, in 1912: 1°. Ontwerp voor een Bioscope-theater; 2°. Ontwerp voor een Wachthuisje voor de tram; 3°. Een penteekening. Programma in No. 38.

III. Prijsvraag van den Bond van Meubelfabrikanten in Nederland. Programma in No. 48.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN (programma's in No. 41).

a. ontwerp van een raadhuis voor een groote gemeente. — Inzending 8 Februari 1913.
b. ontwerp van een watertoren. — Inzending 15 Maart 1913.
c. „ „ „ steenen trap. — „ 14 Dec. 1912.
d. „ „ „ den Omslag voor den Genootschaps-kalender 1913. Inzending 1 Dec. 1912.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Verschillende stukken moesten tot een volgend No. blijven liggen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Rapport van de Jury in zake prijsvraag voor een wandkalender. — Programma voor de prijsvraag. — De schoonheidscommissie in den bond. — Verbond van Nederlandsche kunstenaarsvereenigingen. — Vierde Jaarverslag afdeeling voortgezet- en hooger bouwkunstonderricht. — Omslag Jaarverslag afd. V. en H. B. O. — Ingezonden. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen. — Mededeeling der Redactie.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie; ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM. IAN DE MEIER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1912.

Op de prijsvraag voor het ontwerp van een *Pianokast* kwamen drie antwoorden in onder de volgende motto's:
1. Melody. 2. Six. 3 Kate.

Op de prijsvraag voor het ontwerp van den *Genootschapskalender 1913* kwamen veertien antwoorden in onder de volgende motto's:

1. The Year.	6. Centrum.	11. Evenwicht.
2. A. et A.	7. Eenheid.	12. '13.
3. 12 plus 1.	8. Anno 1913.	13. Zwart op blauw.
4. Jarda.	9. A. et A. II.	14. Haak in Driehoek,
5. Venushaar.	10. Giotto.	(geteekend).

Van No. 5 ontbreekt het correspondentie-adres.

J. ROOSING JR., *te Secretaris a. i.*

Amsterdam, 5 December 1912.

Aan Edelachtbare Heeren Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

Edelachtbare Heeren,

Naar aanleiding van berichten, die de geruchten omtrent eene voorgenomen reorganisatie der „Schoonheids-Commissie" met eenige stelligheid bevestigen, heeft het Genootschap „Architectura et Amicitia", ingevolge opdracht van zijne gisteravond gehouden ledenvergadering, de eer U Edelachtbaren beleefd te verzoeken geene wijzigingen in de organisatie van deze Commissie te brengen dan na overleg met de vereenigingen door wie het meerendeel der leden wordt benoemd.

Het Genootschap vertrouwt, dat Uw College de billijkheid van dit verzoek zal inzien, waar de instelling en de samenstelling van de „Schoonheids-Commissie" steeds geschied is in samenwerking met bovenbedoelde vereenigingen.

Met de meeste hoogachting,

Namens het Genootschap „Architectura et Amicitia"
(w.g.) H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter.*
(w.g.) J. ROOSING JR., *te Secretaris a.i.*

IIo. Amsterdam, 5 December 1912.

Aan de Provinciale Staten van Gelderland.

Geeft eerbiedig te kennen het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, in opdracht van zijne 1320ste Ledenvergadering, gehouden op Woensdag 4 December j.l.;

dat het kennis heeft genomen van de in gevorderden staat van voorbereiding verkeerende plannen tot overbrugging van de Waal te Nijmegen;

dat het Genootschap het ten zeerste zoude betreuren, indien deze plannen tot uitvoering kwamen met opoffering, althans belangrijke benadeeling, van het binnen onze vaderlandsche grenzen eenig rivier- en vergezicht, dat thans van af de aangrenzende stadsdeelen in die gemeente door elken bezoeker bewonderd wordt;

dat het Genootschap Uw College om die reden alsnog in overweging geeft te willen bevorderen, dat de voorgenomen Waaloverbrugging plaats vindt op zoodanige wijze, dat voormelde benadeeling, die tevens moet worden geacht eene niet te onderschatten benadeeling van het gemeentebelang te zijn, vermeden wordt.

't Welk doende, doet Gij wel.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia"
(w.g.) H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter.*
(w.g.) J. ROOSING JR., *te Secretaris a.i.*

VERSLAG VAN DE 1320e GEWONE LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEHOUDEN OP WOENSDAG 4 DECEMBER 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Na opening door den voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, worden de notulen der beide voorgaande vergaderingen voorgelezen en onveranderd goedgekeurd.

De heer Ingenohl, hoewel geen aanmerking willende maken op deze notulen, zou wenschen dat sommige besprekingen wat omzichtiger verslagen werden. Met dezen wensch, die door den voorzitter wordt onderschreven, zal voortaan rekening gehouden worden.

Ingekomen is een schrijven van den heer A. J. Joling, verband houdende met de aanwijzing van een lid van den Raad van Commissarissen der N. V. Mij. tot Exploitatie van het Plaatwerk „De Architect" dat bij het betreffend punt zal behandeld worden. Verder een brief van den heer A. Redert houdende mededeeling dat hij zich na de a s. Algemeene Vergadering niet verder voor eene bestuursfunctie kan beschikbaar stellen wegens te drukke bezigheden. Vervolgens van den heer Adr. Moen de reeds vroeger toegezegde voorstellen, met eene toelichting, tot regeling van de algemeene administratie, welke op voorstel van het Bestuur onaangeroerd blijven tot na de aanstaande verkiezingen, wijl de toepassing wordt opgelegd aan het optredend bestuur. In afwachting daarvan wenscht de vergadering thans geen kennisname van den inhoud.

Daarna zijn aan de orde een brief van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en een van den Bond van Nederlandsche Architecten, beide handelende over dende met den brief dezer commissie aan de Constitueerende Vereenigingen, welke laatste brief in een der voorgaande vergaderingen ter kennis is gebracht en in de Permanente-Prijsvraag-commissie en verband houhet orgaan gepubliceerd. In dit verband deelt de voorzitter mee, dat op 10 December e.k. over deze zaak vermoedelijk een bespreking zal worden gehouden door de voorzitters en secretarissen der Constueerende Vereenigingen en geeft daarom in overweging de behandeling dezer stukken aan te houden en inmiddels aan de Mij t. B. d. B. te berichten, welk inzicht ons Genootschap is toegedaan. Na gedachtenwisseling wordt aldus besloten. Tenslotte is nog ingekomen een beknopt rapport ter zake van de Commissie voor het Stadsschoon, te behandelen bij punt 8 der agenda.

Aan de orde is thans de aanwijzing van een lid van den Raad van Commissarissen van het Plaatwerk de Architect wegens aftreding van een der commissarissen die terstond herkiesbaar is. Het lot bepaalt dat de heer A. A. Kok aftreedt, die evenwel bij acclamatie opnieuw wordt aangewezen. De algemeene vergadering van aandeelhouders op Zaterdag 7 December zal dus den heer A. A. Kok herkiezen.

Tot leden der Verificatie-Commissie voor het onderzoek van de rekening en verantwoording van den penningmeester van het Genootschap over 1912 worden vervolgens benoemd de heeren J. H. Walle Jr., Maurits Plate en A. Redert.

Tot lid van eene voorloopige commissie van advies in zake de Intern. Bautachausstellung te Leipzig in 1913 te houden, welke commissie wordt ingesteld in samenwerking met twee Vereenigingen van Exposanten en in overleg met de Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, wordt na gedachtenwisseling de heer A. W. Weissmann aangewezen, die aanneemt over de voorloopige besprekingen rapport uit te brengen.

Voor de pogingen die gedaan zijn en worden om te geraken tot de oprichting van een Architectuur-museum blijkt veel belangstelling aanwezig te zijn. Gereleveerd wordt dat het idee uitging van den heer J. H. W. Leliman die aan dit denkbeeld uiting gaf in een artikel in de „Bouwwereld", het nemen van het initiatief overlatende aan anderen. In „A. et A." heeft dit denkbeeld weerklank gevonden; vandaar dat het onderwerp op de agenda verscheen. Ter inleiding herinnert de voorzitter eraan hoe belangrijke teekeningen op architectonisch gebied, zoowel als modellen, maquettes en studies verloren gaan omdat niemand zich het lot van zulk waardevol studiemateriaal aantrekt dat inderdaad eene kostbare verzameling zoude kunnen vormen.

Uit de hierop volgende discussies blijkt ten duidelijkste dat alle aanwezigen evenzeer doordrongen zijn van de wenschelijkheid van het bezit eener gelegenheid om de genoemde stof, en zooveel, meer bijeen te brengen. Hoe men tot zulk een bezit moet geraken is voor velen nog niet recht duidelijk, vandaar de wensch om eene Commissie in te stellen die voorloopig gegevens zal verzamelen, inlichtingen inwinnen en pogingen doen ter verkrijging van medewerking van zustervereenigingen en andere lichamen en instellingen. Zoodra omtrent een en ander gegevens verzameld en rapport uitgebracht zal zijn, kan worden besloten tot het al of niet instellen eener commissie tot voorbereiding van de oprichting van het gewenschte museum, zij 't dan voorloopig op bescheiden schaal. Diverse bronnen worden reeds genoemd en het vertrouwen op welslagen komt de vergadering gewettigd voor. Tot leden der voorloopige commissie worden benoemd de heeren Jon. Ingenohl, J. H. de Groot en W. A. E. van der Pluym.

Aan de orde is thans de bespreking van de reorganisatie der Schoonheidscommissie. De voorzitter releveert ter inleiding de artikelen van den heer J. E. van der Pek die in de dagbladen verschenen zijn en 't geen de bladen zelf over dit onderwerp publiceerden, mede naar aanleiding van geruchten omtrent plannen welke in voorbereiding zouden zijn. In dit verband worden ook behandeld het rapport over de Commissie voor het Stadsschoon, uitgebracht door onzen afgevaardigde den heer J. de Meijer, waaruit blijkt dat de Commissie een groot aantal gevallen behandelde en fotografiëen liet maken; doch tevens dat sedert een jaar niet werd vergaderd. Over de bedoelde reorganisatie-plannen bevat dit rapport niets. De heer Joling, lid der Commissie voor het Stadsschoon, doet eenige mededeelingen; doch omtrent reorganisatie is ook dit lid niets bekend.

De heer Van der Pek herinnert aan het ontstaan der Schoonheidscommissie ingevolge den wensch der bouwkunstige corporaties, en de benoeming harer leden dóór deze corporaties. Gaat 't aan, vraagt spreker, dat de Commissie thans zich zelve reorganiseert, of daartoe voorstellen doet, terwijl de vereenigingen er niets van weten? Constateerende dat de weinige gegevens geput zijn uit officiëelen bron (woorden door den Wethouder voor de Publieke Werken gesproken in de vergadering van den Gemeenteraad) herhaalt spreker: „is de voorzitter van dit alles op de hoogte? hebben de door „A. et A." benoemde leden der Commissie iets gerapporteerd, zorgdragende dat hunne vereeniging kennis droeg van de daden harer afgevaardigden? Zoo niet dan stel ik voor den weg te bewandelen die de B. N. A. reeds ging; n.l. adresseeren aan B en W. van Amsterdam." Hierop volgen uitgebreide discussies, waarbij sommige eden in de gelegenheid zijn mededeelingen te doen met grooter zekerheid dan die welke gegrond zijn op de loopende geruchten. De heer Weismann acht zich als lid der Commissie gehouden te zwijgen, doch beveelt aan naar de aanhangige plannen te vragen alvorens te adresseeren. De heer Ingenohl steunt het voorstel van den heer Van der Pek, uit goeden bron wetende, dat inderdaad belangrijke veranderingen in gevorderden staat van voorbereiding zijn en het niet in de bedoeling schijnt te liggen de Vereenigingen vooraf advies te vragen; de Commissie van Bijstand voor de P. W. heeft de bij haar ingediende plannen namelijk reeds goedgekeurd. Spr. vestigt er den aandacht op dat de voorstellen tot reorganisatie uitgingen van de Commissie zelve, B. en W. dus in de meening verkeeren dat alles volmaakt in orde is, terwijl de leden nalieten de vereenigingen te raadplegen. Ten slotte wordt besloten aan B. en W. te adresseeren en te verzoeken geen wijzigingen aan te brengen alvorens de vereenigingen, die de leden der Schoonheids-Commissie benoemden, zullen zijn gehoord, en verder dat den door A et A. benoemde leden inlichtingen zullen worden gevraagd. Dit geldt ook voor de Commissie voor het Stadsschoon. Van het schrijven aan B. en W. van Amsterdam zal kennis gegeven worden aan de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst en aan de Afdeeling Amsterdam dier Maatschappij.

Vervolgens geeft de heer Weissman een kort verslag van het verhandelde in de vergadering van den Bond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen, en verbindt daaraan eene mededeeling omtrent eene actie van den Bond

Heemschut tegen de overbrugging van de Waal bij Nijmegen op een wijze die het natuur- en stadsschoon zeer schaadt; terwijl er mogelijkheid bestaat de Waaloverbrugging tot stand te brengen met vermijding dier schade. Na inlichtingen en discussies wordt besloten te adresseeren aan de Provinciale Staten van Gelderland, te kennen gevende dat het Genootschap het ten zeerste zoude betreuren indien die plannen tot uitvoering kwamen met opoffering, althans belangrijke benadeeling, van het eenig rivier- en vergezicht, alsnog in overweging gevende te willen bevorderen dat de Waaloverbrugging plaats vindt op zoodanige wijze dat voormelde benadeeling vermeden wordt.

Nog wordt besloten, en zulks naar aanleiding van betreffende inlichtingen van eenige leden, dat de Monumenten commissie zal worden attent gemaakt op de wijze waarop de „herstelling" van het Paleis-Raadhuis ondernomen wordt.

Enkele mededeelingen, volgens welke door Dr. P. J. H. Cuypers aan den Gemeenteraad van Vlissingen geadviseerd heeft de afgebrande St. Jacobstoren en spits in de oorspronkelijke 17e eeuwsche vormen te reconstrueeren in cementijzer, bekleed met terra-cotta, wekten groote verbazing. Ook dit geval zal onder de aandacht der Monumentencommissie gebracht worden. — Hierop volgt sluiting der zeer geanimeerde vergadering.

De volgende vergadering, de algemeene, vangt aan om **half acht.** R.

SCHILDERINGEN VAN ROLAND HOLST.

't Is eenige weken geleden dat belangstellenden de uitnoodiging ontvingen drie nieuwe schilderingen van den kunstenaar R. N. Roland Holst te komen bezichtigen welke geplaatst zijn in de bestuurskamer van het gebouw van den Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkersbond aan de Fransche Laan No. 9 te Amsterdam.

Wie van deze vriendelijk verstrekte gelegenheid gebruik gemaakt hebben kunnen beseffen wat het zeggen wil dat het Bestuur van den A. N. D. B. thans voor ieder den weg opent om 't zij kennis te maken met de talrijke schilderingen in dit gebouw aanwezig en door den bovengenoemden kunstenaar vervaardigd, 't zij met betrekking tot de oudere de kennis te vernieuwen en het jonge drietal voor 't eerst aan te treffen in al zijn luister op de plaats waarvoor het bestemd en gemaakt is, omgeven door den bruin eikenhouten wand van de door Berlage ontworpen betimmering.

Deze gelegenheid is geopend gedurende de maand December op alle Zaterdag- en Zondagmiddagen van 2 tot 5 uur tegen betaling van een klein entrée, waarvan de opbrengst ten goede zal komen aan het Diamantbewerkers-Koperen-Stelen-Fonds „Nieuwe Kracht", dat zorg draagt voor de verpleging van aan tuberculose lijdende diamantbewerkers.

Wat de nieuwelingen betreft kan de toelichting dienen dat deze werden vervaardigd in opdracht van de jongeren in de diamantbewerkerswereld die het Bestuur van den A. N. D. B. wenschte te huldigen na de verkrijging van den achturen dag en zulks in den vorm van een waardige aankleeding der bestuurskamer.

Verder volge hier een citaat uit eenige mededeelingen die de kunstenaar na de voltooiïng der opdracht aan zijne lastgevers deed door middel van hun orgaan „Het Jonge Leven".

„Mijn gedachtegang bij het ontwerpen dezer schilderingen, is in het kort aldus geweest.

Dadelijk stond bij mij vast, dat zij geen beelden van strijd moesten geven. Dáár toch waar uw hoofdbestuurders altijd samen zullen komen, juist om zaken, den strijd rakend, te bespreken, daar mogen andere beelden hen omringen, dan die aan den strijd ontleend zijn, en deze beelden mogen nochtans door de kracht der tegenstelling juist hun strijdend beleid tot steun worden.

En waar het huldeblijk door de jongeren werd aangeboden, wenschte ik, dat iets van de jongheid der gevers en het geluk dat wij wenschen dat de jeugd zal omringen, in de te schilderen figuraties tot beeld zou worden. Drie vakken waren voor beschildering bestemd; dit toch, was allerminst willekeurig bepaald, maar door den architect Berlage en mij aldus besloten, omdat waar de achturendag het etmaal in drieën deelt, deze verdeeling, aangenomen en voortgezet in den bouw van de kamerbetimmering, den schilder als van zelf reeds een basis bood voor zijn compositie.

Zoo kwam ik ten slotte tot de volgende oplossing:

„*De sterke uren*" zoo heb ik betiteld het vak, waarop een jong man voorgesteld is, die in geknielde houding zich gereed maakt voor de dagtaak, opziende naar de verte, in gedachte zijn daden vooruitloopende, terwijl hij zijn schoen dicht bindt. Rond hem trekken de morgennevels op, de nacht scheurt, de sterren verbleeken, het licht stijgt, en de morgenwind steekt op. Naast deze compositie heb ik mij die van „*de diepe uren*" gedacht, de nachtelijke uren, die onze wakende gedachten voeren naar de oneindigheid en hare raadselen. Vandaar het figuur, dat opziet naar de sterrenbogen, zonder nochtans geenzaam te zijn, waar de aardsche liefde, als een vrouwenfiguur in zwak rood, peinzend naast hem is gezeten. En tegenover deze composities dacht ik mij de compositie van „*de zachte uren*", waar 't pralend licht daalt, de nevelen over de aarde komen, en een zoet heimwee de harten van de peinzenden in die zachte avondlijke uren binnenstroomt.

Hier is een vrouwenfiguur languit liggend afgebeeld, mijmerend opziend uit haar boek, ... de vrucht van kennis, die niet gansch bevredigt — en naast haar de vruchten der aarde, die niet gansch voeden, hen in wie een grooter verlangen leeft.

Bij aandachtige beschouwing zal het u treffen, dat deze drie composities gebouwd zijn op enkele zelfde, hoewel variëerende lijn- en kleurrhythmen. Hierdoor achtte ik het alleen mogelijk een band tusschen de van onderwerp verschillende composities te behouden, zoodat zij, naar ik hoop, ook zichtbaar bij elkaar behooren. De compositie van „de zachte uren", als hebbend geen pendant, werd geheel ontworpen op een horizontaal lijnenverloop, in tegenstelling tot de twee composities die elkaar flankeeren en die op een gelijk van uit hoeken steigend lijnenverloop zijn gebouwd.

En thans, mijn jonge opdrachtgevers, nogmaals herhaal ik, dat deze uitlegging niet anders is dan een sleutel. De gedachten die aan deze schilderingen ten grondslag liggen, gij hebt recht ze te kennen, maar wilt vooral onthouden, dat er in aansluiting tot deze gedachten schoone zoowel als leelijke schilderingen zijn te maken, en dat het op de schoonheid der schilderingen alleen en uitsluitend aankomt.

Ik hoop dat ook door u mijn schilderingen schoon zullen worden bevonden; ik heb er, dat verzeker ik u, met mijn beste krachten aan gearbeid."

WERKEN VAN JAN EISSENLOEFFEL.

In een der zalen van den Kunsthandel Wed. G. Dorens en Zoon, Rokin 56 te Amsterdam, is eene collectie werkstukken van den nijverheidskunstenaar Jan Eissenloeffel tentoongesteld.

De collectie die, naar ons werd medegedeeld, meerendeels bestaat uit werken in brons met email-versieringen bevat o.m. eenige klokken, lampen, een vaas, een paar wandschalen, een juwelenkistje en een paneel uit eene betimmering.
De expositie die gedurende den geheelen dag toegankelijk is, duurt tot en met Zaterdag 14 December.

BESTELGOEDERENKANTOOR VAN DE HOLL. IJZEREN SPOORWEG MAATSCHAPPIJ AAN DEN NIEUWEZIJDS VOORBURGWAL No. 287, TE AMSTERDAM.

Het bestelgoederenkantoor van de H. IJ. S. M. aan de Nieuwezijds Voorburgwal 287 te Amsterdam werd van November 1911 tot April 1912 gebouwd op de bestaande fundamenten van het tot even onder straathoogte afgebroken vroegere perceel, dat aanzienlijk veel hooger dan het nieuwe was.
Het bevat op den beganen grond het goederenlokaal met twee kantoren en daarboven eene woning voor den ambtenaar van dit bestelkantoor.
De voorgevel is op een borstwering van Oostenrijksch graniet opgetrokken van helderroode hardgrauwe gevelsteen, geleverd door N. V. Steenfabrieken voorheen J. W. Van der Elst te Zalt-Bommel, met zeer spaarzame toepassing van bricorna voor versiering. Behalve eenige Obernkirchner zandsteen voor afdekking van pinakels en geveltop zijn alle waterkeerende deelen: topgevelafdekking en raamdorpels van nageperste profilsteen gemaakt. De kozijnen zijn van Amerikaansch grenen hout en voor ieder vertrek tot een geheel aaneengekoppeld. Daar zij als dragende constructie dienst doen is het zware kozijnhout vol in het gezicht gelaten en gelijk met het gevelvlak geplaatst, terwijl de bovendorpels, behalve met de gebruikelijke looden strook, tegen inwatering met een rollaag van profilsteen met waterhol zijn afgedekt. De pui van den beganen grond heeft ramen en deuren van eikenhout. De kozijnen van de verdiepingen hebben de hier gebruikelijke schuiframen, waarbij voor doelmatige ventilatie door schuivende onder- en bovenramen is gezorgd. Deze ramen zijn wit geschilderd. Het bestelgoederenlokaal heeft over het niet opgetrokken gedeelte een zichtbare houten bekapping, afgedekt gedeeltelijk met roode Hollandsche pannen en gedeeltelijk met een over de geheele lengte doorloopende met draadglas bezette lantaarn. De wanden zijn ter hoogte van 2 M. van hardgrauwen steen schoongewerkt en gevoegd. Daarboven zijn zij geschuurd en met alle overige bepleisteringen in het gebouw met matolin-waterverf gesausd. De kap boven de woning is eveneens met de gewone roode Hollandsche pannen gedekt, die evengoed blijken te voldoen als alle panvormen, die in den laatsten tijd ingevoerd zijn. Aan den gevel is een uithangbord aangebracht, ingericht voor inwendige electrische verlichting. In het algemeen zijn slechts die materialen en constructie-wijzen toegepast, die sedert onheugelijke tijden hier inheemsch zijn, zonder echter in het minst daarbij te willen aansluiten aan oude stijlvormen, die hunnen tijd gehad hebben. Van die hier gebruikelijke materialen zijn die soorten gekozen, die thans beschikbaar en gemakkelijk verkrijgbaar zijn: graniet, nageperste profilsteen, bricorna, Amerikaansch grenen.
De eerste opzet voor den gevel, die na de vaststelling van de inwendige indeeling door den heer N. D. Koene opzichter-teekenaar bij de H. IJ. S. M. werd geteekend, scheen mij voor een utiliteitsgebouw als dit zoo goed geslaagd te zijn, dat bij dit werk mijne leiding zich heeft

bepaald tot bespreking bij het uitwerken van het plan omtrent detail en te kiezen materialen. De detailteekeningen werden in hoofdzaak door den heer N. D. Koene geteekend, terwijl het dagelijksch toezicht op de uitvoering op nauwgezette wijze werd uitgeoefend door den heer W. C. Scherjon, opzichter-teekenaar bij de Maatschappij. Het werk werd onder ongunstige weersomstandigheden in betrekkelijk korten tijd en in de beste verstandhouding met de Directie uitgevoerd door den aannemer J. Bas te Amsterdam. J. G. Wattjes B. I.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET, TEVENS GESCHIKT VOOR PRENTBRIEFKAART EN SLUITZEGEL,

UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN HET VREEMDELINGENVERKEER TE 'S-GRAVENHAGE, SCHEVENINGEN EN OMSTREKEN.

I. Gevraagd wordt: eene teekening voor een Reclameplaat, groot 1 × 0.70 M., (in welk formaat de reproductie zal plaats vinden) waarvan het beteekend oppervlak niet kleiner mag genomen worden als 0.90 × 0.60 M., terwijl de langste maat als hoogtemaat wordt bedoeld.
II. De Compositie moet zoodanig zijn opgevat, dat hiervoor op kleine schaal een reproductie mogelijk is voor prentbriefkaart en sluitzegel:

a. voor een prentbriefkaart 9 × 12 cM.
b. voor een sluitzegel ongeveer 3 × 4 cM.
III. Op de plaat moet met duidelijke, leesbare letters de naam en het adres der Vereeniging te lezen zijn.
IV. De uitvoering moet zijn bij voorkeur in vlakversiering, terwijl de ontwerper vrij gelaten wordt in de groepeering van den tekst.
De ontwerper heeft de beschikking over drie kleuren.
V. De plaat moet zoo pakkend mogelijk weergeven het karakter der Vereeniging.
VI. De mededinging staat open voor alle Nederlanders.
VII. Alle ontwerpen worden franco ingewacht aan het adres van: het Bureau Plaats 1a, vóór of op den 1en Februari 1913.
Zij mogen geen handteekening dragen, doch moeten voorzien zijn van een motto of kenteeken, en vergezeld zijn van:
Twee behoorlijk gesloten omslagen waarin:
a. een verklaring van den ontwerper luidende:
Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto .... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is.
b. Een correspondentie-adres. Dit omslag zal vóór de uitspraak door de Jury worden geopend om, wanneer noodig, door tusschenkomst van den Correspondent met den Ontwerper in briefwisseling te treden.
Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den Ontwerper.
Niet bekroonde ontwerpen zullen binnen 3 maanden na de uitspraak der Jury, franco worden teruggezonden aan de correspondentie-adressen.
De bekroonde ontwerpen blijven eigendom der Vereeniging, welke daardoor het uitsluitend recht van reproductie en uitgave voorbehoudt.
Aan de vervaardigers dezer ontwerpen zal, in overleg met de Jury, gelegenheid gegeven worden, hunne handteekening alsnog op hunne ontwerpen te plaatsen en zal de ontwerper van het uit te voeren bekroonde ontwerp verplicht zijn toezicht te houden op de uitvoering van zijn project.
VIII. Voor deze prijsvraag worden uitgeloofd:
Een eerste prijs à f 600.— en een tweede prijs à f 200.—.
Respectievelijk uit te keeren binnen een maand na toekenning door de Jury.
Deze prijzen zullen worden toegekend door een Jury, bestaande uit de heeren: F. Arntzenius, M. M. Couvée Jr., J. Jurriaan Kok, Willy Martens en Joh. Mutters Jr.
Aan de Jury is het recht voorbehouden de uitgeloofde prijzen op andere wijze, doch over ten hoogste 2 ontwerpen, te verdeelen, voor het geval zij mocht meenen, dat daar toe aanleiding bestaat, maar is gehouden het geheele uitgeloofde bedrag in elk geval toe te wijzen.
Eventueele wijzigingen kunnen door de Jury als voorwaarde gesteld worden, bij de toekenning van den Eersten Prijs, voor het uit te voeren Ontwerp.
Zij zal hare bevindingen in een beknopt gemotiveerd Rapport neerleggen, waarbij zij echter het recht heeft bij eventueele ruime inzending de ontwerpen groepsgewijze te beoordeelen.
IX. De uitslag van de bekroningen zal in de vakbladen worden bekend gemaakt.
De Vereeniging behoudt zich het recht voor alle ingekomen Ontwerpen in Den Haag en desgewenscht ook elders tentoontestellen en het Jury-Rapport daarbij ter inzage te leggen.
Van den dag van ontvangst tot den dag der terugzending zullen alle ingekomen Ontwerpen voor een bedrag van *f* 100.— elk door de Vereeniging tegen Brand- en Waterschade worden verzekerd.
De antwoorden moeten worden ingezonden — plat verpakt — en voor zoover ze niet direct op carton geteekend zijn, op stevig carton opgezet.

Namens de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te 's-Gravenhage,
Mr. A. Ferf, *Voorzitter.*

De Jury:
F. Arntzenius, J. Jurriaan Kok,
M. M. Couvée Jr., Willy Martens,
Joh. Mutters Jr.

Den Haag, 25 Nov. 1912.

DE TWAALFDE „DENKMALPFLEGETAG" TE HALBERSTADT.

Dit verslag dat Dr. J. Kalf geeft van den 12den Denkmalpflegetag te Halberstadt gehouden, in het Bulletin van den Oudheidkundigen Bond, houdt onder veel meer behartigenswaardigs, ook gesprekken over de in Oostenrijk en Duitschland heerschende of leidende geest bij het Ambachts en Technisch Middelbaar Onderwijs.
Deze mededeelingen acht ik wel de overweging waard van allen die belangstellen in de hedendaagsche ontwikkeling, opheffing en vooruitgang van onze bouwkunst. Daaronder reken ik niet alleen de uitvoerende bouwmeesters en de doceerende bouwmeesters, maar ook leeraren van ambachtscholen en ook hen die als publiceerende critici invloed uitoefenen op den geestesontwikkeling van 't aankomend bouwkundig geslacht.
Geheel nieuw is deze gedachtengang niet, maar werd toch tot korte jaren geleden nog weinig geduld in ons vaderland. Toen werd namelijk het bouwkundig onderwijs maar al te zeer los van alle bestaande ons omringende voorbeelden bewerkt. De verspreiding van goedkoope, maar waardelooze reproducties van infineur modern, wat in 't binnen- en buitenland, bood nu voor de hand liggend, maar ongezond studiemateriaal.
Nu echter zich een welgeslaagd Congres van Bouwkunst de beweging voor het behoud van 't stedenschoon de algemeenen instemming daarmede mag worden afgeleid, is het wel niet meer aan twijfel onderhevig, dat het bewaren en harmonisch ontwikkelen van de bestaande archituurbeelden door de natuur werden verfijnd, als een bepaalde noodzakelijkheid voor onze verdere culturen wordt erkend.
Ik laat hieronder het woord aan Dr. Kalf.

De tweede inleider, de architect en Oberlehrer Scriba uit Hildesheim, behandelde hetzelfde onderwerp voor Duitschland. Hij betoogde, dat ook de kleinste bouwwerken doelmatig moeten zijn en het schoonheidsgevoel bevredigen. Men moet daarom de leerlingen ontvankelijk maken voor de schoonheid in het werk der oude meesters, opdat zij leeren in gelijken geest te ontwerpen. Zij moeten leeren zich uitsluitend te bedienen van vormen, die aan hun doel beantwoorden; te scheppen van binnen uit; zich te verdiepen in de eischen eener opdracht; tegelijk de traditie en den vooruitgang te dienen. Zooals tot voor ruim een eeuw geleden de dorpsbouwmeesters de dragers waren van een goede, landseigene wijze van bouwen, moeten wij ook de ambachtsbazen van thans hiermede weder vertrouwd maken. Want de „baas" is de raadsman van den bouwenden middenstand: burger- en boerenhuizen, de hoeve, de schuur, zelfs de kerk op het platteland, worden in 90 van de 100 gevallen door den „baas", den gewezen leerling van de Baugewerkschule, gemaakt. Hem moeten wij daarom opvoeden, wil de

vakleeraar weten, welke kunst in dezen vorm kan opgewekt worden. De schijnbare beperking van de leerstof geeft geen verlichting, want het is het moeilijkst met eenvoudige middelen een logisch verantwoord en goed bouwwerk te maken. Sinds 1908 zijn daarom in Pruisen de vroegere vier klassen der Baugewerkschulen tot vijf uitgebreid, en de onderwijsmethode is geheel veranderd. Naar een gegeven schets wordt met de leerlingen een klein bouwwerk langzaam van binnen naar buiten ontwikkeld en de verschillende daarbij voorkomende constructieve en formeele onderdeelen worden in innigen onderlingen samenhang gebracht. De opgave wordt met ieder semester grooter van omvang gemaakt; in het derde semester komt een of ander landelijk gebouw aan de orde. Geen andere vormen worden onderwezen dan inheemsche: in het zuiden van Pruisen Frankische, in het westen Bergsche, in het noordwesten Neder-saksische, in het oosten Oud-saksische. Naast deze werkzaamheden, die het leervak „bouwkundig teekenen" vormen, moet de leerling bij het onderwijs in de architectonische vormleer, kleine opmetingen maken van steedsche en landelijke woningen, en aan de hand daarvan opstanden ontwerpen voor gegeven plattegronden. Hij leert daarbij het uiterlijk zoo te maken, dat het de inwendige inrichting tot uitdrukking brengt, en zich harmonisch bij de omgeving aansluit. Met het oog op dit laatste worden de leerlingen op het excursies opmerkzaam gemaakt op het rustige en meestal gesloten aspect der afzonderlijke gebouwen en van den dorpsaanleg, in de steden op de schoone werking van een straatgeheel en de sobere behandeling van burgerwoningen en hunne détails. Ook het aldus geleerde moet toegepast worden bij opgaven in de hoogere klassen. Er worden ook opstellen gemaakt over het geziene; bij de bouwstoffenleer valt de nadruk op de behandeling van ieder materiaal naar zijn eigen aard; handteekenen, beschrijvende meetkunde en boetseeren dienen zoowel om het ruimte-voorstellingsvermogen op te wekken als om, door het teekenen en modelleeren van oude gebouwen met al hunne onderdeelen — trappen, deuren, vensters — begrip en liefde voor de monumenten te kweeken. Al wat beide sprekers hadden verhaald, werd door de reeds vermelde tentoonstelling ruimschoots toegelicht. Er waren daar voortreffelijke opnamen — zoowel modellen, (maquettes) als teekeningen — van oude gebouwen, maar ook allerlei ontwerpen voor nieuwe, waaruit bleek, dat de opleiding, die volgens de gehoorde uiteenzettingen wel eens wat al te eenzijdig historisch leek, bij de beste leerlingen toch wel degelijk den lust tot zelfstandigheid had opgewekt, dat ten slotte meer de goede beginselen dan de vormen van oude werken waren gevolgd.
Ook deze tentoonstelling zal door eene geïllustreerde publicatie in ruimer kring worden bekend gemaakt.

JOSEPH TH. J. CUIJPERS, B. N. A.

VERWANTSCHAP TUSSCHEN SYSTEEM EN WERKSTUK.

Wàar, dus oprecht te zijn, eischt wil en overtuiging.
Niet het: „wat ik was", maar „hoe ik wezen zal" behoort de stelregel van 't leven te zijn.
Het kunstwerk vraagt dit zelfde.
Uit het daargestelde moet blijken het streven naar hooger op; lijnen en kleuren behooren een ontwikkelingssysteem te ontraden en wier ontwikkeling in volgende kunstwerken juister omlijnd zullen worden, doch wederom te dienen als grond voor verderen vooruitgang.
Toch dient een basis in elke phase zich te openbaren.
De grond van ons leven kan b.v. waarheid, liefde, eenheid zijn. De grond van een werk eveneens. De rangschikking der vormen geschiedde dan in overeenstemming ten opzichte van die basis, en op welk grondsysteem de schepper ook werkt, het werk zal van de volheid der onderdeelen getuigen en zullen deze (die onderdeelen) wederom opgelost worden in de eenheid van het werk. Gebouwd op een eigen systeem ontstaat een oorspronkelijkheid als uiting van gezochte oprechtheid.
Verschillende dier systemen kunnen den grond van een volkskunst zijn en zullen de daargestelde scheppingen een kunst van eigen tijd geven, waarin de meest uiteenloopende gedachten samengebracht kunnen worden. Dus diene ieder kunstenaar zijn *eigen* en *zelfstandige* basis te vormen en àl zijn te volbrengen werk in dat raam te meten.
Geen geleerd systeem kan de basis van een volkskunst worden, want de dorheid welke daaruit ontstaat doet de ware frischheid en den levenskracht van kunst verloren gaan. Alle groote kunstuitingen spreken van voorgenoemde oorspronkelijkheid en hoe verschillend kleuren en vormen ook zijn, bij 't aandachtig aanschouwen bemerken wij achter constructiebouw en vormenspel het wezen van ware kunst.
Twee wegen kunnen tot mislukking leiden. Een kunstwerk behoore niet vervaardigd te worden om het systeem te uiten, noch diene een systeem gemaakt te worden om een kunstwerk te vormen, want zij beiden vormen niet den wezenlijken samenhang van systeem en werk.
Beiden behooren bij- en door elkander verwerkt en juist dit proces geeft het levendige aan het werkstuk, waardoor een kunstwerk ontstaat. Zonder 't laatste zou uit het eerste een dor systematische samenstelling groeien en uit het tweede een onsamenhangende, zoodoende onrustige, willekeur.
Geen voorrecht aan een van beiden worde gesteld, doch slechts het zich geven aan den *basis* van eigen te volbrengen taak zal aan het volbrachte werk een samenstelling en ineenvloeiing van beiden openbaren.

C. J. DE HAAS.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „Architectura"

Geachte Redactie. —

Wil mij toestaan over eenige ruimte in Uw blad te mogen beschikken. Bij 't vele, dat in de bouwkundige wereld geschreven en gedaan wordt, zou ook ik gaarne eens mijne meening willen uiten en wel naar aanleiding van wat ik zou wenschen te noemen: het sollen met de kunst. O, ik weet 't zeer wel en verblijd me er in met allen, dat de laatste jaren ons een tijd van herleving der bouwkunst hebben gebracht; een opbloei, grootendeels te danken aan de omstandigheid dat veler oogen zijn opengegaan voor het verval, waarin die kunst allengs was geraakt. Toch blijft de blijdschap tot 't feit der intrede in die nieuwe periode beperkt, want wel kwam de nieuwe dag, maar hooger dan in de vorigen steeg de zon nagenoeg niet. Immers, hoe weinigen der nieuweren schonken wat nieuws van *eigen* oorsprong? Wel streefde men daarnaar, maar welk werk der nieuwe bouwmeesters toonde zich alsdan uiting eener nieuwe gedachte, *die de meesten wist te bekoren?* Men heeft erkend, dat het nog steeds een gestadig *zoeken* was naar eigen kunst — naar — zooals de geschiedenis der bouwstijlen 't demonstreert — een opeenvolging, een ontwikkeling van stijlen.

Wanneer zal nu de tijd komen van een kunstuiting voor 't nageslacht, de kunst der XXe eeuw? Nadert hij? tot heden zie ik geen nieuwe lente en hoor ik geen nieuw geluid. Helaas!
De publieke opinie zegt 't openlijk, dat men terugwenscht wat men eens zag; liever een copie van 't oude dan van 't nieuwe een product. Klinkt dat woord dier onpartijdigen voor de beoefenaars der bouwkunst onzer dagen niet als een snijdende aanklacht?
Wie onzer bouwkundigen hebben bij de opdracht-gevenden thans het witte voetje?
Die bouwmeester-kunstenaar, die gebouwen optrekt in Oud-Hollandsche, in Renaissance stijl.
Copieën van 't oude geven ze en toch geen zuivere. Op de plaats van de vetkaars in de oud-nieuwe lantaarn gloeit 't Philips' lampje; en 't oude zonlicht kan toetreden, echt antiek, door 't glas, in lood gevat, ... tenminste aan den bovenkant, want het onderraam in 't kruiskozijn biedt door het nieuwste spiegelglas 't vrije gezicht op de schouw, waarin de eiken-sierblokken de eer der verwarming aan de radiatoren moeten afstaan. Ik behoef niet te vreezen, dat ik den schijn op me laad, met dit voorbeeld, iemand in naaste omgeving aan te vallen, want ieder vindt in eigen kring voorbeelden daarvan te over. 't Is een teeken des tijds.
Maar wat erger nog is: hoe vaak treft ons niet de aanwijzing van dezen en genen als een „Kunstenaar". Wat al groote woorden voor kleine gedachten.
Is 't getal der kunstenaars bij de Gratie Gods dan niet klein? Te oordeelen naar 't geen we tegenwoordig hooren, zeker niet. Ze schijnen, als de eikenschors, bij 't pond gewogen te worden.
't Is te hopen, dat die nevel spoedig mag opklaren — en men hierin óók toone den ouden tijd te waardeeren: dat men als vroeger zegge: kunstenaar? Goed, maar toon mij uw artisticiteit dan uit uwe *werken, eigen* werken van *eigen* tijd!
U, geachte Redactie dankend voor de mij gegeven gelegenheid, teeken ik,

Hoogachtend,
Uw dw.
E. J. VAN SCHAICK JR.

Utrecht, November 1912.

VERBOUWING VAN HET BINNENHOF.*)

Aan het verslag van het „Alg. Handelsblad" van de vergadering der 2e Kamer van Maandag 25 Nov. l.l. ontleenen wij het volgende:

Aan de orde is de Donderdagavond afgebroken voortzetting van de Algemeene Beschouwingen over het wetsontwerp: Aanvulling en verhooging van het XIe Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1912, waarbij door de Commissie van Rapporteurs bestaande uit de heeren De Stuers, Ruys de Beerenbroeck, Van der Voort van Zijp, De Vlugt en Helsdingen de volgende motie is voorgesteld: „De Kamer, overwegende dat tegen het ontworpen plan voor de verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken onderscheidene bezwaren zijn geopperd, zoowel uit historisch en archeologisch oogpunt als wegens de te geringe plaatsruimte bestemd voor archief en bibliotheek en de bedenkelijke wijze van berging van beide, alsmede wegens het ontnemen van licht aan het Mauritshuis enz.,
is van oordeel, dat dit ontwerp nader aan een deskundig onderzoek behoort te worden onderworpen,
vertrouwt dat van den uitslag van dit onderzoek aan de Kamer mededeeling zal worden gedaan,
en gaat over tot de orde van den dag."
De heer DE STUERS replicceert, en zegt van de rede van den Minister dat deze vol beleedigende qualificaties was aan sprekers adres, zoodanig als hier nog nooit gehoord werd. Te betwijfelen valt of hetgeen de Minister zei over de noodzakelijkheid van de verhuizing van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken wel erg steekhoudend was. De bedoeling van die spoedige verhuizing was blijkbaar om eenigen druk, althans indruk, te oefenen op de Kamer. Spr. gevoelt veel voor verhuizing van de Tweede Kamer en voegt hieraan toe, dat ook z.i. de Minister daarvoor persoonlijk veel gevoelt en doet. De Minister stelde spr. voor als iemand, die aan critische passie laboreert. De Minister gebruikte zelfs een beleedigende verdachtmaking.
De VOORZITTER hamert en verzoekt dit woord niet te gebruiken.
De heer DE STUERS. Hebt u liever „insinuatie"?
De VOORZITTER komt ook tegen deze uitdrukking op.
De heer DE STUERS: Wat wilt u dan? De Minister zei toch, dat bij spr. persoonlijke consideraties meetellen. Dat is een insinuatie.
De VOORZITTER laat weer den hamer vallen.
De heer DE STUERS: Het is een grofheid, die mij niet besmeurt. Daarvoor sta ik te hoog. Het publiek weet nu, wat ik bedoel en waarover ik mijn minachting uitspreek. In het woord, dat daarvoor gebruikt mag worden, zit het niet. De Minister moest zich te hoog achten voor zulk een houding.
Spr. verdedigt daarna nog eens zijn standpunt, dat verbetering van het voorgestelde beoogt; z. i. heeft de Minister de aangevoerde bezwaren onvoldoende weerlegd en dan doet het er per slot van rekening niet toe of spr. laboreert aan critische passie, ja dan neen.
De Minister beriep zich op de instemming van den heer Cuypers met zijn plannen. Dit verwondert spr. Hij keurt het af, dat de Minister het rapport van de Commissie voor de Grafelijke Zalen achterhield, omdat anders de heer De Stuers er op zou aanvallen. Vast staat, dat de plannen in hun geheel niet door de Commissie zijn behandeld. Verder, dat omtrent de rooilijn geen eenstemmigheid heeft bestaan, en dat de heer Cuypers, waarop de Minister zich zoo beriep, zich voor het behoud van de bestaande rooilijn heeft verklaard. (Beweging)
Minister KEGOUT: dat is sterk.
De heer DE STEURS zegt verder o.a. nog, dat het rapport gemaakt werd door den secretaris, die het plan ontwierp en dat dr. Cuypers, die dit alles aan spr. meedeelde, niet eens het rapport ter teekening heeft onder de oogen gekregen. Verschillende omstandigheden zijn niet overwogen, verschillende bezwaren niet voldoende weerlegd. Er is niet gerekend op bureaux voor den Rijksbouwkundige. En of er plaats is voor de Commissie voor de Monumenten, weet spr. niet. Zeer af te keuren is, dat de Rijksbouwkundige niet in het departement zal gehuisvest zijn. Wanneer men nu toch 6 ton gouds gaat uitgeven, laat men dan ook hieraan denken. Dat spaart meteen de huur uit van het gebouw, waar men thans logeert.
Van geen bureau is het zoo noodig dat het bij Binnenl. Zaken is ondergebracht, als dat van den Rijksbouwkundige. Spr. weet dit uit eigen ervaringen, ontwikkelt verder nog eens zijn bezwaren tegen het plan van den Minister, welke hij onverzwakt handhaaft. Politiek zit er in deze quaestie niet, is ook niet de bedoeling der motie. De Kamer heeft het recht en de plicht onder zekere omstandigheden te verlangen, dat de te berde gebrachte bezwaren behoorlijk worden onderzocht. De Minister maakte echter van de motie een caricatuur. De Commissie van Rapporteurs maakte het den Minister zoo gemakkelijk mogelijk. Maar dan moet de Minister ook niet een nader onderzoek weigeren en beginnen met te zeggen dat in ieder geval hij zal vasthouden aan allerlei onderdeelen van het plan. De Kamer ga onder deze omstandigheden mee met de motie, die slechts beoogt op te komen voor de rechten der Kamer.
De heer DE VLUGT replicceert, zijn bezwaren herhalend, onder opmerking, dat de voorstellers van de motie niet zulk een afwijzende houding van den Minister hadden verdiend. Teleurstelling had het feit gewekt dat Buitenl. Zaken in beslag was genomen door Binnenl. Zaken, terwijl men gehoopt had de Kamer daar tijdelijk onder te brengen.
Minister HEEMSKERK: Waar moest dan dat arme Binnenl. Zaken blijven?
De heer DE VLUGT: Daar heb ik wel een oplossing voor. De Minister gaf aan de motie een beteekenis, die wij niet kunnen aanvaarden. Binnen drie weken kan het gevraagd advies den Minister bereiken. De vertraging zal ongeveer twee maanden duren, niet 25 jaar. Dat was om een bekend woord te gebruiken „in den meest volstrekten zin absoluut" overdreven. Intrekking van het ontwerp zou na aanneming van de motie der Commissie van Rapporteurs in geen enkel opzicht gerechtvaardigd zijn.
De Minister van Waterstaat, de heer REGOUT, zegt dat de heer De Steurs was ontstemd over de wijze, waarop de Minister zijn persoon in debat zou hebben gebracht. De Minister herinnert er aan, hoe de heer De Steurs dikwijls hem: Minister, scherp aanviel, zonder dat de Minister daarom ooit boos werd. De heer De Steurs sprak j.l. Donderdag op voor hem ongewoon kalme wijze, op zeer zachten toon. Daardoor werd men in de dwaling gebracht, dat alles wat de heer De Stuers zei, nu ook doodonschuldig was! Daarom kreeg de Minister een anderen indruk dan de heer Ruys en vermoedelijk ook de heer De Steurs zelf. De Minister noemde nu eenige onvriendelijke plaatsen op uit de rede van den heer De Steurs.
Wat het advies van dr. Cuypers betreft, het doet den Minister leed, dat dien achtenswaardigen man blijkbaar zijn geheugen zoo in den

*) Wegens plaatsgebrek eerst heden opgenomen.

steek liet, blijkens de mededeeling van den heer De Stuers van hedenavond over diens meening. Verder wil hij er niets van zeggen. Alleen dit: wanneer de Minister 85 jaar oud zou zijn, zou hij niet gaarne ruzie krijgen met den heer De Stuers over een rooilijn. De Minister heeft wellicht niet de grootst mogelijke grootmoedigheid jegens den heer De Steurs in zijn rede gebruikt. De uitdrukking „antiquiteiten-wellusteling" aan het adres van den heer De Stuers, gebezigd zonder de bedoeling hem daarmee te kwetsen, neemt de Minister gaarne terug, nu andere achtenswaardige menschen daarin iets krenkends bleken te zien.
De Minister verdedigt daarna zijn ontwerp nog eens tegenover de daartegen aangevoerde bezwaren. De heer De Stuers scheen sterk te staan, doordat hij vele bijzonderheden aanroerde waaromtrent de Minister reeds in de Memorie van Antwoord verklaard had, dat dit aangelegenheden van huishoudelijken aard waren, ter beoordeeling van den Minister. Daardoor kon de Minister zich best begrijpen, dat men Donderdagavond j.l. den indruk kreeg, alsof de Minister zwak stond en dat het ontwerp slecht voorbereid was. Maar dit is inderdaad niet het geval, gelijk de Minister met verschillende voorbeelden aantoont. Dat de secretaris van de Commissie voor de Grafelijke Zalen tevens ontwerper is van het plan komt den Minister een gunstige omstandigheid voor. Een beslissende stem heeft hij niet gehad in de Commissie, wier deskundige voorlichter hij juist was, doordat hij tevens de ontwerper was van het plan. Om op tijd klaar te komen, in verband met de ontruiming van Buitenl. Zaken en Buitenhof moest men zelfs reeds voorbereidende maatregelen nemen. Tot overleg verklaarde de Minister zich reeds bereid. Indien de motie niets anders bedoelt, dan de heer Lohman zei, dan heeft hij geen bezwaar tegen de motie, dan heeft de motie dus niets te maken met aanneming van het ontwerp en blijft alleen over het alsnog hooren van deskundigen, zonder de Kamer daarin te kennen.
De Minister van Binn. Zaken vindt het niet correct van dr. Cuypers — de Minister zegt dit met alle hoogachting voor den persoon van dr. Cuypers — om bij den heer De Stuers een aparte nota, afwijkend van het rapport, in te dienen. Die nota had bij het rapport gevoegd moeten worden. De critiek op het ontwerp uitgeoefend acht de Minister zeer overdreven.
Minister REGOUT zegt, dat het zijn bedoeling is absoluut vrij te blijven omtrent hetgeen hij aan de Kamer zal hebben mee te deelen. De motie wordt z. h. st. aangenomen evenals het wetsontwerp, waarna de vergadering gesloten wordt.

VAN ALLERLEI AARD.

HET MAURITSHUIS.

Op het Binnenhof bij het z.g. torentje is men thans bezig met de werkzaamheden voor het maken van een houten schutting, ten einde na te gaan de bezwaren, die ten aanzien van het licht van enkele zalen van het Mauritshuis zijn geopperd, als zou dit licht door de voorgenomen verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken worden geschaad, en om na te gaan, tot welke grens men moet gaan, om de belichting der schilderijen niet te benadeelen.
(„Vad".)

DE MONUMENTEN-COMMISSIE.

Men schrijft uit Brussel aan de N. R. Ct.:
Het is altijd een prettig iets, wanneer blijkt dat moeite en kosten aan een zaak besteed, op prijs gesteld worden in ruimer kring. Daarom willen wij hier de aandacht vestigen op het zeer waardeerend oordeel van den Gentschen hoogleeraar A. de Ceuleneer in de jongstverschenen aflevering der Bulletins de la commission royale d'art et d'archéologie over het werk onzer monumenten-commissie; zoowel voor hen, die indertijd deze zaak op touw zetten, als voor de leden der commissie, die daar hun tijd en kracht aan geven, kan deze lof uit het naburige en verwante België niet anders dan welkom zijn en tevens, zoo noodig, een aansporing om op den ingeslagen weg voort te gaan.
Na een overzicht te hebben gegeven van de enkele pogingen in België tot inventariseering van kunstwerken gedaan en van hetgeen de monumenten-commissie's in Frankrijk, Duitschland en Oostenrijk verricht hebben, behandelt schr. zeer uitvoerig geschiedenis, inrichting en werkwijze der Nederlandsche commissie en geeft aan waarin haar plan, z. i. terecht, van het Duitsch afwijkt. De jongste beschrijving der monumenten in de baronie van Breda door dr. J. Kalf wordt dan zeer uitvoerig beschreven en in alle opzichten toegejuicht.
Dat Prof. de C. dit alles op schrift stelde om zijn landgenooten op te wekken tot het ondernemen der Belgische inventariseering naar Hollandsch voorbeeld, vermoedt gij reeds. Hij doet dit dan ook aan het slot van zijn opstel, dat wij hier willen vertalen.
Ben ik — zegt hij — zoo uitvoerig geweest over het werk van Dr. Kalf, ben ik in zoovele bijzonderheden getreden, dan is dit geweest om er de verdiensten en de hooge wetenschappelijke waarde meer van te doen uitschijnen. Ik beschouw dezen inventaris als het beste wat tot heden toe op dit gebied geleverd is: het is een werk dat men met recht beslissend kan noemen.
De er aan ten offer gelegde onkosten zijn zeker groot geweest, maar men zal daarmede een onvergankelijk, wetenschappelijk gedenkteeken gesticht hebben voor de Nederlandsche kunstschatten, en voor mijn land hoop ik, dat wij het voorbeeld ons door eenige Noorderburen gegeven, zullen navolgen. België is veel rijker aan kunstwerken; ondanks alle verliezen, door ons in den loop der eeuw geleden, bewaren onze kerken schatten van heel wat grooter waarde en belang.
Zeker, Nederland bezit musea, vooral van schilderijen, die ten minste even rijk zijn als de onze, maar in het Noorden zijn oude gebouwen betrekkelijk dun gezaaid, terwijl zij in België nog in grooten getale bewaard bleven. De onkosten, hoe groot deze ook zullen zijn, mogen hen niet terughouden, wien het heil van het vaderland is toevertrouwd; men besteedt immers belangrijke sommen voor nieuwe bouwwerken en daarin heeft men gelijk, men beloont rijkelijk schilders en beeldhouwers en vervult daardoor niet anders dan een plicht, want de kunst kan niet bloeien en vooruitgaan tenzij onbekrompen gesteund, maar wij moeten er ook een eer in stellen de werken bekend te maken van hen, die in vroegere tijden met zooveel talent gewerkt hebben, en ons land is rijk genoeg om zijn kunstverleden te kunnen verheerlijken. Wat in Holland kan geschieden, moet bij ons ook kunnen.
Een zoodanig gedenkteeken zou buitendien niet alleen een daad van dankbaarheid zijn tegenover hen die ons de werken van hun genie hebben nagelaten, maar zou tevens als leering dienen voor de kunstenaars van het tegenwoordige geslacht en aldus medewerken tot den vooruitgang der kunsten in ons vaderland. En als ik hier zoo uitvoerig heb stilgestaan bij den Nederlandschen inventaris, dan is het in de eerste plaats om hulde te brengen aan hetgeen Dr. Kalf en zijn medewerkers op zoo volmaakte wijze hebben tot stand gebracht, maar tevens om aan te geven wat ons te doen staat en welk groot belang wij er bij hebben zouden hun voorbeeld te volgen. Mogen deze weinige bladzijden tot dit doel iets bij kunnen dragen.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, werd gedurende de maand November bezocht door 811 belangstellenden.
Uit de aan het Museum verbonden Boekerij werd 240 boeken en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden; terwijl de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid door 184 vrouwelijke en mannelijke leerlingen werd bezocht.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 48. Vergaderingsverslag. — Eenige proeven van moderne Nederlandsch Indische Bouwkunst, door C. E. J. Meyll, c.i. (met afbeeldingen). — Het auteursrecht op werken der bouwkunst, door Mr. H. L. de Beaufort. — Is herbouw van den St. Jacobstoren te Vlissingen wenschelijk? door B. van Brucken Fock.
DE BOUWWERELD, 48. Richard Norman Shaw, geb. 7 Mei 1831, overleden 17 Nov. 1912 te Hampstead. — Een Nederlandsche prijsvraag voor 50 jaar, door W. Ambtswoning voor den burgemeester van Enschede (met afbeeldingen). — Volkshuisvesting te Amsterdam (vervolg) door J. H. W. Leliman, b.i.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

II. Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, in 1912: 1°. Ontwerp voor een Bioscope-theater; 2°. Ontwerp voor een Wachthuisje voor de tram; 3°. Een penteekening. Programma in No. 38.

III. Prijsvraag van den Bond van Meubelfabrikanten in Nederland. Programma in No. 48.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN (programma's in No. 41).
a. ontwerp van een raadhuis voor een groote gemeente. — Inzending 8 Februari 1913.
b. ontwerp van een watertoren. — Inzending 15 Maart 1913.
c. „ „ „ steenen trap. — „ 14 Dec. 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1320ste Gewone Ledenvergadering. — Schilderingen van Roland Holst. — Werken van Jan Eissenloeffel. — Bestelkantoor van de H. IJ. S. M. aan de N. Z. Voorburgwal te Amsterdam. — Prijsvraag voor een Reclamebiljet, tevens geschikt voor Prentbriefkaart. — De Twaalfde „Denkmalpflegetag" te Halberstadt. — Verwantschap tusschen systeem en werkstuk. — Ingezonden. — Verbouwing van Binnenlandsche Zaken. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

TWINTIGSTE JAARGANG No. 50. ZATERDAG 14 DECEMBER 1912

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1321ste Gewone Ledenvergadering tevens 57ste Algemeene Vergadering, zal gehouden worden op Woensdag 18 December e.k. des avonds te **half acht** in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".
Agenda:
1. Opening en Notulen der 1320ste Ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Uitreiking der diploma's van de Afdeeling Voortgezet- en Hooger-Bouwkunst-Onderricht aan zeven deelnemers aan den cursus 1908—1912.
4. Aanwijzing van een lid der Commissie tot voorbereiding eener Internationale Tentoonstelling van Bouwnijverheidskunst in 1914.
5. Verslag omtrent den toestand en van de handelingen van het Genootschap gedurende het jaar 1912, uit te brengen door den 1sten Secretaris a. i.
6. Verslag omtrent het Weekblad „Architectura" over het jaar 1912, uit te brengen door den Secretaris der Redactiecommissie.
7. Verslag omtrent het „Plaatwerk De Architect" over het jaar 1912, uit te brengen door den Directeur der N. V. Maatschappij tot Exploitatie van het Plaatwerk „De Architect."
8. Verslag omtrent den financiëelen toestand van het Genootschap, uit te brengen door den Penningmeester.
9. Verslag van de Verificatie-Commissie omtrent haar onderzoek naar het financiëel beheer en de rekening en verantwoording van den Penningmeester over het boekjaar 1912.
10. Verslag omtrent de Genootschaps-Bibliotheek, uit te brengen door den Bibliothecaris.
11. Verslag omtrent den toestand en van de handelingen der Club van Utrechtsche leden van het Genootschap, uit te brengen door den Secretaris dier Club.
12. Vaststelling van de begrooting voor het jaar 1913; waarvan het concept gepubliceerd is in No. 47 van ons orgaan.
13. Uitloting van 20 obligaties der leening 1910.
14. Verkiezing van vijf bestuursleden, waarvan twee leden wegens periodieke aftreding, n.l. de heeren Jan de Meyer en J. Roosing Jr., en wegens bedanken van de heeren H. A. J. Baanders, M. J. E. Lippits en A. Redert.
15. Verkiezing van een voorzitter uit het voltallig bestuur.
16. Verkiezing van twee leden der Commissie van Redactie wegens periodieke aftreding van de heeren Jan de Meyer (die bedankte in Oct. j.l.) en Adr. Moen.
17. Rondvraag en sluiting.

II. Op de 1320ste ledenvergadering is als gewoon lid toegelaten en geïnstalleerd de heer J. J. Hellendoorn, architect te Amsterdam.

III. De ontwerper van het gekozen ontwerp voor het omslag van den Genootschapskalender 1913 bleek te zijn de heer G. J. Rutgers, architect te Amsterdam.

IV. Als gewoon lid van ons Genootschap wordt voorgesteld de heer W. Noorlander, architect te Amsterdam, door de heeren G. J. Rutgers en J. Roosing Jr.

J. Roosing Jr., *te Secretaris a. i.*

V. Ingevolge het besluit der laatste ledenvergadering werd het volgende schrijven verzonden:

Aan de Rijkscommissie voor de Beschrijving der Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst te 's Gravenhage.

Mijne Heeren.

Ingevolge opdracht der 1320ste ledenvergadering heeft het bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia de eer U beleefd te verzoeken ons wel te willen mededeelen, aan welke deskundigen, al of niet in een college vereenigd, de verzorging in technischen, historischen en aesthetischen zin van het Koninklijk Paleis op den Dam, alhier, toevertrouwd is en aan wie deze deskundigen verantwoording van hun doen en laten verschuldigd zijn.
De omstandigheid, dat zich in den laatsten tijd zekere kenteekenen hebben voorgedaan, die, hoewel dan wellicht een gevolg van een ongunstigen samenloop van verschillende oorzaken, zouden kunnen leiden tot aantasting van het rustige vertrouwen omtrent de goede verzorging van het gebouw, heeft ons genootschap geleid tot het verzoeken van bovenstaande inlichting, waartoe mede het verschijnen van den steiger voor het frontispice, die doet vermoeden dat binnenkort omtrent dit vermaarde meesterwerk zeer belangrijke beslissingen zullen genomen worden, eene gereede aanleiding is.
Het ligt in onze bedoeling, om, behoudens uwe toestemming, de namen der verantwoordelijke personen te publiceeren, om daarmede te bevorderen het herstel van de zekerheid, dat alle vraagstukken, die zich bij de verzorging van een zoo belangrijk Monument van geschiedenis en kunst kunnen voordoen, grondig behandeld worden.

Bij voorbaat voor uw antwoord beleefd dankend, verblijven met de meeste hoogachting

Voor het Genootschap voornoemd
(w.g.) H. A. J. Baanders, *Voorzitter.*
(w.g.) J. Roosing Jr., *te Secretaris a.t.*

Het Bestuur heeft gemeend, dat het, hoewel in de opdracht der vergadering niet uitgedrukt, niettemin overeenkomstig de bedoeling zou zijn, indien bovenvermelde inlichtingen mede verzocht werden aan Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken en aan het Gemeentebestuur van Amsterdam.
In dezen geest heeft het bestuur diensvolgens gehandeld.
Het Bestuur.

JURRY-RAPPORT BETREFFENDE DEN GENOOTSCHAPSKALENDER 1913.

Ingekomen waren 14 antwoorden onder de navolgende motto's:

1. The Year.	6. Centrum.	11. Evenwicht.
2. A. et A.	7. Eenheid.	12. '13.
3. 12 plus 1.	8. Anno 1913.	13. Zwart op blauw.
4. Jarda.	9. A. et A. II.	14. Haak in Driehoek,
5. Venushaar.	10. Giotto	(geteekend).

Door de jury werden bij eerste schifting ter zijde gelegd de ontwerpen onder de motto's Eenheid, Centrum, Haak in Driehoek (geteekend) en '13, als zijnde te zwak van compositie. Motto Evenwicht werd ter zijde gelegd, daar de afmetingen niet overeenkomstig het programma zijn.
Bij de tweede schifting werden ter zijde gelegd de motto's Jarda, waarbij de versiering te veel aan stukwerk doet denken.
Anno 1913, heeft eene te elementaire versiering, de letters zijn slecht.
The Year, de verdeeling werd niet gelukkig geacht en is ook niet gemotiveerd.
A. et A. II is zwak van compositie, de kleurschets is niet gelukkig geslaagd.
Over bleven de navolgende vijf ontwerpen, die in onderstaande volgorde werden ter zijde gelegd:
13. Zwart op blauw is onsamenhangend van compositie, de versiering draagt een silhouetachtig karakter.
5. Venushaar, de letters op de voorzijde zijn onzuiver van teekening, het verschil in grootte der letters van de woorden „Architectura" en „et Amicitia" en het onderling verband is niet gunstig; de versiering van de achterzijde is evenmin gelukkig te noemen.
10. Giotto is fijn van teekening met een houtsnedeachtig karakter en herinnert aan de Architecturaperiode van 20 jaren geleden, ook de achterzijde is goed in het karakter gehouden, doch werd minder waardig geacht dan de beide volgende ontwerpen.
3. 12 plus 1 en 2. A. et A.

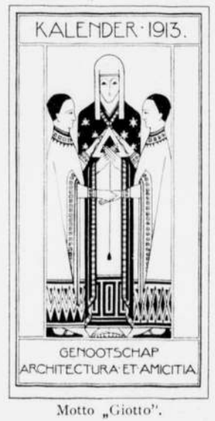

Motto „Giotto".

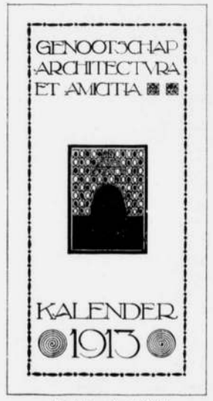

Motto „A. et A."
ontw. Fr. Hulsbosch.

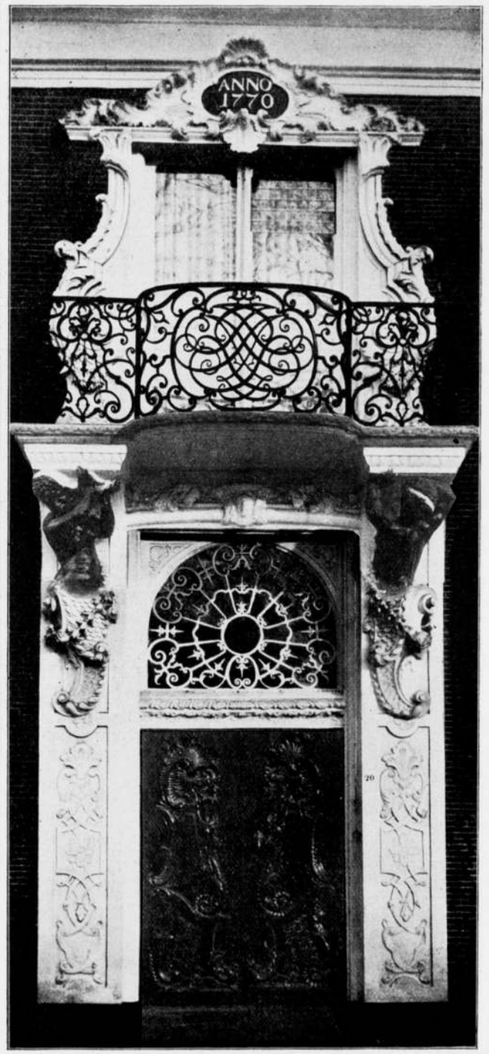

Het hof van Bouman te Groningen. Middenpartij.

Het hof van Bouman te Groningen, staande bij de Maagdenbrug.

In het eerste is getracht meer het karakter van ons Genootschap tot uiting te brengen, 't aantrekkelijke in dit ontwerp is voorts de teekenwijze en de mede daardoor ontstane versiering, minder goed werd de zwartheid der lichtbundels bij den toren genoemd.
2. A. et A. vertoont een fijn en beschaafd ontwerp, zoowel wat de versiering als de letters betreft, wellicht had het architectuur-motief in het midden door uitsparing van wit aan duidelijkheid kunnen winnen, verder zijn enkele cijfers minder goed.
De eenvoudige omlijsting op de achterzijde is juist gevoeld bij het karakter van het geheel.
Daar de beide laatste ontwerpen qualiteiten bezitten, die gelijkwaardig zijn te noemen, werd besloten bij loting het ontwerp voor bekroning en uitvoering aan te wijzen. Op deze wijze werd gekozen motto 12 plus 1.

J. Roosing Jr., *Rapporteur.*

HET HOF VAN BOUMAN TE GRONINGEN.

In de achttiende eeuw was Joan Albert Sichterman de rijkste inwoner van Groningen. Hij had zijn fortuin gemaakt in Bengalen, dat toen nog aan de Oost-Indische Compagnie behoorde, en daarom werd hij in de wandeling „den Bengaalschen Sichterman" genoemd.
Deze rijkaard liet in 1779 aan de Ossenmarkt te Groningen een prachtig huis bouwen, waarvoor, na zijn dood, geen bewoner meer gevonden kon worden. Daarom werd het in tweeën gesplitst; de tegenwoordige bewoners zijn de heeren Tjarda van Starkenborch en Van Munster.
Toen de verandering plaats had, liet de dochter van den heer Sichterman, die met den heer Van Iddekinge gehuwd was geweest, de middenpartij van het huis aan de Ossenmarkt afbreken, en stelde die weder op als middenpartij van haar eigen huis, bij de Maagdenbrug staande, hetwelk men „het Hof van Iddekinge" noemde. Toen dit huis omstreeks 1850 in eigendom van een heer Bouman overging, noemde men het „het Hof van Bouman".
Dit „Hof van Bouman", hetwelk een aanzienlijke oppervlakte grond heeft, is 15 November 1912 aangekocht door de fabrikanten Scholten, die een deel van het oppervlak willen gebruiken voor het vergrooten hunner aangrenzende fabriek, en het overige willen bestemmen voor den aanleg eener straat, waaraan als verkeersweg groote behoefte bestaat.

Het modepaleis Hirsch & Co. aan het Leidscheplein.

Bij den verkoop is bedongen, dat, als het huis wordt afgebroken, de middenpartij moet worden geschonken aan het Groningsche Museum, om, zoo mogelijk, haar oude plaats aan de Ossenmarkt te herkrijgen. De conservator van dat Museum is reeds met de heeren Tjarda van Starkenborch en Van Munster in onderhandeling getreden, om dit doel te bereiken.
Onze afbeeldingen doen zien, hoe fraai die middenpartij is. Men werkte hier te lande toen nog in den stijl, naar Lodewijk XV genoemd, en die, in Frankrijk, alleen voor binnenversiering gebruikt werd.
De gebezigde vormen zijn die, waarvan men vooral te Amsterdam, dat tusschen 1750 en 1780 zeer bloeide, bij het bouwen van gevels veel gebruik heeft gemaakt. De deuren zijn prachtig besneden, gelijk ook met het venster daarboven — te Amsterdam, zeer karakteristiek, snijraam genoemd — het geval is. Het balcon wordt door hermen, als negers opgevat, gedragen. Als een staaltje van wat de smeden in den tijd der gilden vermochten verdient het balconhek, waarin de initialen J. A. S. op fraaie wijze zijn aangebracht, opmerking. Op zijn oorspronkelijke plaats gesteld zal het fraaie geheel nog beter voldoen dan nu.

A. W. Weissman.

HET KAN VERKEEREN.

1862.
Toute forme qui n'est pas indiquée par la structure doit être repoussée.

1912.
De houten spits van den St. Jacobstoren te Vlissingen, in 1911 verbrand, zal, volgens een ontwerp van Dr. Cuypers in den ouden vorm worden opgetrokken, doch van gewapend beton, met terra-cotta bekleed.

HET MODEPALEIS VAN HIRSCH & Co. TE AMSTERDAM.

De Heer J. Gratama, B. I. schrijft in „de Groene" van Zaterdag j.l. een beschouwing over het nieuwe gebouw van Hirsch, waaruit wij het volgende citeeren:

Het Leidscheplein, dat bij een taktvolle bebouwing tot een goed en Amsterdamsch plein had kunnen groeien, wordt door het geweldige gebouw met zijn groote verhoudingen, zijn kolossale zuilen en zijn volkomen karakterlooze, internationale architectuur, op belangrijke wijze geschaad. In plaats van de schilderachtige detailleering, kenmerkend voor geheel Amsterdam, en ook terug te vinden in den Stadschouwburg en zelfs in het American Hotel, heeft het Hirschgebouw een massale architectuur, die in dit milieu veel te groot van schaal is. Was het nu een belangrijk kunstwerk, dan zou iets van het gestichte kwaad vergoed zijn. Het is echter een log gevaarte, dat te middelmatig is om slecht, te levenloos is om kunstvol genoemd te worden.
Londen is zijn vaderstad; zijn architectuur is bedenkelijk, namelijk Lodewijk XVI, en in dit soort nog talentloos. Ieder bouwkundige met eenige ontwikkeling kan uit stijlboeken een dergelijke gevel samenstellen. Heel die architectuur van halfzuilen met zware kroonlijst er boven, zonder verband met de daarachter zich bevindende verdiepingen, is overbodig; zij is geheel een schijnvertooning, waarbij de prachtige idee der Grieksche zuilstelling is verkracht en vernederd tot een zielloos decor. Staat dus de stijlnamaak-architectuur-opvatting van het Hirschgebouw bij onzen tijd ver ten achter, zelfs in haar soort is zij zonder beteekenis. Elk persoonlijk inzicht, elk kunstvol accent ontbreekt. Niet het minste spoor van eenige verwantschap met ons modern leven is te vinden. Het is alles even talentloos. We behoeven slechts aan groote meesters als Otto Wagner, te Weenen, ja aan alle echte Lodewijk XVI-architecten te denken, om ons te herinneren, wat met klassieke motieven te bereiken is. Dat het Hirschgebouw zoo karakterloos van architectuur is, wordt te meer begrijpelijk als we lezen, hoe het tot stand is gekomen.
Een zuivere copie van een Londensch voorbeeld moest gewijzigd worden, daar de Schoonheidscommissie dit brutaal plagiaat niet wilde toelaten. De architectuur werd er natuurlijk niet beter op; over de zuilen werd de zware kroonlijst gelegd, die feitelijk het einde van den gevel en den voet van het dak moest aanduiden. Daarboven is echter een attiek met nog eens een balustrade aangebracht, waardoor alle begrip verloren ging.
De toren is van eigen vinding, maar is zonder samenhang met den gevel, in zijn kleinheid schaadt hij het silhouet, wat zoowel van uit de Leidschestraat als van af het Leidsche Boschje opvalt.
Het was beter geweest, hem weg te laten.
Het inwendige toont al even weinig talent als het uitwendige; het is van die nietszeggende zoetsappige middelmatigheid, die zeer dicht bij de smakeloosheid staat; datgene wat kunst haar waarde geeft: het leven, ontbreekt geheel.
Er is ook niet de minste poging gedaan, aan het nieuwe materiaal, dat in het geheele interieur is toegepast: gewapend beton, een eigen vorm te geven. Integendeel, in de bepleistering zijn voegen getrokken, alsof alles opgebouwd is uit zandsteen! Een dergelijke architectonische leugen bewijst wel afdoende, hoe zeer dit gebouw het betere van den modernen tijd mist.
Amsterdam heeft dus allerminst reden zich over dezen belangrijken nieuwen bouw te verheugen; maar ook de firma Hirsch en Co. heeft hiertoe geen reden. Immers, een werkelijk ruimziend modern zakenman had de kunst weten dienstbaar te maken aan zijn bedrijf. De zaken-blik van een Wertheim en een Tietz, die door de allerbeste bouwkunstenaars hun wereldvermaarde warenhuizen te Berlijn en te Dusseldorf lieten bouwen, toont de firma Hirsch niet te hebben.
De prachtige hal in het warenhuis-Tietz te Dusseldorf, gebouwd door Olbrich, is de sterkst werkende reclame van deze zaak; ieder vreemdeling, die in Dusseldorf komt, gaat haar zien.
Dit warenhuis is een uitmuntend voorbeeld van moderne architectuur; en treffend is hoe, ondanks zijn grootheid, door een juiste, niet te groote schaal in de onderdeelen, het gebouw goed bij de omgeving aansluit.
Olbrich was een eminent kunstenaar, met een buitengewoon decoratief talent. Een dergelijk architect zou voor Hirsch een gebouw van geraffineerde schoonheid gezet kunnen hebben.
Want ook een modepaleis kan zijn eigen schoonheid hebben. Bevat de mode niet een bijzonder levenselement, kan zij niet geestig, sierlijk, brutaal coquet of zinnelijk zijn?
Maar om dit architectonisch uit te kunnen beelden, moet men een kunstenaar zijn.
De firma Hirsch heeft het echter niet aangedurfd, zich met een scheppenden geest te verbinden; zij wenschte blijkbaar zelf in alles de leiding te hebben.
Zij heeft nu loon naar werken: een architectonische beroemdheid en haar reclame, zooals het Warenhuis-Tietz bezit, is bij het Hisch-gebouw uitgesloten.

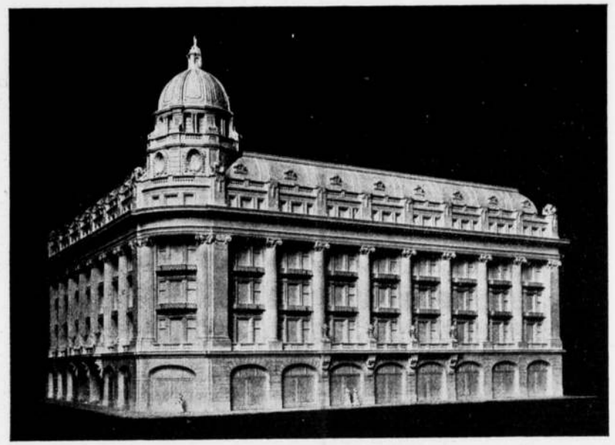

Moquette van het modepaleis Hirsch & Co. (enkele details, o. a. ingang en consoles zijn gewijzigd.)

PRIJSVRAGEN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Naar aanleiding van deze prijsvragen zijn ingekomen: Voor een *bioscopetheater*, 30 inzendingen onder de motto's: Etude, Feestgebouw, Rio, c'es ca, veni, vidi?, des cartes, Humbug, Max, Rotterdam, Opus, Ecce, Tolo, Een ieder meent zijn uil een valk te zijn, Onesime, Allegonda, B en V, twee vierkanten waar tusschen een cirkel (geteekend), Revanche, Capito, Mei, Ontspanning na arbeid, B en F, Apollo, Riek, B, 3 vierkanten in elkaar (geteekend) V.I.O.S.T, Rotterdam (met wapen) en Noen.
Voor een *wachthuisje voor de tram*, 28 inzendingen onder de motto's: Ken uw tijd, Rival, Quo Vadis, Na den dagtaak, Arbeid adelt, Snippers, Studie, Kracht, Kievit, Uit den drup, Sinus, Snel, Juw, A.B, Radja, Wilskracht, Rie, J. J., Voilà, ondergaande zon (geteekend), J. Fr. M., J, Zooveel huisjes, zooveel kruisjes, L in cirkel, Rendezvous, Stop, Binnen zijn de besten en Initiatief.
Voor een penteekening naar een bestaand brok bouwbeeldhouwwerk, 12 inzendingen onder de motto's: Schiedam, Rozelaerke, Heemschut, Behoudt goed oud, Pen en inkt, 't Is soo, Suum cuique pulchram est, Zutphen, Praeter sunt et imputantuur, Anno 1574, Moederliefde en C. J. E.
De Jury bestaande uit de heeren J. J. Gort, D. B. Loge-

mann, Alb. Otten, W. F. C. Schaap en J. Herman de Roos (plaatsvervangend voor den Heer H. A. J. Baanders), kende de volgende bekroningen toe:
voor een bioscopetheater:
1e prijs, zilveren medalje met getuigschrift benevens ƒ 70.—. Motto Noen, inzender de Heer Jan Molenschott Jr. Watergraafsmeer.
de 2e prijs werd niet toegekend doch aan de 3 volgende inzendingen werd elk een bronzen medalje met getuigschrift benevens ƒ 10.— toegewezen n.l.:
motto „een ieder meent zijn uil een valk te zijn" inzender de Heer B. Buurman te Rotterdam.
motto: „feestgebouw" inzender de Heer B. van den Nieuwen Amstel te Amsterdam.
motto „Max" inzender de heer Fr. Hulsbosch te 's-Gravenhage.
Voor een wachthuisje voor de tram:
1e prijs, zilveren medalje met getuigschrift benevens ƒ 35.— motto: „zooveel huisjes, zooveel kruisjes" inzender de Heer B. Buurman te Rotterdam.
2e prijs bronzen medalje met getuigschrift benevens ƒ 15.— motto: „Voilà" inzender de heer C. Barentsen te Rotterdam.
3e prijs getuigschrift motto: „binnen zijn de besten" inzender de heer J. v. d. Spek te Delft.
Voor een penteekening:
1e prijs, bronzen medalje met getuigschrift benevens ƒ 15.— motto: „Moederliefde" inzender de Heer J. Schipper te Zaandijk.
2e prijs getuigschrift met ƒ 10 motto: „'t Is soo" inzender de Heer Joh. Briedé te Haarlem.
Het Juryrapport wordt in 't volgend nummer opgenomen.

BOEKBESPREKING.

BEKNOPT LEERBOEK DER WATERBOUWKUNDE DOOR M. B. N. BOLDERMAN EN A. W. C. DWARS, AMSTERDAM. L. J. VEEN.

Het is niet te ontkennen, dat de boekenmarkt voor den middelbaren technicus in de laatste vijf jaren wel ruim voorzien werd en speciaal over Waterbouwkunde kennen we drie nieuwe en uitgebreide werken, waarin deze interessante afdeeling der techniek in haar geheel behandeld wordt.
Als dus nog een nieuw werk op dit gebied wordt aangeboden en daarbij gezegd wordt, dat het in een leemte zal voorzien, dan wettigt dit het vermoeden, dat een speciaal terrein of een nieuwe weg zal worden betreden. En inderdaad lezen we dan ook in de voorrede van het hierboven genoemde Leerboek der Waterbouwkunde, dat dit werk in de eerste plaats bestemd is voor het waterbouwkundig onderwijs en dan voor de beginners: voor de jongelui, die tot dusverre weinig of geen ervaring hadden op waterbouwkundig gebied en daardoor de stof in de bestaande boeken nog niet kunnen verwerken, indien zij zich voor waterbouwkundig opzichter willen bekwamen.
Het boek zal dus *eenvoudig* en *practisch* worden, mogen we hieruit opmaken. Voorwaar twee mooie eigenschappen van een leerboek! In overeenstemming met het doel der uitgave komt daarbij nog de lagere prijs als derde bondgenoot.
Het is mij niet bekend, of de leemte, op welke de schrijvers hun uitgave motiveeren, door meerderen gevoeld wordt, maar ik wil dit gaarne aannemen, waar in de voorrede tevens — zeer tot mijn verbazing — wordt gezegd, dat vele inrichtingen van onderwijs zich bij gebrek aan een geschikt leerboek, *moeten behelpen* met het geven van dictaten in deze materie.

Wat de inhoud betreft, zullen we ons van een definitief oordeel onthouden tot het werk compleet is. Het is natuurlijk niet mogelijk, in de aangekondigde 450 bladzijden de waterbouwkunde, zelfs voor den middelbaren technicus, voldoende volledig te behandelen. Beknopt zal het werk dus zeer zeker ook worden en zelfs deze eigenschap zal een goede kunnen blijken te zijn.
In den Inhoud vinden we 11 hoofdstukken genoemd: Voorbereidende werkzaamheden, Grondwerken, Fundeeringen, Beschoeiïngen en Bekleedingsmuren, Duikers, Sluizen, Bruggen, Rijswerken, Land- en Waterwegen, Dijken, Duinen en Strandhoofden, Inpoldering en Droogmakerijen.
De eerste aflevering omvat de eerste twee hoofdstukken. En over den inhoud daarvan zou men verschillend kunnen oordeelen. Eenerzijds acht ik het werk uitstekend begonnen, anderzijds evenwel zijn tekortkomingen te constateeren.
Tot de goede zijde van het Leerboek reken ik de eenvoudige en beknopte verwerking der stof, den practischen zin, die bij de behandeling heeft voorgezeten. Ook ziet men met genoegen dat onderwerpen behandeld zijn, die inderdaad in de meeste leesboeken ontbreken; inzonderheid inzake grondwerken.
Wat de gebreken van het werk betreft — het zou mij gemakkelijk vallen een lange lijst van bemerkingen neer te schrijven. Ik vrees echter daar weinig nut mee te stichten en daarom zal ik me tot een principiëele aanmerking bepalen, welke in de hieronder aangehaalde details nader is gerechtvaardigd.
Naar mijn meening n.l. bevat het werk veel, waarbij *een bizonder gevaI tot een algemeenheid* is gebracht. Men voelt het gevaarlijke van deze methode voor een *algemeen* leerboek. In het hierbesproken werk worden dan soms ook waarheden gedecreteerd, die ik niet gaarne in algemeenen zin zou onderschrijven.
Bij den practischen geest van het boek hebben de schrijvers b.v. gemeend, ook te moeten aanduiden, hoe een werkman de schop vasthoudt. M. i. overbodig, maar nu de beschrijving tevens onvolledig en onjuist is, acht ik ze bedenkelijk. Daarbij wordt n.l. gezegd hoe een *rechtsch* werkman de schop hanteert; er zijn echter ook *linksche* en het is niet juist, dat de arbeiders elkaar hinderen als ze niet alle in dezelfde richting werken. Het tegendeel is waar. Juist linksche en rechtsche arbeiders kunnen en moeten voor een voordeelige werkwijze vaak gecombineerd werken. Ik noem b.v. het laden van kipkarren, het graven van grond in het algemeen en nog een ander speciaal geval: het aanstampen van dwarsliggers bij den aanleg van spoor- en tramwegen.
Op pag. 38 wordt de raad gegeven, bij droog weer de losgesneden en opgestapelde zoden te begieten en met matten tegen te sterken zonnebrand te beschutten. Is dit wel een practisch advies? Zou dit voor kilometers lange kanaal- en rivierwerken te volgen zijn? Zoo is ook de ontgraving en het vervoer van grond te zeer „gemassregelt" in dit boek. De aangegeven werkwijzen zijn waarlijk niet de eenig mogelijke. Ieder aannemer heeft weer een speciale methode en voor elk bizonder geval volgt men de meest geschikte wegen. Geen twee gevallen zijn volkomen gelijk in de praktijk, algemeene regelen zijn niet te geven, wel kunnen voorbeelden in algemeenen zin beschreven worden.
In § 6*d* is er geen rekening mee gehouden, dat zeer veel fundeeringsputten bij kanalen- en rivierwerken met de baggermolen worden gemaakt. En bij de beschrijving der baggermolen in § 8*a* is een verouderd systeem beschouwd, de verondieping van 25 c.M. door morsgrond kan alleen bij zeer slechte molens en dan nog slechts in bizondere gevallen voorkomen. Tegenwoordig kan deze verondieping tot 5 c.M. maximum beperkt worden.
Soms is de toon in het werk wel zeer naïef, b.v. op pag. 61, waar gezegd wordt: „Wanneer we verder de totale som der gemaakte kosten deelen door het aantal kubieke meters grond, hetwelk is verzet, dan weten we hoeveel één kubieke meter grondverzet, over den gemeten afstand vervoerd, kost."
Maar ik kom op een hellend vlak, alleen wil ik nog opmerken, dat sommige figuren in het boek zeer slecht geteekend zijn, b.v. die Friesche hoosbak in zijn gekken stand! En men vraagt zich bij het zien van deze figuur af, waarom hier niet eenvoudig een gootje werd gestoken of een hevel toegepast. Ook zit in fig. 14 die perspectivische handboom vreemd aan de tonmolen, welke overigens in projectie geteekend is. En hoe zit dat boorgat in fig. 3 ten opzichte van de 3 steunpunten van den bak?
Bij de dankzegging aan den speciaal genoemden taalkundigen verzorger van het werk, kan ik me niet aansluiten. Het geringe taalgevoel in deze uitgave heeft me gehinderd, telkens stuitte ik bij het lezen op zinnen, die aan billijke eischen voor zuiver en vloeiend Hollandsch niet konden voldoen.
Evenwel — dit zijn slechts bijzaken, die aan de technische waarde van het werk niet tekort doen. Want ook deze beoordeeling moet practisch blijven en dan kan toch in elk geval gezegd worden dat hier een zeer nuttig en bruikbaar boek werd geschreven; een werk, dat een eigen plaats zal verwerven in de vakliteratuur. Met belangstelling zullen we de nog volgende 6 à 7 afleveringen afwachten.
B. J. KERKHOF.

DE SCHAPENDUINEN.

Aan het verslag der winterzitting van de Prov. Staten van N. Holland, voorkomende in het „Alg. Handelsblad" van Dinsdag 10 dezer ontleenen wij, inzake de Schapenduinen, het navolgende:
Aan de orde kwam nu de suppletoire begrooting voor het gesticht Meerenberg voor 1913, waarbij gelden uitgetrokken zijn voor den bouw van woningen voor het personeel.
De heer POSTHUMES MEYJES wees er op, dat het gewenscht is goed te overwegen hoe in de Schapenduinen gebouwd wordt. Daarom zou het goed zijn het advies van een architect te vragen. De opleiding van onzen provincialen ingenieur is vanzelf in een andere richting geweest. Hem daarvan een verwijt maken gaat natuurlijk niet, maar men moet er wel rekening mede houden.
De heer jhr. G. S. BOREEL wees er op, dat als men een architect plannen laat ontwerpen, men hem ook het werk moet laten uitvoeren. Maar spreker en Ged. Staten zijn tegen de aanstelling van een architect. De woningen voor het personeel gebouwd door de provincie aan het Amsteldrechtkanaal, zijn niet slecht en de bewoners zijn tevreden.
De heer J. INGENOHL betreurde, dat Ged. Staten niet voldaan hebben aan het verzoek van de Staten om een algemeen plan voor de bebouwing over te leggen. Wat de heer Boreel nu gezegd heeft, hebben we in de vorige zitting ook al gehoord. Waarom gaan Ged. Staten toch maar in alles mee met den ingenieur? Het is niet de vraag of de bewoners tevreden zijn, maar het schoonheidsgevoel van het publiek moet voldaan worden. Een ingenieur denkt tegenwoordig alles te kennen, de architecten worden langzamerhand geheel uitgeschakeld (gelach). Spreker verwacht steun van den voorzitter, die in andere gevallen getoond heeft veel te gevoelen voor 't behoud van 't natuurschoon.
De heer WIBAUT steunde het betoog van den heer Posthumes Meyjes.
De heer POSTHUMES MEYJES diende, gesteund door den heer Wibaut, een voorstel in, om Ged. Staten uit te noodigen een bekwaam architect uit te noodigen in overleg met den ingenieur plannen voor dezen bouw te ontwerpen.
De heer VAN LENNEP veronderstelde, dat de publieke belangstelling voor deze duinen zoo groot is, omdat 't publiek met leede oogen aanziet, dat de duinen bebouwd worden. Maar de duinen zijn daarvoor gekocht. Wat er ook gebouwd wordt, het publiek zal het altijd afkeuren. De huizen, door het publiek in deze omstreken gebouwd, zijn alles behalve mooi. Zijn die door architecten gebouwd? (Geroep: neen, door timmerlieden!) Hier hebben de architecten voor hun stand gesproken. Als hier ook eens een ingenieur zat! (Geroep: de heer Van der Waerden!)
De heer VAN DER WAERDEN: De opleiding der architecten was eenmaal zoo in Delft en nu is het nog zoo. Ik voor mij zou in dit geval ook de voorkeur geven aan een architect.
Eindelijk werd tot stemming overgegaan. Het amendement-Posthumus Meyjes werd aangenomen met 22 stemmen tegen.

DE AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDS-COMMISSIE. *)

Wij hebben in een onzer vorige nummers vermeld, dat door de Amsterdamsche leden van den Bond van Nederlandsche Architecten aan het bestuur van dien bond geadviseerd is, een schrijven te richten tot B. en W. dezer gemeente, houdende verzoek geen wijzigingen te brengen in de instructie of in de organisatie van de Schoonheidscommissie, of voorstellen daaromtrent te doen, zonder dat vooraf de bond in de gelegenheid zal worden gesteld om van bedoelde wijzigingen kennis te nemen, en daarover met hem overleg zal zijn gepleegd. Men schrijft thans over dit geval uit Amsterdam aan de N. R. Ct.:
Het betreft hier eene eigenaardige quaestie, bij de geschiedenis waarvan wij even wenschen stil te staan, omdat er — naar wij vernamen — groote ergernis en ontstemming heerschen bij een deel der Amsterdamsche architecten. Het bovenvermelde schrijven is daarvan het uitvloeisel.
De Schoonheidscommissie, officieel gedoopt als: commissie van advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen bij aanvraag van gemeenteterreinen in erfpacht of koop, is in 1898 door B. en W. ingesteld, op verzoek van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en het Genootschap „Architectura et Amicitia". Blijkens de instructie was zij bedoeld als eene commissie van advies „die, buiten bezwaar van de gemeentekas, desgevraagd B. en W. adviseert, in de eerste plaats bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor pacht of koop van terreinen achter het Rijks-Museum, en, zoo B. en W. dit noodig oordeelen, ook bij de beoordeeling van bouwplannen, ingediend bij eene aanvraag voor koop of erfpacht voor andere dan bovengenoemde terreinen in de gemeente Amsterdam".
De instelling der commissie door B. en W. geschiedde dus op verzoek van de voornaamste organisaties van belanghebbenden hier ter stede, en had ten doel: een dam op te werpen tegen den stroom van leelijkheid welke de eigenbouwers over de stad loslieten. Men vreesde dat ook de Museumtereinen op die wijze bedorven zouden worden, waarom in 1897 „Bouwkunst" en „Architectura" de handen ineensloegen. Er was toen juist een begin gemaakt met den bouw van de Jan Luykenstraat, en dit begin stemde weinig hoopvol voor het vervolg. Bovendien had men in deze stadsbuurt — het aanstaande luxekwartier van Amsterdam — de waarschuwende voorbeelden als voor 't grijpen. Ter rechterzijde van de Museumterreinen lag — en ligt helaas nog! — de eentonige, rechtlijnige P. C. Hoofdstraat, en aan de linkerzijde de sombere, troostelooze buurt IJ. IJ. Reden te over om eenige zekerheid te verlangen voor wat betreft den bouw van de schoonste wijk van nieuw-Amsterdam.
Gelijk gezegd willigden B. en W. het verzoek der beide bouwkundige lichamen in, en de Schoonheidscommissie ontstond, waarin zitting hebben de vertegenwoordigers van het hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de afdeeling Amsterdam dier Maatschappij, het Genootschap „Architectura et Amicitia", en de Bond van Nederlandsche Architecten, terwijl een der leden wordt aangewezen door het college van B. en W.
In de afgeloopen veertien jaren heeft de Schoonheidscommissie ongetwijfeld goed werk gedaan De uitingen van den stuitenden wansmaak der eigenbouwers werden met vrucht bestreden, en daarover zullen zich ongetwijfeld ook de Amsterdamsche leden van den Bond van Nederlandsche Architecten, die thans zoo ontstemd blijken te zijn, verheugd hebben.
Er is echter voor hen, bij al het goede dat zij van de werkzaamheid der Schoonheidscommissie zouden willen zeggen, een „maar", — een „maar" dat nog geaccentueerd wordt door de voorgenomen reorganisatie der Schoonheidscommissie. Officieel is nog niet bekend gemaakt hoe B. en W. zich die reorganisatie eigenlijk gedacht hebben. Verschillende courantenberichten hebben echter wel eenig licht verschaft. De stoot tot de reorganisatie is gegeven door de Schoonheidscommissie zelve, en B. en W. gaan in deze dus geheel vrij uit, terwijl de leden van de Schoonheidscommissie zich tegenover de vereenigingen welke hen afvaardigden, zullen hebben te verantwoorden over de secundaire vraag of zij hunne bevoegdheid hebben overschreden toen zij het initiatief namen tot reorganisatie der Schoonheidscommissie, zonder daarin de organisaties te kennen. Dat is een zaak van internen aard.
Het gaat thans vooral om de wijze waarop de reorganisatie zal geschieden. Het voornemen van B. en W. zou namelijk zijn de werkzaamheden der Schoonheidscommissie te koppelen aan die van de

*) Zeer tot onzen spijt kon dit artikel de vorige week, wegens plaatsgebrek, niet meer worden opgenomen. RED.

commissie voor het stadsschoon, dat is eene, in Maart van het vorige jaar hier ter stede door afgevaardigden van verschillende vereenigingen opgerichte commissie, welke tracht te verijdelen dat, zonder noodzaak, stadsschoon verloren gaat, en wil bevorderen dat bouwwerken zóó worden opgetrokken, dat zij zich aanpassen aan het stadsbeeld waarvan zij deel uitmaken. De reorganisatie der Schoonheidscommissie zou nu hierin bestaan, dat beide commissies zouden samenwerken, en wel zoodanig, dat de commissie voor het stadsschoon als „werkcommissie" der Schoonheidscommissie zou optreden. Heeft bijv. — aldus een bericht in een der bladen — de Schoonheidscommissie bedenkingen tegen een ingeleverd ontwerp, dan zal zij het ontwerp in handen stellen van de commissie voor het stadsschoon, welke dan, in overleg met den ontwerper, de door de Schoonheidscommissie gewenschte wijzigingen zou aanbrengen.

In de allereerste plaats blijkt er nu bij vele architecten bedenking te zijn gerezen tegen de rol, welke aan de commissie voor het stadsschoon zou worden toebedeeld. Deze commissie bestaat op het oogenblik uit drie architecten, twee kunstschilders, een civiel-ingenieur en een museum-conservator, en wordt daarom niet de meest-bevoegde geacht voor de haar op te dragen belangrijke taak, vooral waar haar samenstelling zeer toevallig schijnt te zijn.

Het hoofdbezwaar gaat echter tegen de uitbreiding van de bevoegdheid der Schoonheidscommissie (gecombineerd met de commissie voor het stadsschoon) als censor over de bouwkunst. De werkzaamheid der Schoonheidscommissie heeft zich namelijk niet alleen bepaald tot den revolutie-bouw. Waar de grens tusschen bouwer en bouwmeester niet altijd duidelijk is, heeft de werkkring der Schoonheidscommissie zich van lieverlede uitgebreid. Het gevolg hiervan was, dat de commissie*) „thans haar oordeel velt over het werk van mannen, die op dezelfde hoogte staan als hare leden, ja de kans bestaat, dat zij een ontwerp te beoordeelen zal krijgen, waarvan de geest zal gaan boven het gemiddelde van de geestelijke gaven harer leden.

Op deze wijze moet de bouwkunst noodzakelijk geschaad worden. Voor eene goede ontwikkeling der kunst behoort de kunstenaar volledige vrijheid te hebben om zijne gedachten te uiten, en het ligt voor de hand, dat juist de goede kunstenaars, die nieuwe gedachten wenschen te ontwikkelen, in botsing komen met eene Schoonheidscommissie, die, hoe ook samengesteld, nooit de waarborgen levert voor eene objectieve beoordeeling van nieuwe begrippen. Om een voorbeeld te noemen: Ware bij het indienen van het ontwerp der Amsterdamsche Beurs de uitspraak eener Schoonheidscommissie van invloed geweest op het al of niet ongewijzigd aannemen van het ontwerp, dan kan men ervan verzekerd zijn, dat de Beurs niet zou zijn geworden wat zij is: een frissche uiting van nieuwe gedachten."

Tot zoover het oordeel der oppositie. Er is inderdaad iets sympathieks en in elk geval een principieel element in hare bezwaren. De arbeid der Schoonheidscommissie hindert haar als de werkzaamheid der oud-Duitsche „Merker" —; zij gevoelt zich belemmerd in de vrije gedachten-uiting, zonder welke, in het algemeen, volledige bloei der kunst onbestaanbaar moet worden geacht. Zij verlangt dat de Schoonheidscommissie zal blijven innemen een bescheiden plaats, en zich bepalen zal tot den eigenlijken revolutie-bouw. Waar het grensgevallen betreft moet h. i. reeds de uiterste voorzichtigheid worden betracht. Wellicht dat er dan af en toe iets doorsnapt, dat noodzakelijk correctie had moeten ondergaan, maar zij acht van grooter waarde, dat aldus het oorspronkelijke, het schoone, zal worden beschermd tegen verminking. Wat zou er — zoo vroeg men ons — geworden zijn van de „tachtiger"-beweging in onze letterkunde; wat van het werk van Vincent van Gogh, als men die beide kunsten ondergeschikt had gemaakt aan eenzelfde geestelijke voogdij, als waartoe men thans de bouwkunst wil veroordeelen?

Wij brengen de vraag over aan de Schoonheidscommissie zelve. Een oordeel te vellen op grond van het bovenstaande lijkt ons vooralsnog voorbarig. Eerst dient men te weten wat mannen als Berlage en de Bazel — beiden leden van de Schoonheidscommissie — bewogen heeft tot medewerking aan de reorganisatie der commissie. Wellicht dat het voorstel van B. en W. dat spoedig in het Gemeenteblad zal verschijnen, reeds de gewenschte inlichtingen bevat.

*) Wij citeeren thans uit een ingezonden stuk van den architect-ingenieur J. E. van der Pek alhier.

VAN ALLERLEI AARD.

EEN VONDST.

Het perceel Korte Houtstraat 27 te Den Haag wordt gerestaureerd voor de N. V. Auto-Taxi's „Brennabor".

Bij het afscheuren van het behang in een der bovenvertrekken is een oude gobelin — men meent uit de 17e eeuw — voor den dag gekomen.

Het stuk was verborgen achter een tiental behangsel-lagen en was nog volkomen gaaf. Het meet 4 bij 2 meter en stelt voor: „De val van Troje. 't inhalen van het Houten Paard".

In den linker-achtergrond zien wij het bekende „houten paard" voor den muur van Troje, waarin een groote bres is gehouwen, vermoedelijk om het paard binnen te halen; de poorten der stad waren, naar men zich uit de geschiedenis zal herinneren, hiervoor niet hoog genoeg. In den voorgrond bevinden zich verscheidene grootere figuren, in het geheel 24.

Prof. dr. Martin, directeur van het Mauritshuis, die de gobelin heeft gezien, verklaarde dat zij van zeer ouden datum was, en een aanzienlijke waarde vertegenwoordigde.

KON. OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP.

In de vorige week te Amsterdam gehouden vergadering van het Kon. Oudheidkundig Genootschap werd meegedeeld, dat het genootschap een adres heeft gericht tot B. en W. van Amsterdam, ten einde de aandacht van dit college te vestigen op de weinige zorg, waarmede het fraaie antieke poortje voor de Agnietenschool, op den Oude Zijds Voorburgwal, wordt behandeld. Verzocht wordt het sierlijke stukje architectuur te ontdoen van de verflaag, waarmede het nu bedekt is. Eenzelfde verzoek wordt in het adres geuit ten aanzien van het poortje van het Burgerweeshuis te Amsterdam. Op dit adres is nog geen antwoord ontvangen, maar naar de secretaris, mr. dr. S. van Brakel kon meedeelen, mag de verwachting worden gekoesterd, dat de wenschen van het Genootschap zullen worden opgevolgd.

Ter vervulling van de vacature in het bestuur, ontstaan door het overlijden van den heer E. W. Moes, werd gekozen mr. N. Beets. Daarna hield prof. dr. J. Six zijn aangekondigde voordracht over zestiende- en vroeg zeventiende-eeuwsche damasten.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 49. Eenige proeven van moderne Nederlandsch indische bouwkunst (met afb.) door C. E. J. Meyll, c. i. Het onderwijs in stedenbouw aan de T. H. S. te Delft, door C. H. Schwagermann. Een lijdensgeschiedenis in de residentie, door Mr. S. J. van Lier. Volks- en schoolbaden, (met afb.), door B. J. P. Oberkirchner zandsteen, ingezonden stuk door G. W. Sanches, met bijschrift door A. Salm G.Bzn.

DE BOUWWERELD, 49. Volkshuisvesting te Amsterdam, door J. H. W. Leliman. Gemeentelijke steun aan de tuinstadbeweging in Duitschland, door P. B. S. Een architectuurmuseum, door B. J. Kerkhof.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

II. Prijsvraag van den Bond van Meubelfabrikanten in Nederland. Programma in No. 48.

III. Prijsvraag voor een Reclamebiljet, tevens geschikt voor Prentbriefkaart en Sluitzegel, uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer te 's-Gravenhage, Scheveningen en Omstreken. Inlevering franco aan het Bureau Plaats 1a, Den Haag. Programma in No. 49.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN (programma's in No. 41).

a. ontwerp van een raadhuis voor een groote gemeente. — Inzending 8 Februari 1913.

b. ontwerp van een watertoren. — Inzending 15 Maart 1913.

INHOUD: Mededeelingen betreffende net Genootschap. — Juryrapport betreffende den Genootschapskalender 1913. — Het Hof van Bouman te Groningen. — Het kan verkeeren. — Het Modepaleis van Hirsch & Co. te Amsterdam. — Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap. — Boekbespreking. — De Schapenduinen. — De Amsterdamsche Schoonheidscommissie. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid van ons Genootschap wordt voorgesteld de heer T. van der Laars, leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid en docent aan de Afd. Voortgezet- en Hooger-Bouwkunst-Onderricht te Amsterdam, door de heeren H. A. J. Baanders en W. A. E. van der Pluym.

II. Als aspirant leden wenschen toe te treden de heeren A. Eibrink en W. K. Kramer, te Amsterdam die als zoodanig door het bestuur zijn toegelaten.

III. Op de 1321ste ledenvergadering is de heer H. G. Jansen, architect te Amsterdam, gekozen als lid der Permanente Prijsvraag Commissie, wegens aftreding en niet herkiesbaar zijn van den heer Paul J. de Jongh.

b. Ingevolge het besluit der vergadering van voorzitters en secretarissen der navolgende vereenigingen n.l. de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, Bouwkunst en Vriendschap, de Bond v. Ned. Architecten, de Ned. Ver. v. Ambachts- en Nijverheidskunst en ons Genootschap gehouden op 10 Dec. j.l. werd op onze jongstleden gehouden algem. vergadering de heer W. Kromhout Czn., architect te Rotterdam, gekozen als onze vertegenwoordiger in de Commissie van voorbereiding voor de in 1914 te houden tentoonstelling van Bouw- en Nijverheidskunst.

c. Op de j.l. gehouden algemeene vergadering zijn twintig obligaties der leening 1910 uitgeloot, zijnde de navolgende nummers, in volgorde genoemd,

10, 13, 17, 22, 41, 45, 53, 54, 55, 56, 73, 76, 78, 107, 108, 122, 123, 124, 130 en 134.

IV. Op de Genootschapsprijsvraag: „Ontwerp van een steenen trap", is één antwoord ingekomen onder het motto „Entree". J. ROOSING JR., *te Secretaris a. i.*

VERSLAG VAN DE 1321e GEWONE LEDENVERGADERING, TEVENS 57STE ALGEMEENE VERGADERING, VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEHOUDEN OP WOENSDAG 18 DECEMBER 1912 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De voorzitter, de heer H. A. J. Baanders opent de vergadering met een hartelijk welkom, inzonderheid aan de heeren docenten onzer Afdeeling V. en H. B. O., die deze vergadering als genoodigden bijwonen, en aan de gediplomeerde deelnemers aan den cursus, die hedenavond de hun toegekende onderscheidingen zullen ontvangen.

Na voorlezing worden vervolgens de notulen der vorige vergadering onveranderd goedgekeurd.

Ingekomen is een schrijven van de Mij. tot Bev. der Bouwk., houdende mededeeling dat de heer A. Salm GBzn. werd aangewezen als lid der voorloopige Commissie voor de Vierjaarlijksche (Architectuur- en Kunstnijverheids-) Tentoonstelling in 1914,

verder een schrijven houdende uitnoodiging tot aanwijzing van een lid der P.P.C. ter vervanging van den heer Paul J. de Jongh, die periodiek aftreedt en niet herkiesbaar is. De candidaat, door de P.P.C. ingevolge haar Huish. Reglement voorgesteld, is de heer H. G. Jansen, die bij acclamatie wordt gekozen,

vervolgens brieven van Prof. A. J. der Kinderen, van den voorzitter der Afdeeling, den heer C. W. Nijhoff, die wegens lichte ongesteldheid verhinderd is, en van een 8-tal docenten, mededeelende dat zij de vergadering niet kunnen bijwonen, alsmede van de heeren W. Noorlander en D. Saal, die buitenslands verkeeren.

De voorzitter herhaalt de reeds in het orgaan geplaatste mededeeling dat ons bestuur tegelijk met den in 't blad afgedrukten brief aan de Rijks-Monumenten-Commissie een schrijven van dezelfde strekking richtte tot Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken en tot Heeren Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, teneinde de meest volledige inlichtingen omtrent de herstellingen aan het Paleis-Raadhuis in te winnen. De vergadering stemt unaniem met dezen maatregel in.

De heer Dr. Jan Kalf, Secretaris der Monumenten-Commissie, aanwezig als lid van het bestuur der Afdeeling V. en H. B. O., deelt, zonder vooruit te willen loopen op het antwoord der Commissie, mede dat voorloopig geen redenen tot ongerustheid omtrent de herstellingen van het paleis aanwezig zijn.

Het gewone onderhoud van de Koninklijke Paleizen is opgedragen aan de intendance, die daarvoor beschikt over een jaarlijksch bedrag, bij de grondwet bepaald. Voor Amsterdam is Jhr. Six met deze verzorging belast. Mocht nu het beschikbare geld ontoereikend blijken, wat zeer vermoedelijk bij buitengewone herstellingen het geval zal zijn, dan is geen andere maatregel mogelijk als deze, dat de Minister de benoodigde som aanvraagt aan de Kamers der S. G. Vóór dat de regeering daartoe over gaat zal zij zich wel laten adviseeren door ter zake bevoegde personen. Niets kan dus onverhoeds plaats grijpen en van eenige opdracht, waarvan uit de lucht gegrepen courantenberichten gewagen, kan geen sprake zijn. Voor ongerustheid is dus geen grond aanwezig. Desgevraagd zal de regeering te harer tijd kunnen antwoorden op de vraag welke personen door haar om advies zullen worden gevraagd.

De voorzitter dankt den heer Kalf voor diens mededeelingen die inderdaad in staat zijn alle ongerustheid, gevolg van heerschende onzekerheid, kan wegnemen. Met vertrouwen kunnen wij thans de maatregelen tegemoet zien, die zullen genomen worden.
Releveerende aan ons adres aan B. en W. van Amsterdam ter zake van de Schoonheidscommissie en aan de brieven aan de twee door „A. et A." benoemde leden dezer commissie, waarvan mededeeling gedaan werd aan de overige constitueerende vereenigingen, deelt de voorzitter mee dat de Mij. tot Bev. der Bouwk. onze inzichten en die van den B. N. A. niet deelt en ons uitnoodigt tot eene bespreking op 19 December. De vergadering benoemt de heeren H. A. J. Baanders en G. J. Rutgers tot afgevaardigden naar deze bijeenkomst die in opdracht hebben het door de vorige vergadering ingenomen standpunt te handhaven.
Tenslotte wordt een brief voorgelezen van den heer H. P. Berlage, lid der S. C., houdende mededeeling dat ons schrijven aan de twee leden dier commissie zal worden behandeld in de eerstvolgende vergadering der S. C.
Aan de orde is daarna de uitreiking der diploma's van de Afdeeling V. en H. B. O.
De voorzitter acht, zoover zijne herinnering strekt, dit oogenblik een der belangrijkste momenten in ons Genootschapsleven. Spr. herinnert aan het feit dat tot vóór 1908, buiten Delft, geen enkele gelegenheid bestond die onze jongeren in staat kon stellen zich de ontwikkelingde wetenschap en kunstvaardigheid eigen te maken in dié mate en vorm als gewenscht en noodig was, en die tevens zou zijn aan te passen aan hunne maatschappelijke omstandigheden. Dat toen uit het verlangen der jongeren de idée ontsproot en tot rijpheid kwam van een Instituut te stichten dat aan de gevoelde behoefte zou kunnen voldoen, was een evenement in de bouwkunstige wereld. Voor het nemen van het initiatief en het verwezenlijken der plannen kunnen wij, aldus de spreker, den heer W. Kromhout, de geestelijke vader onzer afdeeling, niet genoeg dankbaar zijn. Veel is gedurende de laatste jaren gedaan om de positie van den architect te verhoogen. Een nieuwe vereeniging werd zelfs in het leven geroepen, die zich speciaal stelde voor de belangen der maatschappelijke positie; evenwel ons Genootschap bleef niet achter waar het, vertegenwoordigd in de daad der oprichting van den cursus voor Voortgezet- en Hooger-Bouwkunst-Onderricht, zich de bevordering der geestelijke belangen tot taak maakte.
Thans is het Genootschap zoover gevorderd en zijn zoodanige resultaten verkregen dat aan een 7-tal deelnemrrs het diploma is toegekend en zal worden uitgereikt, en dit moment acht ik van groot gewicht.
Wij hebben, ging spr. voort tot de gediplomeerden, de heeren D. A. van Zanten, J. van Laren, J. Kooijman, J. Coenraad en G. J. L. Schönbeck Jr., (de heeren W. Noorlanden en D. Saal konden wegens verblijf buitenlands niet aanwezig zijn) wij hebben een groote verwachting van U. Met de meeste zorg en na herhaald wikken en wegen op grond van nauwgezet onderzoek is U het diploma der Afdeeling toegekend; zelfs de bewoordingen waarin omtrent U getuigd wordt in den tekst van het diploma zijn, zijn dan na rijp beraad aldus gesteld. Met de toekenning wordt U een groote verantwoording opgelegd. Van U wordt verwacht dat gij doordrongen zijt van het gewicht dier verantwoordelijkheid, maar van U wordt meer verwacht. Op U rust de taak van het hoog houden van den architectenstand, den naam en het aanzien van den architect; vooral in ideëlen zin. (Applaus)
Hierna had de uitreiking plaats.

Vervolgens sprak de heer W. Kromhout ongeveer als volgt: Het is met een bizondere waardeering dat ik de woorden van den voorzitter heb aangehoord. Bij het verlaten van mijn functie als voorzitter van A. et A. en van de Afdeeling, verkeerde ik in de noodzakelijkheid iets als een geadopteerd kind achter te laten. Ik heb de overtuiging dat ik het aan goede zorgen overliet en ben daarover zeer verheugd. Ik dank den voorzitter voor zijne hartelijke woorden en betreur het dat de heer Nijhoff, de voorzitter der Afdeeling, hier ontbreekt (geroep: 't is wegens ongesteldheid) om ook hem dank te betuigen. en hoop dat die tot hem zal doordringen, ondanks de lichte ongesteldheid, en tot de gediplomeerden het woord richtende zei spr.: Houdt vooral hoog het begrip architect-zijn. Er is geen mooier, geen verhevener vak dan het onze. Het heeft een idiëele, daarnaast een materiëele zijde; de laatste is niet weg te cijferen; de eerste is het echter die bestemd is als drager door het leven. Geen smet moogt gij op U laten kleven. Slechts dan kunt gij geacht worden te zijn de ware zonen van A. et A. en kweekelingen onzer Afdeeling en als zoodanig de waardeering vinden die U naast den arbeid, die U had te verrichten voor de bereiking van de U toegekende onderscheiding, kracht zal geven en een goede basis voor de beteekenis van Uwe verdere ontwikkeling. (Applaus).
De heer J. van Laren brengt namens de gediplomeerden dank in de eerste plaats aan den heer W. Kromhout en hun die hem steunden in de eerste levensdagen der Afdeeling; vervolgens dankt spr. heeren docenten, het Dagelijksch Bestuur en het Genootschapsbestuur en allen die direct of indirect hebben medegewerkt aan de vorming der kweekelingen van de Afdeeling, waarvoor zij zeer erkentelijk zijn. De voorzitter aanvaardt gaarne dezen dank, brengt op zijn beurt warme hulde aan docenten, bestuurders, autoriteiten en vooral ook aan Professor A. J. der Kinderen, die alle te zamen ons in staat stelden, het verkregen resultaat te bereiken. (Applaus)
Thans is aan de orde de benoeming van een lid der voorloopige commissie voor de vierjaarlijksche (Architectuur- en Kunstnijverheids) Tentoonstelling in 1914.
De heer Walenkamp brengt verslag uit van de besprekingen met de besturen der betrokken vereenigingen; de heer Berlage licht dit nader toe. Elk der 5 vereenigingen zal 1 lid afvaardigen. De commissie moet spoedig een plan en begrooting indienen. Na aanzoek door den voorzitter wordt benoemd de heer W. Kromhout, die onder applaus accepteert.
Achtereenvolgens worden met wijziging van de volgorde hierna uitgebracht: het Verslag omtrent den toestand en van de handelingen van het Genootschap gedurende het jaar 1912 bij monde van den heer J. Roosing Jr., het Verslag omtrent het Weekblad „Architectura" door den heer Adr. Moen, het Verslag omtrent het Plaatwerk „De Architect" door den heer G. J. Rutgers, het Verslag omtrent den financieelen toestand van het Genootschap door den heer A. A. Kok, het verslag van de Verificatie Commissie omtrent haar onderzoek naar het financieel beheer en de rekening en verantwoording van den Penningmeester, bij monde van den heer Maurits Plate, het Verslag omtrent de Genootschap-bibliotheek, bij ontstentenis van den heer M. J. E. Lippits, door den heer A. Redert, en ten slotte het Verslag omtrent den toestand en van de handelingen der Club van Utrechtsche Leden.
Al deze verslagen worden onder herhaald applaus en dankzegging aan de betrokkenen voor kennisgeving aangenomen en bestemd voor publicatie in ons orgaan.

In het bizonder wordt hulde gebracht aan de kleine, maar buitengewoon actieve Club, die het gelukt is in dat uitermate saaie Utrecht beweging gaande te maken. (Applaus).
Vervolgens worden de 20 volgende obligaties van de leening 1910 uitgeloot; t.w. de nummers 76, 41, 54, 78, 17, 130, 10, 56, 55, 45, 73, 124, 107, 53, 123, 13, 122, 108, 134 en 22.
Daarna is aan de orde de verkiezing van vijf leden van het bestuur wegens periodieke aftreding van de heeren J. de Meijer en J. Roosing Jr. en wegens bedanken van de heeren H. A. J. Baanders, M. J. E. Lippits en A. Redert. De heer Roosing is herkiesbaar.
Als candidaten worden genoemd de heeren Jon. Ingenohl, J. H. de Groot, J. Roosing Jr., W. A. E. van der Pluym, G. J. Rutgers, Maurits Plate, H. van Jaarsveld, G. F. Lacroix, Adr. Moen en Jos. Herman.
Uitgebracht worden 51 geldige stemmen. Bij eerste stemming worden gekozen de heeren W. A. E. van der Pluym met 44, J. Roosing Jr. met 41, G. J. Rutgers met 36 en J. H. de Groot met 28 stemmen; terwijl op den heer Jon. Ingenohl 24 en op den heer Adr. Moen 25 stemmen worden uitgebracht, zoodat herstemming tusschen de twee laatstgenoemden plaats vindt.
Uitgebracht worden 29 stemmen op den heer Moen en 21 op den heer Ingenohl. Eerstgenoemde is aldus gekozen.
Thans wordt uit het 7-tal bestuurders bestaande uit de heeren Walenkamp, Kok, Van der Pluym, Rosing, Rutgers, De Groot en Moen, de voorzitter gekozen,
Bij eerste stemming werden 50 geldige stemmen uitgebracht, waarvan 25 op den heer Walenkamp en 11 op den heer De Groot; terwijl de overige stemmen verdeeld zijn. Bij tweede stemming worden uitgebracht, van een gelijk totaal aantal, 26 op den heer Walenkamp en 19 op den heer De Groot. Eerstgenoemde is dus gekozen en aanvaardt voorloopig de benoeming onder applaus.
Aan de orde is vervolgens de verkiezing van 2 leden der Commissie van Redactie. Uitgebracht worden 32 stemmen; waarvan 18 op den heer J. de Meijer en 16 op den heer Maurits Plate, die dus beide gekozen zijn. Eerstgenoemde accepteert, de tweede bedankt.
De herhaalde stemming wordt uitgesteld. De heer A. A. Kok geeft te kennen dat hij als lid der Redactie wenscht te bedanken. Voorgesteld wordt in de vacature (1 lid uit het bestuur) te voorzien en deze verkiezing te verbinden aan die van den heer Moen, die periodiek aftreed.
De heer Rutgers heeft tegen deze wijze van verkiezen bezwaar op grond onzer statuten, bovendien komt de voorziening in de vacature Kok niet op de agenda voor. Dit bezwaar wordt niet gedeeld. Overgegaan wordt tot stemmen. Uitgebracht worden 23 geldige stemmen, waarvan 21 op den heer Moen, die dus gekozen is en de benoeming aanvaart.
De concept-begrooting 1913, gepubliceerd in No. 47 van ons orgaan, wordt door den penningmeester post voor post voorgelezen en toegelicht. Na bespreking van enkele punten wordt de begrooting overeenkomstig het concept goedgekeurd en vastgesteld.
De aftredende voorzitter neemt met even hartelijke als welsprekende woorden afscheid van de collega's, bestuurders en leden der redactie, hun alle dankend voor de aangename wijze van samenwerken, waardoor permanent een opgewekte toon in deze colleges heerschte. Niet dan noode en onder invloeden van buiten neemt spr. met eenige weemoed afscheid en zegt toe een trouw lid van A. et A. te zullen blijven. (Applaus).
De nieuwe voorzitter brengt dank en hulde aan zijn eminenten voorganger, dien toewijding en energie prijzende waar het gold de belangen van A. et A. en zijne leden. Vooral stond hij steeds op de bres voor de jongeren, getuige o. m. zijne bemoeiïngen in de voorbereiding tot de oprichting van een monument op den Dam, onderdeel van plan 1913. Aan des heeren Baanders' persoonlijk optreden is het te danken, dat dit monument zal worden gemaakt naar een ontwerp, dat het resultaat zal zijn eener Openbare Nationale Prijsvraag.
Met luid applaus sluit de vergadering zich bij deze met warmte uitgesproken woorden aan; waarna sluiting volgt, om onder het genot van eenige welverdiende verkwikking het opgewekt samenzijn nog een uurtje voort te zetten.

R.

GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

BEGROOTING 1913 GOEDGEKEURD IN DE ALGEMEENE VERGADERING VAN 18 DECEMBER 1912.

	Ontvangsten	Uitgaven
Contributies	*f* 4400.—	—
Gebruik projectielantaarn	„ 175.—	—
Opbrengst kalender	„ 200.—	—
Subsidie V. en H. B. O.	„ 8250.—	—
Renterekening	„ 40.—	—
Terug te ontvangen op het voorschot aan het plaatwerk „De Architect"	„ 800.—	—
Weekblad „Architectura" en onkosten redactie	—	*f* 800.—
Lokaalhuur	—	„ 500.—
Salarissen	—	„ 1425.—
Onkosten-bestuur	—	„ 200.—
Lezingen	—	„ 50.—
Porti en incasso	—	„ 100.—
Assurantie	—	„ 30.—
Huldeblijken	—	„ 50.—
Drukwerk	—	„ 100.—
Lidmaatschappen	—	„ 130.—
Rente	—	„ 100.—
Prijsvragen	—	„ 400.—
Bibliotheek en leescirkel	—	„ 210.—
Subsidie V. en H. B. O.	—	„ 8450.—
Belastingen	—	„ 20.—
Aflossing leening 1886, 1905 en 1910	—	„ 750.—
Afschrijving onkosten elfde lustrum	—	„ 332.48⁵
Afschrijving oninbare contributie	—	„ 25.—
Afschrijving bibliotheek	—	„ 200.—
Nadeelig saldo	„ 7.48⁵	—
	f 13872.48⁵	*f* 13872.48⁵

DE ST. JACOBSTOREN TE VLISSINGEN.

Hieronder laten wij volgen het rapport, door Dr. P. J. H. Cuypers uitgebracht aan het Gemeentebestuur van Vlissingen over de „herstelling" van den St. Jacobstoren, aldaar, benevens een paar brieven tusschen B. en W. en Dr. C. over dit rapport gewisseld. Bij het rapport behoort een teekening waarvan wij niet in de gelegenheid zijn eene reproductie te geven. Het rapport is evenwel duidelijk genoeg, als men zich even aan den stijl gewend heeft.
Wij brengen in herinnering, dat de gemetselde toren niet, doch de houten spits, waarover het rapport uitsluitend handelt, geheel door brand vernietigd is. De gemetselde toren moet alleen hersteld en de spits vernieuwd worden. De publicatie van het kort na den brand gemaakte ontwerp tot wederopbouw van de spits gaf ons

Genootschap aanleiding, het Gemeentebestuur uit te noodigen hiermede een met dergelijk restauratie-werk vertrouwd architect te belasten, waarbij wij gelegenheid hadden op te merken, dat B. en W. er blijkbaar niet aan gedacht hadden, dat de spits ook uit te voeren zou zijn in vormen, die meer aan onzen tijd eigen zijn, dan de 17e eeuwsche.
Deze laatste gedachte gaf aanleiding tot de bekende polemiek tusschen den Heer De Stuers en onzen (toenmaligen) voorzitter. Bovendien was inmiddels door een handig reclame-makenden cementijzer-fabrikant bij het Gemeentebestuur van Vlissingen het idée geopperd, de spits in cement-ijzer te doen herbouwen, waarover het oordeel van tal van bekende ingenieurs en vakgenooten vernomen werd. Vervolgens besloot de Raad op voorstel van het Dagelijksch Bestuur, het advies van Dr. Cuypers in te winnen, met het gevolg, dat het hiernavolgende rapport, dat wij letterlijk afdrukken, verscheen.

HERSTELLING VAN DEN ST.-JAKOBSTOREN TE VLISSINGEN.

De St. Jakobstoren is met de daaraan verbonden kerk zeker wel het voornaamste en een der oudste gebouwen van Vlissingen.
De sierlijke spits, die in de verte zoowel van zee als van landzijde wordt gezien, vertegenwoordigd de stad Vlissingen in het land op waardige wijze.
Op den 27 Meter hoogen massalen vierkanten onderbouw verheft zich de rijk in vorm ontwikkelde spits in vijf verdiepingen in de hoogte.
Boven dit massieve metselwerk is eene breede afdekking die eene galerij vormt rond de spits; terwijl het kapwerk zoo is samengesteld, dat binnen de acht stijlen een vertrek voor den torenwachter verkregen wordt; dat aan vier zijden van een venster voorzien is, boven dit vertrek dat slechts 2,50 hoog is, komt de speelkamer voor het cariljon, terwijl hier tevens aan de buitenzijde de cijferplaten van het uurwerk hunne plaats vinden. Boven dezen achtkant worden de stijlen zoover ingetrokken om boven deze verdieping wederom eene gaanderij met balustrade te kunnen vormen.
Boven de roostering der speelkamer is de ruimte voor de klokken van het cariljon die 3 of 4 verdiepingen innemen. Op deze hoogte heeft de spits slechts een doorsneelijn van 3 meter waarover den torenhelm geconstrueerd is. De Koningsstijl vormt de as van dezen helm en die door een windkruis en haan op een hoogte van nagenoeg 50 meter bekroont is.
Ofschoon de spits die van een later tijd dagteekent, dus later dan de gothische onderbouw, zoo zijn de verhoudingen van dezen met betrekking tot de hoogte en de breedte volkomen harmonisch, zoodat wanneer de spits tegelijkertijd als den onderbouw ware gebouwd, de hoofdafmetingen ook volkomen met deze in overeenstemming zouden zijn.
Dit alles zijn redenen waarom de oude vorm moet behouden blijven.
Wat nu betreft den herbouw van de spits in de voorgestelde materialen zij het volgende opgemerkt.
Daar het meermalen is voorgekomen, dat de spits van de St. Jacobskerk door brand vernield is geworden, heeft het gemeentebestuur den eisch gesteld, dat de nieuwe spits zoude bestaan uit onbrandbare materialen, om daaraan te voldoen wordt onderstaande structuur voorgesteld:
De afgebrande structuur was samengesteld uit een overgroote hoeveelheid eikenhouten stijlen en balken waardoor de soliditeit wel verzekerd was, maar wegens de menigvuldigheid der verschillende onderdeelen een groot gevaar voor brand opleverden.
De uitwendige vorm is volkomen behouden in den bovenbouw; alleen is er eene wijziging ten goede bij den overgang vierkant tot den achtkant.
De beren of contreforten waren niet behoorlijk afgedekt daarom zijn de deksteenen in zandsteen op de baksteenen terugsprongen ontworpen.
Ter beveiliging van het metselwerk is eene bedekking in betonijzer voorzien, die tevens als onderlaag voor de galerij bestemd is. Deze betonplaat draagt op de ringmuur en daar waar een overstek noodig is zijn kraagsteenen van zandsteen aangebracht op regelmatige afstanden. Deze dekplaat dient tevens als goot voor den afvoer van het regenwater dat door buizen door de muur naar binnen gebracht wordt en in een reservoir geleid moet worden. Deze dekplaat wordt ook voorzien van de verbindingen voor de balustrade, die in terracotta worden uitgevoerd. De structuur van de 1e en 2e verdieping is duidelijk aangegeven met de gewenschte profielen; terwijl de vlakke afstanden met leien worden gedekt. Voor de 4 zijden waar geen wijzerplaten komen heeft elk dezer zijden een klein lichtraam. De vier zijden waartegen de cijferbladen geplaatst worden zijn met lood bekleed evenals de hollijst onder de dekplaat.
De kleine balustrade op de 2e verdieping is ook van terra cotta.
De achtstijlen der 3e verdieping zijn ook van terracotta, terwijl deze in het midden door eene laag van betonijzer aan elkander verbonden zijn.
De kroonlijst met dekplaat is van betonijzer en vormt zoodoende het grondvlak voor de 4e verdieping of bovenste achtkant, die ook met kroonlijst en voetstuk voor de bekroning „Helm" een geheel maakt.
Daar de St. Jacobstoren een merkwaardig fraai voorbeeld van bouwkunst is van een torenspits uit de Renaissance tijd, dat zijn silhouet en afmetingen volkomen in harmonie is met de gothische onderbouw in zijn geheel, zoo dient de herbouwing overeenkomstig de oude vorm ook daarom bewaard te blijven.

De Architect der Rijks Museumgebouwen,
Roermond, 9 Sept. 1912. (w. g.) P. J. H. CUYPERS.

A. No. 787.
Betreffende advies in zake herbouw van den St. Jakobstoren.

14 October 1912.

Terwijl onze gemeente-bouwmeester het bestek en de begrootingen opmaakt voor den herbouw van den St. Jakobstoren alhier, welke stukken wij nader aan Uw oordeel zullen onderwerpen, zijn wij bezig om een voorstel aan den Gemeenteraad op te stellen. Wij stuiten daarbij echter op de navolgende zinsnede van Uw rapport: Daar het meermalen is voorgekomen dat de spits van de St. Jakobskerk door brand vernield is heeft het gemeentebestuur den eisch gesteld dat de nieuwe spits zoude bestaan uit onbrandbare materialen; om daaraan te voldoen wordt onderstaande structuur voorgesteld.
Hieruit blijkt dat het U niet bekend was dat de spits van de St. Jakobstoren voorheen nimmer door brand vernield werd. Wel was zulks het geval met verschillende andere openbare gebouwen als het stadhuis, de Middelkerk en de Fransche kerk, de Oostkerk, (tweemaal) het Prinsenhuis, 's Lands zeemagazijn en het weeshuis.
Het motief waarom wij herbouw in onbrandbaar materiaal in ons oorspronkelijk voorstel aan den Raad wenschelijk hebben genoemd, is dat de toren staat in een dicht bevolkte buurt en in de onmiddelijke nabijheid van huizencomplexen waarvoor een toren met houtwerk

en zijn duizenden kilo's aan klokken een voortdurend gevaar opleverd.
Wanneer U evenwel deze meening niet deelt en van oordeel zijt dat een toren met houtwerk de voorkeur verdient, dan zijt U natuurlijk volkomen vrij om zulks voor te stellen en zullen wij ons bij Uw gevoelen neerleggen. Mocht U evenwel met ons van meening zijn dat nu de tegenwoordige techniek ons in staat stelt om den ouden vorm van den St. Jakobstoren te bewaren met verwijdering van het brandgevaar dat aan de vroegere constructie was verbonden, dan verzoeken wij U beleefd zulks ook in Uw rapport als Uw oordeel te willen kenbaar maken.

B. en W. van Vlissingen.

No. 8010
Bericht op schrijven van 12 Oct. 1912 No. a 787 betreffende advies inzake herb. v. d. St. Jakobstoren te Vlissingen.

Amsterdam, 19 Oct. 1912.

In antwoord op Uwe missieve in margine dezer vermeld geef ik U in overweging in Uwe toelichting tot het plan als mijn oordeel mede te deelen:
Dat Dr. P. J. H. Cuypers medegaande met de overweging van B. en W., „die in een dichtbebouwde buurt met een houten torenspits, waarin een groot gewicht aan klokken wordt gehangen, niet wenschen zulk een gevaarvollen toestand opnieuw te scheppen," te meer daarin kon mede gaan aangezien de vorm der spits in verscheiden onderdeelen volstrekt niet bepaald wijst op de eigenaardigheden van een houtconstructie.

De Architect der Rijks Museumgebouwen,
(w. g.) Dr. P. J. H. CUYPERS.

Aan
de Edelachtbare Heeren
B. en W. van Vlissingen.

De argumentatie, die in het rapport aan den dag wordt gelegd, is er niet een, als men met het oog op het belang van de zaak mocht verwachten. Zeer kenmerkend in dit opzicht is de zin: „Dit alles zijn redenen waarom de oude vorm moet behouden blijven". Want men zal in het rapport te vergeefs naar deze „redenen" zoeken — zelfs de minste schijn van een aangevoerd motief ontbreekt.
De quaestie over den vorm van de spits, waarover destijds onze meening reeds duidelijk uitgesproken is, kunnen wij thans wel terzijde laten. Men heeft besloten de spits naar de voorhanden zijnde oude opmetingen en modellen te reconstrueeren onder miskenning van het goed recht van onzen tijd te toonen wat hij zelf vermag — dit zij zoo.
Maar wat te denken van pogingen, om die 17e eeuwsche vormen te herhalen in den 20ste eeuwsche materiaalsoort? Wij lezen in een laatsten brief van Dr. C., dat hij met de overwegingen van B. en W. (om een cement-ijzeren toren te maken in 17e eeuwschen stijl) te meer kon meegaan „aangezien de vorm der spits in verscheiden onderdeelen volstrekt niet bepaald wijst op de eigenaardigheden van een houtconstructie".
Mogen wij misschien nog eens vernemen: wijst de vorm der spits dan wellicht in meerdere mate op de eigenaardigheden eener cement-ijzerconstructie?
Het komt ons voor dat Dr. C. aan het duidelijke verlangen van het gemeentebestuur van Vlissingen, om een cement-ijzeren toren te krijgen, geen voldoenden weerstand heeft kunnen bieden. Dit is dan ook wel begrijpelijk, als wij den hoogen leeftijd van den adviseur, die toch al vijf en tachtig jaar oud is, in aanmerking nemen. Had Dr. Cuypers bovenstaand rapport uitgebracht in den bloei zijner jaren, voorzeker had hij omtrent de hem toekomende groote reputatie, een hoogstaand kunstenaar te zijn, eenigen twijfel gewekt. Thans is dit niet meer het geval. De eerbied, dien wij allen aan Dr. Cuypers verschuldigd zijn wegens de buitengewone gaven, die hij in zijn werkzaam leven heeft ten toon gespreid, is onverwoestbaar. Met ontzag zal het nageslacht blijven opzien tot wat deze enkeling wrocht, nog lang nadat de grafsteenen van autoriteitjes in Staten-Generaal of Gemeenteraden (of redacties), die zich smalend over hem dorsten uiten, zullen zijn verhakt tot „gootsteentjes voor heeren", om een bekend beeld te gebruiken.
Maar blaam treft hen, die thans nog, aan den diepen avond zijns levens, van den stokouden kunstenaar krachten vergen, die hij volgens redelijk en menschelijk begrip niet meer schenken kan. Zij zijn het, die het groote, onbeperkt verschuldigde respect aantasten, die bij duizenden het genot eener ononderbroken bewondering voor grootheid schaden, die aan sensatie-zuchtigen de gelegenheid bieden tot het uitpluizen van wat zij aanduiden als een psychologisch proces, waar hun niets dan eerbiedig opzien zou passen.
De Vlissinger questie geeft ons een goede aanleiding, dit eens te uiten. X.

EENE BOUWKUNDE-TENTOONSTELLING TE UTRECHT, MAART 1913.

Voor eenigen tijd werd door de leden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst Afd. Utrecht en de club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" besloten tot het houden van eene tentoonstelling van het werk van architecten, bouwkundigen, enz. woonachtig in de prov. Utrecht. Ingevolge bovenstaand besluit heeft op 11 Dec. j.l. ter dier zake een commissie vergadering plaats gehad, waar behalve de afgevaardigden van voorgenoemde vereenigingen ook aanwezig waren de vertegenwoordigers van het Utrechtsch Kunstverbond. In deze vergadering is besloten, dat de tentoonstelling zal worden gehouden in de maand Maart 1913 en zal bestaan uit teekenwerk, foto's, werkstukken, enz. welke op het bouwvak betrekking hebben.
De bedoeling is de tentoonstelling uit drie afdeelingen te doen bestaan nl.:
1e afdeeling: een overzicht van uitgevoerde werken van architecten door teekeningen, foto's, schetsen, werkstukken, enz.
2de afdeeling: inzendingen van teekeningen, schetsen, studiën (bij voorkeur gewasschen teekeningen) van onuitgevoerde werken van architecten. Indien mogelijk ook inzendingen van werkstukken.
3de afdeeling: inzendingen van teekenwerk van uitgevoerde en niet uitgevoerde werken van bouwkundigen in 't algemeen, waardoor in deze afdeeling ook kan worden ingezonden door eigenbouwers.
De inzendingen zullen alvorens te worden toegelaten aan de beoordeeling van eene bevoegde jury worden onderworpen.
Zoo spoedig mogelijk zal aan de architecten en bouwkundigen in de provincie Utrecht eene circulaire worden gezonden met verzoek om opgaaf der verlangde plaatsruimte, waarover men wenscht te beschikken. Zij die deze circulaire onverhoopt niet mochten ontvangen zal deze na aanvraag bij een der ondergeteekenden, worden toegezonden, waarna zal worden bepaald in welk ge-

bouw de tentoonstelling in de stad Utrecht zal worden gehouden.
Inmiddels zijn reeds inlichtingen te bekomen bij den 1sten Secretaris v. d. Maatschappij tot Bev. derBouwkunst, Afd. Utrecht, M. E. Kuiler, Catharijnesingel 1, Utrecht, en den 1sten Secretaris van de club v. Utrechtsche leden v. h. Gen. „A. et A." en van het Utrechtsch Kunstverbond, C. J. de Haas, Lange Nieuwstraat 89, Utrecht.

SOCIAAL TECHNISCHE VEREENIGING VAN DEMOCRATISCHE INGENIEURS EN ARCHITECTEN.

Door de Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten is onderstaand adres verzonden:

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.
's-Gravenhage, 13 December 1912.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen: het Bestuur der Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten (goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 14 October 1904 No. 49);
dat adressant heeft kennis genomen van het adres van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst dd. 24 Oct. jl. aan Uwe Excellentie, in zake een leerstoel in den stedenbouw aan de Technische Hoogeschool te Delft;
dat door adressant bereids in Januari 1905 op onderwijs in dit leervak werd aangedrongen, toen door hem in een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd verzocht „de Stedenbouw" op te nemen onder de verplichte aan de Technische Hoogeschool te doceeren leervakken; dat volgens de door adressant verkregen inlichtingen thans aan de Technische Hoogeschool onderwijs in den stedenbouw niet geheel ontbreekt, aangezien met name door Prof Mr. Valckenier Kips op zeer te waardeeren wijze op zijn colleges over Administratief Recht meerdere tot den stedenbouw behoorende onderwerpen ter sprake worden gebracht;
dat niettemin de vestiging van een leerstoel in dit voor onze samenleving zoo buitengemeen belangrijk vak zeer wenschelijk moet worden geoordeeld, opdat behalve de staatkundige en sociale, ook de hygiënische, technische en aesthetische zijden van het vraagstuk der stadsuitbreiding ten volle tot haar recht kunnen komen;
dat de vestiging van een leerstoel als hier bedoeld wordt, van belang is niet alleen voor de a.s. bouwkundige ingenieurs, gelijk het bovenvermeld adres van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst schijnt te bedoelen, maar dat ook zeer in het bijzonder de voor civiel-ingenieur studeerenden, van wie een belangrijk gedeelte in leidende betrekkingen bij grootere en kleinere gemeenten zal werkzaam zijn, met deze aanvulling van het technisch hooger onderwijs zeer zouden zijn gebaat;
dat buitendien de benoeming van een hoogleeraar in den stedenbouw ook uit een meer algemeen oogpunt van gewicht is, aangezien daardoor de kennis van de stedenbouwkundige aangelegenheden in ruimeren kring zoude kunnen worden verspreid en de belangstelling daarvoor kunnen worden vermeerderd, zoodat deze kennis aan zeer velen, die, direct of indirect, op de uitbreiding onzer steden invloed kunnen uitoefenen, ten goede zoude komen.
Redenen waarom adressant zich tot Uwe Excellentie wendt met het eerbiedig verzoek het daarheen te willen leiden, dat door de benoeming van een hoogleeraar in den stedenbouw worde voorzien in eene belangrijke leemte in de opleiding onzer civiel- en bouwkundige ingenieurs.
't Welk doende,

Namens het Bestuur der Sociaal Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten.
(w. g.) P. BAKKER SCHUT, c. i. *Voorzitter.*
(w.g.) W. C. VAN MANEN, c. i. *Secretaris.*

TENTOONSTELLING „HUIS EN TUIN 1913".

De tentoonstelling „Huis en Tuin, in bouw, inrichting en aanleg", waarvoor 't initiatief genomen is door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, begint meer een vasten vorm aan te nemen.
De definitieve Tentoonstellingscommissie is gevormd en bestaat uit de volgende Heeren: D. J. van Wijk, Voorzitter; M. J. van Löben Sels, Ondervoorzitter; M. Th. Omzeele, Penningmeester; J. Terwindt; A. Smits; C. J. Hendriks; Jul. Arntz; L. Zwiers; H. Wijers; J. M. Lob; W. C. van Dusseldorp; D. C. den Ouden; W. Kroese; W. J. van der Elst en I. C. F. Laurillard, terwijl als Secretaris is toegevoegd de heer J. H. Janson.
In herinnering wordt gebracht, dat deze Tentoonstelling een oppervlakte van ruim één hectare zal beslaan en uit de volgende groepen zal bestaan:

a. bouwstoffen;
b. hang en sluitmiddelen;
c. verwarming en verlichting;
d. ventilatie;
e. watervoorziening en -afvoer;
f. meubileering en stoffeering;
g. keukeninrichting;
h. litteratuur en instrumenten der bouwtechniek;
i. aanverwante bedrijven in werking;
k. tuinaanleg en -versiering.

Het ligt in het voornemen o. a. de baksteenfabrikatie; de houtbewerkingsmachines; het mechanisch keuren van bouwstoffen; het vervaardigen van tegels en vele andere fabrikaties in volle werking den bezoekers te toonen, waardoor aan deze tentoonstelling een bijzondere aantrekkelijkheid zal worden verleend.
Ook zal er gelegenheid bestaan de fabrikatiewijze cinematografisch te vertoonen, daar een bioscooptheater op het terrein een plaats zal vinden.
Ter gelegenheid der Tentoonstelling zal een prijsvraag worden uitgeschreven voor het ontwerp van een dorpsschool met onderwijzerswoning.
Voor de kunstnijverheid is een geheel afzonderlijk gebouw ontworpen, waarin naar de commissie hoopt, de beste onzer kunstnijveren hunne scheppingen tentoon zullen stellen.

NATIONALE PRIJSVRAAG VAN HET CENTRAALBLAD DER BOUWBEDRIJVEN.

Op deze prijsvraag, waarbij gevraagd werd „een verhandeling over het gebruik van baksteen versus beton en gewapend beton, voor het maken van gebouwen of gedeelten van gebouwen; een verhandeling die het onderwerp uit aesthetisch, technisch en economisch oogpunt moet beschouwen en ten slotte tot een of meerdere conclusies moet leiden," zijn vóór den vastgestelden datum *twee* antwoorden ingekomen, onder de motto's:

„Verschil van aard
Vaak vriendschap baart"

en „Evolutie".
Het door de Jury uitgebracht rapport luidt als volgt:
Op Woensdag 20 November l.l. heeft de Jury voor de bovengenoemde prijsvraag te Amsterdam vergaderd. In de samenstelling der Jury is sedert het uitschrijven der prysvraag eene verandering gekomen. De heer A. C. C. van Hemert werd vervangen door den heer W. C. van Manen. Hiervan is tijdig in het Centraalblad kennis gegeven, terwijl er geen bezwaren tegen zijne vervanging zijn ingebracht.
Het aantal deelnemers aan de prijsvraag is ver beneden de algemeene verwachting gebleven; slechts twee antwoorden kwamen in. Niet alleen over de geringe deelname was de Jury algemeen teleurgesteld, maar ook de hoedanigheid der antwoorden was minder dan zij redelijkerwijze mocht verwachten. Uit de antwoorden bleek niet, dat er van het onderwerp eene bijzondere studie was gemaakt, terwijl van eigen waarneming of persoonlijke inzichten weinig viel te bespeuren. Een logische gedachtengang was dikwijls ver te zoeken en over het algemeen achtte de Jury de ingekomen antwoorden weinig wetenschappelijk. Wel is waar is het woord „wetenschappelijk" in het programma niet genoemd, maar in de bewoordingen daarvan, speciaal in het feit, dat gevraagd werd een „verhandeling", ligt opgesloten, dat gewenscht werd een wetenschappelijke behandeling van het onderwerp. Ook de volledigheid der antwoorden laat veel te wenschen over; aan sluizen, bruggen, viaducten en den geheelen utiliteitsbouw is nagenoeg geen aandacht gewijd, terwijl op sommige punten de antwoorden zeer aan de oppervlakte blijven, op andere punten daarentegen noodeloos in détails wordt getreden, waarbij bovendien de Jury den indruk heeft gekregen, dat veel aan bestaande werken is ontleend. Iets bijzonders kon men in geen der beide antwoorden ontdekken, terwijl toch juist de bedoeling der prijsvraag is iets te krijgen, uitstekende boven het middelmatige. Opzet en bewerking der beide antwoorden gaven der Jury aanleiding hare teleurstelling uit te spreken over het feit, dat niet personen, die het onderwerp volkomen meester waren, op deze prijsvraag hunne krachten hebben beproefd.
Aan den anderen kant valt niet te ontkennen, dat het geven van eene verhandeling, als de Jury zich die voorstelt, niet gemakkelijk is, en een groote studie vereischt; en dat men, waar ieder geval op zich zelf staat, in eene verhandeling moeilijk ontkomt aan het stellen van algemeenheden.
Met het oog op het bovenstaande en omdat de ingekomen antwoorden slechts zeer onvolkomen beantwoorden aan het doel, dat men bij het stellen van de prijsvraag heeft voor oogen gehad, kwam de Jury, na korte beraadslaging met algemeene stemmen tot de conclusie, dat zij aan geen der ingekomen antwoorden een prijs kon toekennen.
Immers het toekennen van een prijs, zelfs van een 3en prijs, is een bekroning, een goedkeuring, en naar de meening der Jury kan geen der beide antwoorden daarvoor in aanmerking komen, omdat zij te onbelangrijk zijn.
Evenwel besluit de Jury eveneens met algemeene stemmen, een bedrag van veertig gulden toe te kennen aan ieder der beide inzenders ter aanmoediging en als erkenning voor geleverden arbeid.

De Jury:

H. P. BERLAGE. D. J. VAN WIJK.
G. W. VAN HEUKELOM. L. ZWIERS.
W. C. VAM MANEN. H. POLANO,
Rapporteur.

BOEKBEOORDEELING.

Het gasthuis van Dr. Popta en Heringa State te Marssum, door A. W. Weissman.

Uitgegeven door voogden der stichting ter gelegenheid van haar tweede eeuwfeest 1912. [1])
Een goed verzorgd werk, zoowel wat den inhoud betreft, waarin we den schrijver met zijn aangeboren speurzin als het betreft de oude bouwkunst van Nederland herkennen; als de uitvoering van het boek.
De schrijver behandelt eerst in een beknopt zakelijk overzicht het vroeger Nederlandsche kasteel, om daarna meer uitgebreider te worden in Friesland bij de stinsen en staten en ten slotte bij Heringa State een detail-beschrijving te geven, waarbij hij tot de conclusie komt dat dit bouwwerk uit 't begin der 16e eeuw moet zijn, hoewel later verschillende veranderingen hebben plaats gehad.
Een kort genealogisch overzicht der eerste bewoners, te beginnen met Sasker van Camstra, die den naam Heringa (van zijn moeder) aan zijn familie toevoegde. Deze is de vermoedelijke stichter van Heringa State.
Dan een genealogisch overzicht der Popta's in wier handen Heringa State later overging, waarna we vervolgens lezen dat het Dr. Hendricus Popta is die op 't laatst van zijn leven besluit een gasthuis te doen bouwen, waarvoor hij in 1711 twee huizen met hovingen, grenzende aan zijn eigendom „Heringa State", koopt en nog in 't zelfde jaar met het sloopen dier panden begon, om het nieuwe gasthuis te doen bouwen. Eerst na zijn dood van 1712, zou het gereed zijn tot bewoning. Vervolgens geeft de auteur een beschrijving van het gasthuis, waarna nog het boek met een aanhangsel, bevattende klapper, aanteekeningen en een lijst der voogden van het gasthuis is voorzien.
Het geheel is door goedgeslaagde, met zorg gekozen photogravures en enkele reproducties naar teekeningen, verlucht; waaruit de eenvoudige weelde der 16e, 17e en 18e eeuwsche interieurs en exterieurs weer blijkt, ieder passend in 't kader van zijn eigen tijd; een tijd waarin men genoeg uitdrukkingsvermogen had om niet te grabbelen uit vóórafgaande periodes waarin zeden en gewoonten telkens zoo veel verschilden met het hedendaagsche der bouwmeesters.
Amsterdam, Dec. 1912. W. V. D. P.

[1]) Het werk, dat niet in den handel is werd door den schrijver geschonken aan A. et A. en bevindt zich in de bibliotheek.

VAN ALLERLEI AARD.

HET PALEIS-RAADHUIS VAN AMSTERDAM.

Naar het „Hbl." verneemt is bij het onderzoek van het Paleis op den Dam, welk onderzoek met behulp van een rolsteiger heeft plaats gehad, gebleken, dat thans aan de onderste kroonlijst meer dan 200 consoles ontbreken. Zooals men weet zijn er in den loop der jaren reeds verscheidene door houten vervangen. Ernstig wordt nu overwogen of op deze wijze zal worden voortgegaan dan wel of het mogelijk is de middelen te vinden om de verdwenen consoles door nieuwe van zandsteen te doen vervangen.
Wat er met het beeldhouwwerk in den tympan zal gebeuren is ook nog niet zeker. De groote steiger aan den voorgevel is thans gereed en deze zal vermoedelijk het eerst dienst doen om aan een commissie van deskundigen de gelegenheid te geven den toestand van de beeldhouwwerken te bezien. Wie in deze geroepen zullen worden van voorlichting te dienen wordt met groote belangstelling afgewacht.
De grootste moeilijkheid blijft echter het vinden van de voor de restauratie noodzakelijke middelen.
Zeer merkwaardig deze moeilijkheid. 't Zal, nu 't op betalen aankomt, de vraag zijn: „wie is de eigenaar? en „wie is dus tot het onderhoud gehouden?" Zoolang deze vraag onzekerheid overlaat, zal men inderdaad moeite hebben met het vinden van de noodige middelen. Mogelijk kan de noodzakelijkheid van dit vinden, het moeten-vinden, thans de beantwoording der vragen waarom het gaat eenigszins bespoedigen. Het verval zou dan nog heilzaam kunnen worden.

* * *

Naar hetzelfde blad bericht, is het geschrift van professor H. Brugmans over de Paleis-Raadhuisquaestie ter perse en kan de verschijning ervan

in het begin van het volgende jaar, naar men hoopt reeds in Januari, worden tegemoet gezien. Op de publicatie van dit geschrift — een uitgave van de vereeniging Amstelodamum — wordt gewacht voor het uitbrengen van juridisch advies omtrent de juistheid van de door de regeering geponeerde stelling, dat het Paleis rijkseigendom is.
Zooals de burgemeester in de raadszitting van 25 September heeft medegedeeld, wachten B. en W. met hun prae-advies over den brief van minister Heemskerk, (waarin de genoemde stelling wordt geponeerd), tot zij dit juridisch advies ontvangen hebben.

DE PALEIS-RAADHUISKWESTIE IN DE TWEEDE KAMER.

Uit het verslag, voorkomende in het „Alg. Handelsblad", knippen wij:
De heer De Stuers vertrouwt, dat de Kamer voldoende doortrokken is van de politick. *(Gelach)*. Hij vraagt de aandacht voor een andere quaestie: het Amsterdamsche Raadhuis, thans provisioneel Koninklijk Paleis! *(Gelach)*. De Amsterdamsche raad heeft met groote meerderheid teruggave van het paleis aan de gemeente gevraagd. Daarop heeft de minister afwijkend beschikt, met een beroep op het karakter van Amsterdam als hoofdstad des Rijks.
Dit beroep wordt gedaan om aan te toonen, dat er een *nieuw* paleis noodig is; dat het tegenwoordige paleis rijkseigendom is, en dus de gemeente het geld voor een nieuw paleis moet geven. Het opwerpen van de juridische quaestie van eigendom schuift de zaak op de lange baan en verzekert den minister en helaas ook den burgemeester van Amsterdam jaren van rust. Allerlei adviezen zullen worden ingewonnen van stads- en landsadvocaten, en inmiddels zal de belangstelling, — zoo hoopt men, verlangt men, veronderstelt men! — verflauwen. In al dien tijd zal het gebouw op den Dam *misbruikt* worden als paleis, hoofdwacht en bureau van den plaatselijken commandant. De plichten, de eer en de goede trouw leggen der regeering een andere handelwijze op. Er is ook een moreele kant aan de zaak; het staat vast, dat de gemeente voor haar geld het gebouw heeft laten bouwen. *Lodewijk Napoleon* heeft dit gebouw aan de gemeente ontroofd. Hij eischte ontruiming van het raadhuis binnen 4 weken, en toen is de „comedie" afgespeeld, waarbij de burgemeester „plechtig het paleis aan Lodewijk Napoleon afstond".
Die feiten zijn onomstootelijk vast, en als de gemeente Amsterdam nu haar eigendom terugverlangt, dan moet de regeering het hoogste rechtsbegrip laten gelden; dan moet zij inzien, dat het hier geldt een *nationale eer*. In 1913 zal het een wanklank zijn, als H. M. de Koningin de hulde van Haar volk in ontvangst neemt vanuit een *geroofde woning*. De gemeente Amsterdam weet, blijkens haar historie, wel Keizerlijk en Koninklijk te handelen. Maar zij, die Amsterdam het paleis willen teruggeven, hebben te doen met een *latente* tegenwerking. Ook in 1873, en in 1890, ook in 1901 zijn er acties geweest om Amsterdam het kapitool terug te bezorgen. In 1910 hebben B. en W. een commissie benoemd om te onderzoeken, of het paleis voor raadhuis geschikt was, en.... tot groote teleurstelling van B. en W. was het volkomen geschikt! Toen heeft men aan de hooge regeering gevraagd, of er bij haar voornemens bestonden om het paleis aan Amsterdam terug te geven. „Ook zoo werd de zaak vertraagd en later opnieuw, door aan de „Damcommissie" te vragen, of tegenover het paleis geen stadhuis was te bouwen. Eindelijk heeft men der regeering gevraagd om de teruggave te bevorderen. Zoo verschuift men de oplossing. Spr. vindt goed en mooi, dat de gemeente Amsterdam haar raadhuis terugkrijgt. Amsterdam heeft in de zaak de *mooie* rol; de regeering heeft te zorgen, dat *zij* niet de *leelijke* rol speelt. Spr. zegt tot de regeering: blijft waakzaam in het belang van de nationale eer!"
De Minister v. Binn. Zaken, de heer Heemskerk, antwoordde hierop o.m. dat „De Amsterdamsche raad spr. een brief geschreven heeft; spr. heeft geantwoord: heeft de raad nog iets te zeggen, dan kan hij weer schrijven *(Gelach)*. De minister wil de zaak inmiddels niet met den heer De Stuers gaan behandelen".

DE EERSTE.

Het O.M. bij het kantongerecht te Haarlem eischte *f* 3 boete tegen een boer, die, na de inwerkingtreding der verordening tegen het maken van inbreuk op het natuurschoon, op zijn land aan den weg Haarlem—Amsterdam nog een reclamebord heeft geplaatst voor autobanden. Dit is de eerste vervolging in verband met deze verordening.

UIT DE MEMORIE VAN ANTWOORD, STAATSBEGROOTING BINNENL. ZAKEN 1913.

's-Rijks academie van Beeldende Kunsten.

Na de mededeelingen, ten vorige jare door den minister gedaan kreeg hij bericht, dat bij nadere bestudeering van 't schets-ontwerp tot verbouwing der Rijks-academie bij het bouwtoezicht te Amsterdam, bezwaren gerezen zijn, tegen de uitvoering van dat ontwerp. Daarentegen bleek, dat de gemeente Amsterdam niet ongeneigd was, op een andere plaats voldoend terrein beschikbaar te stellen voor den bouw van een nieuw vrijstaand academiegebouw. Op grond hiervan is in nadere onderhandeling getreden met het gemeentebestuur van Amsterdam en de minister vertrouwt, dat binnenkort een contract tusschen het Rijk en de gemeente waarvan de hoofdstrekking zal zijn, dat de gemeente op haar kosten een gebouw zal stichten, in overleg met de regeering en dat de kosten van dien bouw in annuiteiten zullen worden terugbetaald, aan de goedkeuring van de wetgevende macht zal kunnen worden onderworpen.
Komt een nieuw gebouw tot stand en kan in verband daarmede eene reorganisatie van het onderwijs ter hand worden genomen, zoo kan alsdan ook de vraag worden overwogen, of en zoo ja op welke wijze, de aesthetiek der bouwkunde beter tot haar recht kan worden gebracht.

LAATSTE BERICHTEN.

(Ontvangen na het ter perse gaan van dit nummer.)

HET BESTUUR.

In zijn vergadering van Vrijdagmiddag j.l. heeft het nieuwopgetreden bestuur van ons Genootschap de onderscheidene functies als volgt verdeeld:
H. J. M. WALENKAMP, *Voorzitter*; J. H. DE GROOT, *Vice-Voorzitter*; G. J. RUTGERS, *te Secretaris* (door diens benoeming wordt de functie van Algemeen Administrateur in zijn bestaanden vorm opgeheven. Ten aanzien hiervan zullen de Ledenvergadering binnenkort nadere voorstellen bereiken).
J. ROOSING Jr., *2e Secretaris*; A. A. KOK, *Penningmeester*; W. A. E. v. D. PLUYM, *Bibliothecaris*; ADR. MOEN, *Plaatsvervangend Lid*.

PRIJSVRAGEN.

I. Twee prijsvragen uitgeschreven door de Kon. Nederl. Landbouwvereeniging: A. Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders, B. Ontwerpen van Boerderijen; programma's in No. 9, inlevering 1 Januari 1913. (Zie vragen en antwoorden in No. 32.)

II. Prijsvraag van den Bond van Meubelfabrikanten in Nederland. Programma in No. 48.

III. Prijsvraag voor een Reclamebiljet, tevens geschikt voor Prentbriefkaart en Sluitzegel, uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer te 's-Gravenhage, Scheveningen en Omstreken. Inlevering franco aan het Bureau Plaats 1a, Den Haag. Programma in No. 49.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN (programma's in No. 41).
a. ontwerp van een raadhuis voor een groote gemeente. — Inzending 8 Februari 1913.
b. ontwerp van een watertoren. — Inzending 15 Maart 1913.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1321e Gewone Ledenvergadering. — Genootschap „Architectura et Amicitia". — De St. Jacobstoren te Vlissingen. — Een Bouwkunde-Tentoonstelling te Utrecht, Maart 1913. — Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten. — Tentoonstelling „Huis en Tuin 1913". — Nationale Prijsvraag van het Centraalblad der Bouwbedrijven. — Boekbeoordeeling. — Van allerlei aard. — Laatste Berichten. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES, M. J. HACK EN W. A. E. VAN DER PLUYM, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Ons Bestuur verzond het volgende adres:

Amsterdam, den 23sten December 1912.

Aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia", dat het volle instemming betuigt met het door het Bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond gezonden adres, betreffende de verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken, en dat het derhalve bij Haar aandringt ernstig rekening te houden met de in dat adres uitgedrukte wenschen, die door zeer velen worden gedeeld.
Het welk doende, enz. Het Bestuur, voornoemd:
(w.g.) H. J. M. WALENKAMP, *Voorzitter*.
(w.g.) G. J RUTGERS, *Secretaris*.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer A. L. Otto, bouwkundige te Amsterdam, thans buitenlid, door de heeren W. N. van Vliet en A. A. Hes.

G. J. RUTGERS, *Secr.*

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN.

Vraag 2. Wordt voor de prijsvraag van een *Raadhuis* ook de plattegrond-teekening van de zolderverdieping vereischt, of mag deze worden weggelaten?
Antwoord. Eene teekening van den plattegrond der zolderverdieping moet worden ingezonden. DE JURY.

HET BINNENHOF.

Door het Bestuur v. d. Ned. Oudheidk. Bond is onderstaand adres aan de eerste kamer der Staten-generaal verzonden:
Geeft met verschuldigden eerbied te kennen: *Het Bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond*, dat het met leedwezen heeft kennis genomen van de plannen tot verbouwing van het Departement van Binnenl. Zaken op het Binnenhof en dat wel voornamelijk omdat:
1°. daarbij de rooilijn aan de Binnenhofzijde tusschen de beide Poorten haar schuinen loop zal verliezen waardoor het rationeel verband tusschen die rooilijn en den eigenaardigen, eveneens schuinen bouw dier beide Poorten zal worden verbroken, hetgeen met een juist begrip en eene rechtmatige waardeering onzer oude architectuur niet overeen te brengen is;
2°. daarbij aan de Vijverzijde de, van de historische ontwikkeling van het Binnenhof op zoo treffende wijze getuigenis afleggende gevels zullen worden gerestaureerd, en worden afgebroken, instede van met eerbied en zorg te worden gerestaureerd, en worden vervangen door een nieuw geheel dat wel den schijn eener restauratie heeft, maar dat inderdaad noch op fraaie, noch op waardige wijze in de plaats zal treden van dit bij uitstek historisch gebouw;
3°. daarbij aan de zijde van het Mauritshuis een gevel is ontworpen die het voor de beste der dáár tentoongestelde schilderijen onmisbare zuidelijke en westelijke licht zal onderscheppen, en die ook voor een deel aan de vrije ligging van het Torentje een einde maken zal, en
4°. daarbij een kunstvol en rijk van snijwerk voorzien portaal uit het laatst der 17de eeuw en een zich daarbij bevindende vroeg-17de eeuwsche poort, zullen worden afgebroken en verwijderd.
Dat het het onnoodig acht Uw College te herinneren aan de groote beteekenis als historisch monument van het Binnenhof, méér dan eenig ander ten nauwste verbonden aan de ontwikkeling van ons volksbestaan, eene beteekenis, welke het wenschelijk maakt juist van het zoo sprekend historisch karakter van dit monument zoo min mogelijk te doen verloren gaan.
Redenen, waarom dit Bestuur er bij Uwe Kamer met ernstigen nadruk op aandringt, dat Zij bij de behandeling van het betreffende wetsontwerp van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat de uitdrukkelijke verklaring zal vragen, dat bij ten uitvoerlegging der verbouwing aan de bovengenoemde groote bezwaren geheel zal worden tegemoet gekomen.
Hetwelk doende enz.,
Niet twijfelende aan uwe medewerking.

Namens het Bestuur van den
Nederlandschen Oudheidkundigen Bond,
MR. DR. J. C. OVERVOORDE, Voorzitter.
DR. H. E. VAN GELDER, Secretaris.
Corn. Jolstraat 32, Scheveningen.

RIJKS ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Op Donderdagmiddag van vorige week had in een der schilderzalen van de Rijks academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam de plechtige uitreiking der eerepenningen, toegekend in den wedstrijd voor den z.g. Prix de Rome, plaats.
Een groot aantal autoriteiten, bestuurders van kunstlichamen, belangstellenden, enz. hadden gevolg gegeven aan de uitnoodiging van den hoogleeraar directeur Prof. A. J. der Kinderen, om tegenwoordig te zijn bij bovengenoemde uitreiking.

De heer Mr. G. M. den Tex, lid der Commissie van Toezicht, leidde de plechtigheid en heette de aanwezigen welkom en mede den heer A. H. Tieri, die met zijne leerlingen van het Conservatorium eenige zangnummers ter opluistering van de plechtigheid ten gehoore zou brengen. Het zangkoor bestaande uit een vijfentwintigtal dames zong met veel geestdrift Psalm 23 van F. Schubert; vervolgens kreeg de heer Mr. N. Beets het woord en hield eene voordracht over Jacob Cornelisz. van Oostzaan, Amsterdamsch schilder uit het begin der 16e eeuw. Van dezen schilder wordt een statue, ontworpen door den heer B. M. A. Ingen-Housz, ingevolge opdracht van het Gemeentebestuur, geplaatst in een der gevelnissen van het Suasso-museum. Het in gips gegoten beeld was opgesteld in de aula van de Academie en werd na het officieel gedeelte dezer bijeenkomst in oogenschouw genomen. Na de voordracht van Mr. Beets bracht het zangkoor ten gehoore een Oud-Hollandsch lied, vervolgens werden de eerepenningen door den heer Mr. G. M. den Tex uitgereikt en wel aan de heeren B. M. A. Ingen-Housz, F. Hogerwaard en Th. van Reyn den gouden eerepenning en aan de heeren A. J. J. Verschuuren en H. L. Krop de zilveren eerepenning.

Ten slotte werd door het koor besloten met een zeer geslaagd zangnummer 't z.g. Jübelchor van G. F. Händel.

De voorzitter dankte achtereenvolgens de aanwezigen en speciaal den heer Tieri en het dameskoor voor de medewerking aan deze plechtigheid betoond.

In de aula was gelegenheid behalve het reeds genoemde beeld nog een copie van de hand des heeren F. Hogerwaard te bezichtigen n.l. van een werk van Velasquez uit het Prado-museum te Madrid, voorstellende de overgave van Breda.

Tevens werd door leerlingen der academie de tea gepresenteerd en in een der bijzalen was door den heer Mr. N. Beets eene keurige tentoonstelling georganiseerd van houtsneden door Jacob Corneliszn. vervaardigd.

J. R. Jr.

VERSLAG VAN DEN TOESTAND EN VAN DE HANDELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" GEDURENDE HET JAAR 1912, UITGEBRACHT IN DE 57STE ALGEMEENE VERGADERING OP 18 DECEMBER 1912.

De Zetel.

Het Genootschap bleef gevestigd in de bovenzalen van het gebouw „Parkzicht" aan de Hobbemastraat te Amsterdam. De beschikbare localiteit werd uitgebreid met een kamer die als bergplaats dient voor oudarchief, modellen voor het bouwkundig handteekenen, tijdschriften, enz. Tengevolge dezer uitbreiding werd de jaarlijksche huursom verhoogd tot ƒ 600.—, verlichting, verwarming enz. inbegrepen.

De Leden.

Het ledental bedroeg in totaal op 1 December 1911 434 en is gedurende het afgeloopen jaar wederom belangrijk gestegen. De lijst bevat namelijk in de verschillende rubrieken thans totaal 459 leden, vertegenwoordigd door 447 personen, welk aantal als volgt is verdeeld; t.w. 7 Buitengewone Eereleden tegen 7 in 1911.

8 Eereleden, waarvan 2 tevens Gewoon-, 1 tevens Buitenlid en 2 tevens Donateur, tegen 8 in 1911.

11 Donateurs, waarvan 2 tevens Eerelid en 9 tevens gewoon lid, tegen 13 in 1911;

164 Gewone leden, waarvan 2 tevens Eereleden en 9 Donateurs, tegen 140 in 1911;

197 Buitenleden, waaronder 1 Eerelid, tegen 207 in 1911,

47 Kunstlievende leden, tegen 51 in 1911;

16 Aspirant-leden, tegen 10 in 1911, en

9 Vereeniging-leden, tegen 8 in het vorig jaar.

Gedurende dit jaar traden in de verschillende rubrieken 52 (in 1911 42) leden toe; terwijl 19 met of zonder opgave van redenen voor het lidmaatschap bedankten of van de lijst werden afgevoerd en 4 leden overleden.

Het Bestuur.

Gedurende het afgeloopen jaar vonden geen veranderingen in de samenstelling van het bestuur plaats. Bij het begin van het jaar verwisselden twee leden onderling van functie. De heer A. A. Kok, die gedurende het voorgaande jaar plaatsvervangend lid was, werd voor dit jaar met de zorg voor de financieën belast; terwijl omgekeerd de heer A. Redert, die gedurende twee jaren de kas hield, plaatsvervangend lid werd. Alzoo bestond het bestuur uit de volgende heeren die de achter hunne namen vermelde functies bekleedden:

H. A. J. Baanders, Voorzitter; H. J. M. Walenkamp, Tweede-Voorzitter; Jan de Meijer, 1e Secretaris; J. Roosing Jr., 2e Secretaris; A. A. Kok, Penningmeester; M. J. E. Lippits, Bibliothecaris, en A. Redert, plaatsvervangend lid.

In October jl. bedankte de 1e Secretaris, in welke vacature in de Algemeene Vergadering zal worden voorzien. Dat het bestuurscollege spoedig door een ander vervangen zal zijn, blijkt uit de agenda dezer vergadering, die niet minder dan vijf verkiezingen aan de orde stelt.

Moge straks Uwe keuze van dien aard zijn dat de bestuurders een college vormen berekend voor den taak en de roeping van ons Genootschap en de handhaving zijner positie in de rij der zustervereenigingen en in de gemeenschap.

Ter behandeling der Genootschappelijke zaken en ter voorbereiding der ledenvergaderingen werden gedurende dit jaar 21 bestuursvergaderingen belegd.

De Redactie.

De Commissie van Redactie was gedurende het afgeloopen jaar samengesteld uit de heeren:

H. A. J. Baanders, Voorzitter; Adr. Moen, Secretaris; A. A. Hes; Jan de Meijer; A. A. Kok; M. J. Hack, en W. A. E. van der Pluym, leden.

Mutaties kwamen in deze Commissie niet voor.

Nadat de heer P. Vorkink, in de 568 t Algemeene Vergadering als lid gekozen, voor de functie bedankt had, wees de vergadering van 10 Januari 1912 den heer W. A. E. van der Pluym aan, waarmee de Commissie voltallig was.

Een verslag van de handelingen dezer Commissie, tevens omtrent ons Orgaan, wordt door haren secretaris uitgebracht; terwijl met betrekking tot het Plaatwerk „De Architect" de directeur der N. V. verslag zal doen.

Aan het bestuur en de Commissie van Redactie was de algemeen administrateur, de heer G. J. Rutgers, toegevoegd.

Kalender.

Overeenkomstig onze traditie verscheen in het begin van dit jaar onze Genootschapskalender met eene oplage van 2000 exemplaren.

De Schoonheids-Commissie.

In deze Commissie hadden ingevolge benoeming, respectievelijk door de leden en het bestuur, zitting de heeren H. P. Berlage Nzn. en M. J. E. Lippits. Met ingang van 1 November j.l. werd laatstgenoemde, die periodiek aftrad en ingevolge het reglement niet terstond herkiesbaar was, vervangen door den heer A. A. Kok, als zoodanig benoemd door en uit ons bestuur.

De Commissie bestaat thans uit de heeren:

K. P. C. de Bazel, benoemd door den B. N. A; A. Salm GBzn., benoemd door B. en W. van Amsterdam; F. W. M. Poggenbeek, benoemd door de Mij. tot Bev. der Bouwk.; A. W. Weissman, benoemd door de Afd. Amsterdam dier Mij.; H. P. Berlage Nzn., benoemd door het Genootschap A. et A. en A. A. Kok, benoemd door het bestuur van A. et A.; terwijl het Secretariaat wordt waargenomen door den heer J. W. C. Tellegen, Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht.

De Commissie tot Behoud van het Stadsschoon.

Deze ten vorige jare ingestelde Commissie bestaat uit de heeren:

C. W. H. Baard, Voorzitter, benoemd door het Kon. Oudheidk. Genootschap; M. B. N. Boiderman, Secretaris, benoemd door de Afd. Amsterdam van de Mij. tot Bev. der Bouwk.; C. M. Garms, benoemd door de Vereeniging St. Lucas; Ed. Karssen, benoemd door de Mij. Arti et Amicitia; A. J. Joling, benoemd door de Kath. Kunstkring De Violier; G. van Arkel, benoemd door de Vereeniging Amstelodamum; Jan de Meijer, benoemd door het Genootschap A. et A.

Omtrent de handelingen der Commissie bracht de heer Jan de Meijer een kort verslag uit dat hierna volgt.

De Permanente Prijsvraag-Commissie.

In deze Commissie kwamen geen veranderingen voor, zoodat zij bleef bestaan uit de heeren A. Salm GBzn., C. N. van Goor en Paul J. de Jongh; respectievelijk Voorzitter, Secretaris en Penningmeester. Het Jaarverslag uitgebracht door den Secretaris is aan dit verslag toegevoegd.

De Vragenbus-Commissie.

In deze Commissie kwam gedurende het afgeloopen jaar geen verandering; zoodat zij bleef bestaan uit de heeren: H. G. Jansen, Paul J. de Jongh en A. W. Weissman.

De Zaalcommissie.

Ook deze Commissie bleef gedurende dit jaar onveranderd. Zij bestaat uit de heeren A. A. Kok, als lid van het bestuur, K. Tholens en G. Repko.

Commissie voor de Bestudeering van de Gemeentelijke Verordeningen op het Bouwen.

In deze Commissie, die in onderlinge samenwerking der bouwkundige lichamen werd ingesteld, heeft voor ons Genootschap de heer H. G. Jansen zitting.

In een kort verslag omtrent de handelingen dezer Commissie deelt de heer H. G. Jansen het volgende mee: De Commissie heeft zich in 1911, na hare instelling gesplitst in drie Sub-Commissies, die elk een deel van de stof in studie hebben genomen, met welken arbeid zij nog niet gereed kwamen.

Commissie tot Onderzoek naar de Mogelijkheid van de Oprichting van een Architectuur-Museum.

Deze Commissie, de jongste, werd ingesteld door ons Genootschap in zijn 1320ste ledenvergadering op 4 December j.l.

Tot leden werden benoemd de heeren Jon. Ingenohl, J. H. de Groot en W. A. E. van der Pluym.

Commissie voor de Herziening der Statuten en van het Huishoudelijk Reglement.

Deze Commissie bestaande uit de heeren Paul J. de Jongh, H. J. Walle Jzn., W. N. van Vliet, H. A. J. Baanders, A. A. Kok en J. Roosing Jr., heeft het voornaamste deel harer taak volbracht.

*) Bij plaatsgebrek zal dit in 't eerst volgend nummer opgenomen worden. Red.

Op de herziene Statuten werd reeds in den loop van dit jaar de Koninklijke bewilliging verkregen; echter rest nog de herziening van het huishoudelijk reglement.

Commissie van Advies van den Bond Heemschut in zake betreffende Bouwkunst.

Deze Commissie is samengesteld uit leden van vier bouwkundige vereenigingen, leden van den Bond Heemschut, en bestaat thans uit de heeren Jan Stuyt, aangewezen door de Mij. tot Bev. der Bouwk; Herm. van der Kloot Meijburg door B. N. A; Alb. Otten, door de Ver. Bouwkunst en Vriendschap en Maurits Plate door het Genootschap „A. et A."

Tenslotte rest nog te vermelden de groep van afgevaardigden naar de Algemeene Vergaderingen van het

Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen.

In deze vergaderingen werd ons Genootschap vertegenwoordigd door de heeren:

H. A. J. Baanders, R. N. Roland Holst, M. J. Hack, K. P. C. de Bazel, J. Gratama, Jan de Meijer vervangen door J. Roosing Jr., G. J. Rutgers en S. H. de Roos; terwijl de twee eerstgenoemden werden aangewezen om zitting te nemen in het Algemeen Bestuur van het Verbond.

De Excursies.

Gedurende de voorgaande wintercampagne werd besloten tot het (zoo mogelijk) organiseeren eener excursie naar het Vredespaleis, echter werd geen toestemming tot een bezoek verkregen onder mededeeling dat het stadium, waarin de bouw verkeerde geen bezoeken toeliet.

In September werd een bezoek gebracht aan de bijna voltooide Zuidergasfabriek te Amsterdam; aan welk bezoek echter door slechts weinigen werd deelgenomen.

De Tentoonstellingen.

Gedurende eenige weken werden in de Genootschapszaal de antwoorden tentoongesteld op de door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen; welke expositie werd gevolgd door die van de antwoorden op de Genootschapsprijsvragen van 1911.

Verder werden de antwoorden op de beide J. H. Leliman-Prijsvragen tentoongesteld en vond tevens de uitreiking der bekroningen in deze prijsvragen plaats.

De Prijsvragen.

De hierboven genoemde J. H. Leliman-Prijsvragen werden in 1911 uitgeschreven door de besturen der afdeeling Amsterdam van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst en van ons Genootschap, daartoe in staat gesteld door eene aanzienlijke bijdrage. In de prijsvraag A. werd het ontwerp voor een Museum voor Moderne Kunstnijverheid gevraagd, in de prijsvraag B. de „Afsluiting van het Leidsche Plein". De Jury bestond voor prijsvraag A. uit de heeren: W. Kromhout Czn., K. P. C. de Bazel, A. le Comte, Jan Stuyt en J. Limburg, voor prijsvraag B. uit de heeren A. W. Bos, Leonard Springer en H. J. M. Walenkamp.

Op de eerste kwamen 24 antwoorden in, op de tweede 11. In de eerste werden bekroond de heeren: F. J. Kubats en H. F. Mertens met den eersten prijs, en met een premie de heer J. Klijnen, de heer M. E. van de Wal, en de heeren J. K. Meissche en P. Schmidt; in de tweede de heer J. Crouwel Jr. met den tweeden prijs, de heer G. J. Rutgers met de premie, terwijl het bedrag van den niet toegekenden eersten gelijkelijk werd verdeeld over de ont-

werpen ingezonden door de heeren J. P. L. Petri, Joh. D. Looijen, P. Kramer en de onbekend gebleven inzender van het ontwerp onder het motto: „Doornroosje". De uitreiking der bekroningen had plaats in de vergadering van 1 Mei 1912.
In 1911 werd een aantal studieprijsvragen uitgeschreven met de volgende onderwerpen: *a.* een Ambtswoning voor den burgemeester eener groote gemeente, *b.* een Ontvanggebouw voor eene bloemententoonstelling, *c.* een Hoofdingang voor een deftig woonhuis, *d.* een Glas-in-lood-venster voor een trappenhuis, *e.* een Patroon voor een behangselpapier en *f.* het omslag voor den Genootschapskalender 1912.
Met uitzondering van de onder *d.* genoemde, zijn al deze prijsvragen als geslaagd te beschouwen. De jury bestond uit de heeren H. P. Berlage, Jan Stuyt en H. A. J. Baanders. De bekroningen werden toegekend als volgt:
a. de eerste prijs aan den heer Maurits Plate, de tweede aan den heer Th. Philippi.
b. de eerste prijs aan den heer N. Lansdorp; de tweede aan de den heer J. M. Vink;
c. de eerste prijs aan den heer C. J. Blauw; de tweede aan den heer C. A. C. Rotgans;
Voor *d.* werden geen bekroningen toegekend.
e. de eerste en de tweede prijs aan den heer W. Bogtman.
Voor de laatste bestond de Jury uit de bestuurders.
In 1912 werden de volgende Genootschapsprijsvragen uitgeschreven.
a. het Omslag voor den Genootschapskalender 1913;
b. het Ontwerp voor een Raadhuis eener groote Gemeente;
c. het Ontwerp voor een Watertoren;
d. het Ontwerp voor een Pianinokast;
e. het Ontwerp voor een Steenen Trap en
f. het Ontwerp voor een Wandkalender.
Voor eerstgenoemde bestond de Jury wederom uit het bestuur; voor alle overigen uit de heeren: H. P. Berlage, R. N. Roland Holst, Paul J. de Jongh, C. W. Nijhoff en J. E. van der Pek.
Op de onder *a.* genoemde prijsvraag kwamen 14 antwoorden in. Bekroond en voor uitvoering aangewezen werd het ontwerp van den heer G. J. Rutgers.
Op de onder *f* genoemde kwamen 5 antwoorden in, waaruit dat van den heer W. Bogtman bekroond werd; terwijl voor de onder *d.* en *e.* genoemde respectievelijk 3 en 1 ontwerpen in kwamen. Deze zijn nog niet beoordeeld; terwijl de antwoorden op de onder *b.* en *c.* genoemde prijsvragen in 1913 worden ingewacht.

DE VERGADERINGEN.

Gedurende het jaar 1912 werden 16 gewone Ledenvergaderingen gehouden. Volgens de presentielijsten werden zij gemiddeld door ruim 29 leden en 2 introducées bezocht. (Over 1911 bedroegen deze cijfers 22 en 1).
Uit de handelingen zij het volgende gememoreerd:
1305de vergadering op 10 Januari:
Voordracht van den heer A. Keppler „De Architect en het Woningvraagstuk", Verkiezing van een lid der Commissie van Redactie.
1306de Vergadering op 24 Januari:
„Kunstbeschouwing over diens werk", door den heer K. P. C. de Bazel, toegelicht met lichtbeelden. Toetreding tot de Vereeniging tot Bevordering der Vakopleiding in Nederland.
1307de Vergadering op 7 Februari:
Voordracht van den heer A. W. Weissman: „In Italië".
1308ste Vergadering op 21 Februari:
„Causerie van den heer Jos. Th. J. Cuypers, Tentoonstelling van de antwoorden op de J. H. Leliman-prijsvraag B., Discussies over de Dambebouwing.
1309de vergadering op 6 Maart:
Voortzetting der discussies over de Dambebouwing.
1310de vergadering op 20 Maart:
Behandeling van de door het bestuur voorgestelde motie inzake de Dambebouwing, Tentoonstelling van de antwoorden op de prijsvragen van „Bouwkunst en Vriendschap."
1311de vergadering op 3 April:
Voordracht van Prof. Dr. H. Brugmans „Een bezoek aan een Nederlandsche Stad in de Middeleeuwen".
1312de vergadering op 17 April:
Goedkeuring der Herziene Statuten, Bepaling van de onderwerpen der Genootschapsprijsvragen 1912, voordracht van den heer E. Flesseman Jr „Electriciteit in het Woonhuis".
1313de vergadering, gecombineerd met de vergadering van de Afd. Amsterdam der Mij. tot Bev. der Bouwk.; op 1 Mei: Uitreiking der Onderscheidingen in de J. H. Leliman-prijsvragen, en in de Genootschapsprijsvragen 1911, tentoonstelling van de bekroonde ontwerpen.
1314de vergadering op 11 September:
Overzicht van het Zomerreces, Bespreking Koloniaal Instituut, Mededeelingen betreffende de Stedenbouw-Tentoonstelling te Dusseldorf.
1316de vergadering op 18 September:
Benoeming van een lid (den heer Maurits Plate) der Commissie van Advies in zaken betreffende Bouwkunst in den Bond Heemschut. Deze vergadering spreekt met algemeene stemmen uit dat het ongeoorloofd is mede te werken aan prijsvragen, die niet door de P. P. C. gecontrasigneerd zijn. Bespreking van de kwestie Koloniaal Instituut.
1316de vergadering op 9 October:
Voordracht van den heer C. Rol: „Elementaire Vlakversiering" met lichtbeelden, Besprekingen over het Plaatwerk, de kwestie Koloniaal Instituut en het onderhoud van het Paleis-Raadhuis.
1317de Vergadering op 20 October:
Voordracht van den heer J. E. van der Pek: „Toelichting tot drie Hoofdwerken van Michel Angelo", Bespreking van de kwestie Koloniaal Instituut. Besluit tot het in eene vergadering in 1913, tegenover elkaar stellen van het pro en het contra nopens de openbare prijsvraag.
1318de Vergadering op 6 November:
Lezing van den heer Corn. van den Sluijs: „De huidige aankleeding en versiering der wanden". Besprekingen over de wenschelijkheid van het instellen eener leerstoel in den Stedenbouw en van het opmaken van een plan van Groot-Amsterdam. De vergadering geeft eenparig als hare meening te kennen dat dit plan het best kan verkregen worden door het uitschrijven eener openbare prijsvraag.
1319de Vergadering op 20 November:
Causerie van den heer Willem C. Brouwer over bouwaardewerk en bouwbeeldwerk.
1320ste Vergadering op 4 December:
Behandeling van een schrijven van den B. N. A. terzake van de P. P. C.; verkiezing van de Verificatie-Commissie, benoeming van den heer A. W. Weissman tot vertegenwoordiger van A. et A. bij de voorloopige besprekingen betreffende de Intern. Baufachausstellung te Leipzig in 1913. Bespreking van de wenschelijkheid van de oprichting van een Architectuur-Museum en instelling van eene Commissie tot onderzoek naar de mogelijkheid daarvan. Besprekingen betreffende de reorganisatie der Schoonheids-Commissie. Besprekingen nopens de Waaloverbrugging te Nijmegen, de herstelling van het Paleis-Raadhuis en den herbouw van den Vlissinger St. Jacobstoren.
1321ste Vergadering, tevens 57ste Algemeene Vergadering op 18 December: de agenda voor dezen avond.

HET OPTREDEN NAAR BUITEN. (DE ACTIE).

Behalve door andere middelen trad het Genootschap op met het verzenden van de volgende adressen:
22 Januari aan de Vereeniging „De Ambachtsschool voor Hilversum en Omstreken" wijzende op de wenschelijkheid van het uitschrijven eener prijsvraag voor haar schoolgebouw.
23 Februari aan den Gemeenteraad van Zaandam ter zake van de bebouwing van den Dam aldaar.
29 Maart aan den Gemeenteraad van Amsterdam ter zake van de Dambebouwing te Amsterdam.
— Juni aan Hunne Excellenties de Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Waterstaat, van Landbouw, Handel en Nijverheid, van Oorlog, van Marine, van Financiën en van Koloniën.
— Augustus aan den Gemeenteraad van Amsterdam ter zake van den Drucker-Uitbouw aan het Rijks-Museum.
— October aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage ter zake van de plannen tot slooping van den Schouwburg aldaar.
— October aan den Gemeenteraad van Enkhuizen ter zake van een plan tot oprichting van een gebouw voor den vischafslag in de omgeving van den Dromedaris.
14 November aan de Provinciale Staten van Zeeland ter zake van eene verordering tot wering van inbreuken op natuurschoon.
14 November aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken betoogende de wenschelijkheid van het instellen eener Leerstoel in den Stedenbouw en Stadsuitbreiding.
14 November aan den Gemeenteraad van Amsterdam betoogende wenschelijkheid van het doen vervaardigen van een plan voor Groot-Amsterdam.
5 December aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam ter zake van de voorgestelde reorganisatie der Schoonheids-Commissie.
5 December aan de Provinciale Staten van Gelderland ter zake van de voorgestelde Waaloverbrugging te Nijmegen.
14 December aan de Rijks-Commissie voor de Beschrijder Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken en aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam houdende verzoek om inlichtingen betreffende de herstellingen aan het Kon. Paleis op den Dam.

LIDMAATSCHAPPEN.

Het Genootschap bleef lid van of trad toe tot de volgende corporaties:
den Bond Heemschut tot behoud van de schoonheid in Nederland, het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, de Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen, de Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerklieden in Nederland, de Nederlandsche Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" en de Vereeniging Het Nederlandsch Openlucht-Museum.

AFDEELING VOORTGEZET- EN HOOGER-BOUWKUNST-ONDERRICHT.

Omtrent deze afdeeling is onlangs verslag uitgebracht en gepubliceerd in ons orgaan. Ik meen hier te kunnen volstaan met naar dat verslag te verwijzen.

Tenslotte wensch ik de volgende punten te memoreeren, die 't zij afgedaan of in behandeling zijn: de prijsvraagregelen in verband met de prijsvragen van het Rotterdamsche Stadhuis, het Stadion en het Koloniaal Instituut te Amsterdam,
het Congres en de Tentoonstelling van Handenarbeid, waarvan „A. et A." lid was,
de huldiging van Dr. P. J. H. Cuypers op diens 85sten verjaardag op 16 Mei j.l.,
het nog in bewerking zijnde monument voor wijlen den heer J. Kuyper, hoofdleeraar aan de Academie te den Haag en docent aan de Afdeeling V. en H. B. O.,
de uitbreiding onzer localiteiten in Parkzicht en het daarmee verbandhoudend gewijzigd huurcontract, de aankleeding en meubileering onzer bibliotheek, ons aandeel in de voorbereiding tot de tot-stand-koming van het Kunstenaarshuis,
ons aandeel in eene proefneming met brandvrije rietbedekking te Arnhem, de reorganisatie van de Amsterdamsche Schoonheidscommissie, en ten laatste onze poging om te komen tot de oprichting van een Architectuur-Museum.
Onderwerpen te over om in het komende Genootschapsjaar met levendige actie te beginnen.

J. ROOSING JR., 1e Secretaris, a.i.

JAARVERSLAG BETREFFENDE HET WEEKBLAD „ARCHITECTURA" OVER 1912.

DE REDACTIE.

Bij den aanvang van het verslagjaar was hare samenstelling als volgt:
H. A. J. Baanders, *Voorzitter;* Adr. Moen, *Secretaris;* Jan de Meijer, A. A. Kok, A. A. Hes en M. J. Hack, *Leden.*
In de vacature-La Croix, nog eenige weken bestendigd door het niet aanvaarden zijner benoeming door den heer Vorkink, werd voorzien door de benoeming van den heer W. A. E. v. d. Pluym, die zich die benoeming liet welgevallen.
Gedurende het jaar kwam verder geen wijziging meer voor. Thans, aan het einde evenwel, gaan enkelen weer heen en zult U zoo straks in die ontstane vacatures moeten voorzien. Wij hopen van harte, dat de nieuwe redactieleden met even veel liefde en toewijding de belangen van ons orgaan zullen willen en zullen weten voor te staan, als de aftredenden dat steeds in zoo ruime mate hebben betoond.

HET ORGAAN.

Aan het uiterlijk werd ook dit jaar weer alle aandacht besteed en, naar wij met alle bescheidenheid durven zeggen, niet zonder succes. 't Is waar, het had nog wel anders, wel veel beter kunnen zijn, de redactie zij de eerste om dit volmondig te erkennen; evenwel is toch steeds met de meeste zorg getracht, wat te zijn en wat te kunnen „toonen", n.l. in den vorm van goede illustraties. Niet minder dan ruim 160 stuks*) sieren den 20en jaargang, die wij in de allereerste plaats danken aan hen die, hetzij teekening, hetzij foto, bereidwillig ter reproductie afstonden. Ook het belangeloos ter beschikking stellen van diverse cliché's kwam nog al eens voor. Wij denken hierbij aan die van de prijsvraag van een burgerwoonhuis, van de Vereeniging van Nederl. Baksteenfabrikanten; aan die der Dusseldorfsche Tentoonstelling, van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, alsmede aan die der Nieuwe Effectenbeurs te

*) Waarbij nog komen een 4-tal stuks die, op verzoek reeds aangemaakt, tot op heden nog niet zijn geplaatst.

Amsterdam, van den architect Jos. Th. J. Cuypers en van de „Bijenkort", van den architect J. v. Straaten. Een en ander stelde de Redactie in staat met slechts geringe kosten een wekelijksche aflevering dubbel aantrekkelijk te maken.

Nogmaals betuigen wij allen onzen welgemeenden dank voor hunne belangelooze medewerking.

Ook de toevoer van copy was dit jaar ruim voldoende, ja bijkans verrassend. Van een „komkommertijd" is der Redactie dan ook *niets* gebleken, ja moest zij „helaas" vele malen het: „wegens plaatsgebrek moesten verschillende stukken tot een volgend nummer blijven liggen" inlasschen en dit, niettegenstaande aan menig nummer 4 extra pagina's waren toegevoegd.

Dit resultaat danken wij enkel aan de krachtige medewerking onzer leden en wenschen wij hier met groote erkentelijkheid te memoreeren de artikelen der heeren: Weissman, Walenkamp, v. d. Pek, Paul de Jongh, Jan Stuyt, v. Diedenhoven, Nijhoff, de Bazel, Hellendoorn, de Haas, Gerber, Jos. Cuypers, Ingenohl, Rutgers, Roosing e. v. a., zoomede de technische artikelen van de heeren v. d. Wijnpersse en Unger. Ook van de zijde der Redactie verscheen menig artikel, speciaal van de hand der heeren v. d. Pluym, de Meijer en Hes.

Maar toch, hoe goed het thans ook *begint te gaan*, het kan nog veel beter. Wij zijn er nog lang niet. Waar blijven b. v. onze talrijke buitenleden met hun schat van ervaring? Laten zij zich gaan beschouwen als *plaatselijke vertegenwoordigers van „Architectura"* en alles, wat het melden waard is, terstond onder den aandacht der Redactie brengen. Het afgeloopen jaar gaf reeds menig bewijs van de activiteit dier leden. Wij stellen er dan ook prijs op te verklaren, dat de 21e jaargang bij voorbaat grootendeels voor hen gereserveerd is.

Ook de leden „bij het vuur" worden met aandrang tot medewerking uitgenoodigd en dusdoende, op zeer zachte en vriendelijke wijze nog even herinnerd aan hunne vrijwillig op zich genomen plicht: het Genootschap — dus ook het orgaan — *te dienen*. Laten vooral de jongeren nu eens meer naar voren komen en wat van hun werk voor het blad afstaan. Een goed voorbeeld ten dezen gaf het vorig jaar ons adspirant-lid Zietsma met zijn 32-hoek en wie denkt niet dadelijk aan de kranige, handig-rake schetsen van ons lid de Klerk? Dergelijke schenkingen vormen een aanwinst voor ons orgaan.

Ten slotte — doch daarom niet minder goed gemeend — een woord van vriendelijken dank aan H. H. Uitgevers voor hunne aangename samenwerking en onvermoeid streven om het orgaan steeds meer te doen zijn: een waardig representant van het Genootschap. Een beroep op hunne medewerking, in vaak spannende momenten, mistte nooit. Ook het personeel ter zetterij onze hulde voor z'n gave van „raden en weten".

Onder aanbeveling *tijdig de copy voor den nieuwen jaargang van U te mogen tegemoet zien*, gaan wij vol vertrouwen 1913 tegen.

Voor de Redactie:
ADR. MOEN, *Secretaris*.

Amsterdam, 18 December 1912.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Diploma Bouwkundig Opzichter.

Op *Maandag 24 Februari 1913* en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1913 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar.

Op *Maandag 10 Maart 1913* en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar* ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1913 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas).

Op *Maandag 31 Maart 1913* en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas)*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1913 den leeftijd van 25 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

De examens worden afgenomen in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen *vóór 15 Januari 1913* aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

De Candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen, die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

NIEUWE UITGAVEN.

HET STUCADOORSVAK VOORHEEN EN THANS door A. W. WEISSMAN, uitgegeven door den Nederlandschen Stucadoorspatroonsbond bij de firma RUYGROK & Co, te Haarlem, prijs *f* 0.50.

Van 27 September tot 6 October van dit jaar werd in het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen te Rotterdam een Nationale Vaktentoonstelling van het Stucadoorsbedrijf gehouden ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van voornoemden Bond, die daardoor heeft trachten aan te toonen, dat het den hedendaagschen stucadoor, zoowel patroon als gezel, niet aan vakbekwaamheid ontbreekt. Op uitnoodiging van het Uitvoerend Comité van deze Tentoonstelling hield de heer Weissmann eene lezing over bovengenoemd onderwerp, toegelicht met lichtbeelden waarvan een viertal van Oud-Romeinsche stucadoorswerken, gevonden in de villa „Famesina" te Rome, in dit boekje gereproduceerd zijn. Den heer H. Doïng, redacteur van het orgaan van den Ned. Stucadoorspatroonsbond werd opdracht gegeven deze lezing in brochurevorm uit te geven en *den Belangstellenden* aan te bieden, daar, zooals genoemde heer in het voorwoord zegt, deze uitgave *niet alleen* voor de leden, maar ook voor stucadoorsgezellen, H.H. Architecten en *voornamelijk voor diegenen welke laten bouwen*, bestemd is, opdat aller belangstelling in het vak levendig wordt.

Uitgezonderd het omslag, dat een weinig kleurloos is, ziet het boekje er goed verzorgd uit en komen de reproducties ook zeer goed tot haar recht. Zooals de titel aangeeft, was het onderwerp juist iets geschikts voor den heer Weissman, die een zeer duidelijk beeld wist te geven van den ouden gildentijd met zijne rechten en plichten en dien grijzen tijd toetst aan het heden, terwijl de ontwikkelingstijd van toen tot nu ook duidelijk behandeld wordt.

Met een ernstig woord tot de stucadoors om hun vak goed te leeren kennen, opdat zij weer vakkunstenaars worden en hun vak weer toekomst verkrijge, besluit het boekje dat door zijn aangename schrijfwijze en degelijken inhoud zeker velen een genoegen zal verschaffen.

A. H.

***

I. Het werk: *„Handleiding voor woningbouw vereenigingen"* uitgave v/h Centr. Bureau voor sociale adviezen mocht reeds een tweeden, herzienen druk beleven. Wel een bewijs dat de arbeid der Heeren Mr. D. Hudig Jr. en H. C. A Henny met groote belangstelling ontvangen is en naar waarde geschat wordt, ja in een reeds lang gevoelde behoefte voorziet.

II. *Betonkalender 1913*. *f* 1.50 met bijlage ad *f* 0.90 uitgever L. J. Veen te Amsterdam.

Het nieuwe materiaal schijnt een nieuwe (eigen) kalenderuitgave van noode te hebben.

In een 5 tal hoofdstukken wordt alles inzake beton en gewapend beton nauwkeurig omschreven, terwijl een uitgebreide advertentielijst op menige vraag een afdoend antwoord zal weten te geven.

Ook de bijlage behandelt wat tot het betonvak kan worden gerekend en is bovendien nog met een serie wetten verrijkt die allen in eenig of in nauw verband staan met het onderwerp waar het hier speciaal om gaat.

III. *van Gendt's Bouwkalender 1913*. *f* 1.50, met bijlage ad *f* 0.90 uitgever L. J. Veen te Amsterdam.

Deze uitgave nog te bespreken of aan te bevelen lijkt ons geheel overbodig. Ze is reeds dermate ingeburgerd, dat ons haar niet-verschijnen zou opgevallen zijn.

INGEZONDEN.

DE NATIONALE PRIJSVRAAG VAN HET CENTRAALBLAD DER BOUWBEDRIJVEN.

In het zeer beknopt rapport der Jury *) voor deze prijsvraag, dat ook gepubliceerd is in het nummer van 21 December l.l. van dit Weekblad, komt woordelijk voor: „Ook de volledigheid der antwoorden laat veel te wenschen over; aan sluizen, bruggen, viaducten en den geheelen utiliteitsbouw is nagenoeg geen aandacht gewijd".

Nu luidde de prijsvraag woordelijk:

Men vraagt een verhandeling over het gebruik van baksteen versus beton en gewapend beton, voor het maken van *gebouwen of gedeelten van gebouwen* (de cursiveering is van ondergeteekende).

Iedereen, die Hollandsch kent, wensch ik nu deze vraag voor te leggen:

Zijn sluizen, bruggen en viaducten, gebouwen?

Neen, immers!

Er zal wel niemand zijn, behalve de Juryleden, die deze vraag bevestigend durft beantwoorden.

Heeren Juryleden! Vergun mij, wien het volgens uw rapport mangelt aan logischen gedachtengang, toch even dit te zeggen:

Een sluis, een brug, een viaduct, is geen *ge*bouw.

Duidelijk staat in de prijsvraag uitgedrukt, dat het slechts gaat om de toepassing van baksteen en beton in de Burgerlijke Bouwkunde.

Bij een dusdanige beoordeeling wenscht ondergeteekende natuurlijk geen *f* 40 te ontvangen als „blijk van aanmoediging."

U, geachte Redactie beleefd dankzeggend voor de verleende plaatsruimte,

De inzender van het motto „Evolutie".

*) De Jury bestond uit de heeren: H. P. Berlage Nzn., G. W. van Heukelom, W. C. van Manen, D. J. van Wijk, L. Zwiers en H. Polano, rapporteur.

DE RESTAURATIE VAN HET PALEIS-RAADHUIS. *)

„Er gaan geruchten — en op grond hiervan werden reeds oordeelvellingen uitgesproken — dat de noodzakelijke restauratie van het gebeeldhoud fronton in den Damgevel van het Raadhuis-Paleis, zou zijn opgedragen aan de steenhouwersfirma Cuypers & Co. te Roermond.

Het scheen ons geraden, deze geruchten met eenig scepticisme te bejegenen Immers men kan moeilijk aannemen, dat de personen, die voor het onderhoud der koninklijke paleizen aansprakelijk zijn, voor een zoo teeder en belangrijkwerk geheel op eigen verantwoording een onderhandsche opdracht zouden geven. Er scheen waarschijnlijk de benoeming eener statige commissie van met gezag bekleede personen, op wier advies de beste wijze van restauratie kon worden gekozen. Het beroep op een zoodanige commissie schijnt in dit geval te meer geboden, waar het geldt een nationaal monument, over welks bezit twijfel is gerezen, en het beheer daarvan berust bij de Koningin, van wie niet aangenomen worden kan, dat zij iets zal willen doen of toelaten, wat tegenover den lateren rechtverkrijgende moeilijk zou kunnen worden verantwoord.

Het gezag van dr. P. J. H. Cuypers, wiens relaties met de Roermondsche aannemersfirma men kent, zou in deze aangelegenheid zeker niet als hoogste autoriteit mogen gelden.

Zoodanige opvatting strookt ook inderdaad met de informaties, welke wij gelegenheid hadden in te winnen. Men meende ons omtrent de werkzaamheden aan het Raadhuis-Paleis volkomen gerust te kunnen stellen. Noch aan de inrichting van dr. Cuypers, noch aan iemand anders is een opdracht verleend, en de personen, met het onderhoud belast, zijn zich van het belang en de bijzondere delicatesse der zaak volkomen bewust. Van onzen kant nemen wij de vrijheid aan te dringen op een spoedige benoeming der commissie van onderzoek naar Quellinus' beeldhouwwerk, om aan alle ongerustheid en ongemotiveerd alarm een einde te maken."

Aldus de „Kunst"-medewerker van het Alg. Handelsblad. Dr. Cuypers antwoordde hierop als volgt:

Met belangstelling zag ik in uw avondblad van 17 Dec. l.l. 2e blad, dat uw medewerker voor „Kunst" voor 't zorgvuldig behoud van Quellinius beeldwerken aan van Campens bouwwerk zoo veel voelt, en zoo werkzaam blijft toezien.

Ik twijfel niet of de steeds groeiende belangstelling van vele zijden voor deze kustwerken zal den besten invloed kunnen uitoefenen.

Veroorloof mij uwen medewerker de lezing aan te bevelen van een artikel in het *Algemeen Handelsblad* van zijn voorganger, den heer Martin Kalf, 5 Mei 1898 terwijl ik hem tevens beleefd uitnoodig in 't aanstaande voorjaar tot een bezoek aan de werkplaatsen van bedoelde *aannemersfirma* te Roermond.

In de veronderstelling, dat uw medewerker naast de kunst, ook nog eenige aandacht zou willen wijden, aan het wederopbloeiende ambacht, zou ik hem gaarne hier laten zien; hoe sedert 1853 tot heden door de *Steenhouwersfirma* niet alleen dat ambacht beoefend wordt, maar ook daarmede in verband gebracht; ook timmeren en schilderwerk met innig overleg samen te brengen.

Mijne relaties tot dat werk zal ik hem duidelijk kunnen maken.

Uw bereidvaardige,
P. J. H. CUYPERS.

De Redactie van genoemd blad deed ten slotte bovenstaand antwoord van een onderschrift vergezeld gaan, waarmede wij, onnoodig haast dit nog eens te zeggen, volkomen accoord gaan.

Bedoeld onderschrift luidt:

„In warme en hartelijke waardeering van den grooten bouwmeester, die ons bovengaand schrijven heeft gezonden, doen de tegenwoordige kunstredacteurs van het „Handelsblad" zeker niet onder voor hun voorganger of voor tijdgenooten, die allen den eminenten kunstenaar achten en trotsch zijn op hun landgenoot.

Wat wij geschreven hebben is echter allerminst in strijd met die gevoelens van waardeering en bewondering. Men kan een groot geleerde huldigen en toch meenen, dat de wet, die voorschrijft dat hij op 70-jarigen leeftijd zijn ontslag neemt als hoogleeraar, een goede is. Wij weten zeer goed dat velen, die verre de zeventig gepasseerd zijn, in werkkracht en geestkracht jongeren beschamen — en erkennen dadelijk, dat ook de heer Cuypers tot die bevoorrechten behoort. Dr. P. J. H. Cuypers is thans echter 85 jaren oud en wij betreuren het, dat indien advies over eenig belangrijk bouwwerk gewenscht wordt, zoo velen in de eerste plaats geneigd zijn zich te wenden tot den grootsten Nederlandschen bouwkundige, met voorbijgang van jongere krachten".

*) Wij verwijzen hierbij naar het ingezonden stuk van den heer H. A. J. Baanders, voorkomende onder „Laatste Berichten". RED.

OVER NIEUWERE SYSTEMEN VAN VENTILATIE, VERWARMING EN KOELING IN OPENBARE GEBOUWEN, door L. B. Huijgen. C. I.

Het ventilatie-vraagstuk, dat veel bekeken is door rijp en groen, aan welks juiste oplossing wel eens getwijfeld is en waaraan zelfs door vakmannen vreemde beschouwingen zijn gewijd, nadert in de jongste jaren zijne algeheele voltooiing.
Wie ergert zich niet bij voortduring over te groote hitte of droogte rondom zijn volbloedig „ik" of over tocht en koude op zijn „bloedarmen schedel?" Het ieder naar den zin te maken is niet gemakkelijk. Daartoe wordt veel practische kennis vereischt voor het maken van ventilatie-plannen en bovendien veel theorie voor de nauwkeurige uitvoering daarvan. Niet dus, zooals bij vele andere ingenieurswetenschappen het omgekeerde! Misschien moeten wij in deze richting zoeken naar de verklaring van het langzame totstandkomen van iets werkelijk goeds op dit gebied.

Alvorens nader te beginnen met eene beschrijving van de nieuwere methoden van ventilatie, is het niet overbodig voor den lezer, zich eens rekenschap te geven, van welke hoedanigheden goede lucht moet zijn en hoe deze moet zijn samengesteld met betrekking tot het vochtigheids- en koolzuurgehalte. Hierover heerschen nog wanbegrippen en worden door overigens goed ontwikkelde menschen verkeerde adviezen gegeven.

Wanneer men afziet van ziekenhuizen en andere bijzondere gebouwen, dan kan met eene zaalventilatie van 15 tot 25 cubieke meters luchtverwisseling per hoofd per uur zeer wel volstaan worden. Daarbij is vooropgesteld, dat niet meer lucht noodzakelijk is, om den graad van vochtigheid in het vertrek binnen zekere grenzen te bewaren. De versche lucht moet evenwel de menschen goed kunnen bereiken. Dit nu is juist de taak van een goed ventilatie-systeem. Menigeen vergeet, dat de mensch slechts een bepaald quantum lucht *kan* inademen. Zij openen willekeurig deuren en vensters, bederven daarmede de werking van eene goed overwogen ventilatie-inrichting, om vervolgens met zelfgenoegzaamheid te verklaren, „dat de geleerde heeren er niets van weten". Niet zoozeer overdreven groote hoeveelheden versche lucht doen aangenaam aan; eerder eene beperkte luchtverversching van goede hoedanigheden. De lucht mag niet te vochtig zijn, rook en stank dienen snel verwijderd te worden en de luchtbeweging mag men vooral in den zomer wel eenigszins aan den lijve waarnemen.

Bij ietwat verhoogde kamertemperaturen, zooals dit in sterk bezette zalen steeds het geval is, lette men er op, dat de relatieve vochtigheid der lucht eerder te laag dan te hoog zij. Schadelijke verschijnselen tengevolge van te vochtige lucht zijn o.a. onbehaaglijkheid door warmteophooping in het lichaam, hoofdpijn en flauw vallen. De natuurlijke afkoeling van ons lichaam „het zweeten" wordt belemmerd. Rook en koolzuur doen het overige. Zonderling genoeg bezitten wij geen zintuig voor vochtigheid van lucht en komt het herhaaldelijk voor, dat verdampingsbakken geëischt worden in inderdaad te vochtige vertrekken en wel onder verklaring, dat de „lucht zoo droog is". Een hygrometer (vochtigheidsmeter) is daarom even nuttig als een thermometer. Hoe weinigen bedienen zich evenwel van zulk een instrument? Onbewust wordt in Nederland met de vochtige luchtgesteldheid rekening gehouden, door het genoegen nemen met lage kamertemperaturen. Een vreemdeling (geen Engelschman) voelt zich hier te lande aanvankelijk steeds huiverig en onbehaaglijk. Hij is aan hoogeren warmtegraad gewend. In Amerika leeft men genoeglijk in kantoortemperaturen van 70-75° Fahr. en kan men daarin ongehinderd werken. Dit alleen, wijl de lucht relatief droog is.

Een volwassen mensch scheidt per uur ongeveer 0.06 KG. water af; gasvlammen produceeren 1 KG. waterdamp per cbm. verbrand gas. In een zaal met 500 personen en voorzien van gasverlichting kunnen op deze wijze tot 50 KG. waterdamp per uur vrijkomen, welke wederom verwijderd moeten worden, indien men de vochtigheidsgraad der lucht binnen en buiten gelijk wenscht te houden. Slechts op betrekkelijk weinige dagen is dit hier te lande niet noodig, namelijk bij zeer drooge luchtgesteldheid.

Zoo mogelijk ga men met de relatieve vochtigheid niet hooger dan 60 %, terwijl bij eene kamertemperatuur van 65° Fahr. zelfs 40 % wenschelijk is. Kunstmatige luchtbevochtiging vervult hier dus geen belangrijke rol bij de ventilatie. Integendeel, men zal bij koelinrichtingen voor publieke ruimten bijzonder rekening dienen te houden met vochtigheid, door condensatie ontstaan!

In vertrekken, waarin rooken toegestaan is, moet de ventilatie daarop ingericht zijn. Sigarenrook bestaat in hoofdzaak uit aschdeeltjes, die fijn verdeeld en verzadigd met waterdamp uit den mond der rookers treden. Aanvankelijk stijgt de rook, verliest daarbij aan temperatuur en blijft ten slotte hangen als de bekende zweefnevel. Door middel van toevoer van warmte kan men den nevel opnieuw doen stijgen en vervolgens verwijderen. Waar geen warmte meer bruikbaar is, moet men zijn toevlucht nemen tot electro-afzuig-ventilatoren. Of wel zeer groote hoeveelheden op kamertemperatuur verwarmde lucht kunnen in het vertrek geblazen worden en de rook opnemen. (verdunnen). Op het gebied van rookafvoer worden thans door mij speciale proeven genomen.

Onder de andere onaangename bijmengselen van lucht noem ik: koolzuur, menschen- en etenslucht en parfumeriën. Het eerste gas dient met de bedorven lucht weggevoerd te worden. Bij voldoende mate van luchtverversching veroorzaakt dit geen bijzondere moeilijkheid. De laatste toegaven hechten zich ook aan de wanden en meubelen. Een restaurant b.v. kan des morgens zeer onsmakelijk rieken naar spijzen van den vorigen dag. Ook herinnert U een ledige schouwburg aan de ijdelheden der schoone sexe.

„Aromatische aankleefselen" kunnen slechts onvoldoende door veel luchtverversching verwijderd worden. Daarvoor is evenwel een nieuw hulpmiddel van toepassing, namelijk het ozoniseeren der lucht. Met behulp van zeer kleine toestellen, kan men de drie-atomige zuurstof zeer groote diensten laten bewijzen. Volgens Siemens en Halske kan men 1000 cbm. lucht ozoniseeren met circa 100 Watt stroomverbruik. Indien dus organische riekstoffen te verwijderen zijn, kan men deze met ozon oxydeeren en is het zelfs mogelijk, dit goedkooper en vollediger te doen, dan met behulp van het hoog opvoeren der gewone ventilatie. Bovendien worden pathogene ziektekiemen in gunstige gevallen door middel van ozon gedood.

Een weldadige werking op de door warmte en slechte lucht geplaagde menschheid oefent ook een lichtelijk bespeurbare luchtbeweging uit. Reeds eeuwenlang plegen lieve handen den waaier te hanteeren! Waarom zou onze kunst niet een kleine algemeene zephir in het leven kunnen roepen? Deze moet echter volstrekt niet verward worden met het begrip tocht! Het is niet gemakkelijk de juiste toe te laten maat van luchtbeweging te bepalen, doch indien men hierin slaagt, kan een gesloten zaal des zomers een zeer aangenaam verblijf opleveren.

Men ziet, dat goede ventilatie aan vele eischen moet voldoen en dat de vochtige weersgesteldheid hier te lande haar minstens even noodzakelijk maakt als elders. Wij moeten evenwel constateeren, dat de belangstelling voor dit onderwerp hier zeer gering is. Vele Nederlandsche ingenieurs en architecten hebben zelfs geen elementair begrip van kunstmatige luchtverversching met verwarming.*)
De nieuwe methoden van ventilatie berusten alle op het inblazen onder overdruk van versche voorgewarmde resp. voorgekoelde buitenlucht. Zelfs oppervlakkige beschouwingen leiden tot de gevolgtrekking, dat het kweeken van een geringen manometrischen overdruk in de vertrekken, het ontstaan van tocht tegengaat. Steeds toch, zal in dat geval de lucht van binnen naar buiten haar weg trachten te vinden en niet omgekeerd!
Ook is het duidelijk, dat vele kleine, doch verspreid gelegen uitstroomingsopeningen eene gunstige luchtverdeeling bewerkstelligen. Hiertegen is dikwijls gezondigd en zijn inrichtingen ontstaan, die sterke plaatselijke luchtstroomingen in 't leven riepen en daarmede natuurlijk tochtverschijnselen. Naarmate het betreffende lokaal hooger is, wordt dit gevaar evenwel minder.
Of de lucht beneden, dan wel boven ingevoerd wordt, doet betrekkelijk weinig ter zake. Dit onderwerp heeft al heel wat pennen in beweging gebracht. De praktijk kan evenwel wijzen op goede uitvoeringen naar beide methoden (behoudens sterke rookgelegenheid).
In 't algemeen moet gestreefd worden naar iets, wat ik „filtreeren" der lucht zou willen noemen. Bedorven en versche lucht moeten zich amalgameeren en te samen afgevoerd worden. Bespiegelingen over te verwachten luchtstroomingen in een vertrek zijn zeer onvruchtbaar en komen zelden uit in de praktijk. Vertrekken met eenigszins ruime hoogteafmetingen vertoonen zeer snelle fusie der luchtlagen. Ieder persoon vormt bovendien een warmtebron en doet een kolom lucht opstijgen. De aanwezigheid van vele personen (d. w. z. groote behoefte aan luchtverversching) vormt dus eene ondersteuning van een overigens goede ventilatie.

In theater- en concertzalen kan de versche lucht zeer verdeeld onder de zitplaatsen worden ingevoerd en boven worden afgevoerd. Daarbij worden echter stofdeelen van schoenen enz. medegevoerd. In café- en danszalen vertoont zich dit euvel in nog sterker mate. Vandaar, dat bijna alle moderne luchtverversching van boven naar beneden geschiedt. Op welke wijze het inblazen en afvoeren van lucht plaats zal hebben, moet voor ieder geval afzonderlijk bestudeerd worden.
Indien de ventilatielucht tevens dienst moet doen als warmtedrager in den winter, moet met zeer veel overleg te werk worden gegaan. Het kan namelijk voorkomen, dat sommige deelen van de zaal of zalen zeer veel warmte noodig hebben (serres); andere daarentegen weinig.
Ten behoeve der verwarming zijn dus geheel verschillende hoeveelheden warme lucht op verschillende punten van een zelfde complex noodig; terwijl voor de ventilatie misschien tegengestelde eischen van luchthoeveelheid te boeken zijn. Het noodzakelijk gevolg is oververhitting op de ééne- en ondertemperatuur op de andere plaats.
In deze gevallen moet plaatselijke verwarming in den vorm van radiatoren toegepast worden. Deze zijn onontbeerlijk op de meest aan afkoeling onderhevige plaatsen.
De algeheele scheiding van verwarming en ventilatie is daarom bijna in ieder geval hoogst wenschelijk.
De Amerikanen verzuimen dit dikwijls en ofschoon zij de grondleggers zijn, van ventilatie door middel van ingeblazen lucht, hebben de Duitsche specialiteiten groote verbeteringen aangebracht en betere resultaten bereikt!
De scheiding van verwarming en ventilatie is mede van het grootste belang voor de zuinigheid van het bedrijf.
Bij tijdelijke geringe behoefte aan versche lucht of bij het voorwarmen van de ruimten is het dan niet noodzakelijk de ventilators in werking te stellen. Is scheiding ondoenlijk, dan moet in ieder geval gezorgd worden voor eene lucht-circulatie-mogelijkheid tusschen zaal en ventilator. Men kan dan tenminste de zaallucht steeds opnieuw aanzuigen en hooger verwarmen en men is aldus niet gedwongen de koude buitenlucht te verwarmen en warm af te voeren uit een ledige zaal. Zoodra de bezoekers komen, kan weder met versche lucht worden gewerkt en met gesloten circulatie-kanalen.
Eene goede ventilatie-inrichting omvat vele onderdeelen welke eerst sedert zeer korte jaren in toepassing zijn gekomen of een bruikbaren graad van volkomenheid hebben bereikt. De zeer origineele gedachtengang van den ingenieur O. Krell te Nürnberg heeft een grooten stoot aan de ontwikkeling van onze kunde op dit gebied gegeven. Een door hem uitgevoerden aanleg in het nieuwe theater te Nürnberg kan men als voorbeeld beschouwen van tal van andere goed geslaagde inrichtingen.
In dit theater wordt alleen lucht ingeblazen (van boven naar beneden) en zijn geen afvoerkanalen noodig gebleken (tot 100.000 cbm. lucht per uur inblazen).
Ja, het heeft zelfs moeite gekost dit gebouw voldoende dicht te bouwen, zoodat er overdruk bleef bestaan. Daarbij moet de neutrale zône van luchtdruk beneden den vloer van parterre blijven. Alle vroeger geprojecteerde afvoerkanalen zijn later dichtgemetseld. Hier diene men in 't oog te houden, dat in den schouwburg niet gerookt wordt.
De afvoer der 100 000 cbm. lucht per uur geschiedt uitsluitend door de poriën van het gebouw en door de nevenvertrekken. Men kan zich dit aldus verklaren, dat dat aldra na het in werking brengen der ventilatoren een opstuwing van lucht in het gebouw plaats vindt. Daarom is overdruk het gevolg en gaat de lucht zich door de poriën en naden een uitweg naar buiten zoeken. Naarmate de overdruk toeneemt, vermeerdert ook de snelheid der lucht in de poriën, totdat een evenwicht bereikt is en evenveel lucht wordt aangebracht als afgevoerd.
De versche buitenlucht, welke voor de ventilatie dienen zal, moet, indien eenigszins mogelijk, bovendaks genomen worden. Hier is de lucht het zuiverste, tenzij veel schoorsteenen in de nabijheid zijn. Vanuit de versche lucht-schacht doet men goed de lucht eerst in een groote rustkamer te leiden. Hier verliest zij hare snelheid en laat de grovere stofdeelen vallen. Desnoods kan deze luchtkamer door een lucht-filter van wol of neteldoek vervangen worden. Hiermede schept men zich evenwel een onderdeel, dat voortdurend reiniging en onderhoud behoeft.
Vanuit de rustkamer passeert de lucht de ventilatoren. De ventilatoren zuigen dus de lucht aan en persen haar verder door het gebouw. De veel gebruikte schroefventilator ruimt langzamerhand hare plaats in voor den z.g. hoogdruk-ventilator. Het nuttig effect van het eerste type is bijzonder klein en daalt vaak tot 15 pCt., terwijl

*) Het weekblad „de Ingenieur" neemt geen artikelen over dit onderwerp aan.

het zeer moeilijk is daarmede drukverliezen in de luchtleidingen te overwinnen. De aanschaffingsprijs is veel geringer dan die van den centrifugaal-ventilator, doch men moet dit voordeel meestal in den vorm van meerder krachtverbruik zeer duur betalen.
Het kiezen van den juisten ventilator in een zeker geval is zeer moeilijk. Het ware te wenschen,dat dit alleen door hen geschiedde, welke hiervan speciale studie hebben gemaakt. Onder dezen tellen wij volstrekt niet alle verwarmingsspecialiteiten, welke wel eens eene eenvoudige ventilatie-inrichting uitgevoerd hebben.
De statische en dynamische drukverliezen van kanalen en werktuigen te berekenen is niet gemakkelijk. Toch is dit volstrekt noodzakelijk, indien men teleurstelling wil voorkomen. De samenhang tusschen het aantal omwentelingen, de weerstandsverliezen, de verplaatste lucht en het krachtverbruik resulteert uit de volgende wetten:
a. De hoeveelheid lucht is evenredig met het aantal omwentelingen.
b. De totale verkregen overdruk is evenredig met het kwadraat van het aantal omwentelingen.
c. Het krachtverbruik is evenredig met de derde macht van het aantal omwentelingen.
De ventilatoren mogen niet te hard loopen, teneinde hinderlijk geruisch te vermijden. Een waaieromtreksnelheid van 15 Meter per secunde vormt ongeveer de grens waarbij de lucht in hinderlijke trilling geraakt. Het aantal omwentelingen van den waaier doet feitelijk minder ter zake. Toch zal het direct koppelen met snelloopende electro-motoren veelal niet doenlijk zijn. Het „brommen" van den motor verbiedt dit, alsmede bij draaistroommotoren de onmogelijkheid tot tourenregeling.
Vervolgen wij thans weder den weg van de ventilatielucht:
Direct achter den ventilator worden meestal de verwarmings-, resp. de verkoelingslichamen geplaatst. Deze moeten in afstelbare groepen verdeeld worden, zoodat men de regeling van warmte of koude geheel in de hand heeft. Nog beter, ik zou bijna willen zeggen, onontbeerlijk zijn automatisch werkende warmteregelaars. Daarmede worden de afsluiters der groepen niet met de hand doch indirect, door middel van voor warmte gevoelige lichamen geopend of gesloten.
De gevoelige lichamen kan men op grooten afstand in de te ventileeren lokalen aanbrengen. De meerdere kosten van deze toestellen zijn snel terugverdiend in den vorm van brandstofbesparing en van minder benoodigd personeel.

De verwarmde, eventueel ook bevochtigde lucht moet door kanalen naar de uitstroomingsopeningen in de vertrekken van bestemming geblazen worden. Deze kanalen moeten beslist toegankelijk zijn voor de reiniging. Op den duur toch, scheidt zelfs gefiltreerde lucht nog stof af, dat zich langzaam ophoopt. Bij zeer verhoogde luchttemperaturen gaat deze stof zelfs „droog-distilleeren" en wordt, onze frissche ventilatielucht „branderig". De lucht mag dus niet te veel worden verhit. Zooals we reeds zagen, kan men het beste binnen critieke grenzen blijven door scheiding van ventilatie en verwarming. Het doelmatigste zijn temperatuurverschillen tusschen versche- en zaallucht van slechts enkele graden celcius. Temperaturen van 40° C. moeten feitelijk nooit voorkomen.

Het uitstroomen van lucht in de vertrekken mag in *geen* geval met groote snelheid geschieden. Hier vormt 1 meter per secunde reeds de uiterste grens, tenzij de ruimten zeer hoog zijn. Ook de uitstroomingsrichting is van invloed op het ontstaan van tochtverschijnselen en moet in juist verband met de zoldering constructie worden bepaald. De lucht moet zich zooveel mogelijk waaiervormig kunnen uitspreiden en in deze beweging niet gehinderd worden door balkconstructies enz. Al deze kleinigheden zijn van groot gewicht voor de ongestoorde functien en maken eene voorafgaande en innige samenwerking tusschen ingenieur en architect noodzakelijk.

Een der voornaamste voordeelen eener overdruk-ventilatie-inrichting is de mogelijkheid tot ventileeren gedurende den zomer en tot koelen. Om dit doel met behulp van dezelfde installatie te bereiken, kunnen verschillende wegen worden ingeslagen. In de verwarmingslichamen achter den ventilator kan men koud water of een koudmakend mengsel (zomer) doen circuleeren. Ook bereikt men hetzelfde doel met inblazen van fijn verdeeld water in de luchtkamer. Dit water verdampt tamelijk volledig en onttrekt de daartoe benoodigde verdampingswarmte aan de lucht. De lucht koelt dus af.
Voorts is het mogelijk kleine zalen met behulp van ijsblokken te koelen. Deze worden gelegd in de luchttoevoerkanalen.
Ten slotte wil ik wat langer stilstaan bij het koelen met behulp van nachtlucht. Daartoe wordt de ventilator des nachts in werking gesteld en de koele nachtlucht door de lokalen geperst. Aldus worden de wanden verscheidene graden afgekoeld. Vooral in massieve gebouwen, waar de luchttoevoerkanalen in zwaar gebouwde kelders liggen, is groot succes te verwachten. Belangrijke hoeveelheden „koude" worden vastgehouden en dienen den volgenden dag tot koeling van de warmere buitenlucht. Het streven, om steeds lichtere gebouwen op te richten is uit dit oogpunt bezien, dus geenszins toe te juichen. Om nog grootere resultaten te bereiken zou ik willen voorstellen in belangrijke vergaderzalen (tweede kamer en raadzalen enz.) een minstens 22 cM. zware steenen voering aan te brengen. Deze voering is met behulp van een isoleerende spouw van de buitenmuren te scheiden. De aldus verkregen steenen accumulator zal zoowel in den winter als in den zomer groote diensten bewijzen en de temperaturen binnen uiterste grenzen houden.
Later zal ik een naar de hierboven gegeven hoofdregelen uitgevoerden ventilatie-aanleg beschrijven en het stuk met afbeeldingen verluchten. Thans hoop ik eenige belangstelling in deze werken te hebben gaande gemaakt.

VAN ALLERLEI AARD.

DE VLISSINGER TOREN.

In de Vrijdagmiddag gehouden vergadering van den gemeenteraad van Vlissingen werd de quaestie van herbouw der St. Jacobstoren behandeld, en verklaarde de heer Staverman, dat het rapport ter dezer zake van Dr. Cuypers hem zeer is tegengevallen. Het was dan z. i. ook niet verstandig, nog raad te vragen aan den ouden man, die niet meer dezelfde is als in den tijd, dat hij zijn wereldreputatie veroverde.
De heeren Staverman, Huson en Krijger stelden voor herbouw in hout, hetgeen minder zal kosten dan in beton, en mogelijk maakt, dat men direct een carillon in den toren kan zetten zonder kosten te maken boven de assurantiepenningen.
De heer Van Nifterik, Wethouder van Fabricage, verdedigde in dezen de houding van B. en W. en wierp eene beschuldiging, als zou hij getracht hebben Dr. Cuypers te beinvloeden, verre van zich. Spr. deed uitkomen, wat vroeger de toren aan onderhoud heeft gekost: o. a. werd ongeveer 5000 gulden eraan besteed in den historischen tijd toen De Ruyter erop klom.
De heer Staverman achtte dat van zeer weinig belang, want ook aan beton zullen onderhoudskosten komen. Hiervan is spr. overtuigd.
De heer Van Niftrik wees er o. a. nader op, dat blijkens de meening van eenige raadsleden Dr. Cuypers ophoudt een groot man te zijn, als hij adviezen uitbrengt die tegen de meening van anderen indruischen.

Het voorstel van B. en W., herbouw in den ouden vorm in beton, met bekleeding van terra-cotta, werd ten slotte verworpen met 12 tegen 6 stemmen.
Vervolgens werd zonder stemming aangenomen een voorstel tot herbouw in den ouden vorm, en in het oude materieel, doch daarbij rekening te houden met de kans op brandgevaar.

* * *

De torenquaestie is met deze beslissing evenwel nog niet van de baan, maar nu moeten Burg. en Weth. komen met nieuwe plannen voor wederopbouw in de ouden vorm in hout, met inachtneming van de noodige maatregelen ter voorkoming van brandgevaar.
Door Burg. en Weth. werd in hun oorspronkelijk voorstel, ook voorgesteld nog niet over te gaan tot het plaatsen van een carillon.
Tegen dit voorstel nu werden in den Raad reeds verschillende bezwaren geopperd en het bleek wel dat, hoewel daaromtrent nog geen beslissing is genomen, vele leden met den herbouw van den toren daar tevens dadelijk het carillon in wenschen geplaatst te zien.
Nu evenwel Burg. en Weth. nieuwe plannen moeten ontwerpen zullen er allicht weder een paar maanden mede heengaan, alvorens met den herbouw kan worden begonnen.
Met den herbouw van de eveneens afgebrande St. Jacobskerk gaat het intusschen wat beter. Na een jaar van bouwen is men reeds zoover gevorderd dat de eerste helft van de kap voltooid is en met leien bekleed en de kruisspanten zijn gesteld. Men rekent dat over ongeveer drie maanden de tweede helft zal zijn gesteld en dan met de inwendige afwerking zal kunnen worden aangevangen.
De 10 kapellen welke in de kruiskerk werden aangetroffen zijn van de witte kalklaag ontdaan en worden thans opgemetseld in baksteen in levendige kleuren, afwisselend van rood tot geel.
Men is ook reeds begonnen met het behakken der kapiteelen.

GEBRUIK VAN TRAS BIJ GEWAPEND BETON.

De heer E. Jacobs C.-I. schrijft in „De Ingenieur" over het resultaat van een reeks proeven betreffende den invloed van tras in gewapend beton:
„In den laatsten tijd begint meer en meer het denkbeeld ingang te vinden, in metselmortels aan het bindmiddel portland-cement een zeker percentage tras of anderen hydraulischen toeslag toe te voegen [1]). Men gaat bij deze wijze van doen, die dus lijnrecht ingaat tegen het door de portlandcementfabrikanten sterk gepropageerde systeem van portlandcementkalkmortels, van het zeer rationeele standpunt uit, dat de in het portlandcement in niet onbelangrijk percentage aanwezige vrije kalk door een geëigenden toeslag dient te worden gebonden.
„In verschillende gevallen toch is geconstateerd, dat het leelijke muuruitslag, dat zich o.a. bij de portland-cementkalkmortels zeer hardnekkig voordoet, en op den duur dikwijls tot afschilveren van de steen en tot muurkanker aanleiding geeft, ook — zij het in veel mindere mate — bij gebruik van portland-cementmortel optreedt, een bewijs, dat ook zonder een extra toevoeging van kalk, de hoeveelheid vrije kalk, in portlandcement nog te groot is.
„Waar het bezwaar zich niet alleen bij metselmortels voordoet, maar ook bij beton (zelfs z.g. waterdicht beton) [2]), en het uitloogen van het beton bij betonijzer — afgescheiden van andere overwegingen — in sterk blootgestelde bouwdeelen op den duur slecht voor de constructie moet zijn, lag het denkbeeld voor de hand, of wellicht ook in gewapend beton de tras niet met succes zou kunnen worden toegepast.
„Terloops zij opgemerkt, dat bij vermenging van de portland-cement met de goedkoopere tras, de prijs van het beton bovendien nog wordt verlaagd.
„Naar aanleiding van een onderhoud met Prof. van der Kloes, die vermenging van portland-cement met tras op bovengenoemde gronden sterk voorstaat, rijpte het denkbeeld, ten deze eenige proeven te doen.
„Als hoofdschotel werd natuurlijk gekozen een serie proeven op doorbuiging van gewapende balken van verschillende mengverhouding en leeftijd, terwijl deze proeven gecompleteerd werden door doorbuigingsproeven op ongewapende balken, drukproeven en afschuivingsproeven.
„Gestreefd werd er naar, in alle opzichten zooveel mogelijk de praktijk nabij te komen".

[1]) Getuige b.v. het meer in zwang komen van het z.g. ijzer-portlandcement, waarin tot 30 pCt. slakkenmeel wordt toegelaten; hoewel dit in het algemeen voor metselwerk niet te ontraden is, wordt het wegens de chemische samenstelling van verschillende slakkensoorten voor gebruik in gewapend beton gewantrouwd.
[2]) Zoover ik weet werd dit het eerste waargenomen door Prof. Van der Kloes, die op deze zaak in enkele geschriften de aandacht vestigde. Nadien ben ik toevalligerwijze in de gelegenheid geweest, deze werking bij 2 betonbruggen waar te nemen; *de oplosbare zouten uit het beton hadden zich daar in centimeters-lange pegels aan de onderzijde afgezet.*

Wij verwijzen verder naar het interessante stuk, maar nemen hier over de conclusies die uit de proefneming werden getrokken.
„Hoewel met de bovenomschreven serie proeven niet meer dan een aanwijzing is verkregen, in welke richting kan worden gestuurd, is deze aanwijzing toch reeds vrij duidelijk.
„De gevolgtrekking, *dat bij balken met hoogstens 2pCt. wapening (± 1000 K.G./cM². ijzerspanning), tegen ± 70 K.G./cM². max. betonspanning), welke zelden wordt overschreden, een beton van bv. ¾ portland-cement, ¼ tras, 2 zand, 2 grind in het algemeen even bruikbaar is als beton met zuiver cement,* ligt voor de hand.
„Daar bij zorgvuldige handmenging blijkbaar reeds een voldoende verdeeling van portland-cement en tras wordt verkregeu, is men bij het toepassen van portland-cement met tras in dezen vorm niet af hankelijk van de eerlijkheid van bepaalde fabrikanten, maar kan men het bindmiddel op het werk uit als zuiver bekende grondstoffen in de juiste verhouding samenstellen.
„Bedenkt men, dat bij een bindmiddel, bestaande uit ¾ portlandcement en ¼ tras het uitloogen van het beton in sterk blootgestelde constructies vrijwel geheel zal worden voorkomen, dan schijnt de hier behandelde quaestie wel de overweging waard.
„Tegen het gebruik van tras bij gewapend beton kan nog één punt worden aangevoerd, en wel dat door binding van de vrije kalk in het cement de roestwerende eigenschap van het beton wellicht kan worden verminderd.
„Inderdaad werd waargenomen, dat bij gebruik van roestige staven in de balken met het hoogste trasgehalte, deze staven bij het sloopen der balken niet geheel roestvrij waren, hetgeen bij de cementbalken wel het geval bleek. Bij de balken met het laagste trasgehalte was het verschijnsel minder opvallend.
„In elk geval echter was zelfs bij de balken van 5 maanden een *voortgang* van het oxydatieproces allerminst merkbaar.
„Ik meen dus, dat dit punt niet van belang is te achten; trouwens is het door een eenvoudige proefneming gemakkelijk uit de wereld te helpen. Wellicht kom ik daarop nader nog eens terug".

BOUW BINNENL. ZAKEN—MAURITSHUIS.

In een onzer yorige nummers hebben wij reeds bericht, dat op de plaats van den nieuw te bouwen zijgevel voor het nieuwe ministerie van Binnenlandsche Zaken aan de zijde van het Mauritshuis een houten stellage is opgericht, die, bekleed zijnde, de muur- en dakvlakken aangeeft. waardoor nauwkeurig kan worden nagegaan, in hoeverre het licht in de zalen van het Mauritshuis eventueel door de verbouwing zal te lijden hebben. Nu zijn, volgens „Het Vaderland", de rood (steen) gekleurde doeken tot de volle hoogte opgehaald in tegenwoordigheid van den Minister van Waterstaat, den heer Regout, waarna men in het Mauritshuis onmiddellijk kon constateeren, dat, kwam de bouw tot stand volgens het door den Minister aangeboden en door de Kamer aangenomen plan van nieuwbouw, het licht in het Mauritshuis aan de zijde van het Torentje aanzienlijk zou verminderen. De nieuw op te richten gebouwen zullen dus aan deze zijde aanmerkelijk lager moeten opgetrokken worden dan in het voornemen lag en de voorgenomen bouw aanzienlijk worden gewijzigd, wil het licht in het museum niet ernstig door den bouw lijden.
De wand op de tweede verdieping, ingenomen door de Rembrandts, ondervond *in hooge mate* het nadeel van het onderscheppen van het licht toen het doek was opgehaald.

* * *

Hierna zijn opnieuw proeven genomen om na te gaan den invloed, dien de verhooging van het gebouw van Binnenlandsche Zaken hebben zal op het licht in het Mauritshuis.
Als resultaat daarvan is besloten tot een belangrijke verlaging van het ontworpen gebouw.

TENTOONSTELLING VAN IKATWEEFSELS.

De tentoonstelling der Ikatweefsels, welke thans in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem geopend is, vult geheel de rotonde en het trapportaal van genoemd museum. Beide lokaliteiten zijn met een groot aantaal doeken behangen en men staat verbaasd, ofschoon er in het algemeen een zekere eenheid heerscht, zoo'n groote verscheidenheid van kleur en teekening te ontmoeten.
De tentoongestelde doeken dienen bij de inboorlingen niet alleen voor kleeding, doch ook voor andere doeleinden, zooals de Laoe Pathoedoe Rekoe of vrouwenrokken, welke tevens voor het inwikkelen van vrouwenlijken dienst doen, terwijl 5 of 10 dezer doeken met de dooden worden begraven. Onder de Laoe's zijn ook die, waarmede vorstinnen zich bij feestelijke gelegenheden tooien.
De Hingge Romboe's der mannen dienen tevens ter betaling van den bruidschat en bij begrafenis worden er eveneens 5 of 30 dezer doeken den doode in het graf medegegeven.
Voor ons hebben deze doeken een groote bekoring door hunne mooie kleuren en hunnen eigenaardigen weefaard. De tentoonstelling bevat eveneens twee stel kettingen van omwonden en plaatselijke gekleurde draden, alsmede een weefioestel, waarvan de ketting met teekening

en kleuren, voor het weven is voorbereid, zoodat men uit de schriftelijke toelichting, die aanwezig is, een duidelijk beeld van ikatweven verkrijgt.
De talrijke verscheidenheid dezer weefsels, ontstaan in een betrekkelijk klein centrum, leveren een bewijs van de rijke fantasie hunner vervaardigers.

AMSTERDAM-ZUID.

Het gerechtshof heeft op 6 dezer uitspraak gedaan inzake de onteigeningsprocedures van de gemeente Amsterdam tegen eigenaars van perceelen, begrepen in het onteigeningsplan-Zuid. De rechtbank had bij vonnissen van 30 April jl. de gemeente in alle 53 procedures *niet*-ontvankelijk verklaard in haar vordering. Van de vonnissen ging de gemeente in appèl. Na de voor het hof gevoerde pleidooien op 3 Oct. jl. nam de procureur-generaal op 1 November jl. een conclusie in tegenovergestelden zin van de vonnissen van de rechtbank, namelijk om, onder vernietiging van de beroepen vonnissen, appèllante wel ontvankelijk te verklaren in haar vordering en de zaken terug te wijzen naar de rechtbank.
Het hof, uitspraak doende, vernietigde — conform de conclusie van het O.M. — de beroepen vonnissen, verklaarde appèllante ontvankelijk in haar vordering, verwees de zaken terug naar de rechtbank en reserveerde de uitspraak omtrent de kosten tot de einduitspraak.

* * *

De Woningbouwvereeniging Amsterdam-Zuid heeft tot B. en W. het verzoek gericht te willen bevorderen, dat aan haar voor den bouw van arbeiderswoningen op een van de gemeente in erfpacht te verkrijgen terrein, gelegen aan de Trompstraat, een rentedragend voorschot van ƒ 250.000 wordt verleend.
Het voornemen bestaat, op dat terrein te bouwen 26 perceelen, bevattende in totaal 104 woningen.
Door het maken van een steenen buitentrap zullen zoowel de woningen op den beganen grond, als de woningen éénhoog een vrijen toegang hebben, terwijl de binnentrap slechts door twee gezinnen zal worden gebruikt.
Van de 104 woningen zullen er 88 bevatten een woonkamer, een keuken en twee slaapkamers, elke slaapkamer ruimte biedend voor twee ledikanten; bovendien zal bij de woningen driehoog een op de zolderruimte te maken slaapkamer behooren.
De huurprijs van deze woningen zal gemiddeld ƒ 3.47 per week bedragen.
Van de overige 16 woningen zullen die op den beganen grond een woonkamer, een keuken en drie slaapvertrekken bevatten; de woningen één- of tweehoog een slaapkamer minder, en de woningen driehoog met inbegrip van twee slaapvertrekken op den zolder, drie slaapvertrekken.
Deze woningen zullen een huur moeten opbrengen van gemiddeld ƒ 3.88 per week.
Daar vooral in het zuidelijk gedeelte der gemeente behoefte bestaat aan goede woningen tegen een niet te hoogen huurprijs, meenen B. en W., dat er termen zijn, het voorgeschreven verzoek in te willigen.

MEERDER DAN HIRSCH.

Voor een groot verkoophuis is het niet onverschillig wie het bouwt. Er gaat van een schoone architectuur waardevolle reclame uit. Dit hebben in Duitschland de Tietzen en Wertheims tot hun voordeel ervaren — men denke aan het merkwaardige warenhuis van Tietz te Dusseldorf, dat iedere vreemdeling bezoekt om de architectuur — en anderen spiegelen zich aan hun voorbeeld.
Zoo is thans voor een warenhuis te Neurenberg een prijsvraag uitgeschreven met beloonigen van 10.000, 7000, 4000 en 2000 Mark, terwijl nog twee ontwerpen voor 1000 Mark aangekocht zullen worden. Zulk geld brengt z'n rente op: voor het stadsschoon, maar ook, en daar zijn zakenmenschen licht gevoeliger voor, voor de zaak.
Aldus het „Handelsblad". Jammer maar, dat Amsterdam zich *de uitzondering op den regel* moet laten welgevallen.

KOLONIAAL MUSEUM.

De overdracht van het Koloniaal Museum van de Maatschappij van Nijverheid aan de vereeniging Koloniaal Instituut zal, naar Haarl. Dgbl. meldt, op 4 Januari des middags te 12 uur in de raadzaal van het Paviljoen te Haarlem op eenigszins plechtige wijze plaats hebben. Tot bijwoning daarvan zijn, behalve de verschillende besturen, uitgenoodigd o.a. de minister van koloniën, de commissaris der Koningin in Noord-Holland en de burgemeester van Amsterdam, benevens de voorzitter van het dep. Haarlem der Maatsch. van Nijverheid. Na de overdracht zal het hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid een noenmaal aanbieden.

LAATSTE BERICHTEN.

(Ontvangen na het ter perse gaan van dit nummer).

Aan de Redactie van „Architectura" te Amsterdam.

Mijneheeren.

Omtrent de wijze waarop het Koninkijk Paleis wordt gerestaureerd, vermeldt „Het Volk:
„De heer H. A. J. Baanders, voorzitter van het architectengenootschap „Architectura et Amicitia", wilde er hom of kuit van hebben. Vrijmoedig ging hij het paleis binnen en drong door tot op den steiger. Daar was hij getuige van het ergerlijkst denkbare vandalisme. Gewone steenhouwers waren daar duchtig aan het werk met beitel en hamer. Zij waren gezonden door de firma Cuypers & Co., een soort inrichting voor kunstambacht te Roermond, waarbij de architect Cuypers ten nauwste is betrokken.
De werklieden hadden de opdracht om alle uit-stekende stukken van het beeldhouwwerk die verweerd leken, af te kappen. En daarmede waren zij nu lustig bezig. Beenen en armen, die niet heelemaal gaaf meer waren, werden afgeslagen en de stompjes bestreken met portlandcement. De afgekapte stukken moesten naar Roermond worden gestuurd, daar zou men er nieuwe armen en beenen voor in de plaats maken, die later met bronzen dooken aan de stompjes zouden worden gekramd.
Toen de heer Baanders dàt gezien had, sloeg hij dadelijk alarm en „Architectura" zond de bekende adressen, waarin om opheldering wordt gevraagd".
Ik behoef U wel niet te verzekeren, dat bovenstaande mededeelingen geheel bezijden de waarheid zijn. Ik ben niet op den steiger voor den tympan en dus evenmin getuige geweest van een vandalisme, als hierboven beschreven wordt, en dat zeer zeker wel niet plaats gehad heeft. Ook van eenig plan tot het aanmaken van nieuwe armen en beenen is mij niets bekend.
Ik wensch het bericht dus ten stelligste tegen te spreken, zoowel in het belang van de zaak, als om mijn naam en die van ons Genootschap los te maken van geheel onjuiste mededeelingen.
Vertrouwende, dat U het bovenstaande in het deze week verschijnende nummer van ons weekblad zult willen opnemen, verblijve. Hoogachtend,

UEd. dw. H. A. J. BAANDERS.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Genootschapsprijsvragen. — Het Binnenhof. — Rijksacademie van Beeldende Kunsten. — Verslag van den toestand, enz. van „A. et A." gedurende het jaar 1912. — Jaarverslag betreffende het Weekblad „Architectura" over 1912. — Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst. — Nieuwe Uitgaven. — Ingezonden. — De restauratie van het Paleis-Raadhuis. — Over nieuwere systemen van ventilatie, verwarming en koeling in openbare gebouwen. — Van allerlei aard. — Laatste Berichten.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-